

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ

**АБЫЛАЙ ХАН АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР
ЖӘНЕ ӘЛЕМ ТІЛДЕРІ УНИВЕРСИТЕТІ**

**«Шеттілдік білім беру: озық тәжірибелер,
инновациялар және болашағы»**

**V Халықаралық ғылыми–практикалық конференцияның
МАТЕРИАЛДАРЫ
12-13 қараша 2018 жыл**

МАТЕРИАЛЫ

**V Международной научно-практической конференции
«Иноязычное образование:
опыт, инновации и перспективы»
12-13 ноября 2018 год**

PROCEEDINGS

**of V International scientific and practical conference
«Foreign Language Education: Best practices,
Pedagogical innovations and Perspectives»
November 12-13, 2018**

Алматы

УДК 80/81 (063)

ББК 81.2

И 67

*Рекомендовано к изданию решением Ученого Совета
КазУМОиМЯ имени Абылай хана (Протокол No 3 от 25 сентября 2018 г.)*

Главный редактор:

Кунанбаева С.С., д.филол.н., профессор, академик НАН РК,
ректор КазУМОиМЯ им. Абылай хана

Редакционная коллегия:

Саханова А.Н., д.э.н., проректор по научной и инновационной деятельности КазУМОиМЯ им. Абылай хана

Тусубаева Ж.М, к.п.н., КазУМОиМЯ им. Абылай хана

Дерижан И.М. д.п.н., профессор Бургаского свободного университета (Болгария),

Хасанов Б. магистр истории, PhD докторант Университета Манчестера (Великобритания).

И 67 «Иноязычное образование: опыт, инновации и перспективы», Материалы V Международной научно-практической конференции - Алматы, КазУМОиМЯ им. Абылай хана, 2018. - 640 с.

ISBN 978-601-270-337-5

Материалы V Международной научно-практической конференции «Иноязычное образование: опыт, инновации и перспективы», отражают актуальные вопросы роли Первого Президента РК Н.А.Назарбаева в развитии Казахстана и модернизации общественного сознания, значение перехода на латинскую графику, формирование гражданских ценностей и казахстанского патриотизма. В блоке «Иноязычно-образовательная парадигма на основе лингвокультурологической методологии» участники конференции обсудили вопросы иноязычного образования в фокусе лингвокультурологической методологии. В блоке «Век искусственного интеллекта: современные политические процессы и актуальные тенденции международного и национального права» рассмотрены тенденции глобальных сдвигов в системе мировой политики и тенденции в развитии современного международного и национального права, стратегические приоритеты и механизмы защиты экономических интересов Казахстана в условиях социальной модернизации РК.

Издание предназначено для широкого круга читателей, интересующихся проблемами модернизации общественного сознания, перехода на латинскую графику, преподавания иностранных языков, филологической наукой, вопросами национальной безопасности, обеспечения экономического роста страны.

УДК 323 (574)

ББК 66.3 (5 Каз)

ISBN 978-601-270-337-5

© КазУМОиМЯ им. Абылай хана, 2018

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENT

Пленарлық мәжіліс Пленарное заседание Plenary session

Чакликова А.Т. Концептуально-методологические основы модернизации современного иноязычного профобразования	11
Стернин И.А. Лингвистическая мифология в современной лингвокультурной ситуации	14
Schwarz H. Translation is not about words. Introduction to concept-oriented translation	18
Матьяш О.И. Конститутивный подход к пониманию коммуникации и его значение в преподавании коммуникативных дисциплин	28
Кармысова М.К. К вопросу об инновациях в образовательной области «Иностранный язык» в свете обновленной методологии иноязычного образования	32
Mikkola H.J. Education management in Finland – is the success story sustainable?	35
Nuerlan M. Theoretical basis of research of «how early education affects growing adults»	41

«ЛИНГВОМӘДЕНИ ӘДІСНАМА НЕГІЗІНДЕГІ ШЕТТІЛДІК БІЛІМ БЕРУ ПАРАДИГМАСЫ» Бөлімі

Блок «ИНОЯЗЫЧНО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ПАРАДИГМА НА ОСНОВЕ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОЙ МЕТОДОЛОГИИ»

Section «FOREIGN LANGUAGE EDUCATION PARADIGM BASED ON LINGUISTIC AND CULTURAL METHODOLOGY»

СЕКЦИЯ №1. ТМД ЖӘНЕ ШЫҰ ЕЛДЕРІНІҢ ЛИНГВОМӘДЕНИЕТАНЫМДЫҚ ӘДІСНАМАСЫ НЕГІЗІНДЕГІ ШЕТТІЛДІК БІЛІМ БЕРУ ПАРАДИГМАСЫ

СЕКЦИЯ №1. ИНОЯЗЫЧНО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ПАРАДИГМА НА ОСНОВЕ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОЙ МЕТОДОЛОГИИ СТРАН СНГ И ШОС

Герфанова Э.Ф. Отражение культурного компонента в текстах учебников по английскому языку.....	43
Жумабекова Г.Б., Хайржанова А.Х. Современные концептуальные подходы уровневого овладения иноязычным общением	47
Zhussupova G., Doldinova S., Nurbekova G., Khamitova A. Formation of a creative educational environment in the process of learning a foreign language	51
Карезова А. The formation of linguo-cultural competence of students in secondary level of comprehensive school based on informational blog sphere	55
Михайлова Т.В., Дуйсекова К.К. Современное состояние и перспективы развития иноязычного образования в КГУ им.ш.Уалиханова (неязыковые специальности)	58
Тохметов А.Т. Садыкова Р.К. Актуальные вопросы преподавания восточных языков в вузах Казахстана	63
Тусупова Г.К., Нурбекова Г.Ж., Арыстанкулова Г.У., Хамитова А.Г. Навыки аудирования иноязычной речи в рамках общеобразовательной дисциплины «иностранный язык» в вузе	67

СЕКЦИЯ №2 ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ҮШТІЛДІЛІК МӘНМӘТІНІНДЕГІ ЛИНГВОМӘДЕНИЕТАНЫМДЫҚ ӘДІСНАМАСЫ НЕГІЗІНДЕГІ ШЕТТІЛДІК БІЛІМ БЕРУ ПАРАДИГМАСЫ

СЕКЦИЯ №2 ИНОЯЗЫЧНО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ПАРАДИГМА НА ОСНОВЕ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОЙ МЕТОДОЛОГИИ В КОНТЕКСТЕ ТРЕХЪЯЗЫЧИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Ашинова К.А. «Шетел тілін жетік меңгеруге көмектесетін ұсыныстар» зерттеуінің теориялық негізі	73
---	----

Есенбай Б.Ж. Специфика иноязычного образования при изучении дисциплин по информационной безопасности	75
Исмаилова Ф.К., Серикова А.С. Когнитивті үлгілер мен динамикалық фреймдер	79
Қоянбекова С.Б. Үш тілді білім беру парадигмасында кәсіби маманның тілдік моделін қалыптастыру	83
Хангелди Н.Е., Режабова А.М. Причины использования казахского или русского языков в английских классах учащихся средних школ в казахстане. (На примере средних школ Астаны)	87

«РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ: ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҚОҒАМ ДАМУЫНЫҢ

ЖАҢА БАҒЫТТАРЫ МЕН МҮМКІНДІКТЕРІ» Бөлімі

**Блок «РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ: НОВЫЕ ВЕКТОРЫ И ВОЗМОЖНОСТИ РАЗВИТИЯ
КАЗАХСТАНСКОГО ОБЩЕСТВА»**

**Section «RUKHANI ZHANGYRU: NEW WAYS AND OPPORTUNITIES FOR THE
DEVELOPMENT OF KAZAKHSTANI SOCIETY»**

**СЕКЦИЯ №3. МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛ РЕФОРМАСЫ – ҚОҒАМДЫҚ САНАНЫ ЖАҢҒЫРТУ
БАҒДАРЛАМАСЫНЫҢ МАҢЫЗДЫ МӘСЕЛЕСІ**

**СЕКЦИЯ №3. РЕФОРМА ГОСУДАРСТВЕННОГО ЯЗЫКА – ВАЖНЫЙ ВОПРОС ПРОГРАММЫ
МОДЕРНИЗАЦИИ ОБЩЕСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ**

Базарбаева З.М. Новое казахское письмо на основе латинской графики	91
Баяндина С.Ж. Тілдік саясат: теория мен тәжірибе	94
Ғабитханұлы Қ. Қазақ терминдерін біріздендіру мәселесі	98
Рысалды Қ.Т. Қазіргі кезеңдегі ұлттық тілімізді жаңғыртудың екі сипаты туралы	102
Таирбеков Б.Г. О преобразовании казахского письма	106
Шамеева Ш.К. Единицы текста и контекст	109

СЕКЦИЯ №4. ЖАСТАРДЫҢ ПАТРИОТТЫҚ ЖӘНЕ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ТӘРБИЕСІ

СЕКЦИЯ №4. ПАТРИОТИЧЕСКОЕ И ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННОЕ ВОСПИТАНИЕ МОЛОДЕЖИ

Абдразакова Л.Н., Жабина Ж.Р. Patriotic education of Kazakhstani youth: problems and prospects	114
Джумабаева Ш.Б., Төлеуұлы А., Джапарова А.Е., Алдабекова А.Е., Маханова Ж.О. Современные тенденции развития детско-юношеского туризма направленного на экологическое воспитание молодого поколения	118
Жанақова Н.Т. Қазақстанның болашағы – жастар	122
Қалиева К.М. Болашақ мұғалімдердің патриоттық құндылықтарын кәсіби даярлық үдерісінде дамыту мәселесіне	125
Қанат К.Б. Патриот жастар – ел болашағы	129
Қоянбекова С.Б. Ұлттық код: жастарды патриоттық сезімге тәрбиелеу	132
Қарабаева З.М., Шотанова Г.А. Қазіргі заманғы қоғам дамуы аясында жастарға патриоттық және рухани - адамгершілік тәрбие беру	137
Құрымбаева А.К. Жастарды патриоттық және рухани-адамгершілікке тәрбиелеу	141
Морозов И.В. Развитие мотивационно-ценностной сферы школьников подросткового возраста	146
Невзорова Е.Д. Этнокультурная идентичность как фактор воспитания патриотических чувств младших школьников	149
Свинарчук А.И. Роль политологии в процессе патриотического воспитания казахстанской молодежи	152
Тугелова Ж.Ж., Абылай Ғ.А. Жастар тәрбиесінің өзекті проблемалары және абай ілімімен сабақтастығы	155
Urazbayev K.B. Of ethnic-psychological approaches in spiritual and moral education of person	159
Шүйіншәли А.С. Ақын-жыраулардың діни мотивтегі шығармаларын оқыту – жастарды рухани-адамгершілік тұрғыдан тәрбиелеудің басты құралы	163

Чатыбекова К.К., Давлетова Г.А. Воспитание чувства патриотизма у молодежи через популяризацию исторической науки на основе информационных технологий 166

«ШЕТ ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ» Бөлімі
Блок «ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ»
Section «INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING»

СЕКЦИЯ №5 БЕЙІНДІК МЕКТЕПТЕ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ҚҰЗЫРЕТТІЛІК ТӘСІЛ
СЕКЦИЯ №5 КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ ПОДХОД К ОБУЧЕНИЮ В ПРОФИЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Култанова Ж.М., Тажитова Г.З. О некоторых подходах к формированию иноязычной профессиональной компетентности студентов (на примере неязыковых специальностей)	169
Қышшақбаева А.Қ., Нуртаева У.Қ. Ted talk- тілді меңгерудегі мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілікті дамытудың тиімді әдісі	172
Морозова А.Е. Использование аутентичных новостных материалов для развития иноязычной профессиональной коммуникативной компетенции у студентов МО ТГУ	174
Невзорова А.В. Компетентностный подход в педагогическом образовании	178

СЕКЦИЯ №6. ШЕТЕЛ ТІЛІН ЕРТЕ ЖАСТАН ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ
СЕКЦИЯ №6. ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ РАННЕГО ОБУЧЕНИЯ
ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Амандықова Г. Шет тілін оқытудың инновациялық әдістері: жаңа қалыптастыру	183
Әлімжанова Ә.Е. Интеграция как один из самых действенных методов повышения эффективности иноязычного образования в условиях средней школы	187
Артықбаева А.Қ., Торекеев Б.А., Байшымырова А.У., Асылжанова Д.Е. Жоғары білім берудегі сандық ресурстарды қолданудың маңыздылығын зерттеу	191
Assylzhanova D.E., Torekeyev B.A., Baishimirova A.U. Classification of digital educational resources (der) and electronic educational-methodological complexes (e-emc): implementation in foreign language education	196
Байшымырова А.У., Торекеев Б.А., Асылжанова Д.Е. Digital educational resources as a modern direction in the training of future teachers of a foreign language and translators in the conditions of the informatization of society	200
Дуйсалиева С.К., Альмуратова А.Б. Использование квестов как технологии раннего обучения иностранному языку	203
Джелдыбаева Р.Б. Шет тілдерін оқытудың инновациялық әдістері. Мультимедиа мен компьютерлік технология	207
Ділдабек Ұ. Шетел тілін ерте жастан оқытудың инновациялық технологиялары	211
Yerzhanuly Y. Steam in english in primary schools of Kazakhstan	213
Imangazieva G.A., Kydyrova M.M. Innovative technologies in teaching foreign languages in early childhood: didactic tales	219
Кульгильдинова Т.А., Тулекенова Д.Т. Әлемдік қоғамдастықтағы шетел тілдерін ерте жастан оқытудың салыстырмалы сипаттамасы	223
Usserbayeva M.M. The characteristics of young learners for effective teaching fl	228
Shotkina M. Motivating young language learners through inquiry- based learning	232

«САНДЫҚ ӘЛЕМДЕГІ БІЛІМ БЕРУ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ» Бөлімі
Блок «ТРАНСФОРМАЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ В ЦИФРОВОМ МИРЕ»
Section «EDUCATION TRANSFORMATION IN THE DIGITAL WORLD»

СЕКЦИЯ №7. КӘСІБИ ШЕТТІЛДІК БІЛІМ БЕРУДІ ҚҰЗЫРЕТТІЛІК ҮЛГІЛЕУ.
СЕКЦИЯ №7. КОМПЕТЕНТНОСТНОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО
ИНОЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аманжан Н.Б. Шет тілі маманының коммуникативтік құзыреттілігі	238
Абдығалиева Н.Н. Тілдік ЖОО болашақ шетел тілі мұғалімін даярлаудағы зерттеушілік құзыреттілікті қалыптастырудың негізгі алғышарттары	242
Janpeisova Zh. Effective ways of benchmark assessment in teaching aviation english	245
Кунакова К.У. Работа студентов над функционально-смысловыми типами речи на занятиях русского языка	248
Кенжебаева А.Ә. Оқытылатын тіл елінің әдебиеті пәні бойынша қолданылатын құзыретті -бағдарлы тапсырмаларды беру тиімділігі	251
Ли Л.Б. К вопросу формирования профессионально – базирваемой компетенции в подготовке будущих учителей иностранного языка	255
Медетова М.Е., Курпебаева Г.К. Кейс-стади зерттеу әдісі ретінде және халықаралық қатынастар студенттеріне ағылшын тілін оқытуда кейс-стади әдісін қолдану	260
Сагимбаева Д.Е., Молдахметова Г.З. Преподавание иностранных языков в ЕНУ им. Л.Гумилева: опыт и перспективы	265
Сеитова Г.А. Техникалық мамандықтар студенттеріне қытай тілі фонетикасын оқыту мәселелері.....	269
Саванкова М.В. Сатылганова У.Н. CLIL: учитель «смешанного» типа?	272

СЕКЦИЯ №8. ЗАМАНАУИ АҚАПАРАТТЫҚ-ҚАТЫСЫМДЫҚ ЖҮЙЕЛЕР МЕН ТЕХНОЛОГИЯЛАР
ШЕТТІЛДІК БІЛІМ БЕРУДІ ҚҰРАМДАС БӨЛІГІ РЕТІНДЕ
СЕКЦИЯ №8. СОВРЕМЕННЫЕ ИНФОКОММУНИКАЦИОННЫЕ СИСТЕМЫ И ТЕХНОЛОГИИ КАК
СОСТАВЛЯЮЩАЯ ИНОЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Ахатова Б.А. Сотворчество в социальных сетях (на примере социальной сети Facebook)	281
Артықбаева А.Қ. Шетел тілін оқытуда интерактивтік технологияларды қолдану	286
Абжанова Т. А., Абжанов Р.С. Электронное пособие «Профессиональный русский язык»	289
Базарова Д.А. Значимость интерактивных технологии в формировании межкультурной компетенции преподавателя иностранного языка в трехязычном контексте	297
Джусубалиева Д.М. Современные цифровые технологии в иноязычном образовании - необходимое условие подготовки профессиональных кадров	301
Жетписбаева Б.А., Сейлханова А.Е. Электронные модульные программы и онлайн-курсы в формировании иноязычной профессиональной компетентности будущих преподавателей английского языка	306
Сері Л.Т. Цифровые образовательные ресурсы и информационно-коммуникационные технологии в иноязычном образовании	309
Taskin E., Oralbekova D.O. Electronic textbooks and «book readers» in higher education institutions as a qualitatively new level of taking foreign language education in RK	313
Тажигулова А.И., Артықбаева Е.В., Тусубаева Ж.М., Арыстанова А.Ж. Цифровизация иноязычного образования в средней школе	317
Яременко О.М. К вопросу о применении интернет-технологий для формирования письменных форм межкультурной коммуникации у будущих учителей иностранного языка	321

«ШЕТЕЛ ФИЛОЛОГИЯСЫ, ЛИНГВИСТИКА, АУДАРМА ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАТЫСЫМНЫҢ ТӘПСІРЛЕУ АЛАҢЫ» Бөлімі

Блок «ИНТЕРПРЕТАЦИОННАЯ ПЛАТФОРМА ИНОСТРАННОЙ ФИЛОЛОГИИ , ЛИНВИСТИКИ, ПЕРЕВОДА, И МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ»

Section «COMMUNICATION PLATFORM FOR FOREIGN PHILOLOGY, LINGUISTICS, TRANSLATION AND INTERCULTURAL COMMUNICATION»

СЕКЦИЯ №9. АУДАРМА ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТ АРАЛЫҚ ҚАТЫСЫМНЫҢ ТАЛДАП ТҮСІНДІРУ АЛАҢЫ

СЕКЦИЯ №9. ИНТЕРПРЕТАЦИОННАЯ ПЛАТФОРМА ПЕРЕВОДА И МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ

Ахметова С.Г. Отличие казахской фразеологии при переводе на английский и русский языки	326
Владимирова Н.В., Сыздыкбаев Н.А. Роль газеты «Түркістан уәлаятының газетасы» («туркестанская туземная газета») в становлении национального перевода	331
Гасанова З.И. Комбинация трансформационного и денотативного перевода деловой документации с английского на русский язык	334
Есенбай А.З. Диалектизмдердің көркем әдебиет стиліндегі қолданылуы	337
Жампейіс К.М. Специфика фразеологизмов в общественно-политических текстах	341
Жаксылыкова А.Б., Алимова А.П. Специфика перевода художественного текста на основе литературного произведения Булгакова М.А «Мастер и Маргарита»	345
Лю Чжимэй. Краткий анализ культурных особенностей символических значений флоры в русском и китайском языках	350
Мурзалина Б.К. Использование материалов СМИ при формировании межкультурной компетенции.....	352
Нурбекова А.Е. Interpretative platform of translation and intercultural communication	355
Рахимжанова М.Ш., Қоңырбай Ж.А. Аударматану ғылым ретінде	359
Салжанова Л.Е., Оспанова Г.Р. Необходимости применения семантической «декомпрессии» и «компрессии» в переводе	364
Salikhov A.B. Traduire la gastronomie du français vers l'anglais: effet d'exotisme ou adaptation culturelle.....	370
Таирова Г.А. К разграничению понятий «дискурс» и «текст».....	372
Теляпова А.Г. Политмедиадискурс как институциональный дискурс	378
Тұрсынақын А. Аудармашының мәдениетаралық коммуникативті біліктілігі мен когнитивті құзыреттілігін шыңдаудың өзектілігі	381

СЕКЦИЯ №10. ЛИНГВИСТИКА ЖӘНЕ ШЕТЕЛ ФИЛОЛОГИЯСЫНЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ҚОЛДАНБАЛЫ ҚЫРЛАРЫ

СЕКЦИЯ №10. ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНЫЕ АСПЕКТЫ ЛИНГВИСТИКИ И ИНОСТРАННОЙ ФИЛОЛОГИИ

Абдіжаппар А.Ғ., Кенжина Ш., Ердалиева М.С. Көркем мәтін мәдениетаралық қарым-қатынас ретінде	385
Assanova G. The role of comparative and contrastive analysis in linguistics and translation studies	389
Әкім Н., Альсихова А., Ахметкалиева К. Заимствованные слова «외래어» в корейском языке	393
Бүркітбай Г.Ж., Аманжол С.Т. Араб тіл біліміндегі грамматика мәселесі	398
Борзенко М.Г. Основные характеристики современных немецких медиатекстов социальной направленности	403
Джусакинова Ш.К. Роль пословиц и поговорок в функции стилистического устройства	407
Жаналина Л.К. Проблема соотношения языка при трактовке понимания речевой деятельности.....	413
Загидуллина А.А. Символика концептосферы «свет» в культуре и языке	418
Закирова Э.М., Плохенко В.Б. Основные этапы проведения урока английского языка для обучающихся с нарушениями слуха и речи	423
Исмаилова Ф.Е., Мусирова Д.С. Авторское сознание как отражение мировоззрения мастеров художественного слова	426

Искакова Н.С. Оценка как прагматический феномен в медиадискурсе	430
Kalambayeva G. Similarities and differences in learning the first (11) and second languages (12). two processes as seen by different theorists	433
Мусагулова А.К. Ағылшын және американдық бизнес терминдер ерекшеліктері	436
Нурбекқызы М. Мәдениетаралық қарым-қатынастағы мақал-мәтелдердің фреймдік саралануы....	440
Ossokina D.O. Etymology and semantic peculiarities of electronic education terms.	444
Розиева Д.С. Қазақ және ұйғыр балалар поэзиясындағы ұлттық және адамзаттық құндылықтар....	448
Таирбекова Л.Н. К проблеме лексических инноваций	454
Турсынали Ж. Қытай тіліндегі синонимдік қатарлардың функционалды- семантикалық ерекшеліктері	457
Tuyakayeva D.Sh. A more detailed outlook on the structural and semantic peculiarities of the elliptical constructions in modern english	461

«ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҒАСЫРЫ: ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ САЯСИ ҮДЕРІСТЕР МЕН ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҢ ӨЗЕКТІ ҮРДІСТЕРІ» Бөлімі

Блок «ВЕК ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА:

СОВРЕМЕННЫЕ ПОЛИТИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ И АКТУАЛЬНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ МЕЖДУНАРОДНОГО И НАЦИОНАЛЬНОГО ПРАВА»

Section «ARTIFICIAL INTELLIGENCE ERA: MODERN POLITICAL PROCESSES AND TRENDS OF INTERNATIONAL AND NATIONAL LAWS»

СЕКЦИЯ №11. ЗАМАНАУИ САЯСИ ҮДЕРІСТЕГІ ӨЗГЕРІСТЕР ЖӘНЕ ӘЛЕМДІК САЯСИ ЖҮЙЕДЕГІ ЖАҒАНДЫҚ ІЛГЕРІЛЕУ

СЕКЦИЯ №11. ТРАНСФОРМАЦИЯ СОВРЕМЕННЫХ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ И ГЛОБАЛЬНЫЕ СДВИГИ В СИСТЕМЕ МИРОВОЙ ПОЛИТИКИ

Айдарбеков З.С., Койгельдиева Б. Молодежь в современных политических процессах и концепция New Public management в государственном управлении: приоритеты, реалии	467
Байсұлтанова К.Ш. Digital education as a new direction of training in international and regional relations	472
Даулетова Г.О. Актуальные проблемы культурно-гуманитарного сотрудничества казахстана и китая в современных условиях	475
Есеркепова Ж.О. Қазіргі қхр-ның ғылыми-техникалық дамуы және стратегиясы	480
Жамилов А.М., Байхожаев А.Ж. Цифровая дипломатия: теория и практика	485
Курпебаева Г.К. Таяу шығыстағы тұрақтылық пен қауіпсіздік мәселелері	488
Мажикенова Ж.У. Түркияның қазіргі киноүдерісіндегі мәдени саясаттың орны	492
Nurgaliyeva L.K. The economic influence of china on kazakhstan through the silk road economic belt	495
Осимбаева И.С. Әлеуметтік жұмыстың теориясы мен практикасында гендерлік тәсілдемені жандандыру	499
Раев Д.С., Токмурзаева А.Ж. Күпия дипломатия халықаралық қатынастағы саяси континуум құбылыс ретінде	503
Рахманова Г.Б., Култаев С. Проект «экономический пояс шелкового пути» - новая модель регионального сотрудничества на основе инновационной идеи	507
Сағынай Д. The phenomenon of public diplomacy: theoretical bases and the evolution of development	510
Сарсенов М. Б. Гуманитарные аспекты внешнеполитической стратегии республики казахстан как фактор обеспечения национальной безопасности	514
Сембаева Ж. Казахстан и Узбекистан: новые перспективы сотрудничества	517
Халимзай М. Вопросы интеграции этнокультурного разнообразия в европейских обществах	520
Шаймарданова З.Д. Трансформация подходов к обеспечению безопасности	523

СЕКЦИЯ №12. ЗАМАНАУИ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖӘНЕ
ҰЛТТЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҢ ДАМУЫНДАҒЫ ӨЗЕКТІ ҮРДІСТЕР
СЕКЦИЯ №12. АКТУАЛЬНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В РАЗВИТИИ СОВРЕМЕННОГО
МЕЖДУНАРОДНОГО И НАЦИОНАЛЬНОГО ПРАВА

Galagan M. The middle east political systems transformation trends	527
Джунусбаева М. Қ. Заманауи халықаралық және ұлттық құқықтың дамуындағы өзекті үрдістердің кейбір мәселелері	532
Мусабеков Е.А. Деятельность правоохранительных органов в области выявления и пресечения правонарушений в сфере семейно-бытовых отношений	536

**«ҚАЗАҚСТАНДЫҚТАРДЫҢ ӘЛ-АУҚАТЫНЫҢ ӨСУІ:
ТАБЫС ПЕН ТҰРМЫС САПАСЫН АРТТЫРУ» Бөлімі
Блок «РОСТ БЛАГОСОСТОЯНИЯ КАЗАХСТАНЦЕВ:
ПОВЫШЕНИЕ ДОХОДОВ И КАЧЕСТВА ЖИЗНИ»
Section «WELFARE GROWTH OF KAZAKH CITIZENS:
INCREASE IN INCOME AND QUALITY OF LIFE»**

СЕКЦИЯ №13. ҚР ӘЛЕУМЕТТІК ЖАҢҒЫРУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАННЫҢ СТРАТЕГИЯЛЫҚ АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ ЖӘНЕ ЕЛДІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ МҮДДЕСІН ҚОРҒАУ ТЕТІКТЕРІ СЕКЦИЯ №13. СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ПРИОРИТЕТЫ И МЕХАНИЗМЫ ЗАЩИТЫ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ИНТЕРЕСОВ КАЗАХСТАНА В УСЛОВИЯХ СОЦИАЛЬНОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ РК	
--	--

Акпарова А.А. Методика анализа финансового положения организации	539
Ахмет С. Приоритетное направление и состояние системы защиты конкуренции в Республике Казахстан	545
Галиев Е., Цифровизация - приоритет экономической политики Казахстана	549
Макулбек Р.Е. Современные инструменты складской логистики	553
Mustafa N. The Role of SMEs in Economic Development	556
Нугманова А. Дипломатиялық мәтіндердің мемлекеттік құру ісіндегі рөлі	559
Успанова М.У., Успанов М.Е., Управление финансовой устойчивостью как механизм защиты экономических интересов предприятия	564
Эрнст А.Б. Критерии эффективности кадровой политики предприятия	568

СЕКЦИЯ №14. ӘЛЕУМЕТТІК-ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАРДЫҢ (ШЫҒЫСТАНУ, МЕНЕДЖМЕНТ, ТУРИЗМ ЖӘНЕ Т.Б.) ДАМУЫНЫҢ ЗАМАНАУИ ҮРДІСТЕРІ СЕКЦИЯ №14. СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК (ВОСТОКОВЕДЕНИЕ, МЕНЕДЖМЕНТ, ТУРИЗМ И Т.Д.)	
---	--

Aralbayeva A.B. Health issues in kazakh mass media	574
Battal Zh.B. Influence of communications on management efficiency	577
Altybayeva S.M., Tairbekova L.N. Mythic chronospace as a relevant problem of poetics	582
Бейсембаева А.А., Кудебаева Г.С. Модульный подход к обучению: принципы и сущность модульного обучения	585
Баситова Ш.Д. Особенности визуализации при освещении вопросов образования в медиапространстве РК	589
Галиев А.А., Баткалова К. Изучение этносемиотики на факультетах востоковедения Алматы в контексте иноязычного образования	593
Жаңабай А.С., Сисенбаева Г.М. Корей және қазақ халқының наным-сенімдерінің ұқсастықтары мен айырмашылықтары	596

Зейноллақызы М. Әлеуметтік ток-шоу бағдарламаларының ерекшелігі	601
Касымова Л.Н. К вопросу о гуманизации образования на современном этапе	604
Кутбанбаева И. Саяси дискурстағы «өзім/өзге» оппозициясы мен манипулятивтік тілдік амалдар	608
Қызбалина Д., Галимова Ж. Еліміздегі логистикалық қызметті жетілдірудің негізгі бағыттары	612
Нургазиева Л.А. Общие проблемы менеджмента аудиторских услуг	616
Султашова А. Медиакритика в информационном пространстве Казахстана	621
Уалиева А.Қ. Нынешняя ситуация медицинского туризма в Республике Казахстан	624
Хасанов Б. Абылай хан заманындағы қазақ даласындағы дін мәртебесі туралы Шоқан Уәлихановтың жазбалары бойынша	628
Уайсова А., Абдигалиева Б.К. Алматы қаласының даму тарихы мен туристік тартымдылығын талдау	629
Ұзақбаева С.А. Этнопедагогиканың болашақ мұғалімнің ұлттық санасын дамытудағы рөлі	632
Шевякова Т.В. Основные модели рекламной коммуникации в масс медиа Республики Казахстан	635

Пленарлық мәжіліс
Пленарное заседание
Plenary session

Чакликова А.Т.,
д.п.н., профессор
проректор по учебной работе
КазУМОиМЯ им. Абылай хана

КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ МОДЕРНИЗАЦИИ
СОВРЕМЕННОГО ИНОЯЗЫЧНОГО ПРОФОБРАЗОВАНИЯ

Chaklikova A. T.
d.p. sc., professor
Vice Rector for Academic Affairs
Kazakh Ablai khan UIR&WL

THE MODERNIZATION OF CONTEMPORARY FOREIGN LANGUAGE EDUCATION:
CONCEPTUAL AND METHODOLOGICAL BASES

Тематика данной конференции обусловлена стратегическим курсом концепции развития образования на инновационное обновление отечественного образования и подготовку профессиональных кадров, квалификационно отвечающим общемировым стандартам. При этом иностранные языки рассматриваются как действенный инструмент подготовки молодого поколения к жизнедеятельности в условиях взаимосвязанного и взаимозависимого мира. В реализации данной задачи КазУМОиМЯ является признанным лидером среди гуманитарных вузов Казахстана, что подтверждается первыми строчками национальных рейтингов, а также последним достижением нашего ВУЗа – КазУМОиМЯ стал одним из девяти университетов Республики Казахстан, которые были включены в Международный рейтинг вузов QS World University Rankings. Подобное признание - результат продуманной, целенаправленной, упорной многолетней работы Ректора Кунанбаевой Салимы Сагиевны по обновлению и разработке современной методологии, концепции и теории иноязычного образования, вызванных необходимостью решения назревших в лингводидактике проблем, а именно разрешения **противоречия** между *усилением спроса на ИЯ как действенный инструмент межкультурной коммуникации и сохранением традиционной методологической платформы теории обучения ИЯ*.

Научными решениями существующих проблем в рамках общей установки на модернизацию Салимой Сагиевной были выведены следующие концептуальные разработки.

Методологией иноязычного образования была определена когнитивно-лингвокультурологическая методология как современная концептуальная основа теории межкультурной коммуникации.

На основе этой методологии разработана «теория межкультурной коммуникации», реализующая иноязычное образование;

- Иноязычное образование выделяется в самостоятельную дидактическую область с собственным категориальным составом ;

- Объектом иноязычного образования определяется не язык в изоляции его социокультурной природы, а междисциплинарный конструкт «язык-культура-личность», определяемый как «лингвокультура».

- «Лингвокультура» выступает как его методологическая категория.

- Образовательно-целевым объектом является формирование межкультурно-коммуникативной компетенции.

- Конечным формируемым результатом определяется «субъект межкультурной коммуникации» как единственно реально достижимый в условиях отсутствия иноязычной среды.

- Для формирования и получения этого конечного результата и целевого объекта были разработаны базовые типы «моделей общения» как содержания иноязычного образования, а единая структура моделирования учебного процесса обеспечивает организационно-технологическую основу учебного процесса.

Теоретические разработки Салимы Сагиевны были одобрены и взяты за основу работы:

- Ассоциацией базовых организаций языков и культур СНГ (г.Москва);
- Открытого образовательного сообщества («Сибирский образовательный портал» *«На данный момент предлагаемая С.С.Кунанбаевой методология является единственным универсальным базисом иноязычного образования»* - цитата опубликованной статьи д.п.н., профессор Серовой Т.Л.)

Базовые концептуальные положения новой методологии позволили Салиме Сагиевне претендовать на статус «Основатель научной школы» Российской Академии Естествознания, присвоенный в 2012 году.

Формат внедрения научных выкладок Кунанбаевой С.С. по созданному единому современному теоретико-методологическому базису, а именно когнитивно-лингвокультурологической методологии, актуализирован в виде:

- «Концепции развития иноязычного образования в РК», распространенной для внедрения УМО по иностранным языкам университета всем языковым факультетам вузов Республики еще в 2004 году;
- монографии «Современное иноязычное образование: методология и теория» (2009) , учебника «Теория и практика современного иноязычного образования» (2011), - фундаментальные и крайне своевременные научные труды, отличающиеся многогранностью решаемых проблем, обращением автора к важной стратегической задаче разработки нового качества иноязычного образования;
- выдвижение и получение научных грантов на проекты МОН РК по проблемам: «Научно-методические основы управления компетентностно-базируемой подготовкой учителя иностранного языка новой формации для обновленной школы», «Научно-методологические основы универсализации уровневого владения языками трехязычия как условия адаптации международных стандартов языкового образования».

Практическим внедрением когнитивно-лингвокультурологической методологии можно назвать:

- адаптацию международной модели иноязычного образования применительно к национальным условиям Республики Казахстан - на основе Общеввропейской уровневой модели языковых компетенций была разработана и внедрена Международно-адаптивная национальная уровневая модель обученности с дифференциацией для различных типов образовательных учреждений.
- апробация данной модели была проведена в Образовательном комплексе школ международного типа «Мирас»;
- в качестве единого содержательного руководства для высших учебных заведений по иноязычному образованию была включена в состав типовых учебных программ по иностранным языкам для всех типов высших учебных заведений.

Спектр приложимости разработанного когнитивно-лингвокультурологического подхода к обучению казахскому и русскому языкам как неродным языкам оказался достаточно обширен. В соответствии с приоритетами языковой политики Казахстана Салимой Сагиевной впервые были определены закономерности усвоения языков на основе различий социо-лингвистического характера.

По мнению автора, эти закономерности предопределяются онтогенитическими особенностями контактирующих языков, представляющими собой условия, в которых будет осуществляться усвоение нового языка. Ими являются: социо-культурная среда, лингвокультурная основа, форма языкового сознания, объект формирования с выходом на результат образования

Научно-методологические основы полиязычия охватывают все компоненты полиязычия, начиная от концептуальной универсализации языкового образования, определения методологических принципов, содержательно-технологических основ и уровневого ранжирования предметного содержания до определения универсальной уровневой структуры формирования триединства языков.

Проведенная верификация уровней с учетом сложностей обучения трем статусным языкам легла в основу:

- реализации национального проекта «Триединства языков» в его образовательной части;
- работы Консорциума гуманитарных университетов стран ЕврАзЭС.

Признанием корректности разработанной Салимой Сагиевной Концепции можно проиллюстрировать:

- выбором МОН РК **нормативно-правовой обеспеченности «Триединство языков»** в виде Государственного стандарта языкового образования РК;
- **Концепцией триединства языков, совершенствующей содержательно-технологические и учебно-организационные основы.**

На основе методологии иноязычного образования были С.С.Кунанбаевой были пересмотрены и базисные концептуальные положения методологии компетентностного моделирования:

- синтез содержательно-структурной целенаправленности двух типов компетенций – образовательной и профессионально-значимой;

- технология стадиальности и корпоративно-производственной интегрированности компетентностного образования;
- создание единой информационно-сетевой обеспеченности и доступности источников знания как единая образовательная и аттестационно-контрольная среда;
- принципы когнитивно-коммуникативного контроля, стимулирующих саморазвитие, самооценку как основу креативности и профессиональной самостоятельности.

Авторская педагогическая технология компетентностного моделирования, разработанная С.С.Кунанбаевой, была единодушно принята всеми членами Консорциума гуманитарных университетов стран – членов ШОС в качестве базовой. Регистрация педагогической технологии как объекта интеллектуальной собственности была произведена в 2010 году одной из первых на постсоветском пространстве.

Концептуальным положениям компетентностного моделирования посвящена монография Салимы Сагиевны «Компетентностное моделирование профессионального иноязычного образования».

Назревшие в иностранной филологии проблемы, а именно обоснование концептуализации мира человеком, понимания языка и его роли в когнитивных процессах, интерпретации явлений категоризации нашло решение в обновлении и разработке Салимой Сагиевной современной методологии и теории, исследующей единый для всех, но комплексный научный объект (мышление-язык-коммуникация).

Салимой Сагиевной была определена методология переводческой деятельности - когнитивно-концептуальная концепция перевода, ориентированная на когнитивную модель перевода и направленная на включенность в межязыковом общении.

Базисными концептуальными положениями новой методологией явились:

- обоснование интегративно- лингвокультурологического, семантико-когнитивного и концептологического анализа как метода выявления универсальных и специфических концептов;
- технология определения индексации типичных национально-идентифицирующих стратегических моделей поведения;
- создание сравнительно-концептологических и коммуникативных матриц – для определения универсальности и расхождений в составе ключевых единиц в концептосферах.

Теоретические разработки были одобрены и взяты за основу работы Ассоциацией базовых организаций языков и культур СНГ (г.Москва).

Формат внедрения научных выкладок по данному результату актуализирован в виде:

- монографии «Концептологические основы когнитивной лингвистики в становлении полиязычной личности»;
- учебник «Вербальная коммуникация в межкультурном контексте».

Практическим внедрением данной разработки можно назвать создание русско-казахско-английского, англо-казахско-русского словаря и разговорника в рамках тематики Международной выставки «Астана ЭКСПО-2017».

Вся деятельность Салимы Сагиевны Кунанбаевой, направленная на модернизацию иноязычного образования, отличается системностью, единством теории и практики, высокой степенью прогностичности.

Достижения успеха в том деле и того дела, которым занимается Салима Сагиевна, всегда было и есть для нее важным. Она, как личность, не может остановиться на полууспехе, полуреультате, малом успехе. Поэтому поиск и обоснование «формулы успеха» для С.С.Кунанбаевой неслучайны, а результат ее склада ума, интеллектуальных и волевых усилий — главное дело ее жизни. Находясь в поиске уточнения и обогащения «формулы успеха» для своего вуза, Салима Сагиевна думает и обо всей системе образования, исходя из того, что «социальные формулы «работают», если они правильно составлены, если тот, кто взялся их использовать для решения практических задач, принимает во внимание все компоненты, не допускает ошибок по ходу решения. Хотя, конечно, у таких формул есть и своя специфика: их реализуют люди со своими большими или меньшими способностями, большей или меньшей заинтересованностью и настойчивостью. Успех не может прийти сам по себе. Он — результат осмысленных и целенаправленных усилий. Примером тому – деятельность Салимы Сагиевны Кунанбаевой.

Стернин И.А.,
профессор Воронежского государственного университета,
Воронеж, Россия, e-mail: sterninia@mail.ru

ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ МИФОЛОГИЯ В СОВРЕМЕННОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРНОЙ СИТУАЦИИ

Аннотация: В статье рассматриваются некоторые лингвистические мифы, получившие распространение в обыденном языковом сознании, и проблема их выявления.

Показано, что мифологические концепты и стереотипы языкового сознания характеризуются следующими признаками:

1. Мифологические стереотипы или концепты не имеют научного определения.
2. Мифологические стереотипы и концепты имеют в языке только метафорическое обозначение.
3. Они имеют общественно-политическую аксиологию, широко используются в общественно-политических дискуссиях как общественно-политические лозунги.
4. Они не могут быть истолкованы содержательно, как совокупность некоторых содержательных признаков на естественном языке, раскрыть их содержание без метафоры оказывается невозможным.

Ключевые слова: лингвистика, мифология, стереотипы, научное сознание, языковое сознание.

Sternin I.A.,
Professor of Voronezh State University,
Voronezh, Russia, e-mail: sterninia@mail.ru

LINGUISTIC MYTHOLOGY IN THE MODERN LINGUOCULTURAL SITUATION

Abstract: linguistic mythology of common consciousness is examined and methods of its study.

The article deals with some linguistic myths that have become widespread in everyday linguistic consciousness, and the problem of their detection.

It is shown that mythological concepts and stereotypes of linguistic consciousness are characterized by the following:

1. Mythological stereotypes or concepts have no scientific definition.
2. Mythological stereotypes and concepts have only metaphorical designation in the language.
3. They have socio-political axiology and are widely used in socio-political discussions as socio-political slogans.
4. They can not be interpreted meaningfully, as the aggregate of some meaningful features in a natural language, it is impossible to disclose their contents without a metaphor.

Key words: linguistics, mythology, stereotypes, scientific consciousness, language consciousness.

В современном обществе в любой обновляющейся и развивающейся стране перед обществом встают лингвистические вопросы - как развиваться родному языку, какие отношения должны быть между языками в многоязычной стране, что хорошо и что плохо для развития языка и говорящих на языке людей. Эти проблемы есть в России, они есть и в Казахстане, и в Киргизии, и в Прибалтике, в Белоруссии, в Молдове, не говоря уже об Украине.

Обновляющееся государство активно развивается, изменяется, определяет свои приоритеты, в том числе и в языковой сфере. Мы затронем один из аспектов данной проблемы – вопрос о распространении в общественном сознании языковых мифов.

Начнем с понятия концепта – единицы мышления. В современной когнитивной лингвистике существует большое количество классификаций концептов. Нас в связи с нашей темой интересуют мифологические концепты.

В сознании каждого народа существуют многочисленные мифологические концепты – некие единицы мышления, которые существуют в сознании людей, но не представлены реальными явлениями в объективной действительности.

Типичные примеры таких концептов - *кентавр, русалка, леший, баба-яга* и под. Обозначаемые данными словами ментальные сущности можно нарисовать, изобразить в виде объемных фигур, представить в качестве персонажей сказок и фильмов. Эти персонажи будут ходить, бегать, летать, но в действительности они не существуют – только в сознании людей.

В числе мифологических концептов есть и определенное количество *лингвистических* мифологических концептов и стереотипов, то есть концептов и стереотипов, отражающих мифологические лингвистические представления носителей обыденного сознания, их бытовое *представление* о языке, особенностях и закономерностях его функционирования.

Мифологические лингвистические концепты и стереотипы в обыденном языковом сознании

формируются в результате рефлексии бытового сознания над языком и часто передаются ото поколения к поколению.

К таким **мифологическим лингвистическим концептам** в русском обыденном языковом сознании, по нашему мнению, могут быть отнесены концепты *чистота языка, порча языка, регресс (деградация) языка, прогресс языка, кризис языка, засорение языка, удобство языка, легкость/трудность языка, красота языка, бедность/богатство языка* и нек.др.

Есть и **мифологические лингвистические обыденные стереотипы**, например: *словарь Даля – лучший словарь русского языка, жлоб – житель Воронежской области; язык, в котором больше слов, хороший и развитый, а в котором мало слов – плохой и неразвитый; раньше в русском языке были хорошие, красивые слова, а сейчас уродливые и некрасивые; русский язык портится; русский язык хотят уничтожить; иностранные слова портят язык; сленг и жаргон портят язык; немецкий язык грубый; итальянский язык красивый; французский язык красивый; финны говорят медленно; английский язык легкий; китайский язык трудный; в зрелом возрасте язык не выучить; русский язык удобнее других языков для общения* и т.д.

Есть также **псевдонаучные стереотипы обыденного языкового сознания**, выдаваемые за исследования ученых: «ученые установили, что...»:

от мата вянут цветы, изменяется структура воды и изменяется геном человека; язык – это словарь, а учить язык – это запоминать много слов; русский язык изначально состоял из хороших слов, а плохие слова, например, мат, принесли в русский язык татары, а если не они – то евреи и под.

Любопытно, что обыденное сознание носителей других языков часто весьма похоже на русское. приводит сведения французских лингвистов М. Дебрэн и Марины Ягелло об основных мифах французского обыденного языкового сознания: *французский язык портится; английский язык – это легко; русский – мелодичный язык; лингвист знает все о языке и о языках; лингвист безошибочно грамотен; лингвист борется за чистоту языка; изучение иностранного языка означает заучивание всех слов этого языка; перевод невозможен из-за принципиальной несводимости одного языка к другому; языки разнятся между собой тем, что одни «бедны», а другие «богаты»; одни языки «просты», а другие «сложны»; родной язык никогда не забывают; ностальгические стереотипы о родном языке часто возникают у людей, вынужденных по политическим или экономическим причинам говорить на другом языке; в китайском языке нет грамматики (понятие грамматика отождествляется с морфологией); если слова нет в словаре, его нет и в языке (это представление устойчиво во Франции); пуризм; возведение «мертвых» языков в идеал; поиски идеального языка; живучесть любого языка связана с его «красотой», «логичностью», «легкостью» или каким-либо другим качеством; французский язык – логичен; французский язык – сложный язык; родной язык богат нюансами и тонкостями, которых нет в более «примитивных» языках* и др. (В. Б.Кашкин 2008, с.36-38)

Практически все русскоязычные жители нашей страны и многие иностранцы, изучающие русский язык, хорошо знают знаменитую фразу Тургенева из стихотворения в прозе «Русский язык» (1882) о том, что *русский язык – великий и могучий*. Эта фраза часто повторяется в разных контекстах, и даже является синонимом *русского языка* – изучать *великий и могучий*, хорошо знать *великий и могучий* и под.

Но цитата про *великий и могучий* неполна. Приведем полную цитату: «Во дни сомнений, во дни тягостных раздумий о судьбах моей родины, - ты один мне поддержка и опора, о великий, могучий, правдивый и свободный русский язык!.. Не будь тебя — как не впасть в отчаяние при виде всего, что совершается дома. Но нельзя верить, чтобы такой язык не был дан великому народу?»

Таким образом, русский язык, по мнению И.С.Тургенева, *великий, могучий, правдивый и свободный*.

Это, несомненно, глубоко патриотическое высказывание, в котором писатель признается в любви к русскому языку. Но какое конкретно содержание он вкладывает в эти четыре слова в данном контексте? И вкладывает ли?

Рассмотрим значения этих слов в толковом словаре С.А.Кузнецова.

ВЕЛИКИЙ

1. Очень большой, огромный.
2. Выдающийся по своему значению, влиянию, по своим достоинствам; очень важный.
3. Превышающий среднюю меру, обычный уровень в каком-л. отношении; выдающийся.
4. *только кратк.* Большого размера, чем нужно.
5. *сравн. и превосх. ст. нет.* Отличающийся особыми, выдающимися свойствами. В составе различных названий и терминов.

Наиболее подходят к данному контексту значения 2 и 5:

2. Выдающийся по своему значению, влиянию, по своим достоинствам; очень важный (*В-ая цель. В-ое открытие. В. русский язык. Велика роль народных масс в истории. В. день, час чего-л. для кого-, чего-л.*)

5. Отличающийся особыми, выдающимися свойствами. В составе различных названий и терминов. *В-ая Отечественная война. В. четверг (церк.); В-ая пятница (церк.; пятый день Страстной недели, когда христиане вспоминают крестные страдания Спасителя). В-ая суббота (церк), Петр Великий, Великое противостояние и мн. др.*

Если это *выдающийся по своим достоинствам*, то по каким достоинствам? С какими другими языками он сравнивается? Какие другие языки и по каким параметрам он превосходит?

Если *отличается особыми, выдающимися свойствами* – то какими?

Эти свойства и достоинства не называются – предполагается, что они есть, для всех они должны быть очевидны. Для публицистики этого оказывается достаточно, для патриотической оценки родного языка – тоже, но конкретной информации о русском языке данное словоупотребление не несет.

Аналогично – **могучий**.

1. Обладающий большой физической силой, очень сильный (о человеке, животном).

2. Очень большой, значительный (по силе, степени, величине); мощный.

3. Величественный, грандиозный.

4. Необычайный, исключительный по значению, силе проявления, размаху и т.п.

5. Обладающий властью, влиянием; могущественный.

6. Наиболее подходят значения 3 и 4:

7. 3. Величественный, грандиозный *М. талант. М-ая страсть. Оказать м-ее влияние на кого-л.*

8. 4. Необычайный, исключительный по значению, силе проявления, размаху и т.п. *М. правитель. М-ая организация.* < Могуче, нареч. *М. возвышаться над чем-л. М. управлять чем-л.*

Но и в этом смысле «могучесть» языка нельзя понимать буквально – а какие языки слабые, не величественные, незначительные по значению, размаху, силе проявления? С чем мы сопоставляем русский язык и какие видим в нем конкретные преимущества перед другими языками по грандиозности, исключительности, силе проявления и т.д.?

СВОБОДНЫЙ

1. Не испытывающий на себе экономического и политического гнёта, давления; независимый.

2. Никем не задерживаемый; вышедший на свободу (после заточения, плена и т.п.).

3. Располагающий собой по собственному усмотрению; не связанный с кем-л. какими-л. отношениями, обязательствами.

4. Совершаемый без принуждения, давления (по своей воле и желанию); добровольный.

5. Совершаемый без помех или напряжения; ничем не затруднённый; естественный, непринуждённый.

6. Не стеснённый запретами; не ограниченный строго определёнными нормами, правилами, формами.

7. Не заполненный, не занятый кем-, чем-л.; такой, который можно использовать (о пространстве, должности, времени и т.п.).

8. *Разг.* Лишённый тесноты; просторный.

9. Не облегающий плотно фигуру; широкий, расклешённый.

10. от чего. Такой, которому не свойственно что-л.; освобождённый от чего-л.).

12. *только полн.* Не находящийся в химическом соединении с чем-л.

13. *Спец.* Осуществляемый без воздействия дополнительных сил, энергии и т.п.; основанный на таком принципе действия.

Ближе значение 5: Совершаемый без помех или напряжения; ничем не затруднённый; естественный, непринуждённый. Но и оно не подходит к языку - язык как таковой не может иметь помех, быть естественным и непринужденным. Это относится к речи. Кроме того, вновь возникает вопрос – а какие языки характеризуются как напряженные, неестественные, принужденные?

ПРАВДИВЫЙ

1. Стремящийся к правде, говорящий правду (о человеке); свойственный такому человеку.

2. Содержащий в себе правду, основанный на правде.

Правдивость вообще не может быть применена к языку – правдив может быть человек, автор некоторого высказывания или текста, а не язык, которым он пользуется.

Таким образом, усмотреть какое-либо денотативное, рациональное содержание в высказывании И.С.Тургенева не удастся. Высказывание целиком носит исключительно эмоционально-оценочный характер, его общий смысл – высшая положительно-эмоциональная оценка русского языка писателем.

Данные признаки в концепте *русский язык*, несомненно, являются мифологическими. Наличие таких признаков подтверждается когнитивным анализом концепта *русский язык* в обыденном языковом сознании русских испытуемых (Тавдгиридзе 2005, с.14-15)

Ядро: богатый 15,6%; красивый 11,8%; сложный 11,2%; выразительный 7%; родной 6,9%.

Когнитивные признаки богатый, красивый могут рассматриваться как мифологические, поскольку объективных критериев богатства языка и его красоты не существует. Таким образом, наиболее яркие ядерные признаки концепта имеют мифологический характер.

Ближняя периферия концепта: *грубый* 4%; *интересный* 4%; *хороший* 3,1%; *доступный* 3%; *международный* 2,8%; *народный* 2,3%; *нужный* 2,1%; *любимый* 2; *школьный предмет* 1,9%; *старый* 1,9%; *звучный* 1,8%.

Мифологический характер имеют признаки *благородный, великий, умный, могучий*, остальные допускают рациональную интерпретацию и несут объективную характеристику русского языка – *международный, школьный предмет, старый, нужный*.

Дальняя периферия концепта (9,2%) образована следующими когнитивными признаками: *необычный* 1,2%; *культурный* 0,7%; *плохой* 0,6%; *свободный* 0,7%; *писатели и поэты* 0,6%; *средство общения* 0,6%; *непонятный* 0,6%; *носители языка* 0,6%; *точный* 0,6%; *понятный* 0,5%; *природа* 0,5%; *универсальный* 0,4%; *живой* 0,3%; *веселый* 0,3%; *засоренный* 0,3%; *чувственный* 0,2%; *громкий* 0,2%; *быт* 0,1%; *радость* 0,1%; *литературные произведения на русском языке* 0,1%.

Мифологический характер имеют когнитивные признаки *культурный, свободный, точный, универсальный, живой, веселый; засоренный, чувственный, плохой*.

Как видно из приведенных примеров, мифологическая зона концепта *русский язык* весьма значительна и имеет достаточную яркость в структуре концепта: признаки *великий, могучий, свободный* выделены почти двадцатью процентами испытуемых. Данные признаки отражают в структуре концепта некоторый национальный стереотип, существующий относительно автономно от других компонентов концепта, причем на реальность данного мифа-стереотипа не влияют многочисленные противоречащие ему когнитивные признаки, выделяющиеся в структуре концепта — *грубый, непонятный, засоренный, бедность, неприятный в звучании* и некоторые другие. Данные признаки не входят в ядро, оставаясь в рамках ближней и дальней периферии концепта.

Диссертационное исследование Т.А.Симановой «Развитие концептов «русский язык» и «родной язык» в языковом сознании иностранных студентов (экспериментальное исследование)» показало, что под влиянием русской культуры и русского языкового окружения в сознании студента – иностранца в концепте *русский язык* формируется следующая мифологическая зона: *романтичный* 0,09; *сладкий* 0,03, *серьезный* 0,03; *гибкий* 0,01; *независимый* 0,002.

В содержании концепта *родной язык* у этих же испытуемых формируется следующая мифологическая зона: *романтичный* 0,07; *быстрый* 0,04; *мягкий* 0,03; *большой* 0,03; *могучий* 0,03; *ласковый* 0,02; *серьезный* 0,01; *радостный* 0,003, *элегантный* 0,01; *культурный* 0,01, *независимый* 0,01; *твёрдый* 0,002; *чистый* 0,02; *добрый* 0,002; *честный* 0,002, *яркий* 0,002; *умный* 0,002, *сладкий* 0,02, *хрупкий* 0,002 (Симанова 2010).

Таким образом, оценки русского языка иностранцами также носят субъективно-оценочный характер – они метафоричны, эмоциональны, положительно-оценочны, но денотативно не наполнены.

Разумеется, мы не возражаем против того, что русский язык можно назвать *великий, могучий, правдивый и свободный*, можно добавить, что он *мягкий, содержательный и умный*, еще добавлю – *взрослый, развитый, сильный, мускулистый, вкусный, достойный, скромный, деликатный, дружелюбный* и т.д., но это все надо понимать как метафорическую эмоциональную объективацию субъективной положительной оценки языка, и нельзя рассматривать как указание на некоторые реальные качества, признаки, характеристики русского (и любого иного) языка.

Основными показателями мифологичности тех или иных концептов или стереотипов являются следующие:

1. Мифологические стереотипы или концепты не имеют научного определения.
2. Мифологические стереотипы и концепты имеют в языке только метафорическое обозначение.
3. Они имеют общественно-политическую аксиологию, широко используются в общественно-политических дискуссиях как общественно-политические лозунги
4. Они не могут быть истолкованы содержательно, как совокупность некоторых содержательных признаков на естественном языке, раскрыть их содержание без метафоры оказывается невозможным.

Разумеется, мифологической составляющей содержание обыденного языкового сознания не исчерпывается, но мифологический компонент обыденного языкового сознания существует, он составляет

важную и часто весьма яркую часть обыденного языкового сознания и нуждается в тщательном изучении, тем более что именно на этой части языковой информации в обществе строятся различные политические кампании по «защите» языка, «пропаганде» языка, строится та или иная государственная политика, вырабатывается культурно-образовательная идеология общества. Содержание обыденного языкового сознания в целом далеко от изученности.

Когда мифами спекулируют, они становятся *ментальными вирусами*. Ментальный вирус языкового сознания – это стойкое повторяющееся и тиражируемое заблуждение обыденного сознания о языке, некоторый миф о языке, устойчиво воспроизводимый в определенных кругах общественности. Распространению ментальных вирусов надо противостоять научным анализом и разъяснительной работой.

Подчеркнем еще раз, что мифологические концепты и стереотипы в принципе не поддаются однозначному смысловому истолкованию. Однако, объясняя мифологичность того или иного лингвистического концепта или стереотипа, можно предложить «мифоносителям» приблизительные, возможные варианты понимания высказываний, содержащих эти концепты и стереотипы – с целью пояснить, в каком реальном смысле данные высказывания фактически функционируют в культуре, как их можно понимать и интерпретировать. Например:

Русский язык - великий и могучий – я очень люблю русский язык, он мне очень нравится

Русский язык наводнили иностранные слова – я слышу вокруг много иностранных слов, которые я не понимаю, и они меня раздражают

Русский язык наводнен жаргоном и сленгом - я слышу вокруг много жаргона и сленга, это мне не нравится и меня раздражает.

Язык – душа нации – язык важен для существования нации

Русский язык портят – я слышу вокруг очень много слов и выражений, которые мне не нравятся

Я защищаю русский язык – я люблю русский язык, призываю людей обращать на него внимание, следить за своей речью (защищать русский язык не от кого – никто на него не нападает) и под.

Такой подход, не отрицая факта существования стереотипов, позволяет объяснить носителям этих стереотипов реальный смысл соответствующих понятий и высказываний и ориентировать носителей языка на не-буквальное понимание этих стереотипов.

Необходимо бороться с ментальными вирусами, преодолевать лингвистические мифы в сознании народа. Это позволит повысить уровень владения языком и культурой речи и не будет уводить людей в бесплодные антинаучные умствования по поводу разрушения языка, его порчи, зловредной деятельности неких неизвестных сил, а будет ориентировать людей на практическую работу по совершенствованию своих языковых навыков.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кашкин В.Б. Научные теории и бытовые представления о языке. // Обыденное метаязыковое сознание и наивная лингвистика. – Кемерово: Барнаул, 2008. –С.30-44.
2. Тавдгиридзе Л. А. Концепт «Русский язык» в русском языковом сознании - Автореф. дисс. ...канд. филол. наук.- Воронеж. 2005. 18 с.
3. Симанова Т.А. Развитие концептов «русский язык» и «родной язык» в языковом сознании иностранных студентов (экспериментальное исследование). - Автореф. дисс. ...канд. филол. наук. - Воронеж, 2010. 19 с.

УДК 81. 25

Ганс Шварц,
доктор PhD, Университета прикладных наук
Магдебурга-Стендаля, Германия
e-mail:hans.schwarz.de@t-online.de

ПЕРЕВОД - ЭТО НЕ ПРОСТО СЛОВЕСНЫЙ ПРОЦЕСС. ВВЕДЕНИЕ В КОНЦЕПТ-ОРИЕНТИРОВАННЫЙ ПЕРЕВОД

Аннотация: Цель данной исследования заключается в переосмыслении о теории перевода в целом, и исходя из этого утвердить, что перевод - это не просто языковой или словесный процесс, а целостная междисциплинарная вид деятельности. В статье рассматриваются основные категории и понятия по теории перевода, а также определяется необходимые компетенции для перевода и шаги, с которыми чаще приходится работать в процессе перевода.

Ключевые слова: теория перевода, слово-ориентированный перевод, концепт-ориентированный перевод, теоритические подходы перевода.

**TRANSLATION IS NOT ABOUT WORDS.
INTRODUCTION TO CONCEPT-ORIENTED TRANSLATION**

Abstract: This article deals with some very basic information on the theory of translation and will then concentrate on the competences needed for translation and the steps that can be found in a translation process. The paper argues that translation is not a mere language- or word-oriented process. This – together with the required concept orientation – is shown in an example worked out in a business-related translation project.

Keywords: the theory of translation, word-oriented translation, concept-oriented translation, theoretical approaches of translation.

Introduction

“Translation is the communication of the meaning of a source-language text by means of an equivalent target-language text.” This is the common definition of “translation” as we can find it for instance in the Oxford Companion to the English Language.

In foreign-language courses, translation is used as a control of the learning objective. When translating into a foreign language, active language competence in this language is assessed. In the other direction, translation verifies the passive command of the foreign language, not the active language competence in the native language. In both directions, the common objective is to show evidence of foreign-language abilities.

In specialized translation – as we find in technical or business environments –, a much more functional equivalence between texts or – so to say – between a given subject matter and a text to be created for a given recipient, a given purpose and in consideration of other functional elements is desired and required. Professional translation might therefore be called concept-oriented rather than word-oriented.

Concept orientation requires structured knowledge about a subject matter referring to a class of objects that represent a concept. These objects are combined or differentiated by identifying their characteristics.

An expert translator, therefore, has to be able to create texts that are suited to the local language and culture and business practices of the target area. With other words, his task is to convert the idea contained in the source text into a newly written text in the target language. For this purpose, he needs a number of different competences.

Apart from language competence, he requires transfer competence together with expert knowledge in a particular subject field or, at least, the ability of quickly familiarize himself with it. And he has to observe convention-related matters that may need some localization during the translation process. This implies some practical competence in doing the necessary research, in mastering communication means and in working with translation tools.

This paper covers some very basic information on the theory of translation and will then concentrate on the competences needed for translation and the steps that can be found in a translation process. This – together with the required concept orientation – is shown in an example worked out in a business-related translation project.

Theoretical approaches to translation

At all times, the dilemma of a translator is the question: how close to an original text should the translation be?

In general, a translator has to decide either

- to keep the target text ‘pure and unaltered’ with regard to the source text or
- to create a target text that is functioning properly on its own, which is enjoyable to read and possibly still able to convey the spirit of the source text.

The first approach is commonly known as literal or ‘word-by-word’ translation. Striving for formal equivalence, the grammatical structure, vocabulary and idioms are translated in the same manner as they appear in the source text. This quite frequently results in a target text that conveys a totally different meaning compared to the individual words that are used. In the worst case, the recipient of such a text may be misled by confusing phrases and idioms.

This approach seems to be – to a great extent – influenced by the way a foreign language is learned. In this learning situation, translation is merely an element of language learning. It centers on the study of grammatical rules and structures of the foreign language and on applying the command of lexical units in both languages, regarded as ‘vocabulary’ learning. The knowledge of these rules is both practiced and assessed by the translation of usually unconnected and often artificially constructed sentences that exemplify the structures given in the two languages.

Unfortunately, this seems to be the kind of doing a translation job that is commonly agreed upon among non-experts in the field of translation, due to the fact that they learnt how to do this job when they learnt a foreign language themselves.

And very often there is the misleading opinion that if you speak a foreign language reasonably well, you have got to be a good translator. (And may be this is also the cause for the ever-lasting misinterpretation – even among professional translators – that a translator should only translate into his own language, see below.)

In specialized translation – as we find in technical or business environments – the situation is quite different. Here a much more functional equivalence – if any – between texts or – so to say – between a given subject matter and a text to be created for a given recipient, a given purpose and in consideration of other functional elements is desired and required. Professional translation might therefore be called concept-oriented rather than word-oriented. It is “skopos”-oriented as its objective is to fulfil target-text requirements.

In order to ensure accurate functioning of the target text this approach allows amendments to the source text in a way that additions, subtractions or changes are allowed to reach the target recipient, yet retaining the essential idea of the message, if required.

Concept orientation requires structured knowledge about a subject matter referring to a class of objects that represent a concept. These objects are combined or differentiated by identifying their characteristics.

An expert translator, therefore, has to be able to create texts that are suited to the local language and culture and business practices of the target area. With other words, his task is to convert the idea contained in the source text – which serves as a “knowledge supplier” – into a newly written text in the target language.

When doing technical translation, a “structured knowledge” of the related subject field is necessary to find the appropriate term. This is accomplished in a terminological approach by identifying the relevant characteristics of the class of objects behind the term to be translated, by creating a definition containing these characteristics and thus making a distinction from other objects possible that do not belong to the same class.

Different competences necessary to be a translator

Technical translation is particularly challenging, with fast-moving language and terminology that may use ordinary words in new ways, or new words that need researching for translators. Project timescales and budgets demand flexible and responsive technical translation.

A translator needs a number of different competences. In 2009, the European Master’s in Translation Expert Group defined competences and skills that are required by a translator. Skill means a learnt capacity to carry out pre-determined results often with the minimum outlay of time, energy, or both, and the ability to apply knowledge and use know-how to complete tasks and solve problems. Competence – in this respect – is:

- a general ability to perform a specific task, action or function successfully on the grounds of the existing knowledge, skills and attitude system;
- a combination of knowledge, skills and attitudes appropriate to the context;
- the proven ability to use knowledge, skills and personal, social and/or methodological abilities, in work or study situations and in professional and personal development.

According to the EMT program, translation requires six competences:

- translation-service provision competence,
  - language competence,
  - intercultural competence,
  - information-mining competence,
  - thematic competence,
  - technological competence,
- and one might add
- transfer competence.

The areas of competence are all equally essential and mutually interdependent. They are inherent in the translation competence. Therefore, mastery of all areas of competence leads to mastery of a transversal ‘supercompetence’ which can be termed translation competence. (cf. EMT Expert Group [2009])

In 2017, the canon of competences set up by the EMT Expert Group was revised in a way that now five different competences – but with the same focal areas as before – are described in the EMT Framework. (cf. EMT Board [2017])

Translation-service provision competence

As an overall competence the translator has to know ‘how to market services, negotiate with a client, manage time and budget and handle invoicing.’ (EMT expert group [2009], p. 7) This covers the ability to create and offer a translation appropriate to the client’s request, that is, to the purpose (‘skopos’) and to the communication

situation, and to justify one's translating choices and decisions. And, above all, there is the ability to establish and monitor quality standards. (cf. Pokorn, Nike K. [2009])

All this leads to a set of core competences that are required by any translator:

- sense of initiative and entrepreneurship,
- ability to find appropriate solutions,
- ability to monitor quality standards,
- compliance with professional ethics,
- ability to judge and identify one's strengths and weaknesses,
- ability to assess and take risks,
- motivation,
- determination to meet objectives.

Language competence

When looking at translation as an attempt to find a relationship of equivalence between two texts in different languages, it seems to be evident that translation is a matter of language competence in at least two languages. In language teaching, language competence is understood as communicative competence. It includes four subcompetences: linguistic or grammatical competence, discourse competence, sociolinguistic or sociocultural competence and textual competence. Language competence therefore deals with the knowledge of a language and the ability to use it when producing meaningful texts that are appropriate to the situation in which they are used.

In principle, every writer of a text has to dispose of an active competence in a language to produce this text. When a translator translates from a source language into a target language, he uses the source text as a basis for the target text. This certainly implies that he has a good passive language competence in a second language.

It seems to be common sense that – according to the so-called native-language principle – translations should always be made by a translator whose native language is the target language. This principle, however, does not take into account that misunderstanding style, register and cultural nuances of a source text written in a foreign language might lead to a defective target text in one's own language, not to mention the question, why there are so many defective texts written by writers in their native language.

Intercultural competence

Language and culture are fundamentally interconnected. Culture constitutes our view of the world and the way we express it. As 'culturally determined behaviour and ways of expressing oneself are a potential source of misunderstanding in intercultural communication' (Pokorn, Nike K. [2009]), a translator has to be able to recognize the rules for interaction in connection with a specific community, including nonverbal elements, e.g. color schemes. This also covers any information on standards, behavioural patterns and systems of value, as well as presuppositions, stereotypes and ideals that are characteristic for the source and the target cultures as well as for their mutual relation.

Another very important issue in relation with cultural competence is the ability to observe different measurement systems, text-design formats, etc.

Information-mining competence

A very important competence is the ability to search for appropriate information to gain a better grasp of the subject's discourse and of the thematic aspects of a document (cf. EMT expert group [2009], p. 7). This covers also the ability to identify the information and documentation needs in this field as well as deficits in existing texts.

Unfortunately, even expert texts may be non-satisfying in a way that they lack of correct purpose-orientation, proper terminology or simply contain spelling or other linguistic errors. Therefore, a translator has to develop strategies for documentary and terminological research. He has to be able to extract and process relevant information for a given task. Yet, not every information originating from personal contacts with experts or from documents on the Internet or any other medium may be reliable in every detail. So, a translator has to develop criteria for a critical evaluation of documentary sources. And, of course, he has to be able to use tools and search engines efficiently.

It is highly counterproductive for professional translation work to claim for translating without doing any research. Technical translation demands understanding and consistency. This can only be achieved by maintaining constant access to previous translations as well as to all sorts of style and terminology resources.

Thematic competence

When writing a text about any subject, it is obvious that a basic knowledge of the subject field is required. As a translator, you have to develop a spirit of curiosity, analysis and summary in every subject field you are

working in. This does not mean that a legal translator has to be a lawyer, a medical translator a medical doctor, or a translator in aviation a pilot. But a very important prerequisite is that a translator has learned to develop his own knowledge in any subject field (mastering subject-related procedures, terminology, systems of concepts, methods of reasoning, controlled language, etc.), at least to an extent that he is able to produce a functioning text, i.e. he has learned to learn.

Technological competence

Technological competence is needed when documentation resources and information and communication technologies are applied to translation. (cf. PACTE [2009], p. 208) Efficient translation 'requires the translator to be proficient in all the communication techniques involved. This means mastering a complex set of tools, techniques and media.' (Gouadec [2007], p. 93) This competence includes 'integrating software to help in translation, correction and research, adapting existing tools and becoming familiar with new ones, producing translations in various formats for different media and, finally, knowing the possibilities and limitations of machine translation.' Therefore, a translator has to have the ability to create and manage a database and files and to adapt to and familiarise oneself with new tools. (EMT expert group [2009], p. 7) This covers, for instance, leveraging past translations, improving consistency and offering savings demands for the use of translation-memory systems.

Transfer competence

The transfer competence includes the translator's ability to observe functional requirements within a communication situation that facilitate the transfer of meaning from the source-language text to the target-language text according to the customer's expectations as well as legal and technical requirements. This ability concerns the knowledge of the functional factors including sender and recipient, place and time, the medium, the intention and other factors of both the source and the target text.

The translation process

The translation process in professional technical communication environments starts with focusing on the subject matter – and on the concept behind it – and the target text to be produced by the translator. (cf. Nord [2005]) By doing this – instead of concentrating on the source text –, the translator will be able to consider the subject matter from a position beyond the cultural barrier, 'Kulturhürde', as Nord calls it in German.

Explicit translation brief by the customer

Certainly, any individual translation process will start with the arrival of the source text. The first step is to analyze any explicit translation brief originating from the initiator of the translation. In most cases, this will concentrate on specifying the target language as most customers are convinced that this will be sufficient for initiating the translation process. The explicit translation brief may include other extra-textual details, e.g. time of delivery, mail or postal address of the recipient, file formats, etc.

Target-text requirements

In a second step, the target-text requirements will have to be determined. Nord (2005) suggests to use the rhetorical formula 'Who says what to whom, why, how, by what means, for what purpose?' following Lasswell's well-known five-factor question 'Who says what to whom in what channel with what effect?' This would result in the following situational factors to be determined:

- sender,
- intention,
- recipient,
- medium,
- place of production and/or reception,
- time of production and/or reception,
- purpose,
- text function and text type,
- communication or situational context (prior texts).

This scheme of extra-textual questions is expanded by factors describing intra-textual phenomena:

- subject matter,
- content,
- presuppositions and implications,
- composition of the text,
- non-verbal elements (graphics, blank spaces, layout features like bolds, italics, underlined words, etc.),
- lexis (general vocabulary versus subject-specific and/or in-house terminology),
- sentence structure,

- suprasegmental features (tone, etc.).

Questions that cannot be answered before analyzing the source text, e.g. the content or the use of non-verbal elements, have to be postponed to the subsequent source-text analysis in a way that this information will be adopted from the source text.

It should be noted that this set of questions does not apply only to texts to be produced as a target text within a translation process, but to any text.

At this point within the translation process, it may be advisable to look for some basic resource material – dictionaries, parallel texts, or data bases – that might be useful when entering into research.

Source-text analysis

In a third step, the same analysis has to be conducted with reference to the existing source text, covering extra-textual and intra-textual factors, as mentioned above.

Quite frequently, the translator will find it necessary ‘to reconsider the original wording for better understanding of the source text in order to render it in the target language.’ (Banjar [2009]) The translator needs to detect possible modifications and flaws in the original text and understand the meaning the text intends to convey.

Translation strategy

The fourth step is then a comparison of both target-text and source-text factors with regard to which questions have different answers. Some factors will coincide, others may not.

The translator will then have to decide if the characteristics of the source text shall be reproduced by the target text – a retrospective strategy – or, if the target text will imply an adaption to a reception situation in the target culture – a prospective strategy.

In the first case – called a ‘documentary’ translation (Nord [2001]) – the target text represents a self-contained communication act taking place in the source culture and preserving the original setting. The recipient of the target text is not involved in this act. This kind of translation strategy is in most cases applied e.g. in legal, political or economical texts, where the source and target cultures feature different legal, political and economical systems.

In the second case – an ‘instrumental’ translation as it is called by Nord – the target text is an independent means of communication adapting the original setting to the target culture. The recipient is the addressee of the target text and participates in the communication act related to the text. This kind of translation strategy is predominantly applied in technical, medical, or scientific texts, where the subject matter may be found in both the source and the target cultures.

A compilation of the explicit translation brief given by the customer, the implicit conclusions from the target-text and source-text analyses, and the result of the decision step concerning documentary versus instrumental translation will lead to an overall translation strategy.

Target-text production

After the final specification of the strategy, the fifth step in the translation process is the actual production of the target text.

According to Nord (2005), there are different degrees of difficulties and problems in a translation task. Translation difficulties have something to do with the translation situation and the translator himself, while translation problems refer to the task of transferring according to the translation brief. The latter are translator-independent. Nord mentions three categories of translation problems:

- pragmatic translation problems,
- convention-related translation problems,
- linguistic translation problems, i.e. language-pair specific problems.

Quality assessment

Quality assessment is the last step in the translation process. The completed product is compared with the translation instructions compiled prior to translation. However, this may not be sufficient. It may be assumed that the translator does not possess the necessary objectivity to be able to assess the target text. Therefore, an external proofreader should be involved. He should address misunderstandings and imprecise translations as well as improve style and accuracy in terminology, if applicable. He should have the same education as the translator of the text, i.e. he should be a translator himself.

After the quality assessment has been finished the target text will be delivered to the customer.

Translation Project

The project: Training material for helicopter pilots

The German School of Army Aviation (now International Helicopter Training Centre) located in Bückeburg,

Germany, is the central training facility of the German Army Aviation Corps ('Heeresfliegertruppe'). It provides all services 'within the scope of individual training, both technical personnel and pilots of aircraft as well as international pilots.' (AMTA [2018])

In spring 2008, training of pilots of the Swedish Air Force started in Bückeburg. This made it necessary to proceed with English-language training and to provide both teachers and student pilots with material in English language.

The Department of Communication and Media at the Magdeburg University of Applied Sciences was asked to translate the entire training material that had been in use so far from German into English. Participating in this kind of project enables students to learn how to meet professional needs.

The project started in December, 2007, and was finished in August, 2008, with some endorsements translated in February, 2009. It covered a total of 255 documents in DOC, RTF, PDF, PPT, XLS and AVI file formats, all in all more than 600,000 words.

Communication took place on our WebCT and at a later stage with our newly installed Moodle platform throughout the entire project. Both source and target texts, the export files of our translation tools as well as the text list were uploaded on a regular base.

Due to the time commitment of the project, it was decided to split the entire material into five portions so that – apart from me being the project manager and proofreader – four highly qualified students were getting involved permanently, while the other students took over organizational tasks. For this purpose, a text list was generated listing all texts and updated on a daily base showing the processing status including the name of the respective translator.

It was decided to work with a translation-memory system (Translator's Workbench by SDL Trados) and a terminology-management system (MultiTerm by SDL Trados).

Explicit translation brief by the client

The only explicit translation brief item was to translate the documents from German into English. Upon inquiry, it was decided to choose American English due to the fact that this language variety is predominantly used in aviation. And the texts covering the initial phase of the training were due in March, 2008.

Target-text requirements

Starting into the translation, we first had to work out the target-text requirements considering the functional factors mentioned above. The sender of the translation would be the School of Army Aviation in Bückeburg. The target texts with electronic file formats to be taken from the source text – mostly PDF and PPT files, but also e.g. AVI video/sound files – were to be used in class during training. Recipients were pilot students from non-German speaking countries. Place and time of text reception was Bückeburg, starting in 2008.

Regarding the intra-textual factors, the subject matter was aviation in general and helicopter training in particular. The content was every aspect of learning how to fly a helicopter. As these texts would be used during flight training, lexis and sentence structure were supposed to be immediately comprehensible by pilots. It was agreed that the composition of the target texts would be the same as that of the source texts, including layout and all non-verbal elements such as photos, graphics and suprasegmental features.

Source-text analysis

The source texts were found to be readable and complete, at least to a great extent. Their producer and sender had been the School of Army Aviation in Bückeburg. The texts had been intended to be used as a means of support during flight training. The place of text reception had been Bückeburg, the texts had been written before 2008.

The subject matter was aviation in general and helicopter training in particular. Depending on the file format, the texts were composed of a front page showing the subject of the respective lesson, text pages including illustrations and technical characteristics as well as – in the case of PPT files – a number of animated elements. Lexis and sentence structure were found to be comprehensible by pilots.

The only problem was that these texts had been created over the years by a number of different teachers and trainers with widely varying experience in electronic text design. So, we discovered a large number of inconsistencies between the texts, even regarding terminology.

When comparing the results of both analyses, we found the only differences were the recipients and the fact that most of the source-texts had no indication of the time of production.

Translation strategy

The comparison between the target-text and source-text analyses resulted in the conclusion that the target text should not be discernible as a translation, i.e. it should correspond to the target-text language and culture. This implied a so-called instrumental translation with persistent place and time functionality.

Target-text production

After that decision we entered into the actual target-text production phase.

Quality assessment

After translation, the target texts were revised by my being the project leader and then uploaded to the Moodle platform for proofreading by a pilot teacher at the School of Army Aviation. This fact was then recorded in our text list, and after revision the translation-memory system was updated.

Here is an example for a concept-oriented research.

Research example 'Höhenflosse'

In Chapter 2 of the technical description of the helicopter, we found the German term 'Höhenflosse'.

In a first approach one might think of translating 'Höhenflosse' as a piece of vocabulary from its individual components:

Höhe **altitude** *also* [geog.]; **amount; elevation** [constr.] [geog.];

extent; head; height; level; rate; size; tallness

Flosse **fin** [aviat.] [zool.]; **fin** *sg., usually in the plural: fins – diving; flapper;*

flipper *sg., usually in the plural: flippers; ice toe* [tech.], **mitt** (*Amer.*) [sl.]

(LEO German-English Dictionary)

This would result in something like 'altitude fin', 'height fin', or 'height flipper', etc. This would be the 'word-by-word' translation one can very often find in texts translated by non-experts.

But even if you look for the term 'Höhenflosse' in a bi-lingual dictionary it may be difficult to get the right term in the target language. The same online dictionary that is predominantly used for general-language translations gives the following entry:

Höhenflosse **horizontal stabiliser**^{BE} [aviat.];

horizontal stabilizer^{AE} [aviat.];

stabiliser^{BE} **structure inst** [aviat.];

stabilizer^{AE};

stabiliser^{BE}, *also: stabilizer^{BE} [aviat.];*

stabilizer^{AE} **structure inst** [aviat.]

(LEO German-English Dictionary)

Obviously, this online dictionary contains a number of possible equivalents. They are all marked with '[aviat.]'. 'stabilizer' seems to be a short form of 'horizontal stabilizer', whereas 'stabilizer structure inst' sounds wrong. It may be an abbreviated form of 'stabilizer structure installation', although this long form could not be found on the Internet. So, without respect to the language varieties, three terms are given in English.

In technical matters, it seems advisable to refer to resources with specialized vocabulary. A proven dictionary in this respect is Schmitt (2004):

Höhenflosse *f* <aerospace> **horizontal stabilizer;**

tail plane;

horizontal fin;

fin

(Schmitt [2004])

Since the subject field is specified, it can be assumed that the entry refers to some part of a plane. Again, 'fin' seems to be a short form of 'horizontal fin'. So, there are four terms left.

Another well-known technical dictionary for German and English is that of Ernst (1989):

Höhenflosse, -fläche *f* (*Luftf*) **horizontal stabilizer** (GB);

tail plane (US);

empennage [sic!]

(Ernst [1989])

Apart from the typing error, it cannot be confirmed that the differentiation between 'horizontal stabilizer' and 'tail plane' is a matter of language variety as given in this dictionary. Other resources even suggest that it may be the other way round. This dictionary also gives three possible terms in English.

A dictionary specialized in aviation has been published by Cescotti (1994).

Höhenflosse *f* (*Leitwerk*) **(horizontal) stabilizer;**

(fixed) taiplane [sic!] (*Def*);

elevator fin

(Cescotti [1994])

'(fixed) tailplane (*Def*)' – here with another typing error – is ambiguous. (*Def*) means that there is an official

definition of the term 'tailplane' used by some standardizing organizations, e.g. the International Civil Aviation Organization (ICAO), the British Standards Institution (BSI) or the NASA, however it is always defined without the preceding adjective 'fixed.' Taking into account that e.g. 'stabilizer' is a term different from 'horizontal stabilizer', there are five terms given as an equivalent of 'Höhenflosse.'

Another type of resource is that of aviation-oriented manuals, e.g. for the instruction and training of pilots. The German Aero Club (Deutscher Aero-Club) publishes a training manual on pilot's English. This book contains a German-English glossary:

Höhenflosse horizontal stabilizer

(Siebenwurst [1999])

Since it was decided to use American English, there are nine possible terms left:

- (1) empennage,
- (2) fin,
- (3) elevator fin,
- (4) horizontal fin,
- (5) stabilizer,
- (6) horizontal stabilizer,
- (7) stabilizer structure inst,
- (8) tailplane (or tail plane),
- (9) fixed tailplane.

When referring to word formation, term (5) seems to be a short form of term (6), term (8) a short form of (9), as well as term (2) a short form of terms (3) and (4). Any other conclusion will be beyond language competence.

So, we have to raise a different question.

Step 1: What is a 'Höhenflosse'?

The first step in concept-oriented translation of terms is to ask, 'What is a 'Höhenflosse'?' As a dictionary contains words and their meanings, this is not the right kind of reference material. We therefore have to look for documents in which subject matters are explained.

Höhenflosse – Horizontale Fläche am Heck bzw. Leitwerk eines Flugzeuges. Die Höhenflosse übt auf das Heck eine abwärts gerichtete Kraft aus, um die vom Flügel erzeugte, nach oben gerichtete Kraft auszugleichen. An ihr ist das Höhenruder befestigt, die Steuerfläche zur Regulierung der Flugzeugnicklage. An manchen Flugzeugen fungiert die gesamte Höhenflosse als Höhenruder. (Flugzeugfliegen)

This definition covers characteristics that are typical for an object called 'Höhenflosse': part of an aircraft, horizontal surface, at the rear, with elevator(s) fastened to it.

Sometimes, even graphics are very helpful.

It is obvious that at this point thematic competence is needed. In order to verify the equivalence of terms in two languages the object itself addressed in the source text has to be identified first.

Interesting enough, the term 'Höhenflosse' seems to refer to a certain part at the rear of any plane, not only a fixed-wing aircraft. On the other hand, this term is included in the German-language material used at the School of Army Aviation, although this 'Höhenflosse' has no elevators. We will come back to this aspect later.

When systemizing the objects behind the concepts in this field, we can see that the object designated by 'Höhenflosse' is the vertical part of the tail unit of an aircraft, called 'empennage.'

Step 2: What could be the English equivalent for 'Höhenflosse'?

In this step, only language competence is needed, i.e. knowledge about words and their meanings. However, the bi-lingual resources that have been used before were not suitable for giving exact equivalency.

- (1) empennage,
- (2) fin,
- (3) elevator fin,
- (4) horizontal fin,
- (5) stabilizer,
- (6) horizontal stabilizer,
- (7) stabilizer structure inst,
- (8) tail plane (or tailplane),
- (9) fixed tailplane.

Step 3: Is any of the terms 'horizontal stabilizer', 'tail plane' and 'horizontal fin' really equivalent to the term 'Höhenflosse'?

In step 2, three possibly equivalent terms could be found in bi-lingual resources. Now, their equivalency to the German term 'Höhenflosse' has to be verified. This is done in step 3 by investigating whether at least one of

them denotes the same subject matter or concept behind it. To do this, we have to refer to the results found in step 1.

Term (7) was found to be probably wrong, since no text could be found on the Internet that contained this term. Term (3) seems to be wrong, as a helicopter does not have an elevator. Obviously, this term refers to a fixed-wing aircraft. Term (1) is definitely wrong, because ‘empennage’ covers both horizontal and vertical elements. Term (4) could not be found in any text coming from an authoritative source.

Apart from that, a decision has to be made between ‘horizontal stabilizer’ (6), ‘tail plane’ (8) and ‘horizontal fin’ (4).

Given the fact that – like the German ‘Höhenflosse’ – the two terms ‘tail plane’ and ‘horizontal stabilizer’ might refer to a part of any airplane, not only of a helicopter, it seems as if these two terms are equivalent to the German ‘Höhenflosse’. So, it was assumed that we would have to decide between ‘tail plane’/‘tailplane’ and ‘horizontal stabilizer’.

A reliable source is another book published by Cescotti (1993). It contains English-language definitions of aviation terms originating from standardizing organizations. It only contains the term ‘tail plane’ coming from a British standard.

Tail plane (A/c) An aerofoil fixed, movable or adjustable in flight, located aft of the main plane, contributing to longitudinal control and/or stability. (BS 185: Sect. 5: No. 5348)

(Cescotti [1993])

We found other authenticative texts showing that ‘tail plane’/‘tailplane’ is also used to denote the vertical control surface at the rear of a plane.

Another very useful source is the Dictionary of Aeronautical Terms edited by Crane (2006). As it is published in the U.S., it is assumed that it may contain terms in American English. It contains an entry for ‘horizontal stabilizer’.

horizontal stabilizer (airplane control). The fixed horizontal surface on the tail of a conventional airplane. The horizontal stabilizer is usually adjustable in flight to vary the down-load produced by the tail. This allows the airplane to fly hands-off at any desired air speed.

(Crane [2006])

The ultimate certainty was found in a text published by Eurocopter, the manufacturer of the EC135 type helicopter that is used for training at the School of Army Aviation (Eurocopter [2010]). This brochure covering the technical data of that helicopter contained the term ‘horizontal stabilizer’ exactly in that sense that we found in connection with ‘Höhenflosse.’

So, the result after our concept-oriented research was the term ‘horizontal stabilizer.’ It is obvious that this step again relied on the thematic competence of a translator.

To conclude, we find that three steps are necessary to find the right term when applying a concept-oriented approach.

When translation was finished, we came back to the problem that the German term ‘Höhenflosse’ – as we found in the source text – seems to refer to any plane, but not to a helicopter, since helicopters do not have elevators, and hence the right term for the surface at the rear of a helicopter is probably not ‘Höhenflosse.’ So, we started a search for a ‘horizontal surface at the rear of a helicopter’ by translating these characteristics into German.

The result was found in several reliable texts published on the Internet. The correct term for this part of a helicopter is ‘horizontaler Stabilisator’ or ‘Stabilisator’, for short.

Conclusions

The objective of this paper was to show that translation is not a mere language- or word-oriented process. Apart from language competence, a translator has to develop a number of other competences before starting into translation. When trying to find equivalent terms in two languages, a translator has to look at concepts by identifying and differentiating the characteristics behind the objects belonging to one concept.

REFERENCES

1. AMTA (2018): Operational Success – Powered by training cooperation, simulation and integration. Online: <http://www.amta.training/en/home> (10-15-2018)
2. Banjar, Shadia Y.: Translation as a process. Online: http://www.drshadiabanjar.blogspot.com/2009_10_31_archive.html (10-15-2018).
3. Cescotti, Roderich (1993): Glossary of Aeronautical Definitions/Luftfahrtdefinitionen. English-German/German-English. 2nd ed. Stuttgart: Motorbuch-Verlag.
4. Cescotti, Roderich (1994): Aerospace-Wörterbuch. Deutsch-Englisch/Englisch-Deutsch. Aerospace Dictionary German-English/English-German. Stuttgart: Motorbuch-Verlag.

5. Crane, Dale (2006): Dictionary of aeronautical terms. Compiled and edited by Dale Crane. 4th ed. Newcastle, WA: Aviation Supplies & Academics.
6. EMT Expert Group (2009): Competences for professional translators, experts in multilingual and multimedia communication. Online: <http://ec.europa.eu/dgs/translation/>
7. programmes/emt/key_documents/emt_competences_translators_en.pdf (08-13-2011).
8. EMT Board (2017): Competence Framework 2017. Online: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/emt_competence_fw_k_2017_en_web.pdf (10-15-2018).
9. Ernst, Richard (1989): Wörterbuch der industriellen Technik unter weitgehender Berücksichtigung neuzeitlicher Techniken und Verfahren/Dictionary of Engineering and Technology with extensive treatment of the most modern techniques and processes. Vol. 1: German-English. 5th edition completely revised and enlarged. Wiesbaden: Oscar Brandstetter Verlag.
10. Eurocopter (2010): EC135 Baseline Aircraft Definition. Online: http://www.eurocopterus.com/images/products/EC135/EC135-tech_data_2010.pdf (08-20-2011).
11. Flugzeugfliegen: Piloten-Wissen. Höhenflosse. Online: <http://www.flugzeugfliegen.com/wo-a-was/piloten-wissen/aerodynamik/steuerorgane/hoehenflosse.html> (08-20-2011).
12. Gouadec, Daniel (2007): Translation as a Profession. Amsterdam/Philadelphia, Benjamins.
13. LEO German-English Dictionary. Online: <http://dict.leo.org> (10-15-2018).
14. Lufthansa Magazin (2018): In perfect shape. Online: <https://magazin.lufthansa.com/xx/en/aviation-en/in-perfect-shape/> (10-16-2018).
15. Nord, Christiane (2001): Lernziel: Professionelles Übersetzen Spanisch-Deutsch. Wilhelmsfeld, Gottfried Egert Verlag.
16. Nord, Christiane (2005): Text analysis in translation. Theory, method, and didactic application of a model for translation-oriented text analysis. 2nd edition. Translated from the German by Christiane Nord and Penelope Sparrow. Amsterdam/Atlanta GA, Rodopi.
17. Oxford Companion (1992), ed.: The Oxford Companion to the English Language, ed. by Bhatia Namit.
18. PACTE (2009): Results of the validation of the PACTE translation competence model: acceptability and decision making. In: Across Languages and Cultures, vol. 10, no. 2, 2009, pp. 207–30.
19. Pokorn, Nike K. (2009): MedInt: Development of a curriculum for medical interpreters. Summary Report for Workpackage 6. Curriculum for medical interpreters: Competences and sample curriculum. Online: https://static.uni-graz.at/fileadmin/gewi-institute/Translationswissenschaft/Bilder/MedInt/wp6_curriculum_final.pdf (10-15-2018).
20. Schmitt, Peter Axel (2004): Fachwörterbuch Technik und angewandte Wissenschaften. Deutsch-Englisch. München: Langenscheidt Fachverlag.
21. Siebenwurst, Kurt (1999): English for Pilots/Englisch für Flugzeugführer. 8th ed. Duisburg: Aero-Club-Verlag.
22. Wikipedia: The free encyclopedia. Online: <http://en.wikipedia.org> (10-15-2018).

УДК 304 + 378

Матьяш О.И.,

Ph.D., к.п.н., Государственный университет Айви Тэк,
основатель и первый президент Российской
коммуникативной ассоциации, Индианаполис, США, e-mail: oimatyas@ori.net

КОНСТИТУТИВНЫЙ ПОДХОД К ПОНИМАНИЮ КОММУНИКАЦИИ И ЕГО ЗНАЧЕНИЕ В ПРЕПОДАВАНИИ КОММУНИКАТИВНЫХ ДИСЦИПЛИН

Аннотация: Данная статья сфокусирована на предмете обучение коммуникации как важнейшего аспекта современного образования. Автор анализирует конкурирующие точки зрения об изучении и значимости коммуникации на примере научно-теоретической и преподавательской практики США и России. Так же, автор поясняет проблематику на примере базового коммуникативного курса для студентов.

Ключевые слова: коммуникация, коммуникативные технологии, конститутивная модель, трансмиссионная модель, полидисциплинарность.

Matyash O.

PhD in Communication studies, Ivy Tech State College,
Founder and the first President of Russian Communication Association
Indianapolis, USA, oimatyas@ori.net

CONSTITUTIVE PERSPECTIVE TO UNDERSTANDING COMMUNICATION AND ITS IMPLICATIONS FOR TEACHING COMMUNICATION DISCIPLINES

Abstract: This article focuses on the subject of communication training as an important aspect of modern education. The author analyzes the competing points of view on the study and importance of communication on the example of scientific-theoretical and teaching practice of the USA and Russia. Also, the author explains the problems on the example of the basic communicative course for students.

Keywords: communication, communicative technologies, constitutive model, transmission model, multidisciplinary origins.

Сегодня, в эпоху бурного развития коммуникативных технологий и всепроникающего влияния медиа вряд ли кто-либо усомнится в том, что понимание коммуникации и коммуникативная компетентность необходимы каждому из нас, что это важнейшая составляющая общей культуры современного человека. Вряд ли вызывает сомнение и то, что обучение коммуникации - важный компонент современного содержания образования. Однако, что понимать под изучением коммуникации, что собой представляет эта дисциплинарная область, чем она отличается от других дисциплин социально-гуманитарного знания - эти вопросы вызывают дискуссии как в научно-академических, так и иных профессиональных средах (см., например, материалы международной конференции НИУ ВШЭ, Москва, 2015). Остановлюсь на том, каковы основные направления мысли на эту тему в мировой научно-теоретической и преподавательской практике, на примере США и России.

Сегодня во взглядах на то, что представляют собой коммуникативные дисциплины, можно выделить две конкурирующие точки зрения. Обе исходят из понимания, что коммуникация - это основополагающая характеристика социального бытия. Однако одна точка зрения утверждает, что изучением феномена коммуникации занимаются все социально-гуманитарные науки и нет необходимости выделять для этого особую дисциплинарную область (и, соответственно, вводить отдельное направление подготовки). Такая точка зрения представлена, в частности, в некоторых результатах опроса, проведенного нами среди преподавателей гуманитарных и психолого-педагогических дисциплин в ряде региональных вузов России (подробнее см: Matyash, 2015; Матяш, 2016).

Вторая точка зрения, соглашаясь с тем, что коммуникативное знание по природе своей полидисциплинарно (*communication theory has multidisciplinary origins*, Craig, 1999) и что коммуникативная теория интегрирует знание из разных социально-научно- гуманитарных областей, тем не менее утверждает, что сегодня это сложилось уже в отдельную дисциплинарную область. Коммуникативные дисциплины, коммуникативные науки (в английском *Communication/ Communication Studies*) - это особая система научно-исследовательских знаний, имеющая свой концептуальный аппарат, теории, модели, методологические подходы и т. д. Если психология изучает коммуникативные явления и процессы с психологических позиций, лингвистика - с лингвистических, то коммуникативные науки изучают все социальные процессы, включая и коммуникацию, с коммуникативных позиций. Речь идет о так называемом коммуникативном подходе - *communicational perspective on social reality* (Deetz, 1994, 2014; Craig, 1999; Pearce, 2007). Последовательный разработчик этого подхода американский ученый Stanley Deetz поясняет этот подход как *communication as a disciplinary mode of explanation* и проблематизирует это так:

If we are to make our full social contribution, we have to move from studying “communication” phenomena as formed and explained psychologically, sociologically, and economically, and produce studies that study psychological, sociological, and economic phenomena as formed and explained communicationally (1994, p. 568).

И далее:

Communication theory, then, can be about ways to explain the production of social structures, psychological states, member categories, difference, knowledge, power, and so forth rather than being conceptualized as simply one phenomenon among these others (2014, p. 30).

Иными словами, в коммуникативном подходе именно коммуникативная теория становится той дисциплинарной призмой, через которую рассматривается и объясняется все социальное, включая психологические состояния, идентичности, социальные отношения, организации, институты и т. д.

Другой ведущий теоретик коммуникации Robert Craig, развивает эту же постановку проблемы в своей ставшей знаковой работе *Communication Theory as a Field* (1999):

Communication, from a communicational perspective, is not a secondary phenomenon that can be explained by antecedent psychological, sociological, cultural, or economic factors; rather communication itself is the primary constitutive social process that explains all these other factors (p. 126).

Остановимся подробнее на том, что представляет собой коммуникативный подход, известный в научной литературе как «конститутивный подход» или «конститутивная модель».

В теории коммуникации традиционно сложилось два концептуальных подхода, или две теоретические модели: *трансмиссионная, передаточная модель (transmission model)* и *конститутивная модель (constitutive model)*. Трансмиссионная модель представляет коммуникацию как обмен (передачу и прием) информации, поэтому подход часто называют информационным: “According to the conventional transmission model, communication is a process of sending and receiving messages, or transferring information from one mind to another” (Craig, 1999, p. 125). Как замечают ведущие теоретики коммуникации, информационный

подход широко распространен и продолжает доминировать в научно-академической мысли (Deetz, 1994, 2014; Craig, 1999, Shepherd, 2006, Pearce, 2007). Об этом же свидетельствуют и результаты нашего опроса среди преподавателей российских вузов. Не вся, но значительная часть респондентов связывает свое понимание коммуникации с информационным обменом (Matyash, 2015, с.7).

В отличие от трансмиссионной-информационной модели, конститутивная модель акцентирует *созидательно-преобразующую и конституирующую роль* коммуникации. Коммуникация - это не только обмен информацией, это способ социальной организации, процесс социального конструирования, в ходе которого люди, используя символично- знаковые средства (вербальные и невербальные), *совместно* создают, конструируют свои жизненные миры (подробнее см: Матьяш, 2011, гл. 1).

Таким образом, конститутивный подход основан на признании конституирующей роли коммуникации, коммуникации как основополагающего способа социального конструирования. Основные положения этого концептуального подхода представлены в следующих принципах:

1. Принцип смыслообразования, смыслоозначивания (*communication as meaning-making*):

Communication is a constitutive process that produces and reproduces shared meaning (Craig, 1999, Pearce, 2007).

Вступая в коммуникацию, мы неизбежно генерируем, порожаем новые смыслы, координируем, согласовываем их, создаем новые смысловые пространства. При этом смыслообразование осуществляется в ходе коммуникации как совместное действие, как *созидание, сотворение*. В этом смысло-творении участвуют (хоть и с разной степенью активности) все вовлеченные стороны, каждая из сторон так или иначе влияет на «конечный продукт» того, что создается.

2. Принцип *рекурсивности* коммуникативной теории и практики.

Коммуникативная теория, коммуникативное знание социально-культурно обусловлено, развивается там и тогда, когда на это возникает запрос в общественной практике. Становление и дальнейшее развитие теории зависит от того, насколько она включена в общественно значимые культурно-исторические процессы, насколько помогает решать насущные задачи социальной практики, насколько резонирует с уже функционирующими и общественно значимыми практическими дискурсами. Таким образом, отношение между теорией и культурной практикой рекурсивно, они обуславливают друг друга:

The relationship between theory and culture is reflexive, or mutually constitutive. Communication theories help to create the very phenomena that they purport to explain (Carey, 1989).

Коммуникативная теория, с одной стороны, призвана преобразовывать или, по словам Крейга, культивировать более совершенные коммуникативные практики: “We, as both scholars and practitioners, all participate in this ongoing activity... of cultivating the practice of communication...” (Craig, 2006, p. 42). С другой стороны, развитие, состояние, востребованность теории непосредственно зависит от того, насколько она обращена к социальным практикам и включена в них. В становлении коммуникативной теории и коммуникативных дисциплин Крейг выделяет три ключевых фактора: интеллектуальный, институциональный и социально-культурный. Последнему он отводит ведущую роль (Craig, 2008).

3. С предыдущим принципом связан следующий принцип - *практической ориентированности коммуникативной теории*. Так, Крейг называет коммуникативную теорию практической теорией (practical theory), утверждая, что ее назначение - изучать значимые для общества социальные проблемы и культивировать новые практики (2015, 2008, 2006, 1999). “Practical theory must address social problems and practices that are regarded as important by the general public. In other words, it must be socially relevant” (Craig, 2008, p. 16).

Как видим, конститутивный подход, в сравнении с информационным, представляет собой иную парадигму и иное мировоззрение. И для тех, кто его разделяет, это означает изменение установок по целому ряду позиций: мировоззренческих и нормативно-этических (как мы осознаем свое место и роль в системе жизненных отношений, готовы ли активно управлять этими отношениями, быть ”агентом изменений”); теоретико-исследовательских (что должна изучать коммуникативная теория, какие явления и процессы составляют предмет коммуникативных исследований); наконец, педагогических (как выстраивать процесс обучения коммуникации).

Каждый из этих планов заслуживает того, чтобы развернуть его подробнее. В рамках данного выступления, однако, остановлюсь на последнем: что конститутивный подход означает для организации коммуникативного преподавания, и как это реализуется на практике. Поясню на примере базового коммуникативного курса, который преподаю много лет в американских и российских вузах.

Курс называется *Межличностная коммуникация*. Назначение курса - познакомить студентов со сложной природой человеческой/ межличностной коммуникации, научить распознавать различные

коммуникативные процессы (включая межличностное восприятие и понимание, использование языка и невербальных средств общения, слушание, конструирование Я и множественных идентичностей, управление идентичностями/*constructing Self and identity management in communication*, коммуницирование эмоций, коммуникация отношений, и т. д.). Курс направлен также на то, чтобы развивать у студентов соответствующие коммуникативные навыки, коммуникативную компетентность с тем, чтобы они могли более успешно выстраивать отношения с “разными другими” - в семье, с близкими, в профессиональной среде, на работе, в ежедневных социальных ситуациях, в сфере услуг и т. д. Преподаватель социально-гуманитарных дисциплин может заметить, что темы схожи с теми, что изучаются в курсах психологии, лингвистики, культурологии, социологии культуры и т. п. Замечу на это, что коммуникативные курсы имеют существенное отличие. Упор в них делается на обсуждение *коммуникативных, разговорных практик*, на анализ практических *дискурсов* и дискурсных взаимодействий (см. конкретные примеры: Матяш, 2011).

Одна из отличительных особенностей в современной методике построения и преподавания коммуникативных курсов - их практическая направленность, *практико-центрированный подход*. Студенты не просто осваивают «знание-что»: новые теории, теоретические понятия, принципы. Они учатся проецировать эти знания на ежедневную практику, на реальные жизненные ситуации, на собственные отношения и на понимание самого себя. Методически это реализуется в таких видах учебной работы, как:

- *анализ конкретных коммуникативных ситуаций* (разговорных взаимодействий) и жизненных кейсов (см. примеры: Матяш, 2011). Особенно эффективен этот метод, когда студенты анализируют ситуации «здесь и сейчас», то, что разворачивается в ходе учебных занятий. Как и почему случается в ходе групповой дискуссии непонимание или разнопонимание? Что из того, что я, ты, он сказали, привело к непониманию? Как это вовремя заметить и суметь скорректировать? Такая групповая рефлексия ситуации, которую участники сами несколько минут назад произвели своими действиями, экспромптна и потому особенно действенна.

- *задания на саморефлексию*: критически проанализировать слабые стороны своего коммуникативного поведения и наметить план действий, над чем и как работать. Наиболее типичный пример - умение слушать. В начале изучения темы *Слушание как коммуникативный процесс* многие студенты уверены, что умеют хорошо слушать. После погружения в тему, однако, их оценка становится более критической и дифференцированной. Они начинают различать, в каких видах слушания и в каких коммуникативных ситуациях они бывают сильнее или слабее, в каких отношениях могут назвать себя *effective or ineffective listener*.

- *экспериментальные практические задания*: проверить на практике, как действуют те или иные принципы и коммуникативные стратегии, применить их на опыте собственных отношений.

В результате студенты нарабатывают знание «как» и «для того, чтобы», знание, которое жизненно применимо, практично, технологично. Овладевая, например, такими новыми понятиями как *ориентация на другого (perspective-taking)*; *метакоммуникация, вербальная и невербальная; коммуникативный климат, позитивный и деструктивный; контекстность и ситуативность коммуникации*, они начинают воспринимать собственную коммуникативную практику через призму этих понятий, начинают понимать, как «работает» теория в реальной жизни, начинают применять это новое теоретическое понимание в оценке реальных ситуаций и отношений, начинают лучше управлять своими отношениями. По признаниям самих студентов, чем больше они погружаются в содержание курса, тем чаще переживают моменты открытия (*aha moments*): “This chapter was an eye-opener for me”; “Я переживала это много раз, но только теперь узнала, как это называется.”

Вот одно из таких откровений -- студентка признается, как курс, неожиданно для нее самой, помогает ей преодолевать... собственную застенчивость, неуверенность в себе:

I feel as though this course has already given me so many tools in bettering my communication skills. Somehow, and in the subtlest of ways, I have become less shy just by

learning more about communication. I am just surprised at the realization of how much less shy I am than I was eight weeks ago. And just as at the end of every chapter I am intrigued to learn even more.

Чем больше студенты овладевают материалом, тем критичнее начинают относиться к себе, тем увереннее оценивают себя, свое коммуникативное поведение и свои отношения: “Теперь я вижу, что сделал не так, и вижу, как можно иначе...”

Эти моменты открытия сопряжены, как правило, с еще одним важным инсайтом, который закрепляется постепенно, по мере овладения материалом: что коммуникация - это значительно больше,

чем обмен информацией, это действие, воздействие, изменение. Каждый из нас, вступая в коммуникацию, становится ее субъектом (agent) и неизбежно влияет на то, как эта коммуникация развернется, каждый из нас в ходе коммуникации значим. А это очень важное мировоззренческое понимание. В таком понимании студентами преобразующей роли коммуникации и собственной субъектности (agency) наиболее ярко проявляется эмансипирующая, раскрепощающая и утверждающая роль коммуникативного образования. И в этом, убеждена, состоит его высшая мировоззренческая ценность. Ибо, если говорить о миссии современного образования и просвещения, что может быть более важным, чем способствовать развитию свободного, уверенного и ответственного человека-гражданина?

В заключение смею утверждать: мало где преобразующая сила коммуникации проявляется так наглядно, ярко и убедительно, как в учебном процессе, когда он выстроен в парадигме конститутивного коммуникативного подхода!

ЛИТЕРАТУРА

1. Carey, J. W. *Communication as culture: Essays on media and society*. Winchester, MA: Unwin Hyman, 1989
2. Craig, R. T. (2015). *Communication as a practical discipline: Engaging theory with practice*. Коммуникация как дисциплина и область знания в современном мире: диалог подходов // Сборник статей и выступлений участников международной научной конференции, 9-11 июня 2015 г. (стр. 59-72). Москва: НИУ ВШЭ.
3. Craig, R. T. (2008). *Communication in the conversation of disciplines*. *Russian Journal of Communication*, 1(1), 7-24.
4. Craig, R. T. (2006). *Communication as a practice*. In G. J. Shepherd, J. St. John, & T. Striphos (eds.), *Communication as ...: Perspectives on theory* (pp. 38-47). Thousand Oaks, CA: Sage.
5. Deetz, S., and Eger, E. (2014). *Developing a metatheoretical perspective for organizational communication studies*. In L. L. Putnum and D. K. Mumby (eds), *The Sage handbook of organizational communication: Advances in theory, research, and methods* (pp. 27-48). Thousand Oaks, CA: Sage.
6. Matyash, O. I. (2015). *Perspectives of Russian educators on communication and communication education in Russian universities. (A survey analysis, part 1.)* *Russian Journal of Communication*, 7(1), 1-16. DOI: 10.1080/19409419.2015.1008941, <http://dx.doi.org/10.1080/19409419.2015.1008941> (дата обращения 03.11.2018).
7. Pearce, Barnett W. (2007). *Making Social Worlds: A Communication Perspective*. Malden, MA: Blackwell.
8. Коммуникация как дисциплина и область знания в современном мире: диалог подходов // Сборник статей и выступлений участников международной научной конференции, 9-11 июня 2015 г. Москва: НИУ ВШЭ.
9. Матяш О. И., Погольша В. М., Казаринова Н.В, Биби С. А., Зарицкая Ж. В. *Межличностная коммуникация: теория и жизнь / Под науч. ред. О.И. Матяш. СПб.: Речь, 2011.*
10. Матяш О. И. Преподаватели российских вузов о коммуникации и о проблемах коммуникативного образования. Электронный научный журнал «Коммуникации. Медиа. Дизайн», Том 1, №1, 2016, <https://cmd-journal.hse.ru/article/view/3237> (дата обращения 03.11.2018).

УДК 37.01

Кармысова М.К.,
к.ф.н., профессор, кафедры методики
иноязычного образования КазУМОиМЯ имени Абылай хана
Алматы, Казахстан, e-mail: kmio@ablaikhan.kz

К ВОПРОСУ ОБ ИННОВАЦИЯХ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ОБЛАСТИ «ИНОСТРАННЫЙ ЯЗЫК» В СВЕТЕ ОБНОВЛЕННОЙ МЕТОДОЛОГИИ ИНОЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация: В статье описаны некоторые из важнейших инновационных моментов разработанной в означенных трудах С.С. Кунанбаевой теоретико-методологической основы как платформы модернизации иноязычного, полиязычного и профессионального образования.

Статья призвана побудить молодых исследователей-методистов, магистрантов, докторантов, преподавателей-практиков к внимательному изучению означенных трудов Ученого, и творческому осмыслению понятийной сущности и структуры всех составляющих системы иноязычного образования, а также конкретной организации образовательного процесса по языкам в русле признанной по праву универсальной когнитивно-лингвокультурологической методологии иноязычного образования.

Ключевые слова: когнитивно-лингвокультурологическая методология, полиязычие, профессиональное образование.

ISSUES ABOUT INNOVATIONS IN THE FIELD OF “FOREIGN LANGUAGE” IN CONTEXT OF THE
UPDATED METHODOLOGY FOR FOREIGN LANGUAGE EDUCATION

Abstract: The article describes some of the main innovative aspects of theoretic-methodological basis pointed out by S.S.Kunanbayeva, as the platform for foreign, polylingual and professional modernization.

The article is aimed to motivate young researchers, master students, doctorate students, teachers to careful investigation of mentioned works of the Scientist, and creative comprehension of subject matter and structure of all compounds of foreign language education system, as well as concrete organization of educational process in languages in the framework of universal cognitive-linguoculturological methodology of foreign language education.

Key words: cognito-linguaculturological methodology, polylingual and professional education.

Поистине «шквальные» перемены, произошедшие в последние десятилетия в связи с изменениями политических и социально-экономических условий жизни РК, не могли не затронуть среди прочих и такую образовательную область как «Иностранный язык». Эта дисциплина стала рассматриваться как одно из приоритетных направлений в образовании и личностном становлении подрастающего поколения, а также в формировании компетентно подготовленных иноязычных специалистов, в системе вузовского и послевузовского образования для обеспечения их беспрепятственного вхождения в мировое политическое, культурное и разноотраслевое профессиональное пространство в целях дальнейшего успешного развития жизнедеятельности Республики.

Означенную перспективу в деле подготовки иноязычных кадров в соответствии с новым социальным заказом суверенной РК предстояло осмыслить в годы тотальной дезинтеграции и децентрализации союзной системы образования и решать путем определения собственной стратегии развития образования в целом и иноязычного образования, в частности.

Эти задачи порой с опережением решались в КАЗУМОиМЯ им. Абылай хана методическим корпусом под руководством ректора академика Кунанбаевой С.С. Так, в 2003 году была разработана «Концепция развития иноязычного образования в РК», созданы Государственные стандарты, Типовые учебные программы и др., была начата работа над созданием отечественных учебников по иностранным языкам (ИЯ) первого поколения для средней школы и вуза.

Однако, в сложившейся ситуации ощущалась острая необходимость в пересмотре базовых положений традиционной «Методики обучения ИЯ», уже не соответствовавшей означенным выше требованиям социального заказа, и в разработке надлежащих теоретических основ образования по ИЯ в РК.

I Подлинным инновационным прорывом в этом направлении явилось издание внутренне взаимосвязанных фундаментальных трудов академика С.С.Кунанбаевой [1, 2, 3, 4], а в качестве связующего элемента в них выступает **впервые** разработанная автором **когнитивно-лингвокультурологическая методология иноязычного образования**, которая в силу своей беспрецедентности и универсальности может по праву рассматриваться как единая теоретико-методологическая основа не только иноязычного, но и полиязычного образования, что приобретает особую значимость в свете узаконенного в РК триединства языков, способствует дальнейшей рационализации теории иноязычного и полиязычного образования, ее гармонизации и приближения к международному стандарту.

Исходя из определения понятия «инновация» (нововведение) как «целенаправленного изменения, придающих современную трактовку отдельных частей, компонентов и самой образовательной системы в целом» [5:48], отметим, что названные выше труды содержат такое изобилие инновационных элементов, что их детальное рассмотрение в рамках одной статьи не представляется возможным.

Остановимся в этой связи вкратце лишь тех из них, которые согласно логике исследования проходят «красной нитью» через все труды ученого с момента первоначального упоминания понятий с дальнейшим их уточнением, расширением и филигранной обработкой в последующих работах.

II Так, в работах на основе обновленной методологии доказательно обосновывается категория **«иноязычное образование»** как самостоятельная дидактическая область с собственной системой принципов, понятий и категорий, расширенным объектом исследования и изучения.

Справедливость замены предмета изучения «иностранный язык» на сложное интегрированное понятие «иноязычное образование» [2:269] заключается прежде всего в том, что

1. традиционно «ИЯ» представляется неким «аморфным (бесформенный, расплывчатый)» [6, 155]

явлением без четко обозначенного объекта изучения, без учета его функциональных разновидностей, представленных в трудах С.С. Кунанбаевой (как базовый ИЯ – БИЯ или язык повседневного общения; язык для специальных целей – СИЯ или LSP; язык для академических целей – LAP и др.), изучаемых с разноцелевой установкой и с разноуровневым использованием;

2. понятие «иноязычное образование», исходя из толкования составляющей его компоненты «образование» рассматривается как

а) процесс и результат образовательной деятельности в интересах человека, общества и государства с итоговой констатацией достижения личностью установленных образовательных уровней;

б) многообразная личностная деятельность, обеспечивающая самоопределение, саморазвитие и самореализацию человека в динамичной социокультурной среде, становление, развитие, рост самой личности как таковой [5:92].

Следует констатировать, что именно данное понятие подразумевает максимальный объем самостоятельной деятельности личности и отражает субъектно-субъектные отношения, в которых преподаватель выступает в качестве модератора в отличие от понятия «обучение», подразумевающего как «процесс целенаправленной передачи опыта» [7:243], субъектно-объектные отношения, а преподаватель выступает в качестве наставника, что свидетельствует о минимальном объеме самостоятельной деятельности личности.

III В качестве объекта **впервые** определяется междисциплинарный конструкт «иноязык-инокультураличность», синтезировано отраженный такой базовой категорией как «лингвокультура» [1:53].

1) Отметим, что сама идея определения триады «иноязык-инокультура-личность» в качестве объекта оригинально «вплетена» в наименование «когнитивно-лингвокультурологическая методология» и находит в нем свое «зеркальное» отражение и подлинный смысл **главной целевой установки** иноязычного образования (ИЯО), а именно – **развитие личности** субъекта межкультурной коммуникации через **познание** (**когнитивный** аспект) и **соизучение** языка и культуры иносоциума (**лингвокультурологический** аспект), и далее путем «социализации» (путем осмысления и присвоения концептосферы иной картины мира на основе собственной) формирование «вторичного когнитивного и языкового сознания».

2) Важным в этой связи представляется и выделение, как было отмечено, категории «лингвокультура» с акцентом на понятие **«культура» в широком понимании**, что является едва ли не «основой всех основ» в становлении личности выпускника, а культуруобразующая и когнитивно-коммуникативная функции языка как транслятора общечеловеческой культуры» [2:69] рассматриваются в качестве приоритетного направления в образовании по всем специальностям республиканского Классификатора, поскольку культура в широком понимании в образовании выступает как его содержательная составляющая знаний о природе, обществе, способах деятельности, эмоционально-волевого ценностного отношения человека к окружающему миру, людям, труду, общению и т.д. с различением при этом широкого спектра разновидностей и проявлений культуры (интеллектуальной, мышления, поведения, речи, самообразования, профессионального общения, информационной, физической и др.).

IV Универсальный характер разработанной методологии позволил автору не только обоснованно разграничить, как было отмечено выше, понятия «иноязычное образование»/ «языковое образование», но и, что представляет особую научно-теоретическую ценность, определить **закономерности** становления **полиязычной** личности в условиях многоязычия, характерного по существу любой стране мира. На основе выявленных закономерностей усвоения родного, второго и иностранного языков определен состав необходимых условий для овладения каждым из языков и конечный результат образования [2:115], что может служить безусловным ориентиром в организации языкового образовательного процесса для преподавателей означенных языков в РК и за рубежом.

V К числу абсолютных инноваций в означенных трудах [1:2] относится и определение принципиально нового **предметно-процессуального содержания** образовательного процесса, который в русле обновленной методологии организуется как **«модель общения»**, **предметно** и **процессуально** ориентированную на конечный (компетентностный) результат и максимально приближенную к условиям реального межкультурного общения. Результатом же определяется категория **«межкультурная компетенция»** с детальным описанием составляющих ее компонентов, поэтапное формирование которой обуславливает целезаданное становление личности **субъекта межкультурной коммуникации**.

VI В свете обновленной парадигмы образования в целом и иноязычного, в частности, в работах С.С. Кунанбаевой рассматривается и категория **«компетентностный подход»**, «олицетворяющий сегодня инновационный процесс в мировом образовании» [3:4], пришедший на смену традиционному «знаниевому» подходу.

Компетентностный подход рассматривается автором в качестве целевой **основы** новой парадигмы иноязычного образования, обеспечивающей возможность перехода на новую **компетентностную модель** организации образовательного процесса, что, в свою очередь, позволило поступательно обозначить контуры **компетентностной модели выпускника** с определением широкого целезаданного спектра **компетенций** (ключевых, базовых, специальных, с их детализацией в рамках самой модели, как межкультурно-коммуникативной, профессионально-ориентированной, профессионально-базируемой и профессионально-идентифицирующей).

В этом же ключе аргументировано с означенных теоретико-методологических позиций определяется понятийная сущность такой важной категории, как **«профессиональное образование»**, в котором, по утверждению ученого, «прежние образовательные категории функционально приобретают иную концептуальную основу» [3:9]. Четко разграничивая понятия «компетенция/компетентность», автор **впервые** вводит и обосновывает такое понятие как **«профессиональная готовность»** [3:73] **выпускника**, «не соотнося ее с профессиональной **компетентностью**, как с объективно недостижимым уровнем вузовской подготовки, так как требует (что абсолютно справедливо. М.К.) отсроченности для накопления опыта, самосовершенствования в профессии» и формирования личностного к ней отношения [3:75].

Безусловной инновацией в данном контексте представляется определение в качестве единицы предметного содержания при формировании готовности **«профессионального концепта»**, который справедливо рассматривается как ведущий инвариантный компонент профессиональной готовности выпускника вуза, отражающий сущность и содержание профессиональной деятельности, ее элементы и компонентный состав [3:129-137].

VII В целом, рассмотренные в трудах С.С.Кунанбаевой вопросы инновационных моделей отраслевых профессиональных программ, разработка инновационных профессионально ориентированных на отрасль комплексов [3, 4] системы многоуровневой подготовки специалистов, технологии формирования их индивидуального стиля и др. свидетельствуют **о масштабе** по существу **подвижнической** научно-исследовательской деятельности **Ученого** по определению стратегии и тактики оперативного перехода на новую образовательную модель в сфере иноязычного образования в Республике Казахстан и формирование на компетентностной основе разноотраслевых конкурентноспособных иноязычных специалистов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кунанбаева С.С. Современное иноязычное образование: методология и теории. Алматы, 2005. – 264 с.
2. Кунанбаева С.С. Теория и практика современного иноязычного образования. Алматы, 2010. – 344 с.
3. Кунанбаева С.С. Компетентностное моделирование профессионального иноязычного образования. Алматы, 2014. – 208 с.
4. Кунанбаева С.С. Концептологические основы когнитивной лингвистики в становлении полиязычной личности. Алматы, 2017. – 264 с.
5. Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю. Педагогический словарь. М.: «Академия», 2000. – 176 с.
6. Крысин Л.П. Толковый словарь иноязычных слов. М.: Изд-во «Русский язык», 2003. – 856 с.
7. Карпенко Л.А. Психология. Словарь под общей ред. А.В.Петровского, М.Г.Ярошевского, - 2-ое изд., - М.: Политиздат, 1990. – 494 с.

UDC 37

Mikkola H.J.

Adjunct Professor in UEF

FI-80100 Joensuu, Finland

e-mail: heimomikkola@yahoo.co.uk

EDUCATION MANAGEMENT IN FINLAND – IS THE SUCCESS STORY SUSTAINABLE?

Abstract: This paper describes shortly how Finland transformed its educational system from mediocre in the 1980s to one of the models of educational excellence and equity today. Also author notices that there is a need to be careful to avoid the illusion that the current education system and methods will be sustainable and last forever.

Keywords: Finland education system, education management, nation-building function, education policy

Motto: “Always ask yourself if the policy or reform you plan to initiate is going to be good for children or teachers. If you hesitate with your answer, don't do it.”

Pasi Sahlberg, in Finnish Lessons 2.0; 2015

УПРАВЛЕНИЕ ОБРАЗОВАНИЕМ В ФИНЛЯНДИИ: ЯВЛЯЕТСЯ ЛИ ИСТОРИЯ УСПЕХА УСТОЙЧИВОЙ?

Аннотация: В статье кратко описывается, как Финляндия трансформировала свою систему образования из посредственной в 1980-е г. в одну из совершенных модели сегодня. Также автор отмечает, что необходимо быть осторожным, чтобы избежать иллюзии, что нынешняя система и методы образования будут устойчивыми и вечными.

Ключевые слова: система образования Финляндии, управление образованием, функция государственного строительства, образовательная политика

The demand for more equitable and efficient education and for better-quality teaching and learning is universal. The question is: how to offer equal teaching for all young people regardless of their living place or socioeconomic situation.

In this paper I describe shortly how Finland transformed its educational system from mediocre in the 1980s to one of the models of educational excellence and equity today. Many international indicators show that Finland has one of the most educated citizenries in the world, provides educational opportunities in an egalitarian manner, and makes efficient use of resources. However, there is a need to be careful to avoid the illusion that the current education system and methods will be sustainable and last forever. We must continue to ask how to develop educational system so that students will learn skills and know-how required in ever changing knowledge world.

Finland at glance

Total area of Finland is 338,000 km² which is only 12% of that of Kazakhstan. Population is slightly over 5.5 million making 17 inhabitants/km², respective figures for Kazakhstan are 18.2 million and 6.7 inhabitants/km² (as in 2015).

Finland is independent from Russia since 1917 and a member of the European Union since 1995. Two official languages are Finnish 92% and Swedish 6%. Two major religions are Lutherans 84% and orthodox 1%, but very many people are not members of any church. 75% of population (between 25 and 64 years of age) have completed upper secondary or tertiary education and 33% have university or other tertiary qualifications. Main exports of Finland are electronics, metal and engineering, and forest industry products. Working life includes 86% of women (between 25 and 64 years of age) who are employed outside the home. Despite of our serious efforts to pay equal salary for the same work, average monthly income is 2,832 for men and 2,273 Euros for women (Statistics Finland 2017).

Terms and definitions

Definitions of management is to forecast and plan, to organize, to command, to coordinate and to control. Management is the art and science of decision making and leadership. It is a distinct process consisting of planning, organizing, directing, and controlling and evaluating to accomplish the predetermined objectives of an institution (like a university) through coordinated use of human and material resources (Khedekar 2018).

Education management, also sometimes known as educational administration, is commonly associated with elementary and secondary schools as well as institutes of higher learning like colleges and universities. Those working in educational management usually act as policy-makers, researchers, or consultants to help evaluate and develop ways to enrich and enhance the education system at all levels (Learn 2018).

Education management concept is the process of planning, organizing, directing and controlling the activities of an institution by utilizing human and material resources to effectively and efficiently accomplish functions of teaching, extension work and research (Khedekar, 2018).

We could ask if this is accomplishment of results through the efforts of other people?

Education management has 5 main functions:

1. Planning – is a process of setting objectives and determining what should be done to accomplish them.
2. Organizing – structuring and differentiation of tasks and coordinating activities in a logical and meaningful order.
3. Leading – there is a distinction between managers and leaders. Leadership is path finding and manager's work is path following.
4. Staffing – formulating staff personnel policies; recruitment of staff; selecting, orienting and assigning duties of staff; and providing staff welfare measures.
5. Controlling – control is regulation of operation in accordance with the objectives specified in plans. Control is essential to ensure that operations are directed towards the attainment of organizational objectives.

Later in this paper we can see that Finland is not following some of these common principles in its education management.

Education story of Finland

In Finland education has been an important instrument of social ascent and personal development. The objective of education policy has been to guide the change of the education system to respond to the needs of a changing society (Kauppinen 2016).

During its 100-year independence, Finland has evolved from a remote agricultural state into a state of high productivity and high technology. An educated and competent labour force has been a key factor in this development.

Finland is one of the few nations among the 34 OECD countries that has been able to improve educational performance as measured by international indicators and student achievement tests (Sahlberg 2015a).

Finland’s success in PISA – a worldwide study by the OECD of 15-year-old students’ aptitudes in mathematics, science, and reading – was a surprise to Finns, in 2006- it was the best performing country in the world (Aedo 2017).

After that many countries have been asking: what can the world learn from educational management in Finland?

Key facts on education

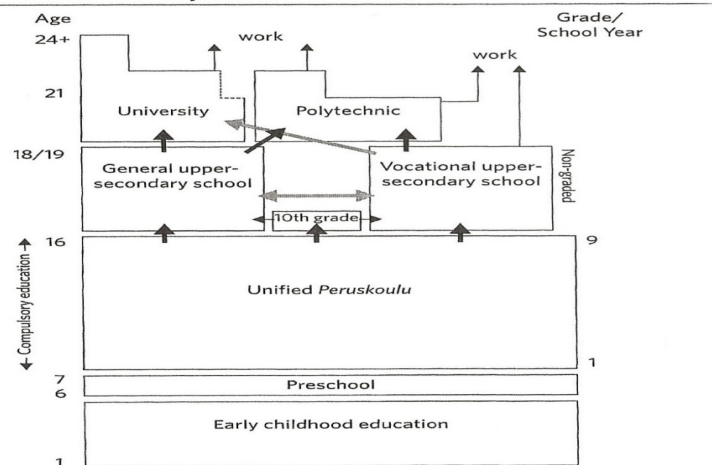
Education in Finland is seen as a public good and therefore has a strong nation-building function (Sahlberg 2015a).

The Finnish strategy for achieving equality and excellence in education has been based on constructing a publicly funded comprehensive school system with selecting, tracking, or streaming students during their common basic education.

Part of the strategy has been to spread the school network so that pupils have a school near their homes whenever possible or, if not feasible, e.g. in rural areas, to provide free transportation to more widely dispersed schools. Inclusive special education within the classroom and instructional efforts to minimize low achievement are also typical of Nordic educational systems.

The present education system in Finland consists of day-care programmes and a one-year “pre-school”; a nine-year compulsory basic comprehensive school; post-compulsory secondary general academic and vocational education; higher education; and adult education (Kauppinen 2016).

Figure 1. The Education System in Finland in 2015

Kindergarten

Early childhood education refers to the education and care children receive before they start primary school at the age of 7. Before they go to school, all children have the subjective right to day care, either family-based or kindergarten. Kindergarten in Finland doesn’t focus on preparing children for the school academically. Instead, the main goal is to make sure that all children are happy and responsible individuals.

Preschool

Preschool education for 6-year olds became a subjective right for all children 2001 (Kauppinen 2016) and in 2006 already some 58,000 children attended such education.

Unified municipal comprehensive school

The idea of a 9-year universally free municipal comprehensive school (= “peruskoulu” in Finnish) started in late 1950s but the law for the new school system was enacted in 1968. Currently statutory school age covers the

age groups 7 to 16, and no person cannot be freed from it. Same basic education is given free for all.

Upper Secondary education

Present Upper Secondary education system started 1975 giving flexible, non-graded upper secondary education. At the beginning of the 2000s, a good 130,000 pupils attended upper secondary general school, but now this number is slowly falling due to smaller age groups. In 2006 the upper secondary schools had 117,000 pupils. Nearly 33,000 passed the matriculation examination in 2006 and 58% of those who pass the matriculation examination are women (Statistics Finland 2007).

Vocational education

High quality vocational education was developed later in 70's and 80's. In the early 20th century, the number of students attending the vocational education was 8,000 while in 2005 it was nearly 250,000. Currently nearly one-half of vocational qualifications are completed as a competence-based skill examination

Polytechnics

In 1991 a new element, polytechnics, was added to the tertiary level education sector and at present some 130,000 students attend polytechnics. Polytechnic education has replaced vocational post-secondary and vocational tertiary level education.

Universities

In 1640 Finland's first university, the Academy of Turku, was founded. Its activities were, however, transferred to the new capital city, Helsinki, 1827. The University of Helsinki remained Finland's only university for long time. The beginning of the 20th century saw the founding of the University of Technology and the Helsinki School of Economics. After Finland became independent, Åbo Akademi, the University of Turku and Svenska Handelshögskolan started their operation. The University of Oulu, where I got my Master of Science started its operations in the late 1950s. The 1960s was the real decade of expanding higher education: several new higher education institutions were founded. During the decade, the Lappeenranta and Tampere Universities of Technology as well as the University of Joensuu and the Vaasa School of Economy were founded. The University of Social Science became the University of Tampere and the Institute of Pedagogics became the University of Jyväskylä. In 1972 I was one of the first teachers in the new University of Kuopio teaching medicine and environmental hygiene. Got my Ph.D. in 1982 and Adjunct Professor title in 1988 from the University of Kuopio. Now lack of funding has started to unite these regional universities making Universities of Joensuu, Kuopio and Savonlinna, as Eastern Finland University. The number of students continued to grow rapidly in the 1990s, and at the end of the decade students in universities numbered more than 150,000. In 2006 there were nearly 180,000 university students (Statistics Finland 2007).

Swift rise in the level of education

Increasing education is reflected in the rapidly risen level of education in Finland. The number of people who have completed post-comprehensive level qualifications has risen from the roughly 100,000 persons in 1950 to 2.8 million in 2005. In 1975 fifty per cent of the 25 to 34-year-old had completed a post-comprehensive level qualification, and in 2005 the corresponding percentage was 85 (Statistics Finland 2007).

Administration and funding of education

Education is the responsibility of the Ministry of Education and Culture. The Finnish National Board of Education (FNBE) was established in 1991 and works under the auspices of the ministry (Kauppinen 2016). It is responsible for developing early childhood education and care, pre-primary and basic education, morning and afternoon activities for schoolchildren, general upper secondary education, vocational upper secondary education and training, adult education and training, liberal adult education and basic education in the arts. Local administration is responsible on behalf of the municipalities to play a prominent role as education providers. There are 336 municipalities, federations of municipalities and private organization as education providers for 2900 schools and other basic education institutions. In Finland FNBE draws up National Core Curricula and the Requirements of Competence-based Qualification but the Education providers prepare their own local curricula based on these national documents. National Core Curriculum for Basic Education has been renewed in 1985, 1994, 2004 and 2014 adding through these years' municipal autonomy and empowerment of school and teachers (Kauppinen 2016).

What makes Finnish education system distinctively successful?

According to British Andy Hargreaves (2015) Finland:

- has developed and owned its own vision of educational and social change connected to inclusiveness and creativity, rather than renting a standardized vision that has been developed elsewhere;
- relies on high-quality, well trained teachers, with strong academic qualifications and master's degrees, who are drawn to the profession by its compelling societal mission and its conditions of autonomy and support –

compared with the rapid entry strategies of short-term training and high teacher turnover advanced in countries such as England and the United States;

- has an inclusive special educational strategy where nearly half of the country's students will have received some special education support at some time before completing 9-year basic school, rather than the special education strategy of legal identification, placement, and labelling of individuals favoured by Anglo-American nations;

- has developed teacher's capacity to be collectively responsible for developing curriculum and diagnostic assessment together rather than delivering prescribed curricula and preparing for the standardized tests designed by central governments; and

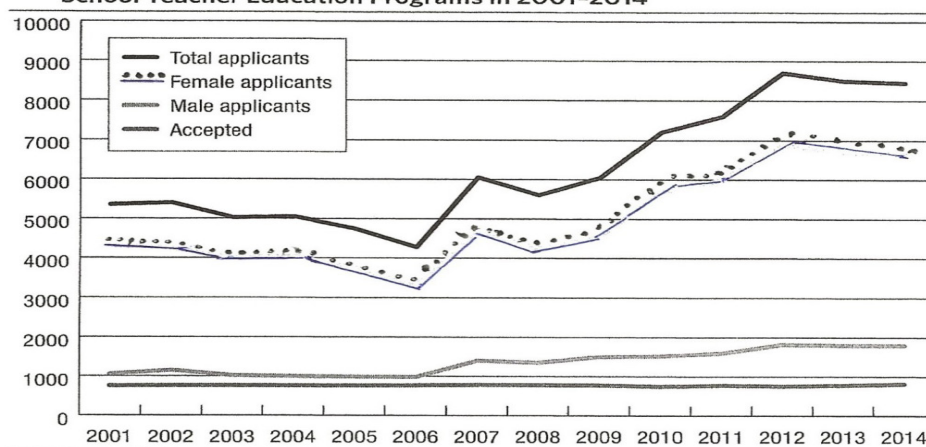
- has linked educational reform to the creative development of economic competitiveness and the development of social cohesion, inclusiveness, and shared community within the wider society.

Sahlberg (2015a,b,c,d) is confirming and adding a few more reasons for the success:

1. Finland has an education system in which young people learn well and where performance differences among schools are small – and all with reasonable cost and human effort. But this has not always been so.

2. In Finland, teaching is a prestigious profession, and many young Finns aspire to be teachers (Figure 2). They see teacher profession pretty much similar as medical doctors, or lawyers or engineers or anybody else with a similar degree, with their autonomy, independence, respect and professional collective nature of work (also Hattie 2012). Therefore, the Finland probably has the most competitive and academically challenging teacher education system in the world. Consequently, Finnish teachers have a great deal of professional autonomy and access to purposeful professional development throughout their careers.

Figure 2. Total Annual Applicants and Accepted Students to Finnish Primary School Teacher Education Programs in 2001-2014

Source: University of Helsinki (2014, www.helsinki.fi/vakava/koepisteet.html).

3. Education policies of Finland have aimed since the 1970s at having a good school for every child rather than ranking high on the international education tables.

4. Almost half of Finnish 16-year-olds, when they leave compulsory education, have had some sort of special education, personalized help, or individual guidance during their time in school.

5. In Finland, teachers teach less, and students spend less time studying, both in and out of school, than their peers in other countries. In the United States teachers work 45 hours/week when their peers in Finland work only 32 hours/week. They also teach more weekly, 27 hours compared to 21 hours in Finland. The atmosphere in Finnish schools is informal and relaxed and teachers have time in school to help students to learn and feel well (Sahlberg 2015e).

6. Finnish schools lack the census-based standardized testing, test preparation, and private tutoring, common in the United States and much of the rest of the world.

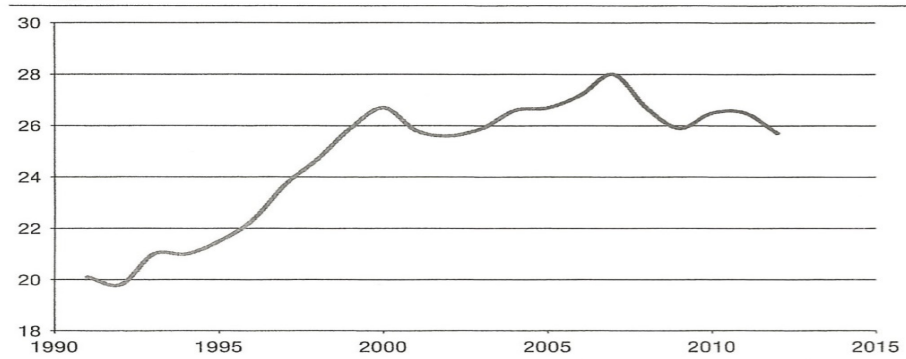
7. All the factors that are behind Finnish success seem to be opposite of what is taking place in the United States and most of the other countries, where competition, test-based accountability, standardization, and privatization seem to dominate.

Is Finnish Education system sustainable?

PISA results have declined since 2006 but Finland still ranks among the top countries. In 2015 PISA tests Finland ranked fourth in reading, fifth best in science, and 13th in mathematics. In addition, it has been noted that less students read for fun during their free time which correlates with the lower student performance observed in the latest PISA results (Aedo 2017).

Two common beliefs that Finland provides educational opportunities in an egalitarian manner and makes efficient use of resources are now questionable. The socio-economic status of the students seems to be playing a role also in Finland where the education system used to provide equal opportunities to all. Students from low socio-economic households have increased particularly due to unemployment and uncontrolled immigration of refugees. Income inequality is very high since 2000 and has again grown after the statistics ending to 2012 (Figure 3). The growing inequity in education is a significant concern for education professionals and decision-makers in Finland.

Figure 3. Income Inequality in Finland Using Gini (%) Coefficient for 1991-2012

Source: Statistics Finland (n.d.c).

But maybe even more worrying news come from the future of teacher education. Present right-wing government has reduced the higher education funding so much that two classic teacher education seminars have been closed. Teacher candidates themselves have raised the concern of the quality of their education in large universities where practical knowledge of teacher profession is limited and where the idea seems to be that everybody can teach without any vocational training (Saloviita 2018).

Saloviita (2018) concludes that teachers' education has lost its practical connections and that generally the level of education has gone down. Soon Finland cannot be proud of its excellent teachers. How quickly this will affect the Finnish reputation as one of the leading countries in education, remains to be seen.

REFERENCE

1. Aedo, C. 2017. Finland: A miracle of education? - Access mode: <http://blogs.worldbank.org/education> - (Accessed 30.09.2018)
2. Hargreaves, A. 2015. Foreword to the First Edition, *Unfinished Business*. In: *Finnish Lessons* by Pasi Sahlberg. Teachers College Press, New York
3. Hattie, J. 2012. Finnish education guru Pasi Sahlberg: treat primary school teachers like doctors. *The Conversation* September 27, 2012, 9.27pm BST. - Access mode: <https://theconversation.com> - (Accessed 30.09.2018)
4. Kauppinen, J. 2016. Curriculum in Finland. Finnish National Board of Education
5. Khedekar, S. 2018. Educational management. [Tscermumbai.in/resources_paper_3/III.1](https://tscermumbai.in/resources_paper_3/III.1)
6. Learn 2018. What is Educational Management? - Access mode: <https://learn.org/articles/> - (Accessed 30.09.2018)
7. Sahlberg, P. 2015a. *Finnish Lessons 2.0*. Teacher College Press, New York
8. Sahlberg, P. 2015b. Only one in ten education reforms analysed for their impact: OECD. *The Conversation*, January 19, 2015, 7.22 pm GMT. - Access mode: <https://theconversation.com> - (Accessed 30.09.2018)
9. Sahlberg, P. 2015c. Evaluate education reforms today to avoid mistakes being repeated for our grandchildren. *The Conversation*, January 20, 2015, 6.19 am GMT. - Access mode: <https://theconversation.com> - (Accessed 30.09.2018)
10. Sahlberg, P. 2015d. Finland's school reform won't scrap subjects altogether. *The Conversation*, March 25, 2015, 4.20 pm GMT. - Access mode: <https://theconversation.com> - (Accessed 30.09.2018)
11. Sahlberg, P. 2015e. Do teachers in Finland have more autonomy? *Conversation* October 5, 2015, 10.32 am BST. - Access mode: <https://theconversation.com> - (Accessed 30.09.2018)
12. Saloviita, T. 2018. Opettajankoulutuksen suunta hukassa. *Kanava* 46(6): 17-21.
13. Statistics Finland 2007-17. Statistical Yearbook of Finland 1952-2006 and Education in Finland: more education for more people. [Index_en.html](https://www.stat.fi/index_en.html)
14. University of Helsinki 2014. - Access mode: <http://www.helsinki.fi/vakava/koepisteet.html> - (Accessed 30.09.2018).

Мөлдiр Нұрлан,

KEELE University түлегi, Ұлы Британия
ғылыми жетекшi: филол.ғ.к., доцент Ашинова К.А.
e-mail: moldirnu1112@gmail.com

**«ЕРТЕ ЖАСТАҒЫ АЛҒАН БІЛІМНІҢ ЕР ЖЕТКЕН АДАМҒА ӘСЕРІ»
ЗЕРТТЕУІНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗІ**

Түйін: Мақалада жаңа туылған нәрестенің сенсорлық интеграция және басқа сезімдерінің даму жолдары қарастырылады.

Сенсорлық интеграцияның бұзылуының баланың мінез-құлқына әсерінің салдары талқыланады.

Тірек сөздер: проприоцессия, сенсорлық интеграция, ақпараттың миға беруілуі, сенсорлық іздену, өзін-өзі тану.

Molidier Nuerlan,

Bachelor of Science, KEELE University, Great Britain
scientific advisor: cand.of philol.
sciences, dotzent Ashinova K.A.
e-mail: moldirnu1112@gmail.com

**THEORETICAL BASIS OF RESEARCH OF “HOW EARLY
EDUCATION AFFECTS GROWING ADULTS”**

Abstract: The article is about how the new born babies develop their sensory integration and other senses. What kind of behavior would the children act if there are DSI (disorder sensory integration).

Keywords: proprioception, sensory integration, transmitting of information to brain, sensory seeking, self-awareness.

HOW EARLY EDUCATION AFFECTS GROWING ADULTS

Competition is a word which came with us when we were born, since then we started to be around the word of “EDUCATION”. But do you know there are schools for new born babies? And it calls “EARLY EDUCATION”.

First let’s talk about sensory integration. According to science, kids aged 0-3 years old have the strongest nervous developing system of their entire life. For new born babies, their brains grow from 440g to 1300g after being given birth, as well as their connection of neuron synapse grow rapidly from 2500 to 15000. We categories all nerves to five categories: auditory sense, tactile sense, visual sense, sense of taste, sense of smell. And all of these nerves are sensory integration, in addition, there are two other powerful senses, vestibular which is a system of balancing and movement; last but not least proprioception is a system of muscle sense. Sensory integration therapy aims to help kids with sensory processing issues by exposing them to sensory stimulation in a structured, repetitive way. The theory behind it is that over time, the brain will adapt and allow kids to process and react to sensations more efficiently. [1].

So what are the impacts of undeveloped senses?

a) Vestibular— It is a system includes parts of the inner ears and brain that helps control balancing The vestibular system sends signals primarily to the neural structures that control eye movements, and to the muscles that keep an animal upright. Meanwhile it also includes the most two important channels of receiving information—auditory sense and visual sense.

At the same time, it also responsible for filtering, distinguishing and transmitting all information to the brain, as well as the implementation of the decision-making information of the brain. Therefore, whether it develops well directly affects the maturity of the brain and the perfection of various functions of the brain. Therefore, If the vestibular system is under-developed or there are processing problems, you might see surprising difficulties in your child:

- Difficulty sitting still (very wiggly)
- Poor handwriting
- Poor core strength (w-sitting, hard-time sitting with good posture)
- Poor balance
- Poor motor planning (figuring out how to move the body in a new way like riding a bike for the first time)
- Difficulty problem solving
- Poor organizational skills
- Poor attention
- Clumsiness

b) Proprioception — is all about body awareness, and ALL kids need this awareness for proper development. So if the proprioceptive sense is not receiving or interpreting the information correctly then it is a proprioceptive dysfunction. Sometimes when a child is inaccurately processing stimuli from their environment or from their own bodies, there may be patterns that emerge showing either “sensory seeking” or “sensory avoiding” behaviors. [2, p.12]

Proprioceptive Sensory Seeking Behaviors	Proprioceptive Sensory Avoiding Behaviors
Often plays too rough, sometimes hurting self or others	Cautious in play with others, may seek corner and avoid contact
Prefers to wear tight clothes	Dislikes tight clothes
Under registering of touch or pain	Extremely sensitive to touch, sometimes responds by withdrawing
Seeks extreme in play (ie. climbing too high)	Avoid vestibular activities such as swing
Enjoys loud noises	Has auditory defensiveness like quite surroundings
Touch everyone and everything with extreme pressure	Clingy to parents or other close loved ones
Poor personal space	Sometimes appears lazy or lethargic
Chewing on pencil, clothes etc	Seems uncoordinated

c) Tactile sense — is one of the five traditional senses of the body. It is recognized by the organs of touch which are found mainly in the skin. The sensitivity varies from one part of the skin to another, e.g. the highly sensitive areas are the tactile sense on the forehead, temples, and the back of the forearm. Tactile sense is focused mainly on sense of pressure, traction and touch, excluding temperature and pain.

There are babies with disordered tactile system:

- tend to be unsociable
- love to annoy others
- fear of unfamiliar environment
- tend to be anxious
- picky eating
- slow response, slow movement
- lack of self-awareness in
- ability to protect themselves

Hence Early Education is the school for the children of age 1 month- 3years old. They have different types of classes for kids, such as play, music and art. Different classes provide variety of games to develop the potential and senses for kids, but these games are complete by parents. The instructors will give the instruction of how to do the games with babies; parents just need to follow the routine. It is not only creating a great bonding with the kids and parents but also growing your babes with scientific way.

There are many parents with a high expectation for their kids, but in the end they would be so disappointed because of their nonsense behaviour. Nevertheless things happen for a reason, they were born just like a piece of paper, and they grow by the way we draw. Everybody has the first parenting experience, may be your kids have some disorder issues what i mentioned above, and then you should find the right way to support and bring up your kids. Loving should be the most important FACT for your entire early education career. Last but not least «The whole purpose of education is to turn mirrors into windows» [3, p.34]

REFERENCES

1. 1 Marie E. Dimatties, understanding sensory integration. –May 2003. <http://www.lonline.org/article/5612/> (дата обращения 25.10.18)
2. 2 Alisha Grogan. 45 Essential Vestibular Activities and Input Ideas // MOT, OTR/L. -2018.- 12p.
3. 3 Sydney J. Harris. Gymboree instructor training textbook. – 2017, -34 p.

«ЛИНГВОМӘДЕНИ ӘДІСНАМА НЕГІЗІНДЕГІ ШЕТТІЛДІК БІЛІМ БЕРУ ПАРАДИГМАСЫ» бөлімі
Блок «ИНОЯЗЫЧНО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ПАРАДИГМА НА ОСНОВЕ
ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОЙ МЕТОДОЛОГИИ»
Section “FOREIGN LANGUAGE EDUCATION PARADIGM BASED ON
LINGUISTIC AND CULTURAL METHODOLOGY”

СЕКЦИЯ №1. ТМД ЖӘНЕ ШЫҰ ЕЛДЕРІНІҢ ЛИНГВОМӘДЕНИЕТАНЫМДЫҚ ӘДІСНАМАСЫ НЕГІЗІНДЕГІ
ШЕТТІЛДІК БІЛІМ БЕРУ ПАРАДИГМАСЫ
СЕКЦИЯ №1. ИНОЯЗЫЧНО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ПАРАДИГМА НА ОСНОВЕ
ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОЙ МЕТОДОЛОГИИ СТРАН СНГ И ШОС

УДК 82.085:802.0

Герфанова Э.Ф.,
PhD докторант Кокшетауского государственного
университета им.Ш.Уалиханова специальность «6Д011900
Иностранный язык: два иностранных языка»
Кокшетау, Казахстан, e-mail: usel2004@mail.ru

**ОТРАЖЕНИЕ КУЛЬТУРНОГО КОМПОНЕНТА В ТЕКСТАХ УЧЕБНИКОВ
ПО АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ**

Аннотация: В статье анализируются тексты учебников зарубежных издательств на предмет реализации в них принципа культурологической направленности. Анализ заключался в распределении иноязычных учебных текстов по категориям, отражающим тот или иной аспект культурной жизни носителей изучаемого языка.

Ключевые слова: иноязычное образование, язык и культура, учебник, текстовый материал

Gerfanova E.F.,
PhD student of «Foreign language: two foreign languages»
specialty Sh.Ualikhanov Kokshetau State University
Kokshetau, Kazakhstan, e-mail: usel2004@mail.ru

INVESTIGATING CULTURAL CATEGORIES IN THE TEXTS OF EFL TEXTBOOKS

Abstract: The article considers the cultural component included in the texts of EFL textbooks. The analysis consisted in the distribution of the texts into categories reflecting various aspects of culture. The author comes to the conclusion that the main disadvantage of foreign EFL textbooks is that they do not include elements of language learners' native culture.

Key words: language and culture, foreign language education, textbooks, texts

Научно-теоретическим базисом иноязычно-образовательной парадигмы Республики Казахстан является разработанная в отечественной методической науке «Когнитивно-лингвокультурологическая методология и теория иноязычного и полиязычного образования», основные положения которой были освещены С.С. Кунанбаевой в монографии «Современное иноязычное образование: методология и теории» [1]. Когнитивно-лингвокультурологическая методология С.С.Кунанбаевой обеспечивает новационный подход к моделированию языкового образовательного процесса, предоставляет уровневые модели языкового образования с учетом международного опыта, определяет уровни достижения конечного результата обученности.

Согласно этой методологии и теории:

- объектом иноязычного образования определяется дидактический конструкт «иноязык – инокультура - личность»;
- конечным результатом иноязычного образования в отсутствие лингвокультурной и социокультурной среды является формирование «субъекта межкультурной коммуникации», то есть личности, способной осуществлять эффективное межкультурное общение в профессиональной и жизненной сферах с учетом коммуникативно-поведенческой культуры и национальной ментальности носителей изучаемого языка;
- в качестве методологических принципов когнитивно-лингвокультурологической методологии иноязычного образования выделены шесть принципов: когнитивный, коммуникативный,

социокультурный, лингвокультурный, концептуальный и личностно-центрированный.

Выделение дидактического конструкта «иноязык – инокультура - личность» отражает направленность на развитие личности через соизучаемые язык и культуру. Отечественные и зарубежные исследователи единодушны во мнении, что иноязычное образование обладает огромным культуuroобразующим потенциалом. Во многих странах его главными задачами являются продвижение культурных ценностей, формирование положительного образа мира изучаемого языка и расширение сферы его функционирования. В современной системе иноязычного образования существенным является использование иностранного языка как средства распространения информации о культуре страны изучаемого языка. Культуроведческий компонент иноязычного образования предполагает овладение знаниями не только об особенностях культуры страны изучаемого языка, но также и о специфике родной культуры изучающего иностранной язык. Культуроведческий компонент рассматривается в аспекте лингвокультурологической методики преподавания, под которой понимается «дидактически детерминированное направление на насыщение лингводидактического процесса культуроведческой информацией, представленной как на собственно языковом уровне, так и на уровне понятийно-содержательном и деятельностном» [2, с.65]. Данное направление охватывает культуроведческую специфику языка, специфику культуры страны изучаемого языка, а также особенности речевого и неречевого поведения ее носителей.

При обучении иностранной культуре через язык несомненную значимость играет учебный иноязычный текст, который является носителем общих и профессиональных знаний. Он заключает в себе информацию о культуре страны изучаемого языка; именно через текст идет постижение языковой и концептуальной картин мира иноязычного сообщества. Учебный текст на иностранном языке выполняет различные задачи. Он 1) оказывает эмоционально-эстетическое воздействие на изучающих иностранной язык, 2) является главным источником культурно-страноведческой информации, через текст происходит 3) знакомство с языковыми категориями, 4) пополнение лексического запаса и 5) расширение знаний грамматических явлений. Текст учебника по иностранному языку «оказывается той лингвистической и паралингвистической матрицей, которая формирует общую конфигурацию лингво- и социокультурного пространства адресата, постигающего иностранной язык» [3, с. 5].

В качестве объектов анализа были использованы популярные учебники зарубежных издательств, а именно: учебник Straightforward [4] и учебник New Inside Out издательства Macmillan [5], а также учебник New English File издательства Oxford University Press [6]. Цель исследования – определить, какие аспекты культуры носителей изучаемого языка отражены в текстах анализируемых учебников в большей степени.

Знакомство с учебником Straightforward показывает, что его содержание представлено большим количеством текстов, взятых в основном из газетных и журнальных статей. Общее количество текстов – 46, из которых 30 текстов имеют четкую культурологическую направленность. В таких текстах предоставляется информация о том или ином факте культуры англоговорящего сообщества, или же показывается отношение носителей изучаемого языка к определенному культурному явлению. Примерами культурологических текстов могут послужить следующие заголовки: *Are you British enough?*, *Welcome to Edinburgh*, *Emerald Tours*, *Superstitions in Britain* и т.д .

Тексты культурологической направленности были распределены по категориям, отражающим тот или иной аспект культурной жизни носителей изучаемого языка. Как видно из таблицы, составители учебника отдают предпочтение страноведческой информации (см.Таблицу 1). 11 текстов рассказывают о достопримечательностях, культурных центрах и наиболее популярных туристических местах Великобритании. 6 текстов повествуют о традициях британского общества; такое же количество текстов посвящено рубрике «Развлечения», которые включают в себя тексты о жизни знаменитостей, традиционных спортивных мероприятиях, популярных телевизионных передачах и фильмах. По 2 текста входят в категории «Еда» и «История», и по 1 тексту – в категории «Общественные институты», «Стереотипы» и «Литература». Таким образом, количественные данные показывают, что текстотека учебника сконцентрирована, в большей степени, вокруг явлений материальной, или как ее еще называют «поверхностной» культуры. «Глубинной» культуре, знание которой необходимо для понимания системы ценностей, мышления, картины мира иного лингвосоциума и элиминирования коммуникативных сбоев и культурного шока в процессе межкультурного общения с носителями изучаемого языка, уделяется мало внимания.

Таблица 1 - Распределение текстов учебника *Straightforward* по категориям

Аспект культуры	Количество текстов
Географические места	11
Развлечения	6
Традиции	6

История	2
Еда	2
Общественные институты	1
Стереотипы	1
Литература	1

Информация текстов в большей степени сконцентрирована вокруг культурной жизни Великобритании: из 30 текстов культурологической направленности 20 текстов рассказывают о культуре именно этой страны, пять текстов посвящены культуре США, 1 текст – культуре Австралии, и 4 текста предоставляют информацию о реализации определенного элемента культуры в разных странах мира (см. Таблицу 2). Таким образом, тематика текстов учебника *Straightforward* представлена как традиционными темами, так и темами, отражающими современность, образ жизни и культуру англоговорящего мира. Здесь следует отметить, что культурные отличия, которые, как известно, присутствуют между англоговорящими странами, представлены в учебнике довольно узко. Акцент, в основном, делается на культуру Великобритании, однако, на наш взгляд, при изучении английского языка, ограничиваться изучением лишь культуры этой страны является некорректным.

Таблица 2 - Распределение текстов учебника *Straightforward* по источнику культуры

	Великобритания	США	Австралия	Международная культура	Всего
Количество	20	5	1	4	30
Общее количество текстов в учебнике					46

Примечание: под международной культурой мы понимаем культуру неанглоговорящих стран мир

Общее количество текстов в учебнике *New Inside Out* издательства Macmillan - 34, из которых большая часть сконцентрирована вокруг общих тем, актуальных для современного общества, и лишь 17 текстов непосредственно отражают то или иное явление/ элемент материальной и духовной культуры носителей изучаемого языка. Примерами текстов культурологической направленности могут послужить следующие заголовки: *Memories of food, Two festivals, Mardi Gras, Bondi Beach, Pride and Prejudice, White lies* и др. 17 текстов культурологической направленности были распределены по следующим категориям (см. Таблицу 3):

Таблица 3 - Распределение текстов учебника *New Inside Out* по категориям

Аспект культуры	Количество текстов
Развлечения	6
Праздники	4
Литература	3
Еда	2
Традиции	1
Географические места	1

Как видно из таблицы, составители учебника включили небольшое количество текстов о праздниках, традициях, обычаях, существующих в англоязычном сообществе. Предпочтение отдается текстам «развлекательного» характера, повествующих о жизни знаменитостей, популярной музыке, моде и т.д. Также как и в предыдущем учебнике, информация, представленная в текстовом материале, отличается ориентированностью на материальную культуру.

Составители учебника *New Inside Out* не ограничивались лишь культурой Великобритании: материал, предназначенный для ознакомления, отличается культуроведческой направленностью в международном плане. В учебнике присутствуют тексты о культуре США, Австралии, Китая, Испании, Швейцарии и других европейских стран (см. Таблицу 4). Иными словами, материал учебника направлен на формирование поликультурной личности, ориентирующейся не только в культуре страны изучаемого языка, но и в культуре других стран мира.

Таблица 4 - Распределение текстов учебника *New Inside Out* по источнику культуры

	Великобритания	США	Австралия	Международная культура	Всего
Количество	6	4	1	6	17
Общее количество текстов в учебнике					33

Примечание: под международной культурой мы понимаем культуру неанглоговорящих стран мир

В учебнике *New English File* издательства Oxford University Press предлагается 34 текста в секции Reading (Чтение), из которых 24 текста имеют культурологическую направленность. Большая часть текстов представляет собой журнальные и газетные статьи, описывающие семейно-бытовые, социально-культурные, учебно-трудовые сферы жизни. Примерами текстов культурологической направленности могут послужить следующие заголовки: *Families have a great-great future, Culture Shock, So school these days is easy?, Do you eat slow food? Famous films that moved us* и др. Тексты культурологической направленности были распределены по следующим категориям (см. Таблицу 5):

Таблица 5 - Распределение текстов учебника *New English File* по категориям

Аспект культуры	Количество текстов
Развлечения	12
Еда	4
Традиции	4
Географические места	2
Литература	1
Образование	1

Как и учебник *New Inside Out*, данный учебник включает большее количество текстов (12), принадлежащих к категории «Развлечения», что вполне объяснимо: целью текстов такого рода является пробуждение и поддержание интереса к изучению иностранного языка, расширение мотивационной сферы. Тексты, принадлежащие к категории «Еда» (4), рассказывают о национальных блюдах, гастрономических традициях, причем не только в Великобритании, но и в Японии, Чили. 4 текста повествуют о традициях и обычаях, принятых в англоязычном сообществе, а именно о речевой культуре и манерах поведения англичан. 2 текста находятся в категории «Географические места», и по 1 тексту - в категориях «Литература» и «Образование».

Тематика текстов не ориентирована строго на культуру Великобритании, а наоборот, отражает широкий срез мировой культуры (см. Таблицу 6). Как и предыдущие проанализированные учебники, учебник *New English File* ставит своей целью формирование личности, способной ориентироваться и функционировать в современном поликультурном мире.

Таблица 6 - Распределение текстов учебника *New English File* по источнику культуры

	Великобритания	США	Международная культура	Всего
Количество	14	2	8	24
Общее количество текстов в учебнике				34

Примечание: под международной культурой мы понимаем культуру неанглоговорящих стран мира

В проанализированных учебниках наблюдается попытка заставить обучающихся сравнивать различия родной культуры и культуры страны изучаемого языка. Но эта попытка ограничивается заданиями типа «А как это культурное явление проявляется в твоей культуре (стране)?». При этом авторы не предлагают каких-либо инструкций, где искать эту информацию и как ее нужно представить. В основном, такие задания ограничиваются предложением ответить на вопросы и подискутировать.

Таким образом, анализ текстов учебников *Straightforward*, *New Inside Out* и *New English File* позволил выделить их достоинства и недостатки. К достоинствам учебников можно отнести следующее:

- наличие текстов аутентичного характера, которые приближают обучающихся к целевой языковой культуре;
- тексты учебников представлены как традиционными темами, так и темами, отражающими современность, образ жизни и культуру англоговорящего мира.

Основные недостатки учебников, на наш взгляд, заключаются в том, что:

- тексты учебников отражают, в большей степени, «поверхностную» культуру;
- реализация принципа диалога культур ограничивается предложением ответить на вопросы и выполнить задания на сопоставление культурных различий;
- в условиях использования учебников зарубежных издательств в Казахстане его основным недостатком является отсутствие англоязычной информации о культуре и традициях казахстанского народа, что в дальнейшем может послужить причиной недостаточной сформированности культурной компетенции обучающегося в отношении родной страны на английском языке.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Кунанбаева С.С. Современное иноязычное образование: методология и теории. Монография. – Алматы,

2005. – 264с.

2 Вишняков С.А., Дунаева Л.А. Иноязычная вербальная коммуникация. Преподавание, изучение, усвоение в контексте теории средового подхода. – М.: ФЛИНТА: Наука, 2017. -168с.

3 Семерджиди В. Н. Семиотические закономерности функционирования феноменов паралингвистики в дидактических текстах: дисс. ... к. филол. н. - Краснодар, 2008.- 257 с.

4 Kerr Ph.& Jones C. Straightforward. Intermediate Student's Book. – Macmillan Publishers Limited, 2010

5 Kay S., Jones V., Gomm H., Maggs P. & Dawson Ch. New Inside Out. Intermediate Student's Book.- Macmillan Publishers Limited, 2009

6 Oxenden C. & Latham-Koenig Ch. New English File. Intermediate Student's Book. – Oxford University Press, 2010

УДК 37.01

Жумабекова Г.Б.,

к.п.н., доцент КазУМОиМЯ им. Абылай хана
Алматы, Казакстан, e-mail: zhuma_a@mail.ru

Хайржанова А.Х.,

к.ф.н., Атырауский Государственный
университет им. Х. Досмухамедова

СОВРЕМЕННЫЕ КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ УРОВНЕВОГО ОВЛАДЕНИЯ ИНОЯЗЫЧНЫМ ОБЩЕНИЕМ

Аннотация: В статье рассматривается необходимость модернизации иноязычного образования и уровневое овладение иноязычным общением. В качестве уровневой модели выступает субъект межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: иноязычное образование, модернизация, уровневая модель, компетентностный подход, субъект межкультурной коммуникации, когнитивно-лингвокультурологическая методология.

Zhumabekova G.B.,

Candidate of Pedagogy, associate professor
KazUIR&WL, Almaty, Kazakhstan
e-mail: zhuma_a@mail.ru

Khairzhanova A.Kh.,

Candidate of Philology,
Atyrau National University

MODERN CONCEPTUAL APPROACHES TO LEVEL - BASED MASTERING FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATION

Abstract: The article investigates the necessity of modernization in foreign language education and leveled acquisition of intercultural communication. As the leveled model the mediator of intercultural communication is presented.

Key words: foreign language education, modernization, level model, competence approach, mediator of intercultural communication, cognitive-linguocultural methodology, learning outcome.

В условиях интенсивно развивающихся в последнее десятилетие интеграционных процессов, роста профессиональных и академических обменов, углубления международного сотрудничества иностранный язык (ИЯ) приобретает статус действенного инструмента формирования интеллектуального потенциала общества, который становится одним из главных ресурсов развития нового государства (1,с.58).

Через изучение языка как отражения социокультурной реальности, как феномена культуры – национальной и общечеловеческой, формируется представление об инофонной картине мира, приобретается способность гармонично общаться в нашем собственном обществе и в других социумах, предупреждать и преодолевать конфликты, обусловленные историческими, политическими, и религиозными различиями культур. Таким образом, через язык создается эффективная основа для интернационального и интеркультурного взаимопонимания.

Вместе с тем, как показывает анализ текущего состояния иноязычного образования в Казахстане, несмотря на определенные достижения в этой области, в целом уровень иноязычной обученности учащихся как средней, так и высшей школы, не соответствует современному социальному заказу.

Согласно мнению академика С.С. Кунанбаевой (2,с.15), отсутствие единой методологической платформы для непрерывного и преемственно-вариативного обучения ИЯ и унифицированного нормативного его обеспечения (госстандартных и программных требований) повлекло за собой

произвольный выбор учебными заведениями зарубежных обучающих программ и учебных материалов без какого-либо их соотнесения с отечественными условиями преподавания ИЯ, четкого представления о планируемых результатах деятельности обучаемых и критериях их оценки, рост стихийных инновационных экспериментов, развитие хаотичного рынка образовательных услуг по ИЯ для «восполнения» пробелов государственной иноязычнообразовательной сферы.

Ситуация осложняется и ныне дефицитом кадрового состава, способного в полной мере обеспечивать обучение ИЯ во всей палитре разноуровневого иноязычного образования, недостаточно четко функционирующей системой переподготовки обучающихся кадров по ИЯ, слабым их воспроизводством и как следствие – низким уровнем обеспеченности средних учебных заведений учителями ИЯ. Все это отрицательно сказалось на качестве обученности ИЯ на всех уровнях республиканского иноязычного образования: большая часть выпускников, имея в условиях суверенитета Республики реальные возможности личных и профессиональных контактов с носителями языка, все еще обнаруживают определенные трудности в реализации полноценного общения на иностранном языке.

Один из существенных недостатков традиционной системы обучения иностранным языкам, как было отмечено, являлась неясность ее концептуальных основ.

Объективная необходимость модернизации отечественной системы обучения иностранным языкам нашла свое выражение в разработанной в КазУМОиМЯ им. Абылай хана Концепции развития иноязычного образования в Республике Казахстан, закладывающей в связи с распадом Союза основы для развития государственной языковой политики, модернизации системы отечественного иноязычного образования и создающей базу для упорядочения нормативно-управляющей и учебно-методической документации в области обучения иностранным языкам.

Целью Концепции явилось определение основных направлений развития системы обучения ИЯ, ориентированной на качественное ее обновление и подготовку в этой области профессиональных кадров в соответствии с **урвневой моделью иноязычного образования**, квалификационно отвечающий общемировым стандартам и интегрированная с моделью профессионально-ориентированного обучения иностранным языкам VOLL. Данная модель отражает принятый Советом Европы стандарт овладения ИЯ на шести уровнях, получивших буквенные обозначения: A₁ A₂ B₁ B₂ C₁ C₂. За счет определения точного количества уровней и их содержательного аспекта для каждого типа учебного заведения означенная Концепция обеспечивает реализацию принципов преемственности, непрерывности и поступательного развития качества иноязычного образования. Она гармонично соединяет предметное содержание отечественной системы обучения иностранному языку и международно-стандартный механизм контроля иноязычной обученности для каждого уровня. Переход к уровневой организации учебного процесса представляет собой реальный шаг по пути вхождения Казахстана в мировое образовательное пространство.

Ориентация образовательной системы РК на компетентностный подход в содержании образования находит свое выражение в области обучения иностранным языкам в формировании **межкультурной коммуникативной компетенции** как показателя сформированности способности человека эффективно участвовать в иноязычном общении на межкультурном уровне. Структура межкультурно-коммуникативной компетенции отражает характер образовательной компетенции и представляет собой сложное личностное образование, включающие знания о родной и иной культуре, умения и навыки практического применения своих знаний, а также совокупность качеств личности, способствующих реализации этих знаний, умений и навыков, и, практический опыт их использования в ходе коммуникации с представителями иной культуры. Межкультурно-коммуникативная компетенция является образовательной компетенцией при изучении иностранного языка и иноязычной культуры, при этом объектом реальной действительности при формировании межкультурно-коммуникативной компетенции является процесс общения представителей различных культур (4, с.8). В условиях профессионального образования обучение начинается с уровня B2. Максимально достижимым уровнем в условиях специфического языкового образования являются уровни B2, C1, C2.

В соответствии с разработанной универсальной шкалой разработана адаптированная национальная уровневая модель обучения языкам триединства, в соответствии с которой обучение языкам ранжируется по следующим уровням:

- минимально-достаточный уровень, (I национальный стандартный – I-НС) соответствующий уровням A₁, A₂ Европейской шкалы компетенций (ОЕК);
- уровень базовой достаточности (II национальный стандартный – II-НС), соответствующий уровню B₁ ОЕК;
- уровень базовой достаточности (III национальный стандартный – III-НС), соответствующий

уровню В 2 ОЕК;

- уровень сверх - базовой достаточности (III национальный стандартный – IV- НС), соответствующий уровню С1, С 2 ОЕК;

- максимально- достаточный уровень, достижимый лишь при обучении родным языкам (IV национальный стандартный – V - VC) (4, с.14) .

Специфика целевых и содержательных аспектов иноязычного образования в контексте межкультурной парадигмы обусловлена тем, что в качестве центрального элемента уровневой модели выступает обучаемый как субъект учебного процесса и как субъект межкультурной коммуникации.

Межкультурная коммуникация как реализационная концептуально-практическая платформа современной парадигмы иноязычного образования, базируемая на когнитивно-лингвокультурологической методологии, выступает как методологически адекватная теория, обеспечивающая формирование «субъекта межкультурной коммуникации», способного обеспечить межкультурную коммуникацию в вариативных профессионально-жизненных ситуациях. Компетентностный вектор межкультурно-коммуникативной способности является стержневой основой межкультурно-коммуникативной деятельности структуры «субъекта межкультурной коммуникации», представляет смену знаниевой модели образования на компетентностную (2, с.61).

Поэтому новое методологическое решение, а не привнесение в учебный процесс отдельных, пусть удачных, но разрозненных приемов, позволяет определить антропологический (гуманистический) подход, реализуемый через личностно-ориентированное обучение как концептуальный базис иноязычного образования.

В рамках гуманистической концепции формируется принципиально новое методическое направление с ярко выраженной межкультурной доминантой, реализуемой через цель, выбор содержания и технологий иноязычного образования, адекватных процессу становления и развития личности, способной эффективно участвовать в межкультурной коммуникации. Переход к новой **культурно-образующей** системе иноязычного образования не ограничивает учебный процесс лишь лингвокультурными параметрами страны изучаемого языка.

С позиций новой **когнитивно-лингвокультурологической методологии, разработанной С.С. Кунанбаевой** (3, с. 34) осуществляется переориентация целезаданности в изучении иностранного языка. В качестве целей выступает не «**обучение иностранному языку**» как таковое, а «**иноязычное образование**», при котором содержанием являются не только прагматические знания, навыки и умения, но и **развитие личности средствами иностранного языка и формирование субъекта межкультурной коммуникации** при параллельном и взаимосвязанном изучении языка и культуры. Формирование целостной личности «субъекта межкультурной коммуникации» способствует комплексному становлению и развитию личностного и когнитивно-деятельностного отношения к образовательному процессу, параллельно идентифицируя себя как субъект национальной культуры (2, с.147).

Для достижения переориентированной на новом концептуальном базисе целезаданности в изучении ИЯ предметно-содержательной основой уровневой модели иноязычного образования становится **коммуникативная сфера**, в рамках которой определяется речевая тематика и состав типовых ситуаций, обеспечивающих достижение социально-достаточного уровня иноязычной обученности и переход к профессионально ориентированному иноязычному образованию.

Кроме инновационных концептуальных подходов к определению целезаданности и предметного содержания иноязычного образования с новых методологических позиций должен решаться и вопрос об использовании образовательных технологий.

Иноязычное образование как один из компонентов общей системы республиканского образования не может рассматриваться вне связи со средой, в которой оно функционирует и развивается. В этой сфере в связи с принятием Концепции развития иноязычного образования в РК произошли значительные позитивные изменения как в содержательном, так и в организационном плане:

- изучение иностранных языков (ИЯ) признано социально значимым как *залог* обеспечения практической и профессиональной жизнедеятельности человека в современном мультилингвальном и мультикультурном глобализированном мире;

- определено *место* иностранного языка как языка международного общения рядом с государственным (казахским) языком и русским – как языком межнационального общения;

- осознана необходимость введения *раннего* обучения ИЯ с дальнейшим совершенствованием и углублением овладения им в вариативной системе преемственного, послесреднего профессионального и высшего образования;

- содержательно и терминологически уточнены концептуально значимые *понятия*:
- «иноязычное образование» с проекцией на межкультурную коммуникацию;
- «уровень обученности» (конечный набор коммуникативно-речевых умений владения ИЯ как результат взаимодействия деятельностей преподавания и учения);
- определены функциональные разновидности понятия «иностранный язык»: базовый ИЯ (БИЯ), профессиональный ИЯ (СИЯ), язык для специализированных целей (LSP) как объект научения узкопрофессиональному общению и «язык для академических целей» (LAP).

Одна из важных отличительных черт новой системы иноязычного образования, концептуально базируемой на уровневом подходе, состоит в ее направленности на **конечный результат** обучения, т.е. на определенно целезаданный **уровень обученности**.

Обозначенные уровни гармонизируются с особенностями национальной образовательной системы и в соответствии с принятой в Концепции образовательной структурой реализуются следующим образом:

- для начальных классов средней школы рекомендуется стартовая программа обучения;
- для основной ступени (5-10 классы) – уровни А1, А2;
- для профильных классов 12-летки (11-12 кл.) – уровень В1 и профильно-ориентированные обучающие программы;
- для специализированных школ – программы и стандарты 4-го уровня В2;
- для технических и профессиональных образовательных учреждений – уровень В1 и основы LSP;
- для послесреднего профессионального образования – уровень В2 и LSP;
- для неязыковых вузов – уровень В2 и полный курс LSP (профессиональная программа);
- для языковых вузов – усвоение уровней В2, С1, С2, программы LAP (язык для академических целей) и специально-профессиональные программы LSP;
- для магистратуры – уровни С1, С2 второго ИЯ для языковых вузов; уровень С1 первого ИЯ для неязыковых вузов; LSP – для профильной магистратуры; LAP, LSP – для научно-исследовательской.

Данная система представляет собой сочетание международной шкалы оценок качества с отечественным предметным содержанием, унифицирует квалификационно-качественные требования к конечным результатам.

Таким образом, современная уровневая модель иноязычного образования, квалификационно соответствует общемировым стандартам и интегрирована с моделью профессионально-ориентированного обучения иностранным языкам.

ЛИТЕРАТУРА

1. Государственная программа развития образования РК на 2011 – 2020 годы
2. Кунанбаева С.С. Теория и практика современного иноязычного образования. – Алматы, 2010 – 344с.
3. Кунанбаева С.С. Современное иноязычное образование: методология и теория – Алматы 2005. 264 с. С. 63
4. Языки триединства. – Астана, 2010 – 33с. С. 8

UDC 378.147:81'243

Zhussupova G.

Master of Pedagogical Sciences, Senior teacher,
L.N.Gumilyov Eurasian National University, e-mail: shussupowa@mail.ru

Doldinova S.

Senior teacher, Eurasian Humanities Institute, e-mail: saule.doldinova@mail.ru

Nurbekova G.

Master of Pedagogical Sciences, Senior teacher,
L.N.Gumilyov Eurasian National University, e-mail: guleken169@bk.ru

Khamitova A.

Master of Pedagogical Sciences, Senior teacher,
L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan? e-mail: arda69@mail.ru

FORMATION OF A CREATIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN THE PROCESS OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE

Abstract: The article deals with the methods and approaches of development of creative abilities of students of non-linguistic specialties. The teachers have described non-standard approaches to the study of foreign languages in detail and share their practical application, both in classroom and extracurricular activities.

Key words: creativity, a qualified specialist, creative environment, non-standard classes, project methods, learning stations

Жүсіпова Г.

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университеті
Педагогика ғылымдарының магистры, аға оқытушы
e-mail: shussupowa@mail.ru

Сулейменова С.

Еуразиялық Гуманитарлық Институт,
аға оқытушы, e-mail: saule.doldinova@mail.ru

Нұрбекова Г.

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университеті
Педагогика ғылымдарының магистры, аға оқытушы
e-mail: guleken169@bk.ru

Хамитова А.

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университеті
Педагогика ғылымдарының магистры, аға оқытушы,
Астана, Қазақстан, e-mail: arda69@mail.ru

ШЕТ ТІЛІН ОҚИТУ ҮРДСІНДЕ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ БІЛІМ ОРТАСЫН ҚҰРУ

Түйін: Мақалада тілдік емес мамандықтарда оқитын студенттердің шығармашылық ерекшеліктерін дамытудың әдістері мен жолдары қарастырылған. Оқытушылар шетел тілін оқытудың стандартты емес жолдарын және оны аудиторияда, сонымен қатар, аудиториядан тыс тәжірибелік қолдануларын толық сипаттаған.

Тірек сөздер: шығармашылық, білікті маман, шығармашыл орта, стандартты емес сабақ, жобалық сабақ, станция бойынша оқыту.

Nowadays, the main task of University teachers is to prepare not only a qualified specialist, but also a specialist who is capable to think critically, make decisions especially in non-standard situations, possessing such qualities as intelligence, creativity, observation, courage of thought in action, initiative, which is characterized by self-esteem, self-confidence and demand, sociability, ability to cooperate, social activity.

Everyone knows that a creative personality can be formed in the conditions of creative activity including educational and cognitive aspects. In this regard, we face the problem of building a creative learning environment that allows a student to act as a subject in the conditions of the personality-oriented learning to form and develop the qualities of a creative industrious personality.

To maintain a creative environment in the process of training, we would like to highlight some recommendations:

- to provide a creative atmosphere in the classroom;
- to select educational material in such way that it contains creative tasks;
- to support and develop students' initiative and allow making mistakes;
- to set problem tasks for students that require creative solutions;
- to provide an opportunity to experiment;
- to teach students ask questions and find answers;
- to encourage students and keep them motivated to study the subject;
- the teacher should be an example to follow.

The authors, who deal with the problem of creativity development, emphasize that creativity is a complex personal education, the development of which is possible only within a complex impact [1, p.20]. Today there are great opportunities for students to receive information, its processing and transmission. Currently, the task of the teacher has become much more complicated. The teacher today is not a carrier of information, and the organizing entity, whose main task is to develop creative, research abilities of students. In this regard, the approach to teaching has changed.

Nowadays non-standard classes are an extraordinary approach to teaching academic disciplines. Their goals are simple: to eliminate dullness, inspire creativity, to attract to the mundane things, because interest is the basis of all learning activities. Non-standard classes are always like holidays when all students are active, when everyone has the opportunity to feel the atmosphere of success and students become a creative team.

Non-traditional forms of learning include role-playing, performance, lesson-celebration, video-lesson, lesson-tour, lesson-interview and other forms of training. It is obvious that non-traditional lessons include a combination of education, development and bringing-up.

As for our practical training for foreign language classes, we apply all sorts of interesting forms and techniques. Some of them are presented further.

Project design work. Testing has shown that this type of work has many advantages. It is very useful because it allows students to consolidate the knowledge gained in the classroom on a specific topic. The voluntary choice of the form of project work increases motivation, personal interest of students, teaches students to find and process information independently from the teacher. In the first years of learning a foreign language students perform mini-projects. For example, such as "Das bin ich", "Meine Familie", "Unsere Universität" and others. In the process of project work the role of the teacher is changing. He becomes one of the members of the project research team and as such can take on various social roles - a source of ideas, information, a counsellor, a referee and others. In addition, such activity shares overall responsibility for training and project duties.

Project work can be divided into four main categories:

- Information or search project work. (Example: study of Germany, German-speaking countries).
- Review design work (for example, the attitude of guests from abroad To your country, the German language in the city where you live, etc.).

- Research project work. It could be "news about your country." Students collect news about their country, which would be interesting to their peers from other countries, they can prepare a publication in the traditional style, issue their own newspaper. Record radio programs (music, news programs, interviews. Here are evaluated not only the content, but also the presentation, recording quality, sound special. effects, background music, selection of presenters, actors, etc.). The subject of radio programs can be different. This include a quiz for scholars, vocabulary games, interviews with tourists, teachers, artists, international and sports news, music radio programs.

- Organizational projects, dramatized programmes. For example, the organization of Christmas, which would include the performance of songs, games, demonstration of films, tasting of national dishes. In the end, the success of such an event will depend on the interest, motivation of its participants, their organizational skills.

Project work is not a substitute for other teaching methods, it can be performed by students of different ages and abilities.

Since the audience has taken on project work, students feel responsible for most of their decisions, especially those related to the choice of the subject, methods of work and form of the final result. The main thing is the interest of students, their ability, intention to work independently of teachers, in cooperation with other guys. The starting point of any project work is the personal interest of the student, which allows him to more creatively use language tools and develop knowledge about the world around them.

Here are some examples of possible forms of design work:

- * abstract with illustrations;
- * selection of statistical data and expert opinion;
- * opinion polls classmates, parents, teachers, just passers-by;
- * testing, questioning;
- * show performance;
- * radio, video programs;
- * posters, wall Newspapers, magazines, brochures [2,p.87].

In our practice we use both mini-projects and large projects. The first are designed for 1-2 lessons, the second requires more time. Students present their projects in pairs, in three, in role-playing games, and individually.

2. Working on reading texts, we offer students the following creative tasks:

1. Tell a story on behalf of different characters.
2. Make a dialogue between the characters depicted.
3. Create a collage (poster) on the text.
4. Collect the text which is cut into pieces.

Joint reading of the text is very convenient to be carried out in a large audience. To do this, students receive a text as a homework. The teacher prepares questions and answers to the text on the cards in advance. During the lesson, the teacher gives each participant a card, which contains the answer to the question and the next question. The contestant answers the previous question and reads the question, so the activity involves the entire audience. After discussing of the text comes. This is a very interesting kind of work. First, the whole group is involved. Secondly, all participants' attention is focused on. And thirdly, all students try to take an active part in the discussion of the text.

To expand and activate the lexical material, we suggest exercises that contribute to the development of such basic qualities of creativity as fluency, flexibility and originality of thought, active creative self-development.

Work on the dictionary: Buchstabensalat, Kreuzworträtsel.

Chain of words. Students are given one word, the last letter of which forms the first letter of the new word. You can write words on a specific topic, a certain type (nouns, verbs, etc.).

Krokodil - Löwe – Elefant-Tiger - ...

Stuhl - Lampe – Eßtisch - Schrank

The words of the alphabet.

One letter is given. You need to form as many words that start with this letter.

A Apfel Anfang aktiv Angst Affe alle Arbeit August

I represent myself. Students should write to each letter of his name words that best describes it.

Interessant

Reise gern

herzlich

Nett

Aktiv

Associogram. Students should write words to the key word, concept, picture.

Stadt (Autos, Strassen, fahren, Schulen, Verkehr, Parks, Busse, Stadtbewohner).

Change of prospective. Students have to write a story, a short story on behalf of another character. For example, after passing the theme “Autumn” we can offer students to talk about this time of the year on behalf of the sun, wind, leaf, Sparrow. After studying the topic “Vegetables. Fruit “ students can prepare a story on behalf of any vegetable or fruit.

Ich bin ein Spatz. Ich bin grau und klein. Ich fliege im Herbst in warme Länder nicht. Der Herbst gefällt mir. Der Herbst ist die schönste Jahreszeit. Die goldenen Blätter liegen auf der Erde. Es ist schon kalt. Ich wohne auf dem Dach eines Hauses. Die Menschen füttern mich.

Ich heiße Mohrrübe. Ich bin rotgelb und nicht rund. Ich bin dünn und nett. Ich wachse im Gemüsegarten auf dem Beet. Die Menschen essen mich gern. Die Frauen machen aus Mohrrüben verschiedene Salate. Ich habe viele Freunde. Das sind Kartoffeln, Tomaten, Gurken, Zwiebeln und andere.

Task on remembering. Pre-selected text material on a specific topic is given to students. Each participant receives a card containing information, for example: Berlin hat ca. 3.5 Millionen Einwohner. Berlin liegt an der Spree. This information must be memorised and passed to another one, the other party, in turn, also presents information. The participants remember everything they hear and pass it one to another. As a result, each participant keeps in mind the entire text. Then anyone retells the whole text.

Speaking game. Participants work in two or three. Some participants stand with their backs to the Board. The teacher writes the word on the blackboard. Other participants facing the Board explain the word without naming it. Then participants change roles.

Work with songs. Song in the classroom of a foreign language contributes to the development of creativity of students. Thanks to music a favorable psychological climate is created in the classroom, it reduces psychological stress, increases emotional tone. Music helps to relieve fatigue, restores performance, acts as a kind of relaxation in the middle or at the end of the session.

In addition to all the above, singing in the classroom of a foreign language allows you to solve a range of pedagogical problems. The first task is the development of the articulation apparatus. With the help of onomatopoeic melodies, folk songs of the country of the studied language, breathing is practiced with difficult sounds and sound combinations, unusual for Russian-speaking, Kazakh-speaking students.

At the end of the year, the foreign languages week hosts a contest of poems and songs in a foreign language, in which students show the studied poems and songs or stage some of them with great inspire. The second goal is the enrichment of vocabulary, active assimilation of foreign language vocabulary, the development of long-term memory. The third – improving the skills of foreign pronunciation. The use of songs and music as one of the methods of teaching a foreign language greatly facilitates the learning process, making it closer and more accessible to students.

We can distinguish the following main functions of music that lie in the concept of teaching foreign languages:

- psychological function (strengthens memory);
- function of mood, expression of emotions and feelings;
- socio-psychological function (increases unity in groups);
- the function of the unconscious study of FL;
- the function of solving communication problems.

When using songs, grammatical structures are better assimilated, which often cause difficulties in traditional explanation and consolidation. In the songs the familiar vocabulary appear in the new contextual environment that helps activate it. There are met common nouns, geographical names, the realities of the country of studied language, poetic words in songs. This contributes to the development of students’ sense of language, knowledge of its stylistic features.

During the work, a survey was conducted among students to determine the role of the song in the study of a foreign language. Students were asked 4 questions: 1. Do you like to listen to songs in a foreign language? (Yes, no, sometimes) 2. Do you understand the text? (Yes, no, sometimes) 3. Does listening to songs in a foreign language help enrich your vocabulary? (Yes, no, sometimes) 4. Do you know at least one song by heart in German? (Yes, no). According to the survey: - students 100% - willing to listen to songs in a foreign language; - almost 40% understand the lyrics; - according to the last question, 14% believe that with the help of foreign songs they enrich their vocabulary.

Students constantly listen to foreign songs on radio and television. They like them, so they like to sing, repeat, learning to pronounce foreign words well, understand the meaning of the songs. If something is not clear, they look up in the dictionaries and learn what it means.

Work on the grammar

Dictation-drawing. The teacher reads the text, students draw. This type of work is convenient for fixing the grammatical theme: “Prepositions in German”, “Body Parts”. The student who drew the best comes to the blackboard and begins to draw on the blackboard under the dictation of the audience. Steigerungsstufe der Adjektive, 3 Grundzeitformen der Verben.

Computerization. Currently, teaching a foreign language is impossible without the use of modern educational technologies. For the teacher it is important to be able to work with computer programs, create presentations for lessons, navigate the Internet. Computer presentations on various topics stimulate the formation and development of creative, educational, communicative, activity skills of students. Together with students, we have developed presentations on the topics: “The Doctor”, “Germany”, “Kazakhstan”, “Holidays and customs”. Presentations on country studies topics broaden the horizons of students, their general and philological culture, develop social and cultural competence. The use of new information technologies is invaluable in preparing for the olympiads, for the exams. With the help of the Internet resources, we get access to German-language sites, we can use the methodological experience of teachers from other countries, find relevant texts for listening, tests. A lot of useful information can be found on the www.goethe.de, www.wikipedia.de, www.testdaf.de, www.fipf.ru etc.

Lesson “ Stations studies»

Among modern pedagogical technologies used in the preparation of personality-oriented lessons, special attention should be paid to the method of station training [3,p.7]. This technique meets the main principles of personality-oriented learning. In our opinion, this technique should be considered one of the promising areas in the work of modern education.

The method of station training is particularly effective in the preparation and conduct of classes through consolidation of the material, workshops, as well as for control during learning a new topic.

In our opinion, one of the ways of development of the station technique is a way of differentiation of tasks at each station. Thus, in drawing of classes on the methodology of station training, suggested in this work, the students are offered to perform tasks of the same level of complexity. From the person-oriented approach in teaching German point of view, it is necessary to provide tasks of different levels of complexity at each station, so that the student can choose a task on their own. In this case, you can use cards of different colors. For example, a green card indicates tasks of elementary level, after which the students receive “3”. A yellow card sets the average level of difficulty with the rating of “4”. A red card denotes a task of increased complexity, which the student receives a “5”. The student decides what level of difficulty he “submits”. At first, all students will take up the tasks on the “5”, but systematic work on the station method will teach students to assess their level realistically. In addition, such differentiated tasks at the stations will give the teacher the opportunity to target to creative students who go ahead of their fellow-students in the academic work. Such students will have opportunity to study the subject deeper than it is provided by the program.

The method of station training is almost universal in use, i.e. it can be used in teaching any subject. Moreover, this technique is successfully used in extracurricular activities for subject competitions, competitions, correspondence travel and other forms of extracurricular activities of a teacher.

There are no ideal methods in teaching and educating students. The use of only one method, nevertheless how good and modern method it is, leads to one-sidedness in the teaching of any subject. And only the combination of various technologies, techniques and methods can give us the result we need: deep knowledge, increased motivation, interest to the subject, creating conditions for self-development and self-realization of the student. Therefore, the method of station training along with other modern technologies has the right to exist, study and use.

Students like non-standard classes, because they are original and unusual, and, most of all, effective. But it should be noted that the frequent conduct of non-traditional classes will lead to the efficiency decrease.

Every day there appear new discoveries in the scientific field and new educational techniques and technologies are developed. The task of a modern teacher is to master new achievements in the methodology of teaching a foreign language and apply them to the educational process. Regular following the mass-media, literature in the taught language, watching movies, TV shows, communication with native speakers – all this should be the need of a foreign language teacher. To love a language means to work on it all the time. We entirely agree with G. Palmer: “Language learning has a beginning, but has no end.”

REFERENCES

1. Морозов А.В., Чернилевский Д.В. Креативная педагогика и психология: Учебное пособие. - М.: Академический Проект, 2004. - 560 с.
2. Frey K. Die Projektmethode. Weinheim/Basel Neuauflage, 2001.-S.220
3. Rainer E. Wicke Stationenlernen - was ist das eigentlich? // Fremdsprache Deutsch. Hueber Verlag, 2006. -S.14.
4. Knieß M. Kreativitätstechniken. Methoden und Übungen. dtv, München, 2006 - S.144-148.
5. Thiesen P. Kreatives Spiel mit Kindern, Jugendlichen und Erwachsenen. 5. Auflage. Bildungsverlag Eins, Troisdorf, 2007. - S. 22-29.
6. Bröcher J. Hochintelligente kreativ begaben. Münster/Hamburg, 2005.
7. Preiser S., Buchholz N. Kreativität. Asanger Verlag, Kröning, 2008. - S.23-34.

UDC 811

Kapezova A.,

Undergraduate of Ablai Khan KazUIRandWL
Speciality: «6B011900-Foreign languages:two foreign languages»
Scientific advisor: Zhumabekova G.B.,c.p.s, associate professor
Almaty, Kazakhstan ,e-mail:aizhan-96kz@bk.ru

THE FORMATION OF LINGUO-CULTURAL COMPETENCE OF STUDENTS IN SECONDARY LEVEL OF COMPREHENSIVE SCHOOL BASED ON INFORMATIONAL BLOG SPHERE

Abstract: This article is devoted to the study of formation of «linguo-cultural competence» in secondary level of comprehensive school. The aim of the study is to identify the students’ attitude towards blog technology. Moreover, this article presents the relevance of blog-technology in foreign language education, also there is examined possibilities of blog-technologies as a means of formation of the linguo-cultural competence.

Keywords: linguo-cultural competence, innovative approach, blog, foreign language education,.

Капезова А.,

магистрант КазУМОиМЯ имени Абылай Хана
Специальность: «6B011900-Иностранный язык: два иностранных языка»
Научный руководитель: Жумабекова.Г.Б.,к.п.н.,доц.
Алматы, Казахстан , aizhan-96kz@bk.ru

ФОРМИРОВАНИЕ ЛИНГВО-КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ УЧАЩИХСЯ СРЕДНЕЙ СТУПЕНИ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЫ НА ОСНОВЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ БЛОГ СФЕРЫ

Аннотация: Статья посвящена изучению формирования лингво-культурологической компетенции в средней ступени общеобразовательной школы. Целью этого исследования является определение отношения учеников к технологии блога . Более того, в статье представлена актуальность блог-технологии в иноязычном образовании, также рассматриваются возможности блог-технологии как средства формирования лингво-культурологической компетенции.

Ключевые слова: лингво-культурологическая компетенция, инновационный подход, блог, иноязычное образование.

The main aim purpose of this research is to determine how students perceived the use of blogs and to identify the students’ attitude towards blog technology. Today it’s generally agreed that in the context of globalization of society, the possibility of communication between people and different cultures is expanding. The purpose of the education system is the formation of the personality of students, where its implementation is possible by relying on the competence approach. One of the main problems in teaching a foreign language in high school is now to prepare for cross-cultural communication. It’s obvious that a need of forming the linguacultural competence in the foreign language classroom it’s a system of knowledge about the culture and set of skills to operate this knowledge in a particular speech situation. The effectiveness of communication, knowledge of the language depends on many factors, conditions and culture of communication, the rules of etiquette, knowledge of non-verbal forms of expression, social norms of verbal and nonverbal behavior, the presence of deep background

knowledge, and others.

One of the main problems that make communication between representatives of different cultural traditions difficult is the problem of a low level of intercultural competence of the individual. The formation of linguo-cultural competence should be considered in connection with the development of the ability of students to participate in the dialogue of cultures on the basis of the principles of mutual respect, tolerance for cultural differences and overcoming cultural barriers.

Scientists, such as Kunanbayeva S.S [1,p.67], Stepanov Yu.S [2,p.157], Likhachev D.S [3,p.9], Arutyunova N.D [4,p.7], Vezhbitskaya A [5,p.416], and others, are engaged in the study of this notion. At present, methodologists continue to study the problems of interaction of language and culture, the reflection of culture in language and language in culture. The views of scientists differ in the definition of the term «linguo-cultural competence», so there are many definitions in linguistics. In the opinion of Kunanbayeva S.S, «linguo-cultural competence» forms personal conceptualization of the world on the basis of a peculiar culture, as linguo-cultural reflection of national language, consciousness and mentality, which puts the ground for “reconceptualisation” [6.p 45]. This point of view is also shared by D.B.Gudkov, who believes that language is the basis of culture. In addition, D.B.Gudkov considers the linguo-cultural competence of the student as an important component of personal competence. The linguo-cultural competence meaning active knowledge of various information of language and culture .It helps to create the language skills and to develop student’s verbal abilities in learning foreign language and culture.

In addition to the above-mentioned interpretations, Kunanbayeva S.S defines linguo-cultural competence as one of the basic components of communicative competence, the formation of which is the main goal of teaching foreign languages at the present stage. The content of the linguo-cultural competence includes cognitive and communicative components. A set of these components ensures major activities of this model which is aimed at achieving a final goal resulting in information of the level of competence which will enable students to interact in the multicultural society.

Special importance has been attached to the issue of increasing the efficiency of the educational process of foreign language education through the use of blog technology. Blog technologies have significant educational opportunities and great linguistic potential since there is a wide variety of blogging activities such as blog posts, peer reviews, blogging groups. In our opinion, the use of the information blog sphere in the study of foreign language has a great methodological value since the opportunities for the application of a variety of teaching tools are expanding. A **blog** (a shortening of the expression ‘**weblog**’) is a discussion or informational website published on the World Wide Web consisting of discrete, often informal diary-style text entries (‘posts’) [8,p.156]. Posts are typically displayed in reverse chronological order, so that the most recent post appears first, at the top of the web page. Many blogs provide commentary on a particular subject or topic. A typical blog combines text, digital images, and links to other blogs, web pages, and other media related to the topic. According to the statements above we can say that blog is a kind of social media tool that allows one to share ideas with authentic audiences and to engage those audiences in conversation.

We may say that blog is common platform for self-development and evaluation of students ‘ opinions, sharing their opinion and thoughts. Blogs are divided by content. Typically, there are text blogs (they contain mostly text posts), photoblogs (they contain author’s photos), blogs based on podcasts (for example blogs containing radio podcasts), video blogs etc. Nowadays, blogs can also display photos and some people are using them with audio and even video, but this article will concentrate on the basics, showing how a simple text-based blog can be used to great effect with your English language learners.

Today, during the study of particular subject a large number of teachers ask students to create own personal blogs. To create own personal blog is a great chance for students to form their linguo-cultural competence. After creating, students may be asked to add weekly new information about their interests, achievements, a collection of works, etc. They will have a great chance to expand their knowledge about language and culture of other countries by placing information, photos, essay in own personal blog. There are many reasons why you may choose to use weblogs with students. One of the best reasons is to provide a real audience for student writing. Usually, the teacher is the only person who reads student writing, and the focus of this reading is usually on form, not content .With weblogs, students can find themselves writing for a real audience, may include their peers, students from other classes, or even other countries, their parents, and potentially anyone with access to the Internet [9,p.212].

When working with personal blogs, students develop the following language skills:

*Writing skills:

- use the necessary language tools to present personal information about themselves in writing (author of

the blog)

- use the necessary language means by which it is possible to represent the country and culture in a foreign language environment

- argue your point of view, using language tools (when commenting on the blog classmate)

- to write letters of a personal nature

- to write different types of essays.

- to write book reviews.

*Reading skills:

- highlight the necessary facts or information.

- to extract the necessary or interesting information.

- assess the importance of information.

Discussion of a book or story in a blog before writing an essay, dialogical or monological statement will help students, firstly, to express their own point of view, which is far impossible in the classroom, secondly, to hear the opinions of others and learn to perceive pluralism of opinions and cultural diversity as a norm of coexistence in the modern multicultural world [7, p100], thirdly, to develop the skills of critical thinking. Each student is a different mindset and opinion. That is why it is important to involve as many people as possible in the organization of the blog. In this regard, the involvement of students of the same class in different educational subgroups in the Internet discussion will be important both to increase the motivation of communication in a foreign language and to get acquainted with the views of others. A class blog can help foster a feeling of community between the members of a class, especially if learners are sharing information about themselves and their interests, and are responding to what other students are writing.

Well-formed linguacultural competence based on blogs involves students' ability to communicate, which is based on:

- on the knowledge of lexical units from the ethnic cultural semantics;

- on the knowledge of specific behaviors characteristic of the culture of the target language of the country;

- the ability to use the knowledge necessary to establish cooperation with the representatives of other linguacultural community.

This linguacultural competence represents a system of signs that reveal the cultural realities of the country the language is spoken. The structure of linguacultural competencies includes the following:

- the body of knowledge of the country of studied language (history, rules);

- a body of knowledge about the national culture of the country the language is spoken;

- understanding of the signs and symbolic information contained in audio texts.

In conclusion, we can say that informational blogs represent the central core of the methodical system, around which are grouped a number of skills that are aimed at achieving the final result — the formation of linguacultural competence of students. Knowledge of cultural aspects gives the opportunity to develop interpersonal qualities and get rid of negative stereotypes. Cultural awareness is necessary for forming skills of choosing adequate behaviour strategies. So, in the article we describe the content and structure of linguacultural competence, formed on knowledge and skills which comprise its structure, as well as some of the methods and techniques.

REFERENCES

1. Kunanbayeva S.S .Theory and practice of modern foreign language education.-Almaty:Dompechati Edel'vejs,2010.p.67
2. Stepanov Yu.S.Dictionary of Russian culture.-M.,1997-p.157
3. Lihachev D.S. Literature and language .-M.,1993.-T.52,№1.-p.9
4. Arutyunova N.D.Vvvedenie//Logicheskii analizyazyka:KulturnyeKoncepty.-M:Nauka, 1991.p.7
5. Vezhbritskaya A. Language .Culture.Cognition.-M.,1996.-p 416.
6. Kunanbayeva S.S .Theory and practice of modern foreign language education.-Almaty:Dompechati Edel'vejs,2010.p 45
7. Sysoev P.V Language multicultural education in XXI century// Language and Culture.2009.№2.p 100
8. Palagutina M., Innovative technologies of teaching foreign languages [Text]// Problems and perspectives of the development of education: materials of Intern.sci.Conf. (Perm, April 2011).T.I-Perm:Mecury, 2011.-p.156
9. Mamedova A.V. Intensive technologies of teaching foreign languages as a means of stimulating cultural competence 2011.-p 212.

Михайлова Т.В.,

PhD докторант КГУ им.Ш.Уалиханова

Специальность 6D011900 - «Иностранный язык: два иностранных языка»

Кокшетау, Казахстан, e-mail: mikhailova.tv.2015@gmail.com

Дуйсекова К.К.

доктор филологических наук, профессор ЕНУ им. Л.Н.Гумилева

Астана, Казахстан, e-mail: kuliash@yahoo.fr

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ИНОЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В КГУ ИМ.Ш.УАЛИХАНОВА (НЕЯЗЫКОВЫЕ СПЕЦИАЛЬНОСТИ)

Аннотация: Глобализационные процессы, усиление международных контактов и межкультурной коммуникации привели к модернизации отечественной системы образования, что, в свою очередь, выдвинуло иностранные языки, в первую очередь, английский, в образовательные приоритеты и обеспечило высокий уровень востребованности иноязычного образования.

В статье рассматривается современное состояние иноязычного образования студентов неязыковых специальностей естественно-научного профиля на примере КГУ им. Ш.Уалиханова и перспективы его развития на основе когнитивно-лингвокультурологической методологии. Проведенный анализ научно-методической литературы и собственный педагогический опыт позволили авторам статьи по-новому взглянуть на совершенствование иноязычной подготовки будущих специалистов данного профиля.

Ключевые слова: иноязычное образование, когнитивно-лингвокультурологическая методология, когнитивно-лингвокультурологический комплекс (КЛК), межкультурная коммуникация, межкультурно-коммуникативная компетенция (МКК).

Mikhailova T.V.,

PhD student at Sh.Ualikhanov, Kokshetau state university

Specialty 6D011900 - «Foreign language: two foreign languages»

Kokshetau, Kazakhstan, e-mail: mikhailova.tv.2015@gmail.com

Duisekova K.K.,

Doctor of philology, professor at L.N.Gumilyov, Eurasian National University

Astana, Kazakhstan, e-mail: kuliash@yahoo.fr

CURRENT STATE AND PERSPECTIVES OF FOREIGN LANGUAGE EDUCATION DEVELOPMENT AT SHOKAN UALIKHANOV KOKSHETAU STATE UNIVERSITY (NON-LINGUISTIC SPECIALTIES)

Abstract: Globalization processes, expansion of international contacts and intercultural communication led to the modernization of the national educational system, which in its turn put high educational priority for foreign languages, primarily English, and provided a higher demand for foreign language education.

The article deals with the current state of foreign language education of students of non-linguistic specialties (at the Faculty of Natural Sciences at Sh.Ualikhanov Kokshetau state university) and focuses on the perspectives of its further development on the basis of cognitive-linguocultural methodology. The analysis of scientific and methodological literature together with personal pedagogical experience allowed the authors to take a fresh look at ways of improving foreign language training of students enrolled in non-linguistic programs.

Key words: foreign language education, cognitive-linguocultural methodology, cognitive linguocultural complex (CLC), intercultural communication, intercultural communicative competence (ICC).

Широкий спектр международных контактов Казахстана в условиях открытого и взаимосвязанного мира, необходимость совершения качественного прорыва в науке и профессиональной подготовке собственных квалифицированных кадров, соответствующих общемировым стандартам, усилили социально-образовательную значимость владения иностранным языком как инструментом международного взаимодействия. Все вышеперечисленное вместе с ориентацией на межкультурную коммуникацию в действии ознаменовало модернизацию всей системы иноязычного образования, выдвинув иностранные языки, в первую очередь, английский, в образовательные приоритеты, и обеспечив иноязычному образованию высокий уровень востребованности.

Так, в современной системе профессиональной подготовки специалистов различного профиля иноязычное образование приобрело «статус обязательной составляющей профессиональной квалификации современного специалиста и действенной основы для подготовки молодого поколения к жизнедеятельности в новых условиях международного взаимодействия». Последние годы обозначили задачи, связанные с повышением качества и совершенствованием иноязычного образования на неязыко-

вых специальностях вузов, подготовкой инновационно-профессиональных кадров, обеспечением научно-исследовательской и инновационно-прикладной разработки иноязычно-дидактической профессионально-дифференцированной обучающей литературы, технологий, моделей формирования владеющих иностранными языками специалистов для международно-профессионального взаимодействия [1, с.71, с.72].

Актуальность проблемы, обсуждаемой в настоящей статье, обусловлена некоторыми очевидными факторами и наблюдениями, среди которых, в первую очередь, следует отметить необходимость разработки инновационных методик и эффективных технологий для иноязычной подготовки специалистов естественно-научного профиля, а именно будущих учителей биологии, физики, химии и др., готовых преподавать дисциплины естественно-научного цикла на английском языке, способных действовать в качестве субъекта межкультурной коммуникации в повседневном межкультурном общении, а также в контексте своей профессиональной деятельности.

Иноязычное образование в неязыковом вузе ставит целью формирование межкультурно-коммуникативной компетенции (далее - МКК) у обучающихся в рамках международных принятых уровней от А1 до С2 в зависимости от уровня подготовки студента на момент поступления. Современная формулировка целей иноязычного образования требует пересмотра всего процесса иноязычной подготовки студентов неязыковых специальностей, отказа от изжившей себя традиционной системы обучения иностранным языкам, нацеленной в основном на приобретение функциональной грамотности в чтении, понимании и переводе текстов по специальности.

Тенденции современности таковы, что сегодня будущий специалист, бакалавр любой специальности должен владеть иностранным языком на уровне социального, бытового, профессионального общения, а также знать культуру и традиции стран изучаемого языка, правила речевого этикета, толерантно воспринимать социальные и культурные различия, проявлять готовность к поддержанию партнерских отношений, к сотрудничеству и разрешению конфликтов, стремиться к постоянному саморазвитию, повышению компетентности в своей квалификации и мастерства.

В различные периоды своего становления в иноязычном образовании получали развитие разные научные парадигмы и подходы. В современной методической науке особое внимание отведено двум основным парадигмам научного знания: коммуникативной и когнитивной.

Суть коммуникативного подхода заключается в моделировании процесса обучения как реального иноязычного общения. Речь идёт о моделировании лишь основных, принципиально важных, существенных параметров общения, к которым относятся: личностный характер коммуникативной деятельности субъекта общения; взаимоотношения и взаимодействие речевых партнёров; ситуации как формы функционирования общения; содержательная основа процесса общения; система речевых средств, усвоение которых обеспечило бы коммуникативную деятельность в ситуациях общения; функциональный характер речевых средств; эвристичность обучения [2].

Суть когнитивного подхода заключается в направленности процесса обучения на решение таких проблем, как: восприятие, познание, объяснение и понимание человеком действительности; приобретение, обработка, структурирование, сохранение, выведение и использование знаний [3].

Свое отражение в современном иноязычном образовании находит также и интегративная парадигма. Применительно к иноязычному образованию она реализуется через интегрированный подход, предполагающий взаимосвязанное обучение иностранному языку и профессиональным профильным дисциплинам. В настоящее время интегрированный подход в высшей школе, в том числе и в Республике Казахстан, реализуется в трех получивших широкое распространение вариациях: ESP – English for Specific Purposes, CLIL – Content and Language Integrated Learning, EMI – English as a Medium of Instruction.

Впервые термин «иноязычное образование» стал использоваться в трудах таких исследователей, как Е.И.Пассов [4], С.С.Кунанбаева [5], которые предложили рассматривать иностранный язык не как «учебный предмет», а как «образовательную дисциплину», и полагавших при этом, что в иноязычном образовании органично сочетаются четыре аспекта: познавательный (познание иностранной культуры и языка как ее компонента), развивающий (развитие всевозможных способностей и речемыслительных механизмов), воспитательный (воспитание нравственных качеств личности) и учебный (овладение умениями говорить, читать, писать, слушать на иностранном языке).

В образовательной системе Республики Казахстан сложилась своя собственная историко-культурная традиция изучения иностранных языков и своя научная парадигма. В 2006 году под руководством ректора КазУМОиМЯ им.Абылай хана, академика С.С.Кунанбаевой была разработана «Концепция развития иноязычного образования РК», призванная определить основные направления развития иноязычного

образования в стране, создать национальную уровневую модель непрерывного и преемственного иноязычного образования, обеспечить вхождение Казахстана в мировое образовательное пространство [6].

Методологическим базисом иноязычного образования в РК стала разработанная С.С.Кунанбаевой «Когнитивно-лингвокультурологическая методология», которая была заявлена в монографиях «Современное иноязычное образование: методология и теории» [5], «Теория и практика современного иноязычного образования» [7], в англоязычном издании «The Modernization of foreign language education: the linguocultural-communicative approach» [8], далее дополненная в монографии 2015г. «Стратегические ориентиры высшего иноязычного образования» [1], посвященной актуальным проблемам современного высшего профессионального образования в РК, и в учебном пособии 2017г. «Концептологические основы когнитивной лингвистики в становлении полиязычной личности» [9], представившем научно-теоретическую платформу и методологию «когнитивно-коммуникативной концепции переводоведения». Становление когнитивно-лингвокультурологической методологии обозначило важный этап в формировании современной казахстанской модели иноязычного образования. Сегодня на ее основе моделируется предметное содержание языкового образовательного процесса, ориентированного на конечный (компетентностный) результат и максимально приближенного к условиям реальной коммуникации, требующей владения лингвокультурными нормами изучаемого языка.

В системе высшего педагогического и профессионального образования РК Кокшетауский государственный университет им.Ш.Уалиханова (далее - КГУ) одним из первых среди вузов Северного региона осознал важность языкового и иноязычного образования, повышения эффективности иноязычной подготовки выпускников неязыковых специальностей. В качестве своей основной миссии КГУ видит подготовку высококвалифицированных, в том числе, полиязычных специалистов, востребованных на национальном и международном рынке труда. Реализация проекта по подготовке полиязычных кадров по педагогическим специальностям естественно-математического направления в рамках госпрограммы развития образования РК на 2011-2020 годы в КГУ стартовала в 2012 году. Первые полиязычные модульные образовательные программы в ВУЗе были внедрены на четырех специальностях бакалавриата: «Химия», «Математика», «Физика», «Экология». Так, в 2016 году КГУ выпустил первый поток полиязычных специалистов, педагогов, готовых преподавать свой предмет на трех языках: казахском, русском и английском. В настоящее время в ВУЗе реализуются полиязычные образовательные программы по 11 специальностям: 5В011200 - Химия, 5В070100 - Биотехнология, 5В011300 - Биология, 5В011600 - География, 5В060800 - Экология, 5В011100 - Информатика, 5В010900 - Математика, 5В011000 - Физика, 5В010200 - Педагогика и методика начального обучения, 5В050900 - Финансы, 5В080100 - Агрономия.

Помимо программ полиязычного образования с 2017 года в КГУ ведется обучение полностью на английском языке по следующим специальностям бакалавриата: 5В011200 - Химия, 5В011300 - Биология, 5В011100 - Информатика, 5В011000 - Физика.

Как уже было отмечено ранее, совершенствование профессиональной иноязычной подготовки студентов неязыковых специальностей, развитие навыков межкультурной коммуникации, представляют собой наиболее актуальные задачи современной методической науки. Именно поэтому в формировании профессиональной модели современного специалиста особое внимание отводится таким понятиям, как «межкультурно-коммуникативная компетенция», «профессиональная иноязычная компетенция».

Повышение качества иноязычного образования в неязыковых вузах по-прежнему остаётся нерешенной задачей. Ситуация в профессиональном иноязычном образовании во многом осложняется тем, что методика иноязычного обучения в неязыковых вузах, несмотря на большое количество исследований, до сих пор находится в стадии становления. При этом следует помнить, что языковая подготовка студентов неязыковых специальностей имеет свои особенности и сложности.

Считаем необходимым отметить, что моделирование профессионального иноязычного образования должно проводиться комплексно, т.е. с учетом специфики предмета «Иностранный язык» и особенностей профессиональной подготовки выпускников неязыковых специальностей в соответствии с их специализацией.

Важным этапом в моделировании процесса обучения иностранному языку студентов неязыковых специальностей является определение предметного содержания курса. По мнению д.п.н., профессора Н.Д.Гальсковой, в содержание обучения иностранному языку должны входить: сферы коммуникативной деятельности, темы и ситуации, речевые действия и речевой материал, учитывающие профессиональную направленность студентов; языковой материал (фонетический, лексический, грамматический, орфографический), правила его оформления и навыки оперирования им; комплекс специальных (речевых) умений, характеризующих уровень практического овладения иностранным языком как

средством общения, в том числе в интеркультурных ситуациях; система знаний национально-культурных особенностей и реалий страны изучаемого языка [10, с.17].

Соответственно, преподаватели иностранного языка должны тщательно следить за тем, чтобы разработанные ими рабочие программы и УМК по языковым дисциплинам для студентов неязыковых специальностей отражали все вышеперечисленные компоненты.

Авторам статьи близка позиция отечественных казахстанских ученых (С.С.Кунанбаевой, А.С.Чакликовой [11], Д.Н.Кулибаевой [12] и др.), считающих, что наиболее эффективное усвоение предметного содержания иноязычного образования будет происходить при помощи обучающего комплекса, представленного в виде когнитивно-лингвокультурологических комплексов (далее - КЛК). Посредством такого продуманного обучающего комплекса в учебном процессе создаются благоприятные условия для формирования межкультурно-коммуникативной компетенции и других умений, подготавливающих выпускников вуза к непринужденной профессиональной коммуникации на иностранном языке.

Мы считаем, что в настоящее время процесс иноязычного образования в неязыковых вузах немыслим без приобщения обучающихся к культуре страны изучаемого языка, развития навыков межкультурной коммуникации и формирования МКК обучающихся.

Формирование межкультурно-коммуникативной компетенции студентов неязыковых специальностей должно осуществляться на протяжении всего периода обучения студентов иностранному языку, начиная с первого курса и в процессе изучения всех языковых дисциплин образовательной программы. В КГУ им.Ш.Уалиханова это происходит в рамках дисциплины обязательного компонента – «Иностранный язык» (1 семестр), элективных дисциплин – «Базовый иностранный язык (В1)», «Базовый иностранный язык (В2)», изучение которых приходится на 2 и 3 семестры.

Уровень владения иностранным языком выпускников вузов должен в перспективе позволить им успешно осуществлять коммуникацию на иностранном языке, в том числе для решения профессиональных задач. Многолетний опыт работы позволяет утверждать, что обучение иностранным языкам на неязыковых специальностях в вузе должно носить специально-профессиональную направленность уже на младших курсах (3-4 семестры), а не только в рамках дисциплины «Профессионально-ориентированный иностранный язык», изучение которой приходится на 5 или 6 семестры.

Мы полностью согласны с Н.Е.Чесноковой в том, что «профессиональная направленность обучения требует интеграции иностранного языка с профильными дисциплинами, тщательного отбора содержания учебных материалов» [13, с.79], т.е. междисциплинарного подхода. В этом плане в КГУ для проведения занятий по дисциплине «Профессионально-ориентированный иностранный язык» наряду с преподавателями языковых кафедр привлекаются преподаватели профилирующих и выпускающих кафедр, что обеспечивает плавный переход от профессионально-ориентированного обучения к профессиональному и отвечает современным тенденциям в образовании.

Успешность профессионального иноязычного образования во многом обусловлена качеством его методического обеспечения. Несмотря на кажущееся многообразие учебной литературы, которая в основном представлена учебниками и пособиями для подготовки специалистов определенных направлений (экономического, юридического), составленными специалистами других стран и не учитывающих нами выбранную методологию, до сих пор остается открытым вопрос выбора учебников по иностранному языку для студентов неязыковых специальностей естественно-научного профиля.

В такой ситуации единственным возможным выходом является разработка, апробация и внедрение в учебный процесс учебных комплексов нового типа, отвечающих целям и задачам иноязычного образования в РК, вместе с тем отражающих новейшие достижения в отрасли каждой отдельно взятой специальности.

Так, для разработки обучающего комплекса по дисциплине «Базовый иностранный язык (уровень В2)» на основе КЛК для экспериментального обучения студентов 2 курса специальности 5В011300 «Биология» мы взяли в основу основные положения когнитивно-лингвокультурологической методологии, ее ведущие методологические принципы: когнитивный, коммуникативный, социокультурный, лингвокультурный, концептуальный, развивающе-рефлексивный. Перечисленные принципы взаимосвязаны и образуют единую систему, обеспечивающую эффективность использования данной методологии в целом.

Предметное содержание данной дисциплины организуется нами в новые КЛК, компонентный состав которых включает коммуникативную сферу, отражающую содержание уровня обучения; специфический для данной специальности набор речевых тем и типичные ситуации общения; метаязыковой лингвистический материал, инофонные тексты различных композиционно-речевых форм (описание, характеристика, изложение и др.), жанров речи - интервью, дискурс, презентация, пресс-конференция и т.д.

Формируемым составом компетенций на этапе формирования уровня базовой стандартности (B2) являются следующие компоненты МКК: лингвокультурологическая, социо-культурологическая, когнитивная, коммуникативная компетенции.

В соответствии с Типовой учебной программой по дисциплине «Иностранный язык» для неязыковых специальностей вузов [14] на уровне базовой стандартности (B2) реализуются следующие КЛК:

Речевые темы социально-культурной сферы общения: Здоровье и здоровый образ жизни; Закон. Права человека и их защита; Природа и человек; Культура и искусство в жизни человека; СМИ.

Речевые темы учебно-профессиональной сферы общения: Будущая профессия, университет. Учеба и жизнь студентов в нашей стране и за рубежом.

Речевые темы профессионально-ориентированной сферы общения: Отрасль национальной экономики СИЯ и РК.

Поскольку предлагаемые Типовой учебной программой ситуации общения имеют рекомендательный характер, то для обучающего комплекса и обучения студентов специальности 5В011300 «Биология» на базе КГУ нами специально разрабатываются межкультурно-коммуникативные и профессионально-ориентированные ситуации. Учитывая, что разработка обучающего комплекса ведется в рамках дисциплины элективного цикла, мы также модернизируем набор речевых субтем общения с тем, чтобы обеспечить ориентированность КЛК на последние научные достижения в сферах, непосредственно затрагивающих профессиональные интересы студентов факультета естественных наук КГУ, и предоставить им возможность для дальнейшего профессионального роста.

Полученные промежуточные результаты позволяют сказать, что представленность предметного содержания дисциплины «Базовый иностранный язык (B2)» в виде КЛК с учетом специфики специальности и отбора соответствующих инофонных текстов позволит формировать как межкультурно-коммуникативную компетенцию обучающихся, так и профессиональную иноязычную.

Дальнейшее развитие иноязычного образования, в том числе профессионального, как и совершенствование иноязычной подготовки будущих специалистов естественно-научного профиля в КГУ им. Ш.Уалиханова видится авторам статьи в следующем:

- выход на качественно новый уровень разработки методов и технологий в области языковой подготовки современного специалиста с учетом социального заказа, профессиональной специфики, условий интеграции Казахстана в мировое экономическое, образовательное и научное пространство;
- моделирование иноязычно-образовательного процесса на основе концептуального базиса когнитивно-лингвокультурологической методологии на всех неязыковых специальностях ВУЗа;
- повышение мотивации студентов к изучению иностранного языка и иноязычной культуры;
- полная переориентация в системе подготовки студентов неязыковых специальностей, с более четким акцентом на профессиональную ориентацию обучения языкам уже на младшей ступени в вузе;
- оптимизация обучения профессиональному иностранному языку на основе принципов компетентностного, деятельностного и коммуникативного подходов в образовании;
- разработка приемлемого контроля и оценки результатов иноязычной подготовки на неязыковых специальностях;
- разработка качественно новых учебников и учебных пособий на основе КЛК, направленных как на развитие навыков во всех видах речевой деятельности в области будущей специальности, с учетом корректного подбора материала, его последовательности и пропорциональности, так и способствующих формированию межкультурно-коммуникативной компетенции будущих специалистов.

В заключении хотелось бы подчеркнуть, что иноязычное образование в нашей стране является элементом общей системы подготовки специалиста, звеном в цепочке непрерывного образования. Использование «когнитивно-лингвокультурологической методологии», как универсальной концептуальной основы современной теории иноязычного и полиязычного образования в Казахстане, должно стать тем рычагом, что приведет к совершенствованию иноязычной подготовки будущих специалистов неязыковых специальностей вузов.

Данная статья не претендует на полноту освещения всех вопросов, однако перспективой развития нашего исследования может стать разработка теоретически обоснованной и экспериментально проверенной модели иноязычного образования студентов неязыковых специальностей естественно-научного направления.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кунанбаева С.С. Стратегические ориентиры высшего иноязычного образования. Монография. - Алматы, 2015. - 208 с.

2. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. - М.: Просвещение, 1991. - 222 с.
3. Плотинский Ю.М. Модели социальных процессов. - М.: Логос, 2001. - 296 с.
4. Пассов Е.И. Программа-концепция коммуникативного иноязычного образования. - Москва: Просвещение, 2000. - 170 с.
5. Кунанбаева С.С. Современное иноязычное образование: методология и теории. - Алматы, 2005. - 264 с.
6. Концепция развития иноязычного образования РК. - Алматы: Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, 2006.
7. Кунанбаева С.С. Теория и практика современного иноязычного образования. - Алматы, 2010. - 344 с.
8. Kunanbayeva S.S. The Modernization of foreign language education: the linguocultural-communicative approach. Hertfordshire Press Ltd, UK, 2013.
9. Кунанбаева С.С. Концептологические основы когнитивной лингвистики в становлении полиязычной личности. Учебное пособие. - Алматы, 2017. - 264 с.
10. Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранному языку: Пособие для учителя. - М.:АРКТИ-Глосса, 2000. - 165 с.
11. Чакликова А.Т. Научно-теоретические основы формирования межкультурно-коммуникативной компетенции в условиях информатизации иноязычного образования: дис. ... докт. пед. наук: 13.00.02. - Алматы, 2009. - 340 с.
12. Кулибаева Д.Н. Методологические основы управления профессионально-ориентированной образовательной системой школ международного типа: автореферат дис. . д-р пед. наук: 13.00.08. - Алматы, 2007. - 48 с.
13. Чеснокова Н.Е. Проблемы обучения языку специальности студентов неязыковых вузов // Педагогика высшей школы. - 2016. - №1. - С. 77-81. - Режим доступа URL: <https://moluch.ru/th/3/archive/21/655/> (дата обращения 13.10.2018).
14. Типовая учебная программа по дисциплине «Иностранный язык» для неязыковых специальностей вузов (по специальностям бакалавриата). Алматы, 2016.

УДК 811.58

Тохметов А.Т.

и.о.зав.кафедрой иностранных языков
Казахский Государственный Женский
Педагогический Университет, к.и.н. доцент
Алматы, Казахстан, e-mail: Tokhmetov@mail.ru

Садыкова Р.К.

ассоц.проф. каф. иностранных языков
Казахский Государственный Женский
Педагогический Университет, к.ф.н.
Алматы, Казахстан, e-mail: roza.sadikova@mail.ru

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ВОСТОЧНЫХ ЯЗЫКОВ В ВУЗАХ КАЗАХСТАНА

Аннотация: В статье рассматриваются актуальные вопросы особенностей преподавания восточных языков в университетах Республики Казахстан. Особое внимание уделяется современному состоянию качества обучения восточным языкам и перспективам их дальнейшего развития.

Ключевые слова: университет, восточные языки, студент, межкультурная коммуникация, методика обучения, преподаватель

Tokhmetov A.

Head of the department of foreign languages
Kazakh State Women s Teacher Training University
Almaty, Kazakhstan, e-mail: Tokhmetov@mail.ru

Sadikova R.K.

Candidate of Philology Acting associate
Prof of the department of foreign languages
Kazakh State Women s Teacher Training University
Almaty, Kazakhstan, e-mail: roza.sadikova@mail.ru

TOPICAL ISSUES OF TEACHING ORIENTAL LANGUAGES AT UNIVERSITIES OF KAZAKHSTAN

Abstract: The article deals with topical issues of features of teaching Oriental languages in universities of the Republic of Kazakhstan. Particular attention is paid to the current state of the quality of teaching oriental languages and the prospects for their further development. The article

Keywords: university, oriental languages, student, intercultural communication, teaching methods, teacher

В настоящее время во всем мире происходят глобальные интеграционные процессы, все чаще современное общество сталкивается с необходимостью решения проблем взаимовлияния различных культур и сохранения культурного многообразия планеты. Показательным примером таких процессов являются отношения Казахстана со странами зарубежного Востока, которые вступили сегодня в новую фазу поступательного развития экономического, научно-технического и культурного сотрудничества. Активизация этих отношений вызвала потребность в формировании специалистов, владеющих восточными языками для профессиональных целей.

Сложившаяся ситуация ставит перед теорией обучения восточным языкам новые, ответственные задачи. На уровне языковых вузов, факультетов и кафедр такой задачей становится подготовка специалистов в области межкультурной коммуникации, что обуславливает необходимость повышения качества учебного процесса, в котором язык усваивается как феномен культуры. Именно с этих позиций необходимо сегодня переосмыслить подходы к обучению студентов, магистрантов и докторантов различным аспектам восточных языков. Одним из наиболее важных из них является, на наш взгляд, мотивация обучения и степень востребованности выпускников различными государственными структурами, научными учреждениями, малым и средним бизнесом.

Известно, что каждый язык отражает культуру того народа, который на нем говорит. Следовательно, овладение восточными языками неотделимо от знакомства студентов с фактами истории, культуры, общественными явлениями, социальными условиями в стране изучаемого языка [1, с.36]. Учет этих факторов дополняется еще и тем обстоятельством, что развитие языка и мотивы его изучения во многом определяются экономическим и социальным развитием общества.

В процессе изучения восточных языков особенно важна мотивация, т.е. социокультурные предпосылки и факторы. Восточные языки в Казахстане очень перспективны, так как вследствие упрочения деловых отношений в течение последнего десятилетия к ним проявляется повышенный интерес. Причем интерес не просто к разговорному восточному языку, а именно к профессиональному общению. Конечно, еще предстоит совершенствовать уже существующие многочисленные обучающие программы, учитывающие как языковые, так и культурные особенности студентов для получения наиболее быстрых и эффективных результатов. При этом следует отметить, что всё это должно осуществляться наряду с углубленным изучением восточной культуры, так как страноведение и лингвокультурология играют большую роль при обучении восточному языку.

Несомненно, у восточных языков в социокультурных условиях казахстанского общества большое будущее. Поэтому в процессе обучения целесообразно учитывать различия языковых систем на разных уровнях. Обучение профессиональной речи студентов вузов требует тщательного подхода и разработки учебного процесса с правильным отбором текстов, ориентированных на социальную мотивацию и на учет особенностей восточного языка. В процессе обучения восточному языку у будущего профессионала формируются компетенции различного рода, из которых особенно важны речевая и лингвокультурологическая, образующая ядро знаний о стране изучаемого языка. Обучение профессиональной речи очень важно, поскольку профессиональное общение связывает студентов с будущей деятельностью и страной иной культуры.

Развитие экономических, политических и культурных связей между Казахстаном и странами зарубежного Востока требует большого количества специалистов, владеющих восточными языками. Это обстоятельство обусловило растущий интерес к изучению восточных языков, особенно китайского, турецкого, арабского, корейского, персидского, истории, экономики и культуры этих стран.

В этих условиях повышается роль университетов как центров подготовки кадров, профессионально занимающихся этими языками и странами для всех заинтересованных структур, как в республике, так и за её пределами. Ведущие вузы Казахстана накопили значительный опыт организации процесса обучения восточным языкам на высоком профессиональном уровне. Прежде всего, это знакомство студентов с системой восточных языков как самостоятельным явлением и таким образом предоставление систематизированной теоретической базы для успешного практического овладения языками и дальнейшего их совершенствования.

Особо следует подчеркнуть знакомство с общей лингвистической ситуацией в странах зарубежного Востока: диалектами современного языка, их соотношении с современным литературным языком, историческая роль классического литературного языка. Вместе с тем будущему специалисту по восточным языкам следует правильно ориентироваться в сложной культурно-лингвистической ситуации страны изучаемого языка, обращать внимание на социально-культурный подтекст речевых явлений, уметь самому пользоваться широким арсеналом стилистических средств, предлагаемых системой восточного языка для достижения высокого уровня мастерства переводчика.

В современных условиях решению сложных проблем подготовки высококвалифицированных специалистов во многом способствует правильный подбор и разработка спецкурсов. Назначение спецкурсов заключается в расширении теоретических знаний студентов и формировании необходимых умений их использования в практической работе. Программы спецкурсов разрабатываются на основе современных теоретических данных, касающихся проблем подготовки будущих специалистов восточных языков к их профессиональной деятельности, а также на базе научных исследований, проводимых преподавателями.

Для этого необходимо переместить центр внимания преподавателей на личность студента, чтобы отношения преподавателей со студентами строились как совместная творческая деятельность. Во-вторых, необходимо формировать у студентов широкое, образное, панорамное мышление, которое будет способствовать развитию мотивации деятельности, увлечённости ею [2, с.103]. В-третьих, возможность свободного выбора спецкурсов и преподавателей также будет формировать мотивационную сферу, развивать творческое мышление, умение критически оценивать свои возможности и стремиться к самостоятельному решению всё более трудных задач.

Представляется важным, что появляются разные новые стратегии обучения. Чем больше будет альтернативных методических решений, тем плодотворней будет поиск новых путей обучения предмету в целом.

При этом центральными проблемами перестройки преподавания восточных языков являются вопросы определения целей, а также содержания обучения, адекватного им, при разработке которых наиболее эффективными представляются идеи об обучении не просто языку, а иноязычной культуре в широком смысле этого слова.

В век глобализации, высоких информационных технологий объём знаний лавинообразно растёт, изменяется и устаревает [3, с.235]. Меняется взгляд и на образ самого человека. Всё чаще в числе знаковых характеристик называют компетентность, конкурентоспособность, мобильность, готовность к постоянному самосовершенствованию.

В новых условиях остро встаёт вопрос о конкурентоспособности выпускников, которая определяется, во-первых, востребованностью данных специалистов на рынке труда, во-вторых, готовностью выпускников работать в условиях рыночных отношений. Как подчеркнул Президент Республики Казахстан Н.А.Назарбаев в своем Послании народу Казахстана 5 октября 2018 г., «главный критерий успешности вуза – это занятость выпускников после окончания учёбы, их трудоустройство на высокооплачиваемую работу» [4]. Конкурентоспособность специалистов будет основана на качестве их профессиональной подготовки, знаний, навыков, умений творчески мыслить и решать нестандартные задачи, на приобретённом опыте инновационной деятельности в контексте будущей профессии.

Поэтому, на наш взгляд, проверка знаний студентов при ответах только на тесты не позволяет полностью выявить их умения и способность решать нестандартные задачи, когда надо аргументировать свой выбор. Получение реальных знаний, навыков, умение работать самостоятельно – вот основные моменты, которые должны играть главную роль в современном образовании. В этом плане необходим пересмотр системы контроля знаний и навыков студентов. Проблема заключается в том, что современные тесты нацелены на проверку только заученных грамматических конструкций, формулировок, слов, словосочетаний. Практически нет тестов, требующих логических рассуждений, а тем более выявляющих способности студентов принимать правильные решения. При этом тестовые задания охватывают не всю полноту изучаемого курса, его содержание, а только отдельные проблемы. При тестировании упускается из виду проверка умений студентов решать сложные вопросы в нестандартных ситуациях, при которых может быть неоднозначный ответ, который ещё следует обосновать или несколько вариантов ответа. Кроме того, не по всем предметам возможна проверка знаний по тестам, так как на экзамене по восточному языку нужно выявить произношение студентов, беглость речи, умение отвечать на вопросы и т.д. В целях улучшения качества образования необходимо уделить более пристальное внимание процессам измерения его результатов.

Особого разговора заслуживает использование технических средств как фактора интенсификации процесса обучения восточным языкам. Их использование открывает совершенно новые, ещё не исследованные технологические варианты обучения, связанные с уникальными возможностями современных компьютеров и телекоммуникаций. Так, использование различных мультимедийных средств компьютерной техники в системе новых информационных технологий даёт возможность индивидуального подхода к организации учебной деятельности каждого студента. Это диктуется также тем, что в силу своих психофизиологических особенностей студенты обладают различными способностями и задатками. Для достижения одинаковых результатов в изучении восточного языка

разным студентам требуется разное количество времени, упражнений на тот или иной грамматический или лексический материал.

Активное использование компьютерных технологий подразумевает не замену преподавателя, его направляющей и координирующей функций, а освобождение его от рутинной деятельности в учебном процессе, переход преподавателя и студента на новый творческий уровень деятельности. Правильная организация самостоятельных действий студента в новой информационной среде с использованием компьютерной техники позволяет с успехом осуществить принципы самообучения и самоуправления.

Перспективы развития восточных языков в Республике Казахстан определенно существуют и единственное, что необходимо сделать для его популяризации в нашей стране – грамотно мотивировать школьников и студентов к их изучению и открывать им горизонты знания о языках и перспективе их изучения в профессиональном плане.

За многолетнюю историю преподавания восточных языков в КазНУ имени Аль-Фараби, КазУМОиМЯ имени Абылай хана, КазНПУ имени Абая, КазГосЖенПУ и других университетах республики накоплен огромный опыт в области лингвистики языка, специальной лексикографии, проблем преподавания специализированного перевода, методики преподавания языка [5]. На кафедрах созданы и постоянно обновляются комплексы учебников и учебных пособий, специализированные словари. Преподаватели восточных языков обеспечивают учебный процесс не только учебно-методическими разработками, но также авторскими учебниками и учебными пособиями. В некоторых вузах восточные языки преподаются в качестве вторых языков, что обусловлено стремлением расширить возможности выпускников, не ограничивая их будущей работой только с определенными регионами мира.

Особое внимание на кафедрах ведущих университетов республики уделяется развитию инноваций и мультимедийных технологий в преподавании восточных языков. Преподаватели восточных языков самостоятельно разрабатывают аудио-, видео- и мультимедийные курсы для студентов на основе имеющихся в их распоряжении аудио- и видеоматериалов, поскольку задача создания комплекса мультимедийного обеспечения, начиная с вводно-фонетического курса и заканчивая языком профессии, является приоритетным направлением развития кафедр восточных языков.

Важной составляющей развития восточных языков в Республике Казахстан является интеграция в мировое образовательное пространство путем активного участия представителей нашей страны в научных мероприятиях: семинарах, симпозиумах, конференциях, конгрессах востоковедов, в различных программах по обмену опытом. Кроме того, безусловную значимость для развития восточных языков имеют актуальные знания современного состояния преподаваемого языка, что обуславливает необходимость постоянного самосовершенствования преподавателя в профессиональной сфере. Разработка и внедрение инновационных методик и технологий преподавания восточных языков требует постоянного отслеживания результатов новейших разработок и достижений в области науки и методики их преподавания. Язык, как инструмент выражения общественно-политических реалий, наиболее подвержен изменениям в области лексики и стилистики. Это определяет необходимость отслеживания нововведений и постоянного совершенствования компетентности преподавателя в области развития языка. Огромное значение для совершенствования навыков профессионального, языкового и речевого развития имеют стажировки в стране преподаваемого языка. С учетом специфики восточных языков, «погружение» в языковую, общественную и социальную среду является обязательным условием успешного их изучения.

Преподаватели восточных языков широко используют внеаудиторную работу в студенческом коллективе как внутри вуза, так и за его пределами. Это включает организацию языковых вечеров, конкурсов эссе, перевода, внутренних и внешних олимпиад, экскурсии, посещение выставок, презентаций и т.д., участие студентов в научных мероприятиях, а также мероприятиях, проводимых смежными вузами, посольствами восточных стран в Республике Казахстан.

Все большее количество студентов осознает необходимость владения иностранными языками для успешной реализации своих профессиональных, творческих, социокультурных стремлений. Процесс преподавания иностранных языков приобретает функциональную направленность и включает формирование иноязычных коммуникативных компетенций. Наиболее популярными становятся стратегии преподавания иностранных языков, сходные с современными видами делового международного общения: деловые и ролевые игры, круглые столы, диспуты, конференции, проектная деятельность, кейс-анализ, работа с документами на иностранном языке.

В XXI веке целью обучения иностранным языкам, а в нашем случае, восточным языкам, уже не может являться простая передача лингвистических знаний, умений и навыков, и даже не энциклопедическое освоение страноведческой информации, ограничивающейся, географическими и историческими

понятиями и явлениями. Центральное место в процессе преподавания языков должно занять формирование способности к участию в межкультурной коммуникации, что особенно важно сейчас, когда смешение народов, языков, культур достигло невиданного размаха и как никогда остро встала проблема воспитания терпимости к чужим культурам, пробуждения интереса и уважения к ним.

ЛИТЕРАТУРА

1. Страны Востока в контексте современных мировых процессов: социально-политические, экономические, этноконфессиональные и социокультурные проблемы. — М.: ИВ РАН, Центр стратегической конъюнктуры, 2013. — 232 с.
2. «Методика преподавания восточных языков: актуальные проблемы преподавания и перевода»: III Международная конференция (Москва, НИУ ВШЭ) Председатель редакционной коллегии: В.В. Аникина, ответственный редактор: А.И. Янишевская. Москва, Грифон, 2015. — 286 с.
3. Макажанова З.Ш. Преподавание иностранных языков в вузах в условиях глобализации // Материалы Международной научно-практической конференции «Инновации и перспективы преподавания иностранных языков в контексте глобализации и диалога культур» Алматы. 2011. — с.234-238.
4. Рост благосостояния казахстанцев: повышение доходов и качества жизни. Послание Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана. 5 октября 2018 г.
5. Материалы Респ.научно-прак.конф.«Инновационные подходы в обучении восточным языкам» г.Алматы. 29 октября 2014 – 253 с.; Материалы междунар.научно-практ.конференции «Восточные языки в современном мире: актуальные проблемы и тенденции развития». Алматы. 2015.-282 с.

УДК 378.1:81`243

Тусупова Г.К., к.п.н., и.о. доцента
Нурбекова Г.Ж., Арыстанкулова Г.У., Хамитова А.Г.
магистры педагогики, старшие преподаватели
кафедры иностранных языков филологического факультета
ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
e-mail: tusgul@mail.ru, guleken169@bk.ru,
arystankulovagulmira@mail.ru, arda69@mail.ru

НАВЫКИ АУДИРОВАНИЯ ИНОЯЗЫЧНОЙ РЕЧИ В РАМКАХ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ДИСЦИПЛИНЫ «ИНОСТРАННЫЙ ЯЗЫК» В ВУЗЕ

Аннотация: Темы в диалоговом и монологическом материалах для прослушивания в рамках дисциплин «Иностранный язык I» и «Иностранный язык II» напрямую связаны с темами, предусмотренными «Модельным курикулумом», распространенным в учебной программе по дисциплинам к моменту обучения. В процессе обучения иностранному языку необходимо постепенно ознакомиться с лексическими единицами по теме, речевым образцам и типичным речевым ситуациям, а также их фиксации в формах диалога и монолога, представленных в аудиоматериалах по этой теме. В настоящее время целью преподавания иностранного языка в высшем учебном заведении является формирование коммуникативных и профессиональных компетенций студентов. Коммуникативная компетентность понимается как способность и готовность к обмену иностранными языками на межкультурном уровне. Профессиональная компетентность реализуется путем формирования ряда профессионально значимых навыков. Эта работа проводится на практических занятиях на иностранном языке и соответствует целям и задачам обучения. Используя тестирование навыков слушания в первых трех лексических темах, было показано, что испытуемые, которые показали слабые результаты в первой части теста, имели примерно такой же процент, что и две последующие части теста. Это указывает на взаимосвязь и правильность этапов формирования навыка прослушивания.

Ключевые слова: Иностранный язык I, Иностранный язык II, навыки аудирования, требования к обучению аудированию, слухо-произносительные навыки.

Tussupova G.K.,
candidate of pedagogical sciences, associate professor,
Nurbekova G.Zh., Arystankulova G.U., Chamitova A.G.
Masters of Pedagogy, senior lecturers L.N. Gumilyov Eurasian National University
Department of Foreign Languages, Astana, Kazakhstan
e-mail: tusgul@mail.ru, guleken169@bk.ru, arystankulovagulmira@mail.ru, arda69@mail.ru

LISTENING SKILLS IN FOREIGN LANGUAGE IN THE FLAME OF GENERAL EDUCATIONAL DISCIPLINE “FOREIGN LANGUAGE” IN THE UNIVERSITY

Abstract: The topics in the dialogue and monologue materials for listening within the disciplines “Foreign Language I” and “Foreign Language II” are directly related to the topics envisaged by the “Model Curriculum” distributed in the

curriculum of the disciplines by the time of instruction. In the process of teaching a foreign language, it is necessary to gradually familiarize with lexical units on the topic, speech patterns and typical speech situations, as well as their fixation in the dialogical and monologue forms presented in audio materials on the topic. Nowadays the goal of teaching a foreign language in a higher educational establishment is to form the communicative and professional competencies of students. Communicative competence is understood as the ability and readiness for foreign language communication at the intercultural level. Professional competence is realized by forming a number of professionally significant skills. This work is conducted in practical lessons in a foreign language and is consistent with the goals and objectives of training. Using the testing of listening skills within the first three lexical topics, it was shown that the test subjects who showed weak results in the first part of the test had approximately the same percentage as 2 subsequent parts of the test. This indicates the relationship and correctness of the stages of forming the listening skill.

Keywords: Foreign Language I, Foreign Language II, listening skills, requirements for teaching listening, Listening-pronunciation skills.

В рамках предмета «Иностранный язык» для студентов неязыковых специальностей первого курса, рассматриваемой в качестве общеобразовательной дисциплины, преподавание иностранных языков осуществляется по материалам, разработанным согласно требованиям «Типовой учебной программы» - «Языки триединства» (Казахский, русский, иностранный) [1] по дисциплинам ГОСО.

При разработке учебно-методических комплексов по преподаваемым иностранным языкам данной дисциплины строго учитывается тематика, предусмотренная нормативными документами и учебной программой. Выполнение требований программ вуза должно способствовать при обучении иностранным языкам формированию навыков по видам речевой деятельности.

Временные рамки, отведенные для обучения иностранному языку в вузе, ограничены. Практические занятия проводятся по дисциплинам «Иностранный язык I» и «Иностранный язык II» по 45 часов. В первом и во втором семестрах обучения в вузе для всех неязыковых специальностей планируются 3 часа в неделю или в одном семестре 6 часов в неделю.

Для эффективного овладения иностранным языком в рамках 6 кредитов данных дисциплин необходимо правильно распределить учебный материал на каждый час занятий, работу по аудированию, как и по другим видам речевой деятельности: говорению, чтению, и письму; внедрить в учебный процесс материалы для перехода на дистанционную форму контроля и организации самостоятельной работы обучающихся, разработать модель формирования навыков на иноязычном материале. Для результативности отводимого времени необходимо повышение качества обучения.

Положительной стороной современной практики обучения «Иностранному языку» является то, что методика обучения опирается на модели преподавания, специально разработанные передовыми специалистами международного уровня, процесс преподавания осуществляется кадрами, имеющими научные и академические степени выше бакалавриата. Практические занятия дисциплин строятся с применением многих передовых приемов обучения иностранному языку, уже включенных в учебно-методические комплексы, разработанные зарубежными авторами для взрослых обучающихся, изучающих иностранный язык [2].

Темы в диалогическом и монологическом материалах для аудирования в рамках дисциплин «Иностранный язык I» и «Иностранный язык II» непосредственно связаны с тематикой, предусмотренной «Типовой учебной программой», распределенной в рабочей учебной программе дисциплин по времени обучения.

В процессе обучения иностранному языку необходимо поэтапное ознакомление с лексическими единицами по теме, речевыми образцами и типичными речевыми ситуациями, а также их закрепление в диалогической и монологической формах, представленных в аудио материалах по теме.

Указанные требования к обучению аудированию представлены, например, в «English file» по английскому языку или в «Hallo, Nachbar» по немецкому языку, где наряду с заданиями для аудирования с целью ознакомления с лексическими единицами по темам, закрепления лексического материала, имеются задания для работы над навыками говорения, объединенные с заданиями для аудирования [3, с. 6, с. 11], [4]. Темы в данных учебных комплексах отвечают требованиям по тематике типовой учебной программы дисциплин. Например, «Hallo, Nachbar» начинается с темы «Люди здесь и там», при изучении которой авторами даны 11 упражнений на аудирование. Вторая тема - «Мы ищем дорогу», в рамках этой темы работа над аудированием направлена на понимание определенных речевых ситуаций по теме, заключается в выполнении 5 заданий. Третья тема - «Семейный альбом» содержит 7 упражнений на аудирование. При рассмотрении дальнейших лексических тем, например «Конец недели и свободное время» обучения аудированию предусматривает выполнение 4 упражнений.

Проблема при использовании данных учебно-методических пособий заключается в отсутствии казахстанского компонента и несоответствии отведенных часов для изучения определенного материала, например, аудио материала к каждому занятию.

Соответственно рассмотренному аудиоматериалу по темам дисциплин «Иностранный язык I» и «Иностранный язык II» в конце изучения каждой из них в итоговом контроле предусматривается для всех неязыковых специальностей задание по проверке навыков аудирования.

Для достижения переориентированной на новом концептуальном базисе целезадачности в изучении ИЯ предметно-содержательной основой уровневой модели иноязычного образования становится коммуникативная сфера, в рамках которой определяется речевая тематика и состав типовых ситуаций, обеспечивающих достижение социально-достаточного уровня иноязычной обученности и переход к профессионально ориентированному иноязычному образованию.

Основной целью иноязычного образования является формирование вторичной языковой личности, готовой и способной к межкультурному иноязычному общению. Целью первого цикла в специализированных языковых вузах является продолжение работы над базовым ИЯ на двух уровнях европейского стандарта B2 и C1.

В настоящее время цель обучения иностранному языку в вузе состоит в формировании коммуникативной и профессиональной компетенций студентов. Коммуникативная компетенция понимается как способность и готовность к иноязычному общению на межкультурном уровне.

Профессиональная компетенция реализуется путем формирования ряда профессионально-значимых умений, работа над которыми ведется на практических занятиях по иностранному языку и согласуется с целями и задачами обучения. Организация работы над иноязычным аудированием в настоящее время напрямую зависит от целей каждого из уровней овладения иностранным языком. Освоение первого уровня овладения иностранным языком в вузе предусматривает достижение функциональной грамотности во владении иностранным языком, сформированности коммуникативных умений в аудировании и других видах речевой деятельности.

При освоении следующих уровней овладения иностранным языком формируется международно-стандартный уровень, обеспечивающий межкультурное общение в общепрофессиональной сфере и специально профессиональной сфере.

Слухо-произносительные навыки лежат в основе всех видов речевой деятельности. Из этого следует, что они оказывают влияние на успешность всего процесса обучения иностранному языку.

В ходе аудирования в требованиях к продуктивным видам коммуникативной деятельности для минимально-достаточного уровня в «Типовой учебной программе» по дисциплине «Иностранный язык» отмечается следующее: понимать целеустановки, речь преподавателя и своих сокурсников; сформированные и медленно произнесенные вопросы и инструкции, установки или простые краткие указания преподавателя; воспринимать и понимать простые повседневные выражения обиходного употребления; фрагментарно (на уровне слов, словосочетаний и простых фраз) догадываться о теме сообщения [1, с. 70]. В требованиях к продуктивным видам коммуникативной деятельности для достаточного уровня предусматривается при аудировании понимание общего содержания речи другого лица в непосредственном общении, если говорят на знакомые темы; фразы и часто употребляемой лексики, связанных со сферами непосредственного личного общения, например, основные личные и семейные данные, покупки в магазине, занятость и другие; основных моментов в коротких, четких и простых сообщениях и объявлениях; умение опираться на фоновые социокультурные знания, изученный лексический и грамматический материал, а также на смысловую контекстуальную догадку [1, с. 73]. Уровень базовой достаточности предусматривает при восприятии на слух иноязычной речи умение следить за обращенной речью собеседника; понимание простых информационных сообщений на тему из профессиональной жизни; беседы по изученной тематике при условии четкого нормативного произношения; информации по радио и телепрограммы в записи с четким нормативным произношением; основных положений сводок новостей по радио и элементарных текстов на знакомые темы в записи замедленного темпа; большей части телевизионных программ по интересующей тематике (интервью, короткие лекции, репортажи) [1, с. 78]. Уровень базовой стандартности (B 2) в требованиях к аудированию рассматривает улавливание большей части того, что говорится вокруг с участием в обсуждении; понимание и восприятие сообщений на слух и при чтении в рамках изученных сфер и речевой тематики; основных положений лекций, бесед, докладов и других видов тематически и лингвистически достаточно сложных выступлений, касающихся образовательной и профессиональной деятельности; объявлений и сообщений на конкретные темы, если они произносятся с нормальной скоростью; информации на языке в

записи с помехами; аудиозаписей выступлений с определением точки зрения говорящего, его отношения к чему-либо и выявлением содержащейся в выступлении информации; документальных радиопередач и других материалов, звучащих по радио или в записи; телевизионных программ новостей и программ о текущих событиях; содержания документальных фильмов [1, с. 81-82].

Как следует из вышеизложенного к каждому уровню овладения иностранным языком ставятся требования по содержанию материала, касающегося слухо-произносительной стороны в рамках требований к продуктивному владению языковыми средствами.

Например, при изучении темы «Люди здесь и там» работа над аудированием определяется сформулированной авторами целью: понимать простые сведения о других людях (возрасте, профессии, месте проживания). Вторая тема - «Мы ищем дорогу» в рамках этой темы цель работы над аудированием предусматривает понимание простого описания дороги. Тема «Семейный альбом», цель в аудировании сформулирована как понимание имен и чисел в простых объявлениях. При рассмотрении темы «Конец недели и свободное время» аудирование направлено на понимание согласия или отказа.

На наш взгляд, цель обучения аудированию интегрирована в требованиях к продуктивным видам коммуникативной деятельности. Например, при изучении последней темы рассматриваются также цели: научить извлекать необходимую информацию из текста, понимать информацию в разговорном прошедшем времени, предусматривающие работу в ходе аудирования.

Необходимость преодоления в самом начале обучения иностранному языку в вузе влияния социокультурного аспекта, способного негативно повлиять на результаты обучения, вызвана спецификой работы в школе на основе принципа аппроксимации. Преодолению негативного влияния аппроксимации, а также социокультурных факторов, например, обучающийся может расценивать как неестественность поведения соблюдение требований, сформулированных в зданиях, способствуют упражнения на аудирование и повторение вслед за диктором, с разработкой материалов самостоятельных работ: упражнений с соблюдением точных предписаний, которые способствуют воспринимать нормативное произношение как необходимость и выполняются индивидуально. Задания для самостоятельных работ во внеурочное время способствуют освоению материала; так как на сегодняшний день ставятся высокие требования к овладению иностранными языками, работе с материалом, разрабатываются упражнения или задания для контроля. Исследователи указывают на необходимость устранения факторов, влияющих на неправильное, с точки зрения норм изучаемого иностранного языка, восприятие на слух, способных влиять на результативность обучения иностранному языку в целом [6; с. 85]. Большая скорость восприятия и воспроизведения сегментных единиц обуславливает наибольшую подверженность высокой степени автоматизации уровня восприятия по сравнению с другими языковыми уровнями. Перцептивный базис, сформированный у обучающегося при обучении иностранному языку до вуза, как фильтр или шаблон задерживает или усложняет восприятие иноязычного звучания. В дальнейшем они используются при продуктивном владении языковыми средствами. При речепроизводстве концептуализатор, контролирующий правильность звучащей речи, при отсутствии необходимых образцов и правил функционирования единиц иностранного языка, руководствуется соответствующими образцами и правилами родного языка, действие которых уже доведено до автоматизма.

Таким образом, способность адекватного восприятия единиц иностранного языка является важным не только при освоении лексических единиц и пополнении лексического минимума, но и для достижения цели коммуникативно-направленного обучения.

Умение адекватно воспринимать иностранный язык стимулирует повышение мотивации. При условии повышенной мотивации, наличия коммуникативной стратегии, расширения возможности восприятия объективных форм выражения языка, создания потребности языковой деятельности на иностранном языке можно рассчитывать на плодотворную работу над автоматизацией нормативно правильной иноязычной речи в рамках самостоятельной работы.

Например, в конце каждого занятия в «English file» [3] дается список слов и фраз с их транскрипциями, встречающихся в материалах данного урока. Мы предлагаем, работу над аудированием, где встречаются данные слова в предложениях, в которых остальной лексический материал известен и раскрывает значение нового слова. Данная работа предусматривается для выполнения в рамках самостоятельной работы в опережении аудиторного занятия над темой, также как и задания 2 на страницах 5, 40, 43 и другие, рассчитанные на работу над отдельными звуками.

Для эффективности обучения навыкам аудирования предусматривается выполнение упражнений на аудирование, с разработанными заданиями для контроля; необходимо указывать, на что следует обращать внимание при самостоятельном выполнении: обучающемуся необходимы навыки, вытекающие

из основ функционирования языковой системы, из необходимости расширения процедуральных знаний, стимулирующих обработку сведений, путем освоения новых координаций и дополнительных движений органов речи, освоения перцептивных образцов, привыкания к слуховым, произносительным и контролирующим особенностям, имеющимся в иностранном языке, к присущим механизмам функционирования, определяемым частотой некоторых, характерных для сочетаний в изучаемом иностранном языке. Например, на страницах 15, 45-46 в упражнениях 5с и 2b: в первом необходимы дополнительные задания, на что нужно обращать внимание при аудировании, в следующем - на какие интонационные компоненты нужно обращать внимание и на проверку правильности восприятия, например, в каком из предложений интонация отличается [3].

Процесс усвоения иностранного языка начинается с формирования первичных умений. Целью последующего этапа усвоения является формирование навыков. Первые упражнения для формирования навыка строятся на выборе и противопоставлении. Они позволяют различать языковые явления, создавая этим необходимые предпосылки для использования второго механизма речи – аналогии и конструирования.

Обучение иноязычному аудированию в вузе на аудиторных занятиях направлено на усвоение звукового состава, ритма и интонации иностранного языка, которое должно осуществляться в процессе устной речи, чтения и письма на иностранном языке. Это продиктовано и отвечает современными требованиями к организации процесса обучения языку.

Организация обучения таким способом позволяет отработку аудиоматериала в рамках речевой тематики.

При обучении ИЯ принято рассматривать два этапа: ознакомления и закрепления. При рассмотрении этапа ознакомления называются четыре компонента.

Говоря о первом компоненте ознакомления – демонстрации отмечается возможность двух путей: от изолированного звука речевому образцу и от образца к изолированному звуку. При обучении произношению в вузе в рамках практического занятия иностранного языка является не целесообразным работа над произношением звуков без речевого образца. Второй компонент этап ознакомления в рамках нашей методики происходит при выполнении студентами самостоятельной работы. При реализации третьего компонента этапа ознакомления, которым считается использование упражнений в дифференциации, предусматривается дифференциация определенного иноязычного материала в упражнениях. Материалом упражнений в дифференциации служат звучащие материалы в противопоставлении, например, как в упражнении 2а [3; с. 60], но и искажения смысла в диалогах или изменение высказываний, например, как в аудиоматериалах «Themen aktuell» [8; с. 88]. В рамках требований к перцептивному владению языковыми средствами предусматриваются ознакомление с интонационными особенностями спонтанной иноязычной речи, научного стиля, интонационной стилистикой газетного стиля, СМИ. В связи с этим овладение перцептивными языковыми средствами эффективно в коммуникативном плане при обучении начиная с супraseгментных единиц на практических аудиторных занятиях [5; с. 32].

Последним компонентом этапа ознакомления рассматривается воспроизведение.

Активное слушание при выполнении подобных упражнений обеспечивается заданиями к упражнениям, помогающими привлечь внимание к нужному материалу.

Каждое из этих упражнений должно содержать задание: повторить за диктором, или преподавателем. При такой подаче материала воспроизведение происходит на основе осознанной имитации эталона, и студенты осознанно направляют усилия на преодоление трудностей воспроизведения. В практике преподавания мы предлагаем комбинированное применение заданий к упражнениям в используемых учебно-методических комплексах. При дальнейшем изучении языка, когда требования к аудированию предусматривают улавливание большей части того, что говорится вокруг с участием в обсуждении, мы считаем нецелесообразным выполнение заданий, направленных только на реализацию одного из компонентов этапа ознакомления. Например, задание прослушать 3 диалога и отметить номера диалогов в таблице, где дано согласие, где дан отказ в десятой лексической теме дано для дифференциации («Hallo, Nachbarn», Lektion 10, с. 49, упражнение 19). Для формирования навыков аудирования и для выполнения требований программы подобные упражнения мы используем комбинируя с заданиями на воспроизведение и закрепление. Активное слушание при этом служит продуктивным видом коммуникативной деятельности.

Этап закрепления призван закрепить знания, тренировать слухо-произносительные и ритмико-интонационные навыки. Характер восприятия, запоминания и представленности лексических единиц в сознании человека в зависимости от их звуковой структуры и ритмического оформления показывает, что

навыки аудирования, неотъемлемо связанные с функционированием фонетического слуха, определяют коммуникативную компетенцию обучающегося, влияют на степень овладения языком, способствуют развитию знаний в области орфографии, морфологии, синтаксиса и лексики. Данное исследование не претендует на исчерпывающее решение рассматриваемой проблемы.

В теоретическом плане перспективы исследования обуславливаются многообразием путей и подходов в рассмотрении навыков аудирования.

Перспективы в практическом плане видятся в необходимости исследования этапа закрепления с выработкой дальнейших рекомендаций для этого этапа.

ЛИТЕРАТУРА

1. Типовые учебные программы по дисциплинам ГОСО «Языки триединства» (Казахский, русский, иностранный). Образование высшее профессиональное/Казахский университет международных отношений и мировых языков. – Алматы, 2014. с. 160
2. Dobrolet O.W., Zhorova A.R. English for public administration. – Minsk, 2009. – 129 p.
3. Latham-Koenig, Ch., Oxenden, C. English file. – Oxford, 2013. – 89 p.
4. Marheineke, K., Schmitz, H., Seiffert, V. Hallo, Nachbarn. – Berlin: 2011, S. 255

СЕКЦИЯ №2 ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ҮШТІЛДІЛІК МӘНМӨТІНІНДЕГІ
ЛИНГВОМӘДЕНИЕТАНЫМДЫҚ ӘДІСНАМАСЫ НЕГІЗІНДЕГІ ШЕТТІЛДІК БІЛІМ БЕРУ ПАРАДИГМАСЫ
СЕКЦИЯ №2 ИНОЯЗЫЧНО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ПАРАДИГМА НА ОСНОВЕ
ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОЙ МЕТОДОЛОГИИ В КОНТЕКСТЕ ТРЕХЪЯЗЫЧИЯ В
РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

ӘОЖ 378:811

Ашинова К.А.

филол. ғ.к., доцент

Абылай хан атындағы ҚазХКЖӘТУ

Алматы, Қазақстан, e-mail: kunipa_almaty@mail.ru

«ШЕТЕЛ ТІЛІН ЖЕТІК МЕНГЕРУГЕ КӨМЕКТЕСЕТІН ҰСЫНЫСТАР»
ЗЕРТТЕУІНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗІ

Түйін: Мақалада шетел тілін оқыту барысында мәдениетаралық қарым-қатынас біліктілігін қалыптастырудағы пайдалы ұсыныстар, шетел тілін үйренудің тиімділігін терең түсініп, бағалай білу мен түрлі әдістерді пайдалану жолдары қарастырылған.

Түйінді сөздер: тілдік ерекшеліктер, әдістемелік амал – тәсілдер, тілді үйрену мен оны меңгеру, аударма нұсқалары, сөздік қорды байыту.

Ashinova K.A.,

c. of philol.sc., dotzent

KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan

e-mail: kunipa_almaty@mail.ru

THEORETICAL BASIS OF RESEARCH OF “RECOMMENDATIONS FOR EFFECTIVE WAYS OF
FOREIGN LANGUAGE TEACHING”

Abstract: The article is concerned with some discovering insights to help language learners especially in a foreign language environment. The author comes to the conclusion that any experience in teaching languages gives a renewed understanding of language learning. Sometimes in a language-learning classroom it is helpful for constructions that are impossible for a student to decipher without help.

Keywords: language training, target language, classroom setting, pronunciation focus.

Шетел тілін үйрету барысында тіл үйренушінің тілге мұхтаждығын ескере отырып, оның тілге деген құштарлығын үнемі арттырып отыруқажет. Шетел тілінің қоғамдағы орнын жақсы түсінетін ұстаз тілді үйрету барысында тілді меңгеруге деген сүйіспеншілікті арттырудың тиімді жолдарын таба біледі. Шетел тілін үйренуге жастайынан құштар адам көбінесе тіл үйретушілер қатарынан, яғни ұстаздар қатарынан табылады. Ол ұстаз үшін тіл үйрету бір жағынан өзі ұнатқан сүйікті істі жалғастыру болса, екінші жағынан қосымша қаржы табудың көзі болып қалады.

Тіл бір орнында тұрмай қоғаммен бірге үнемі өзгерістерге ұшырап отыратындықтан, тіл оқыту үрдісі адамды жалықтырмайды, керісінше тілге деген құштарлықты арттыра түседі. Ана тілі мен шетел тілдерінің арасындағы қарым-қатынасты тереңірек зерттеу тіл үйренуге деген бүгінгі қоғам алдындағы сұранысқа тікелей байланысты.

Шетел тілі көбінесе дәріс бөлмесінде оқытылады снымен қатар дәстүрлі емес жолдармен де меңгеріледі, атап айтқанда басқа мемлекетке қоныс аудару, саяхат жасау, серуен құру арқылы да шетел тілін үйрене аламыз.

Шетел тілін ана тілі арқылы үйретудің аса тиімді әдіс емес екендігін жақтайтын бірқатар ғалымдар бар. [1, б.3] Бұл ұсынысты қолдаушылардың айтуынша, шетел тілін ана тілі арқылы үйреткен дәріс жақсы нәтиже үнемі бере алмайды, кей кездері тіл үйренушінің тілді жылдам меңгеруіне кері әсерін тигізеді. Мәселен, ағылшын тілін алсақ, ағылшын тілін қазақ немесе орыс тілдері арқылы түсіндіру үйренушіге біршама қиындық туғызады, себебі ағылшын тілі мен қазақ немесе орыс тілдерінің грамматикасы мүлдем бір-біріне ұқсамайды. Олардың пікірінше ағылшын тілінің грамматикасын пысықтау, бекіту және қорытындылау кезінде алдымен жеңіл-желпі жаттығуларды тіл үйренушіге көбірек жасатқан абзал.

Тіл мамандарына өзге елдің тілін меңгеру біршама жеңіл, өйткені оларға тіл үйрену техникасы жат емес. Алайда шетел тілін әр түрлі мамандық иелері үйренетіндіктен, ағылшын тілін қазақ немесе орыс тілдері арқылы оқытқан нәтижелі бола бермейтіні анық. Толығырақ айтқанда тіл үйренушінің бойында

көбінесе сөз бен сөз тіркестерін дәлме-дәл аудару тәсіліне яғни аудармаға жүгіну дағдысы қалыптасады. Бір тілден екінші тілге аудару кезінде тіл өзінің тілдік ерекшеліктерін жоғалтатыны сөзсіз. Кей жағдайда аударылған аударма нұсқаларын оқи отырып, «бұл қалай өзі, екі – үш рет оқысам да еш түсіне алмай отырмын» деген наразы сөздерді жиі естисіз.

Шетел тілін ана тілін қоспай үйретудің тиімді жағы – тіл үйренушінің өз пікірін үйрене бастаған шетел тілінде жеткізе білуіне дағдылануында. Бастапқыда біраз қиналғанымен бара – бара тіл үйренуші өзінің ойын еркін жеткізуге машықтанады. [2, б.535]

Шетел тілін оқыту үрдісінде тіл үйренушінің жас ерекшелігі мен оның шетел тілін меңгерген деңгейін ескеріп, дәріс барысында сан-алуан әдістемелік амал – тәсілдерді тиімді пайдалану өз жемісін береді.

Біз жоғарыда айтылған ұсыныстарға қосыла отырып, бір жағынан ағылшын тілін қазақ немесе орыс тілдері арқылы оқыту кей жағдайда қажеттілік деп білеміз. Оқытушы тіл үйренушіге шетел тілінің күрделі оқу материалын оның өз тілінде қысқаша қарапайым тілмен түсіндіруі керек. Ал шетел тілін үйренуді жалғастырушыларға ана тілін еш қоспай оқытуды ұсынамыз.

Тілді үйрену мен оны меңгеру процесі кезінде қоршаған ортаның атқаратын рөлі зор. Мысалы, қазақ тілін алайық, қазақ тілін Қазақстанда оқып жатқан тіл үйренушілердің дәріс бөлмесінде алған білімін сыртта пайдалануларына зор мүмкіншілік бар. Ал қазақ тілін Оңтүстік Кореяда оқып жатқан үйренушілерге дәріс таза қазақ тілінде берілгені тиімді, өйткені олардың қазақ тілін сыртта еш қолдана алмайтыны тілге тірек.

Сөздік қорды байыту және дамыту өз алдына бір зор шыдамдылықты қажет етеді. Сөз бен сөз тіркестерін жаттау, оны естен шығармау, ол сөздер мен сөз тіркестерін дұрыс пайдалана білу әсіресе шетел тілін меңгеруде оңай шаруа емес. Негізінде оқу әдістемесінде бір жана сөзді ұмытпай, есте жақсы сақтап қалу үшін сол сөзді кемінде 10-рет мәтінде кездестірсең ғана жақсы есте сақтай аласың деген тұжырымдар бар. Әр адамның есте сақтау қабілеті әр түрлі болғандықтан, бір адам лезде есте сақтаса, енді біреулер қысқа уақыт ішінде немесе енді біреулері ұзақ уақыт есте сақтайды. Дәрісте берілген мәтіндер мазмұны қызықты әрі белгілі бір деңгейге сай сөздік қорды бере алса, тіл үйренуші сол мәтіндегі сөздерді жылдам әрі тез есте сақтай алады. Оқылым мәтіндері тіл үйренушіге оның қысқаша шығарма, мазмұндама, өмірбаян жазып үйренуіне дағдыландырады. Сөздік қорды ауызекі ғана емес, жазбаша түрде де байытудың шетел тілін меңгеруде маңызы зор.

Баршаға аяң сөздік қорды байытудың қайнар бұлағы болып табылатын көркем әдебиет туындыларын оқу екендігін ескерте отырып, тіл үйренушілерге оқуды оңай, әрі тілі жеңіл әдеби шығармалардан бастауды ұсынамыз. Оқып-үйреніп жатқан шетел тілінде фильмдерді көру - сөздік қорды байытудың тиімді жолдарының бірі ғана емес, сонымен қатар сөйлеу тіліндегі оқудың төрт аспектісін (тыңдалым, оқылым, сөйлеу және жазу) қатар дамытудың пайдалы жолдары екендігін батыл сеніммен айта аламыз. Мәтінді шетел тілінде оқығанда сөздікке қарайлай бермей, сөздің мағынасын болжау арқылы, таныс емес сөздің нені білдіретіндігін түсінуге тырысу керек, яғни мәтіндегі сөз мағынасын контекстік белгілерді пайдалану арқылы түсінген дұрыс. Оқытушы оқушыға белсенді лексиканы дамытуға тікелей көмектесуі тиіс.

Топтық және жұптық жұмыс тіл үйренушілерге шетел тілінде сөйлесіп, пікір алмасу арқылы шетел тілін меңгеруге жақсы мүмкіндік береді. Көбінесе тіл үйренушілер оқытушымен диалогқа түскеннен гөрі, бір-бірімен сөйлесу кезінде, яғни диалог барысында шетел тілін еркін пайдаланады. Оқушы көп жағдайда оқытушысының кедергісіз өзінің серіктесіне сұрақтар қойып, өзі серіктесінің сұрақтарына жауап бергенді ұнатады. Диалог барысында тіл үйренушілердің шетел тілін меңгеру дәрежесін ескере отырып, оларға жұпты дұрыс таңдауға көмектесіп отыру керек. Мәселен, әлсіз бен тілі жүйрікті бір жұп жасасаңыз, тілді өзінің жұбынан жақсырақ меңгерген оқушы әлбетте әлсіз оқушыға көмектесе алады.

Ағылшын тілінің курстарға арналған белгілі бір деңгейді қамтитын оқулықтарының саны көп болғандықтан, ішінен тіл үйренушінің қабілетіне сай оқулық таңдау ешқандай қиындықты туғызбайды.

Кейінгі кездері орыс тілін оқып үйренуге деген шетел азаматтарының сұраныстарының артуына байланысты, орыс тілінде де жоғарыда аталған талаптарға сай оқулықтар саны көбейіп келеді. Алайда қазақ тілі пәнінен әзірге шетел азаматтарына оқып үйренуге арналған оқулықтар саны жоқтың қасы.

Тіл үйренудегі қиыншылықтардың бірі - әр тілдің өзіндік айтылу ерекшеліктері. [3, б.349] Алдыңғы қатардағы қазіргі замани технологияның дамыған кезінде тілдің айтылу ерекшеліктерін дамытудың негізгі көздері толып-ақ жатыр. Олар - теледидардағы арнайы оқыту бағдарламалары, интернет, радио, ән тыңдау, әдеби шығармалар және тағы басқалары. Әсіресе тілді дамытудағы зертханалардың рөлін атап өткен зор.

Тіл үйренушілер үшін топтағы адам санының аз болуы да естерілуі тиіс. Оқытушының бұл жағдайда әр тіл үйренушіге көбірек уақыт тауып, жеке-жеке түсіндіруге мүмкіндігі мол болады. Тіл үйренушілерді топ топқа тілді меңгеру деңгейлері арқылы бөлгеннің өзінде, бір топтағы әр оқушының білім дәрежесі әртүрлі болады, сондықтан оқытушының әдістемелік шеберлігі оқу барысында әрдайым қажет.

Ересектерге тіл үйрену жастарға қарағанда қиын әрі күрделі. Сондықтан шетел тіліндегі дәрістер бірінші күннен-ақ оқушыға қызықты әрі тартымды болуы керек. Оқытушы тіл үйренушіге қолдау көрсетіп, ынталандырып, оқытушы мен оқушы арасында достық атмосферасын құра білсе, оқушының тілді тез меңгеруіне көмектесе, онда тіл үйренуші табысты оқушылар қатарынан орын алатыны даусыз.

Көптілділік – қазіргі жаһандану процесіне байланысты жаңа заман талабы. Біріншіден, қанында түрлі тілдер араласқан жас ұрпақ, екіншіден дамыған елдермен тығыз қарым қатынастар орнату саясаты, үшіншіден өмір сүріп отырған мемлекетінің тілдік бағдарламалары және тағы басқа толып жатқан қоғамдық және жан-ұялық факторлар оны талап етіп отыр. Қандай процесті алсаңыз да оның жағымды және жағымсыз жақтары қатар жүреді. Көптілділіктің жағымсыз жағының бірі - көп тілде сөйлеу тілдің шұбарлануына алып келсе, пайдалы жақтарының бірі - адамның ой-өрісін кеңейтіп, дүниетанымын молайтуы.

Көптілді адам когнитивті икемді, проблемаларды шешуге және жаңа идеяларға бейімделуге қабілетті болады. Әр адам әр түрлі болғандықтан, оқыту барысында әртүрлі мәселелер сөзсіз туындап отырады. Оқыту барысында туындайтын мәселелер бір біріне ұқсамайтыны аян, сондықтан оларды шешу жолдары әртүрлі тәсілді қолданып оқу әдістерін түрлендіруді қажет етеді. Туындаған мәселенің дұрыс шешімін табу, мәселенің түп төркінін білу - ұстаз шеберлігін талап етеді. Оқытушының тікелей міндеттерінің бірі - шетел тілін үйрету барысында оқушысының біліктілігін арттыруға жол ашуы, ой-қабілетін дамытуы, жеңіл қарым-қатынас жасауға бейімділігін арттыруы болып табылады. Шетел тілдерін оқыту төрт түрлі мақсатты қамтитыны белгілі жайт. Олар - коммуникативтік қарым-қатынастың мақсаты, оқу жоспарының мақсаты, білім бере отырып тәрбиелеу. Осы мақсаттардың барлығы коммуникативтік қарым-қатынастың мақсаты арқылы жүзеге асады, өйткені шетел тілі байланыс құралы ретінде меңгеріледі. Шетел тілін меңгеру - тіл үйренушілердің дүниетанымдық өрісін кеңейтіп, байкампаздығын арттырып, оларды өзара сыйластыққа үйретеді.

Оқыту барысында тіл үйренушінің тілді меңгеруге ынтасын арттырып, оның тілге деген сүйіспеншілігін оята білу - тіл мамандарының төл міндеті болып саналады.

ӘДЕБИЕТ

- 1 Westbrook F. Lessons from the Other Side of the Teacher's Desk // English Teaching Forum. - 2011. - № 49 (1). – 3 p.
- 2 Macaro E. Analyzing student teachers' codeswitching in foreign language classrooms // The Modern Language Journal. – 2001. - № 85 (4). - P. 531-548.
- 3 Morin R. A neglected aspect of the standards // Foreign Language Annals. – 2007. - № 40 (2). – P. 342–360.

УДК 37.022:004.056.53

Есенбай Б.Ж.

курсант Академии КНБ РК
Научный руководитель: Турдиева Г.Т.
доцент Академии КНБ РК, Алматы, Казахстан
e-mail: esenbay.bahytzhan@gmail.com

СПЕЦИФИКА ИНОЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ДИСЦИПЛИН ПО ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Аннотация: В статье рассматриваются проблемные вопросы, возникающие при изучении дисциплин по защите информации. При подготовке статьи проведен анализ путей решения этих проблем в других государствах, выделены и описаны те пути, которые применимы в нашей стране. Одним из методов изучения профессионального иностранного языка является изучение при помощи специально подобранных текстов.

Ключевые слова: иноязычное образование, многоязычие, специальные тексты, существенные характеристики иноязычной подготовки, защита информации.

Yesenbay.B.G.

cadet of the Academy NSC RK
Scientific adviser: Turdiyeva G.T.
docent of the Academy NSC RK
Almaty, Kazakhstan, e-mail: esenbay.bahytzhan@gmail.com

SPECIFICS OF THE FOREIGN LANGUAGE EDUCATION IN THE STUDY OF DISCIPLINES ON INFORMATION SECURITY

Abstract: The discusses the problematic issues that arise at the study of disciplines on information security. In preparing the article, the ways to solve these problems in other countries was analyzed, the ways that are applicable in our

country are highlighted and described. One of the methods of studying a professional foreign language is to study with the help of specially selected texts.

Keywords: foreign language education, multilingualism, specially texts, essence of the characteristics of foreign language training, information.

В современной жизни трудно представить себе мир без информации, следовательно, информацию без соответствующей защиты. Информация в наше время является одним из самых ценных ресурсов и не зря порой становится предметом торгов, что делает ее похожей на некое богатство.

Владение нужной и полезной информацией часто равносильно получению большой власти над массами людей. Единоличное обладание такой информацией часто оказывается решающим преимуществом в любой борьбе и определяет, тем самым, высокую цену наличия информации у одной из сторон.

Информация стала одним из основных ресурсов развития общества. Развитие информационных технологий (информатизация общества) ведет к созданию единого мирового информационного пространства, происходит постоянная гонка вооружений в информационном мире, увеличивается количество угроз, а соответственно развиваются методы защиты информации.

В целях достижения и поддержания уровня защищенности электронных информационных ресурсов, информационных систем и информационно-коммуникационной инфраструктуры от внешних и внутренних угроз в Республике Казахстан разработана и внедрена Концепция кибербезопасности «Кибершит Казахстана» (далее – Концепция), которая призвана обеспечить единство подходов к мониторингу обеспечения информационной безопасности государственных органов, физических и юридических лиц, а также выработку механизмов предупреждения и оперативного реагирования на инциденты информационной безопасности, в том числе в условиях чрезвычайных ситуаций социального, природного и техногенного характера, введения чрезвычайного или военного положения. Концепция основана на оценке текущей ситуации в сфере информатизации государственных органов, автоматизации государственных услуг, перспектив развития «цифровой» экономики и технологической модернизации производственных процессов в промышленности, расширения сферы оказания информационно-коммуникационных услуг и определяет основные направления реализации государственной политики в сфере защиты электронных информационных ресурсов, информационных систем и сетей телекоммуникаций, обеспечения безопасного использования информационно-коммуникационных технологий [1, с.3]. Концепция разработана в соответствии с Посланием Президента Республики Казахстан «Третья модернизация Казахстана: Глобальная конкурентоспособность» с учетом подходов Стратегии «Казахстан-2050» по вхождению Казахстана в число 30-ти самых развитых государств мира. В Послании говорится «предстоит адаптировать систему образования, коммуникации и сферу стандартизации под потребности новой индустриализации» и поднимается вопрос о введении в образование трехязычия [2, с.3].

Иноязычное образование – это не только необходимость в сферах информации и информационной безопасности, но и в повседневной общественной, политической и экономической жизни. Изменения в данных сферах оказывают заметное влияние на развитие образования, на определение роли и места иностранного языка в нем.

Многоязычие продолжает оставаться преобладающей характеристикой современных государств. Актуальной и устойчивой является сегодня потребность общества в овладении наряду с родным языком двумя и более иностранными языками.

Характерные для современности интеграционные процессы в образовательной сфере с неизбежностью выдвигают требования создания единых международно-принятых программ для каждой ступени непрерывной и преемственной системы образования с соотносимой системой содержания, структур, стандартов и форм сертификаций. Ускорение интеграционных процессов в мире в области систем образования, сближение разных образовательных систем обеспечивается, в первую очередь, выработкой единой образовательной парадигмы, способной снять существующие принципиальные расхождения на уровне структурной организации и содержательных основ образовательных систем стран мира, гарантирующих адекватность и совместимость их деятельности. Данные интеграционные процессы и активизация взаимодействия стран в условиях открытого и взаимосвязанного мира выдвигают иностранные языки в образовательные приоритеты, в обязательную компетентностную составляющую модели современного специалиста по защите информации. Поступательное развитие иноязычного образования в последнее десятилетие было также обусловлено ростом профессиональных сфер жизнедеятельности Казахстана. Ведущие специалисты в области языка и межкультурной коммуникации рассматривают языковое образование как важный резерв социально-экономических преобразований

в стране; основной инструмент успешной жизнедеятельности человека в поликультурном и мультилингвальном сообществе людей; фактор культурного и интеллектуального развития и воспитания личности, обладающей общепланетарным мышлением; отмечают необходимость приведения языковой политики к новым реалиям общества, важность разработки новой образовательной технологии.

На данное время при подготовке специалистов по информационной безопасности основными являются проблемы, связанные с недостаточностью и отсутствием отечественной (на русском и казахском языках) специальной литературы. На сегодняшний день область использования терминов по защите информации существенно увеличилась. Существенное расширение предмета исследований и круга исследователей стало источником появления в сфере защиты информации новых понятий и терминов, используемых в научных публикациях и в докладах на конференциях. В результате одни и те же объекты стали обозначаться различными терминами, в том числе и экзотическими. Многие публикации по данной тематике на русском языке появляются как переводы или обзоры англоязычной литературы. При этом не всегда имеет место адекватный перевод понятий, допускаются терминологические неточности, порой проявляется недостаточное знание соответствующей предметной области.

Анализ проблем перевода и использования терминов информационной безопасности показал, что один и тот же термин может по-разному трактоваться в различных открытых источниках информации (статьи, доклады, книги, пособия и т.д.). Причем проблемы начинаются на уровне основных терминов.

Внедрение и развитие в нашей стране иноязычного образования для студентов технических специальностей даст существенный сдвиг в сторону решения этой проблемы. Студенты, обучаясь, к примеру, на английском языке имеют доступ к получению знаний из англоязычной литературы, т.е. из первоисточников. Большая часть материалов и новинок сферы информационной безопасности публикуется на английском языке, следовательно, англоязычное образование значительно избавит от разности трактовки одних и тех же специальных терминов.

Вопрос иноязычной подготовки студентов неязыковых ВУЗов на данное время является актуальным как показывает тенденция. Этот вопрос поднимают многие ученые и специалисты сферы образования. В работе «Оптимизация профессиональной ориентированной иноязычной речевой подготовки студентов неязыковых вузов» [3, с.6] рассматривается вопрос о значимости профессионально ориентированного иноязычного текста в качестве одного из средств оптимизации профессионально ориентированной иноязычной речевой подготовки студентов неязыковых вузов. Так же отмечено, что использование специально отобранных текстов позволяет снять трудности в профессионально ориентированной иноязычной речевой подготовке студентов за счет коррекции и совершенствования навыков употребления тезауруса специальных терминов.

Основным из показателей сформированности вторичной языковой личности студента неязыкового вуза является владение без барьеров иноязычной речью, необходимой для профессионального языкового общения. В процессе овладения профессией студентам неязыковых вузов в преподавании иностранного языка должны быть расставлены новые акценты в определении «информативно-образовательного пространства, или гипертекста предметной образовательной области». Определение такого пространства позволяет систематизировать речевые ситуации профессионального общения. И основным средством в данном контексте является корпус профессионально ориентированных иноязычных текстов. Текст как учебное средство обеспечивает мотивацию обучения иностранному языку; содержание текста определяет учебную задачу и роль средств иностранного языка всех уровней; текст формирует умения определять ситуацию общения и речевое поведение.

Будучи основной дидактической единицей, текст помогает студентам овладеть средствами языка, характерными для профессионально ориентированной иноязычной речи; сформировать навыки профессионально ориентированной речи как в процессе иноязычной подготовки в вузе, так и в будущей деятельности специалиста.

При выборе профессионально ориентированных текстов целесообразно учитывать конкретные акты коммуникации, которые охватывают информативно-образовательное пространство специальности:

а) профессионально ориентированный иноязычный текст имеет особенные параметры, исходя из характера специальности, в том числе специальные термины;

б) профессионально ориентированный иноязычный текст передает информацию, необходимую для будущего специалиста и отвечающую всем потребностям профессионального общения;

в) основным средством передачи информации является иностранный язык, но информация профессионально ориентированных иноязычных текстов может передаваться не только вербальными, но и невербальными средствами иностранного языка.

Комплексный подход к обучению профессионально ориентированной иноязычной речи предполагает

такую организацию учебного процесса, которая:

- является одним из перспективных направлений учебного процесса формирования общеречевых навыков и навыков профессионально ориентированной речи при обучении иностранному языку;
- представляет собой единый комплекс взаимосвязанных интеллектуальных, языковых, речевых компонентов, языковых способностей, межфункциональных связей и отношений;
- ставит своей целью сформировать профессионально ориентированную речевую деятельность в определенных видах, формах, сферах на основе знаний о языке и его уровнях в необходимом объеме;
- мотивирует к учебной деятельности студентов неязыковых вузов, расставляя профессионально ориентированные коммуникативные задачи;
- опирается на сформированное речевое поведение, обусловленное коммуникативными функциями профильного иноязычного текста;
- учитывает особенности профессионально ориентированных иноязычных текстов с дифференцированным языковым материалом;
- опирается на упражнения в зависимости от задач и целей обучения профессионально ориентированной иноязычной речи, его этапа, уровня, информационного значения текста;
- использует профессионально ориентированный иноязычный текст как средство иноязычной подготовки на разных стадиях освоения профессионально ориентированной речи и др.

При таком комплексном подходе все языковые и речевые задачи решаются в тесной взаимосвязи, имеют одинаковые параметры анализа, зависящие друг от друга и выполняющие основные и вспомогательные функции. Помимо этого, значительно экономится учебное время. Комплексный подход способствует оптимизации обучения за счет системных знаний о многообразии языковых средств профессионально ориентированной иноязычной подготовки.

Такой комплекс педагогического обеспечения способствует не только интенсивности и эффективности образовательного процесса, но и совершенствованию воспитательной работы – важному фактору, способствующему повышению роли профессионально ориентированной иноязычной речевой подготовки студентов неязыковых вузов в ходе формирования и совершенствования речевых знаний, умений и навыков, необходимых студентам в процессе их профессиональной подготовки.

1. А также в работе «Сущность иноязычной профессиональной подготовки будущих специалистов в области информатики и вычислительной техники как педагогического процесса» [4, с.10] раскрываются основные сущностные характеристики иноязычной профессиональной подготовки будущих специалистов в области информатики и вычислительной техники (унифицированность, открытость, профессиональная комплементарность, непрерывность и многоступенчатость), ее протекание в компьютерно ориентированной среде. Рассматриваются подробно каждая из указанных сущностных характеристик, которые надо непременно учитывать при изучении дисциплин по защите информации. Так, унифицированность (синонимы: идентичность, тождественность, схожесть, подобие, близость) иноязычной профессиональной подготовки заключается в возможности ее реализации для обучения любому иностранному языку в вузе специалистов любого направления благодаря унифицированности ее целей, методов, этапов и содержания. Что касается последнего, то содержательными блоками иноязычной профессиональной подготовки являются: общеупотребительный иностранный язык, подязык специальности, язык для делового общения и язык для академических целей. Такая структуризация учебного материала является идентичной и одинаково необходимой для получения иноязычного образования на всех неязыковых факультетах. Единственный блок, которым отличается иноязычная профессиональная подготовка специалистов различных направлений, – это подязык специальности (специальная терминология). Однако следует заметить, что для адаптации предложенной структуры изучения иностранного языка с целью подготовки студентов других специальностей необходимо не полностью заменить данный блок, а лишь дополнить его в части специализации. Что же касается изучения общетехнической терминологии, языка информационно-коммуникационных технологий и сети Интернет, то, по мнению центра распространения английского языка Британского совета, эта часть языка является глобальной, и владение ею сегодня является жизненно необходимым для специалистов в любой сфере деятельности [«Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан».Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы, Ақикат.2013 жыл.

2. Тер-Минасова С.Г.Язык и межкультурная коммуникация.Слово/2008.Б-264-270.

3. ҚР Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Болашаққа бағдар:Рухани жаңғыру» мақаласы, 2017 жыл 12 сәуір.

4. Кенжебаева Л.Т. Көптілділік қазіргі тіл білімінің аспектісі ретінде «Ғылым» халықаралық ғылыми журналы, 2012 жыл.

Исмаилова Ф.К., Серикова А.С.,
Шетел филологиясы мамандығының
II курс магистранттары
Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ
E-mail: akniet.serikova@bk.ru

КОГНИТИВТІ ҮЛГІЛЕР МЕН ДИНАМИКАЛЫҚ ФРЕЙМДЕР

Түйін: Мақалада тіл мен сана, тіл мен ойлаудың мәселе-лингвистиканың философиялық негізі қарастырылған. Табиғи тіл механизмін түсіндіру үшін білім жинау, қолдану және оны түсіну моделін құру тұрғысына талдау жасалды. Осының негізінде санада концепт түзеуші оқиға бірліктерінің бірінен кейін бірін жүйелі тәртіпке сай өткізілуін, концептілік жүйенің құрылымдық элементтері танытылады.

Тірек сөздер: когниция, фрейм, динамикалық фрейм, когнитивті үлгі, тіл механизмі, ғаламның тілдік бейнесі

Ismailova F, Serikova A.
Postgraduate of Foreign Philology of
Ablai Khan KazUIRandWL
Almaty, Kazakhstan
E-mail: akniet.serikova@bk.ru

COGNITIVE MODELS AND DYNAMIC FRAMES

Abstract: The article provides a philosophical basis for problem-linguistics in language and consciousness, language and thinking. An analysis of the mechanism of the collection, use and model of understanding of the natural language mechanism was analyzed. In this context, consciousness is defined in consciousness as one of the components of the conceptual sequence, and the structural elements of the conceptual system.

Keywords: cognition, frame, dynamic frame, cognitive model, language mechanism, linguistic image of the universe.

Қазіргі таңда антропоцентрилік бағыт аясында тілді «өз ішінде және өзі үшін» қарастыратын зерттеулер жеткіліксіз болып, оны тіл мен танымның, тіл мен адамның, тіл мен ойдың, тіл мен сананың, тіл мен мәдениеттің, тіл мен қоғамның бірлігінде зерттеу қажеттігі туып деп отыр. Тіл – ойлаудың құралы, ал ойлау, яғни таным – шындық дүниенің бейнесі. Бұл ғалам бейнесінің тілден көрініс табуы. Тіл өз халқының мәдениетін, өркениетін, әлеуметтік құрылысын, дүниетанымын бейнелеп қоймай, келер ұрпақты қалыптастыруда маңызды және шешуші рөл атқарады. Адам баласының таным түсінігі толысқан сайын санада қалыптасқан ұғымды таныту деңгейі де кеңейе түсетіні белгілі. Ақиқат дүниенің кез – келген үзігінің денотаты мен жағдаяттары тіл арқылы санада таңбаланып сақталады және жұмсалады. Тілді когнитивтік бағытта зерттеуші ғалымдардың пікірлері «тіл мен таным арақатынасы адамға қатысты мәселені шешумен түйінделеді» деген қорытындыға әкеледі. Лингвистердің басты мақсаты – тілдік құбылыстардың табиғатын жүйелі зерттеуді дамыту. Бұл бағыттың негізгі арқауы тілді сол тілде сөйлеуші халықтың рухани дүниесінің қалыптасуымен тығыз байланыста қарау болып табылады. Когнитивтік лингвистиканың жеке пән ретінде жоғары оқу орындарында оқытылуы оның жалпы тіл білімі мәселелерімен де, сондай-ақ жеке тіл білімі мәселелерімен тығыз байланысты жеке ғылым саласы ретінде танылуымен байланысты. XX ғасыр ғылымының тарихында аса маңызды да, қызықты да құбылыстардың бірі – когнитология немесе когнитивтік ғылым болып табылады. Бұл ғылым сананың барлық жақтарын зерттеуге арналған ғылым. Ол XX ғасырдың орта шенінен бастап бір емес бірнеше негізгі ғылымдардың арасында байланыс құра бастаған. Оған жасанды интеллект, тіл білімі, психология мен неврология, физиология, психолингвистика мен математика жатады. Когнитивтік ғылымның негізгі пәні – адам санасы мен оның технологиялық ойлауы. Бұл пәнаралық ғылым адам санасының белгілі бір жақтарын, ең алдымен оның жүйелі түрде ойлауымен және дүниені тану үдерістерімен байланысын зерттеуге арналған.

Когнитивтік лингвистика – тілдің танымдық теориясы мен танымдық қызметін зерттеп, адамзат білімінің түзілуі мен оның қызмет болмысын қарастырады. Когнитивтік лингвистиканың зерттеу нысанына сондай-ақ концептілер жатады. Олар концептілік жүйе құрап, өзіндік белгілермен ерекшеленетін концептуальды кеңістікті құрайды.

Қазіргі таңда когнитивтік лингвистиканың тұжырымдамасы, өзіндік ерекшеліктері, ғылыми аспектілері, ғаламның тілдік бейнесі мәселесі бойынша оқу - әдістемелік құралдағы дәріс курсының мәтінін құрастыруда жалпы тіл білімінде ұлттық тілді онтологиялық зерттеудің түпқазығын зерттеген ғалымдар – В.Ф.Гумбольдт, И.Гендер, Г.Пауль, Г.Штейнталь, А.А.Потебня, Э.Сепир, Б.Уорф зерттеулері мен орыс ғалымдары М.Минский, В.А. Маслова, Е.С. Кубрякова, Ю.Н. Караулов, И.В. Черемисина,

т. б.қазақ лингвистері Ж.Манкеева, Г.Смағұлова, Қ. Жаманбаева, Б.Тілеубердиев, Э. Оразалиева, А.Б. Әмірбековалардың ғылыми тұжырымдарына сүйендік.

Фрейм-санада концепт түзеуші оқиға бірліктерінің бірінен кейін бірінің жүйелі, тәртіпке сай өтілуін қадағалайтын ақпараттар жинағы, концептілік жүйенің құрылымдық элементтерін танытатын қарапайым нобай.Лингвистикада фрейм ұғымының негізін қалаған ғалым – Ч.Филлмор. Фреймге „концептуалдық жүйенің құрылымдық элементтерін танытатын қарапайым формасы” деген анықтама беріліп, басты өзгешелігі ретінде „концептінің ең жақын семаларынан құрылуы және ең жақын ассоциативтік, стереотиптік таңбалар арқылы көрініс табуы” өзектеліп отыр. Сана. В.А.Маслова бұл танымдық бірліктің шеңберінде „адамның құндылықтарды, заттар мен құбылыстардың универсалды байланысын тану мүмкіндіктерін әрі сол сабақтастық негізінде әрекет ету өзгешеліктерін” қарастырады. Когнитивтік ғылымның негізгі пәні – адам санасы мен оның технологиялық ойлауы.Бұл пәнаралық ғылым адам санасының белгілі бір жақтарын, ең алдымен оның жүйелі түрде ойлауымен және дүниені тану үдерістерімен байланысын зерттеуге арналған. Когнитивтік лингвистика – тілдің танымдық теориясы мен танымдық қызметін зерттеп, адамзат білімінің түзілуі мен оның қызмет болмысын қарастырады. Когнитивті лингвистиканың зерттеу нысанына сондай-ақ концептілер жатады. Олар концептілік жүйе құрап, өзіндік белгілермен ерекшеленетін концептуальды кеңістікті құрайды. Когнитивтік лингвистика когнитивтік құрылымдарды қарастырумен қатар, адам санасында тілдік және тілдік емес білімдер жүйесінің құрылымын, сондай – ақ тілдік және тілдік емес ақпараттарды игеру, өңдеу, қолдану тәрізді әрекеттердің жүзеге асуын қарастырады. Тілдік таңба арқылы кодқа салынған ақпаратты ашып немесе ақпараттарды кодқа салу тәрізді әрекеттер когнитивтік лингвистиканың құзырына жатады. Тіл біліміндегі жаңа ғылыми бағыттардың қайнар көзі, шығу арнасы Еуропада В.Гумьболдтың линго-философиялық тұжырымдамаларынан, ал Америкада Ф.Боас, Э.Сепир, Б.Л.Уорфтардың көзқарастарынан бастау алады. Ресейлік филологиялық және тілтанымдық дәстүрді жалғастырушы Н.И.Толстой, Н.Топоров,В.В.Иванов, В.А.Аврорин, В.Н.Телия, В.В.Воробьев, А.Вежбицкая, Е.М.Верещагин,В.Г.Костоморов, Ю.С.Степанов, А.Д.Арутюнова, В.М.аслова т.б ғалымдардың зерттеулерінде ақиқат шындық болмыс, халық тарихы, ел тарихы, дүниетаным, рухани және материалдық мәдениеттің құрамдас бөліктерін құраушы ұлттық құндылықтар жүйесі тіл құрылымының танымдық астарымен,таңбалық сипатымен,тілдік бірліктердің ұлттық-мәдени семантикасымен тығыз байланыста сарапталады. Когнитивтік лингвистика когнитивтік құрылымдарды және адамға қатысты үдерістерді, яғни жүйелі сипаттау және адамның тілді қабылдауын түсіндіру механизмін және осы механизмдердің құрылу ұстанымдарын қарастырады. Когнитивтік лингвистика лингвистикалық зерттеулердің шеңберін маңызды түрде күшейте түсетін қазіргі антропоцентристік парадигмалар шегіндегі когнитивизм негізінде туындайды .А.Маслова когнитивтік лингвистика нәтижеге жету үшін оның міндеттеріне ғаламды тану, ғалам туралы ақпарат алу, қайта өңдеу, білімді концептілеу, концептілер жүйесін суреттеу, ғаламның тілдік бейнесі мәселелерін жатқызады . Е.С.Кубрякова когнитивтік лингвистика міндеттерін « есте сақтау, елестету, қабылдау, ойлау арқылы тілдік үдерістердің, тілдік бірліктердің және категориялардың арақатынасын зерттеу ретінде анықтап сипаттайды .Когнитивтік лингвистиканың пәні – тіл мен сөйлеуде пайда болған нақты тұжырымдарды (концептілерді) білдіретін тілдік құралдарды (сөз, сөз тіркесі, мәтіндерді) зерттеу. Қаламгердің тілдік тұлғасындағы таным ерекшелігін, семантикалық өрісін ұлттық санадағы шынайы, ақиқат дүниенің құндылықтарын таңбалайтын кейбір концептілерге талдау жасау арқылы когнитивтік лингвистика шеңберінде зерттей отырып, Адам мәніне бойлай аламыз.

Осы бағыттағы концепт мәні қазақ тіл білімінде Г.Смағұлова, Қ.Жаманбаева, А.Ислам, Э.Оразалиева, Г.Снасапова, М.Күштаева, С.Жапақов, Б.Ақбердиева, Б.Тілеубердиев, Ш.Ниятова, Ш.Елемесова, Ф. Қожахметова т.б. зерттеушілер еңбектерінде әр қырынан зерттеліп келеді. Концептілік талдау арқылы нақты бір социумның лингвомәдениеттанымдық жүйесінде жинақталған дүниенің ұлттық сипат, ұлттық ерекшелік иеленген бейнесімен «жүздесуге» мүмкіндік аламыз. Когнитивтік тіл білімінің басты мақсаты ойда әмбебеп модель қалыптастыруға, тілдің құрылымында когнитивтік модель тудыруға негізделеді. Сөйлеу әрекетіндегі когнитивтік модельдердің дамуы мен түрлерін зерттеген Г.Гиздатов өз еңбегінде американ тілші ғалымдары көрсеткен когнитивтік лингвистиканың өзекті мәселелері деп мыналарды атайды: 1. Білім жүйесі дегеніміз не? 2. Тілде, сөйлеушінің санасында нелер сақталады? 3. Білім жүйесі санада қалай сақталады? 4. Бұл білімді сөйлеу барысында қалай қолданады? Шынында да, когнитивтік ғылымның басты мәселесі – адамның білімін жүйелеу.Сондықтан да, осы мәселені шешетін фактор ретінде ішкі құрылымдарды тереңінен басқаратын ойлау әрекеті негізгі қызмет атқарады. Ғалым когнитивтік модельді бірнеше сатыларға жіктеп танытады: «Когнитивтік модель үш түрлі сатыдан тұрады: біріншісі – ойлау дәрежесі. Онда сана әрекетінің дәрежесі көрініс табады. Екіншісі – алдын-ала ойлау дәрежесі. Мұнда логикалық ойлаудың бастапқы үлгілерін білдіретін сана әрекетінің дәрежесі

көрініс табады. Үшіншісі – ойлаудың төменгі дәрежесі. Онда сезім арқылы бейне қалыптастыру әрекетінің дәрежесі көрініс табады (Сонда). Демек, когнитивтік лингвистика мен дәстүрлі құрылымдық-семантикалық тіл білімі ғылыми ойлардың баламалы ағымы емес, олар – өзара тілдік ақиқатты танудың екі түрлі бағыты. Когнитивтік даму - адамның когнитивтік ортасының, атап айтқанда оның қабылдауының, есте сақтауының, ойының, тілінің, қиялының қалыптасуы мен дамуы процесі. Когнитивтілік теориясына алғаш көңіл аударған шетел ғалымдары болатын. Олардың пікірінше ХХ ғасырдың екінші жартысынан бастап дүниеге келген ақпараттар теориясының симпозиумдық легі деп аталған. Осындай ғылыми тұжырымдардың нәтижесінде когнитивтік зерттеу орталықтары ашыла бастады. Адамның танымдық әрекетінің күрделі құбылыс екені ғылыми жаңалықтардың жаңа легін тудырады. Ендеше когнитивтілік антропоцентристік парадигмадағы базалық ілімнің жаңаша бастамаларын тануға жол ашары сөзсіз. Сондықтан когнитивтіліктің теориялық бағыттары жетіліп, түрлі зерттеулердің легін тудырады. Ғалымдар тіл білімінің жаңа принциптеріне мыналарды жатқызады: экспансионизм (басқа ғылымдарға шығудың белседі жолы), антропоцентризм, функционализм және экспонаторлық (тілдік жағдайларды түсіндіруге талпынудың тиімдісі). Аталған принциптердің ішінде біздің зерттеулеріміз үшін ең маңыздысы функционализм болып табылады. Антропоцентризм принципі бойынша кез келген ғылыми зерттеу объектісі біріншіден адам үшін, оның өмірінің маңыздылығына байланысты зерттелінді. Адам барлық ғылыми теориялық таралымдардың алғышарты ретінде басында тұрады. Қазақ тіл ғылымында когнитивті лингвистика теориясы этнолингвистика, лексикология, лингвомәдениеттану салалары тұрғысынан зерттелуінде. Қазақ тіл ғылымында адам санасындағы жинақталған білім арқылы көрініс табатын ақпараттар жүйесі жеке сөздер арқылы көрінуін зерттеуге үлкен көңіл бөлінуде. Когнитивтік лингвистикада когниция ұғымы маңызды орынға ие болып есептелінеді. Когниция адам миының көп уақытта жинақталған білім қорының негізгі өзегі болып табылады. «Когниция» интеллектуалдық және «ментальдық» деген атаулардан гөрі когниция өте күрделі, ал қалған екеуі оны толықтырушы атаулар деп таныған жөн. «Язык представляет собой инструмент, орудие, средство, ... механизм для осуществления определенных целей и реализация человеком определенных намерений как в сфере познания действительности ее описания, так и в актах общения, социальной интеракции, взаимодействия с помощью языка» (Кубрякова Е.С.) Ғалымдар айтқандай, «тіл-құрал, қару ... белгілі мақсатқа жетудің және адам жасаған ойларды қарым-қатынас актісінде, сондай-ақ әлеуметтік интеракцияда танудың, тілмен өзара байланысты механизмі» функционалдық тіл білімінің постулаты болып табылады. Е.С.Кубряков функционалдық қатынас барлық лингвистикалық білім категориясы үшін негізгі мойындауға тұрарлық маңызды ролі бар деп санайды. Когнитивтік ғылымда зерттелінетін процестер емес, осы процестердің түп негізінде қалыптасқан жасырын болмысы қарастырылады. Қазіргі таңда когнитивизм, ең алдымен когнитивтік ғылыммен байланыса тұрып когнитивтік психология, когнитивтік философия, лингвистика және жасанды интеллект сынды өзінің мақсаты ретінде адамды әмбебаптық сипаттау мен танымдық іс әрекетті түсіндіретін ғылымдармен табысады. Когнитивтік ғылымның негізгі сұрақтары адам санасындағы білімнің сақталуы мен белгілі бір жағдайдағы олардың жұмыс істеуі болып табылады. (Шварц 1995: 359). Көптеген зерттеушілердің пікірінше, когнитивтік ғылымның негізгі теориясының фактісі – метальдық репрезентациялардың (өмір) болуы адам танымының анықталатын қасиеті болып есептелінеді. Когнитивтік лингвистиканың жетістіктерін когнитологтар былайша көрсетеді: когнитивтік лингвистика – тіл тануды адам арқылы көрсету; сан алуан жағдайлардағы қарым-қатынасын кең түрде ашу, оның интеллектісі мен санасын, барлық танымдық және ойлау процесімен, сондай-ақ олардың негізіне жататын механизм мен структуралардың байланысуы. «Репрезентация» сөзі когнитивтік ғылымды көптеген пікір таластыруға әкеп соқтырады. Репрезентация дегеніміз не? Ол адам ой-санасында қандай роль атқарады? деген сұрақтарға жауап іздейді. Когнитологтар когниция жүйесіндегі бекітілген репрезентацияларды ақпараттық болмыс деп түсінеді. Бұл ақпараттық блоктар ұзақ уақыт есте сақталатын когнитивтік структуралар ретінде қолданылып, адамдық фактор мәселелерінің шешілуі, тілді түсіну сынай ой – туғызушылық операцияларды жасауға жол ашады. 1. Когнитивтік білім тарихында адам психикасымен қарым-қатынасымен жалғасып келеді. А.А.Потебня, Г.Штейндаль, В.Аундт пікірінше тіл біліміне психологиялық бағытталу болып саналады. Когнитивтіліктің лингвистика саласындағы негізгі бағыты тіл мен адам санасын біртұтас бүтін жүйе тұрғысынан қарастыру деп санайды. Адам миында кодталған тілдік жүйе белгілі бір ретпен танымдық тұрғыдан жүйеленіп күрделі құрылым ретінде зерттелінер бағыт деп таниды. Когнитивті грамматиканың принциптері психоллингвистиканың дәстүрлі бағдарламасының инверсиясы болып табылады. Когнитивті лингвистика тіл білімін психологиялық гипотезалар арқылы түсіндіреді. 2. Когнитивті лингвистикалық семантикадан когнитивті грамматикаға дейінгі бағыттар американ лингвистері Л.Талми және Р.Лангакер еңбектерінде көрініс тапты. 3. Ол жасанды интеллект сияқты ұғымдардың дамуы нәтижесінде тұрғаланды. Когнитивті ғылымның аясында 70 жылдың

жартысынан бастап лингвистикалық зерттеулерде кең ауқымда таныла бастады. АҚШ-та бұл бағытты көбіне «когнитивті грамматика», ал Ресейде «когнитивті семантика», яғни лингвистиканың тарихи бағытын білдірілуімен осы ұғымдар пайда болған. Когнитивті лингвистиканың ғылымға келуі 50 жылдардағы бүкіл методологиялық дамуының іргетасын генеративті грамматикада Н.Халискидің, лингвистикалық семантикадағы ашылған жаңалықтардың, лингвистикалық прагматиканың, мәтін теориясының қосындысынан қаланған. Көптеген зерттеулердің бастамасы тілдік фактілер сияқты бағыттаушы тілден тыс факторлармен де түсіндіріліп отырған. Когнитивті лингвистикада үлгі ретінде когнитивті құрылым және адам санасының түсіну процесі мынадай:Фрейм (Минский, лингвистикада Ч.Филлмарға бағытталған), когнитивті үлгі (Д.Ж.Лакофф) немесе табиғи түсініс (Ж.Фоконье), 2S өлшемді белгілі (Р. Джакендофф), семантика-грамматикалық категория (Л.Талми), когнитивті операция концептуалды қолданыс ретінде (Р.Шенк, Ч.Ригер), «білім сатысы» деген негізгі білім системасын жан-жақты үйретуде (А.Ньюэлл) т.б. болып табылады. Ең негізгі когнитивті лингвистикалық публикациялық бөліністі жасау үшін Р.Лангакердің «когнитивті грамматика негіздері 1987, 1991». «Біз күткен метафоралар» (Г. Лакофф, Н.Джансон 1980), «Семантика және когниция» (Р.Джакендофф1983) «Жаңа заманғы метафора теориялары» (Г.Лакофф 1993) когнитивті лингвистика көптеген бастаулардың негізгі көзі ретінде қаралуда. Қазргі тіл ғылымында концептуалды зерттеулерге үлкен назар аударылуда. В.А.Маслова бұл туралы былай дейді: «материал поэзии, выбравший в себя индивидуальные авторские интенции, становится благодатной почвой для лингвокультурологической и филологических изысканий» (2006. С206). Олай болса концепт лингвистиканың және филологиялық зерттеулерді басшылыққа алады. Д.Әлкебаеваның концепт туралы ғылыми пікіріне зерделі көз салсақ концепт сөзінің мәні тіл ғылымының көптеген басқа ғылым туындыларының байланысы сипатын толық танытады екен. Атап айтқанда, адамтану, мәдениеттану, этнография, танымдық философиялық, логикалық қисындылық арналардың негізін құрайды. Тіл туралы мәдениеттің қайнар көзі болғандықтан, тілді адам санасы арқылы зерттеу үлкен жаңаша зерттеулердің бастауы болды. Тілді зерттеудің жаңа ұстанымдарын зерттеушілер экспансионизм деген ұғыммен байланыстырады. Тілді зерттеу басқа ғылымдармен байланыста жаңаша зерттеулерге негізделеді екен. Қоғам дамуы арқылы тіл де дамитыны белгілі. Бірақ тілдің даму деңгейі оның барлық саласына бірдей тән емес. Оның белгілі бір қабаты өзгеріс, өзгеріске онша көне бермейтіні бар. Ал оның кейбір қатпарлары жаңалыққа иін беріп, жаңа мағыналық ұғым түсініктер әкелуге ыңғайлы болады. Осы тұрғыдан алып қарағанда дамыған, жетілген тілдің басты көрсеткіштерінің бірі – оның терминдік жүйесінің саралануы болып табылады. Тілдің қоғамдық қызметі орта тіпті, дамыды десек, осылай дегізетін де терминологиялық лексика.Себебі қоғам дамуы әлеумет өміріне алуан – алуан жаңалық әкеледі.Ондай өзгерістер, түрлі дүмпулер ең алдымен елдің сауатын ашып, білімін жетілдіреді, қоғам мүшелерініңөрісін биіктетіп, қоғамдық ой – сана мен дүниетанымды кеңейте түседі. Сауаты ашылып, көзқарасы көрегендене бастаған жұртшылық біртіндеп ғылымды игеруге бет түзеп, техниканың құлағын ұстай бастайды. Мәдениет пен өнерге құштарлық күшейіп, жаппай білім мен жарақаттану кезеңі басталады.Қоғамның ілгері басуына байланысты мәдени өміріміздің әр күні жаңа іс, жаңа әрекетке толы болатын. Сауатсыздыққа қарсы шабуыл, неше алуан мектептердің ашылып, газет – журналдардың шығуы, қызыл бұрыш, қызыл отаулар т.б. саналы өзгерістер қазақ сөзі мен жазуына жаңаша өріс берді. Осы ұлы өзгерістер тұсынан бергі жердегі қазақ тілінің болмысына көз салсақ, оның ұлттықсипаты ғана күшейіп қоймай, сонымен бірге халықаралық ауқымы кеңейіп, қуаттана түскенін байқауға болады. Қазақтың ұлттық тілі сөздік құрамының қатарына комитет, парламент, радио, министр, интернационал,коммунизм, социализм, т.б.тәрізді толып жатқан кірме сөздермен бірге, терминдеу нәтижесінде сапалық өзгеріске душар болған, қызмет аясы кеңейген, тұрақтанған, нақтылана түскен еңбек, екпінді, күрес,жарыс, іс, тап,жиналыс, жоспар, құн, белсенді сияқты сөздер жаңаша қолданысқа түсіп,өрісі кеңейді.Бұл қазына қатары күні бүгінге дейін толықсып, молайып келеді. Тіліміздің терминдеу сапасы әлі жүріп жатыр. “Термин”сөзі о баста латын тілінің “шек”, “шекара” деген сөздерінен пайда болған. Термин мәселесіментікелей белгілі лингвист профессор Қ.Жұбановтаайналысқан. Ол аударуға болмайтын (психология, геометрия) кейбір терминдерді аударуды қостамаған. Жеке адамның ойлау қабілеті ой ісінің өнімділігі оның тілдікбелгіге тәуелді ұлттық ойлау, ұлттық тіл негізінде жүзеге асып соның мүмкіндігімен анықталады. Мысалы: А. Байтұрсынұлы қалыптастырған жүздеген термин белгілі. Мемлекеттік тіл мәртебесіне сәйкес бүгінде қазақ тілінің қоғамдық қызметін жан – жақты жетілдіру бүгінгі күннің өзекті мәселелерінің бірі. Осыған байланысты ұлттық тілдегі терминдік жүйесінің қоғам алдындағы бұл салада көптеген міндеттерді жаңаша шешуді көздейді. Атап айтқанда, ол мемлекеттік тілдің жан – жақты қоғамдық қызметіне “жан беретін” терминдертабиғатын тану мен байланысты. Осыған орай термин табиғатты түсіндіруді оның қалыптасу, дамуын жалпы тілдік жүйеден, сол тілде сөйлеуші ұлт нанымынан тыс қарамау көп мәселелердің шешіміне тиімді әсер етпек. А.Байтұрсынұлы

қалыптастырған көсемше термині. Көсем сөзінің қазақ танымындағы мәні белгілі. Ал оның лингвистикалық, грамматикалық қызметіне сай мәндік сабақтастығы дәлдігі дау тудырмайды. Демек мағыналық дамудың нәтижесінде терминдегі сөздердің табиғатын талқылау және қабылдау танымға қатысты кейбір маңызды мәселелерге тоқталуды қажет етеді. Яғни осымен байланысты психолінгвистикалық, философия, логика, лингвистикамен т.б. Шындықтың бейнелеу нәтижесі іспетті терминдердің қалыптасуы олардың көбірек немесе азырақ нақты ұйымдастырылған топтарына, категорияларына бөлу арқылы тәртіптеледі, ал қабылданатын мәнді әдепті топтарға жатқызу процесі арқылы ұғынуда осы жаңа мәнде жазылатын мүшелердің сипаттамасы ұғымның әр түрлі деңгейінде білімнің қорытындысы ретінде ескеріледі. Бұл процесс когнитивтік лингвистикада категоризация деп аталады. Психолінгвистикалық тұрғыдан жоғарыда айтылған процестердің кез – келгені тілдік сөйлеу механизмдерінің ерекше қызметті тұрғысынан қарастырылуы тиіс. Олай болса сөз мағынасының өзектелуі мағына аспектісінің дәл осы сәттегі ең өзекті тұсынан санада бейнелеу мүмкіндігін көрсетеді. Осы кезде қалғандарының бәрі сол немесе басқа жағдайда оны қажет түсінусіз – ақ ескерімді немесе еленбейді.

Қоғам өміріндегі өзара қарым – қатынастың ең басты құралы болып саналатын тілді әлеумет әрқашан өте жоғары бағалаумен бірге ондағы өзгерістерді үнемі қадағалап отырады. Қоғамдық құбылыстың бірі ретінде тіл сол қоғам құрылысын айнаға түсіргендей өрнектейді. Қоғам өмірінде болған, болып жататын құбылыстардың бәрі тілден орын тебеді де, тіл көмегі арқылы халық қазынасына айналды. Сонда, тіпті кейде тілдегі сөздер арқылы ел басынан өткен кезеңдерді көзге елестете аламыз да, қоғамдамуының белестері арқылы тіл дамуын сүзіп шығуға мүмкіндік алып отырамыз. Сөйтіп қоғам мен тіл бірінсіз бірі күн кеше алмаса керек. Ендеше халық тарихынануға мүмкіндік аламыз.

ӘДЕБИЕТ

1. Маслова. В.А. Когнитивная лингвистика: учебное пособие. – Минск: Театра Системе, 2004.
2. Оразалиева Э, Когнитивтік лингвистика: қалыптасуы мен дамуы; Алматы, 2007.
3. Садирова К. Тілді зерттеуді когнитивтік тұрғыдан түсіндірудің кейбір мәселелері./ Тілтаным, 2007, №1.
4. Жаманбаева Қ. Тіл қолданысының когнитивтік негіздері: эмоция, символ, тілдік сана. – Алматы: Ғылым, 1998ж.
5. Манкеева Ж. Қазақ тілін зерттеудің когнитивтік негіздері. – Тілтаным, Алматы, 2002ж. - №4

ӘОЖ 811.512.122.

Қоянбекова С.Б.

профессоры, ф.ғ.д.,

ҚР ҰҚК Академиясы, Алматы, Қазақстан.

ҮШ ТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ ПАРАДИГМАСЫНДА КӘСІБИ МАМАННЫҢ ТІЛДІК МОДЕЛІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Түйін: Мақалада білім беру саясатына байланысты үштілді меңгерту мәселесі жан-жақты қарастырылған. Үштілді меңгерген кәсіби маман дайындауда тілдік құзыреттілікті қалыптастырудың парадигмалары ғылыми еңбектер негізінде талданып, жүйеленген.

Сондай-ақ, лингвистикалық капиталдың мақсат міндеттерін жүзеге асыруда ҚР Президентінің «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» мақаласында міндеттелген білім сапасының мазмұнын арттыру мәселесі зерделеніп, толерантты тілдік ортаны қалыптастырудың өзектілігі көрсетілген. Қазақстан Республикасындағы Тіл саясатындағы басым бағыттарды орындау негізінде мемлекеттік тілдің мәртебесін арттырумен қатар бәсекеге қабілетті көптілді кәсіби маман дайындау мақсатында орыс, ағылшын тілдерін еркін меңгерту мәселелері ұсынылған.

Тірек сөздер: бәсекеге қабілеттілік, тіл саясаты, лингвистикалық капитал, білім беру траекториясы, үштілділік, парадигма, кәсіби маман, тілдік модел, құзыреттілікті қалыптастыру.

Koianbekova S.B.

d. of Philol. sc., Professor

The Academy of the National Security

of the Republic of Kazakhstan

Almaty, Kazakhstan

FORMATION OF A LANGUAGE MODEL OF A QUALIFIED SPECIALIST IN THE TRILINGUAL EDUCATION PARADIGM

Abstract: Trilingual mastering in education policy is considered widely in the article. The article deals with the problem of the formation of paradigms of language competence in preparing trilingual mastered qualified specialist were discussed and systematized on the basis of scientific researches.

It is also obliged in the article «The orientation to the future: Spiritual renaissance» of the President of the Republic of Kazakhstan in realization of the objectives of linguistic capital and the problem of increasing the quality of content of education was considered, the importance of the formation of a tolerant language environment is emphasized.

On the basis of the implementation of the main directions of language policy of the Republic of Kazakhstan increasing the status of the state language, also preparing a competitive trilingual (Russian, English languages) frequently mastered qualified specialist problems were presented.

Keywords: competitiveness, language policy, linguistic capital, educational trajectory, trilingualism, paradigm, qualified specialist, language model, to form competence.

Еліміздегі негізінде «Үштұғырлы тіл» саясатының мақсаты әлемдегі дамыған 30 елдің қатарына қосылу негізінде көпұлтты елімізде ұлтаралық татулықты сақтау, ұлттық-мемлекеттік біртұтастықты қалыптастыруға бағытталған. Қазақстандық патриотизмді дамыта отырып, өркениеттер тоғысында бірнеше тілді меңгерген мемлекеттер мен халықтар өздерінің коммуникациялық және интеграциялық қабілетін кеңейтіп, ұтымды қолдануда нәтижелі табыстарға жеткен. Заманауи кезеңдегі жаңа Қазақстан үшін үш тілді меңгерту елдің бәсекеге қабілеттілігін арттыру ұмтылысын көрсетеді.

XXI ғасырдағы жаһандық жаңалықтар саясатының мазмұнына маңызды өзгерістер енгізді, білімнің дәуірлеу ғасыры да, өйткені ол қазіргі кезде мемлекеттің тұрақты дамуы мен қауіпсіздігін қамтамасыз етуде, сондай-ақ білікті маманның құзыреттілігімен әлемдік қоғамдастықтағы орнын айқындап, адами капиталды қалыптастырудың негізгі факторларын анықтайды. Кез келген білім беру жүйесінде құзыретті маманның тілдік құзыреттілігі басымдық ретінде қарастырылып, оның болашақ қызметіндегі кәсіби бағыттарымен тікелей байланыстырылады.

Жаһандық деңгейде әлем мемлекеттері өркениет талаптарына сәйкес білім беру траекториясында жаңа үлгілерді құзыреттілік парадигмасын енгізе бастады. Бұл парадигмалар білімнің сапалық көрсеткішіне, функционалдық сауаттылығына негізделеді, яғни білім беру орындарында алған білімін өмірде қалай қолдана алатындығына басымдық беріліп, бірнеше тіл меңгеру идеясы қарқынды түрде дами бастады. Барлық мамандандыру салаларында реформалардың қай-қайсысы болсын тілдік білім беру мәселесімен тығыз байланысты сабақтастырылды. Бәсекеге қабілетті озық елдердің қатарынан орын алып отырған тәуелсіз Қазақстанның әлемдік деңгейдегі сипатында модернизациялық классикалық тұжырымдамасымен астасып, тілдің әмбебап мәні мен құндылыққа айналуы батыстық жаңалықтармен жетістіктерге сүйенген ғылымға қолжеткізуге негізделеді.

Себебі, өркениеттер арасындағы мәдени әлеуметтік өзекті мәселелер мәдени рухани негізді қалыптастырып, адамның өмірінің кез келген саласының мәнін айқындайды. Ол болашақ кәсіби мамандықпен астасып, диалогтың, өзара ықпалдасудың, тиімді әріптестіктің, мәдениет аралық кеңістіктің келешегін жалғайды.

Заманауи кезеңде өркениеттер тоғысындағы жаңа Қазақстанның басым үрдістері айқындап, тілдік дамудың классикалық үлгісінің бейнесін өзгерте отырып, оған елеулі түзетулер енгізуде.

Аталған мәселе әрбір Қазақстан азаматының мемлекеттік тілді жетік меңгерумен қатар, бірнеше тілдерді білу қажеттілігін міндеттейді. Бұл бағыттағы өзекті жұмыстар ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстандағы тілдердің үштұғырлығы туралы алғаш рет 2006 жылы Қазақстан халқының Ассамблеясында сөйлеген сөзінде маңызды идея ретінде қабылданып, жүйелі жалғастығын тауып келеді. Жыл сайынға Қазақстан халқына Жолдауында көптеген өзекті мәселелермен қатар тіл мәселесі жан-жақты талқылануда. Мәселен, «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» атты Жолдауында Елбасы «Тілдердің үштұғырлығы» мәдени жобасын кезең-кезеңмен іске асыруды ұсынса, бүкіл қоғамымызды топтастырып отырған, мемлекеттік тіл ретінде қазақ тілін оқыту сапасын арттыру қажеттігіне ерекше назар аударылып, қазақ тілі — мемлекеттік тіл, орыс тілі – ұлтаралық қатынас тілі, ал ағылшын тілі – жаһандық экономикаға ойдағыдай кірігу тілі екені атап көрсетілген. Қазақстанның қазіргі кезеңдегі қарқынды даму жолындағы елді демократияландыру, әлеуметтік өркендеу саласындағы талпыныстары білім беру жүйесін жаңаша өркендетіп оқыту, тәрбие үрдісін жетілдіру, жеке тұлғаға бағытталып, тіл үйренушінің іскерлігін, коммуникативтік құзыреттілігін дамыту міндеттерімен ұштасып жатқандықтан, тілдік білім беру мазмұнын құрудың әдіснамасын дұрыс таңдап алу қажеттілігі туындайды. Ол үшін қазіргі заман талабына сай тілдерді меңгертуде озық технологияларды, ұтымды әдіс-тәсілдерін пайдалану, білім беру саласында жүйелі жұмыстар атқару – еліміздегі ең маңызды әрі кезек күттірмейтін ауқымды мәселелердің бірі болып отыр.

Елімізді бүкіл әлем халқы үш тілді бірдей пайдаланатын мемлекет ретінде тануы үшін де үштұғырлы тілді меңгерген кәсіби маманның құзыреттілік моделін қалыптастыру міндеттерін жүктейді.

Кәсіби маман дайындау мәселесі Елбасының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» ғылыми

мақаласында талданып, жастардың санасын прагматикалық тұрғыдан дамыту, ұлттық кодты негіздей әрі табиғи түрде дамыта отырып, заманына сай тұлға тәрбиелеуде тілдің алатын орны, ұлттық құндылықтың басты белгісі ретінде көрсетілуі халықаралық қатынастардың оң нәтижелі болуы, өзара ынтымақтастығы, түсіністігін дәлелдейтін факторлардың негізгісі ретінде тілдерді үйрену көзделіп, Қазақстан бүкіл әлемге халқы үш тілді пайдаланатын мәдениетті ел ретінде танылуға тиіс екені атап көрсетілген.[1]

Қазіргі жаһандық өзгерістер мен жаһанданудың екпінді бәсекеге қабілеттілік тұрғысынан күшіне ілесуге ұмтылған болашақ кәсіби мамандардың дайындалуы арқылы білім, ғылым, таным процестеріне мүмкіндік алуы рухани жаңғыруда міндеттелген өзекті мәселелердің шешімін табуға бағыттайды. Осы негізде болашақ мамандардың тілдерді жетік меңгеруі, оның ішінде әлемдік деңгейде ақпарат алмасудағы ағылшын тілін жетік білу, мәдени танымдық кеңестікті кеңейтіп тілдің қолданбалық маңызын арттырады.[2]

Үштілді оқыту парадигмаларында маманның кәсіби қалыптасуына білім кеңістігінде өз қабілетін танытуына мүмкіншілік беретін ең басты қажеттілік ретінде танылған.

Атап айтқанда, ағылшын тілі – заманауи, ақпараттық технологияның, компьютер технологиясының кілті ретінде ХХІ ғасырдың халықаралық бизнес, қазіргі ғылым мен технологиялар тілі мәртебесіне ие болды. Жалпы ағылшын тілін білудің өзектілігі шетелдік білім беру орындары мен ұйымдарында тәжірибе алмасып, қызмет бабында оңтайлы қолдану сондай-ақ үштілдік білім беру жүйесінің қағидаттарын орындай алады.

Ағылшын тілінің ұтымды тұстарының негізгісі – мәдениаралық коммуникацияның– ғасырлар бойы қалыптасқан мәдениеттің көрінісі. Ойлау жүйесі және мәдени тармақтары тұрғысынан кез келген шет тілін үйрену таным мен психологияны өзгертіп қана қоймай, сөйлеу мәдениеті қалыптасқан кәсіби маманның біліктілік деңгейін арттырады.

Тіл халықаралық байланыстарды, ынтымақтастықтарды дамытуға мүмкіндік беретін тұлғааралық және мәдениаралық қарым-қатынастардың аса маңызды құралы. Қазақстан кеңістігіндегі үштілділік мәселесі тіл саясатының басым бағыттарын, лингвистикалық капиталды қалыптастырады. Әлемдік ғаламдандырудың тілі болып танылған ағылшын тілін білу Қазақстан үшін аса қажеттілік, ретінде болашақ ҰҚК қызметкерлерінің тілдік біліктіліктерін арттырудағы арнайы және кәсіби құзыреттілікті дамыту болып табылады. Бәсекеге қабілетті маман қалыптастыру үшін көптілді білім алуды қамтамасыз ету керек. Үштілділікті жеке тұлға қалыптастырудың негізі ретінде қарастырып, зияткер кәсіби маман дайындауды заманауи педагогикалық зерттеу нысаны ретінде зерделеу қажет.

Болашақ мамандарды дайындаудың барлық салаларында жаһандану үрдісі орын алғандықтан, білім беру саласы озық парадигмаларды енгізу нәтижесінде жетілдіруде. Сол себептен ақпараттық – коммуникативтік құзыреттілікпен қатар, полимәдениеттілік бүгінгі уақытта қазіргі таңда әлемдік білім беру кеңістігін қалыптастыратын білім берудегі кәсіби құзыреттілік моделіне негізделеді.

Көптілді білім жан-жақты мәдениетті кәсіби маманды қалыптастырудың өзегі. Бүгінгі таңда көптілді оқыту-жас ұрпақтың білім кеңістігінде өз сенімін нығайтып, өз қабілетін танытуына мүмкіндік беретін қажеттілік. Үш тілде оқыту-заман талабы десек, оның негізгі мақсаты: бірнеше тілде меңгерген әлеуметтік және кәсіптік бағдарға қабілетті, мәдениетті тұлғаны дамыту және қалыптастыру. Маманға шет тілін меңгеру кез-келген шетелдік ортада өзін еркін ұстап, жаңа кәсіптік ақпараттар легіне немесе жалпы ақпараттық ғаламшарға бейімделу мүмкіндігін анықтайды. Әр адамның түрлі әлеуметтік қызметтерінде жеткен жетістіктерінің нәтижелері түрлі болмақ, сол себептен шетел тілін оқытудың мақсаты тек нақты білім іскерліктерін біліп қана қоймай, сондай-ақ тілдік кәсіби маманды қалыптастыру болып табылады.

Халықаралық деңгейге бағытталған кәсіби маманды қалыптастыруда үштілділік аса қажет. Себебі, өзін өркениетте дамыта отырып, жаһандық тарихтың өзгерістерін қабылдай алатын, болашақта қолжеткізетін мақсаттарға бейімделетін, заманауи ғаламдық мәселелерін шешуде мәдениаралық қатынастың қажеттілігін жете түсінетін, ынтымақтастықты қалыптастыратын кәсіби білікті маман дайындау осы заман оқытушыларға үлкен міндеттер жүктейді.

Тіл кез келген ұлттың болмыс-бітімін анықтайтын құбылыс. Сондықтан тілдерді қолданумен дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын дайындау кезінде отыздан астам шет елдердің құқықтық реттеу тәжірибесі зерделеніп, соның негізінде оңтайлы нәтижелерге қолжеткізу бағыттары белгіленді.

Мемлекеттік бағдарламаның басты стратегиялық мақсаты-Қазақстанда тұратын барлық халықтардың, этностардың тілін сақтай отырып, ұлт бірлігін нығайтудың басты фактор негізінде мемлекеттік тілді қолдануды көпшілікке тарату. Бұл ҰҚК Академиясында мамандар даярлауда толық қамтылып, дамыған тіл мәдениеті зиялы ұлттың басты күш қуаты ретінде жүйеленіп, әр бағыттағы іс-шараларды жан-жақты іске асыру көзделген.

Лингвистикалық капиталды жүзеге асыру мәселе мемлекеттік тілдің мәртебесін арттыра отырып орыс және шетел тілдерін оқып үйренуге арналғандықтан, біздің оқыту жүйемізде кәсіби тілдік құзыреттілікті қалыптастыру негізге алынады. Жалпы тілдің қолданылу тәжірибесінде Қазақстан аумағында тұратын барлық халықтар орыс тілін еркін меңгеріп, сауатты жазудағылары жан-жақты қалыптасты деуге толық негіз бар.

Шет тілдерін, әсіресе ағылшын тілін үйрену өмір қажеттілігі, әлемдік бәсекеге қабілеттілік белгісі. Бұл жөнінде ҚР Президентінің «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» мақаласында елімізде берілетін білім сапасының ғылыми мазмұндық жүйесіне ерекше мән берілуі қажеттілігі нақты атап көрсетілген. Осы негізде сөйлеу мәдениетін дамыту, қазақ тілінде сауатты жазуды жетілдіру, латын графикасына көшудің өзекті тұстары талданып, тілдік орта құру арқылы толерантты тілдік ортаны құрудың мақсаттары белгіленген. Мұнда мақсат міндеттер айқын, нақты, орындалуы қажетті ұстанымдарды талап ететін сөздік қоры қалыптасқан тілдік жүйесі, орасан зор әлеуеті бар мемлекеттік тілдік негізінде даму өркениеттің белгісімен сабақтастырылған.[3]

Жазудағы жаңа реформа негізінде Қазақ тілін халықаралық қарым-қатынас тіліне көтерудің басым бағыты ағылшын тілін үйренумен ұштастырлатыны және де тілдік тұлғаны қалыптастыру, кәсіби қызмет тұрғысынан жан-жақты зерделеу, яғни өзі атқаратын қызмет бабындағы тілдік мәселелердің шешімін табуға негізделуі тиіс.

Үш тілде оқыту- заман талабы десек, оның негізгі мақсаты: бірнеше тілді меңгерген, әлеуметтік және кәсіптік бағдарға қабілетті, мәдениеті тұлғаны дамыту және қалыптастыру. Көптілді білім беру мәселесі еліміздің бірқатар нормативтік құжаттарында көрсетілген. Атап айтқанда, «Білім туралы» ҚР Заңында, ҚР-ында білім беруді дамытудың 2011-2012 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында және т.б.

Білім кеңістігінде тарихи тәжірибені бағамдап, білім беру үрдісінде класстерлік тұрғыдан дәлелденген, тәжірибелерде озық парадигмаларды қолдану, жаңалыққа қолжеткізу дәстүрлі үрдіс бола отырып, жаһандану жағдайындағы кәсіби құзіретті, тұлғаны қалыптастыру білім беру орындарынан басталады.

Осыған байланысты ҚР ҰҚК Академиясындағы басты міндеттерінің бірі өскелең ұрпақты әмбебап, жаһандық құндылықтарға тарту, болашақ мамандардың бойына мәдениет өкілдері және әлемдік кеңістікте қарым-қатынас жасау және өзара әрекет ету білімдерін қалыптастырумен сипатталады.

Көп тілді білім беру мәселесінің өзектілігі бүкіл әлемнің экономикалық, мәдени және саяси салаларының интеграциясына бет алумен тығыз байланысты. Көптілді білім беру бірнеше тілді қатар меңгеру арқылы арнайы білім алу және әртүрлі елдермен ұлттардың тарихи-мәдени және әлеуметтік тәжірибелерін меңгеру және соның көмегімен әлемдік мәдениетке мақсатты түрде қосылу үдерісі.[4]

Осыған орай, ҚР ҰҚК Академиясында кәсіби қызметкерлерді дайындауда жаңа талап, жаңа міндет, жаңа мақсаттарды жүктейді.

Кез келген ҰҚК қызметкері кәсіби қызмет аясында өзіне сын көзбен қарап, кәсіби білікті маман ретінде қалыптасуындағы бастапқы мәселе тілге келіп тіреледі. Яғни, мемлекеттік қызметшілердің тілдік құзыреттілігі қоғамда ойын еркін жеткізу, еркін тілдік қарым-қатынасқа түсу, мамандығына қатысты және жалпы қоғамдағы әлеуметтік қажеттіліктерді өтейтін міндеттерге байланысты іскерлік қарым-қатынастарды жүзеге асыру, сөз мәдениетін, шешендік өнерді меңгеру мәселелерінде өзінің кәсіби біліктілігін жоғары деңгейде көрсетіп, тіл құзыретімен ұштастыра білуі тиіс. Қазіргі еліміздегі кадр саясаты салауатты, жоғары деңгейде қазіргі заман талабына сай жоғары санаттағы кадрларды дайындау мәселесіне негізделіп, Қазақстан Республикасындағы Тіл саясатын жүзеге асырумен, оның ішінде мемлекеттік тілді жетік меңгерген маманды даярлау маңыздылығын көрсетеді.

Жалпы ҰҚК қызметкерлеріне шет тілін игерту тіл мәдениетін меңгерту үшін ең алдымен оның теориялық негіздерін түсіндіре отырып, практикадағы қолданбалық бағыттарын меңгерту мәселесімен тікелей сабақтастырылған.

Үштілді және гезде шет тілдерін меңгерте отырып, болашақ ҰҚК қызметкерлерінің теориялық білімі мен тәжірибелік дағдысын тереңдетіп, сөйлеу мәдениетіне байланысты кәсіби іскерлігі дағдыларын қалыптастырылады. Көптілділік арқылы болашақ мамандардың ой-пікірі, көзқарасы әлеуметтік деңгейге көтеріледі. Жалпы кез келген адамға қоғамдық ортадан өз орнын табуға көмектеседі, адамдармен пікірлесуге, түсінісуге жол ашады. Сонымен бірге қоршаған орта адамға әсер етіп, көптілділік арқылы сана-сезімі прагматикалық тұрғыдан дамып, қоғамдық ортада өзін дұрыс ұстауға үйретеді, мәдениетті сөйлесуге, басқа ұлт өкілдерімен үштілде тілдесіп, түсінісуге мүмкіндік жасайды.

Білім беру бағдарламасы аясында үштілді меңгеру тәжірибесін жинақтап, әлемдік деңгейдегі озық парадигмаларды енгізу білім алушылардың халықаралық жобаларға қатысуын кеңейту, шетелдік

әріптестермен ғылыми байланыстарын нығайтуға, шетел тілдеріндегі ақпарат көздеріне қолжеткізуіне мүмкіндік береді.

Жаһандық ортада Қазақстанның мәртебесін арттыруда, танымдың деңгейдің арттыруда ұлттық рухани қазынаны әлемдік озық ой-пікірмен ұштастырып, бәсекеге қабілеттілік таныта алатын кәсіби маман дайындауда мазмұндық тұрғыдан сапалы білім мен тәрбие ұштастырылуы берілуі қажет.

ӘДЕБИЕТ

1. «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан». Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы, Ақиқат. 2013 жыл.
2. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. Слово/2008. Б-264-270.
3. ҚР Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» мақаласы, 2017 жыл 12 сәуір.
4. Кенжебаева Л.Т. Көптілділік қазіргі тіл білімінің аспектісі ретінде «Ғылым» халықаралық ғылыми журналы, 2012 жыл.

УДК 37.02

Хангелди Н.Е.,
студент, специальность «5B020300-История»
e-mail: nkhangeldi@mail.ru

Режабова А.М.
студент, специальность «5B011900-Иностранный язык:
два иностранного языка», ЕНУ имени Л.Н.Гумилева
Астана, Казахстан, e-mail: rezhepova03@gmail.com

ПРИЧИНЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ КАЗАХСКОГО ИЛИ РУССКОГО ЯЗЫКОВ В АНГЛИЙСКИХ КЛАССАХ УЧАЩИХСЯ СРЕДНИХ ШКОЛ В КАЗАХСТАНЕ (На примере средних школ Астаны)

Аннотация: целью этого исследования является изучение английской подготовительной позиции учащихся 11-го класса по причинам использования казахского или русского языка при изучении иностранного языка (на английском языке). Пятиточечная шкала типа Ликерта, состоящая из 24 предметов, использовалась в Осак, Kuru ve Özçalışan, чтобы измерить отношение учащихся к использованию целевого языка и родного языка в качестве среды в классе. Факторный анализ, t-тест и были выполнены; для распределения данных, частоты, процента и средств.

Ключевые слова: родной язык; страх; недостаток мотивации; дефицит уверенности в себе и готовность.

Khangelidi N.E.,
BA student, specialty «5B020300-History»
e-mail: nkhangeldi@mail.ru

Rezhabova A. M.
BA student, specialty «5B011900»
Foreign Language: two foreign languages
L.Gumilev ENU, Astana, Kazakhstan
e-mail: rezhepova03@gmail.com

THE REASONS OF USING IN KAZAKH OR RUSSIAN LANGUAGES IN ENGLISH CLASSES OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS IN KAZAKHSTAN (On the example of Astana Middle schools)

Abstract: the aim of this study is to examine English preparatory of 11 th grade students' attitudes towards the reasons for using Kazakh or Russian while learning a foreign language (English). A five-point Likert type scale consisting of 24 items was used developing by Osak, Kuru ve Özçalışan to measure students' attitudes towards using the target language and the native tongue as a medium in the classroom. Factor analysis, t-test and were carried out; for the data distribution, frequency, percentage and means were calculated.

Keywords: native language; fear; motivation deficiency; self confidence deficiency and readiness.

В настоящее время изучение языков - это самая охватывающая всемирная деятельность среди студентов и преподавателей. Люди из нескольких стран практикуют изучение нового языка, как новый аспект, поскольку он дает возможность путешествовать, общаться и получать данные из исходного источника.

Английский как второй язык становится неотделимым и неизбежным в системе образования Казахстана. Глава государства высоко оценил, что Казахстан следует рассматривать как высокообразованную страну во всем мире, население которой говорит на трех языках: казахском как на государственном уровне, русском языке как языке международного общения и на английском языке как языке успешной интеграции. В высших учебных заведениях Казахстана, ведущих свою деятельность по развитию многоязычного образования, растет число профессиональных дисциплин, включая информатику, компьютерная инженерия и программное обеспечение, математика, физика, информационные системы, экология, экономика преподаются в многоязычных академических группах на английском языке. Объединившись с этим, выясняется, что выбор метода и метода можно было бы обсудить в этом случае. Выбор метода и техники является важным и незаменимым фактором, который имеет место до образовательного процесса и который играет определяющую роль в эффективности преподавания в соответствии с текущими возможностями.

Общая цель исследования - определить причины, по которым учащиеся средних школ в Казахстане используют казахский или русский языки, изучая иностранный язык (английский). Исходя из этой общей цели, были найдены ответы на следующие вопросы.

1. Каковы общие мнения студентов, рассматривающих всю шкалу?
2. Существует ли значимая разница между мнениями студентов по их полу?

Исследование разработано в соответствии с моделью сканирования. Модель сканирования направлена на выявление различных особенностей группы по мере их существования (Büyükoztkt ve di., 2010: 16-17). Вселенная и выборка

Вселенная исследования, в которой использовалась общая модель сканирования, состояла из средних школ Астаны, Казахстан, в течение 2017-2018 годов весной. Отбор проб состоял из случайно выбранных учеников 11-го класса 80 учащихся.

Таблица 1: Гендерное распределение студентов

Пол		%
Мужской	44	55.00
Женский	36	45.00
Всего	80	100.00

Как вы можете видеть, 55% участников (44 человека) составляют мужчины и 45% учащиеся-женщины (36 человека).

В качестве инструмента сбора данных использовался шкала отношения, разработанная Ocak, Kuru ve Özçalışan. Эта шкала была разработана для выяснения причин, по которым учащиеся используют турецкий язык во время взаимодействия классов. (Ocak, Kuru ve Özçalışan, 2010).

Шкала, состоящая из 24 предметов, ч. К.М.О. значение составляло 0,67, а коэффициент нагрузки варьировался от 0,35 до 0,85. Были названы первый фактор «страх» (6 пунктов), второй фактор «отсутствие мотивации» (9 пунктов), третий фактор «недостаток самооценки» (6 баллов) и четвертая факториальная «готовность» (3 фактора). Надежность шкалы оказалась равной альфа = 0,71

Масштаб имел тип Likert и опции: «Я полностью согласен» .4.21-5.00, «Я согласен» .3.41-4.20, «Я не могу решить» .2.61-3.40, «Я не согласен» 1.81-2.60 и «Я полностью не согласен» 1.00-1.80. Анкета была разослана студентам исследователем и собрана на следующий день.

При анализе частоты данных (f) и процентных (%) методов использовались для анализа персональных характеристик. Независимый анализ групп был использован для определения того, были ли различия между группами, которые были сформированы в соответствии с полом и возрастом, имели смысл в мнениях о причинах студенты используют казахский или русский языки в классах в классах английского языка.

Результаты, полученные в исследовании, обсуждаются ниже. В соответствии с этим средние и стандартные отклонения студенческих мнений по каждому виду представлены в таблице 2.

Таблица 2: Причины отказа от иностранного языка (на английском языке) в классе

№	Ответы	X	SS
1	Я считаю, что учебники не помогают нам улучшить разговор.	3.43	1.17
2	Я считаю, что знание английского языка достаточно для прослушивания, но не для разговоров.	2.85	1.24
3	Я считаю, что английский - это навык, который я могу использовать только в школе.	2.28	1.40

4	Я беспокоюсь о том, чтобы меня высмеивали, когда я говорю.	2.80	1.15
5	Когда я говорю, меня обижает учительская коррекция.	2.83	1.21
6	Я беспокоюсь о возможности неправильного толкования английских слов.	3.43	1.19
7	К тому моменту, когда я закончу подготовительную программу, я начну свой отдел, где средством обучения является турецкий.	2.85	1.17
8	Когда я начинаю свою программу, я могу пройти курсы на английском языке в качестве пассивного слушателя.	2.81	1.27
9	Я думаю, по-английски я не смогу выразить то, что хочу.	3.06	1.35
10	Полагаю, мой предыдущий негативный опыт до предрассудков против английского языка.	3.02	1.39
11	Я хочу говорить по-английски в классе, но поскольку мои друзья не в восторге, я сдаюсь.	3.03	1.19
12	Моя мотивация говорить на английском языке уменьшается из-за невыхода на работу.	2.62	1.22
13	Я считаю, что лучшим средством является родной язык.	3.41	1.11
14	Я считаю, что изучил английский, но я не готов говорить.	2.92	1.30
15	Я воздерживаюсь от реакции учителя, если я ошибаюсь.	2.61	1.07
16	Я не могу строить английские предложения.	3.01	1.23
17	Я думаю, что достаточно успеха пройти тест на знание.	3.27	1.16
18	Мои словарные знания недостаточно для разговоров.	3.33	1.29
19	Я не думаю, что мой английский улучшится, поговорив с одноклассниками.	3.28	1.33
20	Требуется больше времени для выражения на английском языке	3.42	1.40
21	Если я выполню свои задания вовремя, я больше говорю по-английски в классе.	2.03	1.28
22	Если я занимаюсь дошкольной деятельностью, я больше говорю на английском языке.	3.41	1.11
23	Я считаю, что главная цель программы - научить общего английского, а не учить говорить.	1.25	1.23

Большое количество мнения студентов на самом высоком уровне «согласия» ($\bar{x} = 3,43$) было обеспокоено тем, что они боятся плохого произношения. Аналогичным образом, отношение учащихся ($\bar{x} = 3,43$) также показало, что учебники не улучшают навыки говорения.

Было установлено, что студенты неоднозначно относятся к представлениям, представленным им во многих измерениях (пункт 17).

Эти взгляды можно резюмировать следующим образом:

Ученики не уверены в том, смогут ли они свободно говорить по-английски, даже если ученики делают домашнее задание вовремя, и если у них есть предварительная подготовка, связанная с курсом, и если у них есть занятия в классе. Другими словами, даже если эти действия практикуются, они не уверены в том, будут ли они влиять на их навыки владения английским языком.

Отношение учеников в соответствии с их ответами показало, что лучшая среда обучения - это среда, в которой используется родной язык, они изучают английский язык, но не готовы говорить, это занимает много времени, чтобы выразить на английском языке, их словарный запас недостаточно для речи английские уровни достаточны для прослушивания, но недостаточно для разговора, и они также не решаются говорить по-английски, поскольку они не могут делать правильные предложения на английском языке.

Они также утверждают, что если они ошибаются, они не приходят с положительным или отрицательным мнением с точки зрения реакции учителя, корректирующих действий, они хотят говорить по-английски, но из-за неохотного отношения со стороны своих друзей они сдаются, в другими словами, было установлено, что мнения на уровне нерешительности находятся на переднем крае.

Студенты были приняты на уровне нерешительности своими убеждениями в том, что навыки английского языка будут развиваться, разговаривая со своими одноклассниками и что их отсутствие отрицательно сказывается на их мотивации. Также выяснилось, что студенты считают, что ученики могут быть пассивными слушателями, когда начнутся англоязычные программы, в дополнение к всем этим они считают, что английский не является навыком, который необходим только в школе.

Мнения студентов сравнивались с гендерно независимыми переменными. Другими словами, было предпринято попытку определить, является ли гендер важная переменная для студентов, которые решают использовать родной язык для обучения второму языку.

Результаты независимых испытаний t показаны в таблице 2.

Таблица 3: Результаты t-теста для пола

Пол	N	x	SS	sd	t	p
Мужской	44	2,98	0,523	78	0,056	0,955
Женский	36	2,98	0,488	78	0,056	0,955

Согласно результатам t-теста, целью которого является выяснить, существует ли существенная взаимосвязь между полом и ответами, данными в заявлениях, таблица 2 показывает, что связь между полом и ответами незначительна ($t(78) = 0,056; p > 0,05$).

Общее количество студентов, участвовавших в исследовании, составило 80, 44 из которых были мужчинами и 36 из них были женщинами. были предприняты инициативы по определению уровня участия и предложений, которые могут заставить учащихся использовать свой родной язык во время своего класса, а не использовать английский.

- Стало ясно, что пол учеников не является существенной переменной в отношении причин отказа от использования иностранных языков при изучении иностранных языков. Другими словами, как ученики мужского, так и женского пола вообще не знали о причинах использования своей матер. языка, избегая использования иностранных языков, которые они изучали, и уровень двусмысленности выявил мнения.

В качестве общей оценки можно сказать, что уроки английского языка в средней школе не имеют достаточных положительных результатов с точки зрения достижения главной цели. Студенты обычно избегают использования иностранного языка в среде класса в результате таких проблем: отсутствие мотивации и критика со стороны учителей, страх совершать ошибки и недостаточно доверять себе.

Пенни Ур (2000) исследует: «Почему у нас есть трудности с тем, чтобы наши ученики говорили на целевом языке на уроках иностранного языка?», И она указывает причины, более или менее то же, что представлено здесь в этом исследовании: страх совершить ошибки, воздержание от критики, без усилий говорить на родном языке по сравнению с искусственной средой, когда они говорят на целевом языке, хотя все они имеют общий родной язык.

Согласно результатам, полученным в результате исследования, можно сделать следующие предложения:

- Необходимо принять меры для повышения уверенности студентов. Для этой цели необходимо создать больше коммуникационной среды на английском языке. Также будет полезно сосредоточиться на предотвращении негативных проявлений поведения, таких как исправление ошибок, высмеивание и т.д;
- Для учителей английского языка полезно проявлять более позитивное отношение к ученикам и получать образование с точки зрения мотивационных выступлений в процессе обучения;
- Было бы полезно разработать английские учебники в более ориентированном на общение и ориентированном на ученика образом;
- Учебный процесс обучения английскому языку должен быть разработан в соответствии с более ориентированной на учеников структурой;

ЛИТЕРАТУРА

1. Büyüköztürk, Ş. ve Diğerleri. (2014). Билимсель Араштирма Йонтемлери. 17. Баски. Анкара, Пегем А Akademi Yayıncılık.
2. Кук, В. (1991). Изучение второго языка и преподавание языков, Арнольд, Лондон.4
3. Окак, Гюрбюз., Куру, Нуркай. и Özçalan, Hande. (2010). Как класный язык, отношение студентов к разговорной речи в английском языке на подготовительных занятиях. Социальная и методическая социология и социальная психология 2 (2010) 661-665.
4. Режим доступа URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042810001205>, - (дата обращения 15. 10. 2018)
5. Режим доступа URL: <http://kazatu.kz/en/international-relations/multilingual-education/>- (дата обращения 15. 10. 2018)
6. Ур. Пенни (2000). Курс по обучению языкам: практика и теория: учебник для тренеров, Cambridge University Press, Великобритания

«РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ: ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҚОҒАМ ДАМУЫНЫҢ
ЖАҢА БАҒЫТТАРЫ МЕН МҮМКІНДІКТЕРІ» Бөлімі
Блок «РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ: НОВЫЕ ВЕКТОРЫ И ВОЗМОЖНОСТИ
РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНСКОГО ОБЩЕСТВА»
Section “RUKHANI ZHANGYRU: NEW WAYS AND OPPORTUNITIES FOR THE
DEVELOPMENT OF KAZAKHSTANI SOCIETY”

СЕКЦИЯ №3. МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛ РЕФОРМАСЫ – ҚОҒАМДЫҚ САНАНЫ ЖАҢҒЫРТУ
БАҒДАРЛАМАСЫНЫҢ МАҢЫЗДЫ МӘСЕЛЕСІ
СЕКЦИЯ №3. РЕФОРМА ГОСУДАРСТВЕННОГО ЯЗЫКА – ВАЖНЫЙ ВОПРОС ПРОГРАММЫ
МОДЕРНИЗАЦИИ ОБЩЕСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ

УДК 81.1

Базарбаева З.М.
д. филол.н. профессор,
член-корреспондент НАН РК

НОВОЕ КАЗАХСКОЕ ПИСЬМО НА ОСНОВЕ ЛАТИНСКОЙ ГРАФИКИ

Аннотация: Работники образования и науки переход на латиницу рассматривают как часть образовательного процесса. Автор считает что новое казахское письмо на основе латинской графики позволяет по возможности меньшим числом букв, полно и вместе с тем просто передавать на письме звуковую сторону языка.

Ключевые слова: латинская графика, письменность, терминологический фонд, казахский язык.

Bazarbaeva Z. M.
d. of philol. sc. professor,
corresponding member of NAS RK

NEW KAZAKH WRITING BASED ON THE LATIN ALPHABET

Abstract: Workers of education and science consider the transition to the Latin alphabet as part of the educational process. The author considers that the new Kazakh letter on the basis of Latin graphics allows as much as possible small number of letters, fully and at the same time simply to transfer on the letter the sound side of language.

Keywords: Latin graphics, writing, terminological fund, Kazakh language.

В феврале текущего года был утвержден последний вариант нового казахского алфавита на основе латинской графики. Переход на латиницу – это не замена одной буквы другой, это весьма сложный процесс, целью которого является создание условий для дальнейшего развития казахского языка и высоких технологий. Это один из важных элементов программы модернизации общественного сознания, основа прогресса, передовых знаний, цифрового общения.

Работники образования и науки переход на латиницу рассматривают как часть образовательного процесса. В результате присоединения к Болонскому процессу в Казахстане осуществлен переход на трехуровневую модель подготовки специалистов: бакалавриат, магистратура, доктор PhD. Участие в этом процессе означает признание высокой квалификации ученых и преподавателей, повышение качества и конкурентоспособности казахстанских образовательных услуг. Введение мировых образовательных стандартов в казахстанской образовательной среде способствует повышению компетентности и конкурентоспособности казахстанского специалиста. Чтобы поступить в магистратуру, докторантуру надо сдавать экзамен по английскому языку, а чтобы защитить диссертацию нужно иметь публикации на английском языке, опубликованных в журналах по базе данных Scopus Thomson Reuters. При переходе на латинскую графику молодежи будет легче адаптироваться в современном образовательном пространстве, где доминирует английский язык.

Глава государства не раз отмечал, что переход на латинскую графику будет проходить поэтапно, последовательно и системно. Существует точка зрения, что в результате перехода на латиницу казахстанцы дистанцируются от русского мира, от России, что будет потерян целый культурный пласт, основанный на кириллице. Мы не согласны с этим мнением, так как у нас общие ценности, похожий менталитет, нас объединяют культурные, исторические и родственные связи. Знание русского языка отличает нас,

казахстанцев, от других народов СНГ и мы никогда не откажемся от этого преимущества. Владение русским языком и кириллицей будет считаться одним из главных критериев всесторонне культурного и образованного человека. Это наше национально-культурное достояние и, как говорит Президент, «важно, чтобы это народное достояние не было утрачено для последующих поколений казахстанцев, к русскому языку и к кириллице мы должны относиться столь же бережно, как и казахскому языку, владение русским языком – это историческое преимущество нашей нации» [1].

Казахстанцы 2050 года – это общество образованных, свободных людей, говорящих на трех языках, написано в Послании. Молодая казахская нация обладает мощным потенциалом, наша молодежь по степени развития, образованности не уступает никому в мире, об этом можно судить по различным международным олимпиадам, конкурсам, в которых участвуют наши школьники, студенты, занимая призовые места.

В последние десятилетия у нас в республике наблюдаются большие перемены. Это реформы в экономике, политике, перенос столицы, градостроительство. Астана стала символом процветания республики, городом будущего, нашей молодежи. И как говорит наш президент «мы смогли использовать потенциал столицы для того, чтобы показать миру возможность нашей страны. Именно поэтому международное сообщество выбрало Казахстан местом проведения Всемирной выставки «ЭХРО-2017 – мероприятие планетарного масштаба».

Идею латинизации самыми первыми подхватили ученые-языковеды, так как они в силу своей профессии, как никто другой, понимают важность и необходимость реформы алфавита в эпоху возрождения казахского языка, распространения информационных технологий, глобализации, компьютеризации нашей жизни.

Составлен план поэтапного введения латинизированного алфавита с 2018 года. Для внедрения нового латинизированного казахского алфавита в практику была создана Национальная комиссия, на ее особом контроле находятся вопросы апробации, подготовки преподавательского корпуса, создания нормативной правовой базы. На основе Национальной комиссии созданы 4 группы: первая — орфографическая, в которой разрабатываются правила орфографии и орфоэпии казахского алфавита на латинской графике); вторая — методическая - разрабатываются методика обучения казахского языка на латинице для постепенного внедрения в образовательную систему); третья — терминологическая – систематизируется терминологический фонд казахского языка на основе латинской графики); четвертая — экспертно-техническая – готовятся программы для адаптации латинской графики к ИТ-технологиям). К работе в группах привлечены профессиональные специалисты соответствующих отраслей знаний, которые начали работать по своим направлениям. Алфавит любого языка условен в передаче на письме звуков речевого потока живой речи. Правила орфографии компенсируют недостатки и шероховатости алфавита. При составлении правил казахской орфографии на основе латинской графики безусловно следует учитывать фонологические законы. В настоящее время ученые-лингвисты подготовили орфографическую концепцию. На основе этой концепции разработаны правила орфографии и орфоэпии. Это очень трудоемкий процесс, где должны быть учтены правила правописания казахского языка на латинской графике.

Орфографии различают три принципа: традиционно-исторический, фонетический и фонематический (морфологический). Орфография, как известно, устанавливает правильное написание слов и словоформ.

Традиционно-исторический принцип в основном используется в европейских языках: например в английском, французском. Традиционный принцип заключается в том, что слова пишутся так, как их писали в старину. Их письмо сформировалось очень рано, не менялось на протяжении многих веков, хотя фонетическая система развивалась, количество фонем росло. В результате появилось несоответствие между буквами и звуками, письмом и произношением. Для их сближения, правильного произношения в этих языках широко используется транскрипция.

Фонетический принцип характерен для белорусского, сербского и польского языков. Согласно этому принципу слова произносятся так, как пишутся, т.е. написание должно соответствовать произношению, например *галава, карова, тунэль*. Такой принцип не всегда гарантирует грамотное письмо, так как разные люди по-разному произносят и слышат. Например, корейцы не различают фонемы [r] и [l]; арабы не дифференцируют [o] и [u]; французы по-разному слышат фонему [e] в казахском слове *керек (надо)*. Это связано с тем, что звучащая речь воспринимается через фонологическое сито родного языка, поэтому при обучении неродного языка, чтобы не было акцента необходимо освоить его артикуляторную базу.

Фонематический (морфологический) принцип орфографии используется в русском языке. Фонема или морфема не меняется во всех однокоренных словах и их формах независимо от ее звучания:

оглушения или озвончения согласных, редукции гласных звуков, ассимиляции и прочих фонетических изменений в слове. Так, в словах *вода* и *воды* буква *о* передается фонемой <о> одинаково, т. е. эта фонема выражается одной и той же буквой на письме, хотя в первом случае слово находится в слабой позиции, а во втором — в сильной. В словах *воды* и *вод* одинаково пишется буква *д*, хотя обозначаемые ею звуки произносятся по-разному.

В казахском языке используются все три принципа, но ведущим является фонематический. Фонематическое письмо – это такое, в котором одни и те же буквы алфавита обозначают фонему во всех ее вариациях, независимо от ее звучания в том или ином фонетическом окружении. При этом видоизменения фонемы в различных фонетических положениях не берутся во внимание, на письме обозначается лишь ее основное звучание. В результате получается, что каждая морфема, содержащая одни и те же фонемы и их вариации пишется всегда одинаково. Она пишется одинаково даже в том случае, если в устной речи произносится по-разному. Морфема, состоящая из фонем не меняется в своем написании, хотя из-за фонетического окружения в устной речи реализуется в своих вариантах. Например согласные фонемы *с*, *ң*, *з* меняют свое произношение в зависимости от позиции в слове. На основе нового латинизированного алфавита пишется *bashy* (*басшы*)-руководитель, произносится [bashshy] [баишы], пишется *jambyr* (*жаңбыр*)-дождь, произносится [jambyr] [жамбыр], пишется *qobuzshy* (*қобызшы*)-кобызист, *тот*, *кто играет на кобызе*, произносится [qobuzshy] [қобышы], пишется *jassa* (*жасса*), *написав*, произносится [jassa] [жасса], пишется *qyz jibek* (*қыз жібек*), *шелковая девушка (из фольклора)*, произносится [qujjibek] [қыжжібек]. В трех последних примерах графема (буква) <з> имеет три варианта произношений: *ш*, *с*, *ж*, т.е. <з> = [sh] [s] [j]. В словах с гласными звуками то же самое. Пишется *erke* (*ерке*)-избалованный, произносится [erke], [йерке], пишется *ómir* (*омір*),-жизнь произносится [wómir] [уомір], пишется *shai* (*шай*)-чай, произносится [shái] [шэй], пишется *qundyz* (*құндыз*) - *норка*, произносится [qunduz] [құндүз], пишется *júrek*, (*жүрек*), - *сердце* произносится [jurók] [жүрөк].

Таким образом, если правила написания слов и их форм изучает орфография, то правила их произношения – орфоэпия.

Все перечисленные фонемы - это исконно казахские фонемы и они входят в фонетическую систему казахского языка. В казахском языке есть заимствованные фонемы – это *ц* и *ч*. Несмотря на то, что их нет в системе исконно казахских фонем, они часто встречаются в речи казахоязычных и приспособлены к нашему артикуляторному аппарату, т.е. казахи без труда произносят их. Например в словах *autsa* (*айтса*)-говори *autshy* (*айтшы*)-говори фонемы <с> и <sh> произносятся как [c] *ц* и [ch] *ч*. В новом латинизированном казахском алфавите фонема *ч* обозначена как *ch*, а фонему *ц* следовало бы обозначить как *c*. В лингвистике есть такой закон, звуки при частом использовании в устной речи, переходят в систему языка, т.е. появляются новые фонемы.

Это универсальный закон фонологизации присущ всем мировым языкам. Рождение новых фонем обусловлено внешними и внутренними факторами. Внешние факторы (экстралингвистические) - это пополнение фонем за счет заимствованных новых слов, терминов. Внутренние факторы (лингвистические) обусловлены образованием новых фонем за счет развития самого языка, в результате перехода звуков из синтагматики в парадигматику, т.е. в систему языка. Как показывает история развития языков, их звуковой фонд совершенствовался, пополнялся новыми фонемами и в силу частого их употребления приспособлялся к артикуляторному аппарату его носителей. Становление новых фонем, связано с развитием языка и мышления, обогащением его новыми понятиями, новой лексикой, влиянием смежных культур и цивилизаций. Это прогрессивное явление обогащает язык, а не «портит», как считают некоторые пуристы от лингвистики. В наше время глобализации и межкультурного сотрудничества, воспитания подрастающего поколения в традициях трехязычия не приемлем «пуристский» подход к реформированию алфавита, который может породить множество дополнительных проблем. Молодое поколение, стремящееся к западным стандартам, к вхождению в глобальное информационное пространство, усвоению мировых технологий и систем знаний за разумный и адекватный выбор казахского алфавита на основе латинской графики.

В результате внешних причин фонологизации, через заимствованные слова (*вагон*, *фильм*, *химия*) в казахском языке появились звуки *в*, *ф*, *х*. Они имеют свои эквиваленты в новом казахском алфавите на основе латинской графики (*v*, *f*, *h*). Большой спор возникает у самих лингвистов статус букв (фонем) *у* и *и*. Их называют ложными дифтонгами, так как они состоят из двух составляющих *у* = *ұу*, *уу*, *и* = *ий*, *йй*. С точки зрения главного закона орфографии – принципа экономии на письме их обозначают одной буквой, и [2]. Следовательно, слова с этими буквами следует писать как *jazú* (*жазу*)-писать, *jabyú* (*жабу*)-закрывать, *kelú* (*келу*)-приходить, *ketú* (*кету*)-уходить, *biyl* (*биыл*)-в этом году, *inelik* (*инелік*)-стрекоза,

хотя по правилам орфоэпии они произносятся как [жазұу],[жабұу], [келуу], [кетуу],[бийыл],[ійнелік].

Теперь, что касается обозначения мягких согласных. В русском языке они смягчаются посредством мягкого знака (ь). В казахском языке по правилам сингармонизма мягкость согласных подчиняется рядом стоящим «мягким» гласным. Например, в русском языке в словах *мол – моль, мел – мель* две фонемы л, одна твердая, другая мягкая, в казахском языке – одна фонема л меняет свое свойство от соседствующей гласной фонемы: если соседняя гласная «твердая», то и согласная твердая, если гласная «мягкая», то и согласная мягкая: *бол-(бұды) – бөл –(раздели) [b°ol° – b°ól°] тол –(попавься) – төл-(оригинальный) [t°ol° – t°ól°]*[3].

Закон экономии в орфографии это основной принцип, к которому стремятся все языки мира. Ученые-лингвисты пытались вывести математические формулы сочетания фонем и графем, предусматривающие создание формулы построения наиболее экономного алфавита. В русском языке экономность построения алфавита достигается тем, что дифференциальные признаки твердости и мягкости у согласных фонем обозначаются последующими гласными буквами. В казахском языке экономное письмо было предложено основоположником казахского языкознания А. Байтурсиновым, в котором многочисленные звуки казахского языка передавались лишь ограниченным числом букв. Таким образом, новое казахское письмо на основе латинской графики позволяет по возможности небольшим числом букв, полно и вместе с тем просто передавать на письме звуковую сторону языка.

ЛИТЕРАТУРА

1. Послание Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана. 14 декабря 2012 г. Стратегия «Казахстан-2050». Новый политический курс состоявшегося государства. <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1200002050>.
2. Байтурсинов А. Тіл тағылымы. (Обучение языку). Алматы, 2008. 325 с.
3. Базарбаева З.М. Проблемы сегментной и суперсегментной фонетики. - Алматы, 2016. – 600 с.

UDC 81.1

Баяндина С. Ж.,

филол.ф. д., профессор,

Абылай хан атындағы ҚазХКжәнеӘТУ

Алматы, Қазақстан, e-mail: bayandina2004@mail.ru

ТІЛДІК САЯСАТ: ТЕОРИЯ МЕН ТӘЖІРІБЕ

Түйін: Мақалада тілдік саясаттың теориялық және колданбалық мәселелері қарастырылған. Қазақстан Республикасында тілдік саясатты жүзеге асырудағы нақты нәтижелері көрсетілген.

Тірек сөздер: ұлттық саясат, тілдік саясат, мемлекеттік тіл, орыс тілі, көптілдік мемлекет.

Bayandina S. Zh.,

d. of philol. sc. prof.

Kazakh Ablai Khan UIR&WL

Almaty, Kazakhstan, e-mail: bayandina2004@mail.ru

LANGUAGE POLICY: THEORY AND PRACTICE

Abstract: The article deals with the theoretical and practical issues of language policy. The real results of language policy implementation in the Republic of Kazakhstan are shown.

Keywords: national policy, language policy, state language, russian language, multilingual state.

Language policy is a set of ideological principles and practical measures to solve language problems in society, in the state. In the field of language policy, ideological principles and practical measures are interdependent and inseparable. Language policy is an integral part of national policy; it basically depends on the general principles of the latter.

According to Y. D. Desheriev, language policy in a multinational state is particularly complex, since in this case it must take into account the factors, such as: 1) multilingualism, 2) originality of national composition and interethnic relations, 3) the role of individual languages and their speakers in public life.

Language policy depends on the political structure of society. This is clearly seen, when comparing the two polar types of political systems: 1) open (democratic and liberal) and closed (totalitarian or closed) society. In multilingual society, language policy of an open type of society is characterized by a) a desire to reduce the political engagement in the language policy tasks and methods, b) equality of ethnic groups and languages, c)

ethno-linguistic pluralism and polycentrism (or decentralisation), d) “human scale of value criteria. In a closed society with ethnic bilingualism (or multilingualism), language policy is distinguished by a) a desire to strengthen the state-political nature of language policy, b) the privileged position of one ethnic group and language, c) a tendency towards centralism and unitarism, d) “state (or national-state) “Scale of assessments [1,206-208].

Language policy refers to categories related to the conscious influence of society on a language and its implementation in a multinational and one-national state, has its own characteristics. It can be aimed at the suppression of languages or, conversely, the development of national languages.

The former USSR pursued a policy of uniformity of languages. As a result, there was a massive alienation from the native language. The analysis of national-language development in the republics of Central Asia and Kazakhstan, conducted by A. N. Baskakov, shows that the positive national-language development of the region began in the 1920s and 1930s, when territorial and national consolidation of the peoples inhabiting it began. The 80s were a contraction of the social functions of languages, and in the mid 80s the restructuring of public life directly affected Central Asia and caused a rise in the national identity of its peoples and a desire to further develop the national languages and cultures [2, 300-301]. Having similar features in the implementation of their social functions, the national languages of this region are characterized by certain features. Thus, “Kyrgyz language is fully functional in the school’s sub-sphere, ... in the sub-sphere of higher education, it functions as a language of instruction mainly in humanitarian faculties and departments ...” [3].

The history of the functioning of the Kazakh language as the language of the indigenous nation and the state language is very complex. In the history of the Kazakh language the narrowing of its public functions during the Soviet regime and their expansion in sovereign Kazakhstan can be noted.

The functioning of the Kazakh language at the present stage of its development is provided by the law. The status of the Kazakh language as the state one is enshrined in the Basic Law of the Republic of Kazakhstan - the Constitution of the Republic of Kazakhstan.

The state language is “the main component of the social and communicative system of a certain state, endowed with official status and is mandatory for use by the entire population throughout its territory” ([4,36].

The Law “On Languages in the Republic of Kazakhstan” provides for the legal protection of languages. Article 23 states that “the state and all other languages in the Republic of Kazakhstan are under the protection of the state. State bodies create the necessary conditions for these languages to function and develop. In the framework of this article, “the development of languages is provided by the state program, which provides for the priority of the state language and a phased transition of the paperwork to the Kazakh language”. In addition, it states here that “the list of professions, specialties and positions for which knowledge of the state language is required in a certain amount and in accordance with the qualification requirements is established by the laws of the Republic of Kazakhstan.” The creation of terminological and onomastic commissions and, if necessary, other structures is carried out by the Government of the Republic of Kazakhstan.

Legal protection of languages also provides for liability for violation of the legislation on languages, the competence of the authorized body, the competence of the onomastic commission, the competence of the local executive body of the region (city of republican status, capital), the competence of the local executive body of the district (city of regional significance), ensuring the implementation of the Law in the Republic of Kazakhstan “ [5].

The determination of the strategic goals and objectives of language construction in the Republic of Kazakhstan, the main directions and mechanisms for their implementation is reflected in the “State Program for the Functioning and Development of Languages in the Republic of Kazakhstan for 2001-2010”.

The language policy of sovereign Kazakhstan is aimed at the preservation and development of languages through the expansion of their social functions, including the field of education.

In 2000 in 7901 Kazakh schools (which make up 43% of the total number of schools in Kazakhstan) more than 1,6 million children studied, but their distribution across regions of the republic was uneven. In the same year, 1,5 million children studied in Russian, 80 thousand – in Uzbek, 23 thousand - in Uighur, 2,5 thousand – in Tajik, and more than a thousand in other languages. However, by this year the number of pre-school institutions has decreased to 1,158 [6].

In the field of primary and secondary vocational education in the state language, training was conducted in 200 specialties, and in the field of higher education – in 75; 85,300 (32%) students studied at Kazakh department, 181,000 (68%) - at Russian ones. In Sunday schools, 14 languages were studied as native: Korean, Hebrew, Ukrainian, Armenian, Armenian, Azerbaijani, Chuvash, Polish, Kurdish, Dungan [6].

In our opinion, it is also necessary to pay attention to the linguistic education of children of preschool age. Undoubtedly, the child should learn the native language in the family. The development of original methods and

teaching aids for teaching children the mother tongue in the family is a social need at the time being.

To our mind, the regional study of the linguistic situation in the republic is important, since the idioms in it are unevenly distributed, each region has its own characteristics. It is possible to name the studies of the functioning of the state language in the northern and western regions so far [7], [8], [9].

The functioning of languages in any country depends on the current linguistic situation, which is defined as a set of forms of existence (as well as styles) of a single language or a set of languages in their territorial and social interrelation and functional interaction within certain geographical regions or administrative-political entities.

A significant contribution to the study of the language situation and language policy was made by scientists: W. Stewart, Yu.D. Desheriev, G.V. Stepanov, A.D. Schweizer, L.V. Nikolsky, B. Kh. Khasanov, A. Orusbayev, E.D. , Bayandina S.ZH. and etc.

When characterizing language situations, scientists propose to consider four attributes of a language:

- historical conditionality (the formation of the language in the process of its development in the conditions of natural functioning, its connection with the national and ethnic tradition);
- standardization (the system of codified grammatical and lexical norms in the language);
- viability (it is determined by the presence of the appropriate team, for which the language is native);
- homogeneity (the main lexicon of a given language and its grammatical structure go back to a single, earlier stage of its development). Based on the consideration of these signs, the following types of languages are distinguished: standard, classical, local, creole, pidgin.

To describe a language situation, a typological characteristic is used, such as the function that a language performs as a means of communication. In this connection, they differ: the *official function* is the use of language in the sphere of politics and public administration; *group* - using the language within one or another ethnic or sociocultural group, *broad communication* - using languages as lingua franca for inter-ethnic communication within the state; *educational* - the use of language as a means of communication in the education system; *literary* - the use of language in fiction; *religious* - the use of language in the performance of religious rites; *technical* - the use of language to provide access to international scientific and technical literature [1].

The typology of a language situation is based on quantitative, qualitative, and evaluative features. By quantitative characteristics include

- the number of *idioms* (different language formations - language, dialect, dialect, literary language and other forms of existence) in a given language situation, which are its components;
- the number of speakers of each of the idioms in relation to the total number of the population of the studied area;
- the number of communicative areas that are served by a specific idiom;
- the number of idioms that dominate functionally.

The qualitative characteristics of the language situation include:

- the linguistic nature of idioms in a language situation (different languages or varieties of the same language), monolingual and multilingual language situations;
- structural and genetic relations between idioms: homogeneous and homomorphic (related and typologically similar) language situations or heterogeneous or heteromorphic (unrelated and typologically dissimilar) language situations;
- functional equivalence - unequal idioms: harmonious and disharmonious language situations;
- nature of the idiom (*metekta*) - local and "imported", which dominates on a national scale, for multilingual societies: endoglossic and exoglossic language situations.

Estimated signs give external and internal assessment of idioms (digloss and non-glossy language situations). Studies of the linguistic situation of different countries show that its nature is influenced by certain factors. They are objective and subjective.

Objective factors include:

- linguistic factors proper: a) the composition of the population that lives in a particular region or state from a linguistic point of view, 2) the material and typological differences between languages, between dialects and dialects;
- cultural and historical factors: a) the unity and difference of the material and spiritual culture of the population, b) the presence or absence of the literary tradition in the languages of the region and the state, as well as the pace of its development;
- demographic factors: a) the number of speakers of languages, b) the compactness of residence of representatives of different ethnic groups, c) the birth rate and mortality of carriers of different languages;
- geographical factors: a) physiographic landscape of the spread of languages, b) barriers of natural origin

that impede communication of people, c) the presence of natural means of communication;

- economic factors: a) the emergence of commodity-money relations, b) the development of local markets and their relationship with the national and world markets;

- socio-historical factors: a) class stratification of society, b) the nature of the socio-economic formation,) mass migration of the population, d) historical changes in the regions and states [10].

The “State Program for the Functioning and Development of Languages in the Republic of Kazakhstan for 2011 - 2020” highlights the issues that have arisen in Kazakhstani society on the development of the state language:

- uneven proficiency level of the state language in society;

- insufficient introduction of the state language into the social and communicative environment of the country;

- decline in the linguistic culture of Kazakhstani society;

- the need to preserve and strengthen the linguistic capital of Kazakhstan.

These issues are related to objective reasons: a lack of the unified methodology and standards for teaching the state language, the uniform standards for the training infrastructure activities, the incentive and monitoring system of the state language mastering process, the low level in training of the Kazakh language teachers and specialists, the existence of problems connected to terminology, anthroponimics, and onomastics.

The State Program noted the specific results that have been achieved in Kazakhstani society in connection with the implementation of language policy for the development of the state language and the languages of ethnic groups living in the republic:

“- the infrastructure of teaching the state language has been significantly expanded (940 kindergartens with Kazakh language of instruction, which is 68% higher than in 2001; 3811 schools – which is 163 more than in 2001; 101 centers for teaching the state language were created);

- the process of transition of the paperwork to the state language is being actively implemented (the proportion of documents in the Kazakh language in the government bodies is about 67%);

- the development of a methodological base for teaching the state language (multi-level educational and methodological complexes, 10 types of dictionaries with a total circulation of 720 thousand copies, 8 industry-specific bilingual and trilingual dictionaries with a total circulation of 260 thousand copies);

- in order to introduce new information technologies into the state language learning process, the Internet portal has been created and is constantly updated (over 20 types of services, active user audience from 50 countries of the world);

- the communicative function of the state language is being strengthened (in the content of the state-owned media, broadcasting time in the Kazakh language is over 70%; of the 2750 print media, 68% is published completely or partially in the state language);

- systematic work is being conducted to develop and strengthen cultural ties with compatriots living abroad;

- an effective system of state support for ethnic languages living in Kazakhstan was established (out of 7576 general education schools, 1598 are with Russian, 62 - with Uzbek, 14 - with Uighur, 2 - with Tajik languages of instruction, 2089 schools are mixed; out of 2003 preschool institutions, 260 are with Russian, 2 - with the Uzbek language of instruction; 801 children educational institutions are mixed; in 190 Sunday schools of ethnocultural associations the native languages of 30 ethnic groups are studied; out of 50 Kazakh theaters, 9 are mixed, 15 - Russian, 1 - Korean, 1 - German, 1 – Uzbek, and 1 - Uygur)” [11].

The issue of language development is a common concern for all citizens of Kazakhstan, and the sociolinguistic study of the language situation of the republic will allow to develop an effective mechanism for implementing the functioning and development of the state language in spheres of life and regions. In order to maintain the tolerant relationship between representatives of different nationalities, it is necessary to create conditions for the development of ethnic languages and the formation of the multilingualism among the citizens of Kazakhstan.

REFERENCES

1 Mechkovskaya N.B. Obscheye yazykoznanie. Strukturnaya i sotsial'naya tipologiya yazykov. Uchebnoye posobiye dlya studentov filologicheskikh i lingvisticheskikh spetsial'nostey. - 2 izd. – M.:Flinta: Nauka, 2001.

2 Baskakov A.N. Natsional'no-yazykovoye razvitiye v respublikakh Sredney Azii // Funktsionirovaniye yazykov v mnogonatsional'nom gosudarstve. – M. 1991.

3 Orusbayev A.O. YAzykovaya zhizn' Kirgizii (Funktsional'naya distributsiya yazykov). – Frunze: Ilim, 1990.

4 Khasanov B.KH. Sotsial'no-lingvisticheskiye problemy funktsionirovaniya kazakhskogo yazyka v Respublike Kazakhstan. ADD. – Alma-Ata, 1992.

5 Zakon RK «O yazykakh v Respublike Kazakhstan». – Astana: IKF «Foliant», 2000.

6 Gosudarstvennaya programma funktsionirovaniya i razvitiya yazykov na 2001-2010 gody / Kazakhstanskaya pravda, 17 fevralya 2001 g.

7 Abasilov A.M. Memlekttik tildің Kazakstan Respublikasyyny soltystik aimarındary kызmeti: sociolinguistics, problemals, olards sheshu zholdary. Phil. fil. Cand. Abstract.– Almaty: CEC «ABC», 1998.

8 Kurmanova B.K. Sotsial'no-lingvisticheskiye problemy funktsionirovaniya gosudarstvennogo yazyka v Zapadnom regione Respubliki Kazakhstan. Avtoref. kand. diss. – Almaty: TOO «Zhaniya-poligraf», 2002.

9 Tekzhanov K.M. Regional'noye funktsionirovaniye gosudarstvennogo yazyka (na primere Pavlodarskogo Priirtysh'ya). – Almaty, 2005.

10 Chernyshev V.A. Faktory skladyvaniya i izmeneniya yazykovoy situatsii // Problemy izucheniya yazykovoy situatsii v stranakh Azii i severnoy Afriki. – M.: Nauka, 1970

11 Gosudarstvennaya programma funktsionirovaniya i razvitiya yazykov v Respublike Kazakhstan na 2011-2020 gody. – Astana, 2011.

УДК 81.33

Ғабитханұлы Қ.,

профессор, Қытай және Азия- Тынық мұхит
аймағының тіл және аударма кафедрасы
Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ
Алматы, Қазақстан, e-mail: kayrat_g@mail.ru

ҚАЗАҚ ТЕРМИНДЕРІН БІРІЗДЕНДІРУ МӘСЕЛЕСІ

Түйін: Бұл мақалада қазақ терминдерін біріздендіру мәселесі көтерілген. Шетелде тұратын қазақтар оның ішінде әсіресе Қытайда тұратын қазақтардың қолданылып отырған терминдердің Қазақстанмен бір ізде болмауының себеп-салдарына нақты талдаулар жасалған. Сонымен бірге оны шешу жолдары қарастырылған.

Тірек сөздер: Тіл, жазу, термин

Gabitkhanuly K.,

Prof. Department of languages and
Translation of China and the
Asia-Pacific region Ablai khan KazUIRandWL
Almaty, Kazakhstan, e-mail: kayrat_g@mail.ru

THE PROBLEMS OF UNIFICATION KAZAKH TERMS

Abstract: This article considers the problem of unification of Kazakh terms. Here given all reasons and the possible damage of lack of unification with specific analysis of using the terms among those Kazakh people who live abroad, particularly Kazakh people in China.

Keywords: Language, written form, term.

Қазақ ұлты бүгінде қай елде қоныстанбасын, олардың бір ғана ана тілі бар, ол – қазақ тілі. Ал қазақ тілі Қазақстан Республикасында ғана мемлекеттік мәртебеге ие. Сондықтан қазақ тілінің болашағы да әрине, негізінен Қазақстандағы қазақ тілінің қолданысына байланысты болмақ. Десе де, шетелдерде тұратын қазақтардың да өз ана тілін әртүрлі деңгейде сақтап, қолданып отырғанын ескерген жөн, сол үшін де қазақ тілінің мәселелері тек Қазақстан көлемінде ғана шешімін тауып, сонымен ғана шектеліп қалмауы тиіс деп қараймыз.

Қазақ тілі мен жазуы – қазақ халқы үшін жай ғана қарым-қатынас құралы емес, ұлттық болмысымызды, мәдениетімізді сақтап оны ұрпақтан-ұрпаққа жалғастыратын, бір-бірімізді тұтастырып тұратын күре тамырымыз. Олай болса, информация заманы туған бүгінгі таңда қазақ халқы – біздің тіліміз қандай күй кешіп отыр? Заман талабына сай ма? Басқасын қойғанда өзге халықтар сияқты дүниежүзіндегі қазақ халқында ортақ жазу жүйесі мен терминдік жүйе, ортақ орфографиялық ереже, тілдік норма бар ма? Дәл қазір жоқ. Олай болса не істеуіміз қажет? Міне, бұлар бәрімізді қатты толғандыруы тиіс. Төменде қазақ терминдерінің бүгінгі жағдайы және оны біріздендіру мәселесін саралап көрмекпіз.

Қазақ тілі қазіргі таңда Қазақстаннан тыс Қытай, Өзбекстан, Моңғолия, Иран, Түркменстан, Түркия қатарлы елдерде тек отбасы ғана емес, түрлі әлеуметтік деңгейде қолданылады. Олардың кейбіреулерінің өзіндік баспасөзі мен радио-теледидары, білім беру жүйесі бар болса, кейбіреулерінің бірлі-жарымды қазақша газет-журналы, радиосы мен телеарнасы бар. Мәселен, бүгінде Өзбекстан Республикасында 1,6 миллион қазақ тұрады. Кеңес Одағы ыдыраған жылдарда Өзбекстанда 700-ге тарта қазақ мектебі болған. Өзбекстанның Халыққа білім беру министрлігінің мәліметі бойынша, 2002-2003 жылдары қазақ-өзбек

тілінде дәріс беретін аралас мектептердің саны 581 болса, 2006-2007 жылдары 521 аралас мектеп болған. Ал, қазір таза қазақ мектептерінің саны 234. Мектептерде сабақ латын жазуымен оқытылады, жалпы білім беру мектептері 9 сыныпқа дейін ғана білім береді. Алты жоғары оқу орнында қазақ факультеттері, «Нұрлы жол» газеті сияқты республикалық және басқа да деңгейдегі мерзімді баспасөзі бар, республикалық және облыстық, аудандық қазақ мәдени орталықтары жұмыс істейді. Саралап қарағанда бұл елдегі қазақ терминологиясында ауытқушылық жоқ деуге болады. Оның басты себебі, Қазақстандағы телеарна-радио, газет-журналдарды еркін пайдаланады, бұрынғыны айтпағанда соңғы 70 жылда Кеңестер Одағы атты елдің құрамында бірге өмір сүрді, қазірдің өзінде де «Ана тілі», «Қазақ тілі», «Қазақ әдебиеті» секілді оқулықтар Қазақстаннан барады.

Моңғолия Республкасында жүз мыңнан аса қазақ тұрады, Баян-өлгей, Қобда аймақтарында қазақ мектептері бар, олар сонау кеңестік заманнан бері мектептерде Қазақстан оқулықтарын пайдаланады. Баспасөз саласындағы журналистер дерлік Қазақстанда білім алғандар. Қазіргі кездеде баспасөз саласы Қазақстанмен тығыз байланыста. Сондықтан бұл елде де термин қолданысында Қазақстанмен бірізділік сақталған.

Ал Қытайда тұратын бір миллион үш жүз мыңдай қазақтарда аудандық газет-журналдарды қоспағанда, мемлекет, өлке, облыс, аймақ дәрежесінде шығып, жалпы таратылатын оннан астам газет-журнал бар. Бес-алты баспадан жылына миллиондаған данамен ондаған, жүздеген әртүрлі оқулықтар мен әдеби-мәдени, ғылым мен техника, шаруашылық, өнер т.б. салаларға арналған кітаптар жарық көреді. Орталық, өлкелік сияқты жалпылық радио-телеарналар мен облыстық, аймақтық деңгейдегілерді айтпағанда, тіпті кей аудандар да қазақ тілінде өз алдына радио-теледидар хабарын таратып отыр. Жоғары оқу орындарында қазақ филологиясы мамандығы бар. Орта, бастауыш мектептерде белгілі деңгейде қазақ тіліндебілім беріледі. Демек, көріп отырғанымыздай, қазақ елінен кейінгі қазақ тілі біршама кең қолданысқа ие орта ол Қытай Халық Республикасында. Осыған орай жалпы шетелдердегі қазақтардың ішінде Қытайда тұратын қазақтардың тіл мәселесі де ең күрделі жағдайда деуге болады. Себебі соңғы 40-50 жылда басқалардай (мысалы: Өзбекстан, Моңғолия т.б.) емес Қытайдағы қазақтарда тіл жазу мәселесі көп жағдайда өз алдына шешіліп келді. Яғни онда 1965 жылға дейін төте жазу қолданылса, 1965 жылдан 1983 жылға дейін латын жазуы, ал 1983 жылдан қазірге дейін қайтадан 33 әріптен тұратын төте жазу (Қытайдағы қазақтардың сөзі бойынша- көне жазу) әліпбиін қолданып келеді. Соған сәйкес қазақ әдеби тілінің орфографиялық ережелері өзінше қалыптасқан, яғни Қазақстандағы 42 әріп қолданылатын орыс-қазақ әліпбиі мен оның орфографиялық ережелеріне сәйкес келе бермейді. Сонымен бірге, Қытайда өз алдына қазақ тілінде термин жасайтын, жасап қана қоймай оны заңдастырып, қолданысқа енгізіп отыратын орындар жұмыс істейді. Ол – ҚХР Шыңжаң Ұйғыр автономиялы өлкелік тіл-жазу қызметі комитеті. Қазақстанда термин сөздер ең алдымен орыс тілінен аударылатыны сияқты, Қытайдағы мамандар да термин сөздерді қытай тілінентіке аударып қолданады, терминдерді заңдастырып, бекітіп, ай сайын, маусым сайын баспасөз орындарына жіберіп жариялап отырады. Жасалатын терминдер тек Қытай еліне тән ұғымдар мен сөздер ғана емес, бүгінгі өркениет, жалпы адамзат үшін, соның ішінде жалпы қазақ халқына да тән, ортақ ұғымдар және ол басқа тілдердің емес, қазақ тілінің ортақ сөз байлығын пайдаланып жасалған. Мәселен, қолымыздағы «ШҰАР ұлт тілдеріндегі атауларды арнаға түсіру, бекіту алқасы» 1999 жылы баспадан шығарған Ханзуша «қытайша» - қазақша арнаға түсірілген атаулар жинағының 1-томына 1980 жылдан бері жарияланып, бекітілген 15 мыңнан астам атау енгізілген. Ондағы атаулар саяси, экономика, философия, заң, логика, психология, шипагерлік(медицина), малшаруашылығы, малшипагерлігі (мал дәрігерлігі), жайылым, жағрапия (география), электрон техникасы сияқты 70-тен астам саланы қамтыған. Бұдан басқа мемлекет қызметкерлерінің атаулары, кәсіптік-техникалық қызмет аттары, ғылыми атақтар, дүниежүзіндегі ақша бірліктері, баспасөзде көп қолданылатын атаулар да енгізілген. Оның ішінде Қазақстанда жасалған терминмен бірдей шыққандар да немесе қазақ тіліне өте сәтті аударылып, жасалынғандары да жетерлік (мышқаны – *тинтуір*, Балконды – *самалдық* деп алған тәрізді). Ондағы кейбір аудармалардың сәтті шығуы қытай тілінің ерекшелігіне де байланысты. Қытай тілінде буындық мағыналы жазу қолданылады да, қытай иероглифтерінің өзінен оның мағынасы шығып тұрады. Бұл өзге тілге аударуға қолайлы. Оның үстіне қытай тілі өзге тілден атау қабылдағанда 99 пайызын өз тіліне дерлік аударып қабылдайды. Соған сәйкес қытайша атау терминдер де, негізінен, қазақ тілінде аударылып қабылданған. Десе де, өкініштісі, олардың ішінде Қытайдан тыс елдердегі қазақтарға түсініксіз атаулар көп кездеседі. Керісінше, Қазақстандағы жасалынған терминдер де қытайдағыларда қолданылмайды. Өзара ауыс-түйіс жоқтың қасы. Осылайша, жазу жүйесі ұқсамауынан, екі елдегі қазақтар бір-бірінің басылымын бірі оқи алмауы өз алдына, жасалынып жатқан терминдердің бір ізге түспеуі себебінен, өзара түсініспейтін, соның зардабынан қазақ пен қазақ өз тілін тілмаш арқылы

«Иноязычное образование: опыт, инновации и перспективы»

ұғынатын дәрежеге жетті. Әрине, соңғы кездегі ресми емес барыс-келістер мен зиялы қауымның өзара жеке байланыстарының нәтижесінде кейбір атау-терминдер ортақ қолданысқа енді, бірақ бұл жалпы жасалған терминдердің өте аз пайызын ғана қамтып отыр.

Төменде сөзіміз дәйекті болу үшін екі елде де Терминком жағынан бекітіліп, қолданылып отырған кейбір терминдерді салыстырып көрейік:

汉语 қытай тілінде	俄语 орыс тілінде	中国哈萨克语 Қытайдағы қазақтардың тілінде	哈萨克斯坦哈萨克语 Қазақстанда
国书	верительная грамота	мемлекеттік жолдама	сенім грамотасы
国际公法	международное публичное право	халықаралық әлеуметтік заң	халықаралық жария құқық
外交豁免	дипломатический иммунитет	дипломатиялық тектелемеу	дипломатиялық иммунитет
外交特权	дипломатические привилегии	дипломатиялық ерекше ұқық	дипломатиялық артықшылық
国会	герб	герб	елтаңба
国歌	гимн	гимн	әнұран
国际货币基金组织	международный валютный фонд	халықаралық ақша қоры ұйымы	халықаралық валюта қоры
国际复兴开发银行	международный банк реконструкции и развития	халықаралық көркею-даму банкесі	халықаралық қайта құру және даму банкі
欧洲共同体	европейское сообщество(ЕС)	европа ортақ тұлғасы	еуропалық қауымдастық(ЕҚ)
代表团	делегация	уәкілдер үйірмесі	делегация
欧洲经济共同体	европейское экономическое сообщество	европа экономикалық істестік ұйымы	еуропалық экономикалық қоғамдастық
经济制裁	экономическая санкция	экономикалық жаза	экономикалық санкция
国务委员	Член Госсовета	мемлекеттік істер жорасы	мемкестің мүшесі
国务院总理	премьер министр	гуо у юнның зунлиі	үкімет басы, премьер министр
书记	секретарь	шужи	секретарь, хатшы
副总理	вице-премьер министр	орынбасар зунли	премьер-министрдің орынбасары
总书记	первый секретарь	бас шужи	бас хатшы
人大代表	депутат	халық құрылтайының уәкілі	депутат
县人大常委会	районный маслихат	аудандық халық құрылтайы	аудандық мәслихат
教育法	закон об образовании	оқу-ағарту заңы	білім заңы
县教育局	районного отдела образования	аудандық оқу- ағарту мекемесі	аудандық оқу бөлімі
专业	специальность	кәсіп	мамандық
连续剧	сериал	ұласпалы теле фильм	сериал
公司	компания	серіктік	компания
网络	интернет	торап	ғаламтор
手机	сотовый телефон	қолфон	ұялы телефон
短信	сообщение SMS	келте хат	хабарлама
金融机构	финансовые органы	қазына құрлымы	қаржы құрылымдары
金融体制	финансовая система	финанс түзілісі	финанс жүйесі

«Шеттілдік білім беру: озық тәжірибелер, инновациялар және болашағы»

金融市场	финансовая биржа	акша базары, финанс базары	қаржы биржасы
批发价	оптовая цена	толайым бағасы	көтерме сауда бағасы
零售价	цена в розницу	жеке бағасы	бөлшек сауда бағасы
超市	супермаркет	ерен базар	супермаркет
拍卖	аукцион	бәсеке сауда	аукцион
官僚主义	бюрократизм	төрешілдік	бюрократияшылдық
飞机	самолет	айрыплан	ұшак
飞机场	аэропорт	айрадыром	әуежай
走私	контрабанда	аткезшілік	контрабанда
护照	паспорт	паспорт	төлқұжат
身份证	удостоверение	азаматтық куәлік	жекекуәлік
医院	поликлиника	шипаяхана	емхана
医生	врач	шипаягер	дәрігер
中医	традиционная китайская медицина	жунгуоша дәрігерлік, ханзуша шипаягерлік	Дәстүрлі қытай медицинасы,
肿瘤	рак	өспе, рак ауруы	қатерлі ісік
救护车	скорая помощь	шұғыл құтқару көлігі	жедел жәрдем
金杯	золотой кубок	алтын лоңқа	алтын кубок
银杯	серебряный кубок	күміс лоңқа	күміс кубок
教练	тренер	тәрбиеші	бапкер
大学	университет	дашуе	университет
中国文化	Китайская культура	Жуңгуо мәдениеті	Қытай мәдениеті

Мұндай терминдер саясат, дипломатия, экономика, білім беру, ғылым мен мәдениеттен бастап күнделікті қолданыстағы сөздерден де байқалады. Қазақ тілі о баста диалект тіл айырмасы жоқ, біртұтас тіл екені көпке аян, десе де, дәл қазіргі кезеңде ғылым тілінде диалект тіл қалыптаса бастағандай. Екі мемлекет арасында білім беру, мәдениет алмасу т.б. салаларда қыйындықтар тудыруда. Мысалы: Қытайда қазақ тіліне әлдеқашан аударылған көптеген әдеби шығармалар мен телефильмдер қазақстандықтар үшін түсініксіз болғандықтан, қайталай аударуға тура келеді, солай істеліп те жатыр.

Егер термин саласындағы айырмашылық осылай кете беретін болса, бұл болшақта екі елдегі қазақ ұлтының ғана мүддесіне нұқсан келтіріп қоймайды, көрші екі мемлекеттің өз мемлекеттік тілдерінде қалыпты қарым-қатынас жасауына нұқсан келтіреді деп ойлаймыз, Қазақ тілі Қытай Халық Республикасында белгілі аймақтық қана қолданысқа ие азсанды ұлттың тілі болып есептелгенімен, қазақ елінде қазақ тілі – мемлекеттік тіл. Сондықтан Қытай елінде қолданылып отырған қазақ тілі екі ел үшін түсінікті, дәнекер тіл болуы тиіс. Жібек жолы дәлізі экономиканың ғана емес, ғылым мен мәдениеттің, жалпы өркениеттің дәлізі болуы үшін ең алдымен тіларалық кедергілерден арылу қажет. Біздің ойымызша, Қытайда тұратын қазақтардың термин жүйесі болашақта Қазақстандағымен бір ізге түсетін болса, бұл тек екі елдің достығын онан ары нығайтуға қызмет етеді, сауда-саттық, экономика, мәдени, білім беру т.б. салалардағы ынтымақтастықты мұнанда жоғары деңгейге көтеруге, осымен бір уақытта Жібек жолы дәлізінің қайтадан гүлденіп дамуына үлкен септігін тигізеді.

Жалпы, тіл ғылымында дыбысты тіл екі салаға бөліп қарастырылады. Оның бірі – материалдық жағы да, екінші бір жағы – оның атқаратын қызметі. Қандай да бір тіл, ең алдымен, өзінің қарым-қатынас құралы қызметін өз деңгейінде дұрыс атқаруы үшін сол тілді қолданушы ұлттың өкілдері тілдік материалдарды, яғни сөздерді (терминдерді), таңбаларды, әріптерді, дыбыстар мен грамматикалық формаларды бірыңғай қолдануы керек. Олай болмағанда тілдік түсінісу мүмкін болмай қалады. Ал түсінісу болмаған жерде тіл өзінің жалпыұлттық қасиетінен, қызметінен айырылады. Сондықтан да кемелденген ұлттық тілдерде тілдік дәстүр, яғни тілдік норма болады. Қазақ тілінде солай болуы қажет. Тілдік норманы, жазу мен

термин жүйесін қалыптастырып, бүкіл қазақ халқына тарату және оны тұрақтандыру, бір ізге келтіру тек жазба тілдің ғана қолынан келмейді. Оған тілдің қызметін реттеп, белгілі жүйеге келтіріп, заңдастырып отыратын (қазақтар шоғырлы қоныстанған елдердегі) тіл мамандары мен мемлекеттік құзырлы орындарының белсенділігі мен қолдауы қажет.

Ұсыныс ретінде ең соңында айтарымыз: тез арада қазақ тілі қолданысқа ие елдердің термин қолданысын реттеп отыратын мемлекетаралық терминологиялық комиссия құру және бұл мәселені мемлекеттік деңгейіндегі құзырлы орындардың өзара келісімімен жоғары деңгейде шешілуіне қол жеткізу тиіс деп қараймыз.

ӘДЕБИЕТ

1. Ханзуша-Қазақша арнаға түсірілген атаулар жыйнағы. ҚХР, Шынжаң халық баспасы, 1999, –607бет
2. Терминологиялық жинақ. Алматы; «Сөздік-Словарь», 2002, –472бет
3. Бекітілген терминдер сөздігі (15 мыңға жуық термин). Алматы: Дайк-Пресс, 2009, –328 бет
4. Ханзуша-қазақша жаңа атаулар сөздігі. ҚХР, ұлттар баспасы, 2016ж.
5. Экономикалық орысша-қазақша сөздік. “Дайк-Прес” Алматы, 2008ж.
6. Заң терминдерінің сөздігі. “Жеті жарғы”, Алматы, 2007ж
7. Қазақша-орысша сөздік. “Дайк-Прес” Алматы, 2008ж.

ӨӘЖ 811.1/9

Рысалды Қ.Т.

филол. ғ.д, профессор
Абылай хан ат. ҚазХҚ және ӨТУ, Алматы, Қазақстан
e-mail: ryssaldy@yandex.ru

ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢДЕГІ ҰЛТТЫҚ ТІЛІМІЗДІ ЖАҢҒЫРТУДЫҢ ЕКІ СИПАТЫ ТУРАЛЫ

Түйін: Мақалада ел өміріндегі рухани жаңғырудың жаңа кезеңіндегі маңызды бір саласы ретінде ұлттық тілімізді замана талабына сай келетіндей дәрежеде, өмірдің барлық саласында толыққанды қызмет ететін, тұлғасы мен мазмұны іштей үндестікте кемелденген әлем тілдерінің дәрежесіндегі деңгейге жеткізу бағытында жаңа әліпбиін жаңарту бағыттары сараланады. Әліпбиінің қалыптасу кезеңдері мен өзгерістері баяндалған. Қазіргі қазақ әліпбиінің реформасының бағыт бағдары, ғылыми негіздеулері сараланады. Сонымен бірге тілдің ішкі заңдылықтары мен ұлттық болмысының тілдегі көрінісі қандай ғылыми парадигмада зерделеуден өтіп жатқаны пайымдалады.

Тірек сөздер: рухани жаңғыру, тіл жаңғыруы, ұлттық тіл, тіл әліпбиі, ғылыми зерттеу парадигмасы, семантикалық категориялар.

Rysaldi K. T.

d. of philol. sc, professor
Kazakh Ablai khan UIR&WL
Almaty, Kazakhstan, e-mail: ryssaldy@yandex.ru

TWO ASPECTS OF NATIONAL LANGUAGE MODERNIZATION AT CURRENT STAGE

Abstract: The article analyses the ways of new alphabet's modernization as a part of modernization of nation's identity at current time. It is claimed, that national language should be increased to the level of world languages with harmonized inner form and content, where it can fully function in all spheres of life and meet all the requirements of modern time. The stages of formation and changes in the alphabet are discussed. The directions and scientific substantiation of current Kazakh alphabet reform are analyzed. At the same time, it is assumed in what scientific paradigm the inner principles of language and reflection of national identity in the language are being studied.

Keywords: modernization of national identity, modernization of language, national language, alphabet, scientific research paradigms, semantic categories.

*Рухани жаңғырудың бір бағыты тілді жаңғырту,
оған сай келетін жаңарған ұлттық әліпбиі.*

ҚР Президенті Нұрсұлтан Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласының «Таяу жылдардағы міндеттер» атты тарауында «қазақ тілін біртіндеп латын әліпбиіне көшіру жобасын ұсынған еді.[1] Мақалада Президент қазақ әліпбиінің тарихын кеңінен саралай келіп, оның өзгеруінің астарында нақты саяси себептердің болғанын келтіреді. 2012 жылғы желтоқсан айында жария еткен «Қазақстан-2050» Стратегиясында «2025 жылдан бастап латын әліпбиіне көшуге кірісуіміз керектігін» мәлімдеді.

Қазақ әліпбиі өз тарихында руникалық жазуы, араб әліпбиі, латындандырылған әліпби, орыс графикасы әліпби дәуірлерін бастан кешкен. Күні бүгінге дейін кириллица қолданылып келеді. Ол әліпбилер қазақ тіліне қаншалықты икемделсе де, ана тілінің табиғатының өзгерісіне ұшыратпай қойған жоқ. Мәселен, қазіргі қолданыстағы әліпбиде орыс тіліне тән дыбыстарының кірігуінің айғақтары бар. Қазақ тіліне тән емес әріптер: ф, я, ю, ч, щ, ц, ё - орыс тілінен енген сөздермен әліпбиге кіргендер. Бұл әріптер тілге енгенде, қазақ тілінің дыбысталуы мен ырғағына өзіндік әсер етпей қойған жоқ. Онымен қоса аталмыш тілден енген сөздер ұлттық тіл табиғатына өзіндік сипаттарды енгізді. Ондай сөздер қазақ тілінің сөздік қорына енді. Әрине, кірме сөздер өз тілінің қалпымен өзге тілге өзіндік бір қабатын құрайды. Бұл құбылыс тіл құрылысына ықпал етпей қоймайды. Бұл айтылып отырғандар тілдің бір ғана деңгейіне қатысты, атап айтқанда, лексикалық деңгейге байланысты. Тіл күрделі жүйе; фонетикасы, синтаксисі, морфологиясы, лексикологиясы осындай сыртқы тілдік әсерлерден олар да тыс қала алмайды.

Тілді жаңғырту өте күрделі де аса маңызды іс. Тіл бекіп қалған құрылым мен жүйе ғана емес. Ал оның сырт көрінісі әліпбиі тілдің ішкі табиғатына сай келіп, оның өзіндік ішкі мазмұны мен мәніне үйлесіп, ұлттың өзіндік ерекшеліктерін айқын көрсете алса ғана, нағыз ұлт құндылығы, ұлттың рухы бола алады. *«Die Sprache ist gleichsam die „äußerliche Erscheinung des Geistes der Völker“... Ihre Sprache ist ihr Geist und ihr Geist ihre Sprache, man kann sich beide nie identisch genug denken»* (В. фон Гумбольдт) [2] *«Тіл сондай-ақ халық рухының сыртқы көрінісі». «Оның тілі – оның рухы және де екеуінің соншалықты иденттілігін толық түйсіну мүмкін емес».*

Шын мәнінде тілі қандай болса, халқы да сондай. Халқы қандай болса, тілі де сондай деген тұжырым өте анық-қанық айтылған. Тіл барлық сыртқы, ішкі табиғатымен сол халық рухының айнасы іспетті. Ендеше тілдің сыртқы формасы - әліпбиі де сол халықтың сыр-сипатын, ішкі жан дүниесін, санасында қалыптасқан болмыстың тілдік санадағы бейнесін анық, айқын көрсете алуы керек. Жаңадан қалыптастырған қазақ әліпбиі осы үдеден шыққаны ләзім. Осы күні қолданылып жүрген кириллица қазақ тілінің ұлттық дыбыстарын өзіндік болмысындағы ерекшеліктеріне сәйкес әріптермен таңбалап қолданып келеді, ал ұқсас деген дыбыстар екі тілде бірдей таңбаланғанмен дыбыстық, әуездік сипаттарында өзіндік болмысы бар екені айқын. Біздің халықтың орыс тілін меңгермегені кем де кем, осыған орай орысша дыбысталуының қазақ тілінің сөйлеуіне әсер ететіні айқын, екпіндік және интонациялық тұрғыдан ондай ықпалдар сезіліп тұрады. Ол тіларалық интерференция заңына сай келеді. Осы тұрғыдан алғанда, қазақ тілінің тек өзіне тән дыбысталуына үйлесімді әліпбиі болғаны абзал, ал өзге тілден енген сөздер қазақ әліпбиінің емлесіне бағындырылуы керек. Қазіргі кезде қалыптастырылып жатқан әліпбидің осы талап үдесінен шығуы алға қойылуда. Жаңа әліпби қазақ тілінің өзіндік ұлттық сипатына сай болса, осы уақытқа дейін әртүрлі сыртқы ықпалдар әсерінен ажырап қалған өзінің төл табиғатына қауышып, жаңғыруы керек.

Латын негізді әліпбиі әлі сөз болмай тұрған сонау 1996 жылы мен осы бағытта бір әрекет жасауға мәжбүр болған едім. Германияның ДААД ұйымының шешімімен мен Қазақ-неміс тілдерінің контрастивті грамматикасын жазуға Гамбург университетіне тағлымдамалық жолдама алып, сол университетте аталмыш грамматиканы университет баспасынан шығарған едім. Маған берілген компьютерде қазақ кириллицасы болмады. Сол себепті өзім неміс әліпбиіне сүйене отырып, қазақ тілінің латыннегізді әліпбиін құрап, кіріспеді түсініктемесін бердім. Грамматика үлкен тиражбен сол елдің университеттеріне таралды, бір партиясы Алматыға жіберілді. Сол жылы Тіл білімі институтында академик Ө.Т.Қайдаровтың ұйымдастыруымен алғаш рет латыннегізді қазақ әліпбиі мәселесінің талқылауына қатысып, өз жобамды көрсеткен едім.

Рухани жаңғыру аясында тілді реформалаудың маңызды бір сарасы латын әліпбиіне көшу. Оның түпкі мәні осы күнге дейін қолданыста болған кириллнегіздегі әліпбидің қазақ тілінің ұлттық болмысына келтірген кері ықпалынан шығу және де қазіргі ғаламдық өркениетке сай өзіміздің ұлттық әліпбиімізді қалыптастыру. Осы бағытта қазақ әліпбиінің үш жобасы халық талқылауынан өтті.

Алғашқы жобада қазақ тілінің дыбыстарын графикалық белгіленуінде диграфтық тәсіл қолданды. Бір дыбысқа екі әріп қосарлана беріліп, сөздерді оқу мен жазуға оңтайлы бола алмады; қазақтың төл дыбыстары: *ә-ae, ө-oe, ү-ue* түрінде таңбаланып, кеңістікті кеңейтіп, пернетақтада терілу уақыт алып, қолайсыз болды. Халық талқысында бұл жоба қатты қарсылыққа душар болды.

2017 жылдың желтоқсан айында латыннегізді қазақ әліпбиін ғылыми негізде қалыптастыру мақсатында академиктер, ғылым докторлары мен белгілі тіл мамандары бірлесе отырып, бірнеше жобалық нұсқаларын талдап, кең ауқымда зерделеп, «бір дыбысқа бір әріп» қағидасына негіздеп жаңа жобаның нұсқасын қалыптастырып, Елбасының атына он алты академиктер мен ғылым докторлары қол қойған Ашық хат жолданған болатын.

Екінші рет өзгертіліп, латын графикасына өту туралы Президент Жарлығымен жарияланған апострофты нұсқаның да қолдану барысында кемшіліктері шығып, ел көңілінен шықпады. Апостроф әріптердің оң жағына түскендіктен. оның диграфтан айырмашылығы шамалы болды және де ол тоғыз әріпке қолданылғанда, ғалымдар айтқандай, апострофтармен жазу кезіндегі қиындықтар болатыны байқалады, өйткені осы жазудағы төл дыбыстармен келетін сөздердің жиілігі жоғары.

Елбасымыз Нұрсұлтан Назарбаев ел тілегін ескеріп, «Қазақ тілі әліпбиін кириллицадан латын графикасына көшіру туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2017 жылғы 26 қазандағы №569 Жарлығына өзгеріс енгізді. Халықтық талқылауда қалыпқа түсірген Қазақ әліпбиі өмірге жол тартты.

Үшінші нұсқада диакритиканың бір түрі ақут қолданылған.

Негізінде қазақ тілінің әліпбиі ұлттық тілдің сипаты болғандықтан, ол тек осы ұлттық тілдің төл дыбыстарына ғана негізделуі басты ұстаным болуға тиіс еді. Бұл пікірді қазақ лингвистері, оның ішінде осы жобаны жасауға о бастан белсенді түрде қатысып жүрген профессор Әлімхан Жүнісбеков те айтып келеді. [3] Әлемдік тәжірибеде осы ұстаным әліпби құрастыруда негізге алынғаны баршаға аян. Шеттен кірген сөздер ана тілінің заңдылықтарына сай қабылданған жазу ережелері арқылы қолданылып жазылатыны белгілі.

Аталмыш әліпбиіде *щ, ч* дыбыстары диграфтармен таңбаланған. Бұл негізгі «бір дыбысқа бір әріп» қағыдасына қайшы келеді.

Сонымен қоса бұл жобаның да ұлттық дыбыстарды таңбалауда әлі жетілдіруді қажет ететін тұстары бар. Мәселен, «у, ұ, ү» әріптерінің негізінде бір жүйелілік бар, ендеше олар тұлғалық жағынан да бірегей болуы заңды. Ал қазіргі әліпбиіде «Ә» -«А ақутпен», «Ө - О ақутпен» қолданған ұстаным өзгерген, «У» – «Ү ақутпен»; «Ұ» - «U»; «Ү» - «U ақутпен» белгіленгені бірізділіктен ауытқып, үлкен қиындықтар туғызады. Әліпбиді құрағандардың өз дәйектемелері болар, дегенмен байқап қарасақ, жүйеліліктен кеткен соң, мына түрінде қиындықтар болары көрініп тұр.

Қандай да болмасын, әліпби де өз алдына бір жүйе болған соң, онда бірізділік болуы заңды. Ал жазылу ережелеріне, емлесіне арқа сүйеіп қою мына қиындықтарды жою қояр ма екен. Бұл әліпби де алда жетілдіруді қажет етеді.

Қазіргі кезеңде соңғы қабылданған қазақтың латыннегізді әліпбиінің айтылу, жазылу және оқылу ережелерін қалыптастыру барысында ұлттық комиссияның ұйымдастыруымен тіл мамандары бірге ақылдасып, талқылап бір жобаға келетін емлесілік ережелер нұсқасын даярлау үстінде. Бұл өте маңызды іс, өйткені жаңа латыннегізді қазақ әліпбиінің өміршеңдігі жаңа емле жобасының ғылыми негізі концептуалды тұғырда қалыптастырылуына байланысты.

Қандай да болмасын бір ұлттың өз әліпбиін жаңғыртуы сол халықтың ішкі-сыртқы мүмкіншіліктері мен замана талабына сай өзінің рухани даму, өркендеу қажеттіліктерінен туындайтын құбылыс. Елдің болмысы туралы ой қозғағанда, бірінші кезекте ел мәдениеті мен рухани деңгейі алға шығады. Гумбольдтша айтсақ, халық рухы тілінде көрініс табады екен. Тіліне қарап елі демекші, ұлттық тіліміз қазақ тілінің әлеуеті туралы айта бастасақ, ең алдымен ол тілдің сөздік байлығы, қоры туралы сұрақ туа қалады.

Қазақ тілінің сөздік қоры әлемдік тілдердің дамығандарының қатарынан табылады. Осыдан екі жыл бұрын жарық көрген 15 томдық қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде 150 мыңнан астам сөз бен сөз тіркесі енгізіліпті.

Қазақ тілінің біртөмдік үлкен түсіндірме «Қазақ сөздігінде» 106 мың атау сөз бен 48 300 сөз тіркесі, барлығы 154,3 мыңнан астам лексикалық бірліктер қамтылған. Осы сөздіктің алғы бетінде Елбасы сөздікті «Ұлттың ұлы қазынасы» - деп атап, қазақ тілінің сөз байлығын былайша бағалады: «Қолдарыңызға ұстаған «Қазақ сөздігі» – біздің мемлекеттік тіліміздің түркі тілдер тобындағы ең бай тіл екендігін айғақтайтын бірегей басылым». [4]

Осыншама сөздік қоры бай тілдің ғылыми зерттелуінің ауқымына көз салсақ, бүкіл ел аумағындағы тілге байланысты ғылыми зерттеу орталықтарындағы, университеттердегі зерттеулер, сонымен бірге Ахмет Байтұрсынов атындағы Тіл білімі институты ғалымдарының үлкен еңбектерін осы арада айтып жеткізуге уақытымыз да, мүмкіншілігіміз де жете қоймас.

Әйтседе, ерекше айта кететін бір жағдай бар. Осы институт лингвистерінің тіл білімінің заманауи парадигмалық зерттеу өрісінде, атап айтқанда, функционалды семантикалық парадигма деңгейінде өткен ғасырдың соңғы жылдарындағы өзекті болған теориялық зерттеу нысаны – жалпытілді к категорияларды қазақ тілі негізінде түбегейлі зерделеулер кең өріс ала бастады. Қазақ тілінің дәстүрлі грамматикалық категорияларының функционалдық семантикалық сипаттарын зерттеулерде грамматикалық категориялар жаңа қырынан ашылып, қазақ грамматикасы жаңғыру үдерісіне бет бұрды.

Осы бағытта профессор С.С.Құнанбаева докторлық диссертация ауқымында зерттеп, ежелден белгілі, дәстүрлі шақ категориясының осыған дейін қазақ грамматикасында ашылмай жүрген маңызды бір функциясын, көркем әдебиеттегі табиғатын ашып, ерекше бір маңызды функциясын негіздеді. Ол шақ категориясының екінші маңызды функциясы - шақтық қатынастар еді. [5]

Жалпы шақ категориясы универсалды морфологиялық категория. Шақ категориясының атауын А.Байтұрсынов тілдегі негізін аса бір көрегенділікпен оның табиғатын дөп басып, тереңінен танып, дәл атаған. Бұл категория орыс тілінде «время», ағылшын тілінде «time», неміс тілінде «Zeit» деп аталады, ол «уақыт» ұғымына келеді. Ал морфологиялық категория ретінде ол физикалық уақыттан басқаша ұғымды білдіреді. Тілдегі осы шақ, келер шақ, өткен шақ категориялары тілдік тұлғалар, олар тіл қолданысындағы іс-әрекеттерінің сөйлеп тұрған шаққа қатынасын білдіреді. Сондықтан да ұлы данышпан осы шақ - іс-әрекеттің сөйлеп тұрған шақпен бірдей болғанын, өткен шақ деп «іс-әрекеттің сөйлеп тұрған шақтан бұрын болғанын білдіретіндігінен «өткен шақ» деп атаған. Ал орыс, ағылшын, неміс тілдерінде «время» дегенде, осы мағынаны атаған. Сонымен бірге бұл морфологиялық категорияның тіл қолданысында екінші қызметі бар. Ол құрмалас сөйлемдерде, әсіресе сабақтас құрмаласта айқын көрінеді. Бағаныңқы сөйлемдегі етістіктің шақтық формасы осы шақ, өткен шақ не келер шақты білдірмейді. Ол бағыныңқы сөйлемдегі іс-әрекеттің басыңқыдағы іс-әрекеттен бұрын, кейін не бірдей өтетінін білдіреді. Морфологиялық шақ категориясының бұл екінші функциясы. Профессор С.С.Құнанбаеваның ғылыми дәйектеген теориясы осы категорияның негізгі қызметіне арналған.

Қазақ тіл білімінде аталып отырған жаңа бағыт, жаңа функционалды семантикалық парадигманың теориялық, әдістемелік негізін қалаған профессор Зәуре Ахметжанованың зор еңбегін атамай кете алмаспыз. [6]

Қазақ тілінің алты функционалды семантикалық категорияларын алты ғалым диссертациялық жұмыстарында жаңа парадигма негізінде зерттеп, ұжымдық еңбек дәрежесінде Қазақ тілінің функционалды грамматикасын қалыптастырды [7].

Профессор Н.А.Сәрсенбаева, профессор Қ.Т.Рысалды қазақ тілінің функционалды грамматикасын қалыптастыруға қатысып, қазақ тілінің екі категориясын функционалды семантикалық парадигмасы ауқымынла зерттедік.

Н.А.Сәрсенбаева бұрын соңды қазақ грамматикасында жаңа теориялық парадигма ауқымында анықталмаған белгілілік, белгісіздік категориясын зерделеді, оның категориалдық болмысын ғылыми негізде қалыптастырып, оның тіл жүйесіндегі табиғатын ашты. Сонымен қазақ тілі грамматикасында бұрын сипатталмаған, тіл құрылысында өзіндік болмысымен орын алатын категорияны алға шығарды. [8]

Мен қазақ тіл білімінде өткен ғасырдың елуінші жылдарынан бастау алған сын есімнің шырай категориясын заманауи лингвистикалық теория негізінде жалпытілдік категория тұлғасында зерттедім. Жалпытілдік сын дәрежесі категориясының ұғымдық, семантикалық негізін зерделегенде, шырай категориясы морфологиялық категория ретінде жалпы семантикалық ауқымның доминанттық сипатта пайымдалды. Осы кезге дейін шырай категориясының морфологиялық парадигмасы қай тілде болмасын бірізділікке келмеген. Қазақ грамматикасында тіпті жай шырайдың тілдік статусы әрқыйлы қарастырылады да, морфологиялық парадигмаға кіргізілмейді. Оны қазақ тілінің 2002 шыққан академиялық грамматикасынан көруге болады. Зерттеулер нәтижесінде сын дәрежесі категориясының функционалды семантикалық негізі айқындалып, категория табиғатына сай жаңа парадигмасы ғылыми негізде дәйектелді. Қазақ, неміс тілдерін осы категория негізінде салғастыра зерттеп, екі тілде шырай категориясының өз табиғатына сай жаңа екі субпарадигмалық қалпын негіздедім. [9] [10]

Қазақ тілінің функционалды грамматикасының дәстүрлі грамматикадан өзгешелігі сонда, ол қазақ тілінің әлемдік бейнесін қалыптастыратын категорияларды жаңа қырынан, яғни, тілдің барлық деңгейлерінің интегративтік негізде жүйелілігін айқындады. Ол сол кездегі қазақ тілінің жаңғыруы болды десек те болады. [10]

Тіл білімінің қазіргі когнитивті дискурсивті парадигмасында ұлттық тіліміздің жаңа қырлары тереңінен сараланып, оның этномәдени сипатын аша отырып, өзге тілдермен салғастыра зерттелуде. Университетіміздің магистранттары мен докторанттарының ғылыми теориялық зерттеулері осы бағытта жүріп жатыр.

ӘДЕБИЕТ

1. Нұрсұлтан Назарбаев. *Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру* 2017 жылғы 12 сәуір
2. Wilhelm-von-Humboldt scribd.com>document... Wilhelm-von-Humboldt...ber-die...
3. Әлімхан Жүнісбек. Әліпби мәселесі abai.kz>post/15699
4. Нұрсұлтан Назарбаев. *Ұлттың ұды қазынасы. Қазақ сөздігі*. Алматы, 2013
5. Құнанбаева С. С. *Темпоральные отношения в казахском художественном тексте*: Автореф. на соиск. уч.

степ. докт. филол. наук по спец. 10.02.06 - Тюркские языки / С.С. Кунанбаева.- 6, 17 Мб.- Алма-Ата: Институт языкознания, 1991.- 43с

6. Ахметжанова З.Қ. Ахметжанова З.К. Принципы сопоставительного функционального исследования казахского и русского языков: автореф. ... докт. филол. наук. – Алматы, 1989. – 46 с.

7. Қазақ тілінің функционалды грамматикасы. Алматы, 201

8. Сәрсенбаева Н.А.. Белгілік, белгісіздік функционалды-семантикалық категориясы.. Қазақ тілінің функционалды грамматикасы. Алматы, 2011.

9. Рысалды Қ.Т. Белгі дірежесі-функционалды-коммуникативтік категория. Алматы, 2011.

10. Қазақ грамматикасы. Алматы, 2002

УДК 808

Тайрбеков Б.Г. д.ф.н., проф.
КазУМОиМЯ имени Абылай хана
Алматы, Казахстан

О ПРЕОБРАЗОВАНИИ КАЗАХСКОГО ПИСЬМА

Аннотация: В президентском послании народу Казахстана в 2012 году было сказано: «Нам необходимо, начиная с 2025 года, приступать к переводу нашего алфавита на латиницу, на латинский алфавит. Это принципиальный вопрос». Позже президентскими указами утверждён (26 октября 2017 года) и уточнен (19 февраля 2018 года) «Алфавит казахского языка, основанный на латинской графике». При этом предписано «... обеспечить поэтапный перевод алфавита» до 2025 года. В статье рассматривается вопрос о преобразовании казахского письма в свете сугубо научных представлений.

Ключевые слова: язык, знак, речь, письмо, фонема, графема, граммема, алфавит.

Tairbekov B.G.,
d.phil.sc., prof. Kazakh Ablai Khan UIR&WL
Almaty, Kazakhstan

ABOUT TRANSFORMATION OF THE KAZAKH WRITING

Abstract: In the president's message sent to the people of Kazakhstan in 2012 was said: "Starting from 2025 we need to proceed with the translation of our alphabet into Latin. It is a principled question." Later "the alphabet of Kazakh language based on the Latin graphics" was approved (October 26, 2017) and elaborated (February 19, 2018) by president's decrees. Herewith, it is prescribed "...to provide gradual translation of the alphabet" until 2025. The article considers a question about transformation of the Kazakh writing in the light of purely scientific representations.

Key words: language, sign, speech, letter, phoneme, grapheme (grammeme), alphabet

В президентском послании народу Казахстана «Стратегия: Казахстан-2050. Новый политический курс состоявшегося государства» (Астана, 2012) было сказано: «Нам необходимо, начиная с 2025 года, приступить к переводу нашего алфавита на латиницу, на латинский алфавит. Это принципиальный вопрос». Позже президентскими указами был утверждён (26 октября 2017 года) и уточнён (19 февраля 2018 года) «Алфавит казахского языка, основанный на латинской графике». При этом предписано «... обеспечить поэтапный перевод алфавита» уже до 2025 года. Можно, пока ещё есть время, воспользоваться этим обстоятельством для рассмотрения вопроса о преобразовании казахского письма в свете сугубо научных представлений.

Азбучные истины

Язык, в его научном понимании, - это присущее человеку средоточие сознания, сгусток нервных клеток в левой височной извилине коры больших полушарий головного мозга, в центре Брока, по имени открывшего его в 1863 году французского анатома и антрополога Поля Брока (Paul Broca 1824-1880), сопряжённом с мыслительно - двигательной (психико - физиологической) деятельностью по воспроизводству условных знаков для общения с другими людьми.

Знак – это материальный предмет, используемый как наименование для замещения какого-либо явления и возбуждения его образа (в связке с образом знака) в сознании человека. При этом «называется единичное, но обозначается всеобщее»: *singularia nominantur, sed universalia significantur* (Ансельм Кентерберийский - Anselme de Cantonberg, 1033-1109), например, каз. жылқы-«конь» как животная особь и «лошадь» как вид животного. Общению служат знаковые системы - речь и письмо.

Речь суть совокупность звуков порождаемых говорением и воспринимаемых на слух. Она членораздельна - состоит из слогов. Единицы речи-речения. Они неустойчивы во времени и ограничены

в пространстве. Сохранению и распространению речи издавна способствует письмо.

Письмо суть совокупность начертаний, наносимых посредством какого-либо орудия на какую-нибудь поверхность и воспринимаемых зрительно. Это текст. Он состоит из объединения написаний между двумя пробелами. Единица речи - слово. Писать можно чем угодно по чему угодно: зубилом по камню, палочкой по глине, скребком по коже, кисточкой по шёлку, пером по бумаге, мелом по доске, угольком по забору, даже вилами по воде - если та замёрла...

Знак («кусочек материи» - В.М.Солнцев, 1928 - 2000) не обладает значением. Значения (смыслы, понятия) находятся в человеческой голове (в центре Брока), а знаки (речения, слова) - вне человеческой головы. Но бытует расхожее выражение: «язык - система знаков» как неких двусторонних сущностей, у которых «одна сторона - значение, другая сторона - звучание» (написание). Такие «знаки» одним боком застрявшие в голове, другим боком торчащие из головы,- околонуточная придумка.

В некоторых знаковых системах выделяются частички предложения (звуки) и частички слова (буквы). Конечно, не все говорящие отчётливо произносят звуки и не каждый пишущий разборчиво выводит буквы. Понимание происходит благодаря складывающимся в сознании обобщённым представлениям. Они называются: обобщённое представление о звуке - фонема [1, т. I, с. 351; т. II, с. 118] обобщённое представление о букве - графема [1, т. II, с. 290].

Различают потому разновидности письма [см.2]: письмо пиктографическое - рисуночное, напр. доисторические пещерные рисунки, наскальные изображения, современные знаки дорожного движения, обозначения в метро и т.п.;

письмо идеографическое - понятийное, или образное, например, математические, химические и пр. формулы, арабские и римские цифры, египетские и др. иероглифы («китайская грамота»);

письмо фонемно - графемное, или буквенно - звуковое, арабское, латинское, кириллическое и др. предметом рассмотрения в статье вопроса о преобразовании казахской письменности (её переходе с кириллицы на латиницу) является фонемно - графемное письмо.

Что же касается алфавита, то это перечень букв, «расположенных в определенном традиционно установленном порядке» [3, с. 36]. И ничего более того. Объект обсуждения в статье - не алфавит (азбука, әліпби), а системы письма (кириллица и латиница).

Почему латиница?

Предписанное президентскими указами требование «о переводе алфавита казахского языка с кириллицы на латинскую графику» обусловлено тремя предположениями:

Первое - это «создаст условия для нашей интеграции в мир»;

Второе - это даст возможность «лучшего изучения нашими детьми английского языка и языка интернета»;

третье «и самое важное – это даст толчок модернизации казахского языка», ибо «надо сделать его современным».

Предопределения важные.

Первое – по поводу условий для интеграции в мир.

Латиница- это *conditio qua non* (лат. «непременное условие») чтения и письма не более чем для пятой части человечества. Прочим землянам ведомы иные письмена. Совсем неплохо внедрились в международное сообщество многомиллиардные Китай с его ханьским путунхуа и Индия с её брахми и деванагари. Почему же для вхождения в мировое пространство понадобилось заменить кириллицу латиницей в Казахстане и нет надобности заменять латиницей кунмун и хангыль Корея - где тут собака зарыта?

В своё время при скачкообразном переходе от прежней латиницы к неожиданной кириллице, сохранив ненужные (в,ё,и,ф,ц,ч,щ,ъ,ь,э,ю,я) и добавив нужные (ә,ғ,һ,і,қ,ң,ө,ұ,ү) для казахского письма буквы, знатоки благодушно слепили некое «два в одном» с неисчислимыми межязыковыми омографами: арка (каз. «спина»), бас (каз «голова») и бес (каз. «пять»), жара (каз. «рана»), лай (каз. «мать»), май (каз.«масло»), пара (каз.«взятка»), риза (каз. «согласный»), сыр (каз «тайна»), тон (каз «тулуп») и т.д. и т. п. По мнению аксакалов-языковедов, «современный казахский алфавит мы считаем вполне усовершенствованным во всех отношениях» [4, с.72]. Тем не менее, с такой на редкость бессистемной системой письма в мировые просторы не выбраться.

Второе - насчёт возможности «лучшего изучения нашими детьми английского языка и языка интернета». Конечно, овладение неродственным и иноструктурным языком с несхожей системой письма - дело нелёгкое. А «язык интернета», иначе говоря, навыки обращения с современными электронными устройствами для общения приобретает осчастливленным подобным устройством малыш, которому

предстоит потом учиться в школе английской латинице. Понятно, что «...государства осуществляют поиск национальных стратегий развития, собственных моделей оптимального вхождения» [5.с.7] в англоязычный мир.

Третье - относительно осовременивания казахского языка.

Да, «казахский язык – это наш духовный стержень», и «наша задача- развивать его, активно используя во всех сферах,- подчеркнуто в президентском послании. Мы должны оставить в наследство нашим потокам современный язык, в котором к опыту многих поколений наших предков был бы гармонично добавлен и наш заметный след».

Pourquoi pas? (франц. «Почему бы и нет?»). Ведь «... к 2025 году 95% казахстанцев должны владеть казахским языком». Как должно поспособствовать этому преобразование письмо?

Проще просто

С 1886 года в Париже действует Международная фонетическая ассоциация (МФА) во главе с Советом из представителей 18 стран, а в 1932 году в Амстердаме создано Международное общество по фонетическим наукам (МОФН) - около 800 постоянных членом с Советом из представителей более 40 стран (и там, и тут- без Казахстана). Задача этих научных сообществ - «развитие и распространение фонетически знаний» [см. 6, с. 291] .

Грамматология – наука о буквенно- звуковом (фонемно-графемном) письме опираясь на установки МФА и МОФН, выработала незыблемые требования «1 фонема - 1 графема» «1 графема – 1 фонема» (недопустимость отображения одной фонемы изображениями разных графем и изображением одной графемой отображений разных фонем), следовательно, нежелательность диграфов и т.п. многобуквенных обозначений. Эти установки применимы к унифицируемой тюркской латинице и на её основе- к преобразованию казахского письма.

Из используемых МФА и МОФН простейших служебных опознавательных значков - диакритик казахской системы письма на основе общетюркской латиницы потребны:

Надбуквенные «рожки»-указатель двувёршинности («двуфокусности») фонемы, ср. is (кир.ис) «работа» и is (кир.иш)- «нутро», zat (кир.zat) «вещь» и zat (кир.жат) – «память»;

Подбуквенный седиль (исп. sedilla- «запятушка») – указатель звонкости фонема, ср.kyl (кирил. күл) – «зола» и kyl (кирил. гүл) – «цветок»;

надбуквенная тильда (исп.tilde «изгиб») – указатель носового изглагошения, ср.men (кирил.мен) – «я» и menin (кирил.менін) – «мой».

Казахский фонемно-графемный инвентарь разностронне отслежен в обобщающих исследованиях – ср [7], [8], [9]. В течение 60-х–90-х годов прошлого века автор настаивал на переводе тюркской письменности с кириллицы на латиницу [см.10, с.73-77; 11, с. 145-150]. В казахской системе письма налицо 29 следующих грамем (соотношений фонем и графем) общетюркской латиницы.

9 гласных:

неогубленные -

i - переднего ряда верхнего подъёма,

e - переднего ряда среднего подъёма,

э - переднего ряда нижнего подъёма,

ь – заднего ряда верхнего подъёма,

а - заднего ряда нижнего подъёма,

огубленные -

у - переднего ряда верхнего подъёма,

ө - переднего ряда нижнего подъёма,

и - заднего ряда верхнего подъёма,

о - заднего ряда нижнего подъёма:

7 полугласных:

m - носовая губно-губная,

n - носовая зубно-альвеолярная,

п - носовая задненёбная,

l - плавная (боковая) зубно-

альвеолярная,

j - плавная передненёбная,

г - дрожащая передненёбная,

w - плавная губно-губная, сродни

английскому «дабл-ю» или

арабскому «вав»:

13 согласных:

глухая р и звонкая в

смычные губно-губные,

глухая t и звонкая

d - смычные зубно-

альвеолярные,

глухая s и звонкая

z - проточные зубно-

альвеолярные,

глухая s и звонкая z -

смычные средненёбные,

глухая x и звонкая x -

проточные задненёбные,

звонкая q - смычная

задненёбная.

Вот преобразуемое казахское письмо в алфавитном порядке общетюркской латиницы (в круглых скобках - изображения графем: до точки с запятой – на кириллице, после точки с запятой -на латинице, предусмотренной указами 26 октября 2017года и 19 февраля 2018 года):

Aa (Aa;Aa;Aa)	Ll (Лл,Ll,Ll)	Šš (Шш,S's',Sh sh)
Əə (Əə,Aa,Aa)	Mm (Мм,Mm,Mm)	Tt (Тт,Tt,Tt)
Bb (Бб,Bb,Bb)	Nn (Нн,Nn,Nn)	Uu (Уу,Uu,Uu)
Dd (Dd,Dd,Dd)	ñ (ñ, N'n',Ññ)	Ww (Уу,Yу,Yу,Yу)
Ee (Ee,Ээ,Ee,Ee)	Oo (Oo,Oo,Oo)	Xx (Xx,Hh,Hh)
Ьь (Ьь,у,у)	Өө (Өө,O'o',Óó)	Xx (Ff,G'g',G'g')
Ii (Ii,Ii,Ii)	Pp (Пп,Pp,Pp)	Yy (Yy,U'u',Uu)
Jj (й,Ii,Ii)	Qq (Ққ,Qq,Qq)	Zz (Зз,Zz,Zz)
Kk (Кк,Kk,Kk)	Rr (Рр,Rr,Rr)	Žž (Жж,Jj,Jj)
Ққ (Гг,Gg,Gg)	Ss (Cc,Ss,Ss)	

Dixi (лат. «Я всё сказал»).

«Коли есть путь прямой, не ходи по кривой» - редостерегает народная мудрость.

P.s. Более чем столетней давности слова [12,с.5]- непроставленный эпитафия статьи: «Изобретением письмен человеческий ум разрешил одну из самых трудных и великих своих задач: он воплотил своё слово, фиксировал речь, и таким образом получил возможность сделать свою мысль бессмертной».

ЛИТЕРАТУРА

1. Бодуэн де Куртенэ. Избранные труды по общему языкознанию (В 2 х т.). Сост.В.П.Григорьев, А.А.Леонтьев. – М., 1963.
2. Гельб И.Е. Опыт изучения письма (Основы грамматиологии). Перев.с англ. Л.С.Горбовицкой и И.М. Дунаевской. Под ред. и с предисл. И.И.Дьяконова. - М., 1982.
3. Истрин В.А. Развитие письма. – М., 1961.
4. Кенесбаев С.К., Мусабаев Г.Г., Наталиева Х. Об алфавите казахского языка. В изд.: Вопросы совершенствования алфавитов тюркских языков СССР. Отв.ред.д.ф.н.Н.А.Баскаков – М., 1972.
5. Кунанбаева С.С. Концептологические основы когнитивной лингвистики в становлении полиязычной личности.- Алматы, 2017.
6. Лингвистический энциклопедический словарь. Гл.ред.В.Н.Ярцева.- М., 1990.
7. Oguz Dogan. Kazak Turkcesi Fonetigi. - Edirne, 2003.
8. Оралбаева Н.О. История казахской письменности послеоктябрьского периода. Автореф.канд.дисс. - Алма-Ата, 1956.
9. Раимбекова И.А. Фонетика казахского языка. - Алма-Ата, 1969.
10. Таирбеков Б.Г. О традиции и новшествах в письменной фиксации тюркской речи (из выступления на Всесоюзной конференции, посвящённой 40-летию Первого тюркологического съезда). «Учёные записки АГУ», сер. «Язык и литература», 1967.
11. Таирбеков Б.Г. После эпидемии алфавитных новшеств. Журнал «Хазар», 1990, 2.
12. Шницер Я.Б. Иллюстрированная всеобщая история письмен.-СПб, 1903.

УДК 81'42

Шамеева Ш.К.,

Докторант, специальность

«6D020700-Переводческое дело»

КазУМОиМЯ имени Абылай хана

Алматы, Казахстан, e-mail: shynar_mk@mail.ru

ЕДИНИЦЫ ТЕКСТА И КОНТЕКСТ

Аннотация: В статье рассматривается текст как предмет науки «лингвистика текста», и как лингводидактическая единица. Текст имеет свою микро- и макросемантику, микро- и макроструктуру В свою очередь единицами текста являются отдельные, связанные между собой его части. структура текста определяется особенностями внутренней организации единиц текста и закономерностями взаимосвязи этих единиц в рамках цельного сообщения Также в статье дается определение контексту и выделяется несколько типов собственно лингвистического контекста.

Ключевые слова: текст, единицы текста, контекст, лингвистика, семантико-грамматическая структура.

TEXT UNITS AND CONTEXT

Abstract: The article deals with the text as a subject of science “linguistics of the text” and as a linguodidactic unit. The text has its own micro-and macro-semantics, micro-and macrostructure, in turn, the units of the text are separate, interconnected parts of it. the structure of the text is determined by the characteristics of their internal organization units of the text and the patterns of correlation of these units within the whole message of the article. Also defines the context and identify several types of linguistic context.

Keywords: text, text units, context, linguistics, semantic and grammatical structure.

В последние годы текст стал объектом разноаспектного изучения. Лингвистический аспект, в частности, стимулируется развитием функциональной стилистики и потребностями массовой коммуникации. Текст, представляя собой сложную структуру многообразно соотносящихся и различающихся по своим качествам элементов, интересует исследователей прежде всего с точки зрения категорий содержания и формы. Поэтому речевая организация текста, соответствующая его информационно-коммуникативным качествам, особенно привлекает внимание исследователей.

По мысли В.В. Виноградова, учение о тексте - это учение о типах словесного оформления замкнутых в себе произведений как особого рода целостных структур. Пути изучения текста намечены попытками трактовать высказывание в процессе его порождения, а не только как готового продукта. По существу лингвистика текста зародилась в тот момент, когда исследователи почувствовали необходимость отойти от изучения предложения как формальной языковой единицы и перейти к изучению высказывания как единицы функциональной, единицы реального речепорождения и речевосприятия, единицы, соотношенной с ситуацией. Таким образом, изучение текста основательно подготовлено функциональным синтаксисом. Функциональный подход к изучению синтаксических единиц дал возможность выйти за пределы предложения-высказывания, обратить внимание на его место в системе других предложений-высказываний, установить связи между ними, как контактные, так и дистантные. А это прямой выход к исследованию некоторой объединенности предложений-высказываний, т.е. компонентов или фрагментов текста.

В системе категорий лингвистических текст есть функционально, содержательно и структурно завершено-речевое единство, скрепленное авторской модальностью. Любой текст-разнофункциональный и разномодальный - это прежде всего совокупность предложений-высказываний, которые, группируясь на основе смысловых и структурных (межфразовых) связей, объединяются в единицы текста - межфразовые единства, компоненты или фрагменты текста, наконец, целое речевое произведение.

Текст как функционально-семантико-структурное единство обладает определенными правилами построения, выявляет закономерности смыслового и формального соединения составляющих его единиц.

Механизмы образования текста (меняющиеся от целеустановки, проявляющейся при речевой деятельности) обычно избирательны. И действуют они в направлении создания разных видов текста, имеющих свои формы построения, организации, выработанные общественной практикой [1].

Текст предстает перед нами как точка, в которой сходятся все подходы к языку. Он оказался не только исходным материалом для названных направлений лингвистического поиска, но и определил предмет одного из них – предмет «лингвистики текста» [2]. Разное понимание сущности текста объясняется сложностью самого предмета, а также дифференцированными принципами его исследования. Некоторые ученые определяют текст как отрезок речи (письменной или устной), обладающий достаточной вербальной полнотой, обеспечивающий его коммуникативную полноценность, воспроизводимость и системную организацию, в которой можно установить парадигматические и синтагматические связи [3]. Другие ученые дефинируют лингвистику текста как «направление лингвистических исследований, объектом которых являются правила построения связного текста и его смысловые категории, выражаемые по этим правилам» [4, 267].

Но наиболее полным и релевантным для целей лингводидактики является определение, данное И. Р. Гальпериним: «Текст – это произведение речетворческого процесса, обладающее завершенностью, объективированное в виде письменного документа, литературно обработанное в соответствии с типом этого документа, произведение, состоящее из названия (заголовка) и ряда особых единиц (сверхфразовых единств), объединенных разными типами лексической, грамматической, логической, стилистической

связи, имеющее определенную целенаправленность и прагматическую установку» [5, 18].

Текст складывается из отдельных, связанных между собой частей. Эти части и являются **единицами текста**.

Если принять, что текст отражает некое коммуникативное событие, то, следовательно, элементы события должны быть соотнесены с отдельными компонентами (или единицами) текста. Поэтому выявление единиц текста и их иерархии в общей структуре текста помогает вскрыть существенные характеристики текста – содержательные, функциональные, коммуникативные. При этом надо иметь в виду, что единицы текста, представленные, в частности, в виде высказываний, отражают лишь значимые для данного текста элементы ситуации-события; остальные же элементы могут опускаться из-за их ясности, достаточной известности. То есть мы имеем дело с некоторым несоответствием между высказыванием и отраженной в нем ситуацией. Это ставит вопрос о семантической наполненности единиц текста и ее достаточности или недостаточности в рамках целого текста.

Текст имеет свою микро- и макросемантику, микро- и макроструктуру [6]. Семантика текста обусловлена коммуникативной задачей передачи информации (текст – информационное целое); структура текста определяется особенностями внутренней организации единиц текста и закономерностями взаимосвязи этих единиц в рамках цельного сообщения (текста) (текст – структурное целое).

Единицами текста на семантико-структурном уровне являются: высказывание (реализованное предложение), межфразовое единство (ряд высказываний, объединенных семантически и синтаксически в единый фрагмент). Межфразовые единства в свою очередь объединяются в более крупные фрагменты-блоки, обеспечивающие тексту целостность благодаря реализации дистантных и контактных смысловых и грамматических связей. На уровне композиционном выделяются единицы качественно иного плана – абзацы, параграфы, главы, разделы, подглавки и др.

Единицы семантико-грамматического (синтаксического) и композиционного уровня находятся во взаимосвязи и взаимообусловленности, в частном случае они даже в «пространственном» отношении могут совпадать, накладываясь друг на друга, например, межфразовое единство и абзац, хотя при этом они сохраняют свои собственные отличительные признаки.

С семантической, грамматической и композиционной структурой текста тесно связаны его стилевые и стилистические характеристики. Каждый текст обнаруживает определенную более или менее выраженную функционально-стилевую ориентацию (научный текст, художественный и др.) и обладает стилистическими качествами, диктуемыми данной ориентацией и, к тому же, индивидуальностью автора.

Стилистические качества текста подчинены тематической и общей стилевой доминанте, проявляющейся на протяжении всего текстового пространства.

Среди проблем общей лексикологии, которые допускают применение контекстологического анализа, прежде всего можно назвать снятие неоднозначности лексических единиц в тексте. В контексте содержится вся необходимая информация для однозначного понимания высказывания, при этом все элементы контекста информативны - и структура словосочетания, и грамматическая форма слова, и семантика сочетающихся слов, и порядок следования элементов.

Контекст (от лат. contextus - соединение, связь) - фрагмент текста, включающий избранную для анализа единицу, необходимый и достаточный для определения значения этой единицы, являющегося непротиворечивым по отношению к общему смыслу данного текста. Иначе говоря, контекст есть фрагмент текста минус определяемая единица. Понятие «контекст» не равнозначно понятию «текст». Число контекста в тексте зависит от числа составляющих его единиц, где каждой соответствует свой контекст. (Лингвистический энциклопедический словарь 1990, с. 682)

Важно отметить, что термин «контекст» широко используется в современной лингвистике. О.С. Ахманова дает следующее определение лингвистического контекста: «лингвистическое окружение данной языковой единицы; условия, особенности употребления данного элемента в речи», а также «законченный в смысловом отношении отрезок письменной речи, позволяющий установить значение входящего в него слова или фразы» [7].

И.Р. Гальперин определял контекст как «лингвистическую ситуацию», в которой «наблюдаются, анализируются и конкретизируются особенности языковых факторов, являющихся объектом исследования» [8].

А.А. Реформатский определяет контекст как «окружение слова» и подразделяет его на словесный (речевой) и бытовой контекст. Под первым подразумеваются «те слова, которые окружают или сопровождают данное слово и придают ему необходимую однозначность», а под вторым понимается «обстановка или ситуация речи: кто говорит, где и когда говорит, кому говорит, зачем говорит и т. п.» [9].

В зависимости от функций выделяется несколько типов собственно лингвистического контекста: разрешающий, поддерживающий, погашающий, компенсирующий, интенсифицирующий.

В современной лингвистике понятие контекста значительно расширилось. Словосочетания, формирующие ближайшее окружение слова, и даже законченное предложение могут быть недостаточными для определения значения слова, которое становится ясным только в контексте всего абзаца или сверхфразового единства, раскрывающего всю описываемую ситуацию, или даже в контексте всего произведения.

Таким образом, становится очевидной первостепенная роль контекста в разных его типах при выяснении значений. Осознание этой роли, однако, не должно приводить к методологически очень важному выводу о том, что слово вообще не имеет собственного значения, значения вне контекста, что его семантика целиком и полностью вытекает из контекста, выводу, достаточно широко распространенному и по сути своей неверному. Не отрицая и не умаляя роли контекста, следует все же признать тот неоспоримый факт, что у слов есть более или менее постоянные значения. Разграничение лексических значений слова, однако, значительно осложняется их диффузностью, неопределенностью и зыбкостью их границ, что детерминирует как возможность ошибочной трактовки тех или иных значений, так и трудности разграничения самих значений, определения статуса значения как отдельного лексико-семантического варианта слова. (Чупилина Е.И. 1974, с. 129)

При переводе текстов с английского языка на русский возникают многочисленные проблемы с выбором слов из-за полисемии английского языка. Контекст играет важную роль при выборе нужного значения. Контекстуальные значения возникают в процессе употребления слов в речи, в зависимости от окружения, и реализуются под действием узкого, широкого и экстралингвистического контекста.

В пределах общего понятия контекста различаются узкий контекст (или микро контекст) и широкий контекст (или макро контекст).

Узкий контекст можно разделить на: синтаксический и лексический.

1. *Синтаксический контекст* - это та синтаксическая конструкция, в которой употребляется данное слово, словосочетание или придаточное предложение.

2. *Лексический контекст* - это совокупность конкретных лексических единиц, слов и устойчивых словосочетаний, в окружении которых встречается данная единица.

Важнейшая функция контекста заключается в разрешении многозначности лингвистических единиц. Контекст как бы «снимает» у той или иной многозначной единицы все ее значения, кроме одного. Тем самым контекст придает той или иной единице языка однозначность и делает возможным выбор одного из нескольких потенциально существующих эквивалентов данной единицы в языке перевода.

В процессе перевода для разрешения многозначности и определения выбора эквивалента иногда достаточно учета синтаксического контекста слова. Например, burn - гореть, жечь. Выбор определяется синтаксическим контекстом: вне переходной конструкции (без прямого дополнения) = гореть; в переходной, при наличии прямого дополнения или в форме страдательного залога = жечь. The candle burns - свеча горит. He burned the papers - он сжег бумаги; to sink - тонуть (непереходный глагол), - топить (переходный глагол); to drive - ехать (непереходный глагол), - гнать, вести (переходный глагол).

Чаще выбор эквивалента определяется лишь с учетом лексического контекста данной единицы, однозначность которой устанавливается в пределах определенного лексического окружения. Например, слово «look» с прилагательным «angry» означает «взгляд», а с прилагательным «European» - «вид»: The town has a European look. - Город имеет европейский вид.

Широкий контекст помогает установить значение слова, когда узкого контекста бывает недостаточно. e.g. Then I got this book I was reading and sat down in my chair. Chair - стул, кресло. В данном предложении, однако не содержится никаких указаний, которыми мог бы руководствоваться переводчик при выборе русского эквивалента. Поэтому здесь необходимо обращение к широкому контексту. Спустя два предложения, в том же абзаце мы читаем: “The arms were in sad shape, because everybody was always sitting on them, but they were pretty comfortable chairs”. Указание на “arms” дает нам ключ к переводу: «Потом я взял книгу, которую читал, и сел в кресло».

Как уже говорилось, контекстуальные значения возникают в процессе употребления слов в речи, в зависимости от окружения и реализуются под действием узкого, широкого и экстралингвистического контекста.

По степени частотности можно различать *узуальные* (повторяющиеся) и *оказиональные* (случайные, индивидуальные) контекстуальные значения. С течением времени узуальные контекстуальные значения переходят в разряд вариантных соответствий. Оказиональные значения являются проявлением

субъективного употребления слов тем или иным автором и чаще всего встречаются в художественной литературе. Именно окказиональное, необычное употребление слова и причины, побуждающие к этому, должны обязательно учитываться при переводе. Лишь некоторые словари дают узусуальные контекстуальные значения. БАРС (Большой англо-русский словарь под ред. Гальперина): *academic year* - учебный год, *academic failure* - неуспеваемость, *academic argument* - чисто теоретическое доказательство. Словарь под ред. Мюллера дает только вариантные соответствия - академический, университетский, академичный.

Наряду с этим имеют место случаи, когда даже максимально широкий контекст не содержит в себе никаких указаний относительно того, в каком значении употребляется в данном случае та или иная единица. В этих случаях для получения требуемой информации необходим выход за пределы языкового контекста и обращение к экстралингвистической ситуации. Под «ситуацией» понимается, во-первых, ситуация общения, т.е. та обстановка, в которой совершается коммуникативный акт; во-вторых, предмет сообщения, т.е. обстановка (совокупность фактов), описываемая в тексте; в-третьих, участники коммуникации, т.е. пишущий, говорящий, слушающий, читающий. (Каримова Н.Р. 1975, с. 251)

Далеко не всегда из содержания отдельных частей текста или даже всего переводимого целого может быть ясна идейная направленность произведения, идейная позиция автора. В подобных случаях идейную направленность текста приходится устанавливать при помощи экстралингвистического контекста или экстралингвистической ситуации.

Ценность текста как лингвистической единицы состоит в его способности обнаруживать и демонстрировать текстообразующие потенции составляющих его формально-языковых единиц. Текст дает бесконечные образцы выбора и реализации языковых средств всех уровней для решения комплекса проблем межкультурного взаимодействия, включая нормы, правила, уровни общения соответствующего социума. В тексте все языковые единицы представлены в естественном окружении. Текст – это универсальная дидактическая единица, позволяющая соединить познание системы формально-языковых средств иностранного языка и познание норм и правил общения, речевого поведения в социокультурном контексте.

ЛИТЕРАТУРА

1. Анисимова Л. А. Обучение работе с текстом по специальности «Полиязыковое реферирование» (на материале обучения студентов Международной академии бизнеса и банковского дела, работе с текстами по банковской тематике). Дисс. канд. пед. наук. – М., 1999. – 185 с.
2. Москальская О.И. Текст как лингвистическое понятие // Иностранные языки в школе.– 1978. – № 3.– С. 14–15.
3. Вишневецкая Н.А. Обучение студентов вуза иноязычной текстовой деятельности. Дисс. канд. пед. наук. – Н. Новгород, 2009. – 189 с.
4. Лингвистический энциклопедический словарь. – Москва: Советская энциклопедия, 1990. – 680 с.
5. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981. – 205 с.
6. Автор и текст: Сб. статей. Вып. 2/ Под. ред. В.М. Марковича и Вольфа Шмида. СПб., 1996.
7. Ахманова, О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – М.: Сов. энцикл., 1966. – 608 с.
8. Гальперин, И.Р. О понятии «текст» / И.Р. Гальперин // Лингвистика текста: материалы науч. конф. / Моск. гос. пед. ин-т иностр. яз. им. Мориса Тореза. – М., 1974. – Ч. 1. – С. 67-72.
9. Реформатский, А.А. Введение в языкознание: учебник для вузов / А.А. Реформатский. – 5-е изд., испр. – М.: Аспект-Пресс, 2005. – 536 с.

СЕКЦИЯ №4. ЖАСТАРДЫҢ ПАТРИОТТЫҚ ЖӘНЕ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ТӘРБИЕСІ
СЕКЦИЯ №4. ПАТРИОТИЧЕСКОЕ И ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОЕ ВОСПИТАНИЕ МОЛОДЕЖИ

UDC (327) 504

Abdrzakova L.

Master student, 2 course

Specialty: 6M020200- International Relations
Ablai Khan KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan
e-mail: leyla_abdrzakova@mail.ru

Zhabina Zh. R.

Doctor of political sciences, Ablai Khan KazUIRandWL,
Almaty, Kazakhstan, e-mail: kmo@ablaikhan.kz

PATRIOTIC EDUCATION OF KAZAKHSTANI YOUTH: PROBLEMS AND PROSPECTS

Abstract: The article gives an analysis of the issues of Kazakhstani youth's education in the spirit of patriotism. The concepts of Kazakhstani patriotism are considered. It is the education of patriotism that represents an integral pedagogical process aimed at the formation and development of the patriotic qualities of the personality of every citizen of Kazakhstan. Kazakhstan, with its multi-ethnic and pro-religious social structure, strives to create a single ideology which is based on patriotism. This is a rather complex task, requiring consistency, integrity and preservation of unity and social harmony.

Keywords: youth, education of youth, the formation of patriotism, Kazakhstan's patriotism, national identity.

Абдразакова Л.Н.

Мамандық: «6M020200- Халықаралық қатынастар»
Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ магистранты,
Алматы, Қазақстан,
e-mail: leyla_abdrzakova@mail.ru

Жабина Ж.Р.

Саясаттану ғылымдарының докторы, доцент,
Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан,
e-mail: kmo@ablaikhan.kz

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЖАСТАРДЫҢ ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕСІ: МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН КЕЛЕШЕГІ

Түйін: мақалада қазақстандық жастарды патриотизм рухында білім беру мәселелерін талдау беріледі. Қазақстандық патриотизмді тұжырымдамасын қаралды. Патриоттық қасиеттерін әрбір Қазақстан азаматының жеке басын қалыптастыруға және дамытуға бағытталған педагогикалық процесс отансүйгіштікке тәрбиелеу интегралдық білдіреді. Оның многоэтнической және діни әлеуметтік құрылымына негізделген Қазақстан бірыңғай идеологиясын, отан сүйгіштікке құруға ұмтылады. Бұл тым келісуді талап ететін күрделі міндет бірлігі мен тұтастығын және сақтау, әлеуметтік үйлесімі.

Тірек сөздер: жастар, жастарды тәрбиелеу, патриотизмді қалыптастыру, қазақстандық патриотизм, ұлттық маңыздылығы.

Patriotic education of youth is part of the state youth policy of the country. Being a patriot of your country is always a great honor for any person who has pride and dignity. But patriots are not born, they become. And patriotic education in a confidently developing state should not be assessed only as a creative process. It is also a struggle for the youth, the future of the country, the fight against such negative phenomena as forced migration, the growth of crime, drug addiction, alcoholism and extremist sentiments.

The state program of patriotic education of citizens of the Republic of Kazakhstan for 20062008 is subordinated to the formation and strengthening of patriotism, the purpose of which is to create a high patriotic consciousness among the citizens, a sense of pride for their country, education of the readiness to fulfill civil duty and constitutional duties to protect the interests of the Motherland through the purposeful development of the patriotic system upbringing. The main priority of the national ideology of Kazakhstan, in our opinion, is the promotion of state power to pursue a policy of implementing the main strategic constitutional task: «to assert itself as a democratic, secular, legal and social state whose highest values are the person, his life rights and freedoms» [1, с.15].

In addition, the task of patriotic education of young people is to show the younger generation the meaning,

content and goals of religious associations in Kazakhstan. It is necessary to create a new system of education of Kazakhstan's patriotism. Propagation of national ideology, education of Kazakhstanis by stimulating the development of national cultures, languages, customs and traditions, education of national patriotism on the example of historical consciousness of Kazakh and other ethnic groups living in Kazakhstan. Such an ideology will help solve the problems of strengthening Kazakhstan's political independence, ethnopolitical and ethno-cultural community of Kazakhstanis, moral, physical and ecological recovery of the population. It actively opposes chauvinism, separatism, nationalism, manifestations of tribalism and national isolation. It is important that the state ideology act as a healing spiritual force in all spheres of life of Kazakhstani society.

It should also be noted that the core of the new ideology of Kazakhstan is the spiritual and historical heritage of the Kazakh ethnos. It is enriched by using the humanistic, moral potential of the entire polyethnic people of Kazakhstan. As far as we today lay the basic principles of love for our Motherland - sovereign Kazakhstan, so tomorrow, the future of the future will realize our dreams and hopes. K.Burkhanov noted that «Every citizen through self-consciousness can contribute to the realization of state ideology, which is necessary for society. But it should be noted that there is a problem of the formation of state identity as a younger generation» [2, c.23].

Indeed, after all, the highest patriotism lies in the passionate boundless desire for the good of its homeland. Love for one's native land, for one's own people, must unite with the young generation with a feeling of deep respect for other nations. During the Soviet era, in Kazakhstan, as in other union republics, for many decades there was no other ideology, except for the communist, which was influential and represented by the relevant institutions. As a result of perestroika processes and the collapse of the socialist system, the image of the world, formed over decades, was destroyed, which resulted in mass disorientation, loss of identification both at the individual and group levels, and at the level of the entire Kazakh society as a whole. The collapse of communist ideology led to a rethinking of the role and place of ideology, as well as the degree of its participation in political processes. The leadership of the country, together with the scientific community at the initial stages of independence, tried to formulate the basic principles of the nation-wide idea that should serve to prevent a spiritual crisis and become an important mechanism for a conscious reorganization of society. Otherwise, the ideological and value vacuum could aggravate the systemic crisis and make it difficult to move to the ascending phase of development.

After all, in fact, Kazakhstan's patriotism is a good reason to be proud of its Motherland, which was one of the first countries in the post-Soviet space to break ahead and build a new state, surprising with its ambitious, large-scale transformations not only foreign politicians, state leaders, but also its compatriots. In the mentality of the Kazakhs, there are many positive moments that would be very useful in shaping the moral behavior of modern Kazakh youth. The active call for the formation of general Kazakhstan patriotism at the beginning of the transition period in Kazakhstan served as a kind of national ideology. It seems that there are serious reasons for the further dissemination and development of this idea in our society.

B.Abdigaliyev believes that Kazakh patriotism should be based on Kazakh patriotism, based on respect for the state, respect for the history, tradition, culture and language of the Kazakh ethnos [2, c.60].

As it was mentioned above, in 2006, by the Decree of the President N.A. Nazarbayev approved the draft state program on patriotic education of citizens of Kazakhstan for 2006-2008. In this Program, Kazakhstan's patriotism is defined as the conscious responsibility of every citizen for the fate, security, and future of his homeland. Only a person raised in the spirit of patriotism can build a healthy society and a strong state [3, c.10]. It should be a unique personality, ready to contribute to the construction of a rule-of-law state and civil society. The very term «patriotism» (from the Greek Pathis - fatherland) means a moral and political principle inherent in a citizen. The upbringing of patriotism should be based on the heroic history of our people, which contributes not only to the moral development of the individual, but also to the formation of citizenship. By reviving the traditions and achievements of previous generations, we create conditions for a forward movement in the future, and this is the great role of education as a factor in ensuring peace and stability through education in the spirit of tolerance and harmony.

N. Berdyaev has remarkable arguments that «... patriotism has something more primary and more connected with the spiritual foundations of life than in politics. In the national feeling there is something more intimate and deeper than in the state consciousness. The one who fights for the homeland, fights not for their own interests and not for the interests of others, but for the value that stands above all the good of the people» [3, c.36].

Of course, in the process of education of patriotism, the most important role is played by state ideology. If the state removes this problem, then there will be complete anarchy, as in the early 90's, and the vacuum will quickly fill out the alien, and sometimes simply hostile, «scale of values.» As Gani Kasymov noted, «Patriotism is a public view of the role of a citizen in one's own country. The Kazakh patriot is the image that the state

creates by becoming a slave to its citizens. This is the system of the worldview of each individual, growing in an atmosphere of true freedom. If all three of these indicators are in the aggregate in the system of coordinates of Kazakhstan, this is true patriotism, in which a person does not betray the interests of the motherland, and the state will protect each individual to the last opportunity. All this can be real in Kazakhstan if there is political will. But the problem is that the patriotism in the first years of independence in our country did not stop, because people had other goals - to live well. Then the state did not know who it serves, and citizens did not know what they were living for «[3, с.25].

Today, there is a problem with patriotism. And in a crisis state there is not only a feeling of love for the Motherland, but also many other fundamental values: honoring the elders, modesty, decency, etc. The modern world is ruled by selfishness, pragmatism and a cult of material superiority, self-abasement, indifference, loneliness. The material factor, the opportunity to go abroad in search of a better life, sometimes overcomes attachment to their country. But does this talk about anti-patriotism? How to find the fine line between spiritual and material? Every person needs to understand one thing. Patriotism is an understanding of one's own participation, which is confirmed by daily work for the benefit of his fatherland. Our country has been fortunate, we have defined our own path and now together we are creating an ideology. At the same time, we need to take all the best from Soviet experience and place emphasis on our history and culture. A real patriot will never become an ill-wisher of his country. Patriot is the one who does everything for his country and proceeds from the interests of his country. There can be neither the state nor society strong, if the people are not united by a feeling of love and devotion to their fatherland. In this sense, patriotism should become a priority in the education of the citizenship of the younger generation of the country. Now before us, before the state power, is the task to create a system of educating youth, based on patriotism, moral and moral integrity, human legal culture. For the modern Kazakhstan society it is important that everyone not only remembered his history, was proud of his country and understood that the happiness of everyone depends on the success of the country, but he did not remain indifferent to the events taking place in the state.

A weighty component of the political image of Kazakhstan is undoubtedly the model of national accord, a model of a multicultural and multinational society based on the principles of tolerance and unity in diversity.

National unity in accordance with the modern interpretation of this concept implies the creation of a consolidated community of cohesive ethnic, religious and other sociocultural groups. As a result, it provides security inside the country, and the basis of unity is a common history, from which one must be able to learn the necessary lessons. It is obvious that it is necessary to spread the world popularity of the Kazakhstan model of interethnic and inter-confessional relations more actively. In this regard, the strengthening of the national value orientations that unite modern Kazakhstan society, such as tolerance, unity, mutual assistance, charity, etc., is of particular importance.

An important basis for the formation of the patriotic consciousness of Kazakhstan's youth are the economic successes of Kazakhstan, accelerated economic and social progress, as well as the very model of economic reforms that allows to solve the tasks of national development and is attractive to other states. The creation of a non-primary economy and the development of the innovation-industrial sector are promising for the image of Kazakhstan, the initiative announced in the presidential program «Strategy-2030» and confirmed in a number of other policy documents. In turn, the modernization of education and training systems currently underway in the country, its active integration into the Bologna process, effectively work to form the image of the future for Kazakhstan.

An important component of Kazakhstan's patriotism is the geopolitical image of Kazakhstan, which underlines its importance as an influential Eurasian power, as a country that performs significant consolidating and stabilizing functions in the Central Asian region and in the Near East, which is supported by membership in such influential organizations as the CSTO and the SCO. Undoubtedly, the program «Path to Europe», announced by the country's leadership, declared as a strategic priority declared integration of the country into the pan-European economic, legal and socio-cultural space, undoubtedly has a positive impact on the formation of a perspective image of the future in the minds of citizens of Kazakhstan, which underlines the choice of the European «development vector» [4, с.15]. It should also be recognized that since independence, all the attributes of a sovereign state, all the necessary legal and political conditions for the development of civil society institutions of political parties, non-governmental organizations, independent media have been created in Kazakhstan.

The formation of a civil model of ideology presupposes the existence of a system of socio-political values - that is, there is no social and political ideal, ambitious enough to mobilize the majority of the population [5, с.77]. Obviously, in none of the post-Soviet countries and in Kazakhstan, such a system of socio-political values does not exist. Moreover, there are reasons to believe that ideologies, comparable in their power and attractiveness to

communism or Western liberal-democratic messianism, are not in principle created by order. This circumstance objectively leads to the conclusion that the formation of ideology in Kazakhstan can not completely do without resorting to cultural values - that is, belonging to the «triangle» language - culture - religion. When building an ideology in Kazakhstan on the basis of the traditional values of the Kazakh ethnos or, more broadly, the Turkic-Muslim world, the question of the full integration of the European population is certainly one of the most complex, but quite solvable and rather painless.

The ideological process in Kazakhstan is characterized by the transitional state of Kazakhstan society, characterized by profound systemic transformations of property relations, political relations and socio-cultural values. The consequence of such transformations was the loss for a part of society of the grounds for identity: political, ideological, state, national-patriotic. A generation of young people has grown up, which socialized in fundamentally new conditions, when the state did not systematically and purposefully raise them, including political ones. Therefore, in their individual and group consciousness, it is possible to find a variety of value orientations - from Soviet, communistic to liberal-democratic, nationalistic and cosmopolitan[6, с.86]. The situation in Kazakhstan is characterized by a multi-ethnic and multi-confessional composition of the population, which evidently updates the role of the socio-political component.

It should be noted that the existing objective circumstances pushes the search for a cultural basis for the national-civil consolidation of the Kazakhs. But the idea of adopting a cultural basis for ideology in Kazakhstan raises quite understandable apprehensions among the Russian population and, accordingly, the extreme caution of many experts, including ethnic Kazakhs.

Many Kazakhstani experts are unanimous in that it is culture and traditional religion in most successfully developing states that are:

- the most powerful mechanism for consolidating society;
- an inexhaustible source of emotional energy, nourishing patriotic consciousness.

Many of these aspects were reflected in Kazakhstan's active efforts to build its own image, which strengthens citizens' sense of pride in their country. In our country the idea of patriotism is made up of the logic of national history and culture, is based on state symbols, ideas of independence and sovereign development, social justice, people's well-being. Therefore national pride, national spirit, national dignity are embodied in the idea of patriotism. High level of patriotism is the guarantee of high competitiveness of the nation. Therefore, the state policy in this sphere has a number of important directions. Firstly, this is the sphere of education - as the fundamental basis for the upbringing of the younger generation. Secondly, this is the sphere of culture, which primarily concerns the continuity of generations. Thirdly, this is the sphere of interethnic harmony. Kazakhstan is the homeland of all Kazakhstanis. The duty of every citizen is to promote peace and harmony in our common home. Fourthly, this is the sphere of interconfessional consent and an open liberal society. Fifthly, this is the sphere of the information space. With the development of information technology, the latter aspect becomes especially relevant.

Thus, Kazakhstan's patriotism, reflecting the achievements of a young, independent and successfully held state in all spheres of its activities, has all the necessary prerequisites to take place as an independent and profound political phenomenon. All Kazakhstani society interested in further prosperity and prosperity of their country is called to participate in its creation.

REFERENCES

1. Нуров К.И. Национальная идея: к вопросу о национальном единстве // Нуров К.И. Казахстан: национальная идея и традиции. - Алматы, 2011. – С.35
2. Абдыгалиев Б. Новые приоритеты национальной политики Казахстана // Свободное общество. - Астана - Март. - №1 (1). - С. 69.
3. Мукашев Т. Молодежная политика как составная часть государственной социальной политики. / науч. изд. / Т. Т. Мукашев. - Астана : Акад. гос. службы при Президенте РК, 2015. - 40 с.
4. Bengry-Howell, A., and C. Griffin. 2012. 'Negotiating access in ethnographic research with 'hard to reach' young people: establishing common ground or a process of methodological grooming?', *International Journal of Social Research Methodology*, 15: 403-p.16
5. Skourtes, S. (2015), *Disrupting the Invisibility of Working Class Girls Redemption Value and the Politics of Recognition*, *Girlhood Studies*, Vol 8, No.3 pp.103-118
6. Coburn A. (2016) *Building social and cultural capital through learning about equality in youth work*. *Journal of Youth Studies* (14) (4). pp.475-499.

Джумабаева Ш.Б., Төлеуұлы А.,
м.э.н. ст., преподаватели КарГУ им. Е.А.Букетова
Джапарова А.Е., Алдабекова А.Е., Маханова Ж.О.
студенты КарГУ им. Е.А.Букетова
специальность «5В090200-Туризм», Караганда, Казахстан
e-mail: dzhaparova.aruzhan@gmail.com

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ДЕТСКО-ЮНОШЕСКОГО ТУРИЗМА НАПРАВЛЕННОГО НА ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ МОЛОДОГО ПОКОЛЕНИЯ

Аннотация: В статье рассматривается комплекс взглядов на туризм как на отрасль экономики. Целью работы является одно из направлений туризма - экологический туризм. Рассмотрены проблемы экологии в Казахстане и современные пути её решения. Статья посвящена возможным перспективам использования детско-юношеского туризма в рамках повышения экологической осведомленности и всеобщего интереса к проблемам окружающей среды. Исходя из вышеперечисленных исследований формируется тенденция создания особых лагерей, отобрана и изучена подходящая дестинация к данному проекту. Вследствие выявлено что, данная тематика имеет большую роль в приоритетах воспитания молодого поколения.

Ключевые слова: экологический туризм, детско-юношеский туризм, окружающая среда, лагерь, туры единения с природой, Каркаралинск.

Dzhumabasheva Sh.B., Toleuuly A.,
m.e.s. Senior Lecturer Senior Lecturers
of the KSU named after the academician E.A. Buketov
Dzhaparova A.E., Aldabekova A.E., Makhanova Zh.O.
Students of the KSU named after the academician E.A. Buketov
of specialty “5B090200-Tourism”, Karaganda, Kazakhstan
e-mail: dzhaparova.aruzhan@gmail.com

MODERN TRENDS OF THE DEVELOPMENT OF CHILDREN AND YOUTH TOURISM AIMED AT ENVIRONMENTAL EDUCATION OF YOUNG GENERATION

Abstract: The article deals with a set of views on tourism as a branch of the economy. The aim of the work is one of the directions of tourism - ecological tourism. The problems of ecology in Kazakhstan and modern ways of its decision are considered. The article is devoted to the possible prospects of the use of children and youth tourism in the framework of raising environmental awareness and General interest in the problems of the environment. Based on the above-mentioned studies, a tendency to create special camps is formed, a suitable destination for this project is selected and studied. As a result it is revealed that, this subject has a big role in priorities of education of young generation.

Keywords: ecological tourism, children and youth tourism, environment, camp, tours of unity with nature, Karkaralinsk.

Одна из особо активно прогрессирующих индустрий мировой экономики в наше время – индустрия туризма. Она находится в непрерывном развитии, а отрасли развлечения охватывают всё больший спектр потребностей туристов. И все же, туризм это отрасль хозяйства.

Наиболее распространено мнение, что туризм - это межотраслевой комплекс, или рынок, где господствует туроператор, который из продукции различных отраслей и формирует туристский продукт. Это значит, что в современном мире туризм выступает как сложное социальное явление, которое имеет много граней, поскольку ни одна из существующих наук не может полностью и исчерпывающим образом охарактеризовать его как объект собственных исследований и ни один из существующих социально-экономических институтов не в состоянии самостоятельно решить комплекс его проблем. Один из разновидностей направленности данных комплексов является экологический туризм. Определим для начала что подразумевается под понятием экотуризм. Экотуризм - это природоориентированный туризм, включающий программы экологического образования и просвещения и осуществляемый в соответствии с принципами экологической устойчивости.[1]

Когда говорят о путешествиях в природу, то часто применяют термин экотуризм. Между тем, экотуризм, с одной стороны, - это ниша на туристском рынке, имеющая высокие темпы роста, а с другой, концепция, положение которой шире понятия совместимости (имеется в виду положительное воздействие человека на природу). Экотуризм является составной частью природного туризма, который по объему больше чем ниша рынка, и не концепция, а конкретный вид туризма, воздействие которого может быть очень различным (от явно негативного до нейтрального и положительного). Под экологическим туризмом мы предлагаем понимать туристские посещения малоизмененных или неизмененных территорий, обладающих уникальными природными и историко-культурными ресурсами, которые отвечают основным

принципам устойчивого развития туризма. Экологический туризм в свою очередь способствует:

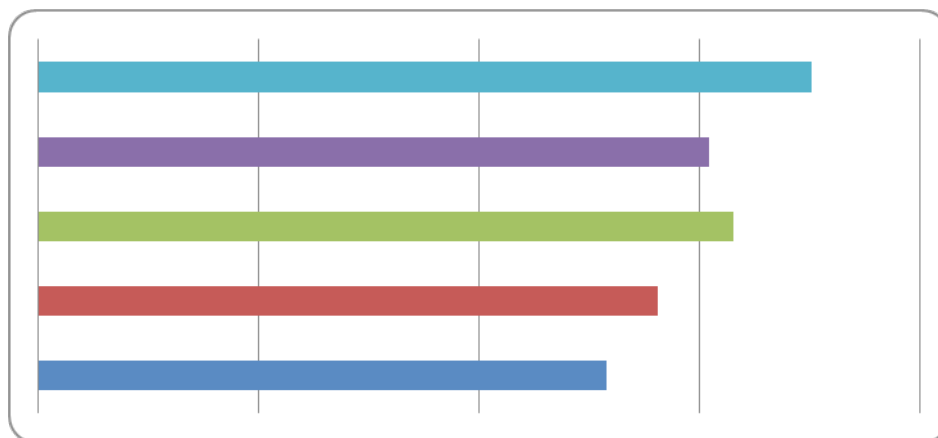
- социально-экономическому развитию регионов посещения;
- образованию и познавательному компоненту;
- повышению уровня экологической культуры путешествующих и жизненного уровня местного населения;
- соблюдению достаточно жестких правил поведения в природной среде. [2]

Согласно определению ВТО и Всемирного Совета по туризму и путешествиям (WTTC), «устойчивый туризм отвечает потребностям как туристов, посещающих туристские центры, так и населения последних; кроме того, он предполагает обеспечение и оптимизацию перспектив будущего развития. Ресурсы используются таким образом, чтобы удовлетворить экономические, социальные и эстетические потребности, но при этом сохранить культурную уникальность, важнейшие экологические особенности, многообразие биологических видов и жизненно важные системы». [3]

В дополнение к этому на Международном форуме «Окружающая среда и развитие» отмечено, что «устойчивый туризм должен соответствовать критериям социальной, культурной, экологической и экономической совместимости. Устойчивый туризм - это тот туризм, который в долгосрочной перспективе, то есть в проекции на современное и будущие поколения, может адаптироваться к конкретным этническим и культурным особенностям, отвечает требованиям социальной справедливости, экологически совместим, а также целесообразен и выгоден в экономическом плане».

Следует отметить что, в настоящее время Казахстан все больше проявляет заинтересованность в проблемах экологии, а особенно в вопросе озеленение и очищение всех экономических направлений. Как отметил глава государства Н.Ә.Назарбаев в своем послании «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции»: Важно стимулировать бизнес, инвестировать в «зеленые» технологии, эти меры потребуют актуализации законодательства, в том числе Экологического кодекса. [4]

Известно, что природно-климатические, техногенные и социальные факторы Республики Казахстан резко влияют на здоровье и качество жизни человека, на состояние работоспособности, репродуктивные функции и продолжительность жизни. Именно поэтому, государство выделяет большое количество средств для устранения этих проблем.(Рисунок 1)

Примечание - Составлено автором по данным Агентства РК по статистике [5]

Рисунок 1- Текущие затраты на охрану окружающей среды, млн. тенге*

Устранение экологических проблем хоть и является важным приоритетом государства, стоит отметить, что проблему следует решать из корня. А корни проблемы многих экологических бедствий могут лежать именно в экологической необразованности нации. Одновременно в неосведомленности о правильном экологическом поведении. Не каждый взрослый человек знает, в чем лежит экологически здоровое будущее нашей страны. Что уж говорить о детях. Хотя именно молодое поколение является будущим двигателем прогресса в экономике Казахстана.

Одним из направлений развития стала задача «Человеческий капитал – основа модернизации». Нарращивание потенциала нации требует дальнейшего развития нашей культуры и идеологии. Смысл «Рухани жаңғыру» именно в этом. Идеалом нашего общества должен стать казахстанец, знающий свои историю, язык, культуру, при этом современный, владеющий иностранными языками, имеющий передовые и глобальные взгляды.

Благодаря развитию туризма в Казахстане разработаны экологические маршруты. Туристы имеют

возможность совершать пешие, конные или вело прогулки по лесному массиву, купаться в озерах, реках, целебных источниках, ходить в походы с экскурсоводом.

Обратим внимание, что туризм, а в особенности экотуризм является рациональным решением многих задач. В частности одно из наиболее приоритетных направлений в туризме детско-юношеский туризм. Детско-юношеский спортивно-оздоровительный туризм является одной из наиболее эффективных оздоровительных технологий, способствующих формированию здорового образа жизни человека и общества в целом, что имеет большое государственное значение в воспитании подрастающего поколения. Поэтому можно с уверенностью сказать, что детско-юношеский и молодежный туризм – важный способ передачи новому поколению накопленного человечеством жизненного опыта и материально-культурного наследия, формирования ценностных ориентаций, нравственного оздоровления и культурного развития нации, один из путей социализации личности.

Если до начала 90-х годов вопросами детского туризма занималась только система образования, то сейчас ситуация коренным образом изменилась. В качестве субъектов, развивающих детский туризм, появились и коммерческие фирмы и общественные объединения. Поэтому возникает необходимость изучения и обобщения опыта развития детского туризма не только с точки зрения дополнительной образовательной деятельности, но и с позиций экономической эффективности этого направления.

По тематическим направлениям познавательные путешествия школьников могут иметь экологическую направленность. Такое направление в детско-юношеском активном туризме направлено на познавательный и оздоровительные виды туризма.

К примеру, в сезонный - каникулярный период замечается явный недостаток в отдыхе на базе детских лагерей. Данный вид туризма осуществляется государственными и муниципальными органами управления, образовательными учреждениями, в том числе учреждениями дополнительного образования. В последние годы в реализацию программ по развитию детского и молодежного туризма включились также органы по делам молодежи и управления (департаменты и т.д.) по туризму, а также органы управления смешанного типа, например, Комитеты по делам молодежи, спорту и туризму. Однако замечается нехватка учреждений предоставляющие услуги по данному виду туризма в Центральном Регионе. Хотя наша область имеет потенциал и благоприятна к развитию детско-юношеского активного туризма направленного на экологическое воспитание нового поколения.

В частности Каркаралинск - это место, где сосредоточены богатые природные и рекреационные ресурсы, объекты национального, культурного и исторического наследия Казахстана. Туризм, являясь эффективным средством воспитания, обучения, оздоровления, утверждения здорового образа жизни, социальной адаптации всех групп населения, способствует профессиональной ориентации подрастающего поколения. В связи с этим развитие внутреннего туризма становится актуальной задачей и одним из реальных инструментов оздоровления нации и улучшения качества жизни.

Воздушная среда данной территории отличается исключительной прозрачностью и чистотой, вода из горных родников повсеместно пригодна для питья. Не затронутый цивилизацией ландшафт, отсутствие дорог и автотранспорта уменьшает антропогенную нагрузку на местность до минимума. В питании туристов максимально можно использовать экологически чистые местные продукты, приготовленные по традиционным технологиям.

Как показывают статистические данные, Каркаралинский национальный парк по количеству посещений туристами намного отстает от остальных туристических дестинаций страны, всего в 2016 г. его посетило 31322 человека (Таблица 1)

Таблица 1 – Количество обслуженных посетителей по областям и курортным зонам Республики Казахстан за 2016 год

	Всего посетителей	в том числе		
		в местах размещения	в санаторно-курортных организациях	в ООПТ
Республика Казахстан	5 722 583	4 217 782	313 028	1 191 773
Щучье-Бурабайская курортная зона	809 124	137 297	27 286	644 541
Зерендинская курортная зона	106 478	52 341	-	54 137
Алматинская курортная зона	392 258	236 756	1 501	154 001
Каркаралинская курортная зона	57 082	25 761	-	31 321

Примечание - Составлено автором по данным Агентства РК по статистике [5]

Сам Национальный парк охватывает территорию 112 120 га, в нём содержатся 66 видов редких и исчезающих растений, 40 видов млекопитающих и 115 видов птиц. В связи с этим используя природные, культурно-этнографические особенности данной местности можно развивать дестко-юношеский экологически направленный туризм. В частности создание детского лагеря со спортивно-туристическим уклоном, с условиями максимального единения с природой и внедрение заинтересованности детей в экологических проблемах, их понимания об основных мерах защиты окружающей среды. В связи с этим развитие данного вида внутреннего туризма становится актуальной задачей и одним из реальных инструментов экологического воспитания нации и улучшения качества жизни.

В качестве решения данной проблемы в работе предлагается модель организации туров единения с природой в условиях взаимодействия организаций туристского рынка и учреждений школьного и дополнительного образования.

Цель такого туризма – решение актуальных экологических проблем, выброс бытовых отходов и мусора в незначительных количествах и в не положенных местах, которые постепенно загрязняют окружающую нашу среду и препятствует какому-либо развитию туриндустрии. Это следствие безразличного отношения человека к окружающей среде и отсутствие фундамента экологической заинтересованности.

Исходя из колоссальных затрат со стороны государства для временного решения данной проблемы, которая с каждым годом принимает всё большие объёмы, мы хотим создать туристской деятельности в контексте» Перспективы развития детско-юношеского активного туризма направленного на экологическое воспитание нового поколения». Сущность вышеизложенного сводится к тому что дети будут отдыхать воссоединяясь с природой, попутно в их сознаний заложится бережное отношение к природе и уважение. [6]

Основной задачей проекта являлось – создать обстановку подходящую для активного туризма детей школьного возраста, разрушить стереотипы о, как правило, консервативном, чопорном, унылом и стандартном убранстве школьных учреждений, внести новизну, неординарность в концептуальное решение и создать образ экологического лагеря.

Обобщая все сказанное, мы предлагаем спортивно-туристский лагерь организовывается по походному типу способствует сплачиванию ребят. Дети на практике впитывают нужные знания и используют их на протяжении большего количества времени.

Рекреационные потребности общества и особенно подрастающего поколения – это потребности в простом и расширенном воспроизводстве социально-трудового и социально-культурного потенциала общества в целом и, соответственно, потребности в восстановлении и развитии физических и психических сил человека, потребности в его физическом, интеллектуальном и духовном совершенствовании. Деятельность, направленная на реализацию (удовлетворение) рекреационных потребностей, восстановление и развитие физических и духовных сил человека, его интеллектуальное совершенствование и характеризуемая само ценностью не только результатов, но и самого процесса, получила название активной деятельности. Отсюда, в основе туристского бизнеса, на наш взгляд, лежит многообразие видов коммерческой рекреационной деятельности, то есть деятельности, осуществляемой в целях извлечения прибыли.

Успех развития экотуризма, как никакой другой отрасли, зависит от качества окружающей среды, поскольку туристами ценится именно ее первозданность. Экологический фактор естественным образом становится экономической категорией: поддержание качества и первозданности среды (признак устойчивости) экономически выгодно. Поэтому на настоящем этапе развития ряда направлений туристической науки весьма актуально обоснование терминологических понятий, наиболее полно отражающих специфику различных видов туризма, основанных на использовании природных ресурсов, а также выявление главных требований к устойчивому развитию вышеперечисленных видов туризма.

ЛИТЕРАТУРА

1. Зорин и.В., Каверина т.П., Квартальнов в.А. Туризм как вид деятельности // учебник. М.: Финансы и статистика. 2005. – 288С.
2. Е.И. Арсеньева, а.С. Кусков, н.В. Феоктистова туризм и культурное наследие. Основные концепции и направления современного экотуризма: компаративный анализ / межвузовский сборник научных трудов. - 2005. - Выпуск 2. - С.186-205.
3. По данным вто, доступным через internet. – Режим доступа: https://www.Wto.Org/english/res_e/statis_e/statis_e.Htm - (дата обращения 18.10.2018)
4. Послание президента республики казахстан н. Назарбаева народу казахстана. 10 Января 2018 г. Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции. – Режим доступа: <http://>

www.Akorda.Kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-n-nazarbaeva-narodu-kazahstana-10-yanvarya-2018-g (дата обращения 15.09.2018)

5. Комитет по статистике республики казахстан. – Режим доступа: <http://stat.Gov.Kz/> (дата обращения 19.09.2018)

6. Горбунов с.М. Молодежные инновационные проекты часть 1. «Разработка детского спортивно-туристического лагеря на втрк архыз» проекты, подготовленные в институте сервиса, туризма и дизайна скфу (филиал) в г. Пятигорске для участия в грантовых конкурсах оао «курорты северного кавказа».

УДК 342.51:316-053.6.

Жанақова Н.Т.,

т. ғ. к. доцент, Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ
Алматы, Қазақстан, e-mail: nurgul.zh.t@mail.ru

ҚАЗАҚСТАННЫҢ БОЛАШАҒЫ – ЖАСТАР

Түйін: Мақалада Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік жастар саясатының көкейтесті мәселелері Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың 2018 жылғы 5 қазандағы «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру» Қазақстан халқына жолдауы аясында қарастырылып, жастардың еліміздің экономикалық қуаты мен мерейін асырудағы, рухани жаңғыру саласындағы жетекші рөліне үлкен мән берілген.

Тірек сөздер: мемлекет, жастар, саясат, қоғам, бастама, стипендия, білім, қозғалыс, тәрбие.

Zhanakova N.T.,

c. of his. sc., associate prof.
Kazakh Ablai khan UIRandWL
Almaty, Kazakhstan, e-mail: nurgul.zh.t@mail.ru

YOUTH IS THE FUTURE OF KAZAKHSTAN

Abstract: The article touches upon topical issues of the state youth policy of the Republic of Kazakhstan in the light of the Message of the Head of State dated October 5, 2018 “Growth of the welfare of Kazakhstanis: increasing incomes and quality of life”. State youth policy is one of the priority directions in the activities of our country and is carried out in order to create socio-economic, legal, organizational conditions and guarantees for the spiritual, cultural, educational, professional development of the physical development of young people, to reveal their creative potential in the interests of the whole society.

Keywords: state, youth, politics, society, initiative, scholarship, education, movement, education.

Қазақстандықтар – жасампаз және жас ұлт: республиканың әрбір екінші тұрғыны отыз жасқа толмаған жастар. Қазақстанның болашағы Қазақстан жастарының даму деңгейімен, олардың қоғамға ықпалдасуымен байланысты, болашақтың негізі бүгін қаланады.

Бүгінде еліміз өзінің алдына әлеуметтік жаңғыру, үдемелі инновациялық индустрияландыру және экономикалық ықпалдасу бойынша жаңа ауқымды міндеттер қояды. Тәуелсіздіктің 27 жылындағы жетістіктерді бекіте отырып, Қазақстан ХХІ ғасырдың үшінші он жылдығында әлемнің дамыған 30 мемлекетінің қатарына кіруге ниет білдіреді. Бұл жағдайларда аға буынның жасампаз істерін жалғастыруға, ұлттық бәсекелестікке қабілеттіліктің деңгейін одан әрі жоғарылатуға, Қазақстанның ХХІ ғасырда гүлденуі мен әлемдік танылуын қамтамасыз етуге тиіс жастарға үлкен үміт пен жауапкершілік жүктеледі.

Мұндай жоғары мақсатты орындау кәсіптік білімі, дені сау әрі адамгершілігі мол, бәсекеге қабілетті, патриот және әлеуметтік тұрғыдан жауапты жастардың ғана қолынан келеді. Осыған байланысты мемлекеттің басым міндеті мемлекеттік жастар саясатын уақыт талаптарына сай бейімдеу арқылы жастарды Қазақстанның бәсекеге қабілеттілігінің маңызды факторына айналдыру.

Жастар саясатының басымдықтары Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә. Назарбаев жыл сайынғы Қазақстан халқына жолдауларының түйінді мақсаттарының бірі болып табылады. Ел Президентінің саликалы саясатының арқасында тәуелсіздігіміздің алғашқы жылдарынан бастап жастар саясаты еліміздің басты басымдықтарының біріне айналды. Соның айқын дәлелі – Елбасы 1997 жылғы Қазақстан халқына алғашқы жолдауында-ақ жастарға үлкен сенім артты [1, 384].

Тәуелсіздіктің 27 жылында мемлекеттік жастар саясаты базалық қалыптасу кезеңінен өтті. Мемлекеттік жастар саясатының негізгі басымдықтары 1999 жылғы 28 тамызда қабылданған Мемлекеттік жастар

саясатының тұжырымдамасына енгізілген.

2004 жылы «Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік жастар саясаты туралы» заң қабылданып, жастар жеке әлеуметтік-демографиялық топ ретінде бөлінді, оларға белгілі бір әлеуметтік құқықтар мен мемлекеттік кепілдіктер берілді.

Жастар саясатының «Қазақстан жастары», «Жастар саясатының 2003-2004 жылдарға арналған бағдарламасы», «Жастар саясатының 2005-2007 жылдарға арналған бағдарламасы» салалық бағдарламалары, сонымен қатар «Қазақстан Республикасында азаматтарды патриоттық тәрбиелеудің 2006-2008 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы» іске асырылды.

Қазақстанда Елбасының бастамасымен жалпыұлттық: «Жас Отан» Жастар Қанаты, «Дипломмен – ауылға!» және «Жасыл ел» сынды жастардың жобалары жұмыс жасауда.

«Нұр Отан» Халықтық Демократиялық партиясының «Жас Отан» Жастар қанаты 2008 жылғы 14 мамырда Астана қаласында «Жас Отан» ЖҚ І Съезінде қоғамдық бірлестік тұлғасында құрылды. Ұйымның облыстық, Астана және Алматы қалалық филиалдары, сондай-ақ, қалалық және аудандық деңгейде бөлімдері бар. «Жас Отан» Жастар қанатының Орталық кеңесіне Қазақстан Республикасының Парламенті, Мәжілісі мен барлық деңгейдегі мәслихат депутаттары, Үкіметтік емес ұйымдардың жастар көшбасшылары, жас спортшылар мен мәдени қайраткерлер кіреді.

2009 жылдың шілде айынан бастап, «Нұр Отан» ХДП «Жас Отан» Жастар қанаты, Қазақстан Республикасы Ауылшаруашылық министрлігі, Білім және ғылым министрлігі, Қазақстанның ауыл жастары одағы мен Қазақстан студенттер альянсы «Дипломмен ауылға!» жобасын жүзеге асыруда. «Дипломмен ауылға!» жобасының мақсаты – ауыл-аймақтардың кадрлық әлеуетін қалыптастырып, қажетті еңбек ресурстары – әлеуметтік сала және агроөнеркәсіптік өндіріс мамандарымен қамтамасыз ету мәселелерін шешуде қолдау көрсету. «Жас Отан» ЖҚ аймақтық филиалдарының базасында жастарды ауылға барып тұруға және жұмыс істеуге шақыру үшін іс-шаралар мен консультациялар өткізілуде.

«Дипломмен ауылға» жобасы қазақ елінің қазығы болған ауыл үшін де, жастар үшін де өзекті бастама. Бұл шара мемлекеттің ауылды қолдауға бағытталған бұрынғы іс-қимылдарынан өзгеше маңызды болып отыр. Бүгінде жастар Елбасының осы түйткілді шешуге бағыттаған бағдарламасының аясында өз кәсібінің маманы бола алады. Ауылға барған жас маман тек кадр мәселесінің шешілуіне ғана ықпал етіп қоймай, ондағы өзге де салаларға серпін береді.

Жобаға байланысты жұмыстар қолға алынып, студенттердің арасында ауылға аттануға ниет білдірушілер саны уақыт өткен сайын арта түсуде. «Дипломмен ауылға» бағдарламасы аясында өңір жастарын жұмыспен қамту жұмыстары өз нәтижесін беріп отыр. Олар бүгінде білім беру, медицина, мәдениет салаларында еңбек етуде. Мамандарға бағдарламаға сәйкес көтермелеу жәрдемақысы беріліп, бірқатары тұрғын үй алуға бюджеттік несие алған. Олай болса, «Дипломмен ауылға» жобасы кадр біліктілігіне қатысты көзге көріне бермейтін, бірақ маңызы зор мәселелердің шешімін табуға ықпал ететіні сөзсіз.

Мемлекет басшысының бастамасымен 2005 жылдан бастап «Жасыл Ел» бағдарламасы жүзеге асырыла бастады. «Жасыл Ел» еңбек жасақтары құрылды. Қазір бүкіл республика бойынша 114 мыңнан астам жастар осы жасақтарға мүше болып отыр. Бұл жасақтардың мүшелері өңірді көгалдандыру, көріктендіру және тазалау жұмыстарын атқаруда.

Еліміздің келешегінің кемел болуы, гүлденіп, өркендеуі қазіргі жастарға, олардың білім деңгейі мен бәсекеге қабілеттілігіне тікелей байланысты. Міне, сондықтан да Елбасымыз қазақстандықтарға білім берудің жаңа сапасына көшуді тапсырған болатын.

Мемлекет басшысы Н.Ә. Назарбаев 2018 жылғы 5 қазандағы «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру» Қазақстан халқына жолдауында: «Жастар мен отбасы институтын кешенді қолдау мемлекеттік саясаттың басымдығына айналуға тиіс. Жастардың барлық санатын қолдауға арналған шараларды толық қамтитын әлеуметтік сатының ауқымды платформасын қалыптастыру керек» деп ел болашағы жастарға жете көңіл бөліп, келесі жылды Жастар жылы деп жариялауды ұсынған болатын [2]. Сол сияқты Елбасы шет елдердегі Бойскаут қозғалысы сияқты «Сарбаз» балалар-жасөспірімдер бірлестігін құрып, мектептерде әскери-патриоттық тәрбиенің рөлін күшейтуге баса назар аударды.

Қазіргі уақытта мемлекет жас ұрпақтың осы заманғы біліммен сусындауына барынша жағдай жасап отыр. 1993 жылғы 5 қарашада Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың қаулысымен «Болашақ» халықаралық стипендиясы тағайындалды. Бұл бастама дарынды жастарға келешекте өздерінің жинақтаған тәжірибелерін мемлекет игілігіне пайдалану үшін шетелде сапалы білім алуға көмектесу идеясына негізделген. 1994 жылы бір топ қазақстандық студенттер тұңғыш рет шетелдік жоғары оқу

орындарына жіберілді.

ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаев атап өткендей: «Болашақ» бағдарламасының арқасында мыңдаған дарынды жас қазақстандық мемлекет есебінен әлемнің үздік университеттерінде жоғары деңгейлі білім алды. «Болашақ» жастар үшін шынайы әлеуметтік баспалдақ бола алды» [3, 280]. Бұл бағдарламаның көптеген түлектері мемлекеттік қызметте, мемлекеттік және халықаралық ұйымдарда, акционерлік құрылымдарда жауапты қызметтерді атқарып, мемлекеттік және халықаралық жобаларға қатысып, еліміздің дамуына өз үлестерін қосуда.

Қазіргі кезде үміткерлер әлемдегі 32 елдің алдыңғы қатарлы 630 оқу орындарында оқи алады. Бүгінгі таңда стипендияны іске асыруда магистрлік және докторлық бағдарламаларға, сондай-ақ біздің ел үшін анағұрлым қажетті болып табылатын техникалық және медицина мамандарын дайындауға ерекше көңіл бөлуде.

Қазақстан Республикасының Президенті 2009 жылы халықаралық деңгейдегі университет құру жобасының бастамашысы болды. 2010 жылы Назарбаев Университетінің есігі алғашқы студенттерге ашылды. Бұл университет еліміздің болашақ интеллектуалдық элитасын қалыптастыру мақсатында құрылды. Жаңа үлгідегі бұл оқу орны инновациялық зерттеу қызметін жүргізуге бағытталған қазіргі заманға сай ғылыми инфрақұрылымы бар университет болуды мақсат етіп отыр. Университетте ең үздік ұлттық және халықаралық зерттеушілер жұмыс істеуде, оларға шығармашылық қызметті жүзеге асыру үшін барлық қажетті жағдайлар жасалуды.

Сондай-ақ, мемлекет жастарды жұмыспен қамту және баспана беру мәселелеріне баса назар аударуда.

Бүгінгі таңда, еліміздегі азаматтық қоғамның дербес, белсенді және жауапкершілігі мол бөлігінің бірі – жастар. Жастар қоғамдағы қозғаушы күшке айналды. Мұның себебі де бар, Елбасы жастар саясатына соңғы жылдары үлкен маңыз берді. Олармен нақты жұмыс істеудің үлгісін көрсетті.

Жастар — келешегіміздің негізі ретінде өз білімімен, жасампаз еңбегімен және күш-жігерімен өз болашағын құрудың жаңа мүмкіндіктерін алу қажет. Ол ХХІ ғасырда Жаңа Қазақстанның — дамыған, бәсекеге қабілетті және әлемдегі сыйлы мемлекетті қалыптастыруды белсенді жалғастыруы қажет.

Президент Н. Назарбаевтың ойынша «қазіргі таңда жаңа буын өкілдері жоғары интеллектуалды, энергияға толы күші мен талпынысын көрсетуде. Жастар еліміздегі реформалардың тірегі мен қозғаушы күшіне айналуда». Әрине республикамыздағы әр үшінші адам жастар қатарында болса, олардың қоғамда ықпалды топ екендігін аңғару қиын емес. Сол себептен Қазақстан жастарының жалпы жай-күйі билік жанынан құрылған жастар ісі бойынша арнайы органдардың бақылауында болуы орынды. Қоғамның, мемлекеттік құрылымның, өкілеттік өкімет органдарының назарын жастар проблемасына аударуының бірден бір айғағы – Қазақстан Республикасы Ақпарат министрлігі құрамынан арнайы Жастар саясаты департаментінің құрылуы болды.

Өз қатарында он мың жасты біріктіріп отырған «Жас Отан» Жастар қанаты, Қазақстан Жастар Конгресі, Студенттер альянсы, «Жасыл ел» жұмысшы жастар жасақтары мен Ауыл жастарының одағы атынан Қазақстан халқы Ассамблеясында Елбасының жастар саясаты саласын қолдау бастамасын бірауыздан қолдайтындығын мәлімдеді.

Бүгінгі таңда, еліміздегі азаматтық қоғамның дербес, белсенді және жауапкершілігі мол бөлшегінің бірі - жастар. Ел аумағында, мың екі жүзге жуық жастар ұйымы жұмыс жасап, мемлекет қолдауы арқылы жыл сайын 50 мыңнан астам жастарға бағытталған іс-шаралар ұйымдастырылады.

Елімізде мынадай жастар ұйымдары бар: «Нұр Отан» ХДП жанындағы «Жас Отан» жастар қанаты; «Жасыл ел»; «Қазақстан Жастар конгресі»; Қазақстан Республикасы Президентінің Халықаралық «Болашақ» стипендиясы түлектерінің қауымдастығы; «Ауыл жастар одағы»; «Қазақстанның жас депутаттар қауымдастығы»; «Студенттік құрылыс жасағы»; «Астана қаласының жастар мәслихаты»; «Есірткісіз болашақ»; «Пікірсайысшылардың республикалық қауымдастығы».

Қазіргі жаһандану заманында білім-ғылымсыз экономиканы алға қарай өрлету мүмкін емес. Сондықтан да Мемлекет басшысы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың осы мәселеге ерекше мән бере отырып, еліміздің одан әрі де табысты алға жылжуын жалғастыру үшін білім, ғылым салаларында алда тұрған жаңа міндеттердің жайына тоқталу үшін, еліміздің болашағы жастарға үшін 2018 жылғы 5 қазандағы Жолдаудың маңызы ерекше.

Биылғы Жолдауда Елбасының жастарға үлкен жауапкершілік артып отырғаны айқын сезілді. Қазақстанның 2050 жылға дейінгі стратегиясының өзі жастар үшін қабылданып жатыр. Өйткені, жастар – мемлекеттің болашағы. Ал болашақтың қалыбы бүгіннен басталады. Елбасы осы бастан жастардың келешекте жүрер бағытын анықтап берді. Адастырмайтын жолын нұсқап көрсетіп отыр.

Жолдаудың кең ауқымды бағыттары еліміздің экономикалық қуаты мен мерейін асыруда бәрімізге міндет-мақсаттар жүктеді. Солардың бірі – «Тұрмыс сапасын арттыру». Осы маңызды бөлім бойынша

Елбасы: «Жоғары оқу орнының табыстылығын бағалаудың басты критерийі – оқу бітірген студенттердің жұмыспен қамтылуы, жалақысы жоғары жұмысқа орналасуы» деп ерекше атап көрсетті [2]. Мұның өзі жастардың болашағына үлкен серпін беріп, олардың келешекке деген көзқарасына зор сенім ұялатты және білімге, еңбекке және табандылыққа талпынуға шақырды. Өйткені, елдің келешегі, елдің ертеңгі тағдыры солардың қолында.

Ел дамуының жаңа кезеңі мен тәуелсіздіктің үшінші онжылдығына бет бұрған тұста қоғамдағы ең ірі әлеуметтік топ – жастарға деген Президенттің сенімі мен қамқорлығы олардың білім мен ғылымға деген құштарлығын одан әрі күшейтуі қажет. Келесі жылды Жастар жылы деп жариялауды ұсынған бастамасы да жастар саясаты тәуелсіз Қазақстанның басты басымдылықтарының бірі болып табылатындығын айқындайды.

Қорыта айтқанда, жастар – келешегіміздің негізі ретінде өз білімімен, жасампаз еңбегімен және күш-жігерімен өз болашағын құрудың жаңа мүмкіндіктерін алу қажет. Ол ХХІ ғасырда Жаңа Қазақстанның дамыған, бәсекеге қабілетті және әлемдегі сыйлы мемлекетті қалыптастыруды белсенді жалғастыруы қажет. Жаңа идеялар да жастардың жүрегіне тезірек жол табуы тиіс. Қазақ елінің болашағы – жастар өткенімізді есте ұстап, үлгі ала отырып, келешекке нық қадам басуы керек.

ӘДЕБИЕТ

1. Ел Президентінің Қазақстан халқына жолдауы. – Кіт.: Қазақстан. Ұлттық энциклопедия. – Алматы, 2007. – Т.10.
2. Назарбаев Н.Ә. Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру. Қазақстан халқына жолдауы. 2018 жылғы 5 қазан // Егемен Қазақстан. – 2018. – 6 қазан.
3. Назарбаев Н.Ә. Тәуелсіздік дәуірі. – Алматы: ҚАЗАқпарат, 2017.

УДК 378.1

Қалиева К.М.,

пед. ғ.к., доцент

Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ

Алматы, Қазақстан, e-mail: kalieva.k.m@mail.ru

БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ПАТРИОТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН КӘСІБИ ДАЯРЛЫҚ ҮДЕРІСІНДЕ ДАМУЫ МӘСЕЛЕСІНЕ

Түйін: Мақалада болашақ мұғалімдердің патриоттық құндылықтарын дамыту мәселесінің зерттелу жағдайы қарастырылады; «патриотизм», «патриоттық тәрбие», патриоттық «құндылықтар», «патриоттық құндылықтарды дамыту» ұғымдарының мәні нақтыланады; кәсіби даярлық жағдайында болашақ маманның патриоттық құндылықтарын дамыту үдерісін ғылыми-педагогикалық тұрғыдан қамтамасыз етудің жолдары баяндалады.

Тірек сөздер: кәсіби даярлық үдерісі, патриотизм, патриоттық тәрбие, патриоттық құндылықтар, патриоттық құндылықтарды дамыту үдерісі.

Kaliyeva K. M.

с. of ped. sc.,

Kazakh Ablai khan UIR&WL

Almaty, Kazakhstan, e-mail: kalieva.k.m@mail.ru

THE PROBLEM OF DEVELOPING FUTURE TEACHERS' PATRIOTIC VALUES IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING

Abstract: The issue of the development of future teachers' patriotic values; the essence of the notion «patriotism», «patriotic education», patriotic «values», «development of patriotic values»; the ways of scientific and pedagogical support of the process of development of the future specialist's patriotic values in the conditions of professional training are described in the article.

Key words: the process of professional training, patriotism, patriotic education, patriotic values, development of patriotic values.

Қоғамдық дамудың бүгінгі жағдайында еліміздің тәуелсіз мемлекет ретінде егемендігі мен бейбітшілігін сақтауда азаматтардың патриоттық құндылықтарын дамыту арқылы Қазақстандық патриотизмді қалыптастыруға үлкен мән беріліп отыр.

Елбасы “Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру” атты мақаласында «Біз жат идеологиялардың әсері туралы айтқанда, олардың артында басқа халықтардың белгілі бір құндылықтары мен мәдени символдарының тұрғанын ұмытпауымыз керек. Біз оларға өзіміздің ұлттық құндылықтарымыз арқылы ғана төтеп бере аламыз» [1] - деп атап көрсетті. Осыған орай педагогика ғылымы мен жоғары білім

беру жүйесінің алдында болашақ педагог мамандарды кәсіби даярлау барысында жастардың патриоттық құндылықтарын қалыптастыруға баса назар аудару және оны жүзеге асыру жолдарын жан-жақты қарастыру мәселесінің өзектілігі арта түседі.

Патриоттық құндылықтар патриотизмнің құрамдас бөлігі және оларды дамыту патриотизмге тәрбиелеудегі басты мақсаттарының бірі болғандықтан, “патриотизм” ұғымын ең алдымен саяси құрылыммен байланыста қарастырған жөн. Патриотизм - еліміздің егемендігін, тәуелсіздігін сақтауға, қайталанбас өзіндік өркениеті мен тарихы бар субъекті болып қалуына, қазақстандықтардың сыртқы ықпалдарсыз өзін-өзі басқаруға және болашақта да солай болуын талап етуге негіз бола алады. Ол халық мінезінің ерекше бір белгісі. Дәлірек айтқанда, ол патриоттық идеялардың жоғары гуманистік бағыты, ортақ және ұжымдық өмірге бейімділік, туған жерге деген махаббат. Сонымен қатар, ол адам бойындағы белгілі қасиеттермен, құндылықтармен, дүниетаныммен байланысты.

Педагогика ғылымының теориясы мен тәжірибесінде патриотизм, патриоттық құндылықтар жөнінде бірқатар мәліметтер жинақталған. Жастардың бойында патриоттық құндылықтарды дамыту жолдарын, құралдарын, әдістері мен шарттарын анықтауға бағытталған зерттеулер қатары артып келеді. Соңғы уақыттарда жоғары оқу орындары студенттеріне патриоттық тәрбие беру проблемаларына арналған жұмыстар жарық көруде.

Педагогика теориясы мен практикасында патриоттық құндылықтарды дамыту проблемасы Г.В. Галькевич, Л.П. Кузнецова, Т.В. Левкина, Е.А. Патрушева, Т.В. Пискунова, В.И. Руденко, Н.Ф. Харламов және өзге де зерттеушілер еңбектерінде қарастырылып келеді. Мәселен, Г.В. Галькевич, Г.А.Гашенко [2,3] көрсетулерінде, патриоттық құндылықтар - адамдардың дүниетанымы мен ойлау қабілетіне әсер ететін бейнелер, адамдардың тәжірибесін жүйелей түсетін рухани мәдениеттің негізі. Патриоттық құндылықтар, жалпы құндылықтар ұғымы сияқты, субъектінің туып өскен жеріне, Отанына, мемлекеттік символдарға, ұлттық мәдениетке, тіліне, әдет-ғұрпына, басқа этностық топтардың мәдениетіне, ұлтшылдыққа, шовинизмге, космополитизмге деген қарым-қатынасы. Олар құндылықты бағдардың архитектурасы, оның рухани нығайтқышы ретінде әрекет етеді.

Патриоттық құндылықтар - жастардың дүниетанымына, ойлау-пайымына әсер етіп, ұрпақтан-ұрпаққа үлгі болып келе жатқан тарихтағы беделді тұлғалардың әлеуметтік мәнге ие қызметтері, туған өлкенің тарихи және мәдени мұралары. Патриоттық құндылықтарды қалыптастыру - бұл кәсіби білім беру саласына қажет әлеуметтік мәнді азаматтық ұстанымдарды қалыптастыру мен дамыту үдерісі. Болашақ мұғалімнің бойында патриоттық құндылықтардың қалыптасуы оның кәсіби біліктілігіне тікелей ықпал етеді.

Патриотизм мәселесі мәдениеттану тұрғысында (М.М.Бахтин, В.С.Библер, К.Ясперс); қарым-қатынас философиясында (Л.П. Буева, Е.Г. Злобина, М.С. Каган), этностар теориясы мен этникалық сәйкестік аспектісінде (Л.Н. Гумилев, Ю. С.Бромлей, В.А.Тишков), сондай-ақ, қазақстандық зерттеушілер Х.Арғынбаев, М.Ш. Хасанов, Ж.Жарықбаев және өзге де ғалымдар еңбектерінде қарастырылып келеді.

Отансүйгіштік құндылықтарды жүйелеу әр тарихтың ерекше мәдениетінің негізі болып табылады. Олар өзара әрекеттестігі мен тұтастығы арқылы адам әлемінің бейнесін орнықтырады.

Осы орайда патриоттық құндылықтар азаматтардың, соның ішінде жасөспірімдердің Отанына, оның тарихына, мәдениетіне, дәстүріне деген құрметінен, әлеуметтік мәдени іс-шараларына белсенді араласуынан көрініс табатындығы жөніндегі Е.А. Патрушева пікірімен толық келісуге болады [4]. Ал жастардың санасында патриотизмнің құндылық мазмұнын орнықтырудың маңыздылығы мәселесін көтерген Т.В.Пискунова патриотизм жүйесін әр түрлі құндылықтар құрайтындығына тоқтала келе, ол құндылықтарды әлеуметтік-саяси жағдайлар, азаматтардың арасындағы әлеуметтік байланыстар ретінде түсіндіреді. Дәстүрлі қоғамда патриотизмді конфессионалды біртұтас мемлекет ретінде қарауға болатындығына, ал қазіргі демократизация мен әлемдік жаһандану үдерісінде патриотизмнің қалыптасуы этномәдени және этноконфессионалды айырмашылықтардан байқалатындығына назар аудартады.

Т.В. Левкина патриоттық құндылықтарды оқыту үдерісінде қалыптастыру проблемасын арнайы қарастыра келе, патриоттық құндылықтарды отандық мәдениет пен тарихты сәйкестендіру құралы ретінде атап көрсетеді. Автор отандық тарихты оқыту барысында балаларға жас ерекшеліктеріне қарай патриоттық тәрбие беру олардың моральдық кемелденуіне, өзін-өзі тануына, әлеуметтік қарама-қайшылықтарды жеңуіне, өзінің қоғамда алатын орнын айқындауға жол ашады деген пікірде [5].

В.И. Руденкоға сүйенсек, патриоттық құндылықтар – қоғам өміріндегі мәдениетке тікелей байланысты, яғни өнеркәсіптік қоғамда патриоттық құндылықтар мемлекеттің қауіпсіздігіне, заңға бағынушылығына,

ұжымдық ынтымақтастығына байланысты болса, ақпараттық қоғамда олар мәдениетаралық біліктілік, толеранттылық, әр түрлі әлеуметтік қоғамдардың мәдениетін сыйластықпен, ұлттық әдет-ғұрыптарды қастерлеу және сақтаумен, таңдау құқығы және еркіндікпен, сондай-ақ жеке тұлғаның қауіпсіздігімен байланысты болып келеді [6].

Қарастырылып отырған мәселені тереңірек түсінуде патриоттық құндылықтарды ең жоғары әлеуметтік маңызы бар рухани, тарихи және интеграциялық құндылық ретіндегі дүниетаным деп анықтаған В.И.Лутовинов көзқарасының маңызы зор. Оның көрсетуінде патриоттық құндылықтар Отанмен және оны құрайтынның бәрімен (табиғат, тарих, тіл, мәдениет, ұлтқа қатыстылық, шежіре, дін, орналасқан жер, менталитет және т.б.) ажырамастықты сезінуді; тарихты, дәстүрлерді, мәдениетті, ерлік істер мен отандық жетістіктерді мақтаныш етуді; Отандық құндылықтар мен мүдделердің басымдылығын; елдің ұлттық мүдделерін қорғау, оның күші мен қуатын жаңғырту қажеттілігіне сенуді білдіреді.

Патриоттық құндылықтар әлеуметтік бағдарлар ролін атқарады. Бұл белгілі бір әлеуметтік қатынастардың оңтайлы белгілері, нышандары. Олар адам мен қоғамның дамуында маңызды рөлге ие. Әлеуметтік сана құбылысы адам мен қоғамның мүдделерін көрсетеді және жақсылық, әділдік, моральдық, қайырымдылық сияқты түсініктерді кеңінен пайдаланады.

Патриоттық құндылықтар - адам мүдделерінің объектілері, олардың нысандары Отан, ел, халық, елдік мүдде, қоршаған орта мен билік нышандарына қатысты оң көзқарас құбылыстары болып табылады. Болашақ маманның патриоттық құндылықтарын дамыту педагогикалық, әлеуметтік-гуманитарлық пәндерді оқыту үдерісі шеңберінде жүзеге асырылады. Қоғамдық сана элементтері құндылықтар, принциптер, наным, идеал, іс-қимыл бағдары мен шындыққа деген көзқарасты анықтап, жеке тұлға, әлеуметтік топтар және бүкіл қоғамдастық тұтастығын белгілейді. Осының нәтижесінде, қоғамдық гуманитарлық пәндер болашақ маманның құндылықтарына ықпал етуші, оларды қоғамдандыру құралы ретінде аса маңызға ие.

Зерттеушілер патриоттық тәрбие беруде, әсіресе әлеуметтік-саяси, гуманитарлық пәндердің роліне орынды назар аудартады. Дәлірек айтсақ, әлеуметтік-гуманитарлық пәндер жастардың интеллектуальдық дамуы мен өнегелік тәрбиесіне, құндылықтар жүйесінің қалыптасуына жауап береді. Педагогика оқыту және тәрбиелеу үрдісі бірлігінің дидактикалық қағидасын ұстанады. Тәрбие үдерісін кешенді тұрғыда қарастыру оқушы тұлғасын, оның өмірге, білімге деген қарым-қатынасын, ойлау қабілетін, ерік-жігерін, адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруды болжайды. Әлеуметтік-гуманитарлық пәндерді оқыту барысында тәрбиені кешенді тұрғыдан қарастыру қажеттігі Ю.К.Бабанский, Л.Н. Боголюбов, И.И.Болдырев, И.С.Марьенко, В.А. Момов және тағы басқа авторлардың еңбектерінде көтерілді. Педагогтардың әлеуметтік, гуманитарлық пәндерді, бірінші кезекте тарихты дүниетаныммен қатар патриоттық құндылықтарды қалыптастырушы құрал ретінде қарастыруы құптарлық жәйт.

Білім беру мен ғылымды дамыту бағдарламасында атап көрсетілгендей, тәрбие үдерісінің мақсаты – патриотизмге баулу. Олай болса, бұл пәндерді оқыту патриоттық құндылықтарды дамытумен байланысты. Бұл мәселені шешуге әлеуметтік-гуманитарлық пәндердің мүмкіндігі жеткілікті. Біріншіден, олардың мазмұны жүйеленген білім - тарихи жадыдан тұрады. «Бұл жады адамдарды қоғамға біріктіретін және онда бәріне ортақ тілмен тұрақты қарым-қатынас арналарының болуын қамтамасыз ететін мәліметтер мен нышандарды қамтиды»[7].

Демек, бұл пәндердің қарастыратыны адамдарды біріктіретін, жастарды қоғамдық құндылықтарға баулитын мәселелер. Екіншіден, бұл пәндер, символдар әлемі деген құбылыспен, метафизикалық мәнге ие болған заттардың, қатынастардың, институттардың бейнелерімен байланысты. Бұл дүниетанымды нақтылайды, қоғамдық дәстүрлермен байланыстырады. Мысалы, әлеуметтік-гуманитарлық пәндерді оқу барысында қарастырылатын рәміздер: ту, елтаңба, әнұран, билік институттары секілді символдар қазіргі жас буынды өткен кезеңмен тұтастандырады. Ұрпақтар болашағына мән мен мағына береді. Символдар адамдардың ортақ жадысының болуы қажеттілігін көрсетеді. Патриоттық құндылықтар туралы сөз қозғағанда саясат, тарих, халықаралық қатынастар және тағы сол сияқты тақырыптар туралы мәселелерді айналып өту мүмкін емес. Сонымен қатар, әр түрлі оқиғаларға және құбылыстарға адами құндылықтар, яғни адамгершілік тұрғысында баға беріледі.

Әлеуметтік-гуманитарлық пәндерді оқыту тәжірибесі барысында нақты фактілерге негізделген патриотизм туралы жағымды мысалдар, адамдардың көзқарастары мен идеяларынан туындайтын қарама-қайшылықты жағдайлар туралы материалдарды қолдана отырып, оқыту үдерісінің болашақ маманның

жеке көзқарасы, ішкі ұстанымы қалыптасатындай жағдайлар туғызу керек. Сонымен қатар, ол пікірталас кезінде, фактілер туралы айтқанда, дүниетанымдық көзқарастар қақтығысында көрініс тауып, іскерлік қабілеттерін оятуға түрткі болмақ.

Патриоттық құндылықтарды дамытуда жүйелілік, іс-әрекеттік және аксиологиялық тәсілдерді негізге алудың маңызы зор. Болашақ маманның патриоттық құндылықтарын кәсіби даярлау үдерісінде дамытуда жүйелілік тәсілді қолдану бұл үдерісті тұтас жүйе ретінде қарастыруға және осы құбылыстың көптүрлі байланыстары мен арақатынастарын анықтауға баса назар аударуға мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде болашақ маманның патриоттық құндылықтарын дамыту үдерісі мен елдің ұлттық мүдделерін қамтамасыз ету проблемасы арасында жүйетүзуші интегративті байланыстарды айқындауға ықпал етеді.

Іс-әрекеттік тәсіл оқытуды субъектілердің бірлескен іс-әрекеті ерекшеліктерін, сондай-ақ білім беру ортасы шарттарын есепке алатын құрылымға ие кешенді күрделі іс-әрекет ретінде қарастыруды болжайды.

Аксиологиялық тәсіл адамға қоғамның жоғары құндылығы мен әлеуметтік дамудың басты мақсаты ретінде қарастыратындықтан гуманистік педагогикаға үйлемді кірігеді. Осылайша аксиологияны гуманистік мәселелерге қатысты болғандықтан жаңа білім беру философиясының негізі және заманауи педагогиканың әдіснамасы ретінде қарастыруға болады. Болашақ мұғалімнің кәсіби даярлау үдерісіндегі патриоттық құндылықтарын дамытуға қатысты аксиологиялық көзқарас студенттерді құндылық бағдарлармен және құндылықтармен табиғи түрде таныстыруды көздейтіндіктен мамандар даярлаудың тәрбиелік астарларына баса назар аударуға жәрдемдеседі.

Бұл ретте белгілі бір құндылықтармен танысып қана қоймай, студенттердің оларды ұғынуы үшін жағдайлар жасалады. Білім беру үдерісі бұл тәсілге сәйкес болашақ маманда Қазақстанның ұлттық мүдделері жөніндегі мәнді ұғым-түсініктердің тұрақтылығын арттырады және патриоттық құндылықтарды тұлғалық қасиеттері ретінде бекітіп, нығайтады.

Осылайша, патриоттық құндылықтарды дамыту мәселесіне қатысты зерттеушілердің пікірлерін ұстана отыра, сонымен қатар білім берудің тұжырымдамалық құжаттарына сүйеніп, патриоттық құндылықтарды Қазақстанның жалпы ұлттық мүдделерін айқындайтын маңызды ұғым ретінде қарастыруға негіз бар. Жеке тұлға деңгейіндегі белгілері - гуманизм, адам құқықтары мен бостандықтары, жеке тұлға ретінде дамуы; қоғамдық деңгейде - құқықтық мемлекет, әлеуметтік келісім, моральдық ықпал ету, яғни моральдық жаңару; мемлекеттік деңгейде - отанға деген сүйіспеншілік, елдің тарихи мұрасы мен мәдениетін құрметтеу, мемлекетке және оның нышандарына, яғни рәміздеріне құрметпен қарау, Қазақстанның ұлттық мүдделерін қорғау қажеттілігін ынталандыру.

Педагогика теориясы мен практикасындағы осы мәселенің зерттелу жағдайын талдау «патриотизм», «патриоттық құндылықтар» ұғымы болашақ маманды «патриотизмге тәрбиелеу» ұғымының синонимі ретінде қолданылып келетінін байқатады және кәсіби даярлық үдерісінде студенттердің патриоттық құндылықтарын қоғам өміріндегі заманауи өзгерістерді есепке ала отыра дамыту тетіктерін арнайы қарастыру өзекті мәселе екендігіне көз жеткізе түседі.

ӘДЕБИЕТ

1. Мемлекет басшысының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласы. www.akorda.kz/.../memleket-basshysynyn-bolashakka-bagd...
2. Галькевич Г.Л. Патриотические ценности в системе ценностных ориентаций человека Электронный ресурс. / Г.Л. Галькевич Г.А. Гашенко. - Режим доступа: <http://www.conf-p.narod.ru/sl.1.1.htm>. (Қаралған күні: 26.09.18)
3. Гашенко Л.А. Ценности как важнейшие детерминанты человеческой деятельности. <https://lib.vsu.by/xmlui/bitstream/handle/123456789/9166/t3p3.pdf?sequence=1>.
4. Патрушева Е.А. Формирование гражданско-патриотических ценностей у подростков в историко-краеведческой деятельности школы Текст.: автореф. дис. . канд. пед. наук: 13.00.05 / Е.А. Патрушева. Челябинск, 2009.-24 с. (Қаралған күні: 17.09.18).
5. Левкина Т.В. Патриотическое воспитание подростков в процессе изучения отечественной истории в общеобразовательной школе Текст.: автореф. дис. . канд. пед. наук: 13.00.02 / Т.В. Левкина. М., 2009. - 26 с. (Қаралған күні: 20.10.18)
6. Руденко В.И. Формирование патриотизма как ценности у студенческой молодежи. ТГУ, Тюмень, 2005.- 205с.
7. Кара-Мурза, С.Г. Манипуляция сознанием. Текст. / С.Г. Кара-Мурза. — TVL.: Эксмо-Пресс, 2001. 832 с.

Қанат К.Б.

5B011700 - «Қазақ тілі мен әдебиеті»
мамандығының 3-курс студенті,
Тараз мемлекеттік педагогикалық университеті,
Филология факультеті, Тараз, Қазақстан
e-mail: korkemzhan.kanat@mail.ru

ПАТРИОТ ЖАСТАР – ЕЛ БОЛАШАҒЫ

Түйін: Мақалада мызғымас мемлекеттің мығым болашағы үшін тұла бойға сіңген ұлттық тәрбиені жаңғырту негізге алына отырып, бірнеше мазмұнды ойлар топтастырылған. Рухани – адамгершілік тәрбиесінің ана сүті мен ата тәрбиесінен нәр алатындығы, оның жалғасы патриоттық тәрбиемен ұштасатындығы мақалада айқын көрініс беріп отыр. Ел болашағы жігерлі жастардың жалынына тікелей байланысты екенін ескере отырып, бүгінде мен мұндалаған жастардың бағыты қандай екендігі толық қарастырылады. Бұл мақалада тәрбиенің берілуінен бастап бойға сіңірілуі жолындағы барлық жүргізілетін шаралар негізгі өзек болып отыр. Саннан сапаға көшу қашанда сәннен кетпейтінін алдыға тартып, патриот жас мәселесіне кеңінен баса назар аударылды. Мақалаға арқау болған негізгі тіректер мағыналық жағынан қарастырылып, кеңінен тарқатылды.

Тірек сөздер: ұлттық тәрбие, рухани тәрбие, патриот жастар, тұғырлы мемлекет, ұлттық құндылық.

Kanat K.,

3rd year student of specialty 5B011700-
«Kazakh language and literature»
Taraz State Pedagogical University,
Faculty of Philology, Taraz, Kazakhstan
e-mail: korkemzhan.kanat@mail.ru

PATRIOT YOUTH ARE THE FUTURE OF THE COUNTRY

Abstract: The article focuses on a number of substantive ideas based on the modernization of the nation-wide education for the strong future of the indestructible state. The future of the country is directly related to the enthusiasm of young people, today I look at the direction of young people. In this article, all the measures taken to promote abortion are the cornerstones of education. The fact that the transition from San to quality is not always in fashion, the issue of young patriotic attention is widespread. The main pillars, which were erected on the article, were critically examined and widely disseminated.

Key words: national education, spiritual upbringing, patriotic youth, fundamental state, national value

*Еркін елде өскен ұрпақтың рухы әрдайым биік болуы тиіс.
Жастары жалын жүректі, өршіл намысты, биік рухты
болса – ол елдің еңсесі де биік болады. Өршіл, намысшыл
жас отанышыл, патриот келеді, халқына, өз ұлтына адам қызмет етуге ұмтылады.*

Н.Ә.Назарбаев

Жастың қуаты – білімі мен білігінде, бірлігі мен патриоттығында. Қашанда сайын даланың түңлігін түріп, өз жігерін ту еткен ел жастары кемел келешек кепілі емес пе?! Қайсыбір мен мұндалаған мемлекетті алмайық өз болашағының мығым болуы үшін жастар тәрбиесіне етене назар аударады. Бұл өткен тарихта да, бүгінгі күнде де, ертеңгі болашақта да дәлелденген дүние екендігі айдан анық. Расында болашақтың бұлыңғыр болуынан бізді алыстататын патриот жастар санының артуы. Бүгінде егеменді еліміз үшін де осы бір мәселе қай қырынан алып қарасақ та маңыздылығы басым екенін байқаймыз. Себебі, білек күшімен жауды жайратқан, ақыл – парасатымен дауды тоқтатқан, дара қайраткерлігімен елді басқарған, дана ағартушылығымен ерен еңбек жазған текті ұрпақтың ұландарымыз. Осы орайда біздерге жүктелген міндет пен артылған үміттің салмағын еріксіз ескереміз. Тұлымынан елім деген ел жастары әрдайым тұғырлы мемлекет болуға ұмтылады. Десе де, барлық жанға бірдей рухани – адамгершілік тәрбиенің мақсаты мен маңыздылығын жеткізу оңай бола бермейді. Себебі, шыр еткен сәттен бастап – ақ ана сүтімен сусындап, ана тілімен қоректену кез – келген пендеге бұйыра бермейтіні жасырын емес. Бұған бүгінде ішқұса болып айтатын түйіткүл мәселелер куә. Қоғам белсенділігінде тек алдыға ұмтылушылар ғана емес, артқа тежеуіштер де кездесіп жатады. Бүгінде біз бұл дерттің емін табуға барымызды салудамыз. Алты алаштан келе жатқан текті ұрпақтың ұл – қыздары қашанда өз биігінде болуы шарт. Асылы, жастардың патриоттық және рухани – адамгершілік тәрбиесіне тал бесіктен еңбек ету біздің қанымызға сіңген қағида іспеттес. Сөзіме дәлел ретінде, ұлтымыздың рухани азық алу жолындағы ұлттық тәрбиеміздің биік екендігін айтуға болады. Тарыдай ғана бозбала мен бойжеткен таудай биіктіктерді бағындыра алатындығы, өз алдына биік межеге жете алатындығы ана сүті мен ата тәрбиесінің нәтижесі. Бабалардың

тасқа басқан өсиеттерін іске асырып, мәңгілік идеямыздың темірқазығына айналып отырған бүгінгі Қазақстан мемлекеті көпке үлгі деп мақтанышпен айта аламыз. Мұның дәлелі ретінде еліміздің бірлігі мен бірегейлігін сақтап отырған Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың саяси – әлеуметтік, рухани – адамгершілік, ұлттық ұлы бастамалары дер едім. Ықылым заманнан бері рухы биік, патриот жастарды тәрбиелеу өз кезеңінің жауапкершілігі мол міндеті. Яғни, ел тұтқасы елбасының көрегендікпен жыл сайын жүргізіліп отыратын реформалары, дәстүрлі түрде халық қамы үшін жарияланып отыратын жолдаулары осы бір бастаманың жалғасы. Атап айтсақ, ағымдағы жылдың қазан айында «Қазақстандықтардың әл – ауқатының өсуі: тұрмыс пен табыс сапасының артуы» атты жолдауының жарыққа шығуы. Әдеттегідей бұл жолдау халық қамы мен игі істердің жалғасы болып отыр. Діттеген межеге жету – басты принцип екендігін елбасы атап көрсеткендей, ұрпақ келешегі жайындағы мәселелерді де назардан тыс қалдырмады. Саннан сапаға көшуді міндет еткен елбасы қашанда жастарға қолдау білдіріп келеді. Соның бір дәлелі алдағы жылдың «жастар жылы» деп аталуы. Бұл тіркес еліміздің мен мұндалаған жастары үшін үлкен жауапкершілік екендігін сөзсіз алдыға тартамыз. Себебі сайдың тасындай іріктелген еліміздің барша қарқынды жастары өз ортасының үздігі болуға барын салмақ. Біз бұдан елбасымыздың жігері асымаған жалынды жастар игілігі үшін үлкен мүмкіндіктер беретіндігін, әрдайым жастар тәрбиесіне назар аударатындығын, сол жолда бірқатар жұмыс атқаратындығын байқаймыз. Демек, жастар бойына патриоттық және рухани – адамгершілік тәрбиені сіңіру жылдам әрі жеңіл процесс емес, ұзақ әрі жүйелі жүргізуді талап ететін жұмыс екендігін аңғаруға болады. Алдымен, алаш қайраткерлерінің армандаған сауатты ел жастары болуға алғашқы қадамдарды басып отымыз. Ендігі кезекте жаһандық аренаға, өзге мемлекеттермен тереземізді теңейту үшін атқарылатын жұмыстар үшін бас біріктіруіміз қажет.

Яғни бұл белесті бағындыру, жастарға патриоттық тәрбие берудің бағдарлы идеяларын Елбасымыз Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан – 2030» атты еңбегінің «Қазақстан мұраты» деп аталатын бөлімінде: «...біздің балаларымыз бен немерелеріміз... бабаларының игі дәстүрін сақтай отырып қазіргі заманғы нарықтық экономика жағдайында жұмыс істеуге даяр болады. Олар бейбіт, абат, жылдам өркендеу үстіндегі күллі әлемге әйгілі әрі сыйлы өз елінің патриоттары болады» - деп, үлкен үміт артады [1]. Демек, жастар бойындағы патриоттық тәрбие күре тамыр арқылы берілген құндылық. Ал осы құндылықты ары қарай жалғастыру, еш кірбің түсірмей келешекке дәріптеу, келер өскелең ұрпаққа үлгі ету сіз бен біз үшін міндет. Бұл үздіксіз процесте әркімнің өзіндік алар орны бар. Себебі бір – біріне тізбектей байланып отырған бұл жүйеде барлығы өз ісін мүлтіксіз орындауы керек. Сонда ғана ілгері қадам жасау, нәтижеге жету көрініс береді.

Өкінішке орай қазіргі таңда жастардың патриоттық және рухани – адамгершілік тәрбиесінде кемшіл тұстар көрініс беріп отырады. Үздік нәтижеге жету үшін де шалыс басу керек шығар. Алайда «минусты плюсқа айналдыру» қағидасын алдыға тартқанымыз абзалырақ деп есептеймін. Мәселен, жастар арасындағы діни ағымдардың тез таралуы, рухани тұрғыдан қоректерінің жеткіліксіз болуы, шетел асып өз жеке басының жайын күйіттеуі, өз тілінде шұбарланып, өзге тілге құмарланып шүлдірлеуі сынды дүниелердің кеңінен етек жая бастауы... Қазақстан Республикасы өз тәуелсіздігін алғаннан кейін ел арасында түрлі бағыттағы діни ағымдар мен заңсыз секталар қарқынды дамып кетті. «Аңқау елге – арамза молда» деген мәтелдің мағынасы осы жерде айқын көрініс берді. Әлемнің түкпір – түкпірінен әртүрлі діни кітаптар ел арасына еніп, молдасымақтар өз уағыздарын жүргізіп, заңсыз түрде жастарды беймәлім бір бағытқа басын айналдыруды бастап кетті. Дәл осы қарқын жыл сайын күшейе беріп, өзгенің арбауына шырмалып, тура жолдан адасқан жандар саны арта берді. Сондай – ақ үкімет тарапынан қарсы жұмыстар жүргізіліп, алдын алу шаралары қолға алынды. Осы орайда ұлт көшбасшысы Н.Назарбаев «Қазақстан – 2050 стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты жолдауында дін мәселесіне ерекше мән беріп, бірқатар тапсырмалар мен жауапкершіліктер жүктеді. Атап өтсек:

- мемлекет пен азаматтар радикализмнің, экстремизмнің және терроризмнің барлық түрлері мен бой көрсетулеріне қарсы біртұтас шеп құруға тиіс;
- діни радикализм мен экстремизмнің пайда болуын бейтараптандыру мақсатында заңдарымызды күшейтуіміз керек;
- жастар арасында діни экстремизм профилактикасын күшейту, өйткені кейбір сыртқы экстремистік күштер жастарымызды дұрыс жолдан адастырып, теріс бағытқа тартуға тырысуда [2].

Өрмекшінің торындай болған бұл шырмаудан тек екі жақты әрекет арқылы ғана шыға аламыз. Яғни өз ұлттық кодымызды: дініміз бен ділімізді таза ұстап, тек дұрыс бағытты ұстануды тұсбағар етейік. Діни сауатсыздықпен ашық күресте қапыда қалмай, қолдан келер игі істі атқаруға асығайық. Мемлекетімізде ислам дінін ұстанатын мұсылмандар саны 70% - ды құрайды. Сондай – ақ жыл сайын «Жастардың дінге деген көзқарасы қандай?» деген тақырыпта сауалнама жүргізіледі. Нәтижесінде

жастар арасындағы сауалнамада 71% - ы дінді берік ұстанатындығын, 21% - ы дінді ұстанып, алайда діни орындарға бармайтындығын, ал 8% - ы дінге сенбейтіндігін айтқан болатын [3]. Қазақстандағы діни ахуалды жақсарту бағытын бағамдап, діни сауатты жастарды тәрбиелеп, адамгершілік тәрбиесінің маңыздылығын арттыруда аянып қалмағанымыз жөн деп есептеймін.

Тілге тиек еткелі отырған тағы бір күрделі мәселе шетелде білім алып, өз елінен жырақта өмір сүріп жатқан жастар туралы. «Ауруын жасырған өледі» - деген тіркесті негізге алсақ бүгінде жастардың патриоттық және рухани – адамгершілік тәрбиесіндегі дамуды тежейтін тағы бір мәселе осы болмақ. Бұрын «шетелден білім алып келіпті» дегенді сирек естуші едік, бүгінде бұл тіркестерді құлағымыз жиі шалады. Демек еліміз жастар біліктілігі мен білімдерін жетілдіруде біршама жағдай жақсартып отыр. Алайда, өзге елде білім шыңдап, кәсіби біліктілігін арттыруды көздеп шетел асатын ел жастары өз еліне қайта оралып, жемісін беруден тартынады. Бұған не себеп?! Неге жылда шетел асатын жастар саны асық болып, елге қайтқан жастарды санағанда «шөптен ине іздегендей» боламыз? Осы сұрақтарды негізге ала отырып, біраз зерттеу жүргіздім. Нәтижесінде белгілі болған бірнеше себепті тізіп өтейін:

- Елімізде берілетін білім сапасының ақсаңдауы;
- Мемлекеттің әлеуметтік жағдайының төмендігі;
- Шетелде өмір сүру мүмділігінің жеңілдігі т.с.с.

Ресми статистика жаға ұстатарлық деңгейде болып отыр. Қазақ статистикалық агенттігінің дерегіне жүгенсек 29 жасқа дейінгі қазақ жастарының 32 пайызы яғни әрбір үшінші қазақ елінің үміті шетелге кетуге құмар. Бұған не себеп? Жастарымыздың елден қашуына не түрткі болды? Статистикаға сенсек осы уақытқа дейін бағдарламаның арқасында шетелде білімін жетілдірген қазақстандықтардың саны он мыңнан асып отыр. Ең сорақысы ол жастардың 300 – ден астамы сол елде қалып қойып жатқандығы [4].

Міне, осы бір бұлжымайтын қағидалар шетелге алыстайтын жастарға тиімді болып отыр. Мұның барлығы бала күннен рухани азықты бойына сіңіре алмаған жастарда жиі көрініс береді. Мәселен, Абай атамыз өз қара сөзінде көрсеткен жан белсенділігінен гөрі тән белсенділігіне басымдық беріп отыр. Яғни, ұлт игілігі үшін емес, өз игілігі үшін қарекет ету. Ұлтын сүйген қайсыбір жасты алсақта, ол ешқашан елін өзге елмен айырбастамайды. Жақсы ағаш сынды жемісін өз отанына береді. Себебі ағаштың түп тамыры, осы отаннан басталды емес пе?! Десе де қанаттары тастарды езген, қиялдары аспан кезген кейбір шетелге құмар жастарды көзіміз шалғанда іштей тынамыз. Ұлттық құндылықтың бойында аз болғандығына көңіліміз толмай жатады. Алайда бұған тек сол жасты кінәлі деп таба алмаймыз. Себебі, оны рухани азықпен жеткіліксіз сусындатқан орта, оған себеп болған тәрбиені берген ата – ана, ұстаз бар... Сондықтан патриот ұрпақты тәрбиелеу, рухани – адамгершілікті тәрбиені бойға сіңіру оңай жүгізетін шаруа емес. Бұл үшін қажырлы еңбек, толассыз күш керек.

Бүгінде ел ахуалын жақсартуды көздейтін елбасының біршама реформалары, бағдарламалары бар. Атап айтсақ жастарды қолдау үшін жасалып отырған «Жасыл ел», «Жастар кадрлық резерві», «Дипломмен ауылға», «Серпін – 2050», «Қолжетімді баспана – 2020» және тағы басқа бағдарламалар бар екені анық. Осындай мүмкіндіктерді қолдану арқылы ғана біздер алдыға нық қадам баса аламыз. Міне сол кезде еліміздің егемендігін, тәуелсіздігіміздің тұғырын асқақтататымыз. Жастар табанды еңбек етіп, елімізде болып жатқан оңды үрдістерге белсене қатысуы арқылы ғана жетістікке қол жеткізіп, биіктерге көтерілуге болатынын түсінуі маңызды. Сонда ғана алар асу көп, шығар белес биік, жетер жеңіс саны шексіз болады. Яғни жастарымыздың бойында отансүйгіштік, ұлтжандылық, әдептілік, ибалылық, төзімділік сынды қасиеттерді арттырып, олардың жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтарды толыққанды түсініп, өмірлік жолдарында ұстануына септігін тигізуге әсер етуіміз керек.

Жастардың патриоттық және рухани – адамгершілік тәрбиесі туралы түсінікті қалыптастыру үшін жан – жақты таным көкжиегінің дамуы, рухани құндылықтың бойда болуы, саяси сауатты адам болу өте маңызды. Рухани қажеттілік дегеніміз – өз құндылықтарыңды: тіліңді, дініңді, танымыңды, ұстанымыңды, ұлтыңды танудан басталады. Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың 2017 жылы жарыққа шыққан «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты бағдарламалық мақаласы осы бір рухани байлық турасында кеңінен сыр шертетін маңызды құжат. Ұлтты сүю – ұлт әдебиетіне, ұлт мәдениетіне, бабалар аманаты: ұлт дәстүрлеріне қанық жанда ғана болатын қасиет. Түзу қарасаң кеудеден, қырын қарасаң иықтан қағар ақпараттар ағымы желдей жүйіткіген заманда өзіңнің рухани – адамгершілік тәрбиеңе берік болмасаң, құрдымға кетерің сөзсіз! Алдымен, ұлт болашағының сауаттылығына жауапты – педагог мамандарының біліктілігін арттырған абзал. Себебі, ең үлкен жауапкершілік ұстаз атаулы ұлы ұғымның иелеріне жүктеледі. Бүгін бір ұлттың сауатын ашу осы маман иелерінің иелігінде. Ал осы педагог бүгінде өз деңгейінде ме? Мәселе осында... Кәсіби біліктілігі жоғары, жаңаша оқыту мазмұнымен еркін жұмыс жасай алатын ұстаздар санын арттыру бүгінгі күннің басты мақсаты. Шикіліктен шыға жолды нұсқайтын

да, бұлыңғыр болашаққа жарық сәуле беретін де осы ұстаздар қауымы. Рухани – адамгершілік тәрбиені беретін де осы ұстаздар. Демек, үлкен жауапкершілік иелері өз ісіне аса бір ықтияттылықпен қарау қажет. Алайда, елімізде ұстаз мәселесі ескерусіз қалып жатады. Тәжірибиелі білімнен гөрі формальді бағытты ұстанатын бүгінгі педагог жұмысы шаш етекпен. Елбасы бұл оқылықтың да жолын табу мақсатында «Қазақстандықтардың әл – ауқатының өсуі: тұрмыс пен табыс сапасының артуы» атты жолдауында арнайы «педагог мәртебесі туралы» заңның қабылдануын ұсынды. Ендігі кезекте біршама оңтайлы өзгерістер болып, ұстаздар атауына лайықтылар ғана жұмыс атқарады деген сенім білдіреміз.

Қазіргі таңдағы зайырлы қоғам кейіпкерлеріне айналып отырған жастар тәрбиесі ең маңызды мәселенің басында тұратын дүние. Қай заманда болмасын, қай елде болмасын жастардың тәрбиесі үлкен маңызға ие. Себебі қазір бәсекеге қабілетті мемлекет қатарынан табылу мақсатында үздіксіз даму жүріп жатыр. Өз ұлтының дамуы, ел экономикасының артуы, ең үздік қатардан көріну кез келген мемлекеттің басты мақсаты. Ол үшін жастарды патриот етіп тәрбиелеу көзделеді. Себебі ең басты құрал – жастар! Ал жастар, білімді болса мемлекет әсте кеңінен қанат сермеп дамиды. Еліміздің саясат пен қатар білім, ғылым, мәдениет мінберінде абыройы айдан асатын, беделі белден асатын, мәртебесі зор мемлекет ретінде самұрық құстай сұңғақ, қыран құстай қырағы самғауында мәңгілік елдің жастары аянбай еңбек етуі керек.

«Жастар мен отбасы институтын кешенді қолдау – мемлекеттік саясатының басымдылығына айналуы тиіс. Жастардың барлық санатын қолдауға арналған шараларды толық қамтитын әлеуметтік сатының ауқымды платформасын қалыптастыру керек. Келесі жылды Жастар жылы деп жариялауды ұсынамын», - деді Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев [5]. Елбасы дәстүрлі түрде жариялайтын кезген келген жолдауын алсақ та жастарды тілге тиек етіп, басты назарда ұстайды. Себебі ел тұтқасын берік ұстайтын күш – ол жастар. Мағжан атамыз өз өлеңінде «Мен жастарға сенемін» деп жырласа, Сұлтанмахмұт Торайғыров «Қараңғы қазақ көгіне, өрмелеп шығып күн болатын» жастар санының артуын армандаған еді...

Рухани тәрбие – алпыс екі тамыры елім деп соғатын жастың бойында болады. Жүрегі мен тілегін, күші мен қайратын, білімі мен білігін бір арнаға тоғыстырып, өз ұлтының ұлы ертеңі үшін аянбай қызмет ететін қазақ жастары лайым көп болғай. Асылы, өз рухани жаңғыруларын жаңғырыққа айналдырмай, өз бойына патриоттық және рухани – адамгершілік тәрбиені сіңіре білген жас Абай атамыз айтқан «толық адам» іліміне сай болар. Сындарлы саясаттың бұралаң жолдарында адаспай, адалдықтың ақ туын арқалаған ел жастары мәңгі өз биігінде болуды нәсіп етсін.

Қорытындылай келе, ұлт келешегінің кепілі – жастарды рухани кедейшіліктен аулақ ұстап, ұрпаққа үлгі болар өнегелі жастар санының артуына қызмет етейік дегім келеді. Сонда ғана нағыз патриот және рухани – адамгершілік тәрбиесі жоғары жастардың жемісін көре аламыз!

ӘДЕБИЕТ

1. Н.Ә.Назарбаев «Қазақстан – 2030» Жолдау.
2. Н.Ә.Назарбаев «Қазақстан – 2050» стратегиясы.
3. Abai.kz
4. Alashainasy.kz
5. Н.Ә.Назарбаев «ҚАЗАҚСТАНДЫҚТАРДЫҢ ӘЛ – АУҚАТЫНЫҢ ӨСУІ: ТҰРМЫС ПЕН ТАБЫС САПАСЫНЫҢ АРТУЫ» Жолдау.

ӨОЖ 378.6.371.13

Қоянбекова С.Б.,
профессоры, ф.ғ.д., ҚР ҰҚК Академиясы
Алматы, Қазақстан.

ҰЛТТЫҚ КОД:ЖАСТАРДЫ ПАТРИОТТЫҚ СЕЗІМГЕ ТӘРБИЕЛЕУ

Түйін: Мақалада жастарды патриоттық сезімге тәрбиелеу және оны қалыптастыру мәселесі көзделген. Сондай-ақ, әлемде болып жатқан сан түрлі күрделі үдерістердің ішіндегі ұлттық код жүйесін құраушы элемент ретінде патриотизм ұғымы зерттеу еңбектер негізінде жан-жақты қарастырылған.Ұлттық код мәселесінің тарихтан бастау алуы ұлттық мүдде, ұлттық құндылықтар, ұлттық тілмен сабақтастырыла талданған. ҚР президенті Н.А.Назарбаевтың «Болашаққа бағдар:Рухан жанғыру» атты мақаласындағы ұлттық кодты сақтай білу патриотизммен ұштастырылып, жастарды тәрбиелеудегі өнегелік үрдістер жүйеленіп, заманауи білім беру бағыттарына сай патриоттық рухта бәсекеге қабілетті тұлға қалыптастыруға негізделген.

Тірек сөздер: Қазақстандық патриотизм, ұлттық код, рухани жанғыру, ұлттық мүдде, ұлттық құндылықтар, бәсекеге қабілеттілік, өркениеттер тоғысы, заманауи білім беру.

THE NATIONAL CODE: UPBRINGING OF FEELING OF PATRIOTISM OF A YOUNG PEOPLE

Abstract: Problem of upbringing of feeling of patriotism and it's formation among young people is targeted in the article. Also, the concept of patriotism as a constituent element of the national code system in various complex processes in the world is studied on the basis of researches in detail. The problem of the national code originates from history is analyzed binding the national interests, national values, national language. Preserving of the national code "The orientation to the future: Spiritual renaissance" by the President of the Republic of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev is connected with the upbringing and formation of a young people as a competitive person in the spirit of patriotism in accordance with modern educational trends.

Keywords: Kazakhstani patriotism, national code, spiritual renaissance, national interests, national values, competitive, intersection civilization, contemporary education.

Патриотизм ұғымы саяси түсіндірме сөздікте: «Қазақстандық отансүйгіштік адамдардың Отанына, туған еліне, тіліне, салт-дәстүрі мен мәдениетіне деген сүйіспеншілік сезімімен түсіндірілген. Жалпы Қазақстанның тарихында, көшпелі қазақ өркениетіне Отан ең қасиетті ұғымдардың бірі болып саналатыны талданған. Патриотизм Отанға деген сүйіспеншілік сезімін, қасиетін кеңейтіп оған нәсіл, дін мен тілдің бірлігі, мәдениет пен тағдыр ортақтығы мен мақсаттар бірлігі сияқты қасиеттер қосылған. Қазіргі жаһанданушы қоғамда Қазақстан өмірінде «Қазақстандық патриотизм ұғымы қалыптаса бастады». Қазақстан Республикасының Ата Заңында Қазақстандық патриотизмді қалыптастыру жән оны азаматтардың ой санасына сіңіру жан-жақты қарастырылған». [1]

Жалпы еліміздегі саясаттану саласында көптеген іргелі және қолданбалы ғылыми-зерттеу жұмыстары жүргізіліп, жүйеленіп келеді. Соның бірі қазір- елімізде қызу талқыланып жатқан ҚР Президентінің «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» атты ғылыми мақаласының өзектілігін айқындайды. Аталған еңбекте Қазақстанның әлемдік деңгейдегі бағыт-бағдары көрсетіліп, ұлттық кодтың қалыптасуы отансүйгіштік сезімнен басталып, бәсекеге қабілетті тұлға қалыптастырумен сабақтастырылған ұласалатыны жан-жақты түсіндірілген.

Патриот- өз Отанына адал берілген қызмет ететін өз мүддесін ел мүддесі жолында құрбан қылатын басқа ұлттар мен ұлыстарға кеңпейілділікпен қарайтын адам.

Патриотизм- өзінің жеке және топтық мүдделерін жалпы елдің мүдделеріне бағындыратын, оған адал қызмет етіп, қорғауды мақсат тұтатын өз Отанына, атамекеніне деген терең сүйіспеншілік сезімі. Патриотизм мәселелері жаңа мемлекеттердің құрылуы, ұлттың қалыптасуы, ұлт-азаттық қозғалыстар мен соғыстар кезінде ерекше өзектілікке, саяси мәнге ие болады. Қазіргі таңда Патриотизм мәселесі жаһандану, интернационализация, мемлекетаралық, аймақтық және әлемдік ықпалдастық жағдайында өрши түсуі. Бұқаралық ақпарат құралдарының талдау нысаны айналған. [2]

Қай кезде де қазақ халқы өзінің болашағын жалғастыратын жастар тәрбиесіне айрықша көңіл бөліп отырған. Ұлт пен ұлыстың аманатын арқалаған жас өскінді тәрбиелеудің жолдары жаһандану кезеңінде ерекше басымдыққа ие болып, тәлім мен білімде жастарды патриотизм үлгісінде тәрбиелеумен ұштасады.

Қазіргі таңда ҚР әлеуметтік-экономикалық даму барысында саяси-идеологиялық, мәдени тұрғыдан жаңаруына сай жас ұрпаққа отансүйгіштік тәрбие беру үкіметіміздің жаңа стратегиялық бағдарламасының басым бағыттарының бірі ретінде қарастырылған. Қазақстандық білім саласының маңызды проблемаларының қатарында еліміздің географиялық орналасуымен етене байланыста бастау алатын ұлттық мүдде, ұлттық құндылықтар туралы сөз қозғағанда, халықтық дәстүрге негізделген бабалар рухына сай тәрбие жүйесін құру қажеттілігін танытады.

Осы орайда, ұлттық кодтың қоғам мен мемлекет, халықаралық қарым-қатынас жүйесіндегі орнын талдасақ және ұлттық кодтың халықаралық қатынас жүйесіндегі стратегиялық маңызын бекіте түсек, философия ғылымдарының докторы Марина Можейконың пікірін келтіруді жөн көрдік: «Только национально сильное государство может быть реальным игроком на мировой арене. Именно национальное наследие и культура является тем стратегическим ресурсом и преимуществом в конкурентной борьбе, которое может вывести государство в лидеры мировых международных отношений и в этом плане, та политика, которую проводят в Казахстане находится в режиме мейнстрим - это очень правильное и существенно важное направление». Сондықтан ұлттық кодымызды күшейту, дамыту қазіргі және алдағы әлемдік саяси қатынастарда ықпалды ойыншы бола алуымыз үшін тікелей патриоттық сезімімен ұштастыру қажет.

XX ғасырдың ортасында әлемнің 50-ге жуық мемлекеті модернизация жолына түскендігі жайлы жарияласа, солардың оннан бір бөлігі (Германия, Жапония, Оңтүстік Корея, Сингапур, Тайвань секілді мемлекеттер) көздеген мақсаттарына жете алды. Жетістікке жеткен мемлекеттер заманауи саяси және экономикалық институттарды құра отырып, ұлттық құндылықтар шеңберінен ауытқымады. Сол себепті алға қойылған мақсаттарды бұл елдердің халқы дұрыс түсініп, өз елдерінің үкіметін барынша қолдады. Ұлттық мақсаттар мен құндылықтар айналасында халықтың жұмылуы аталған елдердің дамуына алғышарт бола алды деп есептейміз.

Модернизацияда жетістікке жеткен елдер мысалын талдай келе, мемлекеттердің дамуына ықпал ететін материалдық және рухани факторларды көреміз. Мысалда келтірілген мемлекеттердегі халықтың менталитетінің өзіндік күшті тұстары болды. Сонымен қоса олар техника, электроника саласындағы революция толқындарын өз еншілеріне тиімді пайдалана алды. Яғни бұл елдер әлемдік үдерістердің ағысында кетпей, макроортадағы мүмкіндіктерді өздері үшін тиімді бағытта қолдана алды. Әлемдік қатынастардағы үдерістерде жұтылып кетпес үшін біз де осы мәселерді ескеруіміз қажет.

Талдау, болжау және стратегиялық бастамалар институтының директоры, әлеуметтану ғылымдарының кандидаты Юлия Кучинская қоғамымызға төніп тұрған сыртқы ықпалдың қауіптерін ескерте келе, ұлттық иммунитетіміздің маңызын былай деп түсіндіреді: «Учитывая те угрозы, которые нависли над современным обществом, существует необходимость, чтобы у народа Казахстана был свой твердый стержень в своей культуре, своем мировоззрении и национальном самосознании. Поэтому формирование национального культурного кода очень важно. Его элементы кроются в языке народа, который передает культуру, традиции из поколения в поколение, это почитание и уважение к истории, предкам, родной земле. Очень важно, чтобы эти ценности очень прочно присутствовали в каждом гражданине» .

Ұлттық кодтың сан қырлы аспектісін зерттеу жан-жақтылықты, қоғамымыздағы және әлемдегі үдерістерді дұрыс түсінуді, соған сай белгілі бір ғылыми зерттеу әдістерін қолдана білуімізді талап етеді. Қазіргі ақпараттық кеңістіктің ерекшеліктерін де ескеруіміз қажет. Ақпараттық кеңістік - өз алдына бөлек бір көп деңгейлі, күрделі құрылым. Заманауи технологиялар есебінен ақпараттың ауысу жылдамдығы артып, көлемі де ұлғайып келеді. Теріс идеологиялық, діни насихаттауды жүргізуді көздегендер ақпараттық технологияларды тиімді пайдаланып, өздерінің теріс мақсаттарына қол жеткізуде. Осы жерден бұл мәселенің еліміздің ұлттық қауіпсіздігімен байланысын анықтай аламыз. Қазіргі таңда жастарымыздың жат діни ағымдардың жетегінде кетіп, экстремистік әрекеттерге де барып жатуының астарында олардың осы ұлттық қасиеттеріміз бен мінезімізден ауытқуы жатыр. Осындай қиын шарттарда өзіміздің құнды қасиеттерімізді жоғалтпас үшін ұлттық кодымыздың әр элементін сақтай алуымыз, келер ұрпаққа дұрыс жеткізуіміз бүгінгі күннің талабы деп есептейміз.

Жоғарыда айтқан ойымызға мысал ретінде «Нұр Отан» партиясының идеология бойынша хатшысы Фархад Қуанғановтың пікірін келтірсек: «Барлық экстремистік ағымдар ұлттық кодты құртуды бірінші мақсат ретінде алға қояды. Менің ойымша, осындай үрейлі үдерістерге қарсы тұра алатын күшіміз ұлттық кодта жатыр. Біз өткен тарихымызға көз жүгіртіп қарар болсақ, идеологиялық текетірестердің болғанын және дәстүрлі қоғамның оларға төтеп бере алғанын көре аламыз. Діни ұстаз шәкіртіне анасын діндар болмағандықтан жерлеуге тиым салып жатқан жағдайларды кездестіріп жатырмыз. Бұл – экстремистік идеология мен дәстүрлі құндылықтардың қақтығысы және осы ағымдармен күресті, ең болмағанда олардың кең таралуының алдын алуды ұлттық код құндылықтарын жастарға жеткізу арқылы жүргізе алатынын түсіндіреді».

Мақалада талқыланған мәселелер тек зерттеліп қана қоймай, олар бойынша жүйелі де кешенді іс-шаралар жүргізуді талап етеді. Мақсатымыз - ұлттық тіліміздің мүмкіндіктерін тиімді пайдалану арқылы ұлттық кодымызды күшейту. Мақсатымызға сай әдіс-тәсілдерді, жобаларды ұйымдастыра алсақ, жетістікке жетеміз деп сенеміз. Мәселені саралай келе, төмендегідей ұсыныстарды жасаймыз:

1. Зиялылар еңбегін ұлттық кодтың өзегі ретінде пайдаланып, қоғамдық өмірдің әр саласында тиімді қолдану. Заманауи тәжірибелерді пайдалана отырып, қоғамдық санаға оң әсер ететін еңбектерді шығару. Мәселен, саясаттанушы Бақытжан Бұқарбай «Күміс кітап» еңбегінде кітап оқудың қоғамдағы рөлі, оқырманның қалыптасуы секілді сұрақтар төңірегінде ой қозғап, мәселенің өзектілігін айқындай түседі. Автор шет ел тәжірибесінде ауқымды романдарды ықшамдалған нұсқада (яғни, бірнеше томдық романдарды қысқартылған түрі) шығару кездесетінін атап өтеді. «Бұл немен байланысты?» деген заңды сұрақ туындайды. Б.Бұқарбай бұның себебін кітап оқу саласындағы қазіргі үрдіспен түсіндіреді. Бұл үрдіс ақпараттық технологиялармен, әлеуметтік желілермен тікелей байланысты. Яғни, әлеуметтік желілердегі посттарды оқып үйренген қолданушылар көпбетті шығармаларды оқуға құлшыныс білдірмейді. Соның салдарынан қоғамдағы оқырмандар саны мен сапасы да төмендеген. Сондықтан заманауи үрдістерді

ескере отырып, осы шарттарға бейімделген әрі халықтың қызығушылығын тудыра алатын нұсқа мен көркем дизайнда зиялыларымыз бен ағартушыларымыздың еңбегін шығаруды ұсынамыз.

2. Зиялыларды, қоғам және мәдениет қайраткерлерін ұлттық код мәселелері төңірегінде жұмылдыру.

«Дүние жүзінде зиялыларсыз ұлтқа айналған саяси, әлеуметтік халық бұқарасы бірлігі ешқашан болған емес. Сондай-ақ, халық бұқарасынан қолдау көрмеген жағдайда зиялы қауым ештеңе істей алмайды. Халықты ұлт деңгейіне көтеру, «яғни, оны жат үстемдіктің тепкісінен құтқарып өз мекемелеріне ие, тәуелсіз бір жеке тұлғаға айналдыру сынды негізгі мақсатқа жету үшін, ұлттық зиялы қауым мен ол өзі тән болып отырған халық бұқарасы арасында бір ортақ сана болуы тиіс. Міне, осы сананы айқындау, яғни, халық тілегін дұрыс және анық бір формаға келтіру, аталған мақсатқа жету үшін іс пен әрекет бағдарламасын жасау зиялылардың міндеті» - деп Мұстафа Шоқай зиялылардың ұлт алдындағы рөлі мен жауапкершілігін атап көрсеткен болатын. Сондықтан ұлттық код төңірегіндегі іс-шаралардың жақсы нәтижеге жетуі де зиялыларымыздың осыған ат салысуына тікелей байланысты.

3. Білім беру саласында жүрген педагогтарға жан-жақты жағдай (материалдық және моральдық қолдау) жасай отырып, олардың оқушылар мен жастардың ұлттық рухын көтерудегі рөлін тиімді пайдалану.

Жалпы алғанда, білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және жалпы адамдық құндылықтар негізінде тұлғаның кәсіби қалыптасуы мен дамуына қажетті жағдай жасау, жас ұрпаққа тәрбие мен білім беру, ана тілі мен мәдениетін, ұлттық болмысын қалыптастыруға, денсаулығын сақтауға бағытталған жұмыстар болып табылады. Оларды қалыптастыру мен дамыту Қазақстан Республикасындағы білім беру жүйесіндегі ең маңызды міндеттер. Осы орайда, жас ұрпақтың ұлттық рухын көтеруде педагогтардың маңызды тұлға екенін атап айтуға болады. Соған байланысты мұғалімдеріміз бен ұстаздарымыздың жас ұрпақтың болашағындағы рөлін ескере отырып, олардың қоғамдағы мәртебесін көтеруіміз қажет.

Елбасының «Туған жер» бағдарламасы жалпы ұлттық патриотизмнің нағыз өзегіне айналып, Туған елге – Қазақстандық деген патриоттық сезімге ұластырылған. Мұндағы негізгі өзек Адам баласы – шексіз зерденің ғана емес, ғажайып сезімнің иесі. Туған жер – әркімнің шыр етіп жерге түскен, бауырында еңбектеп, қаз басқан қасиетті мекені, талай жанның өмір-бақи тұратын өлкесі. Оны қайда жүрсе де жүрегінің түбінде әлдилеп өтпейтін жан баласы болмайды.[3]

Туған жерге, оның мәдениеті мен салт-дәстүрлеріне айрықша іңкәрлікпен атсалысу – шынайы патриотизмнің маңызды көріністерінің бірі.

Бұл кез келген халықты әншейін біріге салған қауым емес, шын мәніндегі ұлт ететін мәдени-генетикалық кодының негізі.

Аталған дана ойларды сараптау нәтижесі еліміздегі білім беру жүйесінің басымдықтары мен оған жеткізетін жолдарын айқындап, көзделген жұмыстардың барынша тиімді жүзеге асыратындығын дәлелдейді. Мақсатқа жету үшін болашақ ұрпақтың санасын жаңғырту ісінің озық тәжірибелерге негізделуі бірнеше бағытта ауқымды атқарылған істермен сабақтастырылады.

Заманауи білім берудің басты бағыт бағдары әлемдік білім кеңістігіне еніп, жаһандық қоғамға лайықты кәсіби маман тәрбиелеу. XX ғасырдағы бастыстық жаңғыру үлгісін қазіргі заманға сай бейімделуі, өркениеттер тоғысындағы жаңа ұрпақ тәрбиелеу, кәсіби маман қалыптасу, жаңа тұрпатты жаңғырудың ең басты шарты-ұлттық кодты сақтай білумен үйлестіріледі.

Ортақ мәселені шешуге бағытталған оқу-тәрбие үдерісінің болашақ мамандардың кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыруда, тәрбие үдерісін жүйелі құруға, креативтік іс-әрекетте тәрбиелеуге, жеке тұлғаның өзіндік дамуына ықпал етеді. Бұл мәселелер ұлттық рухани тамырынан нәр алып болашақ көкжиектерін үйлесімді ұйыстыратын ұлт жанының тұғырнамасы ретінде қарастырылатыны ҚР Президенті Н.Ә.Назарбаевтың мақаласында жан-жақты талқыланған. Атап айтқанда, қазіргі таңда жеке адам ғана емес тұтас халықтың өзі бәсекелік қабілетін арттырғанда ғана табысқа жететіні айқындалып, әлемдік деңгейде ұтымды дүние ұсынумен сипатталған. Ол үшін әрбір қазақстандық XXI ғасырға тән қасиеттерге ие болып, компьютерлік сауаттылық шет тілдерін білу мәдени ашықтық сияқты факторлардың алғышарттар санатында қарастырылуы «үш тілде білім беру», «Цифрлы Қазақстан» және т.б. бағдарламалардың талаптарға сай дайындалып, шынайы прагматизмнің жарқын үлгілерін ұсынуға жетелейді. [3]

Осы тұрғыдан алғанда, білім алушының өзіндік ізденуіне, өзіндік ой қорытып, жан-жақты дамуына, кез-келген мәселені өзбетінше шешуге, сонымен қатар, ұжымда өзін-өзі ұстай білуге, жеке тұлғалық қасиеттерін айқын танытуға, өзін және өзгені әділ бағалауға, басқаның пікірімен санасуға, өзара тіл табысуға бейімдеп, кәсіби құзыреттіліктерін дамытуда оқу және тәрбие – өзара байланыста қарастырылады. Қазіргі қоғамда шынайы мәдениеттің белгісі білімділік, қарапайымдылық, ұстамдылық,

қанағатшылдылық, үнемшілдік сияқты қасиеттермен жіктеліп, білім алуда салауатты өмір салтын ұстана отырып, кәсіби тұрғыдан даму барысында ғылымды ұтымды пайдалану болып табылады. Бұл заманауи әлемдегі оқу мен тәрбие үдерісіндегі бірден бір табысты үлгісі.

Әлемдегі қазіргі жағдай өзінің күрделілігімен, қоғамдық қатынастардың әр алуандығымен ерекшеленеді. Бұған дейін кездескен мәселелердің орнын жаңа тұрпаттағы ауыр, шешімі көп күш пен уақытты талап ететін сұрақтар басуда. Технология, өндірістің дамуы бізге көптеген жеңілдіктер мен мүмкіндіктер сыйлағанымен де, біз қоғамдық сананың, ұлттық код пен құндылықтардың деградациясын көрудеміз. Сан ғасырлар бойы қалыптасып, уақыттың сынынан өткен құндылықтарымызды арзан да зиянды дүниелерге айырбастаудамыз. Бұндай кірісінен шығысы көп айырбас - баршамызды тақырға отырғызары анық.

Әлеуметтану, психология және философия секілді ғылымдар ұлттық құндылықтар позициясының әлсіреуінің астарына үніліп, теориялық, тәжірибелік зерттеулер арқылы белгілі бір қорытындылар, ұсыныстар да келтіруде. Жалпы алғанда, жер шарының өз экожүйесі болғаны секілді, қоғамның, адами қатынастардың да өз жүйесі бар. Жүйе болғаннан кейін оның өзіндік өмір сүру заңдылықтары, қағидалары болады. Экожүйеде кейбір элементтердің жойылып кетуі өзінің салдарын сездірмей қоймайды. Бұл – баршамызға белгілі ақиқат. Ал кейде экожүйеге артық элементтер, зиянды қалдықтар енген кезде ол да өзінің салдарын көрсетеді, яғни үйлесімділік заңдылығы бұзылады. Дәл сол сияқты ұлттық кодтың да өзіндік құрылымдық элементтері бар. Бұл элементтер бір-бірімен тікелей байланысты. Әр қайсысының өзіндік позициясы, атқарар функциясы бар. Осы жүйедегі элементтердің толық болуы, жұмысын сапалы атқаруы біздің қоғамымызға эволюцияны, жаңа даму мүмкіндіктерін әкеледі.

Тарихи өткенімізге көз жүгіртіп қарар болсақ, ұлттық кодымыздың қаншалықты маңызды рөл атқарғанын көре аламыз. Себебі, Қазақ хандығының қалыптасуынан бастап тәуелсіздік алған уақытымызға дейінгі аралықта халқымыз көрші хандықтардың көптеген басқыншылық соғыстарын, патшалы Ресейдің бодандық саясатының езгісін, коммунистік режимнің идеологиялық қыспағын да көрді. Осы өткен қиын кезеңдердегі елдігіміздің сақталып қалуында ұлттық код негізгі факторлардың бірі ретінде рөл атқарды деп есептейміз.

Елбасы Н.Ә.Назарбаев өзінің «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты бағдарламалық мақаласында заманауи өзекті мәселені қозғай отырып, халқымыздың рухани жаңғыруына қажетті бағыттарды көрсетті. Бұл бағыттардың дұрыстығын, қажеттілігін көрудеміз. Мақаланың «XXI ғасырдағы ұлттық сана туралы» алғашқы бөлігінде «Жаңа тұрпатты жаңғырудың ең басты шарты – сол ұлттық кодыңды сақтай білу. Онсыз жаңғыру дегеніңіздің құр жаңғырыққа айналуы оп-оңай.

Бірақ, ұлттық кодымызды сақтаймын деп бойындағы жақсы мен жаманның бәрін, яғни болашаққа сенімді нығайтып, алға бастайтын қасиеттерді де, кежегесі кері тартып тұратын, аяқтан шалатын әдеттерді де ұлттық сананың аясында сүрлеп қоюға болмайтыны айдан анық.

Жаңғыру атаулы бұрынғыдай тарихи тәжірибе мен ұлттық дәстүрлерге шекеден қарамауға тиіс. Керісінше, замана сынынан сүрінбей өткен озық дәстүрлерді табысты жаңғырудың маңызды алғышарттарына айналдыра білу қажет. Егер жаңғыру елдің ұлттық-рухани тамырынан нәр ала алмаса, ол адасуға бастайды» - деп атап көрсеткен болатын [4].

Бұл мақалада айтылған бағыттарды өмірімізге дұрыс ендіре алсақ, рухани жаңғыруымыздың баянды әрі жемісті боларына нық сенеміз. Әлбетте, бұл қажыр-қайратты, аяңбай еңбек етуді талап етеді. Рухани жаңғыру бойынша ұсынылған әр бағыттың ауқымы кең, маңызы терең. Әр бағыттың өзі жеке бір ғылыми талдауға арқау бола алады. Сондықтан біз осы мақаламыздың төңірегінде ұлттық код пен ұлттық тілдің ғылыми аспектілерін, өзара байланысын, ұлттық кодтың жаһандану үдерісіндегі маңызын, оның сыртқы теріс ықпалға қарсы рөлін зерделеуге тырыстық.

Халықтың ақыл-ойы, дүниетанымы, өмір сүру тәсілі, материалдық және рухани мәдениеті, тарихы, сол материалдық, рухани дүниелерінің қалыптасуы, салт-дәстүрі, әдеп-ғұрыптары сияқты белгілер ұлт болмысын құрайды, яғни ұлттық кодын анықтайды. Осы орайда Бекен Қайратұлының «Ұлттық код дегеніміз – ұлттық болмыс. Яғни, бір халықты басқа халықтан ажыратып, танытатын және сол халықтың әлем қауымдастығы алдында басқаға ұқсамайтын таным-түсінігі мен бітім-болмысын айқындап тұратын сипаты. Бұл сипаттың ерекшелігі – дара халықтың жаратылысындағы айрықша антропологиялық генезисінен бастап, ғасырлар бойы үзілмей келе жатқан дәстүр-салты, мінез-құлқы, арман-мұраты, тілі мен ділі, тұрмыстық-шаруашылық негіздеріне дейін толық қамти алуында. Бір сөзбен айтқанда, этностың тұтастығын сақтап тұрған кілтінің бүтін болуы» - деген анықтамасы мәселені жан-жақты аша түседі.

Ұлттық кодтың негізгі элементі ретінде ұлттық тілді көреміз. Себебі, рухани жәдігерлер ұрпақтан-ұрпаққа осы тіл арқылы жеткізіледі. Яғни, біз ұлттық код пен тілдің арасындағы тікелей байланысты көре

аламыз. Филология ғылымдарының докторы, ҚазҰУ профессоры А.Б. Салқынбайдың «Ұлттық код қайда? Ұлттық код – ең алдымен, тілде, сосын дәстүріміз бен салтымызды, мінезімізді айқындайтын ділде, ұлттық мәдениетте. Қазақ баласының тағылымы мол тарихында мәдени-рухани болмысы ізгілікпен әдіптеліп, қарапайымдылықпен шындалып, парасатпен шырайланған» - деген сөздері жоғарыдағы пікірге дәлел бола алады деп есептейміз.

Адамзат жаратылысында тіл айрықша маңызды рөл атқаратыны белгілі. Тіл адамдардың жай ғана қарым-қатынас құралы ғана емес, оның ішкі құрылымдары мен жүйелері тым күрделі және олар бір-бірімен тығыз байланысты көпдеңгейлі құрылым болып табылады. Адам тіл арқылы жай ғана ақпарат алып немесе беріп қоймайды, сонымен қатар әрдайым өзінің қоршаған ортаға, құбылысқа деген көзқарас, сезімін, субъективті қарым-қатынасын тіл арқылы жеткізіп отырады. Осылайша тіл адамның ішкі көңіл-күй толғанысы мен сезімін де жеткізудің басты құралына айналған. Психологияда адамға тән сезімдердің 500-ге тарта түрлері белгілі болса, олардың әрқайсысының тілдік жүйедегі мазмұны мен көрінісі сан алуан. Себебі тілдің басты міндеті адамға қызмет ету, ал адам – сан қырлы, күрделі құбылыс. Қазіргі ғылымның дамуындағы антропоцентристік бағыт адамды интеллектуал тұлға ғана емес, оны эмоционалды менталды қырынан да қарастырады [4]. Тілді қарастырған кезде білгілі бір ұлттың тарихымен, дамуымен бірге қарастырамыз. Тіл ұлтпен бірге пайда болады, ұлтпен бірге өмір сүреді. Сондықтан «тіл» ұғымымен қатар «ұлттық тіл» ұғымы да жиі пайдаланып жатады. Ұлттық энциклопедияда ұлттық тіл ұғымына мынадай анықтама берген: «Ұлттық тіл – халықтың ауызекі және жазба түрде ұлттық қарым-қатынас құралы қызметін атқаратын әлеуметтік-тарихи категория. Әрбір ұлттық тілдің өзіне тән дербес қалыптасу жолы бар. Барлық ұлт тілдеріне тән ортақ сипат – олардың бүкіл халықтың, ұлттың игілігіне айналуында және жан-жақты жетілуінде. Қазақ ұлттық тілі халқымыздың ұлттық болмысын, әдет-ғұрпы мен салтын, дәстүрін, ұлттық жадын қалыптастырушы негізгі тұғыр ретінде ұлттың ділін, дінін, біліктілігін болашаққа жалғайды» [5]. Ұлттық тілге ұлттық кодтағы негізгі элемент ретінде баға беру Амангелді Айталының «Ұлттану» еңбегінде де кездеседі. «Ұлттық тіл» – ұлттық төл болмыстың маңызды объективтік белгісі, ұлтты ұлт етіп ұйытатын қасиеттердің бірі. Ұлттық тілсіз мәдениеттің, салт-дәстүрдің, сананың қалыптасуы мүмкін емес. Ұлттық тіл арқылы ғана ұлттың асыл қасиеттері лайықты мәнге ие болады.

ӘДЕБИЕТ

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. 1995 жыл 30 тамыз.
2. Саяси түсіндірме сөздік. Астана, 2018.- 421 б.
3. Назарбаев Н.Ә. «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру», «Егемен Қазақстан» жалпыұлттық республикалық газеті, №70 (29051) 12 сәуір. 2017 жыл.
4. Қоянбекова С.Б. Қазақ тілі экспрессивтік стилистикасының негіздері.- Алматы: «Кие» лингвоелтану инновациялық орталығы, 2007.-392 бет. 3-бетте.
5. Қазақстан. Ұлттық энциклопедия/Бас ред. Б.Аяған. – Алматы. «Қазақ энциклопедиясының» Бас редакциясы, 2007. 9-том, 35-36 беттер.

УДК 3 (314/316)

Қарабаева З.М.,

тарих ғылымдарының кандидаты, доценті
Абылай хан атындағы ҚазҰХҚ және ӨТ
Алматы, Қазақстан, e-mail: Karabaeva_Zapixan@mail.ru

Шоганова Г.А.,

тарих ғылымдарының кандидаты, доценті
Абылай хан атындағы ҚазҰХҚ және ӨТ
Алматы, Қазақстан, e-mail: galia.8.09@mail.ru

ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ҚОҒАМ ДАМУЫ АЯСЫНДА ЖАСТАРҒА ПАТРИОТТЫҚ ЖӘНЕ РУХАНИ - АДАМГЕРШІЛІК ТӘРБИЕ БЕРУ

Түйін: Бұл мақалада қоғамның дамуына аясында жастарға патриоттық және рухани - адамгершілік тәрбие беру барысында жас қазақстандық ұрпақтың бойына еліне, ұлтына, Отанға деген сүйіспеншілік, азаматтық, әлеуметтік жауапкершілік, бәсекеге қабілеттілік сияқты сапаларын қалыптастыру мақсатын жетілдірудің өзекті мәселелері сөз болады

Тірек сөздер: патриотизм, рухани жаңғыру, рухани – адамгершілік, азаматтық, Отанға деген сүйіспеншілік, жаһандық

Karabaeva Z.M.,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor
Kazakh University of International Relations
and World Languages named after Ablai Khan
Almaty, Kazakhstan

Shotanova G.A.,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor
Kazakh University of International Relations
and World Languages named after Ablai Khan
Almaty, Kazakhstan

SPIRITUAL, MORAL AND PATRIOTIC EDUCATION OF YOUTH IN THE CONTEXT OF THE GLOBALIZATION OF MODERN SOCIETY

Abstract: This article is highlighted the topical issues of the formation in the young Kazakhstani generation of such qualities as love for the country, nation, and Homeland, aimed at awakening civil and social responsibility into their consciousness. In this regard, such aspects as competitiveness, patriotic and spiritual - moral education of young people in the light of the development of Kazakhstani society are examined.

Keywords: patriotism, upbringing, formation, Motherland, Fatherland.

«Еліміздің ертеңі, бүгінгі жас ұрпақтың қолында, жас ұрпақ тағдыры ұстаздың қолында» демекші Қазақстанның дамуы және қаншалықты табысты болуы, Отан сүйгіштігі жас ұрпаққа берген тәрбиемізге байланысты.

Н.Ә.Назарбаев «Қазақстан-2050» стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» Жолдауында ең маңызды стратегиялық міндет ретінде патриоттық тәрбие беруді атағаны тегін емес: «Өзімізді және балаларымызды Жаңа Қазақстандық Патриотизмге тәрбиелеу қажет». Сондықтан жас қазақстандық ұрпақтың патриотизм, азаматтық және әлеуметтік жауапкершілік сияқты сапаларын қалыптастыру мақсатында тәрбие беру мақсаттарын жетілдіруді ең маңызды міндет ретінде алға қоюымыз қажет. Қазіргі XXI ғасыр жаңа технологиялар ғасыры, ақпараттық ғасыр яғни жаппай жаһанданумен, экономикалардың бірігуімен, көші-қон процестерінің жандануымен, мәдени өзара кірігумен сипатталады. Бұл процестердің оң жағымен қатар, рухани өмірдің өзгерістерімен, дүниетанымдық және құндылықты дағдарыстың шиеленісуімен байланысты кері жағы да бар. Елбасы өзінің Жолдауында: «Қазақстан – біздің жеріміз. Бұл жер әрқашанда біздің ата-бабамыздың жері болған. Ол енді біздің ұрпақтың жері болмақ», - деп түйіндейді. Әр адам үшін кіндік қаны тамып, туып өскен жері, яғни өз Отанынан қымбат мекен жоқ. Отанымыздың ұлтарактай жері үшін қаһарман ата-бабаларымыз қасық қаны қалғанша күресіп, ұрпағына оны мирас етіп қалдырды. Сондықтан барлығымыз туған еліміз бен жеріміздің алдында әрқашан борыштар екенімізді ұмытпауымыз қажет. Осы кең байтақ Отанымызда салт-дәстүріміз, рухани байлықтарымыз, ұлттық болмысымыз бен терең тарихымыз жатыр.

Жаңа Қазақстандық жастарды патриотизмге тәрбиелеу процесінің тұтастығы мен бірізділігі тек егер ол елдің өткеніне құрметпен қарауды қалыптастыруға ғана емес, сонымен қатар, қазіргі Қазақстанның құндылықтары мен жетістіктерін байланыстыра меңгерген жағдайда нәтижелі болуы мүмкін. Қазіргі халқымыздың патриотизмі экономиканы қайта құруда, қоғамды рухани жаңартып демократияландыруда, плюрализм пікірін бекітуде және әлеуметтік орта мен идеологиядағы сол бір тоқырау кезеңдерінің әсерінен туған жікшілдік пен бұрмалаушылықты жоюдағы күреске бар күшті ынталандыру болып табылады. Мұның бәрі келешек жас ұрпақты патриоттық рухта тәрбиелеудің қажеттілігін қамтамасыз етеді. Қазақстан Республикасында білім беру саласы бойынша қоғамның бүгінгі күнгі талабы әрбір адамды Отанын сүйуге, туған жерін құрметтеуге, ата-бабаның озық салт-дәстүрлерінің құндылығын мақтаныш тұтуға, әлемде халықтар арасындағы бейбітшілік үшін достықты нығайтуға бағыт беруде талмай еңбек етуді қажет санайды. Сондықтан болашақ мамандардың патриоттық тәрбиесіне ерекше мән беру, олардың бойында патриотизмді қалыптастыру қоғам болашағының өркендеуін, елімізде тыныштық пен бейбітшіліктің мәңгілік қанат жаюын қамтамасыз ететіні анық. Өйткені патриотизм әлемдегі бейбітшілік үшін күреспен, адамзат өміріне қауіп төндіретін ядролық, экологиялық және террорлық апаттың алдын алумен, халықаралық қатынастарды құрумен және әлемдегі жаңа тәртіптерді бекітумен, өзара түсіністікті негізге алумен, тәуелсіз елдермен және басқа да мемлекеттермен көршілік татуластықпен, іскерлік ынтымақтастықпен тығыз байланыста болумен өлшенеді. Сонымен, жастарымызды кеудесінде намысы бар, білімді, туған елін, жерін сүйетін өнегелі ұрпақ етіп өсіргіміз келсе, бар назарды келешек ұрпақ тәрбиесіне аударуымыз қажет. Тарихқа көз жіберсек, біздің дәуірімізге дейінгі V-VI ғасырларда өмір сүрген Қытайдың ежелгі ойшылы Конфуций адамның өмірі ең әуелі моральмен реттелуі тиіс екенін

тұжырымдап берді. Бұған білім мен тәрбиенің арқасында қалыптасатын дұрыс адамгершілік әдептердің ережесі ли ұғымын насихаттау негіз болды. Қытай халқы өзінің жүздеген жылдардан бергі өмір салтында Конфуцийдің осы өсиеттеріне барынша адалдығын көрсетіп келеді. Ұлы ойшыл әл-Фараби: «Адамға ең бірінші білім емес, рухани тәрбие берілуі керек, тәрбиесіз берілген білім- адамзаттың қас жауы, ол келешекте оның барлық өміріне апат әкеледі»- десе ұлы Абай Құнанбаев: «Адамның бойындағы рухани даму, рухани сабырлыққа, оны қанағатшылдыққа деген үлкен тәрбие болмаса, адамдар қай жерде жүргенде де өзінің жеке басының мүддесін ғана күйттеп кетеді», – деп қортындылайды. Тәуелсіз ел ретінде дамып жатқанымызға үшінші онжылдыққа аяқ басты, соған қарамастан бүгінгі таңда жастардың бойында еліне, ұлтына, Отанға деген патриоттылықты қалыптастыру өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Сондықтан біз үлкен назар аударатын мәселе – рухани-адамгершілік пен патриоттық тәрбие мәселесі болу керек. Елбасы Қазақстандағы ұлттар Ассамблеясының ХХ-шы отырысы кезінде айтып өткендей «қазақстандықтардың тарихи санасы топтасуға жұмыс істеумен қатар, өзінің өткеніне, қазіргісіне және болашағына деген патриоттылық сезімді оятуға жұмыс істеу қажет». Демек, қазіргі жаһандану үрдісінде негізгі міндеті жан-жақты жетілген, талғамы биік, мәдениеті жоғары, ұлттық құндылықтарды қадірлей білетін, отаншылдық рухтағы тұлға етіп қалыптастыру. Сондықтан еліміздің ертеңі, бүгінгі тәрбиелеп отырған жас ұрпақтың қолында. Мемлекет басшысы Н.Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» тақырыбындағы мақаласы «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: Жаһандық бәсекеге қабілеттілік» деп аталатын Жолдауының жалғасы іспетті.

Елбасы Н.Назарбаев «Қазақстан –2050» Стратегиясы–қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан Халқына арнаған Жолдауында: «Біз 2025 жылдан бастап әліпбиімізді латын қарпіне, әліпбиіне көшіруге кірісуіміз керектігін айтты. Елбасымыз Н.Ә. Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласындағы «Таяу жылдардағы міндеттер» тарауында алдағы жылдарда мықтап қолға алу қажет болатын бірнеше жобаны ұсына отырып, еліміздің рухани өміріндегі бірқатар өзекті мәселелерді көтеріп, оларды шешу жолдарын да айтқан болатын. Онда, біріншіден, қазақ тілін біртіндеп латын әліпбиіне көшіру жұмыстарын бастау, екіншіден, қоғамдық және гуманитарлық ғылымдар бойынша «Жаңа гуманитарлық білім. Қазақ тіліндегі 100 жаңа оқулық» жобасын, үшіншіден, Президент «Туған жер» бағдарламасын қолға алуды ұсынады.

Латын әліпбиі мәселесінде жаңа әліпбидің бізді жаңа мүмкіндіктерге, зор жетістіктерге бастайтыны сөзсіз. Өйткені латын қарпі – ғылым мен техниканың, интернет пен ІТ-технологиялардың тілі. Латын әліпбиі рухани болмысымызды байытып, қоғамдық санамызды жаңғыртады. Бұл әліпби қазақстандықтар үшін ғана емес, сонымен қатар төрткүл дүниеге тарыдай шашылып кеткен қандастарымызға да ортақ әліпби болмақ,-деген басшымыз. Латын әліпбиіне көшу тарихына көз жіберсек: Латын әліпбиі, әлемде кеңінен қолданылады. Б.з.б. 7 ғасырда Римде грек және этрус әліпбиінің тармағы ретінде пайда болып, б.з. 1 ғасырында қалыптасты. Орта ғасырда Латын әліпбиі Еуропаға тарады, Африка, Америка және Азия халықтары пайдаланды. Латын сөздерін оқуға негізделген әріп таңбалары қалыптасты. 1929 жылғы 7 тамызда КСРО Орталық Атқару Комитеті мен КСРО Халық Комиссарлары Кеңесінің Президиумы латындандырылған жаңа әліпби – «Біртұтас түркі алфавитін» енгізу туралы қаулы қабылдады. Латын әліпбиінің негізінде жасалған жазу үлгісі 1929 жылдан 1940 жылға дейін қолданылып, кейін кириллицаға ауыстырылды. 1940 жылғы 13 қарашада «Қазақ жазуын латындандырылған әліпбиден орыс графикасы негізіндегі жаңа әліпбиге көшіру туралы» заң қабылданды.

Сонымен, латын әліпбиіне көшу –бұл болашаққа батыл қадам жасап, елімізді төрткүл дүниеге танытып келе жатқан Елбасының тағы бір маңызды бастамаларының бірі және дер кезінде қозғалған тіліміздің болашағы үшін жасалған ғылыми маңызды шешімі деп білемін. Бұл шешім арқылы ғылым мен ақпарат, мәдениет салаларында үлкен жетістіктер орын алатынына сенімім мол. Халқымыздың алғырлығы, ғылым -білімге құштарлығы латын әліпбиін тезірек игеруге де септігін тигізеді деп ойлаймын. Сондықтан Елбасы қабылдаған шешімді ел игілігі үшін жасалған маңызды қадам деп есептейміз. Қазір әлемдік ақпараттың 80 пайызы латын графикасын қолданатын ағылшын тілінде беріледі. Латынға көшу – сауатын ашқаннан латын әліпбиін қолданатын Батыс елдеріндегі қазақтардың атажұртпен мәдени, рухани қарым-қатынасын арттырып, өзара түсінісуіне мол мүмкіндік береді. Ұлттық тілі жоғары деңгейдегі жапон елі де ғылыми жұмыстар және байланыс құралдарын пайдалануға ыңғайлы болуы үшін латын жазуын екінші тіл деңгейіне көтерді. Сонымен латын әліпбиі, әсіресе, ғаламтор мен ІТ-технологиялардың қарқынды дамуына орай соңғы жылдары нағыз жалпы қолданыстық және халықаралық тілге айналды деп батыл айтуға болады. Латын графикасы араб жазуы, кириллица және басқаларына қарағанда қолданысқа бейімдірек және оңай қолжетімді болып саналады. Сондықтан бүгінгі таңда латын әліпбиіне көшу – прагматикалық көзқарас тұрғысынан алғанда бірегей оңтайлы жол. Бұған ешкім дауласа алмайды.

Қашан да қабылданатын маңызды мәселе қоғам талқысына түсіп, қызу талданатыны белгілі. Айтсақ, іс басталып кетті. Жақында елбасы болашақ қолданысқа әліпбиді бекіткенде болатын. Енді тек жүзеге асыру шаралары жүргізілетін болады. Бұл жаңалық, әсіресе, жастарымыздың қызығушылығын тудырып отыр. Өйткені қазіргі кезде жастардың көбі ағылшын тілін жақсы меңгеруде. Латын әліпбиі соған ұқсас болғандықтан, көп кешікпей қолданысқа айналады деп ойлаймын. Өйткені, қоғамдағы жарнаманың өзі ағылшынша жазылса, адам назарын бірден аудартады. Қазіргі таңда әлеуметтік желілерде ағылшынша жазатын жастар көбейіп барады. Қуантарлық жайт, әрине. Сол сияқты қазақ ел арналар да өз атауларын латын жазуымен ауыстырып та үлгерген.

«Туған жер» жобасының да маңыздылығы Біріншіден, бұл білім беру саласында ауқымды өлкетану жұмыстарын жүргізуді, экологияны жақсартуға және елді мекендерді абаттандыруға баса мән беруді, жергілікті деңгейдегі тарихи ескерткіштер мен мәдени нысандарды қалпына келтіруді көздейді. Екіншіден, басқа аймақтарға көшіп кетсе де туған жерлерін ұмытпай, оған қамқорлық жасағысы келген кәсіпкерлерді, шенеуніктерді, зиялы қауым өкілдері мен жастарды ұйымдастырып, қолдау мақсатында.

Үшіншіден, Қазақ елінің әр өңіріндегі сайы мен қыры, тауы мен жотасы, даласы мен қаласы терең тарихтан сыр шертетіндіктен, ел жастары олардың әрбірінен хабардар болуы тиіс. өз тарихына терең бойлай алған ұрпақ қана Отанына адал, жауапкершілігі жоғары азамат болып өседі.

- Жалпыұлттық қасиетті орындар ұғымын сіңіру. Яғни, бұл дегеніміз - «Қазақстанның қасиетті рухани құндылықтары» немесе «Қазақстанның киелі жерлерінің географиясы» жобасы.

- Ұлт мақтаншықтары тек қана бұрынғы өткен батыр-бабалар, данагөй билер бен жыраулар ғана болып қалмауы тиіс. Бұл ретте, көзделген мақсат «Қазақстандағы 100 жаңа есім» жобасы, яғни, Тәуелсіздік жылдарында табысқа жеткен, еліміздің әр өңірінде тұратын түрлі жастағы, сан алуан этнос өкілдерінің тарихында назарда ұстауға бағыттталып отыр. Қоғамдық және гуманитарлық ғылымдар бойынша «Жаңа гуманитарлық білім, қазақ тіліндегі 100 жаңа оқулық» жобасын қолға алу. Бұл бағдарламаны қолға алудағы басты мақсаты Ең алдымен, жүз мыңдаған студентке жаңа сапалық деңгейде білім беру, яғни, білім саласындағы жаһандық бәсекеге неғұрлым бейімделген мамандарды даярлау. Бұл жоба бойынша Президент әлемдегі ең жақсы 100 оқулықты әртүрлі тілдерден қазақ тіліне аударуға тапсырма берген. «2018-2019 оқу жылының өзінде студенттерді осы оқулықтармен оқыта бастауға тиіспіз», - деді. Бұл ірі жобаларды іске асыруда Елбасының тапсырмасымен Ұлттық аударма бюросы құрылды, биылдың өзінде философия, әлеуметтану, тіл ғылымы саласындағы 18 оқулық оқырманға жол тартып, университеттерде қолданысқа енді.

Бұл кітаптардың дені ағылшын, француз тілдерінен, яғни түпнұсқа тілдерден аударылуда. Олардың біразы күні бүгінге дейін орыс тіліне де аударылмаған екен. Бұл жобаның аясында ен алдымен жүз мыңдаған студентке жаңа сапалық деңгейде білім беріледі, осылайша білім саласындағы жаһандық бәсекеге неғұрлым бейімделген мамандарды даярланады. Бұл арқылы жастар прагматизм мен бәсекелік қабілет сияқты сананы жаңғыртудың негізгі қағидаларын қоғамда орнықтыратын басты күшке айналады. Біздің ойымызша, осы 100 оқулық мемлекеттік тіліміздің қолданысын кеңейтетін болашақтың бастамасы болары анық.

Жастарға патриоттық сананы беретін институт – жоғарғы оқу орындары мен білім беру мекемелері. Олай болса, студент жастардың тұрмысымен болмысына, тәлімі мен тағылымына үстірт қарауға болмайды. Ел басы мемлекет әрбір жас адамның өз еліне міндетті түрде қажет болуы үшін бәрінде жасайды» - деген болатын. Осы ұстанымды басшылыққа алатын болсақ, бізге, жоғары оқу орындары оқытушыларына, тек оқу және оқыту процестерін төңіректемей, жастар болмысына әсер ететін құбылыстарды тұтастыра қарағанымыз жөн. Студенттер бойында қоғамдық-саяси сауаттылықтың негіздерін қалыптастыру, олардың заңдылықты, қоғамдық өмір нормаларын қастерлеуге, біздің халқымыздың тарихи өткені мен мәдени мұрасына құрмет көрсету рухында тәрбиелеу егемен, тәуелсіз ел үшін — қажеттілік. Сапалы білім мен саналы тәрбие беру қай уақытта да өзінің өзектілігін жоймақ емес, оны жүзеге асыру тәрбиелеу оқытушы қауымының жауапкершілігіне түседі. Осыдан мың жарым жыл бұрын өмір сүрген Шығыстың бір ғұламасы: «Істейтін ісің ол көлеңке сияқты: жатсаң жатады, тұрсаң тұрады, жүрсен жүреді, еңбектенсең нәтижесін береді» - деген екен. Ендеше мақалаға, қатысты айтылған тұжырымдар өскелең ұрпақты аянбай еңбек етуге үндеуі тиіс. Тек мақсатты, өнімді еңбек арқылы ғана ердің де, елдің де мәртебесін асқақтатады.

ӘДЕБИЕТ

1. Назарбаев Н.А. «Казахстанский путь – 2050: единая цель, единые интересы, единое будущее». Послание Президента страны народу Казахстана // Казахстанская правда - 14.01.2014 г.
2. Назарбаев Н.Ә. Қазақстанның болашағы-қоғамның идеялық бірлігінде. Алматы, 2000.

3. Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақала // Егемен Қазақстан. 12. 04.2017.
4. Концепция воспитания в системе непрерывного образования Республики Казахстан//<http://www.edu.gov.kz/ru/poisk/>
5. Тәжібаева С.Ф. Тәрбие жұмысын ұйымдастыру тұжырымдамасы. Алматы: Қазақстан мектебі. № 3, 2007.
6. Айдарбеков З.С. Казахстанская молодежь: стратегии, ценности, ориентиры. – Алматы, 2008 г.
7. Арипов Д. Рухани жаңғыру – табысты ел болуымыздың кепілі . - Алматы, 2017. – 3 б.
8. Латын әліпбиіне көшу мәселелері мен келешегі :республикалық ғылыми–тәжірибелік семинар материалдарының жинағы. // Құраст.Г.С.Қаленова – Атырау. 2017. 100 б.

ӘОЖ: 37.025

Құрымбаева А.К.,
Шығыстану Магистрі
Қытай және АТМ аймағының тіл және
аударма кафедрасының оқытушысы
Абылай хан атындағы ҚХҚ және ӘТУ
e-mail: aika_kurimbaeva@mail.ru

ЖАСТАРДЫ ПАТРИОТТЫҚ ЖӘНЕ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІККЕ ТӘРБИЕЛЕУ

Түйін: Ұлттың бүгінгі мен келешегі – белсенді жастардың қолында дейтін болсақ, ұлттың рухани құндылықтарын бойына сіңірген ұрпақ ғана ел болашағын қалыптастыра алады. Жастар салауатты өмір салтын ұстанып, мемлекеттің индустриялық-инновациялық дамуына өз үлесін қосса, қоғамға пайдасын тигізіп, сапалы, терең білім алуды басты міндетіне айналдырса, онда келешегіміз кемел болары сөзсіз. Өз күш-жігерлері мен алған білімдерін еліміздің өркендеуіне жұмсайтын жастары бар зайырлы қоғам мақсатты межеге жетері анық.

Тірек сөздер: Отбасы, жастар, патриот, тәрбие, рухани, болашақ, мемлекет, қоғам, білім.

Kurymbaeva A.K.,
Master of Oriental Studies, lecturer
Department of languages and translation
of the region of China and the APR
KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan
e-mail: aika_kurimbaeva@mail.ru

PATRIOTIC, SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION OF YOUNG PEOPLE

Abstract: At present, the prospects of the nation are in the hands of active youth, only descendants who deserve the spiritual values of the nation can form the future of the country. If young people lead a healthy lifestyle, contribute to the industrial and innovative development of the country, set a goal to get a quality and deep education, the future will be good. Their efforts and knowledge contributed to the prosperity of the country and the people, youth is clearly a secular society getter target.

Keywords: Family, youth, patriot, education, spiritual, future, state, society, education.

«Болашақтың қайнар көзі – жастарда», деп Елбасы Н.Ә.Назарбаев әрдайым жастарға сенім артып келеді.

«Мен жастарға: «Алдарыңда таудай талап тұр. Өмір заңғарлары үнемі биікке шығарады. Оған жету үшін талмай ізденіңдер?» - дер едім. Жастарға тоғышарлық, бойкүйездік дертінен аулақ, сергек сезімтал болған жарасады». - деп Ғабит Мүсірепов айтқандай. Бүгінгі жастарды Отан сүйгіштікке, имандылыққа, үлкенді силауға, білімділікке тәрбиелеу керек.

Мемлекеттің болашақта әрі қарай дамуы мен гүлденуі тікелей жастарға байланысты болғандықтан, қоғамның белсенді буыны, елдің ертеңі жастардың тәрбиесіне баса көңіл аударуды уақыт талап етуде.

Жастардың білім алуы, мамандық таңдауы, рухани ұстанымдарын қалыптастыруы, қоғамдағы өз орнын табуы секілді әлеуметтік кезеңдерден өтуі – өмір заңдылығы. Осы әлеуметтік кезеңдерде жеке адамның тұлға болып қалыптасуына көптеген жағдайлар әсер етеді. Ең бірінші отбасындағы тәрбие, ата – анаға байланысы. Дана халқымыз «Ұяда не көрсең, ұшқанда соны ілерсің» деген мақал тегін айтылмаған, демекші, ата-ананың әрбір іс -әрекеті балаға үлкен сабақ. Әрбір ата-ана өз балаларының тұңғыш тәрбиешілері. Бала- ата –ананың адамгершілік өмірінің айнасы. Адамгершілік қасиет отбасы мүшелерінің бірін – бірі қадірлеуінен, олардың өзара бірлігі мен ата- ана мен балалар арасындағы мейрімді, қарым- қатынастың қатынасуынан, үлкенге құрмет, кішіге ізет секілді толып жатқан жазылмаған заңдылықтар арқылы көрініс табады.

Отбасы - шағын мемлекет. Баршаға белгілі, бала ана құрсағында жатып жетіледі. Ендеше анаға жақсы күтім керек. Сондықтан құрсағында баласы бар анаға жөнді – жозықсыз сөз айтып жүйкесіне тие бермеу керек. Сонда ғана дүние есігін ашатын бала дұрыс дамиды. Осы тұста айта кететін жағдай жас қыздарға, болашақ аналарға ертеңіміз, болашағымыз елді қорғайтын, саналы ұрпақ дүниеге әкелетін болсақ темекі шегуден, ішімдік ішуден және газдалған сусындар, түрлі бояуыштар қосылған, хот- дог сияқты тағамдарданаулақ болуды ұсынар едім. Өкінішке орай қазіргі жас буындар осындай денсаулыққа зиян заттарға құмар. Отбасында бала алғаш рет өмірмен, қоршаған ортамен танысады. Отбасы - баланың азамат болып өсуінің негізі болып табылады.

«Отан отбасынан басталатындықтан» ата-ананың тәрбиесімен және балабақшадан бастап бойға даритын ізгілікті іс, одан кейінгі кезең мектеп пен жоғарғы оқу орындарында рухани және дәстүрлі құндылықтарды жастардың санасына сіңіру – оның тұлға болып қалыптасуына ықпал ететін маңызды іс. Балаға жақсы тәрбие бере алу үшін ата-ана және басқа отбасы мүшелерінің бүкіл тәрбиелік қағидаларды орындауымен қатар, отбасы өмірінің жүйелі, ата-ананың ара-қатынасы жақсы болуы шарт. Үйде ұрыс-керіс болуы балаға кері әсер етеді. Әсіресе ата-ананың ажырасуы баланың көңіліне қаяу салатын нәрсе жоқтың қасы болуы керек. Балалар ата-анасын идеал, мінсіз адам ретінде көретінін ұмытпау керек. Солар сияқты болуға әрекет етуге тырысады. Үлкендердің дағдыларын, әрекеттерін тез қағып алады. Сондықтан бала дүниеге келгеннен бастап ата-ана барлық жағынан жақсы болуға, үлгілі болуға мәжбүр. Сондай-ақ ата-аналар ешбір баласын бөліп жармай, барлығына бірдей қарауы, бірдей мәміле етуі қажет. Әрбір ата-ана баласының жақсы жетілуін, жақсы мінезді, тәрбиелі, еңбекқор, табысты болуын қалайды. Мұның шешімі жоғарыда айтқанымыздай, балаңыз қандай болуын қаласаңыз, өзіңіз сондай болыңыз. Өйткені бала айтқанымызды емес, бізден көргенін істейді. «Алдыңғы арба қайда жүрсе, соңғы арба сонда жүрер» деген мақал-мәтелдер де осыны көрсетеді.

Ата - ана баласынан жағымсыз әрекет көргендерінде оған ашуланудан бұрын «Қайсымыз осылай істедік» деп өздерінен сұрауы керек. Біраз ойланса міндетті түрде табады. Өзіміз кітап оқымайтын бола тұра «Компьютер басында отыра бермей кітап оқысаңшы» деп айту қаншалықты мәнсіз болса, балада болымсыз әрекет көргенде «сен кінәлісің» деп бір-бірін айыптау да соншалықты мәнсіз. Өткен өтті, болар іс болды, енді бұдан былай не істеуіміз керек дейтіндер үшін оның да жолы бар. Мінез-құлық, іс-әрекеттер өзгеруі мүмкін. Сіз өзіңізді дұрыс жағынан өзгертсеңіз, бала да дұрыс жағына өзгереді.

Ата-анасынан жәбір көрген бала алдымен бауырларын, кейін сырттағы әлі жететіндерді жәбірлей бастайды. Сондай-ақ үйде бір-біріне рақмет айтпайтын, ілтипат көрсетпейтін болсаңыз, сыртта «Балам көкеге рақмет айтпайсың ба» деген өнегеніз ауада қалады. Әйелін жәбірлейтін адамның баласы достарына, бауырларына, ілгеріде жұбайына жәбір көрсетуі мүмкін. Бір-біріне өтірік айтатын жұбайлар ілгеріде балаларының да өтірік айтатынына куә болады, тіпті мұғалімінен де бұл жөнінде шағым естиді. Егер ата-анаңыз аман болып, ал сіз жұмыстарыңызды сылтау етіп оларға қарау былай тұрсын, іздеп, телефон шалып хал-жағдайын сұрамайтын болсаңыз, балаларыңыз да сізден көргенін істейді. Олар да үлкейгенде сізді іздемейтін, хал-жағдайыңызды сұрамайтын болады.

Басқалармен қарым-қатынаста қандай болсаңыз, мәселен жүзіне күліп, арқасынан жамандайтын адамдар қатарынан болсаңыз, балаңыз да мұны дұрыс деп санап, осылай мәміле ете бастайды. Кейбір ата-аналар өз зауқымен әлек боп, өз рахатын ойлап, баласын назардан тыс қалдыратыны ащы да болса шындық. Мұның өзі де баланың ішкі дүниесін ойран ететін, ілгеріде қандай жағдайларға себеп болатыны белгісіз дүние. Қазіргі қоғамда жастарға байланысты көп айтылатын келеңсіздіктің бірі – үлкенге құрмет, кішіге ізет көрсетпеу. Атап айтқанда, қоғамдық орындарда үлкендерді сыйламау, ата-анасын тыңдамау секілді құбылыстар көптеп кездеседі. Соның бір мысалы – қоғамдық көліктің ішінде үлкен кісі кіргенде жастардың көрмегендей сыңай танытып, ұйықтап отыруы, орын бермеуі.

Ал мектеп баланы болашаққа дайындап, келешек өмірін қай бағытпен жүрсе дұрыс екенін, өздерінің керекті, бейім мамандық таңдауға жол, бағыт беретін ұя. Отбасынан кейінгі, үйіміз осы мектепте, отбасының тәрбие, бағыт беріп келген жерінен бастап, сол тәлім – тәрбиені, бағыт беруші. Мектеп пен отбасы арасында саналы да тәрбиелі бала тәрбиелеу үшін өте тығыз байланыста болуы керек. Бірлік арқылы біз көздеген мақсатымызға жетеміз. Және де адамға тән жақсы қасиеттердің бәрі бойына алған саналы ұрпақ тәрбиелеп шығарамыз.

Тәрбие ешқандай үзіліс дегенді білмейді. Ол тұрмыста, ойын үстінде, оқу, еңбек барысында барлық кезде жүре береді. Сондықтан «Бала тәрбиесі – баршаға ортақ» екенін ескеріп, жас ұрпақты саналы азамат етіп тәрбиелеу – ең негізгі міндетіміз. Тәрбиенің бастапқы әліппесін бала отбасында алып, онда адамгершілік пен ізгіліктің негізі қаланады. Әрбір отбасы қоғамның кішкентай бір бөлігі болып табылатындықтан, қоғамды өркениеттілікке жеткізу, ең алдымен, әрбір отбасындағы өмірді дұрыс ұйымдастырудан басталмақ.

Игорь Чижевский адам баласы жоңышқа сияқты деп көрсеткен. Туады, өседі, оған еркіндік берілген, жел қайда ессе сонда ұшып жүре алады. Бала туғанда таза тактай сияқты, онда не жазсаң, соны көресің. Балаға жақсы тәрбие берсең, сондай нәтиже аласың деп үлкен оқымысты тәрбиеші Ян Амос Каменский де ата – аналардың есіне салыпты.[1]

Қазақ халқында өз еліне, отбасына, достарға адалдық ерекше маңызды орын алады. Сондықтан үй болып, оның ішкі талаптарын, әдеп – инабат нормаларын мүлтіксіз сақтауға зор мән беріледі. От басындағы тәртіптің оның мүшелері арасындағы адамгершілік – туыстық қарым – қатынастың алатын орны ерекше. Әйтседе онда бетімен кетушілікке жол берілмейді. Отбасы тіршілігінің ежелден қалыптасқан заңы бойынша, оны отағасы, ол болмаса отанасы, одан қалса үлкен ағасы не әпкесі басқарады, олардың сөзін, ұйғарымын өздері жерде қалдырмайды, ал үй – ішінің тәртібін қолында ұстаушылар да өз тараптарынан отбасының барлық мүшелерінің пікірін, тілек – ұсыныстарын елеп – ескеріп отырса, бұл, бір жағынан, ортақ мүддеге қызмет етеді, екінші жағынан, тәрбиелік, өнегелік мәні бар инабаттылық та болып табылады.

От басының береке ырыс – ынтымағы үшін отбасының әділ болуы орасан маңызға ие. Оның тәрбиелік рөлі де зор.

Ата - ана өз отбасын нығайта отырып, сонымен бірге оның балиғатқа толған мүшелерін үй болуға, өз шаңырағын көтеруге әзірлеуі басты әрі өте жауапты міндет болып саналады. «Әке көрген оқ жонар, шеше көрген тон пішер», «Көріп алған көріктіден көрмей алған текті артық», «Анасына қарап, қызын ал», деп халық бәрін бастан кешіп, сынақтан өткізгендіктен айтқан.

Әркімге, оның ішінде, балаға өз үйінен ыстық, өз үйінен кең де керемет мекен жер жүзінде жоқ. Алайда бала онда ата – ананың қамқорлығына, шексіз сүйіспеншілігіне бөленіп, әке мен шешенің жақсылығы мен дәулетінің қызығын көріп қана қоймай, адамгершілік, әдеп – инабат тағылымдарын алуы тиіс. Соның бірі – үлкендердің ақыл – кеңесі, өсиеті. Мұны жай ақыл айту, құрғақ насихатшылдық, кәрілердің кәдуілгі әдеті деп қарау – қате. Онда сен жақсы әдепке үйреніп қалсын деген ниет қана емес, үлкен өмір тәжірибесі, жастығына байланысты сен жете мән бере қоймайтын құнды сабақ бар. Соны құлаққа іліп, зердеге түйіп өскен жастан көп жақсылық күтуге болады.

«Естілердің айтқан сөздерін ескеріп жүрген кісі өзі де есті болады», - деген ғой кемеңгер Абай. «Балалы үй – базар, баласыз үй – қу мазар» деген баланың маңыздылығын көрсететін мақал-мәтелдер қазақта молшылық. Адам баласы дүниеге келгенде ата-анасының жүзіне қуаныш сыйлайды емес пе? «Міне, менің ұрпағымның жалғастырушысы, атымды шығаратын, абыройымды көтеретін» немесе жай ғана «Қартайғандағы тірегім, аманатым» секілді бірталай үміт артады. Алайда, соңғы уақытта еститіміміз кілең бұзақылық. «Бір мектеп оқушысы екінші сыныптасын атып кетті, пышақтап кетті, суық қаруды заңсыз сақтағаны үшін ұсталды, ұрлады, анаша тартты, және т.б.» Бұндай жастарда сонша қатігездік қайдан табылды? Ата-анасының артқан үміттерін осылайша ақтамақ па? Жастарымыз қайда бара жатыр? деген сұрақтар көп ойландырады.

Абайдың: «Жаратқан саған еңбек етуге жеткілікті күш берді. Бірақ сен еңбек етпейсің. Алла саған ғылым берді. Бірақ сен оқымайсың. Құдай саған сана берді, сен оны жоғалттың. Сен ерінбей еңбек етсең, шыдамдылықпен іздеп, пайдалы жұмыс жасасаң – бай болар едің», - деп жазғыратыны да сондықтан. Ол тек еңбек етудің арқасында ғана адам моральдық жағынан кемелденіп, от басына, жас ұрпақ тәрбиесіне, аталық, аналық, достық, жолдастық, туыскандық парызға деген көзқарасты өзгерте алады деп санайды. Әйтседе, атадан қалған мұраға масаттанған масыл, ел үстінен күн көрген жымысқы өзгелерге көз сүзген өлермен бақастық пен ұрлықты, жалқаулық пен жарамсақтықты, қатігездік пен мансаптықты өршітпесе, үй ішінде да, түзей алмайды.[2]

Жас кезінде оқып, білім алып, адам болып, тұлға болып қылмыскер емес есі бар қоғамның сыйлы азаматы болуға тырысуы керек емес пе? Абай атамыз айтып кеткендей «Сенде бір кірпіш дүниеге кетігін тауып бар қалан» деп айтып кеткендей кетігін тауып барып қаланбайды ма? “Бала, баланың ісі шала” – деп бекер айтпаған. Менің ойымша, жас ұрпақ бір-бірімен білек күшімен ғана емес, біліммен де жарысып, көп білуге тырысуы керек. Жастайынан кітап оқып, дұрыс адамдардан үлгі алып, бойына жақсы қасиеттерді сіңіре беруі керек. Ондай азаматтардан бір нәрсе шығар, ондай ұрпаққа үміт артуға болады. Ал бұның бәрін үйрететін, бірден бір үлгі болатын сол үміт артып отырған ата-ана. Перзентінің адам болуын қаласа, оған тәрбие беруден жалықпай, жұмыстан шаршап келгенін сылтау қылмай, үйретуден әрқашан жалықпау керек. Өзім бірнеше рет ата-аналардың ештеңені түсіндірмей жай ғана «болмайды» деп қоя салғанын көрдім. Ол, меніңше, дұрыс емес. Баламен сөйлесіп, оған көңіл бөліп отыру ата – ана парызы, өйткені ата-анасынан, ұстаздан үйренбегенде, кімнен үйренеді.

Әрбір отбасы қоғамның кішкентай бір бөлігі болып табылатындықтан, қоғам өркениетілікке жеткізу,

ең алдымен, әрбір отбасындағы өмірді ұйымдастырудан басталмақ. Тәрбиенің бастапқы әліппесін бала отбасында алады. Ұяда не көрсен ұшқанда соны ілесің. Заманымыздың заңғар жазушысы М. Әуезовтің «Ел боламын десең, бесігінді түзе» деген нақыл сөзінің мәні тереңде жатыр. Яғни, болашақ тізгіннің ұстары, елінің ертеңі болар, халықтың үмітін ақтай білетін дені сау, білімді де саналы жас ұрпақты өсіру талабынан туындап отырады. Осы ұлы мақсаттарға жету жолында киелі де қасиетті екі түсінік бар. Бірі баланың бастапқы тәрбие мектебі алтын бесік - отбасы болса екіншісі, алтын ұя - мектеп. Бұл екі ортасында мақсат мүддесі ортақ. Отбасы, ата - ана адамды дүниеге әкеліп, қалыптастырып, дамытып жетілдірсе, адам бойындағы бар игі қасиет мектеп қабырғасында қаланады. Бұл киелі жерде қызмет ететін мұғалім мен ата - анаға жауапкершіліктің үлкен жүгі артылған.

Ұлы Абай атамыз «Адамның адамшылығы - ақыл, ғылым, жақсы ата, жақсы ана, жақсы құрбы, жақсы ұстаздан болады» деп көрегендікпен ой түйген. Бала өміріне қажетті тәлім-тәрбиенің іргетасы ата-ана арқылы отбасында қаланады.

Баланың жаны мен тәні таза, рухани бай, дені сау етіп өсірумен бірге еңбекке деген сүйіспеншілікке, ұлтжандылыққа, адалдыққа, жинақылыққа, баулап өсіру шарт. Осы тамаша қасиеттердің бәрін ата - ана бойынан тауып, соған еліктеп өссе және әрбір ата - ана баласының жүрегіне жол тауып, оның өміріндегі шынайы досына айналса, тер төккен еңбегінің жанғаны.

Бүгінгі отбасындағы ата-аналардың бала тәрбиесін заман талабына сай етіп тәрбиелеуі ұйымдастырудағы қабілеттері мен мүмкіндіктері бірдей болмай отыр. Қазақ зиялыларының бірі М. Жұмабаевтың «тәрбиедегі мақсат-баланы тәрбиешінің дәл өзіндей етіп шығару емес, келешек өз заманына лайық қылып шығару» деп айтуы, балалар тәрбиесінде ата-аналар алдында үлкен жауапкершілікте тұрғандығын дәлелдейді. Әрине, отбасы өзінің дербес әрекеті арқылы тәрбие саласында ауқымды мәселелерді шешуде әлсіздік танытады. Ол үшін отбасы мен мектептің өзара ынтымақтастығын нығайту өте маңызды. Ал тәрбие қоғамдық құбылыс болғандықтан, оны қоғам талаптарынан тыс ұйымдастыру мүмкін емес. Бұл тұста үштік одақ: мектеп, отбасы және қоғамдық мекемелер жұмысындағы өзара сабақтастық және ынтымақтастық өз үйлесімін табуы тиіс. Бүгінгі отбасы тәрбиесінің барысын екі жақты қырынан байқауға болды. Біріншісі, отбасының мектеппен ынтымақтаса әрекет етуге өте ынталы болып отырғандығы. Мұнда ата-аналар балаларының сапалы білім алып, жан-жақты дамуы үшін оларды ең таңдаулы мектепке оқуға береді. Оқушылардың ұлттық тәрбие алу мен қоса әлемдік тәрбие жетістіктерін пайдалану қолға алынуда. Мектеп пен отбасының өзара ынтымақтастығы нәтижесінде ата-аналар тарапынан мектептің педагогикалық қызметіне әр түрлі көмектер көрсету, атап айтқанда, демеушілік жасау, тәрбие тәжірибелерімен бөлісу, кәсіби қызмет саласын кірістіру және т.б. жүзеге асырылады. Екіншіден, отбасының мектеппен ынтымақтастықты орнатуға немқұрайдылық пен қарауы орын алуда. Бұл күн көріс жағдайы мен отбасындағы балалар тәрбиесіне көңілдің бөлінбеуі, тіпті, ата - аналардың жиналысқа келмеуі, мектеппен байланыс жасауға талпыныстың болмауы, бала тәрбиесінен қатысты аз оқитындығы және т.б. арқылы айқындалады.

Атам қазақ басынан талай «Ақтабан шұбырынды, Алқа көл сұламаның» кешкен, солай болсада ортасында жүрген дана тәрбиешілерінің ғұлама ұстаздарының болуынан өз болмысын сақтап қалғаны баршаға аян. Дүние ауыспалы ал педагогикалық міндеті қоғам өзгерістері ізімен жалғаса, дамып бару. Әр дәуір ұрпақтары арасындағы тартыс, бәсеке мәңгілік , бірақ олардың нақты кезеңдердегі шешімі әрқашан жаңаланып барғаны дұрыс. Ал ондай шешімдерді ата-аналар есіне салу отбасылық драмалардың астарлы, көзден таса бұлтарыстарын тереңнен түсінетін педагогтың міндеті. Бұрын жазылған драмалар мен шығармаларды оқи отырып, өзіңе қажетті көптеген тәрбиелік әсерлерді алуға болады. Сол кездері балаларды қалай тәрбиелегені жөнінде біле отырып қазіргі жастарды дәл солай болмасада, заман талабына сай тәрбиелеуіміз керек. Қазіргі жасөспірімдеріміздің көбісі басына түскен қиыншылықты көтере алмай жаман жолға түсіп кетуде. Бұрын қандай қиналса да , жеңе жүрді емес пе? Сол қиындық адам басына түскенде бағыт беретін жандар кездесіп, мына жол дұрыс емес деп, мына жолмен жүрдеп бір бағыт берсе, сол қиындықтан шығып кетеді. Осы біздерге бағыт-бағдар беріп отыратын бізді тәрбиелеп өсіретін, ата-аналар мен мектептегі мұғалімдер емес пе? Біз бұл салада ата-анамен мектеп бірге отырып, саналы, тәрбиелі, білімді, адамға тән жақсы қасиеттердің бәрін бойына сіңірген болашақ жастарды тәрбиелеуіміз керек. «Баланы жастан»- демекші бала тұылғаннан бастап, оны тәрбиелеуіміз керек. Бұрын бір кісі бір білімді, иманды молдаға барып «мен баламды қалай тәрбиелейін және қай уақыттан бастап деп сұраса? Сонда сол молда одан сұрапты, балаң қанша да?»- деп. Ол 3 айлық дегенде онда сен үш ай кешігіпсің» - деген екен. Сол үшін менің балам әлі жас үлкейгенде ақыл кіреді, сонда бәрін түсіндіремін деп жүріп, уақыттың қалай өткізіп алғанын сезбестен, көпшілік ата-аналар баларын қолдан шығырып алуда. Кейбір ата – аналар бар өздерінің балаларының тәрбиесіне, оқуына, күнделікті не істеп жүргенін қадағаламай,

бір күні баласының жаман жолға түсіп кеткенін білген ата-ана мектепке барып, мұғаліміне аяқпайды, сонда оның ойынша мектеп жасындағы жасөспірімдерді тек мектеп ғана тәрбиелейді - деген ата-аналар аз емес. Негізінде бұндай ой дұрыс емес, бала мектепте ары барса 6 сағат ғана болады, ал қалған уақытын үйде өткізеді емес пе? Қазіргі кездегі жасөспірімдердің байқаусызда жаман жолға түсіп кетіп жатқанының бірден бір себебі осы. Мектеп пен ата-аналар арасындағы қарымқатынастың болмауы. Кейбір ата-аналар мектепте жиналыс болып жатса бармайды «қойшы, айтатыны тек мектепке өз үлестеріңізді қосыңыздар, сұрайтындары, айтатындары тек ақша» - деп барғысыда келмейтіндер аз емес. Қазіргі таңда шынында да мектептердің көпшілігі балалардың тәрбиесі үшін емес, сол ата-аналардың қаржы жағынан көмегі үшін шақырады. Бірақ барлық мектептер осындай деп те, айта алмаймыз. «Бір құмалақ, бір қарын майды шірітеді демекші» - кейбіреулер осы мақсатта шақырады. Осыдан емеспе? Егер жиналыстарда мұғалімдер балаларының тәрбиесін, білім дәрежесінің қандай екенін, айтып ата - аналармен көп бірігіп жұмыс жасап, баланы екі жақтан қолға алып тәрбиелесе. Үйде ата – аналар баласының бүгін не істедің? Қандай сабақтар өттің, алып кел қай жеріне түсінбедің? Үй тапсырмасын бірге орындайық деп қадағалап отыратын болса. Келешектегі болашақ жастар саналыда, тәрбиелі, білімді болып өсер еді. Мұның барлығы негізінде мұғалімге келіп тіреледі. Әрбір мұғалім сынып жетекші болып, жұмыс істейді емес пе? Сол мұғалімнің ата-аналар мен қалай қарым-қатынас жасау қабілеті болу керек. Егерде сенің білім дәрежең жоғары, саналы жан болсаң. Сенің қасындағы кісі 90 жаста болсада, сен онымен қандай жағдайда болса да, оған түсіндіре алатын боласың. Әрбір мұғалім ата-анамен көп қарым - қатынас жасап, көп байланыста жүруі керек. Өйткені баланы тәрбиелеуге өзінің шамасы жетпейді. Халқымыз бекер айтпаған ғой «Бірлік болмай, тірлік болмас» - демекші ата – аналармен мектеп арасында тығыз байланыста болуы керек. Енді келешекте мектептерге, міне біздер мұғалім болып барамыз емес пе? Келешек ұрпақты біз тәрбиелейміз. Сол үшін біздер қазір қолымыздан келгенше сапалы білім алып, жан-жағымыздағы қандай жастағы адамдар болсын қарым - қатынас жасай білуге бейімделуіміз керек. Тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйіні ретінде ұлы Абайдың даналық ойларына терең үңіліп, ойымды аяқтай келе

Бес нәрседен қашық бол. Бес дұшпанын білсеңіз.

Бес нәрсеге сасық бол, Талап, еңбек терең ой,

Адам болам десеңіз, Қанағат рахым, ойлап қой,

Тілеуің өмірің алдында, Бес асыл іс көнсеңіз.

Оған қайғы жесеңіз,

Өсек, өтірік, мақтаншақ,

Еріншек, бекер мал шашпақ.

«Атаңа не қылсаң, алдына сол келеді» – дейді қазақ, сондықтан қай уақытта болмасын ересектерді сыйлап, керек кезде қол ұшын созып, үлкенге ілтипат, кішіге қамқорлық көрсету – дәстүрлі үрдіс. Үрдісті үзбей, дәстүрді бұзбай кейінгілерге жеткізу – жастарға аманат, жастар – рухани құндылықтарды жалғастырушылардың алтын көпірі. Жастардың салауатты өмір салтын ұстанып, спорттық шараларға белсенді қатысуы көңілге қуаныш ұялатады. Оған дәлел түрлі халықаралық, республикалық, облыстық жарыстарда жастардың топ жарып, жүлделі орындарға ие болуы. Сонымен қатар, күнделікті өмірде де спортпен айналысып жүрген жастар қатары көбеюде. Бұл – болашақта ұрпақтың сау әрі белсенді болатынын айғағы.

Мемлекеттік жастар саясатының негізгі бағыттары: қолжетімді және сапалы білім беруді қамтамасыз ету, ғылыми-техникалық әлеуетті дамыту, денсаулық сақтау, салауатты өмір салтын ұстану, жұмыспен қамту, жастар арасында кәсіпкерлікті дамыту болып табылады. Қазақстанның зайырлылық қағидасына сай дін таңдау – әр адамның өз еркінде. Осы еркіндікті дұрыс түсінбейтін жастардың теріс ағымдардың ықпалына түсіп жатқанын айтпай кетуге болмайды. Діни білімі таяз жастар діннің не екенін, оның мақсатының қандай екенін жете түсінбегендіктен де осындай қателіктерге ұрынууда. Әлі оң мен солын танымаған, жақсылық мен жамандықты ажырата алмайтын жастарды теріс ағым өкілдері арам пиғылдарына пайдалануда. Мемлекеттің келешегі жастарға байланысты, сондықтан бұл құбылыс мемлекетке қауіп төндіреді.

Мұндағы қашық болатын бес қасиет бала бойына алдыртпасақ, ал асық болатын бес нәрсені тәрбиенің түп қазығы етіп алсақ көздеген мақсатқа жетеріміз анық. «Санаға сілкініс, тәрбиеге серпіліс». Жастардың эстетикалық, діни көзқарастарын қалыптастыруда бүгінгі ғаламтор мен бұқаралық ақпарат құралдарының ықпалы өлшеусіз. Мобильді әлемде өмір сүру, ғаламтор желісіндегі сансыз ақпараттар жастардың діни немесе өзге де мәліметтерді таңдауына дес бермейді. Сондықтан, ең басты бағдаршам – ұлттық құндылық, ең негізгі ұстаным рухани ізгілік болса ғана ұтылмаймыз.

Елбасымыз «Қазақстан-2050» стратегиясы - қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты»

жолдауында: «Бүгінде біздің халқымыз үшін дәстүрлі емес және жалған діни ағымдар мәселесі өткір тұр. Жастарымыздың бір бөлігі осы өмірге жат, жалған діни көзқарасты көзсіз қабылдайды, өйткені, біздің қоғамның бір бөлігінде шеттен келген жалған діни әсерлерге иммунитеті әлсіз», – деп атап көрсеткен болатын.

Жастардың теріс ағымдардың шырмауына түсуінің басты себебі – жұмыссыздық пен діни сауатсыздық. Бұл қатардан жас буын өкілдерді ғана емес, ересек адамдарды да көруге болады. Теріс ағымдардың арбауына түсіп, діни көзқарасын өзгертіп жатқандар ертеден келе жатқан салт-дәстүрді теріске шығарып, ата-анасының берген тәрбиесін мойындамай, дәстүрлі болмысқа сай киінбей, қоғам ішінде іріткі тудырып жүр. Жастардың теріс ағымдар қатарына кіріп кетпеуі үшін ғаламтор желілерінде таралатын мәліметтерді бақылап отыру, жастардың қызығушылығын арттыратын сайттарды көбірек ашу, жастарды қоғамдық іс-шараларға белсенді араластыру, ақпараттық-түсіндіру жұмыстарын жүргізу, рухани құндылықтарды бойына сіңіру, діни білім беру сапасын арттыру жұмыстарын қарқынды жүргізуді уақыт талап етуде.

Қазақстанда мемлекеттік білім беру жүйесі қатаң зайырлы сипатқа ие және ол діни білім беру жүйесінен бөлек. Сондықтан, зайырлы мектептерде, колледждер мен жоғары оқу орындарында жастардың санасында белгілі бір дінге деген көзқарас қалыптастыруға жол берілмейді әрі оқу орындарында діни атрибутикасы бар заттарды қолдану немесе киімдерді киюге тыйым салынады. Әрбір мекеменің ішкі тәртібі бар, білім алушы сол тәртіпке бағынуы керек. Әлемдік діндерді оқыту арқылы жас буын өкілдерінің діни көзқарасын қалыптастыруға, заман ағымына сай өзінің және өзгелердің құндылықтарын сыйлауға және рухани құндылықтарымызды теріс ағымдардан ажыратуға үйрететін «Дінтану» пәні білім берудің зайырлы жүйесі арқылы қоғамдағы құндылықтардың сақталуын қамтамасыз етеді. Мемлекет тарапынан жастарды қолдау үшін жасалып отырған «Жасыл ел», «Жастар кадрлық резерві», «Дипломмен ауылға», «Серпін-2050», «Қолжетімді баспана – 2020» және тағы да басқа бағдарламалар бар. Жастар табанды еңбек етіп, елімізде болып жатқан оңды үрдістерге белсене қатысуы арқылы ғана жетістікке қол жеткізіп, биіктерге көтерілуге болатынын түсінуі маңызды.

Токсан ауыз сөздің тобықтай түйінін айтар болсақ, қазіргі заманғы жастар қай қоғамда да құны кемімейтін мейірімділік, әділдік, шыдамдылық секілді адами құндылықтарды басты орынға қойса, нұр үстіне нұр болар еді. Ұлттың бүгінгі мен келешегі – белсенді жастардың қолында дейтін болсақ, ұлттың рухани құндылықтарын бойына сіңірген ұрпақ ғана ел болашағын қалыптастыра алады. Жастар салауатты өмір салтын ұстанып, мемлекеттің индустриялық-инновациялық дамуына өз үлесін қосса, қоғамға пайдасын тигізіп, сапалы, терең білім алуды басты міндетіне айналдырса, онда келешегіміз кемел болары сөзсіз. Өз күш-жігерлері мен алған білімдерін еліміздің өркендеуіне жұмсайтын жастары бар зайырлы қоғам мақсатты межеге жетері анық.

Қорытындылай келгенде, ақыл мен жақсы мінездердің жоғалуына жол бермеуіміз керек. Қоғамның адамға қатты әсер ететіні барлығымызға белгілі. Ендеше сол қоғамды ақылды, парасатты, сенімді және талпынысы бар азаматтармен толтыратын болсақ, ата-анасының да үмітін ақтар, ел басымыз Н.Әбішұлы Назарбаевтың сөзі мен айтсақ кемел болашақ тек жастардың қолында.

ӘДЕБИЕТ

1. Н.Ю.Абдулкаримова.Тәрбие жолында. Алматы 2009 жыл. 109 бет.
2. Н.Ә. Назарбаев. Қалың елім қазағым. Өнер 1998 жыл. 251 бет.
3. Алматы ақшамы. Газет 18 қазан 2018 жыл.

УДК 37.015.31

Морозов И.В.,

магистрант ФГБОУ ВО «Ярославский государственный педагогический университет им. КД. Ушинского»
профиль «Организация внеурочной деятельности в школе»
Ярославль, Россия, e-mail: ivanmorozov1995@bk.ru

РАЗВИТИЕ МОТИВАЦИОННО-ЦЕННОСТНОЙ СФЕРЫ ШКОЛЬНИКОВ ПОДРОСТКОВОГО ВОЗРАСТА

Аннотация: Статья посвящена рассмотрению проблемы развития мотивационно-ценностной сферы школьников подросткового возраста. Понятие мотивации анализируется с точки зрения психологии и педагогики. Рассмотрены особенности мотивационной и ценностной сферы подросткового возраста как этапа кризисного

развития личности. Определены способы диагностики мотивационно-ценностной сферы подростков.

Ключевые слова: мотивация, ценности, мотивационно-ценностная сфера, подростковый возраст, школьник.

Morozov I.,

Undergraduate of Master Program

“Organization of Schoolchildren’ After-Class Activities”,
Yaroslavl State Pedagogical University,
Yaroslavl, Russia, e-mail: ivanmorozov1995@bk.ru

THE DEVELOPMENT OF MOTIVATIONAL-VALUE SPHERE OF PUPILS OF TEENAGE AGE

Abstract: The article is devoted to the problem of development of motivational-value sphere of adolescent schoolchildren. The concept of motivation is analyzed from the point of view of psychology and pedagogy. The features of motivational and value sphere of adolescence as a stage of crisis development of personality are considered. The ways of diagnostics of motivational-value sphere of teenagers are defined.

Key words: motivation, values, motivational-value sphere, adolescence, schoolboy.

В век стремительного развития технологий и медийного пространства, подростку в школе бывает трудно сфокусироваться на изучении школьной программы, на внеурочной деятельности и других общеобразовательных или специализированных занятиях. Мотивация школьника-подростка чаще всего близка к нулю, когда речь идет о школе. Все свободное время занимает именно медийное пространство, социальные сети и другие “развлечения”. Социальные сети не являются угрозой для подростка, скорее наоборот, помогая в таком непростом процессе, как социализация. Задача педагога не прерывать его общение со сверстниками и не менять его хобби, а заинтересовать, повысить мотивацию к обучению.

Дадим определение мотивации.

Мотивация — побуждение к действию; психофизиологический процесс, управляющий поведением человека, задающий его направленность, организацию, активность и устойчивость; способность человека деятельно удовлетворять свои потребности.

Психология определяет мотивацию так.

Мотивация – осознаваемые или неосознаваемые психические факторы, побуждающие индивида к совершению определенных действий и определяющие их направленность и цели. Термин мотивация используется во всех областях психологии, исследующих причины и механизмы целенаправленного поведения человека.

В педагогике мотивация это общее название для процессов, методов и средств побуждения учащихся к продуктивной познавательной деятельности, активному освоению содержания образования. Существует также понятие учебной мотивации. Это мотивированная активность проявляемая учащимися при достижении целей обучения. В процессе деятельности по осуществлению учебной мотивации ученик усваивает знания и формируется как личность. Наиболее значимые для учащихся мотивы это: познавательные, коммуникативные, эмоциональные, саморазвития, позиция школьника, достижения и внешние (поощрения, наказания). Для того чтобы грамотно организовать процесс мотивации и управлять им, необходимо провести:

- диагностику учебной мотивации учащихся, которая включает в себя
- – анкетирование учащихся начальной школы, в результате которого определяются уровни мотивации по диапазонам: высокий, средний, низкий;
- – анкетирование учащихся средней школы, в результате которого определяются значимые для учащегося мотивы учения;
- самоанализ и административный анализ работы учителя по созданию мотивационной сферы учащихся.

Н.Ю. Скороходова в книге “Психология ведения урока” пишет: “Технология развития мотивации учения в современной школе строится на развитии мотива достижения учеников. Эта технология включает как создание особой учебной программы с большим количеством фиксируемых градаций по сложности задач, времени усвоения и т.п., так и особый стиль взаимодействия учителя и ученика на уроке”.

Стоит отметить, что в подростковом возрасте происходят важные для становления личности процессы. Подросток теряет интерес к одним сферам деятельности и приобретает интерес к другим. Именно в подростковом возрасте происходит развитие идеалов личности ребенка, а также появляются новые увлечения, подросток стремится к получению новых знаний. Отсюда следует вывод, что мотивационная сфера в подростковом возрасте может быть подвержена изменениям как в лучшую так и в худшую сторону. Главной задачей для педагога является не потерять связь с ребенком и направить его мотивацию в нужное

русло. Необходимо учитывать смену интересов и не заставлять ребенка заикливаться на, возможно, уже не интересующем его предмете, но выработать достаточную мотивацию к его изучению, чтобы процесс обучения гармонично сочетал в себе как интересные для определенного подростка предметы, так и необходимые для получения общеобразовательного уровня подготовки. Д.Б. Богоявленская отмечает, что большую роль в системе мотивационных факторов играют интересы, желания, намерения, задачи и цели подростка. Особо значимым, в формировании мотивации у подростков, является интерес к окружающему миру, людям и учебной деятельности. Не стоит забывать, что семья является первым источником получения знаний, информации и опыта в общении. Знания, заложенные в семье и правильно развитые в школе, приводят к успехам ребенка и в социальной сфере. Умение общаться как со взрослыми, так и со сверстниками – немаловажная часть развития его как личности.

Ценностные ориентации личности являются генетически производными от ценностей социальных групп. Подростки стремятся подражать учителям, родителям, сверстникам, кумирам, знаменитостям и т.д. Ценностные ориентации влияют на взаимоотношения человека с окружающими, его отношения к миру и к самому себе.

Согласно концепции М. Рокича, система ценностей – это совокупность устойчивых убеждений. Рокич выделяет два класса ценностей:

- терминальные ценности, это то, к чему стремится человек
- инструментальные ценности-средства, это предпочтительный образ жизни или способ действия в определенной ситуации.

Д.А. Леонтьев выделяет три основных варианта понимания индивидуальных ценностей. Первый подход предполагает рассмотрение ценности в одном ряду с такими понятиями, как убеждение или представление. С точки зрения Д.А. Леонтьева, понимаемые таким образом ценности не могут являться стимулами, так как не имеют внутренней побудительной силы. Согласно другому подходу, ценности очень близки к понятию социальной установки. Подобное понимание ценностей подразумевает наличие у них некоторой направляющей силы. Третий подход предполагает рассмотрение ценности и потребности, мотива как смежных понятий. В рамках данного подхода потребность обладает реальной побудительной силой. Одним из приверженцев такого понимания ценностей является А. Маслоу. В своих работах он рассматривал понятия ценности и потребности как родственные. Согласно его теории, самоактуализация - это и потребность, и ценность высшей ступени.

На то, какие ценности подросток выберет как приоритетные, влияет множество факторов. Ценностные ориентации начинают складываться с дошкольного возраста. Стоит заметить, что ценностные ориентации чаще всего развиваются под воздействием определенного социума. В дошкольном возрасте это семья, а в подростковом это уже группа сверстников. Социум может сформировать как общечеловеческие так и антисоциальные ценности. Под социумом здесь понимается малая социальная группа, служащая поведенческим эталоном для развивающейся личности. Согласно теории Д.А. Леонтьева, малая группа служит посредником в усвоении ценностей между большой социальной группой (обществом) и личностью.

Для замера ценностно-мотивационной сферы может быть использованы как письменное анкетирование, так и устный опрос.

Таким образом, можно сделать вывод, что ценностно-мотивационная сфера подвержена серьезным изменениям в подростковом возрасте. Педагогу стоит заострить свое внимание на ученике как личности, не пытаться смешивать учеников в единое целое. Ценностная ориентация ребенка в этом возрасте подвержена изменениям, исходящим из разных сфер его развития. Проявляя должное внимание к ученику как к личности, можно развить в нем интерес к определенной сфере деятельности, что в будущем может послужить хорошим толчком к профессиональной ориентации подростка.

ЛИТЕРАТУРА

1. Анцупов А.Я., Шипилов А.И. Конфликтология. – М.: Просвещение, 1999. – 551 с.
2. Божович Л.И. Изучение мотивации поведения детей и подростков. – М.: Международная пед. Академия, 1972. – 207 с.
3. Захаров Н.Н. Профорентация школьников. – М.: Просвещение. 1988. – 259 с.
4. Леонтьев А.Н. Потребности, мотивы, эмоции. М.: Политиздат. 1971.
5. Леонтьев Д. А. От социальных ценностей к личностным: социогенез и феноменология ценностной регуляции деятельности [Текст]/ Д. А. Леонтьев // Вестник Московского университета. – 1996. – № 4. – С. 35–44.
6. Скороходова, Н.Ю. Психология ведения урока / Н.Ю. Скороходова. – Санкт-Петербург : Речь, 2002. – 148 с. – (Детская психология и психотерапия)
7. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность. Т1, – М.: Смысл. 1986. – 859 с

Невзорова Е.Д.,
магистрант ФГБОУ ВО «Ярославский государственный
педагогический университет им. КД. Ушинского»
профиль «Организация внеурочной деятельности в школе»
Ярославль, Россия, e-mail: nevzorova.tv@mail.ru

ЭТНОКУЛЬТУРНАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ КАК ФАКТОР ВОСПИТАНИЯ ПАТРИОТИЧЕСКИХ ЧУВСТВ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация: Статья посвящена рассмотрению объема и содержания понятия этнической идентичности. Этнокультурная идентичность анализируется в сопоставлении с понятием этнической идентичности, культуры, этнического самосознания. Представлена структура этнокультурной идентичности. Проанализировано понятие патриотических чувств. Приведены примеры представлений младших школьников о патриотизме. Намечены перспективы эмпирического исследования.

Ключевые слова: этнокультурная идентичность, патриотические чувства, младший школьник.

Nevezorova E.,
Undergraduate of Master Program
“Organization of Schoolchildren’ After-Class Activities”,
Yaroslavl State Pedagogical University,
Yaroslavl, Russia, e-mail: nevzorova.tv@mail.ru

ETHNO-CULTURAL IDENTITY AS A FACTOR IN UPBRINGING OF PATRIOTISM OF PRIMARY STUDENTS

Abstract: The article is devoted to the consideration of the scope and content of the concept of ethnic identity. Ethnocultural identity is analyzed in comparison with the concept of ethnic identity, culture, ethnic identity. The structure of ethno-cultural identity is presented. The concept of Patriotic feelings is analyzed. Examples of representations of younger school students about patriotism are given. The prospects of empirical research are outlined.

Key words: ethno-cultural identity, Patriotic feelings, primary students.

В современном мире, в условиях происходящих процессов глобализации, существует реальная опасность исчезновения культур малочисленных этнических групп. В связи с этим, важной задачей становится задача их сохранения, путем передачи знаний о культуре, обычаях, традициях таких групп молодому поколению. Помимо этого, существует проблема межэтнических отношений, которая актуальна не только для мира взрослых, но и для мира детей. Именно с младшего школьного возраста у ребенка формируется восприятие своей этнической принадлежности и отношение к другим этническим группам.

Идентичность можно определить как ощущение тождества, возникающие из осознания постоянства идентификаций. Понятие этнической идентичности в современной науке понимают как сочетание двух компонентов. Первый компонент – когнитивный. К нему можно отнести различные знания, представления человека об особенностях собственной этнической группы, осознание себя ее частью на основе ряда признаков. Второй компонент – аффективный. Сюда можно отнести оценку человеком качеств, присущих его этнической группе, его отношение к принадлежности к группе и значимость факта принадлежности. Некоторые авторы выделяют в структуре идентичности поведенческий компонент, который позволяет членам конкретной группы выстраивать между собой некую систему взаимоотношений.

Этническая идентичность - один из самых устойчивых видов идентичностей, поскольку связана с детством человека, с семьей и родственниками. Для большинства людей она первична. Именно к ней люди возвращаются в трудные периоды своей жизни, когда рушится привычный порядок вещей и наступает дезорганизация. О.Е. Хухлаев выделил два аспекта существования этнической идентичности. По его мнению, она существует, в первую очередь, как идеологический феномен. Кроме этого, этническая идентичность может проявляться как психологический феномен, который основан на потребности человека в «безусловной» идентичности, то есть знании истоков своего происхождения и ощущении «исконного» места в окружающем мире. Г.У. Солдатова, изучая проблемы психологии межэтнических отношений, четко отличает понятия «этническое самосознание» и «этническая идентичность». По ее мнению, «этническая идентичность», с одной стороны, уже является этническим самосознанием и представляет собой его когнитивно-мотивационное ядро. С другой стороны, понятие нужно рассматривать как более широкое, поскольку оно содержит в себе слой бессознательного, что требует более подробного рассмотрения.

Исследователи выделяют семь типов этнической идентичности, формирующихся под воздействием

различных условий и обстоятельств в соотношении с особенностями и предрасположенностями личности: «нормальная» идентичность, «этноцентрическая» идентичность, «этнодоминирующая» идентичность, «этнический фанатизм», этническая индифферентность, этнонигилизм, амбивалентная идентичность.

Культура поддерживает и обеспечивает связь между поколениями, включает в себя опыт прошлого и современность. Сочетание интерпретации прошлого и актуальные культурные основания настоящего определяют содержание этнокультурной идентичности сегодня. Этнокультурная идентичность – это та категория, которая относится к осознанию человеком принадлежности к конкретной этнической общности через культуру, на основе ее присвоения и осознания как «своей». Этнокультурная идентичность позволяет реализовать психологическую потребность человека в социальной адаптации.

По мнению Д.Г. Лавринова, этнокультурная идентичность – это «феномен, обусловленный как ментальным опытом народа, так и социальными, экономическими и политическими факторами его бытия; как межэтническими и межнациональными взаимодействиями, так и политико- идеологическими стратегиями этнонациональных элит» [2]. Д.Г. Лавринов обозначает структуру этнокультурной идентичности, выделяя три взаимосвязанных компонента: 1) самосознание народа; 2) чувственно-эмоциональный аспект; 3) ментальность. Согласно И.В. Малыгиной, самосознание, ментальность и чувственно-эмоциональные компоненты остаются неизменными по форме на протяжении всей истории развития этнической общности, а также создают стабильную синхроническую «горизонталь» структуры этнокультурной идентичности. Однако в новых исторических условиях данные компоненты наполняются другим ценностно-смысловым содержанием, которое способствует успешному приспособлению к обновленным социально-природным обстоятельствам. Вследствие этого, по мнению И.В. Малыгиной, в структуре этнокультурной идентичности следует выделить несколько разновременных слоев, образующих её диахроническую вертикаль. В основании находится родовая идентичность, в середине – этническая идентичность, в верхнем слое – национальная идентичность.

Далее необходимо рассмотреть понятие патриотических чувств. Толковый словарь определяет патриотизм как преданность и любовь к своему отечеству, к своему народу и готовность к любым жертвам и подвигам во имя интересов своей Родины. Словосочетание «патриотические чувства» сложилось, в связи с тем, что патриотизм апеллирует к рациональному и к иррациональному, к сфере чувств, к системе отношений человека. Не случайно широко употребительными стали фразы «любовь к родному городу», «любовь к малой родине», «любовь к Родине».

Согласно журналу «Psychologies», социологи Тим Рискенс и Метью Райт (Tim Reeskens, Matthew Wright) изучили, как влияют на самоощущение этнический патриотизм (основанный на общем происхождении, истории, религии) и патриотизм гражданский (который опирается на либеральные ценности, уважение закона и государственных институтов). Анализ данных опроса более 40 тысяч европейцев из трех десятков стран дал однозначный результат: только гражданский патриотизм делает нас оптимистами и повышает наше субъективное благополучие.

Интересны и результаты опроса школьников о том, как они понимают патриотизм, опубликованные в том же журнале. Приведем некоторые из них.

Коля, 5-й класс:

Патриотизм — это когда человек служит своей Родине, старается сделать ее лучше. Это может быть не только военная служба, но также изобретение каких-либо вещей, полезных для Родины, общества.

Миша, 5-й класс:

Патриотизм — это когда гордишься своей страной. Ее историей. Я считаю что я патриот везде где можно. В играх с выбором стран беру конечно-же Россию.

Софи, 4-й класс

Патриотизм — это любовь к родине, когда человек готов на все ради своей страны. Пример: наши русские воины они идут на войны, не зная что с ними будет, но ради родины они идут.

Семен, 2-й класс

Патриотизм это люди, которые рискуют жизнью или защищают родину или идут в бой ради семьи.

Соня, 5-й класс:

Патриотизм — то есть быть вежливым, дисциплинированным. Верить, что тебе говорит человек. Слушать внимательно то, что говорят окружающие тебе.

Алоль, 4-й класс

Что такое любовь к Родине? Любовь человека к Родине лично для меня очень сложно объяснить. Мне кажется, что это что-то особенное, уникальное. Это когда человек всегда готов защищать свою Родину и всегда готов пасть за нее в бою. Родина для человека необыкновенное место. Бывает же, что когда

человек находится вдали от дома (например, за границей), у него просыпается особая тяга к Родине. И поэтому я считаю, что любовь к Родине очень сложное и нерушимое явление! Родина — мать, умей за нее постоять!

Вера, 5-й класс:

Это значит любить, уважать ее законы — Родину, восхищаться. Идешь по улице и восхищаешься красотой природы и пением птиц. Некоторые люди набросают мусор куда-нибудь, за ним другой человек тоже кинет, раз уже мусор есть, и так будет продолжаться пока все не будет в мусоре. Потом этот же человек пройдет и будет возмущаться — «Кто это набросал мусор?», а сами не вспомнят, что тоже туда бросали. А из этой одной бумажки превращается гора мусора.

Максим, 5-й класс:

Я считаю, что патриотизм это верование в Бога и служба ему. Мне кажется, это придерживание всех правил Бога. Например: у человека-патриота есть только то, что необходимо для жизни. Никакой техники у этих людей нету. Они живут, поклоняясь одному Богу, и они зависят только от него. Такие люди придерживаются патриотических праздников и постов. Патриоты должны быть погружены в себя и в свои мысли.

Даниил, 5-й класс:

Я думаю, что патриотизм это что-то связанное с богами. А также с храмами.

Игорь, 5-й класс:

Это преданность родине. Я делаю все, чтобы родина была культурная, красивая и такая, какой ее создал Бог. Когда было лето, я ходил убирать лес от грязи и многое другое... я люблю свою родину, но не считаю себя патриотом. Смысл этого слова мне до конца не понятен.

Кирилл, 5-й класс:

Я не знаю, что такое патриотизм.

Как видно из приведенных примеров, младшие школьники по-разному представляют понятие патриотизма от полного непонимания до способности достаточно осознанно и точно объяснить смысл этого явления.

В педагогическом плане актуальна проблема развития культурного потенциала каждого этноса исходя из возможностей системы образования. Школа должна быть способна и готова к воспитанию гармонично развитой, этнокультурно самоопределившейся и устойчивой личности школьника. Особое значение, в связи с этим, приобретает приобщение учащихся младших классов к ценностям этнической культуры.

Этнокультурная идентичность в младшем школьном возрасте, в первую очередь, состоит в формировании позитивных чувств и эмоций по отношению к традициям, обычаям, истории этноса, способствует формированию патриотических чувств, любви к Родине.

Одной из главных задач современного образования на сегодняшний день является обеспечение единства между гражданской и этнической идентичностью личности школьника. Эта задача, преимущественно, решается в начальной школе. Именно в этот период закладывается фундамент разностороннего развития личности ребенка, осуществляется процесс становления этнокультурной идентификации школьника.

Этнокультурная идентификация младшего школьника заключается в систематическом усвоении им знаний о Родине; проявлении любви к ней; интересу к ее настоящему и прошлому; осознании чувства ответственности и долга перед Родиной, выступающих мотивами патриотического поведения. Это способствует формированию качеств, характеризующих отношение личности ребенка к самому себе, к окружающим и в целом к Родине. Развитие этих качеств личности происходит, в основном, в стенах образовательного учреждения. Они усваиваются школьником в ходе целенаправленной воспитательной работы, как во внеурочной деятельности, так и на уроках.

В своем исследовании мы предположили, что существует прямая взаимосвязь между этнокультурной идентичностью и патриотическими чувствами школьников, то есть более высокому уровню этнической идентичности соответствуют более высокоразвитые патриотические чувства младших школьников. Проверка выдвинутого предположения является целью предстоящего эмпирического исследования.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кучегура М.А. Этнокультурный компонент в структуре и содержании начального образования // Начальная школа. 2004. №11. С. 106-107.
2. Лавринов Д.Г. Динамика этнокультурной идентичности в условиях глобализации : диссертация ... кандидата философских наук : 24.00.01 / Лавринов Д.Г.; [Место защиты: Моск. гос. ун-т культуры и искусств].- Москва, 2008.- 136 с.: ил. РГБ ОД, 61 08-9/241

3. Платонов Ю.П. Этническая психология / Ю.П.Платонов. – СПб.: Речь, 2001.
4. Солдатова Г.У. Психология межэтнической напряженности. М.: Смысл, 1998. 386 с.
5. Хухлаев О.Е., Руссита Т.Э. Этническая идентичность и значимое социальное окружение индивида (исследование русскоязычного юношества Латвийской Республики) // Культурно-историческая психология. 2007. №4. С. 11-18

УДК 323.2 – 37.035.4

Свинарчук А.И.

магистр педагогических наук,
старший преподаватель кафедры
международных отношений,
истории и социальной работы
Кокшетауского университета
имени Абая Мырзахметова
Кокшетау, Казахстан

РОЛЬ ПОЛИТОЛОГИИ В ПРОЦЕССЕ ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ КАЗАХСТАНСКОЙ МОЛОДЕЖИ

Аннотация: В статье рассматривается роль политологии в процессе патриотического воспитания казахстанской молодежи. Показаны сущность, значение, субъект и объект патриотизма. Изложено место политического образования и гражданского воспитания молодых людей. Исследована политология как фактор политического воспитания личности и ее влияние на формирование патриотизма. Приняты во внимание методики преподавания политологии, основанные на информативности, критическом анализе обучения и дискуссиях. Также представлена значимость изучения государственных программ и Посланий Президента народу Казахстана Н.А. Назарбаева при усвоении политологии, как важного фактора формирования патриотизма среди молодежи.

Ключевые слова: политология, патриотическое воспитание, казахстанская молодежь, гражданин, политическая культура.

Svinarchuk A.I

Master of Pedagogical Sciences,
Senior Lecturer, Department
of International Relations,
History and Social Work,
Abay Myrzakhmetov
Kokshetau University
Kokshetau, Kazakhstan

THE ROLE OF POLITICAL SCIENCE IN THE PROCESS OF PATRIOTIC UPBRINGING OF KAZAKHSTANI YOUTH

Abstract: The article considers how the political science raises up patriotism among kazakhstani young generation. It shows the notion, meaning, subject and object of patriotism. The place of patriotic education and civil upbringing of young people are shown as well in the publication. Political science as a factor of political upbringing of a person and its impact on patriotism formation has been studied. The methods of political science teaching based on informativeness and critical analysis in the study and discussions have been taken into account. The importance of study of state programs and addresses of the President Nursultan Nazarbayev to kazakhstani people as a main factor of patriotism development in youth has been presented.

Key words: political science, patriotic upbringing, kazakhstani youth, a citizen, political culture.

Современный Казахстан развивается в направлении всеобщего благосостояния и стабильности. Основой успеха нашего многонационального и многоконфессионального общества является новый казахстанский патриотизм, фундаментом которого выступает равноправие всех граждан и их общая ответственность за честь Родины. В стратегии «Казахстан - 2050» Н.А. Назарбаев отметил: «Надо воспитывать в себе и наших детях новый казахстанский патриотизм. Это прежде всего гордость за страну и ее достижения» [1].

Сущность патриотизма имеет сложную, многоступенчатую структуру. В переводе с греческого языка сам термин «патриотизм» означает «земля отцов», «родина». Чувство патриотизма зародилось в глубокой древности как следствие сложившихся вековых традиций, это привязанность человека к той земле, на которой он долгое время обитал, где сложился культ его предков. Начиная с XVIII века в научных кругах понятие «патриотизм» приобретает смысловое значение как «любовь к родине».

Исследователи придерживаются единой точки зрения, что патриотизм имеет базовые ценности, которые формируются в раннем возрасте. В философском понимании патриотизм определяется как одна из высших социокультурных ценностей и имеет несколько антропологических измерений. Он проявляется в сфере чувств, идей, поступков личности, является средством идеологического воздействия и фактором политической практики. Объектами патриотизма выступают Родина, народ. Субъектами патриотического воздействия являются личность, группы населения, которые классифицируются по демографическому, территориальному, профессиональному и другим признакам, классы, этносы (нации), народ данной страны [2, с. 14-15].

Процесс формирования нового казахстанского патриотизма начался с момента обретения Казахстаном Независимости. Этот вопрос не перестает оставаться актуальным. Сегодня для казахстанцев особенно важно сохранить и укрепить доброжелательные отношения к друг другу, любовь к своей родине и своему народу во имя интересов своей страны. Все слои казахстанского общества должны осознавать необходимость преданности своему отечеству и в первую очередь это касается молодежи.

Молодые люди всегда являлись той частью социума, от которой зависит будущее. Положение и роль молодежи в социальной структуре, отношение молодых людей к своей стране - показатели будущих изменений. Формирование патриотизма в данной социальной группе требует особого внимания, так как создавать сильное государство и здоровое общество может только человек, любящий свою Родину.

Вопрос воспитания патриотизма у молодежи постоянно стоит на повестке дня у педагогов школ, колледжей и вузов. Этим занимаются государственные органы, молодежные общественные объединения и другие учреждения. Любовь к Родине является важной частью общественного и гражданского сознания, своеобразным ядром поведения и ориентиром образа жизни. Патриотизм формируется в ходе политического образования и гражданского воспитания.

Роль политического образования и гражданского воспитания, практика преподавания, сегодня являются важной составляющей самого политического процесса. Приоритетной задачей для современного гражданина является обладание некоторым объемом политических знаний, умений и навыков, чтобы быть включенным в параметры общественно-социальных перемен. Только политически активные граждане могут быть партнерами государства. По мере развития политологии в Казахстане осознается важность проблемы политического образования, поскольку политология наряду со спорами о своем собственном предмете и методах поднимает вопросы обучения. Например, в западной политологии тема политического образования считается настолько актуальной, что ее специальным развитием занимается 21-й исследовательский комитет Международной ассоциации политических наук (IPSA) [3, с.75].

Политология дает широкие знания о политическом, позволяет разрабатывать основные направления, формы и методы демократизации политической системы, находит пути перехода к правовому государству и самоуправлению, совершенствовать государственное устройство общества, выявлять условия и принципы консолидации общественно-политических сил, исследовать теоретические и практические аспекты политической культуры, определять пути и формы воспитания ответственных граждан, выявлять возможности реализации международного опыта по правам и свободам человека и создания механизмов их гарантий и защиты, находить наиболее оптимальный баланс общечеловеческих и национально-государственных интересов во внутри- и внешнеполитических, а также международных отношениях [4, с.11].

Политология является важным фактором патриотического воспитания личности. Через рассмотрение отношений личности и политики, политология влияет на формирование патриотизма, политического сознания и политического поведения личности. Для развития широких представлений о мире политики, политических процессов и любви к отечеству политология освещает различные подходы с точки зрения разнообразных научных школ. Американский политолог Дж. Уайльке отмечает, «что изучение политических наук ставит своей главной целью не профессиональную подготовку, не производство «полноценных граждан», а политическую грамотность, то есть умение «самостоятельно ориентироваться в мире политики и успешно действовать в нем согласно своим индивидуальным склонностям «просто» в качестве сознательных граждан, активных участников экономической или избирательной политики, кандидатов на государственные посты и другие должности, в том числе, конечно, и в качестве ученых-политологов» [5, с.143]. Согласно мнению Л. Фон Мизеса целью изучения политических наук не является превращение каждого человека в политика. «Идея состоит в том, чтобы подготовить его к выполнению гражданских функций в общественной жизни» [6, с.93]. Вышеизложенные взгляды подтверждают важность политологии в процессе воспитания патриотизма и необходимость ее изучения для полного понимания политической действительности. Это, безусловно, положительно влияет на формирование мировоззрения молодых людей, развитие их аналитических способностей, осознание политических реалий и своем месте в политической жизни страны.

На занятиях по политологии студенты должны овладевать определенной суммой знаний о политической действительности в мире, регионе и своей стране. Молодежь должна уметь делать

сравнительный анализ и оценку разных точек зрения. Рассматривая политическую жизнь, молодые люди должны осознавать важность построения нового казахстанского общества, уметь определять факторы позитивного развития различных сфер социальной жизни, развивать гражданскую ответственность и на основе объективной оценки уметь применять полученные навыки в современной политической действительности.

Политическое образование требует определенных методик, которые помогут развивать социальные и интеллектуальные навыки и позиции, требуемые от членов демократического общества. С этой целью преподаватели должны выйти за рамки традиционных методов и использовать различные приемы, основанные на критическом анализе обучения, дискуссиях. Сюда можно отнести и совместную групповую работу, дебаты, моделирование, ролевые игры, индивидуальные и групповые проекты, которые повышают интерес к изучаемым предметам, обеспечивают более глубокое усвоение их содержания. На занятиях студенты должны критически думать, анализировать мысли, высказанные другими, использовать логические аргументы, терпимо относиться к чужим взглядам [7, с.86]. Особый социальный смысл сегодня приобретают инновационные технологии производства научного политического знания, которое помогает воспитать и обучать граждан адекватному восприятию реального мира и умению ориентироваться в нем в качестве активных субъектов политического процесса [3, с.75].

Политология как важный фактор процесса политической социализации студента и формирования его патриотической позиции использует различные методы, средства, технологии и формы обучения. Следует учитывать, что в первую очередь у современных студентов форма интереса к политике информационная. С помощью средств массовой информации студенты имеют представления о происходящем в мире политики [8, с.17]. Наряду с информативностью необходимо выделить как важную форму активизации студента – интерактивность обучения. Очень распространенным видом интерактивного метода, применяемым в процессе преподавания политологии является дискуссия, как публичное обсуждение или свободный вербальный обмен знаниями, суждениями, идеями или мнениями по поводу спорного политического вопроса, проблемы. Ее существенными чертами является сочетание взаимодополняющего диалога и обсуждения спора, столкновение различных точек зрения, позиций. Дискуссия – это метод, позволяющий с помощью логических доводов воздействовать на мнение, позиции и установки участников дискуссии в процессе непосредственного общения [9, с.201]. При обсуждении политических проблем у студентов формируется собственная точка зрения и толерантное отношение к противоположным позициям. Информативность позволяет пополнить копилку знаний о политических процессах. Овладевая знаниями о политике, вырабатывая собственную позицию, понимая происходящие изменения в казахстанской политической жизни, построенные на достижении высоких целей и сопряженные с определенными трудностями, у молодежи развивается определенный уровень политической культуры, что в свою очередь, положительно отражается на формировании патриотизма.

Другим важным компонентом в процессе преподавания политологии является формирование навыков в сфере политики. Политически культурная личность, обладая такими качествами как гражданственность, социальная ответственность, активность, высокий уровень саморегуляции, динамизм, патриотизм, коллективизм во многом будет защищена от негативного воздействия среды. Поэтому одной из актуальных проблем становится формирование мировоззренческих установок на анализ происходящих в мире событий и явлений с точки зрения демократических ценностей. Этот процесс предстает как включение студентов в активную общественно-политическую деятельность [7, с.86].

Политология учит рассуждению и духовному поиску, учит мыслить политически, задавать вопросы, искать доводы и аргументы в пользу своих взглядов и позиций. Казахстанская политология не должна забывать об ответственности за воспитание гражданина, а быть гражданином – значит иметь гражданское достоинство и мужество, готовность правовыми методами отстаивать демократические ценности. Политология позволяет приобщиться к таким важным компонентам гражданской культуры, как:

- научные представления об отношениях между гражданином, обществом и государством, а также между отдельными гражданами;
- модели гражданского поведения, одобряемые обществом;
- гражданские ценности и прежде всего, закрепленные в Конституции страны, неизбежность прав и свобод как высшей ценности, любовь и уважение к Отечеству, вера в добро и справедливость и т.д.;
- умения и навыки решения многообразных проблем, возникающих в жизни человека как субъекта гражданского общества.

Ориентированная на формирование гражданственности, политология способствует самореализации социально ответственного человека в условиях свободы экономического, политического и мировоззренческого выбора. Как социально-гуманитарная дисциплина, политология в своей гуманитарной плоскости может противостоять вызванному глобализацией усреднению способов описания политики [4, с.13-16].

Не менее важным аспектом при изучении молодыми людьми политологии является рассмотрение государственных программ, гражданских инициатив и Посланий Президента народу Казахстана Н.А. Назарбаева. Изучая «Пять институциональных реформ», «План нации - «100 конкретных шагов по реализации пяти институциональных реформ», манифест «Мир. XXI век», «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания», национальную идею «Мәңгілік Ел» и составляющие ее семь ценностей, а также ряд других программных документов, молодежь вовлекается в политическую модернизацию Казахстана. Осознание студентами сопричастности к процессу решения проблем политической действительности страны и выполнении поставленных задач способствует патриотическому воспитанию казахстанской молодежи.

Как известно, молодость – период формирования и определения приоритетных целей и задач, нравственных норм, моделей общественного поведения и системы ценностных ориентаций [10, с.61]. Именно казахстанская молодежь призвана в будущем реализовывать те стратегические задачи, которые сегодня стоят перед нашим государством. От восприятия молодыми людьми своей страны, отношения к Родине – зависит завтрашний день. Современная политическая действительность ставит перед казахстанской политологией актуальную задачу: обратить внимание казахстанской молодежи к основополагающим аспектам политической модернизации Казахстана и участвовать в реализации намеченных целей. Осуществить эту задачу можно только через воспитание патриотов, обладающих определенным уровнем гражданского сознания.

Таким образом, роль политологии как социально-гуманитарной дисциплины, способствующей политической социализации личности студентов, формированию политической культуры молодых людей и патриотическому воспитанию казахстанской молодежи достаточно значительная. Через воспитание гражданина, любящего свою Родину, видится возможность построения общества всеобщего благосостояния и стабильности в Республике Казахстан.

ЛИТЕРАТУРА

1 Послание Президента Республики Казахстан – Лидера нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана Стратегия «Казахстан - 2050» - Режим доступа URL: http://www.akorda.kz/ru/official_documents/strategies_and_programs (дата обращения 21.10.2018).

2 Хаустов В.М. Патриотическое воспитание как ведущее направление государственной молодежной политики. Автореф. диссер. на соиск. уч. степ. канд. полит. наук. - Москва.: [б.и.], 2007. – С. 14-15

3 Нуртазина Р.А. Политическое образование как фактор модернизации политического процесса. // Саясат – Policy. – Алматы. – 2009. - №6-7. – С. 75

4 Саитова Н. Ценностное измерение политологии в Казахстане. // Саясат – Policy. – Алматы. – 2008. - №4. – С. 11-16

5 Уайльке Дж. Гуманитарное воспитание и специализации в области политических наук в США // Полис. – М. – 1996. - №4. – С. 143

6 Мизес Л. Фон. Бюрократия. Запланированный хаос. Антикапиталистическая ментальность. - М.: Преймум, 1993. – С. 93

7 Молдыбаева Ш.Б. Формирование гражданских навыков учащихся как одна из задач социализации личности. // Образование. – Алматы. – 2006. - №5. (29) – С. 86

8 Саликжанов Р.С. Социологический анализ политической культуры студентов. Автореф. диссер. на соиск. уч. степ. канд. социол. наук. - Алматы.: [б.и.], 1999. – С. 17

9 Кайкенова Ж.К. Интерактивные формы и методы обучения государственных служащих: учебно-методическое пособие. – Астана: Фолиант, 2008. – С. 201

10 Шойкин Г. Политическое поведение казахстанской молодежи. – Алматы, «Өлке», 2006. - С.61

ӘӨЖ 37.035

Тугелова Ж.Ж.,

Ғылыми-инновациялық қызмет бөлімінің маманы,
Тараз мемлекеттік педагогикалық университеті,
Тараз, Қазақстан, e-mail: zhaniya.kz@mail.ru

Абылай Ғ.А.

5B011700-«Қазақ тілі мен әдебиеті» мамандығының 3-курс студенті,
Тараз мемлекеттік педагогикалық университеті, Филология факультеті,
Тараз, Қазақстан, e-mail: galiya.abylay@mail.ru

ЖАСТАР ТӘРБИЕСІНІҢ ӨЗЕКТІ ПРОБЛЕМАЛАРЫ ЖӘНЕ АБАЙ ІЛІМІМЕН САБАҚТАСТЫҒЫ

Түйін: Мақалада халықтың келешегінің тұтқасына айналған жастар тәрбиесі қоғамның негізгі проблемалары ретінде қарастырылған. Соның ішінде рухани-адамгершілік, патриоттық тәрбие Абай шығармашылығында

қаншалықты маңызға ие екендігі айтылған. Мәселен Абай философиясындағы «толық адам» ілімі жайында сөз қозғалып, оның жастар тәрбиесіне байланысы негізгі идеяға арқау болған. Сонымен қатар Елбасының саясатындағы жастар рөлінің ерекше екендігі айтылып, соңғы жолдауда аталған «Жастар жылының» жастар тәрбиесіне қосар үлесі турасында ой қозғалған. Сондай-ақ қазіргі жастардың рухани-адамгершілік және патриоттық тәрбиесіндегі проблемалар көтеріліп, шешімдерін табу жолдары қарастырылған

Тірек сөздер: жастар тәрбиесі, Абай философиясы, толық адам ілімі, жастар жылы, рухани-адамгершілік тәрбие, патриоттық тәрбие, педагог мәртебесі.

Tugelova Zh.,
Specialist of Scientific and Innovative activities,
Taraz State Pedagogical University,
Taraz, Kazakhstan, e-mail: zhaniya.kz@mail.ru

Abylay G.
3rd year student of specialty 5B011700-«Kazakh language and literature»
Taraz State Pedagogical University, Philology Faculty,
Taraz, Kazakhstan, e-mail: galiya.abylay@mail.ru

ACTUAL PROBLEMS OF EDUCATION OF YOUTH AND THEIR RELATIONSHIP WITH THE PHILOSOPHY OF ABAI

Abstract: The article considers the Education of Youth, which has become the driving force of the future of the Nation, as the main problem of Society. Including, the work of Abai, as the basis of spiritual and moral, patriotic Education of Youth was discussed. Thus, Abai's "full-fledged personality" philosophy was mentioned, and his connection with Youth Education was based on the basic idea. At the same time, the role of Youth in the policy of the Head of State was emphasized, and in his last Address, the question of the contribution of the Youth Year in the Education of Youth was discussed. The problems of spiritual, moral and patriotic Education of modern Youth and their solutions are also raised.

Keywords: Youth Education, philosophy of Abai, philosophy of a full-fledged personality, Year of Youth, spiritual and moral Education, patriotic Education, teacher status.

«Ұлттық мәдениеттен жұрдай рухта тәрбиеленген ұрпақтан халқымыздың қажеті мен мүддесін жоқтайтын пайдалы азамат шықпайды»

М.Шоқай

Күні кеше Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: тұрмыс пен табыс сапасының артуы» атты Қазақстан халқына жолдауында «Жастар мен отбасы институтын кешенді қолдау мемлекеттік саясаттың басымдығына айналуы тиіс. Жастардың барлық санатын қолдауға арналған шараларды толық қамтитын әлеуметтік сатының ауқымды платформасын қалыптастыру керек. Келесі жылды «Жастар жылы» деп жариялауды ұсынамын», - деген болатын [1]. Әрине, ұлт келешегін бағамдау барысында жастардың болмысы бөлек тұлға болып қалыптасуына жағдай жасау қажет. Иіні түзу қалыптасып, өскен ағаш жақсы жеміс беретіні секілді дұрыс бағыт-бағдар алған жастың да тәрбиесі мен халқы үшін атқарар қызметі, еңбегі тек жақсы нәтиже бермек. Жаһандық үдерістің күн санап күшеюіне байланысты халық ішінде, әсіресе жастар арасында, ұлттық санамыздың бірінші сатыда тұруына күш салу талабы да артып келеді. Себебі әуелі дін мен салт-дәстүрін, сосын тілін алу арқылы «жүту» процесі жүріп жатқандықтан, халықтың қозғаушы күші болып саналатын жастарымыздың патриоттық және рухани-адамгершілік тәрбиесі мықты болуы шарт. Ол дегеніміз – «менікі артық, басқанікі нашар» деген жаңсақ ойдың тууына себепші болмаса керек. «Өзін зор санап, өзгені қор санау – көргенділік емес, өзімшілдіктің, надандықтың бір белгісі. Ал енді туған халқыңды білмей, оның жанын ұғынбай тұрып, басқанікі келістірем деп еліктеу де кісілік емес. Ол намыссыздыққа жетелейді. Намыссыздық – жаман дерт. Оның өсер ұрпаққа, халықтың келешегіне кесірін тигізетінін ешқашан ұмытпау керек», - деп Бауыржан Момышұлы атамыз айтқандай, патриоттық тәрбиенің мазмұны тек өз ұлтыңды сүй деген қағидаға үндемейді [2, 17]. Оның терең астары өзгені құрметтей отыра, өзіңнің ұлтың үшін қызмет етуге саяды. Осы жерде патриоттық тәрбие мен рухани-адамгершілік тәрбиенің бір аранаға тоғысып, тонның ішкі бауындай жақын екендігін аңғара аламыз.

Қазіргі таңда жастардың бойына патриоттық тәрбие мен рухани-адамгершілік тәрбиесін сіңіру процесі ата-ана міндетінен бөлек мектеп пен балабақшадан бастау алатыны жасырын емес. Сондықтан болар «тәрбиенің түп қазығы - ұстазда» деп жатамыз. Ерте замандардан бері педагогика саласының негізгі мазмұнына айналған тәрбие мәселесі әлі күнге дейін өзектілігін жоғалтпады, жоғалтпайды да. Сөзіміздің айқын дәлелі ретінде әлемнің екінші ұстазына айналған Әл-Фарабидің, Жүсіп Баласағұн сынды ойшыдармен қатар қазақтың феноменіне айналған хакім Абайдың еңбектеріндегі адамгершілік тәрбиесі турасындағы ойтолғамдарын айта аламыз. Мәселен Жүсіп Баласағұн «Құтты білік» дастанында адамгершілік тәрбиесін адамның бойында кісілік, парасаттылық, имандылық, тектілік және ізгілік

қасиеттерімен қалыптастырумен байланыстырады. Оның «Адамшылық жаса адамға адам бол, адам атын мақтаныш қып адал бол» деген ой-пікірлері Әл-Фарабидің ойымен үндесіп отыр. Ендігі біз қозғап отырған патриоттық және рухани-адамгершілік тәрбие төңірегіндегі проблемалардың шешімі бабаларымыз жүріп өткен іздерде жатқан сынды. «Ұлтқа қызмет ету білімнен емес, мінезден», - деп саналы ғұмырын халқына арнаған Әлихан Бөкейхановтың өміріне үңілер болсақ, қазіргі қазақ жастарына расында патриоттық тәрбиенің ауадай қажеттігін аңдай аламыз. Бірнеше тілді жетік біліп, зиялылар қатарында болған Алаштың ардақтысы қаншама аумалы-төкпелі заманның зорбалаңына тап болса да елден кетуді ойламады. Осының өзі патриоттық тәрбиенің озық көрінісі бола алады. Ұлттық код пен рухани жаңғыру сынды ұлт келешегіне қатысты маңызды мәселелер қоғам көшінде алдыңғы орында тұрғандықтан да қазіргі педагогтардың мақсат-міндеттері айқын. Саз балшықтай кез-келген бағытқа икемді балалардан нағыз көркем мүсін жасап шығару міндеті тұрғанда педагогтар қауымы өздеріне қойылған жауапкершіліктің маңыздылығын ұмытпақ емес. Одан өзге мемлекет тарапынан жүргізіліп жатқан саясаттың көздеген межесі де жастарға басымдық беру болып отыр. Себебі «Статистика комитетінің соңғы дерегі бойынша, 2016 жылы Қазақстаннан шетелге көшкен азаматтардың саны 34 965-ке жеткен. Бұл 2015 жылғы көрсеткішпен салыстырғанда 16,4 %-ға көп. Мамандардың есептеуінше, елден кеткен әрбір төртінші азамат 30 жасқа толмаған. Елден кетуге итермелейтін мәселелер ретінде табыстың аздығы 17,7%, жұмысқа тұру қиындығы 15,8% және баспана мәселесі 12,6%-ға дейінгі көрсеткішті көрсеткен [3]. Аталған мәліметтің басты себебі ретінде патриоттық және рухани-адамгершілік тәрбиенің негізі нашар қаланған деген қорытынды жасауға болады. Өйткені жоғарыда атап өткеніміздей Әлихан Бөкейханов ағамыздың патриоттық сезімінің беріктігін ешқандай зорбалаң оқиға да, тұрмыстық кедергілер де құлата алмады. Ал зайырлы қоғамда, тәуелсіз елде өмір сүре отыра қара бастың қамын күйіттеу қазіргі дәуірде таңсық емес болып бара жатқандығы жасырын емес. Педагогтардың мойнына жүктелген тәрбиені жан-жақты сіңіру міндеті тиісінше өз дәрежесінде орындалу тек бірінші сатыдағы міндеттер есебінде ғана қалып қойып отыр. Одан кейінгі сатылар қатарына адам санасының дұрыс тандау жасай білуі, бабалар мұрасына патриот мұрагер ретінде үлкен жауапкершілікпен қарау, өз ұлтын сүю, түп-тамыры дұрыс қалыптасқан тәрбиеге балта шаппау сынды дүниелерді жатқызуға болады. Абай ағамыздың іліміндегі жан құмары мен тән құмары текетіреске түскен кезеңдегі соңғы баспалдаққа мемлекетіміздегі кемшін дүниелерге шыдамай, тән құмарына бас ұрып, шет ел асып кету секілді сойқан әрекетті жатқызуға болады. Бұл патриоттық, рухани-адамгершілік тәрбиесін аттап, жанды тәнге бас ұрғызушылардың әрекеті болса керек.

Жастардың патриоттық және рухани-адамгершілік тәрбиесі туралы мәселені қаузағанда оның тек салдарына ғана үніліп қоюымыз ешқандай нәтиже бере алмасы хақ. Мәселенің түп тамырын тереңнен барлап әрекет ету маңыздырақ. Мәселен қазіргі жастарымыздың басым көпшілігі неге патриот емес және рухани-адамгершілік тәрбиесі жұтаң? Осы сұрақтар төңірегінде жүріп-ақ мәселенің себебін анықтауға болады. Мұндағы мәселе біздің дұрыс ойлана алмауымызда. Яғни тарихи ақтандақтар алпауыт заманның илеуіне тапталмастан бізге дайын тәрбиенің негізін қалап кетті. Өз тарапымыздан тиісінше жүйелі ойлай білмегендіктен өзімізбен бірге келер ұрпақтың келешегіне балта шапқанның күйін кешіп отырмыз. Барша қазақты әлемге мәшһүр етіп, ұлтымыздың феноменіне айналған бір ғана Абай ағамыздың ілімі тәрбие болмақ түгілі «толық адам» болып қалыптасуымызға себеп болмақ.

Махаббатпен жаратқан адамзатты,

Сен де сүй ол алланы жаннан тәтті.

Адамзаттың бәрін сүй бауырым деп

Және хақ жолы осы деп әділетті, - деп «Алланың өзі де рас, сөзі де рас» атты өлеңінде үш сүю мәселесін көтерген Абай ағамыз Алланы, адамзатты және әділетті сүю арқылы адамдық атауына лайық бола алатындығымызды ой шеберлігімен, сыншылдығымен, білімімен жазып, өсиет етіп отыр. Осы аталған үш сүюдің бірі адамзатты сүю, яғни оның ішінде еліңді, жұртыңды сүю һәм солардың игілігі үшін қызмет ету. Шын мәнінде «әр қазақ менің жалғызым», - деп патриоттық сананы алға тартып бүгінгі тәрбие тізгінін дұрыс бағытқа салып, жолынан жаңылдырмауымызға әсте қауқар мен күш бар деген сөз. «Еңбексіздік, харекетсіздік – еріксіз тамақ аңдып тентіреуге алып келеді. Тамақ аңдыған адамда не қадір, не қасиет қалады? Тамақтың «арсыздығы» да сонда, адамды ай-шайға қаратпай, адамшылық қасиетті ойлауға да мұршасын келтірмей өз дегеніне көндіреді, айдағанына жүргізеді, айтқанын істетеді» [4,10]. Адамгершілік тәрбиесінен жұрдай болып, рухани жалаңаштану мен патриоттылықтан тым алысқа кетудің себебі дәл осылай Абай поэзиясында жілік-жілігімен жолға қойылып отыр. Сүюдің астарын аңғармай, еңбексіздікке жол берген жанның расында тәрбие ұғымымен дос бола алмайтындығы айтпаса да белгілі болып тұр. Сондықтан қазіргі жастарға жетіспей жатқан тәрбиенің мәнін ашу мақсатында Абай іліміне тереңімен бойласақ «адам бол» деген қасаң қағиданы үндейді. Ал адамның адам деген атқа лайық болып қалуы әлгі патриоттық, рухани-адамгершілік тәрбиенің сүрлеуінен айналып өте алмайтындығын аңғартады. Туған халқынан безіп, патриотизмнің иісі мұрнына бармайтын жанды адамдықтың ақ туын

көтеріп жүр деу әсте қателік. Ал су ішкен құдығына түкіріп, туғанын жарылқамағаннан рухани байлық тұрмақ, адамгершілікті күтуден не ғайбыл таппақпыз? Міне, мәселенің бастауы осында жатыр. Бір қарағанда, Абай философиясы тек адам мәселесін көтеріп отырғандай болып көрінгенмен, оның астары адамгершілікпен үндесіп патриоттықтың белесіне бастайды. Тәрбиенің басы адамгершілікті ұлықтаудан басталып оның соңы туған халқыңды сүйіп, патриоттық межесіне жетумен шыңдалады дер болсақ, адамгершілік тәрбиесінің компоненттеріне: ынсап, рахым, ар, ұят, сабыр сынды қасиеттерді жатқызамыз. Осыдан келіп, Абайдың тікелей шәкірттерінің бірі Шәкірімнің мына тұжырымына тап болуға болады:

«...Ынсап, рахым, ар, ұят, сабыр, сақтық –
Талапқа алты түрлі нокта тақтық.
Алтауының ішінде ынсап әділ,
Өзгесінің тізгінін соған ұстаттық.
Ынсап деген аспайды, кем қылмайды,
Орнын таппай ол сірә қозғалмайды...»

Бұл жерде нәпсінің зынданынан ынсапты босатып алып, рухани-адамгершілік тәрбиесінің шынайы мұратын мақұлдайтынынды келешектегі кемелділігінің кілті ретінде өсиетті өнегесін өлең жолдарымен өрбітіп отыр. Абай философиясымен үндес Шәкірім шығармашылығы қазіргі жастардың патриоттық және рухани-адамгершілік тәрбиесінің жетіспей тұрған тұстарын жетілдіріп, кемшін тұстарына күрмеулі мәселені жамамай, керісінше шешім боларлық өсиет, өнеге бола алады десек, артық айтпағандығымыз. Ендігі, мәселенің баспалдақпен көтерілген сайын күрделеніп, ушыға түсетіні рас болса керек. Қазіргі жастарға жетіспей жатқан тәрбиенің кілті Абай ілімінде дедік, Шәкірім шығармашылығында дедік. Осы қазынаның қайда жатқанын білмейтін жастар өз бетімен кітап беттерін құшырлана ашып, ғылымға беттей қоймайды. Сондықтан істің басын мектептен бастаған жөн. Сол мектептердегі хал-ахуал төңірегінде мәселені майшаммен қарар болсақ күрмеулі мәселенің үстіне тағы бір мәселені жамаған боламыз. Абай, Шәкірім іліміне кеңінен тоқталып, тәрбие ауқымын ауқымды етуге біріншіден сағаттар аз бөлінген, екіншіден бірінен кейін бірінің ізін жалғаған реформалардан білім саласы ақсаудың аз-ақ алдында десек, үшіншіден «мектептің жүрегіне» айналған педагогтардың мәртебесі тілге тиек болғалы тұр. Бұл дегеніміз - қаптаған қалың мәселенің шешімін табу жолдары қарастырылмай, үкімет аспанға қарап отыр деген сөз емес. Елбасымыз Н.Ә.Назарбаев бас болып мәселенің түйінін тарқатудың жұмыстары саясаттағы жұмырбастылардың бас ауруына айналған. Бір қуантарлығы, кемеңгер басшымыз Нұрсұлтан Әбішұлының 2019 жылдың 5-қазандағы «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: тұрмыс пен табыс сапасының артуы» атты Қазақстан халқына жолдауында аталған «Педагог мәртебесі» қатаң қозғалған күнтізбіндегі мәселе болды. Енді келешектің қамы жолында шыр-пыр болып, өзгенің уақытын аялап, өзінің уақытын аямай жүрген педагогтар қауымы үшін ұрпақ тәрбиесінен асқан маңызды іс жоқ болғалы тұр. Осы мәселе реттеліп шешімін тапқаннан кейін арбаның алдыңғы дөңгелегі жол тартқан бағытпен кейінгі дөңгелекте жол тартадының күйін кешкелі тұрмыз. Елдің есін екеу, түсін төртеу еткен мұғалімдердің бітпейтін қағазы төңірегіндегі мәселе осылай шешімін таба қалса жастарға тәрбие мен білім сапалы түрде санасына сіңіп, ғажайып әлем болып кетеміз деген нәтиже күтіп отырғанымыз жоқ. Адамды тек мектеп немесе ата-анасы ғана тәрбиелемейтіні хақ қой. Ендеше әлгі патриотизм мен рухани-адамгершілік тәрбиенің негізі жан-жақтан қаланады. Оған достарын яғни өз ортасын, қоғам көшінде болып жатқан ақпараттар легіне де, тіпті теледидарды да әсер етуші факторлардың бірі ретінде жатқыза аламыз. Осы орайда Абайдың ұлы Тұрағұлдың «Әкем Абай туралы» атты естелігінен үзінді келтіруді жөн көріп отырмыз. Тұрағұл былай деп жазады: «...Қорықпақ пен сүймек от пен су секілді бір жерде жиылмайды, адам сүйген адамның ақылын ұғып, сонан баһыра (пайда, нәтиже – О.Ж.) алады, қорқытып, ұрсып айтқан ақыл дарымайды дейтін. Көз алдында қандай ойын ойнап, күліп отырсақ, тыйып-қақпай, еркін еркелетіп отырады да, алдынан қашып, жасырынып, жаман-жәутіктермен ойнағымыз келгенін көрсе, қатты ренжіп, ұрсып, былайша айтып сөгуші еді: «Адамға көбінесе үш алуан адамнан мінез жұғады: ата-ана, ұстаз, құрбысынан, солардың ішінен қайсысын сүйсе, содан мол алады. Сендердің меннен жақсы көріп, барғыларың келіп отырған жақсы құрбыларың қайсы?» [5,371]. Бұл үзіндіден ұққанымыз біз тәрбиені бір ғана ата-анадан немесе мұғалімнен алып қана қоймаймыз. Өз еркіңмен өзін қалыптастырған орта мен қоғам көшіндегі өзгерістер де әсер етпей қоймайды. Басқаша жеткізер болсақ, еврей философы Мартин Бубердің айтуы бойынша, адам тек «басқа» арқылы ғана дамиды екен. Бұл басқаның рөлінде тіпті адамның өзі («мен» және «сен»), қоршаған орта, табиғат, Құдай болады екен.

Киіз туырлықты қазақ халқының сан ғасырлар бойы көптеген алапаттарға төтеп бергені баршамамызға мәлім. Ендігі тәуелсіз елге айналған тұста сол күрескерлік рух жаһандық проблемалармен бейбіт түрде соғысу арқылы сыналуда. Мәселен халықтың тұрмыстық әл-ауқатының төмендігі, баспананың жетіспеушілігі т.с.с. Алайда тарих сахнасында еліміздің «Тұңғыш Президенті» ретінде өз қолтаңбасын қалдырған Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев өзінің көреген саясатының арқасында әлемдік аренада Қазақстан атты мемлекеттің күш-қуатты мемлекетке айналуына әлі күнге дейін күш салып келеді.

Нақтырақ айтсақ 2018 жылдың 5-қазанында жарық көрген «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: тұрмыс пен табыс сапасының артуы» атты жолдауы көптеген проблемалардың шешілуіне себепші болмақ. Атап айтсақ:

- 2019 жыл «Жастар жылы»;
- Мектепке дейінгі білім беру сапасын жақсарту;
- «Педагог мәртебесі туралы» заңның жасалып, қабылдануының міндеттелуі;
- Медициналық қызмет сапасын арттыру; т.с.с.

Сапалы әрі қолжетімді тұрғын үй секілді өзекті міндеттер алға қойылу арқылы негізі қалыптасқан патриоттық және рухани-адамгершілік тәрбиенің миссиясын аяғына дейін жеткізуге қауқарлы бола аламыз. Аталған маңызды міндеттер көреген саясатымен ел қамын жеген көсеміміздің соңғы жолдауындағы артықшыл тұстардың бір бөлігі ғана. Сөзіміздің түп-төркіні жастардың патриоттық, рухани-адамгершілік тәрбиесі төңірегіндегі проблемалардан шығып отыр. Ата-ана мен ұстаздың бойға сіңірген тәрбиесі елдегі проблемалардың ұшқынынан-ақ ұшып кетер болса, егілген еңбектің далаға кеткені. Иә, өз бетімізше мәселенің түйінін тарқатуға тырысып бақтық. Әдебиет – тәрбиелеуші деген қағидамызды да іске қосып, Абай мен Шәкәрім шығармаларындағы тәрбие төңірегіндегі үндестікті тілге тиек еттік, педагогтардың тәрбие берудегі маңыздылығын сөз еттік, тәрбиелеуші факторлардың тізбесін тінтідік аталғандардың барлығы болған күннің өзінде адам да сана болмаса қиын. Мәселенің мәресі түптеп келгенде адамның еркі мен санасына келіп тіреліп тұр. Ұлтын сүйіп өскеннің патриотизмнен айналып өтпесі, «ешкімнің ала жібін аттама» деген аталы сөзбен өскен әрбір жас рухани-адамгершілік тәрбиесін ысырып тастап, аттап кетпесі хақ. Ал берілген мүмкіндіктерді тиімді пайдаланып, патриот жастардың қатарынан көріну және солардың алды болу рухы биік, болмысы ерек жандардың ісі. Жастардың тәрбиесі мен білім алуына ерекше мән беру қашан да қолдауға тұрарлық іс. Көпке топырақ шашпаймыз, дегенімен ауруын жасырған өледінің кейпінен де әрі аса алмаймыз. Сондықтан жастар тәрбиесі, әсіресе патриоттық, рухани-адамгершілік тәрбиесі ұлт келешегі үшін маңызды болып қала бермек.

«Туған жер! Сенің қадіріңе жету үшін адам біраз өмір сүруі керек: айтпесе, түсінбейсің. Ауылдан арқаланып, аттанып, арманыңды алыстан іздейсің. Бірақ түптің-түбінде кір жуып, кіндік қаның тамған жерге қайтып ораласың, Ораласың да, арманыңның бастау бұлағы, мөлдір тұмасы осы жерде, алақандай ғана ауылда қалғанын пайымдайсың», - демекші адам бойына сіңген тәрбиемен қатар ұлттық сананың алдыға шығуы да маңыздырақ [6,314]. Ендеше патриоттық, рухани-адамгершілік тәрбиенің шеңберінен бөлек санасы ұлты үшін жаралған жандардың қатарынан болайық.

ӘДЕБИЕТ

1. «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: тұрмыс пен табыс сапасының артуы» атты Елбасы жолдауы Akorda.kz Қазақстан Республикасы Президентінің ресми сайты
2. Зейнеп Ахметова «Бабалар аманаты» 385 б. Алматы 2012 ж.
3. Аян Қалмұрат «Жастар шетелге көшкісі келеді» («Жас Алаш» газеті) ult.kz сайтынан алынды
4. Омар Жәлелұлы «Харекет» кітабы «Әдеби ой-аңсарлар: еңбек – адамшылық мәртебесі» бөлімі 10б. Шымкент 2018 ж.
5. Омар Жәлелұлы «Харекет» кітабы «Абайдың толық адамы» бөлімі 371б. Шымкент 2018 ж.
6. Омар Жәлелұлы «Харекет» кітабы «Туған жер – алтын қазығым менің» бөлімі 314б. Шымкент 2018 ж.

UDC 37.035.6

Urazbayev K.B.

Associate Professor of the “English Philology” Department,
Yassawi International Kazakh-Turkish University,
Turkistan, Kazakhstan? e-mail: kuanyshebek_u@mail.ru

OF ETHNIC-PSYCHOLOGICAL APPROACHES IN SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION OF PERSON

Abstract: The article analyzes the problem of education of spiritual and moral personality on the basis of ethnopsychological approaches. The Central place in the article is devoted to the problem of formation of spiritual and moral beliefs. The importance of Patriotic education increases in a multi-ethnic society as a subsystem of spiritual and moral education. This leads to a more effective use of its “mechanism” to increase labor and social activity of people, the formation of a favorable moral and psychological climate in multinational teams (training, labor, etc.). Patriotic and spiritual-moral education is a new multicultural influence on multinational life.

Keywords: spiritual and moral education, personality formation, ethnopsychological approaches, polyethnic society, ethnopsychological development of the younger generation.

ОБ ЭТНОПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ПОДХОДАХ В ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОМ ВОСПИТАНИИ ЛИЧНОСТИ

Аннотация: В статье анализируется проблема воспитания духовно-нравственной личности на основе этнопсихологических подходов. Центральное место в статье отведено проблеме формирования духовно-нравственных убеждений. Значение патриотического воспитания возрастает в полиэтничном обществе как подсистеме духовно-нравственного воспитания. Это ведет к более эффективному использованию своего «механизма», для повышения трудовой и общественной активности людей, формирование благоприятного морально-психологического климата в многонациональных коллективах (учебных, трудовых и т. д.). Патриотическое и духовно-нравственное воспитание представляет собой новое поликультурное влияние на многонациональную жизнь.

Ключевые слова: духовно-нравственное воспитание, формирование личности, этнопсихологические подходы, полиэтничное общество, этнопсихологическое развитие молодого поколения.

Modern psychological researches distinctly find out that the main feature of formation of the spiritual and moral person of children and youth consists in its deeply specific communication with process of formation of the personality as a complete person.

Now the psychological science puts forward the position that development of a person in ontogenesis occurs in the course of mastering by growing generation of the cumulative experience by previous generation. This experience exists in the form of some samples in which the results of creative activity of a person are embodied in all areas of culture.

Studying of valuable spiritual-moral orientations takes the important place in modern sciences (pedagogics, psychology, history, sociology, etc). The idea of the statement of humanistic values in all spheres of a public life became one of the cores in the modern world. Also principles of education of growing generation enter here. Children became involuntary witnesses of social stratification of a society, a constant threat of unemployment of parents, the criminality, some understating of value of spiritual culture and morals. In this case, a creation of bases for formation of humanistic orientations in practice of polycultural training and education is a vital problem.

Distinctive feature of ethnic-mental development in child's age is that the result of similar development from its beginning exists in an ideal form in environment. According to it the ethnic environment should be accepted not only as a condition of ethnic-mental development of children and youth but also as their source, and development as realization in the course of mastering of ethnic samples, formation of the spiritual-moral person of children and youth does not make an exception of this general law. It assumes consecutive mastering of spiritually moral samples shown in ethical standards, principles, and ideals in corresponding behaviour of concrete people, World War II veterans, outstanding public figures, great sportsmen, characters of literary works, and so on.

On the basis of this mastering children and youth have qualitatively new ethnic-psychological formations in the form of ethnic feelings, belief, etc. enriching the person and making preconditions of the further mastering by it of social experience. Process of formation of spiritual-moral person also consists in it. Thus spiritual-moral samples unlike all others have the features. The ethnic morals as the special form of ethnic consciousness regulate mutual relations and acts of people in all areas of a life and activity. In the conditions of a polyethnic society it regulates sphere of international relations of people of different ethnic groups and age [1, 35].

Expressing certain human relations of different nationalities, ethical standards are realized in any activity which demands such dialogues as educational, scientific, sports, and art ones, etc. In other words, any activity of the person has the spiritual-moral side, and its essence makes humanistic relations of the person to the person of any nationality. Sometimes this essence very distinctly acts as directly perceived concrete human relations as "it is necessary to struggle with terrorism", "it is necessary to show intolerance to corruption", "it is necessary to respect culture of other nationality", etc.

Sometimes it happens that the humanistic essence of spiritual-ethical standards is more generalized and it has been more latent from direct human perception. The person does not always manage to get into original humanistic sense of similar norms as: "How does one properly show his adherence to principles?", "What does it mean to be the person?", "How should the person be a patriot?", etc. As modern children and youth should correctly perceive the sense of similar ethical standards, special educational work is necessary; it defines the major features of mastering by children and youth of ethical standards and rules.

They, first of all, should be presented in their experience in a kind of concrete human relations and acts, and

it is necessary, that children and youth have been included in practice of these relations of acts. Truly spiritual-moral samples can be seized, without becoming by all means the artist or the architect, the poet or the writer, it is possible to develop at the person corresponding moral senses and understanding spiritual-moral values by perception of product of an artist or a literary hero.

Absolutely other activity is required at mastering of purely spiritual-moral samples: it cannot be expressed perception of good human acts. As it threatens to generate the person of the contemplator on a good act or feats of other people, but not capable to make them by himself. For mastering of moral samples, it is necessary to put the person in a situation of practical fulfillment of real moral acts. Thus it is necessary to consider that condition else which would be significant for the person, otherwise they will not make enough influence on him; though he will directly worry those human relations which are embodied in his acts and for the sake of which these acts should be made.

It is possible to illustrate the similar phenomenon with such examples, as behaviour of children in public transport. At children's age it is easy to accustom them to observance of elementary ethical standards of behaviour, for example, to give way to aged men, to help them to rise in the bus, etc. However, motivation of the child to such acts can be observance of formal politeness for approval reception from people around him, in this case the motive of behaviour does not bear in itself original moral sense. The true moral motivation accompanies the person in the case that the motive of true humane sympathy for surrounding people lays at the heart of behaviour.

So that the moral sense of acts should act for the person, his behaviour should be accordingly organized and motivated.

Results of our research show the importance of spiritual-moral empathy in formation of the moral person. It is important to notice that character of spiritually-moral responsiveness and ability of its display passes a known development. So, for example, small children easily "catch" to moods of adult or other children: they have easily feeling of empathy, i.e. such spiritual-moral experience and if it is unacceptable, children quite often aspire to keep away, depart from the person who has inspired to them unpleasant experience. The similar phenomenon is necessary for considering in the course of the organization of teaching and educational process as simple infection can push children not to help other person, and to evade from rendering assistance to it. But there is other form of empathy to which development it is necessary to aspire: it usually designate as spiritual and moral sympathy. This form emotionally moral responsiveness is characterized by that an emotional condition of another (as it happens in case of infection with mood of others), and quite other feelings as pity, compassion or feeling of pleasure for other person. This form of empathy is as though disinterested. The requirement for well-being of other people lies in its basis, and consequently it causes aspiration to support other person, to come to the rescue to him, i.e. to make originally moral act, in such condition of experience and an act there is the key to understanding of essence of observance of ethical standards of behaviour.

Spiritually-moral education cannot be carried out by separate actions, specially organized by adults from time till time, necessary merge spiritual-moral senses and acts at children's age it is possible to reach when problems of formation of humanistic relations to surrounding people constantly is in the centre of all process of the education proceeding as in a family, and school.

All mutual relations of children with adults, with brothers and sisters, companions of school collective and free sphere of communication should be organized so that the model of those spiritual-moral qualities which children should seize has been embodied in them: care of surrounding people, keenness to aged people, feeling of moral responsibility for their acts before parents, etc. The essence of the spiritual-moral relation to people always consists in these humanistic relations, ability to see each act in the points of view of how it will affect on surrounding people, whether it will inure to advantage to people or to the detriment it (silt harm to them). From this point of view, it is very important to bring up at children and youth the ability to consider and consequences of the acts for surrounding people. The last one is important that as shows the analysis of results of our research, children even teenage and early youthful age not always are able to do it.

The organization of practice of public behaviour does not limit the process of spiritual-moral education. Arising in experience of the child spiritual-moral sense and habits can remain insufficiently being realized. And it is quite natural, as in a real act the attention of children each time is directed on the decision of a specific target which has arisen in the present state of affairs. In other words, in practice of the behaviour the person is absorbed by the subject content of that he does and that he should solve. As a result, children get skills of behaviour according to the moral sample, but he can not realize this sample in its generalized kind that, undoubtedly, prevents to see to children the same moral sense in different reality situations, to find the correct decision of problems arising before them and to be consecutive in the moral behaviour. Therefore, special work with children is necessary focused on mastering of spiritual-moral knowledge by children, formation at them correct moral representations and concepts. Certainly, many ethical standards and rule are known to children from very early age. However psychological and pedagogical researches show that this knowledge stands at very low level.

During our research it was revealed that representations and concepts of this area even at children of early

youthful age are much lower level, than their representations and the concepts concerning other areas of the validity. Owing the subjects acquired at studying Physics, Chemistry, Mathematics and other subjects, children often confuse such moral representations as “honour”, “integrity”, “self-respect”, “self-love”, etc. It prevents them to apply correctly their spiritual-moral ones in judging of various real situations and acts. For example, separate teenagers do not consider as a moral act which has not crowned success though has been made on the best promptings. And on the contrary, they are ready to estimate positively any “bad” act if it has casually resulted to good result.

And it means, it is necessary to hammer home to children certain spiritual-moral concepts and norms. However thus it is necessary to mean that acquired spiritual-moral knowledge by the child should not advance his moral experience excessively. The knowledge not based on moral senses and moral habits can get formal character even easier, than outwardly acquired behaviour does. In these cases, moral knowledge completely tears itself from included moral sense in it; and it induces children to corresponding behaviour, sometimes even becoming a cover of the hypocritical and sanctimonious person.

Thus, finishing to consciousness of children of moral standards and principles should be under construction on a basis of analysis and generalizations of their life experience and, thus, to base on those moral senses and habits which they have got in this experience and which serve as a psychological basis for the deep analysis and original mastering of morals. Only in the presence of similar base the knowledge of ethical standards turns into belief (confidence, firmness); only belief becomes the moral motives, directly inducing the person to corresponding behaviour in any concrete situation. From a psychological point of view belief is also the moral principle which has become a motive of behaviour (belief-principle-motive). Therefore, a morally brought up person is that one who not only has acquired a certain moral knowledge, but also operates according to it as it directly induces him [2; 3].

In real practice there exists an opinion that the moral behaviour always assumes the permission of separate collisions (collision of any opposite forces, interests, aspirations) in which collision of two opposite tendencies is presented – aspiration to operate on direct prompting and desires to execute the moral duty. The moral behaviour is represented as a strong-willed behaviour, i.e. demanding consciously made decision and strong-willed efforts for its realization. From this point of view, the moral act means a victory of the person over self, and the person capable to moral acts is considered as possessing enough strong will. Especially it is brightly expressed in sphere of sports activity which demands the big mental and physical pressure from a sportsman.

Certainly, we can notice the same moral behaviour in sphere of sports activity. However, in these conditions it does not characterize a high level of spiritual-moral development of the person of a sportsman. It usually happens that the sportsman, exposing his will to win, can show an immoral act against his opponent. For example, he might use prohibited hook in boxing or other kinds of single combat.

Therefore, the major problem of modern school is to bring up children so that they could not make an immoral act just because they go to a cut with its direct moral promptings, i.e. conflicting to its moral habits, feelings, aspirations.

Spiritual-moral development of the child begins with the earliest childhood and it can go on all his life. It represents mastering process by moral samples, representations, both as in the form of models of corresponding moral behaviour, and as in the generalized kind in ethical standards and concepts. It demands also accumulation of life experience by the child, and his mastering of spiritual-moral knowledge.

This development reaches the highest level, when the person has strong moral belief. Character of belief also defines the whole moral system of its person.

In the course of formation of the spiritual-moral person there are some central turning points connected with occurrence of qualitatively new psychological formations. These new formations represent original functional systems in which moral knowledge and moral experience are closely concluded. Similar functional systems characterize a level of spiritual-moral development of the person and define its behaviour in a corresponding stage. Thus generalization of wide life experience in spiritual-moral categories at certain age leads inevitably to their correlation and association in uniform system. Together with development of belief it starts to be formed a spiritual-moral outlook (moral knowledge – moral experience: belief – moral outlook).

So, if at teenage age own requirements of the child to themselves have still disordered character and often concede to a pressure of other promptings, occurring hierarchy under the influence of forming outlook which leading position starts to occupy spiritual-moral motives.

Such hierarchy leads to moral stability of the person and defines its orientation, and allows the person to take a spiritual-moral position peculiar to each concrete situation. Outlook formation leads to one more important consequence – to stabilization of qualities of the person at children’s age, to formation of character at children. Quality of the spiritual-moral person starts to be formed very much early, and represents mastering the defined form of behaviour and corresponding motives. However initial quality of the person is shown in situational way, only gradually some ones become steady features of character under the influence of outlook. It occurs thanks

to the conscious moral relation of the person to corresponding quality. For example, under the influence of any adverse circumstances the person can feel quite often ill will or mistrust towards people. But such relation will turn to a feature of character only when the *misanthropy* (*Compare*: avoiding of a human society, the man-hater) becomes a “philosophy” of the person, and it will enter into system of his views at people, in other words, it becomes an element of its outlook.

Thus, formation of spiritual-moral belief and outlooks defines the purposes which he puts before himself, his orientation of character. Thanks to occurrence of functional education, a pupil gradually turns from a being subordinated by an influence of associates, to an independent person, much more free from imperativeness both external influences, and own direct promptings. He begins capable to resist to negative influences of environment and he can actively influence himself, capable to change himself by spiritual-moral self-education.

REFERENCES

1. Mar'yenko I.S. Osnovy protsessa npravstvennogo vospitaniya shkol'nikov (Bases of Process of Moral Education of Schoolchildren). - Moscow, 1980. – 183 p.
2. Kim V.A. Kazakhstanskii patriotizm (The Kazakhstan Patriotism). // In: “Akikat”, 1997, No. 7, p. 2-10.
3. Kim V.A., Urazbayev K.B. Prognosticheskaya deyatel'nost' uchitelya v dukhovno-npravstvennom vospitanii uchashikhsya mnogonatsionalnykh shkol (Forecasting Activity of a Teacher in Spiritual and Moral Training of Pupils of Multinational Schools). – Bulletin of Yassawi International Kazakh-Turkish University, No. 2-3, 2010, p. 215-219.

УДК 821.512.122

Шүіншәлі А.С.,

«Алтын глобус» Халықаралық білім мен ғылым және мәдениетті дамытудың оқу-әдістемелік, ғылыми-инновациялық академиясы Алматы, Қазақстан, e-mail: abay_kaznu@mail.ru

АҚЫН-ЖЫРАУЛАРДЫҢ ДІНИ МОТИВТЕГІ ШЫҒАРМАЛАРЫН ОҚЫТУ – ЖАСТАРДЫ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ТҮРҒЫДАН ТӘРБИЕЛЕУДІҢ БАСТЫ ҚҰРАЛЫ

Түйін: Мақалада қазіргі қоғамда өмір сүріп жатқан жастарға әр заманда өмір сүрген жырауларымыздың діни сарында жазылған шығармаларын оқытудың маңыздылығы мен рухани-адамгершілік қасиеттер қалыптастырудағы ролі туралы айтылады. Дін мен дәстүр сабақтастығы жөнінде баяндалады.

Тірек сөздер: рухани жаңғыру, дәстүрлі құндылықтар, діни сауаттылық, діни шығармалар, адамгершілік, рухани-патриоттық тәрбие.

Shuiinshali A.S.,

International educational and methodical, scientific and innovation academy for the development of education, and science «Altyn globus»
Almaty, Kazakhstan, e-mail: abay_kaznu@mail.ru

TEACHING THE RELIGIOUS WORKS OF POETS AND NARRATORS IS THE MAIN TOOL IN MORAL AND HUMANE EDUCATING OF THE YOUNG GENERATION

Abstract: This article aims to demonstrate the important role of teaching religious folk poetry of zhyraus' (folk poets) of different periods to modern young people in building spiritual and moral qualities, and also the correlation of religion and tradition.

Key words: spiritual modernisation; traditional values; religious literacy; religious work; moral, spiritual and patriotic upbringing.

Адамзат қоғамында ежелден бастау алған дәстүрлі құндылықтардың жүйесі бар. Дәстүрлі құндылықтар қоғаммен үйлесімге түсе білген жағдайда ғана ұлт болып қалыптасу жүзеге асады. Елбасымыздың «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» атты бастамасы – еліміздің тұрақтылығының, ұлт қауіпсіздігінің негізі екені даусыз. Олай дейтініміз, дін – рухани құндылықтардың қайнар көзі. Сол себепті, рухани жаңғыру жолында дін мен дәстүр сабақтастығы мәселелері айрықша маңызға ие. Рухани жаңғыруға қарағанда рухани дағдарысқа ұшырап бара жатқан жаһандық мәдениеттің азғындауы себебінен әрбір қоғам мүшесінің бойынан ұрпақтар сабақтастығы деген ұғым жойылып бара жатыр. Осыны аңғара білген Елбасымыздың сарабал саясаты нәтижесінде ұрпақ санасы қайта жаңарып, түлемек.

Дін мен дәстүр үйлесім тапқанда дін кемелденіп, дәстүріміз байып, ұлттық құндылықтар қалпына келе бастайды. Біздің рухани құндылықтарымыз – ата-бабамыздан келе жатқан дініміз бен дәстүріміз. Бұл екі жауһар – тәу етер киеміз, баға жетпес асыл қазынамыз.

XX ғасырдың 90-жылдарында кеңестік империяның боғауынан босап, атеистік идеологияның ықпалынан азаттық алған, тәуелсіздіктің табалдырығын енді ғана басқан қазақ халқы өзінің дәстүрлі

діні – исламмен қауышты. Сонымен қатар, Қазақстандағы алғашқы дін туралы заңнамасының әлсіз тұстарын және халықтың діни сауатсыздығын өз мақсаттарына пайдаланған дәстүрден тыс жағд діни ағымдар легі келе бастады. Көптеген діни топтардың құрығына ілінген адамдардың басым көпшілігі жастар болды. Қазақ жастарының діни ағымдардың жетегіне кетуіне ең бірінші діни сауаттылықтың төмендігі мен ақ пен қараны ажырата алмау, яғни ішкі сүзгінің болмауы, қарсы иммунитеттің әлсіздігі себеп болды. Бұл жалпы Қазақстанда өмірс сүріп жатқан халықтың тұтастығы мен мемлекеттің саяси бағытына кері әсер етпей қоймайтындығы белгілі. Осы жағдаяттарды алдын алудың бірден-бір жолы – жастардың дін сауаттылығын арттыру болып табылады. Қазақстанда жастар арасында дін сауаттылықты арттыру жұмыстарын жүргізу өзекті мәселелердің бірі [1].

Қазір елімізде дәстүрлі құндылықтарды жаңғыртуға деген табиғи құлшыныс пен оны қоғам өмірінен ысырып тастауға деген жасанды талпыныс қатар жүруде. Дәстүрлі құндылықтарды жаңғыртуға деген құлшыныстың алғашқы серпіні тәуелсіздік алумен тікелей байланысты болды. Үш ғасырлық отарлық және кеңестік саясат қысымында ұлттық мінезінен, санасынан, құндылықтарынан көз жазып қала жаздаған ұлт тәуелсіздіктің алғашқы кезеңінде тілін, тарихын, дәстүрін және дінін жаңғыртуға құлшына ұмтылды. Қазақ тіліне мемлекеттік мәртебе беру, тіл төңірегінде атқарылған сан салалы жұмыстар, ұлттық мектептер мен балабақшалар ашу, ұлттық сайыстар ұйымдастыру, «Наурызды» халықтық мерекеге айналдыру, тарихи туындыларды жарыққа шығару, ұлт зиялыларын ақтау үдерісі, мешіттер мен медреселер жұмысын жандандыру, діни басылымдарды көбейту – тағы басқа сан жеткісіз іс-әрекеттер мен нәтижелер ұлттың өз болмысына оралуды аңсаған табиғи құлшынысынан туындап жатты.

Дін мәселесі – рух мәселесі. Дін мәселесін дінилендіру де, зайырлыландыру да емес, руханиландыру қажет. Бізде осы мәселеге қатысты біржақты көзқарастар белең алуда. Дін мәселесін руханиландыру орнына зайырлыландыру кері нәтиже береді. Дін өлуі мүмкін, бірақ ешқашан зайырлыланбайды. Әр құбылысқа өз табиғатына сәйкес әдістеме қажет. Дінді руханиландыру арқылы мәңгілік идеяларға, зайырлылық идеяларына пайдалануға болады. Сол арқылы барлық жоғалтқанымызды түгендеп, мызғымас құндылықтар қалыптастыра аламыз. Дәстүрлі рухани құндылықтардың негізінде де дәл осы – дінді руханиландыру үдерісі жатқанын ұмытпауымыз қажет [2].

Қазақ ақын-жырауларының дүниетанымы мен философиялық ізденістерінде және рухани құндылықтар жүйесінде исламның ықпал-әсері айқын көрінеді. Ақын-жыраулар шығармаларында имандылық мәселесіне үлкен көңіл бөлді. Жыраулар мұрасының басты қазығы – адам, оның көркем мінез-құлқы, қоғамдық болмыс пен әдеп мәселесі. Қазақ ақын-жырауларының дүниетанымы мен рухани ізденістері руханиятымыздың қалыптасуына ықпал еткен негіз деп санаймыз.

Бұл алтын ғасырдың өкілі Бұқар жырау Қалқаманұлы өз замандастарының әдебі мен ахлағын түзетуге ұмтылған ойшыл. Бұқар жырау өз жырларында Аллаһқа ғибадат етуге, иманын көтеруге, рухани тазаруға, пейілді түзетуге басқа түскен қиындықты қайыспай көтере білуге, адамдық қадір-қасиетті жоғары ұстай отырып, тағдырға налымай, өмірден түңілмей қандай жағдайлар болмасын, сабырлы болу, болашаққа деген сенім мен ертеңге деген үмітті сөндірмей әрекет етуге шақырады. Бұқар жырау сәлем беру мәдениеті мен оның сауапты амал екендігі туралы: – Сәлем сөздің анасы, Алейк алған данасы, – деп, сәлем беру және оған сәлеммен жауап қайтару адамдар арасындағы сүйіспеншілік пен түсіністікті қалыптастыратындығын атап көрсетеді.

«Зарзаман» дәуірінің ақыны Шортанбай Қанайұлы – халқының отаршылдықтағы хал-ахуалын және оның мұң-мұқтажын жырлаған ойшыл.

Ұрлық пенен қорлықтан,

Өтірік, ғайбат, зорлықтан,

Бойынды тартып тек жүрсең,

Көрмессің деген залалды (Он ғасыр жырлайды. – Алматы, 2006. – 200 б.)

Шортанбай жырау өтірік, ғайбат сынды күнәлі істерден бойды аулақ ұстауға шақырады. Өтірік айту бұл ауыр күнә боып саналады. Өтірік адамдар арасындағы өзара сенімді бұзады.

XV ғасырда өмір сүрген Асанұлы Қабылиса (Қабан) – халқын бар жанымен сүйген ойшыл. Оның мұрасы халықты имандылыққа, тақуалыққа, бірлік пен парасатқа шақырады.

Ұяттың иман қабы дер,

Имандыда ұят бар.

Көпшілікке жаққан жан,

Басына жаққан шырақ бар.

Фәни тұрмақ бакида,

Мінетұғын пырақ бар.

Ешкімнің хақын жемендер,

Артында оның сұрақ бар.

Қабан жыраудың осы ой толғауында иман адамның рухани болмысының мәнін ашатын және ар-ұят бұл жалған дүние мен мәңгілік дүниедегі адам бақытының өлшемі екендігін айғақтайды.

Қазақ ағартушыларының көрнекті өкілі Ы. Алтынсарин қазақ халқының жарқын болашағы білімді

де білікті жас ұрпаққа:

Бір Аллаһқа сыйынып,
Кел, балалар, оқылық.
Оқығанды көңілге,
Ықыласпен тоқылық!
Істің болар қайыры,
Бастасаңыз Аллалап,
Оқымаған жүреді,
Қараңғыны қармалап.

Осы өлең жолдары арқылы білім мен кәсіп игеру үлгісін ұсынған Ыбырай ел ішінде ғылым-білімді насихаттап, білім алуға және білім иелерінен үлгі алу мұсылмандар үшін парыз екендігін өз шығармаларының негізгі мұраты ретінде айқындайды.

Ыбырай өсиет өлеңдерінде адамаралық қарым-қатынастың ахлақтық негіздерін аша отырып, сабырлылық және жомарттық, қарапайымдылық, тәрбиелілік, әділеттілік және мейірімділікті адамның ар-ұятты бағдар етуін, адам бойында көркем мінезділікті қалыптастыру үшін оған жас кезінен халал мен харамды, жақсылық пен жамандықты айыра білетіндей етіп, имандылық пен адамгершілікке негізделген дұрыс тәрбие беру.

Бәріміз бір адамның баласымыз,
Жігіттер, бір-біріңе қарасыңыз.
Өмір деген бес күндік кетер өтіп,
Атаң барған орынға барасыңыз.
Иманды ер Құдайынан ұялады,
Ұялып Иесінен сый алады...
Ренжітпе пенде болсаң бейшараны,
Кәріп көңілі сынған бір пияла-ды...

Адамзат баласына тән қасиет – ұялу. Ұят ұғымы мен сезімі – адамдықтың, яғни адамгершілік үшін басты мәселе. Адамның ізгілік пен қайырымдылыққа құштарлығы – оның адамгершілігінің, көркем мінезділігінің белгісі [3].

Дәстүрлі қазақ қоғамында жас үлкен адамдарды құрметтеу рәсімі ежелден бар болатын. Ондай құрмет жасы үлкен кісінің қай рудан, қай жүзден, қай ұлттан екендігіне қарамай көрсетілетін. Әйгілі Қашаған ақын былай деген:

Жетпістен жасы асқанда,
Сексенге аяқ басқанда,
Жастар елеп келмесе,
Келіп сәлем бермесе,
Күнде асыл кісе де,

Қартайғанда ер жетім. Яғни, жақсы сөз жанды жылытады, аяғы ауырып, жүрістен қалған шақта, қатары азайып көңілі жүдеген кезде қарттарға бұрылып сәлем беру, ол кісілер үшін үлкен құрмет. Олар бір жасап қалады, рахмет айтып, батасын береді [4].

Мұсылманшылықтың сипатын халыққа жеткізіп, Исламның өнегелерін насихаттауда өлшеусіз еңбек еткен Шәкәрім Құдайбердіұлы өзінің 1912 жылғы «Айқап» журналының №5 санындағы «Білімділерге бес сауал» атты мақаласында білімділерден бес түрлі сауалды шешуді сұрады. Бес сауал мынау:

1. Алланың адамды жаратқандағы мақсұты не?
2. Адамға тіршіліктің ең керегі не үшін?
3. Адамға өлген соң, мейлі, не жөнмен болсын, рахат-бейнет, сауап-азап бар ма?
4. Ең жақсы адам не қылған кісі?
5. Заман өткен сайын адамдардың адамшылығы түзеліп бара ма, бұзылып бара жатыр ма?

Қай түрлі жауап берсеңіз де, дәлеліңіз не? [5].

Осылайша, өзін білімдімін деп есептеген әрбір адамға ойландырап ойлы сұрақтар қалдырды. Әрине, бұл сұрақтардың жауабын тек қана діни сауаты бар, имандылық тәрбие сабақтарынан дәріс алып, ұстаз көрген адам ғана жауап берері анық.

Аса көрнекті ақын, жазушы, драматург, педагог, публицист, аудармашы Міржақып Дулатұлы қазақ халқының арман-мүддесін шынайы сезініп, тереңінен түсіне біліп, адамгершілік, қоғамдағы келеңсіздіктер мен мұсылмандарға көрсетіліп жатқан қиынаттар төңірегінде қалам тербеген қаламгерлердің бірі. «Мәсжид-медресе хақында» атты өлеңінде мұсылмандықтың белгісі тек тілмен ғана кәлиме айту емес, ғылым-білім жолында ізденіп, талаптану керек екендігін ашып айтады. Ұстазға деген құрметтің қандай дәрежеде болу керектігін ескертті. «Қазақ халқына діни бір уағыз» атты өлеңінде:

Бір мешіт болсын нешік әр болыста,
Жамағат, расходын өзің ұста.
Және болсын медресе бала оқытуға,

Берсін бұған расходын земство.
Медресеге сайласын екі молда,
Бірі оқытсын мұсылманша, бірі орысша.
Педагогика тәртібімен оқытсандар,

Қазағым, кетер едің сонда алға – деп, қазақ қоғамы үшін діни оқу орындарының қажеттілігін, діни мамандардың тапшылығын, оларға деген жауапкершіліктің ауырлығын, рухани жағынан дәреженің биік болуы хақында өткір тілімен жырлап кетті.

Әуелі үйренетін бір ғылымың,
Өзіңнің мұсылманша дін ғылымың.
Шарттарын исламның кәміл білсең,
Ахиреттік азық берер шын ғылымың.

Осылай басталатын өлең жолдарында Исламның парыздары мен уәжіптері, сүннеттері жайында тереңінен сөз қозғайды. Және оқу үйренбек ниеттегі жастарға ең алдымен діни ілімнің ауадай қажеттігін тілге басты тиек етеді [6].

Ұлттық құндылықтардың бастауы болған Ислам діні туралы Н.Назарбаев: «Бәрінен бұрын біз үшін Ислам – өзімізді-өзіміз таныта алудың мүмкіндігі. Қазақ халқының басқа да діни тәубе етушілікке құрметпен қарауы, олар үшін діни экстремизмді жүзеге асыру былай тұрсын, ол туралы жұрт көзінше сөз етудің өзіне тыйым салатын тиімді тосқауыл болып табылады», – деп атап көрсетті.

Өз заманының заңғары болған ақын-жырауларымыздың, жазушыларымыздың мұсылмандық тұрғыдан жазып қалдырған төл туындыларын оқыту қазіргі құбылмалы қоғамда ұрпақтарды ұлттық құндылықтармен тәрбиелеудің, рухани пайым-парасаты жоғары адам қалыптастырудың таптырмас құралы болып табылады.

ӘДЕБИЕТ

1. Д.О. Ерназаров. Қазақ жастарының діни сауаттылығы/«Фараби әлемі» халықаралық ғылыми конференцияның материалдар жинағы. – Алматы, 2015. – II том. – 352 б.
2. А. Әбдірәсілқызы. Дәстүрлі құндылық және радикалды идеология. abai.kz
3. Б.Қ. Бейсенов. Қазақ ойшылдары дін туралы. – Алматы. – Дәуір, 2012. – 192 б.
4. С. Ибадуллаев. Дін мен дәстүр. – Алматы, 2014. – 192 б.
5. Ш. Құдайбердіұлы. Үзілмеген үміт. – Алматы. – 664 б.
6. М. Дулатов. Оян, қазақ! – Алматы. – Атамұра, 2003. – 192 б.

УДК 303.01

Чатыбекова К.К.,

профессор кафедры СИКиМД

КазУМОиМЯ им. Абылай хана? e-mail: ckamiliya@mail.ru

Давлетова Г.А.,

профессор кафедры ИКОДиИС КазАДИ им. Л.Б. Гончарова

Алматы, e-mail: da_gulmira@mail.ru

ВОСПИТАНИЕ ЧУВСТВА ПАТРИОТИЗМА У МОЛОДЕЖИ ЧЕРЕЗ ПОПУЛЯРИЗАЦИЮ ИСТОРИЧЕСКОЙ НАУКИ НА ОСНОВЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Аннотация: Овладение цифровыми инструментами и методами позволяет исследователям расширить исследовательскую базу в области исторической науки. В статье рассмотрены особенности современного мира. Информационная эпоха предъявляет новые требования к системе гуманитарного знания, расширяя доступ к материалам для исследования, обеспечивая ученым широкие возможности для сотрудничества. Популяризировать исторические науки и гуманитарные науки, через которые происходит воспитание чувства патриотизма у подрастающего поколения.

Ключевые слова: патриотизм, модернизация, молодежь, развитие, история, наука, информация.

Chatybekova K.K.

Doctor professor

KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan

e-mail: ckamiliya@mail.ru

Davletova G.A.

Ass.professor KazRA, Almaty, Kazakhstan

e-mail: da_gulmira@mail.ru

FOSTER A SENSE OF PATRIOTISM AMONG THE YOUTH THROUGH THE POPULARIZATION OF HISTORICAL SCIENCE ON THE BASIS OF INFORMATION TECHNOLOGIES

Abstract: Today it is impossible to develop the humanities, ignoring the dominance of information technology in

the world. The acquisition of digital tools and methods allows researchers to expand their research base in the humanities. Popularize the historical sciences and the humanities through which the upbringing of patriotism among the younger generation.

Keywords: Modernization, society, history, science, information..

Одна из главных задач исторического образования сегодня - это не только объективное изложение происходивших событий и фактов, но именно воспитание чувства любви к своей Родине, гордости культурными достижениями, осознание высокой гражданственности и своего долга перед Отечеством. Как говорит Президент Н.А. Назарбаев в Послание народу Казахстана «Рост благосостояния казахстанцев: повышение доходов и качества жизни»: За годы Независимости в нашем государстве проделана большая работа. Создано современное прогрессивное государство с динамично развивающейся экономикой. Проведены качественные и исторически значимые структурные, конституционные и политические реформы. Повысился международный авторитет Казахстана, и усилилась его геополитическая роль в регионе. Мы зарекомендовали себя в качестве ответственного и востребованного международного партнера в решении региональных и глобальных проблем. Казахстан стал первым государством среди стран СНГ и Центральной Азии, который был выбран мировым сообществом для проведения международной выставки «ЭКСПО-2017». Мы построили новую столицу – Астану, ставшую финансовым, деловым, инновационным и культурным центром евразийского региона [1].

Для того, чтобы воспитать в нынешней молодежи чувство патриотизма, уважение к национальным святыням, сформировать чувство ответственности за ее могущество, честь и независимость необходимо изменить способы и методы работы с молодежью. Молодой человек XXI века живет в мире компьютеров, в международном информационном обществе, и умение пользоваться информационными технологиями будет во многом определять его жизненный успех.

Сегодня весь современный мир переходит в новую четвертую модернизационную революцию, а это значит, как говорит швейцарский экономист основатель и бессменный президент Всемирного экономического форума в Давосе Клаус Шваб. «Она кардинально изменит то, как мы живем и работаем, относимся друг к другу. Подобного масштаба и сложности перемен человечеству еще никогда не доводилось испытывать. Профессор Шваб видит три причины, по которым сегодняшние перемены следует считать не простым продолжением третьей промышленной революции, а началом четвертой. Это скорость, с которой происходят перемены, их размах и системный характер последствий. В будущем технологические инновации приведут к революционному прорыву в области предложения с долгосрочными плюсами в эффективности и производительности труда. Стоимость транспорта и коммуникаций упадет, эффективность логистики и глобальных сетей повысится, а стоимость торговли уменьшится. Все это откроет новые рынки и подстегнет рост экономики» [2]. Четвертая революция объединит возможность цифровых, физических и биологических систем. Она изменит наш характер, она изменит нас.

В связи с этим глава нашего государства Н.А. Назарбаев выступил с программной статьей «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания». В которой четко говорится о реалиях современного времени, сохранении идентичности национального кода и внедрение проектов, позволяющих укрепить конкурентоспособность, прагматизм, сохранение национальной идентичности, культ знания, эволюционное, а не революционное развитие Казахстана, открытость сознания [3].

Программная статья Елбасы – это, прежде всего статья мировоззренческо-идеологическая, которая в рациональном формате дает общее определение национальному сознанию XXI века и путям изменения общественного сознания. Всесторонне оценив угрозы и вызовы, присущие новому историческому периоду, в который вступила наша страна, выступил со своим глубоким видением будущего через призму духовной модернизации. Поэтому, как говорит Глава государства, каждому гражданину страны, обществу в целом, политическим партиям и движениям, всем государственным органам необходимо провести работу над собой: проанализировать текущее состояние, определиться, где вы сейчас находитесь, понять, что нужно сделать всем и каждому из нас, чтобы деятельно участвовать в преобразовании общественного сознания на основе реализма и прагматизма. Реализация этого программного документа позволит нашему государству влиться в мировой процесс. Поэтому роль гуманитариев крайне важна в этот исторический момент, так как наше культурное наследие мигрировало в цифровые форматы и наше отношение к знаниям, культурному материалу, технологии и обществу радикально изменилось. Информационная эпоха предъявляет новые требования к системе гуманитарного знания, расширяя доступ к материалам для исследования, обеспечивая ученым широкие возможности для сотрудничества, открывая целый ряд новых исследовательских методов. Одним из стремительно развивающихся направлений гуманитарных наук в последнее десятилетие стала «цифровая гуманитаристика» («цифровые гуманитарные науки», «Digital Humanities»), которая представляет собой междисциплинарную область исследований, объединяющую методики и практики гуманитарных, социальных и вычислительных наук. Наряду с термином «Digital

Humanities» широкое распространение получил ряд терминов, также отражающих современный этап развития гуманитарных наук: e-Humanities, e-Science, e-History, гуманитарная информатика и др.

«Digital Humanities» – это естественное продолжение и расширение традиционной сферы гуманитарных наук, а не замена или отказ от традиционных гуманитарных запросов. По мнению специалистов Калифорнийского университета UCLA, цифровые гуманитарные науки интерпретируют культурное и социальное влияние основных компонентов новой информационной эпохи – новых медиа- и информационных технологий, а также создают и применяют эти технологии, чтобы ответить на традиционные и рожденные новой эпохой культурные, социальные, исторические и филологические вопросы [4].

Среди перспективных направлений в развитии цифровых гуманитарных наук прослеживаются следующие:

- создание и исследование цифровых архивов и коллекций;
- сбор и анализ данных, их визуализация, моделирование, проектирование баз данных;
- использование цифровых технологий в гуманитарных исследованиях для обработки больших массивов исходных данных;
- 3D-моделирование культурных объектов;
- цифровые способы визуализации пространственно-временных данных, позволяющие представить самые разные процессы (например, архитектурную историю города, движения этносов, исторические интерьеры);
- взаимодействие человека и компьютера (робота), влияние цифровых технологий на человека;
- создание онлайн ресурсов, сервисов и платформ;
- разработка и внедрение новых цифровых инструментов, методов и моделей в гуманитарных исследованиях;
- виртуальная реальность, киберкультура, киберпсихология;
- мультимедийные системы и технологии, цифровые СМИ;
- цифровая документация, оцифровка документов;
- виртуальные исследовательские среды и сообщества;
- цифровая история, цифровое наследие, историческая информатика;
- цифровые игры и др.

Конечно, развитие «Digital Humanities» не означает необходимости отказа исследователей от традиционных методов изучения гуманитарных наук и массового перехода на цифровые технологии. Однако сегодня невозможно развивать гуманитарные науки, игнорируя господство информационных технологий в мире. Сегодняшние студенты не представляют своей жизни без ежедневного использования сети Интернет, используют его и для учебы, и для общения, и для поиска интересующей их информации. И очень важно направить их деятельность в Интернете в правильное русло, прибегая к методам и средствам, имеющим наибольшее воздействие на подрастающее поколение. Компьютерные технологии помогают сегодня проводить всю гражданско-патриотическую работу на современном уровне.

Овладение цифровыми инструментами и методами позволяет исследователям расширить исследовательскую базу в области гуманитарных наук. Популяризировать исторические науки и гуманитарные науки, через которые происходит воспитание чувства патриотизма у подрастающего поколения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Послание Президента Республики Казахстан народу Казахстана. //Казахстанская правда.05.10.2018.
2. Клаус Шваб. Четвертая промышленная революция. Москва . 2016.
3. Н.А. Назарбаев. Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания. //Казахстанская правда.13.04.2017.
4. Г.В. Можяева, П.Н., Можяева-Ренья, В.А. Сербин Цифровая гуманитаристика организационные формы и инфраструктура исследований.//Вестник Томского государственного университета. 2014. № 389. С. 73–81.

«ШЕТ ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ» Бөлімі
Блок «ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ»
Section «INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING»
СЕКЦИЯ №5 БЕЙІНДІК МЕКТЕПТЕ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ҚҰЗЫРЕТТІЛІК ТӘСІЛ
СЕКЦИЯ №5 КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ ПОДХОД К ОБУЧЕНИЮ
В ПРОФИЛЬНОЙ ШКОЛЕ

УДК 378.016:81'243

Култанова Ж.М., Тажитова Г.З.,

магистры педагогических наук

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева

Астана, Казахстан, e-mail: timewise_2008@mail.ru

**О НЕКОТОРЫХ ПОДХОДАХ К ФОРМИРОВАНИЮ ИНОЯЗЫЧНОЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ
КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ (НА ПРИМЕРЕ НЕЯЗЫКОВЫХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ)**

Аннотация: Статья посвящена формированию и развитию иноязычной профессиональной компетентности студентов неязыковых специальностей на основе профессионально-ориентированного подхода к обучению иностранных языков, который предусматривает формирование у студентов способности иноязычного общения в конкретных профессиональных, деловых, научных сферах и ситуациях с учетом особенностей профессионального мышления. В статье также рассматриваются принципы в компетентностного подхода в обучении иностранных языков.

Ключевые слова: деятельностный компонент мотивации, компетентностный подход, профессионально-ориентированный характер, коммуникативная мотивация.

Kultanova Zh.M., Tazhitova G.Z.,

Masters of Pedagogics

L.N. Gumilyov Eurasian National University

Astana, Kazakhstan

e-mail: timewise_2008@mail.ru

**SOME APPROACHES TO THE DEVELOPMENT STUDENTS' FOREIGN LANGUAGE PROFESSIONAL
COMPETENCE (ON THE EXAMPLE OF NON-LANGUAGE SPECIALTIES)**

Abstract: The article is devoted to the formation and development of students' foreign language professional competence of non-linguistic specialties on the basis of a professionally-oriented approach to foreign language studying, which provides for the development of students' ability to speak foreign languages in specific professional, business, scientific fields and situations taking into account the peculiarities of professional thinking. The article is also concerned the principles in the competence approach in foreign language studying.

Key words: activity component of motivation, competence-based approach, professional-oriented character, communicative motivation.

Обязательным компонентом профессиональной подготовки современного специалиста является владение иностранным языком, которое предполагает совершенствование коммуникативных умений в четырех видах речевой деятельности (говорении, чтении, письме, аудировании), а также развитие умений планирования речевого и неречевого поведения на иностранном языке, что позволяет использовать иностранный язык практически как в профессиональной деятельности, так и для целей самообразования. Поэтому обучение иностранному языку в неязыковом вузе носит профессионально-направленный и коммуникативно-ориентированный характер. В настоящее время международные деловые контакты, компьютерные сети, спутниковое телевидение, социальные сети предоставили большие возможности общения с зарубежными коллегами, и в связи с этим растет потребность в специальностях со знанием иностранного языка.

Изначально, обучение иностранному языку в неязыковом традиционно было ориентировано на чтение, понимание и перевод специальных текстов. Сейчас же идет постепенный переход о перемещении акцента в обучении на развитие навыков речевого общения на профессиональные темы и ведение научных дискуссий, тем более что работа над ними не мешает студентам развивать навыки устной речи. Иностранный язык становится не только инструментом формирования знаний, но, прежде всего, средством общения, в том числе и профессионального, а соответственно и показателем профессиональной компетентности будущих специалистов той или иной деятельности.

Успешность изучения иностранного языка независимо от этапа обучения и языковой подготовки контингента

обеспечивается, прежде всего, интересом к нему как предмету. Поэтому любой подход к обучению иностранного языка, ориентированный на личность обучаемого, должен, прежде всего, быть направленным на мотивационную сферу студентов.

Для повышения результативности учебного процесса необходим учет различных факторов, связанных с условиями процесса обучения и индивидуальными и национальными особенностями различных групп студентов. В зависимости от этих факторов модифицируются принципы и приемы обучения, другими словами, подход к обучению [1, С.17–19].

В методике преподавания иностранного языка существует понятие «мотивация», которая может присутствовать в учебном процессе: мотивация от коммуникативного акта и мотивация от учебного процесса, то есть желание добиться успеха своей иноязычной работой в целом и в данную минуту [2, С.306-310]. Так называемая коммуникативная мотивация в чистом виде может влиять на эффективность усвоения одного из аспектов языка лишь в незначительной мере. Причина этого кроется в том, что непосредственно основная деятельность – порождение высказываний может быть недостаточно мотивирована.

В связи с этим решающими являются внутренние мотивы, которые присущи индивиду: личный опыт, контекст деятельности, интересы и склонности, эмоции и чувства, мировоззрение, статус в коллективе. Это, прежде всего, мотивы познавательной деятельности, интерес к содержанию обучения (познавательные мотивы), и мотивы овладения общими способами действий, выявление причинно-следственных связей в изучаемом учебном материале (учебно-познавательные мотивы).

Таким образом, учет интересов, индивидуальных и национальных особенностей, прошлого опыта студентов составляют основу личностного компонента мотивации, в то время как овладение познавательной, коммуникативной и речемыслительной деятельностью представляет собой деятельностный компонент мотивации. Поэтому любой подход к обучению, в котором учитываются личностный и деятельностный компоненты, в процессе иноязычного образования на любом уровне позволяет вызвать у студентов истинный интерес к иностранному языку, тем самым, делая процесс более успешным.

Одной из главных особенностей иностранного языка для студентов неязыковых специальностей должен быть профессионально-ориентированный характер, отраженный в учебной цели и содержании обучения. Цель профессионально-ориентированного уровня обучения иностранному языку в высшей школе – наделять студента языковой компетенцией, позволяющей профессионально общаться во всех ситуациях, где такое общение необходимо. Содержание профессионально-ориентированного уровня определяется данной целевой установкой посредством владения общеязыковыми лексико-грамматическими компонентами, основанными специальной терминологией, активное освоение тех грамматических (синтетических) особенностей, которые характеризуют научный стиль речи [3, С.80–82]. Студенту необходимо также научиться уметь владеть принципам структурирования научного высказывания, как письменного, так и устного. В данном случае имеются в виду приемы комментирования, анализа, синтеза, аргументирования и дискуссии. Именно здесь особое значение приобретают упражнения на понимание заголовков, на вычленение ключевых слов, на распознавание дефиниций. Студент должен уметь работать с источниками информации посредством определения основной мысли текста, логической основы высказывания, извлечение разных видов информации, приемы компрессии текста, уметь активизировать эти навыки в устном высказывании. При этом, вопрос о том, какие виды работы (устные или письменные), должны превалировать, решается дифференцированно, в приложении к каждой отдельной специальности.

К основам курса иностранного языка на профессионально-ориентированном общении относятся аутентичные тексты, сформированные по тематическому принципу. Их сопровождает система упражнений, направленная на развитие необходимых для этого уровня навыков и умений. Упражнения лексико-грамматического характера (словообразование, заимствованные слова, характерные для языка с помощью синтаксических и грамматических конструкции, нахождение синонимов, антонимов, терминологических эквивалентов и т.д.) направлены на употребление профессиональной лексики во всех видах речевой деятельности.

Таким образом, общая картина развития речевых умений студентов неязыковых специальностей характеризуется равномерностью в усвоении лексико-грамматического материала и воспроизведения содержательной структуры общения, а также ярко выраженными индивидуальными характеристиками, направленными на развитие эффективного усвоения лексико-грамматического материала и речевых навыков в профессионально-ориентированном общении.

Решающим фактором практического владения языком являются речевые упражнения, что способствуют многократному решению коммуникативных речевых задач, приводящих к формированию навыков продуктивного и рецептивного характера, раскрывающих механизм языка, как функционирующий постулат в решении актуальных для обучаемых задач. Использование коммуникативных упражнений способствует формированию высокопродуктивных умений и навыков, создает положительные мотивы в обучении, где при формировании речевых умений спонтанной речи возникают значительные трудности, ибо коммуникативная ситуация становится важнейшей категорией устного общения, где стимул, потребность правильно построить речь является двигателем общения. Умение преподавателя моделировать фрагмент объективной действительности по изучаемой теме способствует активизации потенциальных возможностей каждого обучающегося и формирует, что весьма важно при обучении иностранному языку, адекватную самооценку. Коммуникативно-когнитивный подход ориентирован на формирование общих лингвистических и специальных терминологических знаний, которые способствуют

накоплению рецептивных знаний и являются резервом активных навыков, закладывают основу иноязычных коммуникативных способностей, что позволяют формировать навыки продуктивного характера в условиях и функциях максимально приближенных к естественным.

В неязыковом вузе коммуникативная цель обучения предполагает установления требуемого уровня владения каждым видом коммуникативной деятельности в определенных областях знаний, в частности, в технических. Коммуникативные упражнения отражают различные виды речевой деятельности: получение и выдача информации, реакция на поведение других участников коммуникации. Ценность таких упражнений не в том, как говорят студенты, а в том, что они говорят и как высказываются.

Лингвокультурологический подход к обучению подразумевает, что обучение иностранному языку неязыковых специальностей должно быть нацелено на развитие у студентов общечеловеческих ценностных ориентиров, на формирование умений общаться на межкультурном уровне, характеризующееся многокомпонентностью и предполагающее развитие у обучаемых наряду с лингвистической компетенцией (умением соотносить иноязычные средства выражения с передаваемым им содержанием), коммуникативной компетенцией (умением общаться на межличностном уровне, не обязательно с носителем языка), а также иметь представление об основах лингвострановедческой компетенции, т.е., умение строить свое речевое поведение в соответствии с особенностями социокультурной среды, характерной для специфики данного языка и менталитета его носителей.

Сущность компетентностного подхода к обучению иностранному языку студентов неязыковых вузов рассматривается в качестве совокупности общих положений и принципов, определяющих основные изменения в компонентах системы обучения иностранного языка, таких как цели, отбор содержания, организация процесса обучения, выбор технологий и оценка результатов обучения. Реализация компетентностного подхода к обучению иностранному языку в неязыковых вузах возможна, если с позиций компетентностной, деятельностной и личностной составляющих происходит переориентация целей и результатов обучения иностранного языка посредством формирования иноязычной профессионально-коммуникативной деятельности будущих специалистов той или иной сферы деятельности. Модернизация содержания обучения иностранного языка в неязыковых вузах с позиции компетентностного подхода возможна, если в основе его отбора будут иметь место следующие принципы:

- принцип результативно-целевой направленности;
- принцип профессиональной направленности;
- принцип коммуникативности;
- принцип аутентичности [4, С.93–97].

Таким образом, реализация компетентностного подхода в практике обучения иностранному языку студентов неязыковых вузов повысит эффективность процесса обучения при условии его построения с учетом следующих принципов: деятельностного характера процесса обучения и централизованной направленности обучения и непрерывного обучения.

Освоение современного содержания обучения иностранному языку неязыковых специальностей возможна при условии использования имеющихся разработанных методик, представляющих собой последовательность обучающих и учебных видов деятельности, обеспечивающих формирование иноязычной профессионально-коммуникативной компетентности будущих специалистов неязыковых вузов. Однако, реализация всех вышеназванных принципов компетентностного подхода обуславливает качественные изменения во всех элементах системы обучения иностранного языка в условиях неязыкового вуза, что позволяет повысить эффективность процесса обучения [5, 9с.]. Деятельностная сущность компетентностного обучения иностранного языка неязыковых специальностей осуществляется через деятельностные задания, которые реализуются с помощью методических приемов и создают условия для наиболее эффективных приемов обучения, основанных на последовательности действий в процессе применения основных видов речевой деятельности.

Основной тенденцией в практике обучения иностранного языка в наши дни выступает смена знаниецентрической парадигмы на компетентностный подход, главной целью которого является развитие творческой инициативы, самостоятельности, мобильности будущих специалистов, владеющих, по крайней мере, одним иностранным языком. Это проявляется, в первую очередь, изменением форм и содержания образования, направленного на развитие иноязычных базовых и профессиональных компетенций, которые являются составляющими иноязычной профессиональной компетентности студентов неязыковых специальностей [6, С.80–82].

Для развития иноязычной профессиональной компетентности студентов неязыковых специальностей особое значение имеет создание единой системы учебной и самостоятельной работы по иностранному языку. Эффективно организованная самостоятельная работа в различных и многообразных формах становится логическим продолжением учебного процесса. Как показывает опыт преподавания, учебный процесс во внеаудиторное время также следует строить преимущественно как выполнение индивидуальных проблемно-проектных заданий. Преподавателю при этом отводится роль координатора и помощника. Преподаватель организует интересные и содержательные формы обучения студентов, направленные на обогащение и расширение словарного запаса, кругозора, эрудиции и познавательных интересов для овладения языком, восполняет информационно-образовательный пробел; способствует формированию общечеловеческих ценностей и одновременно более глубокому пониманию традиций, обычаев и культуры изучаемой страны.

ЛИТЕРАТУРА

1. Витлин Ж.Л. Обучение взрослых иностранному языку. Вопросы теории и практики. – М.: Просвещение, 1989. – С. 17 – 19.
2. Васильева М.М. Условия формирования мотивации при изучении иностранного языка // Психологические основы обучения неродному языку. – М.:МПСИ, 2003. – С. 306 –310.
3. Профессионально-ориентированный подход к преподаванию иностранных языков в техническом вузе // Материалы научно-практ.конф.-Ростов-н/Д, 2012. – С.80 – 82.
4. Исаев В.А. Образование взрослых: компетентностный подход // Взаимодействие личности, общества и образования в современных социокультурных условиях: Межвузовский сборник научных трудов. – СПб.: ЛОИРО, 2005. – С. 93 – 97.
5. Лебедев О.Е. Компетентностный подход в образовании // Школьные технологии, 2014. – №5. – 9 с.
6. Профессионально-ориентированный подход к преподаванию иностранных языков в техническом вузе // Материалы научно-практ.конф.-Ростов-н/Д, 2012. – С.80 – 82.

УДК: 811.111

Қыпшақбаева А.Қ.,

пед.ғ.м., Қазақ ұлттық хореография академиясы
Астана, Қазақстан, e-mail: aygerim.kypshakbaeva@mail.ru

Нургаева У. Қ.

№46 А.С. Пушкин ат. мектеп-лицейінің мұғалімі
Қызылорда обл., Шиелі кенті, Қазақстан

ALK- ТІЛДІ МЕҢГЕРУДЕГІ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ
ДАМУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІСІ

Түйін: Мақалада қазіргі кезеңдегі білім беру жүйесіндегі жаңа мультимедиа контенті ретінде белгілі TED Talk форматы туралы баяндалады. Автор тіл мен мәдениетаралық қарым-қатынастың маңыздылығын баяндай отырып, шетел тілін оқытуда жаңа TED Talk стильіндегі конференциялардың тиімділігін айқындап түсіндіреді. Тілді меңгерудегі білім алушылардың лексикалық қорын молайтып, оқылым, жазылым, тыңдалым, айтылым дағдыларын қалыптастырудың жолдарын ашып көрсетті. Мақалада ғалымдардың пікірлерін бере отырып өз ойын жеткізеді. шетел тілін меңгеруде мәдениет аралық қарым-қатынас құзыреттілігін арттыруда замануи әдістерді қолданудың тиімділігін баяндайды.

Тірек сөздер: мәдениетаралық коммуникация, лингвистика, тілдік бірліктер, тілдік дағдылар, әдістер, замануи мультимедиа.

TED TALK-THE METHODS OF DEVELOPING CROSS-CULTURAL COMPETENCE IN TEACHING
FOREIGN LANGUAGE

Abstract: The article is concerned with the use of innovative multimedia content as TED Talk in educational system. Authors report the importance of language and cross-cultural communication in teaching language. This article also includes a set of practical exercise based on the TED Talk and its motivation to develop reading, writing, listening and speaking skills. In the article they pay attention to the scientists opinion. The paper reports the role of innovative methods and their influence in presenting cross-cultural competence.

Keywords: cross-cultural communication, linguistic, linguistic unit, language skills, methods, innovative multimedia.

Қоғамдағы қазіргі кезеңдегі жаңа стратегиялар мен медиа ақпараттардың қарқынды дамуы білім берудің замануи талаптарын енгізуде. Жаһандық жаңалықтар және білімнің дамуы ұрпағымыздың өмір сүру сапасын арттырып, рухани дамуына ерекше әсер етеді. Соның бірі білім беру саласындағы болып жатқан жүйелі өзгерістер мәдениетаралық қарым-қатынастар аясын кеңейтуге ықпал етуде.

Қоғам өмірінің саяси-әлеуметтік және экономикалық аясындағы интеграциялық процестер мәдениетаралық қарым-қатынастың орнауына үлкен септігін тигізеді. Мәдениетаралық қарым-қатынас әртүрлі ұлт өкілдерінің тепе-тең немесе біріге отырып өзара әрекет жасалуын талап етеді. Шетел тілін жасанды тілдік ортада оқыту жағдайында екі немесе үш шетел тілін меңгеретін полилингвальдық тұлғаны қалыптастырудың мүмкіндік деңгейі жеткілікті және ғылыми тұрғыдан дұрыс дәлелдеуді қажет ететін мәселе болып табылады. Оқушы мұндай қарым-қатынас жасай алу үшін тек шетел тілін жақсы меңгеріп қана қоймай, ол сонымен қатар сол тілде сөйлеушінің тілдік және тілдік емес өзгешеліктерін түсініп, ұғынуы тиіс. Мәдениетаралық қарым-қатынас процесіне қатысушы көп тілді меңгерген сайын, сол елдің мәдениетін, ұлттық менталитетін жете түсінеді. [2, 2 б.]

Елбасы Н.Ә.Назарбаев «Қазақстан-2050» стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Жолдауында «Білім және кәсіби машық - заманауи білім беру жүйесінің, кадр даярлау мен қайта даярлаудың негізгі бағдары. Бәсекеге қабілетті дамыған мемлекет болу үшін біз сауаттылығы жоғары елге айналуымыз керек. Барлық жеткіншек ұрпақтың функционалдық сауаттылығына да зор көңіл бөлу қажет», - деп атап көрсетті.

Тәуелсіз ел тірегі білімді ұрпақ десек, жаңа дәуірдің күн тәртібінде тұрған мәселе білім беру, ғылымды дамыту.

Әрбір тарихи кезеңде қоғамда туындаған талаптарға сай жасөспірім ұрпаққа берілетін білімнің мәніне жаңа сипат беріліп, жаңа ұстанымдар негізінде ұйымдастырылады. Қазіргі білім берудегі жаңа медиа контенттердің бірі саналатын TED talk жүйесі тілді меңгеруде маңызды рөл атқарады. Тіл – мәдениетаралық қарым-қатынас құралы болғандықтан, болашақ ұрпағымыз шет тілді меңгеру арқылы өзге елдің мәдениетін, дәстүрін, тарихын, жаңа идеяларымен танысып білімді меңгерудің парадигмасын жүзеге асырады.

Тілдік қатынас (коммуникация) әр түрлі қоғамдық қатынастардың нәтижесінде адамдарға тән ойлау арқылы жарыққа шыққан сөйлесімнің тіл арқылы жүзеге асуы, яғни адамдардың аса маңызды қатынас құралы болу тілдің негізгі және елеулі функциясы. Ал мәдениетаралық коммуникация жай қатынас құралы емес, түрлі мәдениет иелерінің арасындығы қатынас құралы ретінде қарастырылады, бұл коммуникация үрдісіне культурологиялық көзқарас тұрғысынан қарауды қажет етеді. Ол түрлі тілдік қауымдастықтар өкілдерінің арасында өзара түсіністікті қамтамасыз ететін болғандықтан олардың тілдік және мәдени деңгейлерінің өзара тең дәрежеде болмаса да шамалас болғаны абзал. Түрлі мәдениет өкілдері арасындағы мәдениетаралық коммуникацияның тиісті деңгейде өтуі көбіне жағдаяттық контекстке байланысты болады. Ұлттық мәдениет, ұлттық мінез құлықтың көріністері коммуникацияның арқасында өрнектеледі. [6, 484 б.]

Егер ХХ ғасырда білім берудегі ұйымдастыру “ғылым-өндіріс-білім” мәдени макромодель аясында жүрсе, ал жаңа ХХІ ғасырда білімді ұйымдастыру “мәдениет-білім-тарих” макро-модель аясында болатындықтан білімге деген жаңа көзқарас туды. Білім мәдениеттің бөлігі ретінде 4 жақты жаңа сипатқа ие болды: білім-құндылық; білім- жүйе; білім-үрдіс; білім-нәтиже. [3, 5 б.]

Сондықтан білімнің жаңа формасы болашақ ұрпағымыздың рухани жаңғыру дүниесімен сипатталады. Тіл-білім-мәдениет осы үштік қазіргі білім беру парадигмасының нысаны деп айтар едім. Себебі тілді, яғни ағылшын тілін оқыту және меңгеру қазіргі заманның маңызды факторы. Шетел тілін оқытуда бірнеше әдістер бар. Соның ішінде оқушылардың талғамына, жан дүниесіне жақын келетін интернет технологияларды қолдана отырып оқыту. Интернет желісі – оқушыларды өзекті материалдардың бірнеше нұсқасымен қамтамасыз етеді, сол арқылы оқушы шет тілді ортаға түсуге, мәдени-спецификалық шындықты бақылауға мүмкіндік алады. Сондай-ақ, бұл әдіс оқушылардың сөйлеу дағдылары мен тілдік құзыреттіліктерінің дамуына айтарлықтай ықпал етеді.

Ted (ағылш. Technology Entertainment Design) – АҚШ тағы интеллектуалдық конференцияларды ұйымдастырушы компания. 1984 жылы Tedtalk стилінде өтілген Калифорниядағы конференция «Таратуға тұратын идеялар» атымен аталды. Бұл жиында әлемге әйгілі тұлғалар Билл Гейтс, Эль Гор және Ұлыбританияның Премьер-министрі Гордон Браун секілді тұлғалар қатысты. Tedtalk стиліндегі конференциялар қарапайым өмірмен байланыстырылып баяндалады. Онлайн желісі арқылы болатын аталмыш конференция түрі біріншіден, оқушылардың тыңдалым, айтылым, жазылым және грамматикалық дағдыларын жақсартады. |Екіншіден, оқушылардың бойында ғылыми зерттеу қабілетін, лексикалық сөздік қорын көбейтуге, жаңашыл идеялармен таныс болуға мүмкіндік береді.

Мәселен, *тыңдалымда* оқушылар конференция тақырыбына қарап ассоциация жасай алады. Тыңдалым барысында видеоны кез-келген нүктесінен тоқтатып тақырыптық идеясы туралы болжам жасай алады. Білім алушылардың шығармашылық дағдысын қалыптастыруға бағытталған тағы бір жаттығу түрі “micro-listening” мұнда оқушылар қайта тыңдай отырып түсінбеген сөйлемдерді кедергісіз меңгере алады.

Айтылым. “Micro-listening” оқушыларға жаңа ұсыныстар жасауға көмектеседі. Тыңдаушыға таныс емес сөйлемдерді анықтап, дыбысталу ерекшеліктерімен күрделі фонемаларды анықтайды. Транскрипциялармен салыстыра отырып жазылым мен айтылым дағдыларындағы маңызды айырмашылықтарға көз жүгірте алады.

Лексика. Оқушылар таныс емес сөздерді тыңдап мәтіннен мағынасын табуға тырысады. Олар сондай-ақ қосымша көмек ретінде транскрипцияларды пайдалана алады.

Сонымен қатар білім алушылар жаңа лексиканы мағынасымен, синоним, антоним үлгілерімен берілген сөйлемдерді жаза алады.

Грамматика. Білім алушыларға қай шақ түрлері қолданылған деген сұрақтар ұсынылады. Сөз тіркестері қалай қолданылады яғни, оқушылар өз пікірлерін айту немесе аудиторияны сендіру үшін қандай сөз тіркестерін қолданды деген сұрақтарға жауап іздейді.

Жазылым. Әрбір Ted видеоның төменгі бөлігінде бейнетаспа туралы оқушылар өз пікірлерін, ойларын білдіріп жазылым дағдыларын қалыптастырады.

Ted Ed (<http://ed.ted.com>) инновациялық электронды ресурстардың дәстүрлі оқытудан ерекшелігі олардың интерактивтілігі болып саналады. Аталмыш дүние оқытудың белсенді әрекеттік формасын ұсына отырып, оқушының өз бетінше оқу қызметін іске асыруға ынталандырады.

“Әлемде жаңа әуестену бағыты пайда болды – ол ағылшын тілін үйренуге деген әуесқойшылық” - дейді Джей Уокер өзінің 2009 жылы TED конференциясында сөйлеген сөзінде. Расында да, ағылшын тілі әлемге ортақ ғылым тілі, ғаламдық бизнестің тілі және Интернеттің тілі ретінде қабылданады. Ted формат стилиндегі тапсырмалар оқушыларға тілдік ортаны естуге, сөздік қорын байыту арқылы тыңдалым дағдыларын қалыптастыра отырып, ой-өрісін кеңейтеді, жаңаша идея мен сапалы дүниелерді бойына сіңіруге ықпал етеді. Сондықтанда ғылым мен техниканың жедел дамыған, ақпараттар ағыны толастаған ХХІ ғасырда шығармашыл жан-жақты дамыған тұлғаны қалыптастыруда аталмыш дүниенің алар орны ерекше.

ӘДЕБИЕТ

1. Байтұрсынұлы А. Тіл тағылымы. –Алматы, Ана тілі, 1999. – 141 б.
2. Мәдениетаралық қарым –қатынас және аутенттік мәгіндер, <https://stud.kz/referat/show/21735>- (қаралған күні: 20.10.2018).
3. Бұзаубақова К.Ж. Мұғалімнің инновациялық іс-әрекетке даярлығын қалыптастырудың теориясы мене практикасы. Алматы. Жазушы. - 2009.
4. Жұмағұлова А.Ж., Мамаева М.Қ. Мәдениетаралық коммуникация түрлі мәдениет иелерінің арасындағы тілдік қатынас құралы // ҚазҰУ хабаршысы. Журналистика сериясы. №1/2 (37). 2015.
5. Роджерс Э. М. Diffusion of innovations//Tree Press. -1993
6. Қазу хабаршысы. Журналистика сериясы. №1/2 (37). 2015- Мәдениетаралық коммуникация түрлі мәдениет иелерінің арасындағы тілдік қатынас құралы – жұмағұлова а.Ж., Мамаева м.Қ.

УДК 372.881.111.1

Морозова А.Е.

доцент кафедры
международной деловой коммуникации
ФИПН ТГУ, Томск, РФ
e-mail: ann.morozo@yandex.ru

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АУТЕНТИЧНЫХ НОВОСТНЫХ МАТЕРИАЛОВ ДЛЯ РАЗВИТИЯ ИНОЯЗЫЧНОЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ У СТУДЕНТОВ МО ТГУ

Аннотация: В статье рассматриваются использования новостных материалов на занятиях по иностранному языку для развития иноязычной профессионально-коммуникативной компетенции с учетом профессиональных особенностей будущих специалистов в сфере международных отношений. Вводятся базовые понятия. Предоставляется комплекс упражнений, разработанный автором, и который помогает не только развить коммуникативную компетенцию, но и развить навыки аудирования. Статья имеет практическую значимость, т.к. разработанный автором комплекс упражнений может быть использован для проведения занятий по английскому языку у студентов других лингвистических специальностей.

Ключевые слова: аутентичный новостной материал, иноязычная коммуникативная компетенция, аудирование, метод критического мышления

Morozova A.E.

Associate professor
International business communication chair
FHPS, TSU, Tomsk, Russia
e-mail: ann.morozo@yandex.ru

USING OF AUTHENTIC NEWS MATERIALS FOR THE DEVELOPMENT OF FOREIGN LANGUAGE PROFESSIONAL AND COMMUNICATIVE COMPETENCE OF THE INTERNATIONAL DEPARTMENT'S STUDENT OF THE TSU

Abstract: The article deals with the process of using news materials in English lessons for the development of foreign language communicative competence, taking into account the professional characteristics of future specialists in the field of

international relations. Basic terms are introduced. A set of exercises developed by the author is provided, which helps not only to develop communicative competence, but also to develop listening skills.

The practical significance of the study lies in the fact that the set of exercises developed by the author can be used to conduct classes in English for students of non-linguistic specialties.

Keywords: authentic news material, professional and communicative competence in the foreign language, listening, the method of critical thinking

Статья посвящена процессу развития иноязычной профессионально-коммуникативной компетенций у студентов и поиску оптимальных приемов для его реализации. На наш взгляд, использование аутентичных новостных видеоматериалов напрямую отвечает реализации этого процесса.

В соответствии с Болонской системой, компетентностный подход на сегодняшний день является основным при обучении в вузе в РФ. Так, что же такое компетентностный подход? Согласно Лебедеву О.Е., «Компетентностный подход — это совокупность общих принципов определения целей образования, отбора содержания образования, организации образовательного процесса и оценки образовательных результатов. К числу таких принципов относятся следующие положения:

- Смысл образования заключается в развитии у обучаемых способности самостоятельно решать проблемы в различных сферах и видах деятельности на основе использования социального опыта, элементом которого является и собственный опыт учащихся.

- Содержание образования представляет собой дидактически адаптированный социальный опыт решения познавательных, мировоззренческих, нравственных, политических и иных проблем.

- Смысл организации образовательного процесса заключается в создании условий для формирования у обучаемых опыта самостоятельного решения познавательных, коммуникативных, организационных, нравственных и иных проблем, составляющих содержание образования.

- Оценка образовательных результатов основывается на анализе уровней образованности, достигнутых учащимися на определенном этапе обучения»[1].

Согласно программе преподавания иностранного языка для бакалавров -международников на факультете исторических и политических наук ТГУ после прохождения курса студент будет способен:

демонстрировать навыки осуществления коммуникации в устной и письменной форме на русском и иностранных языках для решения задач деловой и профессиональной коммуникации. (ОК-7) – II

осуществлять полноценное общение без использования дополнительных технических средств, ведение переговоров с зарубежными партнерами (ОПК-12) – II

с уверенностью оперировать грамматикой, характерной для профессионального иностранного языка, вербализовывать изученные терминологические единицы в речи, продуцировать письменные тексты изученных профессиональных форматов, порождать дискурс, используя коммуникативные стратегии, адекватные изученным профессионально-ориентированным ситуациям, аннотировать тексты профессионального характера, готовить и выступать с презентациями на заданные темы (ПК-3) – II

Вышеуказанные компетенции являются ещё одним подтверждением того, что сегодня обучение студентов строится на компетентностном подходе.

В настоящее время базовым понятием в теории и методике преподавания иностранных языков является «коммуникативная компетенция». По П. Дуайе существуют следующие типы коммуникативной компетенции: – компетенция в говорении (лексическая, грамматическая, произносительная); – компетенция в письме (лексическая, грамматическая, орфографическая); – компетенция в аудировании (различение звучащих знаков, грамматическая и лексическая); – компетенция в чтении (различение графических знаков, грамматическая и лексическая) [2. с. 440].

Введем понятие - аутентичный материал - это такие материалы, которые создаются носителями языка и затем могут использоваться на занятиях по иностранному языку «без обработок» [3, с 67]. Новостные видеоматериалы могут быть использованы для развития не только иноязычной коммуникативной, но и профессиональной компетенций. Работа с аутентичными новостными видеоматериалами помогает овладеть не только новой лексикой, но и помогает познакомиться с политическими процессами в мире, что является глобальной целью обучения студентов-международников.

При использовании аутентичного материала могут возникнуть проблемы препятствующих пониманию содержания новостного сообщения. Иными словами у студентов может быть недостаточно развит навык аудирования.

Справится с трудностями может развитие и совершенствование навыка критического мышления обучающихся. Как вы знаете, технология критического мышления состоит из трех этапов организации учебного процесса:

На этапе вызова из памяти студентов «вызываются» имеющиеся знания и представления по теме, формируется личный интерес, определяются цели рассмотрения этой темы.

В нашем случае, это I этап урока - мы вспоминаем слова по теме, преподаватель пытается проверить знания студентов о конкретных политических фигурах и культурном объекте - пробуем метод “мозгового штурма” - преподаватель записывает предположения студентов на доске, пытается заинтересовать

На стадии осмысления - студент получает новую информацию. Идёт процесс ее систематизации. У студента появляется возможность подумать о природе изучаемого объекта, научиться соотносить предыдущую, имеющуюся, и новую информации, делать выводы.

В нашем случае это II этап урока. Здесь вводится новая лексика, снимаются возможные трудности, которые могут возникнуть в ходе прослушивания. Идет непосредственная работа с видео: слушаем выполняем упражнения.

Происходит формирование собственной позиции. На мой взгляд, важно отметить, что на этом этапе студент может уже самостоятельно оценивать как он понял материал.

Этап рефлексии характеризуется тем, что студенты закрепляют новые знания и активно перестраивают первичные представления, чтобы включить в них новые знания [4].

В нашем случае это - III - IV этапы урока. Продуктивная работа с выходом на говорение. Закрепление учебного материала. Завершающая часть урока. Подведение итогов урока.

Преимущества и ограничения использования данного метода:

Главное преимущество - студенты развивают не только навык аудирования, но и навык критического мышления, который смогут затем применить при коммуникации.

Главными ограничениями являются:

- разный уровень владения языком в одной группе, соответственно не всегда могут выдать всю информацию, которой обладают.

- в последнее время студенты обладают недостаточным кругозором.

Изучив теоретический материал попробуем разработать серию упражнений на основе новостного сообщения “US’ Nikki Haley isolated as UN proposal to condemn Hamas voted down”, основываясь на том, что существует 3 этапа в работе с аудиотекстами: дотекстовый этап (before listening), этап просмотра (while watching), послетекстовый этап (after listening), т.е. не делят на упражнения репродуктивно-продуктивного и просто продуктивного характера [5].

Ниже приводится набор упражнений, которые помогут развить и усовершенствовать навыки не только критического мышления у студентов, но и аудирования.

Дотекстовый этап - Before watching exercises

1 Студенты обмениваются имеющимися знаниями и Совете Безопасности ООН.

UN Security Council: walk around the class and talk to other students about UN Security Council. Change partners often and share your findings.

2. Догадка. Посмотреть на картинки флагов и попытаться вспомнить каким странам они принадлежат. Look at the photo of two flags. Give your ideas about the countries they belong to.

или/и

3. Look at the map. What do you know about this Strip

4. Мозговой штурм. Прочитать заголовок и дать прогноз о чем будет видеоматериал. Read the headline «US’ Nikki Haley isolated as UN proposal to condemn Hamas voted down”. Give their ideas about the piece of news.

5. Работа с лексикой. MATCHING: Match the following definitions with the words from the video:

1. to thwart, 2. to call for measures, 3. to be classed as, 4. to plead with, 5. to backfire, 6. to abstain, 7. to humiliate, 8. to have a trick up one’s sleeve, 9. to amend

to stop something from happening or someone from doing something

to need or deserve a particular action, remark, or quality

to consider someone or something to belong to a particular group because of their qualities

to beg something of someone; to make an emotional appeal to someone.

to have the opposite result from the one you intended

to decide not to use your vote

to make someone feel ashamed or lose respect for himself or herself

to have a secret plan, idea, or advantage that can be utilized if and when it is required. A reference to cheating at a card game by hiding a favorable card up one’s sleeve.

to change the words of a text, especially a law or a legal document

Этап просмотра - While watching

1. Работа с лексикой. 1.1. While watching, write down all words connected with the word RESOLUTION
- 1.2. Watching and fill in the gaps.
  1. She _____ going around other members of the SC.
  2. She also had _____.
- 1.3. She wanted her completely rewritten version of resolution _____ so it will be voted on first.
- 1.4. We strongly encourage _____ Kuwait's resolution and acknowledged the concern of Hamas...
- 1.5. It didn't pass because Haley _____.

In pairs / groups, compare your answers to this exercise. Check your answers.

Talk about the words from the activity. Were they new, interesting, worth learning...?

2. Проверка информации. TRUE / FALSE: Guess if 1-4 below are true (T) or false (F).

1. Kuwait's resolution called for measures to protect people of Gaza.
2. Haley can be seen mouthing the word «money» as she approached ambassador of Peru.
3. Haley was the only one, who voted for Kuwait's resolution/
4. It was a bad day for ambassador of Palestine as his people lost the vote.

После просмотрный этап - After watching

1. Работа с лексикой. TEST EACH OTHER: Look at the words below.

With your partner, try to recall how they were used in the text:

- to thwart
- to call for measures
- to be classed as
- to plead with
- to backfire
- to abstain
- humiliation
- to have a trick up one's sleeve

2. Дискуссия QUESTIONS: write down some questions you would like to ask the class about the video.

•Share your questions with other classmates / groups.

•Ask your partner / group your questions.

3. Письмо. Write a resolution (600 words) to about Gaza strip problem from the part of:

- 1) Israel
- 2) Palestine
- 3) Lebanon

4. Поиск дополнительной информации Find out some additional information either about Nikki Haley's resolution or about Kuwait resolution.

5. Развитие навыков устного перевода. Mock conference. Find out Nikki Haley's speeches on this issue and represent one of it during next class. Another student is going to interpret it.

Данный методологический комплекс был апробирован на занятиях по английскому языку у студентов 3 го курса ОМО, ТГУ в этом семестре.

Таким образом, мы можем сделать вывод о том, что использование аутентичных новостных материалов является отличным способом развития иноязычной профессиональной и коммуникативной компетенций у студентов-международников ТГУ. Практическая же значимость исследования заключается в том, что разработанный автором комплекс упражнений может быть использован для проведения занятий по английскому языку у студентов других лингвистических специальностей.

ЛИТЕРАТУРА

1. Лебедев О.Е. Компетентностный подход в образовании // Школьные технологии. – 2004. – № 5. – С.3-1
2. Дуайе П. Проблемы обучения лексике. Методика иностранных языков за рубежом. М.: Прогресс, 1967. 440 с.
3. Жоглина, Г. Г. Развитие умений коммуникативной компетенции на основе использования аутентичных видеодокументов (французский язык, языковой вуз) [Текст]: Дис.... канд. пед. наук / Г.Г. Жоглина, - Пятигорск, 1998. - 309 с.
4. Богданова М.А. Методы и приемы технологии критического мышления. - Режим доступа URL: <https://nsportal.ru/shkola/obshchepedagogicheskie-tekhnologii/library/2012/11/21/metody-i-priemy-tekhnologii> (дата обращения 24.10.2018)
5. Морозова А.Е. Способы преодоления трудностей при обучении аудированию студентов-международников Исторического факультета Томского государственного университета (английский язык) // Балтийский гуманитарный журнал. - 2018. Т. 7. № 2 (23). С. 297-300.

Невзорова А.В.,

кандидат педагогических наук, доцент
ФГБОУ ВО «Ярославский государственный
педагогический университет им. КД. Ушинского»
Ярославль, Россия, e-mail: a.nevzorova@yspu.org

КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ ПОДХОД В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация: Статья посвящена рассмотрению компетентностного подхода применительно к педагогическому образованию. Обоснована значимость преобразований в профессиональном образовании педагогов. Выделены и проанализированы направления этих преобразований: стандартизация и разработка новых образовательных программ, сетевой принцип реализации образовательных программ, преемственность уровней педагогического образования, повышение требований к результатам подготовки педагогов: пересмотр инвариантных компетенций (к примеру, ИКТ-компетенции, готовность работать в условиях инклюзивного образования), универсализация педагогического образования. Затронуты некоторые проблемы реализации идей модернизации педагогического образования.

Ключевые слова: педагогическое образование, модернизация, профессиональный стандарт, компетенции.

Невзорова А.В.,

PhD in Pedagogy, Docent,
Yaroslavl State Pedagogical University,
Yaroslavl, Russia, e-mail: a.nevzorova@yspu.org

COMPETENCE APPROACH IN PEDAGOGICAL EDUCATION

The article is devoted to the consideration of competence approach in relation to pedagogical education. The importance of transformations in professional education of teachers is proved. The directions of these transformations are identified and analyzed: standardization and development of new educational programs, network principle of educational programs implementation, continuity of pedagogical education levels, increase of requirements to the results of teachers training: revision of invariant competences (for example, ICT competence, readiness to work in the conditions of inclusive education), universalization of pedagogical education. Some problems of realization of ideas of modernization of pedagogical education are touched upon.

Key words: pedagogical education, modernization, professional standard, competence.

Совершенствование педагогического образования является объективной необходимостью в свете реализации новых образовательных стандартов общего и высшего образования, профессионального стандарта педагога [1, 7, 10]. Эти документы, в свою очередь, отражают объективные требования общества и государства к высокому качеству образования в современных условиях. В силу массовости профессии, преобразования в сфере педагогического образования актуальны для всех без исключения национальных образовательных систем, в мире тому существует множество подтверждений.

Компетентностный подход в этих условиях оказывается наиболее жизнеспособным, поскольку при таком подходе образовательные результаты признаются значимыми за пределами системы образования. Компетентностный подход – это совокупность общих принципов определения целей образования, отбора содержания образования, организации образовательного процесса и оценки образовательных результатов.

Ключевой компетенцией в педагогическом образовании является психолого-педагогическая подготовка и педагогическая практика, причем все большее участие в руководстве педагогической практикой принимают школьные учителя, в некоторых случаях принимая на себя даже обязательства по практикоориентированному преподаванию методических дисциплин на базе школ непосредственно в ходе учебного процесса.

В России с 2014 по 2017 год реализовывался комплексный проект по модернизации педагогического образования, в котором в целом за годы его существования приняли участие 65 образовательных организаций высшего образования. Контингент обучающихся в вузах-участниках комплексного проекта составил 59% от общего контингента по УГСН «Образование и педагогические науки» [7]. Задачами комплексного проекта явились:

- разработка компетентностной модели современного учителя;
- обеспечение вариативности траекторий подготовки педагогов;
- реализация методологии деятельностного подхода в подготовке педагогических кадров;
- проектирование образовательных программ на обнове разработки профессионально-ориентированных модулей;

- усиление практической подготовки будущих педагогов;
- институализация новых подходов (разработка модели непрерывного педагогического образования, создание нормативно-правовой базы);
- модернизация учебно-методического обеспечения;
- масштабирование результатов проекта;
- создание пилотных площадок по апробации модели целевой подготовки педагогов;
- оценка качества разработанных образовательных программ на основе независимой оценки профессиональных компетенций студентов [11].

На основе анализа международного опыта, содержания российского комплексного проекта модернизации педагогического образования, нами были выделены следующие тенденции развития педагогического образования:

1. Обновление образовательных программ подготовки педагогов.

Новые образовательные программы должны в полной мере соответствовать профессиональному стандарту педагога, что означает их эффективность в формировании ключевых профессиональных компетенций будущего педагога, которые напрямую соотносятся с трудовыми функциями педагога в сферах обучения, воспитания, развития и реализации образовательных программ общего образования.

Логика построения подобных образовательных программ состоит, в первую очередь, в четком определении круга универсальных, общепрофессиональных и профессиональных компетенций, на которые направлен профиль подготовки педагога. Трудность разработки программ для вуза в том, что профессиональные компетенции не заданы Федеральным государственным образовательным стандартом высшего образования, а лишь рекомендованы примерными основными образовательными программами.

Следующий этап в разработке образовательной программы – это проектирование ее содержания, которое строится по модульному принципу. Модульный принцип был обоснован и апробирован в ходе реализации комплексного проекта модернизации педагогического образования. Он означает, что отныне единицей образовательной программы является не учебная дисциплина, а целостный модуль, направленный на формирование определенных компетенций. Модуль – кластер или связка учебных мероприятий; практико-теоретическая единица, нацеленная на формирование определенного набора профессиональных действий, соответствующих профессиональному стандарту педагога.

Модуль оптимален по структуре и содержанию. Он включает:

- дисциплины базовой или вариативной частей;
- дисциплины по выбору – практикумы;
- НИРС;
- встроенные практики;
- инструментарий контроля и оценки приобретаемых компетенций.

Содержание отдельных дисциплин внутри модуля проектируется с учетом их взаимосвязи и нацеленности на формирование готовности студента к решению конкретных профессиональных задач.

Достаточно сложной задачей разработчиков является контрольно-оценочный компонент образовательной программы.

Одним из инновационных средств оценивания сформированности профессиональных компетенций студентов является выполнение ими проектно-исследовательского задания (ПИЗ). ПИЗ предполагает следующие виды работы: 1) смоделировать фрагмент учебной деятельности школьника в специальных знаково-символических схемах, предполагающих её преобразование и изучение «в чистом виде»; 2) показать, каким образом именно такой способ фиксации позволит обнаружить пути решения проблемы; 3) определить роли и возможные позиции участников, осуществляющих развитие учебной деятельности в условиях групповой работы, и сформулировать прогноз дальнейшего развития ситуации; 4) исходя из анализа содержания рассматриваемого фрагмента учебной деятельности школьников, а также образа ожидаемого результата (новой формы), обосновать целесообразность применения средств и способов изменения учебной деятельности с учетом этапности построения новой формы; 5) наметить возможные пути моделирования средств и способов организации учебной деятельности с целью проектирования новых форм совместной работы и описать «шаг развития» учебной деятельности как перехода от существующей к новой, более эффективной форме; 6) проиллюстрировать ожидаемую логику функционирования системы контроля и оценки образовательных результатов учащихся, достигнутых в процессе развития учебной деятельности. Выполнение студентами ПИЗ предполагает индивидуальную работу со школьниками (одним – двумя) с учетом всех обстоятельств социальной ситуации развития ребенка, его индивидуальных и психологических особенностей.

В ходе организации педагогической практики нами был апробирован подобный способ оценки сформированности профессиональных компетенций студентов. Представленные студентами материалы были выполнены в разных вариантах, мы не обозначали строгих рамок, предполагая в качестве главного критерия качество работы и достижение целей педагогической деятельности. Так, например, ПИЗ были выполнены в форме индивидуальной программы коррекционно-развивающей работы на учебный год, программы психолого-педагогической поддержки обучающихся, серии конспектов индивидуальных занятий с обучающимися, в форме проектной работы. Итоги ПИЗ подводились на методическом семинаре, где студенты выступили с защитой своих работ и описанием процесса и результата проектирования индивидуальной траектории развития учебной деятельности школьников. Обсуждение итогов работы можно также рассматривать в качестве формы оценочной процедуры, так как в ходе обсуждения студенты высказывают свое мнение, демонстрирующее профессиональную позицию, приводят доводы, обосновывают, иллюстрируют свое мнение примерами из практической деятельности.

Наряду с рассмотренными вариантами независимой оценки профессиональных компетенций, считаем возможным использовать в этом качестве Государственную итоговую аттестацию (ГИА). В содержание ГИА входит защита выпускной квалификационной работы, включая подготовку к защите и процедуру защиты, а также подготовка и сдача государственного экзамена (если организация включила государственный экзамен в состав государственной итоговой аттестации). В обоих случаях существует возможность разработки заданий или процедуры защиты, при которых студенты будут иметь возможность продемонстрировать профессиональные компетенции. В случае государственного экзамена в качестве таких заданий могут выступить кейсы, предполагающие глубокий теоретический анализ представленных ситуаций и разработку соответствующего алгоритма профессиональной деятельности. В случае подготовки и защиты выпускной квалификационной работы речь идет о разработке методических рекомендаций студентам с учетом возможности демонстрации ими профессиональных компетенций.

Наиболее перспективным средством оценивания профессиональных компетенций студентов мы считаем именно проектно-исследовательские задания по ряду причин: во-первых, выполнение заданий требует от них высокого уровня сформированности метапредметных компетенций, что создает условия в процессе рефлексивной деятельности выработать оптимальный стиль работы с детьми, педагогического общения и деятельности; во-вторых, задание является междисциплинарным, требует от студентов комплексного применения имеющихся знаний и практических навыков профессиональной деятельности; в-третьих, создает условия профессионального саморазвития.

2. Сетевой принцип реализации образовательных программ.

Специфика и инновационность модулей состоит в том, что они согласованы и реализуются совместно с практикой и научно-исследовательской работой. Предполагается, что практическая подготовка по образовательным модулям осуществляется на стажировочных площадках в режиме школьно-университетского партнерства (сетевое взаимодействие) на базе образовательных организаций общего образования, являющихся филиалами кафедр университета. НИРС выступает в качестве особого вида психолого-педагогического исследования, направленного не столько на получение новых научных данных (академическое исследование), сколько на решение конкретной педагогической проблемы в классе, развитие профессиональных действий и самой профессиональной деятельности педагога.

Способность к решению профессиональных задач проверяется в процессе выполнения студентами специальных заданий, предполагающих разработку кейсов на основе собственной практической деятельности, демонстрирующих организацию работы на уроке и во внеурочной деятельности с конкретным учебным содержанием. Независимость оценки сформированности профессиональных компетенций обеспечивается двумя обстоятельствами: во-первых, наличием отзыва педагога-практика стажировочной площадки, во-вторых, рецензией на представленные материалы преподавателя кафедры, не задействованного в преподавании по апробируемому модулю. Оценочные суждения педагогов школ и преподавателей университета должны содержать разные аспекты при характеристике деятельности студентов. Так, например, внимание учителей необходимо обращать на качество описания каждого этапа работы, разумное использование всех потенциалов учебных материалов, организационную сторону взаимодействия в процессе учебного сотрудничества, а внимание преподавателей университета должно быть сконцентрировано на хорошо продуманную психологическую составляющую в организации деятельности детей в логике развертывания всех структурных компонентов: мотивации, учебной задачи, учебных действий, контроля и самоконтроля, оценки и самооценки. Наряду с этим, оценка профессиональных компетенций студентов может осуществляться не только с помощью измерительных материалов, выполняемых студентами, но и путем проведения ими мониторинга учебной деятельности обучающихся.

3. Преемственность уровней педагогического образования. Повышение роли профориентации и выявление педагогически одаренных старшеклассников.

Наряду с высокими требованиями к качеству подготовки учителя, существует и проблема нехватки педагогических кадров, а также отсутствие притока достаточного количества молодежи в профессию. В связи с этим возникает необходимость поиска путей повышения привлекательности педагогических профилей подготовки для абитуриентов, формирования положительного имиджа профессии учителя. В то же время, педагогические вузы заинтересованы в привлечении высокорейтинговых абитуриентов, а для этого необходима систематическая целенаправленная работа вузов со старшеклассниками. Примером такой работы может служить реализуемая в течение уже нескольких лет кафедрой педагогики и психологии ЯГПУ им. К.Д. Ушинского программа довузовской подготовки «Школа юного педагога».

В рамках обсуждения итогов проекта комплексной модернизации педагогического образования рассматривался вопрос о преемственности уровней педагогического образования. В дискуссии были затронуты такие аспекты, как профессиональный экзамен (перспективы и возможности его внедрения), постдипломное сопровождение учителей, выявление и сопровождение педагогически одаренной молодежи, целевая подготовка педагогов, региональная модель планирования контрольных цифр приема. Общие ценностные ориентиры педагогического образования были сформулированы в таких категориях как преемственность, образованность и нравственность. Преемственность - опора на достижения предыдущих этапов развития, использование материалов проекта модернизации педагогического образования, создание единой системы непрерывного педагогического образования (от единой логики стандартов к реестру ПООП, и единому массиву учебников и учебных пособий). Образованность – современное качественное образование с ориентацией на ФГОС и профстандарт, построение электронной платформы как среды самообразования педагогов, построение системы повышения квалификации (опережающего типа, включая магистратуру как форму повышения квалификации). Нравственность – акцент на реализации проектов и программ подготовки к воспитательной деятельности, волонтерские практики, воспитывающая среда образовательной организации, воспитывающий характер основного образовательного процесса.

4. Повышение роли ИКТ-компетентности будущих педагогов.

Эта составляющая включается в качестве обязательного компонента во все программы общего и профессионального образования повсюду в мире, что продиктовано быстрыми темпами развития информационных технологий и их проникновением во все сферы деятельности человека. Современному учителю необходимо не только иметь высокий уровень ИКТ-компетентности, но и быть мотивированным к постоянному саморазвитию в этой сфере.

5. Формирование комплекса профессиональных компетенций, связанных с готовностью работать с разными категориями обучающихся.

Здесь подразумевается современная тенденция к индивидуализации образовательного процесса, учету персональных потребностей ребенка, его родителей. Реализация образовательного процесса на таком уровне требует от учителя целого ряда профессиональных компетенций: глубокого понимания возрастной и педагогической психологии, знание на базовом уровне общих основ специальной педагогики и психологии, дефектологии, готовности работать с детьми группы риска, с детьми, попавшими в трудную жизненную ситуацию или социально-опасную ситуацию; учитель, являющийся классным руководителем, в подобных случаях выполняет также и роль организатора взаимодействия между всеми специалистами, работающими с ребенком, и роль посредника с родителями школьника. Все эти профессиональные задачи требуют осмысления и проектирования частей образовательной программы подготовки педагога.

6. Универсализация педагогического образования.

Педагогическое образование в современном обществе становится востребованным не только сферой образования, но и другими отраслями экономики [2]. Выпускники педагогического и психолого-педагогического направлений подготовки трудоустраиваются в бизнесе, на производстве, в здравоохранении, учреждениях культуры и других отраслях народного хозяйства. Именно компетенции, формируемые в сфере педагогического образования, оказываются пригодными не только в педагогической деятельности, но и в решении широкого круга профессиональных задач. Таким образом, педагогические вузы и другие образовательные организации высшего образования, осуществляющие подготовку педагогов, оказываются конкурентоспособными в современных экономических условиях.

ЛИТЕРАТУРА

1. Болотов В. А., Рубцов В. В., Фрумин И. Д., Марголис А. А., Каспржак А. Г., Сафронова М. А., Калашников С. П. Информационно-аналитические материалы по итогам первого этапа проекта «Модернизация педагогического образования» // Психологическая наука и образование. 2015. Т. 20. № 5. С. 13-28.
2. Булин-Соколова Е.И., Обухов А.С., Семенов А.Л. Будущее педагогическое образование. Направление движения и первые практические шаги // Психологическая наука и образование. 2014. Т. 19. № 3. С. 207-226.
3. Гуружапов В. А., Марголис А. А. Проектирование модели практико-ориентированной подготовки педагогических кадров по программам бакалавриата по направлению подготовки «Психолого-педагогическое образование» (Учитель начальных классов) на основе сетевого взаимодействия образовательных организаций, реализующих программы высшего образования и начального общего образования Психологическая наука и образование. 2014. Т.19. № 3. С. 143-159.
4. Джурицкий А.Н. Сравнительная педагогика: учебник для магистров. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрайт, 2014. – 440 с.
5. Карпова Е.В. Закономерности структурной организации ключевых компетенций педагогической деятельности // Философско-педагогические проблемы непрерывного образования сборник научных статей. 2016. С. 228-232.
6. Карпова Е.В. Психологические факторы формирования компетенций педагогической деятельности // Развитие профессиональных компетенций студентов педагогического и психологического направлений в условиях разноуровневой подготовки в университете Материалы Всероссийской (с международным участием)научно-практической конференции. Под ред. Р.А. Самофала. 2015. С. 152-156.
7. Марголис А.А. Требования к модернизации основных профессиональных образовательных программ (ОПОП) подготовки педагогических кадров в соответствии с профессиональным стандартом педагога: предложения к реализации деятельностного подхода в подготовке педагогических кадров [Электронный ресурс] // Психологическая наука и образование psyedu.ru. 2014. №1. URL: <http://psyedu.ru/journal/2014/2/Margolis.phtml> (дата обращения: 25.09.2016)
8. Невзорова А.В. Непрерывное педагогическое образование в условиях внедрения профессионального стандарта педагога// Философско-педагогические проблемы непрерывного образования [Электронный ресурс] : сборник научных статей / под ред. М. И. Вишневого, Е. И. Снопковой.– Электрон. данные. –Могилев: МГУ имени А.А.Кулешова, 2016. С. 101-105
9. Невзорова А.В. Развивающее обучение как основа достижения младшими школьниками метапредметных результатов обучения// Дошкольное и начальное образование: вариативность под-ходов: материалы Международной конференции «Чтения Ушинского» педагогического факультета ЯГПУ. – Ярославль : РИО ЯГПУ, 2016. – С. 109-112
10. Рубцов В. В., Марголис А. А., Гуружапов В. А. О деятельностном содержании психологопедагогической подготовки современного учителя для новой школы // Культурно-историческая психология. – 2010. – № 4. – С. 62-28.
11. Проект комплексной модернизации педагогического образования URL:<http://педагогическоеобразование.рф> Дата обращения 17.12.2017
12. Learning to Teach in Practice: Finland’s Teacher Training Schools. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=WQ01PXechgM&t=316s> (Дата обращения 15.08.2018)

СЕКЦИЯ №6. ШЕТЕЛ ТІЛІН ЕРТЕ ЖАСТАН ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ
СЕКЦИЯ №6. ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ РАННЕГО ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

ӘОЖ 378:81'243

Амандықова Г.,

Доцент кафедры перевода и
межкультурной коммуникации
КазУМОиМЯ им.Абылай хана,
Алматы, Казахстан, e-mail:agulbagira@mail.ru

ШЕТ ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІ: ЖАҢА ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Түйін: Бұл мақалада шет тілін оқытудың жаңа әдістері қарастырылады және олардың негізінде жатқан тілдің негізгі ерекшеліктерін игеру жүйесі талданады. Келесідей грамматикалық әдіс, аударма әдісі, құрылымдық әдістер және коммуникативтік тәсіл талданады. Білім берудегі инновацияларға назар аударғаннан кейін, міндеттерге негізделген тілдік ортаны модельдеу балама ретінде ұсынылады. Нәтижесінде оқу бағдарламаларының инновациялары мен мұғалімдердің кәсіби дамуы арасындағы қарым-қатынас орнатылды.

Тірек сөздер: шет тілін оқыту, инновациялық әдістер, тілдік ортаны модельдеу, кәсіби өсу, модернизация

Amandykova G.

Lecturer of the Department of Translation and
Intercultural Communication
of Abylay Khan KazUIRandWI,
Almaty, Kazakhstan
e-mail:agulbagira@mail.ru

INNOVATIVE METHODS OF LEARNING FOREIGN LANGUAGE: NEW FORMATION

Abstract: This article examines the innovative methods of teaching foreign languages and analyzes the system of learning of peculiarities of foreign language in their bases. Method of grammar, method of translation, culturological approach and communicative approach are analyzed. Tasks are based on language modeling environment as an alternative after focusing on innovation in education. Thus, a relationship is established between teaching method innovation and teacher professional development.

Keywords: Foreign Language Teaching, Innovative Methods, Language Environment Modeling, Professional Development, Modernization

Осы мақаланың негізгі мақсаты бүгінгі таңда пайдаланылатын шет тілін оқытудың жаңаша әдістерін кеңінен қолданып, оқу үрдісіндегі әдістердің рөлін сыни бағалауды қамтамасыз ету. Түрлі әдістерді кешенді пайдалану шет тілі мұғалімдеріне педагогикалық мәселелерде сыныптық практикаға өз көзқарастарын жақсы негіздеуге мүмкіндік береді, сонымен қатар шет тілін, әсіресе тіл ортасынан бөтен оқытудың заманауи процесін түсінуге көмектеседі. Білім берудің жаңа әдістері үрдіс ретінде қарастырылып, лингвистер мен сарапшылар жүйелеген жаңа қажеттіліктер мен талаптарға жауап беру үшін өзгереді. Бұл мақалада тәсілдер арасындағы айырмашылықтар, сондай-ақ олардың негізгі мәселелері талқыланады. Содан кейін қарастырылған әдістердің басты сипаттамалары, психологиялық негіздері және педагогикалық ерекшеліктері дидактикалық тұрғыда түсіндірілгендіктен, әртүрлі тәсілдер жарналары мен имитациялары қатарласып қоса қолданылады. Осының маңыздылығы негізінде, мұғалімдерді кәсіби дамыту және олардың оқытуды жетілдірудің басты құралы ретінде инновациялық әдістерді қолдана білуі мен шет тілін оқушылардың деңгейі тез және сапалы өсуі арасындағы тығыз байланыс айрықша көрінеді.

Қазіргі заманғы қоғамда шет тілдерін кәсіптік оқыту білім беру жүйесінің маңызды бөлігі екені сөзсіз. Әртүрлі саладағы мамандар шет тілі біліктілігін жоғары деңгейде игеруге қызығушылық танытуда. Осы контексте шет тілін оқытуға арнайы бағытталған жоғары оқу орындарында оқушылар білімі деңгейін жылдам және сапалы көтеруге негізделген білім жиынтығы қамтамасыз етілген. Соның ішінде университетімізде шет тілін игерудің түрлі деңгейіне сәйкестендірілген оқу материалдарының үлкен қоры бар. Мақсаттың мүрделі болуы мен міндеттердің ойдағыдай орындалуы қолданбалы әдістерге және мұғалім біліктілігіне тікелей байланысты. Осыны ескере отырып, оқытушылар шетел тілдерін оқытудың заманауи ең тиімді әдістерімен таныс болуы керек.

Шетел тілдерін оқытудың әдістері мен тәсілдері дегеніміз отандық және шетелдік ғалымдардың

зерттеу жұмыстарына сәйкес, түпкі мағынасы мынадай: оқытуды дамытудың түрлі кезеңдерінде басымдық беретін оқу үрдісінің бүкіл әдістемелік жүйесі мен оның басты бағыттарын игеру [1, 36-37].

Бүгінгі таңда ақпараттық технологиялар мен қазіргі заманғы оқыту әдістерін қолдану мүмкіндігі жаңа материалдарды жылдам түсінуге көмектеседі. Өртүрлі әдістерді біріктіріп қолдану арқылы мұғалім нақты білім беру бағдарламаларын шеше алады. Және ең маңыздысы, қазіргі кезең шет тілдерін оқытудың әдістерін мұқият таңдай білу қажеттілігімен сипатталады, соның ішінде алдыңғы қатарлы ақпараттық технологиялар мен нақты үрдістерге ерекше назар аударылады. Отандық ғалымдардың пікірінше, мәселен, Қазақстан жағдайында еуропа тілдерін үйренуді айтсақ, түрлі салаларда мамандарды дайындау барысында шет тілдерін оқытудың инновациялық әдістерін таңдап алудың басты мақсаты - шет тілді тілдік ортасыз меңгеру. Назарға алуға міндетті факт, бұл тұста, біздің студенттеріміз түбегейлі жаңа тілді меңгеруі тиіс. Ең алдымен, осы мақсатта шет тілін қабылдауда және сөйлеуде қателерді болдырмау үшін оны ана тілінен ажырату маңызды. [2, 156-157] Инновациялық әдістерді таңдау барысында келесі критерийлерге ерекше зер салу міндетті: тіл үйренушілердің тілдік ортадан бөтен жағдайда болуын ескеру, оларға ыңғайлы және қолайлы атмосфераны құру, табиғи қызығушылықты арттыру және жаңа шет тілін үйренуге деген ынтаны арттыру үшін табиғи ортаға жақындатылған тілдік қоршаған орта жасай білу, ауызша, жазбаша және шығармашылық қабілеттерін ынталандыру үшін оқыту барысында эмоцияларды, жеке тәжірибелерді тарту, сонымен бірге, оқу үрдісінде когнитивті тәсілдерді қолданудың ішінде эмоциялық мүмкіндіктерді пайдаланғанда оқушы шет тілін өз тілімен қатарластырып, контрасты салыстыра білуі дағдысын дамыту [3,75]. Осы міндеттерді шешу үшін, сан салалы жұмыс түрлері жүргізіледі. Практикалық тәжірибеміз оқушының тұлғасы мен қызығушылығы шет тілі жүйесін түсініп игеруі білім сапасына тікелей әсер ететінін айтуға мүмкіндік береді. Сондықтан, білім алушылардың шет тілінен біліктілігі деңгейін көтеруде ең тиімді оқу құралдарын заманауи тәсілдермен біріктіре отырып қолдану өте маңызды.

Шет тілін оқыту әдістемесін зерттеуші ғалымдар бүгінгі күнде көптеген қызықты және тиімді әдістер мен тәсілдерді жинақтап, шет тілдерін оқыту әдістемесін байытты. Соның ішінде, ең бастысы, соңғы уақытта оқу үрдісінде оқушының даралығына тікелей бағытталған көзқарас қалыптасты. Оның мәнісі – оқушының жеке қасиеттерін ескере отырып, сайып келгенде оқушының мүдделері мен қажеттіліктерін қамтамасыз ету мақсатын көздегендіктен, бұл негізгі тәсіл ретінде шет тілін тезірек меңгеруге көмектеседі. [4,370] Мұндай көзқарас гуманистік деп аталып, оқу үрдісі толығымен оқушының даралығына тікелей бағытталып, оқытудың балама, дәстүрлі емес әдістерін қалыптастыруға әкелді. Мысалы, шет тілінде сөйлеу және жазу дағдыларын қалыптастыру мақсатында күнделікті әрекеттерге сүйену, қоғамдастық әдісі, рольдік ойын жаттығуларын енгізу, оқытушының қадағалауымен мәтінді бірігіп оқу және нейро-лингвистикалық бағдарламалау тәрізді тәсілдер өз құндылығын дәлелдеді.

Коммуникативтік тәсіл - білім берудің жоғары технологиялы негізгі, жаңашылды және дәстүрлі әдістерінің жинағы, мысалы, оқу барысында алған тақырыпқа байланысты грамматикалық жаттығулар жасап, оқу материалын бекіту, мәтіндерді оқу және аударып қою емес, мәтін шегінен шығып, бірақ сол контекст аумағында баламалы түрде жаттығу жұмыстарын жалғастыру. Осылайша, жеке тұлғаға негізделген көзқарас нәтижесі бүкіл оқу үрдісіне негізделген коммуникативтік тәсіл қалыптастыруға әкелді. Дәстүрлі грамматикалық аударма тәсілі сөйлеу дағдыларын қалыптастырмайтынын баса айту керек, өйткені мұның жетістігі оқушы мәтіндерді тек қана оқуға және аударуға қабілетті болады, алайда ол шынайы өмір жағдайында шет тілін қолдана алмайды [5,261].

Ал, коммуникативтік тәсілдің артықшылығы грамматикалық білімді сөйлеу және жазу дағдысы түрінде пайдалануға мүмкіндік береді және одан бөтен, бұл тәсілдің негізгі міндеті - оқушының сөздік қорын байыту [5,272]. Басқаша айтқанда, оқушы тек сөздің аудармасын біліп қана қоймайды, оны сөйлеу барысында өз бетінше ауызша немесе жазбаша түрде пайдалана алады. Қызығушылықты арттыратын қарапайым жаттығу ретінде топтық проект жұмысы, жеке проект, полилог, диалог, монолог түрлері ерекше орын алады. Топтарды жұптарға бөліп, биномды жұмыс түрінде әр оқушыны жан-жақты тақырыптар бойынша сөйлестіре алу үшін, әдетте мұғалім жетекші сұрақтар қойып, қандай да бір мәселені көтеріп, оның қызығушылығын арттыра отырып, әңгімені қадағалайды, бұл тәсіл жаңа грамматикалық тақырыпты, жаңа сөздерді үйрену кезінде бекіту жаттығулары реінде қолданады. Осы жұмыс барысында оқушыларға жаңа лексика, грамматикалық конструкциялар электронды немесе интерактивті тақтада көрсетілуі - есте сақтау жадысын дамытатын қосымша визуальді көмек.

Осыған ұқсас имитациялық әдістер тілдік интуицияны дамытатын жаттығулар ретінде бір оқушы белгілі бір лексеманы номинантын атамай, дефинициясымен немесе антоним, синонимдермен түсіндіруге тырысады, немесе мәтінді тақырыбы бойынша болжауға тырысады. Бұл жаттығу жаңа сөздерді «сезінуге» және оларды дұрыс пайдаланылатын жағдайларды еске алуға мүмкіндік беріп, антиципациялық біліктілікті дамытады. Оқушының білім деңгейін өсіру мақсатына байланысты, белгілі бір кезеңде оқу үрдісіне шет тіліндегі тақырыптық фильмдер енгізіледі [6,21]. Оқушыларға сұрақтар қойылып, олардың жауаптары тікелей бейнефильмдерден анықталуы керек. Баса атап көрсетер нәрсе, коммуникативтік тәсіл шеңберінде мәтіндерді қарапайым оқап шығу, оны аудару, мәтіннің

сонынан жазбаша жаттығу жасату жоқ дерлік. Оның орнына мұғалімдер көбінесе топтық талқылауды ұйымдастырады, студенттердің әңгімелеу дағдыларын қалыптастыру үшін грамматикалық білімді пайдалануын. материал туралы сұрақтарға шығармашылықпен жауаптар беруін қадағалайды. Қазіргі таңда осылайша шет тілін оқытушы ұстаз дәстүрлі грамматика мен аударма жаттығуларынан алыстап, көздеген нәтижеге жету үшін түрлі әдістерді бір-бірімен біріктіріп қолданады.

Сондай-ақ, шет тілін оқытудың әдістемелік жүйесін жасау кезінде мәдениеттану принципі жиі ескеріледі. Оның басты мақсаты - мәдениетаралық біліктілікті қалыптастыру. Шет тілін үйрену – бір тілдік бірліктерді басқа кодпен ауыстырып қою ғана емес, сол үйреніп жатқан тілдің елінің мәдениетін зерттеп, үйрену. Демек, бұл әдіс - шет тілін тілдік ортадан тыс оқытудың нақты үлгісі және негізгі қағидасы [7,52]. Мұғалім белгілі бір мәдениетаралық элементті таңдап, тапсырманы ескере отырып, жаттығулар жиынтығын таңдайды. Бұл тұста сарапшылар оқытушыларға келесідей критерийлерді айқындап көрсеткен: ауызша немесе жазбаша аударма арқылы шет тіліндегі сөйлеу белсенділігінің ерекшеліктерін ескеріп, оқу процесінде мәдениетаралық қарым-қатынас жағдайын модельдеу, сана мен оның модельдеу қабілетін ескере отырып, тілдік дағдылар мен қабілетті ұтымды пайдалану; сөйлеу мен тіл айырмашылығын саралау, студенттердің жеке қажеттіліктерін ескере отырып, жаттығу жиынтығын дайындауда жүйелілікке ұмтылу. Студенттердің мәдениеттану біліктілігін арттыруда ауызша және жазбаша жаттығулар, міндетті түрде, қос түрлі әдісті қатар қолдану үлкен басымдыққа ие. Оқу үрдісінде шет ел мәдениетін танып білу сөйлей білу қағидасына тікелей әсері барын дәлелдейді. Сипатталған әдіс шет тілін оқытудың мәдениеттанулық бағытын сипаттайтын көзқарасқа негізделгендіктен, маңыздылығы - бұл арқылы біз мәдениетаралық қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыра аламыз. Шет тілін оқытудың заманауи әдістерінде лексика, жазу, фонетика, грамматика, сөйлеу, тіл, түсініп, қабылдау дағдылары, бір-бірінен ажырамай, қатар меңгерілуі тиіс, өйткені шет тілін оқытудың практикалық мақсаты мәдениетаралық қарым-қатынасты сақтау қабілетіне тікелей байланысты [7, 55]. Мәдениетаралық дайындық жағдайларын модельдеу үшін мәдени құндылықтар, қарым-қатынас ниеті, сондай-ақ фондық білімнің орны ерекше. Сондықтан да, оқытушы шет тілін меңгерудің түрлі аспектілерін ескере отырып, тапсырмаларды әдіснамалық түрде таңдауға тиіс, соның нәтижесінде студенттер түрлі деңгейде мәдениетаралық қарым-қатынасқа қатыса алады. Ең тиімді жаттығу - диалог жасауда, түрлі мәтіндер мен фильмдерді талқылауда мәдени ерекшеліктерді айқындай білу, отандық және шет елдік мәдениет ерекшеліктерін және тіл қолдану мәдениетін салыстырып оқыту. Осылайша, сөйлеу жағдайларын модельдеу тілдік дағдыларды кеңейтуге және сөйлеу дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, ерекше тиімді тәсілдердің бірі – оқушыны проблема шешуге қатыстыру. Оқу жұмыстарының тиімділігін арттыру барысында негізгі бағыттардың бірі - шет тілінің түрлі аспектілерін дамытуға әсер ететін проблемалық оқыту. Сарапшылар проблемалық міндеттерді шешуге оқушыны қатыстыру когнитивтік қызметтің дамуына ықпал етеді, ең бастысы, бұл шығармашылық пен тәуелсіздікті ынталандыратын негізгі қағида деп атап көрсетіп, студенттің ақпаратты жай ғана қабылдап қоймай, процестің толық қатысушысы болуға тиіс деп айқындайды [8,213]. Бүгінде проблемалық оқыту шет тілдерін оқытудың инновациялық әдістеріне жатады. Бұл - студенттердің ойлау дағдыларын дамыту үшін маңызды құрал, оның ерекшелігі - студенттер өздерінің нақты шешімдерін ұсынады, ал олардың белсенді түрде кішігірім немесе ауқымды мәселелерді шешуге атсалысуы жаңа білім алудың көзі екені белгілі, демек, проблемалық оқыту - білім алудың келесі жоғары деңгейі деп есептеледі, өйткені студенттер белгілі бір тұжырым жасап, сол тұжырымның пайдасына жорамалдар мен дәлелдер келтіруі үшін, тек берілген ақпаратты біліп қана қоймай, оны анализдейді және синтездейді. Осылайша проблемалық оқыту шет тілін оқушының өзіне сенімділігін арттырады және оның оқу және ғылыми-зерттеу жұмыстарын дәйекті түрде жүргізу дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді. Осы тұста оқытушының рөлі аса маңызды, оқу барысында проблемалық тәсілді қолданатын оқытушы топтағы студенттердің проблема шешу қабілетін жүйелі түрде дамытуға назар аударуы керек. Негізгі мақсат – студенттің өздігінен білімін шындай түсетін біліктілігін қалыптастыру, шығармашылық ойын дамыту, ақпаратты жан-жақты және терең талдап, оны синтездеуіне көмектесу. Бұл әдісті қолданудың педагогикалық және психологиялық аспектілері бар: логикалық, шығармашылық және диалектикалық ойлауды дамыту, оқыту материалын нақтылау, проблемалық жағдайды жүйелі түрде айқындау, оны зерттеу жүйесін құру, олар білім берудің барлық сатыларында студенттердің іс-әрекеттеріне және оқу үрдісіне әсер етеді. Мұғалім білімді дамыту, біріктіру және бақылау үшін проблемалық жағдайларды жіктеп, ұсынады, мұндағы көздеген мақсаты - жинақтаған фактілерді теориялық түсіндіруге ынталандыру, терең талдаулар арқылы өзекті мәселелерді анықтау, тәжірибе жүзінде қолдана білуі үшін өзіндігінен ізденіс жұмыстарын жасау, жаңа фактілерді жалпылау және салыстыру, қарама-қайшылықтарды, жаңа ақпарат пен фактілерді іздестіру. Оқытушы түрлі әдістерді қолданып, ақпаратты жүйелеу мен талдау бойынша студенттермен бірлесіп жұмыс жүргізеді. Осыған орай, бұлайша инновациялы жұмыс істеу мәнері іс жүзінде шет тілін оқушының шығармашылық қабілетін дамытатын ең тиімді әдістердің бірі деп тұжырым жасайды сарапшылар [9,13-14].

Шетел тілдерін оқытудың инновациялық әдістерінің басты мысалдарына, проблемалық әдіспен қоса,

сыни ойлау жатады. Бұрнағы оқыту жүйесінде авторитарлық тәсілмен оқыту басым болды, нәтижесінде, студенттер бастама, ұсынысты сирек жасайтын пассивті объектілердің рөлін атқарды. Қазіргі уақытта алдыңғы қатарлы шет тілін оқыту әдістерінің ішінде жеке тұлғаға бағытталған білім беру әдістері баса айтылады, өйткені проблемалы әдіс, сыни ойлауды үйрету адамға тәуелсіз тұлға болу үшін қажетті қасиеттерді дамытуға мүмкіндік береді. Жетекші дидактиктер инновациялы әдіснаманы қолдана отырып, оқу үрдісін ұйымдастырудың бірнеше негізгі тәсілдерін анықтауы арқасында бүгінгі күні шет тілін оқыту процесі шет тілі университетінде түбегейлі өзгерді және тиімдірек жүріп жатыр деп ашық айта аламыз. Кеңінен қолданылатын бұл әдістер зерттеу, пікірталас, эвристикалық, бағдарламаланған, штампты, матрицаланған сынды әрекеттерге негізделген. Көп жағдайда оқушыларға жаңа лексика және белгісіз ақпарат бар жаңа мәтін беріліп, нәтижесінде ретінде олар өз пікірін білдіретін, оны дәйектеп қорғайтын проект жұмыстарын жүргізеді және жаңа фактілерді сомдап резюме немесе эссе жазады немесе жаңа ақпаратты талдау үшін оқытушылар мен студенттер арасындағы мәлімет алмасу жаттығуын көздейді. Бұл жұмыс түрі шет тілін оқытудың тағы бір инновациялық әдісі интерактивті режим жүйесін қолдануға негізделеді.

Эвристикалық міндеттер зерттеудің келесі кезеңі ойлау әрекетіне саяды. Студенттер белгілі бір тұжырымдар жасап, презентация жасайды. Бұл тәсіл оқушының логикасы және пайымдау қабілетін тексеруге, сондай-ақ мәліметті қаншалықты дұрыс түсінгенін тексеруге мүмкіндік береді. Бұл әдістің көздеген мақсаты – білім алуда өнімділіктің жоғары деңгейін қамтамасыз ету, ең бастысы студенттер өз бетімен шешім қабылдауға тиіс, сондықтан оқытушы сабақты ұйымдастыру барысында эксперимент, есеп диаграммаларын талдау, модельдеу, сауалнама, мәліметтер жинау, фактілерді талдау және басқа да зертеу әдістерін кеңінен қолданады. Кейіннен мұғалім жаңа ережелерді үйретуге және бұл білімді қолдануға үйрететін жаттығулар құрастырады.

Тілдік біліктілікті және сыни ойлауды дамытудың мақсаты командалық және жеке жауапты көзқарасты қалыптастыру. Оқушылардың материалды толық түсінуін қадағалау, оларды өз бетінше қосымша ақпарат іздеуге ынталандыру бұл әдістің көмегімен толық іске асады. Тексеру жұмысы ретінде берілген мәселе туралы баяндама немесе эссе жазуды ұсынуға болады. Коммуникативтік көзқарас қарым-қатынасты шет тілінде дамытуда маңызды рөл атқаратын коммуникациялық іс-әрекеттің негізгі бірлігі болғандықтан, функционалдық, контекстілік, өзектілік, мәдениет тану аспектілерін түгел қамтиды. Осы екі негізгі әдістердің арқасында жаңа сөздік қор қалыптасып, оқушының сөйлеу дағдылары дамиды. Демек, шет тілінде сөйлеу - бір кодты басқа кодпен ауыстыру процесі ғана емес, өзектілігі, функционалдылықты және контекстендіруді қамтамасыз ете отырып шет тілінде сөйлеуді үйрету тіл үйренушінің сөйлеу мәдениеті мен ойлау дағдысын жаңаша қалыптастыруға мүмкіндік береді [10,144-145].

Көптеген сарапшылардың пікірінше, интерактивті әдістер қазіргі уақытта кеңінен қолданылатын және жоғары тиімділікті көрсететін инновациялық әдіс [11,20].

Оның ішінде, сөйлеуге дайындап, жетекші сұрақтар қою, топтық жұмыс түрлері - дөңгелек үстелдер, пікірталастар, шағын конференциялар, түрлі ойындар, аудио және бейне материалдарды жүйемен пайдалану [12,120-122]. Ойындарды импровизациялау, театрландырылған қойылымдар, пікірталастар, диалог-полилогтар сөйлеу дағдылары мен дидактикалық материалды меңгеру үшін қызмет етеді. Нәтижесінде коммуникативтік жағдайдың өзектілігі қамтамасыз етіледі, жаңа және қалыптасқан сөздік қорын қолдану мүмкіндігі туады, оқушының шығармашылық қабілеттерін дамытуға болады, оның шет тілінде сөйлеуден қорқу сезімінің алдын алады. Сөйлеу, жазу және түсіну дағдыларын дамыту үшін бүгінгі күні аудио және видео материалдар жаңа ақпараттар алуға, мәтіндерді тыңдауға және практикалық дағдыларды қалыптастыруға мүмкіндік береді. Бүгінгі таңда сабақтарда интернет қосылған интерактивті тақталар, проекторлар және түрлі мультимедиялық құралдар пайдаланылады. Жаңа технологиялар шет тілін оқыту әдіснамасында жан-жақтылықты қамтамасыз етіп, шетел тілін оқыту процесін жанартып, заманауи талаптарға сәйкес жаңғыртады. Атап айтқанда, шет тілдік білім беруді модернизациялау мен инновациялау дегеніміз шет тілін оқытуды түбегейлі өзгерту, оқытудың мазмұнын кеңейтіп ауқымдау, мәдениетаралық біліктілікті дамытудың жаңа әдістері мен құралдарын толығымен қамтып қолдану [9,13-14]. Білім беру жүйесінде жаңа ақпараттық технологияларды қолдану үрдісі іргелі білім беруді сақтауға бағытталған, соның ішінде шет тілдерін үйренуде практикалық және функционалдық бағыттылықты нығайту мәселесі қарастырылуы әбден орынды. Нәтижесінде білім мен дағдыларды қалыптастырудың дәстүрлі жүйесі барынша дерлік өзгерді, сондықтан, студенттің мамандандырылған біліктілігін қалыптастыру мақсатында білім мазмұнын өзгерту де орынды. Жаңаша құрастырылған білім жүйесі белсенді түрде дамып, нәтижесінде студенттер өз білімдерін іс жүзінде тиімді қолдануына мүмкіндік туындайды. Осыған орай, біліктілік сипаттамалары: жан-жақты және күнделікті өмірде білімін қолдану мүмкіндігі, пәнаралық және әмбебап білім жүйесіне ие болу, жеке ойдың, рефлексияның және өзін-өзі бағалаудың одан әрі дамуына негіз қалыптастыру болса, қалыптасқан біліктілік білім беру процесінде құнды нәтиже береді деп тұжырым жасауға болады. Ең бастысы, болашақта студент біліктілік дағдыларын әрі қарай дамытуға және жаңа ақпаратты өз бетінше терең және жан-жақты талдауға мүмкіндік алады.

Сонымен, инновациялық әдістерді қолдану барысында оқытушылар заманауи талаптарды ескере

отырып, оқу процесін ұйымдастыруы тиіс [13, 112-121]. Олар негізгі міндеттерді шешуге арналған дәстүрлі және жаңаша тәсілдерді және түрлі техникалық құралдарды пайдаланып, оқу үрдісін жаңғыртудағы басты сәт - заманауи ақпараттық-коммуникациялық технологияларды енгізе білуі, себебі, біздің уақытымызда олар тек оқытуға көмектесіп қана қоймайды, сонымен қатар бүкіл әлемдегі халықтар үшін байланыс құралы бола алады. Білім беру, кәсіби және жеке қарым-қатынастарда инновациялық технологияларға оқу барысында ерекше назар аударылатыны да сондықтан. Заманауи технологиялар көмегімен ақпаратты жинау, талдау және оны ұйымдастыру әлдеқайда қолайлы. Компьютерлі технология түрлі оқу материалдарына, жаттығуларға және электронды құжаттарға қол жеткізуге көмектеседі. Интернет әлемнің кез-келген жеріндегі адамдармен сөйлесуге мүмкіндік беретін чат, мессенджер, видеоконференциялар - біліктілікті арттыратын және біліктілікке ұмтылдыратын тиімді құралдар. Мультимедиялық деректерді жүйелі талдауды үйрету әдісі сыни ойлауды қалыптастырып, шет тілін оқитын студенттердің оқу бағдарламасына сай және одан тыс түрлі жаттығуларды орындауға қабілеті артады. Сондай-ақ, мультимедиялық оқулықтар мен оқу-әдістемелік материалдарды сандық форматта қолдану да тиімді инновациялық әдістердің ішінде. Мұғалімдер, өз кезегінде, оқу үрдісін жіті бақылай отырып, түрлі мультимедиялық құралдарды пайдаланып, студенттердің мәдениетаралық элементтерді, құбылыстарды зерттеп, үйренуін қадағалайды. Оқытушы проблемалық жағдайларды матрицалап, оқушыларды оқу үрдісіне көбірек қатыстырып, мультимедиялық мүмкіндіктерді қолдануы шет тілін және мәдениетін үйрену ісін жаңа деңгейге шығарып, бүкіл оқу процесінің табысын айқындайды. Университетіміздің қазіргі даму сатысында мұғалімдер ең прогрессивті тәсілдермен танысып, оларды біріктіріп, оқытуда кеңінен қолданатыны сондықтан, инновациялық әдістер - бүкіл жүйені жаңғыртудың ажырамас бөлігі.

ӘДЕБИЕТ

1. Кунанбаева С.С. Компетентностное моделирование профессионального иноязычного образования – Алматы, 2014- С. 36-37.
2. Палагутина М.А. Инновационные технологии обучения иностранным языкам // Проблемы и перспективы развития образования: материалы междунар. науч. конф. (г. Пермь, апрель 2011 г.). Т. I. – Пермь: Меркурий, 2011. – С. 156–159.
3. Кашина Е.Г. Традиции и инновации в методике преподавания иностранного языка. – Самара, 2006. – 75 с.
4. Хуторской А.В. Методика личностно-ориентированного обучения. Как обучать всех по-разному– М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2005. – 383 с.
5. Sandra J. Sauvignon. Communicative Language Teaching: State of the Art. \ Teachers of English to Speakers of Other Languages, Inc. (TESOL). 1991, pp. 261-277
6. Барменкова О.И. «Видеозанятия в системе обучения иностранной речи», «Иностранные языки в школе», 1999, №3, с. 20-25.
7. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. Язык и межкультурная коммуникация: учеб. пособие. – М.: Слово/Slovo, 2000. С.52
8. Хуторской А. В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения. — М.: Изд-во МГУ, 2003. — 416 с.
9. Кунанбаева С.С. Теория и практика современного иноязычного образования.- Алматы, 2010- С.13-14.
10. Пассов Е. И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. – М.: Высшая школа, 1991 – с.144–145.
11. Полат Е. С. Новые педагогические и информационные технологии. – М.: Издательский центр «Академия», 2009. – с.203
12. Рахманов И. В. Обучение устной речи на иностранном языке. – М.: Высшая школа, 2002. – С. 120–122.
13. Marie - Noelle Lamy, Regine Hampel. Online communication in language learning and teaching. - New York, 2007. -P. 112-121.

УДК 37.017.92:378.047:8020

Әлімжанова Ә.Е.,

магистрант Университета иностранных
языков и деловой карьеры, специальность «6M011900 – Иностранный
язык: два иностранных языка»
Алматы, Казахстан, e-mail: esetovna95@mail.ru

ИНТЕГРАЦИЯ КАК ОДИН ИЗ САМЫХ ДЕЙСТВЕННЫХ МЕТОДОВ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИНОЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ СРЕДНЕЙ ШКОЛЫ

Аннотация: В статье рассматривается изменение языкового образования в современном мире, превращение иностранного языка в инструмент реализации, обосновывается необходимость единства иноязычного образования и поликультурного воспитания учеников как основы успешной межкультурной коммуникации и развития личности каждого обучаемого.

Ключевые слова: иностранный язык, иноязычное образование, межличностная коммуникация, коммуникативная среда иностранного языка, интеграция.

Alimzhanova A.E.,
Master's Degree student of the University of
Foreign Languages and Business Career
6M011900- " Foreign language:
two foreign languages»
Almaty, Kazakhstan, e-mail: esetovna95@mail.ru

INTEGRATION AS ONE OF THE MOST EFFECTIVE METHODS OF IMPROVING THE EFFICIENCY OF FOREIGN LANGUAGE EDUCATION IN THE CONDITIONS OF SECONDARY SCHOOL

Abstract: The article discusses the change in language education in the modern world, the transformation of a foreign language into a tool for implementation, substantiates the needness for unity of foreign language education and multicultural education of students as the basis for successful intercultural communication and personality development for each student.

Keywords: foreign language, foreign language education, interpersonal communication, communicative environment of a foreign language, integration.

Последние десять лет привнесли в казахстанское образование кардинальные изменения. В современном образовании сменились парадигмы, и соответственно, обучаемый из пассивного слушателя превратился в активного участника образовательного процесса. Одним из важнейших критериев выпускника современной школы является высокий уровень знаний, который включает в себя достаточную базу для продолжения образования. А чтобы выпускник соответствовал этим требованиям, в курсе средней школы учащимся необходимо заложить основы целостного подхода к изучению процессов, происходящих в окружающем мире и научить интегрировать знания из разных областей [4].

Член-корреспондент Академии педагогических наук СССР, кандидат педагогических наук, педагог – новатор, В.А. Сухомлинский говорил: «Успех в труде - это внутренний комфорт, радостный настрой, когда дело спорится». Именно урок, его организация, работа с учениками позволяет организовывать их деятельность так, чтобы каждый (обязательно каждый) ощутил силу успеха. Особенно важно это для школы. Обучение для школьников должно быть интересным и эффективным, следовательно, общение – радостным и полезным.

Образовательный процесс в школе предполагает личностную включенность в процесс обучения всех без исключения участников. Нужно сформировать у выпускников школ такие компетенции, которые позволили бы ученику обобщать, систематизировать, синтезировать знания смежных дисциплин и использовать их в будущем.

Безусловно, эти проблемы создают платформу для углублённых исследований в области методики, требуют поиска новых подходов организации учебного процесса. В настоящее время во многих школах Европы, Азии и Америки с успехом практикуется преподавание различных школьных предметов через коммуникативную среду иностранного языка. Таким образом реализуется международный проект "Content and Language Integrated Learning" – "Интегрированное обучение предмету и иностранному языку», основной задачей которого на данный момент является формирование у учащихся знаний, умений и опыта общения на предметную тематику с использованием не только родного, но и иностранного языка; а перспективной целью - формирование полиязыковой личности, обладающей общенаучной грамотностью. Логично ожидать, что и Казахстан в будущем примкнет к этому международному проекту, поэтому изучение различных предметов в условиях интеграции с английским языком представляется актуальной и перспективной проблемой.

Интеграция является одной из вероятных моделей такого обучения. Идея интегрированного обучения всегда была интересна, а сегодня она особенно актуальна, поскольку способствует успешной реализации новых задач, определённых государственными образовательными стандартами [4].

Термин «интеграция» в педагогической науке является довольно емким понятием и означает: комплексную характеристику целей воспитания; сочетание педагогических средств, применяемых во внеурочной и учебной деятельности; целостность в достижении запланированных результатов; взаимосвязь основного и дополнительного образования; гибкость организации учебной деятельности, использующей различные методы и формы внеурочной деятельности; создание творческих кружков, а также внедрение интегративных курсов; взаимодействие всех элементов воспитательного процесса, социума и школы в целом [2]. Анализ психолого-педагогической литературы показывает, что проблемой

интеграции знаний по нескольким предметам занимались многие ученые-педагоги в эти периоды. Данный вопрос исследовали в своих трудах Я. А. Коменский, Дж. Локк, И. Герbart, Ж. Ж. Руссо, И. Г. Песталоцци, К. Д. Ушинский, П. Ф. Каптерев. В период советской власти данной проблемой занимались: Н.Ф. Талызина, М.Р. Львова, Е.Н. Кабанова-Миллер, Н.Н. Светловская, В.Г. Горецкий, И.Д. Зверев, В. Н. Максимова, В. К. Кириллов, Н. А. Лошкарева, Л. Я. Зорина, Н. М. Сокольникова [2,4].

Главной задачей педагогического воздействия на ребенка является его обучение восприятию окружающего мира как единого целого. Обучающийся должен осознавать связь между предметами и явлениями, для того чтобы затем нарисовать общую картину. Кроме того, ребенок должен уметь смотреть на вещи с разных точек зрения, тщательно взвешивая все доводы. Введение интегрированных уроков позволит формировать целостный взгляд на мир, на процессы, происходящие в этом мире, понять сущность взаимосвязи явлений и процессов, а главное взаимодействие людей в этой среде.

Предмет «иностранный язык» может оказаться наиболее успешным в организации процесса интегрированного обучения в школе, так как язык – в первую очередь, средство коммуникации, инструмент донесения своих мыслей до окружающих. На уроках английского (французского, немецкого, корейского) языка посредством слова учащиеся получают знания в различных сферах окружающей их действительности. Основная цель изучения иностранного языка в школе – это формирование и развитие коммуникативной культуры школьников, обучение практическому овладению иностранным языком. Таким образом, для достижения цели обучения, вполне эффективным способом становится интеграция предмета «иностранный язык» с другими предметами школьного цикла [5].

Здесь основной задачей учителя становится создание условия практического овладения языком для каждого учащегося, выбор таких методов обучения, которые позволили бы каждому ученику проявить свою активность, свое творчество, активизировать познавательную деятельность учащегося в процессе обучения иностранным языкам.

В настоящее время приоритет отдается коммуникативности, интерактивности, мобильности, аутентичности общения, изучению языка в культурном контексте, автономности и гуманизации обучения. Выше указанные принципы делают возможным развитие межкультурной компетенции как компонента коммуникативной способности. Конечной целью обучения иностранным языкам является научение свободному ориентированию в иноязычной среде и умению адекватно реагировать в различных ситуациях, т.е. общению. Чтобы научить ребенка общаться на не родном языке, нужно создать реальные жизненные ситуации (т.е. то, что называется принципом аутентичности общения), стимулирующие изучение материала и вырабатываемые адекватное коммуникативное поведение.

В наше время на уроках иностранного языка, кроме классно-урочной формы организации учебного процесса, целесообразно использовать нетрадиционные формы обучения, такие, как обучение в сотрудничестве (cooperative learning), проектная методика, использование новых информационных технологий (PPT и др.), интернет-ресурсов и т.д.

Одной из нетрадиционных форм обучения иностранному языку в школе являются интегрированные уроки, которые помогают реализовать личностно-ориентированный подход в обучении, обеспечивают индивидуализацию и дифференциацию обучения с учетом способностей детей, их уровня обученности. Они могут применяться при изучении нового материала, при его обобщении и закреплении. Интегрированный урок связан с выходом за узкие рамки одного предмета. На нем можно преодолеть поверхностное и формальное изучение вопроса, расширить информацию, изменить аспект изучения, углубить понимание, уточнить понятия и законы, обобщить материал, соединить опыт учащихся и теорию его понимания, систематизировать изученный материал. К примеру, если взять урок биологии на тему «Вода в природе», географии «Вода на Земле» и английского «Water pollution» (темы 6 класса) и углубить знания учеников по этой тематике сразу по нескольким предметам.

Интегрировать на уроке можно любые компоненты педагогического процесса: цели, принципы, содержание, методы и средства обучения. Необходимо отметить, что в интегрированном уроке чаще всего принимают участие два или более учителей. Обоим (или нескольким) учителям предстоит определить совместный интерес в интегрировании своих дисциплин. Эти педагоги должны отдавать себе отчет, что им нужно построить свою работу слаженно, распределить роли, прийти к общей цели. При этом необходимо уточнить, что самое сложное в интегрированном уроке – это технология взаимодействия данных учителей, последовательность и порядок их действий, содержание и методы преподнесения материала, продолжительность каждого действия. Взаимодействие их при этом может строиться по-

разному. Оно может быть паритетным, с равным долевым участием каждого из них; один из них может выступать ведущим, а другой - ассистентом или консультантом [6].

Интегрированные уроки строятся таким образом, чтобы обеспечить реализацию дифференцированного подхода к получению знаний учащимися. Для разных категорий учеников в зависимости от их способностей целесообразно предлагать разнообразные методы усвоения знаний: от интерпретации и анализа изучаемых процессов до пересказа полученной информации.

По мнению О.Г. Воробьевой, учителям, планирующим интегрированные уроки, нужно учитывать нижеследующие условия:

1) в интегрированном уроке объединяются блоки знаний двух-трех различных дисциплин. Для этого очень важно правильно определить главную цель интегрированного урока. Если общая цель определена, то из содержания предметов берутся только те сведения, которые необходимы для ее реализации;

2) интеграция способствует снятию напряжения, перегрузки, утомленности учащихся за счет переключения их на разнообразные виды деятельности в ходе урока. При планировании требуется тщательное определение оптимальной нагрузки различными видами деятельности учащихся на уроке, кроме того, необходимо использовать интерактивные методы обучения (ролевые игры; мозговой штурм);

3) при проведении интегрированного урока учителями, ведущими разные предметы, требуется тщательная координация действий. Лучше всего распределить между преподавателями роли ведущего и ассистента;

4) в форме интегрированных уроков целесообразно проводить обобщающие уроки, на которых будут раскрыты проблемы, наиболее важные для двух или нескольких предметов. Интегрированным уроком может быть любой урок со своей структурой, если для его проведения привлекаются знания, умения и результаты анализа изучаемого материала методами других наук, других учебных предметов;

5) важно помнить, что в интегрированном уроке из нескольких предметов один является ведущим [3].

Интегрированными являются и нетрадиционные типы уроков, такие как урок-экскурсия, урок-путешествие, урок-конкурс, урок-турнир, урок-эстафета, урок - деловая или ролевая игра, урок-проект, урок – пресс-конференция, урок-семинар, урок-телепередача, урок-сказка, урок-сюрприз, урок КВН, урок - «Что? Где? Когда?», урок-концерт и т.д. [2,4,6].

Одновременно с изучением программного материала, при подготовке к урокам учащимся можно предложить самостоятельно рассмотреть и осветить ряд вопросов, отражающих современное представление науки об изучаемых процессах. Кроме того, учащиеся принимают активное участие в изготовлении наглядных пособий: таблиц, схем, рисунков, используемых на таких уроках.

Преимущества интегрированных уроков можно выделить следующим образом:

- интегрированные уроки развивают потенциал самих учащихся, побуждают к активному познанию окружающей действительности, к осмыслению и нахождению причинно-следственных связей, к развитию логики, мышления, коммуникативных способностей;

- интегрированные уроки повышают мотивацию учащихся за счет формы проведения (презентации, ролевые игры, мозговые штурмы, беседы-экскурсии и т.д.);

- интегрированные уроки снимают утомляемость, перенапряжение учащихся за счет переключений на разнообразные виды деятельности, резко повышают познавательный интерес, служат развитию воображения, внимания, мышления, речи и памяти школьников;

- интеграция дает возможность для самореализации, самовыражения, творчества, как учителя, так и стимулирует раскрытие способностей его учеников;

- интегрированные уроки дают ученику достаточно широкое и яркое представление о мире, в котором он живет, о взаимопомощи, о существовании многообразия мира [3].

Возможность использования на интегрированных уроках различных технологий, методов, форм - позволяет решать еще одну не менее важную задачу в условиях современной школы - это здоровье – берегающий подход в обучении. Также, интегрированный урок имеет психологическое преимущество: пробуждает интерес к предмету, снимает напряженность, неуверенность, помогает сознательному усвоению подробностей, фактов, деталей тем самым обеспечивает формирование творческих способностей учащихся, так как позволяет вести не только учебную, но и исследовательскую деятельность [6].

Таким образом, следует сказать, что современный интегрированный урок формирования знаний на основе сочетания разнообразных методов и средств обучения, решает комплекс задач. При его организации используются как объяснительно-иллюстративные, так и частично-поисковые, исследовательские

методы обучения, дискуссии, разнообразные записи, мультимедийные курсы, интернет–технологии, другие технические средства обучения и контроля. Широко применяются также разнообразные формы работы с учащимися: групповая, фронтальная, парная, звеньевая и индивидуальная.

На таких уроках создаются большие возможности для решения многих задач, реализации творческого потенциала, создаются условия для полного развития личности учащегося. Объединив все положительные моменты, можно заключить, что интегрирование предметов позволяет использовать как содержание самих предметов, так и привлекать сведения из других различных областей науки, культуры, искусства, а также обращаться к явлениям и событиям окружающей жизни.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кунанбаева С.С. Теория и практика современного иноязычного образования. - Алматы, 2010. – 344 с.
2. Балагурова, М.И. Интегрированные уроки как способ формирования целостного восприятия мира [текст]/ М.И. Балагурова. –М.: Просвещение, 2013. –3с.
3. Воробьева О.Г. Интегрированные уроки как средство повышения эффективности обучения в школе. // Режим доступа URL: <https://infourok.ru/integrirovannie-uroki-kak-sredstvo-povisheniya-effektivnosti-obucheniya-v-sredney-shkole-1646390.html> (дата обращения 19.10.2018).
4. Горностаева, З.Я Проблема интеграции в современном образовании [текст]/ З.Я. Горностаева. // Открыт. школа, 2015. - No2 – С. 10.
Максаев А.А. Инновационные технологии в обучении иностранному языку.// Режим доступа URL: <http://festival.1september.ru/articles/566297/> (дата обращения 21.10.2018).
5. Яковлева О.С. Развитие самосознания старшеклассников: разработки интегрированных уроков. – Волгоград: Учитель, 2014. – 87с.

UDC 811.378.14

Артықбаева А.Қ.

п.ғ.к.,проф. Абылай хан атындағы ҚазХҚЖӘТУ
Алматы, Қазақстан

Торекеев Б.А.

Абылай хан атындағы ҚазХҚЖӘТУ

І курс докторанты

«6D011900-Шетел тілі: Екі шетел тілі» мамандығы
Алматы, Қазақстан, e-mail: Baha_3333@mail.ru

Байшымырова А.У.

Абылай хан атындағы ҚазХҚЖӘТУ

І курс докторанты

«6D011900-Шетел тілі: Екі шетел тілі» мамандығы
Алматы, Қазақстан, e-mail: Baishimirova87@mail.ru

Асылжанова Д.Е.

Абылай хан атындағы ҚазХҚЖӘТУ

І курс докторанты

«6D011900-Шетел тілі: Екі шетел тілі» мамандығы
Алматы, Қазақстан, e-mail: Dn01@bk.ru

ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУДЕГІ САНДЫҚ РЕСУРСТАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫН ЗЕРТТЕУ

Түйін: Тіл үйрену - танымдық процесс, сондықтан студенттердің жұмысы - белгілі бір тілде алынған ақпаратты өңдеу нәтижесі. Зерттеу барысында жоғары білім берудегі сандық ресурстардың маңыздылығын оқытушы ұсынған түсініктер, ережелер немесе сұрақтар ғана емес, осы үдерістің нәтижесі болып табылады. Шет тілдерін компьютерде немесе қашықтықтан оқытуда оқыту әдістерімен жұмыс істеудегі ең үлкен проблемалардың бірі әрқашан әлеуметтік жағынан болды. Компьютерлік оқыту студенттерге және шет тілдерінің мұғалімдеріне білім беру процесінің ажырамас бөлігі ретінде мұқият жоспарланған кезде, студенттерге тіл үйренуге көмектесетін көптеген іс-шаралармен қамтамасыз етеді.

Тірек сөздер: компьютер, білім саласындағы сандық ресурстар, танымдық процесс, байланыс, ақпараттық технология, интернет, білім беру қызметі, педагогикалық бағдарламалар.

Artykbayeva A.K.

c.p.s., professor KazUIRandWL named after Ablai khan
Almaty, Kazakhstan

Torekeyev B.A.

1st course of PhD, KazUIRandWL named after Ablai khan
Speciality: Foreign languages: Two Foreign languages
e-mail: Baha_3333@mail.ru, Almaty, Kazakhstan

Baishymyrova A.U.

1st course of PhD, KazUIRandWL named after Ablai khan
Speciality: Foreign languages: Two Foreign languages
e-mail: Baishimirova87@mail.ru, Almaty, Kazakhstan

Asylzhanova D.E.

1st course of PhD, KazUIRandWL named after Ablai khan
Speciality: Foreign languages: Two Foreign languages
e-mail: Dn01@bk.ru, Almaty, Kazakhstan

A STUDY OF THE IMPORTANCE OF DIGITAL EDUCATIONAL RESOURCES IN HIGHER EDUCATION

Abstract: With the focus on Digital educational resources (DER) in higher education escalating at a rapid pace, this qualitative study examines the importance of DER from an organizational perspective at a particular point in time. The study gathered data from three research institutions on eleven indicators of importance within three indicator groupings. The indicators were constructed from organizational theory literature on the power and centrality of subunits of larger organizations. The groupings, each made up of multiple indicators included importance of DER to the core activities of the institutions, importance based on DER's resource mix at the institutions, and finally DER's reputation.

Key words: Computer, Digital educational resources, cognitive process, communication, Technology, Internet, teaching – learning activities, pedagogical applications.

Considering the activities of teachers in the framework of the educational information environment of an educational institution at the moment, five steps of using a computer can be distinguished. 1) The teacher has mastered and uses the computer as a “typewriter”. 2) At this stage of using the computer, the teacher becomes familiar with the office software package, their capabilities, acquiring elementary skills using CDs in their activities. 3) This stage is inextricably linked with the ability to connect and access the Internet. By acquiring the skills of working in a network, the teacher receives an almost unlimited opportunity to find the necessary information. 4) smoothly new information technologies are being introduced into the structure of the traditional lesson and become an integral part of it. 5) The teacher has a need to systematize and modernize the accumulated didactic experience, including the one that was in the professional arsenal of the teacher before using information technologies in the educational process. But few people consider the sixth step in this ladder - this is the creation of their own digital educational resources (DER) by teachers.

Digital educational resources are digitalized photographs, video clips, static and dynamic models, virtual reality and interactive modeling objects, cartographic materials, sound recordings, symbolic objects and business graphics, text documents and other educational materials necessary for organizing the educational process.

There are three levels of information objects that can be used by the teacher in the educational process, first of all, information obtained from the Internet, secondly, resources available in the school's electronic space and, thirdly, software tools developed directly by the teacher himself.

Data on the indicators were collected through personal interviews from academic administrators and technical personnel at the three institutions. The intent of the study was to look at differences in perceptions between the academic administrators and technical personnel on the indicators, with the original premise that the perceptions would noticeably differ. In addition, group affiliations aside, the overall importance of DER to these institutions was of interest, as was any striking difference between the academic and technical perceptions.

The study found that, overall, DER was in a transitional role at the study institutions. Both academic administrators and technical personnel ratings arrived at the same conclusion, but with slightly different perspectives on the indicators of importance. Ratings on the core activities were mixed, with administrative activities rating higher than either instruction or research. Ratings on the resource mix indicators were generally low, and ratings on the reputational indicators were also mixed. In general, the technical personnel rated DER slightly more central than did the academic administrators. There was little support for the hypothesis that the technical personnel would rate the importance of DER much higher than either the academic administrators or other evidence of DER importance. This study is about the perceptions and the reality of institutional importance of Digital educational resources (DER) in Higher Education. The perceptions we refer to are those of academic

administrators and leaders on the one hand, and purveyors of Digital educational resources (DER) on the other. The reality is an organizational recognition of DER in the form of resources, structure, reputation and other factors that will be used to examine the importance of DER in higher education. The past decade and a half has seen unprecedented changes in Digital educational resources (DER). From the first affordable personal computers and local area networks to the “information super highway”, high speed fiber optic data transport, the World Wide Web, and America On-line, technology has dramatically increased the ability of organizations and individuals to access and share information. Electronic mail has become a prevalent form of communication. Information list servers provide a forum for electronic discussions and professional collaboration. Data warehouses facilitate access to information for decision making. University professors create and utilize multi-media technology to convey knowledge to students. Individuals, organizations, institutions, and small businesses alike are expressing their identities on web sites. It seems like everyone has a “home page.”

Digital educational resources has pervaded lives to an extent that is unequalled by any other innovation in recent memory. As enthusiastic administrative employees, faculty, and technical staff of universities integrate new technologies into work routines, courses, and research projects, institutions are faced with demands for faster computers and networks, higher capacity storage devices, and higher speed communications. As these technological innovations become integrated into institutional cultures, information technology increasingly competes for institutional resources. Leaders in higher education as in other institutions and organizations set priorities in a variety of important areas: academic programs and instruction, facilities management, general administration, research support, student services and more. The extent to which DER is considered an institutional priority may depend on a variety of factors. Unlike other areas considered for resource allocation, technological innovations are not predictable and investment in technology is not easily planned. Academic and administrative leaders place their trust in technical experts to make informed allocation recommendations in the best interest of these many priorities of the institution. Technical staff interests and priorities, however, may or may not be congruent with institutional priorities and goals. Among technical experts and academic and administrative leaders, there exist potentially conflicting views about the importance of, the required level of, and the frequency or stability of continued investment in Digital educational resources .

Within the context of the evolution of the DER industry and the dynamics of changing institutional cultures that increasingly embrace, even demand, improved technology this study examines the ways higher education academic leaders and technical experts perceive the role of DER at various stages of the maturity of DER on campus. The study proposes a set of indicators of institutional importance that can be used to measure and define the institutional status of DER. The objective of the study is to use these indicators as a framework for examining the state of IT in higher education in order to assess its importance. This study focuses on the perceptions of university academic administrators and technical leaders on campus as regards the centrality (not centralization) of DER. If we accept that campus, college, and department academic administrators and technical personnel have, if not competing, at least different priorities by virtue of their different areas of interest and responsibility, then perceptions about importance of DER could also be different. To this end, the study identifies from the literature, some general criteria for determining centrality (also could be called coreness or importance) of an organizational function, focusing specifically on subunits of larger organizations and institutions. The study also identifies, from the literature, general indicators of power on campus, since power has been defined as the ability to obtain resources (Pfeffer, 1992) and the possession of resources is among the criteria for centrality [1.23].

From the general indicators found in the literature, a set of specific indicators designed to measure the centrality of DER are suggested. It is important to clearly understand that the concept of centrality has to do with the closeness to the technical core of the organization and should not be confused with centralization or closely held control of the organization. Where the opposite of centralization is decentralization, the opposite of centrality is marginality or distance from the core. The perceptions of academic administrators and technical staff at several levels within the university hierarchy were collected and combined with documented evidence of measurements on the indicators of centrality found in the literature to create and validate picture of the centrality of DER on campus. One could hypothesize that the more central the DER function, the more similar will be the perceptions of the academic administrators and technical staffs to each other and to the evidence provided by documents. The study presents and then examines those perceptions in order to discover differences and similarities as well as overall DER importance. The study findings are presented in a lengthy but thorough look at the importance of DER through the eyes of twenty-two interview participants at three research universities. As much as possible the findings are presented in a way that allows the reader to hear what these participants have to say about DER in the areas of the core activities of the institution, the resources available to DER , and the social or reputational importance of DER .

The objectives of this study were to collect sufficient observations from interviews, from documents, and from a large quantitative data base to paint a picture of institutional importance of DER at a sample of research institutions as measured by the indicators of importance found in the literature. Comparing the similarities and differences of academic administrators in light of their varied institutional responsibilities on the one hand with technical management responsibilities on the other was intended to provide a robust portrait of DER within and across institutions. The technical managers could speak as the champions of DER, while the academic administrators could provide the broader institutional view. The end result was to be a balanced but thorough snapshot of the importance of DER at a particular point in time. In scientific or theoretical terms, the study builds upon a trail of research beginning in 1971 with Hinings, Hickson and proceeding through twenty years of refinement and reexamination. No fewer than six previous studies followed Hinings, Hickson (1971) [2.33]. However, none of these studies compared perspectives of different groups, nor did they use a qualitative methodology that revealed both the factual and emotional factors involved in success of a subunit or subfunction of an organization.

This study should contribute to knowledge about subunit centrality and power and especially further study of internal perceptions and outward signs of power and their relationship. One of the unique strengths of this study among others examining subunit centrality it is descriptive contributions. It is alone among similar studies in assigning situational meaning to centrality ratings. We believe that one comes away from this study with a better understanding of the components of organizational importance than can be found in more quantitative works. In addition, the interview responses in this study may well provide additional insight into construction of centrality determinants in future studies.

What is Digital educational resources (DER)? Digital educational resources is not an easily bounded concept. Rather DER is a collection of changing elements that are likely to continue to evolve over the foreseeable future (Morton, 1991) [3.45]. Agreement as to the components of DER can be found, however. March and Sproull (1990) and Morton include the tools (hardware, software, networks, workstations, etc.) and the processes that transform information (gathering, storing, transmitting and analyzing). These elements necessarily include the human skills and techniques applied to development of the tools and processes. DER can thus be described as the entire set of tools and processes driven by human intelligence to capture, transform, and disseminate information. Under this definition, Digital educational resources existed long before the advent of desktop computers, local area networks, or the Internet. These are merely the tools of today's technology. Because this new technology represents a series of continual changes in work habits and skills and requires a seemingly endless investment, institutions are concerned over their ability to find adequate funding to pay for it (Blumenstyk, 1994) [4.68].

How prominent is DER in Higher Education? Comparing the prominence of information technology in the world of the 1990s with a time as recent as 1980 provides a snapshot of the impact of DER over the past one and one half decades. Allan E. Goodman in his volume, *A Brief History of the Future*, (1993,43) states: Five minutes of telephone, television, or telex/telex time cost ten times less to communicate in 1990 than it did in 1980. And it is currently one hundred times easier to relay a message. Changes and improvements have been so radical and communications have become so widely available that it is truly difficult to imagine the conditions of political and economic life before the age of personal computers (PCs), faxes, minicams, and the ability to transmit data and visual images instantaneously across continents. The change has continued in the years since Goodman's observation and even the world that he describes is out of date. Higher education has played a leading role in the adoption of new information technologies due in part to the optimal conditions for implementing change found in university organizations (Sproull and Kiesler, 1987). They maintained that universities (at least in the time frame of their work), had sufficient expertise, enthusiasm and slack resources to explore and adopt innovative ideas and concepts such as DER. The early widespread use of electronic mail networking by universities across the country exemplifies this leading role, and defines, in essence, the infancy and adolescence of the "information super highway".

Modern DER should: [4.89]

- Comply with the content of the textbook, regulations of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, the programs used;
- Focus on modern forms of education, to ensure high interactivity and multimedia learning;
- Ensure the possibility of level differentiation and individualization of education, take into account the age characteristics of students and the corresponding differences in cultural experience;
- To offer types of educational activities that orient the student to gain experience in solving life problems based on knowledge and skills within the framework of this subject;
- To ensure the use of both independent and group work;

- Contain options for educational planning, involving a modular structure;
- Be based on reliable materials;
- Exceed the volume of the relevant sections of the textbook, while not expanding the thematic sections;
- Fully playable on the declared technical platforms;
- Provide the ability to use other programs in parallel with DER's;
- To provide, where it is methodologically appropriate, individual adjustment and preservation of intermediate results of work;

-Have a convenient interface.

Practice shows that the use of digital educational resources has its positive and negative sides. **Positive sides:**

-Provide a new quality of education, focus on modern forms of education, high interactivity, strengthening the educational independence of schoolchildren;

-Provide the possibility of level differentiation and individualization of learning (this applies both to the level of the formation of subject skills and knowledge, and intellectual and general skills);

-Take into account the age, psychological and pedagogical characteristics of students and the existing differences in the cultural experience of students;

-Contain materials oriented to work with information presented in various forms (graphs, tables, composite and original texts of various genres, video sequences, etc.);

-Contain a set of tasks (both training and diagnostic) focused mainly on non-standard methods of solution;

-Offer types of learning activities that orient the student to gain experience in solving life (including household) problems based on the knowledge and skills mastered within the framework of this subject;

-Provide the organization of educational activities aimed at the use of forms of independent group and individual research activities, forms and methods of the design organization of the educational process.

Negative sides:

-Fully and sustainably not reproduced on a modern multimedia computer;

-Do not play with standard programs;

-Often do not ensure the preservation of intermediate results of the assignment (in particular - testing);

-Do not have built-in help, which gives an opportunity to get a complete picture of the capabilities of recruiting digital data storage systems and working with it;

-Teachers and students have difficulty using them.

-The quality of the content of many DER's entering the school is low.

All participants in the educational process can use digital educational resources: teachers in preparing and conducting classes, students in the classroom and in self-study, methodologists, developers of educational materials, employees of education administration bodies, parents. To store digital educational resources do not need cabinets, libraries, they are compactly stored in computer memory or on external media. They are not so difficult to structure and organize, than materials that are in printed form. This is one of a huge number of advantages, because accumulating with the years DER's, structuring them and "laying out" the teacher creates his own system, on which he relies in the learning process. And even if at the initial stage the teacher will not be regular, it can be said chaotically, to use the DER in his teaching activities, but then he will understand that the system that has begun to take shape helps him greatly in the learning process. This will allow to form a database of stored resources, and with sufficient recruitment and reasonable systematization and cataloging, to organize a quick and accessible search and selection of the most relevant topic of interest for both the teacher and students.

REFERENCES

1. "Forging the Links of Successful Facilities" with Roberta Hopkins, University of Washington and architectural design consultants, SCUP, Pacific Region Conference, San Diego, California, March 1998.
2. "How Important is IT? - A Study of Perceptions Reality at Three Research Institutions." SCUP Pacific Conference, San Jose, California, April 1997.
3. "Challenges of the Data Warehouse Revolution," Association of Institutional Research Annual Forum, Boston, Massachusetts, May 1995.
4. "Your Accreditation Report: Adding the Planning Link", with Diane Johnson, SCUP Mountain Region Conference, Denver, Colorado, March 1992.

Assylzhanova D.E.

1st course of PhD, KazUIRandWL named after Ablaihan
Speciality: Foreign languages: Two Foreign languages
Almaty, Kazakhstan
e-mail: Dn01@bk.ru

Torekeyev B.A.

1st course of PhD, KazUIRandWL named after Ablaihan
Speciality: Foreign languages: Two Foreign languages
Almaty, Kazakhstan
e-mail: Baha_3333@mail.ru

Baishimirova A.U.

1st course of PhD, KazUIRandWL named after Ablaihan
Speciality: Foreign languages: Two Foreign languages
Almaty, Kazakhstan
e-mail: Baishimirova87@mail.ru

CLASSIFICATION OF DIGITAL EDUCATIONAL RESOURCES (DER) AND ELECTRONIC EDUCATIONAL-METHODOLOGICAL COMPLEXES (E-EMC): IMPLEMENTATION IN FOREIGN LANGUAGE EDUCATION

Abstract: One of the priorities in the field of education system is the training of qualified specialists meeting the requirements of modern society and market economy. In this regard, using modern learning tools to improve the quality of education is an important task. With the development of information and communication technologies (ICT), we have entered the era of the Information Society, where the Internet and ICT have significant role, especially in the field of education. The article deals with the types of digital educational resources and electronic educational-methodological complexes and considers the implementation of them in FL education.

Key words: information and communication technologies (ICT), Digital educational resource (DER), foreign language education, electronic educational-methodological complexes (e-EMC), education process.

Асылжанова Д.Е.

Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ 1 курс докторанты
«6D011900-Шетел тілі: Екі шетел тілі» мамандығы
Алматы, Қазақстан
e-mail: Dn01@bk.ru

Торекеев Б.А.

Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ 1 курс докторанты
«6D011900-Шетел тілі: Екі шетел тілі» мамандығы
Алматы, Қазақстан
e-mail: Baha_3333@mail.ru

Байшымырова А.У.

Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ 1 курс докторанты
«6D011900-Шетел тілі: Екі шетел тілі» мамандығы
Алматы, Қазақстан
e-mail: Baishimirova87@mail.ru

САНДЫҚ РЕСУРТАР МЕН ЭЛЕКТРОНДЫ ОҚУ-ӘДІСТЕМЕЛІК КЕШЕНДЕРДІҢ ТҮРЛЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ШЕТЕЛ ТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДА ҚОЛДАНЫЛУЫ

Түйін: Берілген мақалада қазіргі таңдағы білім беру саласындағы сандық ресурстар мен электронды оқу-әдістемелік кешендердің түрлері саралана келіп, олардың шетел тілді білім беру саласында қолданылу жолдары қарастырылған.

Тірек сөздер: ақпараттық-коммуникативті технологиялар, сандық ресурстар, электронды оқу-әдістемелік кешен, шетел тілді білім беру

Due to the development of ICT, the ways of transmitting the information to receiver has changed, as well as the information processes in society in general. Channels of information transmitting have become bilateral and interactive, thus the information has become an important part of goods and services. Nowadays ICT become a basis of the main processes of globalization and informatization of society, contribute to the formation of the multicultural world, and clip-cultures have a significant impact on changing the lifestyle of modern people.

The current level of development of new information technologies offers a real opportunity to create an educational environment without borders contributes to the emergence of a global system of distance learning

and improves the quality of education. According to M. I. Belyaev creation and development of information and communication technologies (ICT) in education determined by a number of factors:

- the implementation of ICT in education significantly speeds up the transfer of knowledge and accumulated technological and social experience of mankind, not only from generation, but also from person to person;
- modern ICT improve the quality of training and education, allow a person to adapt to the environment and the occurring social changes more successfully and quickly. This gives everyone the opportunity to gain the necessary knowledge both today and in the future post-industrial society.
- the active and effective implementation of these technologies in education is an important factor in creating education system that meets the requirements of FL education and of the process of reforming the traditional education system in the modern industrial society ” [1, p. 45].

The using of innovative technologies in the educational process contributes to the improving effectiveness and efficiency of the activities of the teacher and students in solving educational problems. According to Russian scientists the didactic potential of the implementation of innovative technologies determines the following components: 1) the possibility of predictable obtaining specified properties from the subject and object of pedagogical work. 2) The possibility of determining the number and sequence of actions and operations to achieve their goals. 3) The possibility of managing the process of achieving the goal and actions of the subjects of the educational process. 4) The possibility of activating a system of actions and transferring them to new conditions [1, p. 33].

Electronic learning tools used in the learning process are called digital educational content that facilitates the process of learning material. These include electronic and multimedia textbooks, digital educational resources, e-learning programs, virtual simulators, etc. ICT, DER - the most important components of all activities of the modern teacher, contributing to the optimization and integration of educational and extracurricular activities.

According to M. I. Belyaev the definition of the concept of DER is interpreted as follow: “A digital educational resource (DER) is an educational resource, presented in an electronic-digital format, which includes a set of data used for educational purposes to organize the educational process, both in the traditional distance learning ” [1, p. 39].

According to Gorokhova L. I. “Digital educational resources - digitized photographs, video clips, strategic and dynamic models, virtual reality and interactive modeling objects, cartographic materials, sound recordings, symbolic objects and business graphics, text documents and other educational materials necessary for the organization of the educational process “ [2, p.18].

The introduction of digital educational resources in the educational process entails the use of new methods of organizing educational work, raising the pedagogical competence of the teacher. By methodological purpose, digital educational resources can be classified into: training, simulators, controlling, information retrieval and informational referencing, demonstrational, laboratorial, modeling, computational, educational-gaming, gaming, communication and integrated, i.e. combining a complex of various methodological tools for meeting the needs of the education system.

In terms of using DER in the educational process, it is important to distinguish simple information digital resources (sound, image, text, video materials, models) and complex ones containing simple information sources linked by hyperlinks (for example, multimedia encyclopedias).

Among the digital educational resources can be allocated (by the purpose of creation):

- General cultural information resources that exist independently from the educational process (cultural and historical heritage, natural objects and phenomena)
- Pedagogical informative resources developed specially for learning process goals. Table 1 shows the classification of DER by type of information [3, p.17].

Digital Educational Resources (DER)	DER with textual information	Reading books	Tests and dictionaries	Encyclopedias	Program-educational methodological materials
	DER with visual information	Pictures, photos	Symbol objects: tables, schemes	Video courses demonstrating experiments	Objects of virtual reality
	DER with mixed information	Books and course books	Chrestomathy	Reading books	Encyclopedias and dictionaries
	DER with audio and video information	Songs, recordings	Synchronized audio objects	Video & movies	Video tours
	Interactive models	Subject Laboratory practicums		Subject Virtual practicums	

Table 1. Classification of DER by type of information

Digital educational resources used for the educational process are divided into:

- 1) Electronic presentation of educational methodical complex of discipline (course program, syllabus, text

of lectures, topics of seminar and practical tasks, control tasks for independent work), questions for the exam. 2) An electronic educational publication (EEP) is an electronic document containing systematized information of a scientific nature, which is an electronic recording of educational information on any electronic medium or computer network. (Table 2)

Types of DER	e-books	Traditional subject books	Original e-books	Subject training systems	Subject training modules	
	e-course books	Tutors	Practical and laboratorial	Dictionaries	Subject complexes	Training games
	e-EMC	Innovative EMC		Subject fields		
	Electronic controlling tools	Tests	Instrumental tools	Methodical recommendations		Tasks

Table 2. Types of DER according to the educational-methodological functions

The use of modern DER does not supplement the established traditional educational process, but rather a process, but leads to changes in the content of education, educational technologies and relations between participants in the educational process. The use of the DER is appropriate to all stages of the lesson: from updating knowledge, monitoring and evaluating knowledge and skills, to preparing homework.

According to L.I. Gorokhova, modern DER should 1) Comply with the content of the textbook, normative acts of the Ministry of Education and Science; 2) Focus on modern forms of education, to ensure high interactivity and multimedia learning; 3) Ensure the possibility of levels of differentiation and individualization of education, take into account the age characteristics of students and the corresponding differences in cultural experience; 4) Offer types of educational activities, orienting the student to gain experience in solving life problems based on knowledge and skills within the framework of the subject; 5) Ensure the use of both independent and group work. 6) Contain options for educational planning, involving a modular structure. 7) Based on reliable materials. 8) Exceed in volume the relevant sections of the textbook, while not expanding the thematic sections; 9) Fully reproduced on the stated technical platforms; 10) Provide the ability to use other programs in parallel with DER. [2, 29 p.]

According to professor Nurgaliyeva G.K. Digital educational resources is an electronic mini-textbook developed for each topic of the lesson with informative and proof materials, interactive exercises and test tasks [3, p.34]. The introduction of new information and communication technologies in the modern educational process will help to provide better training for students. For this task we need pedagogical tools of digital educational resources, such as:

Interactive	consecutive negotiations (from the release of information to the action taken) by each of the groups. Each statement is made taking into account both the previous own and the statements of the other group
Multimedia	Representation of resources and processes by untraditional textual description, but using photo, video, graphics, animation, sound
Modeling	Simulation of real resources and processes for the purpose of their research
Communication	The ability to communicate directly, the efficiency of providing information, monitoring the state of the process.
Productivity	Automation of non-creative, routine operations that take a person a lot of time and effort. Quick search of information by keywords in the database, access to unique publications of reference and informational nature

Table 3. Pedagogical tools of DER

One of the most important components of the DER is the student interface. By means of them the access to the content of the CRS, associated with blocks of educational information and test-measuring materials, ensuring the organization of an individual educational trajectory, as well as allowing for various types of control and providing a remote educational consulting service (in the case of distant learning).

Sequential development of DER assumes the inclusion of software for creating (updating) content in their membership, providing users with specialized tools for developing standardized electronic educational-methodological complexes (e-EMC). Examples of such tools can be software shells designed to develop content for interactive whiteboards. Let us analyze the main methods of using e-EMC (DER) in the educational process.

First, we note one of the most popular ways to use e-EMC, it is advisable to use animation and video fragments, playing audio files, and displaying graphic images as DER, in case when electronic manuals are used in explaining new materials or consolidating the studied material. In the most successful versions of e-EMC

(adapted for the curriculum of a particular subject), it is possible to fully use their content (without pre-adjusting it). In other situations, fragments of the DER can be embedded in the teacher's own presentations, electronic posters and other teaching aids. E-EMC and DER can also be useful in the preparation of handouts.

Secondly, it is important to note that there are the wide possibilities in e-EMC for the organization of independent learning activities. Such activities can be carried out in the preparation of homework assignments, tests, etc. The materials of the DER, which are part of e-EMC, can also be in demand when organizing project activities. In this case, all materials of the educational complex can be useful: animation, video, sound, interactive components, drawings, tables, graphs, diagrams, and even simple texts. It should be noted that such methods of using e-EMC and DER allows the teacher to implement interdisciplinary communication most effectively, and learn how to feel like researchers in a particular field of knowledge, which contributes to increasing their motivation to study the discipline.

The third possible way to use holistic e-EMC is their use in organizing various types of exams like mid-term or final. Control and diagnostic measures in this case involve the organization of computer testing of students. The advantages of this form of control are 1) software tracking the progress of test assignments, 2) informing the teacher in a visual manner (using graphs, tables and charts) about the percentage of correct answers both from one test participant and from the group as a whole. In some e-EMC have a ranked assessment system, which greatly simplifies the process of collecting and analyzing information about the quality of learning [4].

Fourthly, the use of multimedia allows teachers to create a database of stored resources, to organize a quick and accessible search and selection of the most appropriate subject of interest for teachers and students. Thus, within an educational institution, a database on stored DER, paper resources, and links to sites on the Internet can be created.

The fifth possible method of using e-EMC and DER is in the performance of laboratory work and various types of group learning activities envisaged in many courses by both school and university programs. Here, in general, we are talking about interactive core centers, which are simulators of laboratory work. However, it has several disadvantages: the student does not directly participate in the experience; the result obtained by him is virtual; experience, although it is shown to the student in detail, does not allow him to do the work with his own hands, to learn how to use measuring and other devices. However, when using such DER, a high level of visibility is achieved, the possibility of direct access to theoretical or reference material on the topic of work is realized. The teacher gets an objective picture of the progress and results of lab work, which allows evaluating the level of learning. The most significant advantage of such e-EMC and DER is that their using allows teachers to replace the cumbersome and expensive equipment of classrooms and laboratories.

Distance learning can be attributed to the sixth method of using e-EMC and DER, giving students the opportunity to get acquainted with theoretical material, perform laboratory work and test tasks without the participation of a teacher at a convenient time and individual pace. This method is very relevant for temporarily disabled pupils (students), children studying at home or being away, as well as students of correspondence courses [5].

Using the DER in the educational process is an attempt to propose one of the ways to intensify the educational process and optimize it, raise the interest of schoolchildren in studying the subject, implement the ideas of developmental education, increase the pace of the lesson, increase the volume of independent work. DER contributes to the development of logical thinking, the culture of mental labor, the formation of skills for independent work of students, and has a significant impact on the motivational sphere of the educational process.

In conclusion, we would like to note that, in our opinion, the full implementation of DER with their incorporation into the educational process when performing the described methods will allow to concisely complement and combine traditional teaching methods with new ones. Thus the using information technologies will lead to objective evaluation of the quality of training in the subject. At the same time, it will be possible to carry out continuous and multivariate monitoring of academic performance, and the risk of biased or incorrect assessment will be reduced due to the large number of measurement results. Finally, teachers will receive statistics that really reflect the situation. It will allow to draw conclusions about the success of activities to maintain and improve the quality of education throughout the institution.

REFERENCES

1. Belyaev M.I., Grigoriyev S.G., Robert I.V. Theory and practice of creating educational electronic publications. // M.: RUNF, - 2003, 241 p.
2. Gorohova L.I., Kurmysheva N.V., «The possibility of using electronic textbooks in the educational process»
3. Nurgaliyeva G.K. "Informatization of education" materials of the XIV International Conference "Application of New Technologies in Education". / Troitsk, - 2003, P.65-68.

4. Grigoriev S., Grinshkun V. Informational technologies in education as separate direction of preparing a pedagogical personnel. // "Information Technologies and Telecommunications in Education and Science IT&T ES'2005" Materials of the International Scientific Conference. / SIIT&T Informika - Moscow: VIZCOM, Ege University, Izmir, Turkey – 2005.

5. "Challenges of the Data Warehouse Revolution," Association of Institutional Research Annual Forum, Boston, Massachusetts, May 1995.

UDC 37(574)

Байшымырова А.У., Торекеев Б.А., Асылжанова Д. Е.

1 курс докторанттары, «6D011900-Шетел тілі:
Екі шетел тілі» мамандығы, Абылай хан атындағы ҚазХҚЖӘТУ
Алматы, Қазақстан, e-mail: Dn01@bk.ru,

ҚАЗІРГІ ЗАМАНАУИ БАҒЫТ, САНДЫҚ БІЛІМ БЕРУ РЕСУРСТАРЫ РЕТІНДЕ БОЛАШАҚ ШЕТ ТІЛІ МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ЖӘНЕ АУДАРМАШЫЛАРДЫҢ АҚПАРАТТАНДЫРУДЫҢ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ҚОҒАМ

Түйін: Мультимедиялық және интерактивті сандық білім беру ресурстары оқыту үдерісінде ағылшын пән мұғалім сабақтың түрлі кезеңдерінде: сөйлеу жаттығуларынан фонетикалық зарядтау, сергіту сәттеріне арналған семантизация лексикалық бірліктерді енгізу және пысықтау грамматикалық құрылымдарды жүзеге асыру кезінде «көрнекілік қағидасын», жүргізу кезінде әр түрлі бақылау түрлерін қолдану, орындау үшін үй тапсырмаларын, шығармашылық іс-оқушының және т. б жұмыстарын жүзеге асыра алады. Компьютерлік оқыту студенттерге және шет тілдерінің мұғалімдеріне білім беру процесінің ажырамас бөлігі ретінде мұқият жоспарланған кезде, студенттерге тіл үйренуге көмектесетін көптеген іс-шаралармен қамтамасыз етеді.

Тірек сөздер: интернет, білім беру қызметі, ақпараттық технология, компьютер және сандық ресурстар.

Baishymyrova A.U., Torekeyev B.A., Asylzhanova D. E.

1st year PhD students, Speciality: Foreign languages:
Two Foreign languages, Kazakh Ablai Khan UIRandWL
Almaty, Kazakhstan, e-mail: Dn01@bk.ru

DIGITAL EDUCATIONAL RESOURCES AS A MODERN DIRECTION IN THE TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF A FOREIGN LANGUAGE AND TRANSLATORS IN THE CONDITIONS OF THE INFORMATIZATION OF SOCIETY

The current stage of society development is characterized by the rapid development of means of Information and Communication Technologies (ICT). The ICT development leads to the increased informatization of education. All these factors cause changes in the content of the computer science course and of other disciplines towards the extended use of information and communication technologies. Accordingly, methods of computer science teaching are developing. Nowadays several other areas that have proved to be effective exist and successfully develop in the education informatization along with the traditional computer facilities Implementation of ICT capabilities enables, on the one hand, to solve the problems of individual students' learning, quickly providing the necessary digital educational resources both to the learners and to the teachers based on the needs of the former and the possibilities of the latter. On the other hand, ICT can provide organization of various teaching forms and methods being adequate to individual abilities and skills of the students. This contradiction determines the relevance of the research topic. The global development of information technologies combined with their rapid invasion in education have been shaping the growth of educational facilities over the past few decades. This process involves training enough qualified professionals and improving the general rate of computer literacy. The new stage in the educational system we are facing in terms of training the teachers to use computer devices. Today, learning basic computer skills is not enough - the new agenda requires the use of serious methodology and techniques to be able to harness information resources to aid the teaching process, and at the same time incorporate them seamlessly and effectively into the traditional teaching activity. The teachers must be able to create their own educational module, their own teaching plan, and to be well versed in a specialized methodology.

The President of Kazakhstan N.A. Nazarbayev [1.1] emphasized, "Our path to the future is connected with the creation of new opportunities for the discovery of the potential of Kazakhstan. A developed country in the twenty-first century is an active, educated and healthy citizen. What do we need to do for this?"

First, all developed countries have unique, high-quality educational systems. We have a lot of work to improve the quality of all parts of national education. By 2020, it is planned to provide 100% coverage of Kazakhstan children from 3 to 6 years old with preschool education. Therefore, it is important to give them

modern programs and teaching methods, qualified personnel. In secondary education, it is necessary to pull up secondary schools to the level of teaching foreign language in Nazarbayev - Intellectual schools. Graduates of schools should know the Kazakh, Russian and English languages. The result of training students should be mastering the skills of critical thinking, independent search and in-depth analysis of information. The importance of improving the quality of training a future teacher of a foreign language is reflected in the concept of foreign language education in the Republic of Kazakhstan. The concept of development of foreign language education extrapolates the strategic course of development of education in Kazakhstan to the qualitative update of the domestic foreign language education and the training in this area of qualified personnel that meet global standards.

The concept of the development of education in the Republic of Kazakhstan provides for further improvement of the quality of education of foreign language in secondary and higher educational institutions of our country. In general, we are talking about the arrival of a new paradigm of learning, which is personally oriented, taking into account the educational interests of the students themselves. Informatization of education is a field of scientific and practical human activity aimed at the use of technologies and means of collecting, storing, processing and disseminating information, ensuring the systematization of existing and the formation of new knowledge in education to achieve the psychological and pedagogical goals of training and education. It is important to understand that informatization of education provides achieving two strategic goals. The first one is improving the effectiveness of all types of educational activities based on the use of information and telecommunication technologies. The second is to improve the quality of training of specialists with a new type of thinking that meets the requirements of the information society. Informatization is the tool that allows build an innovative educational system that meets the needs modern information society. The state policy in the field of informatization of society and education is focused on creating a national information infrastructure, building open information and communication systems; provision of wide access of citizens to information and educational resources of the global and local networks, etc., and it is carried out on the basis of regulatory support of informatization of education in the Republic of Kazakhstan.

When working with computer technologies, the role of the teacher changes, the main task of which is to support and guide the development of the personality of students and their creative search. Relationships with students are based on the principles of cooperation and joint creativity. Priority areas in teaching foreign languages are communication, interactivity, authenticity, language learning in a cultural context that develop intercultural competence.

In turn, intercultural communication is communication and communication between people of different cultures, which implies both direct contacts between people and their communities, and indirect forms of communication (including language, speech, writing, electronic communication) [2.34].

M.V. Klarin defines an innovative approach to the learning process as learning, in which the goal is "... the development of students' abilities to master new experience on the basis of purposeful formation of creative - critical thinking, experience and tools of independent educational and research activities, role and simulation modeling , search and definition of personal meanings "[3.26].

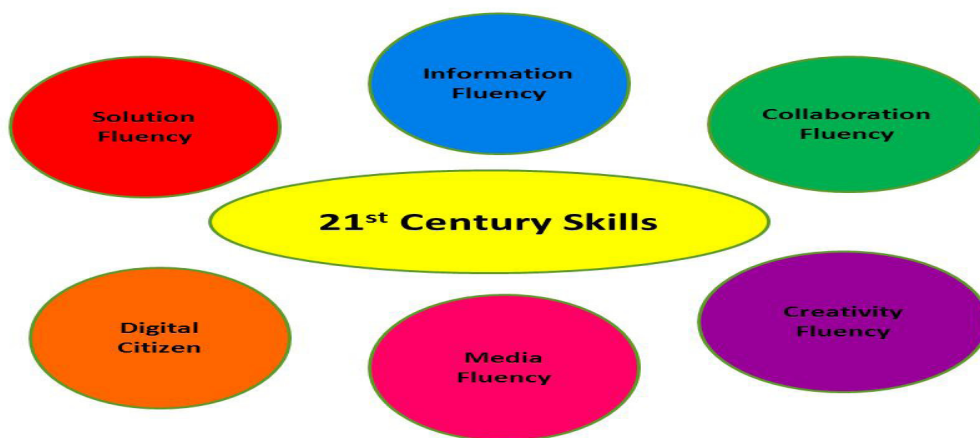
The introduction of any new educational technology and learning tools is not an easy task. Educational technologies and technical means of education can not be bad or good in themselves, better or worse, when comparing one with the other. Obtaining efficiency, intensity, activation or individualization of the educational process and communication depends to a greater extent on how they are used, what tasks are solved in their application. Each innovative teaching tool has its strengths and weaknesses, so a flexible combination of well-proven and innovative teaching tools, a balanced balance of diversity is the best way to use them and achieve the goals of improving the quality of education.

This situation seems quite obvious to those familiar with studies of foreign and domestic scientists and the work of practitioners in the field of informatization of education (S. Peipert, E.Polat, E.Mashbits. N. Rozov, D. Avatesyan, G.K. Nurgaliyeva, D.M. Dzhusubaliyeva. A.I.Tazhigulova, E.V. Artykbaeva et al.), In different years, stated that almost from the moment of the emergence of training programs, their introduction into The learning process is extremely slow and difficult. Strangely enough, but this can be fully attributed to the practice of teaching foreign languages, although at first glance the advantages of using computer (information) technologies in the training of foreign (in our English and German languages seem obvious:

- reference speech of native speakers embedded directly into the electronic textbook;
- an animated display of the movement of speech organs in the pronunciation of sounds, which is absolutely unrealistic for paper carriers;
- the ability to listen to words and expressions any number time;
- recording of written and oral speech of students to compare it with the reference.

For teachers of foreign language classes computer tools are in many ways similar to traditional learning tools (language laboratories for working out pronunciation, VCRs and DVD players for watching movies and broadcasts in the target language). For pupils and students, they are attractive because they are associated with the communication environment in which most young people feel free and easy, and the possibility of wide use of active conversational teaching methods in the most comfortable conditions for them. However, despite the obvious advantages of e-learning resources and a significant improvement in the quality of their technical characteristics, they have not taken a worthy place among the means supporting the teaching of foreign languages.

Before being used to the learning process, any A computer tool must initially be mastered by a subject teacher, since it is he who determines the scenario of the lesson and directs his progress. In order to painlessly include work with ZOR in such a scenario, the teacher needs to be well educated opportunities of the program and to be guided in its work. This requirement it is highly undesirable to neglect, as a teacher who does not speak skill to use the program, causes a negative reaction from those whom he teaches with its help. In this case, a foreign language teacher as a language profile specialist should not be confronted with the technical intricacies of installing, configuring and using programs. Developers of digital learning tools solve issues of implementation in different ways. various possibilities aimed at acquiring lexical and grammatical skills presentation and accessibility of educational information.

In conclusion, it should be said that for teaching foreign languages, the importance is given not so much to knowledge as to acquired skills and abilities, i.e. competencies in all types of speech activities, we note that here it is also necessary to look for new opportunities for combining traditional and innovative formats. For example, using a computer not only as a technical means of education, but as an information and communication technology, opens up access to a huge number of services that are filled with the Internet today and which cannot be ignored. Digital educational resources, e-books and other e-learning tools should be used in addition to traditional forms of education, thereby increasing the effectiveness of communication between the subjects of the educational process. Do not forget that much depends on the competence of the teacher himself, who must competently organize and plan the educational process, adapt existing electronic resources to specific conditions and tasks of training and lead to the creation of their own electronic resources. All this is a key factor in the successful integration of information and communication technologies in the process of learning a foreign language. In addition, in the framework of various modern models of teaching foreign languages, along with the use of computer technologies and foreign language teaching material of a personal nature, it is necessary to develop the verbal intellect given to it as part of a common cognitive, emotional and intellectual potential in a learning person. This will be a powerful incentive for the cultivation of a student's creative approach to learning, which seems to be particularly significant for mastering a foreign language.

REFERENCE

1. Message of the President of the Republic of Kazakhstan N.Nazarbayev to the people of Kazakhstan "Strategy - 2050" New political course of the established state // Kazakhstanskaya Pravda, December 15, 2012
2. 4.G.D.Aubakirov, "Preparing future teachers to use interactive multimedia tools in their professional activities", - Karaganda, 2009, 175 p.
3. 6.N.Ilina, R.Nurgaliyeva Textbook., Methods of teaching English Astana -2010 p.6-29
4. "How Important is IT? - A Study of Perceptions Reality at Three Research
5. Institutions." SCUP Pacific Conference, San Jose, California, April 1997.
6. "Challenges of the Data Warehouse Revolution," Association of Institutional

7. Research Annual Forum, Boston, Massachusetts, May 1995.
8. “Your Accreditation Report: Adding the Planning Link”, with Diane Johnson, SCUP Mountain Region Conference, Denver, Colorado, March 1992.

УДК 37.013

Дуйсалиева С.К., Альмуратова А.Б.

Магистры, преподаватели кафедры
«Практика речи и коммуникации»
КазУМОиМЯ имени Абылай хана
Алматы, Казахстан, e-mail: saulesha88@gmail.com,
e-mail:alina_almuratova@mail.ru

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КВЕСТОВ КАК ТЕХНОЛОГИИ РАННЕГО ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Аннотация: В статье рассматриваются особенности раннего иноязычного обучения в условиях Казахстана, даются требования к современным преподавателям иностранного языка в младшей школе. Авторами обосновывается использование такой технологии как квест для повышения вовлеченности учащихся, их самостоятельности.

Ключевые слова: раннее иноязычное образование, инновационные технологии, личностное и проблемное обучение, методология, компетентностный подход, использование квеста как метода.

Duisaliyeva S.K., Almuratova A.B.

MA, teachers of the chair
Speech and Communication Practice
Ablaikhan KazUIRandWL
Almaty, Kazakhstan
e-mail: saulesha88@gmail.com
e-mail:alina_almuratova@mail.ru

USE OF QUESTS AS AN INNOVATIVE TECHNOLOGY IN EARLY TEACHING OF FOREIGN LANGUAGE

Abstract: The article discusses the features of early foreign language education in the conditions of Kazakhstan, gives requirements for modern foreign language teachers in elementary school. The authors justify the use of such a technology as a quest to increase the learners' involvement and their autonomy.

Keywords: early foreign language education, innovative technologies, personal and problem-based learning, methodology, competence-based approach, use of a quest as a method.

Иноязычное образование в языковом вузе рассматривается как неотъемлемая часть профессиональной подготовки будущего специалиста любого профиля, а владение иностранным языком как критерий, повышающий степень востребованности специалиста на рынке труда и одновременно как один из показателей уровня образованности современного человека. Неудивительно, что в нашей стране иноязычное образование перешло от стандартного способа передачи студентам готовых знаний к развитию их способностей, к анализу, логическому мышлению, так как образование сегодня ориентировано на формирование мыслящей и творческой личности.

Активное внедрение инновационных технологий раннего обучения в иноязычном образовании оказывает существенное влияние на создание образовательных систем, направленных на личностное и проблемное обучение. Целью раннего обучения в иноязычном образовании иностранному языку является подготовка студентов к профессиональной деятельности на основе углубления профессиональных компетенций преподавателя ИЯ в области преподавания иностранного языка на начальном (подготовительном) этапе обучения в рамках расширения как теоретических, так и практических аспектов деятельности. Предусматривается исследование широкого круга проблем раннего обучения иностранными языками и межкультурной коммуникации, углубление базовых теоретических знаний в области современных концепций раннего обучения иностранному языку как средству межкультурной коммуникации; общих теоретических основ педагогического образования, а также приобретение исследовательских умений, необходимых для реализации творческого подхода к решению задач в сфере будущей профессиональной деятельности, овладения технологиями поиска и обработки научной информации. Формирование и развитие у студентов навыков самостоятельного критического осмысления теоретико-прикладных подходов и исследований, существующих в области раннего обучения, также определяет целевые установки образования. Будущие специалисты в рамках раннего обучения должны: 1) обладать знаниями об особенностях обучения иностранному языку в дошкольном и младшем школьном возрасте с учетом

возрастных особенностей и особенностей начального этапа обучения; 2) быть компетентными в области начального обучения иностранному языку, в том числе, владеть методологией, то есть способностью выбора программ, учебных пособий, технологий обучения на основе теоретических знаний; 3) обладать рядом профессиональных умений: планировать и анализировать учебно-воспитательную работу; вести учебную деятельность, то есть быть способным формировать различные навыки и умения иноязычной речи; владеть приемами организации деятельности, в том числе приемами самоорганизации и т.д.

В области раннего обучения иностранный язык обладает мощным потенциалом личностного развития, необходимый для вовлечения растущей личности в общественные процессы, основывающиеся на национальных и общечеловеческих ценностях. Не вызывает сомнений важность обучения иностранному языку с раннего возраста. Для учащихся младшего школьного возраста свойственна большая активность, стремление к практической деятельности, хорошая механическая память, что способствует созданию благоприятных условий для обучения иностранному языку. Учет данных факторов отчасти способствовал переходу к компетентному подходу, нацеленному на формирование гармоничной целостной личности, предполагая развитие у ребенка коммуникативной компетенции, творческой самостоятельности, формирование осознанного конструктивно – преобразующего характера активности, умения работать в коллективе, воспитания положительного отношения к выполняемой деятельности, к изучению языка и к самому языку [1]. Данные задачи эффективно решаются в условиях когнитивно-креативной среды, где в тесной взаимосвязи используются все виды деятельности при опоре на родной язык. Вместе с тем, в условиях ограниченного по времени пребывания детей в языковой школе их реализация в полной мере представляет определенные трудности.

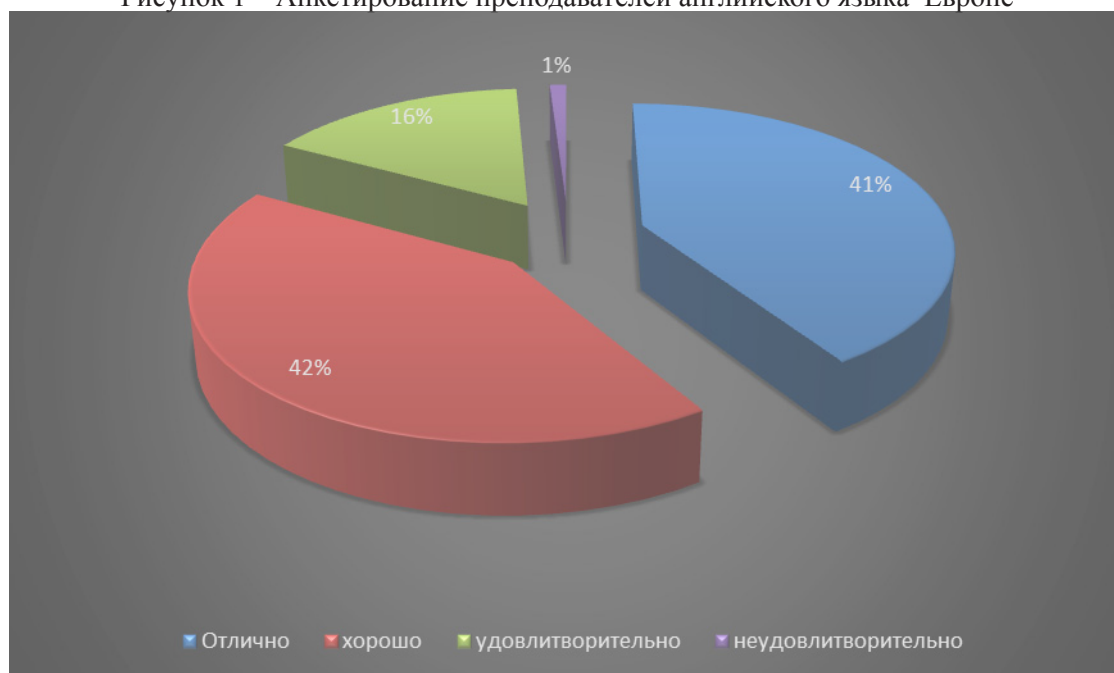
Главное место в образовательном процессе занимает урок, но урок не традиционного старого формата, а современный урок нового тысячелетия, содержащий инновационные технологии, урок, который даст возможность раскрыться каждому ребенку и поверить в свои способности. Современный урок английского языка немыслим без применения инновационных технологий. Применение новых педагогических и информационно – коммуникативных технологий является фактором повышения качества образования, индивидуализации и социализации обучения. При существующем объеме учебных часов развернуть полноценный процесс коммуникации не представляется возможным. Следовательно, проблема состоит в том, чтобы создать в ограниченных по времени занятиях эффективный непрерывный процесс изучения иностранного языка. Таким образом, анализ теории и практики обучения английскому языку младших школьников выявил ряд противоречий между необходимостью интенсификации иноязычной подготовки и дефицитом учебного времени; между необходимостью погружения школьников в иноязычную среду и их недостаточной личностной включенностью в процесс обучения в лимитированном временем рамках занятий; между возможностью внедрения инновационных форм, методов обучения языку и преобладанием традиционно вербальных, малоинформативных субъект – объектных технологий обучения. Данные противоречия обусловили обращение к новым инновационным технологиям, среди которых особую нишу занимают квесты.

Для начала, рассмотрим, что такое квест. Квест — это компьютерная игра-повествование, в которой управляемый игроком герой продвигается по сюжету и взаимодействует с игровым миром посредством применения предметов, общения с другими персонажами и решения логических задач. Кроме того, квест — это интеллектуально-экстремальный вид игр на улицах города и за его пределами, который стремительно набирает популярность в кругах молодежи[2]. В педагогике термин квест-технология впервые был упомянут в 1995 году. Профессор университета Сан-Диего (США) Берни Додж предложил использовать данный прием как способ организации поисковой деятельности в учебном процессе. Квест — это приключенческая игра, в которой необходимо решать задачи для продвижения по сюжету. Суть в том, что, как правило, есть некая цель, дойти до которой можно последовательно разгадывая загадки. Каждая загадка – это ключ к следующей точке и следующей задаче. А задачи могут быть самыми разными: активными, творческими, интеллектуальными. Замечательно то, что квесты могут проводиться как в классе, так и в городе, на природе, то есть практически в любом окружении[3].

Проанализировав передовой педагогический опыт в данной области, мы пришли к выводу, что в отечественной методике преподавания квест-технология находится лишь в процессе становления. Поэтому считаем, что дальнейшее его развитие и совершенствование даст возможность повысить качество изучения иностранных языков и его доступность для каждого учащегося. И, конечно же, приближение иностранной технологии к современным казахстанским реалиям позволяет говорить о новизне педагогического опыта. Мы провели небольшой сравнительный анализ использования квест технологий на уроках английского языка за рубежом (Европа) и у нас в стране. По нашим данным видно,

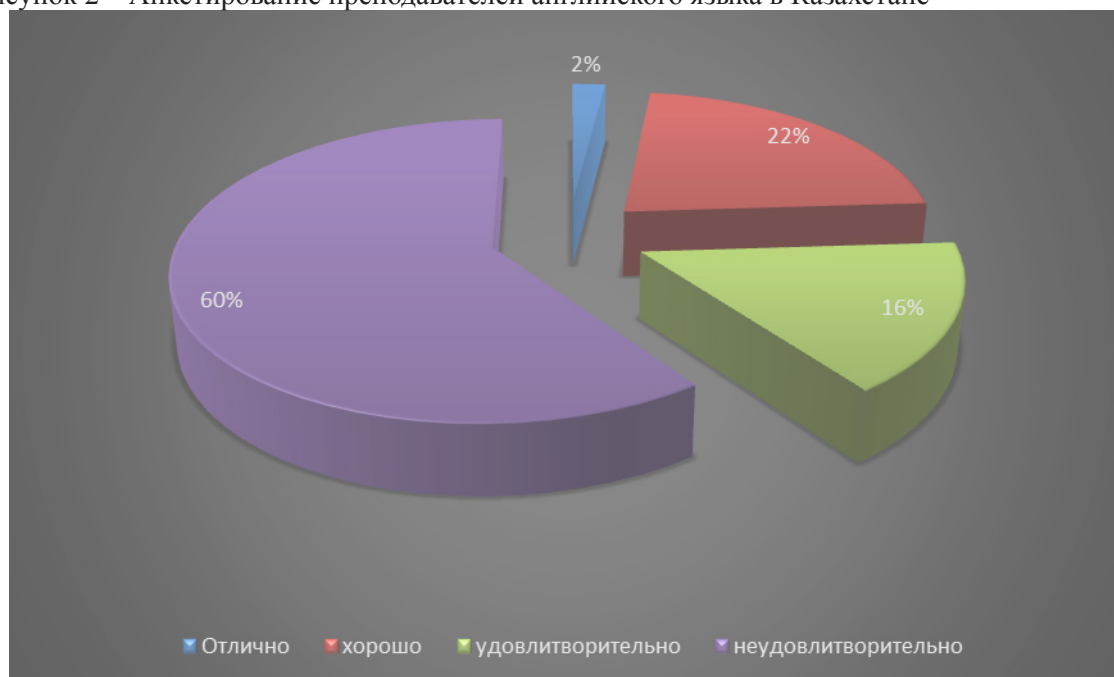
что в большинство иностранных преподавателей Европы - более 42% (Рис. 1) - относятся положительно к данной технологии и характеризуют ее как источник вдохновения и творческого развития самого учителя.

Рисунок 1 – Анкетирование преподавателей английского языка Европе

По мнению наших зарубежных коллег, эта технология является хорошим методом обучения иностранного языка, и большинство респондентов заявили, что квесты дают отличные результаты. Они также заявляют, что использование квестов повышает автономность учащихся, создавая благоприятные условия для развития самостоятельности. Однако опрос отечественных преподавателей показал другие результаты, так как в нашей стране всего около 20% (Рис. 2) опрошенных преподавателей с энтузиазмом относятся к квест технологиям. Как видно из наших данных, большинство преподавателей в Казахстане не используют данную технологию на уроках иностранного языка, одной из причин которого может быть не готовность или неумение пользоваться инновационными коммуникационными технологиями опосредованного общения.

Рисунок 2 – Анкетирование преподавателей английского языка в Казахстане

Настоящий анализ анкетирования показывает, что квест технология для казахстанского

образовательного пространства на данный момент нова, актуальна и, несомненно, потенциальна важна, так как многие методисты (из России, Европы и Канады) поддерживают мнение о многочисленных преимуществах данной технологии.

Помимо прочего, иностранные коллеги отмечают тот факт, что данная технология предполагает совместное обучение и побуждает учащихся работать над проектами в группе. Результаты его использования на уроках английского языка показали, что вэб - квест является важным источником вдохновения для учителей, подходящим методом обучения и способом интеграции Интернета в обучении иностранному языку[4].

Несмотря на то, что в нашей стране мало используется данная технология на уроках иностранного языка, мы считаем, что у нее есть будущее, так как опыт зарубежных учителей показывает хорошие результаты. Говоря о преимуществах технологии, необходимо указать и на ее недостатки: квест-технология неуместна при изучении сложного грамматического материала, а также имеет место риск перенасыщения урока игровой деятельностью.

Пробуждающийся интерес к применению квеста в обучении гуманитарным дисциплинам, в частности, в преподавании иностранных языков, обусловлена тем, что он развивает критическое мышление учащихся, умение сравнивать, анализировать, даже классифицировать информацию. У учащихся повышается внутренняя мотивация, поскольку они воспринимают задание как нечто нестандартное, отличающееся от множества заданий и уроков иностранного языка, что ведет к повышению эффективности познавательного процесса, вовлеченности учащихся в процесс.

Другой отличительной особенностью квеста является то, что он как игровая форма обучения также способствует развитию воображения, установлению эмоциональных контактов между учащимися, снимает чрезмерное психологическое напряжение в классе, помогая испытать чувство защищенности, взаимопонимания и собственной успешности.

Хотелось бы отметить тот факт, что квест, как и многие интернет – технологии, позволяет работать учащимся в свободное время и на расстоянии друг от друга. Происходит опосредованное общение между участниками квеста. Необходимо отметить, что учебный процесс, опирающийся на использование образовательного квеста как интерактивной формы обучения, организуется с привлечением всех учащихся без исключения. Таким образом, совместная деятельность означает, что каждый учащийся вносит свой особый индивидуальный вклад, поскольку в ходе работы над квестом идет обмен знаниями и идеями. Организуются парный и групповой виды взаимодействия, осуществляется работа с различными источниками информации. Таким образом, создается среда образовательного общения, которая характеризуется открытостью, равенством аргументов, накоплением совместного знания, возможностью взаимной оценки и контроля.

Таким образом, можно сделать вывод, что квест – технология, в целом, выступает как эффективная инновационная технология формирования иноязычной коммуникативной компетентности младших школьников, так как она 1) повышает мотивацию обучения; 2) насыщает содержание обучения языку разнообразным материалом в соответствии с ведущими дидактическими принципами обучения; 3) на базе активных методов (проектных, поисково-исследовательских, игровых, интерактивных, командных) у школьников формируется устойчивая личностная позиция, которая способствует эффективной самореализации в процессе языковой подготовки, развитию самостоятельности и автономности учащихся, что немаловажно.

Изучение опыта применения данного метода в процессе обучения английскому языку детей раннего возраста позволяет нам сделать вывод о том, что квест является инновационным приемом среди игровых методов обучения, который еще не получил широкого развития в дошкольных и младших школьных образовательных программах, несмотря на факторы, определяющие данный метод, как успешный в раннем обучении: есть сюжетная игра с определенной целью, для достижения которой необходимо принять правила игры, и выстраивать иноязычную коммуникацию. Выполнение заданий способствуют развитию навыков аудирования и чтения на иностранном языке, поиск решений проблемных ситуаций активизирует логическое и творческое мышления школьника, способствуя его всестороннему развитию.

Подводя итоги вышесказанному, следует отметить, что само по себе использование квестов на уроке иностранного языка еще не гарантирует успех и достижения со стороны учащихся и преподавателя. Мы твердо считаем, что комплексное использование инновационных технологий делает процесс обучения иностранным языкам более эффективным, разнообразным и повышающим мотивацию к изучению предмета. Также следует подчеркнуть, что инновационные технологии при обучении иностранным языкам в казахстанских вузах, безусловно, должны использоваться наряду с традиционными методами

обучения, и решения по составу данных технологий и степени их активного применения должно приниматься ведущим преподавателем или методическим объединением. Целью вузовского обучения иностранному языку является свободное владение выпускником иностранным языком для общения в своей будущей профессиональной сфере.

ЛИТЕРАТУРА

1 Будняя О.Н., Гончарова Е.А. Метод «квест» как инновационная технология обучения английскому языку младших школьников // Университетские чтения – 2017, Материалы научно-методических чтений. - 2017. - С. 27-31.

2 Эсаулова О.В. Использование квест- технологии в обучении английскому языку - Режим доступа URL: <https://soiro.ru/sites/default/.../pozasnitelnayazapiskaesaulova.docx> (дата обращения 05.10.2018).

3 В. Dodge Some Thoughts About WebQuests - Access mode: http://edweb.sdsu.edu/courses/edtec596/about_webquests.html - (дата обращения 06.10.2018).

4 WebQuest in the Classroom – Analysis of its Impact (2005) - Access mode: <https://www.researchgate.net/publication/228968296> -(дата обращения 05.10.2018).

ӘОЖ 378.14

Джелдыбаева Р.Б.,

ф.ғ.к., доц.

Абылай хан ағындағы Қаз ХҚ және ӘТУ,
Алматы, Қазақстан, e-mail: nawrao@mail.ru

ШЕТ ТІЛДЕРІН ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІ. МУЛЬТИМЕДИА МЕН КОМПЬЮТЕРЛІК ТЕХНОЛОГИЯ

Түйін: Бұл мақалада шет тілін оқытуда қолданатын жаңа технологиялық әдістер туралы сөз қозғалады. Біз өмір кешіп отырған заман – технологияның, оның ішінде интернет, компьютерлік техниканың қарқынды дамып жатқан дәуірі. Осы орайда, біз қазіргі студенттің жаңа ақпараттарды компьютерлік ақпараттық көздер арқылы алғанда, оны оңай қабылдап, жеңіл сіңіретінін ұмытпауға тиіспіз. Шет тілін оқыту үдерісінде онлайн сабақтар мен компьютерлік технологияны қолдану бұл үдерісті студенттер үшін жеңілдетуге мүмкіндік береді және оларға әдеттегідей ыңғайлы орта қалыптастырады.

Тірек сөздер: Сандық технология, әдістеме, инновация, компьютер, технология, шет тілі, әдіс

Jeldybayeva.R.B.

Docent, Candidate of Philological Sciences
Almaty, Kazakhstan
e-mail: nawrao@mail.ru

INNOVATIVE METHODS OF EDUCATING FOREIGN LANGUAGES. MULTIMEDIA AND COMPUTER TECHNOLOGY

Abstract. This article deals with the newest technological methods of teaching foreign languages. The society we live in is rapidly evolving technology, including the Internet and computer technology. In this case, we should not forget to make it easy to give new materials to students through informational computer resources. The use of online lessons and computer technology in the process of learning a foreign language allows the students to simplify this process and create more comfortable environment for them.

Keywords. Digital technology, methodology, innovation, computer, technology, foreign language, method

Қазіргі таңда сандық технология әлемдік дамудың айнасы болып тұрған кез. Сандық технологияны өмірге дендеп енгізіліп халықтың өміріне өз үлесін қосуы қажет. Елімізде Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың тапсырмасы бойынша экономикалық және әлеуметтік салаларда сандық жүйені жетілдірудің жаңа жобасы жасалуда. Осы мақсатта барлық жоғары оқу орындарында сандық технологиялары қолдану үрдесі жолға қойылуда. Шет тілін оқытуда интернет, компьютерлерді қолдану табылмайтын құралдар болып табылады.

Біраз жылдардан бері шет тілдерінен дәріс беретін оқытушыларды оқытудың жаңа әдістері толғандырып келеді. Көптеген елдердегі әдістемешілер бұрыннан қолданылып келе жатқан әдістер мен технологияларға сараптама жасаумен және оларды заманауи өмірге бейімдеумен айналысып келеді, сонымен бірге олар оқытудың тың жолдарын іздестірумен де шұғылдануда. Кейбір оқытушылар қалыптасып қалған әдістерді сақтап қалуды жақтаса, басқалары жүйені толығымен өзгертуді қалап отыр. Сонымен қатар, оқытушылардың үшінші бір тобы оқытудың жаңа және ескі үлгілерін біріктіруді ұсынып отыр. Алайда барлығы да өзгерістер қажет екендігімен таласпайды. Бұл жағдайды: тіл оқыту мақсатына

қойылатын соңғы талаптар, заманауи студенттің психологиясы, бізді қоршаған ортадағы технологиялық өзгерістер сияқты бірнеше фактормен байланыстыруға болады.

Біз өмір кешіп отырған заман – технологияның, оның ішінде интернет, компьютерлік техниканың қарқынды дамып жатқан дәурені. Осы орайда, біз қазіргі студенттің жаңа ақпараттарды компьютерлік ақпараттық көздер арқылы алғанда, оны оңай қабылдап, жеңіл сіңіретінін ұмытпауға тиіспіз. Шет тілін оқыту үдерісінде онлайн сабақтар мен компьютерлік технологияны қолдану бұл үдерісті студенттер үшін жеңілдетуге мүмкіндік береді және оларға әдеттегідей ыңғайлы орта қалыптастырады. Мультимедиялық ресурстарды қолдану арқылы шет тілін оқыту үдерісін оқу аудиториясынан тысқа шығарып, үздексіз сипатқа айналдыруға болады. Аталған ресурстарды қолдану нәтижесінде (желіде тілде сөйлеушілермен қарым-қатынас жасау, әртүрлі жаттығулар жасау, шет тілін білуге талап етілетін әртүрлі сайттарды қолдану) шет тіліне деген қызығушылық пен қажеттілікті арттыруға мүмкіндік туады.

Осыған орай, қазіргі заманның мектептер, лицейлер, колледждері мен жоғарғы оқу орындарына шет тілін оқытуда осы уақытқа дейін қолданылып келген оқыту жолдарына жаңа талаптар қою және ғылым мен техниканың дамуын есепке ала отырып, жасалған инновациялық әдістерді іздеу қажет екені айдан анық. Осы кезге дейін қолданылып келген оқытушының түсіндіруіне негізделген оқыту үлгілерінен бас тарту мақсатында оқытудың жаңа үлгілерімен қатар мультимедиа мен интернет технологияны қолдану аясы кеңейеді деп күтілуде. Оның үстіне кейінгі кездері шет тілін үйренуші студенттерге компьютерге сүйену ұсынылуда, ал бұл өз кезегінде оқу жүктемесінің 40-50 пайызын қамтиды. Мұндай түбегейлі өзгерістер компьютерлік технологияны пайдалана отырып, оқудың озық әдістеріне қол жеткізген студенттің рөлін арттыру қажет деген идеямен астасып жатыр. Алайда мультимедиялық технологияның да өзіне тән кемшіліктер бар екенін, сонымен қатар мультимедияны қолдану үшін оқытушыдан қосымша біліктілік пен машықты талап етілетінін ұмытпауымыз керек. Өйтпейінше, жұмсалған күш пен жігердің құмаға сіңгендей болатыны, қол жеткен нәтиженің мардымсыз болары айқын.

Компьютерлік технологияны қолдана отырып, шет тілін оқыту төмендегідей құрылымдардан тұрады:

- Видео клип, флэш анимация, вебквест, подкаст, жаңалықтар ж.т.б. секілді түпнұсқалық тілдік материалдардан;

- E-mail, компьютерлік мәтін редакторлары, әлеуметтік желілер, дыбыстық немесе бейнелік конференциялар арқылы студенттің тілде сөйлеушілермен байланысына мүмкіндік беретін онлайн ортадан;

- Фонетиканы, лексиканы, грамматика мен сөйлем сараптауды үйретуге бағытталған оқыту құралдарынан (онлайн қосымшалар мен бағдарламалар). Аталған құралдар «мәтіннен сөйлеуге қарай», сөйлеу мәнерін тану, интерактивтік және бақылау тапсырмаларынан тұрады;

- Оқытушы мен студенттер, студент пен студент арасында байланыс орнатуға мүмкіндік беретін онлайн ортадан;

- Оқытудың ойын үлгілерінен.

Шет тілін үйрету жолында компьютерлік технологияларды қолдануды ұсынатын арнайы құралдар мен оқу құралдарының мол шоғыры бар.

Технология шолуындағы Golonka et/ al/ (2014). Аталмыш тәсіл шет тілдерін үйренуде жиі қолданылады, оған төмендегідей құралдар кіреді: курсты басқару жүйесі (GMS); интерактивті тақталар; ePortfolio (студенттің өзі жасаған студент жұмысының сандық мұрағаты); corpus (ауызша, жазбаша немесе екі түрдегі түпнұсқа сипатындағы тілдік жинақтар); электронды сөздіктер; электронды аңдатпа (сөздің немесе сөйлемнің деңгейі туралы сілтеме, контекстік аудармалар немесе түсіндірмелі ақпараттар); ақылды оқыту жүйелері; грамматиканы тексеретін бағдарламалар; сөйлеу мәнерін автоматты түрде анықтайтын бағдарламалар (ASR) мен фонетикалық бағдарламалар; виртуалды ойындар; чаттар (синхронды компьютерлік коммуникация: мәтінді немесе аудио); әлеуметтік желілер; блогтар; интернет жиындар немесе хабарландыру тақталары.

Компьютерлік технологиялар шет тілін оқыту үдерісін қалай жақсарты алады? Компьютерлік технологияны қолдану үдерісі мен нәтижесі, оның оқытудағы қалай пайдаланылатынына тікелей байланысты. Шет тілін оқытудағы компьютерлік оқудың екі түрін ерекше атауға болады. Бірінші түрі компьютерлік технология оқыту мен үйренудің дәстүрлі үлгісін толықтыра түседі және жылдамдатады, жеңіл және тиімді етеді деп есептейді. Ал екінші түрі дәстүрлі әдістермен салыстырғанда, студенттің құзыретін кәдімгідей арттыруға жол ашатын оқыту мен үйретудің жаңа инновациялық әдістерін ұсынады.

Шет тілін оқытуда компьютерлік технологияны қолдану нәтижесіне әсер ететін тағы бір фактор – студентпен қарым-қатынас жасау үлгісі. Қарым-қатынас жасаудың үш түрі белгілі: студент пен оқу материалы арасында, студент пен оқытушы арасында, студенттер арасында.

Компьютерлік технологияның көмегімен қандай жетістіктерге қол жеткізуге болады? Шет тілін оқытудағы компьютерлік технологияның әсерін зерттеудің жеткілікті жүргізілмегеніне қарамастан, оның тиімді жақтары туралы айта беруге болады. Қолдағы барлық мәліметтерге шолу жүргізіп шығып, компьютерлік жүйелердің көмегімен студент сөйлеу, түсіну, сөздік қор, грамматика, жылдамдық секілді біліктіліктерді дамытуда зор табысқа жететіндігіне көз жеткіздік. Оның үстіне компьютерлік оқыту бағдарламалары бақылау мен бағалаудың үздік түрін беріп отырғанын сеніммен айтуға болады. Компьютерлік оқыту бағдарламалары студентке дәл, нақты нұсқаулар беріп, оның жұмысын бағалай алатын оқытушының міндетін атқарады. Әдетте мұндай жүйелер төрт құрамдастан тұрады: интерфейс (тұғыр), үлгі-мысал (тақырып пен студент менгеруі тиіс білік), студенттік модель (студент білімінің ағымдағы деңгейі) және оқытушы моделі (студенттік модель мен үлгі-мысал арасындағы айырмашылыққа сүйене отырып, бақылау мен нұсқау жолдарын бақылайды).

Дыбыстау жолын компьютерлік оқыту (аудасити), бұл сөйлеу мәнерін автоматты түрде тану жолы, ол дыбыстау біліктілігін жылдамдатуға және оқытушымен салыстырғанда тиімді түрде бақылауды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Бұл бағдарлама үлкен көмек бере алады, өйткені студент өз бетімен жұмыс істей алады, ол басқа студенттердің алдында жаңа сөздерді дыбыстау кезінде орын алуы мүмкін қысымнан құтылады.

Сандық ойындармен оқыту (DGBL) студент бойындағы біраз құзыреттіліктің дамуына жол ашады. Оқыту ойын үлгісіне негізделетіндіктен, қызықты өтеді, білім өзіндік контекстке құрылып, тілдік орта пайда болады. Үдеріске емін-еркін кірігу мен оқытудағы нәтижеге қол жеткізу үшін маңызды болып табылатын интерактивтік бақылау мәселелерді шешу мен сыни ойлау біліктілігін дамытады.

Чат (компьютерлік технология көмегімен жүргізілетін әңгіме-сұхбат) сөйлеу біліктілігін арттырады, қолданылатын сөздік қорды кеңейтеді, оқушының назарын дамытады (нәтижеге қол жеткізу жолында студент өзінің не білетініне және нені толық білмейтініне назар аударады) және үлгіні ойында ұстауға тырысады (түсініп сөйлеуге арналған тілдік тапсырманы орындау үшін тілдің құрылымдық/синтаксистік аспектісіне көңіл бөледі).

Мәтіндік компьютерлік коммуникация тілдік тіркестерге деген көңілді арттыруға, жазбаша тапсырмаларды орындау мен сөздерді есте сақтауда тілдік қателермен жұмыс жасауда ынталандыруға бағытталған. Сонымен қатар, ол оқу аудиториясында студенттерді ауыз-екі коммуникацияға дайындай алады. Синхрондалмаған және синхрондалған компьютерлік қарым-қатынас шет тілінде сөйлеу білігін дамытуда пайдалы бола алатындығы дәлелденген.

Электронды сөздіктердің көмегімен студент тапсырмаларды өте жылдам орындай алады, сөздік қорды қарастыру жиілей түседі. Бұл құзыреттілікті дамытпағанымен, түсіну жолын жылдамдата түседі.

Онлайн аудио және видео мультимедиялық көздермен студент аудиториядан тыс уақытта жұмыс істей алады, соның арқасында дағдылану мен өзіндік жұмыстың жиегі арта түседі. Студент оқу материалымен өзіне ыңғайлы үрдісте және қалаған уақытында жұмыс істей алады. Олар қате жіберіп қоямын деп қорықпастан, аудио материалдармен еркін жұмыс істеп, біліктіліктерін арттыруға тырысады.

Компьютерлік технологияны қолданудың басқа да артықшылықтары. Ынталану мен сенімділік.

Шет тілін үйрену кезінде студенттердің технологияларды қолданудың пайдасының мол екенін және дәстүрлі әдістерге қарағанда компьютерлік технологияны артық санайтындығын көптеген зерттеулер дәлелдеп беріп отыр. Технологиялардың арқасында студенттер оқу үдерісіне белсенді түрде тартылады және оны жақсы қабылдайды. Студенттер компьютерді қолдануды инновациялық және тартымды әдіс деп есептейді және олар оқытушымен салыстырғанда технологияға тез үйренісіп алады. Компьютерлік технологияны қолдану студент бойынан мазасыздықтың қашуына, бағалаудан ада тәуелсіз орта қалыптастыруына және осының арқасында өзін емін-еркін сезініп, тіл үйрену үдерісінен ләззат алуына мүмкіндік береді. Онлайн аудио және видео ресурстар шет тілін үйренуге деген құлшынысты арттыра түседі.

Шетел мәдениеті туралы білім. Компьютерлік технология мен интернет ресурстарлы қолдану кезінде студент тілді үйреніп қана қоймайды, сонымен бірге басқа елдің мәдениетін де танып біледі. Елге тікелей бара алмаса да, бөтен мәдениеттің өкілдерімен етене араласуды үйренеді. Мәдениет жайлы білімді тілде сөйлеушілермен хат алмасу немесе Скайп арқылы байланысу арқылы дамытуға үлкен мүмкіндік ашылады. Шет тілін оқу мен тілдік құзыреттерді дамыту үдерісі кезінде мәдениетаралық қарым қатынастың дағдылары қалыптасады.

Оқытудың әртүрлі үлгілерін қолдану дағдысы. Шет тілін оқуда компьютерді қолдану үдерісі кезінде бұрыннан техникалық және компьютерлік машығы бар студенттер дәстүрлі әдістерді қолдана оқытқаннан гөрі әлдеқайда жоғары жетістіктерге жететіні белгілі, ал компьютерлік технологияға жақындығы бола

қоймаған студенттер оны меңгеруге деген қызығушылығы артады.

Компьютерлік технология студенттің өздік жұмысын ерекше деңгейге көтеріп, алға қойылған мақсатқа жету үшін қажетті деп табылған материалды, тапсырманы зерттеу мен оқуда өз үрдісін табуына жол ашады, ол оқу уақыты пен орнын да өзі белгілей алады. электронды хаттар мен компьютерлік жазба жұмыстарының басқа да түрлері өзін-өзі бақылау дағдысын қалыптастырады, өйткені соңғы нұсқасын теріп шыққанға дейін жазылған жұмыс тексеріліп қояды. Студент сөйлеген кезден гөрі жазған кезде өзін-өзі сенімдірек болады.

Компьютерлік технологияның дәстүрлі әдістермен үйлесуі. Шет тілін оқытуда инновациялық технологиялық әдістердің дамуымен қатар оларды дәстүрлі әдістермен қалай үйлестіруге болады деген мәселені шешу қажет болды. Тіл оқытудың компьютерлік формасы оқытудың аралас әдістемесінің бір бөлігіне айналуы тиіс. Аудиториялық сағаттар саны шектеулі болғандықтан, студенттің сабақтан тыс уақытта орындай алатын жұмыстардың үлгілерін көбейту қажет. Осы орайда компьютерлік технология мен интернет ресурстар көмекке келеді. Студенттің шет өздігінен үйренуін қамтамасыз ететін әртүрлі материалдар жеткілікті. Мысалы:

- Ойынға негізделіп, жұмбақты, ребус пен бас қатырғыштарды шешуді талап ететін әңгімелер;
- Мәтінді жылдам оқып түсінетіндей үлгіде құрылған мәтіндерді экранға шығарып, ішіндегі жаңа сөздерді анықтауға бағытталған сөздіктер. Бұл тәсіл жұмысты жылдамдатып, сөздіктен жаңа сөздерді іздеуге деген құлықтарын арттырады;
- Лексиканы тексеруге және грамматиканы өңдеуге арналған жаттығулар.

Компьютерлік технологияны ақылмен және сауатты қолдана алған жағдайда, тілдік құзыреттерді дамытуда ол зор пайда әкеледі деген қорытынды жасауға болады. Ол студенттің өзіндік жұмыстарын ұйымдастыруда ерекше маңызға ие. Олар тілдік кедергілер мен студенттің бойындағы психологиялық кемсінуді жоюда таптырмас құрал. Шет тілін үйренуде компьютерлік технология студенттердің қызығушылығын арттырып, ынталандырады. Интернет ресурстар студент бойында мәдениет аралық коммуникацияны және басқа мәдениет жайлы білімді қалыптастырады. Осы аталған артықшылықтар компьютерлік технологияны заманауи білім беру ортасына кірістіру қажет екенін дәлелдеп беріп отыр.

Мультимедиа мен компьютерлік технология қолданылатын инновациялық әдістеменің бойындағы барлық артықшылықтарды ескере отырып, оқу үдерісінің жетістік болуы оларды пайдаланып қана қоюда емес екендігін естен шығармаған жөн. конструктивизм ұстанымын басшылыққа алу қажет, соған сәйкес студент білімді пассив тұтынушы емес, белсенді өндіруші болуы маңызды. Студент белсенді болған кезде ғана сырттан келген ақпарат оның бойына білім ретінде сіңе алады. Осы ұстаным мультимедиалық оқыту негізіне енуі керек. Оқытудың мұндай түрін қолдану кезінде, тіпті технология мен мониторды пайдалануда оқытушының басым болуы студент ынтасы мен қызығушылығының басылып қалуына әкелуі мүмкін. Шет тілінің оқытушысы оқу үдерісіндегі өз рөлін жақсы орындап шығуы үшін, өзінің сабаққа деген әдеттегі көзқарасын қайта қарауы тиіс. Алайда, оқытушы студентті үлкен көлемдегі оқу ресурстарымен қамтамасыз етіп, барлық бастама мен үрдісті студенттің қолына өткізіп беруі тиіс немесе зерттеу жұмыстарына басымдық беріп, лекциялық жүйеден мүлдем бас тартуы керек деген пікір емес. Оқытушы өзінің басым рөлін пайдалана отырып, жалпы білімділік мақсаттардан бастап, біртіндеп компьютер мен мультимедианы орынды қолдануға көшуі қажет, сондай-ақ ол мультимедианы оқу үдерісінің бір құрамдас бөлігіне және күшті құралға айналдыра отырып, студенттің шығармашылық өзіндік жұмыстарды жасауына жол ашуы керек.

Компьютерлік технологияны қолдана отырып, шет тілін оқытудың инновациялық тәсілі тағы біраз зерттеуді және іс жүзінде тестілеуді талап етеді деген қорытынды жасауға болады. Оқытушының бастама көрсетіп, мультимедиа мен компьютерлік оқу жүйесінің артықшылықтарын толық көлемде қолдануға дайындығы, проблемаларды анықтап, оны шешуге ұмтылуы аталған әдістің жетістікті болуының алғы шарты. Егер оқытушылар жаңа әдістерді зерделеп, тәжірибесімен ұштастырса, оқыту әдістерін жетілдіре берсе, мультимедиа шет тілін оқыту үдерісін дамытуға өз үлесін қосар еді, үлкен жетістіктерге жетуде көмекші қызметін атқаратын еді.

ӘДЕБИЕТ

1. Қунанбаева С.С. Современное иноязычное образование. Монография, 2005
2. Қунанбаева С.С. Компетентностное моделирование профессионального иноязычного образования. Алматы, 2014.- 208с.
3. Қудрявцева Л.В. Шет тілін оқытуда пәнаралық телекоммуникациялық жобаларды пайдалану (АҚШ-тың мәдениеттану материалдары негізінде, кәсіптік деңгей) // Пед. ғыл. канд. дисс. – Тамбов, 2011.
4. Полат Е.С. Шет тілінің сабақтарындағы жобалар әдісі // Мектептегі шет тілі. -2000.-№2-3.
5. Полат Е.С. Шет тілінің сабақтарындағы интернет // Мектептегі шет тілі. -2009.-№2-3.

Ділдабек Ұ.

Шет тілдер сөйлеу тәжірибесі

кафедрасының мұғалімі

«6M020700-Аударма ісі»

мамандығының магистранты

Абылай хан атындағы ҚХЖ және ӘТУ

Алматы, Қазақстан, e-mail: scarlet95@mail.ru

ЕТЕЛ ТІЛІН ЕРТЕ ЖАСТАН ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

Түйін: Заманауи әлемде адамдар әр түрлі ақпараттық технологиялармен қоршалған: компьютерлер, ноутбуктар, планшеттер, электронды кітаптар және смартфондар. Барлығы біздің өмірімізді әртүрлі және ыңғайлы етеді. Заманауи балалар - бұл жоғары технологиялық балалар, қағаз жүзінде қолдану оларға қызықсыз әрі түсініксіз. Мұғалім өзгеріп жатқан шындыққа бейімделіп, оқу процесінде сандық технологияларды және олардың өнімдерін пайдалануды үйрену қажет.

Тірек сөздер: компьютер, ноутбук, сандық технологиялар

Dildabek U.,

teacher of the Department of foreign

languages speech practice,

Undergraduate of Translation studies of Ablai Khan KazUIR and WL,

Almaty, Kazakhstan, e-mail: scarlet95@mail.ru

INNOVATIVE TECHNOLOGIES OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE AT AN EARLY AGE

Abstract: In the contemporary world, a person is surrounded by all sorts of information technologies: computers, laptops, tablets, e-books and smartphones. Everything makes our life diverse and more convenient. Modern children - are children of high technology, paper carriers become uninteresting and incomprehensible to them. The teacher needs to learn to adapt to changing reality, learn to use digital technologies and their products in the learning process.

Keywords: computer, laptop, digital technologies

Қазіргі замандағы мектептер қазіргі әлем секілді өте қарқынды дамып келе жатыр. Заманауи инновациялар білім беру үрдісіне қарқынды енгізіліп, балаларға өзгеріп жатқан өмірге бейімделуге көмектеседі. Балалар жалпы ақпараттың көбісін компьютерден алады. Қазіргі таңда, балалар көп уақытысын компьютерге немесе заманауи гаджеттерге жұмсайтыны құпия емес. Мұғалімдер, компьютердің мүмкіндіктерін білім беру мақсаттарына қалай пайдалануға болатынын білу керек. Компьютерді сабақ барысында пайдалану балаларды оқыту процесіне зор мүмкіндік ұсынады. Сонымен қатар, мектептерде оқу сапасын жақсартуда әр түрлі жаңа технологияларды пайдалану тәжірибеге еніп жатыр. Шетел тілі ана тілімен қоса оқушының сөйлеу қабілетін және жалпы дамуын ғана жетілдіріп қоймайды, оны өзін қоршаған айналасындағы адамдармен қарым-қатынас мәдениетіне де үйретеді. Осыған орай, оқушының шетел тілінде сөйлеу қабілетін жетілдіру мектепте берілетін білім мазмұнының негізгі мақсаты болып табылады, оқулықпен және басқа оқушылармен қарым-қатынас барысында оқушы барлық пәндерді меңгереді.

Шетел тілдерін меңгеру кезінде, үйреншікті грамматика, сөздік қор немесе шет тілінде әңгімелерді оқу бойынша үйрену үнемі іске аса бермейді. Сол себепті, қазіргі таңдағы мүмкіндіктерді пайдалана отырып YouTube вебсайт арқылы шет тілдің listening бөлімін жаттықтыруға болады. Бір екі ай listening бөлімін жаттықтырған соң, құлақтың тыңдау рефлексі шетел тілдерін тез анықтай алады. Мысалы, Learn English with Emma, TedTalks, IELTS Liz және де басқа да көп интернет оқу материалдарын оқушыларға ұсынып, шетел тілдерін дамытуға ең тиімді видео сабақтардың бірі. Тыңдау тақырыбын жалғастыратын болсам, музыканың ықпалы да өте зор. Ән тілдік қарым-қатынас ретінде жаңадан пайда болған сөздер мен сөз тіркестері оқушының сөздік қорының көбеюіне ықпал етеді. Шет тілінде өлеңдер мен әндерді айтып үйрену барысында балалар дыбыстарды айтып үйренеді, сол арқылы сөйлемдерде сөздерге дұрыс екпін қойып үйренеді. Сонымен қатар, электронды оқулықтарды пайдалану арқылы оқушының шығармашылық қабілетін арттыруға, ізденісін ұлғайтуға, танымдылық көзқарасын қалыптастыруға, өзіндік жұмыстарды тез орындауға машықтанады. [1]

Қазіргі таңда, электронды оқулықта анықтамалық сөздік, тараулар бойынша тапсырмалар және де тесттер болады. Осындай тапсырмалар бойынша, оқушылардың өзіндік ізденісі туады. Жаңа инновационды технологияларды қолдану арқылы оқу үрдісінің барлық деңгейінде пәнаралық байланыстарды тереңдетуге мүмкіндік береді. Оқушылардың оқу-танымдық құзіреттіліктерін қалыптастырып, танымдық іс-әрекет белсенділіктерін арттыру үшін, көрнекті құралдар, техникалық құралдарды жиі пайдалану

қажет. Бастауыш сынып барлық білімнің қалануының негізі. Бастапқы сынып оқушыларына берген ақпаратты санасына сіңіретін нағыз қабылдау жасында болғандықтан, мейлі қандай тіл болмасын өте тез игеріп алуға болады. Үш тұғырлы тілді алға ұстаған қазіргі кезде біздің мектебімізде ағылшын тілі балабақшадан бастап өтуді негіз етіп отыр. Балдырғандарымыз тіл жағындағы қадамын нық басса, алдағы болашақта нұрлы жолға қадам басуына негіз қаланар еді. Қазақстан Республикасының мемлекетаралық тілі- ағылшын тілін жаңа технологиялар арқылы оқыту ісі күннен- күнге өзекті болып келеді. Тілді ақпараттық –коммуникативтік технология арқылы оқыту тіл үйренушінің өз бетімен тіл үйрену қабілеттерін жетілдіруіне игі ықпал ететін тиімді жүйе болып табылады.[2] Сонымен қатар оқушылар интеллектуалдық, шығармашылық және коммуникативтік істерін дамыта алады, оқушының оқу белсенділігі артады, сабақтың негізгі кезеңдерінің бәрінде оқушыларға шығармашылық жұмысты ұсынуға болады.

Оқытушы сабағында ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану арқылы оқушыға үйретуге тиісті ақпараттармен білім қорын жүйелі түрде көрсете біледі. Ақпараттық-коммуникациялық технологияны пайдалану оқытудың тиімді әдістерінің бірі. Мысалы: ағылшын тілін үйретудің тиімді әдістерінің бірі-шетел тілінде ән үйрету. Тақырыпқа байланысты әндерді іс-қимылмен орындалатындай етіп таңдаймын. Қазіргі кезде сабақта ақпараттық технологияларды бәріміз кеңінен қолданамыз. Ағылшын тілді оқытуда жаңа технологияларды, техникалық құралдарды сабақта жан - жақты қолдану, мұғалімнің көптеген қиындаған қызметтерін жеңілдетіп, осы іскерліктің ұстанымды жаңа тәсілдерінің пайда болуына мүмкіндік туғызады.[3] Осындай жаңа жолдардың біріне ақпараттық оқыту жүйесіндегі компьютерлік бағдарламалардың түрлері арқылы тіл үйретуді жатқызуға болады. Ағылшын тілі сабағында компьютерді қолдану мәтіндер мен ақпаратты білуге жол ашады. Тіпті нашар оқитын оқушылардың өзі компьютермен жұмыс істеуге қызығады, өйткені кейбір жағдайларда компьютер білмеген жерін көрсетіп, көмекке келеді. ХХІ ғасыр – бұл ақпараттық қоғам дәуірі, технологиялық мәдениет дәуірі, айналадағы дүниеге, адамның денсаулығына, кәсіби мәдениеттілігіне мұқият қарайтын дәуір. Қазіргі заман талабына сай адамдардың мәлімет алмасуына, қарым қатынасына ақпараттық –коммуникациялық технологиялардың кеңінен қолданысқа еніп, жылдам дамып келе жатқан кезеңінде ақпараттық қоғамды қалыптастыру қажетті шартқа айналып отыр. Осы орайда келешек қоғамымыздың мүшелері – жастардың бойында ақпараттық мәдениетті қалыптастыру қоғамның алдында тұрған ең басты міндет. Қазіргі уақытта арнайы бағыттағы ақпараттық коммуникативті технологияның құралдарын құру үрдісінде көптеген білім беру бағыттары мен оқу пәндері бойынша мультимедиялық энциклопедиялар жасалған. Оқытудың жаңа әдістерін пайдалана отырып, оқу үрдісін ұйымдастыру мүмкіндігін беретін ойындық ситуациялық тренажерлер және мультимедиялық оқыту жүйелері құрастырылған. [4]

Әрбір ұстаздың мақсаты - сабақ сапасын көтеру, түрлерін жетілдіру, сабаққа оқушының қызығушылығын арттыру. Сондай - ақ бүгінгі таңда елімізде оқыту мазмұны жаңартылып, сабақтарда озық технологияларды қолданудамыз. Сондай технологияның бір түрі - «Ойын арқылы оқыту» технологиясы. «Егеменді еліміздің тірегі –білімді ұрпақ» десек, білімнің негізі бастауышта қаланатыны белгілі. Бастауыш сыныптағы әртүрлі пәндер оқушы білімін дамытып, танымдық қабілетін сомдауға үлкен үлес қосады. Балаларды оқытуда және тәрбиелеуде ойынның рөлі педагогикада бұрын да, қазір де қарастырылып келеді. Алдыңғы қатарлы педагогтардың бәрі де ойынды нағыз керекті және маңызды іс - әрекет деп түсінеді. Ойын балалар үшін оқу да, еңбек те болып табылады. [5] Ойын – айналадағы дүниені тану тәсілі. Ойын балаларға өмірде кездескен қиыншылықтарды жеңудің жолын үйретіп қана қоймайды, ұйымдастырушылық қабілетін қалыптастырады. А. С. Мокаренко: «Ойын - балалар өмірінде өте маңызды зор нәрсе, үлкендердің қайраткерлігі, жұмысы, қызметі қандай маңызды болса, балалардың ойыны да сондай маңызды. Ойында бала қандай болса, өскен кезде жұмыста да, көбінесе, сондай болады. Сондықтан болашақ қайраткер, ең алдымен, тәрбиені ойын арқылы алады,»- деп балалар ойынын жоғары бағалаған. Ойын балалар үшін оқу да, еңбек те болып табылады. Ойын – айналадағы дүниені тану тәсілі. Ойын балаларға өмірде кездескен қиыншылықтарды жеңудің жолын үйретіп қана қоймайды, ұйымдастырушылық қабілетін қалыптастырады. А. С. Мокаренко: «Ойын - балалар өмірінде өте маңызды зор нәрсе, үлкендердің қайраткерлігі, жұмысы, қызметі қандай маңызды болса, балалардың ойыны да сондай маңызды. Ойында бала қандай болса, өскен кезде жұмыста да, көбінесе, сондай болады. Сондықтан болашақ қайраткер, ең алдымен, тәрбиені ойын арқылы алады,»- деп балалар ойынын жоғары бағалаған. Тиімді қолданылған ойын мұғалімнің түсіндіріп отырған материалын оқушылардың зор ынтамен тындап, берік меңгеруіне көмектеседі. Өйткені төменгі сыныптағы оқушылардың аңсары сабақтан гөрі ойынға ауыңқырап тұрады. Қызықты ойын түрінен кейін олар тез серігіп, тапсырманы ықыластана әрі сапалы орындайтын болады. Сабақта және сабақтан тыс уақытта қолданылатын ойындарды төмендегідей топтастыруға болады. Әрбір ойынның бала үшін білімділік мақсаты ғана емес, тәрбиелік, танымдық мақсаты зор.[6]

ӘДЕБИЕТ

1. Мектептегі шет тілі №2 2011 ж. «Ағылшын тілі сабағында білім сапасын арттыруда жаңа технологиялық әдістерді тиімді пайдалану» 11-19 бет
2. «Шет тілін оқыту әдістемесі» Амандықова Г.Н. Мұхтарова Ш.Е. Баймұқанова Б.С 35-37 бет
3. «Мектептегі шет тілі» 2011 ж. №52 14-17 бет
4. Оразбаева Ф.Ш., Тілдік қатынас: теориясы және әдістемесі. – Алматы, 2015.
5. Д.Д.Исағұлова «Оқытудың интерактивті әдісін қолданудың тиімділігі»
6. Верховцева Л.А., КГУ «Средняя школа №6» (г. Лисаковск, Казахстан)

УДК 372.3/4

Yerzhanuly Y.

Undergraduate student of Ablai Khan

KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan

Specialty: “5B011900 – Foreign language: two foreign languages”

e-mail: yerdana.yerzhanuly@gmail.com

Scientific supervisor: Tektibayeva D.D.

PhD, Senior lecturer in Ablai Khan KazUIRandWL,

Almaty, Kazakhstan, e-mail: tektibayeva.d@ablaikhan.kz

STEAM IN ENGLISH IN PRIMARY SCHOOLS OF KAZAKHSTAN

Abstract: In this article, we outline the reasons of the necessity for implementing STEAM education in English language to the primary schools of Kazakhstani education and we will answer to what extent does it fit our country and is it appropriate to use a foreign language in the implementing of this new system of education for young students.

Keywords: STEAM education, English language, primary school.

Ержанұлы Е.

Бакалавр КазУМОиМЯ имени Абылай хана

Специальность: «5B011900 – Иностранный язык:

два иностранных языка “

Алматы, Казахстан

e-mail: yerdana.yerzhanuly@gmail.com

Научный руководитель: Тектибаева Д.Д.

PhD, ст. преп. КазУМОиМЯ им. Абылай хана,

Алматы, Казахстан

e-mail: tektibayeva.d@ablaikhan.kz

STEAM НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ В НАЧАЛЬНЫХ ШКОЛАХ КАЗАХСТАНА

Аннотация: В данной статье мы рассматриваем причины необходимости внедрения STEAM образования на английском языке в начальных школах казахстанского образования, и мы отвечаем на вопрос соответствия данной системы для нашей страны, и необходимости использования иностранного языка для реализации внедрения этой новой системы образования в начальных школах Казахстана.

Ключевые слова: STEAM образование, английский язык, начальная школа.

According to the message of President of the Republic of Kazakhstan N.A. Nazarbayev (2018), the realization of new opportunities for development in the context of the fourth industrial revolution depends on the preparation of citizens for new challenges of world [2]. In addition, the active promotion of the English language and the implementation of the program of «Trinity of languages» in our educational system contribute to increase the level of competitiveness of Kazakhstani people. Considering the rapid emergence of digital technology, artificial intelligence, nanotechnology, robotics, gene engineering, 3D printing and biotechnology, business and industry leaders require graduates with liquid skills. Liquid skills (Taylor, 2016) include the ability to work with others, verbal communication, creative and critical thinking, active listening and active learning, and the pursuit of lifelong learning [6, p. 90].

The basis of the development of these skills lies in the education, namely in primary schools with the help of STEAM education and their development is closely connected with the paradigm of modern foreign language education. According to S.S.Kunanbayeva (2013), today’s model of education has been changing from knowledge-based model to competency-based one. The term «competency» of this new philosophy of education is a key factor in the formation of the mediator of intercultural communication, which has capability to hold intercultural communication in different professional and everyday situations [5, p. 69]. Thus, STEAM

education in English can be a rich resource of competencies.

Firstly, what is STEAM? It is one of the US National Science Foundation projects of the University of Massachusetts Amherst, which was called at first STEM (Science, Technology, Engineering and Mathematics) and was funded in 1998 [8]. Gradually, STEM-education becomes a priority in many countries, because in the near future, due to the challenges of the fourth industrial revolution, there will be a sharp shortage of IT professionals, engineers, specialists in high-tech industries, etc. Moreover, in future, there will appear new professions, which are difficult to imagine now, they will all be associated with technology and high-tech production at the joint with the natural sciences. The specialists of the future need comprehensive training and knowledge from a wide range of educational fields in the natural sciences, engineering and technology.

In 2006, G. Yakman has raised the idea of adding the Arts to the STEM acronym and she defines STEAM as “It is Science and Technology, interpreted through Engineering and the Arts, all based in elements of Mathematics.” [7, p. 18]. Some scientists doubt the effectiveness of adding Arts to the STEM and consider that Arts can interfere with the achievement of the goal in the strict scientific way of STEM education. On the contrary, researcher L.M. Bentsen of the National Center for Policy Analysis (US) expressed that the former STEM model of education was “dry” and had a number of problems in students’ engagement. And the addition of Art enhances the interest of students, trains their fantasy and helps them to innovate in the framework of practical projects of STEM [4]. This interdisciplinary approach can lead students to adapt to permanently changing professional knowledge and social demands. STEAM education endorse students to comprehend the whole image of the world in a multidisciplinary way, converting it in the shape of comprehensive innovation, and preparing their potentials to make decisions in case of problems as mentioned in STEM education. As far as we know, it is commonly based on project-based learning and problem-based learning. It means teachers should direct their learners to complete the theme of the project and solve problems they face in life through cooperation and practice in the classroom.

Moreover, STEAM education in English in primary schools can be the initial steps in modeling the model of student preparation in two ways. According to D.N. Kulibayeva (2002), these two beneficial directions are:

- A model of general professional orientation (information and creative projects; a method for modeling general professional variants of communicative situations; a problem method);
- A model of special-professional orientation (the method of context-specific training of professional communication; a method of modeling special-professional communication situations; design technologies) [1, pp. 65-69];

As D.N. Kulibaeva says, in the process of education in schools of international type, it is necessary to give a choice analyzing existing variety of options in students’ pre-vocational training. For this purpose, different models of professional differentiation are introduced into the structure of secondary schools, such as programs with a general or special-professional orientation toward a particular profession, or profile-oriented courses with predominantly one scientific-educational orientation. Thus, these programs are offered in accordance with the personal interests of students and their plans for the future. [1, pp. 65-69]. If this process is beneficial in the senior classes of various educational organizations and can prepare for a perspective life, then STEAM education in English in primary schools can prepare students for the above-mentioned stage of their school life. The proposed educational program will start the development of important abilities from early ages and will prepare the student for the most responsible moment, for choosing the direction of their lives.

And there is a question: “*What happens if we conduct STEAM classes in English and for young learners?*” When we use English with STEAM education for young learners, we may teach them to think, to do, to build, to create and to measure new things in this foreign language, in the language of the modern science and technology. Therefore, we are going to make a step from just Subject (STEM) to CLIL (+ English). In the lesson where CLIL technologies are used, the language is not just a goal but also a content-enriching instrument of learning another subject. By means of its practical integration we will have a greater accessibility to the “knowledge store” of the world and we can learn and acquire new interesting things because most of the developed, accessible and qualitative resources are in English. Every teacher may find a wide range of programs, exercises, lesson plans, effective methods and interesting media materials in English rather than in other languages on the store of the internet. In addition, during the research of our project work 51 out of 70 respondents have voted in favor of using English language to hold STEAM classes in primary levels. And they believe that conducting STEAM classes in English from an early age will help students become a professional in his or her field in future and will give an opportunity to sharpen her or his skills at the international level.

Moreover, the psychological nuances of primary school have rather effective advantages in the application of STEAM in English than disadvantages. As far as we know, the acquisition of new information, that is, the acquisition of second language and exploring new worlds, subjects and themes are given more easily at early

ages than after 10 years old. Over time, children lose their curiosity about the world and become interested in other things. In the scientific subjects, they just memorize some terms, formulas and rules facing the risk of misunderstanding the essence of important phenomena. Their natural curiosity is “the powerful key factor” that develops “little scientist” in each pupil of primary school. The existence of high imaginary thinking also proves the effective side of early implementation of STEAM in English at this stage of school. Therefore, this process may completely build the foundation of scientific, technological, artistic, mathematical and linguistic awareness of learners. It avoids further problems of understanding of elementary things in specific disciplines.

Practical experiment of the project. As a result of professional negotiations, we got a chance of the practical testing of our scientific work in the International School “Miras” and made a three-day plan for observation, exchange of experience and practical sampling of our project for 3-grade of English-speaking department. After the day of acquaintance with teachers, with students and with didactic materials, we came to conclusion that this classroom can effectively suit STEAM lesson.

At the time of our observation, we participated in the lessons of Mrs. Adelaide Vogt, who is the tutor of this class. According to her, STEAM education is gradually being introduced in their school, even in primary school. Thus, she showed us different models and photos of conducted STEAM lessons. For example, making the model of the volcano in the topic of “Human and Nature”, learning the creation of mountains and their structural levels. Moreover, they explored the connection between mountain glaciers and rivers discovering the origin of the drinking water in Almaty.

The third day at school there should be a practical testing of our STEAM lesson. First, we wanted to choose a topic, referring to the plan for the subject “Science”. The upcoming theme was “The World of Insects.” We decided to choose a theme that should be interesting, new and understandable for the 3rd grade, and suitable for making experiments. As a result, we have chosen the topic of how insects can move up and down the wall and ceiling and have called it as “Our little friends” because it is an introductory part to the studies of insects and the introduction to entomology.

Secondly, we studied all the secrets of this interesting movement mechanism by ourselves. We were inspired by the research of “EarthSky” team [12] and “OasisHD” [13], the studies about movement of cockroaches of scientist Chris Clemente from Cambridge University [14], joyful video shows of SciShow Kids [15] and amazing video of the song “Bug’n Roll” [16] for making a warming up. All these resources have amazing facts about our topic.

Thirdly, we constructed our lesson according to the components of STEAM [10, pp. 2-3]. They were: *Science*: An introduction to Entomology; *Technology*: Creating the microscopic model of the wall and the process of the motion of the insects; *Engineering*: Creating the model of insect (the feet of the insect); *Art*: Designing own model of insect (as a toy); *Math*: Measuring.

Each of these parts were very important and they should be collaborated successfully. The general and dominant component of theoretical part was Science with its part – Biology (deeply Entomology). Technology and Engineering were main sections of practical part. Other parts like Art and Math were auxiliary components of the lesson.

Then we put the main learning objectives of our lesson:

1. *Present the vocabulary about insects*
2. *Explain the process of the motion of the insects on the different surfaces.*
3. *Make an experiment about the motion of the insects*

According to objectives, we put possible learning outcomes of the lesson as following:

All learners will be able to: read and understand the meanings of new words.

Most learners will be able to: read and understand the meanings of new words, create the models of the wall and the insect, give a feedback about the topic;

Some learners will be able to: read and understand the meanings of new words, create the models of the wall and the insect, give a feedback about the topic; design own model of insect, answer the questions; write a report.

Finally, we planned six parts of the lesson: 1. The *beginning part* that included *greeting and warming up*; 2. The *introduction* of the lesson and presentation of *new vocabulary*; 3. The *theoretical part*, which based on the discovering the world of insects in terms of *entomology* and on the explanation of the *movement of insects*; 4. The *practical part* that contained *experiments* of making a *model of microscopic wall, exemplary models of insects* and *designing them as pupils wanted*; 5. The *pragmatic part*, which was based on the *production stage* of the lesson and on the *feedback* from students concerning all the given knowledge of the lesson; 6. *Conclusion* and *home task* assignment;

After that, we prepared all important materials (and aids) for the lesson: PowerPoint presentation on theme

“Our little friends”; The model of the microscopic wall (made of one sides of Velcro tape, color: white); Necessary materials for creating body of insect (9 sponges, color: pink, blue, yellow, green); The legs of insect (appropriate number of legs to the number of bodies ($9 \times 3 = 27$), they are other sides of Velcro tape, color: black); Questions for reflection (for the production stage, as checking their knowledge); and Special educational videos (“Bug’n Roll” for warming up, “Cockroach teaches us how to climb walls” for theoretical stage).

The lesson successfully started from greeting and we turned to the warming up part. At this part of the lesson, we sang the special song about insects “Bug’n Roll” with the help of its karaoke video. After attaining the interests of students, we started learning active vocabulary on theme of entomology. The words were the names of the insects, the main processes of their lives and parts of their bodies. Then we made a kind of discussion about insects in which students were very active and joyfully told us about their life stories concerning insects. For example, how they firstly met butterflies and ladybugs, how it was painful when first wasp bit them and etc. Gradually, we wanted to turn to the main *theoretical part* of the topic: “Today we are doing our first steps to the world of insects. Oh! I say “steps”? Hmm... Guys, do you like walking in the parks? How do people walk? Yees, by our feet! But can we walk up and down on the wall? Or on the ceiling? Nooo, you are right, we can't. We don't have such great ability. But our little friends have. So, the question is! How can they stay and walk up and down? Without falling down?”

After this enthusiastic discussion, we turned to the discovering (theoretical) stage. During the explanation we had shown the similarity of human rock climber and an ant. It was significant to explain that a smooth surface to a human's eyes might be a craggy surface to an ant's legs. And we also mentioned sticky pads between the claws of cockroach that can form a tight seal with a smooth surface. We showed an educational video “Cockroach teaches us how to climb walls” as a final part of theoretical stage.

The next was *experimental stage*, which might prove all theoretical knowledge given before. In this stage, we should do a model of insect. For this purpose, we needed a sponge, a Velcro tape and some papers for designing and ornamentation of the body of insect. *The algorithm of our experiment contained:* **1.** Students should work in pairs. Teacher should simultaneously show the example by himself/herself. **2.** The sponge was the body of the insect and it has six holes that already had made by teacher (one sponge for each pair). **3.** Black Velcro tapes that imitated the legs of insect (three thin tapes for each pair). **4.** Each tape should pass two parallel holes of the sponge. And, white dot in each tape should be seen. **5.** Students should measure and cut the model of face of insect that was shown on the desk. The scissors, rulers, pencils, colorful felt-tip pens, erasers were necessary tools for this designing stage. **6.** They designed the body of the insect as in cartoons or as they wanted. They drew different figures, paints by different colors and the result was funny face of bug. **7.** Students should add the face to the body. For this, they used the ways under the Velcro tape.

After these seven steps, our models of insects were ready to walk on the wall. Children took very active part in this practical task with great interest. According to Mrs. Adelaide Vogt, these pupils love experiments and practical tasks. Some of the students were able to work in pairs, and they quickly did all instructions. However, some pairs had a kind of frustration. With the help of Mrs. Adelaide Vogt we got the compromise between students.

Students are doing the tasks of experimental stage

Nevertheless, a simple demonstration of their movement was not enough. That is why, we did a kind of competition between pairs. This was the next stage – *Pragmatic stage* of our lesson.

9. Before starting the competition, we showed them the microscopic model of the wall. That was craggy surface of the wall made of white Velcro tapes. **10.** We explained the rules. Rules were very easy. The wall had 4 steps from the start till the finish. There were prepared envelopes with questions and numbers of steps. Questions were about this lesson (all things that we had learnt). Numbers defined how many steps can the bug make. Also, those numbers were defined by the difficulty of the question.

During the competition, they chose envelopes and answered the questions. It was like a reflection of knowledge. They quickly answered the questions and did a great job. The process of movement was presented by the special characteristics of Velcro tape.

After class

During competition at pragmatic stage

Finally, we gave them home task. This independent work has two ways of doing: 1) Writing short report about your feelings, emotions, expressions about our experiment. 2) Writing short report about your favorite insect. (Length is about 5-6 sentences.) We gave them an opportunity to choose the home task. After that, we made a kind of conclusion and ended the lesson.

We believe that we made one of the most joyful, educational, scientific and experimental lessons. As an evidence, we can present some excerpts from good comments of Mrs. Vogt and home task reports of students:

Ameli: I liked when you visited us. Most of all, I liked the bug game. I also liked when we made the bugs. The game was very interesting. We learned lots of facts about insects. Because insects our little friends. Please, come one more time and show us more interesting stuff. Thank you.

Mrs. Vogt: It was incredible! It is not look like as the first STEAM lesson you have ever conducted. This novelty, this creativity and in short, STEAM lessons are absolutely “must have” type of lesson in modern educational system. STEAM lessons can train not only the creative thinking of learners and also can comprehensively develop the creativity of teachers. Thank you for coming and sharing this amazing novelty!

To sum up, they gave us good opportunity to test our experimental lesson and it was conducted successfully. According to expected learning outcomes of the lesson and real achievements of the students, we can present this table (Table 1) of results:

Expected learning outcomes	Real achievements of the students
<u>All learners will be able to:</u> read and understand the meanings of new words.	This point was achieved well. Because of high level of speech skills of pupils, all new words, their correct pronunciations and meanings were acquired.
<u>Most learners will be able to:</u> read and understand the meanings of new words, create the models of the wall and the insect, give a feedback about the topic;	We can literally say that all students have achieved this point, too. Except for those learners who had some problems with their partners while working in pairs. It was happen during practical experiment when we create the models of bugs. Nevertheless, the problem was solved fruitfully. In addition, students’ ideas and answers about insects were very amazing. These were very interesting feedbacks to listen.
<u>Some learners will be able to:</u> read and understand the meanings of new words, create the models of the wall and the insect, give a feedback about the topic; design own model of insect, answer the questions; write a report.	This point was as we have expected. Not all learners can achieve this one. Especially, they had some difficulties in writing a good report and answering for brainstorming questions. However, there were many excellent students with well-done jobs. These pupils were able to do the requirements of this point.

Table 1 – Results analysis

Finally, yet importantly, we have efficaciously collaborated science, technology, engineering, art and math – so-called five components of STEAM lesson. Just one class of STEAM have proved the high efficiency in teaching and great productivity in learning of students through this combination of disciplines. Teachers can get unprecedented heights in education by enhancing the eagerness of learners, by developing their creative thinking mechanisms and functional literacies. With the support of government, educational organizations, teachers, parents and children, we can create one of the modern effective educational tools for bright future of our country.

Conclusion. As Cameron Deron, former UPES Principal of US's first STEAM certified school, claimed: "STEAM represents a paradigm shift from traditional education philosophy, based on standardized test scores, to a modern ideal which focuses on valuing the learning process as much as the results. In essence, we dare our students to be wrong, to try multiple ideas, listen to alternate opinions and create a knowledge base that is applicable to real life as opposed to simply an exam." [11] Additionally, we do not just need trained students and effective electronic tools of education; there is also strong necessity of creative, competitive and individual innovative teachers. We, as STEAM teachers, should prove the quotation of Ruggiero (1988), who says, "The idea that it is impossible to teach people to think... did not proceed from scholarly research, but from an unscholarly assumption that if thinking was not being taught, and had not been taught, it therefore could not be taught." [9, p.3]. As teachers and parents, we should take these curious "how" and "why" questions seriously because they build the scientific perspective of children that becomes an independent cognitive mechanism. Moreover, to think scientifically is essential ability of any career or subject that child chooses to pursue as an adult. The main mission of STEAM in primary school is keeping this hungry curiosity of children. That is the first reason for its implementation.

This mission will be collaborated with English language as an integrated educational process. As we have mentioned before, it can bring more benefits than without language integration. Thus, our young learners will be ready for further exploration of world of science. Additionally, they can improve their knowledge abroad or with the help of e-tools in English and exchange information and experience and be competitive specialists in their fields of activity. And, this is the second reason.

It can be advantageous process for Kazakhstan in becoming one of the 30 most developed countries in the world because interesting and beneficial initial steps of science, technology, engineering, arts and math in the most widespread language of the world are key elements of advanced development of XXI century. This is the third reason.

STEAM education in English in primary school can be a direct preparatory stage for more complex subjects of the secondary and higher school. Students will be already ready for the disciplines of secondary and high schools having a clear picture of scientific subjects in the initial levels of education and they will not have any problems with these subjects and language speech skills in the future. That is why we may solve several problems at once. That is the fourth reason.

That is why – STEAM is more than an acronym; it is a purpose, it is an opportunity, it is a training of our future great inventors.

REFERENCES

1. Кулибаева Д.Н. Инновационная модель формирования международно-стандартных уровней владения иностранным языком в условиях школ международного типа. – Утверждено: РУМО по иностранным языкам и научно-методическим Советом КазУМОиМЯ им. Абылай хана, 2002. С. 65-69.
2. Қазақстан Республикасының Президенті Н. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2018 жылғы 10 қаңтар
3. Президент Республики Казахстан Н.НАЗАРБАЕВ - КОНЦЕПЦИЯ по вхождению Казахстана в число 30-ти самых развитых государств мира - 17.01.2014
4. Feldman A., (2015). STEAM Rising – Why we need to put the arts into STEM education.
5. Kunanbayeva S.S. The Modernization of Foreign Language Education: The Linguocultural-Communicative Approach. – Published in United Kingdom Hertfordshire Press, 2013 (Second edition) – P. 69.
6. Prof. Taylor P.Ch. (2016). Why is a STEAM curriculum perspective crucial to the 21st century. – Murdoch University, Western Australia, Research Conference. – pp. 89-92
7. Yakman G., (2006). STΣ@M Education: an overview of creating a model of integrative education. Pupils Attitudes towards Technology 2006 Annual Proceedings. Netherlands. p.11, p.18
8. <https://www.fivecolleges.edu/partnership/programs/past-programs/stemtec>
9. Ruggiero, V. R. (1988). Teaching thinking across the curriculum. New York: Harper & Row. p. 3
10. Yakman G., (2011), Introducing Teaching STEAM as a Practical Educational Framework for Korea. pp.2-3, p.9
11. <https://steamedu.com/> (дата обращения 20.10.18)
12. <http://earthsky.org/earth/how-do-ants-walk-upside-down> (дата обращения 20.10.18)
13. <https://www.youtube.com/watch?v=dzbbhSqdffi4> (дата обращения 20.10.18)
14. <https://www.youtube.com/watch?v=hd5upt3IrWM> (дата обращения 20.10.18)
15. <https://www.youtube.com/watch?v=hXkVb-LdD7U> (дата обращения 20.10.18)
16. <https://www.youtube.com/watch?v=oybEMWW23uU>(дата обращения 20.10.18)

Imangazieva G. A.

senior teacher of ITM

Ablai Khan KazU IR and WL

Almaty, Kazakhstan

e-mail: gulia.imangazieva.71@mail.ru

Kydyrova M. M.

Master of Education, senior teacher of PPsPh

Zhezkazgan Baikonurov University

Zhezkazgan, Kazakhstan, e-mail: makhabbat_mk@mail.ru

INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN EARLY CHILDHOOD: DIDACTIC TALES

Abstract: The article concerns the issue of innovative technologies in teaching foreign languages to little children. The objectives and principles of early learning, the psychological features of children's abilities to learn a foreign language and the contribution of foreign language lessons to the overall development of a child are described. The article also describes the analysis of didactic tales as an educational resources when teaching a foreign language.

Key words: early childhood education, innovative technologies, early learning languages, a didactic tale, a train tale, teaching foreign languages.

Иманғазиева Г. А.

ст.преподаватель кафедры ММТ

КазУМОиМЯ имени Абылай хана

Алматы, Казахстан

e-mail: gulia.imangazieva.71@mail.ru

Кыдырова М. М.

магистр пед.наук, ст.преподаватель кафедры ППиФ

Жезказганский университет им.О.А.Байконурова

Жезказган, Казахстан

e-mail: makhabbat_mk@mail.ru

ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ РАННЕГО ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ: ДИДАКТИЧЕСКАЯ СКАЗКА

Аннотация: Статья рассматривает вопрос применения инновационных технологий в процессе обучения иностранным языкам детей младшего школьного возраста. Описаны цели и принципы раннего обучения, психологические особенности готовности детей изучать иностранный язык и влияние изучения иностранного языка на общее развитие ребенка. В статье также производится анализ воспитательных возможностей дидактических сказок при обучении иностранному языку.

Ключевые слова: раннее обучение, инновационные технологии, раннее обучение иностранным языкам, дидактическая сказка, обучающая сказка, обучение иностранным языкам.

The Concept of the development of foreign language education of Kazakhstan defines the goals and content of a foreign language education in accordance with international standards (CEFR) due to new methodological approach. Thus, Common European Framework of Reference for Languages is a system of language proficiency levels and a system for describing these levels using a single system of concepts, which can be used to describe any certification system, and, consequently, any training program starting from setting goals on out to achieved competencies.

The problem of changing pedagogical conditions for improving the process of teaching foreign languages at the initial stage is an emerging priority due to its intensification in time that is why content of education becomes urgent.

Psychological and pedagogical conditions for effective learning of foreign languages follow from its principles: student-centered learning, teamwork development, focus on the learning content and learning process, exercises multifunctionality and role-based organization of the educational process.

All the above principles of intensifying the process of foreign languages learning show a strong correlation between learning content and learning activities which contribute to the effective implementation of learning objectives. Thus, the intensification of learning implies:

1. Achievement of specific diverse objectives of teaching foreign language to a different contingent of learners based on the conditions of study (number of hours, number of students, formation of a special learning environment).

2. The use of psychological knowledge, personality-oriented and competence-based approaches.

Early learning of foreign languages contributes to the development of children's abilities, improves their cultural and educational backgrounds. Learning a foreign language has a positive effect on the knowledge of the native language, allows children to become more successful in learning other school subjects, develops logic and improves the mental activity of schoolchildren through the development of communication skills.

One of the approaches to the formation of a secondary linguistic personality is to learn a foreign language alongside the study of the mother tongue. Some psychologists and educators believe that the best thing is to speak to a child foreign language from the day he was born. It develops listening, gives an idea of the sound diversity of the world.

Soviet (Vygotsky L. S., Rubinshten S. I.) and foreign psychologists (B. White, J. Bruner, V. Penfield, R. Roberts, T. Eliot) claim that a child masters a foreign language more easily than an adult. During the initial period of language acquisition, a child is maximally open to the perception of any material.

The period of age at about 1,5–3 is prime enriching vocabulary. During this period, the child is especially pervious to study foreign languages. It is believed that a child under 9 is an expert in mastering speech. After this period, the brain mechanisms of speech become less flexible and cannot easily adapt to new conditions. The brain of a child has a specialized ability for a foreign language, but it decreases with aging.

Little children become bilinguals precisely because they master a second language alongside their native language and do not perceive it as something alien. At an early age, they are able to learn a lot of new words, while the process of understanding a new language goes for them according to the same laws as their own. It is very common that parents are bilingual and their child is also fluent in two languages from an early age. Such mastery of language and ability of intercultural communication can be spontaneous, for example, in a bilingual family or a multilingual environment. [1, p.23]

Another approach is that a child initially masters native language comprehensively, and then begins to emerge into another language environment. The supporters of this approach believe that it is best to learn a foreign language at the age of 5-8 when the child's native language system is already fairly well learned, and he consciously uses a new language. It is at this age that there are still few clichés of speech behavior and there are no great difficulties when learning a foreign language. [2, p.54] Adequate built methodical system in the light of linguodidactic and psycholinguistic approaches could be successfully used in mastering the proposed linguistic topics and must be seen as foundations for the further mastery of any foreign language for almost all children.

The experience of Kazakhstan and foreign studies in this field proves that the study of a foreign language contributes to children development of preschool age, raises their educational and cultural level. If a foreign and the native languages are learned in the course of communication, as in the case with their simultaneous mastering and not with special training, the child's bilingualism is formed as natural. The child uses each of the two languages as a means of communication, he is ready to communicate in any of them, to express his thoughts and feelings. Gradually he gets used to it, even if he knows that one of the languages is not native to him and his parents. Due to special training, a child uses new language as a subject of study, a new game, a new type of activity, he does not consider it as one of the means of communication. This is a sign of imitative bilingualism. If we create special conditions when the child actively communicates with a native speaker (friends, nanny or governess) for a long time, a new language can also become a means of communication for him. Child bilingualism develops most naturally in a mixed family if parents want to keep both languages for the next generation. Despite some difficulties, parents in a monolingual family can also emerge their child into bilingual environment: one speaks to him his native, and the second a foreign language. In multinational family, the child learns not only two languages, but also two cultures from their speakers. In a monolingual family, parents represent only one culture. The result is the problem in understanding the peculiarities of culture of a non-native language.

Early learning of foreign languages sets as its main goal the formation of students' communicative competence [3, p. 114]. Early childhood education is in many ways similar to developmental education and is based on the principles of development: cultural conformity is the process of assimilating the moral standards and general cultural values necessary for interaction with representatives of other countries; the principle of communication, which is considered as a means of learning values; nature conformance is the consideration of cognitive and psycho-physiological features during training; and independence is the ability to gain knowledge in the process of educational and creative activities. [4, p. 8–14].

Early childhood learning of foreign languages is aimed to overall develop children abilities and it should be based on the psychological and physiological characteristics of preschool children [5-7]. We can emphasize special features peculiar to younger students and children of preschool age. These include the predominance of

eye-minded thinking and involuntary processes in the perception and remembering of information. The process of remembering information at this age depends on the imagery, brightness and personal involvement of the child in the process of cognition. According to Nurova A.B. there are several factors influence on involuntary memory: strong and significant physical stimuli; change of activities; stimuli that are significant for a person; stimuli that have emotional coloring; activity that is directly related to the needs of the individual. All these factors must be used in early childhood classes to achieve the best results [8, p.22].

Before studying a foreign language, a child should be active still this period is determined not by the age but by his psychological and physiological features. The most prosperous period to start learning a language is a period of 6–7 years, but some children of a younger age are also ready to learn languages. This age is considered to be the most sensitive when children give quick response to language phenomena, and can unconsciously remember large amounts of information.

But what can motivate a child at age of 5–7 to learn a foreign language? Scientists have already found the answer to this question and this is a game. Game based methods are widely used in teaching preschoolers, and allow to implement all the principles of early learning, as well as they take into account the psychological characteristics of preschoolers [9-10]. The process of learning through games is unconscious, it is learning with pleasure, which involves emotions, develops imagination and thinking. The use of a foreign language in games allows to switch to a foreign language imperceptibly for a preschooler.

Ilyina N., Nuralieva R., says that the gaps of the first year of studying can be corrected during advanced stages but the lack of motivation and desire to learn a language is rather difficult to overcome [11, p. 76]. The game meets all the requirements of early learning and allows to take into account all the psychological and physical characteristics of children.

In modern education there are many game-based methods that make the process of learning English fun and interesting for preschoolers. There are various game teaching aids, interactive support in the form of audiovisuals, picture cards, as well as computer games that motivate children learn English language, as well as development their logical thinking, independence, speed of reaction. But in days of computer technologies, we need to return to what no computer can teach and it is live communication; development of communicative competence and ability to communicate with representatives of other languages and cultures.

A didactic (train) tale is a type of tale aimed at figurative presentation of educational material to a student, as well as the development of necessary practical skills, mindset formation and critical thinking abilities. Didactic tale as a pedagogic resource was used by such famous teachers as K. D. Ushinsky, L. N. Tolstoy, V. A. Sukhomlinsky.

The effectiveness of this teaching method is explained by the fact that it is as close as possible to the game, and it causes an emotional response in children. The didactic tales help students successfully remember learning material and evoke enthusiasm during learning process, which often cannot be caused solely by studying theoretical information, replete with terms that are incomprehensible and uninteresting to students. By transforming scientific information and classifications into fabulous images and plots, a teacher can achieve both the development of a student's cognitive skills and his creative abilities and personality in general. In addition, the use of didactic tales allows to integrate a class and to complete exciting educational activities all together, which improves the atmosphere in the group, stimulates thought processes. A didactic tale is also effective for educational purposes: ethical norms, moral values and ideals are interpreted through conflict situations between heroes and students.

In general, it is widely believed that the didactic tale is most effective in teaching preschoolers and primary school children. Teachers experience shows that its use allows to achieve rather good results when working with middle and upper school students. A didactic tale is appropriate when holding academic competition in secondary schools. But information about its use is not sufficiently systematized especially when learning a foreign language, which confirms the relevance of this article. (Chart 1)

The difficulties arising from the study of grammar are due to the fact that students have to deal with a large amount of theoretical material, rules and definitions that are difficult to keep in memory. Also, the study of the grammatical structure of a foreign language is complicated by the need to keep in mind concepts that often have no analogues in their native language. The fundamental differences between the language being studied and the language which a child uses for communication can become a barrier in mastering the rules and mechanisms of functioning of foreign grammatical models.

Chart 1.- The classification of didactic tales and their use in English lessons

Tales written by teacher	Tales written by students	Folk tales
development of grammar skills	development of grammar skills	exercises for development of grammar skills based on folk tales
development of vocabulary skills	development of vocabulary skills	exercises for development of vocabulary skills based on folk tales
unfinished tales	versions of unfinished tales	English fairy tales as a source of information about language and culture

In order to help students, overcome all the above difficulties the teacher can use a didactic tale where the main points of the theory being studied and explained in an effective and interesting way. It is necessary to think up the plot and the images of the main characters, which should not only reveal the essence of the theoretical material, but also influence the imagination.

Depending on the topic of the lesson, teachers can create didactic fairy tales with various plots. When studying the seasons, students can be offered a fairy tale about four sisters (Spring, Summer, Autumn and Winter), whose appearance and character should be thoroughly thought out. All new vocabulary should be presented in an unusual and interesting form related to already existing ideas about a particular season (for example, different weather conditions can be described as gifts of sisters to people).

It is advisable to use English folk tales in the classroom (both authentic and translated), revealing the peculiarities of the mentality, customs and traditions of native speakers. This methods of usage of didactic tales is essential since the understanding of speech patterns depends on the awareness of the characteristics of the ethnos whose language is being studied. Adequate speech behavior depends on background in the field of culture, tradition and etiquette.

All of the above types of didactic and folk tales contribute to the development of oral and written foreign language skills, enrich vocabulary, allow students to keep in mind and to comprehend complex grammatical rules, comprehensively developing the creative abilities of the individual. In general, the systematic use of didactic tales in the study of a foreign language will allow the teacher to conduct non-traditional lessons, bring students to a completely new qualitative level of mastering the subject and optimize the learning process.

REFERENCES

1. Востриков А. А. Основы педагогической психологии, психодидактики и технологии продуктивного обучения в начальной школе. Личностно-ориентированная педагогика: учеб. пос. Сибирская школа развития. Томск: ТГПУ, 1997. № 3. 320 с.
2. Жетписбаева М.А., Яганшина Д.С. Подходы и методы обучения английскому языку в начальной школе в условиях обновления содержания среднего образования - Вестник КарГУ, Караганда, 2017 - с.54-60
3. Жетписбаева Б.А. Полиязычное образование: теория и методология: моногр. — Алматы: Білім, — 328 с.
4. Никитенко З.Н. Начинаем изучать английский язык: кн. для учителя к учеб. пособию. 2-е изд. М.: Просвещение, 2013. 353 с.
5. Галанов А.С. Психическое и физическое развитие ребёнка от 3 до 5 лет: Пособие для работников дошкольных образовательных учреждений и родителей. 3-е изд., испр. и доп. М.: АРКТИ, 2006. 96 с.
6. Березина О.В. Особенности обучения иностранному языку детей старшего дошкольного возраста (психолого-педагогический аспект) // Современные тенденции в обучении иностранным языкам и межкультурной коммуникации: Материалы Международной заочной научно-практической конференции. Электросталь: Новый гуманитарный институт, 2011. С. 125–129.
7. Садырбаева Ж.Ж. Психологические особенности обучения английскому языку как иностранному детей дошкольного возраста // Иностранные языки: лингвистические и методические аспекты. 2014. № 27. С. 58–60.
8. Нурова А.Б. Методика обучения школьников английскому языку с использованием телекоммуникационных технологий Алматы, 2007, 124 с.
9. Кобышева А.В. Современные методы обучения английскому языку. Изд. 2-е, стереотип. Мн.: ТетраСистемс, 2004. 176 с.
10. Землянская А.А., Яковлева Л.А. Ролевая игра как источник мотивации дошкольников при обучении английскому языку // Международный студенческий научный вестник. 2016. № 5–2. С. 203–204.
11. Ильина Н., Нургалиева Р. Методика преподавания английского языка: учебное пособие/ Н. Ильина, Р. Нургалиева.- Астана: Фолиант, 2010.- 376 с.
12. Методические аспекты определения содержания английского языка в начальной школе: метод. пособие. — Астана: Национальная академия образования им. И. Алтынсарина, 2013. — 81 с.

Кульгильдинова Т.А.,

Абылай хан атындағы ҚХҚ және ӘТУ

п.ғ.д., профессор

Тулкенова Д.Т.,

Абылай хан атындағы ҚХҚ және ӘТУ

п.ғ.м. аға оқытушы

Алматы, Қазақстан, e-mail: tulebike@mail.ru

dinartul@mail.ru

ӘЛЕМДІК ҚОҒАМДАСТЫҚТАҒЫ ШЕТЕЛ ТІЛДЕРІН ЕРТЕ ЖАСТАН ОҚЫТУДЫҢ САЛЫСТЫРМАЛЫ СИПАТТАМАСЫ

Түйін: Мақалада Жапония мен Еуропа елдеріндегі шетел тілдерін ерте жастан оқытудың салыстырмалы сипаттамасы берілген. Шетел тілін оқытуда қолданылатын қазіргі заманғы білім беру стандарттарының негізгі ережелері, сондай-ақ шетел тілін оқыту үдерісінде студенттердің алған компетенциялары сипатталған. Ұлттық білім беру бағдарламаларының мақсаттары, мазмұны және құрылымы талқыланған.

Тірек сөздер: шетел тілі, ерте жастан оқыту, компетенция, коммуникация

Kulgildinova T.A.,

doctor of pedagogical sciences, professor

of Ablai khan KazUIRandWL

Tulegenova D.T.

master of pedagogical sciences, senior teacher

of Ablai khan KazUIRandWL

Almaty, Kazakhstan

e-mail: tulebike@mail.ru, dinartul@mail.ru

COMPARATIVE DESCRIPTION OF EARLY FOREIGN LANGUAGE LEARNING IN THE WORLD COMMUNITY

Abstract: The article presents a comparative description of early foreign language learning in Japan and Europe. It describes the main provisions of modern education standard used in teaching a foreign language and also includes some competences acquired by students in the process of foreign language teaching. It discusses aims, contents and structure of national educational programmes.

Keywords: foreign language, early childhood education, competence, communication

Қазіргі таңда халықаралық іскерлік қарым-қатынас құралы ретінде ағылшын және басқа да шетел тілдерін оқып-үйренуге байланысты мәселелер Қазақстан Республикасының Білім Беру жүйесінде өзекті мәселелерінің бірі болып отыр.

Бүгінде ағылшын тілі – жаңа технология, жаңа индустрия, жаңа экономика тілі. Қазіргі кезде 90% ақпарат ағылшын тілінде жарияланады. Әрбір екі жыл сайын олардың көлемі екі есе ұлғайып отырады. Ағылшын тілін меңгермей, Қазақстан жалпы ұлттық прогреске жете алмайды [1].

Қазіргі кезде Қазақстан тұрғындарының шетел тілін меңгерудің негізгі мақсаты тілдердің үштұғырлығы мәдени жобасын кезеңдеп жүзеге асыру. Бұлар - қазақ тілі - мемлекеттік тіл, орыс тілі - ұлтаралық қатынас тілі және ағылшын тілі - жаһандық экономикада қарым-қатынас жасау тілі.

Қазақстандықтардың лексикалық капиталының негізгі құрамдас бөліктерінің бірі іскерлік және халықаралық қарым-қатынас құралы ретіндегі шетел тілдері болып табылады. Осыған орай шетел тілдерін оқыту процесінде шеттілдік білім беру кеңістігін орнату көзделіп отыр. Сонымен қатар мектепке дейінгі ұйымдар мен орта білім беру ұйымдарындағы үштілді білім беру және тәрбиелеу қызметіне арналған әдістемелік материалдарды әзірлеу және шығару да көзделген [2].

Ерте жастағы оқушыларға шетел тілін оқыту – шеттілдік білім берудегі ең ауқымды мәселелердің бірі. Болашақта шетел тілін халықаралық деңгейде меңгеріп, коммуникацияға шығу үшін үкімет ұйымдары, мектептер мен ата-аналар балаларына шетел тілін үйретудің жолын іздейді. Қазіргі кезде көптеген мектеп бағдарламалары оқушылардың коммуникативті қабілеттерін дамытуға бағытталған және осыған орай ерте және бастауыш буындардағы оқушылар ағылшын және т.б. тілдерді үйренеді.

Психологтар А.А. Леонтьев, П.Я.Гальперин, Д.Б. Эльконин және т.б. шетел тілін ерте меңгерудегі ең қолайлы жас кезеңі төрттен бастап тоғызға дейін екенін атап көрсеткен. Себебі олардың миы ересек адамдарға қарағанда басқа заттарды оңай білу сияқты тілді де оңай меңгереді. Бастауыш оқушылары әсіресе мектепке дейінгі оқушылар тілдік материалды тез қабылдайды және оларда басқа тілде қатысым жасау қорқынышы болмайды.

Шет елдерде шетел тілдерін ерте жасатан оқыту әр елде әр түрлі.

1970-1980 жылдардан бері Жапонияда және шет елдерде білім беру мекемелерінде шет тілдерін

оқытудағы коммуникативтік амалға үлкен мән берілді. Осыған байланысты, соңғы жылдары Еуропа мен Америкада тілдік құзыреттілік және оқу процесінде осы құзыреттіліктерге жету критерийлері анықталды.

Оқудың коммуникативтік амалы Жапонияға Батыстан келді. Ағылшын тілі халықаралық мәртебеге ие болған сәтте осы амал Британияда 60-70 жылдары пайда болды.

Жапонияда коммуникативтік амал 1980 жылдары танымал бола бастады. Сол кезде кең таралған дәстүрлі әдістер - аудио-лингвалды, грамматикалық аударма әдісі және т.б. әдістер болды. Бүгінгі күні шетел тілін оқытудың коммуникативтік амалы барлық жерлерде таралды. Бұл амал арқылы тіл үйренуде сөздерді және сөз тіркестерін есте сақтаудан басталады, содан кейін алынған білім базасын грамматикамен байланыстырады. Оқу барысында студенттер ауызша және жазбаша сөйлеуге, мәтіндерді есту түрінде аударуға және тез оқуға үйренеді.

Жапонияда шетел тілін оқытудың заманауи стандарттарына сәйкес білім берудің негізгі идеясы: «Өзгелерді тану, өз-өзін тану, байланыстарды орнату» болып табылады [5].

Жапонияда шетел тілін оқытудың негізгі мақсаты - шетел тілінде еркін сөйлеуге және сауатты білуге үйрету. Оның ішінде әртүрлі елдердің тілдері мен мәдениетін зерделеу, студенттердің жалпыға ортақ құндылықтарын дамыту және студенттерді толеранттылыққа, мейірімділікке, басқаларға құрметпен қарауға, өзін-өзі бағалауға, тәуелсіздікке, сондай-ақ шығармашылыққа, ойлау қабілетіне және жауапкершілік сезіміне тәрбиелеуге, тіл үйреніп қана қоймай, басқалармен қарым-қатынас орнатуға және жаңа қоғам құруға қажетті қасиеттерге ие болуға үйрету.

Жоғарыда аталған білім беру идеялары мен мақсаттарына негізделе отырып, оқытудың мақсаты үш секторда - тілде, мәдениетте және жаһандық қоғамда жалпы коммуникативтік компетенцияға ие болу болып табылады. Әрбір сектор өз кезегінде жеке бөлінген компетенциядан тұрады: түсіну, дағды және коммуникация.

«Түсіну» құзыреттілігі студенттердің нені түсіну керектігі және олардың қандай білім алу керектігі екенін сипаттайды. «Дағды» құзыреттілігі студенттердің қандай дағдыларды, соның ішінде ойлау мен бағалау қабілеттілігін, практикалық дағдыларды және оларды жеткізу тәсілдерін сипаттайды. «Коммуникативтік» компетенция қоршаған ортамен қарым-қатынас орнатуды сипаттайды.

«Шетел тілдерін меңгеру деңгейінің жалпы еуропалық құзыреттілігі» бағдарламасы мен стандарты тіл үйренушілердің қатысымда тілді тиімді қолдану үшін қандай білім мен дағдыларды дамыту керектігін кешенді түрде сипаттайды және оқушылардың оқудың әр кезеңінде өлшенетін білім деңгейін анықтайды [9].

Жапонияда әр деңгейде оқыту нәтижелері «дағды» және «түсіну» компетенцияларына негізделген «Can Do» дескрипторлары арқылы өлшенеді, бірақ ол «коммуникация» компетенциясын дамытуға жеткілікті назар аудармайды. Деңгейлер ұлттық білім беру жүйесі (Қазақстан Республикасының шет тілінде білім беру жүйесі) және Финляндия тілдік біліктілік деңгейлері ерекшеліктерімен үйлестіріліп, төмендегідей жүзеге асырылады (1- кесте):

Финляндия екі мемлекеттік тілден - фин және швед тілдерінен құралады, фин тілін швед балаларына оқытса, швед тілін фин балаларына оқытады. Алайда, бұл тілдер кең таралмағандықтан барлық білім беру деңгейлерінде қазіргі қолданыстағы шетел тілін меңгеруге көп көңіл бөледі. Яғни, бірінші тіл ол –ана тілі, ал екінші тіл таңдау бойынша – ағылшын, француз, орыс немесе неміс тілдері.

Финляндияның базалық білім беруінде шетел тілін оқытудың төрт түрлі силлабус бар, А1 силлабусы міндетті түрде 3-ші сыныпта басталады, ал таңдау тілі әдетте ағылшын тілі (швед тілінде сөйлейтін финдер үшін фин). А2 силлабусы - 4-5 сыныптарда басталып, қосымша тіл болып табылады және әдетте француз, неміс немесе орыс тілдері (швед тілінде сөйлейтін финдерге арналған ағылшын). В1 силлабусы - міндетті басқа тілдік силлабус және ол 6-сыныпта басталады. Бұл әдетте ұлттық екінші шетел тілі, швед немесе фин тілі, егер оқушы А1 немесе А2 силлабусында екінші ұлттық тілін оқымыса, ал В2 - 7-9 сыныптардан басталатын қосымша шетел тілі болып табылады.

Жапонияда ағылшын тілін оқыту тек қана орта мектеп (12 жастан 5-6 сынып) деңгейінен бастап оқытылады. Алайда, бастауыш мектептердің санының көбеюі білім берудің бөлігі ретінде 2002 жылы енгізілген кешенді оқыту сабақтарын ағылшындағы белсенді іс-әрекеттер, сонымен қатар ойындар, әндер және әңгіме сабақтарын қоса отырып сабақ жүргізе бастады.

Бесінші және алтыншы сыныптардан бастап ағылшын тілі оқытылса да бастауыш мектептер біртіндеп ағылшын тілін үйренуге кірісті. Жақында Жапонияның мемлекеттік мектептері бастауыш мектеп деңгейінде ағылшын тілін үйренуге міндетті басқа елдердің қатарына кірді.

Жапонияда ағылшын тілін ерте жастан оқыту мұғалімге-бағдарланған әдістер арқылы жүзеге асуы керек. Басқаша айтқанда, бастауыш мектептің негізгі идеясы ағылшын тілін «тілдік білім» ретінде емес, «оқу іс-әрекеті» түрінде көрсету болып табылады. Бұл дегеніміз, орта мектепте грамматика, оқу және жазу арқылы пән ретінде оқыту емес, интеграцияланған оқу іс-әрекеттері арқылы тыңдау және сөйлеуге ерекше назар аудару деген сөз.

Алайда, «шетел тілі іс-әрекеті» бастауыш сынып оқушыларына ағылшын тілін оқытуға теңестірілмеуі керек. Ресми курстың оқу құжатында ағылшын тілін оқытудың қолайлы тілі екендігін көрсетеді, бірақ ол тіл үйренуден гөрі іс-әрекет түрлеріне қатысты нұсқауларды сипаттайды. Сонымен қатар, міндетті

«Шеттілдік білім беру: озық тәжірибелер, инновациялар және болашағы»

түрде болса да, «шетел тілі іс-әрекеті» жапон тілі, математика немесе әлеуметтік зерттеулер секілді академиялық пән болып саналмайды, керісінше, ол «жалпы интеграциялық оқыту» саласына жатады, бұл өнер мен музыкаға байланысты. Бір оқу жылында әрбір сынып 35 сағаттың жалпы оқыту уақытымен шектеледі.

1 – кесте. Жапония, Финляндия және Қазақстанда шет тілінде білім берудегі тілдік біліктілік деңгейлері

Жапонияда			Финляндияда			Қазақстанда		
Сектор	дағды	түсіну	A1 (3-ші сынып)	Ағылшын немесе басқа шетел тілі	Көптеген таныс жағдайларда шектеулі коммуникацияға түсе алады			
Тіл	Жазу, фонетика, лексика, фразеология, грамматика, оқып жатқан тілдің сөз тіркесі, және ана тілімен ұқсастығы мен айырмашылығын	Сұхбаттасушыға өз ойын, сезімдерін, ақпаратын жеткізіп, оны түсіну					A1	Мәдениаралық парадигма контекстінде шетел тілін меңгеру; Шеттілін мәдениетаралық коммуникация тұрғысынан және өз елі мен елінің мәдениетін таныстыра алу қабілеттерін дамыту.
Мәдениет	Өзінің мәдениеті мен оқып жатқан тілдің ел мәдениетін	Оқып жатқан елдің мәдениеті мен өз мәдениеті арасындағы ұқсастық пен айырмашылықты табу, айырмашылықтардың себептерін талдау, келісім табу	A2 (4-5 сынып)	Ағылшын немесе басқа шетел тілі	Шұғыл әлеуметтік өзара қарым-қатынаста және қысқаша баяндауда негізгі қажеттіліктерді қанағаттандыра алады	Бастауыш меңгеру	A2	Шетел тілін меңгеруде өзі-өзі бақылау мен бағалау негіздерімен танысу; білім алу потенциалын дамыту.
Жаһандық қоғам	жаһандық қоғамның ерекшеліктері мен алдында тұрған мәселелерді	ақпарат жинау және талдау кезінде ақпараттық және коммуникациялық технологияларды қолдану	B1 (6-7 сынып)	Швед тілі	Күнделікті өмір жағдайларында тілді қолдана алады		B1+LSP	Коммуникативті және кәсіби компетенцияларды меңгеру; Күнделікті жағдайларда, мәдени, білім беру және кәсіби қарым-қатынаста сөйлеушілермен өзара іс-қимыл қабілетін дамыту; Жалпы-гуманитарлық, жалпы кәсіптік, жалпы ғылыми және жалпы техникалық бағытта оқу мәтіндерін тыңдау, түсіну.
3 өзара әрекеттестік	Қызығушылық, мотивация, мінез-құлық, оқушылардың оқу стилімен байланысы		B2 (7-9 сынып)	Қосымша шетел тілі	«Ана тілінде» сөйлейтіндермен әр қашан қарым-қатынасқа түсе алады	Өздігінен меңгеру	B2+LSP B2	Нақты мамандық бейіні бойынша кәсіби-бағытталған тілдесу; Бағдарламала көрсетілген әлеуметтік және кәсіби байланыстар орнату және қолдау; Радио, теледидардан берілген жаңалықтардың мағынасын түсіну; Ғылыми-көпшілік, публицистикалық мәтіндерді, сондай-ақ прагматикалық мәтіндерді: жарнамалар, жаңалықтар оқу және дәлелді бағалау жасай білу; Өмірбаяндық деректер, күнделікті іс-шаралар, жеке ұсыныстар, қарапайым хаттар; Профильді бағытта оқыту талаптарына қанағаттану; сауалнама, ресми хат толтыру.
	Пәндік мазмұны, жеке тәжірибесі және басқа да пәндермен байланысы						C1	Қалыптасу бұрынғы деңгейде басталған шеттілдік коммуникативтік құзыреттілік бойынша жұмысты жалғастыру; Шеттілін меңгеру сапасына баса назар аудару;
	Сыныптан тыс адамдармен, реалы және ақпаратпен байланысы						Еркін меңгеру	C2

Көптеген бастауыш сынып мұғалімдерінің ағылшын тілін үйренгісі келмейтіні шындық, себебі олар өз жұмысының барлығын академиялық және әкімшілік талаптарына сәйкес жұмыс жасайды. Осындай проблемаларды шешу алдын ала қызмет көрсету және мұғалімдердің біліктілігін арттырудың саны мен сапасын едәуір арттыруды талап етеді. Жапонияда, Кореяда және Тайвандағы бастауыш мектеп мұғалімдерінің салыстырмалы шолуда мұғалімдердің тілдік қабілетінің және әдіснамалық құзыреттіліктерінде ұқсас проблемалар анықталған. Осы проблемаларды жеңілдету үшін шет елдік

ғалымдармұғалімдерге шетел тілін оқытуға байланысты барлық салаларда кешенді оқытуды, сонымен қатар ағылшын тілін жетілдіруге жүйелі түрде қолдау көрсетуді ұсынған.

Қазір Жапонияда ағылшындар, америкалықтар, канадалықтар, австралиялықтар және Жаңа Зеландия мұғалімдері оқытатын көп деңгейлі, жан-жақты және белсенді тілдік оқытуды ұсынатын көптеген жеке меншік ағылшын мектептері ашылды. Бұнда жапондық жалпы білім беру мектептеріндегі шетел тілдерін оқыту жүйесінен түбегейлі айырмашылығы бар, онда негізгі ерекше көңіл ағылшын тіліндегі мәтіндерді оқу және жазбаша мәтіндерді түсіну жәнеЖОО түсу үшінкүрделі теориялық емтихандарға дайындалуға негізделген.

Басқада Азия елдерінде: Тайвань (2005), Оңтүстік Корея (1997), Вьетнам (1996) шетел тілдерін 3 жастан бастап оқытса, Индонезияда 4 сыныптан бастап оқытады. Бірақ, осы елдердегі ағылшын тілін оқыту төменгі деңгейде, әсіресе, оқыту әдістері, мұғалімдерді дамыту және оқыту мен оқытуды жетілдіруде қиындық туғызады екен.

Еуропаның (Германия, Италия, Финляндия, Эстония) шет тілдеріндегі оқушыларды ерте жастан оқыту үшін мұғалімдердің осы салада ең ірі ғылыми-зерттеу қызметі мен алдыңғы қатарлы нәтижелерін көрсететін кәсіби білімінің ерекшеліктеріне мән береді.

Финляндиядағы бастауыш мектепте шетел тілі мұғалімін даярлау, көп деңгейлі білім беру жүйесінде оқу бағдарламаларын әзірлеуге, болашақ маманның біліктілігіне қойылатын жоғары талаптарға, тәжірибеге бейімделуге және «Шетел тілі» пәнін кіріктірілген бастауыш білім беру ортасына қосу мүмкіндігіне ерекше көзқараспен ерекшеленеді.

Эстониядағы шетел тілдерін ерте оқытудың профильдік бағдарламасы, бастауыш сынып мұғалімдерін және мектепке дейінгі білім берудің мұғалімдерін даярлау шеңберінде жүзеге асырылады. Гуманитарлық пәндер циклінен студенттер «Бастауыш мектептегі ағылшын тілі мұғалімі» немесе «Мектепке дейінгі мекемедегі ағылшын тілі мұғалімі» мамандығы бойынша негізгі мамандықтарына байланысты таңдауға болады.

Бастауыш мектепте шетел тілін оқытуды ең бірінші болып енгізген: Дания (1958), Швеция (1962), Финляндия (1970), Исландия (1973).

Еуропаның көптеген елдерінде бүгінгі таңда жүргізіліп жатқан реформалар алғашқы шетел тілін ерте міндетті түрде оқытуды талап етеді. Испанияда ол - 3 жастан бастап, Мальтада - 5 жастан бастап, Францияда, Швецияда және Польшада - 7 жастан, Литвада - 8 жастан, Исландияда - 9 жастан бастап оқытылды [8].

Ирландия және Великобритания (Шотландия) бастауыш мектептерінде бір шетел тілін міндетті оқыту туралы үкім шыққан. Белгияда шетел тілін міндетті оқыту 8-10 жастан енгізіле бастаған.

Соңғы он жылда итальяндық бастауыш мектептері елеулі өзгерістерге ұшырады. 1985 жылы Жаңа ұлттық бағдарламасында шетел тілдерді оқытуды енгізу туралы ұсынылған. Ағылшын тілі бастауыш мектептегі ең жиі қолданылатын тіл; ал басқа тілдерге: француз, неміс және испан тілдері жатады. Бастауыш мектептердің жалпы білім беру мақсаты - баланың танымдық дамуы және әлеуметтенуі.

Жаңа ұлттық бағдарламаның негізгі мақсаттары болып:

1. коммуникативтік құзыреттілікті дамыту;
2. мәдениетаралық және адамзаттық даму;
3. танымдық дамуды жетілдіру.

Бастауыш мектептің соңында, бала:

- күнделікті өмірдегі қарапайым оқиғаларды, үзінділерді оқып, түсінеді;
- оңай әңгімелеседі;
- қарапайым хабарламаларды тыңдап, түсінеді.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2013 жылғы 3 сәуір №115 қаулысына сәйкес ағылшын тілі І-сыныптан (6-7 жастан) бастап оқытылып келеді. Ағылшын тілін ерте жастан оқыту келесі мақсаттарға қол жеткізуге бағытталды:

- Бастауыш мектеп оқушыларының жеке тұлғасын қалыптастыру және жан-жақты дамыту;
- сөйлеу барысындағы тыңдау, сөйлеу, оқу, жазу дағдыларына негізделген коммуникативтік компетенциясын қалыптастыру;
- бастауыш мектеп оқушыларын шетелдік өз қатарластарының әлемін таңып білуге, шетелдік балалар фольклорын, тілдерге деген қызығушылығын қалыптастыруға ықпал ету;
- сөйлеу барысындағы оқушының сезімтал, шығармашыл, әлеуметтік, танымдық және тілдік қабілеттерін дамыту.

Қазіргі таңда «Министрлік «100 нақты қадам» Ұлт жоспарының қадамдарын және Білім мен ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын іске асыру мақсатындағы жаңартылған білім мазмұнына кезең-кезеңмен көшу жұмыстарын бастады:

- 2016 жылы - 1-сынып,
- 2017 жылы - 2,5,7 сыныптар,
- 2018 жылы - 3,6,8,10-сыныптар,
- 2019 жылы - 4,9,11,12-сыныптар.
- 2020 жылға қарай 12 жылдық құрылыммен жаңартылған білім мазмұнына көшу барлық сыныптарда аяқталады.

Білім беру бағдарламасының негізгі мақсаты - білім мазмұнының жаңаруымен қатар, критериалды бағалау жүйесін енгізу және оқытудың әдіс-тәсілдері мен әртүрлі құралдарын қолданудың тиімділігін арттыру.

Жаңартылған білім беру жүйесі сапаға және құзыреттілікке бағытталған бағдарлама. Оның маңыздылығы – оқушыға қолайлы білім беру ортасын құра отырып:

- сын тұрғысынан ойлауды дамыту,
- зерттеу жұмыстарын жүргізу,
- тәжірибе жасау,
- АҚТ –ны қолдану,
- коммуникативті қатысымға түсу,
- жеке, жұппен және топпен жұмыс жасай білу,
- шығармашылықты қолдана білуді және оны тиімді жүзеге асыру үшін қажетті тиімді оқыту әдіс-тәсілдерді (бірлескен оқу, модельдеу, бағалау жүйесі, бағалаудың тиімді стратегиялары) қолдану болып табылады.

Шеттілін ерте жастан білім беруде түрлі елдерде қолданыстағы шетелдік тәжірибесін талдау нәтижесінде, көптеген дамыған елдерде ерте жастан шетел тілдерін оқытудың негізгі мақсаты - баланың жеке тұлғасын дамыту және өзгермелі өмір жағдайларында тез бейімделетін қабілетін арттыру, сондай-ақ, тілді оқыту барысындағы жоғары сапалы, лингвистикалық және әдістемелік тұрғысынан жаңа әдіс-тәсілдерді, технологияларды қолдануға мүмкіндік жасалғанына көз жеткіздік. Осыған орай, еліміздегі жалпыға міндетті бастауыш шеттілдік білім беруді дамыту ісі жаңаша көзқарастар мен осындай мақсаттар мен бағыттарға негізделіп, өзгерістер енгізілуде.

ӘДЕБИЕТ

1. Мемлекет басшысы Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы. «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» 2017 жылғы 31 қаңтар, Қазақстан Республикасы президентінің ресми сайты
- 2 Тілдерді дамыту мен қолданудың 2011–2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы, Қазақстан Республикасы Әділет министрлігі
- 3 Brian Gaynor Teaching English to Young Learners in Japan: Communicative Competence and Classroom Reality. Proceedings of CLaSIC 2014, pp.118-127
- 4 Gregory C. ANTHONY, Developing Japanese Elementary Students' English Communication Abilities : Manifesto and Reality pp.11-29
- 5 Москвина О.В., Современная технология обучения иностранному языку в японской школе, Сибирский педагогический журнал, №6/2015 г. стр. 167-167
- 6 Masashi Otani, Communicative Language Teaching in English at Japanese Junior High schools, pp. 285-305
- 7 Радионова Н. Ф., Кропачева Соболевская М. В. Зарубежный опыт профессиональной подготовки педагогов.
- 8 Сизова О.А., Раннее обучение языкам – путь к мультилингвизму, 2010 г. № 3 ПЕДАГОГИКА, Южно-Российский государственный университет экономики и сервиса (Статьи по специальности 13.00.08) стр. 181-189
- 9 Council of Europe 2001: Common European Framework of Reference for Languages: learning, teaching, assessment. Cambridge: Cambridge University Press. 260 pp.
- 10 Көптілділік зертханасы <http://www.kazguuu.kz/kz/basty-bet/about-university-3/halykaralyk-yntymaktastyk/koptildi-bilim-beru-laboratoriyasy/koptildik-zerthanasy/> (дата обращения 20.10.18)

Usserbayeva M.M.,
MA, senior teacher,
Abylai Khan KazUIRandWL,
Almaty, Kazakhstan, e-mail: madina_userbay@mail.ru

THE CHARACTERISTICS OF YOUNG LEARNERS FOR EFFECTIVE TEACHING FL

Abstract: The article deals with the problem of defining the specifics of teaching young learners based on their psychological peculiarities and learning styles. The article begins to discuss the components of need analysis, the basic characteristics of young learners and language learning principles. Teaching children of elementary grades to FL is not an easy task, since their psychological characteristics are completely different from adults. Therefore, before starting their training, it is necessary to understand what qualities they possess in order to use them effectively in training. The teacher, determining who his future audience will be able to choose the appropriate material and teaching methods. Characterizing a student from both a psychological and psycho-physiological point of view will help build a more effective learning process. For example, the classification of pupils according to their learning style (kinesthetics, visuals, analysts, etc.) will contribute to unleashing the potential of children and a positive attitude towards studying FL.

Keywords: elementary school, young learners' characteristics, teaching process, language learning principles, learning styles.

Усербаява М.М.
м.п.н., старший преподаватель,
КазУМОиМЯ им Абылай хана,
Алматы, Казахстан,
e-mail: madina_userbay@mail.ru

ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕТЕЙ МЛАДШИХ КЛАССОВ ДЛЯ ЭФФЕКТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ ИЯ

Аннотация: Обучение детей младших классов ИЯ непросто, так как их психологическая характеристика совершенно отличается от взрослых. Поэтому прежде, чем начать их обучение необходимо понять какими качествами они обладают, чтобы эффективно использовать их при обучении. Учитель, определив, кто его будущая аудитория сможет подобрать соответствующий материал и методы обучения. Характеристика ученика как с психологической, так и с психофизиологической точки зрения поможет построить более эффективный процесс обучения. Например, классификация учеников согласно их стилю обучения (кинестетики, визуалы, аналитики и др) будет способствовать раскрытию потенциала детей и позитивному отношению к изучению ИЯ.

Ключевые слова: начальная школа, характеристики младших школьников, учебный процесс, принципы изучения языка, стили обучения.

In the teaching-learning process at elementary school, the needs analysis is useful for teachers as Burden and Byrd [1] state that needs analysis will help teachers make a number of planning decisions, group students, decide strategies and activities, and capitalize on students' strength and motivations.

Needs analysis involves questions with who, why, where, and when. The first two main important questions are those with who and why while others just follow them. It is important to know who the students are, and their characteristic backgrounds such as their age, sex, nationality, social background, economic background, interest and psychological type as Neil and Wiles [2] state "A good beginning for teachers is to find out some general information about their students (e.g., ethnic and family background, family status, parents' level of schooling, religious orientations, and soon ...".

Information of the students' background gained through the question using who enables course designers to determine materials appropriate for the students because they have known the students' capacity about the unit which will be given. The course designers, therefore, are able to choose the specific and appropriate materials according to the students' level by deciding the answer to the question using what.

Information about the students' background gained through the question using who also enables the course designers to next determine what approaches, methods, and techniques to be used in the teaching-learning process by deciding the answer to the question using how. From the answer to the question using who, problems related to students' characteristics such as a way of interaction can be solved. The way of interaction which is usually called contact is still a problem at elementary school as Hass and Parkay [3] state "A major problem for elementary school is to establish effective contact with each child."

Scott and Ytreberg [4] propose some general young language learners' characteristics (elementary school students) as follows

- a. Their basic concepts are formed. They have decided views of the world.
- b. They can tell the difference between fact and fiction.

- c. They ask questions all the time.
- d. They rely on the spoken word as well as the physical world to convey and understand meaning.
- e. They are able to make some decisions about their own learning.
- f. They have definite views about what they like and don't like doing.
- g. They have developed sense of fairness about what happens in the classroom and begin to question the teacher's decisions.
- h. They are able to work with others and learn from others.

Other characteristics related to young language learners (such as, elementary school) students that Scott and Ytreberg state are as follows.

- a. They know that the world is governed by rules. They may not always understand the rules but they know that they are there to be obeyed and the rules help to nurture a feeling of security.
- b. They understand situations more quickly than they understand the language used.
- c. They use language skills long before they are aware of them.
- d. Their own understanding comes through hands, eyes, and ears.
- e. They are very logical – what the teachers say first happens first.
- f. They have very short attention and concentration span.
- g. Children do not always understand what adults are talking about.
- h. Young children cannot decide for themselves what to learn.
- i. Young children love to play.
- j. Young children are enthusiastic and positive about learning.

In teaching English to children (young learners) at elementary school, the English teachers need to comprehend language learning principles, which, according to some experts, are as follows. **Jurnal Ekonomi&Pendidikan**, Volume 5 Nomor 1, April 200860 [5]

- a. Children learn through experiences by manipulating surrounding objects.

Piaget in Hudelson [6] states that children in primary or elementary school are usually in what is called the concrete operational stage of cognitive development. This means that they learn through hands – on experiences and through manipulation of objects in the environment. Accordingly, it is important that the English teachers use media or realia in delivering the materials in order that the students are able to understand easily.

- b. Children learn through social context, in groups in which they know with one another. Vygotsky in Hudelson states that children learn in social contexts, in groups where some group members know more than others. Therefore, the English teachers should make their teaching situations similar to social contexts.

- c. Acquisition takes place when learners comprehend how the language is used.

Vygotsky in Hudelson states that acquisition occurs through learners figuring out how the language works, through learners making and testing out hypotheses about the language. In this case, the English teacher should use English correctly although they employ short sentences.

- d. Acquisition takes place in social interaction. Vygotsky in Hudelson states that language acquisition occurs through social interaction. It means that the teacher should use English in the class room naturally as if they were in their society. To make situation of the teaching of English to children (young learners) communicative, the English teachers should comprehend the communicative principles which are proposed by John and Morrow [7] as follows.

- a) Know what you are doing.
- b) The whole is more than the sum of the parts.
- c) The processes are as important as the forms.
- d) To learn it, do it.
- e) Mistakes are not always a mistake.

Thus, taking into account the previous characteristics of the young learners and the basic principles of need analysis, it is necessary to highlight the importance of who your students are and accordingly use the appropriate teaching material and corresponding techniques. For this matter, it is necessary to adapt your lessons to cater for the different learning styles of your students.

When we are teaching English to kids, as teachers we need to be aware of the differences in learning styles of the students so that we can incorporate all of these learning styles into our lessons. Being able to identify which types of learners our students are will help us to make sure they don't get left out of learning effectively.

Below are the 6 different learner types and details on different activities to suit their *learning styles*[8].

Visual Learners

Visual learners learn best by looking. They enjoy reading (and often prefer to see the words they are learning) and seeing pictures.

Visual learners respond well to:

- information on the whiteboard
- flashcards
colorful pictures
videos
story books with pictures
computer graphics
maps (e.g. treasure maps)
charts
cartoons
posters
board games
worksheets
puzzles

When teaching kids, we can ensure our visual learners are well catered for by having lots of visuals and a wide variety of things to look at. In this case teacher need to fill the classroom with colorful, attractive posters; use a lot of flash cards and pictures when teaching new vocab; use a lot of readers with colorful illustrations; use video and computer graphics. Whenever the teacher is planning the lesson, it is necessary to think how to stimulate the learners visually.

Auditory Learners

Auditory learners learn best by listening. They work well with spoken instructions and learn quickly by listening to stories and songs. They will not need to see written words to learn.

Auditory learners respond well to:

- songs
listening to stories
poems and riddles
verbal instructions and explanations
listening activities
participating in oral activities

As audio learners tune in to sounds, teacher needs to provide as many opportunities to have sound and noise added to the lesson. Songs are an obvious source and it is necessary to encourage the learners to listen and sing along. A song should fit the lesson theme or target vocab. Using stories in lessons is something all kids love. There are lots of readers available, but the teacher can also make up his own stories to fit in with the lesson (also teacher can add pictures for his visual learners).

Sounds can be added to lessons, such as teach animal noises along with animal vocab, sounds of cars, airplanes, trains, etc. when teaching transportation, and so on. It is necessary to concentrate on pronunciation of sounds as well, from the letters of the alphabet to words and sentences – the audio learners will really pick up on this if the teacher provides the opportunity. Also, teacher should do listening exercises which require students to listen to his instructions in order to complete a task.

Oral communication during activities are of great importance – teacher should set up pair or groups work together where his students have to talk and listen to each other to complete the tasks.

Tactile Learners

Tactile learners learn physically by touching and manipulating objects.

Tactile learners respond well to:

- drawing
- songs with gestures
playing board games
making models (e.g. with play doh or lego)
craft activities
feeling in the bag activities
following instructions to make things

Tactile learners need to feel and touch – without this they won't internalize new vocab / structures as

easily. Teacher needs to let them touch and feel everything! When using flashcards, teacher should always pass them around (the tactile learners really come to life at this point). Teacher should have lots of objects available to teach new vocab (cars, plastic fruit, animal toys, blocks, colored paper, etc.) so when he teaches new words he can let the students touch and play with the objects.

Teacher should use puppets for role playing structures and let his students touch, cuddle, tickle and even use the puppet themselves. Also, teacher should try setting up feeling type activities – to place an object in a bag and have students feel and guess what it is, to use blindfolds and have students feel things or find their way around the classroom.

Teacher may let the tactile learners express themselves by drawing and making things. He can have them draw a scene with new vocab that they have just learned, or build and make things with lego or play doh. Crafts are also a great way to teach and reinforce new vocab.

Kinesthetic Learners

Kinesthetic learners learn physically by moving around.

Kinesthetic learners respond well to:

songs with gestures

playing games in which they need to use their whole body (e.g. Charades)

doing exercise type activities which require running and jumping

movement activities

making models (e.g. with play doh or lego)

craft activities

following instructions to make something

setting up experiments

Kinesthetic kids always want to be on the go. Just sitting and watching/listening won't keep them interested for long. Teacher should have lots of gestures to use with songs and let them act out new vocab (e.g. teach "horse" and let the students run around like a horse, teach "eat breakfast" and have them pretending to eat cereal and toast, etc.).

Teacher should set lots of action activities which lets them express themselves with movement. Include craft and model making activities (the tactile learners will also thank the teacher for this) and always encourage the students to experiment actively when learning new things – if a student wants to roll around on the floor like a ball when the teacher is teaching the word ball, teacher should let him do it.

Analytic Learners

Analytic learners focus on the details of language, such as grammar rules, and enjoy taking apart words and sentences.

Analytic learners respond well to:

- well-structured and clear lessons
- information and instructions given in steps
- clearly stated goals and objectives of tasks
- activities which require thought, such as matching exercises, puzzles, missing letters, etc.

The analytic learners will enjoy activities and tasks where they need to think and work on the specifics of the language. Teacher should play games like concentration with flashcards when learning new vocab, do worksheets with matching and word scramble activities. Play games on the whiteboard where student have to guess the missing letters of a word (hangman is a great choice). Give out alphabet letter blocks and have the students put the letters in alphabetical order and make words. When giving instructions, he should always take care of being clear and give step-by-step details.

For even very young learners they are a lot of things teacher can do which require some analytical thought: put colored fruit and colored paper around the room and ask the students to match the fruit with their colors (red paper with red apple, etc.); put objects of different sizes and tell students to put large objects in one box and small objects in another (or soft / hard, heavy / light, etc.). Most activities can have a thoughtful element.

Global Learners

Global learners focus on the whole picture and do not care so much about specific details. They do not want to get bored with slow moving lessons and enjoy interesting and attractive materials.

Global learners respond well to:

- games
- group activities

- story writing
- lots of action based activities
- computer games
- talking without being interrupted for correction

Teacher should make sure to include lots of fun games and activities for the global learners where the language learning objective is not so forced or obvious. Teacher should let them play with the objects or write stories simply for the fun of doing them (although they are still learning they won't realize it). Get them working in pairs or groups to complete tasks and let them move around the class as they do their activity.

Global learners tend not to like being interrupted when doing their activity (why would they? It stops them doing what they are trying to do!) so correcting can be done at the end of the task or teacher could chat to the students during the task asking questions which are based on checking their understanding of the main teaching point.

In conclusion, the key is to include different styles at different points of the lesson.

For example, when teacher teaches some new words he should use flashcards and get all of the kids to listen to him and say the words clearly with associated noises (for the Visual and Auditory learners), then have the students run around acting out the words (for the Kinesthetic learners), next do a feel in the bag activity to guess the objects and then have the students do a drawing activity (for the Tactile learners), after that have the students in teams make models of the objects with play doh with a prize for the best team (for the Global learners) and finally have a worksheet activity where students need to do matching or guessing activities (for the Analytic learners – teacher should clearly explain how to do the task).

The teacher doesn't have to include all learning styles for each teaching point, but try to include a variety of styles throughout the lesson so all of the students get catered for at some point.

Finally, if the teacher is able to identify the type of learners he has in his class he can adapt the lesson on the spot if he sees some are having trouble understanding or losing interest. For example, if a student is looking puzzled at his big / small presentation, teacher should have him or her stand up big or curl up small, make a big play-doh ball and small ball, color in a worksheet with big and small objects, etc.

Having a wide variety of styles included in your lesson will really help the students understand, internalize and enjoy the lessons.

REFERENCES

1. Abe, Keiko. 1991. Teaching English to Children in an EFL Setting (The English Teaching Forum). Yokohama, Japan: Kanto Gakuin Women's College.
2. Airasian, Peter W. 1990. Classroom Assessment, Mc. Grow-Hill, Inc. Argonazzo, Carmen. 1992. Children in Action. Maylands Avenue: Prentice Hal International (UK) Ltd.-P.22
3. Brown, H. D. 1987. Principles of Language Learning and Teaching (2nd Ed.). New Jersey: Prentice Hall. -P.352
3. Brown, H. D. 2001. Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy (2nd Ed.). New York: Addison Wesley Longman, Inc. -P.164
4. Burden, Paul R. and Byrd, David M. 1999. Methods for Effective Teaching (Second Edition). U.S. A. (Boston): Allyn and Bacon.
5. Clark, Herbert H. and Clark, Eve V. 1977. Psychology and Language. New York: Harcourt Brace Jovanovich. INC. -P.138
5. Coffield, Frank; Moseley, David; Hall, Elaine; Ecclestone, Kathryn (2004). Learning styles and pedagogy in post-16 learning: a systematic and critical review.-P.85

Шоткина М.

Ағылшын пәні мұғалімі
Астана Халықаралық мектебі
Астана, Қазақстан
e-mail: mshotkina@mail.ru

ТІЛДІ ЕРТЕ ЖАСТАН ҮЙРЕНУШІЛЕРДІ СУРАУ САЛУ АРҚЫЛЫ ЫНТАЛАНДЫРУ

Түйін: Ғылым мен техниканың дамыған заманында ағылшын тілін білу өте маңызды. Ағылшын тілінің деңгейі табысты адамның маңызды компоненттерінің бірі. Мектептің алдында жаңа қиындықтар тұр. Дәстүрлі оқу процесінде мұғалім оқу процесінің негізі болғандықтан, жаңа педагогикалық технологиялар қажет етіледі. Ағылшын тілін оқытудағы тәсілдердің бірі- зерттеуге негізделген оқу тәсілі.

Тірек сөздер: бірі- зерттеуге негізделген оқу тәсілі, белсенді қолданылатын тәсіл, топпен жұмыс, мұғалімнің ролі

Shotkina M.

English teacher

International School of Astana

Astana, Kazakhstan

e-mail: mshotkina@mail.ru

MOTIVATING YOUNG LANGUAGE LEARNERS THROUGH INQUIRY- BASED LEARNING

Abstract: In the modern world, where scientific and technical progress is growing rapidly, knowledge of the English language is one of the most important components of a successful person. The school faces new challenges: new teaching technologies and approaches. One of the methods of active learning, which has recently been used in teaching English, is the Inquiry-Based Learning method. This study investigates the benefits of the Inquiry-Based Learning method in teaching English.

Keywords: Inquiry-Based Learning Approach, group work, teacher's role

The world is changing at a rapid pace and driven by developments in science and technology. Together with the changes, new expectations appeared towards the education system. It is not enough to provide information to students, but rather to prepare active learners, 21st century students for a Global Society. (UNESCO, 1998). For many years, the traditional teaching style of teaching English has been dominant. Critics claimed that this teacher-centred method was very didactic and based on the assumption that the teacher was the main agent in the learning environment.

Alternatives to this model, a number of different teaching techniques have emerged. One of the approaches that educators are now encouraged to implement is Inquiry- Based Learning. The aim of this study is to indicate the benefits of Inquiry- Based Learning in teaching English as a second language.

Over the decades, educators have been committed to finding a way to help learners to acquire more productive and interactive language skills. The traditional PPP approach of teaching English (passive learning) consists of 'discipline, listening, obeying, repeating, and reproducing' (Menon, Care International, 2008). Teachers make all the decisions concerning the curriculum, teaching methods, and the different forms of assessment.

In a traditional PPP classroom, students are passive, receptive, trusting, and unquestioning learners. Duckworth (2009) states that teacher-centered learning actually prevents students' educational growth. Teachers used to be the major vehicle to present the material and deliver instruction. In other words, teacher centeredness approach can be defined as a teaching style in which instruction is managed and controlled by the teacher. (Richards & Schmidt, 2010).

Therefore, language researches agree that moving from teacher- centered whole class traditional methods towards more student-centered methods of language teaching one of the most important necessities of educational systems. (Davis & Wilcock, 2005). Finding new and innovative methods that truly enhance the learning process and achieve a win-win for both students and teachers skill was crucial.

One of the approaches that educators are now encouraged to implement is Inquiry- Based Learning. Developed in the 1960s, Inquiry- Based Learning has become a part of education. "Inquiry is the dynamic process of being open to wonder and puzzlements and coming to know and understand the world" (Galileo Educational Network, 2004).

In Inquiry- Based Learning, students do not sit passively to take notes as with other approaches; on the contrary, they take an active role in choosing the topics they are learning and developing the outcomes of their own investigations. Learning through inquiry, students are involved in their learning by formulating questions, investigating widely and then building new understandings, meanings and knowledge.

Inquiry- Based Learning Approach in teaching English as a Second Language

This teaching approach has primarily been applied to the teaching in science and math. However, IBL approach offers great opportunities for language learning. Teaching English as a second language through inquiry is becoming more prevalent. (Making the PYP Happen, International Baccalaureate Organization, 2014). Instructors implement the inquiry technique to work on students' vocabulary growth, to explore the grammatical structures, to develop critical thinking, decision-making and communicative skills.

Going through the different steps of the cycle and using the target language in a meaningful context, students formulate new questions, write reports on their new findings and achievements, discuss their conclusions with other members of their group.

Undoubtedly, in Inquiry- Based Learning the teacher's role is crucial. According to Brown (2000), educators can help students become successful language learners with activities that encourage more communication in oral and written forms, motivate them to dip deeper into the subject and become critical, creative and independent

learners. Teachers play the role of “provocateur,” finding creative ways to introduce students to ideas, contributing and extending ideas. Teachers model how to question and how to carry out an investigation.

In addition, as Dr. Edmunds points out, teachers should guide students and support learners’ inquiry process when they encounter difficulties. In IBL classroom, teachers guide students through a sequence of inquiry stages in asking questions, investigating, creating, discussing and reflecting. (Arauz, 2013).

With students at the center of their learning, teachers monitor students’ progress and learning. They constantly become part of the group by walking around the class, interacting with the students, talking to them, asking questions and making suggestions instead of just sitting down at their desks.

Undoubtedly, Inquiry-based learning involves students working in pairs or groups. Stevens (2006) supports collaborative inquiry as an effective tool for learning. By inquiring in teams, students are expected to teach others and learn from others, work collaboratively in developing language skills and deepening their understanding of a particular subject area.

Also, students benefit from cooperative inquiry academically and socially. Academic research shows that inquiry-based learning improves student achievement and narrows the gap between high- and low-achieving students. (GLEF, 2001). In addition, through teamwork and communication, students build positive relationships with their classmates and develop positive self-esteem.

Inquiry Cycle

In IBL, students follow the inquiry cycle which engages students to ask and answer questions and leads to the creation of new ideas and concepts. The cycle of inquiry has five main steps: Ask Investigate, Create, Discuss and Reflect. (Bishop et al., 2004).

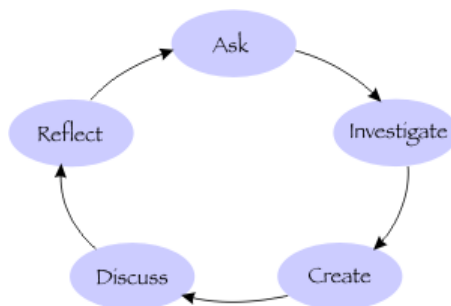

Figure 1 Cycle of inquiry (Bruce and Davidson)

On the first stage, Ask, teacher engages learners by problem arising, and learners begin to involve themselves into an injury process. It is important that students chase their own curiosity and engage in research by formulating questions and find the answers.

«Countries and Languages» Scenario. To illustrate, there is a scenario of the unit on learning about different languages. Teacher starts the lesson by presenting the song “Hello” on different languages. Students guess the topic of the lesson and develop a problem statement.

These are sample questions about countries and languages (2 F Grade):

- How many languages are there in the world?
- What languages do people speak in Japan, China, Germany, Brazil and other countries?
- What is the Chinese for “Hello!”
- Where are Japan, China, Germany and other countries located?
- What are their cities?
- What is Chinese main dish?
- What are these countries famous for?

On this stage, Investigate, students or groups of students decide which country they want to investigate. They then collect information, explore different resources, interview, and draw. They already can redefine “the question”, make it clearer or take another direction. Teacher’s role is to guide them and model methods of researching reliably.

«Countries and Languages» Scenario. Once questions have been asked, students search for information about countries and languages through the Internet.

On the third stage, Create, student synthesize what they have learned and may generate new thoughts, ideas, and theories, and make connections. On this stage, students practice their composition skills and begin writing their reports and planning their presentations within their subgroups

«Countries and Languages» Scenario. Some links are created from collected information and children prepare their presentations about countries and languages.

On the fourth stage, *Discuss*, learners discuss new discoveries and share their discoveries with other members of their sub-group. They find out about other classmates' findings and involve themselves into a community-building process.

«Countries and Languages» Scenario. Students discuss their ideas, share their discoveries with other groups.

On the fifth stage, *Reflect*, students get together once again to look back and think on their opinion of the topic. They analyze the whole research process and the conclusions made, including the information received. They also prepare for the final written reports and oral group presentations. Teacher asks students to reflect on their own experiences and investigations.

«Countries and Languages» Scenario. In their groups, students give their presentations about a particular country, its language, capital, food, and interesting facts. Finally, learners reflect on what and how they learned.

Each stage of the cycle leads to the other, and if there are gaps, new questions arise, giving students more opportunities to investigate and continue through the cycle until they are satisfied with the answers.

Levels of Inquiry

Inquiry-Based Learning ranges from teacher-directed structured and guided inquiry to student directed open inquiry (National Research Council [NRC], 2000).

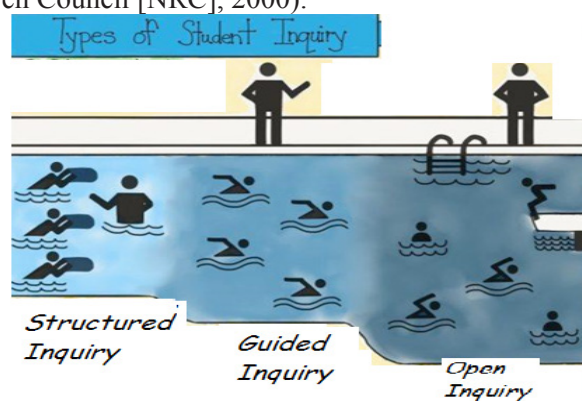

Figure 2 Lines of inquiry

In *structured inquiry*, the students investigate a teacher-presented question through data collection, observing, raising hypotheses, organising data, drawing conclusions, making inferences and finding solutions. Teacher guides students at each stage. However, students do not think autonomously because in structured inquiry, questions, processes and results are foreknown.

In *guided inquiry*, students investigate questions and procedures that teachers present to them, but they decide the processes to be followed and the solutions to be targeted by themselves. In guided inquiry, the teacher provides the student with inquiry questions and procedures, and therefore this decreases the level of uncertainty during the inquiry process. Neither the teacher nor the students know the results. The students are involved from the first stage of formulating questions to reflection stage.

In *open inquiry*, students select a wide variety of inquiry questions and approaches. Educator facilitates the students to raise the appropriate, challenging questions that will guide them during their inquiry process. Open inquiry is crucial to the success of the inquiry process because it creates a learning community that does not separate teaching from learning (Zion & Slezak, 2005). Teachers who prefer open inquiry claim that this method achieves a higher level of inquiry, in which the students become more familiar with the nature of scientific knowledge, develop greater inquiry skills and engage in higher-order thinking (Berg et al., 2003; Chinn & Malhotra, 2002; Krystyniak & Heikkinen, 2007).

Lines of inquiry depend on the students' cognitive ability. Teachers facilitate their students according to their abilities. Students move from structured to guided inquiry and then to open inquiry. (Lunsford, 2007). Teacher changes from the "teacher as facilitator," and "teacher as guide". (Crawford, 2000, NRC, 2012).

For example, 5th grade learners learnt the topic "Earth's disappearing animals". Teacher divided the class into three groups according to their cognitive abilities. All three groups were involved through hands-on investigations in the process of inquiry and developed their inquiry and communicative skills, such as formulating questions, collecting information, investigating, creating, discussing, and making conclusions. Only teacher's role was different. She helped more in structured inquiry and just guided in the open inquiry.

Inquiry- Based Lesson Plan (Grade 2A)

Topic: Prepositions of place

Aim: By the end of the lesson, learners will be able to using the prepositions of place

Objectives:

Learners will:

1. Review prepositions (on, in, under) and learn new prepositions (next to, between, in front of, behind) through inquiry

2. *Participate in creating* the assessment rubrics and assess each other's work and progress

3. Describe pictures using the prepositions

• **Planned activities:**

Starter Activity-

- As a warm up and activating prior knowledge, show the doll and two cars to the learners. Put the doll "in", "on", "under", "next to", "between", "in front of", "behind" the cars. Ask questions.

T. *Where is the doll?*

L. *The doll is in the car.*

Have learners make a prediction on what topic and objectives of the lesson would be based on.

Students might struggle to use new prepositions. (next to, between, in front of, behind).

I want to know

I am nervous

I learned

Ask learners to write their names on the sticky notes and place them under the smiley faces, according to their feelings about the topic.

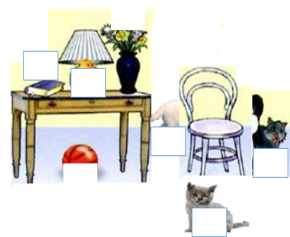
Main Activity-

1. Divide the class into two groups based on students' learning abilities by placing both able and less able students in the same group. Tell students that they will explore new words and do different activities in groups.

2. Before students start learning new prepositions, involve students in *creating the assessment rubrics*.

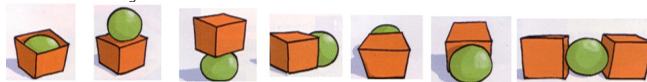
3. In groups, learners inquire new prepositions by reading sentences and numbering the correct objects on the picture. Model the first sentence. Move around the classroom, monitor each student's learning, and work on the task.

1. The lamp is **on** the desk.
2. The flowers are **in** the vase
3. The lamp is **between** the book and the vase.
4. The ball is **under** the table.
5. The black cat is **next to** the chair.
6. The grey cat is **in front of** the chair.
7. The white cat is **behind** the chair.

4. Ask learners from different groups to come to the board and write the correct number on the picture. Check learners' understanding of meanings of the new prepositions by asking the questions about the location of the objects on the picture.

5. Next, ask learners to match prepositions of place with pictures using the text they have read before. Monitor students as they do the activity.

6. Once learners have completed the activity, they compare their answers.

7. Invite learners from different groups to come to the board and match words with pictures. In groups, students check their answers. If they made mistakes, they correct their answers.

8. Model prepositions of place and have students repeat. Make sure all students understand meanings of new prepositions.

9. Song "Prepositions". Play the song for children to sing along and do actions. (2 min.)

<https://www.youtube.com/watch?v=xERTESWbqhU>

10. To test comprehension of the meanings of the prepositions, play a game "Place the doll". This time, one student places the doll and other students make a sentence using the correct preposition.

Ask questions.

S1. *Where is the doll?*

S2. *The doll is behind the car.*

11. Give each group a picture. Instruct students to make sentences using the correct preposition. Monitor

students as they do the activity.

Make a note of any errors they make and if necessary model an instruction.

Invite groups to the front of the class to describe their pictures. (7 min.)

12. Ask students to reflect on their group mates' participation, contribution and behavior by giving puzzles.

Plenary Activity

As a class review, tell students to put their pens on their desks, **in** their desks, **under** their desks, next to the book etc.

Ask students to go the smiley faces and replace their sticky notes. Students assess their learning against the learning objectives.

Give students feedback on their learning and participation in the classroom

Resources: Flashcards, Worksheets, Toys and Internet Links

The main purpose of this research was to investigate the benefits of the Inquiry-Based Learning method in teaching English. An old adage states: "Tell me and I forget, show me and I remember, involve me and I understand." This is the essence of inquiry-based learning. Children are born with an innate sense of wonder and curiosity. From birth, babies are little scientists. They explore, observe and discover the wonders in the world. Moving students forward in their paths of intellectual curiosity and understanding is one of the great challenges of Inquiry-Based Learning.

REFERENCES

1. Arauz, P. E. (2013). Inquiry-based learning in an English as a foreign language class: A proposal. *Revista de Lenguas Modernas*, 19, 479–485. <https://revistas.ucr.ac.cr/index.php/rml/article/view/14031/13337> (Accessed 15. 10. 2018)
2. Berg, C.A.R., Bergendahl, V.C.B., Lundberg, B.K.S., & Tibell, L.A.E. (2003). Benefiting from an openended experiment? A comparison of attitudes to, and outcomes of, an expository versus an openinquiry version of the same experiment. *International Journal of Science Education*, 25(3), 351-372.
3. Brown, H.D. (2000). *Principles of Language Learning and Teaching* (4th edition). New York: Longman Crawford, B.A. (2000). Embracing the essence of inquiry: New roles for science teachers. *Journal of Research in Science Teaching*, 37(9), 916-937.
4. Davis, C. & Wilcock, E. (2005). Developing, implementing and evaluating case studies in materials science. *Euro. J. English Edu.* 30, 59–69.
5. Duckworth, E. (2009). Helping students get to where ideas can find them. *The New Educator*, 5(3). 185-188.
6. Galileo Educational Network. (2004). What is inquiry? *Inquiry & ICT*. Retrieved July 12, 2004, from <http://www.galileo.org/inquiry-what.html> (Accessed 15. 10. 2018)
7. GLEF (George Lucas Educational Foundation). (2001). Project-based learning research. Edutopia online. Retrieved July 12, 2004, from http://www.glef.org/php/article.php?id=Art_887(Accessed 15. 10. 2018)
8. International Baccalaureate Organization. Retrieved from <http://www.ibo.org/globalassets/publications/become-an-ib-school/programmestandardsandpractices.pdf> - (Accessed 15. 10. 2018)
9. Lunsford, E., Melear, C., T. Roth, W.-M., Perkins, M. & Hickok, L.G. (2007). Proliferatio of inscriptions and transformations among pre-service science teachers engaged in authentic science. *Journal of Research in Science Teaching*, 44(4), 538-564.
10. Menon, Care International, 2008 National Research Council (NRC). (2000). *Inquiry and the National Science education Standards*. Washington, D.C: National Academy Press.
11. Richards, J. C., & Schmidt, R. (2010). *Longman dictionary of language teaching and applied linguistics* (4th Ed.). London: Longman
12. Spratt, Pulverness & Williams. (2011). Cambridge University Press, 2011.
13. Zion, M., & Slezak, M. (2005). It takes two to tango: In dynamic inquiry, the self-directed student acts in association with the facilitating teacher. *Teaching and Teacher Education*, 21(7), 875-894.

«САНДЫҚ ӘЛЕМДЕГІ БІЛІМ БЕРУ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ» Бөлімі
Блок «ТРАНСФОРМАЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ В ЦИФРОВОМ МИРЕ»
Section “EDUCATION TRANSFORMATION IN THE DIGITAL WORLD”

СЕКЦИЯ №7. КӘСІБИ ШЕТТІЛДІК БІЛІМ БЕРУДІ ҚҰЗЫРЕТТІЛІК ҮЛГІЛЕУ.
СЕКЦИЯ №7. КОМПЕТЕНТНОСТНОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ИНОЯЗЫЧНОГО
ОБРАЗОВАНИЯ

ӘОЖ (УДК): 378.2

Аманжан Н.Б.,
Абылай хан атындағы ҚазХҚӘТУ 2 курс студенті
Мамандығы : «5В021000» - «Шетел филологиясы»
Алматы, Қазақстан
e-mail: nursulu.amanzhan@mail.ru
Ғылыми жетекшісі: Розиева Д.С. PhD,
аға оқытушы

ШЕТ ТІЛІ МАМАНЫНЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІ

Түйін: Мақалада шет тілі сабағында студенттердің коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастырудың жолдары мен олардың маңызы баяндалады. Қазір шет тілін оқыту әдістемесінің деңгейі өте жоғары. Шет тілін оқытудағы негізгі мақсат – шет тілінде коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру, дамыту және оны еркін игеру. Құзыреттілікке бағытталған оқыту технологиясы шет тілі коммуникативтік біліктілігінің барлық компоненттерінің жемісті дамуын және оның нәтижесі ретінде коммуникативтік құзыреттілік қалыптасуын қамтамасыз етеді.

Түйінді сөздер: шет тілі, әдістеме, құзыреттілік, коммуникативтік құзыреттілік, оқыту технологиясы, коммуникативтік біліктілік

Amanzhan Nursulu,
2 course student of Ablai Khan KazUIR and WL
Specialty: «5B021000» - Foreign Philology
Almaty, Kazakhstan
e-mail: nursulu.amanzhan@mail.ru
Scientific supervisor: Roziyeva D.S.
PhD, senior lecturer

COMMUNICATIVE COMPETENCE OF A FOREIGN LANGUAGE SPECIALIST

Abstract: The article is about the ways and their importance of formation of the students' communicative competence at foreign language lesson. Methods of teaching foreign languages are now at the highest level. The main purpose of learning foreign languages is to develop level of target speakers, also form communicative skills. The use of competence based education and especially the formation of communicative competence of the learners enables the formation of subject of intercultural communication which is the final purpose of foreign language education.

Keywords: foreign language, method, competence, communicative competence, methods of teaching, intercultural communication

Бүгінгі таңға дейін жүргізілген зерттеу жетістіктерінің арқасында қазір шет тілін жоғарғы оқу орындарында оқытудың мақсаттары айқындалды. Осы өзгерістерге сай шет тілін белгілі бір мақсатқа сай оқыту, яғни студенттердің белгілі бір құзыреттілігін қалыптастыруына негізделіп оқыту тиімді болып отыр және шет тілін оқытудың жаңа парадигмасы аясында, яғни шеттілдік білім беруде ЖОО студенттерінің коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру алдыңғы мақсаттардың және міндеттердің бірі болып отыр. Себебі, шеттілдік білім берудің соңғы нәтижесі – мәдениетаралық қатысым субъектісін қалыптастыру.

XX ғасырдың аяғы мен XXI ғасырдың басындағы білім беру мақсаты мен мазмұны елеулі өзгерістерге ұшырады. Заманауи білім жүйесіндегі өзгерістер оқытушылардың кәсіби біліктілігін яғни, құзыреттілігін көтеруді талап етеді. Қазіргі білім берудің негізгі мақсаты – жеке тұлғаның, ұжымның және мемлекеттің өзекті және перспективалық қажеттіліктеріне сай, әлеуметтік ортаға бейімделуге қабілетті, жұмыс әрекетіне дайын, өз бетінше білім ала алатын және жетілдіруге қабілетті, өз елінің жан-жақты дамыған жеке тұлғасын дайындау. Тек еркін ойлап, өз іс-әрекетін болжап және оқыту барысын үлгілей алатын

оқытушы өзі белгілеген мақсаттарының кепілгері бола алады. Сондықтан да қазір білікті, шығармашыл, бәсекеге қабілетті және серпінді өзгеріп жатқан заманға сай жеке тұлға қалыптастырушы оқытушыларға сұраныс бірден өсті [1]. Осыған орай еліміздің 2011-2020 жылдарға арналған білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасының еңбек нарығының, еліміздің индустриялық-инновациялық даму міндеттеріне мен жеке тұлғаның қажеттіліктерін қанағаттандыратын және білім беру саласындағы үздік әлемдік тәжірибелерге сай келетін жоғары білім сапасының жоғары деңгейіне қол жеткізу мақсаты әсіресе шет тілі студенттерінің құзыреттіліктеріне жете мән беруді талап етеді.

Соңғы жылдары болашақ мамандардың құзыреттілігі туралы пікірлер кәсіби маман даярлау мәселелерімен айналысып жүрген ғалымдар, педагогтар, психологтар еңбектерінде көрініс табады. «Маманның кәсіби құзыреттілігі» ұғымы Платонның, Аристотельдің заманынан бері әртүрлі түсіндіріліп, түрлі терминдермен аталып, маман дайындау түрлі жолдармен жүзеге асырылып келгенімен, барлық кезде де маманның біліктілігі, құзыреттілігі өте көкейтесті болғаны мәлім.

Алдымен «құзыреттілік» терминіне тоқталар болсақ, Н.Хомский шамамен XX ғасырдың ортасында тіл ғылымына енгізген болатын. Оның семантикалық мағынасына келер болсақ, «тілді қолдану» дегенді білдіреді. Мұнда тіл меңгеруші оқып отырған тілде тек сөйлеп қана қоймай, сол тілде ойлай да үйренуді мақсат тұтады. Себебі оқушы тілді тек лингвистикалық дәрежеде білуі оның толыққанды шет тілінде қатысымға түсе алмауына әкеледі, сондықтан да ол тілдік білімімен қатар психологиялық, социологиялық және дидактикалық қасиеттерін де меңгеруі тиіс деп баяндайды [2, 47]. Н.Хомскийдің анықтамасына сүйене отырып, «құзыреттілік» терминіне жеке тұлғаның көп қасиеттерін топтайтын ұғым деген анықтама беруге болады.

Психологиялық-педагогикалық әдебиеттердегі ғалымдардың зерттеулеріне қарағанда кәсіби шеберліктің қалыптасуы мен даму үрдісінде екі ұғым: құзыреттілік (компетенттілік) және құзыр (компетенция) ұғымдары пайдаланылып келеді. Оның біріншісі, С.Ожегов сөздігі бойынша, белгілі бір кәсіби қызметке байланысты, «қандай да болсын мәселеден хабардарлық, беделділік», ал екіншісі, «қандай да бір істі жүргізетін жеке адамның, мекеменің мәселелерді шешуге, іс-әрекет етуге, бір нәрсені істеуге құқықтылық шеңбері» [3]. Яғни, бойында коммуникативтік құзыреттілігі бар оқытушы қандай да бір сұрақтар төңірегінде беделді түрде шешім шығарып, орындалатын жұмыстың мәнін, қойылған мақсатқа жетудің тәсілдері мен құралдарын терең біледі.

Педагогтың құзыреттілігі туралы әр кезеңде әртүрлі авторлар еңбектерінде, ғылыми әдебиеттерде түрлі пікірлер кездеседі. Соларға сүйене отырып, мұның өзі адамдардың, оның ішінде педагогтардың белгілі бір міндетті атқаруда икемділік пен білікті меңгеру жолындағы психологиялық жағдай және білімділіктің, жеке тұлғаның жалпы мәдениетінің деңгейі, педагогикалық іс-әрекеттегі теориялық және практикалық дайындығы мен тәжірибесінің тоғысуы, сол сияқты педагогқа қажетті көптеген сапалардың болуы деп тұжырымдауға болады. Осыдан келіп, кәсіби құзыреттілік деп педагогтың жеке бас сапалары мен оның психологиялық-педагогикалық және теориялық білімінің, кәсіби біліктілігі мен дағдысының, тәжірибесінің бір арнада тоғысуы деуге болады. Кез-келген педагог қоғам талабына сай өзін-өзі үздіксіз жетілдіріп отыратын, кәсіби білімді, жаңа технологияларды меңгерген, ортамен қарым-қатынасқа тез бейімделе алатын, ұйымдастырушылық қабілеті жоғары, тәжірибесі мол және т.б. қасиеттерді жинақтағанда ғана кәсіби құзыретті маман бола алады.

Жоғарыда айтылған «құзыреттілік» термині мағынасы мен қазіргі заман талабына сай маман даярлау ЖОО-да коммуникативтік құзыреттілігі негізінде бағаланады десек те болады. Себебі шеттілдік білім беру жүйесі коммуникативтік тұрғыда негізделген және шет тілін меңгеру дәрежесін анықтауда негізгі критерийдің бірі деп алынады. Ол шет тілі студентінің шеттілдік мәдени құндылықтарды ескере отырып кәсіби мәселелерді шешу қабілетін сипаттайды. Шеттілдік білім берудің сапасы – ол болашақ мамандардың өзіндік дамыту, заман талабы мен шеттілдік заңдылықтарға сай қатысымын толыққанды орындай алуы. Біз қарастырып отырған коммуникативтік құзыреттілік студенттердің тек когнитивтік немесе өзін-өзі ұстауын емес, сонымен қатар адамгершілік және ұлттық ұстанымдарының, оның әлеуметтік құндылықтары мен құқықтарының өзінің ішкі әлеміне бағдарланған талпыныстарын білдіреді.

Коммуникативтік құзыреттілік дегеніміз – студенттер және қоғам үшін күнделікті оқу барысында, қатысымдық міндеттердің тіл арқылы шеше білу қабілеттілігі, ал қатысымдық мақсатты іске асыруда студенттің тіл және сөз құралдарын пайдалана алуы. Егер студент сол тілде сөйлеушілермен тікелей немесе аралық қарым-қатынас жасағанда сол тілдің нормалары мен мәдени дәстүріне сәйкес өзара түсінісе алса, коммуникативтік құзыреттілікті меңгергені болып саналады. Демек, бұған жету үшін екінші тілді үйренуші студенттерге тілдің заңдылықтарын жаттанды үйретпей, сол тілді тілдік және

қатысымдық тәсілдерді орынды қолданумен байланыстыру көзделеді. Бұл студенттердің коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру мәселесі тілдің қатысымдық және когнитивтік салаларының өзара ортақ бағыттары мен ұстанымдарынан туындаған жаңа бағыт. Шет тілін үйренуде, сөз мағынасын қабылдауда, пайымдауда, түсінуде танымдық ерекшеліктерін ескеру, олардың түрлі өмірлік жағдаяттарда өз ойын, пікірін жеткізу, коммуникативтік міндеттерді шешу, қатысымдық мақсатты іске асыруда тілдің заңдылықтары мен нормаларын орынды пайдалана білу дағдыларын қалыптастыру мәселелері алдыңғы орынға шығады.

Академик Құнанбаева С.С. өз еңбегінде, компетенттік білім берудің білім алуға бағдарланған оқытудан айырмашылығын атап өткен:

- «компетенттілік» деп аталатын білім берудің нәтижесі көп жағдайда білім берудің жалпы мақсаттарына сәйкес келеді - әлеуметтік өзгеріске, өз бетінше таңдау жасауға, еңбек жолын бастауға, кәсіби қызмет етуге, өзін-өзі оқытып, өзін-өзі жетілдіруге бейім, белсенді азаматты дайындау [4,192]. Сонымен қатар, өзін-өзі көрсету және өзін-өзі дамыту әдістерін, кәсіби деформацияға қарсы тұру, кәсіби өсуге дайындық пен кәсіби қартаюға берілмеу, кәсіби мотивацияның табанды болу қасиеттерін меңгерумен сипатталады.

Коммуникативтік құзыреттілік көпаспектілі болып келеді. Оның құрамдас бөліктері келесі аспектілерден тұрады [5,17]:

- Тілді түрлі мақсаттар мен қолданыс мақсаты жағдайында мағлұматты білу.
- Тілдің белгілі коммуникативтік жағдайларда өзгеру ерекшеліктерін білу.
- Түрлі тақырып аясында түрлі форматтағы мәнмәтінді түсіне білу.
- Қатысымды шектеулі лексикалық немесе грамматикалық қабілетке қарамастан жалғастыра алу.

Шеттілдік білім беру үрдісінде коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыруда мұғалімнің рөлі:

- Көмекші
- Дос
- Ақылшы

Студенттердің коммуникативтік құзыреттіліктерін арттыру үшін күнделікті сабақ барысында оқытушыларымыз негізінен келесі тапсырмалар мен жаттығуларды қолданады. Олар:

- Жобалар
- Коммуникативті ойындар
- Коммуникативті жаттығулар
- Рөлдік ойындар
- Дискуссия мен диспуттар

Осы аталған жаттығулар мен тапсырмалар арқылы студенттердің коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыруда белгіленген принциптерді ескере отырып құрастыру керек. Принциптерді заңдылық мағынасымен қарастырсақ, ал заңдылықтар белгілі бір аяда ғана қолданыла алатындықтан біз тек шеттілдік білім беру аясындағы коммуникативтік құзыреттіліктің сөйлеп ұғынудың белсенділігін арттырудың әдістемелік заңдылықтарына тоқталамыз [6,336]. Бұл принцип, яғни *тілдік ойлау* принципі келесі бес аспектен құралады:

- Тілдік практика қатысымға түсу құралы ретінде: аталмыш аспект студенттің сабақ барысында шет тілін практикалық қолданысы негізінде үйренуін меңзейді, яғни оқытушының кез келген жұмысты орындаудағы нұсқаулары да шет тілінде жүргізілсе студенттің ойлау белсенділігі сабақ бойы шетел тілінде жүзеге асады. Алайда бұл тек грамматикалық тақырыптардағы теориялық нұсқауларға тиімді, сөйлеу немесе дыбыстау сияқты басқа аяларға тиімді емес. Қорыта айтсақ, коммуникативті құзіреттілікті қалыптастырудың ең алғашқы және негізгі принципі студенттердің сабақты ұдайы шет тілінде ойлап ұғынуы болып табылады.

- Жаттығулардың сөйлеуге бағытталуы. Оқушылардың практикалық жұмыстармен ғана оқыту олардың ауызекі сөйлеу қабілеттерін дамыта бермейді, сондықтан да дыбыстау жаттығуларына қарағанда прагма-профессионалдық тапсырмалар немесе кейс-тапсырмалар, яғни студенттің өзі құрастыруы арқылы жүзеге асатын жағдаяттар негізінде оқу үрдісін жоспарлау өте тиімді болады. Сонда ғана, сөйлеуге арналған тапсырма ойлау жүйесін де қамти алады.

- Жаңғырту белсенділігі. Мұнда белсенділік тек физикалық тұрғыда немесе субъективті емес, студенттің қоршаған ортамен белсенді қарым-қатынасқа түсуі. Айтар болсақ, бұл жағдайда студенттің құрбысымен қарым-қатынасы барысында кейбір ақпараттарды жаңғыртуы немесе түзеуі арқылы жүзеге асады. Сонымен, студенттердің ойлап сөйлеу белсенділігін коммуникативтік тапсырмалар көмегімен арттырып отыру қажет.

- Материалдың коммуникативтік құндылығы. Бұл материал шынайы қатысым аясында қолданысқа ие болуы тиіс. Материалдың тілдік немесе қатысымдық құндылығы қаншалықты жоғары болса оның қарым-қатынас жасауға қолдану мүмкіндігі соншалықты болады [7]. Соның арқасында, коммуникативтік құзыреттілік қалыптасып, студенттер өзара өз ойларын еркін жеткізе алады. Тілдік немесе қатысымға бағытталған материалдың қарым-қатынасқа түсу тиімді болуы үшін, яғни қарым-қатынастың мазмұндық құндылығын дұрыс ұйымдастыру үшін келесі үш факторға көңіл бөлу керек:

- Қатысым жоспарланған нақты белгіленген ая
- Оқытылып отырған студенттердің оқу аясы
- Оқушылардың жас ерекшеліктері

Бұл принципте ең маңызды айта кететін жайт ол сөйлеуге коммуникативтік қатысым негізінде үйрету белгілі бір оқыту аясы мен оқушылар дәрежесіне сай әр фразаның қолданысы коммуникативті құнды ойлау қабілетімен бірге меңгерілуі.

- Дәрістің қатысымдық сипаты. Принципті жүзеге асыруда соңғы орындалуы қажет нәрсе ол сабақтың қатысымдық сипатта ұйымдастырылуы. Оны ұйымдастыру үшін:

- Қатысымдық мақсаты болуы керек
- Сабақты ұйымдастыру сәйкес болуы керек
- Оқытушының қатысымдық және қатысымдық емес әрекеттері болуы керек.

«Пәндік, пәнаралық сипаттағы дидактикалық және сюжеттік, рөлдік ойындар білім алушыға өзін танытуға, студенттер өзара пікірімен санасуға, көпшілік алдында сөйлеу қабілетін үйренуге, жан-жақты білімін көрсетуге мүмкіндік береді. Рөлдік, сюжеттік ойындардың көмегімен білім алушылардың коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыратын оқу міндеттерін шешуге болады. Сабақ барысында студенттердің қызығушылығы, зейіні, тілін дамыту үшін дидактикалық ойындар мен тапсырмалардан басқа грамматикалық ойындардың орны ерекше. Яғни, құзыреттілік тапсырмалар арқылы студенттің оқуға, сабаққа деген ынтасы артады. Сабақта тиімді қолданылған ойын студенттердің грамматиканы толық меңгеріп, сауатты жазу дағдысына мол мүмкіндік береді.

Жоғарыда аталған құзыреттілік қасиеттерді тұлға бойына дарытуда педагог қауымның арнайы әлеуметтік білім беру құзыреттіліктерінің жан-жақты болуы талап етіледі. Егер педагог өзінің кәсіби өсу жобасын дұрыс жолға қоя білсе, өзінің кәсіптік қызметіне нақты берілу арқылы тұлғаның алған білімін өмірде қолдана білетіндей тапсырмалар жүйесі болған жағдайда ғана студент құзыреттілігін қалыптастыруға мүмкіндік табады. Құзыреттілік студентке өзін-өзі, басқаны, қоршаған ортаны – экологияны ұғуға, күнделікті өмірдегі жағдайларды шеше білуге, бірлесіп әрекет етуге, өзара әңгімелесуге, өз ойын жеткізе алуға көмектеседі. Тұлғаның тірек құзырлықтарының бірі ретінде танылып отырған коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру оның тілді білімін тереңдетумен қатар сөйлеу біліктілігін де жетілдіреді.

Қорыта келе, құзыреттілік адамның белгілі бір іс-әрекетті орындау қабілеттілігін көрсету үшін қолданылады. Әсіресе, жоғары оқу орындарында коммуникативті бағытта білім беру маман иелерінің әр аяда шет тілін жетік меңгеріп, мағыналы да мазмұнды қарым-қатынас орнатуға кепілдік береді. Коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру өз кезегінде болашақ маман иелерінің шет тілі қабілеттерін ғана дамытып қоймай, оның тілді меңгеруде белсенділік, танымдық және шығармашылық қабілеттерін қалыптастырады. Яғни, шеттілдік коммуникативтік қатысым субъектісі толықтай қалыптасуына ықпал етеді.

ӘДЕБИЕТ

1. «Тілдерді қолдану мен дамытудың 2001-2010 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы туралы» ҚР Президентінің 2001 жылғы 7 ақпандағы Жарлығы.
2. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. – М.: Просвещение, 1991.
3. Ожегов С.И. Словарь русского языка М., 1987.
4. Кунанбаева С.С., «Компетентностное моделирование профессионального иноязычного образования», - Алматы 2014
5. Равен Дж. «Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация. Перевод с англ., М., 2002
6. Гальскова Н.Д., Гез Н.И. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика: учеб. пособие для студ. лингв. ун-тов и фак. ин.яз. высш. пед. учеб. заведений/ М., Издательский центр «Академия», 2006
7. Мильруд Р.П., Максимова И.Р. Современные концептуальные принципы коммуникативного обучения ИЯ. Иностранные языки в школе №4- 2000

Абдығалиева Н. Н.,

пед. ғ. магистрі,

Алматы технологиялық университеті

Алматы, Қазақстан

e-mail:myworld.kzt@mail.ru

ТІЛДІК ЖОО БОЛАШАҚ ШЕТЕЛ ТІЛІ МҰҒАЛІМІН ДАЯРЛАУДАҒЫ ЗЕРТТЕУШІЛІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ НЕГІЗГІ АЛҒЫШАРТТАРЫ

Андатпа: Аталмыш мақалада зерттеушілік құзыреттілікті қалыптастыру мәселелері қарастырылады. Тілдік жоғарғы оқу орындарында болашақ шетел тілі мамандарының бойында зерттеушілік құзыреттілікті қалыптастырып, дамытудың негізгі алғышарттары мен көрсеткіштері сқз етіледі. Автор зерттеушілік құзыреттілікті қалыптастырудың негізгі көрсеткішін анықтайды. Автор сондай-ақ зерттеушілік құзыреттілікті шетел тілін оқытудың негізгі аспектісі ретінде қарастырады.

Тірек сөздер: зерттеушілік құзыреттілік, қалыптастыру, мұғалімді даярлау, үлгі, тілдік жоғарғы оқу орны.

Abdygaliyeva N.N.,

master of

pedagogy science, teacher, ATU

Almaty, Kazakhstan

e-mail:myworld.kzt@mail.ru

THE MAIN CONDITIONS OF DEVELOPING OF GNOSTIC COMPETENCE IN PREPARING FUTURE ENGLISH TEACHERS PROCESS IN LINGUISTIC HIGH SCHOOLS

Abstract: This scientific paper is devoted to development of gnostic competence. In training future teachers of foreign language in linguistic institutions. The author defines theoretical basis of development Gnostic competence. The author also considered this competence such the main aspect of foreign education also the author worked our methodological model of development gnostic competence in high institutions.

Key words: Gnostic competence, development, teacher training, module, linguistic high school, language.

Зерттеушілік құзыреттіліктің қызметі педагогикалық психологиялық жүйе мен шетел тілін оқытудың әдістемесімен байланысты. Сол себепті де, зерттеушілік құзыреттілікті шетел тілі мұғалімдері үшін маңызды деп есептейміз. Зерттеушілік құзыреттілікті өзге құзыреттіліктер қатарынан ажырата алу үшін оның анықтамасы мен түсініктемесін, пәнін саралап алу міндетті. Теориялық іскерліктердің пәні ретінде бір білім жүйесінің екіншісінен айырмашылығы мен өзгешелігі қарастырылса, зерттеушілік құзыреттіліктің пәні біздің ойымызша, ЖОО шетел тілін оқыту жүйесі қарастырылады. Шетел тілі мұғалімі оқытылатын шетел тілін пәндік элемент ретінде қарастырып (4-кесте), оның барлық құрылымын білуі міндетті [1,156- б];

Кесте 1- Зерттеушілік құзыреттілік міндеттері мен іскерліктері

Зерттеушілік міндеттер	Зерттеушілік іскерлік (іс-әрекет)
I. Педагогикалық жағдаяттардың әдістемелік факторларын талдау	Тілдік ЖОО шетел тілін оқыту мақсатының, мазмұнының, қағи даттары мен әдістерінің өзектілігі
II. Студенттердің оқу барысындағы үлгерім деңгейі	Шетел тілін оқытудағы студенттердің білім деңгейінің сапасын анақтау: кесте фонетикалық, грамматикалық, лексикалық білімі
III. Педагогикалық жағдаяттардың психологиялық факторларының көрсеткіші	Студенттердің қабілттерін ескере отырып, индивидуалды-психологиялық қабылдау үдерістерінің, ойлау когнициясын, елестету, есте сақтау қабілеттерінің ерекшеліктері
IV. Педагогикалық жағдаяттардың педагогикалық факторларының талдануы	Шетел тілін оқытудың ерекшеліктерін педагогикалық жағдаяттардың әдістемелік факторларының, шетел тілін оқытудың кезеңдерін, деңгейлерін ескеріп талдау маңыздылығы.
[1,156-б]	

Педагогикалық жағдаяттарды танып, білу барысында шетел тілі мұғалімінің зерттеушілік амалдары арқылы студенттердің бойында зерттеушілік құзыреттіліктері қалыптасады. Шетел тілі мұғалімінің зерттеушілік іскерлігі оқу құралына талдау жасау арқылы, оқу пәнінің спецификасымен шартталынады [2,79- б].

Зерттеушілік құзыреттілікті оқу үдерісінде қалыптастыру барысында шетел тілі мұғалімі өзінің

зерттеушілік іскерлігін,сонымен қатар студенттердің іскерлігін қадағалау арқылы мәселелерді шешу жолдарын (кесте1.1) іздестіреді (Л.Ф.Спирин, М.А.Степинский, М.Л.Фрумкин) [1,29- б].

Кесте 1.1- Зерттеушілік құзыреттілік міндеттері мен іскерліктері

Зерттеушілік міндеттер	Зерттеушілік іскерлік (іс-әрекет)
Сабақтың міндеттеріне сәйкес алынған нәтижелерді анықтау	Шетел тілін оқытудың концепцияларына сәйкестендіре отырып, шетел тілін оқытудың жалпы әдістемелік талаптары сай сабақтың мазмұнын анықтау;
Студенттердің іскерліктерін талдау	Шетел тілі сабағының міндеттерін шешу; қойылған міндетке орайласытыра шетел тілін оқытудың әдісін, амалдарын, құралдары мен оқыту түрлерін анықтау;
Оқыту үдерісіндегі басты субъект ретінде мұғалімнің шетел тілін оқытуда педагогикалық жағдаяттарға сәйкестендіре нақты талаптар мен міндеттерді қоя алу	Өзінің педагогикалық тәжірибесінің теориялық біліммен өзара қатынасы, студенттерді оқыту үдерісіндегі шетел тілін меңгертудің ең тиімді амалдары мен тәсілдерін анықтау, өзінің педагогикалық жұмыс барысын қадағалай отырып кемшіліктер мен жетістіктерді саралау;
	[1,29-б]

Кестеде көрсетіліп отырғандай (кесте 1.1) шетел тілі мұғалімінің зерттеушілік құзыреттілігінің нәтижелері көрсетілген педагогикалық факторға сәйкес болады. Зерттеушілік құзыреттілік міндеттерінің, педагогикалық мәселелер мен жағдаяттардың оңтайлы шешімдерін тапса, онда мұғалім өзінің студенттердің бойында зерттеушілік құзыреттілікті қалыптастыра алады деуге негіз бар. Кәсіби құзыретті мұғалім теориялық білімдерін өзінің кәсіби-педагогикалық іс-әрекетінде дәлелдей алуы тиіс, себебі кәсібилік нағыз маманның басты көрсеткіші және нағыз маман сол көрсеткішті білім жүйесінің құрамында өз білімділігімен, кәсібилігімен көрсете алуы маңызды деп ойлаймыз. Сондай-ақ, өзінің педагогикалық қызметін атқару барысында әдістемелік тәсілдерді игере отырып, өзінің маман ретіндегі психологиялық-педагогикалық циклі бойынша дайындығын шыңдайды, студенттерді ынталандырады, олардың әртүрлі пәндерге, оқуға деген қызығушылықтарын арттыруға ат салысады, сондай-ақ студенттердің қандай мақсаттарға қол жеткізу жоспарланғандығын алдын ала жобалайды, танымдық дамуына педагог ретінде ықпал етеді. Педагогтың, әсіресе шетел тілі мұғалімінің студенттерімен білім беру үдерісіндегі өзара ынтымақтастықта бірлесе отырып жұмыс істеуі маңызды. Білім беру жүйесіндегі педагог мен студент арасындағы іскерлік қарым-қатынасы гумандылық, яғни адамгершілік жүйесіне негізделген демократиялық іс-әрекет болса, демек білім беру үдерісі де нәтижелі болады деп айтуға негіз бар деп есептейміз. Бұл аталған біліктіліктерді оқу үдерісінде пайдалану өте маңызды. Ал, кәсіби біліктіліктерді білім беру жүйесінде ЗҚ негізінде нәтижесінде жүзеге асырылады. Зерттеушілік құзыреттілік тікелей мұғалімнің басшылығымен қалыптастырылатынын құзыреттілік екендігін ескеретін болсақ, мұғалімнің зерттеушілік құзыреттілігі оның кәсіби педагогикалық іскерлігі, дағдысы, танымдық, шығармашылық қабілеті негізінде зерттеушілік құзыреттіліктің механизмін (кесте 2) кезең-кезеңмен сипатталынатындығын ескерген жөн. Зерттеушілік құзыреттілік тұлғаның зерттеушілік іс-әрекетінде қалыптасады. Шетел тілі мұғалімінің зерттеушілік іс-әрекеті –ғылыми зерттеу пәнімен байланысты. Бұл мұғалім үшін зерттеушілік құзыреттіліктің маңызды екендігін көрсетеді [1,67- б]. Алдыңғы бөлімдерде айтып өткеніміздей, зерттеушілік құзыреттілік төмендегідей мәселелерді шешуге бағытталады:

- Оқушылардың әлеуметтік-психологиялық құбылыстарға қатысты оң және теріс мінездерін анықтау;
- Жинақтау, оқу үрдісінде пайдалану; әріптестердің озат тәжірибелерін талдау; оқытудың тиімді түрлерін, әдістерін анықтау;
- Педагогикалық тәжірибені теориямен байланыстара отырып алдыға зерттеушілік міндеттер қою және т.б.

Осыдан келе, зерттеушілік құзыреттілік көп функционалдық мағынада негізі құзыреттілік бола отырып басқа да пәндік, бағытталған нақты қабілеттіліктерді игеруге септігін тигізетіндігін білеміз. Себебі, зерттеушілік құзыреттілікті қалыптастыру барысында студент психологиялық, педагогикалық, әдістемелік білімдер жүйесін игере отырып, өзінің жеке шығармашылық қабілеттіліктерін де дамытып, жетілдіре түседі. Сондай-ақ зерттеушілік құзыреттілікті қалыптастыруда студент шынайы өмірлік жағдайларда жеке тұлға ретіндегі өзінің субъективтік пікірін білдірі отырып, қоғам тараптарының

«Иноязычное образование: опыт, инновации и перспективы»

айтқан пікірлерімен де санасып, оларды талдап, ой елегінен өткізіп отырады. Бұл дегеніміз, зерттеушілік құзыреттілік тек маман даярлауда ғана емес, сонымен бірге жаһандану заманындағы қоғам талабына сай тұлға тәрбиелеп, қалыптастыруға септігін тигізеді. Сондай-ақ, жоғарыда айтып өткеніміздей, зерттеушілік құзыреттілік болашақ мамандарды кәсіби даярлау үдерісінің білім жүйесіндегі іргетасы іспеттес деп есептейтін болсақ, зерттеушілік құзыреттілік шетел тілі мұғаліміне өз білімін жетілдіруде, өзінің кәсіби біліктілігін арттыру, алғыр болуға мүмкіндік береді, оның бәсекеге қабілеттілі бола алуы, мансабының жемісті болуына септігін тигізеді.

Зерттеушілік құзыреттіліктің негізе педагогикалық бағыттарын ескере келе, аталмыш құзыреттіліктің білім беру жүйесінде, әсіресе шеттілдік білім беруде алатын орны ерекше деп білеміз, өйткені зерттеушілік құзыреттілік педагогикалық негізде шеттілдік білім беру әдістемесінің зерттеушілік құзыреттілікті тілдік ЖОО болашақ шетел тілі мұғалімдерінің кәсіби даярлығы барысындағы үдерістің негізгі қайнар көзі деп ойлаймыз.

Болашақ шетел тілі мұғалімінің педагогикалық қызметі оның белгілі бір кәсіби құзыреттіліктерді игеруін көздейді және ол кәсіби құзыреттіліктердің жинағынсыз педагогикалық кәсіби қызметті жеткілікті түрде нәтижелі болады деп айту қиын. Мұғалімнің қызметіндегі психологиялық құрылымы педагогикалық міндеттерді шешудің оңтайлы жолдарын іздестірумен, педагогикалық мәселелерді болдырмау және оқыту барысында педагогикалық қиындықтардың алдын ала білу қабілеттіліктерімен тығыз байланысты.

Бүгінгі күні қай сала болмасын мамандардың шетел тілін жоғары деңгейде меңгеру қажеттігі оқу үдерісін әлдеқайда тиімдендіріп түрлі жаңашыл ұсыныстар туғызуда. Осыған орай тілдік ЖОО шетел тілін оқыту арқылы болашақ шетел тілі мұғалімдерінің кәсіптік даярлығын қалыптастыруда жоғары үлгерім мен оқытудың тиімділігін арттыру үшін шетел тілін жалпы білім беру пәні ретінде тілдік ЖОО табалдырығын атаған сәттен бастап жалпытілдік және кәсіптік тілдік оқыту үдерісі жүзеге асыру ұстанымы қарастырылады.

Кесте 2- Зерттеушілік құзыреттіліктің механизмі

МАҚСАТТЫ ТҰЖЫРЫМДАУ
Зерттеушілік іскерлік
МАҚСАТ ҚОЮ
зерттеушілік құзыреттілік
МАҚСАТТЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ
зерттеушілік құзыреттілік
ҚОЙЫЛҒАН МАҚСАТ(шеттілдік білім беру әдістемесі бойынша) НАҚТЫЛАУ/БЕКІТУ
зерттеушілік құзыреттілік білім беру жүйесіне сәйкес құрылымды-жоспарланған жұмыс
ЗЕРТТЕУШІЛІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІК: Оқыту үдерісінде арнайы жаттығулар кешені, тапсырмалар арқылы зерттеушілік құзыреттілікті қалыптастыру үдерісі

[1,67-6]

Зерттеушілік құзыреттілікті қалыптастыру мен жүзеге асырудағы әдістемелік міндеттерді шешу жолдарындағы шетел тілі мұғалімінің кәсіби іскерліктерінің жүйесінде (кесте 2) әдістемелік құзыреттіліктің міндеттері негізінде зерттеушілік құзыреттіліктерді қалыптастырудың алғышарттары көрсетілді [3,4-6]. Сондай-ақ, зерттеушілік құзыреттілікті игерген маман өзінің педагогикалық қызметін атқару барысында әдістемелік тәсілдерді игере отырып, маман ретінде психологиялық-педагогикалық циклі бойынша дайындығын шындайды, студенттерді ынталандырады, олардың әртүрлі пәндерге, оқуға деген қызығушылықтарын арттыруға ат салысады, сондай-ақ студенттердің қандай мақсаттарға қол жеткізу жоспарланғандығын алдын ала жобалайды, танымдық дамуына педагог ретінде ықпал етеді. Педагогтың өзінің студенттерімен білім беру үдерісіндегі өзара ынтымақтастықта бірлесе отырып жұмыс істеуі маңызды. Білім беру жүйесіндегі педагог мен студент арасындағы іскерлік

қарым- қатыныс гумандылық жүйесіне негізделген демократиялық іс- әрекет болса, демек білім беру үдерісі де нәтижелі болады деп айтуға негіз бар деп есептейміз. Зерттеушілік құзыреттілік мұғалімнің психологиялық, педагогикалық білімдерді меңгеруін, нақты пәнді оқыту аясындағы білімін (шетел тілі, шетел тілін оқыту әдістемесі) болжайды; білімді қалыптастыру аясындағы тәжірибелерді игеруін; білім беру және тәрбиелеу үдерісінде студенттердің бойында білім, іскерлік, дағды біліктіліктерін қалыптастыра алу қабілеттілігін арттырады деген әдіскерлер пікірлеріне толықтай келісеміз. Бұл қасиеттер тілдік ЖОО болашақ шетел тілі мамандарын даярлау үдерісіндегі зерттеушілік құзыреттіліктің маңыздылығын дәлелдейді. Зерттеушілік құзыреттіліктің қызметтерінің құрылымын зерттеу өте күрделі мәселе, себебі оның оқытылуы мен қолданылуын көп жағдайда бақылау мүмкін емес. Сол себепті де оны сабақ жоспарында немесе сабақтар топтамасында көрсетілген құрылымдық- жобалаушы қызмет нәтижелерінің жанамалық негізінде алдын ала жоспарланған сабақ барысындағы ұйымдастырушылық- оқытушылық жағдаяттар арқылы, сауалнама, интервью, зерттеушілік сипаттағы тапсырмала және т.б. тапсырмалар кешені арқылы зерттеушілік құзыреттіліктің қалыптасуының деңгейін қалыптастырып, анықтауға болады [4,36- б]. Ал мұғалімнің оқыту үдерісіндегі кәсіби іс- әрекеттері әдістемелік құзыреттілікпен тікелей байланысты. Сол себепті де, зерттеушілік құзыреттілікті әдістемелік құзыреттіліктің негізінде қалыптасатын құзыреттілік деп айтуға толық негіз бар, өйткені зерттеушілік құзыреттілік мұғалімнің кәсіби еңбегі барысындағы әдістемелік құзыреттілікті жүзеге асыру барысында игеріледі. Бұл мәселеде біздің пікірімізше, мұғалім - студент санасымен практикалық жұмыс жүргізе алатын, жан-жақты дамыған тұлға, өз ісінің шебері, теориялық білімдерін тәжірибеде қолдана алатын нағыз маман. Осылайша зерттеушілік біліктілікті игерген мұғалім кәсіби іскерліктерді басшылыққа ала отырып жұмыс істей алу мүмкіндігіне ие болады. Кей жағдайларда мұғалімдер педагогтың кәсіби іскерлігінің құрылымын толық білмей жатады. Педагогикалық кәсіби іскерліктің ең негізгі және құраушы бөлігі зерттеушілік құзыреттілік болып табылады.

Қорытынды жасай келе зерттеушілік құзыреттілік құрылымы әдістемелік міндеттерді жемісті шешудің негізі бола отырып, мұғалімнің педагог маман ретіндегі қызметін атқару жолындағы шығармашылық сипатқа ие іскерліктерін жабдықтап, қамтамасыздандыратын факторлардың бірі ретінде алынады. Білім берудегі педагогикалық жүйесінде, әсіресе шеттілдік білім беру аясында зерттеушілік құзыреттілік маңызды рөлге ие құзыреттіліктердің бірі деп ойлаймыз, себебі, зерттеушілік құзыреттілік педагогикалық, психологиялық, әдістемелік сипатқа ие құзыреттілік болып табылды.

ӘДЕБИЕТ

1. Пшонковская И.А. Формирование гностических умений у студентов педагогического вуза в условиях моделирования учебного текста. Кандидатская диссертация. – Иркутск: Артус, 2006. – С. 44.
2. Сластенин В.А. Профессиональная подготовка учителей в системе высшего педагогического образования. - М.: МГПИ, 1982. - с.127.
3. Gilmeeva, R. K. (2008). System-technological model of research competence of students of secondary vocational education teacher profile. Moscow, "INEC". 2007. -123-134 p.
4. Құдайбергенова К. «Құзырлылық – тұлға дамуының сапалық критерийі» (ғылыми-практикалық конференция материалдары).-Алматы, 2008.-256.

UDC 811.111+629.7

Janpeisova Zh.

2nd year master's degree student

Faculty of Kazakh philology and world languages

6M011900- foreign language: two foreign languages

talgar88@mail.ru

Supervisor, c.p.s.-Askarova Saule

KSPWU, Almaty, Kazakhstan

EFFECTIVE WAYS OF BENCHMARK ASSESSMENT IN TEACHING AVIATION ENGLISH

Abstract: The role of teaching English for specific purposes is great in Civil aviation industry. The aim of research work is to identify the necessity of Benchmark test in teaching Aviation English and put it into practice.

To define the ways of solving current problem in teaching Aviation English in the Civil Aviation Academy the following methods of research were done: analyzing, testing, control, interview, comparing.

In the field of aviation security concept of "safety" is considered as the control of risk factors. That is, security is a

condition in which the risk of harm to people or property damage is reduced to an acceptable level and maintained at a lower level by means of a continuous process of hazard identification and control of risk factors. The aim of aviation academy is to prepare graduates to manage their risk factors not only on the technical, psychological, but also on the linguistic level.

As citizens of the Republic of Kazakhstan are not native English speakers, possession and use of English in professional activities as part of the risk factors. The new phase of development of civil aviation prerequisite for the implementation of safety is higher, on the requirements to the level of language proficiency based on mandatory testing and certification.

Taking into consideration above-mentioned problems in the sphere of Civil Aviation we recommend implementing Benchmark test in learning process of Civil Aviation academy.

Expected results: Implementation of Benchmark test in Civil Aviation academy for realization policy of “The 3rd modernization. Global competitiveness” by President of Republic of Kazakhstan in the training of future specialists in the sphere of Civil Aviation.

Key words: Civil Aviation industry, aviation English, safety, Benchmark test

Джанпейсова Ж.М.

ҚазМемҚПУ 6М0011900-шетел тілі;

екі шетел тілі мамандығы

2 курс магистранты

talgar88@mail.ru

Ғылыми жетекші-Асқарова С.А.

ф.ғ.к., доцент, Алматы, Қазақстан

АВИАЦИЯЛЫҚ АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДА БЭНЧМАРКТИК БАҒАЛАУДЫҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ

Түйін: Жоғарыда көрсетілген жұмыстарды атқару үшін Азаматтық Авиация академиясында анализ жасау, тест алу, сұхбат жүргізу және салыстыру әдістері кеңінен қолданылды.

Авиация саласында қауіпсіздік ұғымының орын ерекше. Қауіпсіздік тек қана адамдардың өмірін сақтауды мақсат етпей, ол сонымен қатар қоршаған ортаға да төнген қауіптердің алдын алуды қадағалайды. Сонымен қатар, тарихқа көз жүгіртсек, өте көп авиапаттар адами факторлардың кесірінен болып жатқанын көреміз. Ал оның бірден бір себебі – ұшқыш пен диспетчердің тілді түсініспеушілігінен болғандығын айқындаған. Осы тұрғыдан алғанда Азаматтық авиация академиясының мамандар даярлауда алға қойған мақсаты-техникалық, психологиялық талаптарды ескере отырып, студенттердің тілдік деңгейін де көтеру болып отыр.

Ағылшын тілінде қарым-қатынас жасау ортасы мүлдем жоқ Қазақстанда студенттердің тілдік деңгейін көтеру өте қиын. Дегенмен, Отандық және Халықаралық стандарттарды ескере отырып, ИКАОның тілді меңгерудегі талаптардың негізінде барлық қауіптің алдын алып, бәсекеге қабілетті мамандар даярлауға әбден болатындығы анық.

Жоғарыда көрсетілген мәселелерді назарға ала отырып, Азаматтық авиация академиясында студенттердің білімін тексеруде жаңа-Бенчмарк тестін қолдануды ұсынамыз.

Осы тесті білім жүйесіне енгізуде біз Қазақстан Республикасының Президентінің жолдамаларында көрсетілген мәселелерді жүзеге асыруына жәрдемдесетінін анық көруге болады.

Тірек сөздер: азаматтық авиация индустриясы, авиациялық ағылшын тілі, қауіпсіздік, Бенчмарк тест.

Introduction

The role of English in the modern world is invaluable. It is considered the most commonly used language. More than 450 million people consider him a native. Another 600-650 million citizens use English as an additional language for communication. It is considered in demand in many countries of the world. Knowledge of the vocabulary and grammar of this language is extremely necessary in order to study abroad. But in order to study abroad candidates required passing international exams like IELTS, TOEFL, FCE, CAE and etc.

International examinations in English are becoming more popular every year. This is due to the fact that the number of people wishing to get an education or work abroad is constantly growing, and without a corresponding certificate this is not always possible. The problem is that there are a lot of international examinations.

Not having decided on the purpose of obtaining a certificate, you will not be able to choose a suitable exam. So, why do international examinations usually take place? As an incentive - for studying or working abroad, for immigration, or for obtaining a work place at home (often in an international or foreign company). If you need a certificate to work at home, then any exam that will reflect your level of language proficiency will do. It is enough to ask the employer what certificate he wants to see.

As the president N. Nazarbayev mentioned in his message “Let’s build the future together”. Also, our ancestors believed in descendants that the future of the country is on their hand. And aviation is developing industry in Kazakhstan. Airports are like a bridge between two or more countries which connect them. Consequently, the role of transport is great in the development of economy of the country. At the present stage of social and economic modernization of Kazakhstan, the role of transport is growing rapidly, taking on an international scale

and allocating transport transit as one of the leading functions of the national transport system. In this regard, the priority task for the republic in the development of the national transport and communications complex is to ensure its competitiveness in the world market of services and, accordingly, to stimulate the growth of transportation of goods through Kazakhstan territory. In order to be on a world stage we need to modernize educational system in Kazakhstan. And it also mentioned on the next president's message.

In order to realize above-mentioned article concerning modernization in educational system of Kazakhstan we suggest implementing Benchmark test in teaching Aviation English in Civil Aviation Academy. But before speaking about Benchmark test we need to identify ICAO language proficiency requirement.

Security experts are constantly looking for ways to improve safety in order to ensure a further reduction in the number of accidents, which is already at a very low level. Against the background of the reduction in the number of accidents due to mechanical malfunctions, in recent years, increased attention has been paid to human factors that contribute to the occurrence of accidents and disasters. One of these factors, again attracting increased interest, is communication. In order to avoid current problem in 2004, the first edition of this manual was published, including comprehensive information on a number of aspects related to language training and testing, in order to support States in their efforts to meet the increased requirements for language proficiency. Investigators of the incident, as a rule, identify a chain of events that unfold in an unfavorable manner and eventually lead to an accident. In some cases, the occurrence of an incident is directly or indirectly facilitated by inept (or incorrect) use of the language. In other situations, the linguistic element is a link in the chain of events, which aggravates the main problem. The language factor can contribute to aviation accidents and incidents in three cases:

- a) misuse of standard phraseology;
- b) insufficient level of command of spoken language;
- c) the use of more than one language in one airspace.

Language teachers and specialists in language testing generally agree that there are three distinct levels of language proficiency. For them, there are options for definitions, such as "low", "medium" and "high" or "initial", "medium" and "advanced." Each level can be further subdivided into a number of sublevels: for example, "low average", "middle" and "upper middle". However, it was found that these differences have limited usefulness due to their inability to clearly reflect the real effectiveness of language use. In recent years, this has led to a number of different initiatives aimed at developing a detailed description of the levels of language proficiency. Pilots and air traffic controllers must pass exam on English if they plan to fly to foreign countries. Time by time the content of testing is changing and one of them is Benchmark test.

Benchmark-TEA is an online, multiple-choice test which assesses a candidate's English ability for benchmarking / diagnostic purposes. The test assesses a candidate's knowledge of grammar, vocabulary and listening comprehension skills. It does not attempt to assess a candidate's spoken English. This means that it cannot be used for licensing purposes but it can be a simple, cheap and fast way of assessing a large number of people in order to determine their training needs.

The linguistic competence in the field of listening and speaking consists of several components of her skills, which are described below along with the accompanying learning processes. It is these skills that are included in the ICAO qualification scale.

Benchmark-TEA -is a simple, cheap and fast way of assessing and determining training needs is most suitable for determining approximate ICAO levels from 2 to 5 consists of 140 multiple-choice questions lasts for a maximum of 45 minutes. B-TEA is designed to be used on a desktop computer (not a phone or tablet). Recommend using the latest version of Internet Explorer, Google Chrome or Firefox. Your browser must have Java script activated and pop-up blockers disabled.

Ideally the test should be delivered under secure conditions. The employer (the airline, ATS provider, Flight school etc.) will be responsible for checking identity documents and for ensuring that candidates have a maximum of 45 minutes to complete the test. Individual pilots and controllers can also take the test independently in order to assess their own level.

The candidate receives points for each correct answer and zero points for each incorrect answer (there is no "negative marking"). For each question there is only one correct answer. Users receive a percentage score and the corresponding ICAO level score.

Taking into consideration all above-mentioned notes as teachers of Aviation English we recommend implementing this type of testing in Civil Aviation Academy. Because this test is an automatic test and in order to realize our president's message concerning "digital Kazakhstan" not only in the sphere of Kazakhstan but also in educational system.

REFERENCES

- 1 <https://articlekz.com/article/11314> (accessed 10.09.2018)
- 2 <http://kisi.kz/ru/categories/ekonomika-i-energetika/posts/razvitie-transportnogo-tranzitnogo-potenciala-kazahstan> (accessed 12.10.2018)
- 3 http://www.maycoll.co.uk/aviation-english/benchmark_test_of_english_for_aviation.htm (accessed 10.09.2018)

УДК 378.147.227

Кунакова К.У.

д.п.н., профессор КазУМОиМЯ имени Абылайхана,
Алматы, Казахстан, e-mail:smk@ablaikhan.kz

РАБОТА СТУДЕНТОВ НАД ФУНКЦИОНАЛЬНО-СМЫСЛОВЫМИ ТИПАМИ РЕЧИ НА ЗАНЯТИЯХ РУССКОГО ЯЗЫКА

Аннотация: Функционально-смысловые типы речи на занятиях русского языка ориентированы на собственное речепроизводство обучающихся. Усвоение особенностей типов речи позволяет студентам строить логически связную, грамотную речь по законам русской речи. Типы речи отражают мир в статике, динамике и причинно-следственных отношениях. Они имеют свои структурно-смысловые характеристики. Студентам предоставляется памятка по типам речи, на основе которой они могут определить их особенности. Выполнение самостоятельной работы студентами казахского отделения гуманитарных специальностей направлено на закрепление умений и навыков собственного речепроизводства. Даны примеры текстов, составленных студентами-первокурсниками.

Ключевые слова: Функционально-смысловые типы речи, характеристика типа речи, этапы составления текста.

Kunakova K.U.

Ph. D., Professor of KazUIR & WL named after Abylai Khan,
Almaty, Kazakhstan, e-mail:smk@ablaikhan.kz

STUDENTS ' WORK ON FUNCTIONAL AND SEMANTIC TYPES OF SPEECH AT THE LESSONS OF RUSSIAN LANGUAGE

Abstract: Functional and semantic types of speech at the lessons of Russian language are focused on their own speech production of students. Mastering the features of speech types allows students to build a logically coherent, competent speech according to the laws of Russian speech. Types of speech reflect the world in statics, dynamics and cause-effect relations. They have their structural and semantic characteristics. Students are given a memo on the types of speech, on the basis of which they can determine their characteristics. Performance of independent work by students of the Kazakh branch of humanitarian specialties is directed on fixing of abilities and skills of own speech production. Examples of texts composed by first-year students are given.

Keyword: Functional and semantic types of speech, characteristics of the type of speech, the stages of writing the text.

В Послании Президента РК Н.Назарбаева народу Казахстана от 5 октября 2018 г. одной из целей государственной политики является повышение качества высшего образования [1]. В проекции на образовательный процесс гуманитарных специальностей важной задачей становится формирование коммуникативности студентов, которая включает накопление профессиональных знаний, ориентацию на представления о человеческих ценностях, толерантности, развитие умений использовать все вербальные и невербальные средства общения в зависимости от коммуникативной ситуации и владения речевой культурой. Успешность коммуникативной компетентности студентов во многом зависит от качества обучения, предлагаемого в стенах вуза [2].

Русский язык как практическая дисциплина направлена на систематизацию знаний, умений и навыков обучающихся по видам речевой деятельности на основе школьной подготовки. Вместе с тем в вузовском образовании перед студентами стоит задача практического продуцирования собственной речи с учетом коммуникативной ситуации.

Речепроизводство строится по определенным закономерностям, которые необходимо освоить обучающимся для продуцирования профессионально-ориентированной речи. В данной деятельности важную роль играют знания по функционально-смысловым типам речи. На практических занятиях русского языка студенты казахского отделения овладевают навыками речепроизводства в научном, официально-деловом и публицистическом стилях.

Как известно, все разнообразие содержания высказываний, отражающих нашу действительность, в конечном счете может быть сведено к трем видам:

мир в статике, воспринимаемый предметно, одномоментно;

мир в динамике, воспринимаемый в движении, во времени;

мир в причинно-следственных связях [3].

В первом случае высказывание реализуется в форме описания, во втором – в форме повествования; в третьем – в форме рассуждения. Практическое применение функционально-смысловых типов речи зависит как от цели, мотива, обстоятельств общения, так и от описываемой ситуации. Обучающимся необходимо научиться производить собственную речь в соответствии с обозначенными факторами и определиться в выборе темы, композиционного и языкового оформления высказывания.

Во время изучения модуля «Функционально-смысловые типы речи» согласно рабочей учебной программы 1 курса студенты систематизируют свои знания, умения и навыки по данной теме и обучаются учебному речепроизводству по образцам. К концу учебного модуля студенты получают следующую памятку:

КАК ОПРЕДЕЛИТЬ ТИП РЕЧИ

Функция речи (описание – описать; повествование – рассказать; рассуждение – доказать).

Смысловая основа типа речи (одновременность явлений, признаков - в описании; последовательность явлений, действий – в повествовании; причинно-следственная связь – в рассуждении).

Характер сообщения (перечисление одновременных, постоянных признаков, явлений – в описании; сообщение об изменяющихся, сменяющих друг друга действий – в повествовании; сообщение в виде вывода, доказательства – в рассуждении).

Характерные черты типа речи:

статичность – в описании;

динамизм – в повествовании;

наличие положения, которое нуждается в доказательстве – в рассуждении.

Каждый тип речи отвечает на основной вопрос:

Описание – ЧТО ТАКОЕ?

Повествование – ЧТО ПРОИСХОДИТ?

Рассуждение – ПОЧЕМУ? ЗАЧЕМ?

Особенности композиций типов речи:

Описание – 1) Введение (общее впечатление); 2) основная часть (описание деталей); 3) заключение (оценка, вывод);

Повествование – 1) экспозиция (начало события); 2) основная часть (развитие события); 3) заключение (конец события);

Рассуждение – 1) введение в тему; 2) проблемный вопрос; 3) тезис; 4) аргументация; 5) вывод.

Получив указанную памятку по данной теме на аудиторных занятиях, студенты отрабатывают практически свои умения в течение подготовки самостоятельных работ, где предлагается составить собственные произведения с учетом особенностей функционально-смысловых типов речи, т.е. порождение письменного речепроизводства в виде текста.

Как известно, самостоятельная работа студентов имеет немаловажное значение в успешности учебного процесса. Выполнение самостоятельной работы обучающихся состоит из нескольких этапов.

Подбор материала, его изучение и анализ. В соответствии с предложенной лексической темой студенты посвящают часть времени на сбор фактического материала, примеров из реальной действительности. В связи с этим в пределах текста выступления могут быть тесно переплетены самые различные источники предоставления информации, начиная от официальных документов, научной и научно-популярной литературы, завершая различными справочниками, статьями из газет и журналов, материалов из Интернета, собственных знаний и опыта и т.д.

Изучение и анализ фактического материала. Скомпоновав собранный фактический материал, студенты систематизируют, выделяют важные моменты, на которых необходимо сосредоточить внимание читателя. В соответствии с этим при подготовке текста необходимо более критично подходить к оцениванию собранного материала, обращать внимание на то, каким образом можно соотнести положения, указанные в тексте выступления, с реальными событиями современной действительности. Самое ценное в данной работе, обучающийся должен определить личную позицию по отношению к рассматриваемому предмету речи, очертить круг вопросов, волнующих его воображение.

Структурные части текста. Построение самого текста - это процесс индивидуальный, творческий, требующий от автора напряженной работы и глубокого осмысления имеющегося материала. Композиция текста выстраивается в соответствии с функционально-смысловым типом речи. При составлении текста студент держит в поле зрения предназначение каждой части речи. Так, вступление является важной составной частью текста. Вступление по форме и содержанию должно быть кратким, сжатым, где обосновывается актуальность темы. В основной части письменного текста необходимо, чтобы речь была правильно организована логически, чтобы мысли автора двигались по восходящей линии - от старого к новому, от известных фактов и доводов к неизвестным, от слабых аргументов к более сильным. Заключение должно быть по возможности лаконичным, убедительным и ярким, воспроизводящим

основные положения материала. Логическому завершению письменной речи может служить обрамление – это прием, характеризующийся тем, что в заключении происходит дублирование (варьирование) основной мысли, выраженной во вступлении, суммирование наиболее важных положений, формулирование выводов.

Письменное оформление собственного речетворчества. На завершающем этапе необходимо приложить максимум усилий для грамотного оформления своего текста. В настоящее время с большим сожалением можно констатировать факт низкого уровня грамотности студентов, что является следствием совокупности причин объективного и субъективного характера. В связи с этим в большинстве СРС наблюдается нарушение орфографических, пунктуационных, лексическо-грамматических и стилистических норм русского языка.

Данная система методической работы над функционально-смысловыми типами речи дает определенные сдвиги в речепродуцировании студентов 1 курса казахского отделения по специальности «Международные отношения». Преследуя несколько методических целей, в том числе и умение работать с современными интернет-ресурсами, быть в курсе политических новостей, студентам были предложены варианты СРС по теме «Дело Скрипалей». Как известно, данное нашумевшее событие на международной политической арене имеет свои тайные причины и негативные следствия в отношении западноевропейской общественности и России.

Студенты работали по архивам новостной ленты сайта РИА Новости <https://ria.ru> и подобрали несколько текстов по этому событию.

В понедельник премьер-министр Великобритании Тереза Мэй заявила, что к отравлению Скрипалей, «весьма вероятно», причастна Россия. Она добавила, что у Москвы есть время до вечера вторника предоставить подробные объяснения ситуации, и пригрозила «более серьезными мерами», чем раньше. При этом никаких доказательств премьер-министр не привела. РИА Новости <https://ria.ru/world/20180313/>

Отношения РФ и Великобритании резко обострились на фоне инцидента в британском Солсбери, где были отравлены работавший на британские спецслужбы экс-полковник запаса ГРУ Сергей Скрипаль и его дочь Юлия. Британская сторона утверждает, что к отравлению Скрипалей нервно-паралитическим веществом А234 причастно российское государство. Россия категорически отрицает свою причастность к отравлению Скрипалей. РИА Новости <https://ria.ru/world/20180707/>

Утром 4 июля британская полиция сообщила о «серьезном инциденте» в соседнем с Солсбери городе Эймсбери, где два человека «оказались под воздействием неизвестного вещества» и были госпитализированы в критическом состоянии. Позже глава контртеррористического подразделения Скотланд-Ярда Нил Басу подтвердил, что мужчина и женщина в Эймсбери были отравлены тем же веществом, что и работавший на британские спецслужбы экс-полковник ГРУ Сергей Скрипаль и его дочь Юлия. Эймсбери находится неподалеку от Солсбери. Пострадавшие из Эймсбери проходят лечение в больнице Солсбери, где лечились и Скрипалей. Лондон обвиняет Россию в отравлении Скрипалей, Москва это категорически отрицает. Британия за четыре месяца так и не представила никаких доказательств. РИА Новости <https://ria.ru/world/20180708/>

По памятке «Как определить тип речи» ими дана характеристика данных текстов, с чем многие студенты успешно справились. По содержанию текста новостей ими были выяснены значения многих неизвестных им слов, уточнены по карте географические наименования, определены структурно-логические особенности каждого текста, проведен сравнительный анализ события и его развитие во времени.

На основании изученных текстов студентам было предложено составить рассуждение с соблюдением его структурно-смысловых особенностей. Приведем примеры рассуждений студентов с учетом уровня их информированности и сохранением редакции текста:

Студент К.: В Британии раскручиваются события по делу Скрипалей. Однако возникает вопрос, было ли это вообще отравлением, так как в деле до сих пор есть много белых пятен. Дело расследуют уже более полугодом. Официальный Лондон по-прежнему обвиняет во всем Москву, однако, доказательства и аргументы Британии пока малоправдоподобные. Единственным неопровержимым фактом является место действия – Солсбери. Британское правительство не продемонстрировало общественности ничего, кроме одного-единственного появления на телевизионных экранах дочери шпиона Юлии Скрипаль, Настороживает спешка, с которой Лондон обвинил в произошедшем Россию. Напрашивается вопрос – зачем это сделали? Изучив новости последнего месяца, можно сделать вывод, что данное событие было маневром для отвлечения внимания общественности от проблемы выхода Англии из Евросоюза.

Студент Е.: В Британии возникло так называемое дело Скрипалей – в городе Солсбери были отравлены работавший на британские спецслужбы экс-полковник запаса ГРУ Сергей Скрипаль и его дочь Юлия. Дело расследуют уже более полугодом. Официальный Лондон по-прежнему обвиняет во всем Москву. Британское правительство не предъявило каких-либо доказательств вины России. Изучив материалы, я пришел к выводу, что данное событие было придумано для подрыва чемпионата мира по футболу,

который принимала Россия. Великобритания хотела напугать болельщиков всего мира, чтобы они не приезжали в Россию.

Студенческие рассуждения радуют своей логичностью и соблюдением правил построения речи. Кроме того, продуцирование небольшого по объему текста, но собственного, сильно мотивирует студентов на изучение программного материала по русскому языку.

Таким образом, работа студентов над функционально-смысловыми типами речи на занятиях русского языка позволяет формировать и развивать их коммуникативную компетенцию как одну из важнейших составляющих будущей профессиональной деятельности. Умение продуцировать собственную речь является основополагающим компонентом речевой деятельности, которая должна быть выражением их профессионального статуса.

ЛИТЕРАТУРА

1. Послание Президента РК Н.Назарбаева народу Казахстана «Рост благосостояния казахстанцев: повышение доходов и качества жизни» от 5 октября 2018 года – www.akorda.kz (дата обращения: 16.10.2018).
2. Кунанбаева С.С. Компетентностное моделирование профессионального иноязычного образования. – Алматы, 2014. – 208 с.
3. Введенская Л.А., Павлова Л.Г., Кашаева Е.Ю. Русский язык. Культура речи. Деловое общение. - М.: Кнорус. 2014
4. Пожарский С.О. Формирование умений публичного выступления на профессиональную тему: защита ВКР // Молодой ученый. — 2016. — №14. — С. 562-564. — URL <https://moluch.ru/archive/118/32152/> (дата обращения: 16.10.2018).

ӘОЖ 81'3581'26

Кенжебаева А.Ә.,

ф.ғ.к., доцент,
Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ,
Алматы қаласы, Қазақстан
e-mail: china.aida@mail.ru

ОҚЫТЫЛАТЫН ТІЛ ЕЛІНІҢ ӘДЕБИЕТІ ПӘНІ БОЙЫНША ҚОЛДАНЫЛАТЫН ҚҰЗЫРЕТТІ БАҒДАРЛЫ ТАПСЫРМАЛАРДЫ БЕРУ ТИІМДІЛІГІ

Түйін: Берілген мақалада автор оқытылатын тіл елінің әдебиеті пәнін оқыту барысында қолданатын әдістерімен бөліседі. Өзі өтетін пәннің бір сабағы негізінде сабақ барысында қолданатын алуан тәсілдерді баяндап, аталған әдістердің маңызы мен тиімділігі турасында сөз етеді. Сондай-ақ кейінгі кезде оқу үдерісінде жан-жақты қоданылып жатқан бағдарлылық тәсілдерінің мақсатын жан-жақты ашып көрсетеді.

Тірек сөздер: құзыретті-бағдарлы, кейс-стади, оқытылатын тіл елінің әдебиеті, миға шабуыл, құзіреттілік тәсіл.

Kenzhebaeva, A.A.

Candidate of Philological Sciences, assistant professor
Ablykhan KazUIR and WL,Almaty,Kazakhstan
e-mail: china.aida@mail.ru

APPLYING OF COMPETENCE-ORIENTED TASKS IN CHINESE LITERATURE CLASSES

Abstract: In this article the urgency of using competence-oriented technology used in teaching the discipline “Chinese literature” The author submit her own method of teaching this discipline and makes recommendations for successful implementation competence-oriented technology in the educational process.

Keywords: competence-oriented, case study, competence-oriented tasks, brain attack, competence method.

Қазіргі таңдағы қоғамымыздың көкейтесті мәселелерінің бірі-бұл күрделі де шиеленіске толы әлеуметтік және экономикалық жағдайында өмір сүріп қана қоймай, оны өзгертуге, жақсартуға ат салысатын толыққанды тұлғаны қалыптастыру міндеті болып отыр. Студентердің әдебиет теориясы және жалпыфилологиялық эрудиция аясын кеңейту, оқып отырған тіл елінің әдебиетіндегі заманауи тенденциялары, ақымды мәселелер туралы түсінік беріп, ондағы алуан бағыттар мен методологиялық тәсілдердің табиғатын ашу, әдебиет саласын зерттеуде салмақты орын алған ғалымдардың еңбектерімен таныстыру, тіл-тілдегі сөздердің құрылымдық, семантикалық жүйесіне тоқталып, салыстыру, шығыс (қытай) әдебиеттануындағы іргелі бағыттар мен ағымдарды айқындау, басты нысаны адамзаттың сөзі мен рухани бірлігі болып саналатын мәтін және адамзаттың рухани мәдениеті ретінде гуманитарлық

пәндер жиынтығы (тіл білімі, әдебиеттану, мәтінтану, мәдениеттану, палеография, тарих және т.б.) болып табылатын гуманитарлық білім саласының қазіргі филологиялық зерттеулермен таныстыру– қазіргі заман талабы.

Танымдылығы терең әрі жан-жақты, бәсекелестіктің мықты тегеурініне төтеп бере алатын білімгерлер ғана өркениетті қоғамның кірпішін қалай алады. Еліміздің жаһандық дүниеде өзіндік тұғырына ие болуы сапалы білімді игерген, ұлттық санасы жоғары, рухани бай жас ұрпақ арқылы іс жүзіне асады.

Қазіргі таңда білім беруді жетілдірудің негізінде құзыреттілік тәсілді қолданысқа енгізу жан-жақты қолға алынуда. Білімге бағытталған мазмұнды құзыреттілік қажеттілігі күн тәртібіне әлдеқашан қойылған. Ал кейінгі кезде оқу үдерісінде жан-жақты қоданылып жатқан бағдарлылық тәсілінің мақсаты - үйренушілерді бөгде мәдени ортада өзін қалай ұстау туралы ережелермен, тәсілдермен, негізгі қағидалармен жедел таныстыруды мақсат ететін бағдарлама.

Құзыреттің көрінуіне белгілі бір жағдайлардың әсері зор. Құзыретке ие болу дегеніміз сол ситуацияға өзінің бар білімі мен тәжірибесін бейімдеу. Білімді адамдардың нақты ситуацияларда қажет болған жағдайда сол білімін қолдана алмайтындығын күнделікті өмірде кездестіруге болады. Осылайша, құзыретті дамыту және қалыптастыру үшін олар көрінетіндей нақты жағдайлар тудыру қажет [1, 131].

Құзыретке ие болу дегеніміз - белгілі бір жағдайға төтеп беру үшін немесе қандай да бір мәселені шешу үшін бойындағы бар білімі мен тәжірибесін бейімдеу. Күнделікті өмірде өте білімді адамдардың нақты жағдайларда игерген білімін қолдана алмайтындығын аңғарып жүрміз. Құзыретті-бағдарлы мазмұндағы тапсырмалардың маңыздылығы осы мәселеден келіп туындайды. Яғни, құзыретті-бағдарлы тапсырмалар құзыретті дамыту және қалыптастыру үшін олар көрінетіндей нақты жағдайлар туындату қажет. Құзыреттің көрінуіне белгілі бір жағдайлардың әсері зор. Құзыретке ие болу дегеніміз сол ситуацияға өзінің бар білімі мен тәжірибесін бейімдеу. Білімді адамдардың нақты ситуацияларда қажет болған жағдайда сол білімін қолдана алмайтындығын күнделікті өмірде кездестіруге болады. Осылайша, құзыретті дамыту және қалыптастыру үшін олар көрінетіндей нақты жағдайлар тудыру қажет [2, 59].

Оқып отырған тіл елінің әдебиетін оқыту барысында сол ел әдебиетінің жауһарларымен, классикалық шығармаларымен жан-жақты таныстыру арқылы аталған елдің жалпы менталитетін, рухани әлемін тереңінен тануға болады. Фольклорлық туындыларды, классикалық шығармаларды өткенде қосымша түсініктемелер берудің мәні зор. Сабақта қолданылатын құзыретті-бағдарлы тапсырмаларды оқытушы мен студенттердің бірлескен оқу әрекетінің өзара байланысты технологиясы ретінде пайдалануға болады.

Аталған пәнді өту кезінде көркем туындыны аударуда туындайтын басты қиындықтардың бірі – түрлі прецедентті феномендерді 2-ші (өзге) мәдениет өкіліне жеткізу. Мәселен, қытай халқына етене таныс 女娲(Нюйва), 西施(Сишы), 观音(Нефрит тәңіриясы), 贾宝玉 (Цзя Баоүй) сияқты кісі есімдерін қолдану арқылы автор ең алдымен, айтпақ болған ойын барынша ықшамдап беруге қол жеткізсе, екіншіден, ізденуші санасындағы аталмыш бейнелерге қатысты білім қорын «іске қосу» арқылы өз ойының тиімділігімен барынша толыққанды түрде жеткізілуін мақсат етеді. Көркем туындыны талдағанда әсіресе сюжет, композиция, бейнелер галереясына анализ жасағанда студенттердің әдеби терминдерді түсініп барып талдау жасағанын қадағалау қажет. Қандай да бір контексте прагматикалық мән жүктелген лексикалық бірліктердің мазмұнын толық түсіну үшін коммуникант сол тіл иесі халықтарының мәдениетінен, атап айтқанда, әдебиеті мен салт –дәстүрлерімен, наным-сенімдерінен хабардар болуы тиіс. Ол үшін ұлт мәдениетінің үлкен саласын құрайтын фольклорлық шығармаларды оқып танысудың берері мол. [3, 85]. Осы тұста көркем шығарманы оқу – бір басқа, ал онда кездесетін кейіпкерлер есімдерін немесе олардың сөздерін, яғни афоризмдік сипатқа ие болған түрлі қолданыстарды тілдік қарым-қатынас барысында сөйлеу мақсатына сай, орынды қолдана білу – екінші мәселе екенін айта кеткен жөн. Мәселен, романда кездесетін тіркестері түсіну туралы сөз қозғағанда: «玉带林中挂, 金簪雪里埋» (Нефрит бауы орманда ілініп, алтын қыстырғы қар астында қалды), мұнда романдағы екі кейіпкер – Лин бикеш пен Сюе Баочай арудың қайғылы тағдыры астарланып берілген) осы тіркестердің астарын жан-жақты ашып көрсетуге ерекше назар аударған жөн. Назарларыңызға « Оқытылатын тіл елінің әдебиеті» пәні бойынша төмендегі тақырыпта өткен бір сабақты ұсынып көрелік:

1. **Сабақ тақырыбы:** «Цао Сюециннің «Қызыл сарай түсі» романындағы әйелдер бейнесіне талдау»

Сабақтың дамытушылық мақсаты:

1. Ақпаратты іріктеу құзыреттілігін қалыптастыру және дамыту.
2. Берілген ақпаратты саралау арқылы керекті ақпаратты таңдау біліктілігін қалыптастыру;
3. Ақпараттық құзыретті жоспарлауға түрткі болу;

Сабақтың міндеттері:

1. Әдебиеттану саласындағы негізгі ұғымдар мен терминдерді жан-жақты игеруге машықтандыру;
2. Әлем әдебиеттеріндегі ортақ ұқсастықтар мен айырмашылықтарды ашып көрсетуге, талдауға баулу;
3. Әдебиеттану бойынша бұрын игерген білімдер, біліктер мен танымдық базаға сүйене отырып, әдебиет нысанына айналған бейнелерге әдебиеттану пәні тұрғысынан баға беруге машықтандыру;
4. Топтық және екеуара жұмысқа машықтандыру;
5. Ақпаратты өңдеу арқылы дұрыс шешім қабылдау қабілетін дамыту.
6. Алынған ақпараттарды сараптамалы-талдау қызметінде қолдана білу;
7. Әралуан логикалық пікір-пайымдарды практикалық талдау қабілетін қалыптастыру және көпшілік алдында сөйлей білу, айғақтама келтіре білу, пікірталас жүргізе білу қабілеттерін дамыту.

Қолданылатын инновациялық технологиялар: кейс-стади, құзыретті-бағдарлы оқыту педтехнологиялары, миға шабуыл.

Тапсырма 1(合作交流, 解决问题)Проблемалық сұрақтар:

1. 红楼梦中你对哪位女主人公最有兴趣, 谈谈感兴趣的理由
2. 元春虽知道宫廷是见不得人的去处, 但她还是去了, 为什么?
3. 林黛玉如果没有病死, 会是个什么样的结局呢?
4. 请选择“金陵十二钗”中的一位, 简要分析这一人物形象。
5. 简述薛宝钗与林黛玉的性格差异。
6. 请写出《红楼梦》中金陵十二钗中的人物姓名。
7. 对你来说《红楼梦》中谁是»女一号«?
8. 林黛玉进贾府初见宝玉, 两人都觉得似曾相识, 为是么会这样?

Пысықтауға арналған сұрақтар мен тапсырмалар:

1. 不止一次地出现在大观园中的一个平凡劳苦的农家老妇, 常被大家取笑戏弄的人是谁?
2. 林黛玉如果没有病死, 会是个什么样的结局呢?
3. 豪门千金怎么理解?
4. 请说出《红楼梦》中几个主要人物的性格特征。
5. “玉带林中挂, 金簪雪里埋”怎么理解?

Тапсырма2 (топтық жұмыс) :

1. Кеннет Томас қақтығысты шешудегі негізгі бес түрлі стратегияларды атап көрсетеді:

Конкуренция, бақталастық («акула») — өз мақсатына жету жолында өзгенің мүддесін аяқ асты ету. Серіктестік («үкі») — екі тараптың мүддесіне де сай келетін бірізділікті ұстануға ұмтылу.

Ымырашылдық («түлкі») — таңдау жасауда екі жақ та бір нәрсе ұтады және ұтылады.

Қашқақтау, бойын тасалау («тасбақа») — қақтығыстан бойын шет ұстау, серіктестіктен д, конфликтіден де бойын алшақ ұстау.

Бейімделу, иекмделу («аю») — өз мүддесін өзгенің пайдасы жолында құрбан ету.

Проблемалық тапсырма:

Сіздің пікіріңізше, романдағы кейіпкерлер бойына аталған қасиеттердің қайсысы тән? Сізге ше? (Лин Дай Юй, Сюе Баочай, Ван Сифын, Цзя эз ана бойындағы қасиеттерге нақтылы сипаттама беріңіз)

Бағалау деңгейі: Әрбір дұрыс жауап үшін 2 балл беріледі.

Бұл тапсырманы бағалау барысында студенттердің әдеби талдау жасау әдісіне басты назар аударылады.

Тапсырма3 (екеуара жұмыс):Берілген мысалдардың дұрыс-бұрыстығын айқындап өз ойыңызға түсініктеме беріңіз:

1. 不止一次地出现在大观园中的一个平凡劳苦的农家老妇, 常被大家取笑戏弄的人是薛宝钗。
2. 红楼梦》中, »枉自温柔和顺, 空云似贵如兰. 堪羨优伶有福, 谁知公子无缘«, 说的是袭人。
3. 《红楼梦》中, “品格端方, 容貌丰美, 行为豁达, 随时从分。” 说的是林黛玉。
5. 《红楼梦》中有两位小姐当上了王妃, 此二人是 (元春), (探春)。
6. 《红楼梦》中“心比天高命比纸薄”的代表人物是 (晴雯)。
7. 书中还刻画了一个善良风趣的农村老妇人, 她就是袭人。
8. 红楼梦》中最热闹的情节是元妃省亲, 最有趣的情节是刘姥姥进大观园。

Берілген тапсырманы орындау барысында ізденушінің аналитикалық ойлау қабілеті тереңдей түседі, сондай-ақ студенттер берілген ақпараттың ішінен қажеттісін анықтап, саралайды;

Романнан алынған тұрақты сөз тіркестеріін қазақ тіліндегі баламасын (мағынасы жақын нұсқасын) табыңыздар және түсініктеме беріңіздер:

2. “三春争及初春景”怎么理解?
3. “玉带林中挂, 金簪雪里埋”怎么理解?

4. “落花满地鸟惊飞”;
5. 态生两靥之愁;
6. 月满则亏，水满则溢;
7. 她可是百里挑一的大美人。
8. 娴静时如姣花照水，行动处似弱柳扶风

Бұл тапсырманы беру арқылы студенттердің импровизациялық (суырып салма) қабілетін ұштау үшін керекті тиімді тәсілдердің бірі әрі ізденушінің бірнеше тілді қатар алып жүруіне септігін тигізери сөзсіз.

Миға шабуыл:

Алдарыңызда кестені (осы тақырыптың мазмұны бойынша дайындалған сұрақтар) өз тәжірбиелеріңізге сүйене отырып толтырыңыздар. Егер кесте соңында берілген ұсыныстарға келіспесеңіз негіздеме беріңіз. Мұнда ізденуші топтық талқының іс-жосығына өз бетімен ілеседі, студенттер топтық жұмыс тапсырмаларына сәйкес жауап береді, өз ойларын ұсына отырып түсіндіреді немесе топтың өзге де мүшелерінің идеяларын, өз қарым-қатынастарын дәйектейді.

Тапсырма4 (топтық жұмыс жұмыс). Көпшілік алдында сөз сөйлеу аспектісі бойынша деңгейлік көретілімдер:

Стимул: Әйелтематикасына қалам тартқан қазақ, орыс немесе батыс жазушылары шығармаларындағы әйелдер бейнесіне салыстырмалы талдау жасалынады. Ондағы әйел портретін сипаттаудағы тілдік ерекшеліктерге салыстырмалы талдау жасаңыздар. Бұл тапсырма бір шетінен қазақ жастарының өз әдебиетіне деген сүйіспеншілігін арттыруға бағытталса, екіншіден салыстырмалы тәсіл арқылы екі түрлі ұлт өкілдерінің әдебиетіндегі ұлттық ерекшеліктерді терең түсініп тану үшін керекті тәсілдер.

Тапсырма сипатындағы тұжырым (пікірталас ұйымдастырса болады):

1. Қазақ және қытай әдебиеттеріндегі әйел бейнелерін сомдауда қолданылатын теңеу сөздер мен эпитеттердің ерекшеліктерін талдап беріңіздер.

2. Линдайюй мен Тоғжан бойындағы ұлттық мінездерге сипаттама жасаңыздар.

3. Цзя эзана мен Ұлжан ананың бойындағы ұлттық мінездерге сипаттама беріңіздер.

4. Егер сіз ортағасырдағы қытай жазушыларының шығармаларына өңдеу жаса деген ұсыныс түссе «Қызыл сарай» романын қалай аяқтар едіңіз? Неге?

5. Цзя Баоюй бейнесінен қалыптан тыс қасиеттерді атаңыз. Автор кейіпкер бойына неліктен мұндай қалыптан тыс қасиеттерді жинақтады деп ойлайсыз?

6. Хан толғаулары, чу шумақтары, юефу, шы жанры дегенді қалай түсінесіздер? Анықтама беріңіздер?

7. «Қызыл сарай түсі» романының алғашқы атауы қандай? Романға сіз қандай атау берер едіңіз? Неге?

Стимул: Кез келген халықтың әдебиеті оқыту барысында оның мәдениетін, тарихын, салт-дәстүрін, өткені мен бүгінгісін тануға, сол ұлттың психологиялық келбетін түсінуге мол мүмкіндіктерге қол жеткізуге болады. Көркем туындылар халықтың тарихымен де, дәстүрімен және ұлттық дүниетанымымен тікелей байланысты. Көркем туындының тақырыбы мен идеясын, бейнелер галереясын талдау арқылы оқып жатқан тілде еркін және көркем сөйлеуге қол жеткізуге болады.

Ізденушілер пікірталасы шиеленіскен жағдайда одан шығу тәсілдерін пайдаланады, топтың нәтижеге қол жеткізе алмау себептерін жинақтайды, қарама –қайшылықтар негіздерін анықтау процесінде айқындамаларының бірігу мен ажырау тұстарын атайды, топтың жұмыс мақсатына қатысты ұсынылған идеаларға салыстырмалы баға береді.

Қандай да бір өзге мәдениет өкілімен қарым-қатынас жасау барысында ізденушілер ең алдымен өз елінің тұрмыс-салтын, дәстүрлері мен діни ұстанымдарын, әдебиеті мен өнерін жетік білуі шарт, сонымен қытай тіліндегі лексикалық бірліктердің мазмұнын толық түсіну үшін коммуникант сол тіл иесі – қытай мәдениетінен, соның ішінде, әдебиеті мен өнерінен хабардар болуы тиіс [3, с.59]. Ол үшін ұлт мәдениетінің үлкен саласын құрайтын фольклор (мақал-мәтелдер, алғыс және қарғыс сөздер, аңыздар, т.б.) мен классикалық шығармаларын т.б. шығармаларды оқып танысудың берері мол. Осы тұста роман жанрын оқу – бір басқа, ал онда кездесетін тарихи тұлғалар есімдерін, реалий сөздерді орынды қолдана білу, дұрыс аудару – екінші мәселе екенін айта кеткен абзал. Әдебиет – адамды зерттеу пәні болса, қазіргі таңдағы қытай қоғамының рухани әлемі мен психологиялық келбетін толыққанды тану үшін ең алдымен оның классикалық шығармаларымен терең танысу керек. Танысып қана қоймай, жан-жақты зерттеп, зерделеу керек. Осы туындыларға терең бойлап зерттеу барысында оқып отырған елдің тек әдебиеті ғана емес тарихы, философиясы, психологиясы, этнографиясы, дүниетанымы турасында мол ақпарат алуға болады.

ӘДЕБИЕТ

1. Танирбергенова А.Ш., Баймаханова К.Қ. Тұлғалық –бағдарлы технологиялар негізінде студенттердің коммуникативтік құзыреттілікті дамыту. Астана, Педагогика - 2 (62). - 2012 131б.
2. 郭深青. 汉语习语及其文化底蕴. 宝鸡文理学院学报 (社会科学版), 2012年 12月第4期. 155
3. Даулет Ф.Н., Кенжебаева А.А., Даулетова Г.О. К вопросу об использовании компетентностно - ориентированных заданий на уроках китайского языка// ҚазМУУ хабаршысы. Шығыстану сериясы. - 2014. - 1(67). - 59 бб.

УДК 37.01

Ли Л.Б.

Магистрант КазУМОиМЯ имени Абылай хана
специальность «6М011900 – Иностранный язык:
два иностранных языка»,
Алматы, Казахстан
e – mail: lee.larissa94@gmail.com

К ВОПРОСУ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО – БАЗИРУЕМОЙ КОМПЕТЕНЦИИ В ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

Аннотация: Данная статья посвящена проблеме формирования профессионально – базирваемой компетенции будущих учителей иностранных языков. В статье рассматриваются актуальные проблемы иноязычного образования в Республике Казахстан, а также предшествующие им предпосылки. Упоминаются научные подходы, повлиявшие на нынешнее направление отечественной методологической школы. Обсуждается модель компетентностного моделирования профессионального иноязычного образования. Более того, под рассмотрение попадают составляющие профессионально – базирваемой компетенции, а также процесс их формирования при помощи кейсовых технологий.

Ключевые слова: профессионально – базирваемая компетенция, компетентностное моделирование профессионального иноязычного образования, кейсовые технологии, научный подход, компетентностный подход

Lee L.B.

Undergraduate student,
specialty «6M011900– Foreign languages:
two foreign languages»
at Kazakh Ablai Khan UIRandWL,
Almaty, Kazakhstan? e-mail: lee.larissa94@gmail.com

TO THE ISSUE OF THE FORMATION OF PROFESSION – BASED COMPETENCE IN TRAINING FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS

Abstract: This article is devoted to the problem of formation of professional – based competence of future foreign language teachers. The article considers the actual problems of foreign language education in the Republic of Kazakhstan. The scientific approaches, which have influenced the current direction of domestic methodological school, are also discussed. The article includes the consideration of the model of competency – based modelling of vocational foreign language education. Moreover, the analysis of constituent parts of profession – based competency and the process of their formation through the implementation of case – studies is included.

Key words: profession – based competency, competency – based modelling of vocational foreign language education, case – study, scientific approach, competency – based approach

Профессиональное образование в Республике Казахстан находится в постоянном процессе модернизации. Однако качество обучения в высшей школе на данный момент значительно отстает от реальных требований к развитию умственного капитала страны. Основными проблемами высшего профессионального образования можно выделить: отсутствие высоко – квалифицированных кадров, отвечающих социальному запросу; чрезмерная длительность подготовки специалистов; несоответствие требований рынка труда и рынка образовательных услуг; недостаточная подготовка образовательной системы высшего профессионального образования; несогласованность социальных связей между бизнес сообществом и образовательными учреждениями. Соответственно, перед отечественными учеными – методистами встает вопрос о пересмотре и поиске наиболее оптимального научного подхода к моделированию личности будущего компетентного специалиста.

Наиболее актуальным при рассмотрении всех вышеописанных проблем является компетентностный подход к подготовке учителей иностранных языков. Существует множество предпосылок к становлению

формирования компетентности и компетенций в центр образовательного процесса. Среди них можно выделить постоянно меняющийся и растущий социальный заказ на подготовку высококвалифицированных специалистов, который не может быть удовлетворен ранее описанными устаревшими подходами. Также, стоит отметить и переход к Болонской системе обучения, которая направлена на переход к компетентностному подходу в образовании и создании новой парадигме в профессиональной подготовке будущих специалистов. Помимо этого, актуальность компетентностного подхода, определяется существованием других специфичных факторов. Как утверждает Д.Н. Кулибаева, компетентностная парадигма современного образования погружена в особый культурно-образовательный контекст, заданный следующими тенденциями отечественного образования:

- утрата единства и определенности образовательных систем, формирование рынка труда и связанного с ним рынка образовательных услуг;
- вариативность и альтернативность образовательных программ, возрастание конкуренции и коммерческого фактора в деятельности образовательной системы;
- изменение функции государства в образовании: от тотального контроля и планирования – к общей правовой регуляции возникающих в образовании отношений;
- перспективы интеграции казахстанского образования в международную систему образования. [1, с. 75]

Рассмотрим взгляды отечественных ученых на вопрос о реализации компетентностного подхода в профессиональном образовании. Чакликова А.Т., рассматривает компетентностный подход как систему исследовательских процедур, выступающих при проектировании образовательных систем в качестве: методологического регулятива построения и переноса в содержание образования моделей эффективного выполнения человеком социокультурных и профессиональных функций; теоретической основы построения компетентностно-ориентированного содержания образования; системы проектных технологий, обеспечивающих формирование компетенций – ключевых, базовых, специальных, отвечающих требованиям образовательного стандарта; критериальной базы для оценки эффективности и управления качеством профессионального образования. [2, с.16]

Академик Кунанбаева С.С., считает отличительными характеристиками компетентностного подхода в образовании следующие особенности: «личноцентрированность» образования; создание возможности выбора студентами курсов, соответствующих их потребностям и интересам; структура образования организуется с учетом уровня развития и возрастных особенностей обучающихся; студенты проявляют умение самостоятельно решать социально и лично-значимые задачи; формирование поисково-творческого мышления; творческий подход к решению поставленных задач; образовательный процесс ориентируется на развитие личности студентов, осознание их уникальности; нацеленность данного подхода на рефлексивную оценку обучающимися своих возможностей; достигается главная цель образования – подготовка профессионала, способного к быстрой социальной адаптации, продолжению профессионального образования, к дальнейшему профессиональному саморазвитию; данный подход объединяет интеллектуальную, навыковую и ценностную составляющие образовательного процесса; данный подход интегрирует умения и знания, относящиеся к различным сферам деятельности и личностные качества индивида [3, 62]. Кунанбаева С.С. так же является разработчиком когнитивно – лингвокультурологической методологии иноязычного образования, которая реализуется и синхронизируется в соответствии с требованиями компетентностного подхода к современной подготовке специалистов. По мимо этого, данным автором была разработана авторская педагогическая технология компетентностного моделирования профессионального образования, которая была принята в качестве базовой членами Консорциума гуманитарных университетов стран – членов ШОС.

Таким образом, мы можем заключить, что компетентностный подход является наиболее подходящим способом реализации задач, поставленных современным обществом и рынком труда перед высшим профессиональным образованием. Он имеет ряд неоспоримых преимуществ, которые выделяют его среди более устаревших подходов к подготовке будущих специалистов. Одним из наиболее выдающихся преимуществ является способность формировать перманентную само ориентированность в обучении, способность быстро реагировать на поставленные задачи, и главное формировать в себе полноценного компетентного специалиста.

Компетентностный подход стал приниматься за ведущую педагогическую парадигму и стал активно внедряться в систему высшего профессионального образования. Так, академиком Кунанбаевой С.С., была разработана компетентностная методология иноязычного профессионального образования. Автор в своих исследованиях опирается на «компетентностный» подход к образованию, который в своей основной

компоненте базируется на гуманистической и культурно – ориентированной методологии, и который определяет в качестве основных целей и конечного результата образования «систему компетенций». Затрагивая основные понятия данной системы, Кунанбаева С.С. в своей монографии «Компетентностное моделирование профессионального иноязычного образования» ставит под рассмотрение в качестве единицы предметного содержания иноязычного образования профессиональный концепт или профконцепт. Она отмечает, что в настоящих условиях «кардинально меняется и усложняется сущность и содержание понятия «профессиональное образование», ведь именно в современных условиях профессиональное образование призвано формировать нового специалиста для качественно нового уровня инновационно-профессионального потенциала страны, способного придать новый импульс трансферу технологий в стратегическом развитии страны». [4, с.65]

С.С. Кунанбаева делает акцент на профессиональный концепт, который в свою очередь предполагает реализацию психолого-педагогических принципов. При их выполнении студент в учебных условиях может видеть и активно включаться в контекст своей будущей профессиональной деятельности. Предметный и процессуальный аспекты создают контекст будущей профессиональной деятельности, в результате чего происходит «актуализация профессионально-ценностных аспектов содержания образования», через «формирование профессионального самосознания студентов в ходе проектирования и реализации учебных профессионально ориентированных ситуаций, которые побуждают активность студента в социальном и предметном контексте будущей профессиональной деятельности» [4, с.65].

Кунанбаева С.С. выделяет когнитивно-лингвокультурологические комплексы (КЛК) как «организационную основу предметного аспекта содержания», которые определяют сферы для общения [3, с.124]. У Кулибаевой Д.Н. учебной единицей служит тематико-текстовое единство (ТТЕ), которое объединяет учебный материал по темам, а в основе этого единства находится аутентичный текст. Другие отечественные исследователи выбирают за единицу предметного содержания, и учебную единицу. Так, например, в работе Стамгалиевой Н.К. такой единицей выступает «тематический комплекс» (ТК), который объединяет весь учебный ресурс по темам и используется контекстное обучение в сфере будущей профессиональной деятельности. Тыныштыкбаева А.Б. называет такую единицу как «коммуникативно-функциональный блок» (КФБ), который формирует коммуникативные навыки и умения и профессионально-значимые знания, или «ситуативнотематический блок» в работе Закировой Г.Д., так как автор делает организацию содержания обучения, используя основную роль тематически организованной ситуации для общения, что, в свою очередь, выдвигает выбор данного блока единицей содержания, и единицей обучения [5, с.16].

Всё вышеописанное направлено на формирование «системы компетенций» будущего специалиста. Отмеченная компетентностям образовательная модель предполагает, соответственно, отбор и организацию для содержания каждой предметной области набора «ключевых компетенций», которые предлагается группировать по четырем основным типам «компетентностей». Первый блок – профессионально-ориентированный блок компетенций связан со способностями решать профессиональные задачи на основе использования информации, коммуникации, социально-правовых основ поведения личности в гражданском обществе, которые определяются автором данной концепции как ключевые компетенции. В этот блок включены информационно – аккумулирующая, социокультурная, рефлексивно – развивающая субкомпетенции. Второй – профессионально-базируемый блок компетенций представлен дисциплинами, на которых формируются базовые компетенции как способность и готовность к определенной профессиональной деятельности (педагогической, филологической, международной, экономической т.д.). Данный блок включает контекстно – коммуникативную, прагма – актуализирующую и понятийно – концептную субкомпетенции. Третий – профессионально-идентифицирующий блок компетенций отражает специфику конкретной предметной или над предметной сферы профессиональной деятельности, поэтому представляет специализирующие компетенции». Данный блок включает в себя следующие субкомпетенции: инструментально – технологическую, аналитико – прогнозную и креативно – исследовательскую.

Механизм психолого-педагогического сопровождения развития профконцепта в качестве методологической категории объединяет в себе не только когнитивную и операционально-технологическую составляющие, но и интеллектуальную, навыковую и мотивационную составляющую образования. Конструктивным результатом в контексте анализа компетентностного подхода предстает блок межкультурно -и- международной профессиональной коммуникации, который включает следующие субкомпетенции: лингвокультурологическая, социальная и социокультурологическая, концептуальная, когнитивная и личностно – центрированная субкомпетенции.

С.С. Кунанбаева определяет межкультурно-коммуникативные компетенции специалиста как «интегративную целостную систему специальных компетенций, формируемых средствами иностранного языка, позволяющую научным и практическим работникам, специалистам-международникам эффективно осуществлять профессиональную деятельность на иностранном языке. Интегративность компонентов названной системы достигается в процессе как профессионального коммуникативного развития, так и самообразования.

В нашем исследовании особую роль играет профессионально – базируемый блок компетенций, так как он является основой формирования всех самых архиважных компонентов обучения будущих специалистов в сфере иноязычного образования. В ходе исследования было установлено, что термин «профессионально - базируемая компетенция» является крайне редким, и даже если и встречается в ряде научных работ, то звучит как «базовые профессиональные компетенции». В ряде англоязычных работ данный термин еще более нераспространённым и является частью общего понятия «профессиональная компетентность».

Так, в российской методологической школе принято выделять базовые компетентности педагога, которые строятся на профессиональном стандарте. В данное понятие включены 6 блоков.

Первый блок - социально-личностные компетентности, которые включают способность видеть в каждом ученике потенциально успешную личность, способность индивидуализировать образовательный процесс, способность понимать и принимать точку зрения других субъектов образовательного процесса, общую культуру, эмоциональную устойчивость и позитивная направленность на педагогическую деятельность. Второй блок - Постановка целей и задач педагогической деятельности. Включает способность перевести тему урока в педагогическую задачу и способность ставить педагогические цели и задачи сообразно возрастным и индивидуальным особенностям обучающихся. Третий блок – мотивация учебной деятельности. Он состоит из способности обеспечить успех в деятельности, компетентность в педагогическом оценивании, способность превращать учебную задачу в лично значимую. Следующий блок – информационная компетентность. Этот блок включает компетентность в предмете преподавания, компетентность в методах преподавания, компетентность в субъективных условиях деятельности (знание учеников и учебных коллективов), способность вести самостоятельный поиск информации. Пятый блок - разработка программ педагогической деятельности и принятие педагогических решений. Данный блок направлен на формирование Способность разработать образовательную программу, выбрать учебники и учебные комплекты и способность принимать решения в различных педагогических ситуациях. Последний блок – компетенции в организации учебной деятельности. Включает следующие составляющие: компетентность в установлении субъект - субъектных отношений, компетентность в обеспечении понимания педагогической задачи и способах деятельности, компетентность в педагогическом оценивании, компетентность в организации информационной основы деятельности обучающегося, Компетентность в использовании современных средств и систем организации учебно-воспитательного процесса, компетентность в способах умственной деятельности.

Анализируя российскую модель базовых компетентностей преподавателя, мы можем заключить, что она крайне отличается от представленной выше отечественной компетентностной модели специалиста. Она имеет большее количество компонентов и может рассматриваться как самостоятельно функционирующая модель, в то время как понятие «профессионально – базируемая компетенция» является частью одной большой системы блоков, которые в конечном итоге организуют компетентностную модель специалиста. Для большего понимания специфичности профессионально – базируемой компетенции будущих учителей иностранного языка рассмотрим структуру данного блока подробнее.

Профессионально - базируемый блок направлен на развитие метапрагматических профессионально - значимых иноязычно - коммуникативных умений и включает :

1) аналитико - квалифицирующую метакоммуникативную иноязычную субкомпетенцию, формирующую:

а) на основе сбора международно - информационных источников умение состав презентировать аналитическую справку по целезаданному вопросу проблеме; б) на основе собранных из зарубежных источников технических характеристик целевой продукции подготовить проект маркетинговой оценки и защиты одной из продукции, отобранных из множества;

в) подготовить для публичного полемического обсуждения сценарий тренингов, например: «Международно- правовые нормы регулирования товарообмена : проблемы и решения»; г) представить разработанную : прогностную оценку экономической устойчивости предприятия; инвестиционный проект: технологическую оценку новой продукции, сценарий двух - трех реклам для выбора , характеризующий один объект и т.д. Все профессионально - базируемые задания развивают устно- коммуникативные

иноязычно - компетентностные умения.

2) проблемно – ситуативную метакоммуникативную иноязычную субкомпетенцию, формирующую иноязычно - профессиональные умения по проведению публичных обсуждений с реализацией определенных прагмаустановок с выработанными моделями в ходе публичных обращений; делового общения по запрашиваемым аудиторией проблемами; проведение пресс – конференций, интервью, запросов и др.

Указанный тип метакоммуникативных иноязычных субкомпетенций готовит выпускников ко всем формам устных проблемных и дискуссионных обсуждений как в устных форматах профессионального общения, так и письменных форм метакоммуникативных корреспонденции: запросы, претензии, форс - мажорные ситуации и т.д., т.е. все случаи, где возможны оппонирование мнения и создается необходимость в умении выдвигать логически выстроенные контраргументы, доказательства, используя уважительные и убеждающие - воздействующие формы общения . В задачу обучающихся входит отбор максимально достаточных типов - образцов такого характера, метакоммуникативных ситуаций для выработки указанных форм профессионального общения у студентов.

Однако, до сих пор остались не выяснены наиболее эффективные технологии формирование вышеупомянутой компетенции. Мы предлагаем ознакомиться с кейсовой технологией, которая, по сути своей, является наиболее подходящей для развития аналитического и дискурсивного типов учебной деятельности. [3, с.80]

Кейс-метод (case study) (от англ. case — случай) — техника в обучении при которой используется описание настоящих ситуаций. Обучающиеся должны проанализировать ситуацию, разобраться в сути проблем, предложить возможные решения и выбрать лучшее из них. Кейсовые технологии стали применяться еще в начале XX в. в области права и медицины. Ведущая роль в распространении этого приема обучения принадлежит Гарварду. Именно там были разработаны первые кейсовые ситуации для обучения студентов по бизнес-дисциплинам. Метод кейс-стади, если следовать определению его разработчиков, — это метод обучения, при котором студенты и преподаватели участвуют в непосредственном обсуждении деловых ситуаций или задач. Эти кейсы, подготовленные обычно в письменной форме и составленные исходя из реальных фактов, читаются, изучаются и обсуждаются студентами. Кейсы составляют основу беседы аудитории под руководством преподавателя. Поэтому метод кейс-стади включает одновременно и особый вид учебного материала, и особые способы использования этого материала в учебном процессе.

Возможности использования кейсов достаточно широки, практически — безграничны. Опыт использования метода КС в практике обучения взрослых показал его высокую эффективность для: развития навыков структурирования информации и идентификации проблем; обучения технологиям выработки управленческих решений; актуализации и критической оценки накопленного опыта в практике принятия решений; развития эффективных коммуникаций в процессе коллективного поиска и обоснования решения; разрушения стереотипов и штампов в технике и организации поиска эффективного решения; стимулирования инноваций за счет развития системного, концептуального знания.

Суть метода заключается в том, что слушателям предлагается готовая ситуация, которая в той или иной степени имитирует реальную, жизненную. Чаще всего она излагается письменно в виде готовой «истории», причем финал остается «открытым». В качестве учебной задачи участникам предлагают ее проанализировать и предложить свое решение. Иногда для более глубокого анализа ситуации используют прием инсценировки или «исполнения ролей», когда студенты или просто слушатели исполняют роли действующих лиц ситуации. При этом на занятиях создается обстановка, приближенная к действительности. Приняв на себя роль конкретного лица, слушатель вникает в мотивы его поведения. Исполнение ролей заставляет задуматься над необходимостью учитывать позиции всех заинтересованных сторон, учит анализировать собственное поведение и наблюдать за деятельностью других людей в определенной производственной ситуации.

Кейсы могут выполнять различные функции, в зависимости от того, какую задачу ставит себе преподаватель. Иллюстративные ситуации (объем не более одной страницы) могут включаться в материал лекции (сообщения) с целью организовать обсуждение изучаемого материала непосредственно на занятии. Нормативные ситуации (чаще всего с элементами задачи) имеют определенные расчетные или нормативные параметры, позволяющие провести анализ и найти однозначный ответ. Эти ситуации предназначены, главным образом, для контроля знаний. Функциональные ситуации требуют от слушателя знания теории вопроса. Наряду с числовыми данными в таких ситуациях, как правило, присутствует информация противоречивого свойства, усиливающая фактор неопределенности в выборе решения. Как правило, в таких ситуациях заранее известно правильное решение, но оно не исключает наличия альтернативных, не менее привлекательных, решений. Особое внимание здесь уделяется аргументации и

степени доказательности выбранного решения.

Стратегические ситуации не могут иметь однозначного решения, потому что в них активную роль играют нестабильные факторы, которые всегда присутствуют в реальных системах. Множество противоречивых критериев выбора и отсутствие окончательной оценки эффективности предлагаемого решения приводят к спорам (иногда и тупиковым!) при обсуждении таких ситуаций. Их привлекательность — в том, что они ближе всего к реальности, к практике. Чем реальнее проблема, чем жизненной ситуация — тем больше она захватывает участников, тем более глубокого анализа можно ожидать, тем к более смелым решениям в жизни готовят себя слушатели. Основным смыслом метода кейсов состоит в изменении отношения слушателей к самому процессу обучения, в повышении ответственности за его результаты. В целом метод кейсов позволяет: принимать верные решения в условиях неопределенности; разрабатывать алгоритм принятия решения; овладеть навыками исследования ситуации; разрабатывать план действий; применять полученные теоретические знания на практике; учитывать точки зрения других специалистов. Главное — этот метод способствует развитию умения анализировать ситуации, оценивать альтернативы, прививает навыки решения практических задач. [5, 125 – 127 с.]

Исходя из выше представленной информации, мы можем заключить, что применение кейсовых технологий в формировании профессионально – базируемой компетенции является высокоэффективным средством. Именно кейсовые технологии способны удовлетворить поставленные цели по развитию данной компетенции, так как они являются: инструментом по развитию аналитической и критической умственной деятельности, базисом по формированию мета языка студентом, толчком в развитии их коммуникативных способностей, а также способом по формированию практических навыков студентов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кулибаева Д.Н. Инновационная модель формирования международно-стандартных уровней владения иностранным языком в условиях школ международного типа. – Алматы, – 2002. – 214с.
2. Чакликова А.Т. Компетентностный подход как целевая основа новой образовательной парадигмы / Международная научно-практическая конференция «Компетентностное моделирование профессионального иноязычного образования». – 2015 - №3. – 308 с.
3. Kunanbayeva S.S. The Modernization Of Foreign Language Education: The Linguocultural - Communicative Approach. M: Hertfordshire Press, UK, 2010, 184 p.
4. Компетентностное моделирование профессионального иноязычного образования (С.С. Кунанбаева) – Алматы, 2014, 208 с.
5. III Международная научно-практическая конференция «Компетентностное моделирование профессионального иноязычного образования». – 2015 - №3. – 308 с.
6. Степанова И. М. Метод анализа проблемных ситуаций (кейс-метод) как средство обучения школьников иноязычному профессионально-ориентированному общению // IX Всероссийская научно-практическая конференция «Вопросы современной филологии и методики обучения языкам в вузе и в школе»: сборник статей. Пенза: РИО ПГСХА, 2007. 150 с.

ЭОЖ 303.4

Медетова М.Е.,

ф.ғ.к., доцент,

Курпебаева Г.К.,

магистр

Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ

Алматы, Қазақстан

e-mail: gaziza-k@mail.ru

КЕЙС-СТАДИ ЗЕРТТЕУ ӘДІСІ РЕТІНДЕ ЖӘНЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР СТУДЕНТТЕРІНЕ АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДА КЕЙС-СТАДИ ӘДІСІН ҚОЛДАНУ

Түйін: Мақалада кейс-стади әдісін зерттеу стратегиясы ретінде түсінудің жалпы негіздері қарастырылған. Мақаланың мақсаты осы көзқарастың негізгі мәселелерін түсіндіру болып табылады. Жалпы алғанда, кейс-стади - бұл ақпарат жинаудың әртүрлі әдістерін есепке ала отырып, бір объектіні дәйекті және егжей-тегжейлі зерделеуге бағытталған зерттеу стратегиясы. Мақала кейс-стади әдісін зерттеу әдісі ретінде қарастыра отырып, оның санаттарын, артықшылықтары мен кемшіліктерін талқылайды. Сонымен қатар, мақалада ағылшын тілін оқытуда кейс-стади әдісін қолданудың маңыздылығы және халықаралық қатынастар студенттерін даярлаудағы кейс-стади әдісінің қолданылуы қарастырылады.

Түйін сөздер: кейс-стади, зерттеу, әдіс, кейс-стади санаттары, ағылшын тілін оқыту, халықаралық қатынастар.

CASE STUDY AS A RESEARCH METHOD AND THE USE OF CASE STUDIES IN THE PROCESS OF INTERNATIONAL RELATIONS STUDENTS' TEACHING OF ENGLISH

Abstract: The article provides a general framework for understanding case studies as a research method. The purpose of the article is to clarify the key points of this approach. In the most general form, a case study is a research strategy aimed at the consistent and detailed study of a single object, taking into account the various available methods of collecting information. This article discusses several aspects of case studies as a research method. These include the categories of case studies, the advantages and disadvantages of case study as a research method. Also, the article discusses the importance of using case studies in the process of English language training for international relations students.

Key words: case study, research, method, categories of case study, teaching English, international relations.

Кейс-стади әдісі деректерді жинауға қатысты даулы мәселе болып қала берсе де, ол көптеген әлеуметтану зерттеулерінде кеңінен танымал. «Кейс-стади» ұғымы күнделікті ғылыми лексикада қалыптасқан және бұл ұғым зерттеу тәжірибесінде де, оқытуда да кеңінен қолданылады. Кейс әдісі білім алушылардың оқуға қызығушылықтарын арттырып, тұлғаның келешек маман ретінде қалыптасуына ықпал етеді. Бұл әдіс оқушы тарапынан нақтылы мәселені шешуге қажетті шығармашылық қабілетін дамытуды қажет етеді және оның ой-өрісінің бейнелі көрінісі болып табады. Оқытушы да сол әдіске байланысты өзінің өмірдегі жағдаяттарды талдау мен бағалауға байланысты қабілетін көрсетіп жетілдіреді. Яғни екі тараптан да ойлау мен шығармашылық қабілеттері еркін ашылады.

Кейс әдісі – нарықтық экономикада және әлеуметтік жағдайларды суреттеу арқылы, оқу барысында қолданылатын оқыту техникасы деп түсінуге де негіз бар. Жағдай (кейс) деп – ұжымдағы, қоғамдағы қандай да бір нақты шынайы жағдайдың жазбаша түрде берілуін айтуға болады.

Кейс әдісі күрделі мәселелерді зерттеуге және түсінуге мүмкіндік береді. Әлеуметтік ғылымдарда көптеген зерттеулер құралы ретінде танылғандықтан, білім берудегі кейс-стади әдісінің рөлі әлеуметтік және қоғамдағы мәселелерді зерттеуге бағытталған. Сандық және сапалық деректерді қоса алғанда, бұл әдіс зерттеліп жатқан жағдайды толық бақылау, қайта құру және талдау арқылы құбылыстың үрдісін және нәтижесін түсіндіруге көмектеседі. [1].

Кейс-стади әдісі - саяси ғылымда және халықаралық қатынастарды зерттеуде кең таралған зерттеу стратегиясы [2]. Әдістің жетекші зерттеушісі Дж. Герринг бұл әдісті «кең ауқымды ұқсас жағдайларды терең түсіну үшін белгілі бір жағдаятты терең зерттеу» деп сипаттайды [3]. Кейс-стади біртұтас, кейде тіпті бірегей жағдайды зерттеумен айналыса отырып, жалпылама қорытындыларды жасауға бағытталған. Бұл стратегия сапалы әдістерді пайдалана отырып, таза контекстік білім алудан жалпы заңдылықтарға қол жеткізу жолындағы аралық сілтеме болып табылады.

Осы әдісті пайдаланған кезде, кез-келген жағдай немесе оқиға бізге өзі емес, одан кең ауқымды «оқиғалардың класы» мысалы ретінде қызықтырады [4]. Тиісінше, кейстік зерттеулер - талдау үшін жағдайларды таңдаудың ерекше тәсілі. Жағдай немесе кейс- белгілі бір уақыт кезеңінде қарастырылатын белгілі бір кеңістіктегі шектеулі құбылыс. Кейс тәсілінің басқа қарапайым зерттеулерден негізгі айырмашылығы, бұл әдіс белгілі бір теориялық ұғымдарды нақты жағдаймен салыстыру кезінде пайдаланылады. Осылайша, кейс-стади - зерттеушінің талдауға таңдаған тарихи эпизодтың нақты анықталған аспектісі.

Кейс-стади әдісінің бірнеше санаттары бар, атап айтқанда, зерттеу, сипаттау және түсіндіру. Зерттеу кейс-стади әдісінде зерттеушінің қызығушылығын тудыратын деректер арқылы кез-келген құбылыстарды зерттеу ұсынылады. Мысалы, жеке оқу үдерісі бойынша зерттеу жүргізетін зерттеуші жалпы сұрақтарды қоюы мүмкін: «Мәтінді оқыған кезде сарапшы қандай да бір стратегияны қолданып жүр ме?», және «гер болса, қаншалықты жиі?». Бұл жалпы сұрақтар зерттелетін құбылыстарды әрі қарай зерттеу үшін бастау нүктесі болып табылады. Бұндай жағдайда ғылыми-зерттеу сұрақтар мен болжамдар ұсынылғанға дейін алдын-ала өріс жұмыстарын жүргізуге және шағын деректерді жинау жұмыстарын жүргізуге де болады. Осы бастапқы жұмыс зерттеу аясын дайындауға көмектеседі. Эксперименттік зерттеулер зерттеу кейс-стади әдісінің мысалы ретінде қарастырылады [5].

Сипаттау кейс-стади әдісінде қарастырылып отырған деректер шеңберінде болатын табиғи

құбылыстарды сипаттау үшін қолданылады, мысалы, оқырман қандай стратегияларды пайдаланады және оларды оқырман қалай пайдаланады. Зерттеуші қойған мақсат-деректерді олардың пайда болуына қарай сипаттау. Сипаттау зерттеуінің міндеті-зерттеуші құбылыстың немесе тарихтың сипаттамасын қолдау үшін сипаттау теориясынан бастау керек. Егер бұл дұрыс іске аспаса, жоба кезінде мәселелер туындауы мүмкін.

Түсіндіру кейс-стади әдісінде мәліметтер құбылыстарды түсіндіру үшін үстіңгі және терең деңгейде егжей-тегжейлі зерттеледі. Мысалы, зерттеуші студенттен оқу кезінде логикалық қорытындылау стратегиясын неге пайдаланатынын сұрай алады [6]. Зерттеуші содан кейін теорияны қалыптастыра алады және осы теорияны тексеруге тырысады. Сонымен қатар, түсіндіру кейс-стади каузалды зерттеулер үшін де пайдаланылады, мұнда үлгілерді салыстыру өте күрделі және көп өлшемді жағдайларда белгілі бір құбылыстарды зерттеу үшін пайдаланылуы мүмкін.

Басқа зерттеушілер де кейс-стади әдісінің санаттары туралы айтады. Мысалы, Стейк кейс-стади әдісінің үш түрін бөліп көрсетеді: ішкі, инструменталдық және ұжымдық[7]. Ішкі зерттеуде зерттеуші істі өз қалауы бойынша зерттейді. Мысалы, сегіз жастағы А оқушы осы жастағы балалардың көпшілігі оқи алатын кезде оқымайды? Инструменталдық кейс-стадияда зерттеуші белгілі бір мінез-құлық моделін зерттеу үшін сыналұшылардың шағын тобын таңдайды, мысалы, үшінші деңгейдегі оқушылардың зерттеу үшін қалай үйренетінін білу үшін. Ұжымдық кейс-стадияда зерттеуші мектептер немесе жеке тұлғалар сияқты бірнеше түрлі дереккөздерден деректерді үйлестіреді. Жекелеген жағдайдың нақты мәселелерін шешуге бағытталған ішкі кейс-стадияға қарағанда инструменталдық және ұжымдық кейс-стадиялар көпшілікке нәтижелерді қорытуға мүмкіндік береді.

Зерттеушінің қандай оқиғаларды зерттеуі немесе қандай теорияларды қолдануға болатындығы туралы шешімі зерттеу барысында нақты тарихи оқиға туралы қандай деректер қажет екендігін анықтайды. Теорияны дамытуға ықпал ететін кез-келген гипотезаның болжамдылығын тексеруге мүмкіндік беретін, кейс әдісінің бес негізгі артықшылықтары бар.

Тұжырымдаманың негізділігі. Кейс-стади зерттеушінің тұжырымдаманы жоғары деңгейденегіз деп алуға және теориялық тұжырымдамаларды жақсы түсіндіретін көрсеткіштерді бағалауға мүмкіндік береді. Мысалы, демократия, билік, саяси мәдениет, мемлекеттің күші және т.б. тәрізді ғылыми қызығушылық тудыратын ұғымдардың көпшілігін өлшеу қиын. Мысалы, бір мәдени-тарихи контексте «демократиялық» рәсімі басқа жерде демократиялық емес болуы мүмкін. Осылайша, зерттеушілер эквиваленттік мәселелерді зерттеуде баламалы құбылыстарды іздеу арқылы зерттеуге бағытталған контекстік салыстырулар жасауы керек. Бұл контекстік факторларды егжей-тегжей қарауды талап етеді, бұл статистикалық зерттеулерде қиынға соққанымен, көбінесе кейстік зерттеулерде кездеседі. Мысалы, статистикалық әдістер демократиялық елдердің басқа демократиялық елдермен қасіретпейтінін болжады, ал кейс-стади зерттеу әдістерін қолданатын зерттеушілер демократияның қандай қырлары - демократиялық құндылықтар, демократиялық институттар, шешімдер қабылдаудағы ашықтық және т.б. - айқын «демократиялық әлем» талаптарына сай келетінін зерттей бастайды.

Жаңа теорияларды жалтылау. Кейс-стади девиантты жағдайларды зерттеуге негізделген жаңа айнымалы және гипотезаларды анықтауда және мұрағаттармен жұмыс істеу, оқиғаларға қатысушылардың сұхбаттары, сарапшылар мен тарихшылар сияқты «далалық зерттеулерді» жүргізу кезінде артықшылығы бар. Егер белгілі бір сұрақты зерттеу барысында күтпеген нәтиже болса, онда кейс-стади зерттеу әдісі бұрын зерттелмеген фактілердің көмегімен тексеруге болатын жаңа теориялар жасауға мүмкіндік береді. Статистикалық әдістер де девиантты жағдайларды анықтауға қабілетті, бірақ бұл әдістерде жаңа гипотезаларды анықтаудың құралдары жоқ. Бұл қолданыстағы дерекқорларды қолданатын және бастапқы көздерге сілтеме жасайтын зерттеулердің барлық түрлеріне қатысты.

Себеп-салдар тетіктерін зерттеу. Кейс-стади оқшауланған жағдайларда себепші механизмдердің әрекетін егжей-тегжейлі қарастырады. Белгілі бір жағдайды зерттеп, көптеген аралық айнымалы мәндерді және белгілі бір себеп-тегжейлі механизм әрекетінің күтпеген аспектілерін таба аласыз. Сондай-ақ, осы жағдаятта ұсынылған жағдайлардың қайсысы себеп-салдар механизмін жандандыруға мүмкіндік беретінін анықтауға мүмкіндік береді. Ал статистикалық талдау әдістері көп контекстік және аралық айнымалы мәндерді есепке алмайтынын айта кеткен жөн [4].

Жағдаятты тарихи түсіндіру. Зерттеушілер жағдаятты тарихи түсіндіру үшін себеп-салдар механизмдерін қолдана алады. Бұл үшін зерттеуші әрбір айнымалы кезеңді және соңғы нәтижені көрсету үшін әр тарихи кезеңге арналған теорияларды қолданады. Бұл әдіс статистикалық қорытындыларды жасаудан айтарлықтай ерекшеленеді. Статистикалық әдісті қолданатын зерттеушілердің айтуы бойынша, байланысты табу себепін табуды білдірмейді [8]. Кейс-стади әдісін зерттеуші Э. Беннетт бұл әдісті

сипаттау үшін құқықтану саласынан мысал келтіреді. Егер кісі өлтіру жағдайы болса, айыптаушы қайтыс болудың себептерін, мақсатын және құралын білуі керек. Яғни, ең дұрысы, тізбектегі әрбір нүктені күшейтетін толық және үзілмейтін дәлелдер тізбегін құру қажет және айыпталушының қаншалықты қылмыс жасағанын анықтап, сондай-ақ басқа ықтимал күдіктілерді алып тастау керек. Бұл үрдісті қадағалау белгілі жағдайларда бұл талдау түрін жүргізуге мүмкіндік береді [8, 46б.].

Осылайша, қадағалау үрдісі қандай да бір түрде дипломатиялық немесе саяси тарих жазудың стандартты әдістемесіне ұқсайды. Тарихшылар көбінесе оқиғаны сипаттау үшін емес, түсіндіру үшін теорияларды пайдаланады және кеңістік пен уақытты белгілегеннен кейін жалпылау жасайды. Дегенмен, тарихшылар мен саяси ғалымдардың мақсаттары, әдістері мен еңбектері айтарлықтай өзгеше. Д. Левидің айтуынша, тарихшылар оқшауланған бірегей оқиғаны түсінуге тырысады, ал саясаткерлер оқиғалардың класын жалпылауға және жаңа теориялар құруға тырысады. Саяси ғалымдар өзінің теориялық жорамалдарын және себептік дәлелдерін айқын тұжырымдайды, ал тарихшылар өз пікірін тікелей білдірмейді [9].

Күрделі себеп-байланыс қатынастарды модельдеу және бағалау. Кейс-стади әдісінің соңғы артықшылығы - қорытынды нәтиженің теңдігі, күрделі өзара әрекеттесудің әсері және даму траекториясы сияқты күрделі себеп-байланыс қатынастарын салыстыру мүмкіндігі. Кейс-стади кешенді өзара әрекеттесуді құжаттау үшін қадағалау үрдісінің маңызды дәлелдерін талап етеді. Статистикалық әдістер бір-бірімен өзара әрекеттесудің бірнеше түрін модельдеуі мүмкін, алайда ол үшін көптеген үлгілер талап етіледі, және мұндай өзара әрекеттесу модельдері түсіндіруге күрделі болады.

Осы артықшылықтарға қарамастан, кейстік зерттеулер сыни ескертулерге де ие. Йин зерттеушісі кейс-стади әдісіне қатысты үш түрлі дәлелдерді келтірді. Біріншіден, кейстік зерттеулер көбінесе катал болмаумен айыпталады. Йин «тым көп рет, тергеушінің мұқият болмағанын және екі жақты дәлелдер немесе көзқарастар қорытындылар мен тұжырымдардың бағытына әсер етуіне жол берді» - деп тұжырымдайды.

Екіншіден, кейстік зерттеулер ғылыми негіздеу үшін өте аз дәлел келтіреді, өйткені зерттеудің кейбіреуі тек бір тақырыппен жүргізіледі. Осы тұрғыда жиі туындайтын сұрақ: «Сіз бір жағдаяттан қалай қорытындылай аласыз?»

Үшіншіден, бұл әдіс құжаттамалардың үлкен көлемін өңдеуде тым ұзақ әрі қиын әдіс ретінде қарастырылады. Атап айтқанда, этнографиялық немесе бойлық сипатта болған кейстік зерттеулер белгілі бір уақыт аралығында деректердің үлкен көлемін тудыруы мүмкін. Ал бұндай көлемдегі деректер басқарылмаған және жүйелі ұйымдастырылмаған кезде қауіп туындайтыны айқын [10].

Заманауи білім беру жүйесінде болашақ мамандарды сапалы тілдік даярлау оқытушы үшін аса маңызды міндет болып табылады. Қазіргі заманғы білім беру үрдістері әртүрлі интерактивті әдістерді пайдалана отырып, халықаралық қатынастар студенттеріне ағылшын тілін оқытуға қойылатын талаптар мен тәсілдерді талап етеді. Қазіргі кезде ағылшын тілін оқыту саласында нақты жағдайларды талдау және нақты міндеттерді шешуге негізделген кейс-стади әдісі үлкен танымалдыққа ие болып отыр.

Интерактивті оқытудың бұл әдісі ағылшын тілі сабақтарында сәтті қолданылуы мүмкін, өйткені ол кешенді болып табылады және сөйлеу қызметінің барлық негізгі түрлерін қамтиды: оқу, сөйлеу, жазу, тыңдау. Нақты жағдаятты талдау барысында білім алушыларда топтың басқа қатысушыларымен және оқытушымен ағылшын тілінде қарым-қатынас жасау мүмкіндігі пайда болады. Сабақта кейс-әдісті қолдану нәтижесі тек кейс сапасына ғана емес (оқытушы алдын ала дайындаған материалға), сонымен қатар білім алушылардың қарым-қатынас жүргізу ниеті мен мүмкіндіктеріне де байланысты.

Ағылшын тілін оқыту кезінде кейс-әдісті пайдалану нақты проблемалық жағдайды құруды, оны шешудің баламалылығын білуді, сондай-ақ оңтайлы шешімді құру бойынша топтық жұмыстың бірыңғай мақсаты мен қағидаттарын қалыптастыруды көздейді. Шет тілі сабақтарында қолайлы жағдай жасау және кейс-әдісті қолдану арқылы сабақтарда білім алушылардың эмоционалдық жағдайын есепке алу маңызды болып табылады. Бұл әдістің көптеген маңызды білім беру мүмкіндіктері бар. Білім алушылар жаңа білім алып қана қоймай, жалпы ой-өрісін дамытып, сонымен қатар сыни және стратегиялық ойлауды, күрделі мәселелерді талдап, кезең-кезеңімен ұтымды шешім табу, баламалы көзқарасты тыңдау мен ескеруді үйренеді, сондай-ақ өз пікірін дәлелді түрде айтуға үйренеді. Оқытудың бұл әдісі студенттердің ағылшын тілін меңгеруінің белгілі бір деңгейін талап етеді. Сондықтан оқытушы оқу үдерісін сәтті ұйымдастыру мақсатында болашақ сабақ жоспарын мұқият ойластыруы қажет. Осы орайда, халықаралық қатынастар студенттері үшін ағылшын тілі сабақтарында кейс-әдісті қолданудың нақты мысалдарын келтіргіміз келеді.

Case #1 – Hunger in the Sudan

1. What are the causes of the hunger problem in the Sudan?
2. What role has the government agricultural strategy played?
3. Who are the primary stakeholders? Briefly describe the problem from the perspective of each, and specify a plan of action.

4. What is the role of food aid in the international food system?

Case #2 – The U.S.-Japanese FSX Fighter Agreement

1. What are the parameters of the proposed U.S.-Japanese FSX Fighter Agreement? Who is slated to participate?

2. What are the costs and benefits of the proposal? And for whom?

3. What are the goals of the various actors involved here?

4. What alternative policies might you think about employing?

Case #3 – The IMF Structural Adjustment Program for Zambia's Agricultural Sector

1. What are IMF SAPs, and why are they controversial?

2. What went wrong, if anything, with the IMF SAP for Zambia? How could the negative effects have been averted? (Alternatively, how could the positive effects have been enhanced?)

3. What is the appropriate role for the Zambian government in this case?

4. What lessons learned here might apply to recent events and IMF recommendations for the financial crises in South East Asia?

Халықаралық қатынастар студенттерін даярлау оқу үрдісінде кейс-стади әдісін қолданудың төмендегідей артықшылықтары бар:

- оқу үрдісі қызықты және шынайы өтеді;

- курс мазмұнын білім алушыларға өзекті әрі өте қуатты түрде жеткізеді;

• тұжырымдамалар мен теорияларды қолданумен қатар, оларды қолданудағы шектеулерді көрсетеді;

- білім алушылардың оқуға барынша жауапкершілікпен қарауға мәжбүр етеді;

• білім алушылар түлектерден кейс-стади әдісін қолдану олардың жоғары орнынан кейінгі білім алу орындарында және жұмыс мансабындағы жетістіктеріне септігін тигізгенін естиді.

Сонымен қатар, кейс-стади әдісі оқыту философиясымен үйлесімді келеді, яғни:

- жоғары білімнің басты мақсаты - студенттерді сыни ойлауға ынталандыру және жұмыста, үйде, өз қауымдастықтарында атқаратын міндеттеріне жауапкершілікпен қарау;

- студенттердің ұғымдар мен фактілер жинағын жаңа жағдайларда қолдана алуы;

- басқа пәндерден алған білімі мен өмірлік тәжірибелерінің интеграциясы маңызды орын алады.

Жалпы алғанда, кейс-стади әдісі оқытушының білім алушыларға деген келесі талаптарды қойғанда сәтті іске асады:

- материалдарды талдағанда сандық және сапалық біліктіліктерін жетілдіру;

• жаңа тұжырымдамалар мен ақпараттарды дәлелдерін негіздеу үшін қолдану қабілетін арттыру, яғни эмпирикалық дәлелдемелерді тұжырымды негіздеу үшін қолдануға үйрену және оның маңыздылығын түсіну;

- тыңдау қабілетін және оқытушылар мен студенттермен қарым-қатынас жасау қабілетін жақсарту;

- дәлелді пайдаланып, басқалардың пікіріне қайшы келу немесе оны жоққа шығару;

• топтың ой-пікірін білдіретін жауапты қалыптастыру үшін басқалардың жасаған қорытындыларына сүйену;

- мәселелерге гипотетикалық шешімдер әзірлеу;

- қабылданған шешімдердің салдарын қарастыру.

Ақырында, оқу үрдісінде кейс-стади әдісін қолдану оқытушыларға білім беруде «жақсы тәжірибе» алуға көмектеседі.

Кейс-стади зерттеу әдісі ретінде зерттеуге пайдалы болып табылады, өйткені ол зерттеушілерге деректерді микро деңгейде зерттеуге мүмкіндік береді. Сандық немесе сапалы зерттеулерге балама ретінде бұл әдіс практикалық шешім болуы мүмкін. Бұл әдіс әртүрлі артықшылықтарға ие болса да - нақты жағдаяттың мәліметтерін ұсынып, қызығушылық субъектілерінің егжей-тегжейлі мінез-құлқы туралы жақсы түсінуді қамтамасыз ету - зерттеу нәтижелерін жалпылай алмағандығы үшін сынға алынды. Кейс-стади әдісі әрқашан қатандықтың жоқтығы және зерттеушінің мәліметтерді біржақты түсіндіруіне бейімділігі үшін сынға ұшырады. Осы сынға қарамастан, зерттеушілер әлеуметтік мәселелерді басқаратын нақты жағдайларды зерттеуде, кейс-стади зерттеу әдісін кеңінен қолданады.

ӘДЕБИЕТ

1. Tellis, Winston Introduction to Case Study. The Qualitative Report, Volume 3, Number 2, July, 1997.
2. Власова М.Г. Кейс-стади в исследованиях международных отношений: методология и исследовательская практика / М.Г.Власова. – Санкт-Петербургский государственный университет, 2012, – 256бб.
3. Gerring J. What Is a Case Study and What Is It Good for? / J. Gerring // American Political Science Review, 2004. – p.58.
4. George A. Case Studies and Theory Development in the Social Sciences / A. George, A. Bennett. – Cambridge : MIT Press, 2004. – p. 335.
5. Долгоруков, А. Метод case-study как современная технология профессионально-ориентированного обучения. Кіру режимі: <http://www.evolkov.net/case/case.study.html> - (қаралған күні 17.10.2018).
6. Gulsecen S. and Kubat A. Teaching ICT to teacher candidates using PBL: A qualitative and quantitative evaluation. Educational Technology & Society. – 2006. 9 (2) .– p. 96.
7. Stake R.E. The Art of Case Study Research: Perspective in Practice. London: Sage, 1995.
8. Bennett A. Case Study Methods: Design, Use, and Comparative Advantages / A. Bennett // Cases, Numbers, Models: International Relations Research Methods, 2002. – p.27.
9. Levy J.S. Explaining Events and Developing Theories : History, Political Science, and the Analysis of International Relations / J.S. Levy // Bridges and Boundaries : Historians, Political Scientists, and the Study of International Relations / C. Elman, M.F. Elman. – Cambridge : MIT Press, 2001. – p.39.
10. Yin R. Case study research: Design and methods (2nd ed.). Beverly Hills, CA: Sage Publishing, 1994. – p.83.

УДК 378.1:81'243

Сагимбаева Д.Е.,
к.п.н., асс. профессор
Молдахметова Г.З.,
к.п.н., и.о. доцента
Кафедра иностранных языков,
Филологический факультет,
ЕНУ им. Л. Гумилева,
Астана, Казахстан
e-mail: jsagimbayeva@mail.ru
gulnaramold@mail.ru

**ПРЕПОДАВАНИЕ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ
В ЕНУ ИМ. Л. ГУМИЛЕВА: ОПЫТ И ПЕРСПЕКТИВЫ**

Аннотация: В статье представлен обзор основных практик, реализуемых профессорско-преподавательским составом кафедры иностранных языков филологического факультета ЕНУ им. Л. Гумилева в области методики и практики преподавания иностранных языков. Рассмотрены перспективы профессионально-ориентированного обучения иностранному языку на основе современных методических приемов и новых образовательных технологий.

Ключевые слова: методика, практика, прием, профессиональная ориентированность, технология.

Sagimbayeva J.E.,
Candidate of Pedagogical Sciences, Ass. Professor
Moldakhmetova G.Z.,
Candidate of Pedagogical Sciences, Acting ass. Professor
Department of Foreign Languages,
Faculty of Philology,
L.N.Gumilyov Eurasian National University
Astana, Kazakhstan
e-mail: jsagimbayeva@mail.ru
gulnaramold@mail.ru

**TEACHING FOREIGN LANGUAGES:
PRACTICES AND PROSPECTS (THE CASE OF L. GUMILYOV ENU)**

Abstract: The article presents an overview of the basic Foreign Languages Teaching practices implemented by the Foreign Languages Department of the Philology Faculty in L.Gumilyov Eurasian National University. Some perspectives of professional-purposed Foreign Languages teaching based on modern educational and informative technologies are considered here.

Key words: methods, practice, reception, professional orientation, technology.

Евразийский национальный университет им. Л. Гумилева имеет долгую событийную историю становления и богатый опыт преподавания целого ряда иностранных языков. За проведение исследований и приобретение передовых знаний для проведения профессиональной подготовки специалистов, демонстрирующих знание иностранных языков, необходимых для развития приоритетных секторов экономики, ответственна кафедра иностранных языков филологического факультета. Поскольку процесс трансформации ЕНУ им. Л. Гумилева носит постоянный характер, то формирование языковой, профессионально-ориентированной, социокультурной, коммуникативной и познавательной компетенций, которые обеспечивают будущего специалиста возможностью эффективного использования иностранного языка, как инструмента профессиональной деятельности остается стратегическим приоритетом кафедры.

Упомянутый приоритет потребовал эволюции методов обучения и технологии, которые в результате успешной практики, оказали огромное влияние на эффективность профессионального образования на иностранных языках и продемонстрировали соответствие мировым практикам:

- ✓ цифровые платформы Facebook, Edmodo;
- ✓ интерактивные текстовые ресурсы по различным областям науки;
- ✓ онлайн-дискуссии, совместная работа;
- ✓ приложения для мобильных телефонов;
- ✓ цифровые ресурсы;
- ✓ тематическое исследование;
- ✓ проекты и т. д.

Оптимизация образовательного процесса путем внедрения различных методологических и информационных технологий (мини-конференции, проекты, круглые таблицы, дебаты и т. д.) вносит значительный вклад в улучшение коммуникативных и профессиональных компетенций, а также творческие способности обучающихся. Более того, преподаватели кафедры добились успеха в реализации новой парадигмы языкового образования «Я изучаю» вместо традиционно принятого «меня учат».

В результате наблюдалось увеличение числа студентов и магистрантов, участвовавших в крупных национальных и международных конференциях; рост исходящей и входящей академической мобильности; и как следствие, скачок цитируемости ученых университета, количества авторских свидетельств, совместных дублированных программ. Таким образом, кафедра вносит значительный вклад на спрос выпускников университета, увеличение числа иностранных студентов, стабильность позиции в рейтинге мирового университета QS и роста публикаций в международно-признанных научных журналах.

Помимо апробации различных методов и технологий обучения, кафедра систематически проводит научные исследования в области развития профессионально-ориентированной языковой подготовки, методики преподавания иностранного языка, применения инновационных методов и др. Основными результатами научно-исследовательской деятельности профессорско-преподавательского состава являются публикации, монографии, учебно-методические пособия, учебные пособия, публикующиеся в ведущих издательствах следующих стран: Германия (Фрайбург), Великобритания (Лондон, Шеффилд), США (Нью-Йорк, Северный Чарльстон), ОАЭ (Дубай), Японии (Осака), Франции (Экс-ан-Прованс), Болгарии (София), Австрии (Вена), Украины (Киев), Канада (Вествуд), Турция (Анталья), Россия (Санкт-Петербург, Екатеринбург, Магадан, Тамбов, Москва, Челябинск, Казань, Стерлитамак, Махачкала, Барнаул), Беларусь (Минск), Польша, Кипр, Кыргызстан, Узбекистан.

Кроме того, преподаватели кафедры являются постоянными участниками национальных и международных программ (Болашак, Erasmus Mundus, Goethe и др.), и курсов профессионального развития таких стран, как: Великобритания (Кембридж, Эксетер, Чтение); Германия (Берлин, Мюнхен, Гёттинген, Франкфурт-на-Майне); Швеция (Уппсала); Нидерланды (Лейден); Индия (Нойда); Испания (Кадис, Бильбао); Польша (Варшава); Португалия (Порту); Австрия (Линц); Южная Корея (Сеул).

Говоря об опыте и практике, кафедра иностранных языков филологического факультета является межфакультетским подразделением университета, приоритетным аспектом деятельности которого является обучение иностранному языку профессионального общения. Оно, по определению Г. Функа [1, с.4–15], является обучением иностранному языку, которое в рамках учебного плана направлено на овладение иностранным языком в соответствии с требованиями определенной профессиональной сферы. Обучение включает четыре основных аспекта профессиональной коммуникации: коммуникация (участие в дискуссии, успешное собеседование, ведение деловых переговоров, ведение беседы по телефону, профессиональная коммуникация), сбор и оценка информации (исследование полученной информации, подготовка и презентация доклада, конспектирование, ведение ролевой игры), проектная работа (планирование, проведение проекта, оценка полученных результатов), чтение и понимание

текстов (использование стратегий и приемов чтения, работа с текстом по специальности, реферирование, визуализация содержания, описание графических изображений), деловое письмо (составление деловых писем, деловая переписка по электронной почте, ведение документации, создание графиков и таблиц, использование в контексте цитат и так далее), правописание и грамматика (использование словарей, корректировка текста с позиции правописания, пунктуации и грамматики). **Безусловно**, чтение текстов по специальности на иностранном языке является одной из основных источников получения информации, а полученные навыки и умения научной обработки текстов (перевод, конспект, аннотирование, реферирование) делают возможным применение иностранных источников при овладении специальностью и способствуют совершенствованию в течение всей профессиональной деятельности. Как отмечается одним из ведущих методистов, изучение текстов должно способствовать формированию у обучающихся умений и навыков так называемого «гибкого» чтения, при котором стратегия чтения изменяется в соответствии с изменениями задач чтения. Один текст может служить объектом получения информации, другой необходим для изучения последующего перевода. [2, с.20].

В современном преподавании иностранных языков в число задач коммуникативного обучения стало постепенно входить развитие креативных способностей обучаемых. Для этого необходимо растить и воспитывать креативную личность, обладающую гибким продуктивным мышлением для генерирования разнообразных оригинальных, нестандартных идей. Впервые термин «креативность» появился в конце 50-х годов в западной психологии, он обозначал способность индивида создавать новые понятия и формировать новые навыки. Креативность трактуется учёными с различных позиций как: способность личности (Е. Торренс, Дж. Гилфорд, Д.В. Чернилевский, Д.Б. Богоявленская, В.Н. Дружинин и др.); черта личности (К. Тейлор, А. Маслоу, Е. Роджерс, Э. Фромма); проявление одаренности (А.М. Матюшкин, Дж. Рензулли, В.М. Шадриков); творческая деятельность (А.В. Хуторской) и т.д. [3, 4, 5, 6, 7]. Большой вклад в разработку технологий обучения иностранным языкам, направленных на развитие креативных способностей у обучаемых, внесли специалисты как ближнего, так и дальнего зарубежья в области дидактики: А.В. Алферов, И.Л. Бим, Е.И. Пассов, Дж. Шейлз «Коммуникативный подход в обучении И Я», Г.А. Китайгородская, И.Я. Зимняя «Технология интенсивного обучения», Е.С. Полат «Метод проектов», С. Rauer и М. Salzenberg «Обучение по станциям», Р.Thiesen, М. Knies, К. Schuster «Игровая технология» и др. Для развития и формирования креативных способностей студентов проведение практических занятий по иностранному языку осуществлялось в нетрадиционных формах. Такого рода занятия позволяют достичь самых разных целей методического, педагогического и психологического характера: осуществление контроля знаний, навыков и умений, обучающихся по определенной теме; обеспечение деловой, рабочей атмосферы, серьезного отношения студентов к занятию; минимального участия на занятии самого преподавателя. Нетрадиционными формами обучения обучаемых кафедрой практикуются занятие-проект, видео-занятие, занятие-экскурсия, занятие-интервью, музыкальное занятие и другие формы занятий.

Письмо как результат выражения собственных мыслей – наиболее сложный вид деятельности для обучаемых. Опыт кафедры позволил организовать обучение письму в зависимости от цели и расположить письменные задания по степени нарастания умений. Эти умения, расположенные в порядке их усложнения, можно представить в виде следующей иерархии:

- ✓ передача основной информации;
- ✓ передача главной идеи / мысли;
- ✓ описание, сравнение, сопоставление описываемых фактов;
- ✓ доказательство с приведением аргументов, иллюстрирующих примеров;
- ✓ обзор, комбинирование, объединение фактов;
- ✓ выражение оценки, собственного отношения к излагаемому;
- ✓ реферативное изложение, аннотирование;
- ✓ рассуждение, комментирование;

Для развития и укрепления данных умений, у студентов формируется представление о том, что будет написано, еще до момента написания посредством следующих элементов: 1) отбор слов, требуемые для создания конкретного текста; 2) распределение предметных признаков в группе предложений; 3) выделение предиката как стержневой части в смысловой организации предложения; 4) организацию связи между предложениями.

Знание иностранного языка существенно повышает конкурентоспособность специалиста на рынке труда и тем самым способствует международной мобильности. В связи с этим значительно возрастает роль дисциплины «иностраный язык» на неязыковых факультетах вузов. Использование технологии

CLIL [8] позволяет сделать изучение языка более целенаправленным, так как язык используется для решения конкретных коммуникативных задач. Обучаемый пропускает через себя достаточно большой объем языкового материала, что представляет собой полноценное погружение в естественную языковую среду [9, с.46-62].

В рамках внедрения интернет-технологий в организацию учебных занятий в контексте кросс-культурного и полиязычного развития потенциала личности студента в условиях профессиональной направленности обучения нами планомерно ведется работа по внедрению образовательной платформы *Edmodo* [10] в процесс обучения практически на всех факультетах ЕНУ им. Л. Гумилева. На сегодняшний день образовательная платформа сайта *Edmodo* насчитывает более 32 миллионов пользователей среди учеников, студентов, преподавателей и родителей по всему миру и является одним из крупнейших сайтов подобного рода в мире. Используя социальную образовательную сеть *Edmodo*, можно сделать интеграцию очных и дистанционных форм организации учебных занятий более эффективной. Создавая учебные группы, преподаватель пролонгирует учебный эффект очных занятий, что позволяет выносить ряд видов работ на выполнение их в дистанционной форме. Здесь студенты могут изучить основной и дополнительный материал по теме, обсудить его, получить консультацию, загрузить выполненное задание, получить оценку и комментарии преподавателя [11, с.724-726].

В качестве перспектив, рассматриваемых и внедряемых кафедрой, являются разработка цифровых образовательных ресурсов и он-лайн обучающих программ; развитие проектной деятельности, кейсов, соизучения языков, формирование навыков критического мышления и академического письма и мн.др.

Одним из перспективных направлений, апробируемых практически на всех уровнях образовательных программ ЕНУ им. Л. Гумилева, является использование регионального компонента [12]. Использование материала с региональным компонентом в учебном процессе несет очень большой объем знаний, создает положительную мотивацию у студентов и способствует более осознанному овладению языком как средством общения, усиливает коммуникативную направленность обучения. Особой функцией региональный материал наделен в изучении иностранного языка, где изучение осуществляется через познание текстового материала. Наполнение содержания текстов региональным материалом насыщает их познавательный процесс ценностно-смысловым компонентом и компонентами регионального знания: история родного края, обычаи, традиции и культура родного народа, сведения о замечательных людях своего края. Наряду с этим, тексты с таким содержанием служат хорошим дидактическим материалом для развития иноязычной речи студентов [13]. Использование регионального материала выполняет многофункциональную миссию: патриотическое воспитание, общее политическое образование, расширения кругозора учащихся и развития их познавательного интереса. Как показывает практика, региональный материал по изучению родного края способствует обогащению предметно-содержательного плана речи, вносит значительный вклад в воспитание, образование и развитие средствами иностранного языка.

ЛИТЕРАТУРА

1. Funk, H. Berufsbezogener Deutschunterricht. Grundlagen-Lernziele-Aufgaben// Fremdsprache Deutsch. Zeitschrift für die Praxis des Deutschunterrichts. Sondernummer, 1992. S. 4–15.
2. Кузнецова С.А. Программа курса иностранного языка для вузов неязыковых специальностей / С.А. Кузнецова, Е.В. Мусницкая // Под ред. К.Г. Павловой. – М.: Москов. гос. лингвистический ун-ет, 2004. – 20 с.
3. Torrance E.P. Teaching creative and gifted learners // Handbook of research on teaching // Wittrock M.C. (ed). N.Y., 1986. 124 p.
4. Guilford J.P. Cognitive Psychology's Ambiguities: Some Suggested Remedies. // Psychological Review 89 (1982), 48-59 pp.
5. Маслоу А.Ф. Самоактуализирующаяся личность. М., 1968.
6. Роджерс Д.Д. Творчество как усилие // Вопросы психологии. 1990. № 1. С.32-34.
7. Туник Е.Е. Психодиагностика творческого мышления. Креативные тесты. СПб. СПбУПМ, 1997.
8. González Ardeo, J.M. 2013. "(In) compatibility of CLIL and ESP courses at university". Language Value 5 (1), 24-47. Jaume I University ePress: Castelló, Spain. <http://www.erevistas.uji.es/languagevalue>. DOI: <http://dx.doi.org/10.6035/LanguageV.2013.5.3>.
9. Coyle, D. (1999). Supporting students in content and language integrated learning contexts: planning for effective classrooms. in J Masih (ed.), *Learning through a foreign language: models, methods and outcomes*. Centre for Information on Language Teaching and Research, London, United Kingdom, pp. 46-62.
10. Ажель Ю. П. Особенности внедрения Интернет-технологий в организацию самостоятельной работы студентов при обучении иностранным языкам в неязыковом вузе // Молодой ученый. — 2011. — №6. Т.2.
11. Асадуллина Л. И., Шендеров В. Ю. Образовательная информационно-коммуникационная технология Эдмодо как платформа для смешанного обучения студентов иностранному языку // Молодой ученый. — 2015. — №7. — С. 724-726.

12. Государственная программа «Культурное наследие» на 2004-2006 годы. - Указ Президента Республики Казахстан от 13 января 2004 года N 1277.

13. Курманаева Д.К. «Исторические памятники Жезказганского региона» / Жезказган, 2006.

ӘОЖ 81

Сейтова Г.А.

Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ докторанты
«6D011900-Шет тілі:екі шет тілі»
Алматы, Қазақстан
e-mail:gaukhar1306@mail.ru

ТЕХНИКАЛЫҚ МАМАНДЫҚТАР СТУДЕНТТЕРІНЕ ҚЫТАЙ ТІЛІ ФОНЕТИКАСЫН ОҚЫТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Түйін: Берілген мақала бүгінгі заман талабына сәйкес қытай тілін оқыту өзектілігі жайлы мәлімделеді. Техникалық мамандықтар студенттеріне қытай тілі фонетикасын үйрету мәселелері қарастырылады.

Қытай тіліндегі буындардың құрылу жолдары, епін түсірудің тәсілдері, қытай тіліндегі тондар, студенттерге ритмикалық теорияны игерту ерекшеліктері туралы түсіндіріледі. Осылайша, аталмыш мақала өнімді нәтижеге жету мақсатында техникалық мамандықтар студенттеріне қытай тілі фонетикасын үйретудің тиімді тәсілдерін анықтауға бағытталған.

Тірек сөздер: қытай тілі, техникалық мамандықтар, қытай тілі фонетикасы, қытай тіліндегі тондар, ритмикалық теория.

Seitova G.A.

PhD of Foreign language: two foreign language of Ablai Khan
KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan
e-mail:gaukhar1306@mail.ru

PROBLEMS OF TEACHING CHINESE PHONETICS TO THE STUDENTS OF TECHNICAL SPECIALITIES

Abstract: The given article tells about the relevancy of learning Chinese language in the modern world. The primary problems of teaching the phonetics of Chinese language to the students of technical specialties are up for.

The peculiarities of the stresses of Chinese language, clarification of tones in Chinese language and the acquisition of the rhythmical theory by students are described. In this way, this article is directed towards searching more effective methods of teaching the phonetics of Chinese language, which pointed at the productive result, to the students of technical specialties.

Keywords: Chinese language, technical specialties, the phonetics of Chinese language, tones, rhythmical theory

Әлем дамуының индустрияландыру сатысынан кейінгі кезең жаһандану сипатындағы үдерістермен тығыз байланысты. Қоғам дамуының барлық саласындағы геосаяси, коммуникациялық және ақпараттық жаңару мен өзгерістер олардың жанданып орын алуына бірден бір себеп болды. Әлемдік нарық аясының кеңеюі бұқаралық мәдениеттің қанат жаюына ерекше әсерін тигізді. Сол заман мен қоғам талабына сай болу мақсатында білім беру бағдарламаларының негізгі басымдығы өзгерістерге үнемі бейім болу және жаңа білімді меңгеру қабілетін дамыта білуге тиіс. Өзінің тарихын, тілін, мәдениетін білетін, сондай-ақ заманына лайық, шет тілдерін меңгерген, озық әрі жаһандық көзқарасы бар қазақстандық біздің қоғамымыздың идеалына айналуға тиіс[1]. Қазіргі жаһандану үрдісі халықтар мен топтар арасындағы мәдени ғана емес, саяси, тіл байланыстарын да дамытуға өз әсерін тигізуде. Осы тұрғыдан алғанда, әлемде өз салмағы бар, экономикалық, саяси, әлеуметтік өсімі таңдай қақтырарлықтай, бізбен көршілес жатқан алып державалардың бірі бұл – Қытай Халық Республикасы. Қытай елімен тығыз қарым-қатынастарды экономикамыздың барлық салаларында орнату күн тәртібінен түскен мәселе емес. Сол себепті, еліміздің өркендеуіне сан тараптан үлес қосатын бәсекеге қабілетті мамандар даярлау ісінде қытай тілінің маңыздылығы мен орнын ерекше атап өту шарт. Қытай тілі әлемдегі ең кең таралған тіл болып табылады. Оған қызығушылық танытып жатқан шетелдіктер саны жылдан жылға артуда және оның басты себебі бұл елдің халықаралық қоғамдағы маңыздылығының артуы болып табылатыны сөзсіз ақиқат. Елбасының міндет етіп қойып отырған бәсекеге қабілетті мемлекет құруда жас ұрпақтың тигізер үлесі өте зор болғандықтан жоғары оқу орындарында шет тілін кәсіби деңгейде оқыту басты орында тұр және қытай тілі әлемдегі күрделі де, қызықты, келешегі зор тілдер қатарында болуына байланысты оны оқыту әдістемесін жетілдіру қай елде болмасын күн тәртібіндегі басты мәселе болып тұр.

Бүгінгі таңда қытай тілі бойынша гуманитарлық бағыттағы мамандықтарға, оның ішінде тілдік мамандықтарға арналған көптеген оқу құралдарын кездестіруге болады, бірақ, бұл тілді шетел тілі ретінде техникалық мамандықтар үшін оқыту әдістемесі біршама мәселе тудыруда. Техникалық мамандықтар студенттеріне шет тілін үйрену мәдени тұрғыда дамуларына, халықаралық деңгейде өз кәсіби мәселелерін делдалдарсыз шешуге, яғни бәсекеге қабілетті маман иесі болуға мүмкіндік тудырады. Дегенмен, техникалық мамандықтарда оқитын студенттердің тілдік білімдері, мейлі ол өз тілі, мейлі шетел тілі болсын гуманитарлық бағытта оқитын студенттермен салыстырғанда төмен болып келеді. Бұл олардың сөйлеу мәдениеті, өз ойларын нақты, сауатты тұжырымдау, ғылыми әдебиеттермен жұмыс жасау, өз бетімен білім алу, өзін-өзі тәрбиелеу, өз-өзіне сыни көзқараспен қарау сынды қасиеттердің төмен болуы сияқты психологиялық жағдайларға байланысты жайт. Дәл осы себептер салдарынан болашақ инженерлерге тілдік пәндерді оқыту үдерісі біршама қиындықтар туғызады. Сондықтан қытай тілін техникалық мамандықтар студенттеріне шетел тілі ретінде оқытатын оқытушыға артылатын жауапкершілік көлемді. Себебі, қытай тілін негізгі тіл ретінде оқытын студенттерге иероглифтік жазу, грамматика, тыңдау, Қытай тарихы, мәдениеті, әдебиеті сияқты аспектілер жеке дара пән ретінде жүргізіледі. Ал, қытай тілін қосалқы пән, яғни шектелген уақыт шеңберінде оқытын студенттер оқу барысында иероглифтік жазу, фонетикалық транскрипция және оқу, жазу, сөйлеу сияқты дағдыларды бір мезетте меңгеруі тиіс, яғни, тілдің барлық аспектілері кешенді түрде оқытылады.

Техникалық мамандық студенттеріне қытай тілі бастапқы деңгейден бастан 2 кредит көлемінде 1 жыл оқытылады. Осы жайттарды ескере отырып, оқытушы алдында қазіргі білім берудің жаңа талаптарына сай шетел тілін оқытудағы басты мақсат шеттілдік білім беру үдерісінде студенттердің мәдениетаралық-коммуникативтік құзыреттерін жеткілікті А2 деңгейінде қалыптастыру болып табылады. Мәдениетаралық-коммуникативтік біліктілік құрылымы білім беру біліктілігі сипатын бейнелейді және төл мәдениеті мен өзге мәдениет туралы білімді, өз білімін іс жүзінде қолдану іскерліктері мен дағдыларын қамтитын күрделі жекетұлғалық білім беруді, сонымен қатар бұл білімдердің, іскерліктер мен дағдылардың жүзеге асуына септігін тигізетін жеке тұлға қасиеттерінің жиынтығын, және де өзге мәдениет өкілдерімен өзара әрекет кезінде оларды іс жүзінде қолдана алу тәжірибесін қамтиды. Мәдениетаралық біліктілік құрамы төмендегі біліктіліктер жиынтығымен анықталады:

- Білім алушының төл мәдениеті негізінде алғашқы «әлемнің тұжырымдамалық бейнесін» ұлттық сана мен мәдениеттің тілдік мәдени көрінісі ретінде қалыптастыратын тілдік мәдени біліктілік;
- Білім алушының «екінші танымдық санасын» басқа лингвосоциум конспектсі мен әлем бейнесі ретінде қалыптастыратын және оның «екінші құрылым – білім» танымдық жүйесінде әлем туралы және «басқа қолданыс» тілімен атасып жатқан әлеуметтік-мәдени біліктілік;
- Таным және ойлаудың қалыптасу үдерісінің ажырамас бөлігі ретінде тілдің қалыптасуын қамтамасыз етуші танымдық біліктілік;
- Білім алушының коммуникативтік ниеттерді жүзеге асыру қабілеті мен даярлығы ретінде түсіндірілетін коммуникативтік біліктілік;
- Шетел тілін тілдік және коммуникативтік әрекеттің барлық аспектілерінде кәсіби деңгейде меңгеру ретінде түсіндірілетін, болашақ кәсіби әрекет технологиясымен тікелей байланысты кәсіби-бағдарлы біліктілік [2].

Қытай тілін екінші шетел тілі ретінде оқытудың басты мақсаты тілдік дағдылар мен білімдер неізін қалыптастыру болып табылады, атап айтқанда:

- 1) Оқытылатын тілдің фонетикалық ерекшеліктерін меңгеру және дыбыстау нормативтерін игеру;
- 2) Иероглифтік жазудың негіздерімен танысу;
- 3) Грамматикалық базаны қалыптастыру;
- 4) Түрлі сөздіктерді қолдануға дағдыландыру;
- 5) Ауыз-екі сөйлеу мәнерін қалыптастыру;
- 6) Оқытылатын елдің әдет-ғұрыптары мен дәстүрлері, күнделікті тұрмыс-тіршілігі жайлы білімдерді игерту, мәдени жетістіктерімен таныстыру [3].

Қытай тілін техникалық мамандықтар студенттеріне шектеулі уақыт ішінде оқыту барысында дұрыс дыбыстаумен жұмыс жасау – қытай тілін оқыту үдерісінің маңызды бөлігі болып табылады, себебі, сөйлеушінің қателіктері оның айтқан сөздерін түсіну барысын қиындата түседі. Қытай тілінің фонетикалық жүйесінің негіздері, соның ішінде шыңму мен юнмуды яғни, бастапқы және кейінгі буындарды, төрт тонды дұрыс дыбыстауды игерту және сөйлеудегі негізгі қателіктерді жою мен ескерту негізгі міндет болып табылады.

Фонетика дегеніміз семиотикалық бірлік, яғни дыбыстың айтылуы мен мағынасын біріктіретін таңбалар жүйесі. Фонетика бұл тілдің материалдық бейнесі. Қарапайым тілмен айтқанда, сөздердің

дыбысталуы. Шетел тілін үйрену осы фонетикаға негізделеді. Студенттердің фонетиканы қаншалықты дұрыс меңгергені олардың келешектегі грамматика мен лексиканы меңгеруінің негізі болады. Ал, болашақ инженерлердің тілдік икемін ескеретін болсақ, бұл соншалықты оңай шаруа емес екені айқындала түседі.

Қытай тілінің көп тілден ерекшелігі алфавиттің болмауында, қытай тілі таңбалар тілі. Ал, дыбыстар алфавиттегі әріптерге негізделеді. Қытай тіліндегі жазба таңбаларды дыбыстар емес, тілдің белгілі бір морфемалары анықтайды. Әр морфеманың жеке мағынасы болады. Жазбаның бұл түрі ломографиялық деп аталады. Қытай иероглифтерінің дыбысталуын жазып алу ұзақ жылдар бойы шешімін таба алмаған мәселе болған және тек 1958 жылы Мао Цзедунның бұйрығымен құрылған зерттеуші ғалымдардың ұсынған нұсқаларының ішінен пиньин жүйесі таңдалады. Пиньиндер латын қарпінің негізінде болғанымен, олардың дыбысталуы өзгеше болып келеді. Пиньиндер жүйесі шетелдік азаматтарға қытай тілін үйренуге біраз жеңілдік алып келетіні уақытпен дәлелденген ақиқат. Сондықтан оқытушылар қытай тілі сабағын дәл осы пиньиндерді үйретуден бастайды. Пиньиндердегі дыбыстар екі топқа бөлінеді. Қазақ, орыс тілдеріндегі дауысты және дауыссыз дыбыстарға ұқсас болғанымен, өзгешелігі де бар. Олар бастапқы буын – шыңму және кейінгі буын – юнму деп аталады. Барлығы 21 шыңму және 36 юнму бар. Техникалық мамандық студенттеріне шыңму мен юнмуларынды таныстыру барысында олардың дыбысталуының қазақша болмаса орысша баламасын қосарлап өту оларды түсініп, есте сақтауларына біраз көмегін тигізеді.

Шыңмулар: b (б), p (п), d (д), t (т), g (г), k (к), j (дж), q (ч), z (з), c (ц), s (с), sh (ш), zh (дж), ch (тч), m (м), n (н), l (л), f (ф), h (х), x (сш), r (рж) және өз алдына жеке дара дыбыс бермей тек соңғы буынның дыбысын білдіретін w, y деген шыңмулар бар.

Юнмулар: a (а), o (о), e (ы), i (и), u (у), ü (юй), -i (i (z, c, s, r, zh, ch, sh дыбыстарынан кейін келеді)), er (ар), ai (эй), ei (эй), ao (ау), ou (оу), ia (иа), ie (ие), iao (йау), iou (-iu) (йоу), ua (уа), uo (уо), uai (уай), uei (-ui) (уэй), üe (юе), an (ән), en (ын), ang (аң), eng (ың), ong (оң), ian (иен), in (ин), iang (иан), ing (ин), iong (иён), uan (уан), uen (-un) (ун), uang (уан), ueng (уың), üan (июан), ün (иун).

Дәріс кезінде буындар жеке-жеке таныстырылып, әр студентпен бірнеше реттен қайталады және шыңму мен юнмудың біріккен нұсқасымен танысып, машықтанады. Мысалы: bo - бұл жерде b - бастапқы, o- кейінгі буын, po - бұл жерде p - бастапқы, o- кейінгі буын, ma - бұл жерде m - бастапқы, a- кейінгі буын, qi- бұл жерде q - бастапқы, u - кейінгі буын, сол сияқты, xian - бұл жерде x - бастапқы, ian- кейінгі буын, uan - бұл жерде u - бастапқы, uan- кейінгі буын болып табылады. Қытай тілінің тағы бір ерекшеліктерінің бірі біз шыңмулар мен юнмуларды қалағанымызша біріктіре алмаймыз, яғни олардың нақты бірігу тәртібі бар және олардың жалпы саны 421буынды құрайды [4].

Қытай тілінде сөздер бір немесе екі, үш буыннан құралуы мүмкін. Буын санының аздығының орнын толтыру мақсатында бізге көмекке тондар келеді. Қытай тілі – тондық тіл. Қытай тілінің әрбір буынында белгілі бір тон болады, оны біз «берілген буынның этимологиялық тоны» дейміз. Тон – дыбыс қарқынының өзгеруімен сипатталатын дауыстың мелодиялық бейнесі. Әр түрлі тонмен оқылған бір иероглиф мүлдем басқа мағына беруі мүмкін. Қытай тілінде 4 тон және дыбысқа ешқандай ырғақ бермейтін 1 нейтралды тон бар олардың әрқайсысының өзіндік таңбасы болады және тон тек юнмуларға ғана қойылады, мысалы ̄ ̇ ̈ ̉. Оларға жеке-жеке тоқталатын болсақ, 1 – тон бір ғана нотамен біркелкі дауыс ырғағымен дыбысталады, 2 – тон дыбысталғанда дауыс қысқа және жоғары қарай көтеріледі, 3 – тонда дауыс ырғағы төмен түсіп келе жатып бірден жоғары көтеріледі, 4 – тонды дыбыстағанда дауыс бірден төмен түседі. Ал, нейтралды тон ешқандай дауыс ырғағына тәуелді емес, қысқа әрі нақты дыбысталады. Егер сөз бірнеше буыннан құралып, әр буынның жеке тоны болатын болса негізгі анық дауыс ырғағы соңғы буынға түсіріледі. Мысалы: fūwùyuán, xuéxìhànyù. Сонымен қатар көп буынды тіркестерде екі немесе одан да көп үшінші тон, төртінші тон қатар келген жағдайда алдыңғы буын дыбыстық модуляцияға ұшырап екінші тонға ауысады.

Тондарды игеруді жеделдететін жаңа әдістердің бірі ритмдік теория болып табылады. Ритмге біз сөйлеу кезіндегі дауыс ырғағы, екпіні, деңгейі, паузаны жатқызамыз және ритмдік теорияға сөйлеу жылдамдығы, темп, пауза және басқа да аспектілер кіреді. Бұл әдіс ритмдік сөздердің құрылымын, ондағы екпінді, сонымен қатар, ритмдік сөздер мен сөзжасам, синтаксис арасындағы байланыстарды зерттейді, ал, қытай тілін меңгеруде бұл өте маңызды. Оның теориялық жаңашылдығы мен практикалық маңызы да бар. Қытай тілінің ритмдік құрылымы 4 топтан тұрады. Олар: мора, буын, бунақ және ритмдік сөздер.

Сонымен, морадан буын құралады, буыннан бунақ, ал бунақтар ритмдік сөздерге бірігеді. Ғалымдардың пайымдауынша, бунақ міндетті түрде екі буаннан тұруы керек, яғни оның бірі басты, ал екіншісі қосалқы болып келеді. Бунақ бұл сөздің ритмі болып саналады, егер сөзде басты немесе қосалқы буын болмаса, онда екпін де болмайды. Ал, екпін болмаса сәйкесінше ритм де болмайтыны анық. Осылайша, ритмдік сөздер қытай тілінде екі бунақтан құралады.

Қытай тіліндегі ритмдік теория оның сөзжасамы мен фонетикалық ерекшеліктерін анықтап көрсетті және тілдегі сөздер мен сөз тіркестерінің ажыратылып оқу мәселелерін шешті. Осы тәсілдің көмегімен екі буынды сөздердің ұзақтығы, екпін түсетін жерлері және буын аралық тондарды пайдалану реті анықталды. Осылардың барлығы қытай тілін студенттерге үйретуде практикалық маңызы зор [5]. Тыңдалым өздігінен ауызша хабарламадағы мағлұматты қабылдау, түсіну және белсенді түрде қайта өңдейтін күрделі рецептивті ой-мнемикалық қызмет болып табылады. Қытай тіліндегі дыбыстарды тыңдау арқылы игеру қиын мәселе, онымен қоса, тондарды есту де өте маңызды. Практикалық сабақтар барысында бастапқы деңгейде жаттығулардың басым бөлігі тонмен жұмыс жасауға арналады. Себебі, студенттер үшін қытай тілін меңгерудегі ең күрделі дағдылардың бірі – сөздерді дұрыс дыбыстау, мәтінді есту арқылы игеріп, аудару.

Ойымызды қорытындылай келе, Елбасымыз барлық жастағы азаматтарды қамтитын білім беру ісінде өзіміздің озық жүйемізді құруды жеделдету қажет деп айтқандай, бәсекеге қабілетті, жан-жақты мамандар даярлау ісінде шетел тілін меңгеру аса маңызды факторлардың бірі. Ал, еліміздің барлық салалары бойынша, әсіресе экономикасы әртарапта тығыз байланысқа түскен көршілес жатқан алып ел – Қытайдың тілін игеру өзекті мәселе екені айқын. Дегенмен, оны әртүрлі мамандықтардың ерекшелігін, оларға бөлінетін кредит санының көлемін ескере отырып оқытудың әдістемесін құрастыру зерттеулер талап ететін өзекті мәселелердің бірі. Бұл мақалада біз қытай тілінің фонетикасының шетел азаматтарына игеру сырларын, оның күрделілігі мен алфавиттік тілдерден өзгешелігін саралап баяндауға, техникалық мамандықтар студенттеріне оқыту мәселелерін қарастыруға тырыстық. Қытайлық сөзтіркестер белгілі бір ритмдік заңдылықтар мен тондардың алмасуы арқылы құралады. Ғалымдардың еңбектерін негізге ала отырып және мысалдар келтіру арқылы оқытушылар қытай тілін шетел тілі ретінде оқыту үш бөліктен тұратыны жөнінде шешімге келу керек, олар – грамматика, сөздік құрам және фонетика. Ал фонетика өз алдына тілдің ең басты құрамдас бөлігі болып табылады, әсіресе қытай тілінің. Сондықтан, оқытушының басты мақсаты – студенттердің оқып жатқан тілдің фонетикасын мүлтіксіз игеруге үйрету. Қытай тілін үйрету мәселелерін зерттеп жүрген ғалымдар қытай тілі фонетикасын меңгеру басты аспектілердің бірі деген шешімге келді. Сондықтан, бастапқы деңгейде тондарды жаттау керектігін және қытайлықтардың сөйлеуімен берілген аудио, бейне таспаларды тыңдау өте маңызды екенін түсіну керек.

ӘДЕБИЕТ

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н. Назарбаевтың Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері атты Қазақстан халқына Жолдауы. 2018 жылғы 10 қаңтар. Кіру режимі: http://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/kazakstan-respublikasynyn-prezidenti-n-nazarbaevtyn-kazakstan-halkyna-zholdauy-2018-zhylgy-10-kantar (қаралған күні 20.10.2018).
2. Жоғары оқу орындарының тілдік емес мамандықтарына арналған «Шетел тілі» пәні бойынша типтік оқу бағдарламасы. - Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Алматы 2016.
3. Федорова С. Ю., Квашина Ю. А. Особенности и методика преподавания китайского языка как второго иностранного в условиях ограниченного времени -Дальневосточный федеральный университет, г.Владивосток, Приморский край, Россия. Режим доступа URL: <http://sociosphera.com/> (дата обращения 19.10.2018).
4. Қалибекұлы Т. Қазіргі қытай тілінің грамматикасы (синтаксис). Оқу құралы. Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ. –Алматы, 2004. -196 б.
5. Ильницкая К.А. Проблемы преподавания фонетики китайского языка русским студентам. Режим доступа URL: <http://docplayer.ru/41942369-K-a-ilnickaya-problemy-prepodavaniya-fonetiki-kitayskogo-yazyka-russkim-studentam.html> (дата обращения 21.10.2018).

УДК 37.01/09

Саванкова М.В.

м. пед. н., ст. преп.

Сатылганова У.Н.

м. пед. н., преп. кафедра методики иноязычного образования

КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан

CLIL: УЧИТЕЛЬ «СМЕШАННОГО» ТИПА?

Аннотация: Статья рассматривает характерные черты методики интегрированного обучения предмету и языку, последовательно раскрывает ее особенности, преимущества, способы и приемы реализации в системе образования. Также в статье авторы представляют разработанную ими компетентностную модель учителя CLIL,

предлагая использование Портфолио в качестве инструмента мониторинга и отражения процесса формирования профессиональной компетенции учителя CLIL.

Ключевые слова: полиязычное обучение, профильное образование, интегрированное обучение предмету и языку, Content Language Integrated Learning, Контент, Коммуникация, Когниция, Культура, модели CLIL, принципы, Scaffolding (Поддержка), компетентностная модель учителя CLIL, Портфолио Учителя CLIL, компетенция.

Savenkova M. V.

Satylganova U. N.

m. ped.sc., Chair of foreign
language education methodology
Kazakh Ablai khan UIR & WL
Almaty, Kazakhstan

CLIL: THE TEACHER OF THE “MIXED” TYPE?

Abstract. This article examines the characteristics of the methodology of integrated teaching of the subject and language (Content Language Integrated Learning), consistently revealing its features, advantages, ways and methods of its implementation in the education system. Also, the authors of the given article propose the competence-based Model of a CLIL teacher which can be used as a guide in the process of preparing future CLIL teachers at pedagogical faculties and suggest the use of Teacher’s Portfolio as a tool to form the teacher of a new ‘hybrid’ type.

Keywords: multilingual education, profile education, Content Language Integrated Learning, CLIL models, principles, Scaffolding, Model of a CLIL teacher, Teacher’s Portfolio, competence

Интенсивно развивающиеся в последние годы интеграционные процессы, повышение объема академической и профессиональной мобильности, углубление международного сотрудничества способствовали значительному изменению социальной роли иностранного языка, который теперь рассматривается в качестве неперемного «условия успешной интеграции в глобальное экономическое пространство». В связи с этим, перед современной казахстанской школой поставлен ряд задач, среди которых особое внимание уделяется формированию полиязычной личности школьника, свободно владеющей как минимум тремя языками: казахским (государственным), русским (языком межнационального общения) и английским (международным)[1]. Для реализации данных стратегических целей образования была выбрана программа профилизации школьного образования и ведения ряда предметов на иностранных языках. В казахстанских школах повсеместно вводятся два направления: социо-гуманитарное и естественно-научное. Причем, обучение проводится одновременно по обоим направлениям. Так в школах с казахским языком обучения в профильной школе (10-11 классы) обучение таким предметам как всемирная история, география и русская литература проводится на русском языке, а в школах с русским языком обучения в профильной школе обучение истории Казахстана, географии и казахской литературе проводится на казахском языке. В обоих типах школ обучение предметам естественно-научного направления (физике, химии и биологии) будет проводиться на английском языке. [1,2] Таким образом, каждый выпускник будет владеть тремя языками после окончания школы. Однако, повсеместная реализация данной программы имеет ряд сложностей, среди которых можно назвать отсутствие или нехватку учебных материалов и программ, а также нехватку кадров, способных вести обучение предметам на иностранном языке. В сложившихся условиях для решения возникших проблем на переходном этапе необходимо, в первую очередь, подготовить специалистов способных и готовых осуществлять интегрированное обучение предмету и языку.

Идея интегрированного обучения предмету и языку (CLIL) не нова в методике. Термин CLIL был введен в науку Дэвидом Маршем в 1994 году для обозначения учебного процесса, в котором изучение содержания предмета (контента) происходит через дополнительный (иностраный) язык. Причем, иностранный язык в рамках данного методического подхода рассматривается в качестве одновременно и *средства овладения* содержанием предмета и *целью обучения*: «CLIL is a dual focused educational approach in which an additional language is used for the learning and teaching of content and language with the objective of promoting both content and language mastery to pre-defined levels». (Д.Марш)[3]

Применение CLIL имеет ряд преимуществ. Изучение предмета на иностранном языке расширяет возможности обучаемого в поиске информации по предмету не только на родном, но и на иностранном языке, что в свою очередь может способствовать интеграции учащихся в мировое образовательное пространство и, следовательно, обеспечивать академическую и социальную мобильность граждан республики. Кроме расширения возможностей и рамок изучения предмета при использовании CLIL существенно меняется и сам процесс изучения иностранного языка, который в этом случае приобретает

более осмысленный наполненный конкретным содержанием характер. Учащиеся при этом отличаются более высокой мотивацией, так как акцент смещается в сторону практического использования иностранного языка для решения вполне конкретных предметных задач, не ограничиваясь при этом лишь овладением системой языка (грамматикой, лексикой, фонетикой) для общения с представителями других культур.

Так что же такое CLIL? Как уже было сказано выше CLIL - это дуальный методический подход, направленный на изучение контента предмета через дополнительный (иностраный) язык, причем, целью применения этого подхода одновременно являются и контент предмета и изучение иностранного языка. В данной связи необходимо разграничить схожие, но не идентичные понятия – CLIL (Content - Language Integrated Learning), EMI (English as a Medium of Instruction), и LSP (Language for Specific Purposes). Общим для всех трех понятий является возможность применения иностранного языка для изучения предмета. Но имеется и существенная разница. При использовании EMI в качестве цели обучения выступает контент предмета (например, экономика), а иностранный язык выступает при этом в качестве средства овладения контентом, при этом изучению языка не уделяется внимания (предполагается, что обучаемый уже владеет языком на уровне B1). При применении LSP целью обучения является именно иностранный язык, применяемый в определенной профессиональной сфере, например, английский для экономистов, при этом знание экономики ограничивается лишь знанием терминов и использованию их в профессиональной устной и письменной коммуникации. При этом предполагается, что экономику обучаемый будет изучать дополнительно на родном языке. Что касается CLIL, то данный методический подход подразумевает *одновременное* изучение и контента предмета и изучение иностранного языка, который в данном случае рассматривается как средство овладения контентом предмета и целью обучения.

В методике существует несколько моделей интегрированного обучения предмету и языку: Soft CLIL - Hard CLIL (так называемый «Мягкий» и «Жесткий» CLIL), 4 C's of CLIL, 5 C's of CLIL, 3 Dimensions of CLIL, которые раскрывают основные принципы данного подхода. Рассмотрим их подробнее.

Первая модель CLIL основывается на пропорциональном отношении доли «предметного контента» и «иностранного языка» на уроке. Так при Hard CLIL большее внимание уделяется изучению содержания предмета (около 60%) чем изучению иностранного языка (около 40%), не меняя, однако, при этом целевой установки – обучение предмету и языку. При использовании Soft CLIL меняется пропорция предмета и языка (40% и 60% соответственно) в сторону увеличения последнего.

Вторая модель - 4 C's of CLIL – была разработана Д.Маршем и раскрывает 4 основных принципа, положенных в основу подхода: Content (Контент), Communication (Коммуникация (язык)), Cognition (Когниция (познание)), Culture (Культура), интеграция которых выражается в определении целей обучения и ожидаемых результатов обученности. Данная модель была впоследствии доработана До Койл и была трансформирована в 5 C's of CLIL: Content (Контент), Communication (Коммуникация (язык)), Cognition (Когниция (познание)), Culture (Культура), Competence (Компетенция).

Четвертая модель CLIL – 3 Dimensions of CLIL (3 величины CLIL) - была разработана Ф. Боллом, который в качестве основополагающих принципов выдвигает Concepts (концепты, понятия), Language (язык), и Procedures (различные виды деятельности на уроке), интеграция которых раскрывает основные характерные черты данного методического подхода и применяется при планировании заданий, уроков и др. [4]

Существует еще одна классификация моделей CLIL, в основе которой находится такой признак как пропорциональное соотношение использования родного и иностранного языков при изучении предметов, разработанная Baladova и Sladkovska. Так они определяют 4 модели CLIL:

1) Образовательный контент иностранного языка ориентирован на изучение лексического материала, тематически связанного с неязыковым предметом (дисциплиной). Изучение учебной программы и постановка задач неязыкового предмета проводится на русском языке. Инструкции во время урока даются на иностранном языке (применимо для младших классов начальной школы).

2) Реализация учебного плана и постановка задач неязыкового предмета проводится на русском языке, учащиеся ищут информацию в тексте на иностранном языке, а ответы формулируют на русском языке. Инструкции во время урока даются на иностранном языке. Грамматические явления, вербальные выражения, лингвистические стили и текстовые формации иностранного языка объясняются преподавателем на русском языке. (применимо для старших классов начальной школы, возможно, в средних школах)

3) Реализация учебного плана и постановка задач изучения неязыкового предмета проводится на иностранном языке, учащиеся отвечают на как на русском языке так и на иностранном языке. Поиск

информации производится на обоих языках. Грамматические явления иностранного языка объясняются преподавателем на русском и на иностранном языке; словесные выражения, лингвистические стили и текстовые формации вводятся учащимися на иностранном языке, или они могут быть разъяснены на родном языке. (для старших классов начальной школы и для средних школ)

4) Изучение учебной программы и формулирование задач неязыкового предмета ведется на иностранном языке, учащиеся отвечают на иностранном языке, однако поиск информации производится на обоих языках. Грамматические явления иностранного языка объясняются учителем на иностранном языке; словесные выражения, лингвистические стили и текстовые формации вводятся учащимися на иностранном языке (или они могут быть разъяснены на родном языке).

Таким образом, в представленных 4 моделях можно наблюдать одновременное использование и родного и иностранного языков для изучения неязыкового предмета. Хотя, большинство методистов склоняются к использованию 4 модели, при которой доля родного языка при изучении предмета ничтожно мала и выражается только в его использовании для осуществления поддержки учащихся в учебном процессе (Scaffolding).

Термин Scaffolding (Поддержка) был заимствован Д.Маршем у последователей психологической теории развития личности и психики ребенка Л. Выготского и его школой. В этом подходе Л.С. Выготский предлагает рассматривать социальную среду не как один из факторов, а как главный источник развития личности. Развитие мышления, восприятия, памяти и других психических функций происходит через этап (форму) внешней деятельности, где культурные средства имеют вполне предметный вид и психические функции действуют вполне внешне, интерпсихически. Только по мере отработки процесса деятельность психических функций сворачивается, интериоризируется, вращивается, переходит из внешнего плана во внутренний, становится интрапсихической.

В процессе своей отработки и сворачивания вовнутрь психические функции приобретают автоматизированность, осознанность и произвольность. Если возникает затруднение в мышлении и других психических процессах, всегда возможна экстериоризация - вынесение психической функции вовне и уточнение ее работы во внешне-предметной деятельности. Замысел во внутреннем плане всегда может быть отработан действиями во внешнем плане.

Как правило, на этом первом этапе внешней деятельности все, что делает ребенок, он делает в сотрудничестве, вместе со взрослыми. Как пишет Выготский, каждая психическая функция появляется на сцене дважды – сперва как коллективная, социальная деятельность, а затем как внутренний способ мышления ребенка.

Именно сотрудничество с другими людьми является главным источником развития личности ребенка, а важнейшей чертой сознания является диалогичность. Л.С. Выготский вводит понятие «зона ближайшего развития» - это то пространство действий, которые ребенок пока не может выполнить сам, но может осуществить вместе со взрослыми и благодаря им. По взглядам Выготского, только то обучение является хорошим, которое упреждает развитие.[10]

Так Д. Марш принимая во внимание двойной характер трудностей (новый предмет и новый язык для его изучения), с которыми сталкивается обучаемый, подчеркивает важность организации поддержки обучаемого преподавателем во время учебного процесса через систему специально разработанных (разбитых на стадии/этапы) заданий, памяток, формул, алгоритмов действий, консультаций и, самое главное, организацию парных и групповых форм работы, при которых учащиеся получают поддержку (не только от преподавателя, но и от одноклассников), необходимую для интегрированного изучения предмета и иностранного языка.

Итак, мы выяснили, что CLIL - это методический подход, предполагающий интегрированное обучение и предмету и иностранному языку с целью формирования и развития обоих. Несмотря на имеющиеся различия в понимании этого подхода с точки зрения различных моделей имеется ряд существенных черт, характеризующих подход и определяющих стратегию и тактику преподавателя, работающего по данному направлению.

Подготовка и переподготовка кадров, работающих по методике CLIL, поднимает вопрос: кто может и должен заниматься преподаванием предмета и языка? Учителя-предметники? Или учителя иностранного языка? Как показывает мировая практика, и те, и другие. Но, несомненно, и учителя-предметники, и учителя ИЯ нуждаются в определенной переподготовке: 1) учителю-предметнику необходимо быть уверенным в своей языковой подготовке (как минимум В2 по международной системе уровневой обучения), что предполагает умение ясно представлять и объяснять концепты и явления из предметной области на иностранном языке, уверенность в правильном произношении ключевых терминов, а также

корректное использование так называемого «классного английского» (Classroom English) – языка для общения в классе. 2) учителю иностранного языка необходимо быть уверенным в своей подготовке по предмету, а именно: уметь корректно объяснять и разъяснять научные понятия из преподаваемой предметной области (например, биологии), а также расширить собственные знания в области научного метаязыка (специальная лексика и произношение). Кроме того, и учителю-предметнику и учителю иностранного языка потребуется методическая переподготовка, которая будет способствовать корректной реализации *интегрированного обучения предмету и языку*. Следовательно, это означает, что нам нужен новый учитель «смешанного» типа, у которого будут как знания о предмете, так и знание языка. Итак, какие компетенции необходимы учителю для того, чтобы стать учителем «смешанного» типа?

Анализ работ по проблеме компетентного подхода показывает, что на современном этапе не существует однозначного понимания понятий «компетентность» и «компетенция». Различные авторы дают разные определения. Например, по мнению А. Бермуса: «Компетентность - это системное единство, объединяющее личные, субъектные и инструментальные особенности и компоненты». М.А.Чошанов считает, что компетенция - это «не только обладание знаниями, но и постоянное стремление к их обновлению и использованию при определенных условиях». А.М. Аронов определяет компетенцию как «готовность специалиста участвовать в определенной деятельности». Согласно И.А.Зимней, компетенция интерпретируется как «основанный на знаниях, интеллектуально и лично обусловленный опыт социальной и профессиональной жизни человека» [13]. А.В. Хуторской предлагает следующее определение: «Компетентность - включает в себя набор взаимосвязанных качеств личности (знания, навыки, методы деятельности), предназначенные для определенного круга предметов и процессов и необходимые для качественной производственной деятельности по отношению к ним» [12]. Таким образом, имея в виду вышеприведенные определения, компетентность - это набор навыков, знаний, способностей и опыта.

Принимая во внимание все аспекты подхода CLIL и основные характеристики термина «компетентность», мы предлагаем, чтобы учитель CLIL обладал определенным количеством профессиональных компетенций, которые на самом деле должны отличаться от существующих моделей «учителя-предметника» и «учителя иностранных языков».

Таким образом, исследования подхода CLIL и различных моделей учителей позволили нам создать модель учителя CLIL. Мы считаем, что «модель» нового учителя «смешанного» типа должна включать набор следующих компетенций: Контентно-базируемая компетенция, Межкультурно-коммуникативная компетенция, Когнитивная компетенция, Профессионально-методическая компетенция и Социокультурная компетенция. Каждая из названных компетенций включает в себя ряд профессиональных компетенций, которыми должен обладать учитель CLIL (учитель нового смешанного типа) и показан в следующей таблице (см. табл.1)

Как это видно из таблицы, у учителя CLIL должен быть сформирован определенный набор компетенций и их составляющих:

1) **Контентно-базируемая компетенция** (*Понятийно-концептная суб-компетенция* - владение системой знаний в предметной области естественно-научного цикла (Физика, Химия, Биология) ; понимание основных понятий и концептов предметной сферы(Физика, Химия, Биология); *Предметно-содержательная суб-компетенция* - готовность и способность освоить и применить основное предметное содержание дисциплин естественно-научного цикла (Физика, Химия, Биология) ; понимание основных законов, закономерностей принципов в данной предметной сфере; умение ориентироваться в информационном потоке и отбирать предметный материал; *Информационно-исследовательская суб-компетенция* – умение вести целенаправленный поиск необходимой информации; умение использовать методы научного исследования).

2) **Межкультурно-коммуникативная компетенция** (*Лингвистическая суб-компетенция* - владение иностранным языком на уровне B2/C1(знание BICS , general academic language); **Мета-лингвистическая суб-компетенция** - владение специальным иностранным языком (дисциплины естественно-научного цикла)- терминология, subject-specific vocabulary по **естественно-научному профилю**; **Контекстно-коммуникативная суб-компетенция** –умение использовать язык (BICS and CALP) в профессионально-ориентированной сфере (**Физика, Химия, Биология**); **Адаптивно-компенсаторная суб-компетенция** - умение отбирать и использовать наиболее эффективные стратегии(речевые действия/поступки) для решения коммуникативных задач; умение компенсировать нехватку языковых средств за счет использования перифраз, объяснений невербальных средств; умение адаптировать текст соответствующий уровню учащихся; умение трансформировать CALP в BICS и наоборот) для решения коммуникативных задач; умение организовать поддержку (вербальную и невербальную)-Scaffolding учащимся).

3) **Профессионально-методическая компетенция** (**Предметно-методическая суб-компетенция** - осознание современных тенденций развития методики ИО и методики преподавания **Химии, Физики и Биологии**; понимание основных закономерностей овладения языком и полиязычного образования; **Инструментально-технологическая суб-компетенция** - владение ИКТ; владение разнообразными методами предметной дидактики; владение интерактивными технологиями, технологиями ситуационного анализа и др.; **Проектировочно-организационная суб-компетенция** - умение планировать уроки в профильной школе ориентируясь на основные положения и принципы CLIL, умение моделировать контекстуально-коммуникативные ситуации, умение конструировать задания и упражнение принимая во внимание CLIL, Bloom's Taxonomy, а также ИО (стадии формирования компетенций: информационно-аккумулирующая, прагматико-репрезентирующая, контекстно-коммуникативная, классификация упражнения (С.С. Кунанбаева); **Дифференциально-стратегическая суб-компетенция** - умение диагностировать достижение целей и задач обучения (CLIL) ; умение адаптировать процесс обучения соответственно уровню и потребностям учащихся (adjust 3 dimensions of CLIL); **Рефлексивная суб-компетенция** - осознание содержания предмета и своей роли как учителя профильной школы; способность к самообразованию, саморазвитию; умение определить эффективность применяемых приемов обучения).

4) **Когнитивная компетенция** (**Аналитико-синтезирующая суб-компетенция** - умения вести системный анализ проблемных (предметных) ситуаций, выдвигать гипотезы, владение мыслительными операциями анализа, синтеза, сравнения и т.д.; **Прогностическая суб-компетенция** - умение выдвигать гипотезы, прогнозировать течение процесса; **Оценочная суб-компетенция** - умение производить оценку фактов, суждений, действий, гипотез и результатов деятельности; **Креативная суб-компетенция** - умение генерировать оригинальные идеи и решения проблемных задач).

5) **Социокультурная компетенция** (**Общекультурная суб-компетенция** - понимание роли и значимости предмета (**Физика, Химия, Биология**) для человечества; понимание роли языка в процессе межкультурного взаимодействия; **Аксиологическая суб-компетенция** - наличие аксиологических устремленностей, ценностей, мотиваций; наличие ценностного отношения к языку и предмету (**Физика, Химия, Биология**) ; понимания их в контексте социокультурной реальности, как феномена национальной и общечеловеческой культуры; **Межличностно-коммуникативная суб-компетенция** - умение адекватно воспринимать партнера по общению; умение взаимодействовать в социуме; способность устанавливать контакт; знание законов межличностного и межкультурного общения).

Таким образом, как видно из приведенной выше таблицы, предлагаемая модель учителя CLIL демонстрирует набор профессиональных умений, необходимых для обучения CLIL и отражает его двойную «смешанную» природу (содержание и язык). Мы считаем, что наша модель действительно

поможет в формировании учителя нового типа, поскольку она определяет окончательные результаты специализированного обучения учителей для CLIL на педагогических факультетах. Более того, это позволяет будущим учителям думать о своем дальнейшем профессиональном развитии и указывать цели и задачи этого.

Однако может возникнуть вопрос о том, как оценить формирование профессиональной компетентности будущего учителя CLIL? Чтобы решить указанную проблему, мы предлагаем использовать Портфолио Учителя - инструмент для систематической организации самостоятельной работы студентов на педагогических факультетах, который в этом случае рассматривается как логическое продолжение занятий в аудитории, позволяя студенту работать над воспроизводящим, полу-творческим и творческим уровнях, применяя действия самооценки, самоконтроля и самообучения; на основе понимания студентом требований, которые к нему предъявляются. Работая самостоятельно, студенту назначается роль активного субъекта образовательной деятельности, а преподавателю - консультанта, направляющего эту деятельность. Кроме того, студент после окончания университета сможет продолжить работу над своим профессиональным развитием, начатую в университете.

Портфолио учителя состоит из трех частей: *Паспорта, Биографии и Досье* (по аналогии с ELP). В *Паспорте* ученик в сжатой форме отражает свою методологическую (педагогическую), коммуникативную и межкультурную компетентность. Речь идет обо всех изучаемых им неродных языках, экзаменах и их результатах, о межкультурных контактах, которые он имел в определенном возрасте или на протяжении всей своей жизни, о таблицах для самооценки (на основе CEFR) и информации о его профессиональных достижениях. Другими словами, эта часть представляет собой обновляемый обзор опыта студента в языковой, методической и предметной областях. Во второй части *«Преподавательской биографии»* дается отчет о том, как, почему и где он учился. Данная часть помогает студентам определить цели обучения на педагогическом факультете, изучать иностранный язык, расширять межкультурный опыт, а также оценивать и уточнять текущий уровень его профессиональной компетентности. Основной раздел этой части - *«Мои текущие приоритеты»* - студент оценивает то, что он уже может делать на текущем этапе обучения (для всех 5 компетенций, описанных в модели учителя CLIL). В процессе самооценки «can-do» утверждений (описание навыков) студент отслеживает (и позже подтверждает!) развитие своей профессиональной компетенции. Пример этой таблицы показан ниже (см. табл.2):

PROFESSIONAL COMPETENCE	EXCEL- LENT	GOOD	SATIS- FAC- TORY	I'D LIKE TO DO IT
INTERCULTURAL-COMMUNICATIVE COMPETENCE				
My level of English is B2/C1				
I can speak English fluently in the every-day sphere				
I can speak English fluently in the professional sphere				
I can speak English fluently in the academic sphere				
I can paraphrase				
I can explain the things using both verbal and non-verbal means				
I can transform CALP into BICS (and vice versa)				
COGNITIVE COMPETENCE				
I can conduct a systematic analysis of problem (subject) situations				
I am good at thinking operations of analysis, synthesis, comparison, etc				
I can make hypotheses				
I can make hypotheses I can predict the flow of the process				
I can assess the facts, judgments, actions, hypotheses and results of activities				
I can generate original ideas and solve problem situations				
PROFESSIONAL-METHODICAL COMPETENCE				
I am aware of modern trends in the development of the methodology of FLE				
I understand the basic laws of language acquisition and multilingual education .				
I can plan the lessons in a modern secondary school				

I am aware of the basic principles of didactics and principles of foreign language education				
I can model contextual communicative situations				
I can design tasks and exercises, taking into account Bloom's Taxonomy, as well as FLE				
I can set the aims and objectives for the lesson, course				
I can use ICT in the practice				
I can create the teaching resources using ICT				
I can use various interactive technologies				
I can use cognitive technologies				
I can use case-study technologies				
I can organize pair and group work of my pupils				
I can diagnose achievement of goals and objectives of training				
I can provide my students with an effective feedback				
I am aware of the content of the subject				
I am aware of my role as a teacher of FL				
I am ready for continuous self-development				
CONTENT-BASED COMPETENCE				
I know the basic laws and principles of the subject (e.g. Biology)				
I can analyze the basic patterns of the subject				
I can search the information and analyze it efficiently				
I can use various methods of scientific research				
SOCIO-CULTURAL COMPETENCE				
I understand the role and significance of a FL in the modern world				
I am aware of the role of language in the process of intercultural communication				
communication I can adequately perceive a partner in communication				
I am aware of the laws of interpersonal and intercultural communication				
I am good at avoiding/solving conflict situations				
I am good at working in a team				
I try to teach my pupils to work in a team				

Таким образом, на основе самооценки проводится самоконтроль студенческого самообучения (совершенствования) уровня преподавательского мастерства.

В третьей части - *Досье* - ученик собирает все материалы, свидетельствующие о его успехе в преподавании: дипломы, сертификаты, интересные работы, планы занятий, разработки учебных ресурсов и др. - все это подтверждает успехи студента в учебе на педагогическом факультете. Это поможет студенту задуматься о его / ее прогрессе и может также использоваться для демонстрации другим того, на что он способен. Кроме того, Досье может содержать модели, примеры, образцы и описание программы курса. Таким образом, на основе самооценки проводится самоконтроль студенческого самообучения (совершенствования) уровня преподавательского мастерства.

Итак, мы выяснили, что CLIL - это методический подход, который включает интегрированное обучение и предмету и иностранному языку с целью формирования и развития обоих. Несмотря на различия в понимании этого подхода с точки зрения различных моделей, есть несколько важных характеристик, которые характеризуют подход и определяют стратегии и тактики учителя, работающего в этом направлении. Таким образом, особенности и характерные черты подхода CLIL позволяют подчеркнуть важность использования интегрированного преподавания предмета и языка на современном этапе развития образования системы и общества в целом. Однако, важно отметить, что, на наш взгляд, для адекватного и эффективного внедрения интегрированного обучения предмету и языку, в первую очередь необходимо обучить высококвалифицированный персонал, который полностью будет владеть особенностями и тонкостями этого методического подхода, среди которых мы выделяем Межкультурно-коммуникативную, Контентно-базируемую, Когнитивную, Профессионально-методическую и Социокультурную компетенции. Мы также предлагаем использование Портфолио Учителя в качестве инструмента мониторинга и отражения развития названных компетенций преподавателя CLIL – учителя нового «смешанного» типа.

ЛИТЕРАТУРА

1. Послание Президента РК Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан - 2050»: новый политический курс состоявшегося государства»: материалы мероприятий, посвященных обсуждению Послания Главы государства. / Отв. ред. Б. Султанов. - Алматы: КИСИ, 2013. - 228 с.
2. Политика трехязычного образования в Назарбаев интеллектуальных школах. – Астана. - 2013. - С.2-3.
3. Coyle, D., Marsh, D. & P. Hood. (2010) Content and Language Integrated Learning Cambridge: Cambridge University Press.
4. Phil Ball, Keith Kelly and John Clegg (2014) Putting CLIL into Practice. Oxford university press
5. Liz Dale, Wibo van der ES, Rosie Tanner (2010), CLIL skills. European Platform
6. Liz Dale, Rosie Tanner (2012) CLIL activities. A resource for subject and language teachers Cambridge: Cambridge University Press.
7. Mehisto P., Marsh D., Frigols M.J. (2008) Uncovering CLIL. Oxford Macmillan
8. Vygotsky L. (1978) Mind in society: The development of higher psychological processes.
9. London: Harvard University Press
10. 10. Режим доступа: <http://www.psychologos.ru/articles/view/kulturno-istoricheskaya-teoriya-l.s.-vygotskogo>, - (дата обращения 15.10.2018)
11. Сороковых Г.В., Шумова И.В. Методический портфель студента-практиканта как способ формирования профессиональной компетентности будущего учителя иностранных языков ИЯШ 2007. №1. С. 54–58.
12. Саванкова М.В. Portfolio как современный подход к организации самостоятельной работы студентов по иностранному языку (английский язык, языковой вуз). Маг. дис. Алматы, 2004.
13. Хуторской А.В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты // Интернет- журнал «Эйдос». – 23 апреля – [Электронный ресурс] <http://www.eilos.ru/journal>.
14. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия. - Москва: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов. 2004г.

СЕКЦИЯ №8. ЗАМАНАУИ АҚАПАРАТТЫҚ-ҚАТЫСЫМДЫҚ ЖҮЙЕЛЕР МЕН ТЕХНОЛОГИЯЛАР
ШЕТТІЛДІК БІЛІМ БЕРУДІҢ ҚҰРАМДАС БӨЛІГІ РЕТІНДЕ
СЕКЦИЯ №8. СОВРЕМЕННЫЕ ИНФОКОММУНИКАЦИОННЫЕ СИСТЕМЫ И ТЕХНОЛОГИИ КАК
СОСТАВЛЯЮЩАЯ ИНОЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

УДК 070; 81'33

Ахатова Б.А.,
д.ф.н., профессор КазУМОиМЯ имени Абылай хана
Алматы, Казахстан
e-mail: bagilakh@yahoo.com

СОТВОРЧЕСТВО В СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЯХ
(на примере социальной сети Facebook)

Аннотация: Статья посвящена проблеме сотворчества в социальных сетях как коммуникативной технологии. Автор раскрывает вербальные маркеры сотворчества на конкретных примерах из социальной сети Фейсбук.

Ключевые слова: новые медиа, социальные сети, Фейсбук, сотворчество, интеграция

CO-CREATION IN SOCIAL NETWORKS

Akhatova B.A.,
Doctor of Philological science, Professor
KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan
e-mail: bagilakh@yahoo.com

Abstract: The article is devoted to the problem of in social networks as a communicative technology. The author reveals the verbal markers of co-creation with specific examples from the Facebook social network.

Keywords: new media, social networks, Facebook, co-creation, integration

В эпоху развития новых медиа и интернет-технологий огромное значение приобретают социальные сети, которые, при продвижении аккаунтов позволяют пользователям оставаться конкурентоспособными в современных рыночных условиях. Отличительная черты коммуникации в социальных сетях заключается в ее двустороннем характере — пользователь может вести диалог со своей аудиторией, что дает колоссальные возможности для продвижения своей персоны и услуг. Также, благодаря своей интерактивности, социальные сети дают новые возможности для взаимодействия с аудиторией.

Очень часто коммуникация группового взаимодействия в сообществе оказывается распределенным пространственно: группы участников могут работать в разных местах и затем встречаться между собой и согласовывать результаты групповой работы. В Интернет же, напротив, пространство группового взаимодействия общее и единое, неразделенное - групповое взаимодействие, коммуникация и ее содержание всегда доступны каждому из участников сообщества, сколь бы далеко в пространстве и времени они не находились. Это делает это единое пространство независимым от индивидуального режима каждого из участников, позволяя принимать участие в жизни сообщества в любой момент времени [1, с.57].

Особенностью социальных сетей являются инструменты поиска нужных контактов и установления связей между людьми. При помощи таких возможностей как самопрезентация профиля пользователя, ведение блога, коммуникация посредством комментария и подписок на других пользователей, кооперации путем группового блога, социализация при использовании систем «друзей» и «групп» именно в социальных сетях создаются и развиваются новые феномены «сотворчества».

Сотворчеством называется инициатива управления или форма стратегии, которая объединяет разные стороны (например, компанию и группу клиентов), чтобы совместно производить взаимовыгодный результат [2, с.18]. Примерами сотворчества в социальных сетях могут быть флешмобы, общественные движения, которые объединяют людей в сообщества по общим интересам и мотивациям, привлекают внимания общества к проблемам здравоохранения или защиты прав человека (к примеру, акция #IceBucketChallenge - кампания, направленная на повышение осведомлённости о боковом амиотрофическом склерозе и благотворительное финансирование фондов по исследованию этой болезни. Деятельность, которую рождает сотворчество в социальных сетях можно условно разделить на два типа - привлечение внимания и решение проблемы. В первом случае пользователям предлагается

узнать больше о каком-либо явлении или проблеме, поделиться своим опытом и примерами. Чаще всего, создается хэштег - поисковой метатег, объединяющий все публикации по одной теме и открывающий их для заинтересованных пользователей. В случаях, когда решение проблемы является конечной целью сотворчества, пользователям предлагается подписать петицию, поучаствовать в митинге, демонстрации, проявить свою позицию в реальной жизни, пожертвовать или сделать взнос. Одной из форм такой активности является краудфандинг. Краудфандинг - это коллективное финансирование проектов, которое осуществляется через интернет, на специализированных интернет-площадках. Для того, чтобы проект смог привлечь необходимое финансирование он должен уделить особое внимание двум вещам - это оформление и продвижение проекта. Страница сбора средств - это своего рода презентация для инвесторов, но в случае краудфандинга инвесторами выступают пользователи интернета, а для того чтобы интернет-пользователь узнал о проекте, его необходимо продвигать.

Основной функцией краудфандинга является финансирование, однако существуют дополнительные, не очевидные на первый взгляд функции такие как: PR, реализация продукции по системе предпродажи и оценка востребованности идеи.

Работа по продвижению краудфандинговых проектов в социальных сетях может вестись по нескольким направлениям: публикации на тематических страницах интернет-партнеров, таргетированная реклама и платные публикации.

Социальные сети обладают высоким потенциалом в формировании общественного мнения.

Любое сотворчество, как правило, предполагает высокую степень согласованности действий, сходство интересов, близость идейных и нравственных позиций и, конечно, наличие взаимного доверия между соучастниками. Сотворчество в социальных сетях также отражает взаимосогласие, поддержку одной идеи, совместные участниками поиски решения одной проблемы. Таким образом выстраивается доброжелательная, дружественная, направленная на достижение цели каждым участником обстановка, которая далее перетекает на действия в реальной жизни.

Есть много средств, инструментов, позволяющих регулярно воспроизводить и поддерживать, сохранять взаимодействие в сотворчестве. У каждого из этих средств есть свои специфические особенности, определяющие его использование для организации тех или иных форм сообществ. Социальная сеть как средство группового взаимодействия также имеет ряд особенностей, влияющих на его использовании при организации сотворчества: массовая интерактивность, общедоступность, интегративность.

Наше исследование языка сотворчества было проведено в популярной социальной сети Фейсбук, характерной чертой которой в казахстанском сегменте является общественно-политический характер и нередко становится ньюсмейкером.

В январе 2018 года в Институте маркетинговых и социологических исследований Elim было проведено исследование по определению популярности социальных сетей в РК. Респондентами являлись 500 экономически активные жители Казахстана, в возрасте от 18 до 60 лет. По результатам опроса было выявлено, что подавляющее большинство казахстанцев пользуется продуктами компании Facebook: Instagram, Whatsapp и Facebook. Самым популярный из них Instagram. Им пользуются 36,2% казахстанцев. На 2-м месте мессенджер Whatsapp (15,2%). И на 3-м – Facebook (14,8%) [3]. Социологический опрос в Казахстане: “Эффективность рекламы и популярные соцсети в РК” <http://www.marketingcenter.kz/2018/0101-opros-soc-seti.html>

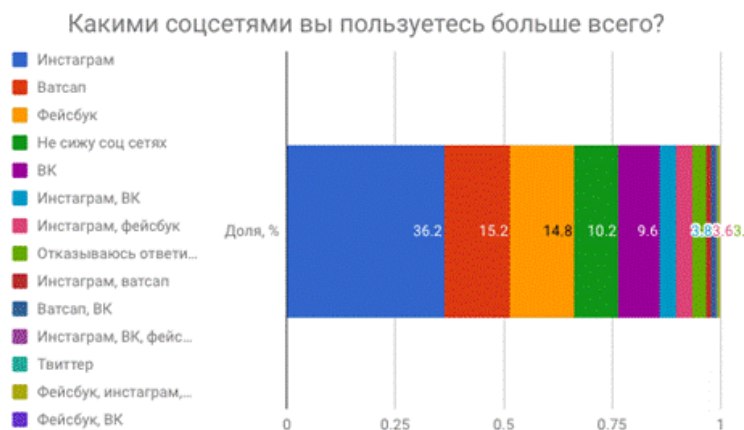

Рисунок 1- Рейтинг популярности соцсетей в Казахстане [3]

В качестве примера сотворчества в социальной сети Фейсбук, можем привести сообщество **Alma-Qala (#almaqala)**, которое объединяет неравнодушных граждан идеей возрождения города-сада.

“С 12-го марта и по 12-е апреля 2016 года, в нашем любимом городе Алматы, состоится посадка саженцев фруктовых и лиственных деревьев. Конкретные даты посадок, могут быть скорректированы в зависимости от того как будут сформированы пулы саженцев, предоставляемых на безвозмездной основе всем желающим озеленить город и от того, как будет складываться прогнозы погоды.

12 апреля 2016 года, исполнился ровно два года официальному началу общественных посадок деревьев в рамках движения” [4].

Основой сотворчества является идея интеграции – объединение своих под общими интересами и взглядами. На вербальном уровне интегрирующую функцию выполняют лозунги, девизы, слоганы, которые концентрированно выражают основную идею, воодушевляют и сплачивают единомышленников, дают ощущение социальной сплоченности и солидарности (*Наше время пришло! Вместе мы сила. А наша сила! Мы обязательно победим!*). Девиз является указателем социальной идентификации, т.е. принадлежности к определенной политической партии, движению, объединению, и выражением объединяющих идей. Например,

«В добрый путь! Ак жол!» В коннотативном отношении лозунги, девизы включают два плана: эмотивный (надежда, оптимизм, уверенность, гордость, любовь) и общественно-политический, имплицитно выраженный в формуле: «Нас много, мы вместе, у нас одна позиция, вместе мы победим».

Вербальными маркерами «своих» в политическом дискурсе выступают: местоимение *мы*; лексемы со значением «вместе, единение, сплочение»: *наш, вместе, наше, все, объединенный блок*; лексемы со значением «свой»: *соотечественники, земляки, сограждане, казахстанцы, друзья, дорогие алматинцы*.

Маркерами интеграции также выступают ключевые лозунговые слова, которые сигнализируют о принадлежности политика, его взглядах и идеологии и выступают в роли пароля. Смысл пароля заключается в демонстрации причастности пользователя к определенным социальным реалиям («мы вместе», «я с вами»). Парольные слова позволяют без трудностей определить группового субъекта медиа дискурса *вместе, всем миром, сообща*. Особые парольные слова отделяют одних от других и объединяют их изнутри употреблением этих слов, что приводит к ощущению принадлежности к определенной группе. Парольные слова способствуют идентификации пользователя с представителями социальных групп, перед которыми он выступает, в этом проявляется суггестивная функция парольных слов. При восприятии текста с парольными лозунговыми словами наблюдается эффект удовлетворения ожидаемым, что способствует еще большей солидарности сторонников, единомышленников, например: *«ПРИХОДИТЕ ВСЕ на ОБЩЕСТВЕННЫЕ СЛУШАНИЯ по Кок-Жайлау, которые состоятся 4 ноября в 10.00 в гостинице «Казахстан» (Достык, Абая)*

зал «Алтан Емель» со стороны Курмангазы”.

Таким образом осуществляется воздействие на общественное мнение, которое представляет собой состояние массового сознания, содержащее отношение (скрытое или явное) к общественным событиям, к деятельности различных групп, организаций, отдельных личностей. Общественное мнение выражает положительную или негативную позицию по тем или иным общественным вопросам, регулирует поведение индивидов, социальных групп и институтов, внедряет определенные нормы общественных отношений. Общественное мнение находит выражение в голосовании на выборах органов власти, в средствах массовой коммуникации, опросах населения и др.

Вербальные знаки интеграции способствуют установлению контакта. При манипулятивном воздействии на общественное мнение важно отождествление говорящего (адресанта сообщения) с аудиторией, которое в нейролингвистическом программировании называется «присоединением». Таким образом, «присоединение» создает ощущение причастности, общих интересов, взаимопонимания, например:

Уважаемые казахстанцы! Дорогие алматинцы! Дорогие друзья!

В коммуникативном пространстве оппозиция *друг - враг (свои vs. чужие)* определяет другие возможные оппозиции, т.к. любая религиозная, моральная, экономическая, этническая или иная противоположность превращается в противоположность политическую, социальную, если она достаточно сильна для того, чтобы эффективно разделять людей на группы друзей и врагов.

В качестве примера сотворчества приведем кейс - *Сохранение статуса Государственной детской библиотеки имени Сапаргали Бегалина представителями Казахстанской коммуникативной ассоциации*.

26 марта прошлого 2015 года бывший аким Алматы Ахметжан Есимов подписал постановление

о включении Государственной детской библиотеки имени Сапаргали Бегалина и Государственной юношеской библиотеки имени Жамбыла в Централизованную библиотечную систему Алматы (ЦБС), это вызывало неоднозначную реакцию общественности. «Локомотивом» в решении ситуации вокруг библиотеки выступила Казахстанская коммуникативная ассоциация (КазКА) во главе с ее директором Багилей Ахатовой. По мнению КазКА, Бегалинку (как ее называют алматинцы) целесообразно сохранить как самостоятельную организацию, а не часть ЦБС. Гражданским активистам удалось организовать сознательную коммуникацию с участием Общественного совета г. Алматы и представителей городского акимата.

Главный аргумент гражданских активистов — эффективность работы Бегалинки до реорганизации библиотеки. Это не только большое количество бесплатных инновационных кружков за счет спонсорских средств, но и, «497 массовых мероприятий», проведенных в библиотеке в 2015 году. По мнению гражданских активистов, система работы Бегалинки будет утрачена в результате реорганизации.

В целях защиты статуса Государственной детской библиотеки имени С. Бегалина в Facebook была открыта группа «Моя Бегалинка», в которой публиковались посты о деятельности библиотеки, документы о важности сохранения библиотеки с единым хэштегом #моябегалинка.

Салтанат Ташимова:

“Присоединяйтесь к группе БЕГАЛИНКА!

КТО, ЕСЛИ НЕ МЫ?

Бывшее руководство акимата г. Алматы подписало Постановление, в результате которого произошло СЛИЯНИЕ Библиотеки им. С. Бегалина с Центральной библиотечной системой города, что привело к ПОТЕРЕ самостоятельности Бегалинки и ВОЗМОЖНОСТИ ПРОВОДИТЬ обширную досугово-развивающую программу (более 10 бесплатных кружков и различных мероприятий для детей от 2-х и старше лет). Мы за ВОЗВРАТ БЕГАЛИНКЕ СТАТУСА САМОСТОЯТЕЛЬНОГО ЮРИДИЧЕСКОГО ЛИЦА! Сохраним и не дадим развалить очаг культуры Бегалинку, если хотим, чтобы наши дети были думающими! Мы - за будущее наших детей! Знаете, как это обычно делается? По старому сценарию - будут проводится ОБЩЕСТВЕННЫЕ СЛУШАНИЯ: привезут акиматовских работников, пенсионеров, студентов, заполнят ими весь зал за час-полтора до начала слушаний, а потом по большинству голосов примут свои решения!!! (ЧТО НАДО СДЕЛАТЬ, ЧТОБЫ СОХРАНИТЬ БЕГАЛИНКУ? Надо, чтобы нас было БОЛЬШЕ! И ЧТОБЫ МЫ ЗАПОЛНИЛИ ЗАЛ РАНЬШЕ ИХ! Приходите ВСЕ! ПРОЯВИТЕ ГРАЖДАНСКУЮ АКТИВНОСТЬ И СОЗНАТЕЛЬНОСТЬ! [5].

Багиля Ахатова:

«Бегалинка....Неоправданные надежды!?

#моябегалинка

Сейчас много говорится о самостоятельности и действенности Общественных советов. О неотработанности процедуры принятия ими решений и рекомендаций, хотя в Законе об Общественных советах все прописано и регламентировано. Судите сами...

7 июля состоялось долгожданное заседание Президиума Общественного совета (ОС) г. Алматы, который, мы надеялись, трансформирует предложения Казахстанской коммуникативной ассоциации по изменению статуса детской библиотеки им. С.Бегалина в рекомендации ОС акимату Алматы.

Напомню, нами было подготовлено предложение о внесении изменений в Постановление акимата № 1/190 от 26 марта 2015 г. о реорганизации ЦБС путем слияния с ней детской библиотеки им. С. Бегалина и юношеской библиотеки им. Джамбула путем исключения из этого Постановления библиотеки им. С.Бегалина. Был предложен даже Проект нового Постановления.

Я была в отъезде, на Президиуме выступил член Координационного совета нашей ассоциации Шокбытов С.Н. Ниже Вы сможете ознакомиться с его информацией.

В итоге заседания Решение высокого собрания по Бегалинке так и не было принято. Более того, председателю комиссии по культурной политике Шалабаеву К.К. и Пралиеву С.Ж., председателю другой комиссии, следовательно не знающему все детали данного вопроса, было поручено проконсультироваться в акимате о возможности изменения Постановления! ???

Зачем???? Ведь ОС - медиатор, общественный инструмент, призванный выражать глас общественности и доносить его в виде рекомендаций до органов власти! К чему такие консультации? Не проще ли было принять предложение Общественности, обеспокоенной судьбой развития детей в перенасыщенной информационной среде в век современных коммуникативных технологий?

Шокбытов Султан Нокатович Sultanmakmut Shokbytov:

«...перешли к нашему 3-му вопросу по повестке. Слово взял Шалабаев К.К., который меня представил

и дал небольшую информацию о проблеме. Далее слово перешло ко мне, я представился, начал читать доклад, но к где-то к середине Доклада члены ОС (Алианов, Данилина) попросили объяснить и перейти к рекомендациям, то есть к путям решения вопроса. Я озвучил пути решения, суть наших требований, зачитал проект будущего Постановления, необходимость исключения из прежнего постановления Библиотеки им.Бегалина, еще раз озвучил преимущества отдельного статуса, успешность методики Бегалинки, охват аудитории, привязанность к гос.программам. В целом, члены ОС согласились с необходимостью восстановления статуса Бегалинки. Но сама процедура принятия решений еще видимо не отработана, потому что ни по одному вопросу (имеется ввиду не только по нашему) не было разговора о необходимости голосования, или принятие какой-то резолюции по той причине, что в нашем вопросе, члены ОС (Р.А. Алианов) предложили Шалабаеву, Пралиеву встретиться с зам. акима г.Алматы Кырыкбаевым А. (по культуре) для выяснения о возможности восстановления статуса Бегалинки. У меня сложилось впечатление, что члены ОС в целом, не против, и с нашими доводами согласны. Но, видимо, алгоритм действий таков, что жесткого принципа за одно заседание принять сразу какое-то решение пока нет. Принятие решений в какой-то одной направленности не принимается ни по одному вопросу, не только нашему. Поэтому, мое мнение: диалог необходимо продолжать, и скорее всего придется встречаться еще не один раз»[6].

В комментариях неравнодушные пользователи Facebook поддержали инициативу и возмущение представителей ассоциации:

Алибеков Сайлаубек: Более того, опытные и уважаемые руководители ОС, зачем затягивать, надо предложить: принять предложение КазКА и внести в акимат проект постановления ... [60].

Сергей Карпов: Решения связанные с интересами общественности обычно используют несколько заходов. Часто лиц вовлеченных в принятие решения - несколько раз меняют. Вместе с тем приверженность представителей общественности решению, дает надежду на позитивный исход в принятии. [4].

В ходе обсуждения между комментаторами одним из участников Ержаном Оралбаевым было высказано возмущение и негативное отношение к Общественному Совету Алматы (ОС), которое далее вызвало ответное возмущение от участника ОС Бекнура Кисикова:

Erzhan Oralbekov: Общественный Совет Алматы на сегодняшний день - большое разочарование. Он продемонстрировал полную несостоятельность в канун 21 мая - когда власти запретили митинг, который хотел устроить народ во имя спасения земель Казахстана от сдачи в аренду иностранцам, и ситуация была довольно таки тревожная. То, что почти все, кто вошел в него - ни словом не выразили поддержку защиту Кок-Жайлау от проекта варварской застройки - тоже говорит кое о чем. Отдельные участники Совета даже не отвечают на вопросы, которые я им задал в дипломатичной форме с соблюдением этикета и субординации - в группе Общественный совет Алматы. Видимо, предвидение того, что дискуссия со мной неминуемо приведет к необходимости отвечать на неудобные вопросы, продиктовало им решение просто отмолчаться и все тут. Возможность создания таких советов в таких составах - отчасти объясняется пассивностью самих граждан. Ситуация будет меняться, если социально активные граждане будут более активно подключаться к работе таких советов, или ж заново создавать аналогичные образования - как в виртуальном пространстве, так и в реале - чтобы не на словах и бумаге, а на деле формировались структуры, которые станут прообразом институтов согласия...[60].

Бекнур Кисиков: Я понимаю все высказывания. Но не стоит ОС принимать за всемогущего дива, решающего все проблемы. По ситуации Бегалинки есть специальная комиссия. куда входит председатель Шалабаев Кусман Каримович, Aidos Sarut и другие. Все они плотно работали над проблемой. Но проблема не так проста, чтобы принимать только одну сторону. Задач ОС рассмотреть все стороны и дать рекомендации акимату. Уверен, что рекомендации в акимат отправлены нашим ответсекретарем Алтынай Кобеева. И я не считаю правильным винить во всем ОС. Не везде мы можем решать так быстро, как вам хотелось бы. У любой проблемы есть две стороны. Ну и отвечая на критику Салтанат Ташимова и Erzhan Oralbekov- критиковать всегда легче. Но я всех всегда приглашал на наши заседания. Каждую неделю у нас ряд вопросов, над которым работаем. И огульно выносить вердикт - для меня непонятно. Но ваша мотивация мне объяснима, но совершенно для меня непримелима. Извините. Дальше сами[60].

Однако грамотное постановление своих мыслей людей, которые отреагировали на данную дискуссию без признаков «языка вражды» сумело предотвратить конфликт и устранить недопонимание.

Erzhan Oralbekov: Бекнур, надеюсь ты не про меня говоришь, что я огульно выношу вердикт. Ты

прекрасно знаешь, что каждое мое критическое слово отвечает реальности. Это еще я не все казусы осветил, не так ли? И высказанное мною отнюдь не умаляет заслугу тех людей, которые действительно что-то делают, а не сотрясают воздух [60].

Салтанат Ташимова: Бекнур, ничего не имею против тебя, но ты - в системе, а система - неправильная, грубо говоря. Никакой законодательной властью ОС не обладает, а значит, это - профанация самой идеи ОС [60].

Багиля Ахатова: Бекнур, нет сомнения в искренних устремлениях и добросовестной работе всех членов ОС, речь идет об организационной деятельности, механизме оперативности принятия решений. В том то и дело, что рекомендаций ОС по Бегалинке еще нет, как и обещанного протокола заседания, хотя прошло больше недели.... Уверена, Конструктивная критика поможет улучшить работу ОС))) И, еще, она не относится к таким неравнодушным и активным членам ОС, как ты))) [4].

Случай с Государственной детской библиотекой имени С. Бегалина является ярким примером того, как единение и сотворчество пользователей в социальных сетях способно решить социально-значимые проблемы, позволяет организовать коммуникацию между общественностью и властью.

Таким образом, социальные сети – это новый формат общения, который позволяет быстро обмениваться необходимой информацией с совершенно разными людьми, где бы они ни находились, поскольку обладают высоким потенциалом в формировании общественного мнения. Множество разных людей активно взаимодействуют в социальных сетях, продвигают научное знание через этот новый ресурс, публикуют политическую или социально важную информацию.

ЛИТЕРАТУРА

1. [75, с.57]. Уэст К., Циммерман Д. Создание гендера // Труды СПбФ ИС РАН. Гендерные тетради. 2017. С. 97-98.
2. [74, с.18]. Кирилина А.В. Гендер: лингвистические аспекты // Языковое сознание (гендерная парадигма). М., 2013. С. 52-60.
3. Социологический опрос в Казахстане: «Эффективность рекламы и популярные соцсети в РК» <http://www.marketingcenter.kz/2018/0101-opros-soc-seti.html>
4. Фейсбук, Alma-Qala <https://www.facebook.com/groups/AlmaQala1/about/>
5. Фейсбук. Моя Бегалинка <https://www.facebook.com/groups/844350565695920> (дата обращения 25.10.18)
6. Салтанат Ташимова. SOS!!! Спасем Бегалинку!, 3 июня 2016 <https://www.facebook.com/search/top?q=%23моябегалинка>
7. Багиля Ахатова. Бегалинка... Неоправданные надежды?!, 15 июля 2016 <https://www.facebook.com/bagila.akhatova/posts/1109865469059881> (дата обращения 25.10.18)

ЭОЖ (378)

Артықбаева А.Қ.,

п.ғ.к., профессор
Абылай хан атындағы ХҚЖәнеӘТУ,
Алматы қ., Қазақстан

ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУДА ИНТЕРАКТИВТІК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Түйін: Бұл мақалада шет тілдерін оқытуда интерактивті технологияларды пайдаланатын студенттердің танымдық, шығармашылық және коммуникативтік дағдыларын дамытудың маңыздылығы талқыланады. Қазіргі уақытта шет тілдерін оқыту деңгейі жоғары. Шет тілін оқыту саласында аудио-видео материалдарды, оқу технологияларын және түпнұсқа материалдарды тиімді пайдалану. Мақалада интерактивті технологиялар, коммуникативті, лингвомәдени, әлеуметтік-мәдени, жеке, аспаптық құралдар, технологиялар туралы түсініктер сипатталған.

Тірек сөздер: Интерактивтік технологиялар, когнитивтік, социомәдени, технологиялар, жоба технологиялар, құралдар.

Artykbaeva A.K.,

Professor of pedagogical sciences
KazUIRandWL.,
Almaty, Kazakhstan

USING INTERACTIVE TECHNOLOGIES IN FOREIGN LANGUAGE EDUCATION

Abstract: This article is concerned with the importance of developing the cognitive, creative, and communication skills of students by using interactive technologies in foreign language education. Nowadays, it is very important to teach foreign

languages with help of interactive technologies. Using audio and video materials, educational technologies and authentic materials are very effective in the field of teaching foreign languages. The article describes the concept of interactive technologies, communication, language, cultural, socio-cultural, personal, and instrumental tools.

Keywords: Interactive technology, cognitive, socio-cultural, technology, project technology.

Қоғамда болып жатқан саяси – әлеуметтік өзгерістер жоғарғы білім беру саласына жаңаша қарауды талап етеді. Бұл орайда қолымыз жеткен табыстарымызды сын сөзбен саралай отырып, мұғалім кадрларын даярлау жүйесінде ғылым мен техниканың жетістіктерін кеңінен енгізу және тәжірибеде жинақталған педагогикалық, психологиялық, әдістемелік мұраны қолдану маңызды. Шетел тілін оқыту процесі мұғалім мен оқушының, оқушы мен оқушының арасындағы бірлескен әрекетті көрсетеді. Мұғалімнің оқушылармен педагогикалық, коммуникативтік қарым – қатынасты ұйымдастыра алу қабілеті шетел тілін оқып үйренудің тиімділігін арттырады, оқушының жеке тұлғалық ерекшеліктері анықталып, шетел тілін меңгеру мәдениетаралық тілдік қарым – қатынасқа бағытталады. Мұғалім алдына қойған мақсаттарға жету үшін оқытудың белсенді формаларын қолдануы керек, яғни оқытудың интерактивтік түрлерін пайдаланады.

Интерактивті деген сөз «интеракция» деген ұғымнан келіп шығады. Интеракция кезінде жеке индивидтер топта біріккен әрекетте бір – біріне алма кезек әсер етеді. Бұл жерде маңызды факторлар – белсенділік, шығармашылық, индивидтердің бірігіп әрекет етуге ұмтылуы.

Сонымен «интеракция» біріккен әрекеттегі ұйымдастыру формасы ретінде оқыту процесінде белсенді коммуникация сипаттамасына сай келеді. Осы орайда И.А.Зимняя ұсынған сөз әрекетінің іске асу кездерін еске алу керек: мотивациялық, аналитикалық – синтетикалық, іске асу (реализация) кезеңдері.

Интеракция төмендегідей қызмет атқарады:

1. Оқушының жеке тұлғасын толық түрде ашады, оның эмоциясын, сезімін, түйсігін шынайы қажеттілікпен байланыстырады, оның тілдік, танымдық, шығармашылық қабілеттерін оятады.
2. Оқушыларды оқыту процесінде бір – бірімен белсенді түрде бірігіп жұмыс істеуге ұйымдастырады.
3. Шетел тілі мұғалімінің орны анықталады: оқыту процесінде оқушының жеке тұлғалық қасиеттерін дамытып, қызығушылығын арттыра отырып сабақ жүргізеді.

Интерактивтік түрдегі сабақтардың формаларын жұптық, топтық және ұжымдық болып табылады. Осыған орай төмендегі жұмыс түрлерін интерактивтік тәсілдегі жұмыс түрлері деп аталады: диалог, полилог, дебат, дискуссия, инсценировка, драматизация.

Қазіргі таңда шеттілдік білім беруде мұғалімдер әртүрлі алдыңғы қатарлы технологияларды, әдіс-тәсілдерді қолдануға құштарлық танытып отыр. Себебі озық технологиялар әрбір сабақтың сапасын арттыруға көмектеседі.

Интерактивтік технологияларды сабақта пайдаланудың негізгі мақсаты Қазақстан Республикасында біртұтас білімдік ақпараттық ортаны құру, жаңа ақпараттық ехнологияны пайдалану Қазақстан Республикасындағы ақпараттық кеңістікті әлемдік білім беру кеңістігімен сабақтастыру болып табылады. Шетел тілі сабақтарында басты мақсаттарға қол жеткізу үшін біз әрдайы шеттілдік білім берудің нысанын ескеруіміз керек: “Тіл, мәдениет, тұлға,” сонымен қатар әдіснамалық ұстанымдарды басшылыққа алуымыз керек: когнитивтік, коммуникативтік, лингвомәдени, социомәдени, тұжырымдамалық және рефлексивтік-дамытушылық ұстанымдар.[1, 47 б].

Мұғалім алдымен сабақта не істейтінін жоспарлайды, содан соң қалай және қандай әдіспен жүзеге асыратынын анықтайды. Сабақтың құрылымы мақсат пен мазмұн арқылы анықталады, кездейсоқ таңдалуы мүмкін емес.

Интерактивтік оқыту шетел тілін үйренуде өте тиімді. Педагогикада, әсіресе шетел тілдерін оқытудың бірнеше моделін атап көрсетуге болады:

- 1) пассивті – оқушы оқытудың «объектісі» ролін атқарады (тыңдау және көру)
- 2) активті /белсенді/ оқушы оқытудың «субъектісі» болып шығады (өзіндік жұмыс, шығармашылық жұмыс, лабораториялық-практикалық жұмыс)
- 3) интерактивті – inter (өзара), akt(әрекеттесу). Оқыту процесі барлық оқушылардың тұрақты белсенді өзара қарым-қатынасы арқылы жүзеге асырылады. Оқушы мен мұғалім оқытудың тең құқылы субъектісі болып табылады.

Шетел тілін үйренуде интерактивті оқыту моделін пайдалану - өмірлік ситуацияларды моделдуді, рольдік ойындарды қолдануды, мәселені бірлесіп шешуді қарастырады. Оқу процесінің қандайда бір қатысушысын немесе идеяны, яғни, жақсы оқитындарға ғана назар аудару сияқты ерекшелуді шектейді. Бұл моделге адамгершілікпен, демократиялық жолмен келуді үйретеді. Жалпы алғанда шетел тілін

оқыта отырып сол тілдің ерекшеліктерін студенттерге көрсетіп, мәдениетін үйретіп, ал сабақтарда тұлғаға бағыттап ұйымдастыруымыз қажет. Бұл орайда жаңа технологиялардың маңызы зор. Әсіресе, тұлғаға бағыттау – әрбір индивидтің жеке дара қабілеттерін ескере отырып сабақта жақсы атмосфераның туындауына, студенттердің қызығушылығының артуына әсер етеді.

Осы жағдайда мұғалім студенттердің когнитивтік, шығармашылық қабілеттерін гуманистік тұжырымдар аясында дамыта алады. Біз қарастырып отырған интерактивтік технология оқытушы мен оқушы, оқушы мен оқушы арасындағы біріккен белсенді коммуникативтік әрекетті білдіреді.

Интеракция кезінде мұғалім, біріншіден, әлеуметтік рольді атқарады, екіншіден, сөйлеу әрекетін іске асыруға себепкер. Ал оқушы тілдік қарым – қатынаста өзін – өзі еркін сезініп, сабақта ынталы болуы керек.

Әдістемелік әдебиеттерде интерактивтік технологияларды қолдану туралы мынадай пікірлер берілген:

1. Интерактивтік оқытуды техникалық/аудиовизуалдық құралдарды қолданып іске асыру;
2. Интерактивті оқытуды техникалық құралдардың көмегінсіз іске асыру.[2, 74 б]

Техникалық құралдарды қолдану түпнұсқалық материалдармен жұмыс істеуге бағыттталып, студенттерге тиімді көмек көрсетіп, олардың білімін де тереңдетеді. Ал мұғалім тарапынан ұсынылатын тапсырмалар студенттердің ойлау операциялары арқылы (анализ, синтез, салыстыру, қорытынды) шығармашылық пен танымдық, рефлексивтік – дамытушылық іс – әрекетте қажетті шешім қабылдауға бағыттайды.

Бұл жұмыс түрлеріне берілетін тапсырмалар проблемалық мәселенің, жағдаяттық шешімін табуға немесе студенттердің өз ой – пікірін білдіре отырып, оны дәлелдеуге негізделеді. Интерактивті құралдарды сабаққа пайдаланғанда дидактикалық бірнеше мәселелерді шешуге көмектеседі :

- Пән бойынша базалық білімді меңгеру ;
- Алған білімді жүйелеу ;
- Өзін - өзі бақылау дағдыларын қалыптастыру;
- Жалпы оқуға деген ынтасын арттыру

- Оқушыларға оқу материалдарымен өздігінен жұмыс істегенде әдістемелік көмек беру. Бұл технологияны оқу материалын хабарлау және оқушылардың ақпаратты меңгеруін ұйымдастыру арқылы, көзбен көру жадын іске қосқанда арта түсетін қабылдау мүмкіндіктерімен қамтамасыз ететін әдіс деп қарауға болады.

Интерактивтік оқыту барысында барлығы тең дәрежелік қарым-қатынаста болып, мүмкіндігінше ашық, достық қатысымды орнатады. Бұл- білім берудегі демократиялық, гуманистік көзқарастың нақты жүзеге асқан болмысы. Бұл оқу үдерісінде тіл үйренушілердің бірігіп белгілі бір мәселені шешуге, белгілі бір әрекетке өз жауапкершілігін сезініп, белсенді болуға және осы кезде өз қиялын, ой-өрісін, шығармашылығын көрсетуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, бұл әдіс тіл үйренушілерді жұп болып, бірігіп жұмыс жасауға, жұмыс жасай отырып, өзгелерге көмек көрсетуге үйретеді. Бұл ұғым тәсіл ретінде төмендегідей талаптарға сай келеді:

-ақпаратты терең игереді, ой елегінен өткізеді;

-тіл үйренуші өзін-өзі еркін және ыңғайлы сезінетін өрісті қалыптастырады, тілді оқып-үйрену ниетін арттырады;

-тіл үйренушілердің танымдық, шығармашылық қабілетін оятады;

-топ тіл үйренушілермен жасалатын жұмысты түрлі формада(жұптық, топтық, ұжымдық) өткізуді қамтамасыз етеді;

-тыңдау дағдысын қалыптастырып, өзгені тыңдай алады.

Интерактивті тәсілді қолдану кезінде тілге қойылатын талаптың, жасалатын жұмыстың оқыту үдерісіне сай болуы керек. Жұмыс түрлері, тапсырмалар, онда қолданылатын оқу құралдары, жаттығулар тіл үйренушілердің тілді білу деңгейіне, мамандықтарына, қызметіне, жас ерекшеліктеріне сай болуы шарт. Сонымен қатар тіл үйренушілер жіберген қателерін оқытушының көмегімен өзі тауып дағдылануы тиіс. Осы тұрғыдан тіл үйренушілерді топқа немесе жұпқа біріктіріп, оларға ортақ тапсырма беріп, ол тапсырманы орындау барысында әрбір тіл үйренушіден жеке рөлдер мен міндеттер атқаруды талап етсе, онда әр тіл үйренушілердің өз жұмысына жауапты болып, жалпы жұмыс нәтижесінде қол жеткізуге ұмтылатын жағдаят пайда болады. Интерактивті тәсіл, әсіресе тапсырманы, сабақты пысықтап, қорытындылау кезеңінде өте тиімді. Осы әдісте тіл үйренушілерде терең ойлану, рефлексиялық қабілеттері дамиды, өз идеялары мен әрекеттерін талдай алады, ақпаратты өздігінен түсініп, жан-жақты талдау жасай алады, пікірталастарға қатысып, өз ойы мен пікірін дәлелдей алады, қиын мәселелерді шешуде шешім

кабылдай алады. Интерактивті оқытуда тіл үйренушілер бірлескен жұмыс, танымдық, коммуникативтік, әлеуметтік тұрғыдан белсенділік көрсету әрекеттеріне дайын болуы керек. Интерактивті технологияның мынадай түрлерін қолдануға болады:

- рөлдік және іскерлік ойындар;
- пікірталастар;
- ақпарат көздерімен жұмыс;
- кейс-стади;
- презентациялар;
- компьютерлік оқыту бағдарламалары;
- тренингтер;
- интервью;
- сауалнама

Интерактивті оқыту бірлесе үйрену қағидаларын ұстанғандықтан, бірлескен топтық жұмыс әдістерінің маңызы айрықша: тіл үйренушінің дүниетанымы қалыптасып, басқалардың іс-әрекеттері мен олардың себептерін түсінуге ықпал жасайды. Топтық жұмыстар тіл үйренушілердің тіл үйренуге белсене қатысуын қамтамасыз етеді. Тіл үйренушілердің коммуникативтік дағдыларын тәжірибеде, іс жүзінде қолдануға мүмкіндік жасайды. Жалпы, интерактивтік технологияның жоғарыда айтқандай, формалары өте көп. Мұның үстіне компьютерлік-ақпараттық технологиямен жасалатын интерактивтік жұмыс жүйесі қосылса, бұл технологияның сапалы білім беруде, танымдық қызығушылықты дамытуда орны ерекше болады.

Сонымен интерактивтік технологияның шеттілдік білім беруде алатын орны маңызды. Интерактивтік технологияның басқа да озық технологиялармен тығыз байланысы бар екенін айта кетуіміз керек. Оларға жататындар: жоба технологиясы, рөлдік ойындар технологиясы, бірлесе отырып жұмыс істеу технологиясы, тандем және т.б. технологиялар. Осылайша жаңа ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы дамыта оқыту, дара тұлғаға бағыттап, оқыту мақсаттарын жүзеге асыра отырып, оқу-тәрбие үрдісінің барлық деңгейлерінің тиімділігі мен сапасын жоғарылату – бүгінгі күннің басты талабы. Шетел тілін оқытуда жаңа технологияларды, техникалық құралдарды сабақта жан - жақты қолдану, мұғалімнің көптеген қиындаған қызметтерін жеңілдетіп, осы іскерліктің ұстанымды жаңа тәсілдерінің пайда болуына мүмкіндік туғызады.

ӘДЕБИЕТ

1. Кунанбаева С.С. Теория и практика современного иноязычного образования. – Алматы, 2010
2. Методика обучения иностранным языкам. Под.ред. А.А.Миролюбова. – Москва, ТИТУЛ, 2010

УДК 378

Абжанова Т. А.
кандидат филол. наук, доцент,
декан ФНВО КазУМОиМЯ
имени Абылай хана
e-mail: dabzhanova@gmail.cjm

Абжанов Р.С.
кандидат технических наук, профессор
Казахский университет путей сообщения
Алматы, Казахстан

ЭЛЕКТРОННОЕ ПОСОБИЕ «ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ РУССКИЙ ЯЗЫК»

Аннотация: В статье дается анализ достижений последнего десятилетия в области создания и развития принципиально новых педагогических технологий информационно-учебного взаимодействия, а также представлены материалы подготовленного авторами электронного учебного пособия, разработанного в соответствии с требованиями, предъявляемыми к электронным учебникам.

Ключевые слова: интернет – технологии, электронный учебник, программное обеспечение, мультимедийный материал.

Abzhanova T. A.

Candidate of Philological Sciences, associate professor,
Dean of Chair of Continuing Higher Education
KazUIR&WL
e-mail: dabzhanova@gmail.cjm

Abzhanov R. S.

candidate of Technical Sciences, professor
Kazakh University Ways of Communications
Almaty, Kazakhstan

ELECTRONIC TEXTBOOK AS INTERACTIVE MEAN OF EDUCATIONAL PURPOSE

Abstract. In this article the analysis of achievements of the last decade in the field of creation and development of essentially new pedagogical technologies of information and training interaction is given as well as materials of the electronic *training manual* which was prepared by authors and developed according to the requirements imposed to electronic textbooks are presented.

Key words: internet technologies, electronic textbook, software, multimedia material.

Электронные учебники представляют собой сложный комплекс программ на электронных устройствах, позволяющий демонстрировать студентам, помимо текста, обучающий мультимедийный материал, содержащий в себе также интерактивные блоки проверки знаний, обновляющийся из централизованного источника находятся в стадии разработки, поэтому в основном современные электронные учебники представляют собой электронный текст с иллюстрациями.

Как показывает анализ литературы по данной проблеме, достижения последнего десятилетия в области создания и развития принципиально новых педагогических технологий информационно-учебного взаимодействия оказывают педагогическое воздействие на развитие личности обучаемого и обучающихся.

Интернет - технологии предоставляют преподавателю новые методические возможности для создания интерактивных учебных проектов, обмена опытом, поддержки электронных учебников.

Повышенный интерес к Интернет-технологиям имеет объективную основу: рост потребности населения развитых стран в высшем и непрерывном образовании, развитие средств связи, Интернет, телекоммуникаций. Использование Интернет-проектов — это возможность учиться в индивидуальном режиме, независимо от места, страны, времени; возможность учиться всю жизнь.

В настоящее время электронный учебник является наиболее эффективным электронным средством учебного назначения, кроме дистанционного обучения.

Преимуществом электронного учебника является его интерактивность, а также возможность пересылки по электронной почте и хранения на электронных носителях, таких как диски и флеш накопители.

Электронный учебник «Профессиональный русский язык», разработанный нами, предназначен для студентов, обучающихся по направлению бакалавриата «Переводческое дело».

Наше электронное пособие в соответствии с требованиями, предъявляемыми к данным работам, разделено на независимые темы-модули, каждая из которых дает целостное представление об определенной тематической области, что способствует индивидуализации процесса обучения.

Наше электронное пособие в соответствии с требованиями, предъявляемыми к данным работам, разделено на независимые темы-модули, каждая из которых дает целостное представление об определенной тематической области, что способствует индивидуализации процесса обучения.

УРОВЕНЬ БАЗОВОЙ СТАНДАРТНОСТИ (B2)

Урок 1 «Человек и искусство

Урок 2 «Религия в современном мире

Урок 3 «Современные проблемы молодежи

Урок 4 «Экологические проблемы современного мира

Урок 5 «Медицина и общество

Урок 6 «Спорт и туризм

II. УРОВЕНЬ СВЕРХБАЗОВОЙ СТАНДАРТНОСТИ (C1)

Урок 7 «Мировое образовательное пространство» Профессиональная культура и профессиональный язык. Введение в предметную область специальности на профессиональном русском языке. Роль профессионального русского языка в становлении конкурентоспособного специалиста

Урок 8 «Наука в современном обществе». Понятие о литературном языке и языковой норме. Типы

норм: лексические, орфоэпические, морфологические, синтаксические, нормы правописания. Понятие профессиональной нормы

Урок 9 «Международные коммуникации в условиях глобализации»

Урок 10 «Мировое общественно-политическое пространство»

III. УРОВЕНЬ СВЕРХБАЗОВОЙ СТАНДАРТНОСТИ (C2)

Урок 11 «Мир перевода и переводчик». Функциональные стили речи. Разговорный стиль

Урок 12 «Язык в сфере деловых взаимоотношений и устный перевод». Функциональные стили речи.

Официально-деловой стиль

Урок 13 «Юридическая лексика, язык права и лексико-семантические вопросы перевода»

Урок 14 «Научно-техническая лексика и грамматические вопросы перевода». Функциональные стили речи. Научный стиль

Урок 15 «Лексика инновационных технологий и типы перевода»

Урок 16 «Лексика СМИ и прагматика перевода». Функциональные стили речи. Публицистический стиль

IV. СПЕЦИАЛЬНО-ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ СФЕРА

Урок 17 «Лексика экономики и бизнеса и двусторонний перевод»

Урок 18 «Язык политики и общественно-политический перевод»

Урок 19 «Особенности языка и стиля дипломатической, консульской службы и таможенного дела и письменный перевод»

Урок 20 «Общественно-религиозная лексика и стилистические вопросы перевода»

Урок 21 «Язык художественной литературы и выразительность перевода»

Каждый модуль содержит:

- наименование темы;
- учебные вопросы и их нормативную трудоемкость;
- упражнения и тесты для самопроверки;
- упражнения и тесты для итогового контроля;
- электронный учебник должен содержать большое количество иллюстраций. Мультипликации и видеоиллюстрации (анимации) — один из необходимых компонентов в ЭУ.

Так, например, по теме «Лексика СМИ и прагматика перевода». Публицистический стиль. III. Уровень сверхбазовой стандартности (C2) нами представлен следующий материал:

III. УРОВЕНЬ СВЕРХБАЗОВОЙ СТАНДАРТНОСТИ (C2)

Когнитивно-лингвокультурологический комплекс «Лексика СМИ и прагматика перевода». Публицистический стиль

Субтемы темы «Лексика СМИ и прагматика перевода»: «Язык и стиль массовых коммуникаций», «Рекламный текст: рекламное обращение; язык рекламы; выразительные и художественно-образительные средства в рекламе; выразительные средства речи; семиотика в рекламе; стилистика рекламы».

Формирование когнитивно-лингвокультурологической, информативно-коммуникативной и межкультурно-коммуникативной компетенций и умений, которые сформируются на основе:

развития устной и письменной речи;

нахождения в тексте информации, заданной в явном или в неявном виде;

идентификации терминов, понятий.

Грамматическая тема: Публицистический стиль

Рисунок 1- M.fotki.yandex.ru

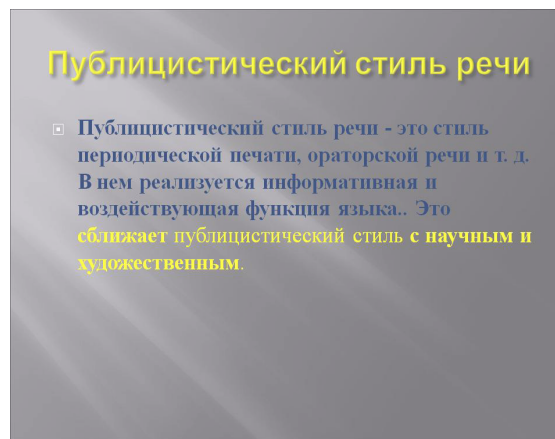

Рисунок 2- Публицистический стиль речи 900igr.net

Рисунок 3- Публицистический стиль речи Презентация 156188-14 900igr.net

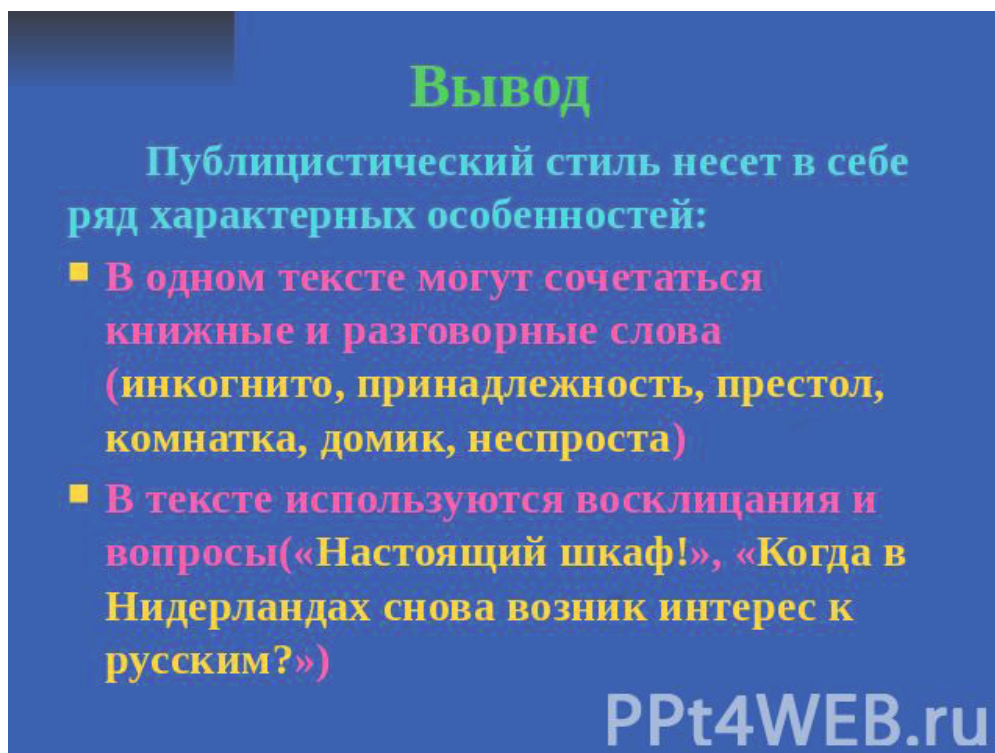

Рисунок 4- Особенности публицистического стиля ПРЕЗЕНТАЦИЯ по русскому языку на тему «Готовимся к ЕГЭ по ру Infourok.ru

Функции публицистического стиля.

- Сообщение информации
- Воздействие на читателей, слушателей

Рисунок 5- Функции публицистического стиля
Infourok.ru

Средства массовой информации (СМИ)

- СМИ доводят информации до каждого члена общества

- СМИ:
  - Телевидение
  - Пресса
  - Радио
  - Интернет

Информация в СМИ должна быть:

- достоверной,
- актуальной,
- полезной

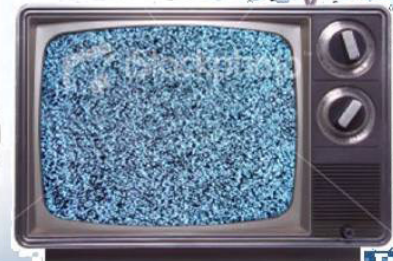

Рисунок 6- Средства массовой информации (СМИ) - Презентация 85047-15
900igr.net

Задание 1. Закончите предложение, данное на картинке с приведением примеров. Подготовьте доклад на тему «Лексика СМИ и прагматика перевода»

Рисунок 7- «Влияние английских заимствований»
Infourok.ru

Задание 2. Подготовьте сообщения о выразительных и художественно-изобразительных средствах в рекламе.

Рисунок 8- Реклама
Bigslide.ru

Задание 3. Приведите пример рекламного текста по каждому виду рекламы. Переведите эти тексты на английский язык.

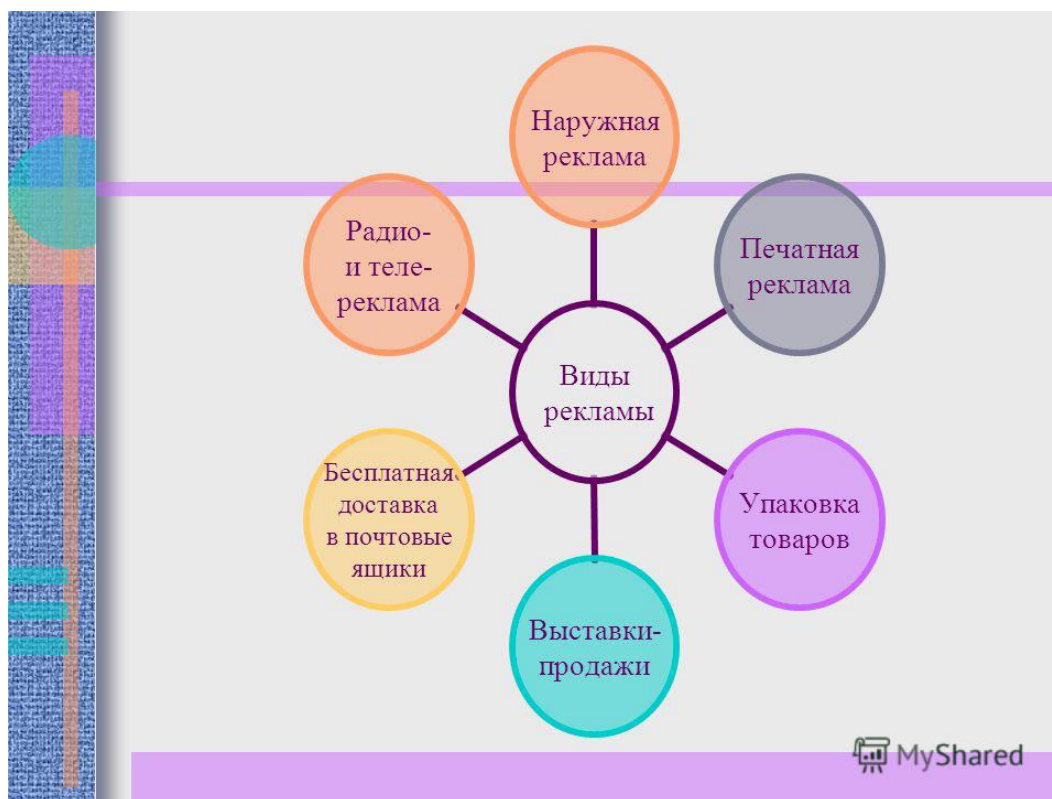

Рисунок 9- Виды реклам
Myshared.ru

Задание 4. Приведите доказательства перечисленных особенностей рекламы.

Особенности рекламы

Своеобразие языка рекламы, вербального текста (внутри текст рекламного) определяется тем, что он (язык рекламы) всегда находится в соотношении, во взаимодействии:

- со зрительным рядом (печатная реклама - в газетах, журналах; наружная реклама - рекламные щиты, "растяжки", плакат, афиши и т.п.);
- со звуковым рядом (на радио);
- со звуковым и зрительным рядом (в составе телевизионного ролика, клипа).

Рисунок 10- Язык рекламы

Задание 5. Как Вы думаете, почему автор картинки написал: «Реклама – это искусство»?

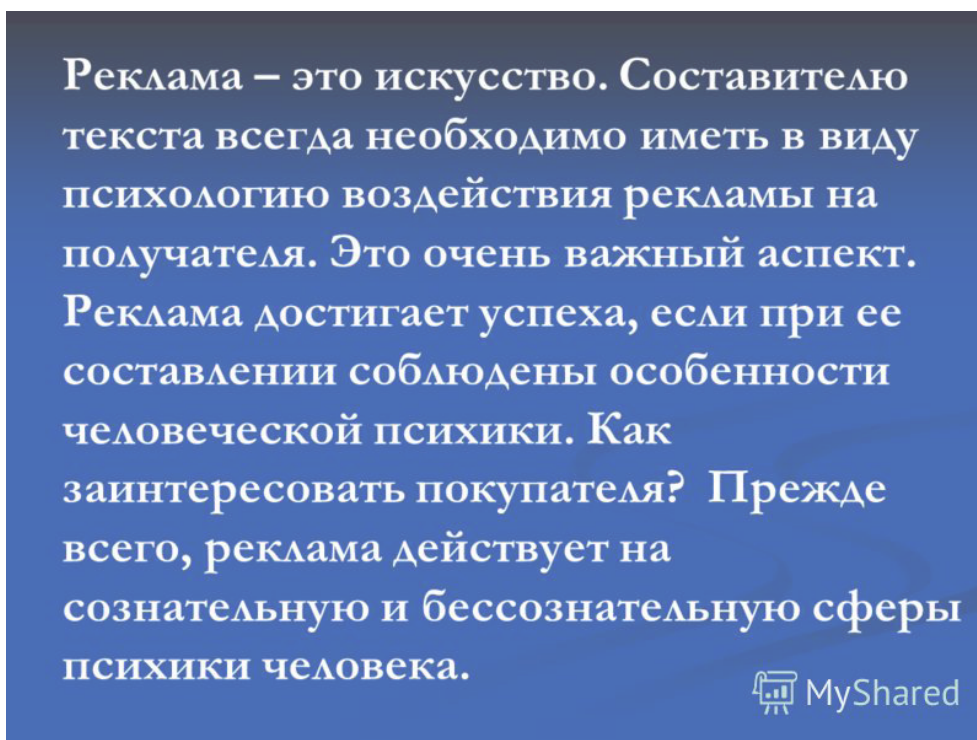

Рисунок 11- Реклама – это искусство
Myshared.ru

Задание 6. Прочитайте текст. Напишите слоганы для рекламы казахстанских товаров и услуг.

Рисунок 12- Слоганы для реклам
Time.kz

Задание 6. Приведите примеры из рекламных роликов, объясните, в чем и где в них рекламный символизм.

Вопросы по изученной теме:

1. Что включает в себя понятие «публицистический стиль»?
2. Какие подстили имеет публицистический стиль?
3. Какие особенности имеет публицистический стиль?
4. Каковы функции публицистического стиля?
5. Что такое реклама?
6. Какова роль семиотики в рекламе?
7. В чем особенность перевода рекламных текстов?

СРОП: Напишите эссе о стилистике современной отечественной рекламы.

СРС: Подготовьте и обсудите проекты сбыта какого-либо вида продукции соперничающими фирмами, например «Coca-Cola» и «Pepsi-Cola».

Различные страны активно занимаются внедрением электронных учебников в образовательный процесс. В Южной Корее с 2012 года идёт обучение учителей работе с электронными пособиями. В 2015 году каждая школа должна сделать выбор: изучает она тот или иной предмет по бумажным или по электронным учебникам. В США действует целая программа по их разработке. Система обучения по электронным учебникам в Австралии также находится на стадии формирования. Весной 2013 года в 75 московских школах был проведён эксперимент по внедрению электронных учебников. Его продолжительность составила 60 дней, учителя оценили его результаты положительно, но отметили, что электронные учебные материалы нуждаются в доработке.

ЛИТЕРАТУРА

1. Полат Е.С. Теория и практика дистанционного обучения // Информатика и образование. - 2001. - № 5. - С. 2-5.
2. Рыбанов А.А., Шевчук В.П., Приходько Е.А., Кожевникова И.Е. Создание многомерного электронного учебника // Информатика и образование. - 2004. - № 5. - С. 15-17.
3. Сергеева Т. Новые информационные технологии и содержание обучения // Информатика и образование. - 1991. - № 1. - С. 12-14.
4. Хуторский А.В. Практикум по дидактике и современным методикам обучения. - СПб.: Питер, 2004. - 256 С.
5. Т.С. Григорьева, Т.В. Заикина. Электронный учебник как наиболее эффективное средство учебного назначения. Вестник КарГУ. Караганда, 2010

UDC 94(560):355.48

Базарова Д. А.,
Ст. преподаватель кафедры ГиИЯ
Алматинского Технологического Университета
Алматы, Казахстан
e-mail: Bazarova_Dinar85@mail.ru

ЗНАЧИМОСТЬ ИНТЕРАКТИВНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ФОРМИРОВАНИИ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА В ТРЕХЯЗЫЧНОМ КОНТЕКСТЕ

Аннотация: Современный этап развития мирового сообщества, характеризующийся глобальными изменениями в области межкультурного общения, обуславливает смену ориентиров в языковом образовании, основным среди которых становится формирование межкультурной компетенции обучаемых. Перед современной школой стоит задача формирования глобально ориентированной личности, понимающей и ценящей своеобразие различных культур, готовой к участию в межкультурном общении и способной жить во взаимопонимании и сотрудничестве с представителями других национальностей в реалиях современного мира. В связи с этим меняются и требования к учителю иностранных языков, который должен быть способен осуществлять продуктивное взаимодействие и выступать в роли медиатора культур, воспринимать действительность через двойную или тройную призму нескольких культур одновременно и транслировать их ценности учащимся.

Ключевые слова: Межкультурная компетенция, трехязычная образовательная среда, информационно-коммуникационные технологии, формирование межкультурной компетенции.

**RELEVANCY INTERACTIVE TECHNOLOGIES AND DEVELOPING INTERCULTURAL
COMPETENCE OF FOREIGN LANGUAGE TEACHER IN THE TRILINGUAL CONTEXT**

Abstract: The current stage of the development of the world community, characterized by global changes in the field intercultural communication, causes the change of orientations in linguistic education, the main among which is the formation of intercultural competence of trainees. The modern school faces the task of forming a globally oriented personality, understanding and appreciating the distinctiveness of different cultures, ready to participate in intercultural communication and able to live in mutual understanding and cooperation with representatives of other nationalities in the realities of the modern world. In this regard, the requirements for a foreign language teacher change, which should be able to carry out productive interaction and act as a mediator of cultures, to perceive reality through a double or triple prism of several cultures simultaneously and to broadcast their values to students.

Keywords: Intercultural competence, trilingual educational environment, information and communication technologies, formation of IC.

В современном мире, полиязычном и мультикультурном, как никогда актуальна проблема сопряженности языков, поиск эффективных и жизнеспособных программ в области языков по консолидации обществ. Внимание Президента нашей страны, Лидера нации Н.А. Назарбаева к этой составляющей государственной политики очевидно и заслуживает самого пристального изучения и анализа, поскольку именно в нашей республике реализуется уникальный проект, инициированный Главой государства, триединство языков [1].

Одним из важнейших приоритетов Послания Президента Республики Казахстан-Лидера нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана Стратегия «Казахстан-2050»: Новый политический курс состоявшегося государства» является образование, где подчеркивается что, знания и профессиональные навыки-ключевые ориентиры современной системы образования, подготовки и переподготовки кадров. Чтобы стать развитым конкурентоспособным государством, мы должны стать высокообразованной нацией [2].

Языковая политика в Казахстане направлена на интеграцию Казахстана в мировое сообщество, основу которого составляет трехязычие [3].

Трехязычие- это необходимость, о которой говорил в своем Послании народу Казахстана Глава нашего государства Н.А. Назарбаев: «По вопросу поэтапного перехода на трехязычное образование. Казахский язык сохранит свою доминирующую позицию. Большое внимание будет уделяться его дальнейшему развитию. Вместе с тем сегодня английский язык является языком новых технологий, новых производств, новой экономики»[4]. В настоящее время 90% информации создается в мире на английском языке. Каждые два года ее объем увеличивается в два раза. Без овладения английским языком Казахстан не достигнет общенационального прогресса». Сегодня никому не секрет, что достижения международного признания зависят от качества жизни общества, развитие не только экономики страны, но и человеческого капитала. Конкурентоспособность подразумевает и свободное владение несколькими языками, основными из которых являются-государственный (казахский), язык межнационального общения (русский) и язык международного общения (английский). Знание трех основных языков является требованием времени [5].

Актуальность проблемы трехязычия обуславливается в первую очередь необходимостью создания инновационной, трехязычной модели образования, направленной на воспитание поликультурной личности, понимающей роль и место казахского языка, культуры и истории казахского народа в мировом историческом процессе, конкурентоспособной в условиях глобализации, мобильной, свободно владеющей тремя языками, готовой к постоянному самообразованию [6].

Информатизация общества, являясь доминирующей тенденцией развития цивилизации, диктует новые требования к образованию. Информатизация системы образования Республики Казахстан направлена на повышение качества содержания учебного процесса, а также внедрение и развитие новых информационных технологий во всех видах деятельности, в том числе техническом и профессиональном образовании [7].

Важное значение приобретают не только прочные фундаментальные знания преподавателя, но и его способность оперативно реагировать на запросы динамично меняющейся действительности, непрерывно заниматься самообразованием и максимально эффективно использовать источники информации

для решения образовательных проблем, так же преподаватель должен обладать высоким уровнем культуры работы с информацией, владеть новыми информационными технологиями, действовать в информационной среде, использовать ее возможности и защищаться от негативных воздействий.

Интеграционные и информационные процессы, происходящие в современном мире, обуславливают социальный заказ общества к системе высшего профессионального образования на подготовку выпускника, обладающего готовностью к профессиональному обучению и переобучению в течение всей жизни, к овладению новыми профессиями, способности к очному и дистанционному межкультурному и профессиональному взаимодействию с коллегами из разных стран, а значит-способностью к межкультурному коммуникации и саморазвитию в иноязычной информационно – образовательной среде [8, с. 344].

Целью обучения иностранным языкам в настоящее время является развитие у студентов межкультурной коммуникации и к использованию изучаемого языка как инструмента этой коммуникации.

Для выполнения этой задачи требуется информационная ориентация системы подготовки педагогических кадров в образовании, то есть стоит острая проблема в повышении уровня преподавательской деятельности специалистов, владеющих информационными и коммуникационными технологиями (ИКТ), путем формирования и развития межкультурной компетентности. Уровень межкультурной компетентности должен стать неотъемлемой частью деятельности преподавателя [7].

Для успешного обучения иностранным языкам и культурам необходимо создавать ситуации практического использования языка как средства межкультурного взаимодействия и познания. В этой связи назрела необходимость интегрирования информационных технологии в учебный процесс, что позволяет вовлекать студентов в ситуации межкультурной коммуникации, так как именно Интернет в настоящее время предоставляет широкий выбор возможностей для вступления учащихся в аутентичное межкультурное общение с носителями изучаемого языка. Применение информационно-коммуникационных технологий расширяет возможности преподавателя по сравнению с традиционным обучением, поскольку каждый студент на основе ИКТ активно взаимодействует друг с другом, с преподавателем, и при этом выступает как субъект учебной познавательной, творческой деятельности. [9].

Интеграция новых информационных технологии в образовательный процесс позволило применить их и для обучения языкам. Основываясь на трактовках известных ученых (Т.А.Лавиной, И.В.Роберт и др.) можно отметить определение ИКТ, которое будет рассматриваться как совокупность методов и технических средств, предназначенных для сбора, организация, хранения, обработки, передачи и представления информации, которая расширяет межкультурные знания студентов и формирует у них межкультурную компетенцию [10, с.449-450].

«Межкультурная компетенция» это способность человека существовать в поликультурном обществе, достигать успешного понимания представителей других культур и представителей своей культуры. Межкультурная компетенция предполагает умения адекватно понимать и интерпретировать лингвокультурные факты, основываясь на сформированных ценностных ориентирах и оценках своей и чужой культуры. В ее основе лежат принципы толерантности, плюрализма, лингвистического многообразия»[11, с.86].

По мнению современных зарубежных исследователей в области социологии S.C. Schneider и J-L Brasseux межкультурная компетентность является ключевой для современного человека и должна включать в себя следующие компоненты: навыки взаимосоотрудничества, взаимопонимания; языковые способности; мотивационные факторы («культурное любопытство»); толерантность (терпимость к неизвестности и неопределенности); гибкость; культурную эмпатию(сочувствие, сопереживание, умение поставить себя на место другого); чувство собственного достоинства; чувство юмора. Одно из необходимых условий, по их мнению, для эффективного межкультурного взаимодействия- ‘having a global mindset’-обладание общепланетарным мышлением [12, с.133].

Важная роль межкультурной компетенции в процессе овладения иностранным языком, многогранность и сложность ее формирования у будущих учителей иностранного языка заставляют искать новые, пути, приёмы и средства, которые способствовали бы более эффективному формированию основ межкультурной компетенции студентов в процессе обучения иноязычному общению.

Одним из эффективных средств, способствующих формированию и развитию МКК, является информационно – коммуникационные технологии (ИКТ). Важно, что это не только новые технические средства, но и новые формы и методы преподавания, новый подход к процессу обучения, практическому овладению иностранным языком как средство МКК.

ИКТ- это сетевые технологии, использующие глобальную сеть Интернет в синхронном и асинхронном

режимах времени для развития межкультурной компетентности. Это один из прогрессивных методов обучения студентов. Во-первых, внедрение ИКТ в образование существенным образом ускоряет передачу знаний и накопленного социального опыта человечества не только от одного человека другому, но и от поколения к поколению. Во-вторых, современные ИКТ, повышая качество обучения и образования в соответствии с требованиями современного общества.

Использование ИКТ в образовательном процессе рассматривается как целенаправленный процесс компьютерной организации образовательной среды, коммуникации, направленный на более эффективное решение задач развития межкультурной компетентности студентов. Наиболее часто в образовательном процессе используются: электронная почта, дискуссионные группы (телеконференции, Википедия, списки рассылки, веб-форумы), Интернет-конференции, электронные журналы, электронные библиотеки, чаты, служба мгновенной почты, многопользовательские миры, веб-сайты.

Информатизация иноязычного образования позволяет эффективно использовать важнейшие преимущества ИКТ, которые являются средством дифференциации и индивидуализации обучения, позволяющим за счет изменений в структуре, содержании и организации образовательного процесса более полно учитывать интересы, склонности и способности студентов, создавать условия для обучения студентов старших курсов в соответствии с их модернизацию и индустриально-инновационное обновление общества [13].

Интернет-технологии позволяют наряду с текстовой информацией активно использовать графическую информацию, звуковые файлы и видеозаписи. Образовательные Интернет-технологии существенно имитируют активность обучаемых. Интернет технологии позволяют в ходе учебной дискуссии обмениваться мнениями не только студентам и преподавателям данного вуза, но и привлечь студентов родственных вузов из других городов, регионов, стран. Дискуссии в рамках международных виртуальных классов требуют большей активности обучающихся, поскольку им приходится вырабатывать мнение и принимать управленческое решение в более сложном и разнообразном социально-культурном контексте. Более того, возможность проведения учебной дискуссии в асинхронном режиме на базе интернет-технологий снимает ограничения, типичные для линейной дискуссии в традиционной форме, все желающие могут высказаться по обсуждаемым вопросам. Создание журналов учебных дискуссий стимулирует активность обучающихся.

Дальнейшее освоение информационных коммуникационных ресурсов осознаётся как перспективное направление деятельности и основа для дальнейшего развития.

Так как основной целью обучения иностранным языкам является формирование и развитие коммуникативной компетенции, то на базе Интернет-технологий и выделяют синхронную и асинхронную коммуникацию.

Средства асинхронной коммуникации (asynchronouscommunicationtools)-средства общения позволяющие обмениваться информацией с задержкой во времени (форумы, электронная и аудио – почта, сайты, блоги, вики)[9].

Основные направления использования ИКТ в учебном процессе

1) При изложении нового материала-визуализация знаний (демонстрационно-энциклопедические программы; программа презентаций Powerpoint);

2) Закрепление изложенного материала (тренинг-разнообразные обучающие программы);

3) Система контроля и проверки (тестирование с оцениванием, контролирующие программы);

Основные направления использования ИКТ в учебном процессе

4) Самостоятельная работа учащихся (обучающие программы, энциклопедии, развивающие программы);

5) При возможности отказа от классно-урочной системы; проведение интегрированных уроков по методу проектов, результатом которых будет создание Web-страниц, проведение телеконференций, использование современных Интернет-технологий; конструирование, моделирование;

6) Тренировка конкретных способностей учащегося (внимание, память, мышление и т.д.).

В практике обучения английскому языку уже на протяжении многих лет популярной является программа «Talktome» - это уникальный интерактивный курс изучения иностранного языка, основанный на аудировании и тренировке устной речи, даёт возможность вести диалог с компьютером и сегодня она считается самой современной технологией распознавания речи. Другой обучающей программой является «Профессор Хиггинс» (версия 6.1)-полный фонетический, лексический и грамматический мультимедийный справочник-тренажер, предназначенный для желающих (независимо от их начального уровня знаний) научиться понимать разговорную английскую речь и говорить грамматически правильно,

с хорошим и отчетливым произношением [14,с.209].

Таким образом, в ходе обучения работ отечественных и зарубежных авторов позволяет сделать вывод о том, что на основе использования ИКТ студенты становятся более восприимчивы и открыты новой культуре, способны осознать свои стереотипы и предрассудки и открыты новой культуре, они меняют свое неприятие культурных различий на позитивное отношение к ним, улучшается характер взаимоотношений между студентами разных национальностей, происходит возрастание эмфатического и толерантного отношения к другим культурам и народам, возрастает способность основать свою культурную идентичность.

ЛИТЕРАТУРА

1. Назарбаев Н.А. Новый Казахстан в новом мире // Казахстанская правда-2007.-№33(25278).
2. Назарбаев Н.А. Социальная модернизация Казахстана: Двадцать шагов к Обществу Всеобщего Труда // Казахстанская правда.-2012.-№218-219.
3. Ешимбетов З.Б., Демеуова А.М. Казахстанское «трехязычие»-уникальная формула языковой политики // Инновации в науке: сб. ст. по матер. XI международная. Научно-практическая конференция. Часть 2. –Новосибирск: СибАК, 2012.
4. Послание Президента Республики Казахстан-Лидера нации Н.А.Назарбаева народу Казахстана «Казахстанский путь-2050»: единая цель, единые интересы, единое будущее».- Астана, 2014.
5. Курмангалиева А.Т. Трехязычие – Основа формирования полиязыковой личности школьников //Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 3;Педагогика и психология. – 2009.-№ 4.
6. Буланкина Н.Е. Проблема эффективного культурного самоопределения личности в полиязыковом образовательном пространстве. – Москва: Изд-во АПКИПРО, 2002.
7. Жаксыбаева Н.Н. Формирование информационной компетентности преподавателей колледжа в условиях информатизации образования. – Алматы, 2010.
8. Кунанбаева С.С.- Теория и практика современного иноязычного образования. – Алматы, 2010-344 с.
9. Попова М.В. ИКТ в развитии межкультурной компетенции. – Пятигорск, 2009.
10. Бабушкина Л.Е., Сафонов В.И. – ИКТ как средство формирования социокультурной компетенции студентов педвуза при обучении иностранному языку // Образовательные технологии и общество. -2015. -№ 1. –С.449-450.
11. Сафонова Ю.О. Формирование межкультурной компетенции с использованием ИКТ, -Чебоксары, 2016. –С.86-90.
12. Атабаева Ф.К. Методика использования информационно-коммуникационных технологий в иноязычном образовании студентов неязыковых вузов: автореферат. ...к. п. н: 13.00.02.-Алматы,2010.-31 с.

УДК 378.1 (88)

Джусубалиева Д.М.,
д.п.н., профессор КазУМОиМЯ им. Абылай хана,
Алматы, Казахстан
e-mail: dinaddm@mail.ru

СОВРЕМЕННЫЕ ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ИНОЯЗЫЧНОМ ОБРАЗОВАНИИ - НЕОБХОДИМОЕ УСЛОВИЕ ПОДГОТОВКИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КАДРОВ

Аннотация: В статье рассматриваются последние новые направления в использовании цифровых технологий в иноязычном образовании, для формирования открытого образования, позволяющего повышать компетентность специалиста в условиях современного общества.

Ключевые слова: глобализация, цифровые технологии, электронное обучение, открытое образование, массовые открытые онлайн курсы.

Dzhusubaliyeva D.M.
doctor of pedagogical sciences, professor
Kazakh Ablai khan UIR&WL
Almaty, Kazakhstan
e-mail: dinaddm@mail.ru

NEW DIGITAL TECHNOLOGIES - THE NECESSARY CONDITION FOR THE FORMATION OF COMPETITIVE SPECIALIST

Abstract: The article considers the latest new directions in the formation of open education, which allows increasing the competence of a specialist by using the digital technologies.

Keywords: globalization, digital technologies, e-learning, open education.

За последние десятилетия мир стремительно движется к экономике нового типа. Основным инструментом формирования такой экономики становятся цифровые технологии. Во всем современном мире информационные технологии и цифровая трансформация являются одним из главных факторов технологических перемен и условием обеспечения конкурентоспособности страны, как на уровне отдельных предприятий, так и на уровне наднациональных объединений, приводя к перестройке всех экономических и производственных процессов, радикальному повышению производительности, повышению качества и снижению себестоимости товаров и услуг [1].

Не остается в стороне и образовательная система и, в первую очередь, система высшего образования, ответственная за подготовку квалифицированных кадров для рынка труда. Мировая образовательная система современного социума вышла на новый виток развития под влиянием двух основных тенденций: процессов всеобщей глобализации и появлением новых информационно-коммуникационных и цифровых технологий.

В условиях рыночных отношений, развитие высшего профессионального образования очень тесно увязывается с проблемами развития общества, его закономерностями и тенденциями:

- переход общества на рыночную экономику;
- рост наукоемких производств;
- увеличение объема научной и технической информации почти вдвое за последние пять лет и прогнозируется обновление информации каждые три года;
- быстрая смена технологий, обнаружившая недостаточный уровень квалификации специалистов;
- активное использование современных информационно-коммуникационных и цифровых технологий, как в образовании, так и в производстве.

Сегодня цифровые технологии повсеместно внедряются во все сферы общества. Эпоха интернетизации, начавшаяся с 1993 года, коренным образом изменила мир. В современных школах и вузах обучается новое поколение детей и студентов, которые не мыслят себя без сети интернет. Справедлив вопрос, необходимо ли менять теории и методики обучения? Каковы новые системы обучения?

Стратегия развития современного Казахстана направлена на цифровизацию экономики страны. Основным стратегическим документом стала Государственная программа «Цифровой Казахстан», утвержденная Постановлением Правительства РК от 12 декабря 2017 года № 827. Целью программы «Цифровой Казахстан» – является повышение качества жизни населения и конкурентоспособности экономики Казахстана. Безусловно, что это касается и всей системы образования, поскольку в решении задачи обеспечения экономики кадрами, владеющими цифровыми технологиями, особая роль принадлежит системе образования. В современном информационном обществе одной из важнейших качеств личности, адекватной Цифровой экономике, является цифровая компетентность, т.е. формирование личности владеющей цифровыми технологиями и умеющей использовать ее в своей повседневной и профессиональной деятельности.

В эпоху информационного общества, когда поток информации настолько велик, знания, которые мы получили еще год назад, уже сегодня могут стать устаревшими. Поэтому современная система образования должна быстро реагировать на вызовы общества и быть способна не только вооружать знаниями обучающегося, но и формировать потребность в непрерывном самостоятельном овладении ими. Необходимо привить обучающимся навыки самообразования, самостоятельного и творческого подхода к знаниям в течение всей активной жизни, реализуя основной тезис Юнеско «Образование в течение всей жизни».

Система отечественного образования, в том числе и система иноязычного образования в последние годы переживает существенные изменения, связанные с более высокими требованиями рынка труда к профессиональным специалистам. Сегодня на рынке труда ценятся не только специалисты в своей отрасли знаний, но и что немаловажно, знающие иностранные языки и свободно владеющие компьютером и информационными технологиями.

В связи с этим, одной из важных направлений подготовки квалифицированных кадров является подготовка их к работе с информацией, другими словами, наряду с формированием профессиональных компетенций необходимо формировать и цифровую компетентность.

В Казахском университете международных отношений и мировых языков им. Абылай хана (КазУМОиМЯ), внедрению современных цифровых технологий в процесс обучения студентов придается очень большое значение. Все преподаватели вуза, в том числе и преподаватели иноязычного образования активно внедряют новшества технического прогресса в педагогический процесс. Применение информационно-коммуникационных технологий на занятиях иностранного языка стало

нормой и полностью доказало свою эффективность. Использование информационно-коммуникационных и цифровых технологий помогает повысить уровень преподавания, обеспечивает наглядность, аудио поддержку, контроль знаний, содержит большой объем информации, мотивирует студентов к обучению.

Очень эффективным в плане использования ИКТ в учебном процессе иноязычного образования стал элективный курс для магистрантов разработанный профессором Джусубалиевой Д.М. «Информационно - коммуникативные технологии в иноязычном образовании» (3 кредита). Магистранты, в ходе изучения данного курса знакомятся с новейшими информационными и цифровыми технологиями, которые могут быть успешно применены в практике изучения иностранного языка. В ходе изучения курса обучаемые приобретают навыки разработки электронных курсов и ЦОРов с использованием ИКТ (аудио-, видео-вставки, анимационные вложения, структурирование информации, использование интернет технологий для разработки интерактивных заданий и тестовых проверок знаний и т.д.). Все это дает возможность активного, иногда в игровой форме, обучения иностранным языкам и большой мотивации обучающихся. Все занятия проходят в интерактивной форме, в виде проектных работ в малых группах. Магистранты учатся разрабатывать свои цифровые образовательные ресурсы для разъяснения материала по школьной программе обучения английскому языку, начиная с первого и, кончая одиннадцатым классами, при этом учитываются возрастные особенности учеников. Для детей начальных классов в основном используются игровые формы обучения, при этом наряду с необходимым теоретическим материалом, делаются видео-вставки, анимации, аудио- сопровождение по теме урока, интерактивные упражнения и тестовые задания для закрепления изучаемого материала. В рамках этого курса все самостоятельные работы (СРО) осуществляется дистанционно через систему MOODLE, которая эффективно работает на всех ступенях образования нашего университета и все преподаватели эффективно ее используют.

Система MOODLE предоставляет огромный спектр возможностей для организации дистанционного обучения в языковом вузе:

- форумы и блоги, позволяют организовать пространство для представления и обсуждения результатов своей деятельности;
- wiki, с его помощью можно организовать коллективную работу с документами;
- создание глоссариев, позволяет организовать коллективную работу над списком терминов, которые будут автоматически связываться по всему содержимому курса;
- создания web-страниц с возможностью вставки графических объектов, аудио и видео;
- создание электронных тестов самоконтроля;
- размещение файлов любого формата;
- базы данных, являющиеся расширением идеи глоссариев до работы над любыми структурированными записями;
- интерактивные лекции;
- семинары, позволяющие организовать многопозиционное, многокритериальное оценивание работ учеников;
- дискуссии в виде чатов и форумов и др. [2,с.130]

Применение дистанционных образовательных технологий (ДОТ) в процессе обучения, открывает путь к реализации открытого образования и является одним из показателей глубины информатизации учебного процесса в высшем учебном заведении и, в некоторых случаях, может свидетельствовать о качестве подготовки выпускаемых им специалистов. Практика показала, что интеграция дистанционного обучения с традиционным обучением дает большие возможности лучшего усвоения изучаемого предмета и его основных теоретических материалов.

В последнее время многие вузы мира очень активно стали использовать новую форму открытого образования - Массовые Открытые Онлайн Курсы (МООК), аббревиатура МООК (*англ. – Massive Open Online Course, MOOC*). Массовые открытые онлайн-курсы в 2014 г. были названы ЮНЕСКО в числе 30 наиболее перспективных тенденций в развитии образования до 2028 г., поскольку они содействуют демократизации образовательного процесса и способствуют созданию бесплатных качественных образовательных ресурсов (ОР), устраняют территориальные и временные барьеры, позволяя обучающимся выходить за рамки одного университета. МООК дают возможность свободного доступа большого числа желающих к новейшим курсам, которые могли бы снизить стоимость получения высшего образования и, даже изменить существующие модели высшего образования. В основе МООК лежит понятный для образования процесс трансляции знаний от учителя к ученику. Определяющим фактором успешности курса является его дизайн: курс должен быть спроектирован так, чтобы студент смог освоить

материал без участия преподавателя. Курсы можно обогащать дополнительным подготовительным материалом (видео – лекцией, обучающими видеороликами, покрывающих широкий диапазон по тем или иным темам). В идеале, формат МООК позволяет уйти от модели образования «одной для всех» к модели «одной для одного» и дать студентам возможность индивидуализированного обучения[3].

Массовость курсов приводит к тому, что студенты объединяются в сообщества, как в онлайн среде, так и в группы, для того чтобы помочь друг другу в обучении. В силу большого размера таких интернет-сообществ, студенты могут взаимодействовать друг с другом больше и глубже, чем это происходит в обычной группе. Такие сообщества начинают непосредственно влиять на сам курс: студенты разыскивают дополнительные материалы и делятся ими, обсуждают на форумах возникшие сложности и предлагают пути их решения.

Основными принципами МООК являются свободный доступ, простота в обучении, связь традиционных и интерактивных форм обучения, возможность общения с автором курса. После полного его завершения и выполнения всех заданий, автор курса выдает сертификат тем обучающимся, кто успешно его освоил.

Необходимо подчеркнуть, что открытое образование предполагает открытость будущему, а его дальнейшее развитие связано с преодолением закрытого и приданием процессу обучения открытого творческого характера.

Именно поэтому свободное развитие индивидуальности является условием развития и эволюции общества. Для открытой системы образования данное положение выступает основополагающим фактором, тогда как классическая модель образования предполагает жесткие нормы, унифицирующие человеческую индивидуальность.

С появлением МООК (Массовых открытых онлайн-курсов) дистанционное образование получило новый толчок в своем развитии. Массовые открытые онлайн-курсы как феномен очень быстро завоевали популярность в мире.

Так в чем же состоит секрет МООК и почему эти образовательные курсы набирает все большую популярность в мире и развивается стремительными темпами?

По своей сути МООК является логическим развитием открытых образовательных ресурсов (Open Educational Resources, OER). Джордж Сименс и Стивен Даунс в 2008 г. разработали курс, в котором приняли участие более 2300 студентов. Еще большее внимание и мировой резонанс это явление получило в 2011 г., когда профессор Стэндфордского университета Себастьян Трун провел бесплатный онлайн курс «Искусственный интеллект» для 160000 студентов из 190 стран мира, из которых 28000 студентов успешно завершили этот курс [3].

Изначальная цель МООК - «открыть» образование и предоставить бесплатный доступ к высшему образованию для большего количества студентов из разных стран. В отличие от традиционных университетских онлайн курсов, МООК имеют две ключевые черты (Wikipedia, 2012):

1. Открытый доступ - любой человек может бесплатно стать участником онлайн курса
2. Масштаб - в курсе может участвовать бесконечное количество людей

Такая двойственность стала причиной того, разработчики курсов стали интерпретировать их по-разному. Одни создавали МООК массивными, но не открытыми, а другие открытыми, но не массивными. Уайли (2012г.) отметил, что такая двусмысленность в понятии МООК может стать угрозой для дальнейшего развития ресурсов открытого образования и открытых курсов, поскольку, когда речь идет о бесплатности курсов, то никто не будет думать об их открытости, т.к. это сопряжено с вопросами лицензирования и разрешения на предоставление МООК. В основе концепции развития МООК лежат идеалы открытого образования, идея о том, что знания должны свободно передаваться от человека к человеку, желание учиться должны быть поддержаны без каких-либо демографических, экономических или географических ограничений. Все это взяли на вооружение элитные университеты, организовавшие онлайн курсы и запустив открытые обучающие порталы, такие как edX, Coursera и Udacity. Ряд престижных университетов, взяли это на вооружение и стали предлагать бесплатные онлайн курсы или взимали за них небольшую, чисто символическую плату. Так была организована новая компания Futurelearn на базе Открытого Университета в Великобритании, с целью собрать вместе все бесплатные, открытые онлайн курсы от лидирующих британских университетов для учащихся со всего мира (Futurelearn, 2013) [4,5].

В Республике Казахстан развитие МООК запланировано и в Государственной программе развития образования и науки на 2016 – 2019 годы, утвержденной Указом Президента Республики Казахстан от 1 марта 2016 года № 205. Главной целью, которой - повышение конкурентоспособности образования

и науки, развитие человеческого капитала для устойчивого роста экономики. Конкретные мероприятия по внедрению MOOK в Казахстанскую систему образования отражены в «Плане мероприятий по реализации Программы по развитию сферы услуг в Республики Казахстан до 2020 года» (пункт 57-59).

Анализ опыта применения MOOK в мире позволяет выделить два направления:

- (1) внедрение зарубежных онлайн курсов в Учебный процесс в качестве факультатива;
- (2) разработка собственных курсов.

В Казахстане создан Консорциум казахстанских вузов по развитию MOOK в РК, инициированный Казахским национальным университетом аль-Фараби. В его состав вошли 15 вузов и в том числе КазУМОиМЯ им. Абылай хана. В 2016г. была разработана платформа MOOC.KZ доступная по адресу <http://mooc.kz>, которая, по задумке создателей, станет прообразом национальной платформы [6, с.62]. Дальнейшая работа, безусловно, должна сводиться к созданию самих курсов и размещению их на данной платформе. Массовые открытые онлайн курсы позволяют студенту вне зависимости от места нахождения и времени получать нужные ему знания, за которыми ранее ему пришлось бы поехать в тот или иной университет в ту или иную библиотеку нередко в другую страну. Происходит трансформация дистанционного обучения в более доступную форму, которой может быть MOOK. Учитывая то, что многие курсы рассчитаны на собственный темп изучения материала, студент сам регулирует период, за который он обучается и тем обучения. Очень важно понимать, что массовые открытые онлайн-курсы не является заменой базовому образованию, они лишь дополняют основное образование, позволяя студенту в режиме самообучения в дистанционной форме получать именно те знания и ключевые навыки, которые студент считает необходимым в своей будущей профессии. Эти курсы он может получать не только у преподавателя своего вуза, но и у преподавателя любого другого вуза, в том числе и за рубежом. Иными словами студент получает именно те ключевые знания, которые он хочет получить и которые ему должны (по его мнению) пригодиться в будущем.

Таким образом, массовые открытые онлайн-курсы является неотъемлемой частью так называемой концепции «Lifelong education – Обучение на протяжении всей жизни», дающие возможность самообразования современного студента. Данная форма обучения предполагает кардинальное изменение философии преподавания и потенциально дает толчок модернизации в системе образования, поскольку она меняет доступ к учебным материалам, их способ презентации, процесс контроля и оценивания. Работа по созданию MOOK начинается с выработки концептуального решения или технического задания, которое по структуре и содержанию напоминает рабочую программу любой дисциплины, преподаваемой в традиционном формате. Так, учебный модуль (или тема) по курсу может включать такие разделы, как: видеолекцию с тестовыми вопросами на проверку понимания материала; текстовый материал или статью по обсуждаемой теме; слайд-презентацию лекции; практические задания по теме модуля; практическое руководство по выполнению заданий, библиографию по обсуждаемой теме для выполнения заданий и знакомства с обсуждаемой проблемой; форум или страница вики для группового обсуждения предложенной темы модуля; вебинар или телеконференция для онлайн- обсуждения практических примеров использования ИКТ в учебном процессе [7].

MOOK можно с уверенностью назвать образованием будущего, предоставляющим возможность «открыть» высшее образование путем предоставления доступных, гибких, ускоренных курсов бесплатно или за небольшую плату для студентов, которые заинтересованы в обучении.

Резюмируя сказанное выше можно отметить, что современное образование не стоит на месте и чтобы соответствовать тенденциям мирового сообщества, сделать образование более открытым для инноваций, необходимо внедрять в систему казахстанского высшего образования все новое, что накоплено в мире и что может привести к повышению качества отечественного образования, соответствующего вызовам 21 века.

ЛИТЕРАТУРА

1. Государственная программа Цифровой Казахстан <https://zerde.gov.kz/pdf/>.
2. Джусубалиева Д.М. Электронное и дистанционное обучение его реализация в языковом вузе. Материалы Международной научно-практической конференции преподавателей, аспирантов и студентов «Достижения и перспективы экономической науки нового столетия: практико-ориентированный аспект», образовательная автономная некоммерческая организация «Институт мировой экономики и финансов», 30 октября 2015, г. Астрахань, С.130-145
3. Денис Конанчук, Андрей Волков - Эпоха «Гринфильда в образовании», https://www.skolkovo.ru/public/media/documents/research/education_10_10_13.pdf- (дата обращения 10.09.2018).
4. Parr, Chris (17 October 2013). "MOOC creators criticise courses' lack of creativity". Times Higher Education. Retrieved 1 June 2015. <https://www.times-higher-education.com/news/mooc-creators-criticise-courses-lack-of->

creativity/2008180.article- (дата обращения 11.09.2018).

5. Yuan, Li, and Stephen Powell. MOOCs and Open Education: Implications for Higher Education White Paper. University of Bolton: CETIS, 2013, 18p.

6. Джусубалиева Д. и др. MOOK – эволюция онлайн-образования // Вестник КазНУ Серия Педагогическая. – 2017. - №(2) 51. - С. 62-68.

7. Джусубалиева Д.М., Шарипов Б.Ж. - Этапы создания и реализации MOOK (массовый открытый онлайн курс) для организации дистанционного обучения // Учебно-методическое пособие для преподавателей разработчиков MOOK. Казахский университет международных отношений и мировых языков им. Абылай хана, Алматы, 2018 г., Изд. «Кокжиек», 60 с. (объем 4 п.л.)

УДК 004:811.111

Жетписбаева Б.А.

Доктор пед.наук, профессор,
Декан факультета иностранных языков
КарГУ им. Е.А. Букетова
г.Караганда, Казахстан
e-mail: zhetpisbajeva@mail.ru

Сейлханова А.Е.

PhD докторант
КарГУ им. Е.А. Букетова
специальность «6D011900 –
иностраный язык: два иностранных языка»
г.Караганда, Казахстан
e-mail: seylkhanova.ksu@mail.ru

ЭЛЕКТРОННЫЕ МОДУЛЬНЫЕ ПРОГРАММЫ И ОНЛАЙН-КУРСЫ В ФОРМИРОВАНИИ ИНОЯЗЫЧНОЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Аннотация: В данной статье рассматривается применение модульных программ и массовых открытых онлайн-курсов (MOOK), являющихся одним из главных компонентов электронного обучения в условиях модернизации высшего образования.

Ключевые слова: компетентность, иностранный язык, онлайн-курсы, тренинги, образование, научный потенциал, электронное обучение, модульные программы.

Zhetpisbaeva B.A.

Doctor of Ped. Science, Professor
Dean of the Faculty of Foreign Languages
Ye.A. Buketov Karaganda State University
Karaganda, Kazakhstan
e-mail: zhetpisbajeva@mail.ru

Seilkhanova A.E.

PhD doctoral student Ye.A. Buketov
Karaganda State University
specialty “6D011900 –
foreign language: two foreign languages”
Karaganda, Kazakhstan
e-mail: seylkhanova.ksu@mail.ru

ELECTRONIC MODULAR PROGRAMS AND ONLINE COURSES IN THE FORMATION OF FOREIGN LANGUAGE PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE ENGLISH LANGUAGE TEACHERS

Abstract: This article discusses the use of modular programs and mass open online courses (MOOC), which is one of the main components of e-learning in the context of the modernization of higher education.

Keywords: competence, foreign language, online courses, training, education, scientific potential, e-learning, modular programs.

В условиях модернизации и информатизации всех сфер жизни казахстанского общества выдвигаются всё более новые требования к содержанию иноязычного образования.

В качестве теоретико-методологической основы иноязычного образования в настоящее

время выступают личностно ориентированная направленность, когнитивно-коммуникативный и компетентностный подходы. Такой подход требует высокой степени интенсивности образовательного процесса, что предъявляет к методике ее построения особые требования, так как от грамотного выбора методов или сочетаний методик зависит качественный результат и эффективность обучения и, следовательно, уровень профессиональной подготовки будущих преподавателей английского языка.

Безусловно, процесс организации познавательной деятельности обучающихся должен измениться от парадигмы «изучения языка в теории» к «изучению языка на практике» и быть ориентированным на реализацию свободного владения иностранным языком, самовыражение и саморазвитие обучающихся.

Поскольку знание иностранного языка является одной из ключевых компетенций XXI века, способствующих как взаимопониманию представителей разных культур, так и получению работы на мировом рынке труда, возможности учиться в престижных учебных заведениях за рубежом, оно должно быть нацелено на формирование глобального мировоззрения, соответствующего современному уровню развития мировой науки и общественной практики, учитывающего культурное, языковое, духовное многообразие современного мира.

Именно поэтому в современных условиях иноязычного среднего и высшего образования основной целью учебного процесса в вузе должно стать достижение нового качества образования на основе продуктивных способов обучения, способствующих формированию и развитию нового культурного типа языковой личности, владеющей информационно-коммуникационными медиатехнологиями.

На наш взгляд, при обучении английскому языку следует учитывать тот факт, что мы живем в эпоху современного информационно-коммуникационного общества с чрезвычайно быстрым развитием науки и техники, беспроводных широкополосных Интернет-сетей и услуг, Internet of Things (IoT), умных мобильных устройств и исследований, которые приводят к разработке сверхбыстрых компьютеров, мобильных сетей 5G и множеству других научных достижений. [1-3] В этом направлении мы наблюдаем появление новых технологий и систем, которые предлагают отличное качество услуг через Интернет [4], постоянно упрощая связь, предоставляя ее повсюду всем и через различные устройства. Кроме того, люди с общими целями, возможностями, направлениями, степенями образования (будь то студенты, магистры, докторанты и т. д.) имеют возможность развивать свои способности, обмениваться опытом и знаниями, учиться друг у друга, адаптироваться в современном мультикультурном пространстве и развивать новые идеи в иноязычном самосовершенствовании с помощью Интернет-услуг. К примеру, на электронные курсы (то есть на e-learning курсы) можно подключаться из любой точки мира (с использованием мультимедийных Интернет-услуг через мобильное устройство или стационарный компьютер) в любом месте, где размещен курс.

Другими словами, возможность создания «живого общения» посредством дистанционного обучения в электронном виде (через различные Интернет-платформы и услуги), академического обмена преподавателями и студентами всех ступеней обучения позволяет постоянно совершенствоваться, развивать образовательный и научный потенциал обучающихся. Несомненно, такой процесс организации учебно-педагогической деятельности требует колоссальной подготовки со стороны преподавателя, умения быть мобильным, открытым, владеющим различными видами информационных технологий и инновационных программ.

Приведем примеры некоторых всемирно известных Интернет-сервисов по дистанционному обучению, которые включают в себя:

- курсы электронного обучения (к примеру, ITU - International Telecommunication Union - самый популярный в мире онлайн-курс (<https://www.ituonline.com>)) для различных профилей ITU Academy (<https://academy.itu.int/index.php?lang=en#>);
- виртуальный класс;
- тренинги в реальном времени, предоставляемые посредством прямой видеотрансляции;
- консультации через VoIP и другие мультимедийные интерактивные приложения и т. д.

Кроме того, существует ряд мобильных программ по обучению и повышению квалификации персонала по всей Европе и миру. Одна из самых известных в Европе программ – European Commission's Lifelong Learning Programme (<http://www.europa.trainingltd.com/LLP>), которая предлагает широкий спектр возможностей для обмена студентами и преподавательским составом, установления связей, а также непрерывного образования и совершенствования знаний. Особенно примечательным является то, что возраст не важен для таких программ, поскольку их участники обмениваются жизненным опытом и опытом образования в разных странах, учебных заведениях и центрах, что способствует непрерывному развитию образовательного процесса.

В данной программе есть несколько подпрограмм, каждая предназначена для разного уровня образования, педагогики, тренингов и специальных целевых групп: Erasmus, Leonardo, Grundtvig и Comenius. Благодаря этим программам, среди прочего, обеспечивается лучшее управление учебным процессом на всех уровнях, наличие более подготовленных преподавателей, владеющих английским языком, более высокая успеваемость студентов, совершенствование образовательных технологий, улучшение условий для мобильности персонала, пребывание в других странах и более легкое осуществление международных проектов.

К трендам развития иноязычного образования следует отнести создание массовых открытых (бесплатных) онлайн-курсов (от английского Massive Open Online Courses, MOOC), разработанных в соответствии с концепцией массового доступа к качественному образованию независимо от места проживания человека и его статуса. Доступность данных онлайн-курсов, основанных на масштабном интерактивном участии слушателей, позволила им стать популярным образовательным средством, с помощью которого вузы устанавливают контакт с нетрадиционной аудиторией.

Впервые термин «массовые открытые онлайн-курсы» был введен в 2008 году Дэйвом Кормье, представителем лагеря канадских коннективистов, принимающих непосредственное участие в развитии теории учебной деятельности в сети. Первоначально курс был разработан для небольшой группы студентов, однако, позже количество участников достигло более 2300 человек [5].

В научной литературе имеются несколько определений массовых открытых онлайн-курсов. Суть этих определений сводится к тому, что это бесплатный для большого количества людей курс обучения, доступный в Интернете: желающий обучаться по MOOC входит на сайт и регистрируется. Формат зависит, главным образом, от цифрового учебного материала (видео, pdf-файлы и т. д.) и взаимодействия с пользователем (например, через форумы). Довольно часто участники имеют возможность получить сертификат, но, как правило, они не получают никаких кредитов за участие в MOOC (таблица 1).

Таблица 1 – Сравнение традиционных курсов и MOOC

Характеристики	Традиционные курсы	MOOC
Доступность	только для одного курса слушателей	для всех желающих
Установка	формальная	неформальная
Длительность	50-минут	6-12 минут видео-фрагмент
Содержание курса	предварительно подготовленный контент	xMOOC/cMOOC
Подход	структурированное обучение	коннективизм

К сожалению, следует отметить, что с наступлением эры MOOC мало внимания стало уделяться тому, как информационные технологии влияют на сферу образования. Высшие учебные заведения активно представлены на рынке массовых онлайн-курсов, но образовательное сообщество до сих пор располагает малым количеством данных о стратегической важности электронного обучения (e-learning) в целом.

Безусловно, ценность и значимость онлайн-курсов не вызывает сомнений. По мнению многих исследователей, e-learning меняет подход к обучению и преподаванию, являясь катализатором будущих изменений в методах преподавания. К положительным особенностям следует отнести и потенциал электронного обучения в условиях массового образования.

На наш взгляд, развитие данного направления предоставляет огромную возможность доступа к качественному образованию без географических, социальных или финансовых ограничений. Перспективы данного вида обучения невозможно оценить в полной мере. Поскольку современная действительность требует организации образования нового типа с акцентом на мировую систему образования и научно-технический прогресс, возникает необходимость увеличения массовых онлайн-курсов. Возможно, в ближайшем будущем MOOC станут форматом для университетского образования, однако точных прогнозов в результатах обучения нет, поэтому до сих пор ни один университет не разрабатывает свою будущую политику полностью, исходя из MOOC.

Безусловно, подобные курсы предлагаются англоговорящими университетами США и Великобритании, в которых сторонники данной формы обучения выражают открытое желание взаимодействовать с другими странами и культурами. К примеру, Coursera стремится обеспечить «осмысленное обучение для миллионов студентов по всему миру, которые никогда бы не получили доступ к образованию подобного качества».

Совершенно очевидно, что многие студенты в процессе обучения сталкиваются с языковым барьером, поэтому мотивация улучшения своих знаний в изучении английского языка для академических целей приводит их к участию в MOOC. В этой связи можно констатировать, что растущий интерес к массовым и открытым возможностям онлайн-обучения очевиден, он открывает большие возможности для формирования языковой и лингвистической компетенции обучающихся. Так, Web 2.0 и Web 3.0 технологии успешно обеспечивают интерактивную живую языковую учебную среду, которая обеспечивает

сотрудничество участников, автономию и самоуправление обучающихся. Данные технологии позволяют эффективно реализовать их образовательную потребность в изучении иностранных языков на международном уровне из-за «глобализации» общества, в котором мы живем, работаем и учимся.

Таким образом, открытый формат онлайн-курса, его гибкость, бесплатное участие, отсутствие необходимости их посещать позволяют заключить следующие выводы:

- создание массовых онлайн-курсов обеспечивает качественное образование для всех желающих и является одним из перспективных направлений развития электронного обучения в мире;
- развитие MOOK осуществляется стремительными темпами на образовательной платформе Coursera: за три года существования количество курсов выросло более чем в пять раз, а количество слушателей почти в пятнадцать раз;
- развитие онлайн-курсов оказывает существенное влияние на развитие традиционного образования, например, когда слушатели смогут собирать свои степени с использованием MOOK.

Итак, использование и внедрение электронных курсов и ИКТ услуг в учебно-педагогический процесс, а также применение электронных модульных программ, несомненно, оказывают существенное влияние на уровень профессиональной подготовки будущих преподавателей английского языка и, соответственно, на качество языковой подготовки обучающихся.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Rodriguez, J. Fundamentals of 5G Mobile Network. John Wiley & Sons, Ltd., 2015. 334 p
- 2 Shuminoski, T., Janevski, T. Lyapunov Optimization Framework for 5G Mobile Nodes with Multi-Homing // IEEE Communications Letters. 2016. Vol. 20. No. 5. P. 1026-1029.. doi: 10.1109/LCOMM.2016.2540622
- 3 Shuminoski, T., Janevski, T., Risteski, A., Bogdanoski, M. Security and QoS framework for 5G and Next Generation Mobile Broadband Networks // IEEE EUROCON. 2017, Ohrid, Macedonia, 6-8 July 2017.
- 4 Recommendation ITU-T E.804 (02/2014): QoS aspects for popular services in mobile networks. URL: <https://www.itu.int/rec/T-REC-E.804/en> (retrieved on: 29.09.2017).
- 5 Батаев А. В. Перспективы развития курсов MOOC в e-learning // Молодой ученый. — 2015. — №19. — С. 359-362. — URL <https://moluch.ru/archive/99/22304/> (дата обращения: 22.10.2018).

УДК 378

Сері Л.Т.

докторант КазУМОиМЯ им.Абылай хана
специальность 6D011900-ИЯ2ИЯ
Алматы, Казахстан
e-mail:seri.lyazzat@mail.ru

ЦИФРОВЫЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ РЕСУРСЫ И ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ИНОЯЗЫЧНОМ ОБРАЗОВАНИИ (опыт Казахского Университета Международных Отношений и Мировых Языков им.Абылай хана)

Аннотация: В статье рассматриваются современные направления в использовании цифровых образовательных ресурсов и информационно-коммуникационных технологий в иноязычном образовании, на опыте использования ЦОР и ИКТ в Казахском Университете Международных Отношений и Мировых Языков имени Абылай хана, для формирования открытого образования, позволяющего повышать компетентность специалиста в условиях конкурентного общества.

Ключевые слова: цифровые образовательные ресурсы, ИКТ, электронное обучение, иноязычное образование, открытое образование, MOOK.

Seri L.T.

doctoral student at KazAUIR&WL
specialty 6D011900-FL2FLs
Almaty, Kazakhstan
e-mail:seri.lyazzat@mail.ru

DIGITAL EDUCATIONAL RESOURCES AND INFORMATION-COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN FOREIGN-LANGUAGE EDUCATION

(experience of Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages)

Abstract: The article considers the current trends in the usage of digital educational resources and information-communication technologies in foreign language education, on the experience of using digital resources and ICTs at the Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages, in order to form an open education that allows to increase the competence of a specialist in a competitive society conditions.

Keywords: digital educational resources, ICT, e-learning, foreign-language education, open education, MOOC.

Система казахстанского образования, в том числе и система иноязычного образования в последние годы переживает кардинальные изменения. И эти изменения в большей степени связаны с более высокими требованиями рынка труда к системе профессионального иноязычного образования.

Необходимо отметить, что правомерно вести речь именно о модернизации образовательной системы, системы иноязычного образования (ИЯО), предполагающей сохранение социальных и методологических основ с внесением оперативных изменений по обеспечению новых требований к качеству и профессиональному уровню подготавливаемых специалистов, так как цифровые и информационно-коммуникационные технологии используются не только для получения информации, но и для модернизации образования в целом, в том числе ИЯО. [1; 2].

Модернизация ИЯО, методической платформой которой является когнитивно-лингвокультурологическая методология ИЯО, определяющая объектом научного познания междисциплинарный конструкт «язык – культура – личность» во взаимосвязи всех его составляющих, представляет собой сложный, целостный процесс социокультурной деятельности, заключающийся в достижении управляемого позитивного качественного изменения социальной системы, процесс особой многоплановой трансформации всех элементов системы ИЯО. [3].

Качество обучения иностранным языкам в высшей школе на современном этапе напрямую зависит от цифровизации, а именно от уровня внедрения цифровых технологий нового поколения в образовательный процесс, а также использования их методического и дидактического потенциала в иноязычном образовании.

Под понятиями «цифровизация», «цифровые технологии и цифровые образовательные ресурсы в иноязычном образовании», в учебно-методической литературе понимаются методы, технологии, способы и алгоритмы сбора, применения, представления, структурирования и передачи информации с применением цифровых и информационно-коммуникационных средств, анимации, видео-и-аудио-средств программно-компьютерной техники и средств телекоммуникации, видеоконференций, средств общения на иностранном языке в режиме реального времени и др. для изучения иностранного языка. Информационные и цифровые технологии, как правило, представляют собой такие технические средства как аудио, видео, компьютер, Интернет.

Не секрет, что обучающиеся проявляют живой интерес к информационным и цифровым технологиям в иноязычно-образовательной сфере и, в данной ситуации, несомненно, ИКТ и ЦОР имеют ряд положительных элементов, существенно влияющих на процесс обучения, и в частности, на процесс обучения иностранному языку.

Широкое использование средств информационно-коммуникационных и цифровых технологий в иноязычном образовании определяет их стремительное внедрение в учебный процесс и способствует модернизации образовательного пространства высшей школы. Важной составляющей педагогического мастерства учителя в современных условиях развития общества становится его соответствие уровню развития науки и техники, его умению решать профессиональные задачи с применением ИКТ и цифровых образовательных технологий.

Применение компьютеров на уроках иностранного языка существенно повышает интенсивность иноязычно-образовательного процесса. Интерактивное иноязычное обучение с помощью обучающих компьютерных программ способствует реализации целого комплекса методических, педагогических, дидактических, психологических принципов, делает процесс иноязычного обучения более интересным и живым. Такой способ иноязычного обучения дает возможность учитывать темп работы каждого обучающегося. В это же время преобразуется ценностно-смысловая сфера обучающегося, увеличивается его познавательная деятельность, что, несомненно, способствует эффективному повышению уровня знаний и умений на иностранном языке. Однако необходимо помнить, что компьютер не может заменить учителя иностранного языка в учебном иноязычно-образовательном процессе. Здесь необходимо тщательное планирование времени работы с компьютером на занятии, в интернете на уроке, с ЦОР-ами и ИКТ-технологиями, и использовать его только тогда, когда этого требует иноязычно-образовательный процесс.

Цифровые и ИКТ технологии в иноязычном обучении позволяют более красочно с использованием анимаций преподнести изучаемый предмет, что дает возможность лучше его понять и что немаловажно мотивировать обучающихся к изучению иноязычного материала. Цифровые и компьютерные технологии меняют наш образ жизни, способы общения, стиль мышления и образ мыслей, чувства, каналы

влияния на других людей, социальные и профессиональные навыки и поведение. Окружение хайтека – компьютеры, смартфоны, видеоигры, интернет-поисковики – перекраивает мозг человека и дает возможность ему самостоятельно найти любую интересующую его информацию. Поэтому воспитание цифровой грамотности у обучающихся, начиная со школьной скамьи, является одним из важных условий формирования современной личности. [4]

Таким образом «внедрение ИКТ и ЦОР способствует достижению основной цели модернизации образования – улучшению качества обучения, увеличению доступности образования, обеспечению гармоничного развития личности, ориентирующейся в информационном пространстве, приобщенной к информационно-коммуникационным возможностям современных технологий и обладающей информационной культурой» [5].

В обучении иностранному языку широкое использование получили мультимедийные технологии, основными средствами которых являются звук, текст, видео. Невозможно представить иноязычно-образовательный процесс без мультимедийных презентаций. Именно проектная деятельность – это значимая сторона использования информационных технологий на уроках иностранного языка.

Метод проектов – это «способ достижения дидактической цели через детальную разработку проблемы (технологии), которая должна завершиться вполне реальным, осязаемым практическим результатом, оформленным тем или иным образом; это совокупность приёмов, действий учащихся в их определённой последовательности для достижения поставленной задачи – решения проблемы, лично значимой для учащихся и оформленной в виде некоего конечного продукта» [6].

Благодаря проектной деятельности обучающиеся могут самостоятельно выбрать тему своей творческой работы или профессионального проекта, используя различные источники информации, в том числе на иностранном языке, выбрать способ ее демонстрации. Кроме того, с помощью метода проектов обучающимся предоставляется прекрасная возможность использовать иностранный язык в ситуациях повседневного общения и профессиональной коммуникации.

Проектная деятельность способствует совершенствованию ИКТ-и-цифровых навыков работы обучающихся с компьютером и другими современными техническими средствами. Обучающиеся осваивают электронные версии словарей, справочников, энциклопедий; расширяют языковые знания; повышают уровень практического использования иностранного языка, а также уровень профессиональной коммуникации.

Мультимедийные технологии наиболее продуктивно отвечают дидактическим целям современного урока и немыслимы без использования ЦОР-ов и ИКТ. Если рассмотреть этот процесс с дидактической точки зрения, то учебный аспект предполагает осознание обучающимися учебного материала; развивающий аспект предполагает развитие познавательного интереса обучающихся, творческих способностей, способностей к догадке, сравнению, сопоставлению, формированию заключений; воспитательный аспект способствует обеспечению стимулирования речемыслительной деятельности обучающихся и их социальной активности.

Использование цифровых и интернет-технологий предполагает увеличение контактов, дает возможность обмениваться социокультурными ценностями, усиленно изучать иностранный язык, преодолеть коммуникативный барьер, развивать творческий потенциал и профессиональную коммуникацию.

Итак, ресурсы Интернет можно применять:

- для поиска необходимой информации в рамках кейсово-проектной деятельности;
- для самостоятельного изучения иностранного языка в дистанционном режиме;
- для развития творческого потенциала обучающихся (участие в различных конкурсах, олимпиадах, викторинах, конференциях, международных проектах и др.);
- для самостоятельной подготовки к экзаменам, гос. аттестации, ЕНТ, повышения профессиональной квалификации и др.;
- для смешанно-дистанционного изучения иностранного языка под руководством педагога;
- для поиска необходимого иноязычного материала (в том числе видео- и аудио) во время подготовки к уроку, лекции на иностранном языке, внеклассному мероприятию и т.п.

Наш университет КазУМОиМЯ им.Абылай хана имеет все необходимые технические средства для проведения интерактивных занятий с использованием современных средств обучения: мультимедийные и лингафонные кабинеты с достаточным количеством компьютеров с доступом в Интернет, электронные читальные залы с доступом к электронным библиотекам Казахстана и России, информационно-библиотечную международную службу и др, т.е. развитую инфо-коммуникационную иноязычно-

обучающую среду, что позволяет более эффективно решить целый ряд лингводидактических задач. К данным задачам можно отнести:

1) развитие умений иноязычного аудирования с помощью оригинальных звуковых материалов глобальной сети; контроль правильности прослушанного материала;

2) развитие рецептивных грамматических умений чтения на иностранном языке, используя тексты Интернет разного уровня сложности; обучение технике чтения вслух; совершенствование лексических и грамматических навыков чтения; развитие умений выделения в тексте основной, второстепенной и других видов смысловой информации; контроль понимания прочитанного текста;

3) развитие иноязычных грамматических умений продуктивного письма; активизация грамматических навыков с помощью тестовых программ; использование справочно-информационной литературы по грамматике, в случае обнаружения ошибки;

4) формирование навыков иноязычного письма, отправляя ответы партнерам с помощью электронной почты; написание сочинений, эссе, рефератов и других видов работ совместного творчества;

5) развитие рече-коммуникативных умений на иностранном языке с использованием веб-камер и видеосвязи Скайп, TrueConf, Skype-for-Business; развитие умений иноязычной монологической и диалогической речи для обсуждения проблемы, представленной педагогом, обучающимися на основе материалов Интернет;

6) пополнение лексического запаса обучающихся с учетом социально-политического устройства общества, культуры и традиций государства; контроль уровня словарного запаса обучающихся с помощью тестовых, игровых обучающих программ сети Интернет; использование электронных словарей на иностранном языке и других информационных источников для оказания поддержки;

7) развитие лексико-грамматических умений перевода; контроль правильности перевода; использование текстового редактора, системы машинного перевода с целью приобретения умения редактирования текста; использование электронных словарей, справочников, глоссариев для оказания справочно-информационной поддержки;

8) расширение кругозора обучающихся на основе лингвострановедческого материала глобальной сети, включающий в себя особенности культуры, традиций страны изучаемого языка, речевой этикет, особенности речевого поведения народа в ситуациях общения;

9) обучение различным видам анализа текста на иностранном языке; развитие умений преодоления языковых барьеров самостоятельно; использование автоматизированных словарей, электронных энциклопедий и других справочников для оказания информационной поддержки с помощью экстралингвистической информации;

10) формирование устойчивой мотивации к изучению иностранного языка с помощью различных материалов сети Интернет.

Однако, несмотря на все преимущества информационных технологий, они не могут полностью заменить учителя иностранного языка. Нельзя забывать о воспитательных функциях преподавателя, которые не могут быть реализованы только посредством ИКТ. ИКТ – это способ поддержки познавательной деятельности обучающегося, его саморазвития и самообразования.

Далее приведены некоторые из мультимедийных программ для обучения английскому языку: “Ready for FCE” (Pearson Longman ELT, 2015), “Ready for CAE” (Pearson Longman ELT, 2015), “New Opportunities (Russian Edition) Pre/Intermediate/Upper-Intermediate/Advanced Teacher’s Book with Test Master CD-ROM” (издательство “Pearson Longman ELT”, 2007), “Профессор Хиггинс. Английский без акцента!” (издательство «Истра Софт», 2007), мультимедийное пособие “Болек и Лелек учат английский” (издательство “Новый диск”, 2006), компьютерная программа “Английский язык. 6-11 классы” (Издательство “Учитель”, 2008), компьютерная программа “Профессор Хиггинс. Английский без акцента” (издатель “1С”, 2007), компьютерная игра “Дракоша и занимательный английский” (издатель “Медиа 2000”, 2006) и многие другие программы.

Обучающие программы по иностранному языку способствуют росту мотивации обучающихся по предмету, развитию умений аудирования, чтения, говорения, письма на иностранном языке, выработке навыков контроля и самоконтроля обучающихся.

Однако большинство обучающих компьютерных курсов и электронных пособий, имеющих в продаже на сегодняшний день, не всегда отвечают требованиям типовых учебных программ, поскольку, они предполагают индивидуальную работу, самостоятельное изучение иностранного языка.

Таким образом, применение цифровых образовательных ресурсов и информационно-коммуникационных технологий в иноязычном образовании является не только требованием времени, но

и способствует повышению качества иноязычного образования, поскольку дают возможность визуально с использованием анимаций преподнести изучаемый материал, который включает в себя различные видеоматериалы лингвострановедческого характера, тексты для аудирования, создание проектов (в том числе видео), мультимедийных презентаций, решение кейсово-профессиональных задач, использование электронных словарей, энциклопедий, справочников и т.п.

Информационные и цифровые технологии на уроках иностранного языка позволяют создавать презентации, проекты, сайты, публикации; участвовать в разработке и создании дидактического материала, мультимедийных курсов; проводить онлайн тестирование; проводить телемосты с использованием веб-камер; использовать электронную библиотеку; использование Интернет-ресурсов в профессиональных целях и др.

Итак, использование ЦОР и ИКТ на уроках иностранного языка способствует формированию и совершенствованию как общеучебных, так и профессиональных умений и навыков обучающихся; расширению их потенциала иноязычной коммуникации; проявлению самостоятельности в работе над учебным материалом; развитию творческого потенциала обучающихся, их познавательной активности; созданию увлекательного урока на иностранном языке, что способствует формированию современной иноязычной личности, обладающей информационной культурой и цифровой грамотностью.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кунанбаева С.С. Компетентностное моделирование профессионального иноязычного образования. – Алматы, 2014. – 208с.
2. Кунанбаева С.С. Стратегические ориентиры высшего иноязычного образования. - Алматы: ТОО РПИК «Дәуір», 2015. – 204с.
3. Кунанбаева С.С. Теория и практика современного иноязычного образования. - Алматы: Эдельвейс, 2010.- 344с.
4. Джусубалиева Д.М. Цифровые технологии – веление времени.// Вечерний Алматы, 25.01.2018. Режим доступа: <http://vecher.kz/incity/tsifrovye-tekhnologii-velenie-vremeni> (дата обращения 23.10.18)
5. Захарова И.Г. Информационные технологии в образовании: Учеб.пособие для студ.высш. пед.учеб. заведений. – М.: Академия, 2007.
6. Полат Е.С. Метод проектов на уроках иностранного языка//Иностранные языки в школе. – 2000. – № 2, № 3.
7. Ефременко В.А. Применение информационных технологий на уроках иностранного языка// ИЯШ. – 2007. – №8.
8. Сайков Б.П. Организация информационного пространства образовательного учреждения: практическое руководство/Б.П. Сайков. – М.: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2005.
9. Селевко Г.К. Педагогические технологии на основе информационно-коммуникационных средств. – М.: НИИ школьных технологий, 2005.
10. Коптюг Н.М. Интернет-уроки как вспомогательный материал для учителя английского языка// Иностранные языки в школе. – 2000. - № 4. – С. 54-59.

UDC 378.1

**Dr. Taskin E.,
Oralbekova.D.O.,**
teacher of ICT
of Ablai Khan KazUIR and WL,
Almaty, Kazakhstan
e-mail: erkantaskin@gmail.com, dinaoral@mail.ru

ELECTRONIC TEXTBOOKS AND “BOOK READERS” IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS AS A QUALITATIVELY NEW LEVEL OF TAKING FOREIGN LANGUAGE EDUCATION IN RK

Abstract: The authors of the article are considering the question of usage of electronic textbooks in the Kazakh University of International Relations and World Languages after Abylai Khan (KazUIR&WL). The introduction of electronic resource, using inter-university electronic libraries systems (ELS), the widespread use of multimedia electronic textbooks in educational activities contributes to raising the level of professional training of Kazakhstan specialists, which will increase the level of foreign language education in general. The Republic of Kazakhstan is not an exception. According to the strategy of development 2015 – the education industry should be totally digitalized. Therefore, the Ministry of Science and Education works on the digitalization of Education and Science in three main directions – the development of information in the system of secondary school, the automation of the process of administration of education and science, and the preparation of IT proficient teachers.

Keywords: electronic textbooks, electronic library system, multimedia, electronic distance education, animation, digitalization of education.

Ташкын Э.,

доктор

Оралбекова Д.О.,

преподаватель ИКТ

КазУМОиМЯ им. Абылай хана,

Алматы, Казахстан

e-mail: erkantaskin@gmail.com, dinaoral@mail.ru

ЭЛЕКТРОННЫЕ УЧЕБНИКИ И «БУКРИДЕРЫ» В ВУЗАХ — КАК КАЧЕСТВЕННО НОВЫЙ УРОВЕНЬ ПРИ ПОЛУЧЕНИИ ИНОЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В РК

Аннотация: Авторы статьи рассматривают вопрос применения современных электронных учебников в Казахском университете международных отношений и мировых языков им. Абылай хана (КазУМОиМЯ). Внедрение электронного ресурса, использование систем межвузовских электронных библиотек (СЭБ), повсеместное использование мультимедийных электронных учебников в образовательной деятельности – способствует повышению уровня профессиональной подготовки казахстанских специалистов, что повысит уровень иноязычного образования в целом. В соответствии со стратегией развития 2015 года отрасль образования должна быть полностью оцифрована. Таким образом, Министерство науки и образования работает над цифровизацией образовательного процесса по трем основным направлениям: развитие в сфере среднего и высшего образования, автоматизация процессов управления и подготовка ИТ-педагогов.

Ключевые слова: электронные учебники, электронно-библиотечная система, мультимедийные средства, анимация, электронное дистанционное образование, цифровизация образования.

The experience of introducing electronic educational resources and electronic textbooks in the row of developed countries shows active and positive results in the methods of teaching the educational material, its comprehensibility by students and the degree of perception within understanding and memorization of educational material.

“Electronic textbook (ET) is a complex set of programs on electronic devices operating on Android, IOS and Windows platforms, which allows students to demonstrate, in addition to texts, teaching multimedia material that also contains interactive blocks of knowledge testing, updated from a centralized source” - approved general educational base of the Ministry of Education of the Republic of Kazakhstan [1, p.390]. For a better understanding, assimilation, and memorization of the material, it is necessary to use technical capabilities together: animation, sound, color, illustrations and other multimedia tools. Videos or animations should accompany sections that are difficult to understand in plain language or on paper. The inclusion of special animation fragments will help to model complex physical, chemical, technical, technological processes and show them in a virtual context, which will undoubtedly improve the quality of education and the level of training of specialists as well.

Now, mainly most modern electronic textbooks are electronic texts with illustrations. Almost all teachers admit the ease of use of the electronic textbooks by students, increasing students’ motivation and interest in working with a school subject with the help of a technical device, pleasure when using EI in the classroom and during independent work [2, p.82]. The electronic textbook should contain hyperlinks to the encyclopedias embedded in the medium and cross-sectional links between sections of the textbook, it can listen to and view educational audio and video materials, undergo testing, self-training. Unfortunately, all these progressive teaching methods are not accessible to all yet for a number of reasons. An electronic textbook is a complex, licensed and authoring program, and often - not cheap. But in connection with the digitalization of modern Kazakhstan society, it is necessary to introduce everywhere in all educational institutions the latest technologies of the educational process, to increase the computerization and electronic equipment of all target audiences of the universities of the Republic of Kazakhstan. In connection with the all above, the integration of thematic electronic textbooks and electronic distance education with a common server hub-resource from the Ministry of Education of the Republic of Kazakhstan is necessary in foreign language education, which will enable fast access (through students’ gadgets) to any information, analysis and content of the educational program to common multimedia base of RK. And this is a very important content. Thus, the effectiveness of the educational process is enhanced by an individual approach to each student receiving education using electronic textbooks, as well as during distance education using EI. Each student receives the conditions for the formation of his personal, individual learning path. There is a possibility of continuous evaluation of the results of each student’s work, and the teacher’s portfolio is automatically updated. Also, there is a convenient form of communication and motivation for interaction with all participants involved in a single multimedia base, as a standard program with leading teachers specializing in the course.

In modern conditions of the necessity of introducing electronic library systems into universities, it is essential

to understand what their direct consumers - students and teachers think about learning resources in electronic form, what factors influence the choice of an electronic textbook, on what conditions students are ready to access it, how teachers create new forms of textbooks [3]. In order to clarify these and other topical issues of the use of electronic textbooks in universities, an exclusive survey was conducted of students of the Kazakh University of International Relations and World Languages after Ablai Khan. The analysis showed that for those students who prefer text formats, important factors are:

- comfort, ease of use - 40.6%;
- format accessibility - 32.7% for the use of mobile platforms;
- simplicity and visibility of multimedia files - 13.8%;
- the ability to type in any comments in the EU - 6.7%;
- support by different types of devices (tablets, book readers, laptops) - 6.2%.

During the survey, the respondents expressed some suggestions for the developers of e-learning resources:

- create a base of textbooks on narrow specialties (narrow-profile);
- compare the degree of understanding of texts by students working with e-textbooks and books;
- create well-structured resources corresponding to the educational programs of European and Asian countries;
- increase the information richness of products;
- promptly update content that quickly becomes obsolete.

Another critical requirement for e-textbooks is the provision of information no less than classic printed textbooks give. Also, in the opinion of survey participants, it is necessary to use the possibilities of modern multimedia as widely as possible in order to provide the necessary visibility and interactivity of an electronic textbook. For this, as teachers note, “it is desirable that the groups creating e-textbooks include not only content authors, but also designers and technical specialists.”

“A comprehensive analysis of the two blocks of research - student and teaching - confirms the main trend: electronic textbooks are increasingly becoming a part of the academic and scientific life of universities, and also their attitudes are changing. At the same time, the issues of legacy and quality of electronic resources are acute. In this regard, university libraries, publishing structures, and university administrations should pay special attention to coordinating the assessment of emerging e-learning products, informing students and teachers, establishing prompt feedback with developers, as well as the legal aspects of using electronic textbooks by students and teachers “[4, p.703].

As shown by preliminary analysis, only 5% of the surveyed students do not use electronic textbooks. The results are presented for other students who use e-textbooks often (40.4%) and from time to time (59.6%). The analysis showed that the overwhelming majority of students (70.2%) download the resources they need from the Internet. For 10.3% of respondents, another university source is the university library, for 15.2%, the teachers’ own developments. Subscribing to paid resources and buying textbooks in stores occupy extremely low shares - 1.2% (Table 1).

Table 1 - Sources of obtaining electronic textbooks

Sources	The percent of the participants in the survey
Internet resources	70,2
University Library	10,3
University E-course	9,2
Public state Library	5,8
Provide the department of universities	3,3
Purchase online store	1,2

As for subjects, courses in which students find e-textbooks, the analysis showed their great diversity (Table 2).

Table 2 - Subjects, courses in which students use e-textbooks

Title of subject	The percent of the participants in the survey
Information and communication technology	45,2
Digitalization of professional activities	30,6
History, sociology	10,5

Economics, management, marketing	25,8
Foreign languages	40,2
Foreign philology	23,3
Right	15,4
Other	11,3

The purpose of this article and the analysis is to inform the scientific community, state educational institutions and the business community about developments in the field of creating and using information resources, providing relevant and practical information in accordance with the thematic focus of foreign language education, exchange of experience and knowledge in areas of creating multimedia electronic books. It should be admitted that currently there are many types of software for creating large and small electronic textbooks, and entire libraries, including both foreign (SOLR, Greenstone), Russian (Libra and Irbis) systems, as well as Kazakhstani (MOOCs. kz, e-learning). They implement library processes - the cataloging of full texts and the organization of search on the electronic library website [5, p.38]. In the case of the creation of an electronic library by specialists and for specialists in a particular subject area, additional problems arise when introducing an electronic vocational education system. Creating your own electronic content at the moment is one of the main challenges facing modern university libraries.

According to “the plan of the nation - 100 concrete steps to implement the five institutional reforms of the Head of State Nursultan Nazarbayev”, in October 2018, the Ministry of Education launched the project “Free electronic versions of textbooks for Kazakhstan.” Download free electronic versions of textbooks in Kazakhstan will be available in October. In order to do this, you will need to use the QR code [6]. Kazakhstan University of International Relations and World Languages. Ablai Khan was one of the first to effectively manage the university’s electronic resources in the systems for servicing the digitization process, creating the infrastructure for long-term storage of content and metadata, as well as about the formats they are provided to readers and university students.

The process of informatization of all spheres of society has led to a qualitatively new form of organization of information resources, their storage, and access to them. In this regard, there is an increase in the activities of university libraries. First of all, it concerns the simplification of access to the sources sought and the possibility of the most quick search for the necessary information. One of the ways to optimize the search and retrieval of information is the use of electronic library systems (ELS).

The advantages of using multimedia e-books and textbooks are obvious; they allow us to interact in a network system, share resources at different levels: local, national and international. The digital industry and smart economy require high-quality multimedia multilingual, foreign language e-books and electronic library.

REFERENCES

1. Aleshkina OV The use of electronic textbooks in the educational process / O.V. Aleshkina // Young scientist. - 2012. - №11. - p. 389–391.
2. Electronic textbooks: Recommendations for the development, implementation and use of interactive multimedia electronic textbooks of a new generation for general education based on modern mobile electronic devices. - M.: Federal Institute for Educational Development, 2012. - 84 p.
3. http://www.aselibrary.ru/press_center/journal/ubook/ubook3226/ubook32264293/ubook322642934307/ubook3226429343074308/
4. Bosova L.L. Electronic textbook: yesterday, today, tomorrow / L.L. Bosova, N.E. Zubchenok // Educational technologies and society. - Kazan, 2013. - №3. - P. 16. - p. 697–712.
5. D.M. Dzhusubaliyeva, D.V. Yelantsev, D.O. Oralbekova. Prospects for the use of modern information technology in education. New information technologies in education.- Application of “1C” technologies for the formation of an innovative environment of education and business: a collection of scientific papers of the 5th Kazakhstan Scientific Practical Conference. - Astana, 2015. - p. 37-41.
6. <https://www.zakon.kz/4932169-besplatnye-elektronnye-versii.html> (дата обращения 25.10.18)

Тажигулова А.И., д.п.н., доцент,
Артыкбаева Е.В., д.п.н., доцент,
Тусубаева Ж.М., к.п.н., доцент,
Арыстанова А.Ж., к.п.н.,
Национальный центр информатизации,
г. Алматы, Казахстан
e-mail: nci@nci.kz, rcie@mail.ru

ЦИФРОВИЗАЦИЯ ИНОЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В СРЕДНЕЙ ШКОЛЕ

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы использования цифрового образовательного контента в процессе иноязычного образования, отечественный опыт разработки компьютерных мультимедийных обучающих программ для изучения английского языка в средней школе.

Ключевые слова: цифровизация, иноязычное образование, цифровой образовательный контент, методы электронного обучения, средняя школа.

Tazhigulova A.I., doctor of pedagogical sciences,
Artykbayeva Y.V., doctor of pedagogical sciences,
Tusubayeva Zh.M., candidate of pedagogical sciences,
Arystanova A.Zh., candidate of pedagogical sciences,
National center of informatization,
Almaty, Kazakhstan
e-mail: nci@nci.kz, rcie@mail.ru

DIGITALIZATION OF FOREIGN LANGUAGE EDUCATION IN THE SECONDARY SCHOOL

Abstract: The article describes the use of digital educational content in the process of foreign language education, the domestic experience in the developing of computer multimedia learning programs for learning English in the secondary school.

Keywords: digitalization, foreign language education, digital educational content, e-learning methods, secondary school.

Процессы глобализации, затронувшие все страны в XXI веке, неизбежно влекут за собой новые вызовы системе образования. Среди них можно выделить два: первый — необходимость изучения иностранных языков; второй — необходимость уверенного использования цифровых технологий. Эти вызовы нашли отражение в Посланиях народу и выступлениях Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева, который подчеркивает: «...английский язык является языком новых технологий, новых производств, новой экономики. В настоящее время 90% информации создается в мире на английском языке. Каждые два года ее объем увеличивается в два раза. Без овладения английским языком Казахстан не достигнет общенационального прогресса... Наряду с этим нужно уделить большое внимание формированию IT-знаний» и навыков самостоятельного поиска информации [1].

Изучение английского языка в средней школе начинается с самого первого класса. Как указывается в учебной программе, цель уроков английского языка в начальной школе — вызвать интерес к общению на английском языке, достичь уровня языковых навыков А 1, подготовить учащихся к дальнейшему изучению отдельных предметов на английском языке. [2].

Цифровизация призвана ускорить инновационные процессы в иноязычном образовании, необходимые для успешной интеграции в мировое образовательное пространство. Использование в учебном процессе цифрового образовательного контента (электронных учебников, мультимедийных обучающих программ, интернет-ресурсов) становится одной из ведущих тенденций в современной системе казахстанского школьного образования, так как решает задачу интеграции изучения иностранных языков и формирования навыков владения цифровыми технологиями.

В условиях современного информационного общества реальность такова, что школьники сталкиваются с цифровыми технологиями с самого раннего детства, их использование — уже норма для детей. Поэтому так важно, чтобы цифровые технологии стали не только средством развлечения, но и средством обучения.

Задачами разработки цифрового образовательного контента по английскому языку для школы являются практическое освоение английского языка, формирование коммуникативной компетенции школьников, достаточной для удовлетворения потребностей общения в бытовой, учебной, социокультурной и официально-деловой сферах. Как считает профессор Г. К. Нургалиева, электронные учебные издания

не должны копировать бумажные учебники или другие печатные ресурсы, а представлять собой автоматизированный процесс обучения с учетом закономерных этапов урока: восприятие-осознание-осмысление-закрепление-обобщение-применение [3].

ЭУИ по английскому языку должны содержать мультимедийные объяснения учебного материала и практические тренировочные интерактивные задания по *каждой* учебной теме. Мультимедийные объяснения призваны облегчить вхождение учеников в лексическую тему, создать определенный фон для изучения лексического, грамматического и стилистического материала, придать урокам дополнительный ситуативный аспект. Объяснение грамматических правил должно озвучиваться профессиональными дикторами (желательно — носителями языка) и подаваться в сюжетной, визуализированной форме с помощью анимаций, рисунков, таблиц, схем, что будет способствовать более точному усвоению произношения.

Большое место в процессе обучения английскому языку занимает формирование практических умений и навыков по различным видам речевой деятельности: чтению, аудированию, говорению, письму. Это процесс длительный и требует систематической и целенаправленной работы. Использование электронных учебных изданий на уроках английского языка позволит более эффективно формировать и развивать у школьников такие навыки за счет применения интерактивных заданий, которые потребуют от ученика выполнения разнообразных действий и видов учебно-познавательной деятельности, в том числе: аудирование — восприятие текста на слух в сопровождении видео или анимации, непосредственно чтение, тренировочные упражнения по тексту, нацеленные на развитие памяти учащегося, навыков логического мышления, письмо — написание букв, слов, предложений и т.д.; говорение — озвучивание рисунков по тексту, работа с диалогом, составление собственного диалога и т.д.

Можно привести замечательный пример разработки мультимедийных обучающих программ по английскому языку нашими специалистами совместно с сингапурскими коллегами в 2005-2006 гг., когда многие школы были оснащены мультимедийными лингафонными кабинетами [4]. В результате реализации казахстанско-сингапурского проекта мы впервые увидели пример *комплексного* внедрения информационно-коммуникационных технологий в школьное образование, когда в школы одновременно было установлено не только компьютерное оборудование и соответствующая мебель, но и прикладное программное обеспечение учебного назначения, а также проведено обучение учителей.

В мультимедийные кабинеты были установлены ученические компьютеры, соединенные локальной сетью, учительский компьютер как сервер, мультимедийный проектор с экраном или интерактивные доски. В рамках этого проекта также впервые в нашей республике были внедрены сетевые технологии обучения Multimedia Education Resource Interactive Teaching System (MERiTS): MERiTS CRMS – система управления классом, дающая возможность организации работы учеников в парах, в микрогруппах, наблюдения и корректировки работы детей учителем со своего компьютера и т.д.; MERiTS LMS – это система управления процессом обучения, обеспечивающая полный интегрированный набор средств, которые автоматизируют администрирование процесса обучения.

Но наиболее важной составляющей данного проекта, на наш взгляд, является разработка и установка в мультимедийных кабинетах — мультимедийных обучающих программ (Courseware) по казахскому, английскому и русскому языкам со 2 по 11 классы, встроенных в архитектуру LMS и разработанных в соответствии со стандартами среднего общего образования Республики Казахстан. Courseware обеспечивает включение школьников в ведущие виды речевой деятельности: аудирование, говорение, чтение, письмо на основе многочисленных анимаций, озвученных текстов, диалогов, интерактивных заданий, игр, кроссвордов, тестирующих упражнений и т.п. Текстовые материалы программы знакомят учащихся с английской культурой, содержат лексику, отражающие нормы речевого общения, принятые в стране изучаемого языка. Тексты построены на аутентичных материалах. Страноведческий аспект базируется на принципе сравнения, информация о стране изучаемого языка обогащает и помогает лучше осознать собственную культуру, развивает кругозор учащихся; вызывает и формирует патриотические чувства.

В Казахстане до этого не было подобного лицензионного программного обеспечения. Благодаря мультимедийным обучающим программам (МОП) по языкам учителя фактически получили готовые дидактические разработки уроков, которые могли воплести в режиссуру своего урока и организовать на имеющемся информационном массиве творческую самостоятельную работу учащихся.

Поставка программного обеспечения в школы сопровождалась также обучением учителей-языковедов во всех регионах республики сотрудниками ST Electronics и Национального центра информатизации.

МОП позволяют учителю реализовать свой творческий потенциал: разрабатывать свои уроки,

задания, тесты и т.п., используя практический и методический опыт. Многофункциональность МОП заключается в том, что наряду с обучающим аспектом, учитель может организовывать мониторинг качества обучения английскому языку по модулям и заданиям, что будет способствовать исследовательской деятельности педагога. Учителя-практики отмечают, что те ученики, которые систематически работают с компьютерными учебными программами, занимаются проектной деятельностью, повысили свое качество знаний, проявляют устойчивый интерес к изучению английского языка, участвуют в конкурсах и олимпиадах и показывают хорошие результаты [5].

Другим успешным примером разработки цифрового образовательного контента для обучения английскому языку служат мультимедийные обучающие программы, для 1-4 классов, разработанные Центром педагогических технологий информатизации образования (ЦПТИО, менеджер – М.К. Нуржанова) и рекомендованные к использованию в процессе обучения Приказом Министерства образования и науки [6].

МОП по английскому языку для 1-4 классов, представленные ЦПТИО, гармонично сочетают традиционные функции учебной литературы с инновационными тенденциями в организации учебного процесса в современной школе, так ориентированы на повышение познавательной активности, стимула к самостоятельному мышлению, развитию креативности учащихся начальных классов.

Особая ценность данных МОП состоит в оригинальности структуры, направленной на достижение следующих целей:

- создание условий для ранней коммуникативно-психологической адаптации младших школьников к новому языковому миру и преодоления в дальнейшем психологических барьеров в использовании языка как средства общения;

- развитию личности ребенка, его речевых способностей, внимания, мышления, памяти и воображения.

Все МОП построены по авторской модульной технологии разработки электронных учебников доктора педагогических наук, профессора Г.К. Нурғалиевой. Модуль – это совокупность системных, локальных и функциональных знаний (рисунок 1).

Рисунок 1 – модуль МОП по английскому языку для 1 класса (на казахском языке)

Формирование элементарной иноязычной коммуникативной компетенции младшего школьника достигается за счет тщательно продуманных и сформулированных интерактивных заданий к лексическим темам с учетом 4 видов речевой деятельности: слушание, чтение, говорение и письмо.

С помощью озвученных и анимированных текстов формируются элементарные навыки чтения. Тексты данных электронных учебников сопровождаются большим количеством графических иллюстраций, интерактивных, мультимедийных объяснений и множеством анимационных заданий. В МОП хорошо представлено аудирование. Дети с удовольствием слушают тексты и учатся быстро понимать общее содержание текстов на слух. В мультимедийных объяснениях представлен национальный казахский колорит, особенно в лексических темах «Менің қалам», «Менің аулым», «Менің елім».

Работа со словарем предусматривает просмотр, прослушивание и запоминание новых слов. Каждому слову соответствует яркая образная статическая или динамическая картинка, многократно увеличивающая запоминание. Для закрепления нового лексического и грамматического материала

МОП предусматривают выполнение целенаправленных интерактивных заданий. Учащиеся, сознательно осуществляя автоматизируемые операции, превращают их в навык. Разнообразие таких заданий позволяет сделать процесс обучения более легким и увлекательным.

Так, для обучения лексике авторы предлагают выполнение заданий на распознавание слова: компьютер «произносит» или показывает слово, учащимся следует найти его в списке слов или указать соответствующую картинку и т.п. Все задания сопровождаются яркими иллюстрациями, способствует наглядности преподавания, поддержке интереса младших школьников к английскому языку, осознанности в овладении программным материалом, а также позволяет значительно активизировать зрительный канал восприятия учебного материала, что приводит к прочности, быстроте усвоения материала (рисунок 2).

Рисунок 2 – Интерактивное задание МОП по английскому языку для 4 класса

Интерактивные задания предоставляют возможность моментальной автоматической проверки ответов, что позволяет школьникам с успехом применять электронные учебники как для обучения под наблюдением учителя, так и для самостоятельного обучения. Обеспечивается постоянная обратная связь с учеником: на каждое действие даются комментарии: «Молодец», «Подумай еще» и др. Имеются звуковые эффекты, позволяющие создать определенный эмоциональный фон. Учитель имеет возможность сразу же узнать, как каждый ученик усвоил тот или иной материал.

Задания в разделе «Проектная деятельность» адресованы учителю в качестве методической помощи при организации проектной деятельности учащихся (даны темы, описаны цели и даются образцы оформления проектов).

Мы считаем, что формы и методы электронного обучения, использованные в мультимедийных обучающих программах, являются хорошим дополнением к традиционным методам преподавания на начальном этапе изучения английского языка, в том числе в рамках обновленного содержания. Овладение иностранным языком с раннего возраста способствует развитию коммуникативных способностей младших школьников, повышению познавательных способностей, формированию общеучебных умений. Использование мультимедийных средств помогает реализовать личностно-ориентированный подход в обучении, обеспечивает индивидуализацию и дифференциацию с учетом возрастных особенностей детей.

Все эти инновации являются инвестированием в человеческий капитал, в повышение интеллектуального потенциала общества и во многом определяющие перспективу развития индустриально-инновационной экономики.

ЛИТЕРАТУРА

1. Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» [Электронный ресурс], 31 января 2017 г. – URL:- http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/oslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nazarbaeva-narodu-kazahstana-31-yanvarya-2017-g – (дата обращения 24.10.2018).

2. Типовая учебная программа по предмету «Английский язык» для 1-4 классов уровня начального образования. Приложение 5 к приказу МОН РК от 10 мая 2018 года № 199, Приложение 179 к приказу МОН РК от 3 апреля 2013

года № 115 [Электронный ресурс]. – - <https://nao.kz/loader/fromorg/2?page=2> –(дата обращения 24.10.2018).

3. Нургалиева Г.К. Преемственность в развитии научной школы [Текст]. – Алматы: НЦИ, 2015. – 310 с.

4. Тажигулова А.И., Артыкбаева Е.В. Сингапурский опыт информатизации образования в Казахстане [Текст] // Вестник КазНУ. Серия «Педагогические науки» – 2008. – № 3 (25). – С. 9-17.

5. Супрунова И. Н. Применение электронной образовательной программы «Merits» на уроках английского языка. [Электронный ресурс] –. <http://www.azbyka.kz/primenenie-elektronnoy-obrazovatelnoy-programmy-merits-na-urokah-angliyskogo-yazyka>. Дата доступа: 24.10.2018.

6. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан «Об утверждении перечня учебников, учебно-методических комплексов, пособий и другой дополнительной литературы, в том числе на электронных носителях» от 03.05.2018 г. №192 [Электронный ресурс]. – - https://online.zakon.kz/m/Document/?doc_id=38499844 (дата обращения 24.10.2018).

УДК 37.01

Яременко О.М.

Магистрант КазУМОиМЯ им. Абылай хана,
Специальность: «6М011900 –
Иностранный язык: два иностранных языка»
Алматы, Казахстан
е – mail: bonita_555@mail.ru

К ВОПРОСУ О ПРИМЕНЕНИИ ИНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГИЙ ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ ПИСЬМЕННЫХ ФОРМ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

Аннотация: В данной статье рассматриваются проблемы применения интернет-технологий для формирования письменных форм межкультурной коммуникации у будущих учителей иностранного языка. Автор отмечает, что Интернет предоставляет учащимся возможность для межкультурной коммуникации. Вопрос формирования письменных форм межкультурной коммуникации рассматривается в рамках компетентностного подхода к иноязычному образованию. Автор рассматривает преимущества, а также недостатки применения блогов и wiki-технологии на занятиях по овладению письменными формами коммуникации. Также, были выявлены педагогические условия, необходимые для успешного применения интернет-технологий для формирования письменных форм межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: интернет-технологии, блоггинг, межкультурная коммуникация, wiki- технология, компетентностный подход.

Yaremenko O.M.

Graduate student,
specialty «6M011900–
Foreign languages: two foreign languages»
at Kazakh Ablai Khan UIRandWL
Almaty, Kazakhstan
e-mail: bonita_555@mail.ru

ON THE APPLICATION OF INTERNET TECHNOLOGIES FOR THE DEVELOPMENT OF WRITTEN FORMS OF INTERCULTURAL COMMUNICATION IN FUTURE TEACHERS

This article examines the problems of applying Internet technologies for the formation of written forms of intercultural communication in future foreign language teachers. The author notes that the Internet gives students the opportunity for intercultural communication. The issue of the formation of written forms of intercultural communication is considered in the framework of a competence approach to foreign language education. The author considers the advantages and disadvantages of using blogs and wiki-technology in the classroom devoted to developing written forms of intercultural communication. Moreover, the pedagogical conditions necessary for the successful application of Internet technologies for the formation of written forms of intercultural communication were identified.

Keywords: intercultural communicative competence, competency-based approach, internet technologies, blogging, wiki technology.

В настоящее время отмечается переход от индустриального общества к информационному, характеризующийся разработкой информационных продуктов и готовностью к информационному взаимодействию. Новые политические, культурные и социально-экономические изменения, произошедшие в мире, послужили своеобразным толчком к расширению международных контактов и международного сотрудничества. Все это способствует, в свою очередь, упрочению роли межкультурной

письменной коммуникации в современном глобализованном мире.

Проблемам формирования письменных форм межкультурной коммуникации было посвящено множество научных трудов, среди которых хотелось бы выделить работы отечественных исследователей Тарнаевой Л.П. [1] и Сабановой Д.В. [2], а также труды иностранных ученых-методистов J. Harmer [3] и S. Harmer [4]. В данной статье, вопрос формирования письменных форм межкультурной коммуникации рассматривается в рамках компетентностного подхода к иноязычному образованию.

Компетентностный подход, по определению О.Е. Лебедева, является попыткой привести в соответствие массовое образование и потребности рынка труда, это подход, внимание которого направлено на результат образования [5, с.5]. Согласно исследованиям С.С. Кунанбаевой, для современности компетентностный подход, базирующийся на гуманистической и культурно-ориентированной методологии, является наиболее актуальным. Данный подход определяет целью и конечным результатом образования формирование «системы компетенций». Совокупность данных компетенций, в конечном итоге, формирует компетентность субъекта межкультурной коммуникации [6, с.13].

Кунанбаева С.С. подчеркивает следующие основные признаки компетентностного подхода в образовании:

- «личноцентрированность» образования;
- предоставление возможности выбора студентами курсовсоответствующих их потребностям и интересам;
- структура образования организуется, учитывая уровень развития и возрастные особенности учащихся;
- обучающиеся проявляют умение самостоятельно решать социально и лично-значимые проблемы и задачи;
- формирование поисково-творческого мышления;
- творческий подход к решению поставленных задач;
- образовательный процесс ориентирован на развитие личности студентов и осознание их уникальности;
- нацеленность данного подхода на рефлексивную оценку студентами своих возможностей;
- достигается главная цель образования – подготовка профессионала, который способен к быстрой социальной адаптации, продолжению профессионального образования, а также к дальнейшему профессиональному саморазвитию;
- данный подход способен объединить интеллектуальную, навыковую, ценностную составляющие образовательного процесса;
- данный подход интегрирует умения и знания, относящиеся к различным сферам деятельности и личностные качества индивида [6, с.93].

На современном этапе является актуальной разработка содержания и создание курса, направленного на формирование письменных форм межкультурной коммуникации у будущих учителей иностранного языка. Следовательно, главной целью развития письменной речи как компонента межкультурной коммуникации является формирование и развитие у студентов способности полноценно и успешно принимать участие в межкультурном письменном общении на изучаемом языке. С функциональной точки зрения, формирование письменных форм межкультурной коммуникации включает в себя знания о закономерностях варьирования письменного речевого поведения коммуникантов, а также наличие способности для его осуществления, то есть способность создать письменный текст, соответствующий непосредственным условиям общения или коммуникации.

В последнее время сильно усилилось внимание ученых к данной компетенции, что нашло свое отражение во множестве научных работ и публикаций.

Так, например, Л.П. Тарнаева использует термин «межкультурная письменная речевая компетенция» (сокращенно МПРК) и рассматривает его как совокупность определенных знаний, речевых навыков, а также коммуникативных умений, которые являются необходимыми для написания коммуникативно-корректного текста на иностранном языке, который способен функционировать как средство общения в ситуациях межкультурной коммуникации в сферах, являющихся актуальными для будущих учителей иностранного языка [1, с.91].

По мнению Л.В. Сабановой, формирование межкультурной компетенции есть конечная цель обучения письменной речи будущих учителей иностранного языка, представляющая собой способность к осуществлению межкультурного контакта через создание и обмен письменными произведениями (текстами) на изучаемом иностранном языке, принадлежащих к разным жанрам [2, с.147].

С развитием компьютерных технологий особое внимание стало уделяться развитию письменных форм межкультурной коммуникации посредством интернет-технологий. Несмотря на относительно непродолжительную историю существования социального сервиса блогов, их методический потенциал привлек внимание многих методистов.

Блог представляет собой один из социальных сервисов Веб 2.0. Блог (от англ. blog или weblog) – это личная страничка пользователя в виде дневника или журнала. Обычно блог создается одним человеком, который может размещать на своей странице как текстовый материал, так и фотографии, аудио- и видеозаписи, ссылки на другие ресурсы сети Интернет.

В отличие от большинства вебсайтов, которые соединяют в себе статичные и динамичные черты, блог обычно создается активным писателем, который создает в пространстве Интернета свою личность, индивидуальность, а самое главное, точку зрения. В целях обучения иностранному языку, согласно К. Кеннеди, существует классный блог, в котором студенты публикуют собственные работы, оставляют комментарии, критику, задают вопросы преподавателю [7, с.33-35].

Д. Блох выделяет два вида блогов, используемых в учебных целях:

- проблемно-ориентированный блог (для обсуждения социальных и политических проблем и вопросов);
- личный блог (в котором публикуются и обсуждаются личные проблемы и переживания).

На основании выделенных двух видов блогов, Д. Блох подчеркивает четыре цели использования классных блогов:

- использование в письме многообразия жанров (личных и академических);
- обсуждение разных проблем и вопросов;
- приобретение способности работать в коллективе и спорить;
- создание текстов, выражающих точку зрения студентов, а также служащих основой для критики и выражения собственного мнения других студентов [8, с.30-35].

Ч. Лоу и Т. Уильямс подчеркивают следующие преимущества применения блогов на занятиях по обучению письменным формам коммуникации: студенты имеют возможность моментально реагировать на прочитанное сообщение, например, выразить сочувствие, поддержку, симпатию или антипатию другому человеку. Для каждого вида письма или эссе им необходимы различные языковые средства и стилистические приемы. Блоги также могут быть использованы для создания проектов, а студенты могут сначала поместить черновики, в то время как другие пользователи сети могут дать совет или же выразить свое мнение относительно проекта. Замечено, что у студентов заметно повышается уровень ответственности за написанные тексты, вследствие того, что их записи доступны широкой аудитории, что способствует повышению контроля грамматики, синтаксиса, выбора языковых средств и стилистических приемов. Более того, студенты используют записи друг друга с целью выражения своего мнения, таким образом, мнения не повторяются, что говорит в пользу креативности мышления [9, с.57-59].

С. Доунс также считает, что блоггинг имеет огромную ценность для развития процессов мышления, умений письменной речи и критического мышления. Блоги позволяют обучающимся размышлять о том, что они намереваются написать, продолжать писать по определённой проблеме в течение значительного промежутка времени, вовлекать читателей в диалог, который приводит к дальнейшему письму и мышлению [10, с.15].

Однако развитие умений письменной речи средствами учебных Интернет-блогов является не аксиоматичным явлением, а находится в прямой зависимости от ряда педагогических условий. К таким условиям можно отнести следующее:

- наличие заданий на анализ, обсуждение, интерпретацию получаемой информации; наличие установок на выражение собственной точки зрения обучающихся и их индивидуальности;
- социальное взаимодействие обучающихся в процессе работы с блогами;
- размещение в блогах информации, связанной с личным опытом; наличие заданий на формирование грамматических навыков с целью обеспечения грамматической корректности высказываний;
- наличие технологий (пошагового алгоритма) развития умений письменной речи средствами учебного Интернет-блога.

Таким образом, только при соблюдении вышеуказанных педагогических условий становится возможным развитие умений письменной речи у будущих учителей иностранного языка.

Также одной из технологий Web 2.0 является wiki-технология. Wiki – это особая технология создания и организации интернет-сайта, которая предоставляет пользователям возможность активно редактировать содержание этого сайта: исправлять в тексте ошибки, добавлять или удалять информацию.

При этом, от участников работы с текстом не требуется какая-либо особая подготовка, или использование каких-либо специальных программ и знание HTML, достаточно лишь общих навыков работы с компьютером и владения информацией по определенной теме. На сегодняшний день эта технология используется для создания всевозможных справочников, баз данных, а также для разработки документации. Особенностью wiki является то, что например, в отличие от блога, где участники могут лишь комментировать уже существующий текст, эта технология предоставляет возможность стать полноправным участником создания прочитываемого текста. В глобальном смысле, wiki-технология дает возможность аккумулировать все существующие «знания» по определенной проблеме и обеспечить свободное и быстрое перемещение по этой базе данных.

Wiki-сайт обладает характерными чертами, такими как:

- реализация совместной работы над текстом разными пользователями, в различное время;
- после редактирования изменения в тексте появляются сразу же; всегда существует возможность вернуться к предыдущей версии (тексту до редактирования);
- каждая статья имеет отдельное оригинальное название, причем название статьи одновременно остается и гиперссылкой для внешних систем;
- в wiki размещаются ссылки на еще не созданные тексты, причем они же одновременно и являются средством создания новых записей;
- для каждой страницы создается список ссылок на другие ресурсы, и одновременно, список других статей, которые ссылаются на данный текст.

Wiki активно применяются для организации коллективной работы, например, для создания всевозможных проектов или совместных публикаций. В процессе коллективного творчества данная технология может выступать в качестве «электронной доски», где каждый участник группы может оставлять свои записи и пометки. Кроме того, wiki-технологии служат не только средством создания ресурса, но и его «хранилищем», так как могут выступать в качестве баз данных. Вместе с тем wiki может представлять собой своего рода источник учебных материалов, или быть средством расширения и дополнения существующего учебного материала. [11, с.9].

Необходимо также отметить, что использование wiki-технологии в образовании создает условия:

- для овладения навыками непрерывного обучения;
- для возникновения новых возможностей для саморазвития;
- для повышения доли самостоятельной работы обучающихся;
- wiki совершенствует и модернизирует учебный процесс, делая его открытым для «будущего»;
- для формирования способности к предвосхищению;
- для объединения усилий учащихся в рамках единого проекта;
- для развития навыков интерактивного взаимодействия;
- для развития навыков планирования собственной познавательной деятельности и самоорганизации
- для развития навыков письменной речи [12, с.10-15].

Таким образом, можно предположить, что данные условия способствуют развитию умений у студентов, таких как: умение работать с различными источниками, критически оценивая прочитанное; умение работать в команде; коммуникативные умения; умение планировать; умение логично выстраивать структуру высказывания, текста; умение осуществлять саморефлексию. Следовательно, можно полагать, что использование wiki-технологий, наряду с блогами, в образовательном процессе языкового вуза, опираясь на аутентичные материалы, будет способствовать формированию и развитию письменных форм межкультурной коммуникации у обучающихся. Использование интернет-технологий для овладения письменными формами межкультурной коммуникации будет проходить наиболее успешно при условии соблюдения следующих педагогических условий: наличие заданий на анализ, обсуждение, интерпретацию получаемой информации; наличие установок на выражение собственной точки зрения обучающихся и их индивидуальности; социальное взаимодействие обучающихся в процессе работы с блогами; размещение в блогах информации, связанной с личным опытом; наличие заданий на формирование грамматических навыков с целью обеспечения грамматической корректности высказываний; наличие технологии (пошагового алгоритма) развития умений письменной речи средствами учебного Интернет-блога.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Тарнаева Л.П. Обучение студентов 5 курса языкового вуза письменной речи в контексте диалога культур: английский язык как вторая специальность: дис. ... канд. пед. наук / Л.П. Тарнаева. - СПб., 2000. – 222 с.
- 2 Сабанова Л.В. Формирование профессионально ориентированной письменной речи на продвинутом этапе подготовки студентов языкового педагогического вуза: французский язык [Электронный ресурс] : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Л.В. Сабанова. - М., 2007. – 225 с.
- 3 J. Harmer: “The Practice of English Language Teaching” 3rd edition, 2003. – 359 с.
- 4 S. Harmer : “ The Practice of English Language Teaching”, 4th Edition, 2007. – 362 с.
- 5 О.Е. Лебедев. Компетентностный подход в образовании, 2004 – 254 с.
- 6 Кунанбаева С.С. Компетентностное моделирование профессионального иноязычного образования – Алматы 2014. 202 с.
- 7 Kennedy K. “Writing with Web Logs”// Technology & Learning, 2003. – 310 с.
- 8 Bloch J. Abdullah’s Blogging: A Generation 1.5 student enters the blogosphere // Language Learning and Technology.- 2007- vol.11, №2. - p. 27
- 9 Lowe C., Williams T. Into the Blogosphere: Moving to the Public: Weblogs in the writing classroom. 2006. — 109 p.
- 10 Downes, S. Feature: E-learning 2.0. Elearn magazine, 2005. – V.1, p. 10
- 11 Коваленко Д.В., Толстова Е.П. Рекомендации по использованию ИКТ в программе курса повышения квалификации «Современные технологии в обучении английскому языку» - Красноярск, 2007 – с. 9.
- 12 Рулиене Л.Н., Браунгардт К.//Роль wiki в развитии современного образовательного процесса - [Электронный ресурс] – Режим доступа - http://ruliene.bsu.ru/wp-content/uploads/Ruliene_UlanUde.pdf (дата обращения: 25. 09. 2018; 21:00)

«ШЕТЕЛ ФИЛОЛОГИЯСЫ, ЛИНГВИСТИКА, АУДАРМА ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ
ҚАТЫСЫМНЫҢ ТӘПСІРЛЕУ АЛАҢЫ» Бөлімі

Блок «ИНТЕРПРЕТАЦИОННАЯ ПЛАТФОРМА ИНОСТРАННОЙ ФИЛОЛОГИИ, ЛИНГВИСТИКИ,
ПЕРЕВОДА, И МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ»

Section «COMMUNICATION PLATFORM FOR FOREIGN PHILOLOGY, LINGUISTICS, TRANSLATION
AND INTERCULTURAL COMMUNICATION»

СЕКЦИЯ №9. АУДАРМА ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТ АРАЛЫҚ ҚАТЫСЫМНЫҢ ТАЛДАП ТҮСІНДІРУ АЛАҢЫ
СЕКЦИЯ №9. ИНТЕРПРЕТАЦИОННАЯ ПЛАТФОРМА ПЕРЕВОДА И МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ

УДК 81'1

Ахметова С.Г.

д.филол.н., профессор
КазУМОиМЯ имени Абылай хана
Алматы, Казахстан

ОТЛИЧИЕ КАЗАХСКОЙ ФРАЗЕОЛОГИИ ПРИ ПЕРЕВОДЕ НА АНГЛИЙСКИЙ И РУССКИЙ ЯЗЫКИ

Аннотация: Статья посвящена проблемам, которые возникли при составлении Казахско-англо-русского фразеологического словаря. Прежде всего было необходимо анализировать концепты казахского языка, которые особым образом характеризуют этот язык в сравнении с английским и русским языками. Эти особенности были проанализированы с точки зрения выражения понятия расстояние, время, количество, духовные и материальные ценности. Анализ показал разницу между тремя языками при переводе и объяснении казахских концептов в английском и русском языках.

Ключевые слова: концепция дистанции, концепция времени, концепция количества, концепция материальных и духовных ценности, фразеологические единицы казахского языка.

Akhmetova S.G.

d. of Philol.sc., Professor
Kazakh Ablai khan University of IR&WL
Almaty, Kazakhstan

Abstract: The article is devoted to the problems, which arose while compiling the Kazakh-English-Russian phraseological dictionary. First of all, it was necessary to analyze all the concepts of the Kazakh language which are peculiar and characteristic for this language in comparison with English and Russian. The peculiarities were analyzed from the point of view of distance, time, quantity, spiritual and material values. The analysis showed the difference among three languages while translating and explaining the Kazakh concepts in English and Russian.

Key words: the concept of distance, the concept of time, the concept of quantity, the concept of material and spiritual values, phraseological units of the Kazakh language.

В своём фундаментальном труде «Концептологические основы когнитивной лингвистики в становлении полиязычной личности», С.С. Кунанбаева [1] уделяет большое внимание фразеологическим единицам английского языка и тем барьерам, которые возникают при переводе на родной язык. Совершенно справедливо автор подчёркивает: «Формирование индивидуальной картины мира другого социума, по мысли исследователей, характеризуется тем, что, во-первых, для осознания элементов чужой культуры субъект опирается на сформированные познавательные стратегии своей культуры как базисные когнитивные образы; во-вторых, он использует уже освоенные когнитивные образы и знания новой культуры страны изучаемого языка; в-третьих, ориентируется на выявленные в процессе познания чужой культуры новые познания о собственной культуре.»[1]

При составлении казахско-англо-русского фразеологического словаря для меня было важным выявить межъязыковую идиоматику, когда хотя бы один из элементов фразеологического сочетания при переводе на другой язык отличается. Например, в атрибутивных сочетаниях: **адуын мінез** strong character, strong nature крутой характер **ақ көңілдік** good nature добродушие, **ақ ниет** good intention чистое намерение. В глагольных сочетаниях: **абройын түсіру** to discredit oneself дискредитировать себя; **ағыл-тегіл жылау** to cry one's eyes/heart out разразиться обильными слезами; **көзіне жас алу** to shed tears прослезиться; **адал**

істеу to play fair поступать честно; ажал айдау to be doomed to death быть обречённым на смерть.

Казахские пословицы и поговорки могут иметь аналоги в английском и русском языках, но их значительно меньше, чем остальное большинство пословиц и поговорок, которые не имеют аналогов ни в английском, ни в русском языках. Примеры. где есть аналоги: Ақсақ қой түстен кейін маңырайды prophesy after the event, second thoughts are best задним умом крепок, после драки кулаками не машут. Көрпене қарай көсіл cut the coat according to the cloth, stretch your legs according to the coverlet по одежке протягивай ножки. Қорыққанға қос көрінеді fear has magnifying eyes, fear hath a hundred eyes у страха глаза велики. Қоян көлеңкесінен қорқады a bitten child dreads the dog пуганая ворона и куста боится. Аюдан қашып дөңбекке соғылу to leap out of the frying pan into the fire попасть из огня да в полымя.

Большинство казахских пословиц и поговорок не имеет аналогов в английском и русском языках, поэтому даётся перевод: Ақпан ақырып келеді, қантар қақырп келеді February comes with cracking, January comes with whistling февраль приходит с треском, а январь со свистом. Ақсақ қой тырысқак, аш адам ұрысқак a lame sheep is diligent and a hungry man is grumbling хромая овца – старательная, голодный человек – ворчливый.

Благодаря кочевому образу жизни казахи вложили всю свою любовь и душу родному языку и развили, принимая во внимание все особенности быта, окружающей жизни, культуры, социальной жизни, этнографии, изучающей материальную и духовную культуру казахов, флоры и фауны и множества других факторов и в результате мы имеем настолько богатую фразеологическую структуру казахского языка, которую мы находим на страницах великих казахских писателей, как Абай, Мухтар Ауезов, Сабит Муканов, Габит Мусрепов, Ильяс Есебердин, Абдижамил Нурпейисов, Бауыржан Момышулы, Тахауи Ахтанов, Жусупбек Аймауытов, Сайын Муратбеков и другие. Богатство словаря казахского языка и специфику фразеологических единиц мы находим в особом видении казахами таких понятий, как расстояние, которое отличает его от других сравниваемых языков (нашем случае английского и русского языков): **Ат шаптырымдай жер** distance approximately 2-3 km. made by a horse at a gallop расстояние примерно 2-3 км. (покрываемое лошастью галопом). **Аяқ жетер жер** not very far не очень далеко. **Бөрік тастам жер** within a stone's throw небольшое расстояние, расстояние, на которое можно докинуть шапку. **Бір аттам жер** one step distance очень близко, рукой подать. **Бір құлаш** length of spread arms in two directions в длину растянутых в обе стороны рук. **Екі күншілік жер** distance of two day's walk расстояние ходьбы в два дня. **Екі-үш аттам жер** within a stone's throw расстояние в двух-трёх шагах. **Есту (естілу) шегінде** within hearing, within earshot так близко, что можно услышать. **Иек астында** not far, near недалеко, близко. **Көз жететін жерде** within sight на виду, в пределах видимости, обозримое пространство. **Көз көрім жерде** within sight недалеко, в пределах видимости. **Қарға адым жер** very close distance, the crow's step distance расстояние с вороний шаг, небольшое расстояние. **Қол ұсыным жер** (liter. it is in the distance of the stretched arm) not far, near (букв. на расстоянии протянутой руки) рукой подать. **Оқ атым жер** distance of the bullet flight дистанция полёта пули. **Сідік шаптырым жер** (liter. distance a man can urinate) very close distance (букв. расстояние, докуда мужчина может дописать) очень близкое расстояние.

Тай шапқырым a small distance of 2-3 km небольшое расстояние (в 2-3 км.). **Тымақ таяу** within reach, within an ace of расстояние до шапки, рукой до шапки подать, очень близко.

Совершенно особое видение нашло выражение понятия время во фразеологических единицах, обозначающих время в казахском языке: **Аз уақытқа** for a little ненадолго. **Бір айналып кел** (букв. походи и приди) come after a while (some time) приходи через некоторое время. **Бір сауым уақыт** time of one milking время одной дойки. **Бір шай қайнатым уақыт** time necessary for the samovar to boil время, в течение которого самовар закипит. **Екі бие сауымдай уақыт** time necessary to milk two mares время, необходимое подоить две кобылы. **Ет асым уақыт** (people's unit of measuring) period of time when one can cook meat (approximately 1.5-2 hours) (единица измерения в народе) период времени, за который можно сварить мясо (примерно 1.5-2 часа). **Етпісірім уақыт** (people's unit of measuring) period of time when one can cook meat (approximately 1.5-2 hours) (единица измерения в народе) период времени, за который можно сварить мясо (примерно 1.5-2 часа).

Көз ашып-жұмғанша in the twinkling of an eye, in a twinkling, in two shakes of a duck's tail, in less than no time, before you could say Jack Robinson в мгновение ока. **Насвай атым мезгіл** time necessary to take snuff время на одну закладку нюхательного табака. **Сыр түс** время близкое к полудню time near noon, noonday. **Сүт пісірім уақыт** time necessary to boil milk, period of half an hour время, необходимое вскипятить молоко, временной отрезок в полчаса.

Своеобразно передаётся и обозначение понятия количество: **Ағын-тегін жас** flood of tears потоки

слёз. Бірасым ет handful of meat for one broth. *горсть мяса на одно варево. Біратым насыбай* pinch of snuff for putting between the lip and teeth *насвай на одну закладку, понюшка табаку. Бір аяқ тары* cup of millet *чашка пшена. Біраяқ ұн* cup of flour *чашка муки. Бірбайлам кітап* a pile of books *стопка книг. Бірбума дәптер* heap of notebooks *куча тетрадей. Бірдесте қағаз* pile of paper *стопка бумаг. Біржапырақ ет* scrap of meat *кусочек мяса. Біржапырақ күлшетай* (*liter.* flat round cake of the leaflet size) little flat round cake (*букв. лепёшка величиной с листочек*) *маленькая лепёшка. Біржапырақ төс* scrap of brisket *кусочек мяса грудинки. Біржұтым (ұрттам) ауа* gasp for breath *один глоточек воздуха. Біржұтым шалап* gulp of water's and sour milk's mixture *глоток смеси воды с кислым молоком. Бір тартым қымыз* draught of kumys *глоток кумыса. Біркесек мата* piece of cloth *кусочек ткани. Біркесек сабын* bar/cake of soap *кусочек мыла. Біркесе су* cup of water *чашка воды. Бір киер салтанатты киім* full dress *парадная форма. Бірқайнатым шай* tea for one brew *чай на одну заварку. Бірқауға су* bucket of water *бадьа воды. Бір қора қой* (*liter.* yard of sheep) herd of sheep (*букв. один двор овец*) *стадо овец. Бір құшақ отын* cord of wood *вязанка дров. Бір мая шөп* haystack *стог сена. Бірорам жіп* a hank of thread *моток ниток. Бірпісірім ет* quantity of meat enough for one boiling *букв. количество мяса, достаточное для одной варки. Бірсалым тұз* pinch of salt *щепотка соли. Бірсалым шай* (*liter.* tea for one brew) pinch of tea (*букв. чаю на одну заварку*) *щепотка чаю. Бірсорым темекі* *букв. inhalation draw* одна затяжка *папиросы. Бір сындырым нан* morsel of bread *кусочек хлеба. Біртабақ ет* dish of meat *блюдо мяса. Біртабақ күлше* dish of flat cakes *блюдо лепёшек. Біртабақ тары* dish of millet *блюдо пшена. Бір табын жылқы* (*liter.* drove of horses) whole drove of horses (*букв. один табун лошадей*) *целый табун лошадей. Бір тай мақта* bale of cotton *кипа хлопка. Бір тал* редко a piece of something (*одна штука (чего-л.)*). *Бір топ адам* crowd of people *куча людей. Бір топ қағаз* pile of paper *кипа бумага. Бір топ қаз* flock of geese *стадо гусей. Бір топ киік* herd of antelopes *стадо сайгаков (антилоп). Бір топ құс* flock of birds *стая птиц. Бір топ хат* heap of kucha *писем. Бір тостаған іркіт* cup of risen sour milk *одна чайная чашка перебродившей простокваши. Біртұтам гүл* bunch of flowers *букетик цветов. Біртұтам жер* plot of land *клочок земли. Біртұтам қағаз* scrap of paper *клочок бумаги. Біртұтам пішен* wisp of hay *клочок сена. Біртұтам жаңғақ* handful of nuts *горсть орехов. Біртілім қауын* piece of melon *кусочек дыни. Біртілім нан* slice of bread *ломтик (кусочек) хлеба. Біруыс бидай* handful of wheat *пригоршня пшеницы. Біруыс топырақ* handful of earth *пригоршня земли. Бірүзім нан* slice of bread *кусочек хлеба. Бірүйме құм* heap of sand, pile of sand *куча песка. Бірүйме шөп* heap of hay *куча сена. Біршағым қант* lump of sugar *кусочек сахара. Біршайнам ет* (*liter.* meat enough for one chewing) piece of meat (*букв. мясо на одно жевание*) *кусочек мяса. Біршайнам сағыз* (chewing gum for one chewing) (*сепа на одно жевание*) *кусочек жвачки. Бір(шөкім) шымшым шай* pinch of tea *щепотка чаю. Жауған оқ* (*liter.* bullets guttering) storm of bullets (*букв. пули, льющиеся дождём*) *град пуль. Иін тіріскен жұрт* thousands of people *тыма народу. Қара құрым халық* mass of people *многочисленная толпа, масса народа. Мая-мая шөп* a lot of haystacks *много скирд сена. Сәл ғана* just a little *чуть-чуть. Тау-тау болып үйілген көмір* mountains of coal *горы угля. Там-тұм аң-құс* little bit *малое количество. Саусақпен санарлықтай* not many, not much, *не так много, по пальцам сосчитать.*

Особое видение казахов мы находим в выражении материальной и духовной культуры. *Ай сырға* crescent-shaped earrings *серьги в форме полу-месяца. Айып-ынжы* material penalty (imposed by law) *материальные взыскания (налагаемые законом). Ақ қалпақ* national summer hat for men *национальный головной убор для мужчин. Ақ сорпа* broth to which kefir has been added *бульон, разбавленный кефиром. Алты қанат үй* yurt having six wooden grades making the walls of the yurt *юрта в шесть кереге. Арпа көже* drink made from barley and soured milk *напиток на основе зёрен ячменя. Ашытпа көже* sour drink made from cereals *кислый прохладительный напиток на основе зёрен. Базары етік этн.* fashionable boots of high quality *модные качественные сапожки. Әміркен кебіс* galosh made from the glittering leather *калоши из блестящей кожи. Әміркен мәсі* boot made from lustrous leather *мягкие сапожки из блестящей кожи. Әміркен етік* boots made from shining leather *сапоги из блестящей кожи. Байпақты етік этн.* boot with lining inside it *сапожки с тёплыми вставками внутри. Боз үй* . white yurt *белая юрта. Бұлғын ішік* fur coat made from sable hide *тулуп, полностью сшитый из соболиной шкурки. Елтірі ішік* lambskin coat *каракулевый тулуп. Дастарқанға бата беру* to thank for the meal *благодарить за еду. Бақытты бол!* be happy! *будь счастлив! Бақан аттар* bridegroom's gift to the bride's girls who organized an appointment with the fiancé *подарок жениха подругам невесты, устроившим свидание с ней. Байкуатты бол!* I wish you to have luxurious life! *будь благодостаточным! Айдар көбейсін!* God grant you to have much more cattle! (people usually say to the man who tends a herd) *дай Бог, чтобы у тебя стало больше скота! Ақ босаға этн.* well-to-do family, *благополучная семья. Ақ түйенің қарны жарылу* (*liter.* belly of the white camel is ripped open) *lavish banquet, luxurious banquet, sumptuous banquet (букв. брюхо белого верблюда распоролось) пир на весь мир. Ара би этн.* respected person who reconciles two sides or reestablishes friendly

relation between two or more people *примирительный распорядитель*. **Аруакқа тие берсін!** *may our pray be accepted by forefathers' ghosts!* *да будет принята наша молитва духами предков!* **Асан қайғы** folk character who is an image of wisdom and sympathizer *фольклорный образ народного мудреца, печальника*. **Ас қайыру** to thank for the meal (usually this ritual is done by an elder person present) *благодарить за угощение (обычно совершает этот ритуал самый старший за столом)*. **Аяз би** folk character who is an image of fair judges, a representative of justice *фольклорный образ справедливого человека, судьи*. **Атымтай жомарт** *этно. folk character who is an image of a generous and noble person фольклорный образ щедрого, благородного человека*.

Ата жұрт *этно. ancestors' land историческая родина*. и т.п.

Казахский язык богат синонимией слов и фразеологических единиц, например, для обозначения “бедный, очень бедный человек” мы находим: **Жұлығы шыққан кедей** *very poor, beggar очень бедный, нищий*. **Қара қасқа кедей** *very poor, the downs-and-outs arousing pity крайне бедный, нищий, голь перекатная самый несчастный бедняк, жалкий (о человеке)*. **Қара сирақ кембағал** *too poor a person крайне бедный человек*.

Сіңірі шыққан кедей *the poorest person самый бедный человек*.

Для обозначения понятия красавица употреблены: **Айдай сұлу қыз** *moonlike beauty (букв. луноподобная красавица) очень красивая девушка*. **Айтқарлықтай сұлу қыз** *real beauty настоящая красавица*. **Алма мойын, аршын төс, беу қарағым!** *sweetheart, round neck, my beauty! милая, круглошеяя красавица моя!* **Қор қызы** *миф. houri, beauty гурья, райская дева, красавица*. Казахская фразеология богата синонимичными сочетаниями, которые обозначают понятие смерти, кончины (умереть): **Ажалы жету** *to die умереть*. **Айы жеткен айында, күні жеткен күнінде өледі** *мақал. everybody dies at one's own hour каждый умирает в свой час*. **(Ақ) кебінге орану** *to die a natural death умереть честной смертью, скончаться*. **Алланың аманатын беру** *to go home. To go to a better world. To go out of this world. To go to one's own place. To join the majority умереть, отправиться к праотцам. Отдать Богу душу*. **Дәмтұзы таусылу (дәмі таусылды)** *to die, to expire, to pass away скончаться, умереть*. **Дүниеден қайту** *to die умереть*. **Дүние салу** *to cross the bar, to depart from this life, to gasp one's last перейти в лучший мир, умереть, покинуть этот бренный мир, испустить дух, умереть*. **Жан тапсыру** *to die, to drop off the hooks. To kick the bucket сл. протянуть ноги. Скончаться, умереть, дать дуба, сыграть в ящик, уйти к праотцам*. **Жер жастау** *to perish, to die погибнуть, умереть*. **Көз жұму перен.** *to die умереть*. **Күні біту** *to die скончаться, умереть*. **Қаза табу** *to die умереть*, **Қайтыс болу** *gasp out one's life. go to glory умереть, отправиться на тот свет*. **Мерт болу** *to die, to be killed, to perish погибнуть, умереть*. **О дүниеге аттану (кету, сапар шегу)** *to go to the next world, the other world, to go to a better world, to join the vast majority, to die отправиться в потусторонний мир, отправиться на тот свет, уйти в мир иной, умереть*. **О дүниелік болу** *to die умереть*. **Сағаты бітті** *[he] died [он] скончался, пробил [его] час*. **Табан серіппей өліп кету** *to die sudden death скончаться скоростипжно*. **Уақыты біту** *to finish (about something), to die кончатся о чём-л., умереть*.

Анализ перевода концептов казахского языка на английский и русский языки показал, что большое множество казахских концептов не имеет аналогов при перевод на английский и казахский языки. Например, **Ат шаптырым жер** *a distance of 2-3 km. done by a horse at a gallop расстояние примерно 2-3 км., покрываемое лошадей галопом*. **Бөрік тастам жер** *within a stone's throw небольшое расстояние, расстояние, на которое можно докинуть шапку*. **Бір шай қайнатым уақыт** *time necessary for the samovar to boil время, в течение которого самовар закипит*. **Етпісірім уақыт** *(people's unit of measuring) the period of time when one can cook meat (approximately 1.5-2 hours) (единица измерения в народе) период времени, за который можно сварить мясо (примерно 1.5-2 часа)*. **Біржапырақ ет** *кусочек мяса a scrap of meat*. **Біратым насыбай** *насвай на одну закладку, понюшка табаку a pinch of snuff for putting between the lip and teeth*. **Ақ сорпа** *этно. broth to which sour milk drink has been added бульон, разбавленный кефиром*. **Ас қайыру** *этно. to thank for the meal (usually this ritual is done by an elder person present) благодарить за угощение (обычно совершает этот ритуал самый старший за столом)*.

Хотя казахский, английский и русский языки относятся к тюркским, германским и славянским языкам, тем не менее мы находим и аналоги фразеологических единиц, например, **Бізге де, сәзге де** *to run with the hares and to hunt with the hounds*. **Кенедей жабысып алу** *to stick to smb. like a leech пристать к кому-либо, как пиявка. To stick like a limpet to a rock пристать к кому-либо, как банный лист*. **Ит үреді, кереуен көшеді** *мақал. the dogs bark, but the caravan goes on собаки лают, а караван идёт. The moon does not heed the barking of dogs луна не обращает внимания на лай собак. Собака лает, ветер носит*. **Айдың бетінде де секпіл бар** *мақал. no garden without its weeds не бывает сада без сорняков. Every white has its black, and every sweet its sour у всякого*

белого есть своё чёрное, а у всякого сладкого – своя горечь. No pleasure without pain нет удовольствия без боли. There is a black sheep in every flock в каждом стаде есть чёрная овца. There is no rose without a thorn нет розы без шипов. There are spots in (on) the sun и на солнце есть пятна. There are lees to every wine в каждой вине бывает осадок. There is no joy without alloy не бывает радости без омрачения. Нет пчёлки без жалыца. Нет сладкого без горького. В семье не без урода. Ағайға қарап іні өсер мақал. as the old cock crows, so doth the young каков отец, таков и сын. Айтқан сөз – атқан оқ a word spoken is past recalling сказанного не воротись. First think, then speak сперва подумай, потом говори. No sooner said than done. Молвишь – не воротись. Слово не воробей, вылетит не поймаешь. Promise is debt обещание – это долг. Давши слово, держись. Think today and speak tomorrow сегодня подумай, а завтра скажи. Сперва подумай, а там и нам скажи. Тараздан тарақ қалса да, тарау қалмайды habit is a second nature привычка – вторая натура. Большинство казахских пословиц и поговорок и фразеологических единиц не имеет аналогов в английском и русском языках, поэтому даётся перевод: Ит шошқа (liter. dog's pig) perfect fool (букв. собачья свинья) круглый дурак. Ақпан ақырып келеді, қантар қақырып келеді February comes with cracking, January comes with whistling февраль приходит стреском, а январь со свистом. Ақсақ қой тырысқақ, аш адам ұрысқақ a lame sheep is diligent and a hungry man is grumbling хромя овца – старательная, голодный человек – ворчливый. Ағайын жоқ болсаң – бере алмайды, бар болсаң – көре алмайды мақал. relatives, if you are poor, cannot give you anything, if you are rich, they are envious родственники, если ты беден, ничего не могут дать, если бы богат, они завидуют. Керек тастың ауырлығы жоқ мақал. (liter. necessary stone is not heavy) keep a thing seven years and you will find a use for it (букв. нужный камень не тяжёл) продержите вещь семь лет, и вы сумеете извлечь из неё пользу (т.е. в конце концов любая вещь может пригодиться). Всякая тряпица в три года пригодится. A burden of one's own choice is not felt своя ноша не тяжёлая, груз, который сам выбрал, несёшь не чувствуя

Таким образом, специфика видения различных концептов в казахском языке при составлении трёхязычного словаря имеет камни преткновения и работа в этом отношении должна проводиться многими «старателями», а, может, и целыми институтами. В данный

Несколько слов о сложностях. Во время изучения фразеологических единиц мы столкнулись с невероятным числом почти забытых или мало используемых фразеологических оборотов и нам представляется важным истолковать их. При составлении казахско-англо-русского трёхязычного словаря я шла двумя путями, а именно, во-первых, читая художественную литературу великих казахских писателей, я выделяла фразеологические единицы и вводила их в словарь, во-вторых, другим источником послужил казахско-русский словарь, составленный известными учёными института языкознания Казахской академии наук и отредактированный двумя докторами наук Р.Г. Сыздыковой и К.Ш. Хусаин. [2]. Другая трудность была связана с тем, что языки, на которые переводились казахские фразы имели большую синонимическую группу слов и проблема была в том, чтобы подобрать одно слово, которое должно соответствовать при переводе. Имеющиеся словари сочетаемости: “Oxford Collections Dictionary for students [3], «Англо-русский словарь сочетаемости» С.К. Фоломкиной [4] не дают необходимую для нашей работы сочетаемость. Хотя с большим удовлетворением хотелось бы отметить в этом плане словарь “Russian English dictionary of idioms”, составленный проф. С. Любенски, [5] в котором собран богатейший материал английского и русского языков и, конечно, оказал существенную пользу в нашей работе.

Определённый интерес представляют труды Х.К. Кожаметовой, Р.Е. Жайсаковой, Ш.О. Кожаметовой «Казахско-русский фразеологический словарь [6]

ЛИТЕРАТУРА

1. С.С.Кунанбаева Концептологические основы когнитивной лингвистики в становлении полиязычной личности, Алматы 2017, 263 с.
2. Новый большой англо-русский словарь, под общим руководством академика Ю.Д. Апресяна и доктора филологических наук, профессора Э.М. Медниковой, Москва, «Русский язык» 1997. - 1 том – 832 с. 2 том – 828 с. 3 том – 824 с.
3. В.К. Мюллер Новый большой русско-английский словарь, Москва, «Альта принт», 2006. – 579 с.
4. Қазақша-орысша сөздік, под редакцией Р.Г. Сыздыковой и К.Ш. Хусаин, Алматы Дайк-пресс, 2002 – 1005 с.
5. С.К. Фоломкина Англо-русский словарь сочетаемости, Москва, Издательство «Русский язык», 2001. – 993 с.
6. Oxford Collocations dictionary for students of English, Oxford University Press, 2002. – 892 p.
7. Sophia Lubensky Russian English Dictionary of Idioms, Random House, New York, 1995. – 1017 p.
8. Х.К. Қожаметова, Р.Е. Жайсақова, Ш.О. Қожаметова Қазақша-орысша фразеологиялық сөздік, Алма-Ата «Мектеп» 1988. – 199б.

9. С.Г. Ахметова Англо-казахско-русский фразеологический словарь, Алматы «Мектеп» 2017. – 422 с.

10. С.Г.Ахметова Словарь английских пословиц, поговорок, фразеологических единиц и способов их передачи в русском, казахском и немецком языках. Алматы «Мектеп»2009. -222 с.

УДК: 81`25

Владимирова Н.В.,

д.ф.н., профессор

Сыздықбаев Н.А.,

к.ф.н., доцент КазУМОиМЯ имени Абылай хана

Алматы, Казахстан

e-mail: siznur@mail.ru

РОЛЬ ГАЗЕТЫ «ТҮРКІСТАН УӘЛАЯТЫНЫҢ ГАЗЕТАСЫ» («ТУРКЕСТАНСКАЯ ТУЗЕМНАЯ ГАЗЕТА») В СТАНОВЛЕНИИ НАЦИОНАЛЬНОГО ПЕРЕВОДА

Аннотация: В статье рассматривается роль «Туркестанской туземной газеты» в становлении национального перевода. Отмечается, что кроме своей основной миссии, знакомства с правительственными указами и распоряжениями, на ее страницах печатались ранние переводы мировой литературы. Знакомство с мировой классикой и переводами их на родной язык, впоследствии оказали благоприятное влияние на становление отечественной школы переводоведения и становление жанровых модификаций в национальных литературах.

Ключевые слова: перевод, переводчик, оригинал, «Туркестанская туземная газета», «Туркестанские ведомости», мировые писатели, распоряжения, разговорный язык.

Vladimirova N.V,

doctor of philological, professor

Syzdykbayev N.A.,

candidate of philological Science,

associate professor KazUIRWL

named after Abylai Khan

Almaty, Kazakhstan,

e-mail: siznur@mail.ru

THE ROLE OF THE NEWSPAPER “TURKISTAN ULAAYATYNY GAZETAS” (“TURKESTAN NATIVE NEWSPAPER”) IN THE FORMATION OF A NATIONAL TRANSLATION

Abstract: The article discusses the role of the Turkestan native newspaper in the development of a national translation. It is noted that in addition to its main mission, acquaintance with government decrees and orders, early translations of world literature were printed on its pages. Acquaintance with the world classics and their translations into their native language subsequently had a favorable influence on the formation of the national school of translation studies and the formation of genre modifications in national literatures.

Key words: translation, translator, original, “Turkestan native newspaper”, “Turkestan Gazette”, world writers, orders, spoken language.

Одну из ключевых позиций в межлитературной коммуникации занимает перевод. Как особый вид межъязыковой коммуникации он издавна служил не только контакту между различными народами, но и взаимовлиянию и взаимообогащению разных этнокультур. В истории каждой страны искусство перевода развивается, опираясь на национальные традиции, отношения к «иному», «чужому», в результате чего эволюционирует духовная культура народа-получателя и изменяется пространство бытия первоисточника.

В статье мы хотели бы рассказать о становление и деятельности газеты «Түркістан уәлаятының газетасы» («Туркестанская туземная газета»), занимавшей особое место в общественной жизни туркестанского края конца XIX века и начала XX в. На страницах газеты печатались первые образцы переводов произведений классиков мировой литературы на казахском языке.

В исследованиях посвященных истории перевода в Казахстане, отмечается, что история перевода в Казахстане, берет свое начало с зарождения печати на казахском языке. Как известно, в конце XIX века и в начале XX в. в регионе появились газеты «Түркістан уәлаятының газетасы» («Туркестанская туземная газета»), «Дала уәлаятының газетасы» («Киргизская степная газета») в которых печатались отдельные переводы из произведений мировой и русской классики. Позже это начинание было продолжено на страницах журнала «Айкап».

Газета «Туркістан уәлаятының газетасы» («Туркестанская туземная газета») была своеобразным приложением к официальной газете Туркестанского генерал-губернаторства «Туркестанским ведомостям». Именно на ее страницах были напечатаны первые известные нам переводы на родной язык произведений русских и мировых писателей и поэтов.

«Туркестанская туземная газета» начала выходить с июля 1870 года. Вначале редактором ее был Шахимардан Ибрагимов, а переводчиком был его брат, затем, с 1881 года она находилась в ведении надворного советника Чанышева, а с января 1883 года приказом туркестанского генерал-губернатора М.Г.Черняева она была передана Николаю Петровичу Остроумову, который был ее бессменным редактором в течение 35 лет, т.е. до февраля 1917 года, когда издание газеты прекратилось.

О направлении газеты можно судить по содержанию статей, напечатанных в ней, так и по отчетам редакции Туркестанской газеты, представляемых ею в канцелярию Туркестанского генерал-губернатора. Так, например, в отчете редакции за 1984 год о материалах, печатающихся в газете, говорится следующее: «... При общем строго официальном характере ее (газеты В.Н.) в ней помещались: 1. Краткие сообщения из жизни Российского царствующего дома, 2. Сообщения о распоряжениях и переводы приказов Туркестанского генерал-губернатора, 3. Сообщения о распоряжениях и переводы приказов Военного губернатора Сыр-Дарьинской области, 4. Разъяснения новых распоряжений высшей администрации, 5. Статьи и заметки исторического и этнографического характера, 6. Краткие замечания о современном состоянии европейских и азиатских государств, 7. Описания некоторых происшествий в крае и прочее» [1]. Редакция в своем отчете пишет, например, следующее: «По интересующему туземцев вопросу о египетском Лжепророке в газетах изредка и весьма осторожно сообщались краткие сведения. Махди всегда назывался в газете Лжепророком, а деятельность его выставлялась как возмущение против законного правительства, возмущение, причинявшее неисчислимое количество бед мусульманскому населению Египта, обманутому им, принявшим на себя самозванную роль посланника Аллаха, о виновности англичан в таком печальном положении Египта в газете ничего не говорилось, так как Англия - держава европейская и христианская. О столкновениях Китая с Францией говорилось редко и немного» (с.6) и далее, так же: «О последних беспорядках в Турции и газете не упоминалось. Равно никогда в газете не говорилось о европейских анархистах». Или, например, следующее место в отчете: «В газете помещались исторические рассказы из жизни императора Николая I и Петра I, характеризующие их в глазах туземцев монархами высоко благородными и деятельными» (с.3).

Первые сведения о русской литературе и переводы их на казахский язык мы находим в номерах «Туркестанской туземной газеты» за 1883 год. Сюда относятся краткие сообщения о русских писателях и поэтах, чаще всего помещаемые в связи с какими-либо мероприятиями, проводимыми в государстве, имеющими отношение к творчеству писателей или датами их жизни и творчества. Чаще всего такие сообщения составляли один из разделов известий и обычно помещались на 4-й, последней странице газеты. Так, например, в №4 газеты от 1.03.1883 г. мы находим сообщение о проведении в Петербурге вечеров памяти поэта Жуковского, в №6 от 15.03. этого же года, сообщается о переиздании и переводах на европейские языки произведений Пушкина, Гоголя и Тургенева, в №10 (12.04.1883 г.). В газете, например, говорилось «мы с русскими стали соседями, но сторонимся от них и кажемся друг другу голодными волками». В этих условиях толстовская проповедь любви друг к другу, проповедь того, что люди живы любовью друг к другу была для местного административного управления очень кстати. Перевод сделан очень близко к тексту, пропусков нет, если не считать того, что опущен эпиграф, содержащий ряд цитат из послания апостола Иоанна. Фамилия переводчика не указана. Однако, в «Истории культурной жизни Туркестана» Бартольд пишет: «Для приобщения к русской умственной жизни масс туземного населения в туземных частях городов иногда устраивались народные чтения. Это составляло одну из задач «Комиссии народных чтений» в Ташкенте (с 1898 г.) и «кружка народных чтений» в Самарканде. 18 марта 1901 г. в старом (XVII в.) Самаркандском медресе Шир-Дор было устроено такое чтение с туманными картинками, причем молодой мулла Махмуд читал «Чем люди живы» Толстого в переводе Н.П.Остроумова перед аудиторией в 4000-5000 человек» [2, с.173]. Очевидно, что речь идет здесь о переводе, помещенном в «Туркестанской туземной газете» за 1887 год. Заметим, что Остроумов перевел рассказ Толстого через шесть лет после его появления в печати [3].

Надо сказать, что перевод Толстого, помещенный в Туркестанской газете, долго оставался неизвестным для исследователей. Так, например, в №9 журнала «Звезда Востока» за 1948 г. помещена статья М.Исмаили, в которой он пишет: «До революции произведения Толстого переводились лишь на европейские языки. Не могло быть и речи о переводах произведений Толстого на языки национальных меньшинств царской России» [4, с.99-101]. Однако, как мы можем судить, произведения Толстого не

только переводились, но и читались в присутствии многотысячной аудитории.

В №24 «Туркестанской туземной газеты» от 20 июня 1888 г. была помещена статья, содержащая перевод сообщения Правительственного Вестника (1888, №94) о праздновании в Петербурге пятидесятилетия литературной деятельности поэта Майкова. Здесь же был напечатан прозаический перевод стихотворения, посвященного Майкову в день юбилея («Твоя восторженна лира»). И снова выбор редакции газеты пал на стихотворение ярко реакционное. Спустя год Туркестанская газета поместила статью с сообщением о праздновании 50-ти летия поэтической деятельности Фета. В №8 от 25 февраля (с.3-4) был помещен подстрочный перевод стихотворения Фета, впоследствии озаглавленного им «На пятидесятилетие музы», а в следующем номере (№9 от 6.03.89. с.3-4) - статья о поэзии Фета.

Стихи, помещаемые в газете, переводились лишь приблизительно и являются по существу пересказом содержания. Фамилия переводчика нигде не указана. Есть основание думать, что и здесь в качестве переводчика выступал редактор - Н.П.Остроумов. Об этом можно судить, например, по собственному заявлению Остроумова, сделанному им в отчете редакции газеты (раздел «Способ составления газеты»). «У газеты нет и почти не может быть сотрудников, - да в них нет пока и особенной нужды» - пишет Остроумов. Каждый номер диктуется редактором переводчику в таких выражениях, какие удобно могут быть изложены правильным туземным языком» (с.11). Приблизительно то же говорит Остроумов в своей работе «Сарты» [5, с.171].

В 1889 году русская общественность отмечала столетие со дня рождения А.С.Пушкина. «Туркестанская газета» также откликнулась на это событие. В №№17-20 [6, с.] печаталась биография поэта и в №20 (28 мая 1899 г.) на пятой странице был помещен перевод, скорее прозаический пересказ стихотворения Пушкина «Поэт». Вернее, здесь дан пересказ двух стихотворений Пушкина «Поэт» («Пока не требует поэта») и «Поэту» («Поэт, не дорожи любовью народной»). Оба стихотворения написаны подряд, одно за другим, без всякого указания на то, что это два различных стихотворения. На той же строчке, где кончается перевод первого стихотворения, начинается второе. Однако переводчик правильно и образно изложил содержание текста. Содержание стихотворения «Поэт» изложено полностью, а в стихотворении «Поэту» выпущена последняя строфа.

В июльских номерах газеты были напечатаны прозаический пересказ «Бахчисарайского фонтана» [7, с.3-4] и «Сказки о рыбаке и рыбке» [8, с.4-7], а также, что особенно интересно, «Сказка о рыбаке и рыбке», переведенная стихами [9, с.3-5]. Фамилия переводчика нигде не указана.

Говоря об этом стихотворном переводе «Сказки о рыбаке и рыбке», И.А.Султанов пишет: «К чести переводчика следует отметить, что для перевода характерно полное понимание текста стремление передать его с возможной точностью и в доступном для широкого читателя изложении» [10, с.92-95]. Однако, нам кажется, что такая характеристика не совсем верна. Перевод, хотя и близок оригиналу, но отнюдь не является доступным, для широкого читателя.

Язык «Туркестанской туземной газеты» вообще был далек от разговорного языка. Как сообщает Добромыслов в своем труде «Ташкент», №43 от 2 ноября 1902 г. «Мартышка и очки». Перевод этот стихотворный сделан неизвестным переводчиком, причем передан лишь смысл басни. Очень много отступлений от текста оригинала.

В 1902 году «Туркестанская туземная газета» поместила статью о проведении пятидесятилетнего юбилея со дня смерти Гоголя (№8 от 27 февраля, с.3.). В статье говорилось о необходимости ознакомить местное население и, прежде всего, учащихся местных школ с произведениями великого писателя, содержанием, достоинством и значением его творчества.

В 1910 г. (№85, 11 ноября, с.2.), Туркестанская газета поместила статью-некролог на смерть Льва Толстого. В статье рассказывалось о биографии писателя (его воспитании, образовании, участии в обороне Севастополя и прочее), подробно сообщалось о его просветительской и писательской деятельности в Ясной Поляне, говорилось о книгах, им написанных. В 1912 г. (1 января №1 с.1-2) газета поместила статью памяти М.В.Ломоносова. Надо сказать, что в «Туркестанской туземной газете» иногда помещались также сведения о национальных литературах: казахской, узбекской, туркменской, киргизской, татарской и др. Так, например: в 1889 г. был дан очерк о развитии узбекского языка и упоминался Алишер Навои, который, как указывал неизвестный автор, названный в газете почтенным мусульманином «являлся единственным ученым и поэтом из мусульман Туркестанского края, который писал свои произведения на своем тюркском языке», в 1907 г. в ряде номеров печатались стихи из Дивана Муками и очерк о его жизни, в том же 1907 г. ряд номеров был посвящен стихотворениям поэта-классика Махтум-Кули, в 1895 г. была статья о казахском поэте Кульдибекове, в 1902 г. был напечатан ряд киргизских пословиц и некролог на смерть Каюма Насыри и т.д.

Таким образом, газета «Түркістан уәлаятының газетасы» («Туркестанская туземная газета») не только знакомила своих читателей и слушателей, т.к. большинство населения было неграмотным, устраивались чтения на площадях, правительственными указами, но и пропагандировала лучшие образцы мировой классики в переводе на родной язык. На национальных языках заговорили А.С.Пушкин, М.Ю.Лермонтов, Н.В.Гоголь (пьесы Гоголя), А.П.Чехов, Л.Н.Толстой, М.Горький и др.

ЛИТЕРАТУРА

1. Рукописи отчета редакции Туркестанской туземной газеты за 1884 г., хранящиеся в Ташкентской публичной библиотеке им.А.Навои. Далее при ссылке на данный источник в скобках будут указаны только страницы.
2. Бартольд В.В. История культурной жизни Туркестана. - Ленинград: Из-во Академии наук СССР, 1927. - С.173.
3. Толстой Л.Н. «Чем люди живы» // Детский отдых, 1881, №12. - С.407-434. Но отдельным изданием вышел лишь в 1886 г. (изд-во «Посредник, Москва»), в том году он вошел в 12-й том сочинений Л.Н.Толстого. - М, 1886. - С.1-28.
4. Исмаили М. Лев Толстой в узбекских переводах // Звезда Востока, 1948. № 9. – С. 99-101.
5. Остроумов Н.П.. Сарты. - Ташкент, 1908. - С.171.
6. Түркістан уәлаятының газетасы, 1889, №17 от 8 мая. – С.2-4; №17 от 13 мая. - С.4-6; №19 от 20 мая. - С.4-6; №20 от 28 мая. - С.3-5.
7. Түркістан уәлаятының газетасы, 1889, №25, 3.07. 1899. - С.3-4.
8. Түркістан уәлаятының газетасы, 1889, №28, 24.07. - С.4-7.
9. Түркістан уәлаятының газетасы, 1889, №31, 14.08. - С.3-5.
- 10 Султанов И.А. Пушкин и узбекская литература» // Звезда Востока, №6, 1949 год. - С.92-95.
11. Түркістан уәлаятының газетасы, 1889, 1889 г. №20. 22 мая. - С.3-4.

UDC 81.25

Гасанова З.И.,
магистрант КазУМОиМЯ имени Абылай хана
специальность «6М020700- Переводческое дело»
Алматы, Казахстан
gmail: gassanova7991@gmail.com

КОМБИНАЦИЯ ТРАНСФОРМАЦИОННОГО И ДЕНОТАТИВНОГО ПЕРЕВОДА ДЕЛОВОЙ ДОКУМЕНТАЦИИ С АНГЛИЙСКОГО НА РУССКИЙ ЯЗЫК

Аннотация: В статье рассматриваются проблемы перевода деловой лексики с английского на русский язык с использованием основных методов перевода, в данном случае трансформационного и денотативного, с сохранением прагматики переводимого текста.

Ключевые слова: трансформационный перевод, денотативный перевод, официально-деловой стиль, деловая корреспонденция.

Gassanova Z.I.,
Undergraduate of Translation Studies of Ablaihan
KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan
gmail: gassanova7991@gmail.com

THE COMBINATION OF TRANSFORMATIONAL AND DENOTATIVE TRANSLATION OF BUSINESS DOCUMENTATION FROM ENGLISH INTO RUSSIAN LANGUAGE

Abstract: The article is concerned with the problems of translation of business vocabulary from English into Russian language using the basic methods of translation, in this case, transformational and denotative methods, maintaining the pragmatics of the translated text.

Keywords: transformational translation, denotative translation, official business style, business correspondence.

One of the phenomenon of the new integrative paradigm formation in science, accompanied by the growth of interdisciplinary sciences, can be considered the emergence of a novel direction in linguistic knowledge - translation studies, which is engaged in the generalization of practical experience and the development of theoretical grounds of translation, primarily the determination of its status as a sort of speech activity, its types, rules and norms, ensuring its success, various aspects, strategies, methods, techniques, etc.

The relevance of addressing the problems of translation is associated, on the one hand, with the fact that the science of translation studies is relatively young, on the other – with the constant strengthening of socio-cultural,

political and economic demand for translation in connection with the growth of both integration and disintegration processes in international relations. Removing the negative effects of the second trend in international economic relations requires considerable effort and the use of different ways and means.

It is well known that international relations consist of many contacts, including business correspondence, especially since it covers a variety of fields of human activity and forms the basis for the existence of such spheres as diplomacy, commerce, as well as international economic, scientific and cultural cooperation.

The article is devoted to the translation problems of business documentation from English into Russian. The aim of the work is to identify models of combination of transformational and denotative types of translation. In order to achieve this goal, we use a set of methods that form the methodological basis of this study, developed by leading scientists in the field of translation studies and its linguistic foundations: I. R. Galperin, E. M. Lazutkina, G. E. Miram, V. N. Komissarov, A. D. Schweitzer, Anna Trosborg, Francesca Bargiela-Chiappini, V. Koller, Poul Erik F. Jorgensen etc.

The linguistic aspect of the translation is stylistic design. According to E. M. Lazutkina business style is given a weighting reflecting its operation and in view of its specialized linguistic resources and units for this area [1, p. 216].

In addition, the official-business style is characterized by high regulation of speech, the rigor of presentation and the use of impersonal constructions. I. R. Galperin complements the style features with information about its subtypes determined by the target participants of communication. The main aim of this type of communication is to state the conditions binding two parties in an undertaking. These parties may be: the state and the citizen, or citizen and citizen; a society and its members (statute or ordinance); two or more enterprises or bodies (business correspondence or contracts); two or more governments (pacts, treaties); a person in authority and a subordinate (orders, regulations, instructions, authoritative directives); a board or presidium and an assembly or general meeting (procedures acts, minutes), etc. [2, p. 309]. It should also be noted that the language of business correspondence is inherent in such feature as the preservation of structural forms and the employment of certain syntactic structures. Thus, each part of a business document or official letter: title, date, opening address, main text, final politeness formula and signature is regulated both lexically and syntactically.

Let's consider the language features of the official business style of English language. Lexical specificity is represented by terms, professionalism words and phraseological units.

Primarily, these are economic, diplomatic and legal terms (*export, contract, business proposal, demand, etc.*). Non-terminological words used mainly in administrative and clerical speech (*duly, properly, above state, etc.*) are also used. A similar pattern characterizes the use of stationery stamps that reproduce lexical and phraseological units, correlating with frequently repeated situations, common concepts (*within reporting period, taking into an account, it has been issued to submit, as discussed, etc.*).

Morphology is presented by frequently-used nouns. There are names of people on the occupational grounds among them that associated with any action or attitude (*manufacturer, supervisor, designer, consumer, etc.*).

Complex prepositions expressing a certain standards of a content (*due to, with regard to, in connection with, etc.*) are also used [3, p. 216]. As is well known, the age of high technology associated with the emergence of computers, has led to unprecedented rates of language development and increasing replenishment of neologisms, reflecting the revolution of various spheres of our society, beginning with science and ending with daily life. Scientific and technological progress has affected the economic vocabulary as a whole. To illustrate, the following words appeared: **to calendarize** (составлять календарный график мероприятий); **to operationalize** (приводить в действие, реализовывать); **to dollarize** (переориентировать национальную экономику на доллар); **to genericize** (делать что-либо распространенным или массовым товаром) etc.

Peculiar properties of the official business style of the English language, supplemented by its position as supplier for borrowing names of new realia words are included in translation standard from English into other languages, including Russian.

Transformational and denotative (situational) models of translation might be used in business document translation. The term "transformation" is used in translation studies in a metaphorical sense. In fact, we are talking about the relationship between the initial and final language expressions, about the replacement in translation process of one form of expression to another, replacement, which we figuratively call conversion or transformation. Thus, the following operations (translation transformation) are essentially cross-language operations of sense "re-expression" [3, p.118]. That is to say, objects and structures of language levels, such as morphological, lexical and syntactic, change in the process of transformation. According to V. N. Komissarov, transformational-semantic model of translation proceeds from the assumption that the translation is the transfer of the meaning of source language units. This model considers the translation process as a series of transformations

by which the translator moves from source language units to target ones, establishing equivalence relations between them [4, p.164].

The denotative model of translation, according to Komissarov, comes from the undoubted fact that the content of all language units reflects some objects, phenomena, reality relations, which are usually called denotates. Messages created with the help of language (segments of speech) contain information about a certain situation, i.e. about a particular combination of denotates, determined and specific relations to each other. That is to say, this model of translation describes the situation that occurs in the source text, using lexical units of another language. Consequently, denotate is understood not just as a real object, but its reflection in the human brain, i.e. an element of consciousness, but not the real world. For example, transformational translation requires fewer “mental operations” and is the most commonly used method. Translators prefer such method until they face with a certain word or grammatical structure, which will need to be changed, rephrased or even go the way of interpreting the content of the translated text, i.e. to apply a denotative approach.

Being based on the aforementioned information, we made an analysis of the translation of extract from a business letter. “... Therefore, as a concerned member of this community I have decided that my business will take the lead in assisting with this year’s security control budget. Accordingly, Branscombe’s Hardare will donate \$1 for every \$2 raised in the community to cover the additional security costs.” We will perform the translation in two stages. At the first stage, the transformations of each text unit are proposed, at the second stage, the units of the translated language are combined into a coherent text, using the rules of Russian lexical and grammatical valence for the choice of equivalents and their syntagmatic connection.

The first stage. Therefore- (союз) поэтому, следовательно; as- (нареч.) как, в качестве; (союз) когда, поскольку; (частица) пока, словно; (мест.) что, какой (выбираем «как» по правилу сочетаемости); a- неопределенный артикль, не переводится; concerned- заинтересованный (синтаксическая трансформация английской формы Past Participle в русский аналог причастия); member- член, участник какой-либо организации; of- родительный падеж управляемого слова, не переводится; this- (мест.) этот (здесь этого); community- сообщество (здесь сообщества); I- (личное мест.)- я; have decided- (форма глагола в Present Perfect) решил; that- (подчин. союз) что; my- мой; business- бизнес; will take the lead – (форма глагола в Future Simple Tense) возглавит, возьмет лидирующую позицию; in- в; assisting- оказании(от оказывать); with- с, от, у, при, творительный падеж управляемого слова (выбираем творительный падеж, учитывая значение управляемого существительного); year’s- принадлежащий этому году (правила использования апострофа); security control budget- бюджет контроля безопасности (связанное словосочетание); Accordingly- соответственно, исходя из этого; Branscombe’s Hardare- Брэнскобс Хардар (в тексте данное словосочетание написано прописными буквами, следовательно это имя собственное, вполне вероятно, что это название компании); will donate- (форма глагола в Future Simple Tense) пожертвует; \$1- один доллар; for- для, за; every- каждые; \$2- два доллара; raised- собранные(используем в качестве причастия прошедшего времени); in- в; the- определенный артикль, не переводится или переводится как «этот»; to cover- (инфинитив) покрыть; additional- дополнительный (здесь дополнительные); security costs- расходы на безопасность.

At the second stage, the units of transformations are combined according to the rules of syntagmatic connection, taking into account their lexical and grammatical compatibility, resulting in a translated text: “Поэтому, как заинтересованный член этого сообщества, я решил, что мой бизнес возьмет на себя ведущую роль(возглавит кампанию, возьмет лидирующую позицию) в оказании помощи с бюджетом контроля безопасности в этом году. Соответственно, (компания) Брэнскобс Хардар пожертвует \$ 1 за каждые \$ 2, собранные в (этом) сообществе, чтобы покрыть дополнительные расходы на безопасность”.

As you can see, transformational translation closely conveys the content of the source text, but it leaves some elements of the source text information undisclosed. Transformational translation does not provide an opportunity to unambiguously convey information or contain implicit meanings. There are the following points:

The translated text does not specify the intention of a sender «займет лидирующую роль» (though the word «роль» was not used in the original English text at all) or «вести кампанию». The source text contains information related to the presupposition of native English speakers. This applies to a proper name “Branscombe’s Hardare”, where a generic affiliation is not specified, therefore transformational translation is insufficient here.

In addition, the analyzed English text leads to the problem of translation of categories means of certainty and uncertainty in English language, there is a lexical unit with a definite article, which can have two translations that, clearly, cannot be solved by the rules of transformational translation.

The considered difficulties arising in the transformation translation can be overcome by the use of denotative translation. The rules of the latter allow to refine the translation: “Поэтому, как заинтересованный член этого

сообщества, я решил, что мой бизнес возьмет *лидирующую роль* в оказании помощи с бюджетом контроля безопасности в этом году. Соответственно, компания «Брэнскобс Хардар» жертвует \$ 1 за каждые \$ 2, собранные в *сообществе*, чтобы покрыть дополнительные расходы на безопасность”.

Therefore, having considered the features of each model of translation we can conclude that transformational translation might be used as the main type of translation of business correspondence that is sufficient to convey the content of the source text but it is not always sufficient and in this case denotative translation is connected to it.

REFERENCES

1. Лазуткина Е.М. Культура деловой речи //Культура русской речи. Учебник для вузов. – Москва: Изд-во «Норма», 2000. - 457 с.
2. Гальперин И.Р. Стилистика английского языка. Издательство: М.: Высшая школа, 1977 г. – 462с.
3. Швейцер, А. Д. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты. М., 1988. 216с.
4. Комиссаров В.Н. “Теория перевода (лингвистические аспекты). М.: 1990. 253с.
5. Francesca Bargiela-Chiappini, Catherine Nickerson, Brigitte Planken. Business discourse. - New York: Palgrave Macmillan, 2007. - P, 282.
6. Anna Trosborg. Pragmatics across languages and cultures//Handbook of pragmatics.- Berlin: Mouton de Gruyter, 2010.- P. 628.
7. Anna Trosborg, Poul Erik Flyvholm Jorgensen (eds.). Business discourse: Texts and context.- Bern: Peter Lang, 2005.- p.250.

УДК 81’282

Есенбай А.З.

ф.ғ.к. аға оқытушы
Шетел филология теория кафедрасы
Аударма және филология факультеті
Қаз ХҚ және ӘТУ
e-mail: esenbay.anar@mail.ru

ДИАЛЕКТИЗМДЕРДІҢ КӨРКЕМ ӘДЕБИЕТ СТИЛІНДЕГІ ҚОЛДАНЫЛУЫ

Түйін: Мақала қазақ тілінің диалектологиясын оқыту әдістемесін талқылайды. Қазақстанның оңтүстік аймақтарындағы диалектілердің және іргелес аудандардың диалектілерін жазушылар, жеке диалект ретінде ерекшелендіретініне қарамастан, қазақ тілінің диалектілері арасындағы айырмашылықтар шамалы, ал соңғы уақытқа дейін қазақ тіліндегі диалектілердің болуы даулы мәселе болды. Қазақ тілінің таралуына таңқаларлық біртектілігі, сөйлеушілердің жоғары ұтқырлығымен түсіндіріледі.

Тірек сөздер: диалект, құрал, омонимдер, әдебиет, лексикология

Esenbay A.Z.

Candidate of Philological Sciences, senior teacher,
the chair of theory of foreign philology,
the Faculty of Translation and Philology,
Abalaikhan KUIRandWL
-mail: esenbay.anar@mail.ru

THE USE OF DIALECTICS IN LITERATURE

Abstract: The article is devoted to the teaching of Kazakh dialectology in universities

The regional varieties of dialects have been a major focus since at least the early part of the twentieth century, when dialectologists began conducting large-scale surveys of regional dialect forms. Although the traditional focus on regional variation took a back seat to concerns for social and ethnic dialect diversity for several decades, there has been resurgent interest in the regional dimension of dialects. Writers have long debated the precise place of regional dialect studies in the overall investigation of language variation, given the fact that traditional studies have concentrated on the geographical distribution of individual words. The focus on cartographic plotting as opposed to linguistic patterning has led some to the conclusion that regional dialect study is really a branch of geography rather than a kind of linguistic inquiry

Key words: dialects, speech, tool, homonyms, literature, lexicology

Көркем әдеби стилінде кейбір диалектизмдер әдеби тілдік баламасы бола тұрса да қолданылады. Бұл – таза стильдік мақсатпен байланысты мәселе. Кейде бір сөйлемде бір сөзді екі рет немесе одан да көп қайталап қолдануға тура келеді. Егер ондай әдеби сөздің жергілікті халық тілінде диалектілік сыңары бар болса да оны жазушылар көркем әдебиет стилінде қолданады.

Диалектизмдердің көркем әдебиет стиліндегі қолданылуы екі түрлі: бірі – авторлық ремаркада, екіншісі – диалогта. Авторлық ремаркада, кейіпкер тіліндегімен салыстырғанда, диалектизм аз қолданылады. Ақын, жазушылардың қай-қайсысының да шығармасынан диалектілік ерекшеліктер кездеспей отырмайды. Өйткені, әр адам, әсіресе әрбір сөз шебері – таза әдеби тілдің ғана емес, сонымен қатар белгілі дәрежеде, белгілі бір аймаққа тән диалектіні де сақтаушы. Жазушы диалектизмдерді өзінің авторлық баяндауында әдейі қолдануы да мүмкін. Мұның көркем әдебиет стиліне еш оғаштығы жоқ

Көркем шығармалар арқылы, автордың танымдық аясы мен ақиқат дүниені бейнелеу қабілетіне қарай жазушы баяндап отырған ортаның мәдениетін, тұрмыс-тіршілігін, танымдық ерекшелігін анықтауға болады. Әрбір көркем шығарма – бұл ұрпақтан-ұрпаққа қалатын мұрағат. Сондықтан жазушы тіліндегі әрбір тілдік бірлік сол заманның мәдениетін, өмірлік болмысынан шынайы ақпарат беретін тарихи мұра десек те болады.

Демек, кез келген ұлттық тілдің сырын шынайы тану үшін тілдің өзіндік заңдылықтарын білу жеткіліксіз, оның түпті тамыры сол тілде сөйлеуші этностың сан ғасырлық жүріп өткен тарихымен, күнделікті өмірде орныққан мәдениетімен, ой танымымен тікелей байланысты.

Көркем шығармалар тілін зерттеу арқылы сөздік қорымыздағы сан алуан тілдік бірліктердің стильдік, мағыналық, функционалдық қызметтерін, олардың заттық мәдени мағынасын, ұлтты таныту қасиеттерін, этимологиялық қалыптасу тарихын анықтауға болатыны белгілі. Бұған дейін көркем мәтінге лингвистикалық зерттеу жұмыстары баяу, қарқынсыз жүргізілетін. Себебі, көркем шығарма тек әдебиеттанушылардың объектісі деп түсінілетін.

Академик Р.Сыздық «... сөз зергерлерінің тілін лингвистикалық стилистика деп аталатын ғылым саласының талабына сай зерделеп таныту білім-ғылымымызды кезекті игі істерінің бірі болуға тиіс деп білеміз» [39,56] деп танытқалы бері көркем мәтінге лингвостилистикалық талдау жасау арқылы тілдің қолданысын, тілдің көркемдік ерекшеліктерін, автордың стильдік деңгейін, идиостилін зерттеу жұмыстары қарқынды белең ала бастады.

Көркем шығармаға лингвостилистикалық талдау жүргізу арқылы автордың жалпы сөздік қорын анықтауға (статистикалық әдіс бойынша) мүмкіндік туады. Сонымен қатар, әдетте зерттеліп жүрген әдеби тілдегі белгілі сөздерден басқа, бұрын-соңды көзге түсіп, көңілге ұялап көрмеген тың, жаңа сөздер мен сөз тұлғалары - тек қана бір автордың шығармашылық лабораториясында шыңдалып, соның қаламынан туған бір туар да бірегей тілдік элементтер зерттеледі.

Әрбір автордың көркем шығармаларын тілдік тұрғыдан зерттеу негізінде қазіргі қазақ тілінің сөздік құрамын кеңейтіп, оны тереңінен қарастыруға мүмкіндік жасалады.

Жаңа сөздің қалыптасып, қолданысқа тез арада бейімделіп, сіңісіп кетуі, автордың ақиқат дүниеден көркемдік дүние тудыру шеберлігінен туындайды. Әрбір суреткердің көркемдік әлемі сан алуан бейнелерге толы. Олардың танымындағы ақиқат дүниенің қарапайым құрылымы, өзінің құрылымдық-семантикалық доминанттары арқылы мәтінде көркемдік дүниеге ауысады.

Ю.М.Лотманның пікірінше, көркем шығарма жалпы баяндауында ақиқат дүниенің моделін береді, бірақ оны күрделі бейнелі образдар ғана танытады

Е.А.Костюхин: «Өнер ақиқатты бүтіндей танытып қана қоймайды, сонымен қатар, өзіндік түсінігімен икемдей отырып, оған өз тарапынан баға бере отырып, бейнелі түрде қайта өңдейді»

Демек өнер, көркем шығарма, автордың танымы мен талғамы барлығы сайып келгенде, жеке көркем туындыны шығарушы, мәтін тудырушының ой стилі мен жазу стиліне тығыз қатысты болып отыр.

Қазіргі стилистиканың жағдайын бағалайтын болсақ, жалпы жұртшылық қабылдаған анықтама мен базалық түсінік әзірше жоқ. Стиль проблемасын зерттеу тәсілдерінің әр алуандығы өнер құбылысы іспеттес. Осылайша, стильдің лингвистикалық және әдебиеттанушылық ұғымдарын ажырату қажеттілігі туады, өйткені әдеби шығарманың стилі өнер құбылысы болып табылады. Стильді лингвистикалық құбылыс ретінде зерделей отырып, біз стильдің әдебиеттанушылық түсіндірмесімен байланысты: жазушының жеке стилі, жеке көркем шығарманың стилі, классицизм стилі және т.б. ұғымдарды қарастырмауымыз керек. Лингвистикалық түсіндірмесіндегі стильдің үш түрі бар: тіл стилі, сөйлеу тілі стилі және көркем әдебиет стилі. Стиликалық зерттеу салаларын осылайша бөлуді В.В.Виноградов ұсынды. Тіл стилистикасы атқарымдану салаларына байланысты тіл құрылымының категорияларын, элементтерін және оның типтерін, стильдерін: ғылыми стильді, публицистикалық стильді, ресми-іскерлік және т.б. стильдерді зерттейді. Оған қажеті – тіл құралдарының мәнерлілік мүмкіндіктері. Тіл стилистикасы стилистикалық тұрғыдан маңызды тіл құралдарын іріктеуді ғана емес, сондай-ақ бұл тілдік материал осы тілдік шығармада қалай ұйымдастырылатынын және белгілі бір мазмұнды осыған ұқсас жеткізумен ол қаншалықты әрекеттесетінін зерттеуді көздейді. Сөйлеу тілі стилистикасы қандай да бір

мәтіннің аясындағы тілдік материалды қарастырудың барлық мүмкін болатын типтері мен формаларын зерттейді. Көркем әдебиет стилистикасы, бір жағынан, тілдік құралдарды эстетикалық тұрғыдан қолданудың тәсілдері мен әдістерін зерттейді, екінші жағынан, ол шешендік өнер тарихы мәселелерін, әдеби мектептер, бағыттар, жекелеген жазушылар қызметінің эстетикалық қағидаларын (принциптерін) және т.б. зерделеуді көздейді, яғни өзінің осы қырында ол әдебиеттанумен жанасады.

Стильдің ғалымдар соңғы кезде ұсынып жүрген түсіндірмелерінде «мәтін» ұғымы жиі бой көрсетеді. Мәселен, П.Кассирер стиль мәтінді жасайды және мәтін деңгейіне қол жеткізген жағдайда ғана стиль туралы айтуға болады деп есептейді. У.Зандерс те тек мәтінде ғана стиль болуы мүмкін деп ұйғарып, бір-бірімен өзара байланысты «стиль» және «мәтін» ұғымдарын біріктіре отырып, дәл осындай пікірді айтады. П.Гиро стильді мәтіннің тек өзіне ғана тән формасы ретінде анықтай отырып, «стиль» және «мәтін» ұғымдарын жақындастырады.

Н.Э.Энkvисттің пайымдауынша, стиль тілдік түрлендірудің мәтіндік те, сондай-ақ ситуациялық (белгілі бір жағдайға байланысты) та контекстпен өзара байланысатын түрін (типін) білдіреді. Ван Дейк стильді мәтіннің әр түрлі лексемалық формаларының туындауы ретінде немесе осы мәтіндегі жүйе ережелерінің пайдаланылуы ретінде түсіндіреді. Стильді әр түрлі түсіндіргеннің өзінде де, зерттеушілер бірауыздан стильді мәтіннің органикалық құрамдас бөлігі ретінде, яғни стильден тыс мәтін болмайды деп есептейтінін байқау қиын емес. Ары қарай мына мәселені айта кету керек, стильдің ең маңызды белгілерінің бірі оның азды-көпті анық болуы мүмкін мақсаттылығы (белгілі бір мақсатты көздеуі) болып табылады.

Осылайша, әдеби мәтіндерге қатысты осы ережені дәлелдей отырып, В.А.Звегинцев мынадай пікір білдіреді: «күннің батуы қаншалықты әдемі болса да, ол бізде қандай эстетикалық сезім тудырса да, ол өнер туындысы емес, өйткені онда алдын ала ойластырылған мақсаттылық жоқ, дәл осылайша бізді итальян немесе француз тілдерінің әуенділігі мен әуезділігі сүйсіндіруі мүмкін, біз қайсыбіреудің көркем сөйлеуіне тәнті болуымыз мүмкін, бірақ осының бәрі де оларда көркем мақсаттылықтың болмауы себебінен өнер құбылыстары емес. Осылайша, әдеби шығарманың стилін анықтау суреткердің тәсіл-құралдары (соның ішінде, тілдік материалды және оны ұйымдастыру тәсілдерін) белгілі бір (яғни тағы да әдейі ойластырылған) көркем әсер тудыру үшін әдейі пайдалануын міндетті түрде қамтуы тиіс» деген қорытындыға келеді ол Бұл ережені тек әдеби-көркем мәтіндерге қатысты ғана қолданбауға болады деген ой туады. Пікір білдіру (хабарлау) ретіндегі кез келген мәтін басты екі мезетімен: ой-ниет (интенция) және оның жүзеге асырылуымен сипатталады. Ой-ниетті барынша адекватты (пара-пар) жүзеге асыру үшін, мәтін құрастырушы үш факторды – берілетін ақпараттың сипатын, қарым-қатынас ситуациясын және ақпаратты алушының ескеруі тиіс. Соның нәтижесінде тілдік құралдарды іріктеу және оларды құрастыру мақсаттылық сипатқа ие болады. Ал бұл болса, автордың алдын ала ойластырылған мақсаттылығы факторы болып табылады.

Демек, кез келген айнала қоршаған ақиқат дүниені көркемдеп таныту ақиқаттағымен сәйкес келе бермейді. Ақиқат дүниені көркем дүниеге айналдыруда эстетикалық, бейнелі қасиет басты қызмет атқарады.

«Кез келген ақиқат дүниені қабылдау барысында ол әлем қайта трансформацияланып, нәтижесінде жаңа әлем, өзіндік эстетикалық даму заңдылықтарымен ерекшеленетін екінші әлем орнын басады. Осы әлем «көркемдік әлем» деп аталып жүр. Ал ақиқат әлемінен көркемдік әлемге ауысу мәтін арқылы жүзеге асады» - дей отырып, ғалым С.Д.Абишева ақиқат дүниенің көркемдік әлемге ауысуын мынадай сызба арқылы танытуды ұсынады:

Демек, көркемдік әлем мен ақиқат әлемі өзара парадоксальді байланыста болады, дегенмен, оларды салыстырғанда, көркемдік әлем өзінің эстетикалық, эмоционалдық, бейнелі қызметтері жағынан ақиқат дүниеге тең келе алмайды.

Мәтінді кеңінен зерттеген ғалым Асқар Жұбановтың пікірінше: «жазба мәтін – қағаз бетіне түскен жазба сөзі немесе соның бір үзіндісі, бөлігі. Мәтіндегі ой-пікірлер тек сөйлем түрінде ғана айтылғанда түсінікті бола алады. Ал сөйлем ойды айтып немесе жазып жеткізудің негізгі амалы. Сондықтан да

мәтінді синтаксистік бірлік деп ұйғаруға болады. Мәтіннің негізгі қызметі – жазбаша (не сөйлеу) түрінде жай немесе күрделі мазмұнды ой-пікірлерді білдіру. Бұл жағдайлардың бәрі де сөйлемдер тобы арқылы жүзеге асады. Олай болса, сөйлем – белгілі қоғам мүшелерінің өзара пікір алмасуын, қарым-қатынас жасауын қамтамасыз ететін мәтін бірлігінің біртұтас түрі»

Көркемдік дүние көркем мәтін (поэзия, проза, драма) арқылы көрініс табады. Көркем мәтін көріктеуіш-бейнелеуіш құралдарымен, автордың мақсатты қолданысындағы фразеологизмдер, мақал-мәтелдер, диалектизмдер, этнографизмдермен, т.б ерекшеленетіні белгілі. Көркемдік дүние қалыптастыруда кез келген тілдік құрал орынсыз қолданылмайды. Ондағы синтаксистік құрылымдар мен лексемалар, жекелеген дыбыстар – барлығы көркемдік идеяға қызмет ету мақсатында пайдаланылады.

Көркемдік дүние тудыру тек тілдік құралдарға ғана қатысты емес, ең бастысы суреткердің шебер қолданысына тікелей байланысты. Яғни көркем дүние жасаушы автордың ақиқат дүниені іштей көркемдеп тану қабілетіне байланысты. Әрбір сөз зергерінің өзіне тән стилі, бейнелеу шеберлігі, өзіндік сөз саптау мәнері, ой-толғау әдістері болады.

Тілді қолдану дегеніміз – айтатын ойға сәйкес келетін сөздерді таңдап ала білу және сол сөздерді сөйлем ішінде орын-орнына дұрыстап қоя білу.

Автордың ішкі көркемдік дүниесі мен оны тудыру шеберлігін мәтін арқылы тани аламыз. Көркем мәтін автор ойын объективтендіріп, оның шығармашылық көзқарасын таныту үшін, адам туралы, айнала қоршаған әлем туралы білімі мен түсінігін бейнелеп жеткізу үшін және автор танымындағы әлемді басқаға сол қалпында дәл жеткізу үшін жұмсалады. Көркем мәтінді құрайтын негізгі элементтер:

- автор (мәтін адресанты)
- оқырман (адресат)
- мәтінде бейнеленетін ақиқат дүние, оны танытатын білім мен суреттеу шеберлігі.
- Автор өзіндік шығармашылық ойын, ішкі көркемдік әлемін танытуда қолданылатын тілдік жүйе.

Көркем мәтінді құрайтын бұл элементтер осы сатылы жүйе арқылы жүзеге асады. Яғни көркем мәтін жарыққа шығады және ол қабылдаушыға танылады. Бұл мәтіндік әрекет - өте күрделі, психо-интеллектуалдық қырам-қатынас. Себебі, барлық жағдайда да көркемдік мәтін қабылдаушыға автор ойындағыдай жеке бермейді. Автор танытқан көркемдік әлемді оқырман сол қалпында түсінуі үшін екеуінің аялық білімі теңесуі қажет. Сондықтан көркем мәтіннің сөйленімдік, баяндау қызметінен гөрі, эстетикалық, бейнелеу қызметі басым болғандықтан, оны автор мен оқырман арасындағы әдеби қарым-қатынас ретінде тану керек деп есептеген орынды.

Автор мен оқырман арасындағы әдеби қарым-қатынас көркем мәтін

арқылы жүзеге асады. Көркем сөз - ойды және сезімді образ арқылы бейнелейтін ерекше өнер. Тіл көркем шығармада ерекше эстетикалық қызмет атқарады. Адам өз ойын жеткізу үшін ғана сөйлесіп қоймайды, көңіл – күйін, эмоциясын білдіру арқылы басқа адамдардың да сана-сезіміне әсерін тигізеді. Ол әсер сөйлеу тілімізде айтушының өз түсінігі бойынша, өз ойын тіл құралы арқылы жеткізе білуінен болса, көркем шығармалар – жазушының өмір тануына, дүние сезінуіне, көзқарасына сол өмір фактісін жинақтап, қорытып бейнелі тілмен жазу мәнерінен болады. Сөйлеу тілімізде сөздер бұрыннан машықталған үйреншікті қалыпта жұмсалады, ал көркем шығармада сөздер сараланып, белгілі стильдік мақсатта қолданылады. Көркем сөзбен жазылған әдеби шығарма - өмір фактілерін жан-жақты терең қамтитын жанды организм. Онда адам да, аң да, құс та, табиғат та – бәрі де қатысады. Тұрмыс-салт, шаруашылық, экономика салаларының қалпы, даму жолдары көрсетіледі

Көркем шығармадағы диалектизмдердің қолданысы туралы С.Б.Кураш былай дейді: «В художественной речи диалектизмы выполняют важные стилистические функции: помогают передать местный колорит, особенности речи героев, наконец диалектная лексика может быть источником речевой экспрессии»

Прозалық шығармалармен салыстырғанда лирикалық шығармаларда диалектілік ерекшеліктер әлдеқайда аз қолданылады, оның үстіне онда негізінен лексикалық ерекшеліктер ғана қолданылады да, фонтикалық, грамматикалық ерекшеліктер мейлінше аз кездеседі.

Тіл – қоғамдағы ең маңызды қажеттіліктердің бірі. Тіл - әрбір елдің,

әрбір ұлттық тарихын, мәдениеті мен тұрмыс-тіршілігін, тіпті сол ұлттың өз болмысын танытатын, оны сақтап қалатын, ұрпақтан-ұрпаққа жеткізетін ұлы қазына. Сондықтан бүгінгі таңда тілдің құрылымдық, коммуникациялық қызметтерінен басқа қызметтік қасиеттерін анықтау терең зерттеуді талап етіп отыр. Адам тілінің жалпы болмысы шартты түрде екі қағиданы айқындайды. Олар біріншіден, адамның танымы ешқашан толық болмайды, ол қоғамда өмір сүрген сайын толыса береді және оны тек тіл арқылы ғана тани аламыз. Екіншіден, тіл табиғатын танып білу немесе оны түсіндіру үшін адамның көмегі қажет.

Қазіргі қоғамда тіл адамзаттың баға жетпес құндылығы деп саналады.

Тіл – ұлттың айнасы десек, сол ұлттың айқын тілі көркем шығармаларда көрініс табады. Сол арқылы ұлттың шынайы болмысын беруге қызмет етеді. Тіл – дүниетаным құралы, ұғым мен пайымдаудың объективтенуі. Дүниенің тілдік бейнесі көркем туындылар тілінен, яғни суреткердің тіл шеберлігінен көрінеді. Осы ретте тілдік құрылымдардың жазбаша формасындағы көрінісін, яғни көркем шығарма тілін зерттеу тіл білімі мен әдебиеттану аумағынан шығып, кешенді түрде зерттеуді қажет етеді.

ӘДЕБИЕТ

1. Қалиев Ғ. Қазақ диалектологиясының мәселелері. Алматы, 1960.
2. Аманжолов С. Вопросы диалектологии и истории казахского языка. Алма-ата, 1959 ж.
3. Сауранбаев Н. Диалекты в современном казахском языке. Вопросы языкознания. 1995 ж.
4. Арыстанов Ж. Шығармалар жинағы 2010 ж.

УДК 81.25

Жампейіс К. М.

к. филол. н.

зав. кафедрой практики речи ИЯ

e-mail: priya@ablaikhan.kz

СПЕЦИФИКА ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ В ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ

Аннотация: данная статья посвящена одному из самых сложных и в то же время интереснейших вопросов переводческого процесса - фразеологии перевода. которая занимает особое место в шкале «непереводимости» или жесткой переводимости «.

Ключевые слова: фразеологические единицы, социально-политические тексты, «рекуррентные конструкции».

Zhampeis K. M.

с. of philol. sc.

head of chair of the foreign

language speech practices

e-mail: priya@ablaikhan.kz

THE SPECIFICS OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN POLITICAL TEXTS

Abstract: This article is devoted to one of the most difficult and at the same time the most interesting issues of translation process - phraseology translation. which in the scale of “untranslatability” or “hard translatability” has a special place.

Key words: phraseological units, socio political texts, «recurrent constructions».

Политическая сфера появилась с возникновением человеческого общества и будет в то или иной форме всегда сопутствовать его развитию. Изучение политической сферы дает ключ к познанию и пониманию политических институтов, политических движений и самой политики. Определение понятия этой сферы, ее сущности и характера имеет важнейшее значение для понимания природы политики и государства, позволяет выделить политику и политические отношения из всей суммы общественных отношений.

Играя важную роль в жизни общества, политическая сфера издавна в той или иной степени привлекает к себе внимание представителей различных общественных наук – экономической теории, основы права, основы социологии и политологии, психологии, а также дана сфера привлекает внимание и лингвистов, в частности, лингвистов-переводчиков.

Переводчик общественно-политической коммуникации должен быть в курсе международных событий, знать политическую систему, экономику, географию, в совершенстве владеть соответствующей терминологией. Хотя политические термины не являются узкоспециализированными, а зачастую знакомы каждому из нас, их перевод также может вызвать затруднения у переводчика другой специализации.

В отличие от нейтрального языка научно-технического текста, язык общественно-политической коммуникации часто эмоционально насыщен, что приближает его к языку художественной литературы. В политических текстах часто встречаются образные сравнения, метафоры, идиомы, элементы юмора, сарказма, иронии и т.д.

Помимо всего этого, очень часто общественно-политические тексты встречаются в газетных статьях,

которые обычно имеют определенную политическую направленность.

Все это ставит перед переводчиком общественно-политической коммуникации дополнительные задачи.

Полноценный перевод газетного материала на основе политических текстов помимо фактически точной передачи содержания должен донести до читателя и все эмоциональные элементы, заключенные в подлиннике, так же как и его политическую направленность.

Если лексической основой научно-технического текста является техническая терминология, то общественно-политический и газетный текст обильно насыщен специальными терминами, связанными с политической и государственной жизнью; мы встречаем здесь названия политических партий, государственных учреждений, общественных организаций и термины, связанные с их деятельностью, например:

House of Commons – Палата общин

House of Lords – Палата лордов

Security Council – Совет безопасности и др.

В то время как техническая терминология имеет сравнительно узкую сферу общения и, в основном, не выходит за пределы данной специальности, общественно-политические термины имеют значительно более широкое распространение: они проникают во все области жизни и становятся всеобщим достоянием.

Политическая терминология, особенно характерна для газетно-информационного стиля, обладает теми же основными чертами, которые свойственны и научно-технической терминологии. Вместе с тем в них обнаруживаются некоторые отличия, связанные с меньшей строгостью и упорядоченностью терминологических систем, а общественно-политической сфере, а также с зависимостью значений ряда терминов от соответствующих идеологических концепций. В газетно-информационных материалах нередко встречаются многозначные термины, термины-синонимы, сокращенные термины и названия. Термин *state* в политической терминологии США может означать «государство» и «штат»: *Both the state and Federal authorities are bent on establishing a police state.* В первом случае термин *state* стоит на одном ряду с определением «федеральный» и несомненно обозначает правительство штатов в отличие от правительства всей страны. Во втором случае *state* употреблено в значении «государство».

Необходимость признания перевода как специфического типа межкультурной коммуникации обусловлена не только тем, что язык является составной частью культуры, но и тем, что культура как многогранный феномен, отражает сознание, менталитет, все стороны социального бытия, в первую очередь, через язык, где образность, национальный колорит, воздействующая сила социокультурного наследия народа передается особым речекоммуникативным ресурсным пластом – фразеологизмами [1].

Фразеологизмы всегда широко использовались, используются и сейчас в обращенной к аудитории речи ораторов, так как они придают выразительность, образность и запоминающуюся оригинальность ораторской речи, что связывается зачастую с качественной оценкой оратора аудитории [1].

Современные политические статьи содержат своеобразные фразеологические обороты, отличающиеся семантической яркостью, лаконичностью и адекватностью коммуникативной ситуации.

Несомненно, переводчику достаточно сложно передать ту воздействующую направленность использования того или иного фразеологического оборота, если в языке нет эквивалента или устойчивого аналога, который бы полностью или частично передал коммуникативную интенцию автора.

Таким образом, рассмотрим некоторые, характерные для общественно-политической коммуникации, фразеологические выражения:

а) Частое употребление фразеологических сочетаний, носящих характер своего рода речевых штампов, например:

on the occasion of – по случаю

the decision of – по решению

in reply to – в ответ на

in a statement of – в заявлении

with reference to – в связи с

to draw the conclusion – прийти к заключению

to attach the importance – придавать значение

to take into account – принимать во внимание

б) Использование конструкций типа «глагол+that» при изложении чужого высказывания, комментарии заявлений политических деятелей и т.д., например: *The paper argues that this decision will seriously handicap the country's economy.*

в) Употребление фразеологических сочетаний типа «глагол+существительное», например:

to have decision вместо *discuss*

to give support вместо *to support*

to give recognition вместо *to recognize*

г) Широкое использование безличных оборотов в качестве вступительной части сообщений, например:

it is generally believed that .... по общему убеждению ...

it is officially announced that ... официально сообщается, что ...

it is rumored that ... ходят слухи, что ...

it is reported that ... сообщают, что ...

it is suggested that ... предполагают, что ...

д) Частое употребление сокращений, например:

M.P. = *Member of Parliament*

T.U.C. = *Trades Union Congress*

В отличие от свободных словосочетаний, значения которых составляются из значений входящих в него компонентов, фразеологические единицы представляют собой сочетания, компоненты которых настолько семантически друг с другом связаны, что значение целого не выводится из совокупности значений входящих в него частей. В этом состоит идиоматичность фразеологических единиц, воспроизводимых в речи как готовые образования.

Например: *to take effect* – вступить в силу, (*it is*) *high time* – давно пора, само время. В этих сочетаниях глагол *to take* и прилагательное *high* утрачивают самостоятельное значение и образуют со вторыми компонентами (*effect u time*) семантически цельные фразеологические единицы.

Будучи семантически цельным образованием, фразеологическая единица в то же время также грамматически отдельно оформлена, как и свободное словосочетание. Внешнее сходство (помимо отдельной оформленности) между фразеологической единицей и свободным словосочетанием может быть частичным или полным.

Частичным считается сходство, когда одно и то же сходство выступает компонентом не только свободного словосочетания, но и фразеологической единицы. Например:

to come home (приходить домой) – *to come to light* (обнаружиться, всплыть, стать известным)

a white horse (белая лошадь) – *a white lie* (светлая ложь)

Лексико-фразеологические варианты данных слов в первом и во втором случае кардинально отличаются друг от друга. В первом случае они сочетаются с разными словами одной и той же семантической группы. Например: прилагательное *white* может сочетаться такого же цвета: глагол *to come* в значении *приходить* вступает в словосочетание с любым существительным, обозначающим место в которое можно прийти. Во втором же случае невозможно прибавить хотя бы еще одно сочетание, в котором указанные слова сохраняли бы значения, которые они образуют со вторыми компонентами.

Полными считаются сходства, когда все сочетания могут употребляться в речи как свободное, либо как фразеологически связанное. Например:

а) *a big gun*/большое оружие - *a big gun*/влиятельное лицо: *To win these days, to be the big gun, you have to have new ideas.* (Чтобы добиться успеха, чтобы стать влиятельным человеком, необходимо иметь новые идеи);

б) *a hot potato*/горячая картошка - *a hot potato*/противоречивая тема или вопрос, которого большинство людей избегает: *Increasing teacher's pay is a hot potato nobody wants to handle, but which will be hard to avoid* (Повышение зарплат учителям – трудный вопрос, которым никто не хочет заниматься, но от него никуда не денешься).

Как нам известно, задача переводчика состоит, прежде всего, в том, чтобы определить, является ли встретившееся слово в конкретном случае свободным или фразеологическим. Для этого необходимо внимательно ознакомиться с контекстом, а затем уже искать соответствующий эквивалент.

Общественно-политический стиль более приближен к стилю художественной литературы и, таким образом, в этих текстах, статьях, обзорах широко используется образная фразеология.

Обладая метафоричностью, она придает высказыванию выразительность, яркость, своеобразие. В анализируемых текстах встречаются следующие разновидности образной фразеологии:

Фразеологизмы, имеющие полное соответствие в русском языке и калькируемые целиком при переводе:

Например:

to open smb's eyes to smth - открыть кому-то глаза на что-то

The report opened my eyes to the real situation;

to separate the wheat from the chaff – отделять зерно от шелухи

The reality is opened blurred by an overdose of propaganda. It is becoming more and more difficult to separate the wheat from the chaff.

Фразеологизмы, частично не совпадающие в образности с русскими:

to be in the air – быть в состоянии неопределенности

At the moment the fate our country is still up the air;

a leap in the dark – шаг в неизведанное, прыжок в неизвестность

Electing candidates with little or no political experience to the highest office I a leap in the dark.

Фразеологизмы, при переводе которых образ полностью меняется:

Например:

- *a tempest in a teapot* – много шума из ничего, возня из-за пустяков, мелкая ссора

The agency's clash with the company was a tempest in a teapot.

- *to hang fire* – приостановить работу, выжидая

They have hung fire for the reform.

Существуют и другие воздействующе-информационные передачи для усиления экспрессивно-оценочной окраски. В современном английском политическом дискурсе появляются так называемые «рекуррентные конструкции» [2] как устойчивые словосочетания, которые характеризуются, в отличие от «окказионализмов», повторяемостью, тиражируемостью, рекуррентностью, воспроизводимостью, событийно-жанровой отнесенностью, и являясь по сути «коллокациями», представляют собой большой резерв для фразеологического пласта, особенно в полит-и публицистических типов дискурсов. [3].

Е.В. Терехова является единственным исследователем терминологического выделения «рекуррентных конструкций» как устойчивых словосочетаний (коллокаций) и относит их к периферийному разряду фразеологизмов. Нет оснований сомневаться и отрицать их реальное наличие и воздействующую силу, частотность употребления в публицистике, а самое главное, их последующее после появления популярность и тиражирование, закрепленность за определенным политическим явлением или признаком, как нечто характеристическое, и т.д. Всё это, свидетельствует о том, что не следует пренебрегать этим современным образно-экспрессивным речетворчеством с потенциалом метафоризации и аксиологической оценкой лиц, явлений, которые по яркости и точности характеристик, через прессу закрепляются как ярлыки, прозвища за этими лицами, явлениями, тиражируются как типизированные отрицательные или положительные явления, характеристики, функции. [1]

Следующие приводимые Е.В. Тереховой образцы «рекуррентных конструкций» являются ярким примером их отличий от узуальных, исторически закрепленных, устойчивых фразеологизмов, и в то же время демонстрируют их востребованность и перспективы дальнейшего развития в современной публицистике, медиасфере, политдискурсологии, публичных дебатах и дискуссиях. Так, например, в контексте деятельности консервантов используется следующий аргумент «But though the world has changed, conservatives have trotted out the same ideas to every successive crises. Consider Joan McCauns response when asked how he would handle the Wall Street meltdown». В переводе отмеченные рекуррентные конструкции, как считает автор, теряет свою образность и идиоматичность, так как этнокультурологическая или чисто-национально-социализированная семантика таких сочетаний как «Wall Street» - финансовая основа США, «meltdown» - разрушение, обвал рынка, становятся понятны только в рамках «рекуррентной конструкции» «Wall Street meltdown» - финансовый кризис. В целом предлагаемый перевод в следующий: «Хотя мир изменился, консерваторы не меняются и по-прежнему «трясут» теми же предложениями как преодолеть каждый очередной кризис. Возьмите хотя бы Джона Маккейна ответ как он собирается управлять финансовым кризисом (или обвалом рынка)» [2]. Или другая «рекуррентная конструкция», активно тиражируемая и характеризующая Клинтон: «Clintonesque feel of how to talk about economy» (обладать качествами Клинтон при обсуждении экономики).

Следующие «рекуррентные конструкции» с экспрессивной лексикой, типа приводимых Е.В. Тереховой, отражают характеристику лиц и явлений через атрибутивно-адъективные описания: «Hillary's lame campaign slogan (слабый, неубедительный избирательный девиз), a labour lawyer with a spectacularly foul mouth (её юрист – потрясающий пошляк и сквернослов), prickly chief strategist» (вспыльчивый, колючий главный стратег) и т.д. Перечень и образно-красочная оценка низкого качества состава выборщиков в предвыборной команде Хиллари Клинтон живоописываются с негативной характеристикой каждого из ответственных за участки работ во время проведения и подготовки предвыборной кампании, на основе

которых обосновывается её провал на президентских выборах США. Следовательно, особая образная характеристика её «помощников», которые способствовали её выборной неудаче, представляют собой «рекуррентные конструкции» и производят эмоциональное воздействие на читателей этого контекста в газете [2].

Таким образом, основная задача общественно-политических материалов не только сообщить определенный сведения в процессе перевода, но и оказать такое же воздействие на читателя, как и оригинальный текст. Именно поэтому при переводе вышеназванных текстов особое значение придается не только фактам, но и политическая направленность текста оригинала, а также его лексическая, стилистическая окраска. Поняв значение исходного текста переводчику необходимо выразить тот же самый замысел автора текста только средствами другого языка. Переводчику необходимо добиться того, чтобы семантические потери были сведены до минимума, ибо эти потери неизбежны в силу межъязыкового преобразования. Это, в свою очередь, требует от него установления «порядка очередности передачи значений», то есть определения того, что в пределах переводимого текста необходимо в первую очередь сохранить и чем можно «пожертвовать» в целях обеспечения максимальной эквивалентности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кунанбаева С.С. Концептологические основы когнитивной лингвистики в становлении полиязычной личности. Учебное пособие. Алматы, 2017 – 264 с.
2. Терехова Е.В. Рекуррентные конструкции в современной английском политическом дискурсе: статус и функционирование / монография / Е.В. Терехова. – Москва: Флинта: Наука, 2010. – 176 с.
3. Баранов А.Н. Добровольский Д.О. Аспекты теории фразеологии. – М.: Знак, 2008.

УДК 94 (560):355.48

Жаксылыкова А.Б

преподаватель кафедры
практики речи иностранных языков
КазУМОиМЯ имени Абылай хана
e-mail: a.zhaxylykova@gmail.com

Алимова А.П

студент, специальность «5В020700 – Переводческое дело»
КазУМОиМЯ имени Абылай хана
Алматы, Казахстан, e-mail: Alimova-anel@mail.ru

СПЕЦИФИКА ПЕРЕВОДА ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА НА ОСНОВЕ ЛИТЕРАТУРНОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ БУЛГАКОВА М.А «МАСТЕР И МАРГАРИТА»

Аннотация. Статья посвящена художественному произведению как одному из способов отражения действительности. В ней говорится о трудностях и проблемах с которыми мы можем столкнуться при переводе художественной литературы. Целью исследования является рассмотрение проблемы перевода художественного произведения на иностранный язык, а также выявление основных особенностей художественного перевода и изучить возможно ли перевести художественную литературу более приближенно к оригиналу.

Ключевые слова: проблемы перевода художественной литературы, художественное произведение, особенности перевода, художественный перевод, качество перевода, переводчик, теория художественного перевода.

Zhaxylykova A.B

Teacher of the chair of speech practice of foreign languages
Kazakh Ablai khan UIRandWL
e-mail: a.zhaxylykova@gmail.com

Alimova A.P

Student, Speciality “5B020700 – Translation studies”
Kazakh Ablai khan UIRandWL
Almaty, Kazakhstan, e-mail: Alimova-anel@mail.ru

THE SPECIFICS OF THE TRANSLATION OF A LITERARY TEXT BASED ON THE LITERARY WORK OF BULGAKOV M.A. “MASTER AND MARGARITA”

Abstract. The article is devoted to a work of art as one of the ways to reflect reality. It talks about the difficulties and problems that we may face when translating fiction. The aim of the research is to examine the problem of translating a work of art into a foreign language, as well as to identify the main features of a literary translation and study whether it is possible to translate fiction more closely to the original.

Key words: problems of translation of fiction, artistic work, features of translation, literary translation, quality of translation, translator, literary translation theory.

Проблемы перевода текстов художественных произведений исследуются особой лингвистической наукой – теорией художественного перевода, у истоков которой стоит А.М. Горький, основавший издательство «Всемирная литература». В 1919 году оно выпустило первое пособие по переводу – брошюру «Принципы художественного перевода», включавшую статьи К.И. Чуковского, А.М. Горького, Н.С.Гумилева. Среди характерных особенностей советского искусства перевода можно выделить следующие: широта и разнообразие переводимого материала; принципиальность и плановость отбора переводимых произведений; общий высокий уровень переводческого мастерства; творческое отношение к переводу и наличие научной основы в организации работы по переводу. Традиции перевода в России отличаются от подхода к переводу на Западе. Существенный сдвиг в переводческой мысли на Западе обозначился в начале 1950-х годов. Он выразился в общем усилении интереса к переводу, в создании национальных переводческих организаций, в проведении Международных конгрессов и в появлении ряда монографий и научных журналов по проблемам перевода.

В современной теории художественного перевода выделяются три основные тенденции: 1) основная ориентация переносится с оригинала на текст перевода; 2) оценочный подход заменяется дескриптивным; 3) от текста как единицы языка теория идет к функции перевода как части культуры языка перевода. [1, с. 27 – 28]

Современная теория художественного перевода базируется на ряде положений, главным из которых является то, что «при формальной непередаваемости отдельного языкового элемента подлинника может быть воспроизведена его эстетическая функция в системе целого и на основе этого целого, и что передача функции при переводе постоянно требует изменения в формальном характере элемента, являющегося ее носителем». Основной принцип теории художественного перевода заключается в следующем: нужно «рассматривать каждое предложение как часть целого, передавать не только то, что в нем говорится, но и работать над созданием художественного образа, общего настроения, характеристики атмосферы, персонажей и т. п. Здесь важен и выбор отдельного слова, и синтаксической структуры, и других элементов». [1, с. 60]

Само выделение теории художественного перевода как отдельного научного направления возможно на том основании, что текст художественного произведения может быть типологически противопоставлен всем текстам нехудожественного характера. Художественным текстом называют «сверхфразовое единство, характеризуемое общностью идейно-тематического содержания и эстетического воздействия на читателя – своей основной функцией» [2, с. 160]. Эта функция «реализуется на основе эстетизации автором текста изображаемой им действительности с помощью художественных приемов, которые наиболее адекватно подходят для создания желаемого эмоционального эффекта». Однако, художественный текст в целом полифункционален, поскольку он также выполняет коммуникативную и когнитивную функции.

При переводе художественного текста необходимо учитывать прагматическую задачу перевода, заключающуюся в достижении желаемого коммуникативного эффекта на читателя. Прочтя художественное произведение в переводе, читатель должен почувствовать силу литературного таланта автора оригинала. Если переводчику удалось этого добиться, можно говорить об адекватном воспроизведении коммуникативного эффекта оригинала. В связи с этим художественный перевод может быть приравнен к коммуникативному переводу. «В сущности, то, что в обиходе часто называется литературным и, в частности, художественным переводом, на самом деле представляет собой именно коммуникативный перевод, учитывающий – или программирующий – прагматику получателя». [3, с. 15].

К вопросу о трудностях художественного перевода

Потребность общества в переводе существует с незапамятных времен - с тех самых, когда единое прежде племя людей разделилось на множество других племен, и у древних людей возникла насущная необходимость общения с себе подобными, пользующимися другими наречиями. Следует сказать, что люди, понимавшие и тех, и других, и при посредничестве которых становился возможным акт общения, были немногочисленны, их очень ценили и именно они были первыми переводчиками. [4, с. 108].

С возникновением письменности к устным переводчикам - «толмачам» присоединились и переводчики, переводившие различные тексты официального, религиозного и делового характера. С самого начала перевод выполнял важнейшую социальную функцию, делая возможным взаимодействие и взаимообогащение литератур и культур.

Примером может послужить тот факт, что в СССР были и есть самые осведомленные читатели, прекрасно знающие не только мировую классику - Шекспира и Бернса, Диккенса и Голсуорси, Лафонтена

и Бодлера, Мопассана и Бальзака, Манна и Фейхтвангера, но и творчество таких современных писателей, как Апдайк и Брэдбери, Фриш и Труая, Лем и Хейли. Это объясняется тем, что огромное число произведений мировой литературы было переведено на русский язык и было доступно практически всем. Но СССР заслужил титул не только «самой читающей страны в мире», но и титул «страны самой богатой литературы». Произведения великих русских и русскоязычных писателей всегда вызывали интерес во многих странах - в Европе прекрасно знают и любят Толстого и Достоевского, французы познакомились с Центральной Азией через высокую поэзию Олжаса Сулейменова, японцы обожают и очень тонко понимают Чехова и Кима, Америка зачитывается Довлатовым, и буквально весь мир узнал и полюбил «Джамилю» Айтматова, и все это - благодаря труду переводчиков. Поистине, для прекрасного нет непреодолимых преград, хотя всем известно, что барьеры, стоящие на пути обмена информацией, были всегда многочисленны и значительны. [4, с. 110].

Все эти барьеры, именуемые проблемами перевода, на протяжении многих лет привлекают пристальное внимание исследователей - лингвистов и литературоведов. В данной статье рассматриваются проблемы художественного перевода как особого вида перевода и искусства. В настоящее время все больше лингвистов в своих работах уделяют внимание этому вопросу. [5, с 203].

Интересно также отметить, что очень хороший перевод иногда и не считается переводом, во всяком случае, об удачном переводе обычно говорят как о конгениальном. Гоголь в этом случае сравнивал переводчика с невидимым, прозрачным стеклом. Примером тому могут послужить переводы В. Чуковского, которые, по словам В.Г. Белинского, «даже нельзя назвать переводами, так как они читаются как оригиналы». Это утверждение связано с проблемой возможности выполнения полноценного перевода художественного произведения вообще.

Возможно ли совершенно точно и полно передать на одном языке мысли, выраженные средствами другого языка? По этому вопросу в научной среде традиционно сложились две противоположные точки зрения. Согласно первой точке зрения, которая носит название «теории непереводаемости», полноценный перевод с одного языка на другой вообще невозможен вследствие значительного расхождения выразительных средств разных языков; перевод является лишь слабым и несовершенным отражением оригинала, дающим о нем весьма отдаленное представление. Вторая точка зрения, которой придерживается большинство исследователей, заключается в том, что любой развитый национальный язык является вполне достаточным средством общения для полноценной передачи мыслей, выраженных на другом языке. Это тем более справедливо в отношении русского языка - одного из самых развитых и богатых языков мира. Практика переводчиков доказывает, что любое произведение может быть полноценно (адекватно) переведено на русский язык с сохранением всех стилистических и иных особенностей, присущих данному автору.

Таким образом, само существование перевода является доказательством его возможности. Следовательно, адекватный перевод художественного произведения также возможен. Более того, следует сказать, что существуют переводы произведений писателей - признанных мастеров письма, по всем параметрам превосходящие оригинал, правда, они единичны. [8, с. 98].

Вопрос о достоинствах и недостатках в художественном переводе, чрезвычайно труден. Перевод всегда можно подвергнуть критике, и эта критика будет обоснованной, поскольку «перевод – это всегда лишь одно из возможных решений и не бывает идеального перевода». [6, с. 116]. Однако при оценке качества переводов нужно исходить из соответствия образов оригинала образам перевода. Как утверждает А. Аكوпова «критерий верности перевода подлиннику должен быть, заключен в целостном образе художественного бытия оригинала, причем критерий верности каждого отдельного образа перевода – соответствующий ему образ в оригинале». [7, с. 87].

Однако если для носителей языка восприятие художественного произведения подкрепляется, прежде всего, знанием особенностей родной культуры и реалий, с ней связанных, то у представителя другой культуры возникают определенные трудности с пониманием этого же художественного произведения, но на родном языке. В связи с этим возникает проблема того, как адекватно перевести художественное произведение на иностранный язык. Художественный перевод имеет ряд особенностей, а соответственно, и проблем. Рассмотрим их более подробно на примере двух англоязычных переводов знаменитого романа М. Булгакова «Мастер и Маргарита»: Ричарда Певира и Ларисы Волохонской (Р. П. и Л. В.) и Майкла Гленни (М. Г.).

Во-первых, художественный перевод не предполагает дословность. Именно поэтому он вызывает множество разногласий среди переводчиков. Одни считают, что самые лучшие переводы получаются тогда, когда переводчик занимается своеобразным творческим поиском тех или иных вариантов

перевода. Практически получается воссоздание текста на другом языке. Некоторые же говорят о том, что невозможно сохранить структуру текста, отходя в переводе от оригинала настолько сильно, как это делают переводчики художественных произведений. Однако и те и другие сходятся во мнении, что переводчик художественного произведения должен сочетать в себе черты творческого человека, способного постичь главную идею произведения. Например, в главе 1 «Никогда не разговаривайте с неизвестными» «Мастера и Маргариты» есть следующий отрывок:

«И вот как раз в то время, когда Михаил Александрович рассказывал поэту о том, как ацтеки лепили из теста фигурку Вицлипуцли, в аллее показался первый человек. Впоследствии, когда, откровенно говоря, было уже поздно, разные учреждения представили свои сводки с описанием этого человека».

«And just at the moment when Mikhail Alexandrovich was telling the poet how the Aztecs used to fashion figurines of Vitzli-putzli out of dough – the first man appeared in the walk. Afterwards, when, frankly speaking, it was already too late, various institutions presented reports describing this man» (Р. П. и Л. В.)

«At the very moment when Mikhail Alexandrovich was telling the poet how the Aztecs used to model figurines of Vitzli-Putzli out of dough – the first man appeared in the avenue. Afterwards, when it was frankly too late, various bodies collected their data and issued descriptions of this man» (М. Г.).

Дело в том, что в данных примерах был применен как раз пословный перевод, в частности для передачи таких важных для раскрытия смысла сюжета сочетаний, как разные учреждения и сводки. С определенной долей уверенности можно утверждать, что в данном отрывке завуалированно упоминаются тайные органы правопорядка, а именно НКВД, центральный орган государственного управления СССР по борьбе с преступностью и поддержанию общественного порядка в 1934–1946 гг., основной исполнитель сталинских репрессий. Переводчики не сопроводили предложения комментарием, в результате чего для не-носителя данной культуры полностью нивелировались значения данных выражений.

Во-вторых, при переводе художественного произведения необходимо уделять большое внимание передаче устойчивых выражений, в частности пословиц, поговорок, афоризмов, которые понятны носителю языка и являются «тайной за семью печатями» для человека, незнакомого с данной культурой. Например, в главе 9, «Коровьевские штуки» Булгаков описывает следующее событие:

«Произошло подсчитывание, пересыпаемое шуточками и прибаутками Коровьева, вроде «денежка счет любит», «свой глазок – смотрок» и прочего такого же».

«The counting-up took place, interspersed with Koroviev's quips and quiddities, such as 'Cash loves counting', 'Your own eye won't lie', and others of the same sort» (Р. П. и Л. В.)

«Nikanor Ivanovich checked them, to an accompaniment of witticisms from Koroviev of the 'better safe than sorry' variety» (М. Г.).

Однако при попытке передать яркие устойчивые выражения «денежка счет любит», «свой глазок – смотрок» переводчикам не удается передать главное – колорит, который они несут.

В-третьих, немаловажную роль в художественном переводе играет передача юмора, игры слов. Безусловно, чтобы справиться с данной задачей, переводчик должен обладать недюжинным словарным запасом и мастерством. Однако многие специалисты находят выход из данной сложной ситуации: помещают свое примечание с пометкой «игра слов». Например, в главе 1 «Никогда не разговаривайте с неизвестными» для перевода представляется сложным следующий эпизод:

«– Да, мы – атеисты, – улыбаясь, ответил Берлиоз, а Бездомный подумал, рассердившись: «Вот прицепился, заграничный гусь!»

«Yes, we're atheists,' Berlioz smilingly replied, and Homeless thought, getting angry: 'Latched on to us, the foreign goose!» (Р. П. и Л. В.)

«Yes, we're atheists,' replied Berlioz, smiling, and Bezdomy thought angrily: 'Trying to pick an argument, damn foreigner!» (М. Г.)

При переводе выражения «заграничный гусь» необходимо понимать, что оно означает и что главный герой вкладывает в эти слова. Конечно, этому выражению присуща негативная коннотация с юмористическим оттенком, характерное для советских времен неприятие всего заграничного. Вариант перевода “damn foreigner” является более удачным, так как отражает его главную суть. Вариант “foreign goose” для иностранного читателя остается непонятным.

В-четвертых, переводчик должен передать художественное произведение на другой язык с соблюдением стиля и культуры исходного языка. Для этого он должен досконально изучить культуру и исходного, и переводящего языков. Например, в 17 же главе есть следующее описание:

«Утром в пятницу, то есть на другой день после проклятого сеанса, весь наличный состав служащих Варьете – бухгалтер Василий Степанович Ласточкин, два счетовода, три машинистки, обе кассирши, курьеры, капельдинеры и уборщицы, – словом, все, кто был в наличности, не находились при деле на своих местах, а все сидели на подоконниках окон, выходящих на Садовую, и смотрели на то, что делается под стеною Варьете.

Под этой стеной в два ряда лепилась многотысячная очередь, хвост которой находился на Кудринской площади. В голове этой очереди стояло примерно два десятка хорошо известных в театральной Москве барышников».

«On Friday morning, that is, the day after the accursed seance, all the available staff of the Variety – the bookkeeper Vassily Stepanovich Lastochkin, two accountants, three typists, both box-office girls, the messengers, ushers, cleaning women – in short, all those available, were not at their places doing their jobs, but were all sitting on the window-sills looking out on Sadovaya and watching what was going on by the wall of the Variety. By this wall a queue of many thousands clung in two rows, its tail reaching to Kudrinskaya Square. At the head of the line stood some two dozen scalpers well known to theatrical Moscow» (Р. П. и Л. В.)

“On Friday morning, the day after the disastrous show, the permanent staff of the Variety Theatre – Vassily Stepanovich Lastochkin the accountant, two bookkeepers, three typists, the two cashiers, the ushers, the commissionaires and the cleaners – were not at work but were instead sitting on the window-ledges looking out on to Sadovaya Street and watching what was happening outside the theatre. There beneath the theatre walls wound a double queue of several thousand people whose tail-end had already reached Kudrinskaya Square. At the head of the queue stood a couple of dozen of the leading lights of the Moscow theatrical world” (М. Г.)

Наиболее удачным представляется первый перевод, полностью передающий значение этого слова, однако для передачи духа того времени необходимо было сопроводить данное слово переводческим комментарием. Во втором же переводе при передаче слова «барышники» при помощи “leading lights” допущена грубейшая ошибка. Ведь leading light – это ведущая фигура, тот на кого нужно равняться. То

есть переводчик вообще не понял, кто такие барышники.

Таким образом, как было показано, передача особенностей эпохи представляет значительную трудность, с которой не все переводчики успешно справляются. Итак, художественный текст как объект перевода имеет ряд отличительных свойств, влияющих на процесс и качество перевода. Перевод художественного текста – это сложный и многогранный вид человеческой деятельности, в процессе которого сталкиваются различные культуры, разные личности, разные складывания мышления, разные литературы, разные эпохи, разные традиции и установки. В основе перевода художественного текста лежит передача мысли, содержания оригинала, которое выражается еще раз в переводе, но уже с помощью других средств, образующих другую систему знаков, имеющих свои собственные законы.

ЛИТЕРАТУРА

1. Комиссаров, В. Н. Общая теория перевода. Проблемы переводоведения в освещении зарубежных ученых. Учебное пособие. / В. Н. Комиссаров. – М.: ЧеРо, 1999. – 134 с.
2. Солодуб, Ю.П. Теория и практика художественного перевода: учеб. пособие для студ. лингв. фак. высш. учеб. заведений / Ю. П. Солодуб. – М.: Издательский центр «Академия», 2005. - 304 с.
3. Казакова, Т. А. Практические основы перевода. English – Russian. Учебное пособие. / Т. А. Казакова. – СПб.: Лениздат; Издательство «Союз», 2002. – 320 с. – (Изучаем иностранные языки)
4. Алтайбаева Д.Ю. Мир перевода. - Лотос-Астана, 2008
5. Симен-Сверская О.Э. Проблема личности переводчика в художественном переводе. - gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/shveyz/p20.pdf.
6. Паршин А. Теория и практика перевода. - М.: Наука.
7. Назин, А. С. Сопоставительное исследование метафор в романе Дж. Р. Р. Толкина «Хоббит, или туда и обратно» и его переводах на русский язык: дис.... канд. фил. наук / А. С. Назин. – Екатеринбург 2007. – 201с.
8. Акопова, А. Образ и художественный перевод. / А. Акопова. – Ереван. Издательство Академии наук АрмССР, 1985. – 149 с.

УДК 81'1.001

Лю Чжимэй

к.ф.н.преподаватель
кафедры языков и перевода региона Китая и АТР
КазУМОиМЯ им.Абылай хана
e-mail: liuzhimei090619@mail.ru

КРАТКИЙ АНАЛИЗ КУЛЬТУРНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ СИМВОЛИЧЕСКИХ ЗНАЧЕНИЙ ФЛОРЫ В РУССКОМ И КИТАЙСКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация: В статье рассматриваются культурные особенности символические значения флоры в русском и китайском языках.

Ключевые слова: флора, символические значения, культурные особенности, русский и китайский языки.

LIU ZHIMEI

Teacher of the Department of Languages and
Translation of China and the Asia-Pacific regions,
KazUIR&WL named after Abylai Khan
e-mail: liuzhimei090619@mail.ru

BRIEF ANALYSIS ON CULTURAL FEATURES OF SYMBOLIC MEANINGS OF FLORA IN RUSSIAN AND CHINESE

Abstract: The article discusses the cultural characteristics of the symbolic values of flora in Russian and Chinese.

Key words: flora, symbolic meanings, cultural characteristics, Russian and Chinese languages.

刘枝梅

哈萨克阿布莱汗国际关系和世界语言大学
哈萨克斯坦, 阿拉木图
e-mail: liuzhimei090619@mail.ru

浅析俄汉语言中植物象征意义的文化特点

摘要: 在俄文化和汉文化中, 植物都因为本国的文化内涵被赋予了其它的象征意义, 因地域差异, 文化差异, 在俄语和汉语中的植物的象征意义截然不同。随着经济的发展, 人们对植物保护的关注度逐渐提高, 植物所代表的文化内涵以及象征意义也引起了人们越来越多的关注。本文将通过对

俄汉文化中植物的象征意义的对比分析研究，从而总结两国之间的文化差异，便于两国之间的友好文化交流。

关键词：俄汉语言；植物；象征意义；文化特点

植物在人类生存过程中起着不可忽略的作用，因其重要性，从古至今，人们除了利用植物来维持生存，更通过植物来表达自己的各种观点和思想，寄托情感和抱负，这种情况的延续发展形成了系统性的植物文化。无论是在俄文化还是汉文化中，都将植物塑造成有性格有思想的活物，对植物的不同看法表现出了两国文化的差异。本文通过俄汉文化中植物的不同象征意义进行研究，分析其中体现的文化特点。

一. 植物象征意义产生的历史渊源

(一) 与对植物的崇拜相关

中国的古人对柳树 (ивовое дерево) 有着极深的崇拜，在他们眼中，柳树就是生命的象征。“无心插柳柳成荫”是对柳树顽强生命力的最好阐述，只要给它土壤，它就会顽强的存活下来，而且它是在寒冷的初春最早展现绿意的树木。古时候人们认为太阳夜间在柳树中汲取能量，早上才能那样光明，温暖的升起。因此，中国的古代人民，将柳树作为消灾祈福的重要道具。

古俄罗斯人对于柳树也有独特的情感，他们用柳树的枝条抽打人和动物，认为这样可以将柳树强大的生命力传播到人和动物身上，使人和动物都能够健康；还会将柳枝扔到田里，认为柳树会将活力传递到田里的其它农作物中，增强农作物长势，提高其产量。俄罗斯扔还将对柳树的崇拜表现在了宗教信仰中，将“主进圣城节”称为柳枝星期日。

(二) 与植物本身特点有关

在中国，因为竹子 (бамбук) 本身自立挺拔，四季常青，节节分明，外直中空等特点，一直被中国人誉为正直清高的代名词。中国历朝历代都有将高尚品格的人比做竹子的传统，赏竹赞竹更是成为了文人墨客陶冶情操的重要手段之一，流传千古的诗词中对竹子的赞誉数不胜数。直到现在，中国人仍用竹子代表中华民族谦虚，正直，宁折不弯的品格。

在俄罗斯，因为向日葵 (подсолнух) 能经受住严寒的考验，一直追寻着太阳的方向，所以被俄罗斯奉为国花，象征着俄罗斯人民在寒冷的天气中仍然坚强追求美好生活的品质。

(三) 与民间传说有关

在中国很多植物的象征意义都是从某一流传甚广的民间传说中产生的。例如水仙花：传说武则天希望在自己的御花园中出现百花齐放的盛大景象，天上的百花仙子不敢违抗，便命众仙子齐上长安，其中包括水仙六姐妹，最小的妹妹不愿只为女皇开花，便在崇明岛悄悄留下了，由此福建的水仙花一株五朵，而崇明水仙只有一朵。后来水仙花被引伸为纯洁的含义。

在俄罗斯，蝴蝶花 (цветы бабочки) 也拥有一个感人的传说：一对兄妹命途多劫，在很小的时候就分散了。长大后两人相遇，一见钟情，顺利结为夫妻。但无意间两人发现他们竟然是失散多年的兄妹，难以接受现实，希望今生能不分离，于是都变成了黄白相间的双色花，人们用他们的名字为这种花命名，这就是蝴蝶花 (цветы бабочки) 名字的由来，后来人们用蝴蝶花比喻忠贞的爱情。

二. 植物象征意义的文化特点

(一) 植物喻人

中国人将不同的植物赋予不同的情感象征，根据植物的特点以及相关传说，植物象征着各种高尚的品质，用来代指那些具有同样高尚品质的人。例如荷花，生于淤泥之中，却亭亭玉立，清新脱俗，所以代指那些不为世俗所染的孑孓独立之人；菊花盛开在秋天，在百花落败之后才战胜寒冷独立盛开，被用来代指拥有不屈品格的人；兰花在人迹罕至的幽谷中肆意开放，代指那些不与世俗相争，清高独居的君子。

俄罗斯同样有用植物代指人的传统，但是看重的植物与中国却有不同，他们更喜欢白桦树，花楸树等。在俄罗斯白桦 (Белая береза) 是一种神圣的植物，它们代表着美好的事物，如女性般的温婉，富有魅力。花楸树则因其在不同季节有不同的表现而被赋予不同的意义，它在五月开花，银色的花盛开在翠绿的叶子中，在秋天结果，红色的果子挂在枝头非常抢眼，在冬天果实仍然挂在树上，如亮眼的宝石，后来俄罗斯人因其亮眼的红色用来代指即将结婚的女子。

(二) 植物代言

植物的美好外表下隐藏着的是深厚的文化内涵，中国人民用不同的植物特点来代表不同的情感，例如：送爱人玫瑰代表浓烈的爱情；送母亲康乃馨象征孩子对母亲浓浓的感激；送给即将分别的朋友勿忘我则表示永恒不变的深厚友谊。

俄罗斯有着同样的习惯，女生将有五瓣花朵的钉子 (Гвоздика) 送给朋友，代表着祝福；用稠李来表现对对方的爱；用菊花表现人的生离死别。

(三) 植物与性别和神的关系

在中国，人们通常将花与女性联系起来，树与男性联系起来，认为女性象花一般美好，温婉，

男性如树般高大挺拔。例如人们将雍容富贵的女性比作牡丹，将亭亭玉立的少女比作荷花，将果敢坚强的女性比作梅花；用松柏杨等来赞美男性。

在俄罗斯，人们很少将植物与性别进行关联，但是会将植物与宗教联系在一起。例如将树木视为保护神，例如白桦树，很多英雄人物用 б е р е з а 作为代号。而因为犹太在白杨树上吊而死，所以白杨树在俄罗斯被认为可恶的树。

三. 结语

语言是每个国家文化的重要组成部分，通过语言的差异，可以了解到国家之间文化的差异，本文通过多个角度探讨俄汉语言中植物象征意义的文化特点，分析对比了两国之间的异同，为两国文化的友好交流，减少了因文化差异而造成误会的几率。

参考文献

- [1] 赵爱国. 当代俄罗斯人类中心论范式语言学理论研究 [M]. 北京: 北京大学出版社, 2015
- [2] 杨海云. 俄汉语言文化空间中“水”的文化观念对比[J]. 东北亚外语研究, 2017.
- [3] 吴扬. 论俄汉语言世界图景的异同[J]. 现代交际, 2016.

УДК 371.671.15

Мурзалина Б.К.

доктор филол.наук, профессор
кафедра теоретического и прикладного языковедения
КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МАТЕРИАЛОВ СМИ ПРИ ФОРМИРОВАНИИ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ

Ключевые слова: межкультурная компетенция, материалы СМИ, студенты казахских групп.

Аннотация: В статье рассматриваются возможности использования материалов СМИ при формировании межкультурной компетенции студентов казахских групп. Показано, что в условиях меняющегося мира, когда страноведческий и аутентичный материал учебников стремительно устаревает, СМИ предоставляют реальную возможность интегрировать богатейший социокультурный контекст в учебный процесс. СМИ как компонент общекультурной коммуникации способствуют развитию межкультурной компетенции, которая включает в себя способность более глубокого осмысления родной культуры путем познания ценностей стран изучаемых языков.

Murzalina B.K.

Doctor of Philology, Professor
Department of Theoretical and Applied Linguistics
Kazah Ablai Khan UIRand WL,
Almaty, Kazakhstan

THE USE OF MEDIA MATERIALS IN THE FORMATION OF INTERCULTURAL COMPETENCE

Keywords: intercultural competence, media materials, students of Kazakh groups

Abstract: The article discusses the possibilities of using media materials in the formation of intercultural competence in Kazakh groups. It is shown that in a changing world, when country-specific and authentic textbook material is rapidly becoming obsolete, the media provide a real opportunity to integrate the richest socio-cultural context into the educational process. Media as a component of general cultural communication contributes to the development of intercultural competence, which includes the ability to better understand the native culture through the knowledge of the countries' values of the studied languages.

В настоящее время подготовка специалиста, конкурентоспособного на рынке труда, готового к постоянному профессиональному росту, социальной и профессиональной мобильности включает формирование комплекса компетенций. И «в документах ЮНЕСКО желаемым результатом образования определяется круг компетенций, обладание которыми гарантирует должную подготовку к эффективной профессиональной деятельности: способность действовать самостоятельно, способность использовать язык, символы и текст в интерактивном режиме, способность к коммуникации и сотрудничеству и др.» [1, с.2].

В этой связи важным при обучении языкам представляется формирование межкультурной компетенции, включающей в себя способность более глубокого осмысления родной культуры путем познания ценностей стран изучаемых языков. Теоретической основой такого подхода является идея о том, что познание любой культуры по своей природе диалогично: понимание другой культуры

осуществляется сквозь призму своей культуры – через осознание своего языка, истории и культуры своего народа, то есть обучение языкам должно быть национально ориентированным.

Следует подчеркнуть, что такое культуросообразное образование способствует формированию межкультурной компетенции личности, включающей знание не только о различиях, но и об общности контактирующих культур, способствует развитию у студентов нового культурного сознания, позволяющего по-новому осмыслить свои ценности и отказаться от существующих стереотипов и предрассудков.

Использование ресурсов СМИ как компонента общекультурной коммуникации является при этом одним из факторов формирования и развития межкультурной компетенции. Думается, что в условиях быстроменяющегося мира, когда страноведческий и аутентичный материал учебников и учебных пособий стремительно устаревает, именно СМИ предоставляют реальную возможность интегрировать богатейший социокультурный контекст в учебный процесс, позволяют развивать коммуникативные умения и навыки в самых разнообразных ситуациях.

Важно и то, что с помощью СМИ у национальных языков формируются межнациональные качества, чему способствует, как считают исследователи, однородность жанров текстов СМИ в разных странах (статьи, репортажи, интервью и т.п.). Общим свойством средств массовой информации являются символические значения словесных конструкций, которые регулярно воспроизводятся, их совокупность образует идеологическую конструкцию, через которую воспринимаются разные виды общественно-экономических, политических, культурных отношений [2].

А если учесть, что СМИ разных стран стремятся отразить национальные особенности общения людей через вербальные и невербальные средства носителей языков в разных странах мира, то важность использования материалов СМИ в практике преподавания языков становится очевидным. СМИ отражают современное состояние языков и их культур, изучение и знание которых необходимо, так как основная цель обучения – овладение общением в условиях межкультурной коммуникации. Отражая современное состояние языков и культур, СМИ влияют на языковые процессы, хотя язык прессы, телевизионной и радио речи вызывает массу нареканий. Так, язык российских массмедиа называли даже «разнужданным, неперевожимым и недопустимым газетным новоязом».

Действительно, СМИ формируя общественное сознание, манипулируя им, все чаще используют разговорную речь, бытовой сленг, тем самым как бы приближаясь к адресату, потребителю информации, становясь близким, своим, узнаваемым. Это позволяет СМИ всесторонне и наглядно показывать не только процесс межкультурного взаимодействия, взаимосвязь мировой и национальных культур, но и обычаи, традиции социальной сферы, стереотипы повседневной жизни, представляя язык и речь общества в ее социальных, возрастных, профессиональных, территориальных и культурных разновидностях.

Кроме того, язык СМИ есть одно из проявлений функциональных разновидностей языка, а именно форма существования публицистического стиля, основной функцией которого является информирование, передача общественно значимой информации, одновременно воздействуя на слушателя, читателя, убеждая его в чем-то, внушая определенные взгляды, идеи, побуждая к конкретным поступкам, действиям.

Вместе с тем публицистический стиль отражает особенности не только разговорного стиля, как было отмечено выше, но и научного, делового, художественного стилей. Так, текст СМИ может быть представлен как научное рассуждение, например, при обсуждении какой-либо актуальной общественной проблемы, которая будет всесторонне проанализирована, рассмотрены пути ее решения, сделаны обобщения и выводы, при этом материал располагается в логической последовательности, применяется специальная лексика и терминология. Использование в текстах СМИ разнообразных образных средств, слов с яркой эмоциональной окраской, переносных значений слов, эпитетов, метафор, сравнений, воздействующих на потребителя (читателя /слушателя), сближают язык СМИ с языком художественных произведений.

Следует заметить, что материалы СМИ способствуют и культуре делового общения, так как содержат довольно часто знаки и тексты, в которых зашифрована социально значимая информация, определяющая речевое поведение носителя того или иного языка.

Таким образом, в СМИ представлены почти все виды информации, формирующие коммуникативную и общекультурную компетенцию студентов – субъектов межкультурной коммуникации:

- лингвистическая информация (тексты, отражающие современный литературный и разговорный язык и довольно часто содержащие прецедентные высказывания, а также фразеологизмы, пословицы и поговорки);

- лингвострановедческая информация (имена собственные, номенклатурная лексика, включающая наименования организаций и учреждений, должностей, товаров и т.п.);

- страноведческая информация (комплекс географических, экономических, демографических,

политических, социально-культурных сведений не только о России и Казахстане, но и мирового сообщества);

- паралингвистическая информация (язык телодвижений, мимики, жестов, элементы поведенческой сферы казахов и русских).

Все вышеизложенное позволяет считать целесообразным использование материалов СМИ в практике преподавания профессионального русского языка студентам казахских групп факультета международных отношений.

На одном из первых занятий в ходе обсуждения особенностей будущей профессии студенты вместе с преподавателем выясняют, что для того, чтобы быть успешным специалистом, необходимо быть в курсе общественно-политических событий, происходящих в Казахстане, России и странах изучаемых языков. Следовательно, надо ежедневно читать, слушать и смотреть материалы, публикуемые в различных СМИ на русском, казахском и английском языках.

Просмотровое чтение небольших информационных текстов показало, что для адекватного восприятия и воспроизведения их содержания, надо иметь достаточный запас общественно-политической лексики, которую они начали осваивать на первом курсе. Студенты совместно с преподавателем вспоминают, что общественно-политическую лексику можно условно распределить на следующие группы:

- слова собственно политического дискурса: номенклатурные наименования должностей чиновников законодательной и исполнительной ветвей власти (*президент, премьер, министр*); ведомств (*парламент, правительство, министерство*) и учреждений; названия стран, территорий, международных и региональных организаций, товаров и т.п.;

- терминология и слова, обозначающие реалии электоральных (выборных) технологий (*баллотироваться, электорат*); наименования политических партий, движений, течений и их членов (*демократ, либерал, коммунист*);

- экономические и юридические термины, употребляемые в общественно-политическом дискурсе СМИ (*акт, акция, легитимность, экстрадиция*);

- религиозные слова и термины: названия традиционных религий (*ислам, христианство, буддизм, иудаизм*); фундаменталистские направления и течения в религии (*суннизм, шиизм, панисламизм*), новые религиозные течения (*саенталогия*) и т.п.;

- слова и термины философские, культурологические (*евразийство*), социологические (*анкетирование*), лингвистические (*акцент*), медицинские и психологические термины, используемые в СМИ в прямом и переносном смысле.

С целью расширения запаса общественно-политической лексики на каждом занятии проводится обзор новостей, подобранных студентами во внеаудиторное время из различных электронных источников, как правило, сайтов официальной прессы и телевидения. Первоначально тексты из новостей записываются полностью в специальных тетрадях и зачитываются в аудитории, при этом слушающие выписывают опорные слова, где и когда произошло событие, кто участники, чтобы затем определить, какое из прослушанных новостей имеет наибольшую общественную значимость. В дальнейшем выписываются и озвучиваются только ключевые слова из новостей, по которым студенты сообща восстанавливают содержание наиболее актуальной информации, чтобы более подробно обсудить не только содержание текста, но и значение, а также написание некоторых слов и выражений из него. Например, студентами были выбраны для дальнейшего обсуждения следующие тексты из новостей.

Назарбаев встретился с генеральным директором ВТО

Глава государства отметил, что Казахстан всецело поддерживает основополагающие принципы Всемирной торговой организации в деле укрепления и расширения торгово-экономических отношений между странами, передает Nur.kz

В ходе встречи стороны обменялись мнениями относительно развития торгово-экономического сотрудничества в условиях сложившейся ситуации в мире, а также обсудили ход подготовки к 12-й Министерской конференции ВТО, которая пройдет в Астане в 2020 году.

В ВТО оценили риски Казахстана от торговой войны США и КНР

Заместитель главы Всемирной торговой организации Алан Вулф рассказал о влиянии санкций США в адрес Китая и торговой войны между двумя странами на внешнюю торговлю Казахстана, передает корреспондент Tengrinews.kz.

24 сентября США и Китай наложили взаимные торговые пошлины друг на друга. Дополнительные налоги на общую сумму 260 миллиардов долларов вступили в силу в 10.01 по времени Астаны. Экономисты ожидают замедление роста мировой экономики из-за торговой войны.

Встречи на 73-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН

Во время проведения Генеральной ассамблеи ООН в Нью-Йорке глава МИД РФ Сергей Лавров встретился с генсеком НАТО Йенсом Столтенбергом.

Целью встречи стало обсуждение темы качества политического диалога России и Североатлантического альянса. Также Лавров и Столтенберг коснулись и перспектив развития отношений /26.09.18/.

Как видим, тексты насыщены общественно-политической лексикой, представлены аббревиатуры названий государств и международных организаций с последующим раскрытием их полных написаний, что иногда вызывает затруднение у студентов казахских отделений. Имеются также числительные, на произношение и написание их словами обращается особое внимание, поскольку это тоже вызывает затруднение.

Практика показала, что использование подобных небольших по объему новостных текстов на занятиях не только расширяет запас общественно-политической лексики, но и служит основой для проведения орфографического и пунктуационного тренинга наиболее трудных грамматических случаев, а также позволяет развивать все виды речевой деятельности: аудирование, чтение, говорение и письмо.

Кроме того, регулярная работа с электронными материалами СМИ позволяет сформировать умение находить необходимую информацию из различных источников, умение аргументировать свой выбор, высказывать собственное мнение по поводу выбранного материала, а также отвечать на вопросы. Систематический поиск медиаматериала способствует также выработке приемов самостоятельной работы и в итоге приведет к формированию навыков восприятия информации, свободного обращения с информационными потоками, навыков аналитической работы, приведет к формированию и развитию функциональной грамотности.

Следует напомнить, что одним из основных направлений мониторинга качества образования, проводимого Международной программой по оценке образовательных достижений учащихся, является грамотность чтения, то есть выявление способности к осмыслению письменных текстов, нахождению информации, ее интерпретации и рефлексии с опорой на имеющиеся знания по данной проблеме.

Итак, межкультурная компетенция формируется в процессе обучения общению с учетом культурных и ментальных различий носителей языка и является необходимым условием для успешного диалога культур. Осознание возможных проблем, возникающих в межкультурной коммуникации представителей разных культур, понимание ценностей и общепринятых норм поведения являются довольно значимыми факторами в изучении языков. И когда обучающиеся подготовлены к их решению соответствующим образом, они могут избежать непонимания, неадекватного восприятия поведения и потенциальных конфликтов, которые могут возникнуть из-за неправильного использования языка, ошибочной интерпретации реакции собеседника и оценки сложившейся ситуации. А способность студента к преломлению культурных ценностей в своем поведении способствует становлению его как специалиста, чему в настоящее время в какой-то мере содействуют СМИ, поставляющие самую разнообразную информацию, в том числе и профессионально-необходимую.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гребенникова В.М., Гребенников О.В. Компетентностный подход в образовании cyberleninka.ru/article/n/kompetent...
2. Качалкин А.Н. Роль СМИ в межнациональном общении // www.rambler.ru

UDC 81.25

Нурбекова А.Е.,

магистрант КазУМОиМЯ имени Абылай хана
специальность «6М011900-Иностранный язык: два иностранных языка»
Алматы, Казахстан

Научный руководитель:

кандидат Педагогических Наук, доцент Жумабекова Г.Б.
e-mail: nurbekova.97@mail.ru

INTERPRETATIVE PLATFORM OF TRANSLATION AND INTERCULTURAL COMMUNICATION

Abstract: The article investigates the relevance of the formation of the intercultural competence of the individual and the role of the interpretative translation platform. The significance of these concepts is determined by the trends in the development of modern society and education. Modern society, which is in a postindustrial or informational stages

of its development is characterized by the intensification of the interaction of various cultures, the widespread use of computer technology, the development of telecommunications, the globalization of all spheres of public life and the growth of intercultural and interpersonal communication, especially in a computer-mediated environment. These areas of social development require the education system to prepare students for life in the new conditions of the information society.

Keywords: interpretative platform of translation, intercultural competence, interpersonal communication, competence, text.

Nurbekova A.E.,

Undergraduate of Foreign language:

two foreign languages of Ablai Khan KazUI R and WL,

Specialty «6M011900-Foreign language: two foreign languages»

Almaty, Kazakhstan

Scientific supervisor:

Candidate of Pedagogical Sciences,

Zhumabekova G.B. e-mail: nurbekova.97@mail.ru

ИНТЕРПРЕТАЦИОННАЯ ПЛАТФОРМА ПЕРЕВОДА И МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ

Аннотация: В статье рассматриваются актуальность тематики формирования межкультурной компетенции личности и роль интерпретационной платформы перевода. Существенность данных понятий определяется тенденциями развития современного общества и образования. Современное общество, которое находится на постиндустриальном, или информационном, этапе своего развития, характеризуется интенсификацией взаимодействия различных культур, широким применением компьютерной техники, развитием средств телекоммуникации, глобализацией всех сфер общественной жизни и ростом межкультурного и межличностного общения, особенно в компьютерно-опосредованной среде. Данные направления развития общества требуют от системы образования подготовить учащихся к жизни в новых условиях информационного общества.

Ключевые слова: интерпретационная платформа перевода, межкультурная компетенция, межличностное общение, компетенция, текст.

There is an indisputable common view that the knowledge of the culture, values and national characteristics of a foreign-language conversational partner allows language to be fully used as the means for intercultural communication and that this is a pre-condition for mutual-understanding between individuals and societies from different cultures generally. One cannot but agree with the view that one should not so much teach 'language', as the 'meaning' of its content, as found in a country where it is the native tongue. After all, language is the greatest indicator of culture. It is generally established that the greater the difference between one's own culture and a foreign one, the harder it is to use the language of the foreign culture communicatively.

The question of the interrelationship between language, society and culture has not only pedagogical interest but, during the last century, has been central to the studies of philosophy, history, culturology, ethno-linguistics and other academic disciplines. Their views on this issue are, however, far from unanimous and a whole series of problems have been left open and unresolved, especially as regards the applied aspects of intercultural communication.

During the development of the theory of intercultural communication, the term 'society' received its formal definition as an instrument of intercultural cooperation. [1, p.58]. The appearance of this aspect of 'intercultural communication' was governed by the social and historical circumstances of an increase in migration. Researchers have emphasized the following factors behind the creation of this new academic discipline:

1) increased social and cultural contacts and the necessity of widespread communication between representatives from different cultures;

2) the existence of a rich body of anthropological empirical research which could serve as its scientific base and upon which a theory could be created regarding the relationship between an individual, language and culture (E. Sapir's and B. Whorf's Theory of Linguistic Relativity);

3) the working out of the conceptual-theoretical basis and subject-content limits of the discipline;

4) an approbation of the practical experience of the languages courses during academic exchanges in the 1960s and 70s.;

5) a deepening of the conceptual understanding of the emerging of a communicative-orientated theory of intercultural communication in the 1980s and 90s.;

6) the acknowledgement of intercultural communication as a developed discipline with its own research field and methodology. [1, p. 59].

It is necessary to emphasize that the conceptual base of the psycholinguistic approach to the study of intercultural communication is founded upon the idea of E. F. Tarasov that the theory of intercultural communication is in fact a new ontology of the theory of consciousness. According to this theory, intercultural

communication: (i) is an independent theory of speech communication (ii) should be studied in union with language conscious (iii) the communicative act in intercultural communication is understood to be a reflection of the process of mental construction made during the activity between cooperating individuals (iv) research should concentrate on the qualitative aspects and characteristics of the cultural indicators displayed by bearers from different cultures. [1, p. 60].

The resulting over-generalization found in the definitions of 'intercultural communication' meant that it was subject to interpretations ranging from (i) a social-philosophical understanding of cultural interaction (G. V. Gundenaf, A. Wallace- cognitive approach to linguistic anthology (ii) to a multi-faceted interpretation of the interaction between language and culture as the means for fulfilling three functions: a social function of communication, a semiotic function and a cognitive function of forming thought (iii) to that of a usage-behavioural theory of speech stereotypes. [1, p. 62].

Studies in 'intercultural communication' have established that one must bear in mind two groups of defining characteristics when considering the process of intercultural communication:

firstly, intercultural communication is complicated by a range of factors, namely, (i) communicative factors (ii) psychological factors (iii) cultural factors;

secondly, different circumstances, situations and types of contact create different types of intercultural communication.

Some basic models of the latter are needed in order to develop the ability in intercultural communication (P. N. Donets):

(i) conditions of intercultural borrowing;

(ii) conditions of intercultural co-existence;

(iii) conditions of intercultural activity (cooperation between bearers of different cultures for work or intellectual activity);

(iv) conditions of inter-generational communication. [1, p. 63].

The most widely-accepted academic definition of 'intercultural communication' is: 'an adequate mutual-understanding achieved during a communicative act between two participants from different national cultures' (E. M. Vereshchagin, V. G. Kostomarov).

There are two approaches regarding the understanding of the nature of 'intercultural communication':

(i) some researchers understand the terms *obshchenie* and *kommunikatsia* as having equivalent meanings (A. A. Leont'ev, B. F. Lomov). Their equivalence is grounded in their common functional purpose of providing a connection since the participants require a common code in order to create a direct and reciprocal connection. [1, p.65].

Although there are no precise definitions of 'intercultural communication' as a theoretical-applied scientific field, perhaps, in view of its multifaceted nature and dependence upon inter-related academic disciplines, we can, at the present time, note of the existence of only a single classification of intercultural communication, namely, as being a stratified typology of existing approaches to communication and cultural studies (W. Hart):

(i) traditional approach- as a social science researching intercultural communication;

(ii) interpretative approach- as an ethnographically-based analytical method;

(iii) critical approach- as research into the components which collectively influence the development of the interdependent aspects of knowledge. [1, p. 68].

The theory of intercultural communication is the conceptual-practical approach behind the modern MFL education paradigm. It is based on a cognito-linguoculturological methodology that is adequate for providing the formation of 'intermediator of intercultural communication', capable of intercultural communication in differing professional and everyday situations.

'Competency' is the key foundation of the activity-based learning structure of an 'intermediator of intercultural communication'. This demands a change in the knowledge-based model of education in the direction of the latter's role in the modern MFL educational paradigm.

The change from a 'knowledge-based' education model to that of a 'competency-based' one that is currently taking place may be viewed as a change in 'paradigm' or as a new philosophy of education. [1, p. 69].

A further range of possibilities is available, as far as the intercultural dimension of translation is concerned. For the purposes of the present article, intercultural communication cannot be limited to face-to-face communication, since in that way the translation of written texts is excluded from the discussion. Apart from the question of translation, such a limitation is in any case unacceptable unless the specific objective of the research calls for it. For intercultural communication displays a further and equally important dimension that concerns the creation and interpretation of texts. In this respect, it also relates to the question of intertextuality. The dimension of intercultural communication that concerns textual and inter-textual phenomena is of crucial

importance for the question of translation. Thus, in what follows an attempt will be made to outline an approach to translation in terms of textual interpretation. A trivial reason for the proposed focus is that, by definition, translation concerns texts. However, there are deeper reasons as well that have to do with the importance of the hermeneutic phenomenon for the whole of social life. For interpreting is not something one can refrain from at will. Rather, the way we experience one another, the way we experience historical tradition, constitute a truly hermeneutic universe, in which we are not imprisoned, as if behind insurmountable barriers, but to which we are opened. (Gadamer 2004: xxii) [The Journal of Specialised Translation Issue 15 – January 2011 Translation, Interpretation and Intercultural Communication Panagiotis Sakellariou, Department of Foreign Languages, Translation, and Interpreting, Ionian University, Greece, p.7].

The term text could generally be taken to designate semiotic constructs, which—one might say, alluding to the etymology of the term—are woven from threads taken from the webs of significance that society constantly creates. In this conception, of course, inter-textual phenomena should be taken into consideration, since every text is not to be conceived of as a “self-contained structure but as differential and historical” (Frow 1990: 45). One aspect of textuality, then, is the dense texture and the inter-textual nature of texts. The other aspect concerns their mode of being in society. Interpretation, on the other hand, occurs only within a certain tradition that allows for some possibilities and rules out other. Each tradition does not impose a unique and unchangeable horizon to those living in it. For every horizon is not “simply a permanent precondition; rather, we produce it ourselves inasmuch as we understand, participate in the evaluation of tradition, and hence further determine it ourselves” (Gadamer 2004: 293). [2, p.8].

The incessant transformation of horizons is of particular importance for the conception of translation as an act of intercultural communication. For, on the one hand, it reveals much about the translator’s interpretive activity and the nature of the kind of meaning-assignment involved. On the other hand, it corroborates from a different perspective the crucial role of translation in cultural change. To be sure, cultural differences can indeed be taken as obstacles from the perspective of the participants in a given instance of intercultural communication and in relation to the specific goals that both sides seek each time to achieve. [2, p.9].

Conceiving of human communication in terms of exchanging (ideas, values, etc.) offers a distorted picture of social relationships. For it presupposes the existence of individuals that enter in a dialogue with a set of pre-configured ideas, meanings etc. to be exchanged. Dialogue, in this sense, is mere trading and plays no significant role in the constitution of these mental products. When communication breaks down, this is supposedly due to various kinds of differences that hinder the exchange that takes place, and thus these differences are seen as barriers impeding the flow of mental products from one individual to the other. At first sight, one could argue, that appears to be the case with translation. Its essential presupposition—the existence of different languages and cultures—sets a communicational space which seems to be full of barriers, some of them being—temporarily or permanently— insurmountable. In adopting such a view, one runs the risk of overlooking not only the fact that the existence of different languages and cultures constitutes the necessary condition of translation, but also that the various linguistic and cultural differences make translation possible as a meaning-assignment. It is true that every translated text acquires its meaning in virtue of a pre-existed text; but this is so not in the trivial sense of a meaning transfer. Rather, every translated text is constituted as a meaningful whole because first of all the translator moves towards a different sphere of social significations. In order to accomplish such an achievement, the translator needs to exploit in any conceivable way the potential of the source and the target culture in an attempt to understand new language-games and to shed light on new forms of life. Furthermore, the inter-textual nature of texts implies that in a given act of translation various elements pertaining to cultures other than the source and the target culture may be essentially involved. Thus, the translator’s interpretive moves are always performed in a space formed by the interplay of different worldviews. These considerations indicate that it is quite reasonable to seek a conception of translation that no longer rests upon the barrier metaphor. However, dispensing with this analogy might seem as if suggesting that there are no difficulties whatsoever in the translation process. To anticipate possible objections of this sort, it should be made clear that these critical remarks concern the specific approach to communication outlined above in terms of exchanging pre-configured ideas, meanings etc. Rejecting, therefore, such an approach opens the possibility for a conception of translation that not only takes into account the various kinds of difficulties involved, but that also seeks to throw a different light on them and account for the sui generis character of the interpretive act inherent in every translation process. It is precisely this interpretive dimension that provides Ariadne’s clew to the labyrinths of the phenomenon of translation. [2, p. 10].

Translation is a language-game (Wittgenstein 1967: §23) and as such it is first and foremost determined by the linguisticity of the human world. It is true that we “can never get outside of language, but our mobility within language is limitless” (Castoriadis 1987: 126), thus allowing us to approach different worldviews and try to understand them. Translation is possible because it is a language-game. [2, p. 11]

Translation is undoubtedly an act of intercultural communication; this should be the starting point for any

modern research in translation. Accounting for the cultural aspects of translation is inevitably affected by the still unsettled debates about culture. Acknowledging this fact, we have attempted to outline a theoretically justifiable conception, which, hopefully, will urge us to take a different look at some truisms about translation.

REFERENCES

1. THE MODERNIZATION OF FOREIGN LANGUAGE EDUCATION: THE LINGUOCULTURAL - COMMUNICATIVE APPROACH. 2010.
2. The Journal of Specialised Translation Issue 15 – January 2011 Translation, Interpretation and Intercultural Communication Panagiotis Sakellariou, Department of Foreign Languages, Translation, and Interpreting, Ionian University, Greece.
3. Gadamer, Hans-Georg (1976). *Philosophical Hermeneutics* (tr. D. E. Linge). Berkeley/Los Angeles: University of California Press.
4. (2004). *Truth and Method* (2nd rev. edn.) (tr. J. Weinsheimer & D. G. Marshall). London/New York: Continuum.
5. Gudykunst, William B. (2002). "Intercultural Communication: Introduction." William B. Gudykunst and Bella Mody (eds) (2002). *Handbook of International and Intercultural Communication*. California: Sage Publications, 179-182.
6. Harris, Roy (1988). *Language, Saussure and Wittgenstein: How to Play Games with Words*. London/New York: Routledge.
7. Hermans, Theo (2003). "Cross-cultural Translation Studies as Thick Translation." *Bulletin of SOAS* 66(3), 380-389.
8. House, Juliane (2002). "Universality versus culture specificity in translation." Alessandra Riccardi (ed.) (2002). *Translation Studies: Perspectives for an emerging discipline*. Cambridge/New York: Cambridge University Press, 92–109.
9. Kirk, Geoffrey S. (1951). "Natural Change in Heraclitus." *Mind* 60(237), 35-42.
10. (1962). *Heraclitus: The Cosmic Fragments*. Cambridge/New York: Cambridge University Press.
11. Koskinen, Kaisa (2004). "Shared Culture? Reflections on recent trends in Translation Studies." *Target* 16(1), 143-156.
12. Kroeber, Alfred L. and Clyde Kluckhohn (1952). *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*. Cambridge Mass: Peabody Museum.

УДК 811

Рахимжанова. М.Ш.

2 курс студент, «Аударма ісі - 5В020700» мамандығы
Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ
Алматы, Қазақстан, e-mail: madina.08.00.00@mail.ru

Қоңырбай Ж.А.

Шет тілдер сөйлеу тәжірибесі кафедрасының мұғалімі
Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ
Алматы, Қазақстан, e-mail: zhan.askarovna@mail.ru

АУДАРМАТАНУ ҒЫЛЫМ РЕТІНДЕ

Түйін: Мақалада аударма саласын жалпы ғылым ретінде қарастыратын боламыз. Аударманың жалпы теориясы аударманың жеке теориялармен қатар лингвистикалық теорияның да бір бөлігін құрайды. Аударманың жеке теориясы нақты бір тілден екінші бір тілге аударудың лингвистикалық бағыттарын зерттейді. Аударманың арнайы теориясы түрлі типтер мен жанрлардағы мәтіндерді аудару үрдісінің ерекшеліктерін, сондай-ақ оны жүзеге асырудағы тілдік формалар мен шарттардың осы үдерістің сипатына тигізетін ықпалын ашады.

Тірек сөздер: аударма саласы, аударымдылық, аударылмайтындық, фразеологизмдер.

Rahimzhanova. M. R.

Student
Kazakh Ablai khan UIR&WL
Almaty, Kazakhstan, e-mail: madina.08.00.00@mail.ru

Konyrbai Zh. A.

Teacher Chair of foreign
languages speech practice
Kazakh Ablai khan UIR&WL
Almaty, Kazakhstan, e-mail: zhan.askarovna@mail.ru

TRANSLATION AS A SCIENCE

Abstract: In the article we consider translation as a general science. The general theory of translation is part of the linguistic theory of translations, as well as individual theories. Translation theory studies the linguistic directions of translation from one particular language to another. Specialized translation theory reveals the peculiarities of the translation process of various texts and genres, as well as the influence of linguistic forms and conditions on the nature of this process

Keywords: translation, translatability, non-translatability, idiom.

Аударма үдерісі ойлау-сөйлеу қызметі ретінде екі жалғаспалы кезенді: туынды тілдің құралдарымен жеткізілген ойлаудың екінші тілге ауысуын; аударатын тілдің құралдарымен ойды жеткізуді жинақтайды.

Аударма тарихы аударма рөлін адамзат қоғамының дамуына байланысты эволюциялық материалды және рухани мәдениетті, саяси және экономикалық байланыстарды, аудармашылық ой-тұжырымдарды, сондай-ақ ұлттық аудармашылық дәстүрлерді қалыптастыру мен үдерісін зерттейді.

Адамдар аударма жасаумен өте ерте кезден бастап айналыса бастаған, сол кездің өзінде-ақ олар басқа тілдерде сөйлеушілермен қарым-қатынас орнату мен оларды түсінісудің қажеттігін ұғына білген. Алайда, алғашқы қауымның тілі бір болмағаны анық. Осындай жағдайда адамдардың түрлі топтары арасында қарым-қатынас орнату үшін тез түсінетін, жылдам ойлай алатын, есте сақтау қабілеттері жақсы, сөйлеушіні түсініп, оның айтқанын аударып бере алатын адамдар болға екен.

Осылайша, аударманың бастапқы қарапайым түрі жазу пайда болғанға дейін шыққандығын болжауға болады. Олай болса, аудармашылықты ең көне кәсіптердің бірі деп есептеуге негіз бар.

Ресейдің белгілі аударматанушысы В.Н.Комиссаров «Современное переводоведение» атты еңбегінде төмендегідей қызықты деректер келтіреді: «Аударманың мыңжылдық тарихы бар екендігіне көптеген деректер куә. Ежелгі Вавилон мен Ассирияда әміршінің айтқандарын бағынушы халыққа жеткізетін аудармашы топтары болған. Жалпы, тілдері бөлек халықтарды жаулап алу нәтижесінде пайда болған ежелгі империялар аудармашылардың көмегінсіз құрылуы мүмкін емес еді. Ал Ежелгі Египетте көрші елдермен байланыс орнату үшін аудармашыларды даярлайтын арнайы мектептер болған».

В.Н.Комиссаровтың ғылыми болжамы бойынша, алғашқы қауымда өзге диалектілерді зерттеудің алғашқы ұстаздары мен мамандары әйел адамдар болса керек. Тұтқынға түскен немесе басқа тайпа өкіліне тұрмысқа шыққан олар еріксіз басқа тайпа тілін үйренуге мәжбүр болып, қарым – қатынас пен өзара түсіністік орнату мақсатында дәнекер аудармашы қызметін атқарған. Сонымен қатар, олар балаларын да өздерінің ана тіліне үйреткен. Сөйтіп, оларда алғашқы қостілділік қалыптаса бастаған.[1, 23-24 б.б.].

Аудармашылық қызмет әртүрлі тілдерде сөйлейтін қоғамдастықтағы адамдардың арасындағы қажеттіліктің негізінде туындады. Мұндай қарым-қатынастың аясы әртүрлі болды: сауда-саттық, саясат, елшілік, мәдениет және тағы басқа. Осы байланыстардың дамуында Александрия, Рим, Иерусалим, Константинополь, Самарқанд және көптеген басқа да қалалар үлкен рөл атқарды. Бұл аймақтарда экономикалық және саяси себептерге байланысты әртүрлі халық өкілдері мекендеді. Оларға арнайы дәнекерлер, яғни аудармашылар қызмет көрсетті.

Аудармашылық қызметтің көне жәдігерлері Месопотамия қалашығынан (бірнеше тілдегі сөздердің тізімі берілген қыш тақтайшалардағы кестелер), Көне Мысырдан (аудармашылардың іс-әрекеттері бейнеленген тастағы барельефтер) табылған.

Жазу пайда болғаннан кейін ауызша «тілмаштарға» ресми, діни және іскери сипаттағы мәтіндерді жазбаша тәржімелейтін аудармашылар қосылды. Ежелден-ақ аударма адамдардың тіларалық қатынасын жүзеге асыра отырып, маңызды әлеуметтік рөл атқарған. Жазбаша аудармалардың таралуы адамдарға басқа халықтардың мәдени мұрасына қол жеткізуге мүмкіндік берді.

Аударма ғылымының алғашқы теоретиктері аудармашылардың өздері болды. Әр кезеңнің аудармашылары өздерінің « тәржімелік ұстанымдары» туралы баяндағаны белгілі, дегенмен, олардың айтқан ойлары ғылымның қазіргі талаптарына, дәлелдеріне жауап бермесе де, бірізді теориялық тұжырымдамаға жүйеленбесе де, жазып қалдырған еңбектері қазіргі таңда қызығушылық тудырып отырғаны сөзсіз.

Ертеден бастап үш негізгі аудармашылық кеңістік қалыптасқан:

Біріншісі-көне грек-рим әлеміне бағытталған еуропалық кеңістік, бүгінде ол – әртүрлі мәдениетімен және көптілділігімен ерекшеленетін заманауи еуропалық өркениеттің қамтиды.

Екіншісі – араб тілі кеңінен таралған таяу шығыстық кеңістік және соңғысы – мәдени және территориялық тұрғыда Қытайға бағытталған қиыр шығыс кеңістігі.

Аталған аудармашылық кеңістіктердің әрқайсысы өзіндік діни мәтінге бағытталған микромәдениет болып табылады. Бұл діни мәтіндер: Библия (Інжіл), Құран және Будда каноны (Қытайда ол өз әдеби канонның ықпалымен өзгертілген.)

Жоғарыда атап көрсетілген аудармашылық кеңістіктер аудармаға әртүрлі қарады. Сондықтан, көбіне аудармашылық сипаттағы өзге мәдениет ықпалы түрліше қабылданды. Аударма-екі тіл, екі мәдениет, екі аудитория қатысатын түбегейлі дихотомиялық іс-әрекет және бұл жерде бөгдені өзіне иелеп алу немесе өзіндікін бөгдеге ыңғайластыру. Сондықтан аударма үдерісі кезінде кедергі тудыратын немесе себепші болатын ықпалдың жиынтығы қатысады.

Кедергі тудыратын немесе себепші болатын факторлардың ішінде келесілерді ажыратып алу қажет: территориялық жақындық/қашықтық;

ерте заманнан бері діни ортақтық және сакральдік тиісті мәдениеттің мәтіндерімен анықталатын тілдік жақындық/алшақтық;

басқа мәдениеттің нақты бір мәтіндерін қабылдауға немесе қабылдамауға дайындығын;

басқа мәдениеттің кез келген мәтініне сұраныс.

Өз мәдениетіміздің негізгі кітабы Құранның таралуы да өзгеше. Батыс мәдениетінде Библия тек аударма арқылы тараса, Құран аударылмайды. Бұл сәйкесінше мәдениеттердің дамуында да көрініс табары сөзсіз. Таяушығыс мәдениетінің ерекшелігі бір ғана араб тілін қолданатындығы болса, Батыс мәдениетінде әртүрлі тілдер қолданылып, аударма қажеттілігі басым екенін айта кеткен жөн.[2, 43-55 б.б.]

Жоғарыда айтып өткеніміз аударма әртүрлі ықпал мен жағдайға ұшырайтын көпқырлы қызмет деген түйін жасауымызға негіз болады. Грек-рим өркениеті кезеңінде алғаш рет аударманың қызметі таныла бастады. Көне дәуірден бастап аударма Еуропа, Таяу және Орта Шығыс, сондай-ақ Үндістан өркениеттерінің арасындағы дәнекер ретінде пайда бола бастады. Кейінірек IX-X ғғ. Көне грек және ислам өркениеттерінің арасындағы дәнекер қызметін Бағдаттағы аудармашылық мектеп атқарды. Ал XII-XIII ғғ. Испанияда арабша аудармалар жасала бастады. Бұл дәуірде негізінен медицина, математика, астрономия бойынша трактаттар аударылды.

Аталған кезеңдерде көбінесе аударманың екі түрі орын алған. Олар: 1) *сөзбе-сөз аударма*-аударма өз тілінің талаптары мен нормаларын қадағалауды көздеп, түпнұсқаның мәнін, «рухын» жеткізуге негізделеді.

Діни мәтіндерді аудару барысында бұрмалаушылықтың орын алу ықтималдығы сөзбе-сөз аударманың пайда болуына түрткі болған еді.

Еркін аударма діни емес мәтіндерді аударуда жиі қолданылды. Оның міндеттерінің теориялық тұжырымдары грек тілінен латын тіліне аударушы Цицеронда (б.з.д I ғ.) Библия мәтінін ежелгі еврей түпнұсқасынан латын тіліне аударуды жүзеге асырушы Иеронимде (б.з.д. IV ғ.) кездеседі. Кейініректе Рожер Бекон (XIII ғ.) мәтін мазмұнын дұрыс беруге мүмкіндік беретін түрлі тілдер мен ғылымды білу негізінде ғана аудармаға саналы түрде келу талабын ұсынды.

Сөзбе-сөз аударманы шеттетіп, мәтін мазмұны бойынша аударуға жоғары баға беретін осы сияқты пайымдаулардың арқасында аудармаға сыни пікірлер пайда бола бастады, сол кезден бастап ол күрделі тұжырымдардың бастамасы болды.

Қайта Өрлеу дәуірінен бастап Еуропаның Мартин Лютер, Этьен Доле және тағы басқа аудармашылардың есімдері танымал бола бастады.

Діни және философиялық әдебиеттерді аудару туралы екі түрлі тәсілдің жақтаушылары арасындағы күрес зор саяси шиеленіс тудырды. Мәселен, француз ойшылы, ақын әрі аудармашы Этьен Доле (1509 –1546) шіркеу сотының шешімімен өлім жазасына кесіліп, Платон шығармаларындағы Сократтың сөзін еркін аударғаны үшін отқа өртелді. Этьен Доле аудару кезінде төмендегі бес негізгі ұстанымды қадағалау керек деп есептеді:

аударылып отырған мәтін мазмұны мен оның авторының ойын жетік түсіну;

пайдаланылып отырған тілдердің қай-қайсысын болса да жетік білу;

сөзбе-сөз аударудан аулақ болу, өйткені аударманың бұл түрі түпнұсқа мазмұнын бұрмалап, оның пішін көркемдігін жояды;

аударма барысында тілдің жалпы қолданыстағы формаларын пайдалану;

сөздерді дұрыс тандап, олардың сөйлемдегі орын тәртібін қадағалай отырып, түпнұсқа беретін жалпы әсерді сақтау.[3, 55-59 б.б.].

Сондай-ақ, діни қызметкер Мартин Лютер (Германия) сөзбе-сөз аудармаға үзілді-кесілді қарсы шықты. Ол халыққа мәтіні түсінікті болсын деген мақсатта Библияны неміс тіліне аударғыздырды. Бұның бәрі аударманы қоғамдық тұрғыдан танудың бір ғана мысалы.

Кейінірек XVII-XVIII ғасырларда еркін аударма кең қанат жая бастады.

XVIII ғасыр аударма әлеміне ерекше құбылыс алып келді. Бұл кезеңде түпнұсқаларды дәуір талаптарына толықтай бейімдейтін еуропалық әдебиеттердегі аудармалардың үстемдік етуі, басқаша айтқанда, аудармаларды қайта «безендіру» енгізілді.

Гударманың мұндай тәсілінде түпнұсқаның ұлттық және дербес ерекшеліктері ескерілмеді (мәселен, француз аудармаларында Шекспир шығармаларының өрескел бұрмалануы, оның трагедиясының композициясы мен құрылымының, сюжетінің өзгеруі сияқты қателіктерге әкеліп соқты).

Аударманың А.Ф.Тайлер сияқты ірі ағылшын теоретигі түпнұсқаның безендіруде еркін аударманың

орындылығын жөн көрген, алайда ол түпнұсқа мазмұнының дәл жеткізілуі мен автордың сөз нақыштау ерекшелігін талап еткен.

Жалпы осы кезеңдердің қай-қайсысын алып қарасақ аудармашылық тәжірибе аударма теориясынан әлдеқайда озық дамыды деген тұжырымға келеміз.

Аударма туралы білімдерді жүйелеу мәселесі жиырмасыншы ғасырдың ортасына дейін назарға алынбай келді. Бірақ өткен ғасырдың ортасынан бастап білікті аудармашыларды жаппай даярлайтын мекемелер ашыла бастады. Біріккен Ұлттар Ұйымының құрылуы, Екінші дүниежүзілік соғыстан кейінгі халықаралық сауда-саттықтың өсуі білікті аудармашылардың еңбегіне деген сұранысты күрт өсірді. Осылардың барлығы аудармашылық теорияның қалыптасуына ықпал етті.

Аудармашы мамандарды жаппай дайындау барысында «аудару үшін екі тілді және тіл нысанын білу жеткілікті» деген дәстүрлі қағиданың дұрыс еместігіне көз жеткізілді. Формулада көрсетілген факторлар өз алдына аудару дағдысын қамтамасыз ете алмайтындығы және екі тілді біліп қана қоймай, бір тіл бірліктерінен екінші тіл бірліктеріне аудару ережелері мен шарттарын білу қажеттігі белгілі болды. Аудармаға қойылатын талаптардың өсуі оның қиыншылықтарында артырады. Мысал ретінде теориялық тұрғыдан аударымдылық/аударылмайтындық принципін ала-аламыз.

Аударымдылық (переводимость) – мәтінді принципті түрде аудару мүмкіндігі. Аудармашылардың көбісі кейбір мәтіндерді (діни, көркем т.б.) аударуға келмейді деп есептейлі. Аударымдылық мәселесі төңірегіндегі талас-тартыстар ерте заманнан бастап талқыға салынып келеді. Нәтижесінде бір-біріне қарама-қайшы екі тұжырым пайда болды: Аударылмайтындық (непереводимость) және абсолютті аударымдылық (абсолютная переводимость).

Аударылмайтындық принципін жақтаушылар В.Гумбольдт, Л.Вайсгербер, А.А.Потебня, Э.Сепир, Б.Л.Уорф және т.б. әр халықтың тілі мен мәдениеті әртүрлі, осыған байланысты түпнұсқа мен аударма ешқашан тең дәрежеде бола алмайды деген пікірді ұстанады. Ал абсолютті аударымдылық немесе толық аударымдылық (всепереводимость) ұстанымы бойынша, барлық тілдер жалпы бір тілдің әр түрлі нұсқалары болып саналады, сондай-ақ жалпыға бірдей ортақ ұғымдардың болуына байланысты түпнұсқаны кез келген тілден басқа тілдерге дәл беруге болады (Декарт, Лейбниц, Ж.Мунен, Н.Хомский және т.б.).

Жоғарыда аталған бір-біріне қарама-қайшы тұжырымдардың аралығында бейтарап пікірдің де орын алғанын айта кеткеніміз жөн. Ғалымдар, сонымен қатар аударма практикасымен шұғылданушылар (А.М.Финкель, А.В.Федоров және т.б.) принципті аударымдылықтың мүмкіндігі туралы жасаған түйіндемелері осы бағыттың негізі болып табылады.

Аударматанушы В.Коллер қатысты аударымдылық (относительная переводимость) ұстанымын ұсынады. Аталмыш ұстаным бойынша, тіл және ойлау арасындағы байланыс ұдайы өзгеріп отырады, демек аударымдылық қашанда жетілу үстінде болады, яғни аударма барысында тілдердің аударымдылығы артады. [4, 120-133 б.б.]

Аударымдылық/аударылмайтындық туралы айтылған барлық пікірлер аударматану ғылымының дамуына өз үлесін қосты. Бір тілден екінші бір тілге аудару оңай болып көрінгенімен іс жүзіне келгенде өте қиын жұмыс.

Аударымдылық/аударылмайтындық мәселесі төңірегіндегі талас-тартыстар күні бүгінге дейін толастаған емес. Қазіргі таңда аударма теориясының дамуына байланысты аталмыш жағдайлардың күрделілігі анық байқалып отыр, сол себепті аударманың грамматикалық мәселелері және грамматикалық сәйкестіктері зерттеліп қаралып жатыр.

Әрбір тілдің даму заңдылықтарына байланысты грамматикалық құбылыстары, жалпы алғанда, басқа тілдің грамматикалық құбылыстарынан өзгеше болады, кейбір жеке жағдайлар бойынша ұқсастықтар да болуы мүмкін (мысалы, сөз таптарына бөлу; сөздерді, сөз тіркестерін, сөйлемдерді ажырату кез келген тілдің грамматикасында кездеседі).

Аударма түпнұсқаның грамматикалық құрылымын дәл жеткізуді мақсат етпесе де, кей жағдайларда түпнұсқаның жеке грамматикалық ерекшеліктері аударылады. Мысалы: оның ықшамдылығы, сөз тіркестерінің немесе сөйлемдердің құрылымындағы параллельдігі, қандай да бір сөз табының жиірек қолданылуы және т.б. Осындай деректер нақты бір стилистикалық мақсатпен берілсе, аудармашының міндеті – осы белгілердің (ерекшеліктердің) қызметіне қарай аударылатын тілде сай келетін тілдік құралдарды іздеп табу.

Бұл тұста мына жағдайларды ескеру қажет:

Әр тілдің өзіндік грамматикалық ерекшеліктері әрдайым шектеулі;

Мұндай құбылыстарды аударғанда белгілі бір тұрақты ереже жоқ, сондықтан бірнеше аударма

мүмкіндіктерінің ішінен іздеуге болады; аударма нұсқасын таңдау түпнұсқадағы сөйлемнің көрші сөйлемдермен арақатынасы, аударылатын мәтіннің жанры, түрі, стиліне, байланысты.

Грамматикалық қалыптарды дәл сақтай отырып аударманы жүзеге асыру көбінесе мүмкін емес, өйткені көп жағдайда сәйкестіктер болмайды, көбіне олар сөздердің тіркесу ережелеріне және әдеби тілдің талаптарына сай келмейді, ал бірқатар жағдайда стильдік ерекшеліктерді сақтау мүмкін емес. Әсіресе түпнұсқа және аударма мәтіндегі грамматикалық категориялардың бірдей болуы, жайылма сөйлемнің құрамындағы сөздердің орын тәртібінің сай келуі, олардың санының бірдей болуы, сөздіктерде берілген мағыналардың дәлме-дәл болуы – өте сирек кездесетін құбылыстар.

Түпнұсқа мен аударма нұсқаның тілінде бірнеше грамматикалық айырмашылықтар болуы мүмкін. Мысалға алып қарайтын болсақ бастапқы тілде (түпнұсқада) аударма тілінде сәйкестігі жоқ элемент кездеседі (бірқатар роман, герман тілдерінде артикль категориясының болуы, анықталған (белгілі) / анықталмаған (белгісіз) артикльдердің арасындағы айырмашылық; жоғарыда аталған тілдерде шак категориясының күрделі формаларының кездесуі және басқа тілдерде мұндай формалардың болмауы, т.т.). Мысалы, белгілі америка жазушысы Т.Драйзердің шығармасы ағылшын тілінде *An American Tragedy* деп аталады (бұл жерде белгісіз артикльдің мағынасы – осы сияқты көп кездесетін трагедиялардың бірі, қалыпты жағдай ретінде көрсетілген; белгілі француз жазушысы Ги де Мопассанның романы *Une vie* аудармасы *Жизнь; Өмір*; дұрысы *История одной жизни, Бір өмірдің хикаясы* болуы керек еді).

Аударма тілінде бастапқы тілге сай келмейтін формалар бар, бірақ солай бола тұрса да, олар үнемі белгіленген формаларда аудармада қолданылады (мысалы, орыс тіліндегі етістіктің вид формасы, есімшенің өткен шақтағы актив формасы және осы шақтағы пассив формасы – бұл белгілердің бәрі роман, герман тілдерінде кездеспейді).

Егер қазақ және орыс тілдерінің грамматикалық жүйелерін салыстыратын болсақ, бірнеше айырмашылықтарды анықтауға болады, мысалы:

Орыс тілінде род грамматикалық категориясы семантикалық және формалды түрде (арнайы жалғау және анықтауыш пен анықтайтын сөздің қиысуы арқылы), ал қазақ тілінде тек қана семантикалық деңгейде болатындығы, мысалы:

Добрая женщина (жен.род) – мейірімді әйел,

Добрый человек (муж.род) – мейірімді кісі,

Чистый воздух (муж.род) – таза ауа,

Жоғарыда айтылып өткендей тілдердің осындай айырмашылықтары болады. Бір тілден екінші тілге аудару өте қиын бірліктер ол фразеологизмдер деп аталады. Көп жағдайда қалдырып кетуге немесе алмастыруға болмайтын.

Фразеологизмдер – еркіндігі жоғалған, ажырамастай қалыпта кірігіп кеткен тіркестер (тұрақты тіркестер). Фразеологизм мен сөздің лексикалық мәнін ашқанда, олар біріне-бірі синоним болып келетінін байқау қиын емес. Мысалы: *қас пен көздің арасы- лезде, төбе шашы тік тұру – үрейлену, қорқу, үрін ауызға салғандай – сұлу, т.б.*

Аудармашы фразеологизмдерді фразеологизмдермен аударғаны неғұрлым дұрыс, яғни аудармада түпнұсқадағы фразеологизмдерді құрудың тепе-теңдігі сақталуы тиіс. Бұл- негізгі талап.

Дегенмен, кейде мұндай тәсіл мүмкін емес. Аударма тілінде оған сәйкес келетін фразеологизм болмауы мүмкін, болған күннің өзінде стилистикалық жағынан сәйкес келмеуі мүмкін. Осы жағдайды:

бірсөзді сәйкестікке

сипаттама аудармаға,

калькаға (сөзбе-сөз аудармаға) сүйенеді.

Егер аударма тілінде сәйкес келетін тұрақты оралымдар болмаған жағдайда, фразеологизмдерді сөзбен аударуға болады немесе тілде аударма тіліне сәйкес келетін фразеологизмдер болған күннің өзінде де олардың эмоционалды- экспрессивтік және стильдік құны түпнұсқадағы бірлікте барынша ерекшеленеді.

Кейде аудармашы қажетті фразеологиялық бірлікті есіне түсіре алмауы мүмкін. Мұндай сәйкестіктерде кейбір экспрессивтілік пен мағыналық бояулардың төмендігі байқалады. Кейде бұл тиісті балама таппаған аудармашының қателігі болып табылады.

Фразеологизмдерді аудару кезінде калькалау тәсілі өте сирек қолданылады, себебі аударма мәтнінде калька ерекше түсіндіруді қажет ететін бөтен тілдік құрылым ретінде көрінеді. Егер түпнұсқадағы сөз ойын беру қажеттілігі туындағанда, калькалау тиімді тәсіл болуы мүмкін.

Нақты аудармалар талдауы көрсетіп отырғандай, аударма тілінде константты фразеологиялық баламалар бола тұра, аудармашылар жеке стилистикалық пайымдауларға бағына отырып, жиі бір сөздік

немесе сипаттамалық сәйкестіктерге сүйенеді. Арнайы екітілді фразеологиялық сөздіктерді пайдалану қажет.[5, 150-160 б.б.].

Қорытындылай келе, аударма – белгілі бір о бастағы мәтіннің (түпнұсқаның) барлығын басқа тілге түсінікті етіп жеткізу процесінің жүргізілуін алғышарт етіп қоятын әрекет түрі. Ендеше, аударма құбылысын қарастыру барысында түпнұсқа мен көшірме, бастапқы негіз бен кейінгі туынды арақатынасы, олардың эквиваленттілігі туралы мәселелер бой көтереді. Оларға арнайы тоқталатын тараушалардың болуына байланысты осы жазылғанмен шектелеміз. Мақаламның мазмұнын мынадай сөзбен қорытындылайын: «Егер белгілі бір ойды өз ана тілімізде дәл бере алмасак, мұны тіліміздің оралымсыздығынан көрмей, өзіміздің дәрменсіздігімізден көруіміз қажет» (М.В. Ломоносов)

ӘДЕБИЕТ

1. «Современное переводоведение» В.Н. Комиссаров. – Москва, 2002
2. Аударматану (ғылыми-практикалық көмекші құрал). Құраст.: Құлманов.С. – Алматы, 2008.
3. Этьен Доле. «Способ наиболее верного перевода с одного языка на другой»
4. Аударма ісі: байырғы трактаттар мен кейінгі толғамдар: хрестоматия/ Құраст.: Ж.Дәдебаев, Ә.Тарақ, Л.Мұсалы, Е.Кәрібозов, Г.Даутова. – Алматы: Қазақ университеті, 2014
5. Айтбаев.Ө. Аудармадағы фразеологиялық құбылыс. – Алматы, 1975.

УДК 81

Салжанова Л.Е.,
доцент КазУМОиМЯ им. Абылай хана
кафедры практики речи иностранной филологии
Оспанова Г.Р.,
магистр специальности «6М020700» -
Переводческое дело
Алматы, Казахстан
e-mail: lal_salshan@mail.ru

ПРИЧИНЫ ПРИМЕНЕНИЯ СЕМАНТИЧЕСКОЙ «ДЕКОМПРЕССИИ» И «КОМПРЕССИИ» В ПЕРЕВОДЕ

Аннотация: В статье затрагиваются проблемы перевода и стратегии приема переводческой деятельности, подчеркивается множество действий, которые должны осуществляться одновременно. Особое внимание уделяется «развертыванию» и «сжатию», как необходимому явлению языковой процедуры. В статье анализируются позитивные и негативные стороны проблем переводимости и непереводимости.

Ключевые слова: перевод, психологическое и эмоциональное состояние, национальный колорит, компрессия и декомпрессия.

Salzhanova L.,
Associate Professor of Ablai Khan KazUIR and WL
Departments of practice speech of foreign philology,
Ospanova G.,
master of specialty «6M020700» - Translation
Almaty, Kazakhstan
e-mail: lal_salshan@mail.ru

REASONS OF SEMANTIC 'DECOMPRESSION' AND 'COMPRESSION' APPLICATION

Abstract: The article addresses to the problems of translation and the strategy of accepting translation activities, emphasizes many actions that should be carried out simultaneously. Special emphasis is paid to “deployment” and “compression”, as a necessary phenomenon of the language procedure. The article analyzes the positive and negative aspects of question of text translatability and untranslatability .

Keywords: translation, psychological and emotional state, national flavour, compression and decompression.

В немецком языке значение слова «перевод» оформляется двумя вариантами, то есть das Übersetzen или die Übersetzung и das Dolmetschen. В первом случае мы имеем дело с письменным переводом, а второй термин применяется для осуществления устного перевода. Немецкий лингвист и переводовед Отто Каде дефинирует эти два понятия следующим образом: ‘die Übersetzung’ – это перевод фиксированного и, следовательно, постоянно предлагаемого или часто повторяющегося любого текста исходного языка

в контролируемый и исправленный текст языка перевода. А под 'das Dolmetschen' подразумевается, в свою очередь, разовый перевод текста (как правило, устный), который, по причине ограниченного времени, почти не контролируется. [1] Имеются также альтернативные понятия к переводу, например, по Лейпцигской школе перевода, данный процесс определяется как Sprachmittel и/или Sprachmittlung, то есть способ передачи языка или посредничество, и Kulturmittler в смысле посредника культуры

Разумеется, деятельность переводчика особенно в смысле Kulturmittler очень трудоемкая и сверхответственная, которая требует от него не только знание двух языков, но и полного физического и умственного вложения в процесс. Поэтому на эту сферу переводчик идет обдуманно, так как от него требуется также осознанное понимание всех тонкостей языковых единиц в тексте оригинала и грамотно окончанный и «щедеврально» созданный текст перевода. В процессе восприятия текста в сознании переводчика происходит взаимодействие с личностным опытом, его психологическим и эмоциональным состоянием, его когнитивными способностями, в результате чего образуются многочисленные ассоциативные связи. Переводчик конструирует и создает свой собственный образ текста, наделяет его своей особой личностной интерпретацией. Здесь можно добавить, что один и тот же переводчик интерпретирует текст в различные периоды своей деятельности по-разному. Естественно, на данный процесс влияет множество факторов, способствующих формированию нового, возможно, более качественного перевода при каждом прочтении текста. Можно также утверждать, что один и тот же текст передается разными переводчиками в различных интерпретациях. Оно объясняется умением применения переводчиком разных способов и принципов перевода. Перевод, особенно синхронный, содержит в себе множество действий, которые должны осуществляться одновременно, чтобы участие переводчика в данном действии было оценено положительно. Сюда в большей степени относятся усвоение фрагмента исходного текста (Rezeption eines Fragmentes des Ausgangstextes), переработка линейного решения (Ausarbeitung einer translatorischen Entscheidung), возникновение перевода (Entstehung des Translats) и одновременное слушание дальнейшей части исходного текста (gleichzeitiges Hören von einem weiteren Teil des Ausgangstextes). [2]

Термин «декомпрессия» может показаться относительно новаторским, так как в научный дискурс он был введен совсем недавно. Более того, по нашим наблюдениям, он в основном используется в русском переводоведении и практически не используется в западном. Возможно, это объясняется тем, что немецкий термин «Dekompression» в большинстве случаев в смысле 'Entfaltung' широко используется в других областях науки, например в технологии, медицине, авиации, электрификации и др. Тем самым, он не имеет никакого отношения к переводу, тем более к синхронному переводу. Интересен тот факт, что термин «декомпрессия» в западном переводоведении используется больше как «экспансия», «расширение» (die Expansion) и предпочтение дается понятию «семантическое развертывание», то есть 'Bedeutungserweiterung', 'Bedeutungsentwicklung'. В словаре DUDEN находим к данному явлению следующие дефиниции от латинского/lateinisch de- = 'von – weg' отделяемая приставка, указывающая на удаление (прочь, вдаль), и Kompression lat. compressio = 'das Zusammendrücken, zu: comprimere, komprimieren' (уплотнение, сжатие, нагнетание и др.). То есть они применяют вместо этого слова «das Expandieren, die Vergrößerung oder Erweiterung» в переводе означает «расширение или развертывание». Поэтому, когда возникает необходимость назвать механизм противоположный стратегии «компрессия», не используется слово «декомпрессия», а применяется термин «Bedeutungserweiterung», «развертывание», «расширение».

С.Калина применяет на данный прием слово «Expansion» с дефиницией «Expansion aus Gründen interkultureller Funktionalität», расширение с точки зрения межкультурной функциональности. Речь идет в данном случае о том, чтобы добавить дополнительные сведения к содержанию текста, знание которых в исходной культуре является как само собой разумеющееся (и поэтому они особо не подчеркиваются в оригинале); они в национальной культуре рассматриваются как знакомые явления. Развертывание служит для того, чтобы компенсировать осведомленность в разных культурах и тем самым создать одинаковые условия в понимании текста. [3]

Чтобы убедиться в том, что декомпрессия – явление, часто встречающееся в переводе с немецкого языка на русский язык, мы приведем данные, полученные нами в результате сравнения. При этом в процессе перевода происходят три вида замены:

1. сохраняющие общий объем;
2. увеличивающие;
3. уменьшающие.

Например, «*US-Präsident Obama hat sich bei seinem Besuch in Berlin höchstpersönlich an die Spitze der*

Wahlkampagne für Merkel gestellt. Kann Merkel als Nachfolgerin der US-Politik in Europa betrachtet werden?»

Перевод Дианы Одинцовой: «Газета Spiegel написала, что в ходе своего прощального визита в Берлин уходящий американский президент Барак Обама лично возглавил компанию в пользу Ангелы Меркель. Можно ли считать Меркель преемником американской политики в Европе?»

При переводе Дианы Одинцовой мы видим увеличение как лексического, так и содержательного объема. Во-первых, журналист не назвал журнал «Der Spiegel». Это говорит о том факте, что переводчик начитан, знает о публикациях данного журнала, и развернул оригинал, возможно, и конкретизовал. Ранее в журнале «Spiegel» была опубликована статья «Барак Обама призвал немцев ценить Ангелу Меркель», где было сказано, что находясь с последним визитом в Берлине в качестве президента США, Барак Обама высоко оценил совместную работу с Ангелой Меркель. Переводчик здесь так же добавляет прощальный визит и уходящий американский президент, а также имена Ангела и Барак.

Таким образом, при подсчете изменения лексического объема (количества слов) в переводах с немецкого языка на русский язык увеличивается на величину от 9 до 18%, а знаковый объем (общий объем текста) возрастает на величину от 4 до 13%. Наблюдения показывают, что, как правило, перевод превышает по своему объему текст оригинала. Таким образом, при переводе с немецкого языка на русский длина текста на переводимый язык возрастает. Обоснуем данное высказывание на примере сравнения композитов: композит «Völkerhetzung» (который переводится на русский язык, как обеспечение населения отоплением или поставка отопления населению) и Völkerverständigung (народное сознание или понимание народа).

Теория о переводческих несовпадениях тесным образом, на наш взгляд, связана с проблемой декомпрессии в переводном тексте. Исследователи отмечают увеличение лексического объема (количества слов) в переводном тексте одновременно с увеличением или незначительным уменьшением знакового объема (общего объема текста). А декомпрессию можно наблюдать при приращении (усилении) и замене.

В лингвистике известны следующие виды усиления:

- 1 *уточнение* – передача имплицитных элементов содержания оригинала;
- 2 *структурное развертывание* – выражение содержательного плана языковой единицы оригинала двумя и более единицами перевода в зависимости от стилистических особенностей оригинала;
- 3 *логическое развертывание* – выражение значения одной лексической единицы оригинала двумя и более единицами перевода в соответствии со структурой ПЯ;
- 4 *интенсификация* – добавление лексической единицы, которая усиливает контекстуальное значение элемента текста;
- 5 *трансформационное приращение* в результате применения переводческих трансформаций;
- 6 *ритмическое приращение* – добавление лексических единиц для гармоничного звучания фразы на языке перевода;
- 7 *вынужденный повтор* - повтор из-за различий в моделях управления языков оригинала и перевода.

[4]

Известно, что употребление декомпрессии вызвано еще тем, что в переводном языке не всегда можно найти эквиваленты, соответствующие заданной в оригинале стилистической окраске. Иногда лексическая единица не имеет соответствия в словаре другого языка. Введение дополнительных лексических единиц в текст перевода, семантические, стилистические и синтаксические трансформации, влекущие за собой линейное расширение текста, является необходимым приемом синхронизации. Окружающая нас действительность в разных языках выражается по-разному, и она остается действительностью. Декомпрессия переводного текста представляет собой совокупность различных по своей сути процессов, обусловленных сложной и многообразной спецификой перевода. Изменения при переходе от одного языка к другому, различные способы преобразования при переводе не являются произвольными. Кроме того при переводе мы сталкиваемся со специальной терминологией, которую переводить синхронно не всегда возможно. Здесь имеется ввиду, термины, имеющие отношения к этой или другой области жизни.

Например: в немецком языке есть два понятия «Kaltmiete» и «Warmmiete», которые одним словом не выразить в русском языке. «Warmmiete» дословно переводится как «теплая аренда» и означает, арендная плата с учётом коммунальных услуг или плата за квартиру с отоплением, то есть в сумму оплаты входят коммунальные расходы, а в «Kaltmiete», соответственно, не входят и за тепло придется платить дополнительно. Или следующий пример: «Nebenkosten steigen und machen ein Drittel der Kaltmiete aus.», что в переводе значит «Дополнительные расходы повышаются и составляют одну треть арендной платы, в которую не входят коммунальные услуги». В этой части не удалось обойтись без развертывания, так как, действительно, данную терминологию одним словом на русском не выразишь. Одним словом,

развертывание смыслового содержания текста, иногда с добавлением комментариев внутри текста является необходимостью в приеме перевода и оно осуществляется в различных вариациях: от несовпадения лингвоэтнических факторов до расхождения культурных ценностей. «Das Thema meines Vortrages ist „Weltanschauung“. Zuerst werden wir über drei grundlegende Weltanschauungen sprechen, später werde ich auch auf andere eingehen. Diese drei Weltanschauungen sind folgende: Naturalismus, Transzendenz, Theismus». В приведенном контексте трижды применяется слово ‚Weltanschauung‘ – мировоззрение. Перевод: «Тема моего выступления - мировоззрения. Вначале мы поговорим о трех основных мировоззрениях, а позже я остановлюсь на других. Эти три мировоззрения следующие: натурализм, трансцендентализм, теизм». Что можно сказать по поводу данного контекста? Прежде всего, не хотелось бы прибегать к частому повторению, особенно при переводе, чтобы не испортить свою репутацию и даже компетенцию. Во-вторых, не совсем ясно, что имеет ввиду автор данного высказывания. Возможно, название доклада должно остаться так, как оно звучит «Мировоззрение», если речь идет о философском понятии. Во втором случае говорится о трех основополагающих принципах или точек зрения? И последнее звучание слово, возможно, означает также течение или направление, так как термин ‘Naturalismus’ применяется и в философии, как течение, и в литературе и искусстве как направление и эпоха, а ‘Theismus’ - религиозно-философское мировоззрение, вероучение. Такие трудности относятся к негативным причинам переводческого процесса.

Одним из характерных черт немецкого языка – это имение такого явления, как словосложение: система словосложения в немецком языке широко развита. Никакой другой язык не сможет похвастаться таким количеством существительных, состоящих не только из двух-трех, но и из достаточно большего количества простых слов, соединенных в одно сложное. Среди сложных существительных в немецком языке можно выделить как часто встречающиеся в немецкой речи, так и такие, которые могут образовываться в процессе формирования высказывания в произвольном порядке или окказионализмов, поэтому далеко не все сложные существительные удастся найти в словаре. Такая свобода в образовании сложных слов во многих случаях позволяет значительно улучшить стилистику текста, позволяя лаконично выразить мысль и не вдаваться в пространные описания. Однако их перевод на другой язык требует дополнительного усилия, более широкого описания или развёртывания мыслей.

В противоположность термину «развертывание» применяется в переводе также «сжатие» (Verdichtung). Для немецкого языка характерно сжатие (или компрессия), так как широко развитая система немецкого словосложения позволяет компрессировать несколько языковых единиц или целый текст в одно слово, так например: «... das bruske Aufspringen und wieder *Sachte-an-den-Tisch-zurückgeführtsein* des deutschen Herrn ...» (бесцеремонное выпрыгивание и медленное возвращение немецких буржуев к трону (дословно, к столу)) или «*Jene Was-kann-ich-noch-tun-Augen*» (те глаза, выражающие вопрос «Что я могу сделать?») (переводы представлены авторами). Однако отсутствие такого приема в русском языке, а также отсутствие прямых двусторонних связей между лексическими системами двух языков, затрудняют передачи основной мысли на другой язык и ограничивают возможности перевода. В помощь приходит иногда выражение «коммуникативного членения» слова и текста (Ausdruck der kommunikativen Gliederung des Wortes/Satzes/Textes), так например: *Syrien-Irak-Konflikt* – *конфликт между Сирией и Ираном* (в немецком языке достаточно использование одного композитума, в русском языке в помощь приходит предлог «между»); или в следующем контексте «*Eine Vorhersage über einen Anschlag kann man sowieso nicht treffen. Ich halte nicht zu dieser Wahrscheinlichkeitsrechnung.*» - «Все равно нельзя предсказать нападения. У меня нет такого вероятностного расчета (такого точного прогноза)». В исходном тексте дается субстантив в компрессии, а при переводе производится дополнительная линия развертывания концепта. Что характерно немецкому концепту, не понятно или не приемлемо для русского концепта (*Wahrscheinlichkeitsrechnung* дословно теория/расчет вероятности).

Подобные проблемы требуют внимательного изучения текстообразующих функций сложных слов – вопрос касается не только разных типов семантических парадигм при переводе композитов, но и словосочетаний. Так, парадигмы идентичности и парадигмы координации, выраженные композитом или словосочетанием, используются в разных стилистических целях, во избежание однообразия и повторяемости языковых элементов, или выделить значимость какой-то лексемы в тексте. Например, композиты-неологизмы «*grenzaufwärts*» (вверх по границе) и «*grenzabwärts*» (вниз по границе), создаваемые по конструкции Л. Франка «*flussaufwärts*» (вверх по реке) и *flussabwärts* (вниз по реке) создают определенный, даже экспрессивный стилистический эффект благодаря наличию парадигмы полярности (см. и пр. по Duden). Однако малейшее изменение или дополнение композита каким-то служебным словом может изменить всю картину, например, случаи с композитом «*ein Adlerschrei*» или словосочетанием «*der*

Schrei des Adlers», хотя оба выполняют катафорическую функцию. В первом случае крик орла, не важно какого, во втором случае мы сталкиваемся с необходимостью знания предшествующего высказывания, т.е. добавление определенного артикля во втором обязует нас быть проинформированными.

Фактически одной из причин компрессии являются разные средства выражения, используемые в языках, в том числе и экономия языковых средств. Эффективное применение данной стратегии при переводе дает возможность переводчику выразить мысль более идиоматично и избежать вероятных ошибок. Компрессия является эффективной стратегией для достижения согласования между прагматикой отправителя и прагматикой получателя. Здесь можно назвать два основных фактора, которые служат неотъемлемой частью синхронного перевода. Первый – предметная ситуация, второй – разная избирательность языков. Под предметной ситуацией понимается обозначение описываемых в текстах предметов и связей между ними. В предметную ситуацию необходимо включить также и социокультурный аспект, так как перевод – это прежде всего, по выражению Л. Виссон, перевод культур. Б. Уорф писал, что «носители разных языков по-разному воспринимают факты и явления, поскольку эти явления по-разному выражены и сформулированы на их языках». [5, 6]

Для обоснования приведенных утверждений демонстрируем отрывки из речей Сары Вагенкнехт. Одна из важнейших речевых тактик политика направлена на недопущение очередного избрания Ангелы Меркель канцлером ФРГ, которая хочет принять участие в парламентских выборах 2017 года. Об этом госпожа Вагенкнехт заявляет эксплицитно, применив в одном выступлении крайне компрессивную единицу 'Weiter': «Wir brauchen kein Weiter so! Wir brauchen einen politischen Neuanfang und perspektivisch eine andere Wirtschaftsordnung.» [7]

Рассмотрим перевод двух переводчиков:

Сара Вагенкнехт	Переводчик 1	Переводчик 2
Ich glaube, dass die Mehrheit der Menschen sich ein solches Weiter nicht wünscht.	Я думаю, что большинство людей <i>продолжения такой политики в Германии</i> не желают.	Я думаю, что большинство людей не хотят, <i>чтобы все оставалось как есть.</i>

Номинализация других частей речи является одной из особенностей немецкого языка (в данном случае лексика образована от наречия weit – дальнейший, продолжающий). Если в немецком языке путем номинализации в большинстве случаев добиваются компрессию, то при переводе ее на русский язык мы получаем наоборот декомпрессию. При номинализации может изменяться также содержание изначальной формы слова. Одним ударом Weiter Вагенкнехт подчеркивает свою позицию, то есть «нежелания продолжения политики А.Меркель», однако в переводном тексте этого не случилось. Она подливает масло в огонь, добавив в Weiter, местоимение ein solches, значит «продолжение такой политики». Ее слова *ein solches Weiter* первым переводчиком передается на русский язык с добавлением «продолжение такой политики в Германии», хотя «ein solches Weiter» переводится лишь как «такое продолжение». Ссылаясь на предыдущие предложения оратора о том, что обстановка в стране стала более эмоциональной и социально разрозненной, что повторное переизбрание госпожи Меркель еще на четыре года не удовлетворило бы основную массу в связи с тем, что проводимая ею в стране (а также в Европе) политика не всех устраивала и устраивает. Переводчик, прибегая к выше упомянутому высказыванию, постарался сделать свой перевод более понятным, усилил это и добавил «политику в Германии». А второй переводчик развертывает слово «ein solches Weiter», добавив лишь союз «чтобы» и разбив предложение на две части.

В другом тексте очень хорошо видно сжатие трех простых немецких слов в одно целое «Völkerrechtsfertig» (Völker-народ+recht-право+fertig-готов), которого первый переводчик перевел на русский язык как «противоречащий международному праву».

Сара Вагенкнехт	Переводчик 1	Переводчик 2
USA haben in den letzten Jahren viele völkerrechtsfertige Kriege geführt.	США в последние годы вели много <i>войн, противоречащих международному праву.</i>	США в последнее время вели много <i>войн, противоречащим нормам международного права.</i>

Второй переводчик развертывает представленный композит еще больше, расширяя его словом «нормы». Итак, фраза «völkerrechtsfertige Kriege» в русском языке звучит следующим образом «войны, противоречащие международному праву» или «войны, противоречащие нормам международного права». У обоих переводчиков не было другого выхода кроме развертывания лексемы. Кроме того, переводчикам удалось все-таки перевести данное слово за счет владения не только грамматическими формами лексемы, но и ее словообразовательной конструкции. Такие слова отсутствуют в словаре, значение слова раскрывается только путем описательного принципа. И степень перевода отводится компетенции переводчика.

В следующем примере переводчик развертывает два слова и добавляет одну информацию, так, переводчик развертывает слово «Lohndumping»: слово «Lohn» переводится как «заработная плата», а «Dumping» – «демпинг». Переводчик развертывает понятие «демпинг» как «попытка понижения оплаты» и слово «Wohnungsmangel» разбивает на два слова «Wohnung» и «Mangel» и тем самым получает перевод как «дефициты жилья». Также идет добавление в содержательном плане: «это хорошо показывают опросы». На самом деле, после того, как было озвучено, что Великобритания хочет выйти из Евросоюза, было опрошено много людей, как на улицах Европы, так и в социальных сетях.

Сара Вагенкнехт

Auch die Briten, die gegen die EU sind,
machen sich vor allem Sorgen um die sozialen
Folgen von Zuwanderung, um *Lohndumping*
und um *Wohnungsmangel*.

Переводчик

И британцы, которые против Евросоюза,
это хорошо показывают опросы,
обеспокоены в основном о социальных
последствиях иммиграции, *попыток*
понижить оплаты труда и дефициты
жилья.

Подчеркнем, что, если развертывание одно из способов преобразования синтетической формы в аналитическую, то сжатие в большинстве случаев осуществляется с помощью различных вариаций на уровне языковой формы. Данные вариации зависят от межъязыковых или переводческих трансформаций. А применение стратегии этой или другой формы зависит от мотивированности переводчика. Вместе с тем при большом количестве трансформаций и их разнообразии обоснование мотивирующих причин становится сложной задачей, поскольку в своей сущности они являются различиями коммуникативных компетенций участников межъязыковой коммуникации.

В переводе трудно определить причину, которая вызывает необходимость использования этого или другого типа приемов. Если для немецкого языка характерно сжатие, то есть компрессия, то при переводе на русский язык, мы в большей части прибегаем к расширению, притом в большинстве случаев к семантическому развитию, то есть к декомпрессии. Выявление причин помогли бы при решении различных переводческих задач. Сюда можно отнести расхождение культур и видений, разнообразие языковых систем, различие ментальных контекстов, своеобразие форм высказываний и др. Нельзя забыть также о том, что, несмотря на то, что языки выполняют одни и те же функции, они представляют великое множество разнообразий в этих функциях и эти функции уникальны.

ЛИТЕРАТУРА

1. Otto A. Kade. Die Sprachmittlung als gesellschaftliche Erscheinung und Gegenstand wissenschaftlicher Untersuchung, -Leipzig 1980. – 436 S.
2. Gisela Thome. Übersetzen als interlinguales und interkulturelles Sprachhandeln: Theorien des Übersetzens. - Frank & Timme GmbH 2002. -616 S.
3. Sylvia Kalina. „Zum Erwerb strategischer Verhaltensweisen beim Dolmetschen.“ In Übersetzungswissenschaft im Umbruch. - Ed. A Lauer. Tübingen: Gunter Narr, 1996. -S. 189.
4. Борисова, Е. Г. Имплицитность в языке и речи [Текст] / Е.Г. Борисова, Ю-С. Мартемьянов. - М.: Языки русской культуры, 1999. - 200 с.
5. Уорф Б. Л. Отношение норм поведения и мышления к языку // Новое в лингвистике, вып. 1, - М., 1960. -214 с.
6. см. высказывание Б.Уорфа в Линн Виссон. Синхронный перевод с русского на английский. -Изд. Валент, Москва 1999. –С. 44.
7. Материалы для анализа были извлечены из выступлений С. Вагенкнехт «Sahra Wagenknecht über Trump, Merkel, NATO, AfD und Flüchtlingskrise», 5.02.2017 и из других видео- и аудиотекстов.

Salikhov A.B.,

Enseignant à l'université Kazakhe des RI et LM La
chaire de théorie de la philologie étrangère
Almaty, Kazakhstan courriel: ali_s9@mail.ru

TRADUIRE LA GASTRONOMIE DU FRANÇAIS VERS L'ANGLAIS: EFFET D'EXOTISME OU ADAPTATION CULTURELLE

Abstract: La nourriture, pierre angulaire de la vie, est au cœur de notre identité culturelle. Malgré le marché en pleine expansion pour la traduction de textes liés à la nourriture (livres de cuisine, programmes de télévision, magazines et étiquettes avec de la nourriture, etc.) et sur les divers régimes alimentaires qui gagnent en popularité, la relation entre gastronomie, culture et traduction reste insuffisamment étudiée. Développant les problèmes de traduction de la gastronomie. En mettant en lumière les problèmes de traduction la gastronomie du français vers l'anglais d'un point de vue traductionnel et interculturel, cet article combine les travaux d'experts qui ont écrit sur des sujets liés à la gastronomie.

Key words: gastronomie, exotisme, identité culturelle, cuisine, anglicisme, perception du monde.

Салихов А.Б.,

преподаватель кафедры
теории иностранной филологии
КазУМОиМЯ имени Абылай хана
Алматы, Казахстан
e-mail: ali_s9@mail.ru

ПЕРЕВОД В СФЕРЕ ГАСТРОНОМИИ С ФРАНЦУЗСКОГО НА АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК: ФОРЕНИЗАЦИЯ ИЛИ КУЛЬТУРНАЯ АДАПТАЦИЯ

Аннотация: Еда, краеугольный камень жизни, лежит в основе нашей культурной самобытности. Несмотря на стремительно расширяющийся рынок перевода текстов, связанных с кулинарией (кулинарные книги, телевизионные программы, журналы и этикетки с продуктами питания и т.д.) и на набирающие популярность различные режимы питания, связь между гастрономией, культурой и переводом остается недостаточно изученной. Раскрывая проблемы перевода гастрономии с французского на английский язык с переводческой и межкультурной точки зрения, эта статья объединяет работы ученых-экспертов, связанных с гастрономией.

Ключевые слова: гастрономия, экзотика, культурная самобытность, национальная кухня, англицизм, мировосприятие.

Introduction

L'histoire entre les langues française et anglaise débute à partir du Moyen-Age. Depuis cette époque-là, le français a beaucoup influencé l'anglais. Certes, grâce au développement technologique, l'anglais est aujourd'hui la langue la plus parlée au monde, mais il existe tout de même plus de termes français en anglais, qu'il n'en existe d'anglais en français. Nous pouvons observer cette influence dans des domaines variés, notamment la cuisine.

Mondialisation et la gastronomie

La mondialisation a également permis d'augmenter la production et la distribution alimentaires. Il existe aujourd'hui un grand nombre de chaînes de restaurants, de fast-foods dont les menus incluent des recettes venant de différents pays. En conséquence, au cours de ces dernières années, de plus en plus de termes anglais sont entrés dans le lexique français (par exemple, « burger », « comfort food », « dipper », « finger food », « lunch box », « fast-food » etc).¹ Pourtant, dans cet article, nous allons étudier l'influence du français sur la gastronomie anglo-saxonne.

Le rédacteur scientifique McGee soutient que depuis que la nourriture est devenue plus facilement disponible dans les sociétés occidentales, cela a suscité un grand intérêt général envers la nourriture et la cuisine. Ainsi, la gastronomie est une industrie qui s'est énormément développée au cours du siècle dernier. Il est évident qu'une des raisons de tout cela est le développement de la science.² Aujourd'hui, nous pouvons savoir tout le contenu de nos plats, notamment grâce à la gastronomie moléculaire.³ Par conséquent, les gens s'inquiètent de plus en plus de ce qu'ils mangent et se mettent au régime.

Quant à la langue française, ce sont les Français qui sont les pionniers de l'utilisation des fourchettes⁴, une technique qui n'était pas courante dans la plupart des pays européens trois cents ans auparavant, et qui ont lancé les premiers restaurants. La gastronomie française est renommée à travers le monde et inscrite au patrimoine

1 Le Berre Véronique, «Anglicismes de cuisine» (2014)

2 McGee Harold, «On Food and Cooking: The Science and Lore of the Kitchen» (1984)

3 This Hervé, «La gastronomie moléculaire, une discipline scientifique» (2012)

4 Audrey, «La Fourchette : Histoire D'une Invention» (2009)

de l'Humanité. La France est célèbre pour ses écoles de cuisine et ses nombreux restaurants sélectionnés par le guide Michelin. Les termes français de la cuisine sont couramment utilisés aux quatre coins du monde. Ils ont été intégrés dans des dictionnaires des langues étrangères.⁵ Aujourd'hui, ces termes issus du français montrent le prestige de la cuisine française.

L'aspect culturel

La cuisine est la clé de voûte de la vie et représente une identité culturelle. Selon Lévi- Strauss, « la cuisine constitue une forme d'activité humaine véritablement universelle : pas plus qu'il n'existe de société sans langage, il n'en existe aucune qui d'une façon ou d'une autre ne fasse cuire certains au moins de ses aliments » [LEVI-STRAUSS, 1965].⁶ Son idée confirme l'hypothèse de Sapir-Whorf, selon laquelle la façon dont on perçoit le monde dépend de notre langue.⁷ Ainsi, la nourriture et la langue font inséparablement partie de l'identité d'une personne. Si on joue avec l'une ou l'autre, cela peut déclencher de fortes émotions négatives chez la personne.

Ainsi, comment peut-on trouver l'équilibre de ce qu'on doit traduire et ce qu'on ne doit pas ? Aujourd'hui on utilise des photos des plats dans les menus pour résoudre le problème de la traduction. Mais les textes relatifs à la cuisine sont très variés. Ce ne sont pas seulement des menus, mais aussi des livres de cuisine, des brochures, des programmes télévisés (« Top Chef »), et des guides touristiques consultés par les voyageurs.

La traduction ou l'exotisme ?

Selon Delia Chiaron, professeur de l'université de Bologne, le cuisinier et le traducteur doivent examiner la recette ou le texte original pour trouver les bons ingrédients ou mots et envisager des stratégies qui rendront le plat ou le texte attrayant pour les convives ou les lecteurs. Ces stratégies peuvent inclure l'omission ou la substitution d'un ingrédient ou d'une expression.

La langue des culinaires et la langue des convives sont différentes et le problème vient quand la traduction des termes de la gastronomie commence à irriter ces culinaires, quand les noms des plats ou des ingrédients traduits perdent tous ses exotismes. Ainsi, on considère les traducteurs de cuisine comme des gens qui jouent avec l'identité et la mémoire de la personne qui vient de la culture d'origine du plat.

Renée Desjardins, Nathalie Cooke et Marc Charron qui examinent les subtilités du lexique culinaire, soulignent comment même des notions apparemment universelles sont reprises lexicalement en français. Par exemple, « cookbooks » en anglais a deux termes en français :

« livre de cuisine » et « livre de recettes ». Le terme familier « foodie » en anglais n'existe pas en français. Les termes « gourmand », « fourchette fine » et « gastronome » évoquent un sens de la sophistication qui est absent dans le terme « foodie ». Alors que le mot « foodie » évoque l'égalitarisme et la crédibilité de la rue, les termes français reflètent un océan d'histoire et de tradition raffinée qui manque d'équivalents anglais.⁹

Certains mots français intégrés en langue anglaise changent de temps en temps de sens. Par exemple, les Américains utilisent le mot « entrée » pour désigner le plat principal d'un dîner, tandis qu'en Grand-Bretagne, le mot « entrée » a le même sens qu'en français. Ainsi, il ne faut pas surtout ignorer la différence des terminologies de la cuisine des pays anglophones.

Les « cuisses de grenouille » est l'un des plats auxquels l'étranger pense tout de suite quand on évoque la France. Mais aux Etats-Unis il s'appelle « frog legs » et sans doute ce nom rend ce plat beaucoup moins exotique.

En anglais, le « cook » et le « chef » sont la même personne. Les deux termes sont utilisés de façon interchangeable pour désigner quelqu'un qui travaille dans la cuisine, peu importe qu'il coupe des légumes ou qu'il maîtrise le menu en entier. Tout dépend de quel côté du restaurant vous êtes. Si vous êtes venu au restaurant simplement pour manger vous direz « cook ». Mais, si vous travaillez dans le domaine culinaire, vous connaissez la grande différence entre ces deux termes. Si vous êtes titulaire d'un diplôme culinaire ou vous avez été formé par un chef renommé, vous êtes généralement considéré comme un « chef ». Si vous faites simplement un peu de cuisine à la maison ou si vous commencez tout juste en bas de l'échelle du restaurant, vous êtes presque toujours considéré comme un « cook ». Surtout, il existe une grande hiérarchie des chefs dans les restaurants qui peuvent être appelés différemment (avec leurs noms d'origine en français) : Executive Chef (ou Group Chef), Head Chef (ou Chef de Cuisine), Sous Chef (ou Second Chef), Chef de Partie (ou Station Chef, Line Chef, Line Cook), Sauté Chef (ou Saucier, Sauce Chef), etc.⁹

Beaucoup d'ingrédients et de plats ont pu garder leur nom d'origine comme les « canapés », les « crêpes » ou les « entremets ». Pourtant, aujourd'hui on ne peut pas toujours retrouver ces termes dans les cartes de restaurants en anglais.

5 LePontissalien, «French Cooking Words» (2011)

6 Lévi-Strausse Claude, citation «Le Triangle Culinaire» (1965)

7 Hoijer, «The Sapir-Whorf hypothesis» (1954)

8 Chiaro Delia, «Food and Translation, Translation and Food» (2015)

9 Bamsey Nathan, «Kitchen Hierarchy – The Different Chef Titles Explained» (2017)

Il existe aussi des personnes qui utilisent le mot « pâte » au lieu de « pasta ». Etant donné que le « pasta » vient d'Italie, certains chefs de cuisine préfèrent d'utiliser le mot français.

Afin de contrecarrer la notion de fast-food, un nouveau terme « gourmania » apparaît en anglais dans ces vingt dernières années. Il tient son origine du terme français « gourmet » et signifie l'enthousiasme à préparer et manger de la bonne nourriture.¹⁰

Conclusion

Depuis le 17ième siècle, il existe en France l'Académie française, un fort conservateur vis-à-vis des anglicismes. Alors que les Etats-Unis et la Grande Bretagne ne possèdent pas telle institution qui pourrait, par exemple, normaliser la langue anglaise, et dans notre cas, gérer les questions de l'adaptation des termes de la cuisine.

Quand on s'assoie dans un restaurant (pas dans un fast-food), on choisit ce qu'on veut manger dans les menus. Et en regardant ces menus, on cherche toujours quelque chose de nouveau, d'exotique, et d'inconnu pour remplir notre vie avec un nouveau goût. « La cuisine, c'est comme l'amour, il faut goûter à tout pour reconnaître ce qui est bon » [GULLIVER, 2013]¹¹. Restons gourmets !

REFERENCES

1. Audrey, «La Fourchette : Histoire D'une Invention», дата публикации 09.09.2009, Gralon, - Режим доступа URL: <https://www.gralon.net/articles/materiel-et-consommables/equipement-cafe--hotel-et-restaurant/article-la-fourchette---histoire-d-une-invention-3123.htm>, (дата обращения 18.10.2018).
2. Bamsey Nathan, «Kitchen Hierarchy – The Different Chef Titles Explained», дата публикации 04.05.2017, The MA JOBS, - Режим доступа URL: <https://jobs.morningadvertiser.co.uk/article/kitchen-hierarchy-different-chef-titles-explained/>, (дата обращения 18.10.2018).
3. Chenuet David, «Gastronomie : L'art de savoir bien en parler: Aphorismes culinaires», Цитата Lili Gulliver, La Boite à Pandore, дата публикации 28.11.2013, - Режим доступа URL: <http://citation-celebre.leparisien.fr/citations/64794>, (дата обращения 17.10.2018).
4. Chiaro Delia, «Food and Translation, Translation and Food», *The Translator*, вып.3, том 21, 2015, дата публикации 08.12.2015, (p. 237-243), - Режим доступа URL: <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13556509.2015.1110934?scroll=top&needAccess=true>, (дата обращения 18.10.2018).
5. Colloque international, «Gastronomie et identité culturelle française. Discours et représentations, XIXe-XXIe s.», дата публикации 09.2005, *lemangeur-ocha*, - Режим доступа URL: http://www.lemangeur-ocha.com/fileadmin/images/sciences_humaines/colloque_UVSQ_Francoise_DAVREU.pdf, (дата обращения 18.10.2018).
6. Hoijer, «The Sapir-Whorf hypothesis», 1954 (стр. 92–105).
7. Le Berre Véronique, «Anglicismes de cuisine», дата публикации 04.03.2014, - Режим доступа URL: <http://sarcuisineetinnovation.over-blog.com/anglicismes-de-cuisine.html>, (дата обращения 18.10.2018).
8. Le Pontissalien, «FrenchCookingWords», дата публикации 01.01.2011, - Режим доступа URL: <http://frenchinfluence.over-log.fr/article-french-cooking-words-75411645.html>, (дата обращения 17.10.2018).
9. Lévi-Strauss Claude, цитата, «LeTriangleCulinaire», *L'Arc*, n.26, 1965, (стр. 20). - Режим доступа URL: <https://exploratricedesaveurs.com/2009/11/26/levi-strauss-et-la-gastronomie-patrimoine-mythiques-de-lhumanite/> (дата обращения 18.10.2018).
10. McGee Harold, «On Food and Cooking: The Science and Lore of the Kitchen». New York, Scribner, [1984] 2004. - Режим доступа URL: <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13556509.2015.1110934?scroll=top&needAccess=true>, (дата обращения 17.10.2018).
11. 1110934?scroll=top&needAccess=true, (дата обращения 17.10.2018).
12. This Hervé, «La gastronomie moléculaire, une discipline scientifique», дата публикации 03/10/2012, - Режим доступа URL: <http://www.futura-sciences.com/maison/dossiers/maison-cuisine-note-note-cuisine-tendance-1582/page/2/>, (дата обращения 18.10.2018).

УДК 811.161.1'42

Таирова Г.А.,

докторант КазУМОиМЯ имени Абылай хана
специальность «БД021000-Иностранная филология»
магистр гуманитарных наук,
преподаватель
Алматы, Казахстан
e-mail: gyuzaltairova@gmail.com

К РАЗГРАНИЧЕНИЮ ПОНЯТИЙ «ДИСКУРС» И «ТЕКСТ»

Аннотация: В статье рассматривается лингвистическая парадигма «дискурс», которая широко используется лингвистами с начала XX века. Изучены характерные особенности, проблемы типологизации дискурса. С точек зрения 10 Colloque international, «Gastronomie et identité culturelle française. Discours et représentations, XIXe-XXIe s.» (2005) 11 Chenuet David, «Gastronomie : L'art de savoir bien en parler: Aphorismes culinaires» (2013)

зрения лингвистов зарубежных и отечественных проанализированы основные подходы для определения понятия «дискурс» и «текст». В данной статье представлены определения различных лингвистов. Также, раскрываются дефиниции и даются объяснения термина «дискурс» со стороны разнообразных лингвистических школ. Статья рассматривает особенности разграничения понятий «дискурс» и «текст», также предлагаются теории разграничения вышеупомянутых понятий.

Ключевые слова: дискурс, текст, типы дискурса, функции дискурса, разграничение понятий, лингвистические интерпретации, определения лингвистов

Tairova G.A.,
PhD student, Kazakh Abylai Khan UIR&WL
speacialty «6D021000-Foreign philology»
MA, teacher
Almaty, Kazakhstan
e-mail: guzaltairova@gmail.com

DISTINCTION OF NOTIONS “DISCOURSE” AND “TEXT”

Abstract: Article considers such linguistic paradigm as “discourse” which is widely used by linguists since the beginning of the 20th century. There are studied peculiar characteristics, discourse typology problems. From the points of view of foreign and domestic linguists are analyzed the main approaches for definition of the concepts “discourse” and “text”. In this article are presented definitions of various linguists. Also, there are revealed definitions and are offered explanations of the term “discourse” from various linguistic schools. Article considers features of concepts differentiation of “discourse” and “text”, also it offers differentiation theories of above-mentioned concepts.

Key words: discourse, text, discourse types, discourse functions, concepts differentiation, linguistic interpretations, definitions of linguists

Такой лингвистический феномен как «дискурс» рассматривается и исследуется лингвистами на протяжении многих лет, но, несмотря на это интерес к данному явлению не ослабевает. До сих пор не существует определенного точного понятия данного термина, но существует большое количество различных интерпретаций дискурса, исходя от определенных позиций авторов, занимающихся этой проблемой. В лингвистике используются «дискурс» и «текст», между которыми существует определенная связь, что иногда приводит к их смешению. Термин «дискурс» в лингвистике трактуется неоднозначно. Данная вариативность характеризуется различными критериями. Некоторые лингвисты, отдавая предпочтение термину «дискурс», иногда приравнивают понятия «текст» и «дискурс» между собой. [2, с.41].

В работах, посвященных семантике и прагматике, лингвист Е.В. Бобырева выделяет следующие характеристики текста: а) наличие в нем структурной организации, б) семантическая связность лингвистических единиц, в) коммуникативность, г) наличие психолингвистического аспекта. Таким образом, текст представляет собой некоторое единство с точки зрения содержания, обладающее определенными коммуникативными целями и имеющее соответствующую этим целям организацию [3, с.35]. Следует сказать, что данные характеристики относятся и к дискурсу.

Обращаясь к истории возникновения и распространения термина «дискурс», следует отметить работы Зеллига Хэрриса в современной лингвистике, который ввел понятие дискурс-анализа как метода временных и пространственных границах через общую тему, общие и одинаково понимаемые концепты, через общую стратегию изложения. Внешняя связь дискурса проявляется в его соотносённости с другими дискурсами, схожими тематически, но возникшими в других пространственно-временных рамках. [4, с.353]. Становление дискурса как дисциплины традиционно относят к 1970-м годам и связывают с публикацией важных работ европейской и американской лингвистических школ (N.Fairclough, Т. А. Ван Дейк, R.Wodak, В. Дресслер, У. Лабов, Р. Лангакер, У. Чейф, Д. Шиффрип и др.).

Понятие «дискурс» - одно из самых часто применяемых в современной лингвистике и других взаимосвязанных сферах. Сегодня его применяют как лингвисты, так и ученые, и журналисты, деятели культуры и бизнеса. Данное понятие обозначает весьма разноплановые феномены общественной жизни, включая виртуальные образования.

В литературе и на сайтах интернета встречается масса разнообразных определений, интерпретаций и аналитических исследований того, что именуют дискурсом.

Термин «дискурс» широко использовался и изучался различными учеными в различных науках. Первоначально термин «дискурс» использовался в философии в середине 50-х годов. Данный термин проник в зарубежную, советскую и отечественную лингвистику намного позже. В зарубежной лингвистике

он изначально именовался совсем по-другому, как термин «функциональный стиль». Функциональный стиль подразумевает под собой различную разновидность текстов, с присущей именно им лексических, грамматических и стилистических особенностей. Данные тексты и их особенности изучались отдельной лингвистической наукой – стилистикой. Но, так как, в англосаксонские традиции не существовало такой науки, как стилистика, лингвисты использовали термин «дискурс» вместо «текст», так как они синонимичны. Позже, англосаксонские лингвисты решили заменить термин «функциональный стиль» на «дискурс», тем самым поняв, что «дискурс» это не только текст, но и некая система, стоящая за ней.

Дискурсу посвящено большое количество работ, разработанных как зарубежными, так и отечественными лингвистами. Однако, несмотря на наличие многочисленных работ, посвященных изучению дискурса [Алефиренко, 2007, 2012; Арутюнова, 1999; Баранов, 1997; Бенвенист, 1974; Демьянков, 2002; Карасик, 2002; Dijk, 2007, 2008] и др., широкую распространенность данного термина, однородности его лингвистического понимания до сих пор не существует. На сегодняшний день это одна из лингвистических категорий, допускающая множество трактовок и интерпретаций. Сложности, с которыми сталкиваются исследователи, пытаясь сформулировать емкое и универсальное понятие, определяются самим характером данного явления, а именно тем, что дискурс как объект исследования является междисциплинарным термином. Он изучается широким спектром смежных наук: социологией, социолингвистикой, антропологией, психологией, психолингвистикой, прагмалингвистикой, политологией, лингвокультурологией, прикладной лингвистикой, а также в рамках теории коммуникации и ряда других областей исследования, каждая из которых рассматривает дискурс под определенным углом.

В связи с этим, существует большое количество определений, которые были предложены различными лингвистами, занимающихся той или иной наукой, тесно связанной с изучением дискурса. Далее нам хотелось бы рассмотреть несколько определений, для того чтобы определить данный термин и выявить ту точку зрения, которой мы могли бы придерживаться. Термин дискурс глубоко изучался французскими, американскими и советскими лингвистами, соответственно, каждый из них повлиял по-своему на рассмотрение и изучение данного термина. Мы постараемся рассмотреть определение и подходы каждым представителем.

Многие придерживаются мнения, что феномен дискурса произошел от французских ученых, именно поэтому начнем с классификации французской школы дискурса. Широко рассматривает дискурс французский лингвист П. Серио, выделяя восемь значений данного термина: 1) эквивалент понятия «речь» (по Ф. де Соссюру), т.е. любое конкретное высказывание; 2) единицу, по размерам превосходящую фразу; 3) воздействие высказывания на его получателя с учетом ситуации высказывания; 4) беседу как основной тип высказывания; 5) речь с позиции говорящего в противоположность повествованию, которое не учитывает такой позиции (по Э. Бенвенисту); 6) употребление единиц языка, их речевую актуализацию; 7) социально или идеологически ограниченный тип высказываний (например, феминистский дискурс); 8) теоретический конструкт, предназначенный для исследований условий производства текста [5, с.26-27].

Одним из первых Э. Бенвенист придал слову дискурс терминологическое значение и определил его как «речь, присваиваемую говорящим» [6, с.96]. Чёткое разграничение понятий «дискурс» и «текст» ввела французская школа дискурса, уходящая своими корнями в 1960-е годы (Э. Бенвенист, П. Шародо, М. Пешё, П. Серио и др.).

В совместной работе А. Греймаса и Ж. Куртэ «Семиотика. Объяснительный словарь теории языка» рассматриваются одиннадцать употреблений понятия дискурса. При этом текст противопоставляется дискурсу и выступает как высказывание, актуализированное в дискурсе, как продукт, как материя, с точки зрения языка, тогда как дискурс есть процесс. Ж. Куртэ понимает под дискурсом многокомпонентное целое, которое создаётся множеством специально отбираемых и сочетающихся определённым способом языковых единиц, служащих строительным материалом для «речевых актов, являющихся актами коммуникации как частей определённой глобальной целостности».

Французская школа «анализа дискурса», опубликованной в русском переводе в 1999 г., выделяет восемь значений понятия «дискурс», которые фигурируют в исследованиях французской школы дискурс-анализа. «Термин дискурс, – отмечает автор, – получает множество применений. Он означает, в частности:

1. *эквивалент понятия «речь» в соссюровском смысле, т.е. любое конкретное высказывание;
2. *единица, по размеру превосходящая фразу, высказывание в глобальном смысле; то, что является предметом исследования «грамматики текста», которая изучает последовательность отдельных высказываний;
3. *в рамках теорий высказывания или прагматики «дискурсом называют воздействие высказывания

на его получателя и его внесение в «высказывательную ситуацию» (что подразумевает субъекта высказывания, адресата, момент и определенное место высказывания);

4. *при специализации значения «дискурс» обозначает беседу, рассматриваемую как основной тип высказывания;

5. *у Бенвениста «дискурсом» называется речь, присваиваемая говорящим, в противоположность «повествованию», которое разворачивается без эксплицитного вмешательства субъекта высказывания;

6. *иногда противопоставляются язык и дискурс (langue/discourse) как, с одной стороны, система мало дифференцированных виртуальных значимостей и, с другой, как диверсификация на поверхностном уровне, связанная с разнообразием употребления, присущих языковым единицам. Различается, таким образом, исследование элемента «в языке» и его исследование «в речи» как «дискурс»;

7. *по традиции Анализ Дискурса определяет свой предмет исследования, разграничивая высказывание и дискурс.

Лингвистический энциклопедический словарь с точки зрения теории коммуникации определяет дискурс как «связный текст в сочетании с экстралингвистическими - прагматическими, социокультурными, психологическими и др. факторами; текст, взятый в событийном аспекте», т.е. как «речь, погруженную в жизнь» и как интерактивный способ речевого взаимодействия в противопоставление тексту как монологическому высказыванию.

Что касается американской школы дискурса, то основания дискурс-анализа были определены в работах американских лингвистов З. Харриса, Дж. Граймса, Р. Лонгейкра, Т. Гивона, У. Чейфа [7, с.53]. Как отмечает У.Чейф, «дискурс многосторонен, и достаточно очевидна ограниченность любых попыток отразить его моделирование, сведя дискурс к одному или двум измерениям» [8, с.15]. З. Харрис в статье «Дискурс-анализ», опубликованной в середине XX века, трактовал это понятие предельно просто, как последовательность высказываний, отрезок текста больший, чем предложение. Определения дискурса с точки зрения советской лингвистики, представлены такими лингвистами как А.А.Кибрик, М.Л.Макаров, И. Карасик, Н. Ф. Алефиренко, В. Б. Кашкин, В. Г. Борботько, Е.С. Кубрякова. Как отмечает в своей работе А. А. Кибрик термин «дискурс» «близок «по смыслу к понятию текст, однако подчеркивает динамический, разворачивающийся во времени характер языкового общения; в противоположность этому, текст – статический объект, результат языковой деятельности». Таким образом, дискурс - это «единство процесса языковой деятельности и ее результата, то есть текста». Причем текст может быть, как письменным, так и устным, зафиксированным любым способом, а дискурс, «помимо самого текста, включает разворачивающиеся во времени процесс его создания и понимания» [9, с.4].

И.Карасик, занимаясь изучением теории дискурса и анализируя социолингвистические и прагмалингвистические типы дискурса, приходит к выводу, что текст является совокупностью высказываний, а дискурс – картиной мира, конструируемой посредством текста.

В. Б. Кашкин считает дискурс речью, «погруженной в действительность».

Н. Ф. Алефиренко определяет дискурс как «сложное коммуникативно-когнитивное явление, в состав которого входит не только сам текст, но и различные экстралингвистические факторы (знание мира, мнения, ценностные установки), играющие важную роль для понимания и восприятия информации».

Для того, чтобы определить дискурс существует определенное количество подходов, предложенных различными лингвистами.

Также важно упомянуть основные подходы употребления термина «дискурс». А. Кибрик, П. Паршин выделяют три основных класса употребления термина «дискурс», соотносящихся с различными национальными традициями и вкладами конкретных авторов.

К первому классу относятся собственно лингвистические употребления этого термина, исторически первым из которых было его использование в названии статьи Дискурс-анализ американского лингвиста З. Харриса, опубликованной в 1952. В полной мере этот термин был востребован в лингвистике примерно через два десятилетия. Собственно лингвистические употребления термина «дискурс» сами по себе весьма разнообразны, но в целом за ними просматриваются попытки уточнения и развития традиционных понятий речи, текста и диалога. Дискурс мыслится как речь, вписанная в коммуникативную ситуацию и в силу этого как категория с более отчетливо выраженным социальным содержанием по сравнению с речевой деятельностью индивида; по афористичному выражению Н. Д. Арутюновой, «дискурс – это речь, погруженная в жизнь».

Второй класс употреблений термина «дискурс», в последние годы вышедший за рамки науки и ставший популярным в публицистике, восходит к французским структуралистам и постструктуралистам, и прежде всего к М.Фуко, хотя в обосновании этих употреблений важную роль сыграли также А.Греймас,

Ж.Деррида, Ю.Кристева. вданном случае подразумевается стремление к уточнению традиционных понятий стиля и индивидуального языка (например, стиль Достоевского, язык Пушкина или дискурс Рональда Рейгана). Понимаемый таким образом термин «дискурс» описывает способ говорения и обязательно имеет определение – КАКОЙ или ЧЕЙ дискурс, ибо исследователей интересует не дискурс вообще, а его конкретные разновидности, задаваемые широким набором параметров: чисто языковыми отличительными чертами, стилистической спецификой, а также спецификой тематики, систем убеждений, способов рассуждения и т.д..

Существует, наконец, третье употребление термина «дискурс», связанное, прежде всего, с именем немецкого философа и социолога Й.Хабермас. В этом третьем понимании «дискурсом» называется особый идеальный вид коммуникации, осуществляемый в максимально возможном отстранении от социальной реальности, традиций, авторитета, коммуникативной рутины и т.п. и имеющий целью критическое обсуждение и обоснование взглядов и действий участников коммуникации.

Таким образом, дискурс как коммуникативное явление – это промежуточное звено между речью как вербальным общением, как деятельностью, с одной стороны, и конкретным текстом, зафиксированным в ходе общения, с другой.

Дискурс и текст

В рамках данного подхода целесообразно рассмотреть дискурс в соотношении с такими понятиями как «речь» и «текст». Коммуникативный подход рассматривает дискурс как «совокупность речемыслительных действий коммуникантов, связанную с познанием, осмыслением и презентацией мира говорящим и осмыслением языковой картины мира, говорящего адресатом». Текст же трактуется как одна из форм (сторон) дискурса. В рамках данного подхода дискурс, будучи знаковой структурой, включает в себя субъект, объект, место, время и обстоятельства (при которых он создается) и может быть определен как «текст в ситуации реального общения».

Согласно некоторым лингвистам, текст и дискурс имеют много общего, что иногда приводит к их смешению. Поэтому мы постараемся дифференцировать эти два понятия путем приведения теории разграничения дискурса и текста предложенные несколькими лингвистами, занимающихся данной проблемой.

Одним из первых лингвистов кто стал заниматься разграничиванием вышеупомянутых терминов является лингвист Т.А. ван Дейк, который предлагает разграничение дискурса и текста следующим образом: «Дискурс - актуально произнесенный текст, а «текст» - это абстрактная грамматическая структура произнесенного. Дискурс - это понятие, касающееся речи, актуального речевого действия, тогда как «текст» — это понятие, касающееся системы языка или формальных лингвистических знаний, лингвистической компетентности». Он также утверждает, что ««дискурс» - это актуально произнесенный текст, а «текст» - абстрактная грамматическая структура произнесенного.

Вслед за Т.А. Ван Дейком, Г.Н. Манаенко представляет дискурс в виде конструкта, включающего следующие компоненты: а. среда (тип социального события, его цель, обстановка); b. социальный субъект (социальный статус, ролевые отношения, социальная активность участников, их личные отношения); с. содержание (интенции и цели, мировоззренческие позиции, общий фонд знаний, знания правил и норм коммуникации); d. текст (тема речевого общения, отнесенность к какому-либо речевому жанру, композиционное построение высказываний).

Иногда данные категории разграничиваются по линии письменный текст - устный дискурс. К примеру, А.Т. Мороховский, который, определяя дискурс как связный текст, полагает, что на статус дискурса может претендовать только текст устной формы речи: «Дискурс целесообразно определить, как последовательность взаимосвязанных высказываний, принадлежащих разным коммуникантам (диалог)».

Исходя из данной дихотомии, можно предположить, что некоторые лингвисты разграничивают анализ дискурса, объектом которого, по их мнению, должна быть устная речь и лингвистику письменного текста. Ю.Е. Прохоров рассматривает понятия «текст» и «дискурс» в тесной взаимосвязи, соотнося их с понятием «коммуникация». Таким образом, у Ю.Н. Прохорова эти два понятия равноценны и находятся внутри действительности и реальной коммуникации в ней. Следовательно, текст и дискурс образуются именно в рамках коммуникации (а не наоборот).

Типологизация дискурса

Говоря о типологизации дискурса, важно упомянуть что ее проводят по различным базовым признакам. Большинство ученых сходится во мнении, что может быть обозначено неограниченное количество других дискурсов, выделяемых по определенным критериям. Любая типология дискурса представляется довольно неоднозначной, поскольку помимо типов дискурсов выделенных с точки зрения различных

подходов существуют также их разновидности в рамках той или иной культуры, профессии и т.д., например, профессиональный дискурс может быть представлен педагогическим, юридическим, спортивным или другими видами. Помимо этого, ни одна имеющаяся на сегодняшний день классификация не может быть признана константной, так как один дискурс следует за другим, глобальные дискурсы остаются, а более мелкие сменяются новыми, возникающими в определенной исторической и культурной среде.

Таким образом, любая существующая на сегодняшний день типология является скорее относительной общей схемой, которая определяет направления типологии дискурсов. Дискурсы находятся в постоянном взаимодействии с друг другом, например, политический дискурс очень тесно связан с дискурсом СМИ и его газетным подвидом, педагогический - с научным, медицинский - с религиозным и т.д.

А. А. Кибрик в своем диссертационном исследовании приводит две основные классификации типов дискурса - классификацию по модусам (устный и письменный виды) и классификацию по жанрам. Л. В. Олянич классифицирует типы дискурса в зависимости от потребностей человека. Так, например, потребность в вере определяет наличие религиозного дискурса, обмен знаниями - педагогического, потребность во власти - политический и т.д. Автор, однако, отмечает условность такого деления, поскольку как «подчас переплетаются потребности человека, как они трансформируются и переходят с низкого на более высокий уровень, так же трансформируется и его речь, разные типы дискурсов взаимопроникают друг в друга».

Персональный дискурс представлен двумя подгруппами дискурса: бытовой и бытийный. Бытовое общение, детально отраженное в исследованиях разговорной речи, «является естественным исходным типом дискурса, органически усваиваемым с детства» [11, с.5]. Такое общение происходит между хорошо знакомыми людьми, его задачей является поддержание контакта и решение обиходных проблем. В таком общении активно задействованы невербальные компоненты: мимика и жесты.

Бытийный дискурс имеет развернутый, предельно насыщенный смыслами характер, он реализуется через все формы речи на базе литературного языка. Бытийное общение «преимущественно монологично и представлено произведениями художественной литературы и философскими и психологическими интроспективными текстами» [10, с.6].

В сфере официальной коммуникации выделяется институциональный дискурс, представляющий собой общение в заданных рамках статусно--ролевых отношений. «Институциональный дискурс есть специализированная клишированная разновидность общения между людьми, которые могут не знать друг друга, но должны общаться в соответствии с нормами данного общества». К институциональным дискурсам относят политический, дипломатический, административный, юридический, военный, педагогический, религиозный, мистический, медицинский, деловой, рекламный, спортивный, научный, сценический и массово – информационный дискурсы [10, с.6]. Типы институциональных дискурсов выделяются на основании системообразующих дискурсивных признаков: цели общения, участников коммуникации, которые определяются наличием общественных институтов, а также стереотипные обстоятельства коммуникации [Карасик, 1998; Попова, 1995; Ковишкова, 1997; Коротева, 1999; Михайлова, 1999; Шейгал, 2004].

Понимая дискурс как явление коммуникативное, В.И. Карасик выстраивает две типологии дискурса: социолингвистическую (на основании характеристики участников общения) и прагмалингвистическую (на основе признака коммуникативной тональности). Выделяется два типа дискурса: персональный (лично-ориентированный) и институциональный (статусно-ориентированный). «В первом случае говорящий выступает как личность во всем богатстве своего внутреннего мира, во втором случае - как представитель определенного социального института» [10, с.5].

Подытоживая различные подходы к определению дискурса, можно говорить о том, что данное понятие является сложным коммуникативным явлением, включающим в себя как лингвистические, так и экстралингвистические (прагматические, социокультурные, психологические этнокультурные, паралингвистические) факторы. Сущность дискурса рассматривается в соотношении с такими понятиями как «текст», «речь» и «высказывание». Текст является ключевым элементом дискурса и изучение дискурса в любом случае предполагает изучение текста. В то же время, дискурс может быть определен и через понятие «речь», что указывает на его динамический характер. Дискурс порождается в речемыслительной деятельности и является ее продуктом.

Учитывая сложность и многогранность дискурса как явления, а также исходя из специфики темы нашей работы, дискурс будет рассматриваться нами как коммуникативная ситуация, которая включает сознание коммуникантов и текст, являющийся продуктом речемыслительной деятельности. Под текстом следует подразумевать совокупность текстов определенного жанра, объединенных общей тематикой.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Кунанбаева С.С. Концептологические основы когнитивной лингвистики в становлении полиязычной личности. – Алматы, 2017. – 263 с.
- 2 De Beaugrande Robert, Text, discourse, and process: Toward a multidisciplinary science of texts. (Advances in Discourse Processes, IV) Nor-wood, N.J.: Ablex, 1980. З. р. 300
- 3 Бобырева Е.В. Семантика и прагматика инициальных и финальных реплик диалога // Языковая личность: проблемы значения и смысла. – Волгоград, 1994. 250 с.
- 4 Кострова О. А. Текст и дискурс: границы и переходы // Русская германистика. - М., 2009. - Т. 6. – 377 с.
- 5 Серио П. Как читают тексты во Франции // Квадратура смысла. Французская школа анализа дискурса. М., 1999. С. 12-53.
- 6 Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. – 3-е изд. – М.: Эдиториал УРСС, 2009. – 448 с.
- 7 Дейк ван Т.А. Стратегии понимания связного текста / Т.А. ван Дейк, В. Кинч // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1988. – Вып. 23. – 212 с.
- 8 Кубрякова Е.С. О контурах новой парадигмы знания в лингвистике / Е.С. Кубрякова, О.В. Александрова // Структура и семантика художественного текста: доклады VII междунар. конф. – М., 1999. – 197 с.
- 9 Кибрик А.А. Анализ дискурса в когнитивной перспективе. Дис., 2003, Москва. 253 с.
- 10 Караулов Ю.Н., Петров В.В. От грамматики текста к когнитивной теории дискурса // Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация. — М.: Прогресс, 1989. — 143 с.

УДК 81'42

Теляпова А.Г.

PhD докторант

специальность 6D020700 –Переводческое дело

КазУМОиМЯ им.Абылай хана

Алматы, 050008, Республика Казахстан,

e-mail: alfiyatelyapova@yahoo.com

ПОЛИТМЕДИДИСКУРС КАК ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЙ ДИСКУРС

Аннотация: В статье рассматривается политический дискурс как самостоятельный тип институционального дискурса, выявляются его характерные признаки. Также описываются характеристики политмедиадискурса, благодаря которым становится возможным взаимодействие разных типов дискурса и проникновение элементов одного его вида в другой. В ходе данного исследования выявляются те типы, с которыми наиболее часто взаимодействует политический дискурс. К ним относятся, прежде всего, дискурс масс-медиа, дипломатический, экономический, юридический, военный и бытовой дискурсы.

Ключевые слова: дискурс, политический дискурс, дискурс масс медиа, дипломатический дискурс, средства массовой информации.

Telyapova A.G.

PhD student

Kazakh Ablaihan UIR&WL

and World Languages

Almaty, Kazakhstan,

e-mail: alfiyatelyapova@yahoo.com

POLITMEDIADISKURS AS AN INSTITUTIONAL DISCOURSE

Abstract: The article discusses political discourse as an independent type of institutional discourse, identifying its characteristic features. It also describes the characteristics of the political media class, thanks to which the interaction of different types of discourse and the penetration of elements of one type of it into another becomes possible. In the course of this study, the types with which political discourse most often interacts are identified. These include, above all, the discourse of the mass media, diplomatic, economic, legal, military and everyday discourses.

Key words: discourse, political discourse, mass media discourse. diplomatic discourse, media

На сегодняшний день соблюдение принципа добрососедства является одной из важных принципов внешней политики нашей страны. Одним из таких ярких примеров является выстраиваемое сотрудничество в разных областях сферы жизни с близким соседом нашей республики - Китайской Народной Республикой. Добрососедские отношения между двумя государствами проявляются через различные пути, среди которых особое значение имеет информационное пространство. Общеизвестно, что современное информационное пространство имеет важную роль в распространении качественной достоверной информации о деятельности и интересах той или иной страны. Современные информационные

технологии обеспечивают доступ к политическим событиям происходящим внутри страны с получением информации о внешних связях. Посредством печатных и электронных изданий, телевидения, в частности прямого включения, радиовещания, Интернет передаются различного характера информация, что охватывает широкий круг аудитории. Всё вышеуказанное предполагает изучение политмедиадискурса на стыке лингвистики и журналистики, где имеют необходимость переводческие аспекты.

Выделяются различные типы дискурса, в зависимости от коммуникативной сферы: медицинский, экономический, политический, семейный и т.д. Политический дискурс рассматривается как один из видов институционального дискурса, а именно как система статусно-ролевых отношений, которые существуют в определенном коммуникативном пространстве. К изучению политического дискурса разные ученые подходили с разных видений. Например, Тен ван Дейк дает ему следующее определение: «That is, only those discourses of politicians are considered that are produced in institutional settings, such as governments, parliaments or political parties. This means that an informal conversation of a politician with her friends does not count as a political discourse: the discourse must be produced by the speaker in her professional role of a politician and in an institutional setting. In a more action-oriented way, we may also say that discourse is political when it accomplishes a political act in a political institution, such as governing, legislation, electoral campaigning, and so on», т.е. политический дискурс – это дискурс ограниченный только одной социальной – политической сферой. Политический дискурс – это дискурс политиков» [1, с.20]. Ученый ограничивает политический дискурс его профессиональными рамками, деятельностью политиков. Таким образом к политическому дискурсу относится такой дискурс, как дискурс заседания правительства, сессии парламента, съезда политических партий. В тоже время необходимо учитывать, что высказывание должно быть произнесено говорящим в его профессиональной роли политика и в институциональной окружающей обстановке. Следовательно, дискурс является политическим, когда он сопровождает политический акт в политической обстановке.

Е.И.Шейгал определяя границы политического дискурса исходит из широкого понимания, включая в него как институциональные так и неинституциональные формы общения. Автор утверждает, что дискурс можно считать политическим если к сфере политики относятся хотя бы один из его составляющих: *субъект, адресат или содержание общения*. По мнению ученого, полевой подход к анализу структуры политического дискурса позволил выявить сферы его соприкосновения с другими разновидностями институционального дискурса (рекламным, научным, педагогическим, юридическим, религиозным, спортивным, военным), а также с неинституциональными формами общения (художественный и бытовой дискурс). Также отмечает особую роль СМИ в существовании политического дискурса, который в свою очередь является главным коммуникативным каналом осуществления политической коммуникации [2, с.45].

Т.И.Краснова считает, что политический дискурс следует рассматривать как особый объект лингвистических исследований в парадигме когнитивистики и культурологии. Она предполагает, что определяющую роль в газетном дискурсе играет пропагандистская информация какого-нибудь идеологического субъекта. Под идеологическим субъектом автор понимает абстрактный субъект, или тот условный субъект, кому может принадлежать данный дискурс. В то же время автор отмечает, о существовании идеологических позиций между коммуникантами дискурса. По мнению Т.И.Красновой фрейм «Борьба, политическое противостояние» играет главенствующую роль в политическом дискурсе. «Борьба» понимается как некая состязательная деятельность, в котором присутствует противники – соперник, и инструменты борьбы. В то же время автор отмечает что общим для всех видов политического дискурса является оппозитивный способ ментальной и вербальной репрезентации данного положения [3, с.48].

Если рассматривать политический дискурс опираясь на определения В.В. Кожуховой как «дискурс политики», то необходимо придерживаться выделенным общеизвестным стратегиям, которыми пользуются политики в целях убеждения, стратегиям речевого воздействия при определенных дебатах, или же стратегиям и тактикам, применяемых во время политического скандала [4, с.290-293].

Как было выше указано, выбор коммуникативной стратегии является одним из аспектов политической коммуникации. Коммуникативная стратегия – это заранее выбранные, вербальные и невербальные ходы, используемые в речевом акте, с целью воздействия на адресата, с помощью различных языковых тактик. В.Б. Кашкин определяет коммуникативную стратегию как «часть коммуникативного поведения или коммуникативного взаимодействия, в которой серия различных вербальных и невербальных средств используется для достижения определенной коммуникативной цели». К определению стратегии Тен ван Дейк подходит с когнитивной точки зрения, характеризуя ее как «общую организацию некоторой последовательности действий и включающей цель или цели взаимодействия» [5, с.272]. По мнению автора существует несколько способов достижения таких целей, и стратегии имеют отношение к „выбору“, позволяющему человеку достичь этих целей. Анализируя определения ученых можно сказать, что под коммуникативной стратегией следует понимать ряд вербальных и невербальных действий с определенной коммуникативной целью, в то время когда тактика понимается как выбор речевых действий, для решения

конкретной задачи внутри стратегии.

Ученый Г.А.Туманова утверждает, что политическую коммуникацию на современном этапе развития характеризуют мультимодальность, мультимедийность, интернетизация политической коммуникации, возрастание роли экстралингвистических компонентов коммуникативного процесса, а также слияние сферы политики со сферой развлечений (politainment). Перечисленные характеристики, по мнению автора, влияют на весь процесс политической коммуникации, всё больше смещая акценты с информационной составляющей на невербальный компонент [6, с.8].

В научных трудах политического медиа дискурса учеными употребляются близкие термины «политический дискурс масс-медиа», «политмедиадискурс» и «политический дискурс СМИ». Рассмотрим нижеследующие определения «политмедиадискурса» научного сообщества.

Политмедиадискурс или же политический дискурс масс-медиа по мнению В.И.Тхорик, определяется следующим образом: любой материал в средствах массовой информации, в котором речь идет о политике, автором которого является политик или, наоборот адресованный политику, следует относить к полю политического дискурса» [7, с.131-132].

К.В. Никитина определяет политический медиадискурс как «Политический дискурс СМИ - это сложное коммуникативное явление, имеющее своей целью борьбу за власть посредством формирования общественного мнения, включающее текст как вербализованный результат речи, контекст - ситуативный и социокультурный, а также специальные языковые средства, отвечающие целям и задачам дискурса» [8, с.13-21].

По мнению С.А.Виноградовой политический дискурс СМИ, сочетающий в себе черты политического дискурса и дискурса СМИ, преследует политическую цель - добиться власти, используя при этом ресурсы, которые предлагает дискурс СМИ. Политический дискурс СМИ – явление в высшей степени субъективизированное, в большей степени, благодаря медийному компоненту, т.к. журналистский текст по определению субъективен. Информация в связи с этим не является прямым отражением объективной реальности, но ее интерпретацией. Таким образом, политический дискурс СМИ обладает всеми предпосылками для манипулирования общественным сознанием

Так, **Е.В. Ишменев** понимает политический медиадискурс как «специфический тип институционального дискурса, который имеет публичный характер и адресован массовой аудитории» [9, с.104-105]. **Л.Р. Дускаева** добавляет, что показ одного и того же события с разных сторон способствует в СМИ объемному его представлению» [10, с.4].

В то же время, по мнению **Т.М. Грушевой**, политический дискурс СМИ представляет собой некую «формально-семантическую структуру, определяющую и формирующую порождение и восприятие политического газетного текста» и понимается как «коммуникация между автором и адресатом на базе политического информирования, имеющего целью привлечь внимание адресата, т.е. массовой аудитории к изложенным проблемам» [11, с.9-10].

Так, в коммуникативной практике государства **Е.В. Горбачева** обнаруживает присутствие маркетинговых (пропаганда, агитация) и не маркетинговых (политическая реклама, политический пиар, информационный лоббизм) способов организации дискурса. По ее мнению, в дискурсивной коммуникации посредством СМИ используются основные формы и методы реализации информационной политики: активация обратных связей коммуникативно- информационного взаимодействия в системе «государство-СМИ-общество через увеличении объема информационных продуктов диалоговых форм; обеспечение доступа на информационные площадки медиасферы представителей всех сторон, участвующих в конфликте интересов; качественное изменение медиасферы за счет расширения в ней негосударственного сектора СМИ, например, общественного телевидения [12, с.15-25].

По мнению **О.В. Сулина**, медиадискурс является разновидностью политического (институционального) дискурса, который обладает специфическими чертами, связанными с его массово-информационной природой [13, с.221]. Ученый представляет политический медиадискурс – как коммуникативный процесс обмена между политическими акторами и массовой аудиторией смысловыми единицами семиотической природы, отражающий актуальный фрагмент политической реальности; совокупный результат этого процесса.

Таткенова А. в своей статье указывает на то, что политический дискурс в СМИ подразделяется исследователем на три вида:

- дискурс политических деятелей в СМИ, к которому можно отнести парламентские дебаты, партийные конференции, саммиты, заявления и т. д.;
- дискурс журналистов о политике и политических деятелях в СМИ, включающий репортажи, аналитические жанры, комментарии дикторов, корреспондентов с места событий;
- дискурс журналистов и политиков в СМИ, обеспечивающий диалог между представителями политических кругов и журналистов, в основном в виде интервью.

Таким образом, на сегодняшний день политический дискурс изучается специалистами разных

областей, а именно: юристами, экономистами, политологами, дипломатами, переводчиками, которые в своих трудах рассматривают вопросы, связанные преимущественно с международным правом, с социологией международных отношений, с международными экономическими отношениями, с теорией перевода, с тактикой и стратегией ведения переговоров и т. д. Лингвистические же исследования политического дискурса направлены на изучение языка политики как социолингвистического феномена, а также на выявление его характерных особенностей и признаков. В первую очередь исследователями рассматриваются наиболее типичные черты публичной формы политического дискурса. К публичным формам политического общения относятся выступления глав государств, представителей власти, политиков, послов, пресс-конференции и брифинги высших государственных чиновников либо послов, заявления представителей Министерства иностранных дел, а также выступления дипломатов-политиков на заседаниях международных организаций и т. д., распространяемые с помощью масс-медиа.

Все это обуславливается стремлением к открытости и освещению внешне и внутренне политических вопросов страны, что позволило распространение такой информации посредством средств массовой информации. Всевозможную популярность приобрели интернет-ресурсы, на которых в открытом доступе размещаются различные документы о проведенных мероприятиях относительно политики страны. Немаловажно отметить, что в таких моментах политический дискурс одновременно имеет тесную связь \ соприкасается с дипломатическим и дискурсом масс-медиа

Подводя обзор научной литературы и определения политмедиадискурса разными учеными мы можем сказать, что под политическим медиадискурсом понимается как процесс обмена информацией между адресатом и адресантом, в котором в качестве одного из участников, по крайней мере, выступает политик(и), или же некий материал, в котором речь идет о политике, а в качестве другого участника может выступить массовая аудитория и передается посредством СМИ.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Teun A. Van Dijk, Political discourse and ideology. University of Amsterdam Universitat Pompeu Fabra. 1995. – с.34
- 2 Шейгал Е.И., Семиотика политического дискурса, диссертация, Волгоград, 2000. - с.440
- 3 Краснова Т.И., Анализ политического дискурса: подходы и категории. Политическая лингвистика 2 (44) 2013, с.46-54
- 4 Кожухова В.В., Специфика и жанровое пространство политического дискурса, Вестник ИрГТУ № 8 (67) 2012г. с.290-293
- 5 Т.ван Дейк, Язык. Познание. Коммуникация. Б., БГК Бодуэна де Кортуне, 2000. – с. 301.
- 6 Туманова Г.А., Коммуникативная стратегия убеждения и особенности ее реализации в политическом дискурсе, Автореферат.докт.дисс.по филол.наук, 2016г. – с.26
- 7 Тхорик В.И., Фанян Н.Ю. Лингвокультурология и межкультурная коммуникация. Учебное пособие. – М.: ГИС, 2006. – Изд.2, - с.131-132
- 8 Никитина К. В. Политический дискурс СМИ и его особенности, создающие предпосылки для манипуляции общественным сознанием//Управление общественными и экономическими системами: многопредмет.науч.журн. Орел, 2006. № 2. с. 13-21.
- 9 Ишменев Е. В. Политический медиадискурс: теория и национальные модели /Е. В. Ишменев. – Екатеринбург, 2012.- с.128
- 10 Дускаева Л. Р. Диалогическая природа газетных речевых жанров / Л. Р. Дускаева. Автореферат.докт.дисс.по филол.наук– Санкт-Петербург, 2004. – с.36
- 11 Грушевская Т. М. Политический газетный дискурс (лингвопрагматический аспект) / Т. М. Грушевская. – М., 2002. - с.256
- 12 Горбачева Е. В. Политический дискурс как механизм формирования государственно-гражданских отношений / Е. В. Горбачева. дисс.на соиск.уч.степ.к.ф.н. – М., 2007.- с.183
- 13 Сулина О.В. Политический медиадискурс как элемент дискурсивного пространства. \ Вестник ВГУ, Серия: Филология. Журналистика. 2014г. № 1.- с.217-222

УДК 81'25

Тұрсынақын А.

Аға оқытушы, докторант
Азия тынық мұқит және Қытай аймағының
тілдері және аударма кафедрасы
Абылай хан атындағы ҚазХҚЖӘТУ
Алматы, Қазақстан, E-mail: aigul520@mail.ru

АУДАРМАШЫНЫҢ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ КОММУНИКАТИВТІ БІЛІКТІЛІГІ МЕН КОГНИТИВТІ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ШЫҢДАУДЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ

Түйін: Бұл мақалада заман талабына сай келетін аудармашыларды дайындаудың өзекті мәселелері қарастырылады. Аудармашы тұлғасының екінші әлем бейнесінің концептуализациялану барысында мәдениет

аралық коммуникативті біліктілігі мен когнитивті-концептуалды құзыреттілігін шыңдаудың маңызы зор екені баяндалады.

Кілт сөздер: Мәдениетаралық коммуникация, аудармашының когнитивтік дайындығы, медиатор, коммуникативтік құзыреттілік, шет тілінің тұлғасы, аударма құзыреті

Tursynakyn A.

Senior lecturer, PhD student
Department of Languages and Translation of
the region of China and the APR
Kazakh Ablai khan UIR&WL
Almaty, Kazakhstan
E-mail: aigul520@mail.ru

THE IMPORTANCE OF IMPROVING INTERCULTURAL COMMUNICATIVE COMPETENCE AND COGNITIVE COMPETENCE OF INTERPRETER

Annotation: This article discusses topical issues translators, who can adapt to the challenges of new era. It is important for translators to improve their intercultural communicative competence and cognitive-conceptual competence in the process of conceptualization of the second world image.

Key words: Intercultural communication, cognitive readiness of a translator, mediator, communicational competence, foreign language personality, translation competence

Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты бағдарламалық мақаласында ел дамуының маңызды бағыттарын айқындап берді. Мұнда ұлттың рухани жаңғыру жолындағы құндылықтары мен мүдделері көрсетіліп отыр. Елбасы «рухани жаңғыру» мақаласында сананы жаңғыртудың негізгі алты бағытын белгіледі. Ал бәсекелестікке қабілеттілік осында айтылған маңызды тақырыптың бірі; Бәкегеге қабілеттілікті жоғары талап ететін Жаһандану заманында жастарымызға кем дегенде 1 шет тілін игеру талап етіледі. Ал бүгінгі тңда шет тілін оқыту және аудармашыларды дайындауда дәстүрлі білім беру жүйесімен шектеліп қалмай осы заманға сай және заманның актуальды үдерісімен жұмыс атқару әрбір педагогтың бұлжымас міндеті.

Шет тілі маманын дайындау немесе аудармашыларды тәрбиелеу тек тіл немесе теория шеңберінде шектеліп қалмауы тиіс. Себебі бәрімізге белгілі – тіл сонау тарихи заманнан бері мәдениеттің көрінісі және адамдар мен ұқсамаған ұлт өкілдері, түрлі ел өкілдері тіл арқылы, тілмаштар арқылы өзара қарым-қатынасын арттырып, барыс- келісін жиілетіп отырған. Экономиканың қарқынды дамуы және жаһандану үдерісінің арта түсуі түрлі халықаралық конференциялар, семинарлар, саммиттер және т.б. екі немесе көп жақтылы диалоктарды жиілетіп түскені бәрімізге белгілі. Ал жоғарыда аталған барлық іс-шаралар түрлі ұлт өкілдері мен ел өкілдерінің аумақты шараларына түйткі болатын маңызды платформа, сол себепті әлем тілдерін, мәдениетін, тарихын жетік меңгерген мамандар елімізге және әлем сахналарына ауадай қажет. Ал тілдік деңгей бүгінгі таңда аудармашының біліктілігін өлшеудің негізгі стандарттарының бірі ғана болып саналады. Мен Абылай хан атындағы Қазақ Халықаралық қатынастар және әлем тілдері университетінің аударма мамандығынан сабақ беретін оқытушы ретінде, білім ордамыздың соншама жылдан бері еліміздің түрлі салаларына әр тілден білікті маман дайындауда қомақты үлес қосып отырғанын мақтан тұта отырып, университетіміздің жаңа ғасырда, жаһанданудың жаңа дәуірінде үлкен сынақтарды басып өтетінін, заман талабына сай маман дайындау мәселесінде мол жауапкершілікті арқалап отырғанын сезіну қиын емес. Яғни еліміздің әр саласында жұмыс атқаратын аудармашылар, мәдениет аралық қарым-қатынас тұрғысынан айтқанда медиаторлар немесе көп тілді меңгерген мамандар тәрбиелеу осы педагогтардың мойына артылған даңықты әрі қиын жүк болып саналады. Аудармашы дегеніміз кім? Аудармашада болуға тиісті біліктіліктер қайсы? Не үшін жаңа заманның үдерісі тілге емес мәдениет аралық қарым-қатынас пен когнитивті-концептуалды құзыреттілікке көбірек мән беріп отыр? Сұрақтың жауабы өте қарапайым – бұл әлемдік үдеріс, әлемдік сұраным және әлемдік бағыт. Сесбебі барлық тіл ғылымы мамандары мен аударма зерттеу саласының мамандары – біз теория және тілдің деңгейімен шектелетін ғасырдан өттік. Әу бастан ақ аударма мамандығы ол адамзаттың мәдениетін, танымын, тарихын және басқа жаңа мәдениетке өз концептуализациясын қалыптастыратын күрделі бағыт болатын. Соңғы ғасырдан бергі адамзат қарым-қатынасының жиілеуі мен өзгерістеріне сәйкес, аударма мамандарына қойылатын талаптарда өзгерістерге толы. Екі тілді жетік меңгеріп кәсіби деңгейі жоғары аудармашы болып қалыптаса салам деген идея бүгінгі білім беру шеңберінде іске аспайды.

Әйгілі аударматанушы ғалым, педагог Коммисаров В.Н. аударма және аударма теориясы жөнінде көптеген шығармаларды ұсынған болатын. Алайда аударманың теория деңгейінде көбірек зерттелетін сол заманның өзінде Коммисаров өзінің «Жалпы аударма теориясы» атты еңбегінде аудармадағы

баламалылық немесе тепе-теңдік мәселесіне қатысты 5 түрлі балама деңгейімен таныстырғанын білеміз. Осы 5 деңгейді мысал ете отырып-ақ аударманың тек белгілі тілдік таңбаларды жетік меңгеру арқылы іске аспайтынын анық білеміз.

- 1) лингвистикалық(тілдік) белгілердің деңгейі (сөздер);
- 2) сөйлеу деңгейін;
- 3) ақпараттық(құрылым) деңгейі;
- 4) жағдайды сипаттау деңгейі;
- 5) байланыс мақсаттарының деңгейі.

Бесінші деңгейдегі, яғни коммуникациялық мақсатта айтылған хабарламаға мынандай мысал келтірілген: *That's a pretty thing to say. Постыдился бы! (Айтқанның өзі ұят!)* Мұндағы коммуникацияның мақсаты сөйлеушінің көңіл күйін білдірумен айқындалады, мән беретін болсаңыз әуелгі мәтін мен аударма мүлде бөлек құрылымда жасалған, аудармашының міндеті әуелгі мәтінді түсініп, қабылдап, сонымен қоса оған анализ жасап, сөйлеушінің коммуникациялық процесіндегі әуелгі ойын екінші тілде дәл басып көрсету. Мұнда міндетті түрде әуелгі форманы қолдануды қажет етпейді, тек мәдениет аралық коммуникативті факторлар көбірек қарастырылады. Себебі әуелгі мәтін былайша қарағанда мүлдем басқада мағына білдіреді, дегенмен осы жағдайда аудармашының біліктілігінің көмегімен ой дұрыс жеткізіліп отыр.

Міне жоғарыдағы 5 деңгейдің ең соңғысы байланыс, яғни мәдениет аралық коммуникация деңгейі, бұл аударманың ең негізгі әрі қиын деңгейі деп түсінуге де болады. Осыдан да аударма мамандарын тәрбиелеуде тілдік тұрғыдан сырт, мәдениет, қарым-қатынас, қоғамдықлингвистика, психология, философия, тарих, когнитивті-концептуалды қалыптастыратын басқада факторларға қатысты білімнің шыңдалуын талап ететініне көз жеткіздік.

Академик Құнанбаева Салима Сағиқызы өзінің «Көптілді тұлғаның қалыптасуында когнитивті лингвистиканың тұжырымдық негіздері» атты кітабында шет тілін оқыту және аудармашыларды дайындаудың жалпы барысында олардың ана тілі мен шет тіліне қатысты тұлғалық ерекшеліктерінің қалыптасуы барысында қандай талаптар қойылатынын, басты бағыты қалай екені және тіл үйрету мен аудармашылыққа шыңдаудың жаңа заманғы стандарттары мен үдірістерін теория және мысалдар арқылы айқын көрсеткен. Аталмыш кітапта сонымен қатар түрлі кестелер, суреттер және схемалар арқылы шет телі маманының және аудармашының көп тілдік тұлғалық қасиеттерінің жетілу барысын жіңішкелікпен саралап көрсеткен.

Академик Салима Сағиқызының еңбегінде білім беру мен мамандарды заман талабына сай дайындаудың өзекті мәселелері жіті қарастырылған, сонымен қатар шет тілін оқыту барысының нәтижесі әр қашан төмендегідей нәтижеге қол жеткізуі қажет.

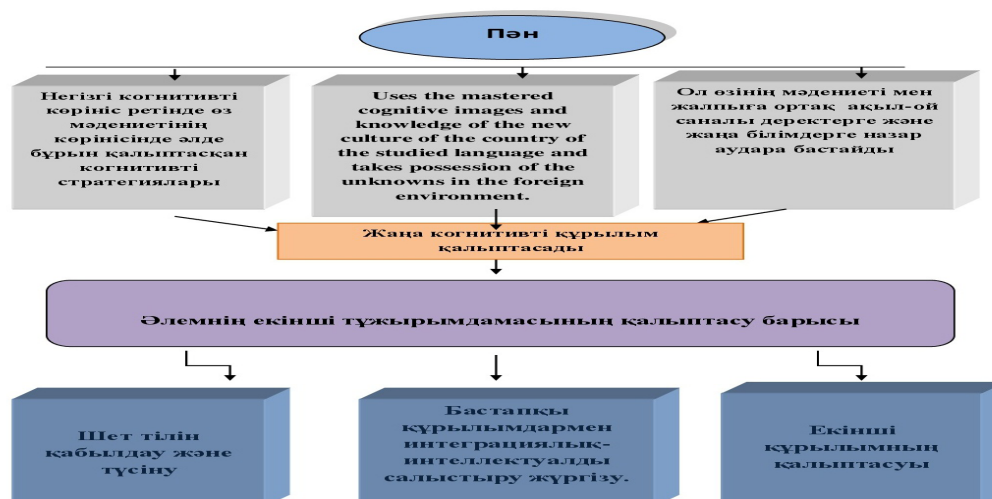
Тұлғаның ана тілінің тілдік және саналық концепциясының қалыптасуы;

Екінші шет тілінің тұлғалық ерекшеліктерінің қалыптасуы;

Одан арғы оқитын шет тілдерінің тұлғалық ерекшеліктерінің қалыптасуы

Жоғарыдағы барлық тұлғалық ерекшеліктердің қалыптасуы жинала келе мәдениетаралық біліктілігін шыңдауға қызымет етуі тиіс.

Төмендегі сурет-1 де аудармашының әлемнің басқа бейнесін қалыптастыруының жалпы процесі көрсетілген:

(Сурет-1)

Жаңа жаһандық үрдістер ешкімнен рұқсат сұрамай, есік қақпастан бірден төрге озды. Сондықтан, заманға сәйкес жаңғыру міндеті барлық мемлекеттердің алдында тұр. Мемлекет пен ұлт құрыштан құйылып, қатып қалған дүние емес, үнемі дамып отыратын тірі ағза іспетті. Ол өмір сүру үшін заман ағымына саналы түрде бейімделуге қабілетті болуы керек. Сынаптай сырғыған уақыт ешкімді күтіп тұрмайды, жаңғыру да тарихтың өзі сияқты жалғаса беретін процесс. Екі дәуір түйіскен өліара шақта Қазақстанға түбегейлі жаңғыру және жаңа идеялар арқылы болашағын баянды ете түсудің теңдессіз тарихи мүмкіндігі беріліп отыр. Ал аталмыш біліктіліктерін жетілдіру үшін аудармашы тек аударма теориясы мен шет тілін жетік меңгеру деңгейінде қалып қоймауы қажет. Мәдениет аралық коммуникациялық біліктілікке қатысты барлық фактормен жұмыс жасай отырып, когнитивті құзыреттілігін арттырудың соңғы үлгілерімен ұдайы байланыта болуы қажет. Аудармашының мәдениет аралық коммуникациялық біліктілігі мен когнитивті құзыреттілігіне қойылатын талаптың арта түсуі, еліміз азамттарын тек үздік аудармашы емес, елін жерін сүйетін тарихы мен мәдениетін жетік меңгерген, осы заман талабына сай келетін, толқындар мен дауылдарға да төтеп бере алатын мықты маман болуға кепілдік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Құнанбаева С.С. - Концептологические основы когнитивной лингвистики в становлении полиязычной личности. – Алматы, 2017. – 73-111 с.
2. https://www.researchgate.net/figure/Byrams-model-of-Intercultural-Communicative-Competence_fig1_282504595 - қаралған күні 23.10.2018)
3. Комиссаров В.Н. - Общая теория перевода (Проблемы переводоведения в освещении зарубежных ученых). М.: ЧеРо, 1999. – 53 с.
4. Швейцер А.Д. – Теория перевода: статус, проблемы, аспекты. – 1998, - 75 с.
5. http://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/press_conferences/memleket-basshysynyn-bolashakka-bagdar-ruhani-zhangyru-atty-makalasy - (қаралған күні 24.10.2018).

СЕКЦИЯ №10. ЛИНГВИСТИКА ЖӘНЕ ШЕТЕЛ ФИЛОЛОГИЯСЫНЫҢ
ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ҚОЛДАНБАЛЫ ҚЫРЛАРЫ
СЕКЦИЯ №10. ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНЫЕ АСПЕКТЫ ЛИНГВИСТИКИ И
ИНОСТРАННОЙ ФИЛОЛОГИИ

ОӘЖ 82

Абдіжаппар А.Ғ., Кенжина Ш., Ердалиева М.С.
Шетел филологиясы мағандығының
II курс магистранттары
Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ
e-mail: yerdaliyeva@bk.ru

КӨРКЕМ МӘТІН МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС РЕТІНДЕ

Түйін: Мақалада кез-келген әдеби туындағы немесе көркем мәтінді сол шығарма туған ел мәдениетімен, ұлттық ерекшеліктерін ескере отырып, салыстыра оқыту жөнінде айтылады. Авторлар «мәдениеттер диалогы», «мәдениетаралық қарым-қатынас» мәселесін көтерген. Сонымен бірге, әлем әдебиеті аясындағы шығармашылығына талдау жасаған.

Тірек сөздер: интеграция, көркем мәтін, мәдениетаралық қарым-қатынас, мәдениеттер диалогы

Abdizhappar A., Kenzhina Sh., Yerdaliyeva M.
Postgraduate of Foreign Philology of
Ablai Khan KazUIRandWL
Almaty, Kazakhstan
e-mail: yerdaliyeva@bk.ru

LITERARY TEXT AS INTERCULTURAL COMMUNICATION

Abstract: Article observes problem of literary text as form of cross-cultural communication in context of comparative literary study. The authors raise the problems of “dialogue of cultures”, “intercultural communication”. Analyzed creativity in the context of world literature.

Key words: integration, artistic text, intercultural communication, dialogue of cultures

Көркем мәтінді игерудің басты мәселелерәнәі бірі- шығарма туған тілдегі халықтың мәдениетін үйрену. Әдеби шығарма, бұл бәрінен бұрын ұлттық әдебиеттің, сондай-ақ, ұлттық мәдениеттің туындысы. Осы айтылғандар арқылы ғана біз оқырманның дүниетанымын кеңейтіп, олардың көзқарасы мен мәдениетін қалыптастыра аламыз.

Интеграция- бұл әртүрлі мәдениет, тіл, әдебиет пен психологияның өзіндік типологиялық синтезін білдіретін үдеріс. Этномәдениеттер интеграция- бұл өзара әрекеттесін құбылыс, болашақ жалпы адамзаттық супер этностың субстраты ретінде қарауға болатын қазіргі заманғы өркениет жалпы өмір сүрудің, ойлаудың, мәдениеттің жаңа ұстанымдарын алады.

Халықаралық өзара байланыс пен ынтымақтастық дәуірінде «өзге тіл-өзге мәдениет- жеке тұлғаның» үштұғыры бүгінгі шетел филологтарын мәдениетаралық қарым-қатынасқа біріктіре отырып, олар үшін өзекті қажеттілік болып табылады. Мұны проф. С.Құнанбаева өз пікірінде айқын көрсеткен: «Межкультурно-коммуникативная теория обучения иностранным языкам как ведущая современная концепция иноязычного образования отражает ее направленность на интегрированное обучение языку и культуре, обеспечивающей национально-языковых сообществ при коммуникации, способствующей их взаимопониманию и взаимодействию в условиях открытого мира» [1, с.6].

Әдеби туындыны немесе көркем мәтінді сол ел мәдениетінің контексінен тыс және ұлттық жазушыларының туындыларымен салыстыра отырып оқытпаған жағдайда әлемнің объективті бейнесін тану мүмкін емес. Қазіргі заманғы зерттеулерде көркем мәтін оқырманның белсенді рецепциясы, әдеби құбылулар үшін басқа өнер тілдеріне еркін аударуға негіз бола алады. XX ғасырдың екінші жартысы мен XXI ғасырдың басында бұл позиция ерекше күшейіп, белең алып отыр.

Мәдениет пен әдебиеттің диалогы-біз объективті әлемнің субъективті көрінісі ретінде түсінетін, яғни болған шындықтың мәтінаралық шекарасы іспетті құбылыс. Бүгінгі әлемде диалог халықаралық өмірдің негізгі жүргізушісі болып табылады. Біздің бүтін ғаламшарымыз тұтасымен мәдениеттер

диалогуна тартылған. Диалогтын көмегі арқылы адамзат баласы тартыстарды шешіп, бүлікшілдік пен түсінбеушіліктің ошағын жоюға тырысып, әртүрлі халықтың мәдениетімен танысуды жүзеге асыруда. Адамзат баласы ойлауының диалогтығы, әртүрлі көзқарастардың, идеялық платформалар мен ұстанымдардың үндестік табуы- үшінші мыңжылдықтың ғаламдық ойлауының негізгі білгісі.

«Мәдениеттер диалогы» түсінігі және оған туыс «мәдениетаралық қарым-қатынас» терминінің негізгі ерекшелігі олардың глобалды түсініктерге, антропологиялық және онтологиялық сипаттағы мәңгілік тақырыптарға жақын болуы немесе соған жататындығы. Ғаламдық түсініктің мағынасы шексіздікке ұмтылады, «құшаққа сыймайтынды құшақтауға болмайды» дегендей, оны бір анықтамамен түсіндіріп беру мүмкін емес.

Мәдениеттер диалогы- басқа тілдерді меңгеру арқылы өзінің және өзге ел мәдениетінің диалогтық өзара қарым-қатынас, мәдениетаралық қарым-қатынастың шынай субъектісін еркін тануға апарды. Мәдениеттердің (тілдердің) диалогтық өзара қарым-қатынасы- бір-бірімен «диалогтық байланысқа» (М.Бахтин) түсетін тілдер мен мәдениеттердің өзара қарым-қатынасы (әрекеттестігі). М.Бахтин: «бір-біріне мүлде білмейтін екі салыстырылып отырған пікір бірін-бірі сәл де болса ұқсап, бір ортақ тақырыпты (немесе ойды) білдіретін болса, онда олар міндетті түрде бір-бірімен диалогтық байланысқа түседі. Диалогтық байланыстар (мағыналық) – бұл сөйлеу түріндегі түрлі пікірлер арасындағы байланысы». Туған мәдениет- жеке тұлғаның «қаны ментері» секілді индивидуум мойындаған мәдениеттің барлық саладағы көрінісі (ұлттық, материалдық, рухани, этикеттік т.б.). Үйреніп отырған мәдениет- адам байланысқа түсетін және білгілі бір мөлшерде үйренген мәдениет кез-келген «бөгде» мәдениет (ол «туған» мәдениетке ұқссамайды). Қатыныстың нақты субъектісі- вербалды (ауызша) және бейвербалды бағыттарымен ерекшеленетін тірі адам- ол «тілді» аралық қолданушы «типтендірілген абстрактылы конструкт» деген ұғымға қарама- қайшы келеді.[2].

Мәдениетаралық қарым-қатынас – бұл тілді қолданушылар мен қолданбайтындар арасындағы өзара әрекеттестік қана емес, әртүрлі этникалық және мәдени топтардың арасындағы өзара әрекеттестік феномені, сондай-ақ, жалпы лингвистикалық және әдеби фонда араласпайтын адамдар арасындағы байланыс.

«Мәтін ішіндегі мәтін» феномені алғаш рет М.М. Бахтиннің шығармаларында егжей-тегжейлі қарастырылған. Оның теориясына сәйкес, кез келген мәлімдеме әлеуметтік контекстке негізделген, бұрынғы немесе қазіргі тәжірибеге сүйенеді және қоршаған ортадан бөлек өмір сүре алмайды. Бахтин тек әдебиет туралы ғана емес, кез-келген көркемдік әрекет туралы: «ол мағынасызжерде өмір сүріп, қозғалмайды, керісінше өзара әрекеттесудің кернеулі құндылық ортасында өмір сүреді». Ю.Кристева интертекстуальділікті «бір мәтін аясында пайда болатын мәтіндердің өзара әрекеттесу» деп анықтады. Интертекстілікпен жағадан танысқан субъект үшін- ол мәтіннің тарихты оқып, оған енуінің белгісі».

«Форсайтизм » Голсуорси «Сагада» өзі айтқандай, жаңа дін қатарына қосылған, принциптері шынайы христиандық құндылықтарға қарсы келген феномен.

Бірақ автордың мақсаты бұл жаңа «сенімнің» бұзақылығы мен төзімділігін көрсету ғана емес, библиялық кітаптың келісіміне қарсы қою арқылы оқырмандарды қалыптасқан жағдайларға қарсы күресуге шақырады. Голсуорси оқырмандары «Кітаптардың кітабына» жіберу арқылы заманауи әлемнің жалған моралін және моральдың құндылықтар негіздері, жалған табыну мен қатар дәстүрге және сенімге деген жалған құрметті ашуға ұмтылады. Қазіргі уақыттағы шіркеуді ол жалған деп есептеп, ал шындықты өткеннен іздеген. Библиялық аллюзиялар жазушы үшін жоғалан шынайы моральдың қаламы болды. Еске салайық, негізгі басты мақсат адамның ішкі сенімін ояту, өнер мен туындыларды оралту.

Ал, Сомс Форсайтты оның ойларын, істерін айтқанда мәтінге ең алдымен жанының зардап шеккені, айырылудан қорқыныш сенімдеріне қатысты негативті коннотация библеизімдері енгізіледі.

«Voyageintotheinferno»[4, с.519] – “Жекеменшік ” кітабының IV тарау III-бөлімі осылай аталады. Онда Голсуорси Сомсты өз құқығын талап етіп, өзін ерекше көрсеткені туралы сипаттайды. Библияда тозақ ол – барлық бақилық болған, яғни уағыздаушы мен күне қарлардың соңғы тұрақтары. Алайда тозақ деген түсінік аруақтар әлемі деген түсінік емес, және ол әлемнің екеу екенін көрсетеді . Онда тозаққа жұмақ, жамандыққа жақсылық, қараңғылыққа жарық, өтірікке шындық қарсы шығады. Осылайша тар мағынада тозақ- зұмдылықтардың мекені, мәңгілік азаптау орны, күнаһар өз зұлымдылығына жауап беретін жер. Мысалы, ИзраильдіңВавилонпатшасыныңқұлдығытуралыайтылады:

«Hell from beneath is moved for thee to meet thee at thy coming<...> Thy pomp is brought down to the grave, and the noise of thy viols <...> Yet thou shalt be brought down to hell, to the sides of the pit» .

Осылайша, Голсуорси Сомстың күналарын сипаттайды. Сомс шыныда өзін тозақта жүргендей сезінгендей немесе өзінің жаман іс-әрекетін толықтай түсінеді. Мойындайды бірақ ішкі түйсігінде ғана,

ол ашық түрде мойындамайды.себебі ол оған әлі дайын емесжәне өзін әлсіз сезінгісі келмейді. Зерттеу деректері бойынша, барлық Голсуорси трилогиясында тозақ туралы ескертулердің басым көпшілігінде, дәлірек айтқанда, Сомс есімімен байланысты, екіталай сәйкестік деп атауға болады.

Қарама-қарсы мысал ретінде Вальдарди туралы айтқан эпизодты еске түсіру керек:

«Well, hereIam. Killthefattedcalf, Warmson, let’shavefizz» - бұл тіркеспен Вэл Джеймс Форсайтқа түстенейін деген үмітпен келіп, алдынан шыққан Уормсонға шағымданады «Killthefattedcalf» - бұл әдепсіз ұл туралы Иисус Христостың авенгелиялық аңызына тура сілтеме. Онда өзінің мұрасына алып, ата –анасының үйінен кетіп, ел аралап кеткені туралы айтылған. Осылай өмір сүріп ол бүкіл өзінің байлығын бітіреді. Ұзақ қыдырулардан кейін ол әкесіне оралады. Әкесі оны құшақтап сүйеді. Ал бааласы болса әкесіне өкінішпен: Әке мен аспан менс еенің алдында күне жасадым, мен сенің ұлын деп атауға лайықты емеспін. Алайда әкесі тоқ бұзауды сойып, оралған ұлының құрметіне мереке ұйымдастыруды таптастырды. Әкесінің сөзі бойынша оның ұлы жоғалып, қайта табылды[4; с. 85].

Бір жағынан , берілген аллюзия ол осы Вэлдің басынан өткен оқиғаны нақты сипаттайды, бір жағынан әрине – осындай айдаудың мақсаты жас Дартидің үстінен күлу болып табылады. Әрине бұл бөлімде тағыда кейіпкердің жасырын мінезі айтылады. Вэл- Форсайттар қаны тулаған жасөспірім, бірақ ол Форсайттардың жаңа ұрпағынан таралған деп есептелінеді. Олардың сол кезде бастап туыстық қарымқатынастары әлсірей бастаған кезі болатын.

Осы жерде Форсайттар отбасының тарихы жайлы соңғы фрагментті еске түсіру логикалық болады, өйткені ол сондай-ақ Галсворидің жасырын хабарын көрсетеді:

«No; they had to go the way of all flesh and furniture, and be worn out»[4, с. 515-516].

Бұл жерде Тимоти қайтыс болғаннан кейін қалған нәрселер туралы ғана айтылып, балғамен сатылғандай көрінеді, бірақ «қайтадан ауысады» деген сөздер Ешуа кітабына және «өлу» дегенді білдіреді. Форсит отбасы күн батысына жақындап, үлкен өмір жолын бұзды.

«Жекеменшік» кітабының X тарау екінші бөлімінен кейін кішкентай Джолионнің Босинидің әңгімесі былай талқыланады:

«The core of it all,» he thought, ‘is property, but there are many people who would not like it put that way. To them it is «the sanctity of the marriage tie»; but the sanctity of the marriage tie is dependent on the sanctity of the family, and the sanctity of the family is dependent on the sanctity of property. And yet I imagine all these people are followers of One who never owned anything. Itiscurious!»[4, с. 124].

Бұл әңгімеде кіші Джолианның мінезінің өткір екендігі байқалады, осы сөйлемдерде Голсуорсидің атынан қоғамның алдына шығып, тікелей және айқын айыптауларды айтқанын көруге болады. Бұл фрагменттің аллюзиясы - тұрақты фразеологизм немесе Киелі кітап мәтінінің тікелей дәйексөзі емес, бірақ оның мәнері айқын, яғни «ешқашан иелік етпейтін» Иисус Христостың бейнесі айқын көрінеді. Түпнұсқа мәтінде аллюзия түсінігі «Біреу» деген бас әріппен жазу арқылы түсіндіріледі.

Ал Шарлотта Бронтенің «Джейн Эйр» романын алатын болсақ, ол жерден біз аллюзиялық есімді кездестіреміз. Аллюзиялық есімдерге мәтіннің интерпретациясын немесе кейіпкерді түрлендіру үшін өте үлкен көлемде негізгі және қосымша белгілер тән болып келеді. Оны мағынамен толтыру автордың ойы мен оқырманның берілген проблемаға көзқарасына байланысты.

Романда Samson-ның бар күші шашында деп көрсетілгендіктен, оның аллюзиясындағы мықты импликационалына «күш» және «ұзын шаш» жатады. Ал әлсіз импликационалына «соқырлық», «әлсіздік», «сатқындық» жатады.

Берілген үзіндіде адамның жеке қасиеттері, оның ішінде табандылық, мықтылық салыстырылады» Now for the hitch in Jane’s character.» he said at last, speaking more calmly than from his look I had expected him to speak. «The reel of silk has run smoothly enough so far; but I always knew there would come a knot and a puzzle: here it is. Now for vexation, and exasperation, and endless trouble! By God! I long to exert a fraction of Samson’s strength, and break the entanglement like tow!»

Автор «a fraction of Samson s strength» аллюзиясын мистер Рочестер өзінің проблемаларына қиын, әрі шешілмейтін етіп қарағаның және осы проблемаларды шешу үшін Самсонның күшіне ие болуды армандағаның көрсету үшін қолданды.

«His form was of the same strong and stalwart contour as ever: his port was still erect, his hair was still raven black; nor were his features altered or sunk: not in one year’s space, by any sorrow, could his athletic strength be quelled or his vigorous prime blighted. But in his countenance I saw a change: that looked desperate and brooding--that reminded me of some wronged and fettered wild beast or bird, dangerous to approach in his sullen woe. The caged eagle, whose gold-ringed eyes cruelty has extinguished, might look as looked that sightless Samson».

Мистер Рочестердің ақыл-есінен айырылған әйелі үйлерінде өрт шығарғаны барлығымызға белгілі. Мистер Рочестер әйелің құтқарып жатқанда, оң қол алақаны мен көз жанарынан айырылып, толығымен соқыр болып қалады. Оның аянышты күйін көрген Джейн Эйр, еріксіз оны қамаудағы аяусыз көзінен айырылған бүркітпен, - бақытсыз соқыр Самсонмен салыстырады. Белгіленген *as looked that sightless Samson* аллюзиясы авторға жағдайдың шиеленісуін көрсетуге көмегін тигізеді.

Қазіргі әлем әдебиетіндегі көптеген шығармалар жаңа ғасырдағы жаңа өмірлік көзқарастар, инновациялық технологиялар енгізіп отырған өгерістер, әлем бейнесінің адам санасында жаңаша көрініс алуы мен қазіргі таң жастарының өмірлік қыйындықтарын шешу жолдары болып отыр. Өткен ғасырларда үлкен қиындық тудырған сұрақтар қазіргі күні өз қауіптілігін жоғалтып немесе мүлде шешілмеген мәселеге айналғаны бар. Әрине, тіл мәселесі, ұлттық теңсіздік пен адамның рухани байлығы әрдайым өзекті мәселе болып қала бермек. Алайда бүгінгі күн оқырмандары жасушылар қаламынан жаңа мәселе, бұрынғы қиындықтардың жаңаша шешу жолдары мен ойға түрткі болар қызықты идеяларды күтеді. Күнделікті өмірден, қызу тіршіліктен шаршап үйге келген адам ми тынығуы үшін ойды бөлетін, ғажаптар әлеміне алып келетін, көңіл көтеретін кітап оқығанды қалайды. Сондықтан жазушылардың алға қойған мақсаттары да адам санасына қуат берер әңгімелер жазуға негізделген. Қай елдің болмасын ғасырлар қойнауынан, ұрпақтан-ұрпаққа жеткен рухани, мәдени мұрасы қашан да құнды. Әрине, әлеумет өміріндегі тартыс-тынысы, қоғам өмірінің дамуы мен тілек-мүддесін сөзінде жыр, ісінде ту етіп көтеретін адамдар да дүниеге келеді. Сол сарқылмас қазынаны жылдар бойы жанымызға серік етіп, тәлім-тәрбие аламыз. Соған орай, айтулы ғұламалардың бар қалдырған мәңгі мұраларын бір арнаға тоғыстыра білген дұрыс.

Әдебиеттің суреттейтіні — адам. Оны жалпылай емес, нақты, тұлға дәрежесіне көтере даралап көрсетеді. Адам қашан да бір ортада өмір сүреді, еңбек етеді, сол ортада өзін жан-жақты таныта, көрсете біледі. Сондықтан әдебиет адамды “қоғамдық қарым-қатынастардың жиынтығы” ретінде, өз ортасының шындығымен жан-жақты байланыста бейнелейді. Дара тұлға айналасындағы тіршілікпен тұтастықта ашылады.

Шетел әдебиетінен өзіндік орнын ойып алған Умберто Эко атты жазушының шығармашылығы жайлы жақынырақ танысып, «Имя Розы» шығармашылығына контекстік талдау жасаудың маңызы зор. Оның бізге жеткізгені махаббат, достық, өмірге көзқарас туралы түсінігі қазіргі заманымызға сай келеді. Умберто Эко 1932 жылы Турин маңындағы Алессандрия шағын қаласында дүниеге келген ұлы жазушы. 1954 жылы ол Турин университетін бітірді, онда ортағасырлық философия мен әдебиетті оқып-үйренді. Оның алғашқы романы - «Имя Розы» 1980 жылы жарық көрді.

Ал, соған тоқтала кететін болсақ, негізгі кейіпкерлер, Вильгельм Баскервилский және оның жас серіктесі Адсон Мелькс, Бенедиктин монастырының монахи Адельман Оранцкийдің өлімін зерттеуге тура келеді. Оқиға 1327 жылдың қараша айының соңында аталмаған ауданда, Лигурия, Пьемонт және Францияның, яғни солтүстік-батыс Италияның шекарасының белгісіз белгісімен орын алады. Сюжет аптаның ішінде ашылады. Вильгельм, Богарияның императоры Луи И.В. және Рим папасы Иоанн XXII арасындағы кездесуді дайындауды мақсат еткен болса, қазіргі уақытта ғалым ретінде беделін және бұрын-соңды танымал инвизиторды дәлелдеуге тура келді. “I am not sure he has those features, but no doubt the monks firmly believe he does. As Isidore of Seville said, the beauty of a horse requires ‘that the head be small, siccum prope pelle ossibus adhaerente, short and pointed ears, big eyes, flaring nostrils, erect neck, thick mane and tail, round and solid hoofs.’ If the horse whose passing I inferred had not really been the finest of the stables, stableboys would have been out chasing him, but instead, the cellarer in person had undertaken the search. And a monk who considers a horse excellent, whatever his natural forms, can only see him as the auctoritates have described him, especially if”—and here he smiled slyly in my direction— “the describer is a learned Benedictine.” “All right,” I said, “but why Brunellus?” “May the Holy Ghost sharpen your mind, son!” my master exclaimed. “What other name could he possibly have? Why, even the great Buridan, who is about to become rector in Paris, when he wants to use a horse in one of his logical examples, always calls it Brunellus.” [7, с. 119] Шығарма - бұл Умберто Эконың постмодернистік жұмыстары туралы теориялық ойларының тәжірибесі. Ол түрлі оқырмандарға қол жетімді бірнеше семантикалық қабаттарды қамтиды. « The name of the rose.» - тарихи дәуірдегі күрделі детектив үшін, дәуір мен біртіндеп сәндік детективтік сюжеттер туралы көптеген бірегей ақпарат бар, сондай-ақ философиялық және мәдени урологиялық рефлексияға арналған тар шеңберлі тарихи роман үшін , әдебиеттің табиғаты мен мақсаты, оның дінмен қарым-қатынасы, адамзат тарихындағы бір-бірінің орны және сол сияқты мәселелер туралы. Романға кіретін аллюзийлердің ауқымы өте кең және қоғамнан тек мамандарға ғана түсінікті болады. Кітаптың басты кейіпкері Вильгельм Баскервилский, бір жағынан, Уильям Окамға, ішінара Кантерберидің Анселміне, ал екіншісі - Шерлок Холмсқа сілтеме жасайды спутниктер арасындағы айқын параллель. Оның негізгі

қарсыласы - соқыр монастырлық кітапханашы Хорхе - Аргентинаның Ұлттық кітапханасының директоры Хорхе Луис Боргестің постмодерниялық әдебиетінің имиджінің күрделі пародиясы және кәрілікке қарай соқыр болды.

Қалай дегенмен, шетел әдебиеті ол біртума шығармалар. Олар өзіндік көзқарастары, сан түрлі тұстарымен ерекшеленеді. Мүмкін заман өзгеруінің де ықпалы бар шығар.. Бір жағынан ол кездерден бері халқымыздың ойлауы, ұстанымдары, мүддесі батыс еліне күннен-күнге жақын келеді. Көптеген оқырман жүрегіне жол таба білген Умберто Эко шығармашылығы өте қарапайым, жанға жақын және тез қабылданатыны да содан.

Шығарманы барынша зер ала оқысаң кейіпкермен бірге жүргендей боласың. Яғни, бұл ең алдымен мазмұнына терең мән беру керек екенін аңғартады. Кітапты беріле оқысаң автордың айтайын деген ойын, көзқарасын, бізге жеткізейін деген бар қазынасын мәңгі жадында сақтай аласың.

Кітап адам баласының сан ғасырлық ақыл-ойының жемісі, тарихы мен тағылымының алтын сандығы. Қазақтың көркем тілі – қазақтың көркем әдебиетінде. Ал әр ұлттың әдебиеті мен тілі әрқайсысының өз алдына керек. Мейлі әлемдік әдебиет болсын, мейді дәстүрлі қашанда білімімізді шыңдап, ізденуден жалықпай оқи берген абзал. Өйткені қазіргі қазақ қоғамының алдында жас ұрпақты кітапқа, оның ішінде қазақ тілінде жазылған кітапқа баулу мақсат етіледі.

ӘДЕБИЕТ

1. Кунабаева С.С. Современное иноязычное образование: методология и теории. –А., 2005.-264с.
2. Бахтин М. Проблема текста в лингвистике, филологии и других гуманитарных науках.// Литературно-критические статьи. –М., 1996.-с. 54-58.
3. Исмаилова Ф.Е. Межкультурное-коммуникативная ималогия.-Германия., 2012.-516с.
4. Galsworthy J. The Forsyte Saga. – UK: Wordsworth, 2012 г. – 519 с.
5. Jane Eyre by Charlotte Bronte, volume 3, chapter 11: page 2
6. Jane Eyre by Charlotte Bronte, volume 3, chapter 1: page 5
7. Umberto Eco The name of the rose.\English translation copyright.-1980

UDC 8: 81-02

Assanova G.,
PhD, associate professor,
Kazakh Ablai khan University of International Relations
and World Languages,
Almaty, Kazakhstan,
E-mail: mergen-2009mail.ru

THE ROLE OF COMPARATIVE AND CONTRASTIVE ANALYSIS IN LINGUISTICS AND TRANSLATION STUDIES

Abstract: The article under research is devoted to comparative and contrastive methods of language learning, taking into consideration three languages Kazakh, English and Russian. The article gives information on the role, importance and sources of contrastive analysis in linguistics. One more aspect which is written in the article is the role of contrastive analysis in translation, and the role of cultural aspect in comparative studies, the role of translator in intercultural context. There are given some examples of contrasting three languages' notional and functional words, the comparative analysis of certain words, word combinations. The contrastive analysis in the article is carried out on the lexical level, analysing examples in three languages. The article under consideration will be useful for language learners, linguists, language teachers.

Keywords: contrastive analysis, target language, polysemy, semantics, realia, idioms, cross-cultural communication

Асанова Г.,
PhD, доцент
Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар
және әлем тілдері университеті,
Алматы, Қазақстан,
E-mail: mergen-2009mail.ru

ЛИНГВИСТИКА ЖӘНЕ АУДАРМА САЛАСЫНДАҒЫ САЛЫСТЫРМАЛЫ ЖӘНЕ САЛҒАСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУДЫҢ РӨЛІ

Түйін: Зерттеліп отырған мақала қазақ, ағылшын және орыс тілдерін ескере отырып, тіл үйренудің салыстырмалы және салғастырмалы талдау әдістеріне арналған. Мақалада лингвистикадағы салыстырмалы талдаудың рөлі, маңызы

мен көздері туралы ақпарат беріледі. Мақалада сонымен бірге салыстырмалы және салғастырмалы талдаудың аудармадағы рөлі және салғастырмалы талдаудағы мәдени аспект, мәдениетаралық контекстегі аудармадашының рөлі айқындалады. Үш тілдегі негізгі және функционалдық сөздерді, белгілі бір сөздердің, сөз тіркестердің салыстырмалы талдаудың бірнеше мысалы келтірілген. Мақалада салыстырмалы талдау лексикалық деңгейде жүргізіледі, мысалдарды үш тілде талдайды. Қарастырылып отырған мақала тіл үйренушілерге, лингвисттерге, тіл мұғалімдеріне пайдалы. **Түйін сөздер:** салғастырмалы талдау, мақсатты тіл, полисемия, семантика, реалия, идиома, мәдениетаралық қарым-қатынас

Contrastive methods or analysis is not the idea which is new but rather the systematization and the underlying principles. It is common knowledge that comparison is the basic principle in comparative philology.

The method comparison, contrastive we meet in different studies. For example: contrastive linguistics, contrastive methodology, contrastive phraseology, and contrastive culture studies. We should point out that contrastive methods in modern linguistics play an important role, because there are a lot of languages nowadays and the level of international relations, exchanges between countries, learning the foreign languages lead us to compare languages, culture, religion, investigations, and values of two or more nations. According to these methods nowadays there are new directions in linguistics as ethno linguistics, lingua-cultural studies, lingua-country studies, cognitive linguistics, and cross-cultural communication. They are considered to be new linguistic researches, new linguistic directions of the XXI century.

Comparative and contrastive analysis is the study and comparison of two or more languages.

The aim of that method is to find out similarities it means common features of two languages and differences in both related and non-related languages. There are also some objectives of that analysis. First, to establish inter relationships of languages in order to create a linguistic family tree. Second, to make easy the second language acquisition. Contrastive analysis can be carried out at three linguistic levels: phonology, grammar (morphology and syntax) and lexis. Contrastive analysis is applied to reveal the features of sameness and difference in the lexical meaning and the semantic structure of correlated words in different languages. But here we should give the explanation of two terms as comparative and contrastive. In fact, they possess the same aim, it means to find out similarities and correspondences between the languages structure and meaning. The term comparative is used to compare the languages which are similar or related, which belong to the same linguistic root. The term contrastive is used to compare the languages which are considered to be non-related.

The idea of contrastive analysis grew out of observing students learning a second language. Each student or group of students tended to repeat the same linguistic mistakes as previous groups. This turned into an assumption that the mistakes were caused by the student's first language interfering with the second. This interference happened because the student applied the first language's rules to the second language.

Sources and reasons of appearing contrastive methods:

1) In fact contrastive analysis grew as the result of the practical demands of language teaching methodology where it was empirically shown that the errors which are made recurrently by foreign language students can be often traced back to the differences in structure between the target language and the language of the learner.

2) The level of language learning is increasing and it needs to have investigations of two or more languages. This naturally implies the necessity of a detailed comparison of the structure of a native and a target language which has been named contrastive analysis.

It is common knowledge that one of the major problems in the learning of the second language is the interference caused by the difference between the mother tongue of the learner and the target language. All the problems of foreign language teaching will certainly not be solved by contrastive linguistics alone. Linguistic scholars working in the field of applied linguistics assume that the most effective teaching materials are those that are based upon a scientific description of the language to be learned carefully compared with a parallel description of the native language of the learner [1, p.12].

Contrastive analysis is also relevant to study in the field of translation. Translators should know that a particular grammar structure in one language would not be the same in another language. And the choice of the word in translating language depends on the different structure and form in another language. While translating some notions from one language into another the translator should pay attention to pragmatic, linguistic, psycholinguistic, sociocultural, extratextual and intratextual factors.

The relationship between contrastive analysis and translation is multidirectional. On the one hand, the translation of texts may provide the data for contrastive analysis, on the second hand, contrastive analysis may provide explanations of difficulties encountered in translation.

One more aspect in translation is the cultural aspect that needs the comparison and contrast of cultural differences in languages. Translators tend to omit or change culturally incongruous items so that finally they

become translatable or comprehensible. As cultural distinctions are part of culture, cultural untranslatability depends on the combination of languages in translation. It means that cultural untranslatability is not equally applicable to all language combinations, audiences and translators. The concept of cultural untranslatability is important for translation. A good translation should not sound as a translation. The key requirement is naturalness. Cultural untranslatability is important only when cultural distinctions are very big, because without facing these distinctions, it is difficult for translators to achieve naturalness or even to convey the communicative function of the initial text.

In conclusion, it is important to notice that translation is the basic mechanism of intercultural communication. With the help of translation, languages interact, influence each other, get richer and change. In translation of texts representing a certain national culture, not only the target language, into which the words naming realities of another culture penetrate, but also the receiving culture is exposed to a certain influence. However, the compromise between two interactive national cultures is not always reached in favor of the culture which has generated the original text. Radical changes of a cultural and historical background of a translated material should always be justified, pertinent, plausible and consistent. Inappropriate or inconsistent cultural displacements deform the image and create the reader's incorrect idea of the initial culture and the author's intention.

The role of a translator in intercultural context:

1. he/she has frequently not only to translate sentences, but also to interpret the cultures of the communicants
2. he serves as the mediator for both sides explaining to them the main rules of behavior and customs of the countries
3. the translator should pick up an equivalent for the language phenomenon which directly reflects another culture
4. to have the ability to imagine oneself in the place of another person, attempt to see the world with his eyes
5. to have the insufficient knowledge of history of a country, traditions and culture
6. translators tend to omit or change culturally incongruous items so that finally they become translatable or comprehensible

For every word in the mother tongue there is an exact equivalent in the foreign language. It is a belief which is reinforced by the bilingual dictionaries where single word translations are often offered. But every language classifies reality in its own way by means of vocabulary, first it should be born in mind that though objective reality exists outside human beings and irrespective of the language they speak.

Contrastive analysis also brings to light what can be labeled *problem pairs*, i.e. the words that denote two entries in one language and correspond to two different words in another language. *F*: *часы* in Russian, *сағат* in Kazakh, and *clock, watch* in English, *сүрепші* in Kazakh, *художник* in Russian and *artist, painter* in English.

Each language contains words which cannot be translated directly from this language into another, then we will try to give word-for-word equivalence but firstly, that anything which can be said in one language can be translated more or less accurately into another, secondly, that correlated polysemantic words of different languages are as a rule not co-extensive. Polysemantic words in all languages may denote very different types of objects and yet all the meanings are considered by the native speakers to be obviously logical extensions of the basic meaning. *F*: to an Englishman it is self-evident that one should be able to use the word *head* to denote the following.

Head of a person, of a bed, of a coin, of a cane

Head of a match, of a table, of an organization

Whereas in Kazakh and Russian different words have to be used: Kazakh: *бас, басшы, бастық*, Russian: *голова, сторона, головка*, but Russian word *голова* is not used in connection with “a bed” or “a coin”, but they have another meanings as “*он парень с головой*” (*he is a bright lad*), *в первую голову* (*in the first place*), *погрузиться во что-либо с головой* - *to throw oneself into smth.* and in Kazakh we have another words with the word *head* that do not correspond to English word *head*. For example, *басы бар бала екен, басына келген жалғыз ой осы болды*.

Thirdly, the meaning of any word depends to a great extent on the place it occupies in the set of semantically related words: its synonyms, the constituents of the lexical field the word belongs to other members of the word-family which the word enters [2, p.48].

Difference in the lexical meaning (or meanings) of correlated words accounts for the difference of their collocability in different languages. *F*: the English adjective *new* and the Russian adjective *новый*, Kazakh adjective *жаңа* when taken in isolation are felt as correlated words as in a number of cases *new* stands for *новый, новое платье – a new dress – жаңа көйлек, новый год - New Year – жаңа жыл*. In collocation

with other nouns, however, the Kazakh and Russian adjective cannot be used in the same meaning in which the English word new is used. F: *new potatoes*-молодая картошка – жас картоп, *new bread* - свежий хлеб – жаңа піскен нан, балғын нан.

Different collocations correspond to a number of different words both in two languages. It means that Russian word may correspond to a number of English and Kazakh words:

тонкая книга - a thin book – жұқа кітап,
тонкая ирония - subtle irony – астарлы ирония,
тонкая талия - slim waist – арық бел.

English word may correspond to a number of Russian words:

to fill a lamp - заправлять лампу – шамды жағу,
to fill a pipe - набивать трубку – трубканы толтыру,
to fill a truck - загружать машину – мәшинені оталдыру,
to fill a gap - заполнять пробел – ашық жерді толтыру.

But not only notional words but also function words in different languages are polysemantic and not co-extensive. F: the meanings of the Russian preposition до and its equivalents in the English language. But this preposition in Kazakh will be one as дейін.

он работал до 5 часов – till 5 o'clock
Это было до войны- before the war
Он дошел до угла- to the corner

Contrastive analysis deals with the meaning and use of situational verbal units, i.e. words, word-groups, sentences which are commonly used by native speakers in certain situations. For instance when we answer a telephone call and hear smb asking for a person whose name we have never heard the usual answer for the Russian speaker would be - *Вы ошиблись (номером). Вы не туда попали.* The Englishman in identical situation is likely to say wrong number. When smb apologizes *Простите!- I beg your pardon, excuse me,* the Russian speaker in reply to apology would probably say - *Ничего, пожалуйста,* whereas the verbal reaction of an Englishman would be different – it is all right. It doesn't matter “Nothing or please” in this case cannot be viewed as words correlated with Ничего, пожалуйста.

Comparison of structural-semantic system of two languages can be investigated in two directions: 1) ways of naming one or other notions in different languages; 2) structural-semantic features (difference) of vocabulary units. The difference naming the same notion in two languages differently depends on the people's mind to call the things, cultural, historical world, their seeing of the world differently, to their customs, and traditions, development levels in the society, etc [3, p.91].

Things of everyday life are joined in languages by different features and to name the same things in two languages are used different number of words which do not correspond in meaning, content and volume. F: the colours between green and purple in Russian means by two adjectives: *голубой и синий*, in Kazakh only one word көк, but English it is one adjective blue the resemblance of this colour is used by compound words with the same root: *sky-blue – голубой, navy-blue - темно-синий, royal blue - ярко-синий*. In Kazakh and Russian to all types of oil is only one word – *масло, май* but in English *растительное масло- oil, масло животного- grease or oil, but butter for everyday food*. To give one or two notions in English is used words, but in Russian word-combinations or vice-versa. F: *to sightsee-осматривать достопримечательности; technical- minded - с техническом складом ума.*

In English language there are no special vocabulary units to name the Russian words *Сутки, декада, метель, несовершеннолетний*. To give the meaning of these words Englishman needs some more words. *Сутки-day and night, twenty four hours, декада-ten days or a fortnight, метель-snow storm, несовершеннолетний-under age.*

Volume of vocabulary set of English and Russian doesn't correspond to each other. Correlation of notions, phenomena may be given or expressed by relative words, in other language different root words or by phraseological units or free word combinations.

Semantic difference between languages is found in comparing their nominative units (words and word-combinations), namely in comparing systems of polysemantic words which correspond in isolated vocabulary meanings [4, p.53]. Each from vocabulary meaning polysemantic noun *Касса* in English language coincides individual lexical item. F: *железнодорожная касса- booking office, касса театра-box office, театральная касса-theatre agency, касса в магазине-cash register, касса в автобусе, трамвае-till, fare box (AE).*

One more difference words translating from one language into another with their first meaning may not be

corresponded in their subsidiary (second) meaning as in their stem of naming are another features [5, p.36]. *F: Russian word заяц- в переносном смысле безбилетный пассажир* but in English language noun hare in their first meaning hasn't any figurative meaning as in Russian.

Every language has its own reals or realities. Reals are the fragments of objective reality which is reflected in the results of experience in brain only of one nation. Examples of reality are events of social life, state and public places, national traditions and customs and also things and actions which are connected with everyday life of nations. As the examples of English realities are eleven-plus examination – экзамен на право продолжать образование после 11 лет в школах, дающих подготовку для поступления в университет, L-driver- начинающий водитель (a learner's permit), Trooping the Colour- военный парад в честь официального дня рождения английской королевы, etc. Russian – соцсоревнование, пионервожатый, бригада, творческий вечер, батюшка, баня, сауна; in Kazakh Ақорда, бауырсақ.

Sometimes two languages have words which have similar forms, may be different only in pronunciation typical for languages. *F: decade – Декада, conductor – кондуктор, post- почта, poet – поэт*. But also cases when the form is same but meaning is different. *F: operator-in Russian (a person who shoots the film)- снимающий фильм, in English operator is a person who works in telephone switchboard, diet- не всегда диета but also - пицца, стол, institute, academician*.

In conclusion, we can say that comparative and contrastive analysis is very important in linguistics, in language learning and many other spheres referred to study. With the help of that method or way we can prevent of making common mistakes, better understand the structure and semantics of words, learn the language carefully compared with a parallel description of the native language of the learner.

REFERENCES

1. Munday, Jeremy (2001). *Introducing Translation Studies*. Tehran: Yalda Ghalam.
2. Antrushina G. (2000). *English Lexicology*. Moscow
3. Komissarov V.N. *Introducing modern Translation Studies*. - Moscow, 2001.
4. Brandes M. *Translational text analysis*. - Moscow, 2001.
5. House, J. (2009). *Translation*. Oxford and New York, Oxford university press.

УДК 811.531

Әкім Н., Альсихова А., Ахметкалиева К.

КазУМОиМЯ им.Абылай хана,
кафедра ЯиП региона ДВ, 3 курс
спец.: «5В021015-Иностранная филология»
Алматы, Казахстан
e-mail : nurai_akim@mail.ru,
alsikhova.a@gmail.com,
Itwaswednesday.thought@gmail.com

Научный руководитель: Сакенова А.М.

КазУМОиМЯ им.Абылай хана,
кафедра ЯиП региона ДВ, преподаватель
Алматы, Казахстан
e-mail: a.m.sakenova@mail.ru

ЗАИМСТВОВАННЫЕ СЛОВА «외래어» В КОРЕЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Аннотация: В статье рассматривается развитие корейского языка после освобождения от японской оккупации, влияние на язык англо-американизмов, отражение корейского сознания в заимствованной из других языков лексике, а также последствия, к которым может привести чрезмерное употребление иноязычных слов. Данное исследование показывает, чем отличаются заимствованные слова (외래어) от иностранных (외국어). Также в статье предоставлены наглядные примеры различий лексического состава жителей Корейской Народно-Демократической Республики (КНДР, Северная Корея) и Республики Корея (Южная Корея); примеры переплетения Корейского языка с иностранными языками и неологизмы, основанные на подобном смешении.

Ключевые слова: язык, заимствования, англо-американизм, гибридные слова, аналог.

Akim N., Alsikhova A., Akhmetkaliyeva K. .
 AblaiKhanKazUIRandWL,
 Department of Languages and Translation
 of the Far East reg., 3grade
 Foreign philology
 Almaty, Kazakhstan
 e-mail : nurai_akim@mail.ru, alsikhova.a@gmail.com,
 Itwaswednesday.thought@gmail.com
Supervisor: Sakenova A.M.
 AblaiKhanKazUIRandWL,
 Department of Languages and Translation
 of the Far East reg., teacher
 Almaty, Kazakhstan
 e-mail: a.m.sakenova@mail.ru

BORROWED WORDS «외래어» IN KOREAN LANGUAGE

Abstract: Development of the Korean language after the liberation from Japanese occupation, influence of Americanism and Korean culture reflected in words borrowed from other languages, as well as consequences of excessive use of “outside” vocabulary which is inconsistent with Korean language are considered in the article. This research shows the difference between “Borrowed word” (외래어) and “Foreign word” (외국어). Furthermore, there are examples that illustrate differences between the Republic of Korea (South Korea) and the Democratic People’s Republic of Korea’s (North Korea) Korean language, intermingling of Korean with other languages and neologisms based on this intermingling.

Keywords: language, borrowed words, Americanism, hybrid words, equivalent.

Современное состояние любого языка является результатом длительного процесса эволюции, содержащего в себе немалое количество лексических, фонологических, грамматических или же синтаксических изменений, ознаменованных сменой эпох и различными историческими событиями, происходившими в тот или иной промежуток времени. Одним из существенных изменений, которому может быть подвержен язык, является дивергенция (от средневекового лат. *divergo* «отклоняюсь») — расхождение родственных языков или диалектов одного языка вследствие особых социально-исторических условий [1, с. 685]. Ярким примером дивергенции в лингвистике может послужить корейский язык.

Корейский язык является родным языком для жителей двух государств Корейского полуострова – Корейской Народно-Демократической Республики (КНДР, Северная Корея) и Республики Корея (Южная Корея). До середины двадцатого столетия корейский язык был един. Однако разделение Кореи на Север и Юг, произошедшее в 1945 году, повлекло за собой не только кардинальные изменения в общественной жизни людей и социально-экономической структуре, но также послужило причиной образования двух национальных вариантов языка. Литературный язык на Севере и Юге развивался в условиях различного общественного строя, проведения разнонаправленной языковой политики, влияния разных диалектов и иностранных языков. В КНДР языковая политика была направлена на создание так называемого «культурного языка» (문화어), основанного на пхеньянском диалекте, а в Республике Корея в качестве основы для нормированного (стандартного) языка был выбран сеульский говор. На сегодняшний день для корейского языка даже не существует единого названия. До разделения страны в обиходе было название 조선말, однако сейчас данное слово, как основное наименование, используется лишь в Северной Корее. Название корейского языка в южной части полуострова – 한국어. Помимо имеющегося различия в наименовании языка, имеются и иные лексические, а также фонетические расхождения. Их наличие обусловлено тем, что, как было упомянуто выше, на территории Северной Кореи в основе литературного языка лежит пхеньянский диалект, в то время как официальным литературным языком Южной Кореи признан сеульский. Однако различие диалектов не является главной причиной сегодняшней ситуации в области корейского языка.

Таблица 1 – Примеры различий в лексическом составе

Южная Корея	Северная Корея	Перевод
주스	과일단물	Сок
도넛	가락지빵	Пончик
그룹	그루빠	Группа
아이스크림	얼음과자	Мороженое
피망	사자고추	Перец

로선	살결물	Лосьон
캐러멜	기름사탕	Карамель
안전벨트	결상끈	Ремень безопасности
친구	동무	Друг
골키퍼	문지기	Врагари
휴대폰	손전화	Телефон

С момента разделения Кореи на две независимых республики прошло уже более 70 лет. За этот период времени успела образоваться существенная разница в словарном составе языка двух государств. Стоит упомянуть, что с того времени правительство КНДР начало вести свою политику в отношении корейского языка. Постепенно из обихода стали изымать лексику китайского и японского происхождения, а также слова, заимствованные из других языков, заменяя их новыми лексическими единицами корейского происхождения. Однако, несмотря на это, в язык северокорейцев вошли слова из русского языка. Данная реформа только больше усилила дивергенцию языка, которая была неизбежна, исходя из сложившейся ситуации на тот период. В наше время между жителями Северной и Южной Кореи при общении нередки случаи недопонимания в связи с различиями в употребляемой лексике.

Таким образом, в отличие от Северной Кореи, где язык обогащался в большей степени словами корейского происхождения, язык жителей Южной Кореи пополнился и продолжает пополняться словами, заимствованными из других языков, так называемые *외래어*. Причины заимствования слов разнообразны: развитие социальной жизни, прогресс в науке и технике, а также различные связи и сближение с другими народами. Одним из результатов влияния других культур является заимствование нового слова вместе с непосредственно связанным предметом, явлением и др.

На данный момент огромную популярность в Южной Корее имеет английский язык. Знание языка даёт возможности в трудоустройстве, образовании и признании в обществе. Поэтому южнокорейцы с детства посещают курсы языка или занимаются с носителями. И хоть процент жителей Южной Кореи, свободно владеющих английским языком, на данный момент времени не так велик, в разговоре с любым корейцем вы будете часто слышать английские слова. Также мы это можем увидеть в текстах корейских песен, которые, в основном, не обходятся без пары фраз на английском языке.

Несмотря на такую популярность заимствованных слов само по себе выражение *«외래어»* (заимствованные слова) изучено не до конца и зачастую может быть спутано с *«외국어»* (иностранные слова). В данном случае можно было бы сказать, что разницы нет, учитывая тот факт, что заимствование не меняет факта того, что слово иностранное. Но, если заглянуть в толковый словарь корейских слов, то можно ощутить ту самую тонкую грань, разделяющую два данных понятия. Где говорится, что:

외래어 это – *«다른 나라에서 들어온 말로 국어처럼 쓰이는 단어»* [2]. Что переводится как: слова, заимствованные из других языков, употребляемые в своём языке наряду со словами родного языка. В то время как термин *외국어* имеет значение: *«다른 나라의 말»* [3]. А именно: язык, на котором говорят граждане, жители другой страны, другого государства.

Таким образом, хочется отметить, что *외래어* нельзя назвать абсолютным синонимом к слову *외국어*, и использование их в речи имеет различные оттенки. Например, *«이랏샤이마세»* (японский язык), *«봉수와»* (французский язык), *«차오»* (итальянский язык) являются исконно иностранными словами. В то время как *«버스, 택시, 뉴스, 라디오, 텔레비전»* являются заимствованными словами, не смотря на то, что многие корейцы могут с этим не согласиться. Связанно это со вхождением этих слов в язык после его образования и отсутствием данных вещей в культуре страны на период становления языка. Общение с использованием иностранных слов с жителями Южной Кореи, не получавших ранее образования на английском языке, будет трудным, однако контингент людей не знающих значения заимствованных слов будет не велик, у многих эти слова на слуху, и многие люди, не владеющие тем же английским (составляющего наибольшую часть заимствованных слов) употребляют их каждый день в бытовой жизни.

Таблица 2 – Часто используемые заимствованные слова

Заимствованное слово	Английское название	Заимствованное слово	Английское название
버스	bus	네트워크	network

«Иноязычное образование: опыт, инновации и перспективы»

라디오	radio	서비스	service
카드	card	샴푸	shampoo
컴퓨터	computer	피자	pizza
워터파크	water park	이메일	email
앱	app	케첩	ketchup
메모리	memory	아이돌	idol

Представленные выше слова не имеют как таковых аналогов в корейском языке, но также в корейском языке имеют место быть слова, такие как «모바일뱅킹, 플레이코치, 앤티크, 오픈카, 오디션, 에인절, 로브스터, 비즈니스, 케이크». В каком-то смысле их нельзя назвать заимствованными, так как не каждому корейцу они будут знакомы. В тесных кругах, связанных определенной тематикой, их используют, несмотря на то, что, так скажем, «непереводимой» сложности они за собой не несут. В особенности в последнее время, в связи с развитием англо-американизмов в Южной Корее, эти слова можно назвать «частично заимствованными словами»(준외래어). Со временем они могут ассимилироваться в язык и стать полноценными заимствованными словами и, возможно, даже заменить используемые на данное время корейские слова (если таковые имеются). Подобная тенденция может привести к тому, что язык утратит свой национальный колорит. Уже сейчас в корейском языке насчитывается немалое количество слов иностранного происхождения, что постепенно вытесняют исконно корейские слова аналогичного значения из лексикона современников.

Таблица 3 – Корейские слова и их аналоги заимствованных слов «외래어»

Корейское слово	Заемствованный аналог
춤	댄스
안내서	가이드북
화랑, 미술품진열실	갤러리
헛소리, 무의미한말	논센스
역동적이다	다이내믹하다
허가, 면허	라이센스
무의의	랜덤
순위, 등급	랭킹
비법	노하우
원격조종	리모우트콘트롤리모콘
교서정명서	메시지
보증인	스폰서보증인
세련되다	시크하다
결어	에필로그
기록문학	다큐멘터리
규정식	다이어트사식
매체	미디어
신비	미스터리
영웅	히어로
감각	센스
색안경	선글라스
공책	노트
열쇠	키
상자	박스

Говоря об англо-американизмах, можно отметить, что не все английские слова, используемые корейцами в повседневной жизни, могут быть понятны самим носителям английского языка. Другими словами, многие заимствованные слова не всегда сохраняют своё оригинальное значение. Значительная часть англо-американизмов либо частично сохраняет своё первоначальное значение, либо приобретает совершенное иное. Наравне с этим появляются так называемые «фабрикованные понятия». Это могут

быть также словосочетания, не имеющие смыслового значения и не использующиеся в английском языке в данной форме. Таким образом, иностранная лексика, подвергаясь изменениям, в частности сокращениям, обрела новый смысл, что привело к появлению «нового языка» - конглиш (Korean+English).

- 리모콘/리모트콘트롤 (remotcontrol) – Пульт дистанционного управления
- 파마(permanent) – Химическая завивка
- 프로/퍼센트(percent) – Проценты
- 워커(walker) – Обувь для скалолазания
- 서비스(service) – Бесплатно
- 개그맨(gagman) – Комедиант
- 탤런트(talent) – Актер или актриса на телевидении
- 샤프(sharp) – Механический карандаш
- 트레이닝(training) – Спортивный костюм
- 어플(application) – Приложения

Свою роль в пополнении корейского языка англо-американизмами сыграла и Япония, так как многие заимствования пришли в корейскую лексику именно из японского языка. Однако по причине того, что данные заимствования подверглись фонетическому изменению, изначально придя в японский язык, уже в корейском языке они и вовсе потеряли свой первоначальный вид. Данные слова могут сохранять своё оригинальное значение, а также приобретать абсолютно новое, могут иметь другое произношение, либо вовсе сокращаться для удобства произношения. С началом использования заимствованных слов в Южной Корее также начинают появляться так называемые «гибридные слова», которые, по сути, можно было бы назвать своего рода неологизмами. Но в случае с неологизмами, они представляют собой абсолютно новое слово, в то время как гибридные слова, путем объединения уже существующих слов, образуют новое. Этот феномен мы можем наблюдать как на примере сино-корейских слов, пришедших в корейский язык достаточно давно, так и среди набирающих популярность англо-американизмов. Например:

Таблица 4 – Примеры «гибридных» слов

Смешанное слово	Слова, взятые за основу	Перевод/Значение
대리운전	대리(代理)+운전(運轉)	Водитель
토박이	토(土)+박이	Местный, уроженец
문잡이	문(門)+잡이	Дверная ручка
쓰레기봉투	쓰레기+ 봉투(封套)	Мусорный пакет
목폴라	목+ 폴라(poloneck)	Водолазка
올빼미투어	올빼미+ 투어(tour)	Ночной тур
땅콩보트	땅콩+ 보트(boat)	Водный диван
보행벨트	보행+ 벨트(belt)	Пояс для ходьбы
다이어트약	다이어트 (diet)+ 약	Лекарства для диеты
몰래카메라	몰래+ 카메라(camera)	Скрытая камера
산타할아버지	산타(santa)+할아버지	Дед мороз
맞춤버스	맞춤+ 버스(bus)	Подходящий автобус
배꼽티	배꼽+ 티(tee)	Майка с открытым пупком
휴대폰	휴대+ 폰(phone)	Сотовый телефон
미시족	미시(missy)+족	Замужняя женщина не соответствующая статусу своим поведением или нарядом

Помимо вышеупомянутых заимствований из китайского и английского языков, корейский лексический состав также богат и словами, взятыми из многих других языков. Например, «말 - лошадь, 매 - лист, 송골매 - ястреб, 수라상 - обеденный стол короля» происходят от монгольского языка. А слова «호미 - мотыга, 수수 - сбор, 사돈 - сватья, 메주 - брожение, 가위 - ножницы» имеют маньчжурские корни. Часто используемые в обиходе слова «빵 – хлеб» и «담배 - сигареты» вовсе пришли в корейский язык из португальского языка. Стоит упомянуть и о французском языке: «고무 - каучук, 코르셋 - корсет, 모델 - модель» и т.д.

Развитие языка – это бесконечный процесс пополнения. Обогащение языка может

происходить, как и за счет образования новых слов, так и за счет заимствований из других языков. Хотя корейский язык и содержит в себе обширное количество лексики, имеющей китайские корни, в последнее время все больше и больше наблюдается тенденция внедрения западной культуры, в том числе и заимствований из европейских языков, в Корею. Явление англо-американизмов в корейском языке нельзя назвать неожиданным. Но, тем не менее, то, с какой скоростью английские слова заполняют корейский язык, заставляет беспокоиться. Данная тенденция может привести не к самым лучшим последствиям для самой культуры Кореи. Учитывая тесные политические и экономические отношения Республики Корея и Соединённых Штатов Америки, вполне естественно ожидать влияния и на сферу языка, но, в тоже время, корейский язык может утратить свой колорит и ценность, пренебрегая использованием заимствованных слов. Также это создает определенные сложности в переводе, связанные с тем, что те же заимствованные слова обрели новый оттенок, ассимилировавшись в корейском языке. На данный момент перед Кореей стоит цель не допустить абсолютного замещения исконно корейских слов заимствованными и предотвратить проникновение слов «мутантов» (конглиша) в деловые и официальные сферы. Сохранение колорита и уникальности языка является важным пунктом в поддержании самосознания народа, культуры и истории страны.

ЛИТЕРАТУРА

1. Виноградов В. А. Дивергенция // Лингвистический энциклопедический словарь / Главный редактор В. Н. Ярцева. — М.: Советская энциклопедия, 1990. — 685 с. — ISBN 5-85270-031-2.
2. <https://ko.dict.naver.com/#/search?query=외국어> - (дата обращения 21.10.2018)
3. <https://ko.dict.naver.com/#/search?query=외래어> - (дата обращения 21.10.2018)
4. Ян Наталия. Американизмы в корейском языке. Ташкент, 2010
5. А.В.Торкунов. История Кореи (Новое прочтение). Москва, 2003
6. Статья Михаленко А. О. Корейский дивергент, или *한국어의 남북 간 차이* - Режим доступа URL:<https://everything.kz/article/3562184-koreyskiy-divergent-ili> – (дата обращения 20.10.2018)
7. Ким В.Н., Пан Л.А., Цай Л.Д., Учебное пособие по дисциплине «Лексикология корейского языка». Ташкент, 2008
8. http://www.sunderella.zc.bz/bbs/skin/ggambo7002_board/print.php?id=writingc&no=3 - (дата обращения 19.10.2018)
9. <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:http://doling.tistory.com/510> - (дата обращения 20.10.2018)
10. <https://m.blog.naver.com/PostView.nhn?blogId=kkwvenus&logNo=220712575744&proxyReferer=https%3A%2F%2Fwww.google.kz%2F> - (дата обращения 20.10.2018)

ӨЖ 81

Бүркітбай Г.Ж.,

Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ
ф.ғ.к., профессор,
Алматы, Қазақстан
e-mail: gjbi@mail.ru

Аманжол С.Т.,

Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ
магистр, аға оқытушы
Алматы, Қазақстан
e-mail: saltanat101@mail.ru

АРАБ ТІЛ БІЛІМІНДЕГІ ГРАММАТИКА МӘСЕЛЕСІ

Түйін: Мақалада араб тілінің грамматикасының қалыптасуы мен терминдерін қазақ тіліне аудару мәселелері қарастырылады. Бұл ретте араб және қазақ тілдерінің типологиялық жағынан ерекшеліктерін де ескеру қажет. Тілдердің морфологиялық классификациясы бойынша араб тілі – флективті, қазақ тілі агглютинативті тілдерге жатады. Әсіресе, араб етістіктерінің баптарын қазақ тіліне аудару өзекті мәселенің бірі болып табылады. Баптар дегеніміз – түбір етістіктің мағыналық, сан, сапа, қимыл бағдары, халы тұрғыдан өзгеріп тұратын, семит тілдеріне тән туынды етістіктер тобы. Араб тілінде етістіктің отыз бестен астам бабы бар, олардың жиырма екі бабы жиі қолданылады. Кеңес дәуіріндегі кейбір лингвисттер араб тіліндегі етістіктің баптарын рим цифры бойынша топтастырды. Мақалада араб грамматикалық терминдерін қазақ тіліне аудару барысы да талданады.

Кілт сөздер: грамматикалық терминдер, араб тілі, қазақ тілі, морфологиялық типология, сөзжасам, терминология

Burkitbay G.,

prof. of Ablai Khan KazUIRandWL,

Almaty, Kazakhstan

e-mail: gjbi@mail.ru

Amanzhol S.,

Master of Arts of Ablai Khan KazUIRandWL,

Almaty, Kazakhstan

e-mail: saltanat101@mail.ru

Abstract: The article concerned with the problems of translating grammatical terms of Arabic language into the Kazakh language. In particular, the translation of the terms of the Arab verbs into the Kazakh language is the most relevant. There are more than thirty-five types of verbs in Arabic, but the most frequently used are twenty two. According to morphological typology Arabic language belongs to inflectional languages and Kazakh language belongs to agglutinative languages. Each language has its own specificity of word formation, therefore this feature plays its part in terminology too. The article also analyzes the methods of translating grammatical terms of the Arabic language into the Kazakh language.

Keywords: Arabic language, Kazakh language, morphological typology, grammatical terms, word formation, terminology

Қазақстан Республикасының тәуелсіздігі әлемдік қауымдастық деңгейінде халықаралық байланыстарға жол ашты. Осы ретте араб елдерімен арадағы мемлекетаралық қатынастардың, өзара саяси-экономикалық, әлеуметтік-мәдени байланыстардың дамуына мүмкіндік туып отыр. Қазіргі таңда араб тілі шығыс тілдері қатарында жоғары оқу орындарында оқытылуда. Күнделікті қажеттіліктен туындаған ғылыми-әдістемелік еңбектердің, екітілді сөздіктердің тапшылығы қазақ және араб тілдерін салыстыра және салғастыра қарастыруды міндеттейді.

Жаһандық кеңістікті қалыптастыруда ел өмірінің барлық салалары бойынша теңдессіз халықаралық қарым-қатынасты дамытуда тілдің мәдениетаралық қарым-қатынастың ықпалды құралы ретінде басым болуы шет тілдік білім беру жүйесінің дамуын ынталандырды. Осы орайда шет тілдік білімнің заманауи маманы кәсіби біліктілігінің міндетті құрамдас бөлігі ретінде есептеліп, заманауи көпмәдениетті әлем жағдайында басқа лингвомәдени ортаның өкілдерімен өзара түсіністікке және өзара қарым-қатынасқа қол жеткізуге қабілеті бар жаңа формациядағы мамандарды даярлау үшін тиімді тәсіл ретінде танылды [1].

Басқа тілдің жүйелік-құрылымдық ерекшеліктерін түсіну үшін, оның грамматикалық сөз зерттеу әдістері арқылы қандай сөз табы берілетіндігін толық білу керек. Сөз табына топтастыру барлық тілде де белгілі бір грамматикалық жүйе заңдылықтарына негізделетіні сөзсіз. Грамматика ауқымын морфология және синтаксиспен шектемей, оның аясын сөзжасамдық, фонологиялық деңгейлермен кеңейте отырып зерттеу үрдісі қалыптасқан. Араб тілі грамматикасы морфология мен синтаксистен тұрады. Дәстүрлі араб тілінің «عربى» [‘илму-л-қауа’иду-л-’арабия] – грамматикалық заңдылықтары сөз таптарын есім, етістік, көмекші сөз деп үш топқа жіктеп зерттейді. Бұл үрдіс – VII ғ. «اللا» [әл-ләхн] – сөйлеу элементтері арасындағы дағдылы синтаксистік байланыстың бұзылуы [2, 16 б.] негізінде қалыптасқан.

Араб тілі «العلم» [илму-с-сарф] – морфологиясы сөздің тұлғалық түрленіп және мағыналық өзгеру ерекшеліктерін сөйлемге еңбес бұрын, ал «العلم» [илму-н-наху] – синтаксис сөзді сөйлемге енгеннен кейін зерттейтін ғылым. Араб тіл білімінде зерттеу жұмыстары алғашында Басрада, кейін Куфада жүзеге асты. Соның нәтижесінде Басра және Куфа мектептері пайда болды.

Сөздерді белгілі бір топқа жатқызу б.з.д. IV ғ. Аристотель, әл-Фараби, Панини, Яска және грек, үнді, араб ғалымдары еңбектерінен бастау алатын дәстүр болса да күні бүгінге дейін сөздерді тапқа бөлу жалпы тіл білімінің даулы мәселесіне айналып отыр. Сөз табы кез-келген тіл грамматикасында анағұрлым жалпы және өте маңызды категория болғандықтан, тілдердің грамматикалық сипаты олардағы сөз таптары жайында сұрақтарды анықтаудан басталады.

Араб тіл білімінің тарихи кезеңі сегіз ғасырға созылып, VIII-XV ғасыр аралықтарын қамтиды. Араб грамматикасының негізін салған халиф Әли араб тіліндегі сөздерді үш сөз табына алғаш бөледі: есім сөз, етістік және көмекші сөздер. Оның бұл ойын жалғастырып дамытқан Әбу әл-Асуад ад-Дуали. Әбу әл-Асуадтың араб тіл білімінде диакритикалық нүктелер мен қаракаттардың авторы ретінде белгілі.

Әбу әл-Асуадтың шәкірті Әбу Амра ибн Умара ас-Сақафи араб тілін жетік меңгерген. Ол «عجمال» («Жинақ») және «للمعلم» немесе «الامال» («Толықтыру») деп аталатын екі грамматикалық еңбек жазған. Ал оның екі шәкірті Халил ибн Ахмад пен Сибауейхи – араб тіл білімінде сақталған ең көне филологиялық еңбектердің авторлары. Араб тілі грамматикасының іргетасы болып табылатын Сибауейхидің «باتكلم» ас-Сақафидің «عجمال» еңбегіне негізделіп жасалған деген тұжырымдамалар бар.

Араб тіл білімінде $\text{ع م ل ا ط ا م ن ا ل ا}$ [«илму-л-анмату-л-луғауи】 термині лингвистикалық типология мағынасын береді. Ал тіл біліміндегі тағы бір мағынасы тілдік материалдарды ұйымдастыру ұстанымы болып табылады. Салғастырмалы типология типтер арасындағы айырмашылықтарды үйретуде туындаған қиыншылықтардағы түсінік пен олардың арасындағы өзгешеліктерді тауып, бір-бірімен бетпе-бет кездестіреді. Типологиялық тұрғыда есімдік пен сан есімді жеке сөз табы ретінде қарастыру күмәнді деп есептеледі.

Салғастырмалы типология типтер арасындағы айырмашылықтарды үйретуде туындаған қиыншылықтардағы түсінік пен олардың арасындағы өзгешеліктерді тауып, бір-бірімен бетпе-бет кездестіреді [3, 41 б.].

Морфологиялық белгілеріне қарап сөз табына бөлу негізінен дәстүрлі еуропалық тіл біліміне тән. Сөз табына топтастыру барлық тілдерде белгілі семантикалық заңдылықтарға негізделеді. Әр түрлі тілдерде сөз табының құрамы түрліше болып келеді. Қазақ тілінде Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі А.Байтұрсынов атындағы Тіл білімі институты 2002 жылы шығарған «Қазақ грамматикасы. Фонетика, сөзжасам, морфология, синтаксис» ұжымдық еңбекте сөздердің грамматикалық сипаттары мен белгілері негіз болған сөз табының 10 түрі берілген. Олар: зат есім, сын есім, сан есім, есімдік, үстеу, етістік, еліктеу сөздер, шылаулар, одағай, модаль сөздер [4, 440 б.].

Дәстүрлі араб тілі грамматикасында сөз таптарын есім сөз, етістік және көмекші сөз деп үш топқа жіктеп, сөздің жасалу тәсіліне, грамматикалық формаларына, сөз таптарына бөліну ерекшеліктеріне қарай зерттеу үрдісі VII ғ. қалыптасқан. Сан есім, есімдік және зат есім мен сын есімнің өзгеруі синтаксис -

ع م ل ا ح ن ل ا бөлімінде қарастырылады. Араб тілінде көмекші сөздер сөз табында аталғанымен, жеке тұрғанда толық мағынасы болмағандықтан, олардың түрлері мен қолдану ережелері ع م ل ا ح ن ل ا синтаксис бөлімінде қарастырылады.

Есімдер мен етістіктер сөзжасамдық тұрғыдан бір-бірінен түрленетін немесе түрленбейтін өзгешелігіне байланысты көмекші сөздерден ерекшеленеді. Мағыналық жағынан есімдер мезгілмен байланысып жатса, көмекші сөздер оларға мағыналық реңк беру қызметін атқарады [5, 10 б.].

Дәстүрлі араб тілінің морфология бөлімінде, негізінен, етістіктер қарастырылады. Сондықтан, мақала аясында да араб етістігін қазақ тілді аудиторияға түсіндіру мақсатындағы маңызды шарттардың бірі араб грамматикалық теминдерін қазақ тіліне аудару мәселесіне де тоқталмақпыз. Араб тілінде етістіктің инфинитиві жоқ, сондықтан түбір етістік ретінде шартты түр де өткен шақтағы ер тегі (музаккар) тұлғалы етістіктің III жағының жекеше түрі қабылданған. Осы бағытты негізге ала отырып, етістіктің қазақ тіліндегі аудармасын да жедел өткен шақ формасымен беру дұрыс деп санаймыз. Өйткені, кейбір отандық арабтанушы әріптестеріміз баламасын ұсынып жүрген қазақ тіліндегі тұйық етістік мағынасы араб тілінде етістіктен жасалған есім сөз – масдар мағынасына сәйкес келеді. Бұл ретте араб және қазақ тілдерінің типологиялық жағынан ерекшеліктерін де ескеру қажет. Тілдердің морфологиялық классификациясы бойынша араб тілі – флективті, қазақ тілі агглютинативті тілдерге жатады. Аталмыш ерекшеліктерді назарға ала отырып, араб етістігінің баптарына қатысты терминдерді қазақ тіліне аудару үлгілерін араб тіліндегі төл атаулары мен кеңестік дәуірдегі шығыстанушылардың топтастыру тәсіліне талдау жасай отырып, нақтылаймыз.

Алдымен, араб етістігінің морфологиялық белгілерін ажырата білуіміз қажет:

1. етістікте уақыт, шақ және жақ мағыналары бар;
2. етістік түр (жекеше, екілік, көпше) бойынша өзгереді түр;
3. етістік соңында ة – та-марбута жазылмайды;
4. етістіктің соңғы әрпіне тануин жалғауы жалғанбайды;
5. етістікке ل -әл артиклі қосылмайды;
6. етістіктің алдына ك م ل ا ف و ر ح көмекші сөздер келмейді;
7. етістік қаратпа сөз ретінде қолданылмайды;
8. етістіктің түбірінің соңғы әрпіне дамма (y), фатха (a), сукун (дауыссыздық) харакаттары қойылады, бірақ кесра (и) харакаты қойылмайды.

Араб тіліндегі етістіктер шақ, түр, тек, жақ категориялары бойынша өзгереді

1. шақ бойынша:

- а) ي م ل ا ل ع ف ل ا – өткен шақ
- ә) ع م ل ا ل ع ف ل ا – осы шақ
- б) ر م ل ا ل ع ف – бұйрық рай

2. түрі бойынша:

- а) ك م ل ا – жекеше түр

ә) ءَيِّنْتَلْ – екілік түр

б) كُفِّرْتَلْ – көпше түр

3.тегі бойынша:

а) اءَرَّكْتُمْلَا – ер тегі

ә) اءَتْنُوْمْلَا – әйел тегі

4.жағына қарай:

а) اءَمَلْكَتْمْلَا – I жақ

ә) اءَبْطَاخْمْلَا – II жақ

б) اءَبِيءَاغْلَا – III жақ болып түрленеді

Ә) Араб тілінде іс-әрекетті орындаушының аталып, яки аталмауына байланысты етістік негізгі етіс және ырықсыз етіс болып екіге бөлінеді.

1. Қимылдың іс-әрекетті орындаушыға немесе затқа қатысын анық білдіретін етістіктің түрі $لُوُوْءُءَمَلْءَلْءَعْفَلْ$ – негізгі етіс деп аталады.

2. Қимыл иесі аталмай, тек орындалған іс-әрекет көрсетілетін етістіктің түрі $لُوُوْءُءَمَلْءَلْءَعْفَلْ$ – ырықсыз етіс деп аталады.

Б) Араб тілінде етістік тікелей объектіні керек ету, я керек етпеуіне байланысты салт және сабақты болып екіге бөлінеді.

1. $لَمَزَالْءَلْءَعْفَلْ$ – салт етістік

2. $لَمَدَّءَعْتَمَلْءَلْءَعْفَلْ$ – сабақты етістік

В) Араб тілінде етістік тұлғасына қарай түбір және туынды етістік болып екіге бөлінеді.

1. $لَمَدَّرْءَمَلْءَلْءَعْفَلْ$ – түбір етістік өз ішінде екіге бөлінеді:

а) $لَمَدَّرْءَمَلْءَلْءَعْفَلْ$ – үш әріпті түбір етістік

Ескерту: Араб тілінде $لَمَدَّرْءَمَلْءَلْءَعْفَلْ$ түбір етістігінің үлгісі ретінде $لَمَدَّرْءَمَلْءَلْءَعْفَلْ$ қолданылады. Сондықтан үлгі бойынша түбірдің:

бірінші әрпі $لَمَدَّرْءَمَلْءَلْءَعْفَلْ$ – а

екінші әрпі $لَمَدَّرْءَمَلْءَلْءَعْفَلْ$ – р

үшінші әрпі $لَمَدَّرْءَمَلْءَلْءَعْفَلْ$ – м

Мысалы: $لَمَدَّرْءَمَلْءَلْءَعْفَلْ$ ($لَمَدَّرْءَمَلْءَلْءَعْفَلْ$ – а – к)

ә) $لَمَدَّرْءَمَلْءَلْءَعْفَلْ$ – төрт әріпті түбір етістік.

Мысалы: $لَمَدَّرْءَمَلْءَلْءَعْفَلْ$ – сілкіді

Ескерту: Араб тілінде $لَمَدَّرْءَمَلْءَلْءَعْفَلْ$ түбір етістігінің үлгісі ретінде $لَمَدَّرْءَمَلْءَلْءَعْفَلْ$ қолданылады.

Сондықтан үлгі бойынша түбірдің:

бірінші әрпі $لَمَدَّرْءَمَلْءَلْءَعْفَلْ$ – а

екінші әрпі $لَمَدَّرْءَمَلْءَلْءَعْفَلْ$ – р

үшінші әрпі $لَمَدَّرْءَمَلْءَلْءَعْفَلْ$ – м

төртінші әрпі $لَمَدَّرْءَمَلْءَلْءَعْفَلْ$ – л

Мысалы: $لَمَدَّرْءَمَلْءَلْءَعْفَلْ$ ($لَمَدَّرْءَمَلْءَلْءَعْفَلْ$ – а – р – м – л)

2. $لَمَدَّرْءَمَلْءَلْءَعْفَلْ$ – туынды етістік түбір етістікке кейбір қосымша әріптердің қосылуы арқылы жасалады. Туынды етістік те екіге бөлінеді:

а) $لَمَدَّرْءَمَلْءَلْءَعْفَلْ$ – үш әріпті түбір етістікке кейбір қосымша әріптердің қосылуы арқылы жасалған туынды етістіктер:

Мысалы: $لَمَدَّرْءَمَلْءَلْءَعْفَلْ$ – шығарды, $لَمَدَّرْءَمَلْءَلْءَعْفَلْ$ – жазысты, $لَمَدَّرْءَمَلْءَلْءَعْفَلْ$ – жиналды

ә) $لَمَدَّرْءَمَلْءَلْءَعْفَلْ$ – төрт әріпті түбір етістікке кейбір қосымша әріптердің қосылуы арқылы жасалған туынды етістіктер:

Мысалы: $لَمَدَّرْءَمَلْءَلْءَعْفَلْ$ – аударылды, $لَمَدَّرْءَمَلْءَلْءَعْفَلْ$ – тыныштанды, $لَمَدَّرْءَمَلْءَلْءَعْفَلْ$ – жұбанды.

Г. Араб тілінде етістіктер құрылысы жағынан толымды және толымсыз болып екіге бөлінеді.

1. $لَمَدَّرْءَمَلْءَلْءَعْفَلْ$ – толымды етістік өз ішінде үшке бөлінеді:

а) $لَمَدَّرْءَمَلْءَلْءَعْفَلْ$ – дұрыс етістік

Мысалы: $لَمَدَّرْءَمَلْءَلْءَعْفَلْ$ – жазды, $لَمَدَّرْءَمَلْءَلْءَعْفَلْ$ – шықты, $لَمَدَّرْءَمَلْءَلْءَعْفَلْ$ – кетті

ә) $لَمَدَّرْءَمَلْءَلْءَعْفَلْ$ – хамзалы етістік

Мысалы: $لَمَدَّرْءَمَلْءَلْءَعْفَلْ$ – оқыды, $لَمَدَّرْءَمَلْءَلْءَعْفَلْ$ – сұрады, $لَمَدَّرْءَمَلْءَلْءَعْفَلْ$ – аман болды

б) $لَمَدَّرْءَمَلْءَلْءَعْفَلْ$ – қосарланған етістік

Мысалы: $لَمَدَّرْءَمَلْءَلْءَعْفَلْ$ – есептеді, $لَمَدَّرْءَمَلْءَلْءَعْفَلْ$ – жарды, $لَمَدَّرْءَمَلْءَلْءَعْفَلْ$ – қашты

2) $لَمَدَّرْءَمَلْءَلْءَعْفَلْ$ – толымсыз етістік өз ішінде төртке бөлінеді:

а) $لَمَدَّرْءَمَلْءَلْءَعْفَلْ$ – ұқсас етістік

Мысалы: فَقَو - тұрды, دَجَو - тауып алды, سَبَبِي - кепті, құрғады

ә) فَوَجَّأَلْ عَفَلَا бос етістік

Мысалы: فَاحْ - қорықты, فَاطِرْ - ұшты, فَاطِرْ - айтты

б) صُقَّأَنْزَلْ عَفَلَا “нақыс” етістік

Мысалы: أَذَعْ - жүгірді, أَكَّ - киінді, أَكَّ - кездесті, أَقَلَّ -

в) فِي فَلَإَلْ عَفَلَا мүлде толымсыз етістік өз ішінде екіге бөлінеді:

نُورُقْمَلْ أَفِي فَلَإَلْ عَفَلَا

Баптар дегеніміз – түбір етістіктің мағыналық (сан, сапа, қимыл бағдары, халы) тұрғыдан өзгеріп тұратын, семит тілдеріне тән туынды етістіктер тобы.

Араб тілінде етістіктің отыз бестен астам бабы бар, олардың жиырма екі бабы жиі қолданылады. Оның ішінде:

алты бабы بُأَوْبَأَدْرَجُمَلْ أَيِّثَالْثَلَا لْ عَفَلَا – үш әріпті түбір етістіктің баптары;

бір бабы بُأَوْبَأَلْ عَفَلَا إِدْرَجُمَلْ أَيِّ عَابُرَلْ – төрт әріпті түбір етістіктің бабы;

он екі бабы بُأَوْبَأَهِي فَيْدِي زَمَلْ أَيِّثَالْثَلَا لْ عَفَلَا – үш әріпті түбір етістікке кейбір әріптердің қосылуы арқылы жасалған туынды етістіктің баптары;

үш бабы بُأَوْبَأَهِي فَي – төрт әріпті түбір етістікке кейбір әріптердің қосылуы арқылы жасалған туынды етістіктің баптары.

Түбір етістікке кейбір қосымша әріптердің қосылуы арқылы туынды етістіктің баптары жасалады. Олардың атаулары сол баптағы етістіктен жасалған есімге – масдарына байланысты аталады. Олар екіге бөлінеді:

1. Үш әріпті түбір етістікке кейбір қосымша әріптердің қосылуы арқылы жасалған туынды етістіктер يُثَالْثَلَا لْ عَفَلَا إِهِي فَي دِي زَمَلْ деп аталады.

2. Төрт әріпті түбір етістікке кейбір қосымша әріптердің қосылуы арқылы жасалған туынды етістіктер يُثَالْثَلَا لْ عَفَلَا إِهِي فَي دِي زَمَلْ деп аталады.

Араб тіліндегі қосымша он әріпті أَهِي نَوْمَتَلْ أَسْ сөзіне жинақтаған.

Араб тілінде لْ عَفَلَا إِدْرَجُمَلْ أَيِّثَالْثَلَا – үш әріпті түбір етістік деп аталады.

لْ عَفَلَا إِدْرَجُمَلْ أَيِّثَالْثَلَا етістігінің أَفْ мен لْ عَفَلَا إِدْرَجُمَلْ أَيِّثَالْثَلَا етістігінің екі екеуі де өзгеріп отыруына байланысты алты бапқа бөлінеді [6.]. Кеңестік шығыстанудың зерттеулері бойынша қабылданған рим цифрімен топтастырғанда бұлардың алтауы да I бапқа жатады [7]. Үш әріпті түбір етістікке кейде бір, кейде екі, кейде үш қосымша әріптің қосылуы арқылы туынды етістіктің баптары жасалады.

Тіл білімінде يَلْبَاقَاتَلْ - салғастырмалы бағдар екі тілдік типтің түбегейлі, астарлы, ең таңдамалы сипаттамасымен жұмыс істеуге мүмкіндік беретін шет тілін оқыту мен ана тілінің жалпы тіл біліміндегі сырын талдаудың тиімді әдістемесі. Салғастырмалы-типологиялық тіл білімінің мақсаты – салғастырылушы тілдердегі маңызды, елеулі, мәнді ерекшеліктерін талдап, толық, дәл, жете танып білу, түсіну, пайымдау мен аңғару.

Типология – тікелей тіл теориясымен байланысты ғылым. Ал құрылымдық типологиялық сараптама – салғастырмалы және салыстырмалы әдістердің біржақтылығын жою үшін шақырылған дескриптивті және құрылымдық тіл білімі шеңберінде пайда болған әдіс [8, 71 б.].

Тілдердің құрылымдық ерекшеліктерін типологиялық салғастыру сол тілде қалыптасқан дәстүрлі грамматикалық категорияларды зерттеу ерекшеліктерінен басталатынына араб тіл біліміндегі дәстүрлі грамматикалық терминдерін қазақ тіліне аудару тәсілдерін талдау барысында дәлелденді.

ӘДЕБИЕТ

1. Кунанбаева С.С. Теория и практика современного иноязычного образования. - Алматы, 2010. – 344 с.
2. 1987. - 506. فرصم. فرصم لملع. نينسح دوعسلا وبأ د. ص.
3. 1992. - 379. ص. بيرغ قبتكم: قره اقل - . قمي اسلا تاغلل او ثارتلا عوض يف نراقم يخيراتل خدم: قبيرعلا قغللا لملع.
4. Қазақ грамматикасы. Фонетика, сөзжасам, морфология, синтаксис. – Астана, 2002. -784 б.
5. Рима С.А. Двойное членение частей речи в языках с развитым морфологическим строем. (на материале арабского и русского языков): дисс. ... к.ф.н. -М., 2001. -246 с.
6. Бүркітбай Г.Ж., Еллек Х. Араб тілінің морфологиясы - Алматы, 2000. -190 б.
7. Гранде Б. М. Курс арабской грамматики в сравнительно-историческом освещении. -М.: РАН «Восточная литература», 2001. -585 с.
8. Калиев Ф. Тіл білімі терминдерінің түсіндірме сөздігі. -Алматы: Сөздік-Словарь, 2005. - 439 б.

Борзенко М.Г.,
Магистрант КазУМОиМЯ имени Абылай хана
Специальность «6М021000- Иностранная филология»
Алматы, Казахстан
e-mail: kernolain@mail.ru

ОСНОВНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ СОВРЕМЕННЫХ НЕМЕЦКИХ МЕДИАТЕКСТОВ СОЦИАЛЬНОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ

Аннотация: Актуальность данной статьи обосновывается тем, что для адекватного восприятия и интерпретации современных немецких медиатекстов социальной направленности необходимо определить положение немецких СМИ и немецкой прессы в целом и выявить медиальные особенности немецких медиатекстов в частности. В статье представлена краткая история появления термина «медиатекст», его корреляция с медиадискурсом, выявлены основные категории медиатекста, приведен анализ взглядов отечественных и зарубежных исследователей. Основное внимание уделяется исследованию современных немецких СМИ.

Ключевые слова: медиатекст, медиадискурс, медиалингвистика, категории медиатекста, Интернет-СМИ, «левые» газеты, «правые» газеты, прецедентные имена, прецедентные ситуации, беженцы, политика.

Borzenko M.G.,
Postgraduate of Foreign Philology of
Ablai Khan KazUIRandWL
Almaty, Kazakhstan
E-mail: kernolain@mail.ru

MAIN CHARACTERISTICS OF MODERN GERMAN MEDIA TEXTS OF SOCIAL ORIENTATION

Abstract: Topicality of this paper is justified by the fact that for an adequate perception and interpretation of modern German social media texts it is necessary to determine the position of the German media and the German press in general and to identify the medial features of German media texts in particular. The article presents a brief history of the emergence of the term “media text”, its correlation with media discourse, identifies the main categories of media text, provides an analysis of the statements of domestic and foreign researchers. In this paper we examine peculiarities of modern German media.

Keywords: media text, media discourse, media linguistics, media text categories, online media, left-wing newspapers, right-wing newspapers, refugees, politics, precedent names, precedent situations.

Невозможно представить жизнь современного человека без Интернета и телевидения, без радио и современных средств коммуникаций, с помощью которых люди оперативно узнают самые свежие и актуальные новости и могут за считанные секунды информировать друг друга о тех или иных событиях. В связи с бурным развитием современной медиасферы Интернет, к примеру, приобрел такую популярность, что сегодня является не только средством общения и передачи информации, но и средством манипуляции общественным сознанием. Становится очевидно, что СМИ, а также их продукты— медиатексты приобретают огромное значение в жизни общества.

По мнению немецкого социолога Н. Лумана, реальность сегодня конструируется средствами массовой информации, и почти всё, что мы знаем о мире, мы получаем посредством СМИ [1]. Таким образом, СМИ выступают и как инструмент власти, и как орудие осуществления информационного диктата, и как способ когнитивной обработки социума и индивида с целью формирования особой картины мира.

В 1990-е гг. в англоязычной научной литературе и появился термин «**медиатекст**», который буквально сразу же получил распространение в национальных медиадискурсах и международных академических кругах [2, с. 35].

Изменения в коммуникативных процессах конца XX - начала XXI в., отражающие мощное воздействие на реальную жизнь современных массмедиа, актуализировали проблемы, связанные с пониманием медиатекста. Наиболее востребованный для обозначения текстов массовой коммуникации термин «медиатекст» вообрал в себя параллельные, взаимозаменяемые или пересекающиеся феномены - массово-коммуникативный текст, массмедийный текст, журналистский текст, публицистический текст, газетный текст, телетекст, рекламный текст, PR-текст, интернет-текст и т.д. Следует отметить, что смысловое наполнение термина медиа (от лат. “media”, “medium” - средство, способ, посредник) позволяет называть медиатекстом любой носитель информации, начиная от наскальных рисунков, традиционных книг, произведений искусства и заканчивая суперсовременными феноменами технического прогресса. Однако, как обобщающий термин медиатекст закрепился именно за текстами массовой коммуникации. По-

видимому, свою объяснительную силу термин обретает при интерпретации медиатекста как совокупного продукта трех глобальных подсистем массовой коммуникации: журналистики, PR и рекламы.

Российский ученый **Г.Я. Солганик** дает медиатексту следующее определение: это разновидность текста, принадлежащая массовой информации, характеризующаяся особым типом автора (принципиальное совпадение производителя речи и ее субъекта), специфической текстовой модальностью (открытая речь, многообразное проявление авторского Я), рассчитанная на массовую аудиторию». Иначе говоря, **медиатекст** — это текст любого медийного вида и жанра, благодаря которому осуществляется речевое общение в сфере массовых коммуникаций. Из этого следует, что медиатекст выражает более общую сущность таких понятий массовой коммуникации, как журналистский текст, публицистический текст, рекламный текст, телевизионный текст, Интернет-текст, радиопередача, специальный репортаж [3, с. 28].

Сегодня медиатекст приобрел статус базовой категории в медиалингвистике, медиастилистике, медиакультуре, медиаобразовании (Т.Г. Добросклонская, Г.Я. Солганик, А.В. Федорова и др.). С точки зрения социалингвистики и функциональной стилистики медиатексты изучали такие ученые, как А. Белл, Т.ван Дейк, М. Монтгомери, Н. Фейерклаф, Р. Фаулер. Отметим, что значительный вклад в становление и развитие теории медиатекста внесли такие отечественные и зарубежные ученые, как Н.Б. Кириллова (медиакультура), Г.Я. Солганик (лингвистика речи), Сметанина С.И. (медиатекст в системе культуры), Гиздатов Г.Г. (когнитивные стратегии медиадискурса), Ахатова Б.А. (казахстанский медиадискурс), Чичерина Н.В. (типология медиатекстов), М. Ю. Казак (типологические свойства медиатекстов); Р.Хоггарт, С.Холл, Ф.Хартманн (специфика анализа медиатекста); Артаманова Ю.Д., Кузнецов, В.Г., Богин Г.И. (герменевтика текстов СМИ).

Так, например, Т.Г. Добросклонская предложила объединить исследования медиатекстов в особую дисциплину – **медиалингвистику**, рамки которой обеспечивают системный научный подход к изучению языка СМИ, а также позволяют выделить в качестве основной категории анализа **медиатекст** [4, с.120].

Особенностью медиатекста является то, что он интегрирует в коммуникативное целое разные семиотические коды (вербальные, невербальные). Например, в традиционных газетных публикациях сегодня используются и фотографии, и таблицы, и графическое, и шрифтовое оформление. Об этом в своих исследованиях пишет и **Г.Я. Засурский**: «Сегодня медиатекст в каком-то смысле больше, чем текст. Это и графика, которую используют для того, чтобы сделать текст более разносторонним и более точным, это и звуковое его воплощение, и связанность его с объектом рассмотрения, о котором идет речь. Медиатекст приобретает известные универсальные черты. Особенность медиатекста в том, что он может быть включен в разные медийные структуры» [5, с.35]. Ученый придает особую важность способности вербального звучания, визуального и многослойного медиатекста, энергия которого резко возрастает в условиях конвергенции. Отметим, что основными категориями медиатекста являются *медийность* (создание текста с помощью медиасредств, таких как радио, телевидение, Интернет, печатные издания), *массовость* (как при создании, так и при потреблении), *интегративность или поликодовость* (объединение в коммуникативное целое различных семиотических кодов).

Ю.В. Рождественский отмечал, что особенность медиапродукта связана с изменением статуса классического произведения и определяется внешними условиями его существования [6]. Итак, специфика медиатекста определяется внешними условиями его существования, к которым относятся:

- особый тип и характер информации, транслируемой средством массовой информации;
- одноразовость, невозпроизводимость информации;
- коллективное производство медиатекста;
- опосредованность общения и особый характер обратной связи;
- значимость технических средств, посредством которых транслируется сообщение;
- экономический фактор, определяющий идеологию издания, влияющий на его содержание и технологическое воплощение

На данный момент отсутствует общепринятая классификация медиатекстов. Тем не менее, можно классифицировать их исходя из классической модели коммуникации, предложенной американским политологом Г. Лассуэллом: кто (автор) — что сообщает (текст) — по какому каналу (канал распространения) – кому (адресат) — с каким эффектом. Т.Г.

Добросклонская также предлагает систему параметров, учитывая которые, можно составить объективную **классификацию медиатекстов**, затрагивающих как технологические, так и лингвоформатные особенности [4, с.150]:

- по способу производства текста (авторский и коллегиальный);
- по форме создания и воспроизведения (устная, письменная: напечатанное в газете интервью –

текст устный по форме создания и письменный по форме воспроизведения.);

- по каналу распространения (печать, радио и телевидение, Интернет);
- по функционально-жанровому типу текста (заметка, статья, новости, интервью, реклама, ток-шоу, эссе);
- по тематической доминанте (медиаэпохи: политика, бизнес, спорт, культура, погода, новости международной и региональной жизни экономика, спорт, культура).

Следовательно, опираясь на данную классификацию можно охарактеризовать медиатексты, в том числе и немецкие, следующим образом:

- 1) по способу производства – коллегияльные
- 2) по форме воспроизведения-письменные, хотя по форме создания- устные;
- 3) по каналу распространения- Интернет-СМИ;
- 4) по функционально-жанровому типу текста - новости
- 5) по тематической доминанте- общество, политика

Однозначно, самым оперативным средством передачи информации является Интернет, самым популярным и наиболее актуальным источником информации – телевидение. Что касается печатных средств массовой информации (газеты и журналы), они отличаются аналитикой и устоявшейся системой жанров (репортаж, корреспонденция, заметка), с широким комплексом выразительных и изобразительных средств: фотографии, таблицы, различные стили текстов [7, с. 358].

Специфика Интернет-СМИ связана с возможностью обратной связи и непосредственного участия адресата в процессе коммуникации (*интерактивность*), использованием различных элементов в едином смысловом пространстве (*модульность*), а также *конвергенцией*, приводящей к созданию гибридных форм текста. Однако в Интернете есть как официальные источники информации (сайты государственных учреждений, телеканалов, электронные версии газет), так и неофициальные, например, блоги.

По функционально-жанровому типу текста выделяют несколько групп жанров традиционных журналистских текстов – информационные, аналитические и художественно публицистические, а также рекламные жанры и рг-жанры. Они всецело распространяются на все виды СМИ. Так, например, и на радио, и на телевидении, и в газетах наиболее актуальными являются информационные жанры — заметка, интервью, отчет, расширенная информация [7, с.365].

Важно отметить, что особенностью современного медиадискурса является процесс диффузии жанровых форм и их конвергенции (контаминации) – происходит смешение жанров (заметка и комментарий, репортаж и корреспонденция).

Уже сегодня журналисты все реже используют художественно публицистические или аналитические группы жанров. К примеру, из журналистики исчезли такие жанры, как фельетон, памфлет, очерк. Проблему сращивания текстов журналистики и PR, смешения и изменения границ традиционных жанров признают и редакторы СМИ, утверждая, что в некоторых случаях бывает проблематично определить тот или иной тип публикации в газете. Особенно ярко процесс диффузии жанров происходит в Интернет-СМИ (электронные версии газет, информационные агентства) и газетах [8, с. 254].

В Германии, в отличие от Казахстана, нет закона о средствах массовой информации. Главным гарантом свободы слова, печати и информации является Основной закон. § 1 ст. 5-й конституции, в частности, гласит: «Каждый имеет право свободно выражать и распространять свое мнение устно, письменно и посредством изображения, а также беспрепятственно получать информацию из общедоступных источников. Гарантируется свобода печати и свобода передачи информации посредством радио и кино». Это означает, что все СМИ сами решают, какую информацию представить общественности. Любой гражданин имеет право на свободное получение информации и распространение своего мнения [9, с. 108].

Однако, несмотря на то, что Германия является страной со свободной прессой и наличием информационного плюрализма в обществе, в ней всё-таки присутствуют некоторые ограничения: законодательно запрещены любые попытки оправдать или пропагандировать нацизм, а также отрицать его преступления (§ 86а УК).

Помимо Основного закона правовое положение СМИ определяют законы о прессе федеральных земель, решения Федерального конституционного суда и конституционных судов земель, государственные договоры, представляющие собой соглашения между правительствами федеральных земель по вопросам правового режима радио и телевидения. **Правовые основы** деятельности СМИ базируются на общепризнанных международных актах, таких как Всеобщая декларация прав человека, принятая ГА ООН 10 декабря 1948 г., Конвенция ЕС о защите прав человека и основных свободах (1950 год),

международный пакт о гражданских и политических правах (1966 год), Заключительный акт СБСЕ в Хельсинки (1975 год) и др. [10].

В журналистике Германии существует феномен трех «М»:

«**Mere-facts**» - стиль англосаксонского образца. Она делает упор на максимальную прозрачность политических и общественных событий. Она видит в СМИ критическую «четвертую власть».

«**Mission**»- стиль гэдэровских СМИ призван был воздействовать на граждан в духе коммунизма и социализма.

«**Markt**» (рынок) с 80-х годов приобретает всё более важное значение. Изучение рынка, тиражей, рейтинга стали одним из центральных факторов, определяющих направленность газет и журналов [9, с.124].

Условно **прессу** Германии можно разделить на три вида:

- общенациональные газеты (распространяющиеся по всей территории страны);
- надрегиональные газеты (überregionale Zeitungen) — распространяющиеся более чем в одном регионе, но не по всей территории страны;

местная печать — газеты одного региона, одного района, города и так далее.

Отдельно необходимо выделить «левые» (леволиберальные и левоконсервативные) и «правые» (ультраправые или праворадикальные) газеты, у которых есть своё направление освещения важных вопросов. «Правые» выступают за общественное неравенство и придерживаются принципов капитализма. «Левые» же придерживаются демократического социализма и стремятся достичь «преодоления капитализма» [11]. Таким образом, весь спектр немецких газет можно представить в следующей таблице 1:

Таблица 1 – Основные виды немецкой прессы

Характеристика газет	«Левые» газеты	«Правые» газеты	• Прочие газеты
Виды газет	<ul style="list-style-type: none"> • Frankfurter Allgemeine Zeitung, • Süddeutsche Zeitung, • Frankfurter Rundschau, • Die Tageszeitung, • Junge Welt 	<ul style="list-style-type: none"> • Die Welt (ежедневная газета), • Junge Freiheit (ежедневная газета) 	<ul style="list-style-type: none"> • Bild (самая популярная желтая газета), • Handelsblatt и Financial Times Deutschland (освещают финансовые новости), • Express (бульварная газета) • Focus (Фокус) — либерально-консервативный еженедельник; • Stern (иллюстрированный еженедельный журнал)
Общенациональные газеты	<ul style="list-style-type: none"> • Die Zeit (еженедельная газета) • Freitag (еженедельная газета) • Der Spiegel (еженедельный журнал) 		
надрегиональные газеты	<ul style="list-style-type: none"> • Westdeutsche Allgemeine Zeitung, • Neues Deutschland • Sächsische Zeitung (Саксонская газета) • Tagesspiegel (Зеркало дня) 		
местная печать	<ul style="list-style-type: none"> • Berliner Zeitung (Берлинская газета) • Stuttgarter Zeitung 		

Необходимо отметить также, что медиатексты можно типологизировать по регулярно освещаемым средствами массовой информации темам: политика, спорт, культура, религия. Однако эта классификация может носить национально-специфический характер: в Германии, например, чаще всего освещают политические события и проблемы, возникшие в результате наплыва мигрантов. Более того, хотя все медиатексты общедоступны, в действительности каждый продукт СМИ адресован вполне конкретной аудитории (дети, молодежь, взрослые, банкиры, журналисты, автолюбители, мусульмане, кришнаиты) [9, с.97].

Из этого можно сделать вывод, что сегодня редакционная политика того или иного СМИ корректируется в зависимости от интересов потребителя. Следовательно, каждое издание работает на свою аудиторию, поскольку подобный подход позволяет добиться коммерческого успеха. При таком

подходе журналист ориентируется на социальный и речевой опыт той аудитории, о которой он пишет: он знает лексику, прецедентные имена и ситуации, речевые обороты, эстетический и социальный вкус, свойственные его аудитории. Подводя итог, можно отметить, что сегодня происходит так называемая инверсия коммуникативных ролей в отношениях адресанта и адресата, а также уменьшается дистанция между ними [8, с.241].

ЛИТЕРАТУРА

1. Луман, Н. Мировое время и история систем / Пер. В. Бакусева // Логос. — 2004. — № 5. — С. 131—168.
2. Добросклонская Т.Г. Медиалингвистика: системный подход к изучению языка СМИ: современная английская медиаречь. — М., 2008. — 264 с.
3. Солганик Г.Я. Основы лингвистики речи. — М., 2010. — 128 с.
4. Добросклонская Т.Г. Вопросы изучения медиатекстов - М.: УРСС, 2005. —288 с.
5. Засурский И.И. Масс медиа второй республики. — М.: МГУ, 2000. —190 с.
6. Рождественский Ю.В. Теория риторики, М.:Добросвет, 1997. — 597 с.
7. Кузьмина. Н.А. Современный медиатекст. — Омск, 2011. — 414 с.
8. Сметанина С.И. Медиатекст в системе культуры. —СПб., Издательство Михайлова, 2002. —382 с.
9. Андрищенко Т.Я., Слесарев А.Г. О журналистике по-немецки. — М.: МГУ, 2013. —144 с.
10. Германия: Печать // Страны мира сегодня : журн. — М. : ТАСС, 2014. — Т. 1 : Европа (декабрь).
11. Филиппова Е.С. Правые и левые. Близнецы, но не братья // Журнал «Коммерсантъ Власть», №40 (246), 04.11.1997. Электронный ресурс. URL: <http://www.kommersant.ru/Doc-rss/13909> (дата обращения 18.10.2018)

УДК81'373

Джусакинова Ш.К.

к.ф.н., старший преподаватель
Кафедра теории иностранной филологии,
факультет перевода и филологии,
КазУМО и МЯ им. Абылай хана.

РОЛЬ ПОСЛОВИЦ И ПОГОВОРОК В ФУНКЦИИ СТИЛИСТИЧЕСКОГО УСТРОЙСТВА

Аннотация: В статье исследуется роль пословиц и поговорок как стилистический прием. Отмечается их текстообразующая функция.

Рассматриваются контекстные варианты пословиц и поговорок. Обращается внимание на приёмы включения их в текст произведения.

Ключевые слова: пословица, поговорка, функция, контекстный вариант

Dzhusakinova Sh.K.

Candidate of Philological
Sciences, senior teacher, the chair of theory of
foreign philology, the Faculty of Translation
and Philology, Ablaihan KUIRandWL

THE ROLE OF PROVERBS AND SAYINGS IN THE FUNCTION OF A STYLISTIC DEVICE

Abstract: The role of proverbs and sayings as a function of stylistic reception

Folk proverbs and sayings are an integral part of the spiritual treasures of the culture and language of the people, the age-old wisdom and skills used by them - an important part of the culture of human language. The article explores the role of proverbs and sayings as a stylistic device. Their text-forming function is noted. Contextual variants of proverbs and sayings are considered. Attention is drawn to the methods of including them in the text of the work. Also in this article are considered several methods and descriptive techniques such as analysis, synthesis, analogy, and observation.

This paper focuses on the learning of: pedagogic practices that operate from an approach that emphasizes learners' strengths, rather than deficits, and critically interrogates learners' experiences as a resource for learning which were the most successful in enabling this translation. Moreover, this article deals with the analysis of methodical and methodological value of using proverbs in English classes (that is to classify English proverbs in relation to the Russian equivalents, to consider the difficulties of translation from English proverbs into Kazakh language taking into account their stylistic reception).

The role of proverbs and sayings as a function of stylistic reception

The article explores the role of proverbs and sayings as a stylistic device. Their text-forming function is noted. Contextual variants of proverbs and sayings are considered. Attention is drawn to the methods of including them in the text of the work.

Keywords: proverb, saying, function, option

Каждый язык богат различными идиоматическими выражениями, пословицами, поговорками, крылатыми выражениями, которые встречаются в литературе, в газетах, в фильмах, в передачах радио и телевидения, а также при повседневном общении людей. Из известных науке языков нет таких, в которых бы не было идиом, фразеологических оборотов, пословиц и поговорок. Английский и русский языки не являются исключением.

Пословицы и поговорки, являясь неотъемлемым атрибутом народного фольклора, и в свою очередь, атрибутом культуры народов, несут в себе отражение жизни той нации, которой они принадлежат, это образ мыслей и характер народа. Данная работа посвящена изучению русских и английских пословиц и поговорок, являющихся отражением национальных особенностей восприятия мира.

Отличительной особенностью пословиц и поговорок любого народа является их исконно национальное происхождение, несмотря на то, что их мотивационная база во многом универсальна, и в ней можно встретить определенное количество фактов заимствования. Поэтому изначально изучение пословиц и поговорок считалось прерогативой историков и этнографов. Пословицы и поговорки создавались многими поколениями людей, развивались и совершенствовались в течение столетий. Вопросами их происхождения занимались и русские и английские ученые лингвисты. Наибольший вклад в изучение теории происхождения и классификации пословиц и поговорок был внесен Жуковым В.П., Куниным А.В., Соколовым Ю.М., Свиридовым Л.Ф., Рыбниковым М.А. Проблемам изучения английских пословиц и поговорок посвящены работы английских и американских лингвистов, среди них Рейдаут Р., Уиттинг К., Мидер У., Тейлор А., Г. Палмер и другие. Слова – это единицы языка, и их значение задается языком; поэтому прежде чем использовать какое-либо понятие, следует иметь точное представление о его значении. В данной работе речь пойдет о пословицах и поговорках. Следовательно, есть необходимость в обозначении их лингвистического статуса.

Пословица представляет собой сложную единицу, являющуюся объектом изучения в рамках междисциплинарной парадигмы (лингвистика, фольклористика, психология, этнография и т.д.) Одной из тенденций, которая объединяет существующие по данной проблеме работы, можно считать попытку дать определение этому языковому феномену путем выявления наиболее характерных признаков пословицы, позволяющих адекватно раскрыть ее лингвистические особенности в той или иной культуре. Анализ определений пословицы позволяет выделить четыре подхода к ее определению:

1. фольклористский
2. лингвистический
3. лингвокультурологический
4. когнитивный

Исследователи-фольклористы рассматривают пословицу, прежде всего, как некое суждение, содержащее в свернутом виде многовековой опыт народа, концентрированное выражение коллективного представления в отношении моральных или категориальных императивов (А.А. Потебня, Е.А. Ляцкий, О.Б. Христофорова, В.П. Жуков). Например, Ф.И. Буслаев определяет пословицы как «художественные произведения родного слова, выражающие быт народа, его здравый смысл и нравственные интересы» (Буслаев, 1861, 4). Г.Л. Пермяков указывает, что «пословицы выражают определенную закономерность, которая может быть воспринята как постоянное правило, обычай, своего рода рекомендация для всех и каждого» (Пермяков, 1968, 16). С точки зрения некоторых фольклористов, пословица представляет собой одно из свидетельств существования мифопоэтических элементов в современных языках (Жигарина, 2002; Брунова, 2002).

До возникновения письменности в пословицах формулировались ключевые правила этикета, которые являлись одним из основных источников информации о жизни прошедших поколений. Ш. Арора называет пословицы голосом древней культуры, вещающим абсолютную истину, а человека, произносящего пословицу - всего лишь инструментом, с помощью которого пословица обращается к аудитории (Агога, 1994, 24).

Многие современные исследователи склоняются к тому, что пословицы являются ценным фольклорным материалом, они позволяют проникнуть в глубину языковой символики и способны порождать правила человеческого поведения в новых реалиях окружающего мира. М.В. Буковская делает акцент на необходимости обязательного изучения пословиц в школе как образцов социальных норм поведения (Буковская, 1990, 4).

Определения пословицы, данные представителями фольклористского подхода, позволяют выделить такие ее основные черты как народность, образность, краткость, назидательность. Пословица рассматривается как результат коллективного опыта, синтез коллективного мышления, мифопоэтический

элемент, архетип. Учитывая тот фактор, что пословица является обязательным элементом народного творчества, можно выделить следующие требования к её формированию:

1) выражение общего на примере конкретного (Don't count your chickens until they are hatched - бытовая ситуация используется для обозначения общего положения: о результатах можно судить только тогда, когда дело уже закончено).

2) благозвучность (Haste makes waste).

3) Краткость и односложность сочетаний (Ill gotten, ill spent).

4) Конкретизация и олицетворение отвлеченных понятий (A clean hand wants no washing).

Несомненно, пословица является неотъемлемой частью фольклора; тем элементом, в котором была отложена вся мудрость и опыт миропознания людей прошлых поколений. Наряду с этим пословица также обозначается как некая отдельная единица в языке.

Лингвистический подход к изучению пословиц включает определение места этих единиц во фразеологическом фонде языка и выявление основных признаков пословицы как фразеологической единицы. В современном языкознании существует несколько точек зрения, согласно которым пословицы либо включаются в состав фразеологии, либо остаются за ее пределами. Стоит отметить, что единый критерий по определению «фразеологичности» пословиц, взятый за основу, отсутствует. Это говорит о том, что решить, является то или иное устойчивое словосочетание пословицей или нет, очень сложно. Для некоторых из них делается исключение, в зависимости от того, склонен автор считать их фразеологизмами или нет. Выделяют три наиболее существенные точки зрения на статус пословицы и ее место во фразеологии:

1. Пословица не является фразеологической единицей – «узкая» трактовка объема фразеологии.

2. Пословица является частью фразеологического фонда языка - «широкая» трактовка объема фразеологии.

3. К фразеологии относится только определенный корпус пословиц с высокой частотностью употребления.

Сторонники «узкой» трактовки объема фразеологии придерживаются мнения, что пословица не является фразеологической единицей. Они называют пословицы «пословичными изречениями». «Узкое» понимание было поддержано многими лингвистами (Н.Н. Амосова, Ш. Балли, А.И. Смирницкий, М.М. Гухман, И.С. Торопцев, Л.В. Щерба, СИ. Ожегов, В.П. Фелицина и др.). К числу их аргументов можно отнести следующие: в основе высказывания, передаваемого пословицей, лежит суждение, а в основе лексического значения фразеологизма - то или иное понятие; для пословиц не обязательно синтаксическое окружение, а фразеологизмы это «вырванные» из текста изречения; пословица семантически неделима и имеет смысл только в совокупности лексических единиц её составляющих.

Узкому пониманию объема фразеологии противопоставляется его широкое понимание. Можно считать установленным тот факт, что фразеологизм – это понятие, включающее не только устойчивые сочетания слов, но и устойчивые высказывания – предложения – а значит, и пословицы. Что же касается широкого понимания фразеологии, то оно основывается на таких критериях как воспроизводимость и устойчивость. Этой точки зрения придерживаются В.В. Виноградов, В.Л. Архангельский, И.И. Чернышева, Н.М. Шанский, А.Д. Райхштейн, М.М. Копыленко и другие лингвисты. Так, Н.М. Шанский считает, что основным свойством фразеологического оборота, коренным образом отграничивающего его от свободного сочетания слов, является воспроизводимость. Поскольку пословицы – это устойчивые соединения слов, которые не создаются в процессе речи, а воспроизводятся коммуникантами из памяти как целые готовые единицы, то, их следует относить к области фразеологии (Шанский, 1996, 23).

По мнению исследователей (И.Р. Гальперин, А.В. Кунин, Ю.А. Сорокин, А.Е. Супрун), пословицы как лингвокультурные тексты состоят из культурно-маркированных лексических единиц и вызывают в сознании носителей языка определенное представление ситуации. Оно, в свою очередь, определяет логику их последующих действий, а с другой - обуславливает границы употребления данного выражения, его стилистику, связь с определенными жизненными ситуациями, явлениями истории и культуры народа (О.А. Дмитриева, В.И. Карасик). Совокупность этих сведений и составляет культурно-исторический фон пословиц. Культурно-языковые характеристики пословиц отражают специфику восприятия мира и могут быть измерены в межъязыковом сопоставлении при помощи культурных концептов.

Пословица также становится интересным объектом в рамках современных когнитивных исследований, затрагивающих изучение механизмов переработки сознанием человека информации об окружающем мире.

Когнитивный подход к пословицам позволяет рассматривать их в качестве представителей

абстрактных структур сознания. По мнению Г. Палмера, пословицы представляют собой разновидность культурных утверждений (аксиом), которые по своему когнитивному статусу аналогичны моделям, структурирующим знания о мире. В своей работе «Towards a Theory of Cultural Linguistics» он указывает, что люди пользуются такими культурными аксиомами (он называет их постулатами) так же, как математики манипулируют формальными символами. Постулаты представляют собой высший уровень абстракции, который простирается от образов непосредственного опыта до абстрактных представлений математики и формальной логики. Г. Палмер соотносит постулаты с религиозными догмами и фольклорной философией, находящими свое отражение в афоризмах и пословицах. Данные языковые единицы фиксируют наблюдения, опыт и знания ряда поколений, делают доступными восприятию человека основные концепты и, тем самым, отражают специфику познания носителей языка и позволяют проследить особенности механизма установления ассоциаций, который лежит в основе восприятия мира (Palmer, 1996, 25).

По мнению исследователей (Г.Палмер, О.В. Магировская), специфику выявления первообразных примеров концептов посредством пословиц можно выявить путем описания взаимодействия языковой и когнитивной деятельности во время ассоциативного мышления. То есть, формирование постулатов происходит только в совокупности деятельности: деятельности нашего сознания и нашей речи.

Данная специфика, по мнению О.В. Магировской, проявляется в выборе лингвистических средств, используемых в языковых единицах для словесного описания концепта, в специфике создания образа для вторичной номинации концепта (фоновые знания носителей языка о данной реалии или о внутренней форме значения) и степени скрытости концептуального смысла (Магировская, 2001, 14).

Таким образом, когнитивный подход в определении статуса пословицы позволяет рассматривать их, с одной стороны, как специфические способы языковой репрезентации осмысления (познания) мира и, с другой стороны, как единицы вторичной номинации, осуществляющие образную когнитивную обработку определенных знаний в сознании представителей лингвокультурной общности.

Рассмотрев пословицы с точки зрения фольклористики, лингвистики, лингвокультурологии и когнитивности можно определить их статус как народного, краткого, законченного по смыслу фразеологического выражения, которое отражает коллективный опыт данного народа, предоставляет сведения о его самобытности и помогает определить специфику познания мира людьми этой народности.

До сих пор составляет проблему определить, встретились мы с пословицей или поговоркой. Согласно Большому Энциклопедическому Словарю, поговорка – это образное выражение, оборот речи, метко определяющий какое-либо явление жизни; в отличие от пословицы лишена обобщающего поучительного смысла («Семь пятниц на неделе», «Положить зубы на полку») (Большой Энциклопедический Словарь, 1998, 2). Но в то же время Д.Н. Ушаков отождествляет пословицу и поговорку. То есть, точки зрения в данном вопросе расходятся. Что касается нашего исследования, то мы согласимся с утверждением, что пословица и поговорка это эквивалентные, по сути, высказывания, и в дальнейшем разграничений между ними не будет.

Также стоит упомянуть такой вид идиоматических выражений, как крылатые выражения. Крылатое выражение является авторским изречением, следовательно, в рамки нашего исследования оно попасть не может, так как речь идет только об отдельных видах фольклора (пословицы и поговорки), как уже было сказано выше. Пословицы и поговорки довольно широко представлены во всех современных языках, их частое употребление в устной и письменной речи объясняется, прежде всего, тем, что они придают ей особый колорит, делают образной и выразительной. Кроме того, необходимо подчеркнуть, что пословицы и поговорки обладают эмоциональной и стилистической окраской, благодаря чему они совершенствуют коммуникативную функцию языка.

Н.П. Вольская утверждала, что стилистические особенности употребления пословиц и поговорок непосредственно связаны с прагматическими условиями их употребления. Прагматика – это область лингвистических знаний, устанавливающих корреляцию между говорящим субъектом, ситуацией общения и языковыми единицами – словами, фразеологизмами, пословицами, поговорками, участвующими в лингвистическом оформлении данной ситуации. Нерусскому человеку «чувствовать» прагматику русских пословиц чрезвычайно трудно и, наоборот, русскому человеку понять смысл иноязычного фразеологического высказывания иногда бывает очень проблематично. Именно поэтому необходимо внимательно объяснять прагматические особенности употребления русских пословиц и поговорок. Однако намного сложнее усвоить пословицы с не очень резко очерченными прагматическими особенностями употребления. Например, пословица «рыбак рыбака видит издалека» имеет значение «люди, имеющие сходство характеров или интересов, быстро сближаются, хорошо понимают друг друга».

Важно подчеркнуть, что в этой пословице содержится оттенок неодобрения, намек на отрицательные качества людей, их характеров (Вольская, 2009, 7).

Также стоит отметить, что пословицы и поговорки всегда характерны своей эпиграмматичностью, т. е. способностью в чрезвычайно сжатой, краткой форме выразить огромной емкости мысль — результат накопленного народом опыта.

Пословицы и поговорки могут быть использованы в разных стилях речи. Причем функции их мало чем отличаются. Они могут служить членом сравнения. Иногда в тексте делается лишь ссылка на пословицу. В этом случае с пословицей/поговорками обращаются довольно свободно. Воспроизводятся только отдельные слова или сочетания слов. Как известно в английском языке имеется пословица «It is no use crying over spilt milk.» Обобщенное значение этой пословицы эквивалентно русской пословице *Слезамигорю не поможешь*. Такой ссылкой на пословицу достигается максимальная сжатость высказывания. Этот прием очень распространен в различных стилях английской литературной речи.

В силу своей специфики пословица/поговорка, стремясь к наиболее яркой выразительности, довольно часто прибегает к сопоставлению двух предметов или явлений, народ их либо сравнивает, либо противопоставляет.

Антитеза – одно из наиболее характерных художественных средств. В пословицах и поговорках проявляется стремление нравственно-этически воздействовать на слушателя, показывая, что можно, что нельзя, что хорошо, что плохо, что полезно, что вредно, т.е. пословица, характеризуя явление, даёт ему оценку. Из отобранных пословиц и поговорок данный прием встречается в русских пословицах поговорках, также в английских фразеологических единицах, но несколько реже.

В тихом омуте черти водятся;
Худой мир лучше доброй драки;
Better a lean peace than a fat victory;
Better a live coward than a dead hero.

Чаще, чем антитеза встречается сравнение, причем как в русском, так и в английском языке. «Мораль» должна быть понятна на примере, в сравнении с чем-то.

Человек без Родины – соловей без песни;
Земля – тарелка: что положишь, то и возьмешь;
Голоднетётка;
As drunk as a lord;
To pour water into a sieve.

Реже, чем сравнение и антитеза используется в пословицах и поговорках эпитет.

Всякое дело мастера боится;
Длинная нитка – ленивая швея.
Appearances are deceitful;
To pour out the vials of one's wrath on somebody.

Излюбленным приемом в пословицах и поговорках является персонификация. Этот стилистический прием широко используется как в русском, так и в английском пословичном фондах.

The pot calls the kettle black;
“Almost” never killed a fly;
Appetite comes with eating;
Actions speak louder than words;
Nature abhors a vacuum.
Аппетит приходит во время еды;
Беда никогда не приходит одна;
Летний день год кормит;
Лесная сторона не одного волка, а и мужичка досыта накормит;
Осень прикажет, а весна свое скажет;
Дома стены помогают;
Лук семь недугов лечит.

Также было выявлено, что употребление имен собственных является распространенным стилистическим приемом. Это вид синекдохи.

У нашего Андрюшки нет ни полушки;
У нашей Пелагеи все новые затеи;
Любопытной Варваре на базаре нос оторвали;

*All work and no play make Jack a dull boy;
An artful Dodger;
A good Jack makes a good Jill;
Jack of all trades, master of none;
Homer sometimes nods.*

Чаще всего такой прием встречается в русских пословицах и поговорках в силу богатого русского фольклора и его героев, на поступках которых можно учиться и подавать пример. В английском же языке это в основном устоявшиеся выражениями, которые со временем превратились в некоего вида пословицы. Второе выражение, приведенное выше, к примеру, взято из романа Ч.Диккенса «Приключения Оливера Твиста».

В пословицах и поговорках широко используются разнообразные формы тавтологий.

*Здоровому все здорово;
Играй да не заигрывайся, пиши да не записывайся, служи да не заслуживайся;
Много снега - много хлеба, много воды - много травы;
Let bygones be bygones;
Desperate diseases must have desperate remedies;
Where there's a will there's a way.*

Типичной формой художественной образности в пословицах и поговорках является ирония. Это та насмешливость, которую отмечал еще А.С.Пушкин, определяя черты национального характера, отраженные в нашем языке:

*Не прав медведь, что корову съест, не права и корова, что в лес зашла;
Был муж, да объелся гриуи.*

В английском языке данный лингвистический прием можно встретить, но гораздо реже.

Alltheworldandhiswife – в данном примере присутствует ирония, но скрытая.

Нельзя не упомянуть метафору как стилистический прием в формировании пословиц и поговорок. Наряду с персонификацией он является самым распространенным как в русском языке, так и в английском.

*Зимой солнце сквозь слезы смеется;
Глуна та птица, которой свое гнездо не мило;
Put your hand between the bark and the tree;
To pull the devil by the tail;
Deep will call to deep.*

Гипербола также является частым приемом в структуре пословиц и поговорок русского и английского языков.

*Пьяному и море по колено;
В чужом глазу сучок видим, а в своем и бревна не замечаем;
All the world and his wife;
Thealmightydollar.*

Общепотребительным для русских и английских пословиц и поговорок приемом, согласно нашему исследованию, можно назвать аллитерацию. Пословица/поговорка всегда отличалась своей благозвучностью, а упомянутый выше стилистический прием, несомненно, ему способствует.

*Clear moon, frost soon;
Rain before seven, fine before eleven;
East or west, home is best;
Forewarned is forearmed;
Eat at pleasure, drink with measure;
A friend in need is a friend indeed;
The first is the worst;
Любопытной Варваре на базаре нос оторвали;
Беды мучат да уму учат;
Око за око, зуб за зуб;
Береженого Бог бережет;
В мире жить — с миром жить;
Лето - припасиха, зима – подбериха;
Береги нос в большой мороз.*

Среди английских пословиц и поговорок встречается такой стилистический прием, как метаморфоза,

то есть отождествляются разные по своей сути предметы или явления.

*Fire and water are good servants, but bad masters;
Nature, time, and patience are three great physicians.*

Употребление ряда пословиц и поговорок ограничено не только определённым кругом ситуаций, но и связано с определённым контекстом. Основная особенность содержания пословиц и поговорок заключается в том, что мысль в них выражена не прямо, а идиоматично, с тем или иным отклонением от стандартного компонентного значения фразы - через образ, гиперболу, иронию, косвенное умозаключение, недосказанность (усечение) или «излишние» элементы и т.п.

В результате проведенного анализа стилистических особенностей русских и английских пословиц и поговорок можно сделать вывод, что существенных различий между ними нет. Такие основные приемы, как метафора, персонификация, антитеза, гипербола, сравнение встречаются как в русском, так и в английском пословичном фондах языка. Конечно, существуют некоторые расхождения, например, употребление метаморфозы в английских пословицах и поговорках, но они незначительны. Пословица является завершённым умозаключением, и иногда её смысл чересчур завуалирован, как раз-таки, различными стилистическими средствами для лучшего звучания, для краткости, образности.

Одной из форм хранения коллективной житейской мудрости и социального опыта являются пословицы и поговорки. Фиксируя установки обыденного сознания, пословицы изоморфны вторичному мифу, с которым они сходны по функции обеспечения консолидации социального коммуникативного множества и чувства сопричастности к нему у каждого члена сообщества. Аналогичны такие характеристики мифа и пословицы, как синте- тическая целостность, образность, конкретность и неопределенность, внушаемость, неопровержимость и повторяемость. Итак, рассмотрение выделенных концептов, анализ отобранных пословиц и поговорок, несомненно, не является полным, как и сам их набор, однако, указывает на то, что пословицы и поговорки рассматриваемых народов определенно могут дать ключ к пониманию национальных менталитетов и требуют более внимательного изучения в русле межкультурной коммуникации.

ЛИТЕРАТУРА

1. Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика/Пер. с фр., вступ. ст. и коммент. Г.К. Косикова. – М.: Прогресс, 1989, с. 297-318;
2. Веретягин Н.Ю., Веретягин М.Ю. Отражение особенностей национального менталитета в русских и английских пословицах. Таганрог, 2012;
3. Arora Sh. L. The perception of proverbiality // Wise Words: Essays on the Proverb. - New York: Garland, 1994;
4. Palmer G. V. Toward a Theory of Cultural Linguistics. - University of Texas Press, 1996. – 348 p.
5. Тураева З.Я. Лингвистика текста. Текст: структура и семантика. — Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. № 2103 «Иностр. яз.». — М.: Просвещение, 1986. — 127 с
6. Пермьяков Г.Л. Избранные пословицы и поговорки народов Востока. - М., 1968;
7. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка. СПб, 1996.

УДК 94(560):355.48

Жаналина Л.К.
д. филол. н., проф.
КазУМОиМЯ имени Абылай хана
Алматы, Казахстан
e-mail: zhanalina@gmail.com

ПРОБЛЕМА СООТНОШЕНИЯ ЯЗЫКА ПРИ ТРАКТОВКЕ ПОНИМАНИЯ РЕЧЕВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация: В статье представлен анализ различных точек зрения на проблему соотношения языка и сознания с целью разработки лингвистической перспективы речевой деятельности для установления ее статуса как субъекта лингвистического исследования в рамках все более усиливающегося междисциплинарного взаимодействия наук, размывающего границы между ними.

Ключевые слова: язык, сознание, типы сознания, речевая деятельность.

PROBLEM OF LANGUAGE CORRELATION IN INTERPRETING THE MEANING OF SPEECH ACTIVITY

Abstract: The article provides an analysis of different points of view on the problem of language correlation with consciousness with the goal of developing a linguistic perspective of speech activity to establish its status as a subject of linguistic study within the ever strengthening multi-disciplinary interaction of sciences, eroding borders between them.

Keywords: language, consciousness, types of consciousness, speech activity.

На взгляды об речевой деятельности экстраполируются поиски лингвистикой, психолингвистикой, психологией ответа на все еще нерешенный вопрос о соотношении языка и мышления. Можно выделить два альтернативных ответа.

Первый ответ представляет язык в органичной целостности с мышлением или как процесс инкорпорированный в мышление. В. фон Гумбольдт пишет: «Если мы и разграничиваем интеллектуальную деятельность и язык, то в действительности такого разделения нет... Язык народа есть его дух, и дух народа есть его язык - трудно себе представить что-либо более тождественное» [Цит. по: 6, с.89-71]. Л.С. Выготский отмечает, что «высшие присущие человеку формы психологического общения возможны только благодаря тому, что человек с помощью мышления обобщенно отражает действительность» [1, с.50-51]. Включенность языка в мышление в данном высказывании эксплицирует слово «общение». Такая точка зрения, уравнивающая природу языка и мышления, колеблется от утверждения их тождества до признания языка как одного из мыслительных (когнитивных) процессов.

Второй ответ имеет большее распространение. Согласно ему психолингвисты представляют различие языка и мышления в двух вариантах:

1) язык и мышление - взаимодействующие компоненты общего процесса, в котором мышление выражается посредством языка;

2) язык и мышление - самостоятельные системы, поскольку мышление может функционировать без участия языка, а язык без участия мышления [3, с. 288]. Интересны приведенные в пользу второй точки зрения систематизированные примеры Р.М. Фрумкиной о протекании мышления, познания без участия языка, о наличии слов, непосредственных сигналов эмоций, звукокомплексов, об асимметрии между мыслью и формой, каждый из которых может варьироваться, о детском языке, языке глухонемых в сравнении с естественным языком взрослых (по объему и структуре, значениям), о вербализованных и невербализованных значениях в коммуникации [15, с.6,7,126,127,144, 46.].

Автономность языка и мышления утверждается лингвистами [11, с.386,390]. К.Г. Крушельницкая отмечает, что рядоположенность языка и мышления отличает неполная корреляция, вследствие разной степени словесного оформления мысли, таким образом их взаимодействие перемежается с мыслительным содержанием, не получившим вербальной оболочки [11, с.382]. Сходную точку зрения высказывает А.А. Уфимцева: «Что касается соотношения – «мышление – язык», то при всей тесной их связи в высказывании, это – два разных по своей сущности феномена, имеющие каждый свое содержание, форму, структуру, элементы и законы их функционирования. Их тесное взаимообусловленная связь проявляется в том, что язык как система знаков выступает средством формирования и развития мыслей, формой репрезентации результатов опредмечивания реальной действительности...» [11, с.102]. Об автономности мышления говорят и в логике: «Относительная самостоятельность мышления выражается в том, что человек в процессе мышления использует все предшествующие знания» [7, с368].

Высказывается также мысль о том, что на корреляции языка и мышления сказывается неоднородность и неоднородность каждого из них. Мышление имеет «различные компоненты, которые в разной степени и форме связаны с языком». Язык также вносит в альянс свою сложность, специфику, причем одним из решающих моментов выступает многофункциональность языка [11, с.382-383].

Особенно последовательно на самостоятельности языка и мышления настаивает Л.С. Выготский. Он пишет: «Развитие мышления и речи идет по различным линиям и независимо друг от друга» [1, с.11].

Распространенность второй точки зрения на соотношение «язык – мышление» свидетельствует в пользу широкого взгляда на РД. Характер ее двусторонности складывается из двух видов партнерства языка и мышления: они отталкиваются друг от друга как разные сущности со своими содержаниями, единицами, формами, операциями, и они объединяются друг с другом в РД, делая ее жизнеспособной.

Данное положение включает в специальное лингвистическое знание о РД мышление с его психологическим (психолингвистическом, когнитивным) ракурсом, выдержанным в той мере, в какой оно отражается внешней, собственно языковой стороной РД. Необходимость определения «дозы» представления мышления в лингвистической трактовке РД требует сравнения его трактовки в психологии, психолингвистике, философии, логике, в которых оно относится к числу центральных понятий. Через фильтр в виде предмета пропускаются формально маркируемые основные типы мышления, в частности познание, в котором объединяется мышление, называемое творческим, продуктивным, лингвокреативным.

Как известно, недоступность мышления непосредственному наблюдению, а также его разносторонность и разноплановость порождает сложность его определения. Не случайно общее его толкование заменяется частными характеристиками разных его профилей и видов [9, с.224].

Для поставленной нами задачи выбрать дефиницию, логически согласующуюся с лингвистической установкой, касающейся и внутренней стороны РД, достаточными будут определения, отражающие природу и характер мышления и те его виды, которые маркируются во внешней языковой стороне РД.

В теоретической психолингвистике толкование мышления нередко эксплицирует позиции ее психорефлексивного направления (по классификации А.Н. Леонтьева). Мышление определяется как психический процесс или деятельность, в которых происходит переработка информации с целью решения различных задач, так или иначе связанных с постановкой вопросов и поисков ответов на них [10, с.12]. В данном случае подчеркивается рефлексивный характер мышления, помогающий человеку действовать сообразно различным ситуациям, используя свой опыт и знания.

Деятельностный подход к мышлению сосуществует с филогенетическим подходом, представляющим этапы эволюции психики. Приверженность логики к распространенному взгляду относительно филогенеза мышления отражает лексикографическая форма его презентации: «Мышление – высшая ступень в развитии духовной, теоретической деятельности человека... Возникает мышление на основе первой ступени в развитии познавательного процесса... Мышление развивается в абстрактной форме суждений, умозаключений, понятий, гипотез, теорий» [7, с.366-367]. В данном определении мышление входит в познание, но не равно ему, так как есть еще чувственное познание, на основе которого оно возникает и приобретает свои специфически логические формы.

В отличие от предыдущего определения, в котором выделены истоки мышления, его место в познании и отражающие его содержание формы, в дефиниции, предложенной «Философским энциклопедическим словарем» мышление представлено в его потенциальной и актуальной динамике: «Мышление – внутреннее, активное стремление овладеть своими собственными представлениями, понятиями, побуждениями чувств и воли, воспоминаниями, ожиданиями и т.д. с той целью, чтобы получить необходимую для овладения ситуацией директиву. Мышление, которое по своей структуре может быть познающим или эмоциональным мышлением, т.о. состоит в постоянной перегруппировке всех возможных содержаний сознания и образования или разрушения существующих между ними связей» [15, с.280].

Видение мышления в динамике и утверждение его отнесенности к познанию как множеству процессов утверждается в психологии: «Мышление — один из самых сложных познавательных процессов... предполагает использование для его характеристики нескольких частных определений, в которых выделяются и подчеркиваются разные стороны этого сложного познавательного процесса» [9, с.224].

Гетерогенность мышления, обнаруживаемая в его рассмотрении в разных науках, представляют его механизмы (структура), свойства и его виды.

Выделяются следующие аспекты мышления:

- 1) решение разнообразных теоретических и практических задач;
- 2) опора на чувственное познание, возможность обращения к специальным дополнительным средствам познания;
- 3) опосредованное познание, создание мысленного, умственного образа действительности, имеющего чисто идеальный или материальный коррелят в виде предмета или действия;
- 4) связь с действительностью;
- 5) зависимость от субъекта мышления и от общества. [9, с.225; 7, с.368].

В интерпретации мышления особый акцент делается на его деятельностной (процессуальной) сущности, заключающейся в познании: «Мышление – процесс познавательной деятельности индивида, характеризующийся обобщением и опосредствованным отражением действительности» [12, с.223]. Понимание мышления как познания вытекает из того, что процесс приобретения новых знаний происходит почти непрерывно, правда, с варьированием их количества и качества.

Сведение мышления к познанию профилирует его цель, которая связана со способами его осуществления, с его результатами. Так как цели и результаты мышления маркируются языком, то следующим фильтром для построения лингвистической модели РД становится выяснение того, как понятие познания соотносится с наиболее часто упоминаемыми видами мышления.

Лингвистический ракурс представляет фильтр допуска понимания познания в языкознании.

Термины, называющие виды мышления, не отвечают требованию единого основания и демонстрируют наличие иерархии, требующей гиперо-гипонимической категоризации с последующим выделением общих видов в гиперонимических категориях («вышестоящий уровень»), конкретных видов мышления в частных гипонимических категориях (нижестоящий уровень). Так, Б.А. Серебренников на вышестоящий уровень ставит виды мышления по признакам их проявления: вербальное и авербальное мышление. В первую группу входят (словесное, творческое, теоретическое, лингвокреативное, продуктивное, словесно-логическое, понятийное, рациональное) мышление. Во вторую - образное, или наглядно-образное; практическое, или наглядно-действенное, авербально-понятийное, редуцированное мышление, включающее внутреннюю речь [13, с.192-210]. Для предмета (абстрактного объекта) лингвистики интерес представляет первая группа, которая имеет выход на язык - внешнюю сторону РД. Составляющие ее виды мышления делятся в зависимости от степени новизны получаемого в них продукта. Данную категоризацию можно отнести к базовому уровню. На ней находится лучший центральный представитель категории – лингвокреативное мышление. Периферийным представителем категории является словесное мышление.

Познавательное, творческое (лингвокреативное, продуктивное) мышление вместе с теоретическим (абстрактным) мышлением, открывающим законы и свойства реальных объектов, создают новые знания с разной степенью обобщения и представляют лучшего представителя категории вербального мышления. Другие виды мышления, входящие в нее, занимают околядерную позицию - ближайшую к ядру (понятийное, рациональное) и дальнейшую (словесное, словесно-логическое) периферию по степени убывания новизны. К видам мышления, наименее отмеченным печатью новизны относится словесное по способу манифестации или репродуктивное по способу предъявления мышление.

Иерархичность классификации видов мышления, количество которых сокращается вследствие использования синонимов демонстрирует следующая цитата: «Творческим может быть любой из видов мышления: теоретическое и практическое, наглядно-действенное, наглядно-образное и словесно-логическое» [9, с.225].

Условность разграничения проявлений мышления сочетается с присущими ему свойствами, релевантными для РД. Это деятельностная природа мышления, которое с одной стороны, порождает новые знания, а с другой - оперирует мыслительным содержанием, определяемым историко-социальным опытом людей, т.е. накопленными и хранимыми в их памяти знаниями.

В лингвистику мышление вошло как познание вместе с теорией номинации. Ему соответствуют термины творческое, продуктивное, лингвокреативное мышление. «...В аспекте содержания, - пишет В. Г. Гак, - мы трактуем понятие номинации в широком плане, как обозначение всего отражаемого и познаваемого человеческим сознанием, всего сущего или мыслимого: предметов, лиц, действий, качеств, отношений и событий» [2, с.234]. Ученый отмечает, что номинация вербализует как зафиксированные в языке знания (отражаемое), так и новые (познаваемое). «В сфере номинации, - указывает Ю. С. Степанов, - как, может быть, нигде ярко проявляется общее философское положение: субъективная диалектика познания отвечает объективной диалектике познаваемого предмета» [14, с.204]. Он считает, что номинация представляет собой арену, где разворачиваются познавательные процессы и где «встречаются» его участники – знание, действительность и языковой знак. Е.С. Кубрякова описывает сложное переплетение когниции-познания с коммуникацией-познанием, когда произведенные в познавательной (мыслительной) деятельности знания начинают воспроизводиться в коммуникации: «... когниция представляет собой процессы познания мира, притом как научного, так и обыденного ... а дискурс и коммуникация - процессы передачи результатов этого познавательного процесса или же размышлений о его сути и участвующих в нем факторах другим людям» [8, с.325].

Таким образом, познание как деятельность выступает как процесс мышления по добыванию новых знаний о действительности и как процесс освоения готовых знаний, которые несет язык. В первом случае мыслящий субъект сам творит знание, источником которого является объективная реальность, во втором случае он получает знания, источником которого является язык. Знание, произведенное в мышлении-познании, воспроизводится с помощью языка в коммуникации. Эти два процесса характерны для РД говорящего, мышление которого выступает как продуктивное или как репродуктивное. При этом познание-производство нового знания как продуктивная деятельность осуществляется говорящим, а слушающий при этом узнает, осваивает знание. Репродуктивной деятельности говорящего по воспроизводству готового знания соответствует коммуникативное познание (через язык) слушающего.

Отграничение познание как мышления от познания в языковых процессах отражает также распространенное противопоставление «создания информации» и «передачи информации».

Сказанное отражает два канала познания: 1) в познавательной деятельности (внутренняя сторона РД), дублируемой порождением новых языковых элементов; 2) в коммуникативной деятельности (внешняя сторона РД) через язык, в котором происходит накопление и систематизация языковых единиц, сохраняющих результаты познания. Первое познание как психологический процесс осуществляет говорящий, второе познание осуществляет слушающий, воспринимающий высказывание и декодирующий заключенное в нем новое для него содержание.

«Свобода», которую приобретает языкознание, находясь в зоне активного междисциплинарного взаимодействия и вступая в интеграцию с другими, выводит его на все новые горизонты и в первую очередь на психологические, когнитивные профили языка, демонстрируя прочный и долговременный союз лингвистики с психологией, психолингвистикой. К его последствиям входит введение в лингвистический обиход видов мышления, рассмотрение которых сосредотачивается не на психологических свойствах, а на связях с языком, с его динамикой - функционирования-производства и функционирования-воспроизводства. Это профилирование выдвигает в качестве основных два мыслительных процесса – продуктивную (познавательную) и репродуктивную деятельность. Наибольший интерес лингвистика обнаруживает к познавательной деятельности. А репродуктивная деятельность квалифицируется обычно как коммуникация, коммуникативная деятельность, многоликость которой в условиях широкого междисциплинарного взаимодействия запредельно увеличивает количество посвященных ей работ.

Изменения во «вкусовых» пристрастиях языкознания, происходящие под лозунгом когнитивизма, раздвигающего его психологические, семантические горизонты и стирающего его границы, соседствуют с проявлениями устойчивой лингвистической ориентации при рассмотрении языка с позиций коммуникативной функции. Это функционально-коммуникативные грамматики (Г.А.Золотова, А.В.Бондарко, М.Н.Всеволодова и др.)

Таким образом, связь мышления с языком выдвигает на первый план два вида мышления, как и их прототипическая категоризация. Это, с одной стороны, познавательное мышление, производящее новые знания в процессах научного и обыденного изучения действительности, а с другой – репродуктивное мышление, воспроизводящее готовые знания в общении с адресатом.

Ученые нередко обращают внимание на отличие познания от воспроизводства зафиксированных в языке знаний: «Итак, со стороны мышления целесообразно различать познавательное и коммуникативное мышление, а со стороны языка познавательную и коммуникативную функции» [11, с. 386].

В «Психологическом словаре» Р.С.Немова дихотомия «познавательное мышление – коммуникативное мышление» заменены противопоставлением «продуктивное (творческое) мышление – репродуктивное (нетворческое) мышление» с получением нового продукта в виде знаний, решений или без получения нового интеллектуального продукта, «дивергентное мышление – конвергентное мышление» с наличием множества подходов к решению одной задачи или с одним способом решения для разных задач [9, с. 225, 228, 229, 230; 5, с.15,16].

Как видим, распространилось деление проявлений мыслительной деятельности по степени новизны продукта на две группы. Мышление может выступать как (1) познавательная (продуктивная, творческая, лингвокреативная) и как (2) репродуктивная (вербальная, словесная, словесно-логическая) деятельность. Первый вид продуцирует новое знание, второе – репродуцирует знания, хранимые в памяти. Ср. примеры, соизмеряющие разные продукты мышления: (1) темная материя – (2) темная кожа; (1) эпоха застоя – (2) наша эпоха; (1) квантовая механика – (2) квантовые парадоксы.

Возможность сведения встречающихся в литературе видов мышления к паре терминов, служит свидетельством отмечаемой многими учеными их демаркационной подвижности. Так, Крушельницкая, подчеркивая гносеологические основания их выделения, пишет: «Естественно, что это разграничение в известной степени условно... не существует каких-то точных границ, глухой стены ни между видами мышления, ни между функциями языка» [11, с.386]. Расплывчатую картину гетерогенного мышления демонстрирует разнообразие его классификаций и квалификаций структуры. Этому способствует также мнение, что познавательный, творческий характер присущ всем видам мышления или мышлению в целом. В связи с этим, выбор терминов «познавательное мышление» и «репродуктивное мышление», с одной стороны, дань традиции постоянно использовать первый термин при описании мышления, а с другой – обусловлено возможностью снять заложенное в обоих терминах противоречие между признанием присутствия познания во всех процессах мышления и признанием, что есть процессы, в которых познание почти отсутствует.

Мнение о бинарности стратегий и, следовательно, самого мышления высказывает и А.А.Залевская вслед за Р.Стернбергом: В процессах мышления «имеет место сочетание стратегий двух типов: “снизу — вверх” (базирующихся на сенсорном опыте) и “сверху — вниз” (основывающихся на том, что уже

известно или предварительно получено в качестве выводного знания)» [4, с. 270]. Цитата отражает симбиоз познания и репродукции, их сложное переплетение.

Анализ рассмотрения проблем «язык - мышление» и «мышление – познание» позволяет сформулировать следующие фильтры, позволяющие лингвистике сохранить свой профиль, свой угол зрения:

1. Мышление и язык – самостоятельные, но тесно взаимодействующие сущности, и в своей динамике в виде деятельности формируют двустороннюю РД.

2. Мышление по своей структуре гетерогенно при доминировании в нем познания, и его виды выстраиваются в прототипическую категорию, ядро которой представляет познавательное мышление, а периферию – репродуктивное мышление, которые отличаются друг от друга по степени новизны продукта.

Данные фильтры требуют определения, как на РД влияет, во-первых, его двусторонность, создаваемая объединением внутренней и внешней сторон, а во-вторых, бинарность внутренней стороны, складывающейся из познавательного мышления и репродуктивного мышления.

ЛИТЕРАТУРА

1. Выготский Л.С. Мышление и речь. Изд. 5, испр. - М.: изд. «Лабиринт», 1999. - 352 с.
2. Гак В.Г. Языковые преобразования. - М.: Языки русской культуры. 1998. - 768 с.
3. Глухов В. П. Основы психолингвистики. - М.: Высшая школа, 2005. - 351 с.
4. Залевская А.А. Введение в психолингвистику. - М.: Российский гуманитарный университет, 1999. - 382 с.
5. Засекин С.В. Художественный перевод как объект психолингвистики // Языковое бытие человека и этноса: психолингвистический и когнитивный аспекты. Вып. 17. - М.: ИНИОН РАН, АСОУ, 2010.
6. Звегинцев В.А. История языкознания XIX – XX веков в очерках и извлечениях / В.А. Звегинцев. - М.: Просвещение, 1964. – Ч.1 – 466 с.
7. Кондаков Н.И. Логический словарь-справочник. 2-е изд., испр. и доп. - М.: Наука, 1975. - 721 с.
8. Кубрякова Е.С. Язык и знание. На пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в понимании мира / РАН. Институт языкознания. - М.: Языки славянской культуры, 2004.
9. Немов Р.С. Психологический словарь / Р.С. Немов. - М.: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2007. 560 с.
10. Овчинникова И.Г. К проблеме определения феномена «языковое сознание» // Языковое бытие человека и этноса: психолингвистический и когнитивный аспекты. Вып. 17. М.: ИНИОН РАН, АСОУ, 2010.
11. Общее языкознание. Формы существования, функции, история языка / Под ред. Б.А.Серебренникова. - М.: Наука, 1970. - 598 с.
12. Психология. Словарь / Под общ. Ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. - 2-е изд. испр.и доп. - М.: Полигдиздат, 1990. - 494 с.
13. Серебренников Б.А. Роль человеческого фактора в языке: Язык и мышление. - М.: Наука, 1988. - 242 с.
14. Степанова Ю.С. Константы.: Словарь русской культуры. – М., 1997.
15. Философский энциклопедический словарь. М.: Инфра-М, 2000. 576 с.
16. Фрумкина Р.М. Психолингвистика. -М.: Издательский центр «Академия», 2001. - 320 с.

УДК 81'1

Zhagidulina A.A.,
Doctor of philological science
KazUIR and WL after Abylai khan
e-mail: aluth@mail.ru

SYMBOLIC CONCEPT SPHERE “LIGHT” IN CULTURE AND LANGUAGE

Abstract: This article is about the semantic and sociocultural significance of the conceptual sphere “Light (represented by its main components: the Sun, the Moon, the Stars) in different languages and cultures. The conceptual sphere of “Light”, being a universal, finds its multi-aspect mapping in the world language continuum. A special role in linguocultural modeling belongs to the extralinguistic component, which ensures that the lexemes go beyond the semantic structure. The language uses the true properties of the object or is completely attributed to it by the sociocultural community. Any individual language is immersed in some semiotic space, the result of the functional structuring of cultural consciousness, and the signcontent side of the word itself becomes much wider than its nominative meaning.

Key words: language, culture, semiotics, semantics, symbol, linguocultural information, light, sun, moon, stars.

Загидуллина А.А.,
д.ф.н., проф.
КазУМОиМЯ
имени Абылай хана,
Алматы, Казахстан,
e-mail: aluth@mail.ru

СИМВОЛИКА КОНЦЕПТОСФЕРЫ «СВЕТ» В КУЛЬТУРЕ И ЯЗЫКЕ

Язык является одним из основных инструментов познания, языковые сущности служат для накопления и последующего транслирования содержания квантов информации об окружающей нас реальности. Язык внутренне организует то, что предназначено для сообщения. Выделенные значимые признаки позволяют свести воедино и обобщить всю информацию, поступающую по различным каналам. Возникает как бы пространство, в котором закрепляется национальный опыт конкретной языковой общности, то есть все знания о мире, зафиксированные данным языком, которые закреплены в лексике, фразеологическом фонде, морфологии и синтаксисе [1, 173-174]. Всякая языковая система выделяет ту совокупность обозначаемых объектов, на которые направляется внимание человека и которыми он оперирует в процессе познания. В этом проявляется адаптивная, прагма-функциональная способность языка, позволяющая ему осуществлять с успехом различные виды коммуникации.

Особо важным остается вопрос: каков механизм обработки информации, которая получает ценностно-смысловую интерпретацию. Предполагается, что ценностно-познавательное пространство языковой картины мира обусловлено ментальными репрезентациями знаний. Это связано с природой и сущностью культуры, которые обуславливаются особыми взаимоотношениями между мышлением, сознанием и языком, генерирующими культуруносные смыслы [2, 9].

Как соотносятся знания, ментальность, социум, культура и язык. Попробуем рассмотреть на примере анализ концептосферы «Свет», основными компонентами которой являются сам объект «Свете», а также объекты, излучающие свет: Солнце, Луна, Звезды.

Аксиологическая значимость Света в жизни человека во многих культурах связана с тем, что, прежде всего, в первый день Бог создал Свет, на четвертый день им было создано Солнце, в этот же день появились Луна и Звезды. **Солнце**, луна и **звезды** были первыми божествами древних. Павел Флоренский пишет, что содержание всякого опыта — значит бытие, значит Свет. В его лоне «живем и движемся, и существуем» он есть пространство подлинной реальности [3].

Свет освещает наш мир. Самым светлым, то есть светоносным является белый цвет. Отсюда происходят белые одежды небесных богов и их земных заместителей – царей, жрецов, вельмож. В Китае и Индии этому цвету придавался мистический смысл, который происходит не из чувственных восприятий или ассоциаций, но возникает как визуализация философских понятий.

Христианская религия целиком восприняла символику белого из Ветхого завета.

Белый означал светоносность, родство с божественным светом. Белый цвет заимствует свои символические значения от света, а свет в христианстве – это и Бог, и слово, и разум, и всяческое благо. В культуре ислама белому цвету также отведено почетное место. Ведь сам Аллах – «свет небес и земли».

Свет связывался с красотой на том основании, что и красота, и свет есть явления, возвышающие душу. Свет прекрасен сам по себе. В классической греческой философии свет толковался как знание, противопоставляясь незнанию, что отражает его гносеологическую функцию; в восточной традиции (зороастризме) свет понимался в значении добра - свойства Истины, имея явную этическую нагрузку. С феноменом Свет связана Истина [4, 52]. Идея о вечности души издревле присутствует в казахской культуре. Пусть Солнце зашло, но Свет (нравственность, доброта, тепло) остается.

В основе индоевропейского мировидения лежит световая метафора. Рождение видится как появление на свет. Божественное мыслится как светлое, дневное и Языковые картины мира пронизаны семантикой света небесное [5,61

Во многих культурах существует выражение свет знаний, а в современном мире можно назвать светом и информацию, Свет прошлого, свет настоящего, свет будущего.

Восемнадцатый век называется веком Просвещения. Светлое соотносится также с понятием «светлый – радостный праздник. Свет несет понимание – осветить вопрос, проблему.

Наконец Свет – это Истина. Божественность и Сакральность.

Понятия с негативными коннотация - это все понятия, где отсутствует Свет: это - серость, мутность,

мрак, тьма, беспросветность. Социокультурологическая значимость концепта «Свет» очень велика, почти бездонна [5,61].

У римлян символ солнца – бог Аполлон, покровитель света, искусства, науки и сельского хозяйства. Его оружие - стрелы - изображали в форме солнечных лучей. Что касается древних персов, то у них воплощением светила являлся Митра. Его рисовали в виде потока света, который соединяет людей с мраком. В древнеегипетской мифологии богом солнца был Ра, представленный в виде человека, огромного кота или орла, голову которого венчала звезда.

Культ Солнца был раньше распространен по всей планете. Многими народами Солнце воспринималось как верховное божество. В традициях разных народов Солнце могло восприниматься и как женский знак, и как мужской знак. Например, Солнце было мужского рода в Японии, Германии, а в Северной Америке, в Новой Зеландии и Океании — женского.

Солнце живет на востоке, в золотом дворце, утром выезжает на своей светозарной колеснице, запряженной белыми огнедышащими лошадьми, и совершает свой обычный путь по небесному своду.

Считается, что солнце является прототипом колеса. Колесо – символ солнечной энергии. Солнце – центр, спицы колеса – лучи. Затем колесо (солнце) становится атрибутом всех солнечных Богов и земных правителей. На обыденном уровне колесо Госпожи Удачи (колесо фортуны) – символ взлетов, падений и непредсказуемости судьбы.

Солнце – один из двенадцати символов власти, основной символ созидательной энергии. В качестве источника тепла Солнце представляет собой жизненную силу, страсть, храбрость и вечную молодость. Как источник света оно символизирует знания, интеллект. Энергия солнца оберегает от зла... Солнце дарит удачу, силу, богатство.

Храмы солнца древних кочевников, обнаруженные в Центральной Азии, посвящались солнечному божеству. Навруз в переводе с фарси означает «новый день» - самый большой из всех праздников поклонения Солнцу на Востоке.

В народных сказках к солнцу, месяцу и звездам обращаются герои в трудных случаях жизни и те помогают им.

Луна находится в более тесной связи с Землей, нежели какое-либо иное небесное светило. Она, как правило, олицетворяет женскую силу, Мать-Богиню, Царицу Небесную. Исключением являются некоторые африканские и североамериканские индейские племена, а также племена Океании, маори и Япония, где Луна является мужским производительным принципом. Луна повсеместно является символом циклического ритма времени, универсального становления. Фазы зарождения, исчезновения и появления Луны на небосводе символизируют бессмертие и вечность, постоянное обновление. Кроме того, Луна олицетворяет темную сторону природы, ее невидимый аспект; духовный аспект света во тьме; внутреннее знание, интуитивное, иррациональное и субъективное. Является символом глаза ночного, а Солнце является глазом дневным. Луна символизирует также периодическое возобновление творения, время и меру. Раньше время измерялось фазами Луны, поэтому она считалась носителем перемен.

В древней Греции Луна ассоциировалась с деревом. Богиня Луны Мойра стояла выше других богов, а три богини судьбы (Мойры) являлись отражением силы этой Великой Лунной Богини.

Растущей или полной луной освещается Древо Жизни, изображаемое на мусульманских надгробиях. Луна- спутник земли очень широко использовался в качестве символа в религиях древности. Ее греческое имя - Селена, еврейское - Лебана. В Египте луна связывалась с Изидой, в Финикии - с Астартой, а в Вавилоне - с Иштар. Луна в славянской традиции ассоциировалась всегда с чем-то мистическим, таинственным. Казахи обожествляли луну, эта традиция идет со времен глубокой древности.

Знаки Солнца называются солярными, а знаки Луны – лунарными.

Звезда - один из древнейших общечеловеческих символов, астральный знак, символ вечности и космического порядка. Древние верили, что звезды управляют человеческими судьбами, считали их божествами или помощниками божеств, что сказалось на общем символизме звезд: превосходство, постоянство, предводительство, защита, бдительность, устремленность. Греки заселили ночное небо богами и героями мифов, присваивая их имена звездам и созвездиям. От них же произошла идея о Млечном пути как дороге богов.

Во все времена звезды считались небесными окнами или входом на небеса. В Новом Завете символом Христа является «светлая утренняя звезда». Большое значение имеет «Вифлеемская звезда», чаще всего изображаемая восьмиконечной, которая вела трех волхвов («царей») Востока к яслям, где

родился Христос.

В Персии звезды называли глазами Митры (персидский бог света). Другие народы мира наиболее важное значение придавали Полярной звезде – символическому центру Вселенной и «утренней звезде» Венере, чей блеск на заре символизирует энергию жизни, а в вечернем небе – удовольствие и плодородие.

В европейской традиции с XVIII столетия звезда стала символом высоких стремлений, с конца того же столетия – эмблемой счастья (выражение «родиться под счастливой звездой»). Звезда олицетворяет свет истины и разума на путях добродетели. Звезда каждого – указатель к его счастью

В геральдике и иных символических системах звезды различаются по количеству лучей и цвету. В настоящее время в честь известных артистов создают звезды.

Проведя данный социокультурный анализ, связанный с концептосферой «Свет», посмотрим, что отображено в семантическом плане в казахском, русском и французском языках и представлено в словарных статьях словарей: Свет, Солнце, Луна, Звезда.

Свет. И в казахском, и в русском и во французском языках слово Свет обозначает физическую, лучистую энергию. В казахском языке слово Свет также обозначает жизнь (Оның көретін жарығы бар екен) и мир (Жарық дүние).

В русском и во французском языках Свет обозначает внутреннюю озаренность, связанную с интеллектом (*Cette lumière d'intelligence*) или чувствами (*Une petite lumière tendre dans ses yeux*). В русском языке Свет – это символ истины, разума, просвещения, радости, счастья (Свет истины, свет знания). Во французском языке Свет обозначает также неординарного, выдающегося человека (*Des hommes qui sont des lumières dans leur science*) и знания. И в казахском и в русском языках существует ласковое обращение с использованием слова Свет «жарығым», а также имеются имена Жарық и Светлана.

Солнце. И в казахском, и в русском, и во французском языках слово Солнце. В казахском языке Солнце обозначает также день (Демалыс күні), сутки, погоду (Күн ашық), время (Жаздың күні), число, дату, жизнь (Күн бермеу), существование. В русском языке слово Солнце используется для отображения чего-то очень ценного и используется как ласковое обращение (солнышко мое). Во французском языке слово Солнце обозначает фигуративное представление солнца (*Les mousquetaires portaient un soleil sur la poitrine*), радость (*un rayon de soleil*), разновидность салюта (*le feu d'artifice*), цветков с желтыми лепестками (*Une grande fleur à pétales jaune vif*). И конечно, нужно отметить, такую историческую фигуру как Людовик XIV- *le Roi Soleil*. В русском и французском языках слово Солнце обозначает акробатическую фигуру (крутить солнце) и фасон юбки (солнце-клевш). Существует казахское имя Күнсұлу.

Луна. И в казахском, и в русском, и во французском языках Луна обозначает спутник Земли и спутник любой другой планеты. В казахском языке Луна и Месяц обозначаются одним словом Ай. Во французском языке слово Луна обозначает круглое, толстошеекое лицо (*Un visage de pleine lune*) и символизирует невозможное (*Demander, promettre la lune*). В казахском языке есть много мужских и женских имен, включающих слово Ай: Айдана, Айгүл, Айдар, Айбек.

Звезда. И в казахском, и в русском, и во французском языках слово Звезда – это космическое тело, геометрическая фигура, знак отличия в военной форме, а также знаменитость в кино, в театре и других видах искусства. В русском и во французском языках Звезда или Звезды связаны с судьбами людей (родиться под счастливой звездой, его звезда угасла). Во французском языке существует Звезда Давида (*Une étoile de David*). Словом Звезда обозначается также трещина на стекле (*Une étoile sur la pare-brise*) и знак, заменяющий недостающие буквы (*Monsieur****). В русском языке возможно обращение Моя звездочка. В казахском языке есть женское имя Жұлдыз.

Анализ семантического содержания слов, составляющих концептосферу «Свет»: Свет, Солнце, Луна, Звезды показал, что во всех трех языках (относящихся к разным языковым семьям) имеются универсальные семантические признаки, отображающие окружающую нас реальность. Были выделены также семантические признаки, относящиеся к одному из языков и фиксирующие социокультурную специфику, отображенную в этом языке. Особый интерес представляет семантика, которая как бы не относится напрямую к реальности и также выходит за рамки социокультурного контекста. В итоге получается, что в одном случае, семантическое содержание не всегда отображает существующий социокультурный контекст, а в другом случае, происходит расширение семантической структуры слова за счет новых когнитивно зафиксированных черт.

Возникает вопрос о степени адекватности мира, создаваемого языком. Отношение системы к реальности предстает в виде антиномии языка и запредельного мира небесное [6,12].

Исследуемые слова представляют собой символы высокого порядка, поскольку они играют роль мифологем в трех представленных языках. Они семантически открыты и занимают ведущие позиции в семиотическом пространстве данных языков

Традиционно представление о символе связано с идеей некоторого содержания, которое, в свою очередь, служит планом выражения для другого, культурно более ценного, содержания. Символ и в плане выражения и в плане содержания обладает некоторым единым замкнутым в себе значением и отчетливо выраженной границей. 240-241 Лот небесное [6,240-241].

Семиотическое пространство представляет собой иерархию социально-культурных ценностей. Семиотическая модель мира – результат функционального структурирования культурного сознания. Знаково-содержательная сторона слова значительно шире номинативного значения [7,60]. Особая роль принадлежит экстралингвистической составляющей, которая обеспечивает выход за рамки семантической структуры. Язык использует истинные свойства объекта или полностью ему приписываемые социокультурным сообществом [7,61].

Формируясь и развиваясь в семиотическом пространстве, символы все больше раздвигают свои семантические границы, создавая вокруг новое текстовое пространство. Всякий текст культуры принципиально неоднороден, даже в строго синхронном срезе гетерогенность языков культуры образует сложное многоголосие. [6,241]. Символ является посредником между семиотической и внесемиотической реальностью. В постоянном процессе семиозиса происходит постоянное обновление кодов, поэтому любой отдельный язык оказывается погруженным некоторое семиотическое пространство и только благодаря этому взаимодействию он способен функционировать [6,245].

Пересеченность семиотического пространства многочисленными границами создает для каждого движущегося в нем сообщения ситуацию многократных переходов и трансформаций, порождающих новую информацию, процесс, имеющий лавинообразный характер [6,265].

В современном мире активизируется роль языка как необходимого инструмента межкультурного взаимодействия и транслятора национально-культурной идентичности небесное [8,11].

1. Динамика речезыкового развития призванная постоянно отображать бесконечно меняющуюся реальность мира глобализации и модернизации.

Подобные исследования могут обеспечить лицам, профессионально владеющим иностранным языком необходимую «фоновую информативность» для того чтобы правильно выработать необходимые стратегии общения с учетом проявления национально-культурных особенностей и менталитета иносоциума. [8,142 ;157].

Язык в своем развитии бесконечен, поскольку каждый элемент может быть детерминирован всеми другими элементами. Благодаря синергетике языка (способности к саморегулированию) и лингвокультурологической ауре происходит непрерывное преобразование разнообразных аналогий и ассоциаций в языковое значение, наблюдается постоянное перераспределение бесконечного континуума.

ЛИТЕРАТУРА

1. Песина С.А. Философия языка. Учебное пособие. - М.:Флинта, 2016.- 373 с.
2. Алефиренко Н.Ф. Лингвокультурология: ценностно-смысловое пространство языка. Учебное пособие. – М.:Флинта,2016.- 283 с.
3. mylektsii.ru/13-43233.html. (дата использования 17.10.2018)
4. Солдатенкова Ольга Вячеславовна. Идея света в древнерусской культуре: дисс. канд. культурологии: 24.00.01.- Санкт-Петербург, 2006.- 204 с.: ил. РГБ ОД, 61 06- 24/78
5. Бородай Ю.С. Об индоевропейском мировидении // Вопросы языкознания. – 2016. - №4. - С.60-90
6. Лотман Ю.М. Семиосфера. Культура и взрыв. Внутри мыслящих миров. – СПб.: Искусство-СПб, 2004. – 703 с.
7. Загидуллина А.А. Символы и образы: онтология и функционирование (на материале французского языка). - Алматы: Принт, 2010.- 292 с.
8. Кунанбаева С.С. Концептологические основы когнитивной лингвистики в становлении полиязычной личности. Учебное пособие – Алматы: Полилингва, 2017. – 263 с.
9. Қазақша-орысша сөздік.- Алматы: Дайк-Пресс, 2008. - 960 с.
10. Ожегов С.И. Словарь русского языка.- М.: «Русский язык, 1981.- С. 638.
11. Larousse de la langue française (Lexis) / Direction de J. Dubois.- P.: Librairie Larousse, 1979.- 2109 p.
12. Rey A. Le Petit Robert. Les noms propres : alphabétique et analogique. Paris : Dictionnaires le Robert, 1999.- XXIX-2259 p.

Закирова Э.М.,
ст. преподаватель
кафедры иностранных языков
факультета филологии и педагогики
КГУ им. Ш.Ш. Уалиханова,
г. Кокшетау, Казахстан
e-mail:elmira.joyful@mail.ru

Плохенко В.Б.,
ст. преподаватель
кафедры иностранных языков
факультета филологии и педагогики
КГУ им. Ш.Ш. Уалиханова,
г. Кокшетау, Казахстан
e-mail:berezina-v@mail.ru

ОСНОВНЫЕ ЭТАПЫ ПРОВЕДЕНИЯ УРОКА АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА ДЛЯ ОБУЧАЮЩИХСЯ С НАРУШЕНИЯМИ СЛУХА И РЕЧИ

Abstract: The article is concerned with the issue of the relevance of teaching a foreign language to students with impaired hearing and speech. There is an analysis of interrelation between mastering a native language with impaired hearing and mastering a foreign language with normal hearing. The basic methods of teaching English and the most important components of the English language lesson for students with hearing and speech impairments are determined.

Key words: hearing impaired, English dactyl, phonetic exercises, development of visual perception, lexical units (LU).

Аннотация: В данной статье рассматривается вопрос об актуальности преподавания иностранного языка обучающимся с нарушениями слуха и речи. Анализируется взаимосвязь между овладением родным языком при нарушенном слухе и овладением иностранным языком при нормальном слухе. Определяются основные методы обучения английскому языку и важнейшие компоненты урока английского языка для обучающихся с нарушениями слуха и речи.

Ключевые слова: слабослышащие, англоязычный дактиль, фонетические зарядки, развитие зрительного восприятия, лексические единицы (ЛЕ).

Иностранный язык, хотя и относится в педагогической литературе к числу общеобразовательных дисциплин, очень сильно отличается от других предметов. Специфичность преподавания этого предмета - в его речевой направленности. Учитывая тот факт, что слабослышащие обучающиеся имеют особенности развития речи различной степени, специфика преподавания иностранного языка в этом случае проявляется в способах проведения самих занятий, в их построении, в методах подачи учебного материала, в приёмах, обеспечивающих его усвоение.

Обучение слабослышащих обучающихся английскому языку строится на основе синтеза подходов и методов, используемых для обучения родному языку при нарушенном слухе и обучения иностранному языку при сохранном слухе.

Современная отечественная научная школа обучения иностранным языкам представлена трудами таких ученых, как А. А. Алхазисвили, В. Д. Аракин, В. А. Артемов, И. А. Зимняя, З. И. Клычникова, А. А. Леонтьев, А. А. Миролюбов, Е. И. Пассов, С. К. Фоломкина, Л. В. Щерба и др. Теоретические и методические результаты, полученные этими учеными, опираются как на исследования лингвистического, психологического, психолингвистического направлений, так и на исследования, непосредственно направленные на формирование практических методик обучения иностранному языку.

В последние годы на основании анализа ряда вопросов правового порядка, положительных и негативных сторон цензового образования, с учетом последних достижений коррекционной педагогики и зарубежного опыта рядом ученых-дефектологов выдвинуты аргументы в пользу эволюционного реформирования отечественной системы специального обучения. В систематическом виде эти вопросы освещены в работах Е.Л. Гончаровой, О.И. Кукушкиной, Н.Н. Малофеева, Е.А. Стребелевой, Н.Д. Шматко и др. При всех вариантах возможной реализации проводимой реформы закономерности, выведенные из научного анализа процессов овладения речью при слуховых нарушениях, будут оставаться основой обучения лиц с такими нарушениями. Следовательно, обучение иностранному языку детей с нарушениями слуха и речи может опираться на положения, определяющие всю совокупность методов и приемов, применяемых действующей сегодня системой специального обучения глухих и слабослышащих.

В теории сурдопедагогики давно проявлялся интерес к взаимосвязям, существующим между

овладением родным языком при слуховой недостаточности и овладением иностранным языком при нормальном слухе. Известно, что сходство между этими двумя процессами порождено тем, что и тот, и другой процесс протекают в условиях целенаправленного, специально организованного обучения языку [1, с.75].

Это следует из работ Р.М. Боскис, Л.С. Выготского [2], Ж.И. Шиф и других исследователей. В методическом плане особое внимание в своих работах на это сходство обращал **К.Г. Коровин**, и это означало следующее: с одной стороны методы и приемы, используемые при специальном обучении неслышащих и слабослышащих родной речи, могут быть эффективно перенесены на обучение учащихся с нарушенным слухом иностранному языку. Так, при изучении английского языка эффективно может использоваться дактиль родного языка, что помогает лучше запомнить произношение иностранного слова. Наряду с русскоязычным дактилем возможно использование и английского языка символов, когда детям предлагается сказать слово по-английски, используя англоязычный дактиль. С другой стороны, как говорил К.Г. Коровин, приступая к изучению иностранного языка, слабослышащие учащиеся уже обладают опытом целенаправленно осваивать язык при нарушенной слуховой функции [3, с.112]. Эти навыки они переносят на изучение нового языка.

Основными факторами, определяющими содержание обучения английскому языку, являются:

- реальный объем учебного времени;
- темп изучения языка, доступный для учащихся с нарушенным слухом;
- данные, определяющие предпочтительные для таких учащихся области дальнейшего использования полученных языковых знаний.

По очевидным причинам обучение иностранному языку при слуховых нарушениях не может вестись путем прямого использования существующих методик, применяемых при обучении лиц, обладающих нормальным слухом. То же справедливо и в отношении программ. **Темп изучения английского языка** в целом и темп работы на уроках в частности снижен ввиду того, что каждую лексическую единицу, вводимую на уроке, необходимо оречевить каждому ученику (причем неоднократно за урок) для формирования у ученика устойчивых речевых кинестезий. Оречевляются как предметы, так и действия.

Ввиду того, что обучающиеся с нарушением слуха отличаются недостаточным объемом памяти, замедленным процессом формирования понятий, снижением способности к приему, переработке, хранению и использованию информации, **сокращается объем лексического и грамматического материала** для рецептивного и продуктивного материала [4, с.256]. Кроме того, у учащихся с нарушениями слуха есть значительные трудности в звукопроизношении иностранных слов.

Для формирования произношения на уроках на первых порах обучения используются **фонетические зарядки**, методика которых заимствована из методики обучения чтению детей начальной школы. Подобные фонетические зарядки направлены на развитие речевого аппарата. На более поздних порах обучения используются фонетические зарядки на лексическом и грамматическом материале.

Большое значение для компенсации нарушения слуха имеет **развитие зрительного восприятия**, поэтому на каждом уроке используется наглядность, зрительные опоры, памятки, наборы схем, таблицы [5, с.372]. Для продвинутых учеников при аудировании зрительные опоры убираются, и работа проходит на слуховой основе. Для более слабых учеников и для учеников с высокой степенью тугоухости работа проводится на слухо-зрительной основе.

Особую роль для мотивации учебного процесса, для развития лингвистических навыков, для достижения многих образовательных целей играют **дидактические игры и игровые упражнения**.

Для снятия напряжения и усталости, а также для согласования двигательной и языковой активности проводятся **физминутки**; к примеру, пошаговый счет (называются числительные на каждый шаг).

Для развития диалогической речи, для активизации лексического материала используется **методика «Взаимный тренаж»**, когда два ученика работают в режиме «учитель-ученик» [6, с.58]. После того, как «учитель» даст оценку «ученику», происходит обмен позициями.

Таким образом, можно привести ряд положений, которые, по сути, являются **отправными для обучения слабослышащих обучающихся иностранному языку**:

1) С учетом особой роли зрительного восприятия при нарушенном слухе в учебном процессе, возможно, более широко опираться на **наглядность**. С этой целью следует использовать всевозможный изобразительный материал, учебные тексты и т. п.;

2) Особое значение необходимо придавать письму. **Активное использование письма** является важнейшим средством обучения и контроля степени усвоения при овладении языком;

3) Решающее методическое значение в лексико-грамматической работе имеет опора **на речевой**

англоязычный образец, одновременное освоение лексического и грамматического значения слова, раскрытие этих значений в словосочетаниях, предложениях, контекстах;

4) Учитывая особое значение репродуктивного овладения слабослышащими устной речью для овладения ими рецептивным её видом (в форме слухо-зрительного восприятия), а также языком, как целостной системой, необходимо **уделять внимание произносительной стороне изучаемого языка**;

5) В пределах, допускаемых учебным временем, должна проводиться **работа по развитию слухозрительного и слухового восприятия речи на английском языке** на основе использования методов и приёмов, применяемых для этой цели в практике обучения слабослышащих родному языку;

6) Учитывая тот факт, что слабослышащие ученики получают на уроках значительно большую психофизическую нагрузку, чем нормально слышащие, целесообразно активное использование **игровых упражнений, упражнений занимательного характера**.

На основе вышеизложенного, мы выделяем следующие основные этапы проведения урока английского языка для обучающихся с нарушениями слуха и речи:

1) Первый этап урока. Речевая разминка – **тренировка и коррекция произносительных навыков**. С этой целью преподаватель, обращаясь к определенному ученику по имени, четко проговаривает: "..., ка-кой сей-час у-рок?", затем спрашивает у других учащихся: "..., ка-ко-е сей-час вре-мя го-да?", "..., спро-си у ..., ка-ко-е се-год-ня чис-ло?" и т.п. То есть, необходимо дать учащимся настроиться на урок, провести речевую разминку, тренировку слуха и речи. Тогда обучающиеся с нарушениями слуха и речи, ответив на знакомые вопросы, которые преподаватель задал четко и ясно, чувствуют себя более уверенно, спокойно и становятся расположенными к речевой деятельности и подготовленными к уроку английского языка;

2) Второй этап урока. После вступительной тренировки речи необходимо активизировать речевые образцы, грамматические структуры и ЛЕ, пройденные на прошлых уроках. С этой целью проводятся различные игры, в которых закрепляется изученный материал;

3) Третий этап урока. После закрепления и повторения тем прошлого урока начинается основной этап урока – это ознакомление с новыми ЛЕ, грамматическими структурами и речевыми образцами. На данном этапе **важно, чтобы преподаватель сопровождал каждую нововведенную информацию наглядной иллюстрацией**. Использование раздаточного материала (карточки, схемы, таблицы и др.), дидактического материала (книги, пособия и др.), компьютерной презентации позволит обучающимся с нарушениями слуха и речи лучше усвоить новую информацию. Для активизации в устной речи новых ЛЕ, грамматических структур и речевых образцов преподавателю необходимо **использовать активные игровые методы обучения**. Различные игры (творческие, лексические и др.) позволят обучающимся с нарушениями слуха и речи активизировать в устной речи новые структуры и ЛЕ;

4) Четвёртый этап урока. Физическая разминка является обязательной на уроке английского языка с обучающимися с нарушениями слуха и речи. Их утомляемость во второй половине урока повышается, и поэтому **проведение физкультминутки** позволит им немножко отвлечься и взбодриться;

5) Пятый этап урока. В конце урока преподавателю необходимо дать домашнее задание на следующий урок, а также подвести итоги занятия. Учитель должен **спросить у каждого ученика**, что больше всего понравилось на уроке, что нового узнали за этот урок и т.д. Ученики должны задуматься о том, что они изучили, какие новые навыки и умения приобрели.

Подводя итог, мы должны отметить тот факт, что каждому преподавателю, работая с обучающимися с нарушениями слуха и речи, необходимо знать и учитывать все психофизические особенности таких учащихся. Урок должен быть построен таким образом, чтобы ученикам с нарушениями слуха и речи была доступна и понятна вся новая информация, все должно сопровождаться наглядностью или действиями.

Следовательно, преподаватель английского языка, работая с обучающимися с нарушениями слуха и речи, должен соблюдать данные этапы во время проведения урока: тренировка и коррекция произносительных навыков; использование наглядных материалов на протяжении всего урока, в особенности при введении новых ЛЕ, грамматических структур и речевых образцов; использование активных игровых методов обучения иностранному языку; обязательное проведение физической зарядки (физкультминутки) во время урока; рефлексия в конце урока.

ЛИТЕРАТУРА

1. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность. – Изд.: УРСС Эдиториал, 2004. – 432с.
2. Выготский Л. С. Основы дефектологии. – СПб.: Лань, 2003. – 654 с.
3. Коровин К. Г. Книга для учителя школы слабослышащих. Обучение русскому языку, чтению, произношению – М.: Просвещение, 1995. – 160 с.

4. Никуленко Т. Г. Коррекционная педагогика: учебное пособие для вузов – М: Феникс, 2006. – 382 с.
5. Elva Duran. Teaching English Learners in Inclusive Classrooms. - Charles C Thomas Publisher, 2006. – 471 p.
6. Семаго Н. Я., Семаго М. М., Семенович М. Л., Дмитриева Т. П., Аверина И. Е. Инклюзивное образование как первый этап на пути к включающему обществу // Психологическая наука и образование. 2011. № 1. — С. 51–59.

УДК – 82.09.

Исмаилова Ф.Е.,
д.ф.н., профессор КазУМОиМЯ имени Абылай хана.
Мусирова Д.С.,
магистрант КазУМОиМЯ имени Абылай хана,
Специальность «6М021000-Иностранная филология»
Алматы, Казахстан
e-mail:d.mussirova@gmail.com

АВТОРСКОЕ СОЗНАНИЕ КАК ОТРАЖЕНИЕ МИРОВОЗЗРЕНИЯ МАСТЕРОВ ХУДОЖЕСТВЕННОГО СЛОВА

Аннотация: В статье рассматриваются специфические особенности авторского сознания писателей мира. Отличительной чертой мастеров художественного слова является способность авторского сознания к усвоению и эффективному применению богатого философского и творческого опыта мировой литературы.

Ключевые слова: авторское сознание, гуманизация личности, интеграция культур, искусство слова.

Ismailova F.Ye.,
Doctor of Philology, Professor of
Ablai Khan KazUIRandWL.
Mussirova D.S.,
Postgraduate of Foreign Philology of
Ablai Khan KazUIRandWL
Almaty, Kazakhstan
E-mail: d.mussirova@gmail.com

THE AUTHOR'S CONSCIOUSNESS AS A REFLECTION OF THE WORLDVIEW OF THE ARTISTIC WORD MASTERS

Abstract: The article examines the specific features of the author's consciousness of the world writers. Artistic word masters distinctive feature is the ability of the author's consciousness to assimilate and effectively use the rich philosophical and creative experience of world literature.

Key words: author's consciousness, personality humanization, culture integration, word art.

Шедевры мировой литературы носят интегрированный характер, отражая мировоззрение писателей мира. Интертекст становится формой определяющей авторское сознание, его мироощущение и мировосприятие.

Самым доступным искусством, самым необходимым культурным наследием является литература. Литература – искусство слова и в силу своей специфики, самый гуманный вид искусства. Смысл существования художественной литературы в гуманизации личности.

Художественное произведение, законченное для творца, обладает функциональностью, долгой линией развития, в которой само создание есть лишь точка, момент бесконечной важности: момент перелома. И заслуга художника слова в том, что он высветил общечеловеческие проблемы в своих творениях.

Художественное произведение есть, так сказать, сгусток душевной жизни, настроений, запросов, мыслей действующих в нем героев.

Понимать, интерпретировать художественное творение – значит вкладывать свой смысл в него и история каждого художественного создания есть постоянная смена этих новых смыслов, новых понятий. Произведение становится не актуальным, когда оно теряет эстетическое воздействие на читателя, когда перестает удивлять, восхищать, когда попадает в среду не чувствительную к его нравственному воздействию. Чем больше в произведении акцентируется внимание читателей и исследователей на общечеловеческие проблемы, чем шире круг тех жизненных явлений, на которые оно может дать ответ, тем оно значительнее для современности.

Такие творения относятся к высокой литературе, которую читает многонациональная аудитория

почитателей с развитым эстетическим вкусом.

Любое художественное произведение пронизано мировоззренческими установками создателя. Согласно Д.Дюришину эти литературные произведения связаны друг с другом, потому как художественная литература является одной из форм общественного сознания, которая, в литературном произведении, передается нам через сознание того или иного автора [1].

Известно, что в литературе выделили три типа художественного сознания: архаическое, или мифопоэтическое; традиционалистское, или нормативное и индивидуально – авторское. В первой архаической стадии, фольклорная традиция являлась базовой. Здесь доминировало мифопоэтическое художественное сознание, а также отсутствует рефлексия над словесным искусством, а потому нет литературной критики. Во второй стадии доминировал традиционализм художественного сознания и «поэтика стиля и жанра». Третья стадия, начавшаяся с эпохи Просвещения и романтизма, и есть эпоха «индивидуально – творческого художественного сознания». Одним словом, это – эпоха индивидуально-авторских стилей [2, с.11].

Художественная литература является одним из способов выражения авторской мысли. Поэтому понятие замысла автора в постижении смысла художественного произведения, его точка зрения, играет огромную роль.

Авторское сознание в литературоведении является значимой категорией, постижение которой, показывает мировоззрение определенного писателя, помогает познать глубину художественного произведения. В данном случае, целесообразно рассмотреть значения понятий: «автор», «образ автора», «художественный образ», поскольку они тесно связаны с выражением авторского сознания.

Известно, что слово «автор» (от лат. *author* – субъект действия, основатель, устроитель, учитель и, в частности, создатель произведения) является создателем художественного произведения и употребляется в литературоведении в нескольких значениях [3, с.54].

Во-первых, автор – это создатель художественного произведения, реальное лицо со своей судьбой, биографией и присущим только ему характером.

Во-вторых, это образ автора, существующий в художественном произведении, т.е. изображение писателем, живописцем, скульптором, режиссером самого себя.

Третье значение понятия «автор», В.Е.Хализев представил таким образом: «это художник – творец, субъект художественного произведения в его целостности или автор в его внутри текстовом, художественном воплощении» [4, с.11].

Основные работы о понятии «автора» и «авторского сознания» разработаны в трудах многих ученых, среди которых: В.В.Виноградов, М.М.Бахтин, Б.О.Корман, Н.Т.Рымарь. Все они, по-разному обозначили свое отношение к данному вопросу.

В литературоведении используются различные подходы к изучению категории «автора» и соответствующие ей дефиниции: «тема автора» (В. Г.Белинский), «миросозерцание автора» (Н. А. Добролюбов), «авторское слово», «голос автора», «первичный автор» (М. М. Бахтин), «образ автора» (В. В. Виноградов), «принцип автора» (Ю. М. Лотман), «автор как носитель концепции» (Б. О. Корман), «смерть автора» (Р. Барт) и другие [5, с. 9].

К примеру, для В.В. Виноградова базовой темой в художественной литературе была проблема «образа автора». М.Бахтин говорил о трех представлениях автора: как биографического лица, первичного и вторичного. Первичный автор или автор-творец есть непосредственный создатель литературного произведения. Он также является частью подсознания биографического автора. Вторичный автор (образ автора, созданный первичным автором), через который в произведение реализуется часть сознания автора – творца. В данном случае во главе стоит авторская позиция или сознание, воплощенное в сюжетно— композиционной, пространственно-временной и жанровой структуре текста. В основании лежит форма повествования от автора.

Б.О.Корман, в свою очередь, стал во главе нового этапа разработки теории автора, который приходится на возрождение научного литературоведения в конце 50-х — начале 60-х гг. Он основал целую научную школу, которая объединила литературоведов многих стран.

Он выделил в качестве форм выражения авторского сознания в художественном произведении множество повествовательных точек зрения: это различного рода рассказчики и хроникеры. В своих работах ученый представил убедительные образцы субъектно-речевой организации литературного произведения. В монографии «Лирика Некрасова», он говорил о таких формах выражения авторского

сознания в стихотворениях поэта, как собственно автор, автор-повествователь, лирический герой, ролевой герой[6].

Если идея антропоцентричности языка является основной в современной лингвистике, то авторское сознание в литературоведении, тоже является одной из значимых, поскольку оно напрямую связано с изучением художественного произведения, как результат творения того или иного автора. Сознание автора в свою очередь, зависит от биографических факторов самого автора, историко- культурных, социальных, психологических, факторов того или иного времени. Говоря о биографических факторах, необходимо упомянуть о тесной связи творчества автора с его судьбой, то есть биографией. При исследовании творчества того или иного писателя важно изучать произведение сквозь призму его биографии, то есть опираясь на биографический метод литературоведения, поскольку судьба и обстоятельства жизни определенного автора могут прямо или второстепенно иметь отражение в его произведениях. Одним из основоположников биографического метода является французский критик Ш.О. Сент—Бёв.

В литературоведении, авторское сознание получило свой рассвет в эпоху романтизма, которое направлено на ценностные, нравственные поиски в человеке, а также на внутренние переживания и состояние души человека.

Авторское сознание, таким образом есть литературоведческая категория, которая выражает отношение автора ко всему происходящему, то есть это его взгляды. переживания, его точка зрения или позиция. «Увидеть и понять автора произведения, значит увидеть и понять чужое сознание и его мир [7, с.132]», - писал М.М.Бахтин. Для того чтобы понять этот мир сознания автора, необходимо распознать способы его выражения.

Формы выражения авторского сознания различны. Они могут проявляться через речь повествователя, образную систему, сюжетно—композиционное построение произведения, различные описания природы, обращения и другие.

Обращаясь к происхождению понятия «авторское сознание», на наш взгляд, необходимо сказать о том, что в архаической культуре автор как таковой не существовал. Вместо него существовали, рассказчики, сказители и барды.

До средневековой литературы царил коллективное творчество. Вымысел не чувствовался. Поэтому авторство и вымысел это параллельные линии. Постепенно творец начинает понимать всю серьезность того, что он создает. Характерным для Средневекового искусства является выработка символических, аллегорических, композиционных форм выражения сознания творца. Уже в античный период появляется школа аллегорического разъяснения эпоса, а также рождение риторики или ораторского искусства, цель которой убедить и завладеть аудиторией.

Индивидуально-авторское начало развивается постепенно. Особое внимание к точке зрения или позиции автора художественного произведения возникает в XIX веке. В эпоху, когда литература берет на себя большие социально— нравственные задачи, начинает играть значительную роль в социальной борьбе. В этот период сознание автора особенно заметно направлено на внимание к индивидуально ценностному в человеке, в его творческий потенциал и нравственные стороны.

Романтики первыми конкретно определили литературный труд как профессиональный. В эпоху романтизма герой есть личность в особенных обстоятельствах.

Еще одна отличительная черта этого периода - это описание природы, что тоже непосредственно связано с выражением авторского сознания. Писатели- романтики были склонны к описаниям природы. Например в английской литературе стихи А. Радклиф (1764-1823гг), произведения Джейн Остен (1774-1817). Во французской литературе произведения Жорж Санд (1804-1876), ее роман «Консуэло» и многие другие.

Таким образом, пейзаж, как одна из форм выражения авторского сознания была очень значимой и показывала всю глубину душевного состояния героя.

Еще одним способом выражения авторского сознания является художественный образ, так как он несет в себе творческую фантазию автора.

В художественном образе надо выделить следующее: это всегда картина человеческой жизни. Поэтому, когда говорят – образ березы, образ моря, то надо признать, что изображение вещей не имеет самостоятельного художественного значения, потому что в центре художественного изображения стоит человек. Все остальные образы конкретизируют образ человека, места и среду его обитания. Если картина только вещи или явления природы, то они представляют ценность не сами по себе, а прежде всего как форма

раскрытия определенного индивидуального человеческого взгляда на предметный и природный мир [8, с.33]. Осмысля явления действительности, писатель вкладывает в них свое видение, свое понимание, свои ощущения и ассоциации. То есть, он включает собственное воображение. Художественный образ содержит в себе эстетическое значение. Поскольку, постигая явления действительности, автор соотносит их с собственными идеалами красоты, гармонии, исходя, из которых он впоследствии создает художественные образы, получающие воплощение в произведениях литературы.

Важнейшей составляющей структуры художественного образа является идея, пропитывающая всю материю образа. Идейная составляющая наполняет образ смысловой, мировоззренческой нагрузкой, потому что идея есть следствие авторского мировидения и миропонимания. Так, художественный образ является категорией, которая представляет собой результат постижения и осмысления писателем, какого – либо явления, процесса действительности свойственными литературе способами.

Другой мировоззренческой насыщенной единицей, служащей основным средством актуализации значимой для автора творческой концепции, является индивидуально – авторский художественный концепт. Специфика его заключается в том, что изначально являясь единицей ментальной, концепт репрезентирован лингвистическими средствами в художественном произведении, и в структуре его выделяются как общекультурные, так и индивидуально – авторские компоненты.

Будет целесообразно отметить, что огромное влияние на мировоззрение художника слова оказывает национальная культура, представителем которой он является. Особенности развития его народа, традиции и обычаи, моральные устои, получают то или иное воплощение в художественных произведениях. Творчество писателя напрямую связано с особенностями его авторского сознания. Оно соотносится с постижением мира посредством законов логического мышления, стремлением творца объяснить явления и факты, наблюдаемые в действительности. Наряду с этим, огромную роль в процессе восприятия и изображения действительности в художественном произведении имеет эмоциональность. Писателю, по мнению исследователей, необходимо быть экспрессивным, способным ощущать мир, сопереживать и проявлять сильные чувства. Это стимулирует духовные поиски писателя, вдохновляют его на новые произведения и способствует рождению актуальных творений. Роль фантазии и воображения также имеет большое значение в творчестве писателя. Они помогают писателю создавать картину мира, прошлого и будущего, возможные варианты развития событий в настоящем.

Наиболее важным и основным способом выражения авторского сознания являются тема произведения, ее проблема и выраженная в нем основная идея. Известно, что в литературоведении существуют так называемые вечные темы. Известный литературовед А.Б. Есин пишет что: «Вечные темы фиксируют повторяющиеся моменты в истории различных национальных обществ, они в разных модификациях повторяются в жизни разных поколений, в разные исторические эпохи. Таковы, например темы любви и дружбы, взаимоотношения поколений, тема человека труда и т.п.» [9, с.24]. Таким образом, объектом тематики является отражение действительности, проблематика произведения, в свою очередь изучает постановку вопросов, а идея это та область, где отражается авторская позиция.

Все эти факторы так или иначе влияют на сознание национального автора, которое отличает его от других писателей. Необычайный сюжет или необычный образ, освещение общечеловеческих проблем, специфическое авторское сознание могут принести писателю не только национальное, но и мировое признание.

ЛИТЕРАТУРА

1. Дюришин Д. Теория сравнительного изучения литературы. – М.: Прогресс. 1979 . - 318 с.
2. Аверинцев С.С., Андреев М.Л., Гаспаров М.Л., Гринцер П.А., Михайлов А.В. Историческая поэтика. Литературные эпохи и типы художественного сознания. Сб. статей. – М.: Наследие, 1994. – 512 с.
3. Хализев В.Е. Теория литературы. – М.: Высшая школа, 2000. – 398 с.
4. Л.В.Чернец, В.Е.Хализев. Введение в литературоведение // Основные понятия и термины - М., 1999. – 556 с.
5. Габдуллина В.И. Авторский дискурс Ф.М.Достоевского: проблемы изучения. -Барнаул. 2010. – 137 с.
6. Корман Б.О. Лирика Некрасова. – Удмуртия. 1978. – 388 с.
7. Бахтин М.М. Проблема текста. «Вопросы литературы». 1976. -202 с.
8. Исмаилова Ф.Е. Межкультурно - коммуникативная имагология.– Германия, 2012. – 516 с.
9. Есин А.Б. Принципы и приемы анализа литературного произведения. Учебное пособие.- М. 1997. – 248 с.

Искакова Н.С.,
докторант КазУМОиМЯ имени Абылай хана
специальность «6D021000-Иностранная филология»
Алматы, Казахстан
e-mail: iskakova_nazira@mail.ru

ОЦЕНКА КАК ПРАГМАТИЧЕСКИЙ ФЕНОМЕН В МЕДИДИСКУРСЕ

Аннотация: Статья посвящена рассмотрению оценки как прагматического феномена в рамках медиадискурса. Отмечается важная роль оценки в коммуникативно-речевой ситуации. В статье также разбираются речевые стратегии, которые имеют воздействующий характер на адресата, а также выделяются эксплицитные и имплицитные способы выражения оценки.

Ключевые слова: прагматика, оценочные выражения, имплицитная оценка, эксплицитная оценка, медиадискурс.

Iskakova N.S.,
PhD student of Ablai Khan
KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan
e-mail: iskakova_nazira@mail.ru

EVALUATION AS A PRAGMATIC PHENOMENON IN MEDIA DISCOURSE

Abstract: The article is devoted to the consideration of evaluation as a pragmatic phenomenon within the framework of media discourse. The important role of evaluation in the communicative speech situation is noted. The article also discusses the speech strategies that have an affecting character on addressee, as well as the explicit and implicit ways of expressing evaluation.

Keywords: pragmatics, the evaluating expressions, implicit evaluation, explicit evaluation, media discourse.

На современном этапе развития, в области лингвистических исследований все больше возрастает интерес к функционированию оценочных высказываний на материале определенного типа дискурса, особенно если это один из видов дискурса в сфере СМИ. Мы считаем, это обусловлено тем, что в данной сфере широкое использование оценочных высказываний взаимосвязано с основной функцией СМИ – воздействия на адресата.

С помощью средств массовой информации выражаются языковые, социально-политические, эмоционально - психологические, а также культурные ситуации в обществе. Являясь основными источниками распространения информации в целом, СМИ по-своему способствуют развитию субъективной картины мира, посредством оценивания окружающей среды и воздействия на массовое сознание.

Один из западных представителей прагматического подхода объясняет частотное применение различных видов оценочных высказываний тем, что слова с оценочным выражением определяют не только вкусы и предпочтения, решение и выбор говорящего, а также выступают в основе критических текстов. Оценочные языковые единицы являются основой таких высказываний, как совет, выговор, предупреждение, убеждение, разубеждение, поощрение, осуждение, повышение по должности и дисквалификация и т.д. «Во всех этих видах речевой деятельности прослеживается сложное переплетение оценочных значений» [1, с. 63]. При этом выбор языковых средств и выражений, отражающие определенную оценку действительности, может влиять как на восприятие, так и на его осмысление.

Начало прагматического подхода к вопросам оценки было заложено в 60-е гг. XX в. представителями теории речевых актов. Согласно мнению Ч. Стивенсона воздействующая функция оценки предназначена вызвать у адресата определенное психологическое состояние, т.е. отражает прагматический аспект знаковой ситуации [2, с. 217].

Согласно Н. Д. Арутюновой оценочные элементы являются проявлением речи. Оценочное значение влияет на адресата, а через него и “на ход практической жизни” [3, с. 183], таким образом, прослеживается прагматическая функция оценки.

Н. Е. Кузнецова, Е. В. Шевченко также подчеркивают прагматическую направленность оценки определяя ее как «процесс и результат определения субъектом степени значимости объекта с учетом способности последнего удовлетворять те или иные потребности и интересы субъекта, то есть определения прагматической значимости объекта» [4, с.71].

Таким образом, основная цель оценочных высказываний заключается в формировании мнения, которое имеет воздействующий характер на других лиц. Следовательно, важная роль отводится к

правильному выбору речевой стратегии, где коммуникативная цель соотносится с определенным языковым средством и выражением. Верно отмечает М. М. Бахтин «высказывание с самого начала строится с учетом возможных ответных реакций, ради которых оно, в сущности, и создается» [5, с.289-290].

Согласно Г. В. Колшанскому выбор оценочных структур зависит от интенции говорящего субъекта, от его целевой установки, от речевого побуждения, чтобы «через установление связей между явлениями передать коммуникантам свое знание предмета с той мотивацией, которая нацелена на побуждение собеседника к определенным действиям» [6, с. 66].

Аналогичного мнения придерживается М. Н. Володина «выбор языковых средств в *массмедийном дискурсе*, связан с оценкой, имеющей целью воздействие на адресата, с системой ценностной ориентации, когда на первый план выступают концептуальные, социальные, образные и эмоциональные характеристики» [7, с.14]. Далее она пишет, что «выбор конкретных языковых средств (как вербальных, так и визуальных) может активно воздействовать на процесс восприятия и воспроизведения действительности» [7, с.15]. То есть, при выборе определенных языковых средств в медиадискурсе, мы можем заключить, что учитывается ряд установок, такие как намерение автора, основная цель воздействия на адресата, а также дальнейшее побуждение к определенным действиям. Следовательно, выделяются основные три элемента коммуникативно-прагматической цепочки как автор, текст и адресат, которые находятся в тесном взаимодействии. То есть, коммуникативные намерения автора всегда сопровождается оценкой, даже в простом изложении определенного события, можно проследить позицию автора, его отношение к сообщаемым фактам и описываемым лицам.

По определению А. В. Руденко медиадискурс представляет собой цельное пространство, в котором создаются тексты дискуссий, выступлений, бесед в радиформате, телепередач и периодических изданий. Основной функцией данных текстов является «непосредственное производство и воспроизводство социальных и экономических отношений и ценностей» [8, с.152]. Помимо данных функции, существуют традиционные функций, такие как информирование и воздействие на адресата. Взаимодействие всех этих функций влияет на сущность конкретных коммуникативных актов и событий в СМИ, а также определяет характерную позицию оценивания в определенном медиадискурсе.

В целом труды, посвященные исследованиям медиадискурса, а также функционированию языка в массмедийном пространстве развивались в начале 90 годов XX века. Основные понятия как медиатекст, медиадискурс являются объектами медиалингвистики, направление которое в целом занимается изучением функционирования языка в СМИ.

Медиадискурс может быть многообразным в зависимости от эмоциональной и оценочной характеристики функционирования в разных изданиях. Одна и та же информация, может быть выражена различными языковыми средствами и передавать самые разные эмоционально-оценочные значения, которые посредством целенаправленного употребления речевых стратегий воздействуют на массовое сознание. Под речевыми стратегиями мы подразумеваем те приемы, которые непосредственно используются для оказания воздействия на сознание адресата.

Существуют определенные речевые стратегии, которые были выделены в трудах многих исследователей. К примеру, Е.И. Шейгал выделяет в медиадискурсе такие стратегии как: стратегия вуалирования (затушевывания нежелательной информации), стратегия мистификации (сокрытие истины, сознательное введение в заблуждение), и стратегия анонимности (деперсонализации) [9, с. 57].

Другой российский исследователь, О.С. Иссерс предлагает следующие речевые стратегии самопрезентации, семантические речевые стратегии и стратегии речевых действий [10, с. 248].

Несмотря на выделение различных видов речевых стратегий в медиадискурсе, все они связаны между собой и нацелены на воздействие и убеждение реципиента в достижении определенных поставленных задач. В этом случае, очень важно подчеркнуть связь оценки с персуазивностью. Так как оценка во взаимодействии с коммуникативными стратегиями позволяет автору не просто передать информацию, а также воздействуя на сознание, изменить и формировать мнение читателей.

Таким образом, оценка накладывается на высказывания, которые создаются и используются в дальнейшем в виде тех или иных коммуникативных речевых актов. Следовательно, с точки зрения прагматики, варьирование оценки в медиадискурсе является сложным коммуникативным актом, который характеризуется постоянным взаимодействием субъективного и объективного факторов.

Проводя классификацию речевого материала в ракурсе его прагмалингвистического значения, Л. Л. Федорова обозначила типы речевого воздействия, один из которых – оценочные и эмоциональные речевые воздействия [11]. Они, в свою очередь, охватывают положительные и отрицательные морально-

этические и социально-правовые оценки, выражающие похвалу, одобрение, оправдание, порицание, осуждение и подобное. Наполняя собою пространство дискурса, оценка становится мощным фактором воздействия, создает специфическое ментальное пространство вокруг определенных событий, людей, идей, формирующее соответствующее общественное мнение, установки, ценностные ориентиры, модели отношений и поведения.

Далее очень важно выделить некоторые способы выражения оценок по характеру воздействия на адресата, которые функционируют как в открытой, так и скрытой форме в том или ином медиадискурсе.

Эксплицитная оценка – это явное, открытое утверждение позиции автора, которое имеет влияние на сознание реципиента. Согласно, теоретическим исследованиям, данный тип оценки характерен для советского пропагандистского дискурса, с ярко выраженной идеологической доминантой, подавляющей стремление адресата к самостоятельности умозаключений. На сегодняшнем этапе эксплицитная оценка выражает в основном оппозиционные издания.

Имплицитная оценка более характерна для современной прессы, так как для создания определенного общественного мнения использование скрытой оценки, способствует «ненавязчиво навязать» адресату конкретные цели. Скрытая оценка, по мнению Н.И. Клушиной является манипулятивной стратегией утверждения определенных идей на суггестивном, подсознательном уровне. То есть, имплицитная оценка, будучи неотъемлемой частью медиадискурса работает на уровне подсознания, для достижения конкретных целей.

К основным способам формирования скрытой оценки можно отнести метафоры, метонимии, перифразы, эвфемизмы, противопоставления, сравнения, и т. д. Выше указанные стилистические средства также широко используются в СМИ для передачи имплицитных оценочных смыслов и подразделяются авторами на определенные типы, в соответствии с тем языковым уровнем, к которому они принадлежат. Наиболее распространенными из них являются фонографические, лексические, грамматические и текстовые.

Согласно мнению О. В. Морозовой «любое воздействие в медиадискурсе содержит в себе оценочную составляющую, с помощью которой осуществляется манипулирование общественным сознанием». Далее она отмечает что оценка формируется как под влиянием экстралингвистических, так и лингвистических факторов. Считая, что лингвистические способы выражения мнения и оценки разнообразны, она включает в них широкий спектр языковых средств таких как употребление слов и словосочетаний с оценочным значением, а также с отрицательными или положительными коннотациями; манипуляция идеологически-модальной лексикой; использование различных стилистических приемов: сравнений, метафор, анафор, аллюзий и т.п.; особое синтаксическое построение фразы: порядок слов, вопросы, повторяющиеся синтаксические конструкции [13, с.30-31].

Следует также отметить, что одним из необходимых условий для верного восприятия скрытого содержания, является наличие у адресата и адресанта некоторых фоновых знаний, под которыми имеются в виду «знания каких-либо реалий говорящим и слушающим, которые подразумеваются, но явно не проговариваются в диалоге, и которые являются основой языкового общения» [14]. Так, важность фоновых знаний впоследствии может привести к достижению конечной цели высказывания, так как у каждого из участников коммуникации имеются свои представления об окружающей действительности. Следовательно, коммуникация является успешной, когда *воздействием* удастся поменять предыдущее мнение слушателя.

Таким образом, оценка характеризуется как прагматическое явление, выражающее в речи не только эмоционально-экспрессивное отношение, вызванное сложившимся мнением о предмете высказывания, но и связанная с мыслительной деятельностью человека для адекватного применения виде речевого воздействия. Соотнесенность оценки с конкретной коммуникативно-речевой ситуацией порождает особый тип высказывания – оценочное высказывание, построенное на базе оценочного суждения. Для достижения конечной цели зависящий от интенции автора, очень важно сделать правильный выбор языковых средств и применить определенные оценочные выражения, которые отражают окружающую действительность как эксплицитно, так и имплицитно.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ноуэлл-Смит, П. Х. Логика прилагательных Текст. / П.Х. Ноуэлл-Смит // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 16. Лингвистическая прагматика. М.: Прогресс, 1985. - С. 56-63.
2. Стивенсон Ч. Некоторые прагматические аспекты значения // Новое в зарубежной лингвистике. - М.: Прогресс, 1985. - С. 217–218
3. Арутюнова, Н. Д. Оценка в механизмах жизни и языка // Язык и мир человека – М.: Языки русской культуры, 1999. – III часть – С. 130–274.

4. Кузнецова Н. Е. К вопросу о некоторых способах выражения оценки / Н. Е. Кузнецова, Е. В. Шевченко // Язык. Текст. Стилль: [сб. науч. тр.]. – Курган: Курганский гос. ун-т, 2004. – С. 71– 79.
5. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / Сост. С. Г. Бочаров, примеч. С. С. Аверинцев и С. Г. Бочаров. М.: Искусство, 1979. 423 с.
6. Колшанский Г. В. Коммуникативная функция и структура языка. / Г. В. Колшанский - М.: Наука, 1984. - 175 с.
7. Володина М. Н. Язык СМИ и информационно-языковая экология общества. // Язык и Дискурс СМИ XXI века. – М., 2011. – 347 с.
8. Руденко А. В. Модификация оценки в дискурсе СМИ.: когнитивно-прагматический аспект: Дис ... канд. фил. наук: 10.02.19 / А.И. Руденко.- Москва, 2012.- 178 с.
9. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса: Дис. док. фил. наук. / Е.И. Шейгал. – Волгоград: ВГПУ, 2000. - 440 с.
10. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи/ О.С. Иссерс. – М.: URSS / УРСС; ЛКИ, 2008. — 288 с.
11. Федорова Л. Л. Типология речевого воздействия и его место в структуре общения // Вопросы языкознания. 1991. № 6. - С. 46-50.
12. Клушина Н. И. Лингвистика убеждения: интенциональные категории публицистического текста. Электронный научный журнал «Медиаскоп». № 1. 2008. Веб-ресурс: <https://bit.ly/2I0tQSR> (дата обращения 23.09.2018).
13. Морозова О.В. Речевые способы формирования образа России в Российских и Американских СМИ. Дисс... канд. фил. наук: 10.02.19/ О.В. Морозова. - Саратов, 2018. -150 с.
14. Крюков А. Н. Фоновые знания и языковая коммуникация. В кн.: Этнопсихоллингвистика. – М.: Наука, 1988.

UDC 811

Kalambayeva G.,
MA in Applied Linguistics
Cultural Center Rukhani Zhangyru
Nazarbayev University
Astana, Kazakhstan
e-mail: gulnaz.kalambayeva@nu.edu.kz

SIMILARITIES AND DIFFERENCES IN LEARNING THE FIRST (L1) AND SECOND LANGUAGES (L2). TWO PROCESSES AS SEEN BY DIFFERENT THEORISTS

Abstract: This article considers theories in process of learning languages. The similarities and differences in learning the first (L1) and second languages (L2) of theories as Behaviorist, Innateness, Input, the Critical Period Hypothesis were analysed.

Keywords: first language (L1), second language (L2), input, sounds, patterns, age, innate endowment.

Каламбаева Г.,
Қолданбалы лингвистика магистрі
Рухани Жаңғыру Мәдени Орталығы
Назарбаев Университеті
Астана, Қазақстан
e-mail: gulnaz.kalambayeva@nu.edu.kz

БІРІНШІ ЖӘНЕ ЕКІНШІ ТІЛДЕРДІ ОҚЫТУДАҒЫ ҰҚСАСТЫҚТАР МЕН АЙЫРМАШЫЛЫҚТАР. ӘРТҮРЛІ ТЕОРИЯЛАР БОЙЫНША ҚАРАСТЫРЫЛҒАН ЕКІ ПРОЦЕСС

Түйін: Мақалада тілдерді оқыту үрдісіндегі теориялар қарастырылады. Бірінші және екінші тілді зерделеуде бихевиористік, туа біткен, кіріс, Сыни кезеңнің гипотезасы теорияларындағы ұқсастықтар мен айырмашылықтар талданады.

Тірек сөздер: бірінші тіл, екінші тіл, кіріс, дыбыстар, паттерналар, жас, туа біткен талант.

One of the main aspects in human development is the process of language learning. Many linguists' attentions have still attracted in this field. Language Acquisition, as Shmidt (2013) clarifies is the process in which people have opportunity to understand and perceive the language as well as when people are able to communicate by using words and sentences. Language acquisition is usually refers to First Language Acquisition [1, p.27].

According to Lighton and Spada (2006), First Language Acquisition (FLA), which is also “Child language Acquisition”, is the process of language development from infancy through early school years where children obtain their first language. FLA differs from Second Language Acquisition (SLA), in which children as well as

adults face with the additional language [2, p.7].

Second language in many cases is considered as a supplementary language, which people usually obtain after their first language. To identify how people learn their first language and the second language, a considerable number of scholars put forward many theories. These theories have been created to attempt to understand and explain first and second language acquisition. In addition, one the important purpose of these theories is to compare, examine and contrast various aspects of first and second languages. Therefore, this paper will attempt to demonstrate at first similarities between FLA and SLA, and then it will consider differences by discussing different language theories, such as behaviorist theory, Innateness theory, the Input and the Critical Period Hypothesis. Furthermore, as key factors it will based on the input and age.

Research which is conducted by Lighton and Spada (2006) have shown that a considerable number of theories have been developed since the middle of the 20th century to research and analyze how children obtain their first language. One of such theories is behaviorist theory, in which the best-known proponent was B.F.Scinner (1957). According to Professor Ellis (1997), who is a leading theorist of task-based language learning, this theory was the dominant theory in the 1950s and 1960s. He states, that this theory assumes that when children imitated the language, which they hear around them and try to learn language through habit formation [3, p.13]. These habits are formed when children are encouraged by their environment, attempt to continue to imitate and practice sounds and patterns, which children reinforced to remember them. Professor Ellis (1997) states, that in many cases, behavior in language acquisition could be explained by habits because learners making the correct response, they are reinforced positively, so they try to make correct response into a 'habit'. When learners correctly imitate in language learning, they are reinforced by approvals, however when children responds inappropriately they can receive negative reinforcement. Therefore, learners by imitating and practicing language models try to achieve communicative goals.

In addition, the Behaviorist theory considers that person who is in the process of learning second language start use the habits, which connected with the first language. Learners implicate necessary habits for learning second language, thus they form new habits in learning second language. However, in some cases, learners' could make unpredictable errors in second language because of habits based on the first language [3, p.17].

Taking into consideration these explanations, behaviorist theory indicates that learners in the first language as well as in the second language can receive linguistic input and positive reinforcement for correct imitations and repetitions. There is some possibility that learners can obtain language easily, when they receive positive reinforcement for their responses.

In comparison with behaviorist which does not consider child's cognitive processes, "Innateness Hypothesis" proposed by Noam Chomsky (1928), includes the idea with biological belief that human has the innate ability to develop language (Ortega, 2009). Recent study by Ortega, reports that Chomsky (1976) posited that children learn their first language through cognitive learning and obtain the language by natural exposure. Moreover, he hypothesized that children's language are based on specific innate principles, that they are able to learn and develop their language by themselves [4, p.19]. The research study by also Lightbown and Spada (2006) found that Chomsky (1976) argued that child's language development is same with other biological functions' developments and that child are biologically programmed for obtaining language. He challenged the behaviorist theory for language acquisition, because as he explained, children's mind cannot be filled by imitating language which they hear in the environment. Furthermore, Chomsky (1976) concluded that children first should know structure of their language than they could be expected to learn language because of the samples of language that they hear. Children start to obtain language with incomplete sentences and "slips of the tongue" and then they are in process of learning to distinguish grammatically correct and incorrect sentences. For this distinguishing, according to Chomsky (1976), children use their biological specific ability. He describes this ability as innate endowment, which covers universal principles for all human languages. This called Universal Grammar (UG). As Cook (2001) cited, Universal Grammar is "the system of principles, conditions, and rules that are elements or properties of all human languages". According to Chomsky, these universal principles can help to learners to build specific structures (eg. how to combine noun and verb correct phrase) while learning a language. These principles are in the human mind [5, p.7]. In other words, children have an innate endowment that directs them in the process of learning languages.

The evidence from this study suggests that in Chomsky's approach, human has natural ability in learning languages without depending the first or second language. It can be seen that language learning is a mental process and that the role of exposure to language is important.

According to a definition provided by Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics (2002), input in language learning, means "language which a learner hears or receives and from which he or she

can learn” and its importance can be widely accepted. Behaviorist theory states that in learning language, input and output obviously have direct relationship between each other. To constitute the input, a language learner should receive reinforcement, which forms favorable habits of them. Furthermore, views from interactionist theory of language acquisition also mentioned that verbal interaction (i.e. input) has an important role for language acquisition.

Stephen Krashen (1982), who developed the Input Hypothesis, highly reveals the importance of input. As he claims, to obtain language is necessary that learners receive the comprehensible input. Thus, when learners are able understand the input they can automatically know the grammar. Professor Ellis (1997) maintains that, according to Krashen (1982), at the beginning of learning the first language, learner receives the simple and understandable input. For this, he puts forward the next argument, in which he claims that in learning second language the input should be more advanced than the current level of the language learner ($i+1$). Only in this situation, second language learner can achieve success. He argues that in the learning second language, the deficiency of understandable input can help to learners move forward in obtaining language [2, p.17].

However, there is argument, which contradicts to the importance of the input in language acquisition. Chomsky pointed out that just input alone cannot be crucial in obtaining first language, because input cannot explain clearly grammatical structures in language. There is possibility that children confuse to distinguish what is grammatical and ungrammatical based on the input. Therefore, he indicates that the child should have specific knowledge that can help to overcome the deficiencies of the input [5, p.6].

According these views, it can be seen that for children not just the input has high importance, but also specific knowledge in understanding grammar plays a crucial role.

There is hypothesis that each person has a certain period when studying become easier, and this hypothesis is well known as the Critical Period Hypothesis. The main proponent of this hypothesis was the psychologist Eric Lenneberg (1967). His argument was that “there is a critical and biological period of language acquisition between the ages of 2 and 12” [5, p.11]. According to Professor Ellis (1997), the Critical Period Hypothesis is a period when second language learner achieved completely abilities of native-speakers. He states that this hypothesis was found in research where people who lost language abilities because of some accidents can restore these abilities completely before puberty but after this period it is impossible.

There is a general assumption among scholars that children have a reputation for being natural language learners. Nunan (2011) defines the term “young learner” as any age between 3 and 15 years old, which is quite a large range. Moreover, young learners, on standard assumptions also known as child second language (L2) learners, refer to children whose first exposure to another language occurred after obtaining their first language (at least) at the age 3- 5 years [6, p.19]. While the lower-bound differentiating child L2 from first language (L1) is considered to be around age 3 correctly pointed out that not all aspects of the first language are acquired around age 3. Despite this, lack of agreement among researchers and practitioners, the upper-bound differentiating child L2 learners from adult L2 learners, on the other hand, is considered to be 7-10 years old, which is in fact an issue relating to the critical period debate discussed in the following section (e.g. Johnson & Newport, 1989; Meisel, 2008; Schwartz, 2003; also see DeKeyser& Larson-Hall, 2005 for a recent overview of the critical period hypothesis). Likewise, Pinter (2006) preferred to differentiate young learners from older learners, and she identifies young learners as children who are at pre-school or in the first couple of years of schooling, who have lower levels of awareness about themselves and the process of learning and children who have limited reading and writing skills, even in their first language. On the other hand, older learners have already developed skills as readers and writers. According to Cameron (2001) there are obvious differences between children and adults in acquiring their native language (L1) as well as a foreign language (L2). She also claims that children are often more enthusiastic and lively as learners, and that for children “it is not easy to use language to talk about language; in other words, they do not have the same access as older learners to meta- language that teachers can use to explain grammar or discourse” [7, p.11].

Evidence from Professor Ellis (1997) can support this hypothesis, he claims that second language adult - learners cannot achieve native-speakers abilities in language grammar or in pronunciation. He gives example from the United States immigration studies, which show that immigrants in the case of arriving before puberty have more opportunity to accomplish a high level of grammar knowledge than they arrive after and even it can be difficult to differ them from native speakers. So, it can be considered that it is easier to learn a language as child.

On the other hand, Professor Ellis (1997) also suggests that some evidences reported that not all learners can learn language better in critical period, some of them can achieve native-speaker’s ability after puberty. An example of this, he attempt to describe the situation of Julie, an English woman, she did not learn Arabic until the age of twenty-one, but when she had lived in Cairo, her results of variety of tests in Arabic were

same with native-speakers. Professor Ellie (1997) concludes that there are some differences between second language learners and first language learners [6, p.34]. These differences might be in social conditions, in which first language learners do not feel social distance. In addition, there some possibility that both first and second language learners rely on different language learning mechanisms because second language adult-learners have difficulties with grammar learning.

Thus, it can be considered that learners can achieve the level of native speakers not just before the period of puberty, but also they can do it after this period. However, this critical period is able to demonstrate differences between L1 and L2 acquisition which based on the internal factors of the learner. The arguments of the critical period are mainly based on learning mechanisms of grammar and social conditions.

Age in the learning second language is considered as one of the important factors which differ learners from FLA and SLA. However, the question that age can influence to successful language learning is still controversial. A considerable number of scholars argue that early age is suitable for learning second language. As an example which is given by Lightbown and Spada (2013) children from immigrant families can speak foreign language as native speakers while for their parents it is quite difficult. Thus, it can be suggested that for children the learning second language is easier than for adults.

However, there are issues that many theorists have been contradicting in terms of identifying the relationship between age and language acquisition. One of them is biological explanation which is the Critical Period Hypothesis in language learning. Moreover, from non-biological view point, it can be explained because influence of the influence of “socio-educational and affective-motivational forces” [7, p.14].

To conclude, this paper discussed theories which are important in identifying differences and similarities between FLA and SLA by focusing on age and input. There are similarities in terms of how children in early stage in FLA by receiving approved rewards from adults around them, form habits to obtain language, and then they attempt to use these habits in SLA. However, there is also some innate endowment which programmed in children’s mind. This endowment can allow learners to easily distinguish grammar structures in FLA as well in SLA. Likewise, the input is discussed as the important phenomena which can help to learners develop their language if the input will be more complicated. In order to clarify the main difference between L1 and L2, the factor of age played the crucial role. It was identified that children tend to learn language more successful than adults because of biological or social factors do.

These findings enhance people’s understanding of possible similarities and differences between FLA and SLA. However, research in this field demands further investigation.

REFERENCES

1. Smidt S. (2013). The Developing Child in the 21st Century. Psychology, Human development Cook, V. (2001). Second language learning and language teaching. Edition: 3rd ed. London: Arnold
2. Lightbown, P. & N. Spada. (2006). How Languages are Learned. Oxford: OUP
3. Ellis, R. (1997). Second Language Acquisition. Oxford: OUP
4. Ortega, L. (2008). Understanding Second Language Acquisition (Understanding Language). London : Hodder Education
5. Ellis, R. (1994). The study of second language acquisition. Oxford: OUP
6. Johnson, K. (2008). An Introduction to Foreign Language Learning and Teaching. London: Longman.
7. McLaughlin, B. (1991). Theories of second-language learning. Great Britain: Arnold.

ӨЖ 81’1

Мусагулова А.К.

PhD доктор,

Кисаева Г.Т., Джарлыкасымова А.С.,

Абылай хан атындағы ХҚЖӘТУ,

Алматы,Қазақстан

e-mail:musagulaida@mail.ru

АҒЫЛШЫН ЖӘНЕ АМЕРИКАНДЫҚ БИЗНЕС ТЕРМИНДЕР ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Түйін: Аталмыш мақала бизнестегі ағылшын және американдық бизнес терминологиясының немесе белгілі бір терминологиялық жүйенің аймақтық нұсқаларының болуын анықтау мақсатында ағылшын және американдық бизнес терминдерін тіл деңгейінде және сөйлеу деңгейінде талдауға арналған. Қазақ тілі – мемлекеттік тіл, орыс тілі – ұлттаралық қатынас тілі, ал ағылшын тілі – жаңа саясатқа кірудің басты кілті», - деп елбасымыз айтқандай қазіргі таңда еліміз ағылшын тілін меңгеру заман талабы. Ұлы Британия мен АҚШ арасындағы қатынастар әрқашан да

күрделі сипатта болған, ол тілдік деңгейде де көрініс тапқан деуге болады. Әр ел өз тілдік ерекшелігін сақтап, оған көпшіліктің назарын аудартуға ұмтылады, бұл үдеріс тіл арқылы жүзеге асады.

Түйін сөздер: ағылшын бизнес терминдері, американдық бизнес және банк термині, дескриптор, перифериялық термин, жергілікті нұсқа.

Musagulova A.K., PhD doctor,
Kisaeva G.T., Dzharlykasymova A.S.,
Kazakh Abylai khan UIRandWL,
Almaty, Kazakhstan
e-mail: musagulaida@mail.ru

FEATURES OF ENGLISH AND AMERICAN BUSINESS TERMS

Abstract: This article focuses on the base of the functioning of the English and American business terms at the language level and the level of speech. Researching regional variants of English and American business terms. Widespread development of private enterprise in the former Soviet space has led to existence of new terms, especially used in the narrow sphere of the state of the economy, began to be used in everyday communication and speech. Recently in the Kazakh language (as in Russian) appeared numerous foreign (British) and international terms of market economy, which are not translated or not be translated, and some of them have counterparts in the Kazakh language.

Keywords: English business terms, the U.S. business terms, the handle, regional term, bank terms.

«Нәтижесінде ағылшын тілінің ағылшын және американдық нұсқалары арасында барлық тілдік деңгейлерде, атап айтсақ, фонетика, орфография, морфология, синтаксис пен лексика деңгейлерінде айырмашылықтар туындайды [1]. Екінші жағынан, ағылшын тілінің халықаралық мәртебесі осы екі нұсқаның түгелдей айрықшалануы мен жекелеген тілдерге оқшаулануының алдын ала отырып, оларды жақындатуға ықпалын тигізеді. Терминдер жүйесі тілдің лексикалық жүйесінің бір бөлігі болғандықтан, осы үрдіс терминологиялық жүйелерде де кездесуі тиіс. Сондықтан да біздің басты міндетіміз: біріншіден, жеке британдық және американдық бизнес терминологиясының болуын немесе олардың бір терминологиялық жүйенің аймақтық нұсқасы болып табылуын анықтау, екіншіден, ағылшын бизнес терминологиясының американдық бизнес терминологиясынан айрықшалануын нақтылау. Қойылған сұрақтарға жауап беру үшін, ең алдымен, ағылшын тілінің британдық және американдық нұсқаларында бизнес терминдерінің қалыптасуын екі деңгейде – тіл деңгейінде және сөйлеу деңгейінде қарастырамыз.

Термин туралы ғылымда да өзгерістер болып, терминді зерттеудің когнитивтік аспектісі жасалыну үстінде. Терминтанымға когнитивтік көзқарастың енуі терминологиялық зерттеулердің ойлаумен байланысынан, нақтырақ айтқанда, тілге деген антропоцентристік көзқарастың пайда болуынан келіп туындайды. [2]

Көптеген бизнес терминдерінің сөздіктерінде британдық және американдық бизнес терминдерін бөліп көрсетпейді. Ең беделді деген баспаханалардан шыққан сөздіктердің өзінде кейбір терминдер американдық ағылшын тілінде немесе, керісінше, британдық ағылшын тілінде аналогқа ие ретінде белгіленген. Сөздіктерден қажетті ақпараттарды ала алмағандықтан, тікелей банк ісіндегі мәтіндерді талдауға кірісеміз. Ең алдымен, банк ісіндегі дескрипторлар (түйінді сөздер) мен негізгі терминдердің қолданысын қарастырамыз. О.С. Ахманованың пікірінше, дескрипторлар кез келген терминологиялық жүйенің өзегін құрайды. Дескриптор – қарастырылушы ерекше құбылыстың табиғатын ашып көрсететін және ғылыми интерпретацияда, осы құбылысты жіктеуде тиімді қолданыла алатын сөз немесе сөз тіркесі. Дескрипторлар терминдер жүйесінде негізгі терминдер болып табылады, ал тар мағыналы терминдер перифериялық (шеттегі) терминдерге жатады. Бизнес терминологиясындағы дескрипторларға келесі терминдерді жатқызуға болады: «account», «transaction», «fee», «loan», «credit», «cash», «mortgage», «deposit», «transfer», «asset» және т.б. Сондай-ақ, «interest rate», «withdrawal», «debit», «delinquency» және т.б. Осы сияқты бизнестің бір саласы – банк терминологиясында жиі қолданылатын ұғымдарды білдіретін терминдерді талдаймыз.

«Account» термині (банктегі немесе өзге де қаржы институтындағы есепшот [3]) Британияда да, Америкада да бір мағынада қолданылады:

*“Some **accounts** especially those paying the highest rates of interest, may require you to give notice before you can withdraw your money or may limit the number of withdrawals you can make” [http://www.bba.org.uk] (Bpum)*

*“it may take somebody coming in two or three times to event that we have before they ever actually open an **account** with us or do some type of trade through a mortgage or investment division,” Mr. Stuard said ” [http://www.americanbanker.com] (Амер)*

«Fee» термині (бағасының пайызы немесе ақшаның тиянақты мөлшерлемесі түріндегі көрсетілген

қызмет, жүргізілген операция төлемі (комиссиясы) [4]) де екі жақта да бірдей мағынаға ие:

*“Most credit cards charge fees under certain circumstances: annual **fee**-charged for having the card; late-payment **fee**-charged if your payment is received after the due date”* [<http://www.bba.org.uk>] (Бpum)

*“Find out what’s right for your needs and check out all the various rates and **fees**. ”* [<http://www.americanbanker.com>] (Амер)

«Transaction» термині (банк есепшоттарындағы жағдайды өзгертетін, банктің ақпараттық жүйесінде тіркеуді талап ететін жеке-дара банк жұмысы [3]) Британияда да, Америкада кеңінен қолданысқа ие:

ATMs can provide a whole range of different services and if you want to carry out a lot of different transactions please try to chose a time that’s not too busy. [<http://www.bba.org.uk>] (Бpum)

If your bank has online banking, you don’t have to wait until your bank statement comes-you can check your transactions at any time [<http://www.americanbanker.com>] (Амер)

«Cash» термині (қолма-қол ақша – банкноттар [4]) Британияда да, Америкада да қолданылады:

“In most countries”, the aim is to exchange legacy for euro cash as quickly as possible [<http://www.bba.org.uk>] (Бpum)

“with the touch of a few buttons, you can withdraw cash, make deposits and transfer funds virtually anywhere an ATM is located” [<http://www.americanbanker.com>] (Амер)

Мағыналары жағынан жақын «credit» термині (қарыз мәмілесі [4]) мен «loan» терминін (қарыз, несие: белгілі бір төлем үшін сұрап алатын немесе белгілі бір мерзімге берілетін ақша несиесі [4]) екі елдің де мамандары жиі қолданады:

*“Banks are likely to reduce the interest rates they charge on their **loans** to individuals and businesses”* [<http://www.bba.org.uk>] (Бpum)

*“**Loan** losses are low because banks make the initial credit deciosion, and are responsible for servicing the loan from cradle to grave,” Eversion said.* [<http://www.aba.com>]. (Амер)

«Mortgage» термині (ипотека, кепіл, ипотекалық несие: қарызгердің несие берушіге қарызды қамсыздандыру ретінде жылжымайтын мүлікке өз құқығын тапсыруы, сондай-ақ жылжымайтын мүлікке құқығы қамсыздандырылған қарыз құралы [4]) екі елде де бірдей мағынада қолданылуда:

“Rising housing costs forced more than a million householders to use a credit card to pay their mortgage or rent over the past 12 months, a poll for the housing charity shelter reveals today” [<http://www.guardian.co.uk>] (Бpum)

“When you’re looking for a mortgage, you’re likely to shop among lenders for the most favorable interest rate, and the lowest points and other up-front charges” [<http://www.aba.com>]. (Амер)

«Deposit» терминін (несие мекемесіндегі клиенттің ақша немесе құнды қағаз түріндегі салымы [4]) ағылшын тілінің британдық нұсқасында, сондай-ақ американдық нұсқасында сөйлеушілер бірдей қолданады:

“Broadly defined as those deposits where part of the balance is not accessible without penalty, either on demand or by close of business on the day following that on which the deposit was made” [<http://www.guardian.co.uk>] (Бpum)

“Secured cards, which require a security deposit. The larger the security deposit, the higher the credit card limit.” [<http://www.aba.com>]. (Амер)

Сонымен, бизнес саласындағы британдық және американдық мәтіндерді талдау дескрипторлардың басым бөлігі мен жиі қолданылатын банк терминдерінің Британияда да, Америкада да айтылу жағынан да, мағынасы жағынан да бірдей екендігін, яғни бір-бірімен толық сәйкес келетіндігін көрсетті.

Бірқатар ағылшын және американдық банк терминдері мағынасы бір болғанымен, айтылу жағынан айрықшаланады.

Бұл айырмашылықтар терминдердің жазылуына да қатысты, мәселен:

cheque (брит.) – check (амер.) [1],

chequebook (брит.) – checkbook (амер.),

traveller’s cheque (брит.) - traveler’s cheque (амер.),

licence fee (брит.) – license fee (амер.),

offshore centre (брит.) – offshore center (амер.).

Осыған сәйкес ағылшын және американдық бизнес терминдері ағылшын тілінің лексикалық жүйесінің бір бөлігі бола отырып, британдық және американдық орфографияны ажырататын барлық ерекшеліктерін көрсетеді деген қорытынды жасауға болады.

Зерттеу нәтижесі көрсеткендей, Британия мен Америкада бизнес терминдерінің бірқатар айырмашылықтары мен қатар ұқсастықтары да бар, әр түрлі атауға ие бірқатар банк ісінің ұғымдарын атап айтсақ:

Таблица 1

Ағылшын термин	Американдық термин
Cash machine	ATM
Till money	Vault money
Current account	Checking account
Sight deposits	Demand deposits
Debit card	Asset card
Hire purchase	Consumer instalment loan/ Instalment credit
Deffered coupon note	Deffered interest bond
Revolving credit	Open-end credit
Back-to-back credit/ Countervailing credit	Secondary credit
Auditor's certificate	Accountant's opinion
Profit and loss account	Income statement/ Earnings report
Gearing	Financial leverage
Unit trust	Mutual fund
Lombard loan	Collateral loan
Yield	Current return
(Bank) cashier	Teller

Таблица 2

Ағылшын термин	Американдық термин
Spot market	Cash market
Pathfinder prospectus	Red herrings
Depreciation	Amortization
Undistributable reserves	Restricted surplus
Mortgage-backed annuity	Beamer
Bank notes	Bills [Graham Tullis, Tonya Trappe 2004:57]
Shareholder	Stockholder
Preference share	Preffered stock
Ordinary share	Common stock
Flotation	Initial public offering
Private placing	Private placement
Life assurance	Life insurance

Осы тәрізді терминдер көп емес және ең белгілі сөздіктерде олар аймақтық нұсқалар ретінде көрсетілген. Әдетте, мұндай терминдер перифериялық болып саналады және басқа терминдер үшін дескриптор бола алмайды.

Англия мен Америкадағы бизнес терминдерінің басқа да айырмашылықтарын осы елдердегі банк жүйелеріндегі әркелкіліктермен түсіндіруге болады. Мәселен, британдық «merchant bank» терминінің американдық баламасы – «investment bank». Британияда клиенттерді депозиттерін жоғалтудан Депозитті қорғау қоры қорғайды, ал Америкада бұл іспен Депозиттерді сақтандыру федералдық корпорациясы айналысады. Сонымен қатар, британдық немесе американдық реалиилерді, яғни бір елде ғана болатын нысандарды білдіретін терминдер де кездеседі. Мәселен, «hard dollars», «flower bond» терминдері американдық реалиилер болып табылады, ал «bill leak» термині британдық болмысқа ғана қатысты қолданылады.

Англия мен Америкада мағынасы жағынан сәйкес келетін, бірақ айтылуы жағынан айрықшаланатын терминдерді сөйлеу деңгейінде талдаймыз. Британдық және американдық мамандар терминдердің өз нұсқаларын ұстана ма, немесе бірдей жағдайда екі нұсқаны да қолдана ма? Осы мәселені анықтап алу қажет.

Сонымен, ағылшын және американдық бизнес терминдерін ажыратудың лексикографиялық тәжірибесі болғанымен, мәтіндерді талдау көрсеткендей, бүгінгі таңда терминдердің британдық және американдық нұсқалары екі елде де қолданысқа ие: британдық мамандар терминнің американдық нұсқасын, керісінше американдық мамандар терминнің британдық нұсқасын қолданатын жағдайлар өте жиі кездеседі. Оған қоса, американдық және британдық нұсқалардың гибридтері болып табылатын терминдер да пайда болуда. Кей жағдайларда терминдер бір мәтінде синонимдер ретінде қолданысқа ие болады; кейде терминдердің бірі өз мағынасын кеңейтуі де ғажап емес жайт. Алайда, көп жағдайларда

американдық және британдық мамандар байырғы терминдерге жүгінетіндігін атап өткен жөн.

Бизнес саласында ағылшын және американдық мәтіндерді талдау көрсеткендей, бизнес терминологиясының өзектері, яғни дескрипторлар мен негізгі бизнес терминдері Америкада да, Британияда да бір-біріне сәйкес келеді, ал бұл дегеніміз – бизнес саласындағы басты ұғымдарды білдіретін терминдердің басым бөлігі екі елде де айтылуы жағынан да, мағынасы жағынан да ұқсас деген сөз. Британдық ағылшын және американдық ағылшын тілдерінде аймақтық нұсқалары бар терминдер кездеседі, бірақ мұндай терминдердің саны шектеулі, әдетте, бұл терминдер перифериялық ұғымдарды білдіреді. Оған қоса, екі нұсқаны да Америкадағы, Британиядағы мамандар қатар қолданады, сондықтан терминдердің аймақтық тиесілігі жойылып, терминдер абсолютті синонимдер ретінде қолданысқа ие болады. Мұны банк терминологиясын біріздендіруге апаратын жаһандану үдерісімен түсіндіруге болады.

Қортындылай келе ағылшын және американдық бизнес терминологиясын бөлудің негізі жоқ, бұл жерде бизнес терминологиясының британдық және американдық нұсқалары туралы сөз қозғауға болады, өйткені терминологияның өзегі екі нұсқаға да ортақ болып табылады. Бизнес терминологиясының британдық және американдық нұсқалары арасындағы ең елеулі айырмашылықтарды екі елдің бизнес жүйесіндегі айырмашылықтармен түсіндіреміз.

ӘДЕБИЕТ

1. Назарова Т.Б. Словарь общеупотребительной терминологии английского языка делового общения. – М., 2002.
2. Исакова С.С. Терминді зерттеудің когнитивтік аспектісі. ҚазҰУ хабаршысы. Филология сериясы, № 4 (42)2012ж.
3. Миркин Я.М., Миркин В.Я. англо-русский толковый словарь по банковскому делу, инвестициям и финансовым рынкам. – М., 2006.
4. Федоров Б.Г. Англо-русский банковский энциклопедический словарь. – СПб., 1995.

ӘОЖ 82-84

Нурбекқызы М.,

Абылай хан атындағы ҚазХҚЖӘТУ магистранты
мамандығы «6М021000-Шетел филологиясы»
Алматы, Қазақстан
e-mail: mairosh.aa@mail.ru

МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТАҒЫ МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕРДІҢ ФРЕЙМДІК САРАЛАНУЫ

Түйін: Бұл мақалада мәдениетаралық қарым-қатынастағы мақал-мәтелдер фреймдік тұрғыда саралаудың теориялық негіздері мен мақал-мәтелдердегі әлемнің тілдік суреті қазақ-ағылшын тілдері негізінде қарастырылады. Мақал-мәтелдердің когнитивті – концептуалды мүмкіндігі, фрейм түсінігі мен фреймдік талдау әдістері, когнитивті модельдеу әдістерін қолдану ерекшеліктері жайлы баяндалады.

Тірек сөздер: мәдениетаралық қарым-қатынас, мақал-мәтелдер, фрейм, концепт, әлемнің тілдік бейнесі, ұлттың тілдік менталдылығы.

Nurbekkyzy M.,

Undergraduate of Orientalism of Abaikhhan
KazUIRand WL, Almaty, Kazakhstan
e-mail: mairosh.aa@mail.ru

FRAME ANALYSIS OF PROVERBS AND SAYINGS IN THE INTERNATIONAL COMMUNICATION

Abstract: the given article covers theoretical basics of frame analysis of proverbs and sayings within intercultural communication and language picture of the world in proverbs and sayings based on the Kazakh and English languages. It reveals cognitive and conceptual potential of proverbs and sayings, notion of frame and methods of frame analysis and peculiarities of using the method of cognitive modeling.

Key words: intercultural communication, proverbs and sayings, frame, concept, language picture of the world, language mentality of nation.

Лингвомәдениеттанудың басты міндеті түрлі халықтардың әлемді қабылдауы мен әлемді тануының ұлттық тілдік суретіндегі көрінісін зерттеу болып табылады. Түрлі мәдениетаралық қарым-қатынаста әлемнің тілдік көрінісінің астарында әр ұлттың шындықты қабылдау схемасының тілдегі

жиынтық белгілері, дара ерекшеліктері жатыр. Әлемнің тілдегі жеке көріністері ретінде түрлі тілдік құралдар (лексикалық, фразеологиялық, сөзжасамдық, грамматикалық), мәтіндер сонымен қатар, лингвомәдениеттегі вербалданған стереотипті түсінікті тасымалдаушы адамдар болып табылады. Солардың ішінде әлемнің тілдік бейнесінің ұлттық сана-сезімдегі жарқын көрінісі болған мақал-мәтелдер лингвомәдениеттану және когнитология бағдары тұрғысынан зерттеушілер назарын өзіне аударуда.

Тіл мен мәдениетаралық қарым-қатынас мәселелері жайлы зерттеген ғалымдар В.фон Гумбольдт, Ф.де Соссюр, А.А.Потебня, И.Н.Телия, Л.Вайсгербер, В.А.Маслова және мақал-мәтелдердің ұлттық психология және ұлттық таныммен тығыз байланысын жан-жақты зерттеген ғалымдар еңбектері, яғни О.Г.Дубровская, А.Дундес, М.Куззи, Роджер Флавэлдер, Линда Флавэлдер, Ы.Алтынсарин, А.Байтұрсынов, А.Тэйлер, Г.Мильнер, А.Крикман, т.б. Сонымен қатар, мәдениетаралық байланыс күзиреттілік теориясының тұжырымдамасы С.С.Құнанбаева сияқты ғалымдар зерттеулері зерттеу жұмыстың теориялық және әдіснамалық тұрғыдан негізге алынды.

Мақал-мәтелдер мәдениетаралық қарым - қатынаста, лингвомәдениеттің ажырамас бөлігі болып табылады. Олар сонымен қатар сөздік құрамның халық өмірінің түрлі саласында, қарым-қатынас пен қоғамдық құбылыстарды бейнелейтін, көңілдегі ойды шебер әрі ұғымды жеткізетін, қысқа да нұсқа ұйғарым жасайтын, мән-мазмұнға бай бөлігі. Мақал-мәтелдер әр халықтың өнер-білімі, ғасырлар бойы қалыптасқан өмір сүру стилі, тәрихи тәжірибесі, ойлау ерекшелігі, ұлттық салт-дәстүрі, тұрмысы, өмірге, әлемге деген көзқарасы, сан ғасырлық тарихын көрсететін айна ретінде тиянақтылығымен, көркемділігімен ерекшеленеді.[1]

Мәдениетаралық қарым-қатынастардағы ағылшын - қазақ халықтарының мәдениеті мен әлемін білуге, ұлттық ерекшеліктерін тудыратын мәдени - байланыстардағы ұлттық мәдениет пен ұлттық мінез-құлық, таным коды болған мақал-мәтелдердің қолданылу аясын зерттеу, концептуалдық негізін ашу, зерттеу басты негізге алынды.

Лингвомәдениеттану «Жаңа» заманның ғылыми дисциплинасы ретінде әр халықтың, әр тілдегі мақалдық қорын зерттеудің зор мүмкіндігін береді. Әр этностардың қоғамдық мәдениетті меңгеру процессінде жинақталған білімі, әлемдік түсінігі мақал-мәтелдерде қабылданған образды негізінде бейнеленген. Мақал-мәтелдердің образдық негізін тану, қоғамдық лингвомәдениеттанудың логико-парасаттылық жүйесіне еруге және сол немесе басқа да мәдениетті тасушы ретіндегі адамның ойлау ерекшелігін зерттеуге мүмкіндік береді.

Мақал-мәтелдерді лингвистика аясында қарастырғанда, олардың логикалық табиғатына да ерекше мән беру керек. Яғни, әр халықтың мақалы мен мәтелі - сол халықтың өзі құрастырған логикалық формуласы, ережесі. Ол кез келген оқиғаға, мәселеге байланысты еске түсіп, тілге оралады. Сөйтіп, көп ойлануды, ұзақ баяндауды керек ететін қиын нәрсені бір-ақ ауыз сөзбен түсіндіріп, ұғындырады. Мақал-мәтелдердің «әрқайсысында өзіне ғана тән философиялық ой және саналы логика мен жүйеліліктің нәтижесінде пайда болған өзіндік тұжырым, бар», яғни әр мақал-мәтелдің «мазмұны күрделі силлогизмдерден қарапайым тұжырымдарға дейінгі аралықты қамтитын ой түйіндері» арқылы берілсе, ал формасы аяқталған фраза түрінде келеді. Демек, «мақал-мәтелдердің логикалық формасы - пайымдау, синтаксистік тұлғасы - сөйлем» болады екен [8].

Мақал-мәтелдердің когнитивті - танымдық мүмкіндігін зерттеу, белгілі лингвомәдениеттік қоғамда ақыл-парасаттылықты көрсететін мақал-мәтелдер қорының концептуалды, танымдық, ақпараттық және ұлттық дүниетанымның ықшам да терең мағыналы күрделі бірліктері фреймдердің жинақталу тәсілдерін зерттеуді анықтайды.[9]

Фрейм түсінігі заманауи лингвисттер зерттеулерінің өзегіне айналған. Ч.Филлморның фрейм теориясы бойынша ол сөздер тобы тәжірибе, білімнің қандай да бір біртұтас схематизациясын көрсетеді, сонымен қатар олар өзара білім конструкциясы фреймдермен анықталады және құрылымданады. Басқаша айтқанда фрейм – концепттер маңайындағы жинақталған және осы концепттердің белгілі бір құрылымы шеңберінде елеулі мағлұматтардан тұратын білім бірлігі (Т.А.Ван Дейк, Р.Богранд, В.Дреслер).

Телияның ұсынуы бойынша фрейм, «тек объектінің болымыстағы қасиеттері ғана емес, сонымен қатар, белгілі тілдік топта толықтырылып отыратын болымыс туралы жалпы білімнен» көрініс табатын сол және басқа да концепттермен байланысты негізгі ақпараттардан тұратын, ерекше білім жүйесі (Телия.1996. 96 бет).

М.Минскийдің зерттеуіне сүйенсек, фрейм стереотипті жағдаяттар көрінісі үшін жинақталған мәліметтер құрылымы ретінде түсіндіріледі

Фрейм нақты, жиі қайталанып отыратын оқиғалармен байланысты пікір, түсінік, білім көрінісі болатын когнитивті модельдер типі етінде түсіндіріледі. (Ф.Унгерер, Х,Й,Шмидт).

Фрейм адамның өмір тәжірибесіндегі оқиғамен немесе жағдаятпен, қатысты белгілі бір мәдени

көрініспен біріккен субъектілер, элементтермен ассоциацияланатын, ұзақ мерзімді есте сақталған, концептуалды деңгейде көрініс табатын білім құрылымы немесе тәжірибе схематизациясы. Фрейм атрибуттарды, атрибуттардың арасындағы байланысы мен білімнің түрлі салаларын, жинақтайды (В.Еванс).[13]

Фрейм энциклопедиялық және жоғарғы деңгейде формалданған ерекшеліктерімен сипатталатын адамның жан-жақты білімі мен тәжірибесін біріктіретін универсалды категориялар болып табылады. Фрейм ассоциациясы, білім көріністерінің бірліктерінен құрылымданған негізгі ақпараттардан тұрады.

Мақал-мәтелдерді зерттеуде түрлі әдістер қолданылған, мысалы: когнитивті модельдеу әдісін қолдану, мақал-мәтелдерді дәстүрлі жіктеудің, яғни алфавит бойынша, негізгі сөзге байланысты, монографиялық, генетикалық, тематикалық, логико-семиотикалық тұрғыда жіктеуге жаңаша көзқараспен қарауға, мақал қорын таксономикалық сипаттау моделін ұсынуға мүмкіндік береді. Мақалдарды зерттеуге фрейм түсінігін қолдану, сөйлеушінің лингвистикалық компетенциясын (сөз мағынасы мен грамматикалық ережелер сияқты, тіл білімін), когнитивті компетенциясын (қоршаған орта ақиқаты жайлы білімін) біріктіретін коммуникативті компетенциясынан тұратын лингвистикалық анализдің объектісі туралы дәстүрлі түсінігін өзгертеді.

Ойлап қарасақ, адам санасында әлем (әлемнің мақалдық бейнесі) адамның заттық-танымдық іс-әрекеті жағдаяттарының көрінісінде қалыптасқан белгілі бір құрылымда - фреймдерде көрінеді. Әрбір фреймнің артында білімнің маңызды қыртыстры жатыр. Мысалы: *Қиын іс жоқ галамда, ықылас қойған адамға. Nothing is impossible to a willing heart.* [2] Бұл мақалдың артында төзім, зейін, еңбек, жеңіс сияқты фреймдер көрініс табады. Адам сөйлесу барысында тыңдаушыға тек өз пікірі ғана емес, тарихи қалыптасқан, тәжірибемен дәлелденген мақал-мәтелмен халық даналығын факт ретінде ұсыну арқылы тыңдаушы пікіріне тікелей әсер етуге тырысады. Сонымен мақал-мәтелдер - адам жадында сақталған фреймдік ақпараттар жинағынан тұратын оқиға туралы концептуалды білім.

Мақалдардың фреймдік жүйесін талдаудың индуктивті әдісі, яғни жеке факттен жалпы фактте жүргізіледі. В.З.Демьянковтың тұжырымы бойынша фрейм (когнитивті терминдер сөздігінде) кез-келген мақалдық қорды сипаттаушы семантикалық өріс және ассоциативті байланыс. В.И.Дальдің еңбектерінде «мақалдардың тематикалық орналасуы барлық халықтың ұлы нақыл сөздерін көрсетуге, шолуға, салыстыруға, баға беруге, ұғынуға болатын және олардан жалпы қорытынды, тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйіні шығатын ең жүйелі реттіліктің ішіндегі ең дұрысы», - деп көрсетілген (Даль 1998.С.XVIII).

Дубровская О.Г. өз еңбектерінде фреймде құрылған білім - лингвомәдени қоғамның вербалданған негізі ретінде сөйлем-пайым түрінде қызмет ететін - концепт деген пікірді ұсынады.[18]

Мақал-мәтелдерді фреймдік жүйелеу әр ұлттың мақалдық қорын универсалды және ұлттық - мәдени тұрғыдан қарастырылады. Мақалдарды фреймдік талдау ағылшын-қазақ тілдеріндегі мақал-мәтелдердің ішкі формасы өзара сәйкес келетін ұқсас образдар жиынынан тұратын мақалдар қатарын түзуге мүмкіндік береді. Мысалы:

Суға батқан тал қармайды.

A drowning man will catch at a straw. [3]

Бұл мақалдар екі халықтың тіл саптауында да шарасыздықтан және қиындықтан шығуға талпынған талпынысты, лажысыздықтан туған іс-әрекетті білдіреді. Осындай ұқсас мақалдар тілдік менталды универсалды мақалдар деп аталады.

Дубровская О.Г. ұлттың тілдік менталдылығының ерекшелігіне сай мақал-мәтелдерді үш топқа жіктейді:

Ұлттың тілдік менталдылығының бірінші типіне жататын мақалдар уникалды мәдени коннотация бірлігіне басқа тілде эквиваленті кездеспейтін мақал-мәтелдер жатады мысалы:

• *Law catch flies, but let hornets go free.*

(Заң өрмекшінің торындай: сомадай сона құтылады, шыбын-шіркей тұтылады);

• *We are all Adam's Children.* (Ағы, сары, қарасы – бәрі де Адам баласы)

Бұл мақалдар тек ағылшын тілінің ғана мақалдық қорында ғана бар мақалдар болса, ал төмендегілер тек қазақ тілінде ғана кездесетіндігімен ерекшеленеді:

• *Шаригат – ағып жатқан бұлақ,*

Бұрынғының сөздері – жағалай біткен құрақ.

Ұлттың тілдік менталдылығының екінші типіне мағыналық жағынан сәйкес келетін уникалды образды негіздегі бірліктер жатады. Мысалы: мақалдың нақылық негізгі мағынасы түрлі лингвомәдени қоғамдастықтардың барлығына ортақ түсінікті бірліктер қабатында, жалпы ортақ концептуалды ядроның бар болуымен түсіндіріледі. Бұл мақалдарға ортақ ядро болып тұрған достық концептісі екі тілде де ортақ пікір мен ой-тұжырыммен берілген. Мысалы:

◆ *A friend in court is better than a penny in purse.*

Жүз сомың болғанша, жүз досың болсын.

◆ *A friend in need is a friend indeed.*

Жоқ кездегі дос – дос, бар кездегі дос бос.

◆ *A friend's frown is better than a foe's smile.*

Недруз поддакивает, а друг спорит.

Дос жылатып айтады, дұшпан күлдіріп айтады.

Ұлттың тілдік менталдылығының үшінші типіне білімнің бірегейлігі мен образды негіздің сәйкестігін көрсететін мақал-мәтелдер жағады.

Better be alone than in bad company.

С добрыми дружись, лукавых сторонись.

Жаман жолдастан мықты таяқ.

Қазақ – ағылшын тілдеріндегі мақал – мәтелдерді фрейімдік классификациялау тек концепт деңгейінде ғана емес, тілдік деңгейде де ұлттық – мәдени және универсалды тұрғыдан егжей-тегжейлі қарастырумен қатар, фрейімдік ақпараттық және білімділік қызметтерін жүйелеуге зор мүмкіндік береді. Бір сөйлемдегі ықшамды формадағы басты фрейім қазақ - ағылшын халықтарының тілдеріндегі белгілі бір феноменнің әлемдік түсінігін белгілейді. Сонымен мақал-мәтелдердің сандық мінездемесі универсалды және ұлттық – мәдени білімді сипаттайды. Бұл екі бағытта жүргізіледі: концептуалды және тілдік.

Мәдениетаралық қарым-қатынастағы астарлы мағыналы мақал-мәтелдердің молдығы мен көп түрлілігі сол тілде сөйлеуші ұлттың танымдық деңгейінің тереңдігін, тарихи тәжірибесін, даналық пәлсапасын көрсетеді. Яғни, мақал-мәтелдер халық танымындағы ұғымдармен тікелей байланысты болып, ұлттың менталитетті танытатын тілдік көрсеткіші болып табылады. Әрбір мақал-мәтелдердің бойында этнос болмысына тән, оның рухани заттық мәдениетіне, дүниетанымына, тұрмыс – тіршілігіне, салт-дәстүр, әдет-ғұрып, наным-сеніміне, тарихи тәжірибесіне т.б. қатысты ақпараттардың негізгі қоры жинақталғанын ескерсек, олардың этнос болмысын танып-білуге қосар үлесі зор.

Мақал-мәтелдердегі әлемнің тілдік бейнесі дүниенің мақалдағы көрінісі адамның шындыққа, тарихи тәжірибеге негізделген ілімінен адам танымында концептуалды негізде тілдік сипатта, тиянақты үлгіде орын алады. Бұл жөнінде О.Г.Дубровскаяның көзқарасы бойынша әлем жайлы барша ақпарат дүниенің тілдік көрінісін құрайтынын, оның негізгі екі қызметі болатындығы, яғни 1. Әлемнің концептуалды элементтерін көрсету, 2. Әлемнің тілдік көрінісін тілдік құралдармен түсіндіру керектігін айтады. [18] Халықтың тұрмыс-тіршілігінің, салт-санасының, экономикалық, саяси, әлеуметтік көзқарасының айнасы болып табылатын мақал-мәтелдер - ойлау мен танымның ерекше бейнелі, тіл қабаттарының ішіндегі құрылымдық типтері, синтаксистік модельдері қалыптасқан тілдік бірліктер. Жер бетін мекендеген халықтар мен ұлыс тайпалардың қай-қайсысының да ғасырлар бойы сұрыпталған інжу-маржандай, астарлы да асыл, ұлағатты да өнегелік, даналық сөз үлгілері барлығы хақ.

Сонымен қорыта келгенде мақал-мәтелдер - халықтың шындық дүниені түйсінуінен хабар беретін концептуалды ой – тұжырым, ғаламның тілдік бейнесі ретінде ұлттың таным-талғамын, шаруашылық кәсібін, мінез-құлық, ырым-нанымын, ұлттық рухты тек тілде ғана жан-жақты танытушы, білім негізі, рухани тамыры. Әр тілдегі мақал-мәтелдердің өзара сәйкес, мәндес келуі халықтар тұрмысының, болмысының ұқсас екенін, соған орай олардың ақыл, ойлау, сезім дүниелерінің де барабар келетінін танытады. Қай халықтың болмасын, белгілі заттық құбылыс жайындағы түсінігі бірдей, тек тілі баска. Мақал-мәтелдер – «әр халықтың ұлы мұрасы, ұлттың тарихы, жетістігі, негізгі ақпаратты жинаушы, сақтаушы және жеткізуші».

ӘДЕБИЕТ

1. Қанапина С.Ф. Қазақ тіліндегі мақал-мәтелдердің концептілік негіздері (Ф.Мұстафин, С.Мұқанов шығармалары негізінде): Фил.ғыл.канд.дисс. - Алматы, 2006.
2. Кеңесбаева Ү.Ағылшын халқының мақал-мәтелдері. – Алматы «Өлке» 2004ж. 57б.
3. Бекзат Д.Б. Қазақ тіліндегі мақал-мәтелдердің танымдық прагматикалық аспектісі. Дисс. 35б.
4. Исхан Б.Ж. Синтаксистік құрылымдардың экспрессивтік қызметі - “Жас ғалым. Ізденістер. Мәселелер. Зерттеулер” сериясы. № 1 (16), 2010 ж.
5. О. В. Соколова Категория фрейма в когнитивной лингвистике О. В. Соколова - Вестник АГТУ 2007. № 1 (36)
- 6.Тарасова И. А. Фреймовый анализ в исследовании идиостилей // Филологические науки. – 2004. – № 4.Алтайский государственный университет.
7. Қайдар Ә. Халық даналығы (қазақ мақал-мәтелдерінің түсіндірме сөздігі және зерттеу).- Алматы, 2004.
8. Тұрманжанов Ө., Ақтамбердіұлы К. Қазақтың мақал-мәтелдері. Алматы: Раритет, 2004 - 439 б.
9. Бабушкин, А.П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка [Текст] / А.П. Бабушкин. – Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1996. – 345 с.
10. Воркачев, С.Г. Счастье как лингвокультурный концепт [Текст] / С.Г. Воркачев. – М. : Гнозис, 2004. – 192 с.
11. Иванова, С.В. Сценарный фрейм как когнитивная основа текстов прецедентного жанра «лимерик» [Текст] /

- С.В. Иванова, О.Е. Артемова // Вопросы когнитивной лингвистики. – Тамбов, 2005. – №3 (006).
12. В.И. Введение в когнитивную лингвистику [Текст] / В.И. Карасик. – М., 2004.
13. Vyvyan Evans. A Glossary of Cognitive Linguistics. Edinburgh University Press. 2007. 84
14. Vyvyan Evans and Melanie Green. COGNITIVE LINGUISTICS AN INTRODUCTION. EDINBURGH UNIVERSITY PRESS. 2006
15. Кубрякова Е.С. Язык и знание. Роль языка в познании мира. 2004
16. Никонова Ж.В. Теория фреймов в лингвистических исследованиях. СПб, Филологический факультет Сп.бГУ. 2006
17. Никонова Ж.В. Фреймовый анализ как метод описания речевых актов. Лингвистика 2008
18. Дубровская О.Г. Русские и английские пословицы как лингво культурологические единицы. Изд. Тюменского государственного университета. 2002. 7-8с.

UDC 81.1

Ossokina D. O.,

postgraduate student of «6D021000 - Foreign Philology»
of Ablaikhan KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan
e-mail: Darya_Olegovna12-13@mail.ru

ETYMOLOGY AND SEMANTIC PECULIARITIES OF ELECTRONIC EDUCATION TERMS

Abstract: This article discusses the etymology of the term E-learning, its origin, semantics, features of use and functioning in the system of higher education. In this study, the issue of the use of specific vocabulary of information and communication technologies in the educational process of higher educational institutions was studied, definitions of e-learning and, in particular, Elearning were given. The definition of “e-learning” is diverse, in which one or another technology or feature of the educational process appears. Each of them reflects a specific goal when using e-learning and is aimed at implementing the chosen learning format.

Keywords: e-learning, electronic education, electronic information environment, pedagogical terminology, higher education language, information and communication technologies, Computer-based training (CBT).

Осокина Д. О.,

Абылай хан атындағы ҚазХҚЖӘМ докторанты
«6D021000 - Шетел филологиясы» мамандығы
Алматы, Қазақстан
e-mail: Darya_Olegovna12-13@mail.ru

ЭЛЕКТРОНДЫҚ ОҚЫТУДАҒЫ ТЕРМИН СӨЗДЕРДІҢ ЭТИМОЛОГИЯСЫ ЖӘНЕ СЕМАНТИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІГІ

Түйін: Берілген мақалада E-learning термин сөзінің этимологиясы, шығу тарихы, семантикасы, қолдану ерекшелігі және жоғарғы оқу орны жүйесіндегі жұмыс жасауы қарастырылған. Берілген зерттеу жұмысында жоғары оқу орнындағы оқу үдерісі кезінде ақпараттық-қатынастық технологияның арнайы сөздік қорын қолдану талданады. Электрондық оқыту, соның ішінде e-learning ұғымдарына анықтама берілген. «Электрондық оқыту» анықтамасы, оқу үдерісінің ерекшелігі және түрлі технологиялары бар, сан түрлі болып табылады. Оның әрбіреуі электрондық оқытуды қолдану кезінде белгілі бір мақсатты қамтиды және де таңдалған оқыту форматтың реализациялауға бағытталған.

Түйінді сөздер: электрондық оқыту, электрондық ақпараттық және білім беру ортасы, педагогикалық терминология, жоғары білім беру тілі, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, компьютерлік оқыту.

The urgency of changing traditional approaches to teaching and learning is caused by the processes of globalization, the penetration of modern information and communication technologies (hereinafter - ICT) into all spheres of public life (the so-called digital revolution), the transition to an information society. The words “e-learning” and “E-learning” came into our usage relatively recently, and we are still inclined to perceive them as neologisms. Nevertheless, this does not mean that they do not have their own history and the corresponding scientific and theoretical base. Today, there is a tendency in the scientific educational environment for an uncontrolled expansion of the vocabulary of teachers in the process of absorbing foreign language terms. The problem of pedagogical terminology in the aspect of informatization of education is discussed by many researchers. Vocabulary is the most flexible part of any language, since it is influenced by various factors that are directly related to life. Thus, the topic of the use of neologisms in the field of information technology can be considered very relevant, since now any language is actively updated with new lexical units at the expense of the media. The main source of the emergence of new words is the Internet, since in this environment neologisms appear with steady constancy. It can be said with confidence that the most dynamically developing environment, annually generating hundreds of new lexical units, is electronic technologies. Moreover, the sphere most receptive

to new vocabulary and terminology is the field of education, since teachers tend to strive for new knowledge and innovations of all kinds in order to improve the quality of the educational process. In connection with the factors mentioned above, we consider it expedient to comprehensively study the English-language lexicon functioning in the electronic educational environment.

According to various sources, the original term e-learning (“variants:” E-learning “,” e-Learning “,” eLearning “, etc.) as an abbreviation of “electronic learning” was used for the first time in between 1997 and 1999 in USA. Its introduction is attributed to specialists such as Elliot Macy and Jay Cross [1], who acted not as professional educators, but rather as entrepreneurs, experts and popularizes of science. Note that Y.B. Rubin characterizes Elliot Macy also as the author of a peculiar interpretation of e-learning as extreme learning [2, p. 20]. We believe the productive approach of Y.B. Rubin, uses in his text only the original English-language term and thus avoids incorrect identifications. In the same text, the author poses the problem of finding a “unified e-learning platform” [2, p. 21], which is consistent with the task of standardizing and analyzing the technological foundations of e-learning. In general, the analysis conducted by professor Y. B. Rubin seems to us to some extent the result of the combination of technocracy and the institutionalization of the phenomenon of e-learning. For the English-language “learning”, the authors of the dictionary N.V. Fedorova and V.P. Lapchinskaya propose the following interpretation: “1. Teaching, learning activities are changes in the behavior of the individual as a result of the organization in a certain way of its activities, as well as changes in knowledge, skills and attitudes; 2. Learning is the result of the acquisition of individual experience, especially in preschool and primary school age” [3].

In pedagogy and psychology, various interpretations of the “teaching” category are used, including one that defines it as a process leading to the emergence of new forms of behavior and activity on the basis of acquired experience and as an organized activity for learning experience. Learning is interpreted in the context of the relationship - interaction between students, forming a continuum from the extremely totalitarian position of the teacher-leader to the extremely decentralized position of equal “subjects of the educational process.” In this continuum, there is a place for student-centered learning, in which the student-student is a subject, a carrier of need, but still an object of help, counseling, and facilitation of a teacher-tutor-teacher. By its origin, e-Learning is a form of realization of corporate advanced training; this term literally replaced the phrase Computer-based training (CBT) in the name of a commercial organization that provided consulting services in the field of advanced training of working teams in companies [1]. This fact was recorded in the next historical milestone (2001) - book “e-Learning: strategies for delivering knowledge in the digital age” [4]. Its author M. Rosenberg stresses that learning appears as a continuous process that takes place throughout the entire period of human activity (continuous-lifelong). Obviously, it proceeds regardless of educational institutions or any other form of institutionalization.

In the second half of the 90s. XX century in English-speaking pedagogical studies, a trend has been developed, that is characterized by the terms distance education, distance teaching, distance learning, distance instruction. Initially, these English-language terms were used to designate any type of educational interaction at a distance, without direct contact of subjects (“distance learning”). With the spread of computer and network technologies (information and communication), these terms in the context of use were increasingly associated with the organization of the educational process at a distance, but the problem of distance learning is and was the provision of opportunities for university students to study distantly in any available / effective way. This conclusion follows from the reasoning of Y. B. Rubin [2].

If we consider distance learning and electronic learning from the perspective of a teacher or teacher-researcher, they are associated with an organized, controlled process unfolding within the educational system. This fact is illustrated by the characteristic title of one of the first articles on electronic learning, already mentioned above: “A didactic analysis of e-learning issues”. The author writes about the term e-learning in it: “It integrates a number of terminological concepts in the application of modern ICT (Information and Communication Technologies) in education, such as multimedia, web-based learning, online learning, etc. Gradually, this term replaces the well-known and fashionable term “distance learning”. This is due to the use of ICT in modern distance learning systems and the widespread introduction of distance learning technologies in traditional universities. Thus, the boundaries between distance learning and learning inside university campuses are blurred. And this integration of distance and traditional organization of the educational process is more adequately reflected in the term “E-learning” [5]. Thus, A.V. Solovov identifies e-learning and electronic learning as a result of the synthesis of distance learning and traditional learning through the use of ICT technologies. Furthermore, A.V. Solovov nominates the general problem of e-learning “the creation and effective use of information-educational environment based on ICT.” Later, in 2007, the same author continues the chosen strategy, already speaking about electronic distance learning [6], considering distance learning as a mode, or a mode of electronic learning, and revealing it through the organizational structure of distance learning systems. In semantic terms, this semantic row closes the work

of S.A. Shchennikova, analyzing the didactics of e-learning in the context of the post-industrial educational paradigm [7].

The discourse of the relationship between technological platforms and the already existing educational tradition seems to be interesting and fruitful. In the mentioned work professor S.A. Shchennikov describes e-learning as “putting the professor into the web environment” [10], thus proposing a new context for reasoning about the gap between technological innovation and the readiness of education to promote adequate pedagogical models. Identifying the postindustrial and non-classical paradigm, S.A. Shchennikov indicates among the distinguishing its features in relation to “electronic didactics” the already mentioned subject-subject relations.

Ideas S.A. Shchennikova largely summarized in the article A.A. Andreeva [8], dedicated to e-pedagogy. The word “electronic” is most conveniently viewed as a generalization of a number of epithets. For example, such phrases as: “digital educational resource”, “information educational resource” and “electronic educational resource”. “Electronic” means such quality as availability of information processing by electronic devices, which can be both digital and analog. According to the “e-something” scheme, many popular terms were introduced, for example: e-commerce, e-banking, e-book, e-magazine, e-teacher, e-student, e-doctor and even e-therapy. So the term “e-pedagogy”, which goes back to the concepts of the information society, pedagogical informatics and information pedagogy (V.A. Izveschikov), in the discourse of A.A. Andreeva appears as a result of the evolution of pedagogy in the “e-pedagogy” at the post-industrial stage by placing all educational interactions in the web environment. In turn, I.B. Mylova, speaking of the psychological, pedagogical and social foundations of e-learning, returns to the classical concepts of programmed learning [9].

At the present stage, it is appropriate to talk about the transition to the post-non-classical paradigm [10], the center of which is holism and synergy in educational systems [11]. The processes unfolding in electronic informational educational environments reveal emergent properties, change their initial composition and design characteristics. At the same time, participants in processes must possess not only terminology, but also a new interaction methodology, which requires qualitative changes in their preparation. Indirect interactions of subjects carried out through changes in the states of environments, on the one hand, place subjects in the context of existing integrated systems, and on the other hand, initiate self-organization processes, which can be clearly seen in the example of educational forums and electronic educational resources created by wiki patterns as well as educational resources based on global geographic information systems and open mass online courses (MOOC).

It should be noted that the role of media and modes of interaction in environments emphasized by researchers from the date that the term e-learning. Before its widespread use in the English language corpus, various combinations were used, obtained by combining any two words (Table 1).

Table1- «Nest» method of generating e-learning terms

Epithet	Process	Examples
web based internet enabled computer aided technology assisted mediated supported distance, remote, online, virtual, distributed, mixed networked blended mobile	instruction training learning teaching tutoring collaboration interaction communication education	web based instruction, web based instruction training, web based instruction learning, web based instruction teaching, web based instruction tutoring, web based instruction, collaboration, web based instruction interaction, web based instruction communication, web based instruction education; internet enabled instruction, internet enabled training, internet enabled learning, internet enabled teaching, internet enabled tutoring, internet enabled collaboration, internet enabled interaction, internet enabled communication, internet enabled education; computer aided instruction, computer aided training, computer aided learning, computer aided teaching, computer aided tutoring, computer aided collaboration, computer aided interaction, computer aided communication, computer aided education; technology assisted instruction, technology assisted training, technology assisted learning, technology assisted teaching, technology assisted tutoring, technology assisted collaboration, technology assisted interaction, technology assisted communication, technology assisted education; mediated instruction, mediated training, mediated learning, mediated teaching, mediated tutoring, mediated collaboration, mediated interaction, mediated communication, mediated education; mobile instruction, mobile training, mobile learning, mobile teaching, mobile tutoring, mobile collaboration, mobile interaction, mobile communication, mobile education, etc.

By analogy with e-learning, the words “m-learning, u-learning and others” were formed in the same “nesting” way. In particular, m-learning (mobile learning) means the narrowing of e-learning to those pedagogical situations and technological platforms that imply the independence of the process from being tied to specific coordinates of a place. In other words, in our interpretation, m-learning is e-learning in a mobile environment. Such an interpretation is alternative to the approach proposed by authors such as D.A. Ivanchenko [12] and I.N. Golitsyna [13], who approach the interpretation of the term “mobile learning” from technocratic positions and focus on tools that provide access to educational resources. However, the synthesis of these two approaches seems to be more productive, each of which should be applied to the relevant aspects of the phenomena studied.

In addition to the «e-learning», «nesting» method, you can get the phrase «web-based learning» or «online training». Their analysis leads to the conclusion that we are talking about dozens of overlapping concepts that do not have precise definitions. So, in comparison with distance learning, the phenomenon of e-learning simultaneously has the following properties:

- commercially motivated (originated in the corporate business environment to solve business problems and improve their own qualifications on-the-job in order to increase competitiveness);
- technologically driven (M. Rosenberg, in the preface to [4], defines e-learning as a strategy generated by the Web, as technological environment and experience of interaction in similar environments);

- semiotic due (associated with the renewal of the language of entrepreneurs and consultants, with the emergence of new language constructs, designations and with the corresponding text generation). Таким образом, к 1999 г. различные специалисты в области образования исходили из двух «встречных» подходов:

- study of various new experiences (results) of the doctrine, presumably following from the properties of new technologies;

- the study of theories of learning and learning environments that provide the same learning experience (result) for remote and in-person students.

From a comparative analysis of the processes of the emergence of specific words and the interpretation of their actual meanings that took place almost simultaneously, it can be seen that the direction of distance learning is closest to the direction of “information technologies in education” that has developed in Russian pedagogy. At the same time, the direction of CBT (Computer-based training) / e-learning, given by business consultants in the English-language educational discourse. Consequently, “distance education” was first discussed as indirect interaction at a distance; then this discourse began to be enriched with ideas about virtual environments and media environments, about “electronizing” the experience of teaching and learning, in parallel with this, in the commercial discourse a transition from CBT to e-learning emerged; finally, these discourses closed, which corresponded to an increase in the openness of the academic environment and the emergence of public electronic courses (MOOC), both commercial and purely academic

So, the formation and development of e-learning is closely connected with both the development of innovative technologies and society as a whole. Today, e-learning and mobile devices make it possible to study everywhere: on the road, at work, at home. This learning process is characterized not only by a high degree of autonomy of students, but also by the creative and gaming component, as well as by collective work on problems and tasks. The role of the teacher is also changing, which turns out to be practically equal to the students in the modern world of accessible information. The development of e-learning, reflecting changes in society, offers to think about the new educational context and competencies that modern students and undergraduates should possess.

REFERENCES

1. Cross J. An informal history of eLearning // On the Horizon. 2004. Vol. 12. No. 3, P.103 - 110.
2. Rubin Y. B. E-learning in Russia: from the chaos to deep acceleration // Higher education in Russia. 2006. № 3. P. 16-23.
3. Fedorova N. V., Lapchinckaya V. P. The Learner’s English - Russian Dictionary of Education. Moscow, 1998. P. 160.
4. Rosenberg M. E-Learning: Strategies for Delivering Knowledge in the Digital Age. 2001. P. 344.
5. Solovov A. V. Didactic analyses of electronic education problems // «IEEE International Conference on Advanced Learning Technologies». Kazan: KSTU, 2002. P. 212-216.
6. Solovov A. V. Organizational aspects of electronic distance learning // Higher education in Russia. 2007. №12. P. 89-94.
7. Shchennikov S.A. Didactics of e-learning // Higher education in Russia.2010. № 12. P. 83-90.
8. Andreev A.A. Pedagogy in the Information Society, or Electronic Pedagogy // Higher Education in Russia. 2011. № 11. P. 113-117.
9. Mylova I.B. Psychological, pedagogical and social foundations of e-learning // Man and Education. 2012. № 3 (32). P. 51-55.
10. Aliyev N.Z. Post-non-classical science education: problems of formation. Shahty, 2008.
11. Gosudarev I.B. Stigmergy in education on the platform of web and telecommunication systems // Modern education: traditions and innovations. 2015. №2. P. 69-75.

12. Ivanchenko D.A. Mobile technology management in the information space of a modern university // Higher education in Russia. 2014. № 7. P. 93-100.

13. Golitsyna I.N., Polovnikova N.L. Mobile learning as a new technology in education // Educational Technology & Society. 2011, N 1, P. 241-252.

ӨОЖ 82-03

Розиева Д.С.,

PhD, аға оқытушы

Абылай хан атындағы Қазақ ХҚ және ӨТУ
Алматы, Қазақстан, e-mail: rsdilfuza@mail.ru

ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ҰЙҒЫР БАЛАЛАР ПОЭЗИЯСЫНДАҒЫ ҰЛТТЫҚ ЖӘНЕ АДАМЗАТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР

Түйін: Мақала қазақ және ұйғыр балалар әдебиеті туралы жалпы мәліметтер мен балалар поэзиясы саласының бүгінгі даму сатысына жету себептерін талқылаған. Бүгінгі қоғамда әдебиеттің ішінде балалар әдебиетінің рөлі мен орны туралы кең тоқталып өз талдауларымен бөліседі.

Автор заманауи қазақ және ұйғыр балалар әдебиеті зерттеушілері еңбектеріне сүйене отырып, бүгінгі таңдағы қазақ және ұйғыр балалар әдебиеті жағдайы баяндалынса, кеңестік балалар ақындары, зерттеушілері тарапынан зерттелу деңгейі мен өзге ұлт балалар әдебиетіне әсері мен дамуына қосқан үлесі туралы кеңінен тоқталады.

Сонымен бірге, жас ғалым қазақ және ұйғыр әдебиеттерінде зерттелуді талап ететін балалар әдебиеті, оның ішінде балалар поэзиясы саласының бүгінгі таңдағы өзекті мәселелері туралы ауқымды зерттеуімен бөліседі.

Тірек сөздер: қазақ және ұйғыр балалар әдебиеті, балалар поэзиясы, балалар ақын-жазушылары, қазақ балалар әдебиетіндегі негізгі тақырыптар, қазақ және ұйғыр балалар әдебиеттері зерттеушілері.

Roziyeva D.S.

PhD, senior lecturer

Kazakh Abilai khan UI and WL
Almaty, Kazakhstan, e-mail: rsdilfuza@mail.ru

NATIONAL AND HUMAN VALUES OF KAZAKH AND UYGHUR CHILDREN POETRY

Abstract: This article focuses on the study of national and human values of Kazakh and Uighur children's literature, as well as stages of development. The article also examines the development of the Kazakh and Uighur literature for children and their researchers with their basic works.

Based on the works of scholars, the author also examines genre and the main themes of the Kazakh and Uighur children's poetry and does extensive research on the topic. The article can be a useful resource for young scientists in philology and in particular on the foreign literature and children poetry.

Key words: Kazakh and Uighur children's literature, children poetry, the main themes of the Kazakh and Uighur children's, Kazakh and Uighur children literature scholars.

Әдебиет жалпы адамзатқа тән ортақ құндылықтарды насихаттаушы құрал. Әр кезеңде оның түрлі қызметтері алға шығып отырған. Мәселен, Орта Ғасырларда әдебиет идеологияның құралы болды. Советтік кезеңде де белгілі бір ұстанымдарға тәуелді болды. Дегенмен, сөз бостандығы, ой тәуелсіздігі әдебиеттің өнер ретіндегі ажырамас бөлігі. Әдебиеттің дәл осы қасиеттері адами құндылықтарды ұлықтауға негіз болады. Біз қарастырып отырған қазақ, ұйғыр, ағылшын балалар әдебиетінен осы сипаттарды жалпыадамзатқа тән тақырыптарды, идеяларды, проблемаларды көтеруінен көре аламыз. Мысалы, қазақ, ұйғыр ақындары жазған авторлық бесік жырлары анасы, ағасы, әжесі тарапынан баяндалады, онда ұлттық болмыс, қасиеттерге байланысты баланың шымыр, мықты болып өсіп, ата-ана, елінің қамқоршысы болуына, адамгершілік қасиеттерін игерген, халқының қорғаны, ел үміті болуын аңсаған.

Ақындардың бірқатар өлеңдерін ортақ тақырыбына қарай жинақтап айтсақ, «Бесік жыры» деп атауға болады.

Олай дейтініміз, айнала тіршілік сырын ақын сәбиге ана әлдиі етіп айтып береді. Өлеңді оқығанда бесік жырының әуез-әуендері көңілге оралады, өлеңді жай оқымай, әндеткің келеді. Бала тілін, сәби үнін жетік білетін, жанымен сезетін ол кез келген өлеңін қайталауға ұрынармын-ау деп қорықпай-ақ, «әлди-әлди-әлди-ай» деп бастап кете барады.

Бүгінгі таңда көп аналар өз балаларына бесік жырын әндетпейді, анасының баласынан күтер үмітін көрсететін осы бесік жыры, тек бала туылғаннан емес, тіпті анасының құрсағынан басталуы керек деп ойлаймыз.

Танымал ғалым Жүсіп Баласағұн айтқандай «баланы бесіктен тәрбиеледім дегенің кеш қалғаның, тәрбие ана құрсағынан басталу керек» демекші, ел болашағы бала, өзіне болған ыстық ықылас пен зор үмітті анасы әндеткен бесік жырынан сезеді.

Қазақ және ұйғыр халықтарының бесік жырларының тақырыптары бір. Екеуінде де баласын бесікке бөлеп отырып айтқан ананың сөзі жырланады. Екеуінде де мейірімділік бар. Екі ана да балаларынан жақсылық күтеді. Екеуінде де баласын түрлі тәтті сөздермен еркелету бар. Бұл – екі халықтың бесік жыры жанрындағы үндестігі.

Қазақ және ұйғыр бесік жырынан ерекшелігі мұнда көбіне табиғат құбылыстары сипатталады. Күннің қызарып батқаны, айдың күнмен қоштасқаны айтылады. Бар тіршілік балақайға жақсы ұйқы тілеп, түннің қайырлы болғанына ниет етеді.

Кесте 1 - Қазақ және ұйғыр бесік жыры өлеңдері

Қазақ тілінде	Ұйғыр тілінде
Бесік жыры Төбемдегі аспаным, Маңдайдағы жұлдызым. Дәйім жырлар дастаным, Күңгірт тартпас күндізім! Әлди-әлди, бөбегім, Әлдилесін өлеңім.	Ана әллийи Ухлиғин қозам, Алғин демиңни, Анаң меһриван, Йәйду ғемиңни. Өр йетип әтә Жигит болғайсән. Әй, қозам сәнма, Вәтән қорғайсән.
Ерсі емес, кой, еркешім, Ұйықтасаң да қаншама. Күш жинап ал, бөпешім, Ер жеткенде шаршама?! Әлди-әлди, бөбегім, Әлдилесін өлеңім. [1, 175 б.]	Ухлиғин ботам, Йениңда анаң. Бәхтияр ухла, Чөчүмәй балам. [2, 722 б.]

Ал, Қ.Мырзалиевтің бесік жыры баланы тек еркелету, ұйықтату емес, ол өз өлеңдеріне үлкен идеялық салмақ салады. Оның лирикалық кейіпкері тербетіп отырған баласына ұлттық тәлім-тәрбие беруші. Ол халық өмірінің, оның тарихи терең қойнауларына барлау жасап, халықтың өткені мен бүгінін салыстыра, беттестіре жырлайды. Бұл Қ.Мырзалиевтің өзіндік ерекшелігі болып табылады. Мәселен, бұл туралы Б.Қ.Қапасова «Қазақ әдебиетіндегі балалар лирикасы (60-90 ж.ж.)» атты диссертациялық зерттеуінде былай дейді. «Ұлттық салт-жоралар дәстүрінің байыбын барлап отырып, ақын бүкіл бір халықтың өз ішіндегі қайшылықтар сырына да терең бойлай алған. «Сүрінгенді күлкі етпе», «Жыласаң да досыңа, жау алдында бүлк етпе», «Қаралы елдің таңы бол, жаралы елдің жаны бол» деп бесік жырынан бастап өмір қадамын аттаған жас адамға ізгілік өлшемдерін санап бата беретін ата дәстүр барымта мен бақталастың тұсында басқаша көрінеді. Намыс бүйірі қызған кезде жақының да жауыңмен бірдей, әсіресе, қазақтың тамаша ұлттық ойынының бірі – көкпар тарту шарттарын түсіндіруден басталатын жыр жолы көкірекке жігер құйып, оқушыны баурап алады» [3, 78 б.].

М. Әлімбаев өлеңдерінде де ұлттық дәстүр, тәрбие мәселелері үнемі көтеріліп отырады. Сонау қытымыр кезеңнің өзінде ақын халқымызға тән қонақжайлық, бауырмалдық, үлкенге құрмет, кішіге ізет көрсету сынды асыл қасиеттерді әрқашан дәріптеп, ұлттық қайнар бұлаққа тағзым ете, жас ұрпаққа үлгі ретінде танытып отырған. Бұл сөз жоқ, ақын батылдылығы мен ұлтжандылығының айқын дәлелі. М.Әлімбаевтың балаларға арналған өлеңдері, міне, осылай айрықша танымдық, көркемдік-эстетикалық, тәрбиелік мәнімен ерекшеленеді. Әртүрлі мамандық иелерінің кәсіптерімен таныстыра отырып, ақын, жас жеткіншектерді еңбекке шақырып, белгілі бір кәсіпті таңдауға түрткі, себепкер болады. Ал, Қадыр Мырзалиев тақырыптар бойынша көп өлеңдер шығарған, мысалы тек жануарларға арнап «Шаруаның шағын ауласы», «Қол бермеймін аңшыларға», «Түлік», «Жануарлар жайлауы», «Хайуанаттар хикаясы», «Зообак» циклдері бойынша жүздеген өлең жазған, одан сырт балалардың танымын арттыруға көмектесетін, олар біле бермейтін алыс шет елде ғұмыр кешетін жаңа жануарларды таныстыруда көп еңбек сіңірген, мысалы: «Пингвин», «Африка кобрасы», «Лама-жылама», «Австралияға барғанда» т.б. өлеңдерінен көре аламыз. Балалар поэзиясында танымдық-білімдік мазмұнды өлеңдер қатарына мектеп пәні бағдарламасын арқау еткен туындыларды жатқызамыз.

«Кішкене әліппе», «Намыс», «Зия», «Қоңырау», «Тазалық сақта», «Біз лагерьге барамыз», «Глобус алдында» өлеңдері оқу-білім, сабақ тақырыбында жазылған. Ақынның өлеңдері бала жасының ерекшелігіне қарай тақырыбы жағынан да күрделене түседі. Мектеп жасында арман тербеп жүрген

«Иноязычное образование: опыт, инновации и перспективы»

сәбилерге «Мен космонавт боламын», «Ұшты қиял мені алып...», «Парашютистер әні», «Монтер» өлең-тақпақтарының мамандық таңдауда берері мол. Тақырыптар төңірегінде зерттеу жүргізсек, бала үшін ең керекті ойыншық болып, олармен бар уақытын бірге өткізеді, олар осы бүлдіршіннің жанұясы, достары, өмір сынақтарына тәжірибе беретін осы ойыншықтар баланың дүниетанымының қалыптасуына, адамдар, қоғам арасында қарым-қатынас жасауда алғашқы тәжірибе орны болып саналады, олай болса мысалдарды қарастырсақ:

Кесте 2- Қазақ және ұйғыр поэзиясындағы «Қуыршақ» тақырыбындағы өлеңдер

Қуыршақ	Қочиғим
<p>Қуыршаққа күнде Май беремін. Қуыршаққа күнде Шай беремін. Ішіп-жеуді білмейді ол- Жай беремін. Бәтеңкесін тазалап, Көремін бейнет. Кіршіксіз, қандай ақ Лента мен көйлек! «Рақмет!» -демейді, Бірақ ол сөйлеп. Мен оны күлдірем, Мен оны билетем. Оқуды, сызуды- Бәрін де үйретем. [4, 9 б.]</p>	<p>«Қочиғим бар мениң бир, Көйнәклири ипәктин. Путидики попушни, Өзәм тикип кийгәздим. Маңа қәвәт яқиду, Лентилири қизил, ақ. Бирла йери яқмайду, Сөзләлмәйду у бирак...» [5, 3]</p>

Екі өлеңде де кішкентай қыз бала қуыршағымен ойнап жатыр, Ж.Смақов өлеңінде қуыршағын таза ұстап, оған шай, тамақ беріп, тіпті оқу мен сызуды үйретеді, алайда оған рахмет деп қуыршақтың үн қатпасы баланы күрсіндіреді, ал П.Сабитова шығармасында тіпті көйлегін де өзі тігіп кигізеді, тек қуыршағының тіл қатпайтындығы бала үшін қиыншылық тудырады, яғни бала үлкендерден нені үйренсе, қуыршағына да соны үйретеді.

Қазақ баласы үшін де, ұйғыр баласы үшін де қуыршақтың үн қатпауы проблема етіп көрсетілген. Яғни балалар поэзиясында белгілі бір тақырыптардан ұқсас проблематика да туындайды екен. Тіпті осы жерден ақындар шығармашылығындағы үндестікті байқаймыз.

Бала тіліне түсініксіз, оқуға да, жаттауға да ауыр тиетін, мазмұны, идеясы тарапынан балалар әдебиетіне жат өлеңдер қаншама, алайда П.Сабитова өлеңдері балалардың сол шығармалардағы, сөз, сөйлем таңдауында жеңілдігі, түсініп жаттауға да ыңғайлығымен ерекшеленеді.

«Қуыршақ туралы бұл өлеңде автор, өз атынан баяндамай, бала тілімен жазған, пікірдің өзін балаға жеткізумен қатар «Қап, неге сөйлей алмайды екен менің қуыршағым» деген бала арманын байқауға болады. Яғни, бұл өлеңде бала психологиясы бар» [6].

Ал келесі мысалдарды қарастырсақ:

Кесте 3 - Қазақ және ұйғыр поэзиясындағы «Ойыншық» тақырыбындағы өлеңдер

Менің ойыншықтарым	Ақ қочақ
<p>Жүрмейсің бе абайлап? – Болмасаңшы ұрыншақ. Асыр салып, көп ойнап, Аксап қалдың, құлыншақ!</p> <p>Ашытпайды көзіңді, Шомыла ғой, балақай! Қарашы енді өзіңе: Аппақ болдың алақай!</p> <p>Түсті түймең үзіліп, Неге қадап алмайсың? Тұр ғой әне-жіп, Неге ұқыпты болмайсың?. [7, 10 б.]</p>	<p>Ақ қочақ аппақ қочақ, Көзлири газир почак. Сөз қилишни билмәйсән, Лекин қәвәт жиғлайсән.</p> <p>Сөз қилишни билмәйсән, Лекин қәвәт жиғлайсән.</p> <p>Ақ қочақ, аппақ қочақ, Көзлири сәдәп мончақ, Әнди пәкәт жиғлима, Мениң билән бир ойна, [8, 27 б.]</p>

Ал мына өлеңдерден түсінгеніміз И.Бахтия қуыршағын сыртқы келбетін сипаттаумен бірге, оның жылауды білетін қуыршақ екеніне мән беріп тұр, сөйлей алмағанмен ол жылауды біледі және өзі мамасының сөзінен шықпайтындай, қуыршағының да оның сөзін тыңдау қажет екенін айтады. Сөйлемдер көбіне бұйрық райда берілген «Апамға қилма чатақ», «Яш еқитма көзүңдин», «Чикма мениң сөзүмдин», біздің ойымызша осы қуыршағымен қатынас арқасында адамдармен жұмыс жасауды, алғашқы бұйрық айту сынды тәжірибелерді игереді.

Ал, М.Әлімбаев болса, барлық ойыншықтарын бірге алып оларға үлкен адам, иесі ретінде ақылын айтып, насихатберуде. Ойыншықтарына таза, ұқыпты болуға, өзара кикілжің туғызбай, тату өмір сүруге, мектепке бару т.б. нәрселерді түсіндіреді. Өлеңдер бәрі балаға түсінікті тілде жазылған, қолданылған сөздер де жеңіл, оқырман қабылдауы үшін өте жақсы, ұтқыр жазылған.

Осы жерде халықтық сарындағы туындыларды бірге алып қарастырып көрсек:

Кесте 4- Қазақ және ұйғыр поэзиясындағы халықтық сарындағы өлеңдер

Не үшін?	«Вэтэн һәккидә»
-Екі көзің не үшін керек?	-Ейтқин, қол, пут, немә үчүн яралдиң?
-Жаксыларды көру үшін!	-Вэтинимни қоғдаш үчүн яралдим.
-Екі қолың не үшін керек?	-Ейт қизил тил, хизмитиңни ейт, кени?
-Елге көмек беру үшін!	-Вэтинимниң қиммитини ейтқили.
-Құлақ деген не үшін керек?	-Сәнчу, көзләр, сән немигә ярайсән?
- Ақыл-кеңес тыңдау үшін!	Вэтинимниң гөзәллигин қараймән.
-Жүрек деген не үшін керек?	-Сән немигә яралғансән, сән жүрәк?
Жауларымнан қыңбау үшін!	Шу вэтәнни сөйүш үчүн мән керәк!
-Тіл мен жағың не үшін керек?	[10, 31 б.]
-Ақиқатты айту үшін!	
-Ал аяғың?...	
- Шетте жүрсем,	
Туған жерге қайту үшін! [9, 131-132 бб.]	

Екі өлең де балалардың, туған жер, Отан ұғымдарын кең түсініп, отансүйгіштігін арттыруға септігін тигізуде, Қ.Мырзалиев бүлдіршінмен диалог құрып, сұрақтарына бала тілімен, бала түсінігінде жауап алып, әрбір адам үшін отан, туған жер маңыздылығын айтумен бірге, әрбір дене мүшесінің өзіндік қызметі бар екенін оқырманына бала жауаптары арқылы жеткізеді. Ал ұйғыр ақыны отанға деген ыстық-ықылас, сүйіспеншілігін білдіруде тек жай сөздермен жеткізумен шектеліп қалмай, адам ғұмыры үшін маңызды дене мүшелерімен байланыстырады, яғни,

Отанның әдемілігін көрмей, тілдің көмегімен басқаларға жеткізбей, қол-аяқтың көмегімен қорғамай, ең бастысы оны жүректен шыққан, шынайы махаббатпен сүймей тұрып, біз Отанның қадірін біле алмаймыз.

Қазақ әдебиетіндегі балалар лирикасын зерттеген Б.Қапасова М.Әлімбаев шығармаларының жеңіл де ойнамалы буындардан тұратынын айтып, онда фантастикалық мотивтер де кездесетінін ескертеді. М.Әлімбаев өз шығармашылығында авторлық ұстанымды ашу үшін көркемдік құралдарын, көріністерді ассоциативті тұрғыда біріктіру тәсілін, кейіпкерлердің ерекше әрекеттерін сипаттауда дыбыс ерекшеліктерін тиімді пайдаланады. Қадыр Мырзалиев шығармашылығының айқын ерекшеліктерінің бірі – интеллектуалды философиялық поэзия. Ақын қандай тақырыпты алса да оған жан бітіріп, ойнатып жібереді [3, 52 б.].

Ұйғыр әдебиетін өзінің терең философиялық ой, лирикалық сезім, сан алуан өлеңдермен байытқан және де оның жаңа баспалдаққа көтерілуіне себепкер болған талантты ақындарымыздың бірі – Илья Бахтия. Оның шығармашылығындағы жаңалығы – ол бірінші болып ұйғыр әдебиетін парсы-тәжік және араб кірмелерінен азат етіп, тек түркі халықтарына тән қанатты сөздер, афоризмдер, ұлттық ерекшеліктерді қолданғанында. Ақын өлеңдерінің тақырыбы сан алуан. Оның шығармашылығының негізгі мазмұнын тыныштық, еңбек, Отан, махаббат және достық, жастар тәрбиесі тақырыбымен қатар күнделікті өмірде кездесетін жағымсыз жайттар қамтиды. И.Бахтия өлеңдерінде сонау түркілік поэзия дәстүрінде бар образдар арқылы тақырыпты ашу кездеседі. Мәселен, қазақ ақындары секілді И.Бахтия үшін де Отан – Ана болып суреттеледі. Әрбір адам үшін Отан Ана өте қымбат, әдемі және сүйікті. Алайда, Отанға деген сүйіспеншілік тек оны жақсы көру, сүйюмен шектелмейді. Осы ой Илья Бахтияның «Ақ кәптәр» («Ақ көгершін»), «Пайдисини биләмсән?» («Пайдасын білесің бе?») «Қуаш нури» («Күн сәулесі») атты жинақтарында айқын көрінеді.

Екі мен бес жас аралығында балалар өте білімқұмар, әуесқұмар болады, дәл сол кезде олар жүздеген,

тіпті мыңдаған «Не үшін?» деген сұрақтарды қояды.

Ақын табиғат тақырыбына сан алуан өлеңдерді тудырған, онда табиғат пен адам арасындағы үйлесімділік, тау, ауыл, ағаш, арық, ағын су, бұлақ т.б. табиғат әлемі өкілдерін қарапайым және шынайы суреттеуі ақын шеберлігін көрсетсе керек. И.Бахтия өлеңдерінің ерекшелігі, оны оқыған оқырман өзінің табиғатпен үндестігін байланысын сезеді, сол себепті әр біріміз табиғатты аялап, сақтауымыз керек. Автор өлеңдерінің белгілі болуы – оның шынайылығы мен өміршенділігінде.

Мамандық таңдау тақырыбы бойынша қазақ ұйғыр ақындары түрлі кәсіп иелерінің жақсы жақтарын сипаттап, балалардың болашақта өздеріне лайықты мамандық игеруге көмектесе, ал ағылшын ақындары ол кәсіпті игеруге шақырмай, дәл ол кәсіп туралы баян етеді, ешқандай оптимистік сарында үндеу-насихат жүргізу әрекеті жүрмейді.

Тек М.Әлімбаев шығармашылығы ғана емес, жалпы қазақ және ұйғыр балалар поэзиясындағы тақырыптар сан алуандығымен ерекшеленеді. Айталық, бір ғана «жанұя» тақырыбы соншалық кең мотивтер тізімімен ашылады. Әдетте, қазақ және ұйғыр балалар әдебиетінде «жанұя» тақырыбын ашатын мотивтер өте көп, ол әке-шеше, аже-ата, аға-тәте, іні-сіңлі, жегжат-жолдас, әпке-жезде, көрші-қолаң, ағайын-туыс барлығы кіреді. Осы тақырыптардың ауқымынан-ақ халықтардың ұлттық болмысы көрініп тұрады.

Жанұя тақырыбына жазылған қазақ, ұйғыр өлеңдерінде ұқсастықтар кездеседі, алдымен отбасы қазақ, ұйғыр үшін бар туысты біріктірген кішігірім мемлекет, оның тұрғындары әрқашан өзара қол үшін беріп көмекке келуі керек, олар бірлік болған жерде ғана тірлік болатынын әрдайым жадыларында ұстайды. Мысалы, Қ.Мырзалиевтің «Әттеген-ай!» өлеңінде ойынға тоймай далада жүрген бала, еттен, тамақтан құр қалғанына, оған аз-ақ алып қойғанына, отбасы мүшелерінің онымен санаспандығына ренжиді. Ұйғыр ақыны өлеңінен басқалармен бөліспей өзі жалғыз қауынды жеп қойған бүлдіршіннің түсіндіруін тыңдаймыз, ол көрші, дос, ата-әжесін іздегенін айтады. Алайда, қауынның қабығын жеген есектің бар екендігін көргенде бала өз жауапкершілігінен қашып, өзіне серік қосып алғандығы әжуамен көрсетіледі.

Ұйғыр балалар әдебиетінде нақ бала психологиясымен санаса отыра, бала тілімен өз туындылығын жазған Патигүл Сабитова шығармашылығы өзіндік орын алады. Оның алғашқы шығармалары 50-жылдардағы студенттік кездерінен бастау алып «Коммунизм туғи» (қазіргі «Уйғур Авази») газетінде, ұжымдық жинақтарда басылды.

Ал, 60-80 жж. аралығында «Бизниң отрядниң балилири», «Мениң кичик достлирим», «Ғәмхорчи Һәмра», «Ким әйиплик?», «Достлар», «Қадирниң чүшлири» атты әңгіме, повестер жинақтары жарық көрсе, 2004 жылы «Чатақчи», 2008 жылы «Ялғанчиниң раст сөзи» атты өлең жинақтары жарық көрді. Сондай-ақ, ақынның «Жүригимдә бир отум бар» өлең мен дастандар жинағы Қазақстан Жазушылар Одағының «Алаш» халықаралық сыйлығының иегері атанды және П.Сабитова шығармалары қазақ, орыс, өзбек, қырғыз тілдеріне аударылды.

1975 жылы «Қазақ балалар поэзиясы» атты мақаласында С.Қирабаев: «Балалар әдебиетінің дербес жанр есебінде есеюі оның тұрақты маман кадрларының жиналуы әрине, Ұлы Отан соғысынан кейінгі мерзімге жатады. Балалар поэзиясының профессионалды дәрежеге көтерілгені – осы кез. Елуінші жылдардың бер жағында М.Әлімбаевтың, Қ.Мырзалиевтің, Ә.Дүйсенбиевтің, оларға кейінірек қосылған Ж.Кәрібозиннің, Т.Нұрмұхамедовтің, Ж.Смақовтың шығармалары кең тарады. Бұл ақындар творчествосы балалар поэзиясының өзіндік ішкі сырларын терең түсінуімен, оны ойдағыдай меңгеруімен ерекшеленеді» [68] деп жазды.

М.Әлімбаев шығармалары жеңіл де ойнамалы буындардан тұрады. Онда фантастикалық мотивтер де пайдаланылады. М.Әлімбаев өз шығармашылығында авторлық ұстанымды ашу үшін көркемөнер құралдарын, көріністерді ассоциативті тұрғыда біріктіру тәсілін, кейіпкерлердің ерекше әрекеттерін сипаттауда дыбыс ерекшеліктерін тиімді пайдаланады [69].

Қадыр Мырзалиев шығармашылығының айқын ерекшеліктерінің бірі – интеллектуалды философиялық поэзия. Ақын қандай тақырыпты алса да оған жан бітіріп, ойнатып жібереді. Қазақ балалар лирикасын зерттеген ғалым Б.Қапасова еңбегінде Ж.Смақовтың бірнеше шығармаларын зерттей келіп «Қазақ балалар поэзиясында өлең құрылысын бөбектер тіліне лайықтап түрлендіріп жазған – Ж.Смақов. Ақын өлеңдері өз қатарластарына ұқсай бермейді. Бұл шығарма бесік жасындағы сәбиден 5-6, мектеп жасындағы балаларға арналғандығынан келіп шығады. Бұл өлеңдердің ерекшелігі тың қолданыстарды балдырған танымына лайықтап, шығарманы ерекше мазмұнмен сәтті байланыстыруында» дей келе, ақын шығармашылығында баланың қиял әлемі, күлкілі көріністер мен оқиғалар және динамика жайлы пікірлерін мысалдармен толықтырады [3, 18 б.]

Біздің ойымызша, осы тақырып әр халықтың ұлттық болмыс, тұрмыс тіршілігіне байланысты, осындай нәтиже беріп тұр, өйткені қазақ халқы көшпелі халық болған және ата кәсібі мал шаруашылығы екендігі, табиғат пен жануарларға жақын екендігі, негізінен үй жануарлары «төрт түлікке» арналған өлеңдермен бірге, Қ.Мырзалиевтің танымдық сериясы бойынша экзотикалық жануарларды бүлдіршіндерге таныстыру бойынша өлеңдері кеңінен орын алған, ал ұйғыр халқы отырықшы болумен бірге, егіншілік, бағбаншылық, қол өнері сынды кәсіптермен айналысқандықтан төрт түлік мал тақырыбына жазылған өлеңдер бар, алайда басқа екі әдебиеттер көрсеткіштерінен төмендеу екендігі анық.

Кесте 5 - Қазақ, ұйғыр және ағылшын балалар поэзиясында жануарлар образының суреттелуі

Қазақ тілінде	Ұйғыр тілінде
Маубас мысық	Қизик экән додиси
Бүкіл үйдің аксүйегі, Мияулардың нақ сүйері, Тәтті ұйқыдан бас алмайтын Ақ мысыққа таң қаламыз. Неге керек жалған аңыз. Ұмытқан ба қырындауды, Біледі тек пырылдауды. Қалың ойға батқан кезде, Қалғып-мүлгіп жатқан кезде Бала мысық жасы кіші Кетеді оның асын ішіп. [9, 89б.]	Кичиккинә мөшүгүм, Қутулдурмас қачқанни. Олап жүрүп у бүгүн, Тутувапту чашқанни. Тартип елип, орниға, Тәйяр пишқан гөш бәрдим. Аччиқ қилип униңға, Кетип қалди у мәндин. Йә гөшниму йемиди, Қизик экән буниси? Йә, «миявму» демиди, Қизик экән додиси! [10, 197б.]

Осы мысық тақырыбын ақындар жалқаулық идеясымен ұштастырады. Бұл да ұлттық балалар ақындарының өмірге көзқарастарының ұқсастығын көрсетеді. Мұндай құбылыстарды салыстырмалы әдебиеттану ғылымында типологиялық түйісулер деп аталады.

Орыс ғалымдары Д.Ф.Марков, Н.С.Надьярных, А.Бушмин, Б.М.Храпченколар мұндай ұқсас құбылыстардың себебін қайталану деп түсіндіріп, оларға «повторяемость» деген атау береді, және де оның теориялық-методологиялық маңызын сөз етеді. Олардың айтуы бойынша, қалам иесінің өзіндік дүниетанымы, өмірлік тәжірибесі, эстетикалық тағылымы, етене жақын мәселелері, ой айту сынды бөліктерінің көрінісі әдебиетте тұрақтап қалған заңдылықтардың нәтижесі.

Көрнекті ғалым, қазақ әдебиеті зерттеушісі Т.Есембеков тұжырымы бойынша «Типологиялық ұқсастықтардың түп-төркінін әдебиеттер дамуының, шығармашылық принциптерінің көркем шығарманың ішкі заңдылықтарының ортақтықтарынан іздеу керек» [11, 127 б.]. Көріп отырғанымыздай, ғалым типологиялық ұқсастықтарды анықтауда тек сыртқы, жалпы ортақ ұқсастықтарын емес, құбылыстардың ішкі заңдылықтарын қарастыру керектігін ашып айтады.

Яғни, бұл жерде әдеби байланыстардың бір формасы – типологиялық түйісулердің бар екендігі анық.

Қорыта айтсақ, екі елдің балалар әдебиетінде байланыстардың түрлі формалары болды. Олар негізінен типологиялық түйісулер түрінде келді. Ал типологиялық байланыс өлеңдердің тақырыптық-идеялық ұқсастықтарынан туындайды. Екі әдебиетте кең көтерілген тақырыптар ауаны жалпыадамзаттық құндылықтар дүниесін құрайды екен. Олар негізінен «жануарлар», «жанұя», «спорт», «мамандық», «ойыншық», «мектеп өмірі» тағы сол секілді тақырыптарды көтере отырып, ұқсас идеяларға, үндес проблемаларға келеді.

Сондай-ақ, бұл тақырыптарды ашуда әр ұлттық әдебиеттің өзіндік ерекшеліктері де бар. Мәселен қазақ және ұйғыр өлеңдерінде генетикалық байланысты болғандықтан, контиктілік байланыс болғандықтан айырмашылықтарға қарағанда үндестіктер көп. Ол үндестік бесік жырларында, жануарлар, жанұя тақырыбын көтеруде көрінеді.

Екі әдебиеттегі ақын-жазушылар табиғат, жануарлар, жанұя тақырыбын көтеруде үндестік танытқанымен, аталған халықтардың тұрмыс-тіршілігіне, ұлттық танымына байланысты осы тақырыптардың көтерілу жиілігі де әртүрлі. Мәселен, қазақ балалар әдебиетінде жануарлар тақырыбы, төрт түлік малға қатысты өлеңдер көп болса, ал ұйғыр әдебиетінде жанұя тақырыбы көп таралғаны статистикалық талдауларға сүйене отырып негізделді.

ӘДЕБИЕТ

1. Мырза Әли Қ. Таңдамалы жинақтар. - Алматы: «Балалар әдебиеті» баспасы, 2006. - Т. 1. - 364 б.
2. Бәхтия И. Наят даванлири «Жазушы» нәшрияти. - Алмута, 1982. – 287 с.

3. Қапасова Б.Қ. Қазақ әдебиетіндегі балалар лирикасы (60-90 ж.ж.): филол. ғыл. канд. ... дис. – Астана, 2000. – 116 б.
4. Смаков Ж. Балапан / құраст. Смақова М.Ж. – Алматы: Білім, 2011. 238 б.
5. Сабитова П. Чатақчи. - Астана, 2004. – 61 с.
6. Бәхтия И. Балилар әдәбиятыға жиддий диққәт бөләйли // Коммунизм туғи. - 1963, апрель - 29.
7. Әлімбаев М. Балдаурен, шіркін, балалық. – Алматы: Жазушы, 1973. - 374 б.
8. Бахтия И. Достларға соға. - Алмута, 1956. – 90 б.
9. Мырза Ә.Қ. Тандамалы жинақтар. - Алматы: «Балалар әдебиеті» баспасы, 2006. - Т. 1. - 364 б.
10. Бахтия И. Өмүр шундақ өтиду. - Алмута, 1981. – 165 б.
11. Есембеков Т.У. Көркем Мәтін Поэтикасы: оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2012. – 227 б.

УДК 81-8

Таирбекова Л.Н.

доктор филологических наук,
профессор, зав. кафедрой
теоретического и
прикладного языковедения

КазУМОиМЯ имени Абылай хана
Алматы, Казахстан, e-mail: leila44@mail.ru

К ПРОБЛЕМЕ ЛЕКСИЧЕСКИХ ИННОВАЦИЙ

Аннотация: Проблема реформы государственного языка как важного вопроса программы модернизации общественного сознания, поставленная в посланиях президента народу Казахстана, вызвала оживлённое обсуждение. Особое внимание президент обратил на необходимость осовременивания словарного состава. В статье затрагиваются всеобщие закономерности лексических инноваций применительно к путям развития современного казахского литературного языка.

Ключевые слова: осовременивание словаря; экзогенные инновации; интернациональные термины; освоение заимствований.

Tairbekova L.N.,

Kazakh Ablai Khan University of International
Relations and World Languages,
Doctor of Philology, Head of department
of Theoretical and Applied linguistics,
Almaty, Kazakhstan, e-mail: leila44@mail.ru

TO THE PROBLEM OF LEXICAL INNOVATION

Abstract: The problem of reform of the state language as an important issue of the program of modernization of public consciousness, raised in the messages of the president to the people of Kazakhstan, caused a lively discussion. The president paid special attention to the need to modernize the vocabulary. The article deals with the general laws of lexical innovation in relation to the development of the modern Kazakh literary language.

Keywords: modernizing the dictionary; exogenous innovations; international terms; mastering borrowing.

Проблема реформы государственного языка как важного вопроса программы модернизации общественного сознания, поставленная в посланиях президента народу Казахстана, вызвала оживлённое обсуждение. Особое внимание президент обратил на необходимость осовременивания словарного состава. В статье затрагиваются всеобщие закономерности лексических инноваций применительно к путям развития современного казахского литературного языка.

Ключевые слова: осовременивание словаря; экзогенные инновации; интернациональные термины; освоение заимствований.

Проблема реформы государственного языка как необходимой составной части модернизации общественного сознания, выдвинутая в послании Президента народу в 2012 году «Стратегия Казахстан – 50. Новый политический курс состоявшегося государства», продолжает оставаться предметом оживленного обсуждения. Особое внимание Президент обратил на необходимость обновления словарного состава: «Мы должны провести модернизацию казахского языка. Надо сделать язык современным, раз и навсегда решить вопрос о переводе на казахский язык международных и иностранных слов. Этот вопрос не должен решать круг обособленных деятелей... Возможно, надо объявить конкурс среди молодёжи: пусть они подскажут нам, что им особенно интересно и полезно» [1]. Очень ценная мысль.

По мнению исследователя, «основным стратегическим ориентиром профессиональной подготовки специалистов, определяемом главой государства в его послании «Казахстан на пути ускоренной экономической, социальной и политической модернизации» и других стратегически значимых выступлениях и документах, является формирование управленцев новой формации, способных обеспечить задачи ускорения модернизации страны, обладающих высоко развитым творческим потенциалом и инновационно-аналитическим типом мышления, способностью реагировать на динамично меняющиеся условия труда и требования к профессиональному уровню специалиста с качеством их подготовки, соответствующим квалификационным общемировым стандартам, формирование будущего поколения республики с развитой мировоззренческой культурой и сложившейся системой общечеловеческих ценностей» [2, с.9-10].

Как заметил елбасы на недавнем мероприятии в Библиотеке Первого Президента, «...каких только переводов не делали, говорить стыдно. Конечно, какие-то очень хорошо прижились. Слово «процент» заменили словом даже не тюркоязычным, а персидским – «пайыз». Я с этим не согласен... Что плохого в словах «композитор» «пианино»? Это же международные слова. Перевели слово «пианино» как «күй сандық». «Сандық» у казахов означает «сундук». В общем, чтобы обогатить язык, перевели некоторые слова «Балмұздақ» - очень красиво перевели «мороженое». Международные термины, если войдут в казахский язык, только обогатят его и приумножат количество слов».

Обогащение словарного состава одного языка за счет словарного состава других языков – обычное следствие взаимодействия различных народов на почве политических, экономических, культурных отношений. Вот как, в общем виде, поясняется это явление, известное как языковое заимствование: это «элемент чужого языка, перенесенный из одного языка в другой», а также сам процесс перехода элементов одного языка в другой, заимствования приспособляются к системе заимствующего языка и зачастую настолько им усваиваются, что иноязычное происхождение таких слов не ощущается носителями этого языка... таковы, например, тюркизмы в русском языке «башмак», «ватага», «казак», «очаг» и мн. др. Иностранные слова относятся, главным образом, к специальным отраслям знания, будучи результатом длительного языкового взаимодействия, они образуют особый фонд интернациональной лексики, относящейся преимущественно к области специальной терминологии разных отраслей науки и техники и др. сторон жизни общества. Каналы заимствований могут быть как устные, так и письменные, а «пути движения слова из языка в язык» - прямые и косвенные.

Обсуждение проблемы вышло за пределы республики. Российская «Литературная газета» опубликовала заметки писателя Олжаса Сулейменова («Поговорим о делах чудаков»), по словам которого казахский - это «аульный, по сути, язык, получивший статус государственного внезапно, поэтому наспех и неумело превращаемого в язык передового индустриального общества. Термины, давно ставшие международными, спешно переводятся на казахский. Фортепиано - «күй сандығы» - «сундук мелодий»; волейбол - «кол доб» - «ручной мяч». А как тогда переведут «гандбол»? Другим народам на перестройку (или достройку) языка, культуры, менталитета потребовались века, а мы пытаемся это сделать за несколько лет»[3]. Конечно, нелёгкое дело.

Без малого 100 лет тому назад, в 1926 году выдающийся преобразователь казахского общественного сознания Ахмет Байтурсынов (1873-1937), выступая на Всесоюзном тюркологическом съезде в Баку, указывал на трудности восприятия иноязычных слов (см. в сокр 4, с.222-224, 509-513). Его представление о способах их заимствования остаётся в силе поныне. Ибо в словарном составе любого языка, его лексике (греч. λέξικον- «словарь») содержатся, в разном соотношении, как исконные - «своеродные» или эндогенные (греч. ενδο... «внутри») так и заимствованные – «чужеродные», или экзогенные (греч. Εξω - «вне...») слова (греч. γένος- «род») - термины автора статьи [см.5] .

Одна часть экзогенной лексики - это интернациональная терминология.

Во Франции, в Севре, в Международном бюро мер и весов хранится иридиево - платиновый стержень с нанесёнными на него делениями - метр (греч. μετρον - «мера»), принятый в 1791 году как эталон (греч. εταλον - «мерило») расстояния - одна десятиллионная часть четверти парижского меридиана. Метр (сокр. m) - единица протяжённости с дольными и кратными отрезками: дециметр (лат. decem - «десять») = 0,1 m (сокр. dm), сантиметр (лат. centum- «сто») = 0,01 m (сокр. см), миллиметр (лат. mille - «тысяча») - 0,001 m (сокр. mm), километр (греч. χίλιο - «тысяче») - 1000 m (сокр. km) и др. Конечно, каждый мерит на свой аршин - ср.англ. фут (foot - «ступня») = 0,3048 m, рус. локоть - 0,5 m или тот же общетюркский аршын = 0,71 m, но всеобщий способ измерения длины - это метр. Там же, в Севре, в Национальном архиве Франции хранится изготовленная в 1799 году платино-иридиевая гиря, эталон единицы массы - килограмм (сокр. kg), дольная (тысячная) часть которого - грамм (сокр. g) принят сегодня за массу 1 куб. см химически чистой воды при температуре 4⁰ С . Опять же, у всех свои разновесы - ср.англ. фунт (нем.

Phund - «гиря») = 453,6 g, рус. пуд = 16 kg или общетюркский батман = 8 kg, но всеобщий (как и метр) в единой Метрической системе единиц способ измерения массы - это килограмм и грамм. Существует множество наименований физических величин в Международной системе единиц, общеприняты названия многих самобытных явлений в жизни разных народов, например, единицы денежного отсчёта (рубль, тенге, юань и проч.). Справедливо замечание елбасы [см. 1]: «Есть одинаково принятые во всём мире термины, они обогащают любой язык».

«При заимствовании новое слово чаще всего приходит с новыми вещами, с введением новых организационных форм, учреждений, должностей... Однако бывают и такие случаи, когда заимствованное слово приходит как синоним для уже имеющегося в словарном составе заимствующего языка слова. Так для слов «ввоз» и «вывоз» появились заимствованные синонимы «импорт» и «экспорт». Иногда заимствованное слово может даже вытеснить свое слово из основного словарного фонда (например, «лошадь», «собака» вместо «конь», «пес»). Причина такого дублирования (удвоения слов в языке бывают разные, иногда это стремление к терминологичности, особенно когда заимствованные слова – международный термин, иногда стремление выделить какой-нибудь оттенок значения, неясный в своем слове, а иногда и просто мода на иноязычное...» [5. с. 473-474].

Другая часть экзогенной лексики – также «модные» заимствования. Полтора столетия тому назад В.И. Даль, решительно выступавший против неуместного заимствования иноземных (западноевропейского происхождения) «чужесловий», предпослал второму, «пополненному и умноженному», изданию своего знаменитого Словаря «Напутное слово» [см. 7с. XIII-XV]; «... что же это мы, охотно обезьянничая и попугайничая, - писал он (с. XXXIII), хотим самодуром установить для себя противное правило? Этому две причины: первая-тщеславие: мы знаем все языки; другая - невежество: мы не знаем своего». Не потому ли сегодня говорят и пишут: «имидж» (англ. image- «образ»), «шансон» (франц. Chanson - «песня»)? И что значит, например, «активная» (лат. activa - «деятельная») - следовательно, «деятельная» деятельность (своего рода «масляное масло»)?

Заимствование может быть прямое (непосредственное) - из языка - источника в язык - приёмник, напр. рус. «суд» - каз. «сот», и не прямое (опосредованное) - из языка = источника в язык - приёмник через язык - посредник, например, англ. motor («двигатель») - рус. «мотор», каз. «мотор». Лексика языка - донатора (франц. langue donateur – «дающий язык», т.е. язык - источник) последовательно приравнивается к требованиям языка - медиатора (франц. langue mediateur – «срединный» язык, т.е. язык - посредник) и языка - рецептора (франц. langue. recepteur- «берущий язык», т.е. «язык - приёмник»).

Инновации западноевропейского происхождения нахлынули в тюркские языки в общем потоке русских заимствований. Их две разновидности: заимствования непосредственные - собственно русизмы, и заимствования опосредованные - еврусизмы. Но русской речи и русскому письму присущи звуки и буквы (в, ф, ц, ч, щ), которых нет в казахском языке. Отсюда особенности освоения экзогенной лексики см., например еврусизмы: франц. quartier (от лат. quartarius - «четвертушка») рус «квартира» - каз «пәтер»; итал. confetto («сладость») - рус «конфета» - каз. «кәмпит»; польск. kancelaria (от лат. cancelli - «загородка») - рус. «канцелярия» - каз. «кеңсе» и русизмы: счёт - каз «шот», щётка - каз. «шотка» и мн. др.

Близко к заимствованиям примыкают так называемые кальки (франц. calque - «подражание») – явление, при котором составные слова и словосочетания языка –донатора передаются по частям средством языка-рецептора, напр. русизм «громоотвод» - каз. «тарткыш» или франц. chemin de fer - рус. «железная дорога» - каз. «темір жол». Источник калькирования, как правило, не речь, а письмо – это дело рук переводчиков, и потому не всякая калька укореняется в языке. На рубеже XVIII-XIX веков в России появилось точное подобие итальянского «фортепьяно» (forte - «громко», piano-«тихо») - «тихогром». Калька не прижилась в обществе: его «верхи» чурались народной речи, а «низы» довольствовались перестуком деревянных ложек. Не повезло нынче «фортепиано» (кюй сандык) как видно в Казахстане (см. выше). Кальки возникают как неосознанное стремление носителей языка – приемника к ограничению резко возросшего количества заимствований, поэтому соотношение калек и прямых заимствований в различных языках неодинаково (в казахском языке число калек сейчас заметно возросло).

Вот два основных пути освоения экзогенной лексики: первый-заимствование (прямое либо окольное), второй-калькирование (словарное переустройство); tertium non datur («третьего не дано»).

Такова, в целом, панорама лексических инноваций в Казахстане в связи с задачей реформы государственного языка. «Казахский язык – это наш духовный стержень», и «наша задача – развивать его, активно используя во всех сферах, - подчеркнуто в президентском послании народу. – Мы должны оставить в наследство нашим потомкам современный язык, в котором к опыту многих поколений наших предков был бы гармонично добавлен и наш заметный след»

ЛИТЕРАТУРА

1. Послание президента Казахстана народу Казахстана: Стратегия «Казахстана-2050». Новый политический курс состоявшегося государства.-Астана,2012г.
2. Кунанбаева С.С. Современное иноязычное образование: методология и теории. Алматы, 2005.
3. Кунанбаева С.С. Теория и практика современного иноязычного образования/ Алматы, 2010. — 344 с.
4. «Литературная газета», №27 (6650) - М., 4-10. 07.2018.
5. Первый Всесоюзный тюркологический съезд 26 февраля - 5 марта 1926 г. Стенографический отчет. - Баку, АССР, 1926.
6. Таирбекова Л.Н. Ассимиляция экзогенной лексики. Автореф. Дисс. доктора филол. наук. - М.,1999.
7. Толковый словарь живого великорусского языка. Том первый - СПб, М., 1880.

УДК 81-7

Турсынали Ж.

ф.ғ.к., доц.

Абылайхан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ

Алматы, Қазақстан

e-mail: jazen_25@hotmail.com

ҚЫТАЙ ТІЛІНДЕГІ СИНОНИМДІК ҚАТАРЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫ- СЕМАНТИКАЛЫҚ
ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Түйін: Бұл мақалада қытай тіліндегі синонимдік қатарлардың тіркесімділігіне функционалды-семантикалық аспектіде талдау жасалып, синонимдердің классификациясы сараланды

Тірек сөздер: қытай тілі, синонимия, синонимдік қатар, функционалды семантикалық өріс.

Tursynali Zh.

d. of philol. sc., docent,

Kazakh Ablai khan UIR&WL

Almaty, Kazakhstan

e-mail: jazen_25@hotmail.com

AN ANALYSIS WAS MADE OF A COMBINATION OF SYNONYMIC SERIES IN A FUNCTIONAL-
SEMANTIC ASPECT

Abstract: In this article, an analysis was made of a combination of synonymic series in a functional-semantic aspect, and an analysis of the classification of synonyms were also made.

Keywords: Chinese language, synonymous series, functional semantic field.

Қытай тілін меңгеру барысында синонимді қолдану, мәнмәтін ішінде қолданылған синонимнің дұрыстығы және синоним сөздердің сөйлем ішінде орналасу тәртібінің дұрыстығы секілді көптеген мәселелер жиі туындайды. Сөйлем немесе мәтіннің дұрыс аударылуы, синонимдердің дұрыс қолданылуына тікелей байланысты. Осыған орай, қытай тіліндегі синоним сөздердің тіркесімділігінің семантикалық сонымен қатар функционалдық ерекшеліктерін зерделеудің маңызы зор. Кез келген тілді оның сөз ерекшелігін, сөз мағынасын, басқа сөздермен тіркесу қабілеттілігін және синонимдік қатар құруын мұқият зерттеу арқылы ғана жоғары деңгейде меңгеріп шығуға болады. Алайда, сөз және оның ерекшелігі сонымен қатар тілдің құрылымын меңгеру сынды көптеген мәселелер әлі де өзінің шешімін табар емес. Синонимдер мәселесі де осы қатарға жатады.

Синонимия тілдің әр-түрлі қабаттарында кездесетін әмбебап құбылыс. Семантика тұрғысынан жақын лексемалармен синтаксистік құрылымдар ішінен ойды білдірудің ең ұтымды жолын таңдауға мүмкіндік беретін ол, сөйлеушінің ойлау және сөйлеу қызметінде маңызды рөл атқарады.

Синонимдер – сөздердің жалпы-мағыналық бірлестігіне қарай топтастырылады. Яғни, сөздер бір ғана ақиқат шындықты көрсетіп, бір ғана ұғымды білдіретіндіктен, олар синоним деп танылады. Синонимдік қатардың мағыналық негізі сөздерді өзара жақындатып салыстыру үшін ғана емес, сонымен қатар ол бір-біріне қарсы қойып ерекшелуге де негіз болады. Синонимдер бір ғана ұғымды білдіреді, дегенмен, олардың мағынасы нақ бірдей, әр уақытта олардың мағынасы теп-тең болып тұрады деген сыңар жақ ұғым тумаса керек.

Синонимдердің мағыналық ішкі бірлестігі. Сөз бен сөздің арасындағы мағыналық байланыс алыс та, жақын да, тікелей де, жанама да болады. Бұлар әр түрлі қарым-қатынаста жұмсала береді. Сөздердің мағыналық ұқсастықтарына орай мағыналас, мәндес, үйлес деп айтсақ, сыртқы тұлғалық ұқсастығына

байланысты ұялас, негіздес, түбірлес, тұлғалас деп неше түрлі етіп құбылтамыз.

Сөз мағыналарының бірде жақындап, бірде алыстап, кейде алшақтап кетуі ұғымның алыс-жақындығымен тығыз байланысты. Сөздің сырт формасымен қатар ішкі мән-мағынасы да бірдей ұқсас болуы мүмкін. Синонимдер ұғымды бірде толық қамтып көрсетсе, бірде мағынасын солғын көрсетеді. Бұл заңдылық олардың жалпы мағыналық жақындығын жоққа шығара алмайды. Белгілі бір басқа ұғыммен салыстыра отырып, оларды өз ара тым алыстатып, не тым жақындатып айтыла береді. Сол тәрізді белгілі бір тақырыптың өз ішіндегі сөздерді де салыстыра отырып, жақындастырып топтастыра беруге болады. Топтастыру үстінде бірде жақын болып көрінген зат, я құбылыс енді бір реттерде алыс болып қалады.

Синонимия әр түрлі себептерден пайда болады. Қытай тілінде синонимнің пайда болуының бірнеше себебі бар. Лексикалық синонимдердің көбі мағыналық айырмашылықтарды жеткізу қажеттілігінің нәтижесінде туындаған. Қытай тілінде екі әдеби норма бар. Олар: көне вянъянь және жаңа байхуа. Бұл да синонимдердің пайда болуының маңызды себептеріне жатады. Кейбір синонимдер жалпыхалықтық путунхуаға диалект сөздердің кіруінен пайда болды. Сонымен қоса басқа тілден енген сөздер де синонимдердің пайда болуына септігін тигізді.

Қытай тілі өзге типологиялық тілдерге қарағанда көп түрленбейді, сондықтан тілдегі грамматикалық деректер мен құбылыстарды зерттеу барысында семантикалық әдісті қолданудың маңызы өте зор. [1, 9].

Семантикалық өріс бір ғана ортақ семантикалық компоненттері бар көптеген мағыналар арқылы пайда болады. Семантика тіл білімінің бір бөлігі ретінде, адам кез-келген тілдің сөздері мен грамматикалық ережелерін біле тұра, олардың көмегімен әлем туралы (сонымен қатар өзінің ішкі дүниесі жайлы) сан түрлі мәліметтерді алғаш рет кездестіріп отырса да, білдіре алуы жайындағы сұрақтарға жауап береді [2, 438].

Н.Н. Коротковтың пікірі бойынша қытай тілінің жүйесінде сөз ең алдымен оның нақты мәнімен, содан кейін оған бекітілген синтаксистік валенттілікпен сипатталады. [3]

Қытай тілінде сөздің заттық-логикалық мағынасы аса маңызды рөл атқарады. Ол үнемі лексикалық бірліктің формалды-грамматикалық белгілерінен жоғары тұрады.

Морфологиялық бірліктердің функционалды аспектіде зерттелуі А.В. Бондаренко еңбектерінен де орын алған. Мұнда морфологияның грамматикалық категориялары функционалды-семантикалық өрістің құрамында басқа да тіл деңгейлерінің бірліктерімен талданады. А.В. Бондаренко зерттеулерінде грамматикалық категориялардың 20 шақты өрісі талданған [4, 41]. А. В. Бондарко: функционалды-семантикалық өріс тілдегі грамматикалық тұлғалардың лексикалық, лексика-грамматикалық және сөзжасамдық құралдармен өзара әрекеттестігі нәтижесінде ұйысатын семантикалық категория болып табылады дейді [5, 136]. Демек, әрбір функционалды-семантикалық өріс белгілі бір грамматикалық категорияның шеңберіне сыймайтын құрылымдық-семантикалық тұтастық ретінде көрінеді. Мұнда формалды-семантикалық тұтастықтың тілдік сипатын толықтай ашуда, жоғарыда сөз болған “ұғымдық категория” теориясына сүйенуге тура келеді. Ұғымдық категория сөйлемнің мәні, сөйлеудің мазмұны сияқты ойлау бірліктеріне қатысты болады. Бірақ ұғымдық категория әр түрлі тіл деңгейіндегі құралдармен тілдің өзіне көрініс беретіндіктен тілдік категория ретінде ұсынылады. Функционалды семантикалық өрістің негізгі сипатының бірі – оны білдіретін тілдік құралдардың әр деңгейлігі мен семантикалық функцияның ортақтығы.

Синонимдерді классификациялауда олардың дифференциалдық, өзгешелік белгілерінен шығу керек. Бұл белгілер синонимдерге тән қосымша (коннотативтік) реңктермен анықталады. Семасиологиялық құбылыс сияқты өзіне керекті мағыналық реңктерді түсіндіру арқылы синонимдердің болмысын түсінуге болады. Тек мағыналық реңк синонимдердің табиғатын және олардың көпфункционалдығын анықтайды.

Дифференциалдық белгілердің көптүрлілігін көрсету үшін қытай тілінің лексикалық синонимдерін үш санатқа бөлген дұрыс: реңктік-мағыналық, экспресивті-стилистикалық және функционалды-стилистикалық.

Қытай тіліндегі функционалды-стилистикалық синонимдердің айыратын белгілері сөздерді қолдану ерекшеліктерімен байланысты қосымша белгілермен анықталады. Функционалды-стилистикалық синонимдер нақты бір стильге тән қолданылады. Бұл синонимдер стильді ажырату қызметін атқарады.

Біртектес синонимдерге нақтылы ұғым тудыратын зат атаулары, қимыл-әрекет атаулары, заттың сын-сипатын білдіретін ұғымдар т.б. кіреді.

Лексикалық синонимдердің бәрі бірдей бір өңкей нақтылы ұғым тудырып, біртектес болып тұра бермейді. Олар белгілі мағыналарымен қоса әр түрлі экспресивті-эмоциялы мәнге ие болып, адамның сезіміне де әсер етеді. Бұлар негізінен үш түрлі;

- а) Әрдайым жағымды мағынаны білдіретін синонимдер;
- ә) Әрдайым жағымсыз мағынаны білдіретін синонимдер;

б) Кейі жағымды, кейі жағымсыз мағынаны білдіредін синонимдер.

Тілдегі лексикалық синонимдер біртектес болып та, әр тектес күйде құбылып келіп те адамның ойлаған ойын әр тарапты етіп, жан-жақты орамға келтіреді. Мұндай икемділік қасиет тек синонимдерге тән ерекше мағыналық белгі болып табылады.

Омонимдік синонимдер лексикалық бірліктер секілді тек иероглифтердің жазылуы арқылы айыруға болады. Дыбысталуында ешқандай айырмашылық болмайды. Бұл типтегі сөздер синонимдік қатарды құрмай, кішігірім синонимдік жұптарды құрайды. Мысалы:

情意 qingyi жалпы алғанда адам арасында махаббат: (礼轻情意重 *Орамал тон болмайды, жол болады.*)

情义 qingyi туысқан арасындағы махаббат. (他们哥弟俩很有情义。 *Ағалы інілі екеуінің бауырмалдығы күшті.*)

Түрленген (трансформацияланған) синонимдер. Қытай тіліне тән морфемалардың еркін тіркесімі қызықты құрылымдық-семантикалық құбылыс тудырады. Қазіргі қытай тілінде морфемалық құрамы бірдей, бірақ компоненттер тәртібі әр түрлі мағыналас жұп сөздер кездеседі. Бұл типтегі сөз жұптарын түрленген синонимдер деп атауға болады. Мысалы: 到达 daoda жету, келу; 达到 dadao жету. Бұл жағдайда сөздер аралығында жоғарғы мысалдағыдай құрылымдық-грамматикалық қатынас. Бірінші сөз де нәтижесіз етістік, сөз біріктіру тәсілі арқылы жасалған. (到达 dao – жету мағынасын білдіретін, түбір морфема) орын мен бекетті білдіретін деректі зат есімдермен қолданылады. Екінші сөз аффикстық тәсілмен жасалған нәтижелі етістік. (到 dao – көмекші морфема, жұрнақ); тек дерексіз зат есімдермен тіркеседі. (Мысалы, 达到目的 mudi мақсатқа жету).

Қытай тіліндегі реңктік-мағыналық синонимдердің арасындағы айырмашылық оларға тән дифференциалдық белгілері негізгі ұғымды нақтылайтын қосымша семантикалық реңктерге негізделген. Осы санаттағы синонимдердің міндеті – ойды нақтылау, жағдайды айқындау. Олар осылай мағына ажыратқыш (семантикалық) қызмет атқарады. Реңктік-мағыналық синонимдер әртүрлі белгілерді саралай алады, мысалы нақты және абстракты ұғымдарға, сонымен қатар кейде адамдар мен жануарларға тән белгілерді саралайды. Осы санаттағы синонимдер мағынасы жуық әрекеттер мен істер арасындағы айырмашылықтарды анықтайды. Мысалы: 隐藏 yincang жасыру, тығу және 隐瞒 yinman сақтау, бүгіп қалу. Бұл сөздерді байланыстыратын мағына – «күпияда ұстау». Бірінші сөз адамдар мен жануарларға қатысты қолданылса, екінші сөз көбінесе абстракты ұғымдарға қатысты қолданылады. Мысалы: 隐藏在森林里 yincang zai senlinli *орманға жасырыну*, 隐瞒真相 yinman zhenxiang *шындықты жасыру*.

胖 pang толық және 肥 fei семіз. Осы сөздер үшін ортақ мағына – «майдың өте көп болуы». Сонымен қатар олардың әрқайсысы қосымша мағынаға ие: путунхуада біріншісі тек қана адамға қатысты қолданылады, екіншісі жануарларға қатысты қолданылады.

关上 guanshang жабу, тұтқындау және 锁上 suoshang бекіту, бітеу. Бұл синонимдер «ашық бірденені жабу» деген мағынамен байланысқан, алайда екінші сөз, есікті кілттеу, бекіту дегенді білдіреді.

Айырмашылығы мағыналық көлеммен немесе басқаша айтқанда семантикалық ауқыммен анықталатын синонимдер. Мысалы:

毁坏 huihuai жою, бүлдіру және 损害 sunhai зақым келтіру. 品质 pinzhi сапа, қасиет (жалпы адамға тән) және 品德 pinde моралдық сапа, адамгершілік. Бірінші сөз екінші сөзге қарағанда кеңірек мағыналық ауқымға ие.

明白 mingbai түсіну, анықтау және 明确 mingque анықтай, айқындап алу. Чжоу Цзумо белгілеуі бойынша, бірінші сөз адамның ақыл-ес және сезімділік әрекетімен байланысты болса, екінші сөз тек қана интеллектуалды әрекет саласымен шектелген, демек азырақ мағыналық ауқымға ие.

事情 shiqing іс, жағдай, оқиға, дау, қақтығыс және 事件 shijian апат, қайғылы жағдай. Бірінші сөздің семантикалық ауқымы кеңірек те, соңғысынікі аздау сонымен қатар реңктік ерекшелігі бар.

Синонимдік айырмашылық біртіндеп әрекеттің күшею немесе сапаның өсу шартында үдемелі (сатылы) мағынамен байланысты болады. Мысалы: 请求 qingqiu сұрау; өтіну; 恳求 kenqiu жалыну, жалбарыну. Бұл сөздер әрекеттің біртіндеп күшеюін білдіріп, үдемелілікті құрастырады.

大 da үлкен, 巨大 juda зор, 庞大 pangda аса ірі. Бұл лексикалық бірліктер, көлемнің мөлшерін білдіретін мағынамен байланысты, сонымен бірге сапаның біртіндеп күшеюін білдіреді.

努力 nuli күш салу, тырысу; 竭力 jielie бар күшін салу, бар күшін жұмылдыру. Бұл синонимдер біртіндеп өсу сатысындағы мағыналық ерекшеліктерге ие.

Экспрессивті-стилистикалық синонимдерге тән дифференциалдық белгілер, оларға тән ерекшеліктер коннотативтік экспрессивті-эмоционалды-бағалау реңктерімен байланысты. Осы санаттағы синонимдердің мәні неізгі заттық мағынасын басқа субъективті баға беру, сонымен қатар айтқан пікірді эмоционалды әрлеу. Олар экспрессивті-ажырату функциясын орындайды.

Лексикалық синонимия зерттеушілері мына жағдайға көңіл бөледі: бір синонимдік қатар шегінде оң

және теріс бағаланған сөздерді қосуға болмайды. Шынында да мұндай салыстыру синонимдік қатарды бұзады, өйткені позитивті эмоционалды-бағаланған сөз және негативті эмоционалды-бағаланған сөз тіл жүйесінде синонимдер емес антонимдер болып табылады. Субъективті бағаланған сөздерді нейтралды сөздермен салыстырған дұрыс, өйткені соңғылардың аясында коннотативті реңктер анықталады (экспресивті, эмоционалды, бағаланған).

Келесі мысалдарды қарайық:

可爱 ke`ai сүйікті, аяулы; 亲爱 qin`ai қымбатты, сүйікті; 亲密 qinmi жақын, сезімтал; 亲切 qinqie жақын, ақжүрек. Бұл сөздерге ортақ мағына – «сүйіспеншілік сезімі». Соңғы екі сөз, сонымен қатар жақын жан жарасымдылығы туралы қосымша мағына береді.

团结 tuanjie бірігу, бірлесу; 勾结 goujie келісу; ауыз жаласу (жағымсыз мақсатта). Бірінші сөз нейтралды лексикаға, екінші, үшінші сөз негативті коннотацияға тән.

坚决 jianjue берік, батыл; 鉴定 jianding мықты, орнықты; 顽强 wanqiang қайсар, табанды; 固执 guzhi қырсық, қыңыр; 顽固 wangu қырсық, тоңмойын. Соңғы екеуі теріс бағаланған мағынаны береді.

作风 zuofeng стиль; 风度 fengdu үлгі, өнеге; 派头 paitou әлпет, қылық, әдет. Бұл сөздерді біріктіретін мағына – «Сыртқы жүріс-тұрыс ерекшеліктері, өзіндік әрекет түрі». Алғашқы екі сөз нейтралды лексикаға қатысты, ал 派头 paitou сөзінде қосымша эмоционалды-бағаланған мағынасы бар, әдетте жақтырмау түрінде қолданылады.

Мағынасының ұқсастығы жағынан біріккен синонимдер синонимдік қатар құрайды. Синонимдік қатардағы басты сөз ерекшеленіп тұрады. Бұл сөз синонимдік қатардың доминанты деп аталып, әдетте мағынасы жағынан кең, ал стилистика жағынан бейтарап болады.

Қытай тілінде екі түрлі синонимдік қатар бар: Ашық құрылымды синонимдік қатарлар. Синонимдік қатар құрайтын сөздер әдетте саны жағынан шектелмей, түрлі өзгертулер мен толықтыруларға жол береді. Бұл жағдайда олар ашық немесе тұйықталмаған сөздік қатар құрайды. Тұйық құрылымды синонимдік қатар. Бұл қытай тіліне тән ерекше құбылыс. Бұл типке әдетте үш лексикалық бірліктен тұратын синонимдер тобы жатады. Бұл жағдайда үш синонимдік морфема жүйелі түрде сөз біріктіру тәсілі арқылы тіркесіп, құрамына үнемі қосморфемалы құрамды үш синоним сөз кіретін тұйықталған синонимдік қатар құрайды.

Қытай тілінің өзінің бай синонимдік қатары ашық құрамымен қатарын молайтады. Мысалы: 平常 pingchang, 通常 tongchang, 寻常 xunchang, 平凡 pingfan, 平庸 pingyong, 等闲 dengxian. Бұлар бір синонимдік қатарға қосылып, әдеттегідей, қарапайым деген бір мағынаны білдіреді. 平常 Pingchang әдеттегі, кәдімгі синонимдік қатардың доминанты, жиі қолданылатын сөз.

Аталған синонимдер қатары бейтарап синонимдер болып табылады. Барлық функционалды стильдің әдеби тілінде қолданылады. Олар реңктік мағынамен бөлінеді және соған орай синонимнің мағыналық жоғарғы тобына жатқызылады.

Тұйық құрылымда синонимдік қатар Фактілі мәліметтердің бақылаулары бойынша, қытай тіліндегі тұйық құрамды синонимдік қатармен ерекшеленеді. Бұл қатарға үш лексикалық бірліктерден тұратын сөздерді жатқызуға болады. Бұндай жағдайда үш синонимдік морфема бірігу нәтижесінде құрылып, құрамы тұйық синонимдерді құрайды. Бұл қатарға міндетті түрде екі морфема құрамды үш синоним сөз кіреді.

Күрделі синоним сөздер қытай тілінің семантикалық байлығы мен тілдік құралдардың көптүрлілігін көрсетеді. Сондықтан қытай тіліндегі семантика кез-келген синонимдік қатардан қажетті синонимді тауып, қолдануда үлкен рөл атқарады. Функционалды семантиканың да сол сияқты, синоним сөздердің қай кезде, қандай мәнмәтін ішінде қолданылатынын анықтаудағы маңызы зор.

ӘДЕБИЕТ

1. А.Болганбаев. Синонимика имени существительного в современном казахском языке. Автопеп. канд. дисс. Алма-ата, 1955;
2. Ярцева В.Н. Большой энциклопедический словарь – М. Советская энциклопедия, 1998, с. 438
3. Слюсарева Н.А. О проблемах функциональной морфологии. М.: Наука, 1986, с. 41
4. Бондаренко А.В. Основы функциональная грамматика. Л.: Наука, 1984, с. 136
5. Қалиев Ғ. Тіл білімі терминдерінің түсіндірме сөздігі. – Алматы: Сөздік-Словарь, 2005. - 439 б.
6. 崔永华主编《词汇文字研究与对外汉语教学》北京, 北京语言文化大学出版社, 1997第35页
7. 宋均芬《汉语词汇学》, 知识出版社2002年版, 北京。

Туякаева Д.Ш.

профессор

КазУМОиМЯ имени Абылай хана

Алматы, Казахстан, e-mail: giya@ablaikhan.kz

БОЛЕЕ ДЕТАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ НА СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЭЛЛИПТИЧЕСКИХ КОНСТРУКЦИЙ В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Аннотация: Цель статьи - дать некоторое представление о «статусе-кво» эллиптической конструкции, уделить должное внимание эллиптическим и семантическим типам эллиптической конструкции. В настоящее время мы наблюдаем интерес к исследованиям Эллиптической конструкции под разными углами. В центре нашего внимания принципы, которые определяют формирование эллиптической конструкции и основное различие между эллиптическим конструированием и одним типом члена эллиптического предложения. Конструкция, подвергнутая детальному анализу, состоит в следующем: разрыв, зачистка, эллипсис глагольной фразы, псевдощель и т. д.

Ключевые слова: эллиптическая конструкция, пробел, зачистка, исключение, объект, предмет, дополнения

Tuyakayeva D.Sh

Private professor

Kazakh Abylai khan UIR&WL

Almaty Kazakhstan, e-mail: giya@ablaikhan.kz

A MORE DETAILED OUTLOOK ON THE STRUCTURAL AND SEMANTIC PECULIARITIES OF THE ELLIPTICAL CONSTRUCTIONS IN MODERN ENGLISH

Abstract: The aim of the article is to give some idea of the “status quo” of the Elliptical Construction, to give a due attention to the elliptic and semantic types of the Elliptical Construction.

Nowadays we witness an up interest in research of the Elliptical Construction from different angles. Our concern is with the principles which determine the formation of the Elliptical construction and the major difference between the Elliptical Construction and one member type of the Elliptical sentence. Construction subjected to detailed analysis are: gapping, stripping, verb phrase ellipsis, pseudogapping, etc.

Keywords: Elliptical Construction, gapping, stripping, deletion, object, subject, complements

Communication is a complex notion that individuals use for various purposes and structures. Language is the main instrument of communication in human life. It consists of various rules which are different from other languages. They need to be applied in sentences or constructions. One of them which is usually used in everyday communication is elliptical construction. We use elliptical constructions in order to avoid repetition and to allow concise wording. The problem of elliptical constructions is one of the most complicated and controversial issues of the English language. Even though there have been done a lot of research on elliptical constructions, this issue still stays uncovered and the perspectives of ellipsis can be counted as widely required.

According to many grammarians, the definition of ellipsis is believed to be omission of elements and context appears in all the definitions that one may come across. The following examples are great evidence of it. ‘‘Ellipsis is the omission of elements normally required by the grammar which the speaker/writer assumes are obvious from the context and therefore need not be raised’’. Another definition given by D.Biber is ‘‘Ellipsis is the omission of elements which are precisely recoverable from the linguistic or situational context’’ [1, Pp. 56-57]. In regard to McCarthy’s definition, this could be perceived as more precise because it indicates that ellipsis does not concern only written utterances but also spoken language. Both of the grammarians agree on the fact that it must be obvious which part has been ellipted and that ellipsis is dependent on the context. This is supported by R.Quirk [2, Pp.122-124] who names several criteria that are necessary when one wants to apply ellipsis.

The evidences for ellipsis are:

- the ellipted words are precisely recoverable;
- the elliptical construction is grammatically defective;
- the insertion of the missing words results in a grammatical sentence, with the same meaning as the original one;
- the missing words are recoverable from the neighboring text;
- the missing words are an exact copy of the antecedent.

There are several crucial criteria for the ellipted words. The first criterion is that the ellipted words are precisely recoverable, which Quirk deeper describes in the following words: ‘‘This means that in a context where no ambiguity of reference arises, there is no doubt as to what words are to be supplied’’. The second criterion is grammatical defectiveness of the elliptical structure, which means that it should be evident for the reader to notice that some words have been ellipted and the function of ellipsis is ‘‘to explain why some normally

obligatory element of a grammatical sentence is lacking”. The third criterion suggests that after the missing words have been inserted, we get a grammatical sentence meaning the same as the original sentence containing some ellipted elements. The last two criteria listed by Quirk R. [2, P. 65] are interdependent. One of them requires the missing word(s) to be textually recoverable whereas the second says that the missing word(s) are present in the text in exactly the same form. The latter criterion is dependent on the former. Despite naming all the criteria that are necessary for ellipsis, Quirk R. admits that not always are all the criteria applicable. It depends on the degree of strictness in the interpretation of ellipsis. Simply said, the stricter the form of ellipsis is, the more criteria it will meet.

Ellipsis helps us avoid a lot of redundancy. In fact, there is a lot of redundancy, in language and it can be surprising how much can be left out without losing much meaning, particularly when there are contextual clues as to the real meaning. Some examples of ellipsis can be the following:

- *Lacy can do something about the problem, but I don't know what (she can do).*
- *She can help with the housework; Nancy can (help with the housework), too.*
- *Erik can speak five languages, but Fred can speak only two (languages).*

The words between parentheses can be omitted and the sentences can still be meaningful.

One trait that many types and instances of ellipsis have in common is that the appearance of ellipsis is optional. The occurrence of VP-ellipsis, for instance, is often optional, e.g. *He will help, and she will (help), too.* Whether or not the verb *help* is elided in this sentence is up to the speaker and to communicative aspects of the situational context in which the sentence is uttered. This optionality is a clear indication of ellipsis. At other times, however, ellipsis seems to be obligatory, for instance with cases of comparative deletion, e.g. **More girls were there today than girls were there yesterday.* The second occurrence of *girls* must be omitted in this sentence (*More girls were there today than were there yesterday*). The obligatory occurrence of ellipsis complicates the analysis, since one can argue that obligatory cases are not really instances of ellipsis at all, but rather a null pro-form is involved. These aspects of the theory should be kept in mind when considering the various types and instances of ellipsis enumerated below.

Elliptical constructions and its types.

There are numerous widely acknowledged types of ellipsis. Nine of them are mentioned and briefly illustrated below. One should note that there is no unanimity among experts that all nine of the mechanisms should indeed qualify as ellipsis.

We distinguish the following types of the elliptical construction:

- 1 Gapping;
- 2 Stripping;
- 3 Verb phrase ellipsis;
- 4 Pseudogapping;
- 5 Answer ellipsis;
- 6 Sluicing;
- 7 Nominal ellipsis;
- 8 Comparative deletion;
- 9 Null complement anaphora.

1 Gapping

Gapping occurs in coordinate structures. Redundant material that is present in the immediately preceding clause can be “gapped”. This gapped material usually contains a finite verb. Canonical cases have a true “gap” insofar as a remnant appears to the left and to the right of the elided material.

- *Mariam took a picture of Nana, and Jalil took a picture of me.*

While canonical cases have medial gaps as in these two sentences, the gap need not be medial, and it can even be discontinuous, e.g.:

- *She persuaded him to do the homework, and he persuaded her to do the homework.*
- *Should I call you, or should you call me?*

2 Stripping

Stripping is also known as *bare argument ellipsis*. Many linguists take stripping to be a particular manifestation of gapping whereby just one remnant appears in the gapped clause instead of the two (or more) that occur in instances of gapping. The fact that stripping is limited to occurring in coordinate structures is the main reason why stripping is integrated into the analysis of gapping:

- *Sam has attempted problem 1 twice, and he has attempted problem 2 also.*

These examples illustrate that stripping is flexible insofar as the remnant in the stripped clause is not limited

in function; it can, for instance, be a subject as in the first sentence or an object as in the second sentence A particularly frequent type of stripping is *not-stripping*, e.g.:

- *Sam did it, not Fred* ^{did it} - not-stripping
- *Sally is working on Monday, ^{she is working} not on Tuesday.* - not-stripping
- *Pat has climbed Mt. Everest, and Chris has* ^{(climbed),} *too.*
- *He has done it before, which means he will* ^{do it} *again.*

3 Verb phrase ellipsis

Verb phrase ellipsis (also VP-ellipsis or VPE) is a particularly frequent form of ellipsis in English. VP-ellipsis elides a non-finite VP. The ellipsis must be introduced by an auxiliary verb or by the particle *to*.

An aspect of VP-ellipsis that is unlike gapping and stripping is that it can occur forwards or backwards. That is, the ellipsis can precede or follow its antecedent, e.g.:

- *The man who wanted to* ^{order the salmon} *did order the salmon.*

Of the various ellipsis mechanisms, VP-ellipsis has probably been studied the most and it is therefore relatively well understood.

- *I will feed the chickens today if you* ^{feed the chickens} *tomorrow.*
- *The teachers will require the boys to read, but they won't* ^{require} *the girls.*

4 Pseudogapping

Many linguists take pseudogapping to be a particular manifestation of VP-ellipsis (not of gapping). [3, Pp 957-959] Like VP-ellipsis, pseudogapping is introduced by an auxiliary verb. Pseudogapping differs from VP-ellipsis, however, insofar as the elided VP is not entirely gone, but rather one (or more) remnants of the VP appear. This aspect of pseudogapping gives it the outward appearance of gapping. Pseudogapping occurs frequently in comparative and contrastive contexts.

Pseudogapping is more restricted in distribution than VP-ellipsis. For instance it can hardly occur backwards, i.e. the ellipsis can hardly precede its antecedent. Further examples:

- *Would you want to say that to me or would I* ^{want to say that} *to you?*
- *Q: What do you get, Mariam?*
- *A: ^{I get} Stories of ice cream.*
- *Q: When will he be back?*
- *A: He didn't say* ^{when he will be back.}
- *Q: When does the circus start?*
- *A: ^{The circus starts} tomorrow.*

5 Answer ellipsis

Answer ellipsis involves question-answer pairs. The question focuses an unknown piece of information, often using an interrogative word (e.g. who, what, when, etc.). The corresponding answer provides the missing information and in so doing, the redundant information that appeared in the question is elided, e.g.:

Answer ellipsis occurs in most if not all languages. It is a very frequent type of ellipsis that is omnipresent in everyday communication between speakers.

- *Somebody just left. Guess who!*
- *When ... I don't know, but John will definitely call* ^{he will call.}

6 Sluicing

Sluicing usually elides everything from a direct or indirect question except the question word. It is a frequent type of ellipsis that appears to occur in most if not all languages. It can operate both forwards and backwards like VP-ellipsis, but unlike gapping, stripping, answer fragments, and pseudogapping.

The sluicing illustrated with these two sentences has occurred in indirect questions. Sluicing in direct questions is illustrated with the following two examples:

- *A: Something unusual happened. B: What* ^{happened?}
- *A: He has been working on the problem. B: When* ^{has he been working on the problem?}
- *When Susan brings her dog, Sam brings his* ^{dog} *too.*
- *I like Leslie's turquoise shirt, but not Pat's.*

And the following two sentences illustrate nominal ellipsis with possessive determiners:

- *I heard Mary's dog, and you heard Bill's* ^{dog.}
- *If Doris tries my chili, I will try hers* ^{chili.}
- *More people arrived than we expected* ^{people} *would arrive.*
- *Doris looks more satisfied than Doreen looks* ^(satisfied)

9 Null complement anaphora

Null complement anaphora elides a complete complement, whereby the elided complement is a finite clause, infinitive phrase, or prepositional phrase.

- Q: Do you know what happened? A: No, I don't know what happened
- They told Bill to help, but he refused to help.

The structure of elliptical construction

The structures of English elliptical construction that are stated by Mas'ud [4, pp.292-296] are as follows:

1. The elliptical structures

a. Two positive statements that have same predicate (including object and complement) can be arranged as follows:

- 1) He is busy. I am busy.
  - *He is busy, and I am too. Or*
  - *He is busy, and so am I.*
- 2) You bought a new book. She bought a new book.
  - *You bought a new book, and she did too. Or*
  - *You bought a new book, and so did she.*
- 3) John likes swimming. Maria likes swimming.
  - *John likes swimming, and Maria does not too. Or*
  - *John likes swimming, and so does Maria.*
- 4) Budi has written it. I have written it.
  - *Budi has written it, and I have too. Or*
  - *Budi has written it, and so have I.*

b. Two Negative statements that have same predicate (including object and complement) can be arranged as follows: Here are some examples:

- 1) I don't like smoking. He doesn't like smoking.
  - *I don't like smoking, and he doesn't either. Or*
  - *I don't like smoking, and neither does he.*
- 2) He wasn't ill and I wasn't ill.
  - *He wasn't ill, and I wasn't either. Or*
  - *He wasn't ill, and neither was I.*
- 3) Ali didn't ask any question. You didn't ask any question.
  - *Ali didn't ask any question, and you didn't either. Or*
  - *Ali didn't ask any question, and neither has Budi.*

c. Two positive statements which contain compound verb (auxiliary/modal + verb) can be arranged by using the pattern in point "a". Here are some examples:

- 1) He will come here soon. She will come here soon.
  - *He will come here soon, and so will she. Or*
  - *He will come here soon, and she will too.*
- 2) Budi can play the piano. I can play the piano.
  - *Budi can play the piano, and I can too. Or*
  - *Budi can play the piano, and so can I.*

d. Two negative statements which contain compound verb (auxiliary/modal + verb) can be arranged by using the pattern in point "b". Here are some examples:

- 1) He can't play tennis. You can't play tennis.
  - *He can't play tennis, and you can't either. Or*
  - *He can't play tennis and neither can you.*

e. The combination of negative statements and positive statements with the same tense is arranged by using the conjunction "but". The pattern is as follows:

Subject + negative auxiliary (modal) ...+but+ subject+ negative auxiliary (modal)

Here are some of the examples:

- 1) Amir can play a guitar. Ali can't play a guitar.
  - *Amir can play a guitar, but Ali can't.*
- 2) Arifah is a student. Fatimah is not a student.
  - *Arifah is a student, but Fatimah isn't.*
- 3) I don't like smoking. He likes smoking.

- *I don't like smoking, but he does.*

4) She didn't buy a new car. You bought a new car.

- *She didn't buy a new car, but you did.*

f. The combination of two positive statements which contains verb, noun, etc; in the same tense is arranged by using the conjunction "Both...and...". Here are some of the examples:

1) I study English. He studies English.

- *Both I and he study English.*

2) Amir was happy. Udin was happy.

- *Both Amir and Udin were happy.*

3) You can drive a car. He can drive a car.

- *Both you and he can drive a car.*

3) You have written a novel. Rina has written a novel.

- *Both you and Rina have written a novel.*

g. The pattern below is used to state "one of two actions" in two sentences with same tense. Either ... or ... + positive auxiliary (modal). Here are some of the examples:

1) We can read a newspaper. We can play the guitar.

- *We can either read a newspaper or play the guitar.*

3) He will take it. I will take it.

- *Either he or I will take it.*

3) You may play football. You may play tennis.

- *You may play either football or tennis.*

h. The pattern below is used to state "none of: Neither.. nor...+ positive auxiliary (modal). Here are some of the examples:

1) My brother isn't policeman. My brother isn't a postman.

- *My brother is neither a policeman nor a postman.*

2) He doesn't want a pencil. He doesn't want a book.

- *He wants neither a pencil nor a book.*

3) Betty can't read. Mary can't read.

- *Neither Betty nor Mary can read.*

4) I didn't buy a car. My friend didn't buy a car.

- *Neither I nor my friend bought a car.*

The place of Ellipsis in a sentence

Ellipsis can happen in some positions in a sentence. According to Swan [5, P. 197], ellipsis at the beginning of a sentence is described as follows:

a. Words that can be left out are articles, possessives, personal pronouns and auxiliary verbs. For examples:

1) Car 's giving trouble again. (=The car's...)

2) 'What's the matter?' - 'Stomach's sore.' ('My stomach'...')

3) Couldn't understand what he wanted (=I couldn't understand what he wanted.)

4) Seen Andy? (=Have you seen Andy?)

b. Personal pronouns can always be left out before ordinary verbs, if this leaves the meaning clear. For examples:

1) **Wonder** what she's doing.

2) **Hope** to see you soon.

3) **Looks** just like his father.

A personal pronoun cannot always be left out before an auxiliary verb. A subject pronoun before a negative auxiliary verb, and sometimes before a 'modal' auxiliary verb like must, but the subject before affirmative have, be or will cannot be dropped. For examples:

1) **Can't** do it.

2) **Haven't** seen him.

3) **Won't** work, you know.

4) **May** see you tomorrow.

5) **Must** dust.

6) **Doesn't** know what she wants.

However, it is possible to drop the subject pronoun and the auxiliary, if this leaves the meaning clear.

For examples:

- 1) See you soon.
- 2) Coming tomorrow.
- 3) Forgotten your name.

c. In affirmative sentences, ellipsis is most common with first-person or third-person subjects. The “replacement” subject *there* can also be left out. For example: Nobody at home. (=There is nobody at home.)

Ellipsis is less common with second-person subjects (except in questions), but is perfectly possible in cases where the meaning is clear. For examples:

- 1) Can't go in there. (=You can't...)
- 2) Need your oil changing.
- 3) Have to wait a bit, I'm afraid.
- 4) Keeping well, I hope.

d. In questions, auxiliary verbs (*do, have, be, or will*) can be left out. The subject can be dropped as well if this leaves the meaning clear. For examples:

- 1) You ready?
- 2) Ready?
- 3) Your father got a car?
- 4) Anybody want more?
- 5) You be here tomorrow?

e. Ellipsis is very common in sentences that have some sort of “tag” stuck on the end. For examples:

- a. Can't swim, **myself**.
- b. Dutch, **aren't you?**
- c. Going on holiday, **your kids?**
- d. Like my pint, **I do**.
- e. Getting in your way, **am I?**

Meanwhile, the places of ellipsis in a sentence that are stated by Mas'ud [6, P.297] are as follows:

1. Ellipsis of subject and (or Auxiliary)/(Modal).

For examples:

- a. Ridwan ate a cheese sandwich and (Ridwan) drank a glass of coffee.
- b. Yulia should clean the shed and Amir (should) mow the lawn.
- c. The volcano erupted much more violently than (it) was foreseen.
- d. Bakri must have been studying English and Farida (must have been) doing her homework.

2. Ellipsis of predicate or predication

For examples:

- a. I work in a factory, and my brother (works) on a farm.
- b. She will study today, and she may (study) tomorrow.
- c. It's cold in December in England, but (it is cold) in July in New Zealand.
- d. Arif is playing football for his school, and Yusuf (is playing football) for his club.
- e. Adi will take the course, and Udin might (take the course) too.

3. Ellipsis of Direct Object or Subject Complement.

REFERENCE

- 1 Biber D., Johanson S., Leech Y., et al. Grammar of Spoken and Written English. - Longman, Essex, UK., 1999. - Pp 56-57.
- 2 Lurick R., et al. A Comprehensive Grammar of the English Language. - Longman Group Ltd., 1991. - Pp. 122-124.
- 3 Radford A. Transformational Grammar: Cambridge Textbooks in Linguistics. - CUP., 2016. - P. 625
- 4 Radford A. English Syntax, An Introduction. - CUP, 2004. - P. 544
- 5 Aarts B. English Syntax and Argumentation. - Great Britain, 2006. - P. 297.
- 6 Huddleston R., Introduction to the Grammar of English. - London., CUP., 2004. - P 483.

«ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҒАСЫРЫ: ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ САЯСИ ҮДЕРІСТЕР МЕН ХАЛЫҚАРАЛЫҚ
ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҢ ӨЗЕКТІ ҮРДІСТЕРІ» Бөлімі
Блок «ВЕК ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА: СОВРЕМЕННЫЕ ПОЛИТИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ И
АКТУАЛЬНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ МЕЖДУНАРОДНОГО И
НАЦИОНАЛЬНОГО ПРАВА»
Section «ARTIFICIAL INTELLIGENCE ERA: MODERN POLITICAL PROCESSES AND
TRENDS OF INTERNATIONAL AND NATIONAL LAWS»

СЕКЦИЯ №11. ЗАМАНАУИ САЯСИ ҮДЕРІСТЕГІ ӨЗГЕРІСТЕР ЖӘНЕ ӘЛЕМДІК САЯСИ ЖҮЙЕДЕГІ
ЖАҒАНДЫҚ ІЛГЕРІЛЕУ
СЕКЦИЯ №11. ТРАНСФОРМАЦИЯ СОВРЕМЕННЫХ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ И ГЛОБАЛЬНЫЕ
СДВИГИ В СИСТЕМЕ МИРОВОЙ ПОЛИТИКИ

УДК 323

Айдарбеков З.С.
доктор философских наук, профессор
заведующий кафедры современной
истории Казахстана и
мировоззренческих дисциплин
КазУМОиМЯ им. Абылай хана
Койгельдиева Б.
магистрант МосГУ, г. Москва

«МОЛОДЕЖЬ В СОВРЕМЕННЫХ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССАХ И КОНЦЕПЦИЯ NEW PUBLIC
MANAGEMENT В ГОСУДАРСТВЕННОМ УПРАВЛЕНИИ: ПРИОРИТЕТЫ, РЕАЛИИ»

Аннотация: 2019 год в Казахстане объявлен -Годом Молодёжи. Проблема духовно-нравственного воспитания молодежи- главная проблема государства и Общества. Рухани жаңғыру- это духовная модернизация общества, «перезагрузка» должна опираться на лучшие традиции и национально-культурные корни казахского народа. Реформы в молодежной сфере неразрывно связаны с политическими и экономическими преобразованиями. На повестке дня проблемы качественного государственного управления New Public Management, в вопросах преобразований в экономике, праве, молодежной политике в Республике Казахстан. Как приобщать молодежь к предпринимательской и инновационной культуре.

Ключевые слова: новая модель мышления молодежи, государственная молодежная политика, формирование национального самосознания и патриотизма у молодежи, смысложизненные ориентации современной молодежи.

Aydarbekov Zeynabil Smailkhanovich,
Doctor of Philosophy, professor,
head of the department of history of
Kazakhstan and social sciences of the
Kazakh University of the
International relations and
world languages of a name of
Abylay of the khan Republic Kazakhstan,
050022, Almaty, Myratbayeva, 200.
Koigeldiyeva Botagoz - graduate student
Moscow State University, Moscow

YOUTH IN MODERN POLITICAL PROCESS AND NEW PUBLIC MANAGEMENT CONCEPT IN
PUBLIC ADMINISTRATION: PRIORITIES AND REALITIES

Abstract: 2019 year in Kazakhstan has been declared as the Year of Youth. The youth spiritual and moral education is the main issue of state and society. «Рухани жаңғыру» is a spiritual modernization of society. Reforms in the youth sphere are inextricably connected with political and economic development. It is very important to take into consideration traditions and national-cultural features of the Kazakh ethnos and implementation of New Public Management in state policy on youth issues. Young people should be involved in entrepreneurial and innovative culture.

Keywords: youth way of thinking, state youth policy, formation of national self-consciousness and patriotism among young people, modern youth meaningful life orientations.

Предстоящий 2019 год Президент Назарбаев Н.А. объявил в Казахстане- Годом Молодёжи. Сегодняшняя молодежь - будущие творцы истории нашей современности. Какой она будет, зависит, в том числе от того, как мы будем воспринимать и оценивать “Рухани жаңғыру”, прошлое нашей страны и нашего народа и помнить, что это – наша история, история наших предков, история нашей страны, где будут жить наши потомки.”Рухани жаңғыру”-возрождение исторической памяти народа, знание культурного наследия страны, формирование национального самосознания и патриотизма у молодежи. Сегодня мы живем в реальности XXI века- века цифровизации и информатизации, которая уже существенно изменилась, поэтому проблема становления личности, проблема духовно-нравственного воспитания молодежи- главная проблема философии, педагогики и государства. Формирование и воспитание молодых эффективных менеджеров XXI века представляется актуальной, востребованной в свете обсуждения в Обществе Послания Президента Республики Казахстан от 5.10.2018г. **«Рост благосостояния казахстанцев: повышение доходов и качества жизни»**. [1] Послание очень впечатляющее и направлено на рост доходов населения, повышение качества жизни, создание комфортной среды проживания человека, на социальные гарантии и социальное обеспечение, и наконец построение госаппарата, ориентированного на потребности граждан, – таковы приоритеты новой экономической и социальной политики Республики Казахстан.

Президент Назарбаев Н.А. нацеливает нас на сохранение исторического наследия, осознания целостности, идентичности, нерушимости нашего государства, которое создали и отстаивали наши предки на протяжении долгих веков. И сегодня от каждого из нас требуется вносить посильный вклад в его дальнейшее развитие. Правительство нашей страны и ученые-аналитики обратились к поиску наиболее эффективной модели государственной молодежной политики, местного самоуправления и экономического роста, модернизации общества, которая предполагает появление новых технологий и инноваций, кардинальное улучшение делового климата, выработки прагматичной системы государственного управления, от которой зависит эффективность всех социально-экономических процессов в целом. Послание Президента Назарбаева Н.А., как и ожидалось, получилось очень социальным, человекоориентированным и динамичным. Первое, на что он обратил внимание, это на повышение минимальной заработной платы. Второй важный момент, это доступное жилье. Третье, это вопросы бизнеса. Президент подчеркнул, что по социологическим опросам, в первую очередь граждан волнует качество образования, здравоохранения и цены, особенно акцентировал Президент, поставленную в послании задачу двукратного увеличения госрасходов на образование, науку и здравоохранение в течение пяти лет до 10% ВВП.

Теперь перед Казахстаном остро стоит вопрос освоения рынков, ключевыми являются месседжи Главы Государства по преодолению инертности, свойственной сегодня торговой и экономической политике Казахстана, попытка поднять проблему качества государственного управления New Public Management, в вопросах преобразований в экономике, праве, политике и обществе на местах. Придании ей энергичного характера с целью эффективного продвижения отечественных товаров на региональных и мировых рынках. Наиболее важным трендом мировой экономической мысли является переориентация с задачи производства товара на его продвижение на рынке, особенно актуален этот вопрос в связи с конкуренцией в рамках ЕАЭС. Что касается задачи по созданию «сервисного правительства» и госаппарата, ориентированного на потребности граждан, в этой сфере у Казахстана есть определенный прогресс. Безусловно, любая бюрократия в любой стране мира, включая самые передовые, всегда дает поводы для критики и нигде в мире нельзя найти на 100% эффективный госаппарат. Можно лишь сопоставлять, чиновники какой страны более или менее эффективна, это нормальный эволюционный процесс, речь не идёт о тотальной неэффективности нашей бюрократии, она делает большую и важную работу, но есть и обширное пространство для увеличения ее эффективности. Вместе с тем, говорить о трудностях и проблемах необходимо, видеть перспективы их разрешения и утверждать уверенность в будущем успехе тоже необходимо.

Работают ли Закон о молодежной политике, не так давно принятая концепция государственной молодежной политики «Казахстан 2020: Путь в будущее» и другие подобные документы и каковы механизмы её реализации? Чтобы развивать молодежную политику, необходимы три вещи: межведомственное взаимодействие, конкретный план и системная работа. Реформы в молодежной сфере неразрывно связаны с политическими и экономическими преобразованиями. У нас уже есть закон, в котором подробно расписаны полномочия госорганов. Молодежная политика в Казахстане осуществляется на основе Закона Республики Казахстан «О государственной молодежной политике в Республике Казахстан», принятый 9 февраля 2015 года; Концепции государственной молодежной политики Республики Казахстан до 2020 года «Казахстан 2020: путь в будущее», утвержденная

правительством 27 февраля 2013 года и др. Для реализации молодежной политики были приняты более тридцати нормативно-правовых актов. Правовыми основами формирования и развития государственной молодежной политики являются Конституция РК, международные договоры, ратифицированные Республикой Казахстан, общепризнанные принципы и нормы международного права [2].

Законом о государственной молодежной политике от 2004 года были поставлены задачи на поддержку молодых предпринимателей, обеспечение жильем молодежи и молодых семей, создание условий для развития сельской молодежи, обеспечение занятости молодых людей. Надо отметить, что в процессе реализации этого Закона был создан и налажен механизм по реализации социально-экономических, правовых, организационных условий и гарантий для духовного, культурного, образовательного, профессионального становления и физического развития молодежи, раскрытия ее творческого потенциала в интересах всего общества. **Нормативная правовая база молодежной политики, существовавшая до 2015 года, в основном была направлена на регулирование механизмов социально-экономической адаптации казахстанской молодежи.** Остается только работать и воплощать в жизнь принятые решения, но для достижения результатов нужно перейти от «начнем, а война план покажет» к применению методик проектного управления процессами.

Менеджмент – в переводе с английского языка означает управление, но это не просто управление, а именно научное управление, которое необходимо и востребовано не только в сфере экономики, образования, но и во всех сферах человеческой деятельности. New Public Management – это учение об эффективном и результативном управлении государством, муниципальным управлением. Суть New Public Management – в стремлении создания справедливого, благополучного и процветающего государства, т.е. забота о своих гражданах. Все попытки сконструировать процветание, не затрагивая самого корня проблем – развития местного самоуправления, **государственной молодежной политики,** устранения слабых институтов, коррупцию, поддерживаемую массой чиновников, вряд ли принесут реальное улучшение в экономике и в жизни народа. Местное самоуправление по всей своей природе является властью, наиболее приближенной к населению. **Поэтому принцип самоуправления так актуален и значим. Реализация молодежной политики должна ориентироваться, в основном, на региональном и местном уровнях, так как положение молодежи заметно варьируется в различных регионах по разному. Без продуманной региональной и местной молодежной политике невозможно эффективное решение проблем казахстанской молодежи.**

В современных демократических государствах воспринимаются различные модели местного самоуправления. При этом отсутствует единообразная практика определения компетенции органов местного самоуправления. Основной объем полномочий этих органов может различаться даже в рамках одной страны. Общее правило, касающееся полномочий местных сообществ, заключается в том, что эти полномочия должны быть целостными и всеобъемлющими во всем, что касается местных дел. Целью Закона о молодежной политике в РК от 2015 года является создание условий для полноценного духовного, культурного, образовательного, профессионального и физического развития молодежи, участия в процессе принятия решений, успешной социализации и направления ее потенциала на дальнейшее развитие страны. Для реализации данной цели были поставлены новые две задачи вовлечение молодежи в социально-экономическую и общественно-политическую жизнь страны; воспитание гражданственности и укрепление чувства казахстанского патриотизма, которые логично вытекают из задач, поставленных предшествующим Законом.

Формирование идейно-ценностных ориентаций казахстанской молодежи становится все более актуальной теоретической проблемой для отечественной социально-философской науки и все более неотложной практической задачей государственной культурной и социальной политики Республики Казахстан. Тем временем молодежная проблематика в стране еще более обострилась, без системных мер и глубокого анализа происходящего можно упустить очень важные аспекты особенностей формирования мировоззренческих идей, ценностей, нравственных принципов, смысл жизненных ориентаций человека в современном мире.

Однако уже сейчас – на основании анализа результатов ряда проведенных исследований – можно вполне определенно говорить о кризисе или даже отсутствии в Казахстане системы социализации молодежи, ориентированной на основополагающие для личностного развития духовно-нравственные ценности. Поэтому государству нужно серьезно задуматься о проблемах молодежи, необходимо создавать условия для ее всестороннего развития, в том числе для активного вовлечения ее в предпринимательскую деятельность. Казахстан – довольно молодая страна, средний возраст населения – 29 лет. Как считают исследователи, которые изучали конфликты, имевшие место с 1970-х годов, 80% гражданских войн

случались в странах именно с молодым населением. Социальная несправедливость, огромная разница в доходах населения, высокий уровень безработицы, отсутствие социальных лифтов – эти и другие факторы могут привести к взрывоопасной ситуации. Поэтому государству нужно серьезно задуматься о проблемах молодежи и создавать условия для ее всестороннего развития, в противном случае молодежь может остаться за бортом экономических и социальных преобразований. Молодые люди будут искать справедливость в других институтах - в религии, в экстремистских группах, кто-то начнет незаконными методами брать реванш за свои социальные поражения. Первые примеры мы уже увидели (теракты в Актобе и Алматы). Неудивительно, что безработная молодежь пополняет и ряды преступников, в ежедневных криминальных сводках наблюдаем, что вместе с числом безработных стремительно растет количество краж и преступлений, совершенных подростками. Реформы в молодежной сфере неразрывно связаны с политическими и экономическими преобразованиями.

Социокультурная атмосфера общества, формирующего рыночный базис экономики, создает далеко не оптимальные условия для утверждения в массовом сознании гуманистических идей и ценностей. В противном случае молодежь может остаться за бортом экономических и социальных преобразований. Как следствие, неизбежно может начаться процесс ее радикализации. Ведь убеждения, верования, установки современного человека формируются под мощным воздействием политических технологий, обладающих богатейшим арсеналом методов манипуляции сознанием. Один из основателей этологии, лауреат Нобелевской премии Конрад Лоренц, анализируя тенденции мирового развития, угрожающие гибелью человечеству как виду, выделил восемь «смертных грехов цивилизованного человечества». Среди них он помещает и такой «смертный грех», как разрыв с традицией, конфликт поколений и связанные с ними процессы индоктринации, унификации культурных норм, взглядов, уничтожающие индивидуальность. С 2014 года реализуется Концепция культурной политики РК, направленная на формирование конкурентоспособной культурной ментальности и высокой духовности казахстанцев, а как известно, культура по отношению к духовности выступает некой несущей конструкцией. Мы хотим видеть нашу молодежь с креативным и инновационным мышлением, активной гражданской позицией и устремленную к знаниям, ориентированную на труд и профессиональный рост.

Государство понимает, что не должно самоустраниваться от задачи выработки идеологии общенационального интереса и лежащей в ее основе консолидированной идейно-ценностной системы (так называемой «национальной идеи»). Целью президентской программы «Рухани жаңғыру», является формирование нового сознания и модели мышления молодежи, адаптированного к постоянно меняющимся условиям современного мира. Безусловно, духовная сфера нуждается в коренной трансформации с акцентом на углубление консолидирующих общенациональных ценностей. О модернизации в Казахстане говорили всегда с первых дней Независимости и государство было нацелено на улучшение качества жизни и большее привлечение инвестиций. Принципиальным является акцент на развитие человеческого капитала, поскольку при помощи только финансовых ресурсов проблему повышения глобальной конкурентоспособности страны не решить. Вместе с тем, у Казахстана есть и важные конкурентные преимущества, это и человеческие ресурсы, огромный потенциал страны, образованная и креативная молодежь, на которую необходимо обратить внимание, как на движущую силу нового экономического курса и будущее страны. Если внимательно посмотреть на «Стратегию Казахстан-2050» с точки зрения экономики, то выделяются два ключевых акцента: опора на «всеобъемлющий экономический прагматизм» и поддержку предпринимательства.

Программа «Рухани жаңғыру»-это глубокий по содержанию и масштабу, серьезный программный документ, адресованный прежде всего казахстанской молодежи, поколению независимости. Сегодня, глядя на происходящие политические, макроэкономические процессы, как никогда важна духовная составляющая, именно благодаря ей мы смогли выдержать все те тяжкие испытания, которые пришлось на нашу страну. Значение мировоззренческих знаний трудно переоценить в наше время, она обладает нравственной направленностью, оно многолико и разнообразно. Для понимания путей развития нашей Независимости необходимо глубокое и всестороннее осмысление нашего исторического прошлого и предвидение грядущего, **при этом важно духовное обновление, в процессе которого свою роль сыграет правильно воспринятая национальная философия.** Отличительной особенностью казахской философии является то, что она всегда стремилась формировать у подрастающего поколения любовь к своей Родине Ата-мекен, воспитывала молодёжь в духе патриотизма, бережного отношения к природе, внешнему миру. В качестве ее основных проблем выступают: проблемы человека, морали и нравственности, социальной справедливости и идеального общества, проблема будущего казахского народа. Высокие гражданские, общечеловеческие и нравственные ценности, а также социальные

качества личности были объектом философского размышления казахов. У казахов и тюркских народов есть свой особый негласный кодекс поведения, который был создан в древности и представляет собой сложную систему норм и правил. Они до сих пор встречаются в обычной жизни, и в нем запечатлен наш казахстанский характер и его основные черты. Это открытость и широта наших душ, тепло наших сердец, гостеприимство и миролюбие, мудрость и рассудительность, трудолюбие и предприимчивость. Народная этнопедагогика широко использовала в воспитании подростков такие понятия, как «честь», «гордость», «достоинство» «целомудрие».

На вопрос «Что такое Рухани жаңғыру?», полагаем, что это в первую очередь, приобщение подрастающего поколения к культурному наследию предков, обращение к фундаментальным ценностям казахского народа, в перечне которых «культура, духовность, прагматизм в поведении» и «знания» занимают особое место в воспитании личности, способной к культурной идентификации. Безусловно, Рухани жаңғыру- это духовная модернизация общества, «перезагрузка» должна опираться на лучшие традиции и национально-культурные корни, в основе всех изменений в Обществе, находится внутренняя переоценка ценностей, обновление с учетом современных реалий и ценностей. Такой подход позволит соединить прошлое, настоящее и будущее страны. В этой связи, стоит задача, реализуя поручения Главы государства, особое внимание уделить проектам, обозначенным в статье, а также важно сообразно возрасту сориентировать молодого человека на размышления о себе, мире, собственном отношении к жизни, Обществу, самостоятельной деятельности в соотнесении с международным опытом. Сегодня актуальны проблемы социализации и духовно-нравственного воспитания студенческой молодежи в условиях социально-экономических перемен. Каковы навыки будущего –на чем сконцентрироваться, что нужно знать и уметь в новом сложном мире молодежи? Как мотивировать молодого человека на личностное развитие, тренировать волю и иметь крепкий внутренний стержень, современную систему ценностей? Как приобщать к предпринимательской культуре молодежь, научить задавать ей правильное направление, стремление к инновациям, желателно в более раннем возрасте человека научить это делать, тем больше он увидит от этого пользы в жизни.

Для нас важно в воспитательной работе мобилизовать как можно больше интересных идей и научных проектов по переходу государственного языка на латиницу, «Туғанжер», «Сакральная география Казахстана», «Современная казахстанская культура в глобальном мире», «100 новых лиц Казахстана». Стратегия «Казахстан-2050» и программа «Рухани жаңғыру»ориентирована в первую очередь на молодежь. В центре внимания «Рухани жаңғыру»— проблемы воспитания Личности, ведь индивид становится Личностью в процессе работы над собой, при формировании собственной «Я-концепции», при высоких духовных устремлениях.Из истории казахской философии видим, что основными составляющими общенациональной казахской идеи являются общественное мир и единство, личностное развитие и индивидуальная свобода, в совокупности представляющие сущность менталитета нации. И сегодня от каждого из нас требуется вносить посильный вклад в дальнейшее развитие образования и воспитания молодежи, поднимать проблему качества государственного управления New Public Management, в вопросах преобразований в экономике, политике, обществе и местного самоуправления в

Главная цель реализации президентской Программы «Рухани жаңғыру» дать системные углубленные знания молодежи, на основе использования новейших информационных и образовательных технологий. Это помочь сформировать студенческой молодежи стиль и образ жизни, которому он будет верен всю свою жизнь, дать ему возможность формировать собственный учебный план, основанный на потребностях, критическом мышлении и желании побольше узнать что-то новое и полезное. Еще 25 веков назад Конфуций говорил, что мастерство правителя, мудреца, современного менеджера, зависит от того, насколько правильно они используют людей. Как пробудить дух, волю, интерес нашей молодежи служению нации? Как направить эту огромную потенциальную энергию в созидательное русло? Можно ли это сделать? Ведь в истории есть множество примеров, когда государство сознательно пробуждало, организовывало и направляло эту энергию в пользу государства. Наша задача показать суть New Public Management в молодёжной политике– в стремлении создания справедливого и эффективного местного самоуправления, т.е. забота о своих гражданах.

Программа «Руханижаңғыру»это курс на интеллектуальное развития молодежи, требуется больше уделять времени и внимания нравственности, духовности, развитию хороших человеческих качеств молодежи и эти вещи помогут им в жизни в целом, и в карьере в частности. Потому что, если мы ставим перед собой амбициозные цели, говорим про то, что нам надо модернизировать экономику, социальную сферу, то будущие специалисты должны быть нацелены на успех, на востребованность. Вместе с тем, необходимо университетам усилить работу по углублению и расширению гражданско-патриотической и

духовно-культурной консолидации общества, дальнейшему укреплению в сознании общества ценностей государственности, согласия, единства, созидания и мира через образовательный процесс. Необходимо молодежи ставить в жизни высокие цели, проявлять упорство, ставить акцент на здоровый образ жизни и профессиональный успех, прагматизм в поведении, даже если трудно и поначалу не получается, не сдаваться ни когда. Для того, чтобы мотивировать человека именно на знания, должна быть мощная государственная политика, которая бы была устремлена на то, чтобы молодежь развивалась и стремилась к небывалым высотам. Как тут не вспомнить легенду мирового бокса, абсолютного чемпиона мира Майк Тайсона, который дал советы молодым бизнесменам, что никогда сдавайтесь, держитесь, идите вперед, не разочаровывайтесь. Такие вещи как падение после карьерного взлета, могут произойти с каждым, независимо от того, кто мы. Все зависит от того, как мы реагируем на это. Это может нас разрушить или сделать сильнее и богаче. Наряду с важными общими ценностями для молодого поколения являются созидательный труд, единство, межэтническое согласие нашего народа, сопричастность к ее великой судьбе.

Главная цель «Рухани жаңғыру» – создание условий для самореализации и всестороннего развития молодежи, создание единой нации сильных и ответственных людей. А также, формирование у подрастающего поколения современного мировоззрения на основе ценностей патриотизма, знаний, светскости, нравственности, семьи, законопослушности, трудолюбия, здоровья. Современная молодежь приспосабливается к социальным реалиям, проявляя разумный конформизм в построении своей стратегии достижения жизненного успеха. Культ «личного успеха любой ценой постепенно вытесняет у молодежи ценности коллективизма и солидарности». У программы «Руханижаңғыру» есть несколько важных подпрограмм нацеленных на развитие национальной системы воспитания и обучения. Поскольку основным принципом концепции духовной модернизации является глубокая по содержанию платформа модернизации общественного сознания гармонизация прошлого и будущего, т.е. приобщаясь к мировым достижениям, мы обязаны сохранить нашу национальную идентичность. Речь идет о New Public Management как интегральный инструмент (линейка инструментов) в реализации государственной молодежной политике и будущем нашей нации, ее духовном благополучии.

ЛИТЕРАТУРА

1. Назарбаев Н.А. // Послания Президента Республики Казахстан от 5.10.2018г. «Рост благосостояния казахстанцев: повышение доходов и качества жизни». Назарбаев Н.А. – Алматы: Полигва2018. – С. 39
2. Конституция Республики Казахстан: Комментарий. / Под ред. Сапарғалиева Г.С. - Алматы: Жетіжарға, 1998;
3. Закон Республики Казахстан от 23 января 2001 года № 148-ІІ «О местном государственном управлении в Республике Казахстан»;
4. Ешпанова Д.Д., Айтбай К.О., Айдарбеков З.С. // Молодежь Казахстана – проблемы ее социального развития // Социс. – Москва.2008. – № 5 (289). – С. 58 - 66.
5. Айдарбеков З.С. // Казахстанская молодежь: ценности, приоритеты, стратегии самоопределения. – Алматы: Исламнур, 2008. – 328 с.
6. Айдарбеков З.С. // Ценностные ориентации и особенности социального развития молодежи Казахстана. – Алматы: ИФиП МОН РК, 2006.- 62с.

UDC 327 + 37

Байсұлтанова К. Ш.,
сая. ғ. к., проф.
Абылай хан ат. ҚазХҚжәнеӘТУ
Алматы, Қазақстан

ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖӘНЕ АЙМАҚТЫҚ ҚАТЫНАСТАР САЛАСЫНДА МАМАН ДАЯРЛАУДЫҢ ЖАҢА БАҒЫТЫ

Тірек сөздер: цифрлық білім беру, Интернет, ақпараттық технологиялар, білім беру бағдарламасы, халықаралық және аймақтық ынтымақтастық

Түйін: Бұл мақалада халықаралық және аймақтық қатынастарды дамытуда цифрлық білім берудің өзектілігі қарастырылады. Автордың пікірінше, цифрландыру жағдайында білім беру процесінде электронды оқыту және ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану қажеттілігі артып келеді.

Baisultanova K.Sh.,
c. of pol. sc., prof.
Kazakh Abylay Khan UIR&WL
and World Languages
Almaty, Kazakhstan

DIGITAL EDUCATION AS A NEW DIRECTION OF TRAINING IN INTERNATIONAL AND REGIONAL RELATIONS

Abstract: This article discusses the relevance of digital education in training in international and regional relations. The author believes that in the conditions of digitalization of education, the need for e-learning and the use of information and communication technologies in the educational process is increasing.

Keywords: digital education, Internet, information technology, educational program, international and regional cooperation

As we observe, the digital revolution is taking place at the present stage, and it sets new requirements for modern education. Today, dynamic development, the search for new forms of cooperation, the entry into world integration are impossible without digitalization. In 2016, at the 32nd session of the UN Human Rights Council, a report was presented on the digital revolution in education. In the report on mergers and acquisitions in the field of education, a number of problems were noted, in particular, it was stated that despite the progress achieved, there is still inequality of opportunities in the field of higher education, the digital divide and the inequality of access to the Internet and digital technologies, it was also noted that the Internet, as a standard training, radically transforms educational opportunities. Broadband communications services and information and communication technologies can play a fundamental role in ensuring accessibility, information and education, and in promoting the development of new skills.

It was also concluded that the digital revolution occurs with subsequent achievements and diversifies approaches to learning [1].

In the Message of the President of the Republic of Kazakhstan N.Nazarbayev to the people of Kazakhstan dated January 31, 2017, “The Third Modernization of Kazakhstan: Global Competitiveness”, the article that global competitiveness. The president has set the task of developing business, such as 3D printing, online trading, mobile banking, digital services, including in healthcare and education, and others [2]. In accordance with modern world trends, the Digital Kazakhstan program has been developed and adopted, the goal of which is to accelerate the pace of economic development of the Republic of Kazakhstan and improve the quality of life of the population through the use of digital technologies in the medium term, as well as creating conditions for the transition of Kazakhstan’s economy to a fundamentally new development trajectory. providing for the creation of a digital economy of the future in the long term [2].

Currently, within the framework of this program, the “Digital Silk Road” subprogramme is being implemented. Along with the urgent tasks of digitalization until 2022, related to access to global data transmission networks, the development of systems in general and in each of them in particular, raises the question of improving and updating curricula in higher and postgraduate education.

As you know, education is a basis and the most important economic development. In the era of information and innovation technologies, digital education can provide a state of competitiveness. Nevertheless, the pace of technological development is so rapid that we face the threat of non-competitiveness, and we remain the sales market for a “secondary”, outdated technology. In this regard, we need to improve the quality of education using ICTs at a faster pace. According to the “Digital Silk Road” programs, digital education should be aimed at meeting the needs of the new innovative industrialization of Kazakhstan. “Information and communication technologies” in all specialties.

The impact of breakthrough technologies on the sphere of higher and postgraduate education involves both in the teaching system, in the preparation of new specialties, and in the daily work of teachers and the administrative and managerial staff of the institution.

The digitalization system in the educational process requires completely new approaches to the teaching methods, a transition is needed from the practice of transferring knowledge to form the skills of creative and logical thinking, the ability to quickly find the necessary information and successfully apply it in the process of acquiring a profession. Information technology education has provided many new opportunities in the development of new teaching methods. Their diversity allows in practice to provide for the individual needs of students of higher and postgraduate education. The teaching methods began to be enriched by such technical teaching aids as a multimedia projector, an interactive whiteboard, a graphic tablet, a digital microscope, and others. All this contributes to the improvement of the quality of education, the transformation of traditional

methods into innovative ones and reveal the potential and potential of the student. The use of interactive technologies, computer laboratories, search engines, databases contributes to the intensification of research work of students, undergraduates and doctoral students. As world practice shows, mastering and processing a large amount of information increases the students' critical thinking. Also relevant is the need to strengthen the advanced pace of learning through the innovation of the teacher. As we know, youth is characterized by high speed and mobility in the use of gadgets and other types of modern technologies for self-study. In this regard, in our opinion, there is a real threat for teachers to "lag behind" students in the application of digitalization and the "obsolescence of knowledge" of a teacher. Therefore, a modern high school teacher must keep up with the times, always be ahead of his charges, be aware of the latest digital technologies and be able to use it in their daily practice. He should be able to develop electronic textbooks, electronic teaching materials, conduct online courses, webinars and thereby depart from the generally accepted standards of academic material and move to the digitalization of his field.

New trends in education have affected the labor market, and new professions are a consequence of this. The expert community also warns that previously demanded specialists and professions may not be in demand in the future. It should also be recognized that, along with the positive impact of digital technology on the economy, computerization and automation, crowding out human resources, reducing the role of man in the production process. According to analysts, a similar trend will lead to catastrophic unemployment figures in 2022 - about 20-22% of the working-age population [12] According to a forecast by the McKinsey Global Institute, by 2036 up to 50% of workflows will be automated [3].

Therefore, we believe that modern trends and challenges associated with digitalization require a fundamental review in the system of personnel training in order to minimize the threat of unemployment and the adaptation of specialists in the new environment.

In this regard, we would like to share the experience of our university in the digitalization of postgraduate education. In accordance with the requirements of the labor market and education in KazUIRandWL, the educational programs of the magistracy and doctoral studies have been revised. Developed and ready to implement the whole modules dedicated to the digital education of all specialties. For example, for the specialties "Foreign language: 2 foreign languages", "Pedagogy and Psychology" a module was prepared "Digitization of professional pedagogical activity", the purpose of which is to develop the concept of e-learning in foreign language education based on applied software products that includes such issues as a pedagogical technology and e-learning methodology, a model for structuring e-learning courses. For the groups of specialties "Foreign Philology", "Translation Studies", "Journalism" - the Module "Digital Education in the Context of Intercultural Communication and Media Education", it includes such pressing issues as digital audio-visual resources, multimedia and content visualization in the process of training, tele-education, educational television, webinars and videoconferences, information databases, data journalism, digitalization and on-line journalism. And for the groups of economic specialties "Economics", "State and local management", "Marketing", "Tourism" a modular program "Digital marketing and e-commerce in economics" was developed, aimed at learning the basics of e-commerce, business strategies of e-commerce, Internet -marketing, online business-to-business strategies, e-commerce travel services market, global booking system, e-commerce planning for tourism organizations. The module "Digital education in the context of international and regional cooperation" was developed for undergraduates in the specialties "International Relations", "Regional Studies" and "Oriental Studies". Under this module, undergraduates will be able to study the creation of digital libraries and databases, the development of interactive programs, including the MEP (massive open online courses), webinars, videoconferences, video lectures, tele-education, and the creation of an educational hub in Kazakhstan. Thus, to promote the development of humanitarian and strategic cooperation in the framework of the Eurasian Economic Union, the SCO, Erasmus +, One Asia.

In this regard, it is also possible to develop and introduce special elective courses on intercultural dialogue using new technologies, which will significantly increase the attractiveness and study of the subject, and indirectly contribute to the implementation of the State program to counter religious extremism and terrorism for 2017-2020 [5]. With the help of innovative technologies in universities, future internationalists can teach new methods of countering and combating terrorism and extremism.

It is appropriate to recall the experience of foreign countries in the fight against terrorism on the Internet. For example, in 2007, Germany adopted a law restricting the freedom to use the Internet. According to this document, registration of an email to a fictional person is theoretically regarded as a crime. According to the authors of the draft law, this means of communication should be assigned to a specific citizen in order to be easily identified in the event of a wrongful act. A special group in Germany is called to identify cases of radical Islamist propaganda, as well as analyze the work of some sites that pose a potential danger. Its efforts are aimed

at combating terrorism on the Internet, as extremists have become more active in using the global network to train militants and prepare terrorist acts. The United States has adopted a series of laws and regulations designed to regulate information on the global network. According to the US law “On Uniting and Strengthening America by Involving the Authorities and Tools Needed to Combat Terrorism”, any action that leads to disruption of the PC’s work or illegal computer penetration is classified as terrorism, and the provider is obliged to provide everything known to him at the request of the FBI. user information. In the US, public Internet access places such as libraries and schools use filters that restrict access to sites containing inappropriate information, including extremist materials [6].

Digital education of future internationalists, regionologists, orientalisists should be aimed at exploring new directions in the field of international and regional cooperation. At the same time, such online events in the form of video lectures with the participation of Kazakhstani and foreign experts, connecting to the learning process various social networks, forums on topical issues of modern security with the help of information and communication technologies form the necessary competences of students for practical work. This will allow them to be in trend, ensuring the integration of education and “production”, reveals the potential of all undergraduates, and facilitates the rapid exchange of information between all participants in such events.

I would also especially like to note the emergence of a new direction in the field of diplomacy related to digital technology, the so-called “digital diplomacy”, which involves the use of modern information and communication technologies for the implementation of diplomatic and related foreign policy tasks. It provides opportunities for politicians to discuss and regulate topical issues in a timely manner and opens up tremendous opportunities for new forms of networking and cooperation. In recent years, the importance of digital diplomacy in international practice has been steadily growing. Along with the well-established methods of work of foreign ministries of various countries and traditional channels of communicating information through radio, television and the press, the Internet is increasingly used to promote, gather information, exert pressure on foreign governments, train activists and stimulate protest movements [7].

Summing up, we can conclude that digitalization of education provides us, teachers and scientists with ample opportunities in the preparation of competitive personnel, our task is to jointly solve problems caused by digitalization of education and identify promising ways for further development.

REFERENCES

1. New Special Rapporteur on the right to education, interactive dialogues and resolutions. [Electronic resource]. URL: // <http://www.lexed.ru/praktika/pravo-nabrazovanie/> (appeal date 22.10.18).
2. State program “Digital Kazakhstan”. [Electronic resource]. URL: // primeminister.kz (appeal date 10/22/18).
3. Michael Trucano, Gavin Dykes. Building & Sustainability: International Business and Social Development Series: SABER-ICT Technical Paper Series. [Electronic resource]. URL: <http://documents.vsemirnyjbank.org/curated/ru/> (the date of the appeal 22.10.18)
4. Digital Russia. New reality. McKinsey Global Inc. research [Electronic resource]. URL: <http://www.tadviser.ru/images/c> (appeal date 10/22/18).
5. Erekesheva L.G. Digital education and inclusive development in the context of international cooperation / Proceedings of the International Scientific and Practical Conference of Social Partners of KazUIRandWL on the theme: “Training of postgraduate education in the light of the implementation of the State Program for the Development of Education until 2020” dedicated to the 75th anniversary of Abylai Khan - Almaty: KazUIRandWL, 2017.
6. Religion in the age of digitalization: the US experience in the fight against terrorism on the Internet, [Electronic resource]. URL: <https://dixinews.kz/articles> (request date 22.10.18).
7. Krikunov A. Digital diplomacy and its importance in international practice / Center for the Analysis of Terrorist Threats

УДК 94(560):355.48

Даулетова Г.О.,
магистрант
специальность «6М020900-Востоковедение»
КазУМОиМЯ имени Абылай хана
Алматы, Казахстан, e-mail: gaukhar-daulet@mail.ru

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ КУЛЬТУРНО-ГУМАНИТАРНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА КАЗАХСТАНА И КИТАЯ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Аннотация: В статье рассматриваются особенности развития сотрудничества Казахстана и Китая в гуманитарной и культурной сфере. Подробно раскрыты такие направления сотрудничества Казахстана и Китая в культурно-гуманитарной сфере, как проведение официальных мероприятий, реализация программ по обмену

студентами, открытие образовательных учреждений, внедрение национальных СМИ, ведение литературно-просветительской деятельности. Отражены перспективы развития культурно-гуманитарного сотрудничества Казахстана и Китая.

Ключевые слова: Китай, Казахстан, сотрудничество, международные соглашения, обмен студентами, Институты Конфуция.

Dauletova G.O.,
Undergraduate of Orientalism
Kazakh Ablai Khan UIR&WL
Almaty, Kazakhstan
e-mail: gaukhar-daulet@mail.ru

TOPICAL ISSUES OF CULTURAL-HUMANITARIAN COOPERATION OF KAZAKHSTAN AND CHINA IN MODERN CONDITIONS

Abstract: The article discusses the features of the development of cooperation between Kazakhstan and China in the humanitarian and cultural sphere. Such areas of cooperation between Kazakhstan and China in the cultural and humanitarian sphere as the holding of official events, the implementation of programs for the exchange of students, the opening of educational institutions, the introduction of national media, the conduct of literary and educational activities are disclosed in detail. The prospects of development of cultural and humanitarian cooperation between Kazakhstan and China are reflected.

Keywords: China, Kazakhstan, cooperation, international agreements, student exchange, Confucius Institutes.

Введение. Исторически Казахстан и Китай имеют давний и по-настоящему успешный опыт взаимодействия, дружбы и добрососедства. За 26 лет современной истории отношения между Казахстаном и Китаем достигли уровня всестороннего стратегического партнерства и продолжают активно развиваться. Регулярные политические контакты способствуют укреплению доверия и расширению торгово-экономического, инвестиционного, транспортного, энергетического, культурного и гуманитарного сотрудничества. Установленные прочные правовые и договорные рамки позволяют улучшить механизмы двустороннего сотрудничества. Одним из наиболее важных векторов в этом взаимодействии является культурное и гуманитарное сотрудничество. Вместе с тем, на сегодняшний день всё еще сохраняются определенные проблемы культурно-гуманитарного взаимодействия, успешное решение которых способно вывести отношения между Китаем и Казахстаном на качественно новый уровень. Всё вышесказанное свидетельствует о неоспоримой актуальности исследования вопросов культурно-гуманитарного сотрудничества между Казахстаном и Китаем.

Методология исследования. В качестве методологии исследования был выбран системный подход, благодаря которому культурно-гуманитарное сотрудничество Китая и Казахстана рассматривается как система взаимосвязанных направлений, определяющих степень реализации взаимных интересов. В ходе написания статьи были использованы методы анализа и синтеза, описательные методы, сравнительно-исторический метод исследования.

Основные результаты исследования. Культурное и гуманитарное сотрудничество между Китаем и Казахстаном проявляется прежде всего в официальных мероприятиях (дни культуры и т. д.), во время реализации программы обмена студентами, открытия учебных заведений, введения национальных СМИ (газеты, радио и т. д.), проведения литературных и образовательных мероприятий (перевод литературных произведений классиков и произведений современных авторов), туризм и т. д.

Казахстан и Китай подписали соглашения о научно-техническом сотрудничестве и взаимном признании документов о высшем образовании. Студенты обмениваются ежегодно на основе межправительственного соглашения. Установлены прямые контакты между университетами. Студенты отправляются учиться в Китай через президентскую стипендию «Болашак». Около 14 тысяч казахстанских студентов учатся в Китае, Китай стал вторым направлением после России по обучению.

Одним из важнейших двигателей гуманитарного сотрудничества между Казахстаном и Китаем является изучение языка. В Республике Казахстан функционирует пять Институтов Конфуция:

- 1) в городе Алматы (при Казахском национальном университете имени Аль-Фараби),
- 2) в городе Алматы (при Казахском университете международных отношений и мировых языков имени Абылай хана)
- 3) в городе Астане (при Евразийском национальном университете им. Л.Н. Гумилева),
- 4) в городе Караганде (при Карагандинском государственном техническом университете)
- 5) в городе Актобе (при Актюбинском государственном педагогическом университете).

В Институтах Конфуция ведётся преподавание китайского языка, проводятся различного рода праздничные мероприятия и конкурсы, а также разрабатываются учебные пособия и т.п. Спрос на

изучение китайского языка в Казахстане постоянно растёт. Данное явление можно во многом считать заслугой именно Институтов Конфуция, которые осуществляют функции по популяризации китайского языка и культуры [1, с.546].

С момента учреждения Институт Конфуция предоставил возможность более 3500 слушателям разного возраста получить основы китайского языка и усовершенствовать его. Более 150 человек получили гранты головного офиса Институтов Конфуция и продолжили обучение в Китае по программам бакалавриата, магистратуры, докторантуры, языковых курсов в Пекинском университете, университете Циньхуа, Нанкинском университете, Шанхайском университете, Народном университете, университете Тунцзи; Сианьском университете, Шанхайском университете иностранных языков и др.

Возможность изучать китайский язык есть также во многих высших учебных заведениях Казахстана и на многочисленных курсах. Ряд китайских университетов также открыл специальности по изучению казахского языка и казахские научно-исследовательские центры. Так, с целью знакомства китайских студентов и экспертного сообщества с социально-экономическим развитием, историей, культурой и традициями Казахстана в Ханчжоу создан Центр экономических исследований Казахстана. Одной из основных задач Центра изучения экономики Казахстана в Ханчжоу станет организация сотрудничества и налаживание партнерских связей с Международным финансовым центром «Астана» (МФЦА), участие в разработке конкретных рекомендаций по развитию казахстанского рынка ценных бумаг, проведение совместных исследований в сфере экономики и финансов.

По инициативе Посольства РК в Китайской Народной Республике и при поддержке казахстанских вузов в Китае открыты и активно функционируют Центры изучения Казахстана. Такие центры существуют при Шанхайском, Пекинском, Даляньском и Сианьском университетах иностранных языков. Эти центры играют важную роль в углублении сотрудничества в сфере образования и гуманитарных обменов. Так, преподаватель филологического факультета Евразийского национального университета имени Гумилева с сентября 2017 года приступила к работе в Центре изучения Казахстана в Сианьском университете иностранных языков. Планируется, что китайские студенты, обучающиеся по специальности «казахский язык», пройдут годичный курс обучения в Евразийском национальном университете. В рамках культурной программы Центром проводится много мероприятий, которые дают возможность китайцам познакомиться с богатой культурой и историей Казахстана.

При участии ученых двух стран на основе документов китайских архивов изданы книги о древних племенах уйсуней «Ежелгі ұйсін елі», тюркском государстве «Ұлы Түрік қағанаты», а также казахско-китайских отношениях в период династии Цин (1644-1911 годы) [2].

В последние десять лет культурно-гуманитарные связи между Казахстаном и Китаем становятся ещё более интенсивными, расширяются обмены и сотрудничество в сфере туризма, образования, науки и техники, культуры, здравоохранения, спорта, а также сотрудничество по линии молодежи.

Особенно следует отметить, что движущей силой китайско-казахстанских культурно-гуманитарных обменов и сотрудничества стал региональный культурный обмен. Так, в 2016 году делегация оперного театра города Тяньцзинь, группа молодежного хора национального театра искусств Внутренней Монголии КНР, труппа Художественного театра СУАР, культурные группы с провинций Хэнань, Сычуань, Шаньси и других приехали в город Алматы для культурного обмена, который прошел с большим успехом. Ежегодный гала-концерт «Веселый праздник весны», проводимый в Казахстане, уже стал своеобразной визитной карточкой для ознакомления казахстанцев с культурой Китая. Музыкально-танцевальная драма «Китайская мечта на Шелковом пути: Мэшрэп навсегда» оставила незабываемое впечатление в Алматы. В июле 2016 года съемочная группа Kazakh TV отправилась в китайские города Ляньюньган, Сиань для съемок серии документальных фильмов о строительстве инфраструктуры экономического пояса Шелкового пути. В августе 2016 года первая группа туристов из Синьцзян-Уйгурского автономного района Китая приехала в Казахстан, что открывает новую главу в сотрудничестве Китая и Казахстана в области туризма. Ряд культурных мероприятий «Знакомство с Китаем в Казахстане» в первый раз прошел в Казахстане, продемонстрировав всем жителям города Алматы традиционную китайскую культуру и современное развитие. В Национальной библиотеке Республики Казахстан был открыт «Павильон Китая», который стал своеобразным «окном» для более глубокого и всестороннего ознакомления с Китаем [3].

Активно развивается сотрудничество между Китаем и Казахстаном в области кино. С 23 по 29 сентября 2007 года в городе Алматы прошел IV Международный кинофестиваль «Евразия-2007». По конкурсу игровых полнометражных фильмов стран Европы и Азии приз за лучшее исполнение женской роли был присужден китайской актрисе Фан Бинбин в картине «Потерянные в Пекине» режиссера Ли Ю

(Китай). В целях укрепления взаимопонимания и взаимодействия между кинематографистами Казахстана и Китая стороны договорились поощрять участие кинофильмов на международных кинофестивалях, устраиваемых двумя странами [4].

В рамках сотрудничества Казахстана и Китая в сфере культуры отдельное внимание уделяется изданию научной и художественной литературы, на китайский язык переведены многие произведения великого казахского поэта Абая. В октябре 2013 года на китайском языке вышла в свет книга М. Касыбековой «Первый. Очерки о президенте Республики Казахстан». Ведутся активные работы по переводу на казахский язык классических китайских романов «Троецарствие» и «Речные заводы» [5, с. 117].

22 октября 2018 года в городе Астана состоялось подписание соглашения о сотрудничестве между Национальной Комиссией по реализации программы «Рухани жаңғыру» и «Издательством наций» Китайской народной республики, а также Центром культуры и образования Арабской республики Египет, которые стали участниками проекта «Современная казахстанская культура в современном мире». В рамках данного соглашения партнеры помогут Казахстану в переводе, издании и распространении антологий современной казахской литературы на китайском языке. Издательство наций является специализированным переводческим государственным органом КНР, которое ежегодно издаёт более 1000 наименований художественной литературы общим тиражом в 20 млн. копий на языках 56 этносов, проживающих в Китае.

Ежегодно Китай проводит выставки, посвященные своему традиционному искусству, организуются мероприятия, которые способствуют ознакомлению с китайской культурой. Помимо этого, на территории Казахстана действует ряд китайских средств массовой информации, доступны китаеязычные телеканалы. На сегодняшний день в Казахстане существуют отделения газет «Жэньминь жибао», «Гуанминь жибао», информационное агентство «Синьхуа», международное радио Китая [6, с. 65].

Региональное сотрудничество в сфере научно-технических обменов с Китаем становится все более активным, от проведенных научных исследований, обмена технологиями и сортами, совместных исследований, проведения научно-исследовательских международных конференций до открытия совместных научно-технологических предприятий, совместного парка сельскохозяйственной техники.

За последнее время Китай вместе с сопредельными государствами успешно организовал такие крупные мероприятия, как «Год государства», «Год языка», «Год туризма», «Год дружбы», «Веселый праздник Весны», День культуры Китая, Неделя китайского кино, Выставка образования в Китае, Лекция китайской культуры, фотовыставки по различным тематикам и другие крупные мероприятия, что еще более стимулировало углубление культурных контактов различных государств, укрепило базу общественной дружбы.

7 июня 2018 года по итогам переговоров президентов Н. А. Назарбаева и Си Цзиньпина подписано совместное заявление, в котором стороны договорились о расширении сотрудничества между средствами массовой информации, содействии академическому обмену учеными, активизации работы в области взаимного перевода литературных произведений и фильмов, проведении визитов литературных и художественных коллективов. Продолжится сотрудничество в сферах образования, здравоохранения, спорта, туризма, молодежи. Также в этом заявлении указывается, что стороны продолжают укреплять сотрудничество и поддерживать преемственность во взаимодействии культурного наследия Великого Шелкового пути, а также стимулировать расширение сотрудничества в области реставрации древних памятников, совместных археологических исследований и других областях [7].

Научно-исследовательские организации и предприятия Казахстана и Китая активно сотрудничают в области энергосбережения, нано- и биотехнологии, новых материалов и химии, а также автоматизации, связи и транспорта, природных ресурсов и охраны окружающей среды, а также космической и сейсмологии.

Вместе с тем, несмотря на все достижения культурно-гуманитарного сотрудничества Казахстана и Китая, развитию эффективных взаимоотношений указанных стран препятствует целая группа проблем, среди которых следует особенно выделить следующие:

1. Первая проблема состоит в том, что китайская общественность ощущает недостаток в полной и корректной информации о Казахстане, несмотря на географическую близость двух стран.
2. Культурные связи остаются эпизодическими, а системные связи работают не в полной мере.
3. Наблюдается низкий уровень осведомленности казахстанских граждан о китайских мероприятиях, проводимых на территории Казахстана.
4. Большинство казахстанцев практически ничего не знает о культуре национальных меньшинств

Китай и об экзотических видах искусства,

5. Изучение казахского языка и культуры в Китае пока носит недостаточно массовый характер, уровень открытости казахстанского культурного рынка всё еще недостаточно высок.

Говоря о перспективах развития культурно-гуманитарного сотрудничества следует признать, что Казахстану и Китаю еще предстоит проделать огромный объем работы, направленной на то, чтобы наши народы больше узнали друг о друге, о культурах, языках, истории, искусстве и традициях.

При содействии Посольства осуществлены перевод и издание основных программных и стратегических документов, инициированных Главой государства в целях дальнейшего развития Казахстана, учебника «История Казахстана» известного ученого, профессора Георгия Кана. На стадии проработки находится вопрос издания книг о городах Казахстана, расположенных на Древнем Шелковом пути.

В целях восполнения информационного пробела Посольством Казахстана в Китае ведется работа по реализации программы «Рухани жаңғыру» в части, касающейся перевода на китайский язык произведений и трудов казахстанских авторов. Оказано содействие в создании совместного кинофильма «Композитор» о годах жизни известного китайского композитора Сянь Синхая в Казахстане, дубляже и показе на центральном телевидении Китая киноэпопеи «Путь лидера», участии казахстанских художественных фильмов в кинофестивалях и конкурсах, проводимых в Китае.

Повышению узнаваемости Казахстана в Китае способствуют популярность певца Димаша Кудайбергена, организованные Посольством концерты известных исполнителей таких, как Айман Мусаходжаева, Майра Мухамедкызы, Толкын Забирова, талантливого молодого поколения артистов как Рахат-Би Абдысагина, группы «Туран» и «El Santo». Активную работу в этом направлении проводят четыре центра Казахстана и кафедры изучения казахского языка, созданные за последние три года по инициативе Посольства в ведущих университетах иностранных языков в городах Пекине, Шанхае, Далянь и Сиань [8].

Заключение. Анализ исследуемой проблемы показал, что Казахстан и Китай заинтересованы в тесном сближении и более глубоком ознакомлении с культурой и традициями стран-партнеров. Проведенное исследование позволило выделить пять основных проблем развития культурно-гуманитарного сотрудничества Казахстана и Китая. Решение данных проблем поможет китайским гражданам лучше узнать культуру, историю, искусство, музыку и язык Казахстана, что будет способствовать укреплению дружбы и добрососедства между двумя странами. В то же время следует отметить, что и Казахстану нужно более глубоко и комплексно изучать нашего восточного соседа. Давно назрела необходимость формирования отечественной школы китаеведения, создания специализированных институтов и центров по изучению Китая, формированию библиотечного фонда с литературой по Китаю на различных языках мира, системного отбора наиболее перспективной молодежи из 14 тысяч ныне обучающихся в Китае казахстанских студентов для формирования качественного кадрового резерва для работы на китайском направлении.

В заключение хотелось бы отметить, что Китай – это страна с растущим геополитическим влиянием, мощным экономическим потенциалом и широкими финансовыми и технологическими возможностями. Поэтому Казахстан заинтересован в развитии предсказуемых и взаимовыгодных долгосрочных отношений с Китаем. Существующая схожесть подходов глав двух государств к перспективам дальнейшего развития двусторонних отношений является залогом укрепления культурно-гуманитарного сотрудничества между Казахстаном и Китаем.

ЛИТЕРАТУРА

1 Кадьрова Л.И. Китайско-казахстанские гуманитарные связи // Общество и государство в Китае. Т. XLV, ч. 2 / Редколл.: А.И. Кобзев и др. – М.: Федеральное государственное бюджетное учреждение науки Институт востоковедения Российской академии наук (ИВ РАН), 2015. – С. 546-548.

2 Акижанов С. Казахстан и Китай: стратегия взаимодоверия и совместного процветания [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.inform.kz/ru/kazahstan-i-kitay-strategiya-vzaimodoveriya-i-sovmestnogo-prosvetaniya_a2812933

3 «Дружба, скрепленная веками» -- интервью с генеральным консулом Китая в Алматы газете «Деловой Казахстан» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://russian.news.cn/2016-11/11/c_135823144.htm

4 Определены направления культурно-гуманитарного сотрудничества между Казахстаном и Китаем [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.zakon.kz/95151-opredeleny-napravleniya-kulturno.html>

5 Валеев Р. М., Кадьрова Л. И. Казахстанско-китайские культурные связи // Вестник КазГУКИ. 2014. №3. – С.117-122

6 Ван Гуанчжэнь Политика «мягкой силы» России и КНР в отношении стран Центральной Азии (на примере

Казахстана) // Вестник РУДН, серия Международные отношения. 2015. №1. - С. 60–69

7. Казахстан и Китай договорились укреплять культурные, гуманитарные и научные связи [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://24.kz/ru/news/policy/item/246148-kazakhstan-i-kitaj-dogovorilis-ukreplyat-kulturnye-gumanitarnye-i-nauchnye-svyazi>

8. Нурышев Ш. Казахстан и Китай: стратегическое партнерство и добрососедство [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mfa.kz/ru/content-view/sahrat-nurysev-kazakhstan-i-kitaj-strategiceskoe-partnerstvo-i-dobrososedstvo>

УДК 338.45(510)

Есеркепова Ж.О.,

Абылай хан атындағы ҚХК және ӘТУ

т.ғ.к., доцент

Алматы, Қазақстан, e-mail: zhanar_e77@mail.ru

ҚАЗІРГІ ҚХР-НЫҢ ҒЫЛЫМИ-ТЕХНИКАЛЫҚ ДАМУЫ ЖӘНЕ СТРАТЕГИЯСЫ

Түйін: Автор бұл мақалада ҚХР-ның ғылыми-техникалық тұрғыда дамуын, стратегиясын, қазіргі күні ҚХР әлемдік ғылыми-техникалық, экономикалық тұрғыда жетекші елге айналғандығын, дамудың стратегиялық мақсаты мен түйінді жоғары технологиялы салалар бағыттарын, осыған байланысты қытай экономикасының гүлдену негіздерін қарастырған.

Тірек сөздер: ғылым, техника, бағдарлама, стратегия, қоғам, саяси-идеология, экономика.

Yesserkepova Zh.O.,

C.h.s, assistant professor

KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan

e-mail: zhanar_e77@mail.ru

SCIENTIFIC AND TECHNICAL DEVELOPMENT AND STRATEGY OF MODERN CHINA

Abstract: In this article, the author reviewed the scientific and technical development of China, its strategy; at present, China is a world-renowned scientific, technical and economic leader, a strategic development goal and key high-tech industries and the basis for the prosperity of the Chinese economy.

Key words: science, technology, program, strategy, society, political ideology, economics.

Қытайдың XX ғасырдың екінші жартысындағы ең маңызды элементі ғылыми-техникалық, өндірістік және ақпараттық төңкерісі болып табылады. Ғылыми-техникалық потенциалы микроэлектроникаға негізделеді, себебі микроминиатюризация техникасына үлкен мүмкіндіктер ашады. Жаңа ғылыми-өндірістік-ақпараттық төңкеріс әлем елдеріне сирек кездесетін мүмкіндігін ұсынды. Әрине кез келген мемлекеттің күш қуаты ғылыми-техникалық прогрестің дамуына жетпесе яғни, арттыруға мүмкіндіктері болмаса, олардың деңгейі төменгі деген пікір туындайды. Ал Қытай өз таңдауын жасап экономикалық тарихта өзінің 15 жылдық бағдарламасы мен істерін жүзеге асыру тармағын жасады (1996-2000жж). Бұл қытайлар үшін өте маңызды оқиға.

ҚХР бүгінгі ғаламда болып жатқан саяси, экономикалық, сауда, гуманитарлық салалардағы орнын анықтау, сонымен қатар ғылыми-техникалық тұрғыдағы дамуының ұстанымы мәселенің өзектілігін құрайды. Осы мәселелерді ғылыми тұрғыда зерттеу, талдау, жан-жақты ашу тікелей саясатқа қатысы бар адамдар мен ғалымдардың ғана емес, сонымен бірге жалпы қоғамның, көпшілік қауымның қызығушылығын тудырады және шығыстану ғылымындағы үлкен орынға ие мәселе болып табылады.

Қытай шын мәнінде ғылым мен техника бірінші өнімді күш болып табылатын саланы жүзеге асыруға тырысады. «Ғылым мен техника негізгі өндірістік күштер» деген Дэн Сяопиннің сөзі бізге белгілі. КПК Орталық Комитетінің Бас хатшысы Цзян Цземин де сонымен қатар, «Ғылыми прогресс - экономикалық дамудың шешуші факторы болып табылады, болашақта ғылым мен техниканың даму деңгейіне, әсіресе, жоғары технологияларды біріктірілген мемлекеттік билікке, әлеуметтік-экономикалық құрылымға, халықтың әл-ауқатына үлкен әсерін ескеру қажет» деген еді. [1]. ҚХР-да «Ғылым мен техниканың онжылдық даму жоспары» қабылданды және «ғылыми-техникалық прогресс» күшіне енген еді.

Қытайдың «Ғылыми-техникалық прогресс туралы» Заңы (СПЕКА тұрақты комитетінің 2-ші отырысында қабылданған) 1993 жылғы 2 шілдеде шақырылған болатын. Ал 2007 жылы 29 желтоқсанда түзетулер мен өзгерістер енгізілді. Жаңа техника мен жоғарғы технологиялар аса тиімді дамуы үшін Қытай үкіметі 1993 жылы Мемлекеттік орта және ұзақ мерзімді 2000-2020 жж. ғылым мен техниканың

Даму бағдарламасы бойынша өндіріске енгізу туралы Заң қабылдады. Онда негізгі дамудың стратегиялық мақсаты мен түйінді жоғары технологиялы салалар бағыттары анықталған. Осыған сәйкес мемлекет, жалпы жоспарлау жұмысын ғылыми-техникалық салада, мынадай үш деңгейлі моделін жүзеге асырды: іргелі зерттеулерді күшейту; инновациялық ғылыми зерттеулер бағытталған әлеуметтік-экономикалық дамуын жақсарту; жоғары технологиялар индустриясын құру және жаңа технологияларды дамыту [2].

Қытай XX ғ. 90-жылдарынан бастап нанотехнологияны зерттей бастаған аздаған елдер қатарында. Соңғы жылдары Қытайда нанотехнологияларға арналған патенттерге өтінімдер саны қарқынды өсіп, 2400-ден астам осындай өтінімдер алынды, бұл әлемдік көрсеткіштің 12%-ына тең және Қытайды әлемдегі үшінші орынға орналастырады. Сонымен қатар, осы уақытқа дейін әлемдік нарықта, Қытайдың өнеркәсіптік, экспорттық саясаты өзінің арзан тауарлары арқылы жүзеге асырылып отырды. Қазіргі уақытта, бәсекелестік күресте бұл стратегия тиімді емес. Себебі, жоғары технологиялар базасына қажет өндіріс: жоғары сапалы өнімді құру және дамыту. Қазіргі уақытта байқалған экономикалық өсу мен қалыптасқан сыртқы экономикалық конъюнктура, жеделдетілген жаңғырту қытай экономикасының қазіргі заманғы технологиялық негізде қолайлы болып отыр. Ұлттық инновациялық жүйені (ҰИЖ) және өнеркәсіп, жоғары технологиялар жиынтығын білдіретін ұйымдар мен механизмдерді, олардың өзара іс-қимыл жүзеге асырылатын өндіру және коммерциялық жүзеге асыру ғылыми білім түрінде жаңа өнімдер мен технологиялардың жаңаруы көрінеді. 2002 жылдың қарашасында Пекинде ҚКП-ның XVI съезі өтті. Бұл Қытай реформасының жаңа кезеңінің басы деп айтуға болады. Бұл кезеңнің міндеттері келесідей болды: социалистік нарықты одан әрі қарай жетілдіру, елдің индустриализациясын аяқтау, елдің ақпараттану дәрежесін өсіру, модернизация қарқынын жылдамдату, халықтың өмір сүру деңгейін жоғарлату, заманауи технологияларды дамыту, қызмет көрсету саласын өсіру, ауылды дамыту, өндіріс саласын одан әрі қарай дамыту, қаржы саласындағы реформаларды жалғастыру т.б.

Қытай ауыл шаруашылық саласында дамыған елдермен салыстырмалы түрде ғылыми-техникалық жағының да айырмашылық азаюда. Қазіргі таңда Қытайда ғылыми-техникалық прогресс жетістіктерінің ауыл шаруашылығындағы тиімділігі 42%-ға жетті. Ауыл шаруашылықтық ғылыми-техникалық ведомстволар биоинженерияда, ғылыми сыйымдылығы жоғары техникада, фундаменталды зерттеулерде үлкен жетістіктерге жетті. Оған қоса, Қытайдың мемлекеттік ведомстволары бірнеше ғылыми-техникалық жоспарлар орындауда – «Ұшқын» бағдарламасы, нақты өндіріске ірі жетістіктерді енгізу жоспары, «Өнімділік» және «Жалын» жобалары тікелей ауылдағы экономиканы құруға бағытталған [3]. Бұлар ауылдарға алдыңғы қатарлы технологиялар мен техникаларды енгізуге мүмкіндік береді, оларды әр отбасыға жеткізеді. Сол арқылы ауылдың ғылыми-техникалық деңгейін жоғарлатуда маңызды роль атқарды.

Қытай қазіргі таңда көптеген заманауи технологияларды өндіруден әлемдік лидер болды. Электроника, компьютер, ақпараттық құрал-жабдықтар өндіруде биік шыңдарға жетті. Авиакұрылыс, космос өнеркәсібі, атом өнеркәсібі маңызды рольдерге ие бола бастады. ҚХР-да қазіргі уақытта Гонконг Ғылым және Технологиялық университеті бар (қысқаша HKUST) екендігін айта кету қажет. Гонконг қаласында орналасқан жоғарғы оқу орны. 1991 жылы Гонконг Заң 1141 (The Hong Kong University of Science and Technology Ordinance), негізі қаланды, Гонконг қаласындағы тоғыз ірі университеттің бірі болып табылады.

Реформалар жылдарында (1978 жыл) Қытайдағы ғылымды басқару жүйесі түбегейлі өзгерістерге ұшырап, ғылыми жетістіктер мен технологияларды экономикаға көшірудің жаңа механизмі қалыптасты. Қытай реформаторлары ғылым мен техниканың дамуының басқаруында экономикалық мақсаттарды бағындыру керектігін түсінді. Қытай үшін ғылыми-техникалық революцияны басқару күрделі мәселе болды. Шектеулі қаржылық мүмкіндіктер, салыстырмалы түрде төмен ғылыми потенциал (мәдени революция кезінде әлсіреген, халықтың білім деңгейінің салыстырмалы төмен деңгейі) - бұл барлық ауқымды мәселелер ғылыми-техникалық төңкерістің болуына әсерін тигізді. Соған қарамастан, Қытай 1978-1985 жылдардағы ғылымды дамытудың сегіз жылдық жоспарын әзірлеп қабылдады, ол микроэлектроника саласындағы зерттеулер мен әзірлемелердің үлкен көлемін, компьютерлердің жаңа түрлерін жасауды, информатиканы, сондай-ақ, ауыл шаруашылығында ірі технологиялық өзгерістерді енгізді. Иске асыру барысында бұл жоспар тым кең және бұл жағдайларда бірқатар мәселелерді шешу мүмкін болмайтындығы айқын болды [4].

Сол себепті, ҚХР ғылыми-техникалық саладағы жұмыстарды жоспарлауды жүзеге асырып, келесі үш деңгейлі даму моделін құрды: экономикалық қалыптасу және әлеуметтік дамуының негізгі қызметін атқаратын инновациялық-ғылыми зерттеулер жүргізу; жоғары технологияларды енгізу және жоғары және жаңа технологиялар секторын құру; фундаменталды зерттеулерді күшейту. Алғашында қолданбалы

зерттеулерге басымдық берген бұл үш деңгей үшін ғылым мен техниканың дамуына арналған мемлекеттік бағдарламалар жасалды. Әлеуметтік-экономикалық дамуға бағытталған инновациялық ғылыми зерттеулердің бағдарламалары: «Штурмалық жоспар» (1982 жылы), «Ұшқын» бағдарламасы ғылыми-техникалық жетістіктерді жүзеге асыру мақсатындағы мемлекеттік жоспар және әлеуметтік дамудың ғылыми-техникалық бағдарламалары кірді.

1986-2000 жылдары ғылыми-техникалық төңкеріс негізінде «Мемлекеттік жоспар» құрылды. Ғылыми-техникалық төңкерістің жетік зерттеу мақсатында АҚШ, Жапония, Ресей, ЕО елдерінің, шетелдік тәжірибесін мұқият зерттеу арқылы «Мемлекеттік жоспар» негізінде 12 негізгі бағытын анықтауға мүмкіндік берді. Ғылымды қажет ететін технологияларды дамытудың негізгі мақсаттары: ғылыми-техникалық прогрессті өндірісті дамытудағы маңызды факторға айналдыру, дәстүрлі өндірістердің техникалық деңгейін жан-жақты арттыру, қаржылық, кадрлық және техникалық шешімдерді есепке ала отырып, әлемдік нарықта тауарлардың сапасы мен бәсекеге қабілеттілігін арттыру, биотехнология, нанотехнология, информатика, автоматтандыру, энергетика, ғарыш және лазерлік технологиялар сияқты басым бағыттар бойынша ғылымды қажет ететін технологияларды дамытуға көп назар аударылды.

Жаңа ғасырдың келуі Қытай экономикасының және қоғамның дамуындағы жаңа кезеңге енуімен сәйкес келді. Осыған байланысты барлық мәселелерді қамтитын, заңға сәйкес алдыңғы жоспарларда қамтылмаған мәселелерді қамтитын жоспар әзірлеу тиіс болды. Қытай үкіметі осыған сәйкес оныншы бесжылдық жоспарын (2001-2005 жж.) дайындады, оныншы бесжылдықтың қозғаушы күштері реформалар және ғылыми-техникалық прогресс болуы керек деп баса айтты. Мемлекеттік бесжылдық жоспарға сәйкес, Қытай үкіметінің ғылым және техника министрлігі ғылым мен техниканы дамытудың бес жылдық жоспарын әзірлеп, жаңа кезеңде қытай ғылымы мен технологиясын дамытудағы жетекші бағыт «инновация және мамандандыру» деп атап өтті. Қытайдың ғылым мен техникасының дамуын жеделдете отырып, ғылым мен техника тарапынан экономикалық және әлеуметтік дамуды қолдау деңгейі, ғылыми-техникалық құрылымдық жаңару, мамандандыру күшейтілетін болады [5, 67 б.]. Ғылыми-техникалық ресурстар екі технологиялық платформаларда жоспарланып, «өндіріс технологияларын жетілдіруге жәрдемдесу» және «ғылым мен техниканың тұрақты жаңару қабілеттілігін арттыру» қағидаларына сәйкес, озық дамуды жетілдіре алатын негізгі технологиялық революция жасауға ұмтылды. Қытайдың экономикасы мен қоғам дамуының негізгі мақсаттарының оныншы бесжылдықтың даму жоспарында ҚХР-да ғылым мен техниканың болашақ дамуының жалпы мақсаты: ғылым мен білім беру саласындағы қалпына келтіру Стратегиясын жүзеге асыру; ғылыми-техникалық жүйені реформалауды тереңдету, социалистік нарықтық экономика жүйесі мен ғылым мен техниканың даму заңдылықтарын ескере отырып, жаңарудың мемлекеттік жүйесін құру; қытай ғылыми-техника салаларының халықаралық бәсекеге қабілеттілігін арттыру, халық шаруашылығының тұрақты дамуына жәрдемдесу, адамдардың өмір сүру сапасын арттыру, елдің жиынтық күшін қалыптастыру және оның қауіпсіздігін қамтамасыз ету; қытай ғылымы мен техникасының өзін-өзі жаңғыртудың жалпы деңгейін және мүмкіндігін едәуір көтеру.

Ал Си Цзиньпиннің билікке келуімен Қытай ғылым мен инновацияны дамытушы, ынталандырушы мемлекет ретінде белсенді түрде жұмыс атқара бастады. Пекинде жоғары білікті мамандар мен ғылыми кадрларды даярлауға көп назар аударылуда. Сонымен қатар, ҚХР алдағы уақыттарда ғылыми-техникалық жағынан даму мәселесі жайында Қытайдың қазіргі басшысы Си Цзиньпин 2017 жылы қазан айында болған XIX съезде сөйлеген баяндамасында айтып кеткен еді [6]. Си Цзиньпин: «Инновациялық түрдегі мемлекеттің құрылуы. Қытай - социалистік мемлекет халық-демократиялық диктатура жұмысшы табы бастаған және жұмысшылар мен шаруалардың одақтастық негізінде қалыптасқан мемлекет. Елдегі барлық билік халыққа тиесілі. Қытайдың социалистік демократия халқының іргелі мүдделерін қамтамасыз ету, кең, шынайы және ең тиімді демократия болып табылады. Адамдардың шығармашылық күштерін, сондай-ақ елдің шеберлері ретінде адамдардың жағдайының институционалдық қолдау ояту, адамдардың құқықтары мен мүдделерін қамтамасыз ету, халықтың ерік нұсқада жүзеге бағытталған социалистік демократияны дамыту негізгі мақсатымыз» деген болатын. Си Цзиньпиннің негізгі мақсаты - Қытайдың ғылым мен техниканың дамуы арқылы «орташа кірістің тұзағынан» шығу мүмкіндігіне ие болу. Ал партияның 100 жылдығына (яғни, 2021 жылға қарай) Қытай «орташа гүлденген қоғам» (1979 жылы Дэн Сяопиннің ұсынған идеясы) құрып, сонымен қатар ҚХР жүз жылдығына (яғни 2049 жылға дейін) дейін өркендеген демократиялық, үйлесімді қоғамдағы социалистік мемлекетке айналуы тиіс. Сондықтан маңызды мемлекеттік ғылыми-технологиялық жобаларды жүзеге асыруда қолданылатын негізгі зерттеудің ауқымы күшейді. Қытайдың озық және жетекші технологиялары бойынша «цифрлі Қытай» мен «ақылды қоғам» құру үшін ғылым мен технология, өнім сапасы, ғарыш әлемін, желілік

технологиялар және көлік саласындағы әлемдік көшбасшы ретінде болуы керек.

Қытайдың экономикалық дамуының ғылыми-техникалық үдерісі және Стратегиясы бойынша соңғы 20 жылда Қытай ғылымы мен технологиясы қарқынды дамыды. Қытайдың ғылым мен техникасы экономикалық құрылысына, бастапқы өнімді күші ретінде ғылым мен техниканың тұжырымдамасы идеясына ұстанатын экономикалық құрылысына байланысты болуы керек. Осы мәселелердегі Қытайдың стратегиялық мақсаттары: біріншіден, дұрыс технологиялық қорды арттыру, елдің ғылыми-технологиялық беріктігін, оның ғылыми және технологиялық деңгейін арттыру іргелі зерттеулерді күшейту; екіншіден, жан-жақты, жаңа технологиялар мен олардың индустрияландыру саласында ауыл шаруашылығы ғылыми-техникалық прогресс қамтамасыз өзінің жетекші рөлін ашып, сондай-ақ қалпына келтіру үшін, әсіресе, әлеуметтік-экономикалық даму саласындағы ғылым мен техниканың коэффициенттік сандық және сапалық үлес жақсарту және дәстүрлі деңгейін арттыру салалар; ал үшіншіден, ғылыми-зерттеу институттарының өміршеңдігін және ғылыми-техникалық қызметкерлердің белсенділігін арттыру, жаңа ғылым және технологиялар жүйесін, социалистік нарықтық экономика барабар жүйесін және өзін-өзі дамыту, ғылым мен техниканың заңдар жасау.

Ал 1993 жылғы маусымда Қытай ғылым мен техниканы дамыту туралы Заң қабылдап, ол ғылыми-техникалық төңкерістің мақсаттары мен рөлін толықтай анықтады. Заңға сәйкес 1995 жылы ғылым мен білімді дамыту Стратегиясы әзірленді. Стратегияның негізгі мақсаты – мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық дамуының негізі ретінде білім, ғылым және технологияны дамыту, мемлекеттің ғылыми-техникалық резервін арттыру және халықтың білім деңгейін арттыру болып табылды. 1995 жылғы Стратегияға сәйкес ғылымды дамытудың келесі мақсаттары мен инновацияларды ынталандыру механизмдері белгіленді:

- фундаменталды зерттеулерді күшейту, мемлекеттің ғылыми-техникалық қуатын арттыру, ғылыми-техникалық деңгейін күшейту, технологиялық резервті көбейту;

- ғылым мен жаңа технологиялардың әлеуметтік және экономикалық дамуына, әсіресе ауыл шаруашылығының ғылыми-техникалық прогресін қамтамасыз етуге, жаңа технологиялар мен жаңа өндірістерді дамытуға, дәстүрлі салалардың деңгейін көтеруге және жетілдіруге ықпал ететін сандық және сапалық үлес коэффициентін жан-жақты көтеру;

- ғылыми-техникалық дамуына сәйкес келетін ғылымды және технологияны енгізудің жаңа жүйесін құру, ғылыми-зерттеу институттарының және ғылыми-техникалық қызметкерлердің белсенділігін арттыру [7, 155 б.].

XXI ғасырдың басында ғылыми-техникалық және технологиялық дамудың ғылыми-техникалық жетілдірілген жүйесі және ғылым мен техниканың дамуының жалпы деңгейі ҚХР-ды дамушы елдердің алдыңғы қатарына шығарды. Қытай экономикасының әрі қарай дамуы мен зерттеулерге инвестициялардың өсуінің жалғасуына сәйкес, Қытайдағы ғылым мен техниканың дамуының, негізгі мазмұны даму, сіңіру және жетілдіру болып табылды. Өзіндік шығармашылық қабілеті бар Қытай, ғылым мен технологияны қысқа мерзім ішінде озық халықаралық деңгейге жетуге көмектеседі. Сонымен қатар, ғылым мен техниканың рөлі қытайдың экономикалық және әлеуметтік дамуының тірегі ретінде анық өсті. Қытайдың жоғары технологиялық өнімінің экспорты қарқынды өсу үрдісін көрсетті. Жоғары технологиялық өндірістерді дамытудың жаһандық баяулауы аясында осы топтан шығарылған қытай өнімдерінің экспорты үдемелі дамуды жалғастырады. Кедендік статистика мәліметтеріне сәйкес, 2001 жылы Қытайдан жоғары технологиялық өнімдердің жалпы экспорты 45 млрд. доллардан асты, ал осы өнім экспортының үлесі жалпы тауар экспортының 17% -ын құрады. 2001 жылы Қытайдағы технологиялық келісімшарттар мен мәмілелер көлемі 80 млрд. юаньды (шамамен 10 млрд. АҚШ доллары) құрады, технологиялық саудадан Қытайдағы саябақтар мен жоғары технологиялық аймақтардың жалпы табысы 1200 млрд. юаньды құрады (шамамен 150 млрд АҚШ доллары).

Әлеуметтік-экономикалық дамудың 11-ші бесжылдық жоспары (2006-2010 жж.) жайлы қысқаша айтып өтсек, Қытай өзінің ғылыми-техникалық әлеуетін дамытуда маңызды прогреске қол жеткізді. Бұл прогресс ғылымға және технологияға мемлекеттік қаржы салымдарын ұлғайту есебінен қол жеткізілді. Бес жылдық жоспар бойынша олардың көлемінің орташа жылдық өсуі 20% -дан асты. Қытай үкіметінің Ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарына (ҒЗТКЖ) 2009 жылға бөлінуі 2000 жылмен салыстырғанда 5 еседен астам өсті. 2008 жылы Қытай ЖІӨ-ндегі ҒЗТКЖ үлесі 1,47% -ды құрады, бұл 2000 жылмен салыстырғанда екі есе өсті, ал 2011 жылы Қытайдың ҒЗТКЖ шығындарындағы үлесі шамамен 13% жетті. 2006-2010 жылдарда, ғылыми-техникалық даму бағдарламалары бойынша белсенді жұмыс жүргізілді. 90-нан астам мемлекеттік ғылыми-техникалық орталық жұмыс істей бастады, шамамен 50 инженерлік-зерттеу орталығы және 30 инженерлік зертхана салынды.

Қытайлық технология үлесінің 60 %-ы дүниежүзілік алдыңғы қатарға қосылды деп есептеуге болатын еді. Айтып өтерлік жайт, 2003 ж. 15 қазанда «Шэньчжоу-5» атты ғарыш кемесі ұшырылды. Осылайша, Қытай ғарышты зерттеудің техникасын меңгеруде үшінші мемлекет болды. Айды зерттеу жоспары бойынша, Қытай 2010 ж. ұшқышсыз зонтты іске қосады. Ғылыми-техникалық прогресс пен жаңашылдық өмірдің заңнамалық негіздеріне айнала бастайды. 1993 жылы қабылданып, күшіне енген «ҚХР ғылыми-техникалық прогресі жайлы Заңында» ғылым даму мақсаты, міндеттемесі, қаржы көздері, оған қоса ақшалай марапаттау жүйесі анық белгіленді. Бұл заңнама ғылымның әрі қарай дамуының жолын бағыттаушысы болды. 1998 және 2003 жылдары Ұлттық халықтық конгресстің тұрақты комитеті бұл заңнаманың орындалуын жеттік 2 рет тексерген болатын. Кейінірек, яғни 2002 ж. «ҚХР ғылыми-технологиялық сала білімдерін тарату жайлы Заңнама» жарияланды. Ол ғылым мен технологияны танымал студі және азаматтардың ғылыми-техникалық білімін жетілдіруді айқындайды және бүкіл қоғамның күш-жігерімен қойылған мақсаттарға жетуді талап етеді.

Ғылыми және техникалық жетістіктермен қатар, патенттерге өтінімдер саны жыл сайын артып келеді. 2003 жылы патенттерге өтінімдердің жалпы саны 300 мың құрады, оның ішінде жоғары технология саласындағы өнертабыстарға 100 мың патент, бұл өткен жылмен салыстырғанда 31,3% артық және жаңа практикалық үлгілер мен өнімдерді жобалау бойынша жобалар үшін патенттердің өсуінен асып түсті [8]. Өнертапқыш патенттер бойынша отандық өтініштер саны елде 57 мыңды құраған. 2015 жылдың соңына қарай Қытай үкіметінің мақұлдауымен патенттердің санын 2 млн-ға дейін ұлғайту жөнінде үлкен міндеттеме қойды. Одан келген табыс ел экономикасының инновациялық дамуына серпін бере алады. ҚХР бұрынғы ғылым және технология министрі Сю Гуаньхуа Қытайдың 2020 жылға дейін АҚШ, Жапония және Корея Республикасы сияқты инновациялық экономикадағы мемлекеттердің бірі болатынын мәлімдеген еді. Яғни, осы жылдары ҚХР «Қытай арманы» бағдарламасы бойынша «Орташа гүлденген қоғамға» қол жеткізген мемлекет ретінде танылады. 2006 жылы ҚХР-да ғылым мен техниканы дамытудың орта және ұзақ мерзімді жоспарлары (2006-2020 жж.) қабылданды. Ол бойынша провинциялық үкіметтік органдарға тек қана арнайы каталогта қамтылған өнімдерді сатып алуды міндеттеді. Бұл негізінен отандық инновацияларды әзірлеуші ретінде анықталған өндірушілерді қамтыды. Іс жүзінде, бұл жоспарды енгізу арқылы мемлекеттік тапсырыстарды отандық ғылыми жетістіктер мен инновациялық әзірлемелерді қолданатын компаниялар ғана алды. Олар мемлекетпен бірдей көрсеткіште бизнесті дамыту әрі ынталандыру үшін ғылыми-технологиялық зерттеуге үлес қосу керек болды. Қытай үшін бұл жоспар өте тиімді болып шықты.

Сонымен, ғылыми даму қарқыны және Қытайдың соңғы 25 жылдағы технологиясын енгізу тарихы тарихтағы бұрын-соңды болмаған деп танылды. Ол әлемдегі компьютерлік техника мен білім беру, денсаулық сақтау, мемлекеттік (электронды үкімет) ақпараттандыру дәрежесін алу үшін жетекші орындардың бірі болып табылады. ХХІ ғасырдың басында Қытай ғылым мен техниканың даму деңгейі бойынша әлемдік деңгейге жетті. Қытайда бұрын-соңды болмаған ғылыми және технологиялық серпіліс экономикалық дамудың қытай үлгісінің артықшылықтарын көрсетеді.

ӘДЕБИЕТ

1. Цзян Цзэминь. О социализме с китайской спецификой: сб. высказываний по темам / Пер. с кит. - М.: Ин-т Дальнего Востока РАН, 2002. - 385 с.
2. Ян Ли. О стратегии развития открытых зон новых и высоких технологий в КНР // В сб. «Россия и Китай взаимное восприятие (прошлое, настоящее и будущее)». Тезисы докладов XVI международной научной конференции. ИДВ РАН - М, 2006 -Часть 1 -С.126-129.
3. Линь Ифу, Цай Фон, Аи Чжоу. Китайское чудо: Стратегия развития и экономическая реформа: Пер. с кит. / Ин-т Дал. Востока РАН, Кит. центр экон. исслед. при Пекин, ун-те, Гонконг, центр экон. исслед. - М.: Ин-т. Дальнего Востока, 2001.
4. World Intellectual Property Indicators 2014 / WIPO. 2014. Mode of access: <http://www.wipo.int/ipstats/ru/wipi/> (дата обращения 20.10.18)
5. Салицкий А.И., Салицкая Е.А. Наука и техника Китая на мировом рынке. // Перспективы. Электронный журнал. Издательство: Фонд изучения исторической перспективы. М., eISSN: 2411-3417, 2015 г. № 1. С. 66-78.
6. Виноградов А.В., Салицкий А.И., Салицкая Е.А. Наука и техника в Китае: состоявшаяся модернизация // Вестник Российской Академии наук. – М., 2016, том 86, № 2, с. 152-160.
7. Кудров В.М. Международные экономические сопоставления и проблемы инновационного развития. – М.: Юстицинформ, 2011. – 616 с.

Жамилов А.М.,
магистрант
специальность «6M020200-
Международные отношения»
Байхожаев А.Ж.
к. и. н, доцент
КазУМОиМЯ имени Абылай хана
Алматы, Казахстан
e-mail: abay00@mail.ru

ЦИФРОВАЯ ДИПЛОМАТИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Аннотация: В статье рассматривается феномен термина «цифровая дипломатия», его влияние на международные отношения, как современного коммуникативного инструмента, посредством информационной пропаганды через интернет, телевидение, социальные сети и мобильные телефоны, направленной на массовое сознание общества и политические элиты.

Ключевые слова: цифровая дипломатия, информационные и сетевые войны, технологии, социальный контроль.

Zhamilov A.M.,
Master student, 2 course
Specialty: 6M020200- International Relations
Baykhozhaev A.Zh.
с. of h. sc., associate prof.
Ablai Khan KazUIRandWL
Almaty, Kazakhstan e-mail: abay00@mail.ru

DIGITAL DIPLOMACY: THEORY AND PRACTICE

Abstract: The article discusses the phenomenon of the term “digital diplomacy”, its influence on international relations as a modern communication tool, through information propaganda through the Internet, television, social networks and mobile phones, aimed at the mass consciousness of society and political elites.

Keywords: digital diplomacy, information and network wars, technology, social control.

В современном мире динамичное развитие информационно-коммуникационных технологий и интернета, благодаря которым происходит формирование современного глобального информационного общества, не знает границ и, как следствие, оказывает влияние на все сферы общества и государства, что отражается на международной политике. Вопросы социального контроля через интернет и управление большими группами людей, в том числе в политических целях, привлекают все больше внимания. Сегодня реализация любой внешнеполитической цели поддерживается инструментами цифровой дипломатии. В мире существует несколько концепций, описывающих особенности новых условий цифровой дипломатии как одного из наиболее распространенных и эффективных методов использования глобальной сети и информационно-коммуникационных технологий для внешнеполитической деятельности.

Термин «цифровая дипломатия» первоначально использовался в отношении государственной политики Соединенных Штатов на основе цифровых технологий. Разработка первых программ в этой области была еще в 2002-2003 годах. В 2006 году госсекретарь США Кондолиза Райс сформировала группу цифрового взаимодействия, состоящую из специалистов, занимающихся мониторингом информации и дезинформацией о Соединенных Штатах, транслируемой пользователями в социальных сетях.

Сама цифровая дипломатия рассматривается как широкое использование информационных и коммуникационных технологий (ИКТ), в том числе новых медиа, социальных сетей, блогов и аналогичных медиа-сайтов в глобальной сети, чтобы помочь государственным учреждениям в выполнении функций и коммуникаций по вопросам внешней политики, включая механизмы влияния на зарубежную аудиторию. А также одним из негативных последствий быстрого развития информационно-коммуникационных технологий и Интернета является появление новых форм международных конфликтов, в том числе информационных и сетевых войн [1, с.6].

При установлении контактов с онлайн-аудиторией и формировании новых инструментов коммуникации цифровая дипломатия может обеспечить возможность обращаться напрямую к целевой аудитории с конкретными сообщениями, в том числе привлекать к сотрудничеству авторитетных опинион-мейкеров. Электронная дипломатия содействует налаживанию диалога в формате «гражданин–гражданин, человек–человек». Этот диалог может быть инициирован как самими участниками

гражданского общества, так и государством, которое может выполнять функции модератора диалога.

Однако в последние годы практика внешней политики претерпела большие изменения. Интернет дал новую жизнь современной дипломатии – министры, послы, дипломаты все чаще используют средства массовой информации для взаимодействия с общественностью. Наряду с ними интернет стал платформой для выражения своих мнений и экстремистских групп – террористов, организаторов протестов и т.д.

Сегодня, исходя из различных источников, информация позволяет игрокам мира обходить ранее сложившиеся формальные дипломатические каналы и, соответственно, требует более быстрых и менее продуманных ответов от официальных партий. Таким образом это позволяет различным неправительственным организациям более ярко выражать свои позиции.

Исходя из этого, установленные правила игры в большой политике больше не применимы. Наряду с этим можно также отметить создание новых областей политической жизни, таких как *poopoliti*, киберполитики и медиа-политики.

Благодаря цифровой революции национальные границы государств были размыты, между континентами были построены мосты. Сегодня внешнеполитическая стратегия «мягкой силы», разработанная в США политологом и профессором Я.С. Наем в поисках новых инструментов. Эта технология, которая была введена в научный и политический лексикон почти тридцать лет назад, основана не только на ценностях страны, ее культуре и внешней политике, но и на инструментах цифровой дипломатии «мягкой силы», то есть на использовании интернета и информационно-коммуникационных сетей для решения дипломатических задач. Характер самой концепции «власти» также меняется: согласно Дж. Най, власть движется не только с Запада на Восток, но и от государства к негосударственным субъектам. Это могут быть муниципальные и региональные правительства, учреждения, гражданские организации, отдельные политики. Модель классической дипломатии между государством постепенно переходит в прошлое [2, с.12].

Сегодня существует пять основных областей, в которых развивается цифровая дипломатия:

1) Поиск союзников для популяризации:

В целях популяризации наиболее важных тем работа главным образом осуществляется через различные неправительственные организации, политические партии других стран, диаспоры и бренды;

2) Противодействие исламистскому терроризму:

В качестве примера можно привести Государственный департамент США и его группу по распространению информации. В команде работают несколько десятков человек, свободно владеющих иностранными языками, они регистрируются в различных сетях стран исламского мира, проводят там полноценные беседы и обсуждают суть и цели политики США на Ближнем Востоке;

3) Взаимодействие на уровне всего общества, а не элиты.

Дипломаты и политики должны воспринимать как должное и учиться взаимодействовать с обычными людьми, которые стали активными участниками международных отношений с помощью информационных и коммуникационных технологий.

Ярким примером такого взаимодействия является работа Британского совета, которая со своей работой в Индии привлекла аудиторию в 7,5 миллионов человек в возрасте от 20 до 35 лет;

4) Использование новых коммуникационных возможностей:

Распространение информации посредством возможных технических устройств;

5) Присутствие в социальных сетях:

Несколько лет назад почти никто не работал с социальными медиа, по крайней мере, в дипломатии. Сегодня эта практика гораздо более распространена, потому что это очень удобный способ общения с обществом. Преимущество социальных сетей в том, что они более эффективны, чем официальные СМИ. Обратная сторона в этом случае такова, что эту информацию сложнее проверить. Хорошим примером работы цифровой дипломатии через социальные сети являются события «арабской весны», когда произошла серия революционных волн в общественной жизни мирового сообщества. Благодаря своей эффективности социальные сети помогают организовывать демонстрации и различные протестные движения, снабжать мировые СМИ информацией, необходимой для данной ситуации, предлагать демонстрационные платформы для выражения своих идей в своем движении против правительств, которые, в свою очередь, активно используют все необходимые методы для доступа к фотографиям, видеорепортажам и новостям во всем мире [3, с.10].

Таким образом, интернет очень органично вписывается в механизм публичной дипломатии. Соединенные Штаты и Великобритания в настоящее время являются наиболее эффективными институтами публичной дипломатии в мире. Например, Всемирная Служба Би-би-си (BBC) превзошла своих соперников в освещении различных трансляций и воздействия на аудиторию. Работа таких

учреждений, как Британский туристический орган, Trade Partners UK и Вестминстерский фонд демократии, Департамент международного развития, позволяет Великобритании привлекать больше инвестиций, чем любая другая страна ЕС, что в конечном итоге приносит огромные выгоды Британии и динамичное развитие цифровых технологий.

Также в Великобритании используется большое количество языков - это одна из самых разных стран на языке мира, конечно, главным образом за счет Лондона. Во всем мире сегодня существуют «живые связи» - те отношения, которые связывают товарищей, друзей, предпринимателей, соотечественников и людей одной национальности. Исходя из этого, одним из важных направлений является взаимодействие с диаспорами, активно работает проект «Соединяя фьючерсы», который направлен на установление связей и взаимопонимания между меньшинствами в Британии с группами молодежи во всем мире.

Судя по указанным направлениям, цифровая дипломатия носит в основном прикладной характер и особенно полезна в работе с зарубежной аудиторией, в вопросах трансляции официальной позиции и формирования имиджа государства. Важно понимать, что дипломатию в ее привычном понимании она вряд ли когда-нибудь заменит. Закрытые переговоры останутся закрытыми. Впрочем, в силах цифровой дипломатии объяснить, почему принято то или иное решение, к каким результатам оно приведет, как повлияет на внешнеполитический процесс, т.е. открыть доступ широкой общественности к результатам деятельности традиционной дипломатии.

Открытость – это вынужденная необходимость для государства, которое работает в информационном пространстве наравне с другими источниками информации. Если не наполнять это пространство объективной информацией, его наполняют другие. О принципах открытости в дипломатии еще в 1918 г. говорил президент США Вудро Вильсон. Первый из четырнадцати пунктов проекта мирного договора, завершающего Первую мировую войну, гласил: *«Открытые мирные договоры, открыто обсуждаемые, не позволят появиться разным трактовкам этих соглашений, дипломатия всегда будет действовать открыто и на глазах у общественности»*. Тогда принцип открытости был требованием времени – общественное мнение, приобретающее все большее влияние на политическую жизнь европейских стран, неприязненно относилось к секретности, которой традиционно были окутаны дипломатические контакты. В условиях распространения грамотности, появления массовой периодической печати и становления выборных парламентов главы государств, министры и дипломаты осознавали необходимость гласно оправдывать свои действия в глазах общественности.

Сейчас открытость – это вынужденная необходимость для государства, которое работает в информационном пространстве наравне с другими источниками информации. Если не наполнять это пространство объективной информацией, его наполняют другие. Цифровая дипломатия как раз и призвана оперативно предоставлять адекватную информацию, опровергать некорректные сведения, подтверждать сведения из официальных источников.

На фоне стремительного расширения использования социальных сетей в социальной и политической жизни возникла необходимость в разработке новых научных подходов к социальным сетям, построенным на инновационной технологической основе. В 2011 году Агентство DARPA (Агентство перспективных исследований в области обороны) начало работу над проектом SMISC (Social Media in Strategic Communication). В проекте исследования было отмечено, что условия, в которых вооруженные силы США ведут свою деятельность, быстро меняются. Это изменение различных сайтов, социальных сетей, блогов и технологий обмена аудиовизуальной информацией (например, YouTube). Кроме того, эти изменения только ускоряются с развитием мобильной информации и коммуникационных технологий. Перемены в характере современных международных конфликтов, инициированные использованием социальных сетей, настолько глубоки, как изменения, вызванные предыдущими социальными и научно-техническими революциями.

Поэтому основной задачей проекта SMISC было развитие новых научных подходов к социальным сетям, а именно: проект включал разработку автоматизированных и полуавтоматических средств и технологий для систематического и на основе соответствующих методологий использования социальных сетей, чтобы:

- призывать кампании убеждать и влиять на операции в социальных сетях и сообществах;
- определить участников и намерения, и измерить влияние различных кампаний;
- противостоять сообщениям, переданным враждебной стороной во время выявления операции по удалению;
- выявлять, классифицировать, измерять и отслеживать следующие направления: образование, разработка и распространение концепций и идей, а также фокус вводящих в заблуждение сообщений и дезинформации.

Таким образом, цифровая дипломатия и работа в интернете в целом могут серьезно усилить деятельность по разъяснению внешнеполитических позиций государства отечественной и зарубежной аудитории. Цифровые технологии могут быть особенно полезны в общественной дипломатии, в области сбора и обработки информации, в области консульской деятельности, для связи во время чрезвычайных ситуаций и стихийных бедствий [4, с.32].

Конечно, цифровая дипломатия имеет свои собственные риски, которые включают утечку информации, распространение экстремизма и терроризма, навязывание чуждой идеологии и иностранной пропаганды, взлом и анонимность пользователей интернета. Тем не менее, международный опыт показывает, что умелое использование инструментов цифровой дипломатии может принести хорошие дивиденды тем, кто инвестирует в это. Также, цифровая дипломатия не всегда требует финансовых инвестиций, напротив, она часто направлена на сокращение издержек. Здесь чрезвычайно важен человеческий фактор – желание сотрудников развивать, овладевать новыми технологиями, посвящать часть своего рабочего времени работе с целевой аудиторией интернета, обрабатывать электронную информацию, создавать информационные и справочные материалы.

Возможности развития цифровой дипломатии ограничены отсутствием национальной информационно-коммуникационной стратегии, недостаточным количеством подготовленных специалистов и рядом рисков, характерных для работы в интернете. Кроме того, необходимы инструменты для оценки эффективности использования социальных сетей. Это не число «последователей», «лайков», «твитов/ретвитов», которые важны больше, важны реальные индикаторы реакции аудитории на сообщения, изменения их восприятия и то, как цифровая дипломатия способствует этому. Она не заменяет классическую дипломатию, но умелое обращение с этим инструментом может усилить работу государства в сфере международных отношений и внешней политики. На сегодняшний день видно, что цифровая дипломатия постоянно развивается, вовлекая все больше участников процесса обмена информацией. Этому способствует сама природа социальных сетей, которая, как и любой живой организм, постоянно развивается.

ЛИТЕРАТУРА

1. Зиновьева Е.С. Международная информационная безопасность. М.: МГИМО- Университет, 2013 г. – с.6.
2. Най Д.С. Гибкая власть / пер. с англ. В. Супрун. М.; Новосибирск, 2006 г. – с.12.
3. Пантелеев Е.А. Внешняя политика и инновационная дипломатия // Международная жизнь. 2012. № 12, с.10.
4. Анненков В.И., Карпов В.В., Моисеев А.В., Сурма И.В. Сетевое управление: современная парадигма развития систем управления в вооруженных силах ведущих держав мира // Национальная безопасность. 2014. № 2 (31).

ӨОЖ 327.5

Қурпебаева Г.К.

Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ
докторанты

Алматы, Қазақстан

e-mail: gaziza-k@mail.ru

ТАЯУ ШЫҒЫСТАҒЫ ТҰРАҚТЫЛЫҚ ПЕН ҚАУІПСІЗДІК МӘСЕЛЕЛЕРІ

Түйін: Мақалада Таяу Шығыс аймағындағы тұрақтылық жағдайына әсер ететін негізгі факторлар қарастырылады. Бұл факторлар ретінде аймақтағы әлемнің жетекші елдерінің, соның ішінде АҚШ саясатының геосаяси мүдделері; аймақтағы діни экстремистік қозғалыстар мен террористік топтардың қызметі; Таяу Шығыстағы әлеуметтік-саяси қақтығыстардың салдарынан аймақ елдеріндегі саяси режимдердің өзгеруі мен геосаяси жағдайдың өзгеруі қарастырылады.

Тірек сөздер: тұрақтылық, Таяу Шығыс, геосаясат, қақтығыстар, араб әлемі, қауіпсіздік.

Kurpebayeva G.

PhD student of Kazakh Ablai khan University of
International Relations and World Languages
Almaty, Kazakhstan, e-mail: gaziza-k@mail.ru

THE PROBLEMS OF STABILITY AND SECURITY IN THE MIDDLE EAST

Abstract: The article examines the main factors affecting stability in the Middle East region in modern conditions, namely: the geopolitical interests of the world's leading countries in this region, in particular the US policy; the activities of religious extremist movements and terrorist groups in the region; the socio-political conflicts in the Middle East that led to

a change in political regimes in the countries of the region and a re-transformation of the geopolitical situation.

Key words: stability, the Middle East, geopolitics, conflicts, the Arab world, security.

Халықаралық тұрақтылық пен қауіпсіздік мәселелері әлемнің түрлі аймақтарында көрініс табады, алайда олардың әртүрлі аймақтардағы көрінісі бірдей емес. Аймақтық үдерістерге жетекші елдердің саясаты айтарлықтай әсер етеді. Сонымен бірге, аймақтық қақтығыстардың әсері де айрықша маңызға ие.

Заманауи жағдайда аймақтық тұрақтылық пен қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселелерін шешу аймақтағы геосаяси жағдайға әсер ететін негізгі факторларды кешенді түрде бағалаусыз мүмкін емес. Фактор - кез-келген үдерістің қозғаушы күші, белгілі бір объектіге ықпалдың сипаты мен көзін анықтайтын құбылыс, сондай-ақ оның жұмыс істеуі үшін белгілі бір маңызы бар себеп ретінде анықталады. Таяу Шығыстағы ахуалдың тұрақтылығын талдау үшін аймақтағы тұрақтылық жағдайына әсер ететін негізгі факторларды қарастырған жөн.

Таяу Шығыс аймағы орналасуына байланысты маңызды геосаяси кеңістік болып табылады. Аймақтың геосаяси маңыздылығы бірінші кезекте, әлемдік нарыққа мұнайдың негізгі жеткізушісі ретінде анықталады. Сондықтан Таяу Шығыстағы қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселелері әлемдік қоғамдастықтың қызығушылығын алдын ала анықтайды. Таяу Шығыс аймағының негізгі байлық көзі-әлемдегі ең үлкен минералды қорлар, әсіресе мұнай мен газ сияқты маңызды энергетикалық ресурстар болып табылады. Мұнай экспорттаушы елдер ұйымының 2014 жылғы мәліметі бойынша, аймақтың әлемдегі сенімді мұнай қорларындағы (802,518 миллиард баррель) үлесі шамамен 65% құрайды [1]. Өз кезегінде, аймақтың тұрақтылығына бірқатар факторлар ықпалын тигізеді, олардың ішіндегі ең маңыздысы: аймақтағы жетекші елдердің геосаяси мүдделері; аймақтағы діни экстремистік қозғалыстар мен террористік топтардың қызметі; Таяу Шығыс елдеріндегі әлеуметтік-саяси қақтығыстар.

Аймақтағы қақтығыстардың өсуіне ықпал ететін факторлардың бірі аймақ елдерінің ішкі саясатына сырттан қол сұғушылық болып табылады. Көптеген мемлекеттердің мүдделері қазіргі уақытта Таяу Шығыстағы ықпал үшін күресуде, бірақ АҚШ-тың мүдделері ықпал ету сипаты мен пайдаланылған әдістердің ерекшелігіне байланысты айқын басымдыққа ие. АҚШ пен оның НАТО одақтастарының қызығушылықтары аймақтың мұнай ресурстарына қолжетімділікті қамтамасыз ету, аймақ мемлекеттерін бірегей «Үлкен Таяу Шығысқа» айналдыру, сондай-ақ өздерінің жаһандық мүдделерін жүзеге асыру жоспарларының жүзеге асыру қажеттілігіне негізделген. Қырғи қабақ соғысы аяқталғаннан кейін АҚШ Таяу Шығыстағы өзінің қатысуын нығайта отырып, Орталық Азияға ықпалын кеңейтуді көздеді. Америка сыртқы саясатты зерттеу институтының «Таяу Шығыс бойынша Кеңестің» директоры А.Гарфинкльдің айтуынша, «Америка Құрама Штаттары әлемнің осы бөлігінде, әсіресе Парсы шығанағындағы елдерде не істеп жатқандығы «империялық саясат» ретінде анықталуы мүмкін: Вашингтон күш қолдануды талап етсе де, аймақтағы тұрақтандыруға қол жеткізуге ниетті. Таяу Шығыс - бұл қырғи-қабақ соғыс аяқталғаннан кейін АҚШ-тың әскери күші күн сайын өсіп келе жатқан әлемдегі жалғыз аймақ. Бұл Парсы шығанағында Орталық қолбасшылықты қалыптастыру және 5-ші флотын құру мысалында көрінеді. Аймақтағы көптеген мемлекеттер американдық протекторат болып табылады»[2]. 2003 жылғы АҚШ-тың Ирактағы әскери операциясы осы саясаттың логикалық жалғасы болды. Бірақ, геосаяси көзқарастармен қатар идеологиялық дәрменсіздік те болды. Ресейлік зерттеуші П.Е. Смирновтың айтуы бойынша, «Иракты бастау нүктесі ретінде таңдау арқылы неоконсерваторлар Таяу және Орта Шығыстағы «режимдік өзгерістер» мен «демократиялық революция» деп аталатын доктринаны АҚШ-тың саяси ойлауына кіргізе бастады» [3].

Таяу Шығыс тұрақтылығына әсер ететін тағы бір фактор - экстремистік және террористік ұйымдардың қызметі. АҚШ-тың әскери және саяси басшылығы, осы кең аймақтағы жағдайды тұрақсыздандырудың мемлекеттік емес факторларына жататын себептері ретінде негізінен, террористік топтар мен халықаралық ұйымдасқан қылмысты қарастырады. Орталық басқарудың командирі, генерал Д. Петреус, Қарулы Күштер жөніндегі Сенат комитетінде былай деп сөз сөйлеген: «АҚШ-тың және оның одақтастарының мүдделеріне ең үлкен қауіп трансұлттық экстремистерден, дұшпандық мемлекеттерден және жаппай қырып-жоятын қару-жарақтан төнеді»[4].

Қазіргі уақытта аймақтағы шиеленістің өсуінің негізгі факторы Таяу Шығыс елдеріндегі әлеуметтік-саяси қақтығыстар мен дағдарыстар болып отыр. Тәжірибе көрсеткендей, әртүрлі елдердегі әлеуметтік-саяси қақтығыстар әлеуметтік салалар, институттар, ұйымдар арасындағы қарама-қайшы саяси мүдделерге байланысты туындайды, мұндағы басты қақтығыс нысаны саяси мәні бар - билік пен ресурстарға қолжетімділік, мәртебеге ие болу, артықшылықтар және т.б. жатады. Әлеуметтік-саяси қақтығыстар өз сипатында қоғамның қалыптасу құрылымының (идеологиялық, саяси, экономикалық)

негізгі деңгейлерін қамтитын үлкен топтардан тұрады. Бұл қақтығыстарда үлкен әлеуметтік топтар арасында билік үшін күрес жүргізіледі, бірақ жай ғана билік үшін ғана емес, қоғам мен мемлекеттегі билік үшін. Өз кезегінде, әлеуметтік -саяси қақтығыстар сайлау үдерісінде, саяси демонстрацияларда, қарулы көтерілістерде, саяси төңкерістерде көрінеді, бұл сайып келгенде елдің саяси қауіпсіздігіне әсер етеді. Мұндай шиеленістің нәтижесінде билеуші класс немесе саяси элита, елдің саяси бағыты (мақсаттары мен жоспарлары) өзгеруі мүмкін [5].

Осыған байланысты, тұтастай алғанда араб әлемі, атап айтқанда, Таяу Шығыс және Солтүстік Африка соғыс, қанды қақтығыстар және басқа да шиеленістер әрдайым пайда болатын тұрақсыздық аймағы ретінде қабылданады. Осыған байланысты 2010-2011 жылдардағы «араб көктемі» деп аталатын революция және халықтық тәртіпсіздіктер осы өңірдегі қарқынды оқиғалардың тарихына толық сай келеді. Дегенмен, Таяу Шығыс елдерінде орын алған қазіргі кездегі оқиғалардан байқалатын әлеуметтік -саяси дағдарыс ішкі және сыртқы факторлардың әсерінен туындаған тарихи дамудың шиеленісуімен объективті түрде қалыптасады.

Сарапшылардың көпшілігі «АҚШ-ты» әсер етуші сыртқы ықпал ретінде көреді, бірақ олардың пікірлері олардың әрекеттерінің себептерін анықтауда және ең бастысы, жағдайға әсер ету қабілетін айқындауға келгенде айтарлықтай ерекшеленеді [6]. Кейбір зерттеушілердің пікірінше, АҚШ ұзақ жылдар бойы авторитарлық режимдерді қолдай отырып және аймақтың өзекті мәселелерін елемей, мәселені қайнау нүктесіне жеткізді. Әсіресе, бұл Мубарак енген армия американдық ықпалдың тікелей құралы болған Мысырға қатысты. Мубарак режимін американдықтар мен израилдықтар тарапынан қолдаудың жалғасуы елдегі американдықтарға қарсы көңіл-күйді күшейтіп, «Мұсылман бауырластығы» ұстанымын нығайтты және ең бастысы, ішкі қарама-қайшылықтарды немесе Таяу шығыстағы қақтығыстарды шеше алмады.

Саясаттанушылар мен сарапшылардың үшінші тобы, негізінен Ресейде, Америка Құрама Штаттары шешілмеген жаһандық және экономикалық мәселелерге тап болып, Таяу Шығыста басқарылатын тәртіпсіздікті орнатты, мұндағы басты мақсат - Қытай және ЕО-ны әлсіретуді үміттену. Сонымен бірге осы теорияның жақтаушылары Таяу Шығысты әлемдегі американдық саяси және экономикалық бақылауды қамтамасыз ететін планетаның негізгі «жанармай станциясы» деп атайды. Алайда, бұл теория американдық психологиясына қайшы - артқа шегіну, артындағы көпірлер мен қалаларды өртеу - басқа дәуірден және басқа өркениет тактикасы. Америка – бұл, ең алдымен, сауда империясы, дәстүрлі түрде келіссөзге келуді немесе сатып алуды артық көреді, әсіресе ол өз дегенін жүргізуге күші жетпей жатса [7].

Төртіншіден, «революцияның жалыны» Солтүстік Африка мемлекеттерін өз кезегінде белгілі бір тәртіппен жаулап алды: Тунис-Египет-Ливия-Сирия-Бахрейн-Йемен және т.б. Ал әлеуметтік мәселелері мен саяси режимдері ұқсас Алжир, Марокко және басқа да африкалық елдер бұл революциядан аулақ болды. Бұл жағдайда бақыланатын тізбекті реакциядағы келесі «лаулайтын» елдердің тізбегі қатаң сақталады, өйткені түрткі импульс авторитарлық режимнен қысым көрген қоғамның азаматтық ұстанымын қозғамайды, бірақ бұл революцияны ұзақ уақыт бойы дайындаған саяси технологтардың «дайындықтары» және халықтың жаппай санасына тиісті идеологияны енгізгені байқалады. Ал әр мемлекет үшін бұл «дайындықтар» өзгеше [8].

Және, ақырында, аймақ елдеріндегі барлық революцияларда революциялық идеологияның міндетті компоненті болмауы да алаңдатады. Нағыз революционер-идеалистердің революциялық күресінің негізінде: жоғары идеалдар (еркіндік, теңдік, бауырластық, әділдік) немесе ұлт-азаттық қозғалыстар идеялары жатыр. Ал араб революцияларында мұндай ештеңе жоқ- саяси мақсаттарға қол жеткізуге бағытталған қозғалысы бар, ол басты мақсаты - нақты өкілдерінің қатысуымен қазіргі құқықтық биліктің құлдырауы. Сонымен қатар революциялық топ ешқандай балама саяси бағдарламаны ұсынбайды, халық наразылығы тек қана дербестендірілген сипатқа ие және саяси жүйеге қарсы наразылығы жоқ. Бұл жағдай аймақта мүдделері бар кез-келген әлемдік державалар үшін бұл өз күшін билікке жеткізетін ең жақсы сәт [9].

Бұл қақтығыстарда Араб елдерінің әлеуметтік-демографиялық ерекшеліктері маңызды фактор болды. Олардың көпшілігінде халықтың 50% -ына 35 жасқа дейінгі жастар жатады - олар негізінен шешілмеген әлеуметтік-экономикалық мәселелерден зардап шегеді. Бұл жастағы жұмыссыздық деңгейі 50% -ға жетеді, ал ең алдымен жұмыссыздар қатарына жас тұлғалар жатады. Ең алдымен, бұл Тунис пен Мысырға тән. Жоғары оқу орындарының жас тұлғалары шағын көтерме сауда және шағын бизнеспен айналысуға мәжбүр болады; лайықты табысы болмаса, олар жиі отбасын құру мүмкіндігінен айырылады, ал араб-мұсылман қоғамындағы отбасылық құндылықтар өте жоғары бағаланады. Халықтың бұл санаты үшін азаматтық сана-сезімнің өсуі, демократиялық еркіндіктерге деген ұмтылыс, еуропалық ықпал тән.

Сонымен қатар, қазіргі заманғы электронды БАҚ маңызды рөл атқарады. Араб елдерінде спутниктік теледидар және Интернет-кафе желілері қоғамның барлық топтары үшін арзан әрі қол жетімді [10].

Йемен, Бахрейн және Ливия сияқты елдерде ішкі саяси жағдай әлеуметтік-экономикалық сипаттағы себептермен қатар жүрді. Атап кететін болсақ, Йеменде бұл елдің солтүстігіндегі бүлікші шиит топтарының әрекеті, оңтүстіктегі сепаратистік қозғалыс және исламшылдардың әсері («Аль-Каида» жасырын жасушаларының болуы). Бахрейнде суннит тер мен шииттердің конфессияаралық қақтығысы, Ливияда - Каддафи отбасының және оған жақын кландардың, қақтығыстары, суфийлердің және ислам топтарының әрекеттеріне наразылығы.

2011 жылғы әлеуметтік-саяси дағдарыстың ерекшеліктерінің бірі - аймақтағы әлеуметтік-саяси үдерістердің ажырамас бөлігіне жататын исламистік саяси күштер мен құрылымдардың атқаратын рөлінің төмендеуі болды. Дағдарысқа ұшыраған елдердің ешқайсысында бұл құрылымдар орталық ұстанымға ие болмады. Мұның себептері ең алдымен исламистердің шектеулі идеологиялық әлеуетінде жатыр. Олар араб елдеріндегі әлеуметтік және экономикалық өзгерістердің жылдамдығынан шошып, ең алдымен кішігірім буржуазияның жауабы болып табылатын, тарихи тұрғыдан жойылып бара жатқан бағыт болатын исламның шығу тұсына қарай артқа қарай жылжу арқылы тәуелді дамудың шығуына жол ашады. Екіншіден, әртүрлі араб елдеріндегі исламдық күштердің тым көп әртүрлілігін, және олардың көтерілуінің нақты жағдайларға тәуелділігін атап өту керек.

Сонымен қатар, Таяу Шығыстағы көптеген мемлекеттерде исламшыл күштер исламның сунниттік бағытына жатады, олар әртүрлі уақытта жиі бірге жұмыс істеп, сол күштерге қарсы күресте билеуші сыныптармен (Египет, Йемен) өзара әрекеттеседі. Қазіргі уақытта аймақтағы барлық елдердің билеуші режимдері исламның маңыздылығын мойындайды, діни көзқарастарын ерекше атап өтеді, оның құрамдас бөліктерін интегралдық жүйеге біріктіреді. Осы факторлардың өзара байланысы аймақтағы оппозицияға исламшылдар монополиясының уақытша сипатын алдын ала белгіледі. Сонымен бірге ислам саяси өмірдің факторы ретінде оның маңыздылығын сақтайды, бірақ исламшыл күштердің рөлі мен маңызы сөзсіз түзетуді қажет етеді.

Осылайша, бүгінгі күні Таяу Шығыс қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселесі ең өзекті болып тұрған аймаққа жатады. Аймақтағы геосаяси, экономикалық және әскери-стратегиялық жағдай көптеген ішкі және сыртқы факторлардың өзара ықпалдасуымен және өзара әсерімен анықталады. Таяу Шығыстағы барлық дерлік елдер мемлекетаралық қайшылықтардың күрделі жүйесіне қатысады. Аймақтың геосаяси маңыздылығы бірінші кезекте, әлемдік нарыққа мұнайдың негізгі жеткізушісі ретінде анықталады. Сондықтан Таяу Шығыстағы қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселелері әрдайым әлемдік қоғамдастықтың қызығушылығын туғызады. Мұның бәрі мемлекетаралық саяси, экономикалық, этникалық және өзге де қайшылықтардың аймақтық деңгейден әлемдік деңгейге дейін ұшығуына әкеледі.

ӘДЕБИЕТ

1. OPEC Annual Statistical Bulletin 2015. Кіру режимі: http://www.opec.org/opec_web/static_files_project/media/downloads/publications/ASB2015.pdf - (қаралған күні 21.10.2018).
2. Garfinkle A. Agenda 2000. The U.S. Imperial Postulate in the Mideast. – Orbis. – Winter 1997.- Vol. 41, N 1. – p. 16.
3. Смирнов П.Е. Марс теснит Венеру. Перестройка союзнических приоритетов США. //Международная жизнь. – № 6, 2003. – 576.
4. Statement Of General David H. Petraeus, U.S. Army Commander U.S. Central Command Before The Senate Armed Services Committee. 15 March, 2011.- p.3-4.
5. Бакланов А.Г. Ближний Восток на рубеже XXI века: к созданию системы региональной безопасности. - М.: МГИМО (У) МИД РФ.- 2001.- 90-91б.
6. Anderson L. Searching Where the Light Shines: Studying Democratization in the Middle East // Annual Review of Political Science. –2006. – vol. 9. – p. 189–214.
7. Подгорнова Н.П. Страны Магриба в поисках оптимального пути развития. –Москва. –2016. –36 б.
8. Манойло А.В. Революция на ближнем востоке и в северной африке: политический прагматизм и технологии управляемого хаоса. 10 сентябрь 2011.Кіру режимі: <http://mir-politika.ru/170-revoluciya-na-blizhnem-vostoke-i-v-severnoy-afrike-politicheskiy-pragmatizm-i-tehnologii-upravlyаемого-haosa.html>- (қаралған күні 17.10.2018).
9. Труевцев К.М. Арабская весна - ход, акторы и промежуточные итоги // Политика. – 2012. – № 1 (64). – 32 б.
10. Лаумулин М.Т. Арабская весна 2011 года: социально-политические изменения на Арабском Востоке и их международные последствия. – Алматы: КИСИ. – 2011. – 6 б.

Мажикенова Ж.У.,

аға оқытушы, магистр

Таяу Шығыс аймағының тіл және аударма кафедрасы,
Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ, Алматы, Қазақстан

ТҮРКИЯНЫҢ ҚАЗІРГІ КИНОҮДЕРІСІНДЕГІ МӘДЕНИ САЯСАТТЫҢ ОРНЫ

Түйін: Бұл мақала Түркияның қазіргі киноүдерісіндегі мәдени саясаттың орны мәселесіне бағытталады. Түркияда ұлттық мәдениетті қорғау, дамыту және тұтастай қоғамда кеңінен таралуын қамтамасыз етудің мемлекеттік деңгейінде ұйымдастырылуы табысты әрі нәтижелі болудың алғышарты болып табылады. Түріктердің ұлттық мәдениетін және мәдени құндылықтарын қорғауы, дамытуы және танытуы ұлттық қызметтің алғашқы орындағы басты міндеті. Кинематография ең бастысы өнер, экономика, саясат, технология және мәдениет сияқты бірнеше саламен байланысты. Кино бірнеше елден бұрын Осман империясына жеткен. Алайда киноның Осман империясы мен Түркия Республикасы кезеңдерінде қалай дамығандығына байланысты ғылыми зерттеулер ұзақ жылдардан кейін жүзеге асырылған.

Тірек сөздер: мәдени саясат, мәдениет және саясат, саяси құндылық, кино, киноүдерісі, кинематография

Mazhikenova Zh. U.,

senior lecturer, master,

Department of languages and translation in the Middle East region
KazUIR & WL named after Ablaihan, Almaty, Kazakhstan

CULTURAL POLICY OF TURKEY AND ITS PLACE IN MODERN FILM PROCESS

Abstract: This article deals with the cultural policy of Turkey and its current place in the cinema industry. In Turkey, the protection of national culture, the development and distribution of a wide spectrum of the society at the national level is a prerequisite in order to be successful and effective organization. Protection, development and acquaintance of the Turkish national culture and cultural values is the main obligation of national service. Cinematography is connected mainly with art, and with various spheres such as economy, policy, technology and culture. In the Ottoman Empire cinema has come earlier than in other countries. However, the development of cinema in the days of the Ottoman Empire and the Turkish Republic has been scientifically studied for many years later.

Keywords: cultural policy, culture and politics, political values, movies, filmmaking, film

Мәдени саясат белгілі бір мемлекетке, қоғамға, өркениетке, тұлғаға тән саяси құндылық пен бағыттың, мінез-құлық үлгісінің динамикалық, сол сияқты тұрақты жүйесі болып табылады. Ол саяси жүйенің сипатын, саяси тәртіптің мәнін, қоғамдық топтардың саяси санасы мен іс әрекеттерінің ерекшеліктерін саяси үрдістердің даму жолын және бағытын түсінуге көмектеседі. Саяси мәдениет адамдардың мінез-құлығы мен әр түрлі ұйымдардың қызметіне, олардың ішкі және сыртқы саясат құбылыстарын ұғынуға, саяси бағдар алуына тікелей әсер етеді. Сонымен қатар, мәдени саясат эмпирикалық және теоретикалық, құндылықты және нормативті, рационалды және саналылық көріністерді біріктіре отырып, адамдардың өзара қарым-қатынастарын қоғам мен мемлекетті басқарудағы билік институттарымен қарым-қатынастарын түсінуге көмектеседі. Мәдениет саясаттың барлық элементтерінің жиынтығын қамтиды. Сондықтан, саяси жүйедегі мәдениеттің басты статусы ешқашан күмән келтірмейді.

Мәдениет пен саясат бір-бірімен тығыз байланысты. Ұрпақтан ұрпаққа жалғасын табу үшін және әрі қарай даму үшін мәдениет мемлекет тарапынан қолдауға мұқтаж. Саяси билік толықтай орнығуы және тұрақталуы үшін өз кезегінде мәдениетке мұқтаж. Осы жерде мәдениет пен саясат бір-біріне деген өзара тартылысты және өзара қажеттілікті сезінеді десек те болады.

Мәдени саясаттың мазмұндық мәні, бағыты, мақсаттары және міндеттері ең алдымен, мәдениеттің объективтік мағынасымен, оның қоғамдық өмірдегі жаңа рөлі мен орны туралы көзқараспен айқындалады. Сондықтан да мәдениет саласындағы басқару стратегиясымен тактикасындағы, мәдени саясаттың мақсаттары мен міндеттерін анықтаудағы ерекше қиындық мәдениеттің екіжақтылығын және көпқырлы қызметін түсінумен, оның мәні мен мазмұнының көп қырлылығымен, көп деңгейлілігімен және осыларға сәйкес социомәдени процестерді реттеуде көп өлшемді тәсілдің қажеттілігімен сипатталады [1,44-6]. Бір нәрсені танытуда ерекше ықпал етуші құрал мәдениет болып табылады. Мәдениет бір халықты ұлтқа айналдырған материалдық және рухани құндылықтардың синтезі. Ұлттың рухы болып табылады. Түркияда ұлттық мәдениетті қорғау, дамыту және тұтастай қоғамда кеңінен таралуын қамтамасыз етудің мемлекеттік деңгейінде ұйымдастырылуы табысты әрі нәтижелі болудың алғышарты болып табылады. Түріктердің ұлттық мәдениетін және мәдени құндылықтарын қорғауы, дамытуы және танытуы ұлттық

қызметтің алғашқы орындағы басты міндеті.

Түркия әрі мұсылман, әрі түркі тілдес мемлекет болғандықтан Түркменстан мен Әзірбайжанға өте ұқсас болып келеді, бірақ өзіндік ерекшеліктері де бар. Түркия батыс жақта болғандықтан Кеңес Одағындағы мұсылмандар мен түркі тілдес халықтарға басқаша ықпал етуі де әбден мүмкін еді. Сондай-ақ Ресейдің тарихтан келе жатқан түріктерге деген дұшпандығы мен панттүркішілдік қорқынышы да бұған қосылса бейнесі толық көрінген болар еді.

Кез-келген ел және сол елдің халқы туралы танытушы құрал деп табылатын мәліметтердің берілуі де өте маңызды рөл атқарады, мысалы бір елдің мәдениетінің, әдеби шығармаларының, кино туындыларының және басқа да өнер туындыларының танытылуы, тарихының кең таралуы, қайткен күнде бұл елге және халқына жақындық танытуға, оларға деген жақсы сезімдердің туындауына себеп болады. Сол себепті Кеңес дәуіріндегі мәдениет, тіл, дін тұрғысынан алып қарағанда Түркияға жақын болғанымен адамдардың саны туралы ойлайтын болсақ, кеңестіктердің не үшін Түркия туралы мәлімет беруге тыйым салғанын аңғаруға болады. Сондықтан Түркия туралы жағымсыз насихаттар айтылып, Түркия туралы дұрыс ақпараттардың берілмеуі үшін мүмкіндігінше тырысқан. Түркияның жағдайы Еуропаның батыс жағында орналасқан басқа елдердің жағдайымен салыстырып қарағанда ғана түсінікті болады. Мысалы, Түркия сияқты батыс жақта орналасқан Францияның жалпы Кеңес Одағы халқының санасында жағымды сипатқа ие болғандығын айтуға болады. Ежелден бері Ресейде француз мәдениетін ұнатушылық, оларға еліктеу, француз ақын- жазушыларын насихаттау, олардың шығармаларын оқу, француз философияларының әйгілі болуы, Франция тарихының ешқандай жағымсыз мәлімет қосылмай халыққа жеткізілуі, француз кино туындыларының Кеңес Одағында кеңінен таралғандығы (америкалық кино туындыларға қарағанда) сияқты дәйектерді келтіруге болады. Дәл осындай жағдайды НАТО-ға мүше болған елдермен салыстырған кезде де байқауға болады. Америка, ағылшын, француз әдебиеті, грек мифологиясы және басқа шетел әдебиеті мен халықтары туралы кеңес азаматтарына таныс болды, алайда Түркия мәдениетіне туралы, кеңес идеологиясына сай келетін Әзиз Несин мен Назым Хикметтің шығармаларынан басқа, бұл идеологияға сай келмейтін шығармалардан бір-екеуі ғана жарияланды[2,128-б]. Жарияланған шығармалардың өзі тек қана академиялық мақсаттағы оқырман қауымына арналған болатын. Халыққа дейін жеткен ең танымал шығарма – Решат Нури Гүнтекиннің «Чалыкушу» романы болып табылады. Осман империясының соңғы жылдарында көрсетілген және өте көп көрермен жинап, ел назарына ұсынылған «Чалыкушу» фильмі қарапайым халықтың көзінде Түркияның қоғамдық және экономикалық даму тұрғысынан «артта қалған» (дамымаған), ориенталистик, «әйелдердің жамылып жүретін елі» деген сияқты пікірлер қалыптастырып, «ескішіл Орта Шығыс елі» деп қарауға ықпалын тигізді.

Кеңес Одағының соңғы жылдарында, атап айтсақ «қайта құру» мен «жариялылық» басталмастан бұрынғы кезде кеңес үгіт-насихатының ерекше ықпалымен бүкіл Кеңес Одағында, соның ішінде Қазақстанда да Түркия жағымсыз бейнесімен танылды десек болады. Айлайда қоғамда қалыптасқан бейне түбегейлі өзгерістерге ұшырағанын атап айту керек. Имидждегі болған өзгерістер адамдардың алып жатқан білімімен тығыз байланысты екендігі сөзсіз. Дәстүрлі кеңес кезеңінің соңғы 1980-ші жылдарында Қазақстанда Түркия туралы әртүрлі пікірдегі адамдарды басшылар мен ағартушылар, оқырмандар және тағы басқалар деп топтастыруға болады[3,6-б]. Басшылықта қызмет атқаратындар кеңес бюрократиясының жоғары және орта дәрежедегі партия қызметкерлерінен құралған болатын. Олар әртүрлі мәліметтермен ақпараттандырылғанымен, алайда рұқсат етілген идеологияның шеңберінен шыға алмады. Ағартушылардың бір бөлігі, әсіресе жоғары білімі бар, орыс оқымыстылар Кеңес Одағында Түркия туралы жарияланған ақпараттарға белгілі бір мөлшерде ақша бөліп отырған екен. Әрине бұл мәліметтердің неліктен жағымсыз сипатта болуының себебі жоғарыда түсіндіріліп өтті. Ағартушылар арасында тағы бір топ бар болды, олар ұлтжанды қазақстандық ағартушылар тобы еді. Олардың көбісі саны жағынан аз тарихшы, әдебиетші, тілші және өнер адамдары болатын. Қазақстан түрік халқымен тарихи және мәдени ортақтықтығын, сонымен қатар бауырмалдық сезімін дер кезінде аңғарып, аз уақыт ішінде Түркия мен Қазақстан арасында алтын көпірді, байланысты орната білді. Түркі республикаларынан Түркияға қарай шыққан туристер Түркияның жақсы жағынан танылуына, жағымды мәліметтер беру жағынан маңызды фактор болып табылады.

Кино саласының халықаралық сипаты бар. Ғасырлық тарихына үңілсек, Түркияда кинематографияның өнеркәсіп ретінде саналмағандығын, осы саладағы қаржы мәселелерінің шешілмегендігін және кино саласын қолдайтын мемлекеттің саясатының болмағандығын көреміз. Түрік кинематографиясының бір бағдарлама аясында қолға алынбағандығы нәтижесінде ұзақ жылдар бойы демократиялық болмағандығынан салық мәселелеріне, фильмді тарату саласында шетелдік фирмалардың үстемдігінен кино залы, көрермен,

білім, техникалық құрылғылар және тағы да сол сияқты мәселелерде орын алатын кемшіліктерге дейін бірнеше мәселе шешілмеген. Экономикалық, әлеуметтік және психологиялық тұрғыдан кинематография туралы әлемде жыл сайын жүздеген кітаптар мен мақалалар жарияланғандығына қарамастан Түркияда мұндай жарияланымның айтарлықтай аз болғандығын айта аламыз. Соңғы жылдары университеттерде кинематография саласына байланысты жүргізілген жұмыстардың санының артуы осы саладағы бос жерлерді толтыра бастағандығын байқаймыз. Кинематография ең бастысы өнер, экономика, саясат, технология және мәдениет сияқты бірнеше саламен байланысты. Кино бірнеше елден бұрын Осман империясына жеткен. Алайда киноның Осман империясы мен Түркия Республикасы кезеңдерінде қалай дамығандығына байланысты ғылыми зерттеулер ұзақ жылдардан кейін жүзеге асырылған. Экономикадан әлеуметтануға дейін, өнер тарихынан психологияға дейін кино ұғымының бірнеше ғылым саласында әлемде жыл сайын жүздеген кітаптар мен мақалаларда зерттелгендігін ескеретін болсақ, түрік киносы аз зерттелді.

Түркияда кино саласы, фильм түсіру, оны тарату және көрсетілімі туралы бұйрықтар кино саласы үшін шығарылған заңдар емес, уақыт өткен сайын өзгертіліп отырған түрлі заңдардың қатарына кіреді. 1980 жылға дейін мемлекеттің кинематографиямен байланысы және жүргізген жұмыстары цензура мен билет бағасымен ғана шектелгендігін айта кеткен жөн. Бұл жағдайға қарап отырып, Түркияда мемлекет пен кинематографияның байланысы белгілі мәселелер төңірегінде ғана дамығандығын байқауға болады. 1980 жылдан кейін бұл жағдай өзгергендігі және кино саясатында әртістердің саны мен іс-шаралардың артқандығы байқалады. Соңғы жылдары Түркияда техникалық стандарттар да жоғарылаған. Мемлекет кинематографияға көңіл бөліп, Мәдениет Министрлігінің бюджетінен материалдық қолдау көрсетілуде, жарнама агенттіктері кино саласына қаражат салуда, демеушілер кино саласына қызығушылық танытуда. Кинематография саласына қатысты басты заңдар мыналар:

- 2001 жылы Өнер Шығармашылығына байланысты Заңның кейбір баптарына өзгеріс енгізілген.
- 2004 жылы түрлі заңдарға өзгеріс енгізілгендігіне байланысты реттеулер жасалған.
- 2004 жылы кинотеатр фильмдерінің бағалануы, жүйеленуі және қолдау көрсетілуі туралы Заң шығарылған[4,9-б].

Заңның 8-бабында «Жобаны қолдау», «Түсірілімді қолдау» және «Түсірілімнен кейінгі қолдау» болып табылатын бөлімдері бар. Фильмдерге қолдау көрсетуді заңға бағынышты еткен бұл бөлімдерде қолдау көрсетілген фильмнің продюсері фильмнің түсірілу шығыны қайтарылғаннан кейін түскен кірістен көрсетілген қолдауды қайта төлеу қажеттілігі қарастырылған. Алайда, продюсер қолдау шығынын қайтармаса фильм режиссері 5 жыл, продюсері болса өтелінбеген соманың пайызымен қосып төлемесе төлем жасалынғанға дейін қолдауға жүгіне алмайды. 2000 жылдардан кейін жасалған өзгерістер әсіресе, 2004 жылы жасалған заң жүйелері әрі мемлекеттік көмектің жүйеленуін әрі кино саласының мәселелерін кеңінен қарастырылуын қамтамасыз еткен[5,4-б]. Мемлекеттік қолдаудың артуы және Заңдағы өзгерістер 2005 жылдан кейін кино саласының дамуына оң ықпалын тигізген. Сонымен қатар Түрік киноларын Голливудтық кинолармен бәсекелес бола алатындай жағдайға жеткізген.

Түркия 1990 жылдары Еуро Одақтың кино саясаты негізінде құрылған Eureka, MEDEA, See Cinema Network сияқты халықаралық ұйымдарға мүше болып, осылардың ішінде Eurimages ұйымымен қарым-қатынасын нығайтқан. 1990 жылы Eurimages ұйымына мүше болады, ал 1993 жылы Eureka Audiovisuel ұйымының Ұлттық үйлестірушісі қызметіне тағайындалады. Eureka ұйымы 2003 жылы жабылады және бұл қызметі де аяқталады. Мәдениет Министрлігі 2000 жылы құрылған See Cinema Network ұйымымен байланысын жалғастыруда. Eurimages ұйымына мүшелік Түркия кинематографиясының экономикалық, мәдени және шығармашылық жағынан бірнеше жаңа табыстарға жетуін қамтамасыз еткен. Сонымен қатар Eurimages ұйымына мүшелік түрік кинематографиясының жаңа кезеңі ретінде де сипатталады. Түркия Eurimages ұйымына мүше бола отырып жаңа мүмкіндіктерге қол жеткізген, Еуро Одақпен қарым-қатынасын нығайтқан. 1931-1990 жылдары аралығында Түрік кинематографиясы тек қана 40 фильмнің ортақ түсіріліміне қатысқан. Eurimages ұйымына мүше болғаннан кейін 9 жылдай аз уақыт ішінде дәл осы санның қайталанғандығын көруге болады. Eurimages 1990-1998 жылдары аралығында 4 деректі фильмге және 36 ұзын метражды фильмге, жалпы 40 фильмге қолдау көрсеткен. Бұл көрсеткіш аз емес. Халықаралық ортақ түсірілімдердің жүзеге асуы Түркияға үлкен үміттер силауда. 1990 жылдары Түркия кинематографы Мәдениет Министрлігі мен Eurimages арқасында өзінің шығармашылығын жалғастырып, қиындықтан шыға алған. 2000 жылдары қолдау көрсету артып, бұрынғыдан да ұйымдасқан түрде жалғасқан. Қайтарымсыз немесе несие жолымен сценарий жобаларына, ұзын метражды фильмдерге, деректі фильм мен мультхикаялардың көрсетіліміне қолдау көрсетілуде[6,25-б]. Мәдениет Министрлігінің қолдауымен бірге түрік кинематографиясында жандану байқалады, нәтижеліліктің артқандығы және сапалы түсірілімдердің жүзеге асқандығы байқалады. Осы кезеңдегі Түркияның кино

саясаты Англияның кино саясатына ұқсайды және айырмашылықтары да бар.

Мәдени саясат және оның жүргізілуі өнер саласында қызмет етіп жүрген өнер адамдарының жұмысын жеңілдету, қолдау және халықтың мәдени шараларға қатысуын қамтамасыз ету болып табылады.

Түркияның мәдени саясаты халықаралық деңгейде белсенді және табысты болуға бағытталған. Себебі жемісті мәдени саясат мәдениеттің дамуын және әлемдік деңгейде танылуын қамтамасыз етеді. Түркияның мәдениетін және өнерін таныту, Түркияның басқа елдермен достығын нығайту және мәдени байланысын дамыту мақсатында құрылған Юнус Эмре институты мен мәдениет орталықтары осы жағынан маңызды. Түркия осындай шаралардың арттырылуы үшін жұмыс жасауда. Әсіресе мәдениет пен өнерге үлес қосып жүргендерге салыққа жеңілдік жасау сияқты жұмыстар мәдениетке көңіл бөлу жағынан маңызды.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Матвеев В.В. Модели государственной культурной политики в современном мире // Вопросы культурологии. Культура и управление. –2009– 212 с.
2. Всемирная декларация о культурном разнообразии, Конвенция об охране всемирного культурного и природного наследия. М. –2007.
3. Uluatam, Özhan (2001) Geçmişe Bakmak Cumhuriyet Dönemi İktisadi, Mali, Siyasi Olaylar Kronolojisi: 1920-2000, Ankara: İmaj Yayıncılık
4. Гасратян М.А. Турция в 1960–1963 гг. Очерк внутренней политики. М.: 1965. – 25 с.
5. Гусейнов А.А. Турецкое кино в борьбе за реализм// Азия и Африка сегодня. – 1975, – № 6. – 56 с.
6. Yönetmenler Çerçevesinde Türk Sineması Üzerine Bir Yorum Denemesi. Ankara 2006.

UDC 327.8

Nurgaliyeva L.K

Assistant Professor, Nagasaki University
Nagasaki, Japan

E-mail: lyailya.nurgaliyeva@nagasaki-u.ac.jp

THE ECONOMIC INFLUENCE OF CHINA ON KAZAKHSTAN THROUGH THE SILK ROAD ECONOMIC BELT

Abstract: In September 2013, Chinese President Xi Jinping delivered a speech at Nazarbayev University in Astana, where he proposed that China and Central Asia work together to build a Silk Road Economic Belt (SREB). His speech generated a great deal of discussion in China and overseas. Chinese scholars tend to view the SREB as an economic project with neighboring countries, arguing that China has no intention to expand its political power or influence. In contrast, Kazakhstani scholars usually see the SREB as geopolitical in nature. Though these scholars have examined the strategy of China in Central Asia, they have not analyzed the SREB's profitability or the opportunities and risks involved with active participation. It is important to look into the SREB in more detail as a means of analyzing the true nature of this project and what participation could mean for Kazakhstan.

Keywords: China, Kazakhstan, Silk Road Economic Belt, transport and logistics hub, Eurasia.

Нұрғалиева Л.Қ.

Нагасаки университетінің доценті
Нагасаки, Жапония

E-mail: lyailya.nurgaliyeva@nagasaki-u.ac.jp

ЖІБЕК ЖОЛЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ БЕЛДЕУІ АРҚЫЛЫ ҚЫТАЙДЫҢ ҚАЗАҚСТАНҒА ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӘСЕРІ

Түйін: 2013 жылдың қыркүйегінде ҚХР Төрағасы Си Цзиньпин Астанадағы Назарбаев Университетінде сөйлеген сөзінде Қытай мен Орталық Азияның Жібек жолы Экономикалық Белдеуін (ЖЖЭБ) құру үшін бірлесіп жұмыс істеуді ұсынды. Оның сөзі Қытайда және шетелдерде үлкен пікірталас тудырды. Қытайлық ғалымдар ЖЖЭБ-ны көрші елдермен экономикалық жоба ретінде қарайды, себебі Қытай өзінің саяси күші мен ықпалын кеңейтуге ниеттенбейді. Керісінше, қазақстандық ғалымдар, ЖЖЭБ әдетте, геосаяси сипаттағы проект деп есептейді. Бұл ғалымдар Қытайдың Орталық Азиядағы стратегиясын зерттегенімен, олар ЖЖЭБ-ның рентабельділігін, немесе оған белсенді қатысумен байланысты мүмкіндіктер мен тәуекелдіктерді талдаған емес. Бұл жобаның шынайы сипатын талдау және оған қатысу, Қазақстан үшін қандай мүмкіндіктер тудыратынын анықтау үшін ЖЖЭБ-ны толығырақ қарастырған өте маңызды.

Тірек сөздер: Қытай, Қазақстан, Жібек жолы Экономикалық Белдеуі, көлік және логистика хабы, Еуразия.

The Silk Road Economic Belt (SREB) was first proposed forward by Chinese President Xi Jinping during his visit to Kazakhstan in September 2013. His plan garnered a huge amount of attention in China and overseas.

In 2016, it was the most frequently discussed subject in the Chinese newspaper, the *People's Daily* (Laruelle 2018:10). A total of seven belts have been planned in various fields, including transport, energy, trade, information, science, agriculture, and tourism. This project has the potential to become a large-scale free trade zone spanning from Central Asia to the north-western provinces of China, then on to Eastern and Central Europe.

Chinese experts have noted that China's decision to establish and develop strategies towards the West was because development towards the east was blocked by the US and Japan. They thus argue that the creation of an economic belt of the Silk Road can effectively support China's economic growth, as well as the development of the Eurasian Economic Cooperation (Xin 2016; Zhang 2015; Yang 2015; Wang, Sun, Zhao, Wu 2014). Chinese scholar Zeng Xiang Hong has argued that the SREB can offer countries involved in the project with a new degree of freedom as they can choose whether to engage in bilateral or multilateral cooperation according to their need and preference. He has also stressed that China is only seeking economic cooperation with other countries along its border, and has no intention to expand political power (Zeng 2016).

In contrast, Kazakhstani scholar Konstantin Syroezhkin views the SREB as a geopolitical project, arguing that there were "no economic details" discussed during the International Economic Forum "Belt and the Road" held in Beijing in May 2017 (Syroezhkin 2017). A similar viewpoint was expressed by prominent Kazakh scholar, Dosym Satpaev, who argues that by 2049, Beijing will almost certainly dominate in the Central Asia region, pushing out Russia in the process (Satpaev 2018). Though, these scholars have examined the strategy of China in Central Asia, they have not analyzed the SREB's profitability, as well as the opportunities and risks involved with active participation. As such, it is important to look into the SREB in more detail in order to analyze whether this project is inspired by geopolitical or economic concerns and what participation in this project could mean for Central Asian states.

The author views the SREB as an economic project. China's top priority is to stimulate its economy via exports of raw material from Central Asia. The 13th Five-Year Plan for Economic and Social Development for the People's Republic of China through to 2020 deserves greater attention. The proposal focuses on: searching for new oil fields at home and abroad, increasing strategic oil reserves in order to offset the unpredictability of the world market, and ensuring the safety of oil transportation via land and sea by accelerating the construction of strategic land corridors (The 13th Five-Year Plan). China is actively cooperating with Kazakhstan, Uzbekistan and Turkmenistan, three of the five Central Asian countries in the oil and gas sector. However, Kazakhstan is a strategic partner in the oil and gas area. The inflow of direct investment from China to Kazakhstan in 2016 (January-September) amounted to \$623.9 million. This is 7 times more than the volume for the same period during 2015 (Ob'yem kitayskikh investitsiy 2017).

Kazakhstan as the largest transport and logistics hub in Eurasia

According to Kazakhstan and Chinese analysts, "the key role in the implementation of the 'Silk Road Economic Belt' has been given to Kazakhstan, and Kazakhstan is in the best position in terms of attracting investments (Map-1). The accumulated foreign direct investment (FDI) from China to countries of the Eurasian Union in 2009-2013 increased from \$11.02 billion to \$24.67 billion. An impressive 91.5% of the total figure (\$22.57 billion) was directed at Kazakhstan. From September 2013 to December 2015, the two countries signed investment agreements worth \$54 billion. China's participation in the formation of a renewed Kazakh transport infrastructure includes plans for the construction of the Almaty ring road, a road leading towards Alashankou station, and a large-scale project that will help optimize Astana's public transportation system. These plans have gained a great deal of attention in Kazakhstan (Kaukenov 2017: 160). Indeed, the adoption in November 2014 of the new economic policy 'Nurly Zhol – Path to the Future', the main focus of which was on infrastructure development is in fact, consistent with the Chinese 'Silk Road Economic Belt' initiative and aims at maximizing the benefits of its implementation.

Map-1. Kazakhstan's position within the New Silk Road

Speaking at the Astana Economic Forum in Astana on May 22, 2015 the president of Kazakhstan Nazarbayev offered to create a new high-speed multi-modal transport route called the Eurasian transcontinental corridor. He noted, “It will run through the whole territory of Kazakhstan and will allow for the free transit of goods from Asia to Europe and back. This is much shorter than the maritime route” (Nazarbayev 2015). And here will arise new opportunities for Kazakhstan, because as noted by specialists, the land route will be much shorter than the maritime route - almost three times” (Nazarbayev 2015).

The main cargo of the “New Silk Road” will be carried out from East to West. The western and central provinces of China will be in direct railway communication with the EU on the rail route through Kazakhstan’s Dostyk station. The delivery of goods to Europe by rail is, on average, 2-3 times faster than the sea, which is a significant competitive advantage for the transportation of goods that require high speed delivery. Thus, cargo to Europe through Kazakhstan’s Dostyk can be delivered over 16-17 days and the cost is 8,100 US dollars, which is significantly lower than through Russia, at 11,200 US dollars (Ekonomicheskii koridor 2012).

As noted previously, in order to implement its new economic policy on infrastructure development called ‘Nurly Zhol – Path to the Future’, Kazakhstan joined the China-led Asian Infrastructure Investment Bank on October 24, 2014, which was initiated by President Xi Jinping in 2013. The main purpose of AIIB is to promote economic development, create wealth, and improve the interaction of infrastructure in Asia. According to Tom Miller, Xi Jinping has created its own multilateral development bank because “bilateralism has its limits, and smaller states do not want to be reduced to Chinese clients” (Miller 2017: 36). The authorized capital of the bank amounts to \$100 billion, but it plans to lend no more than \$2 billion per year for its first five years of operation. (Miller 2017: 40). The AIIB, co-founded by Kazakhstan, received the highest credit rating of Moody’s (AIIB 2017).

China also established a special fund for the Silk Road in the amount of 40 billion US dollars, which will focus directly on the funding of projects, for which Kazakhstan holds a key geographic position. All these agreements provide opportunities for building infrastructure and rely on investments. China is the biggest trade partner of Kazakhstan, along with the European Union and Russia. Indeed, most of Kazakhstan’s exports (oil, gas, mining products) are with China (Akizhanov 2015).

Every argument has two sides and the next section discusses the advantages and disadvantages for Kazakhstan in the creation of the Silk Road through its territory.

Advantages and disadvantages for Kazakhstan in the construction of the Silk Road

If the advantages of the New ‘Silk Road’ for China is obvious, what are the advantages for Kazakhstan in the construction of such a transport corridor? First of all, there are economic benefits from transit through its territory, which could increase the trade turnover between Kazakhstan and China. According to Nazarbayev, it is expected that by 2020 the volume of trade between the neighboring countries of Kazakhstan will grow by half, reaching \$1 trillion (Nazarbayev 2012).

Secondly, the Trans-Kazakhstan route linking Europe and Asia will account for 5-8% of the potential trade between China-the EU-China every year until 2020. Across the next 10 years, over \$30 billion of public and private investment will be pumped into the transport sector. (Koshanov 2016: 7-8).

Thirdly, the agriculture sector could prove profitable for Kazakhstan, with a potential market of more than a billion people. Most importantly, for these products, China’s agriculture industry does not constitute serious competition like Russia (Shymshykov 2017).

Along with the positive aspects of the creation of the New Silk Road, there are also dangers for Kazakhstan. Integration in the framework of this project is connected to interaction with the huge continent of Asia, and will, along with the flow of goods also bring in waves of people, and migration, particularly from China. Today a hot topic in Kazakhstan is the migration of extremist Uighurs, from Xinjiang, who claim to be Kazakhs. Some voices call for the necessity of Kazakhstan to maintain its national sovereignty. Also, in the development of Kazakhstan industry, Chinese technologies will arrive and after the enterprises in Kazakhstan, Chinese workers will come and will threaten the livelihoods of local workers.

Moreover, China, through this project will be able to increase its economic strength and receive advanced technology from all over the world. Kazakhstan, as a transit country, will not have access to these new technologies. As is known, the construction of the final product directly contributes to the growth of economic power, to the continuous development of GDP. Thus, Kazakhstan could be left behind in the wake of the giant economic growth of China.

Besides, repayments to Chinese creditors are also a risk because they increase Central Asian states’ debt exposure to a single country rather than the multilateral organization as IMF or WB. As such, Kazakhstan must take into consideration all the advantages and disadvantages of this project in order to maximize the benefits it

can obtain from this cooperation. Kazakhstan will develop and strengthen if it succeeds in considering all the risks and challenges regarding the “New Silk Road” project.

Conclusion

The vast natural resources and geographical position of Kazakhstan makes it a key country in the implementation of the Chinese Silk Road. For energy exporting countries like Kazakhstan, investments into infrastructure are important for security and economic growth stabilization. In order to implement the new economic policy on infrastructure development called ‘Nurly Zhol – Path to the Future’, Kazakhstan joined the China-led Asian Infrastructure Investment Bank.

China, the largest trade partner of Kazakhstan relies on the support of Kazakhstan in the implementation of the Silk Road project because the transportation of goods to Europe through Kazakhstan’s territory is the shortest and cheapest route. These interests are mutually beneficial for Kazakhstan and China.

At the same time, there are risks for Kazakhstan if the government won’t make right choices and responses. While Kazakhstan has achieved substantial results in attracting foreign investments into priority sectors, FDI and exports have still been highly concentrated in natural resources. Against this backdrop Kazakhstan needs to influence Chinese policy by persuading China to diversify the FDI into technological development of Kazakhstan. As such, Kazakhstan can get significant benefits from the SREB project.

REFERENCES

1. Akizhanov, S. (2015). “V Astane mozhet byt’ sozdan regional’nyy hab Aziatskogo banka infrastrukturykh investitsiy – Kairat Kelimbetov”. May 14, 2015. Retrieved from [http://www.inform.kz/rus/article/2776271], accessed on October 17, 2018.
2. AIIB (2017). “Aziatskiy bank infrastrukturykh investitsiy, souchreditelem kotorogo yavlyaetsya Kazakhstan, poluchaet maksimal’nyy kreditniy reyting agenstva Moody’s”. 03.07.2017. Retrieved from [http://economy.gov.kz/ru/news/aziatskiy-bank-infrastrukturykh-investitsiy-souchreditelem-kotorogo-yavlyaetsya-kazahstan], accessed on October 17, 2018.
3. Ekonomicheskii koridor (2012). “Ekonomicheskii koridor “Noviy Shelkoviy Put”. *KAZLOGISTICS*. Retrieved from [http://www.kazlogistics.kz/ru/media_center/interview/detail.php?id=577], accessed on October 18, 2018.
4. Kaukenov, A. (2017). “Novie otnosheniya s Kitaem: Odin poyas – odin put”. *Transformatsiya Ekonomiki Kazakhstana*. Fond imeni Konrada Adenauera, Astana. Retrieved from [http://www.kas.de/wf/doc/kas_49009-1522-39-30.pdf?170703085431], accessed on October 18, 2018.
5. Koshanov, A. (2016). “Edinyi Poyas Shelkovogo Puti” i Perspektivy Formirovaniya Ob’yedinennogo Evraziyskogo Ekonomicheskogo Soobshestva”. *Obshchestvo i Ekonomika*, No.4. Retrieved from [https://inecon.org/docs/Koshanov_SE_4_2016.pdf], accessed on October 18, 2018.
6. Laruelle, M. (2018). China’s Belt and Road Initiative. Quo Vadis? *China’s Belt and Road Initiative and Its Impact in Central Asia*. The George Washington University, Central Asia Program, Washington. D.C.
7. Miller, T (2017). *China’s Asian Dream: Empire Building Along the New Silk Road*. Zed Books.
8. Nazarbayev (2012). “Nazarbayev predlozhit investoram realizovat’ v Kazakhstane proekt Shelkoviy put’”. 23.05.2012. Retrieved from [http://russian.people.com.cn/31519/7824445.html], accessed on October 19, 2018.
9. Nazarbayev (2015). “Nazarbayev predlozhit sozdat’ Evraziyskiy transkontinental’nyy koridor”. *Interfax*, May 25, 2015. Retrieved from [https://www.interfax.kz/?lang=rus&int_id=10&news_id=10911], accessed on October 19, 2018.
10. Ob’yem kitayskikh investitsiy (2017). “Ob’yem kitayskikh investitsiy v Kazakhstan vyros v sem’ raz”. *Kazinform*. 26.01.2017. Retrieved from [https://www.inform.kz/ru/ob-em-kitayskih-investitsiy-v-kazahstan-vyros-v-sem-raz_a2993009], accessed on October 20, 2018.
11. Satpaev, D. (2018). “K 2049 godu Kitay vidavit Rossiyu iz Tsentral’noi Azii”. *Kapital*. 19.04.2018. Retrieved from [https://kapital.kz/economic/68508/dosym-satpaev-k-2049-godu-kitaj-vydavit-rossiyu-iz-ca.html], accessed on October 20, 2018.
12. Shymshykov, Zh. (2017). “Perspektivy Ekonomicheskogo poyasa “Shelkoviy Put’”. *Kazpost.Wordpress*. 04.05.2017. Retrieved from [https://kazpost.wordpress.com/2017/05/04/perspektiv-econom/], accessed on October 20, 2018.
13. Syroezhkin, K. (2017). “Odin poyas, odin put’ – geopoliticheskii proekt dlya Kitaya”. *Kapital*. 28.07.2017. Retrieved from [https://kapital.kz/economic/61820/odin-poyas-odin-put-geopoliticheskij-proekt-dlya-kitaya.html], accessed on October 21, 2018.
14. The 13th Five-Year Plan (2016). “The 13th Five-Year Plan for Economic and Social Development of the People’s Republic of China (2016-2020)”. Translated by Compilation and Translation Bureau, Central Committee of the Communist Party of China, Beijing. Retrieved from [http://en.ndrc.gov.cn/newsrelease/201612/P020161207645765233498.pdf], accessed on October 21, 2018.
15. Wang, H., Sun, Zh., Zhao, Ch., Wu, H. (2014). “Si chou zhi lu jing ji dai gou xiang de bei jing, qian zai tiao zhan

he wei lai zou shi”. *Russian Central Asian & East European Market*, Vol. 4.

18. Xin, Q. (2016). “San chong bo yi: zhong mei guan xi shi jiao xia de yi dai yi lu”. *American Studies Quarterly*, Vol. 5.

19. Yang, L. (2015). “Yi dai yi lu bei jing xia zhong e guan xi de fa zhan”. *Journal of Northeast Asia Studies*, Vol. 1.

20. Zhang, N. (2015). “Si chou zhi lu jing ji dai zai zhong ya de yuan jing yu xing dong”. *Academic Journal of Russian Studies*, Vol. 5.

21. Zeng, X. (2016). “Yi dai yi lu de di yuan zheng zhi xiang xiang yu di qu he zuo”. *World Economics and Politics*, Vol. 1.

УДК 323.1; 327.39

Осимбаева И.С.,

халықаралық қатынастар
және аймақтану кафедрасының аға оқытушысы
Абылай хан атындағы ҚазХҚЖӘТУ,
Алматы қаласы, Қазақстан
alina_cultan@mail.ru

ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫСТЫҢ ТЕОРИЯСЫ МЕН ПРАКТИКАСЫНДА ГЕНДЕРЛІК ТӘСІЛДЕМЕНІ ЖАНДАНДЫРУ

Түйін: Мақалада қазіргі заманғы гендерлік теориялар және әлеуметтік жұмыстың теориясы мен практикасында гендерлік тәсілдемені жандандыру қарастырылады.

Тірек сөздер: гендер, стратификация, билік, феминист, идеология, гендерлік дифференциация, теңдік.

Osimbaeva I.S.,

AbylaiKhan KazUIRandWL,
Almaty, Kazakhstan

GENDER ACTIVE APPROACH TO THE THEORY AND PRACTICE OF SOCIAL WORK ABSTRACT

Abstract: In the article modern gender theory and the theory and practice of social work will intensify the gender approach.

Keywords: gender, stratification, power, feminist, ideology, gender differentiation, equality.

Әлемде кездесетін әйелдер мен ерлердің әлеуметтік сипаттамасының көптүрлілігі және адамдардың биологиялық сипаттамасының ұқсастығы, биологиялық жыныс әртүрлі қоғамдарда орын алған олардың әлеуметтік рөлдеріндегі айырмашылықты түсіндіруге негіз бола алмайды деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Осыған орай, қоғам орындауды қажет ететін адамдардың биологиялық жынысына байланысты әлеуметтік және мәдени нормалардың жиынтығын білдіретін гендер ұғымы пайда болды. Гендерлік қоғам әйелдер мен ерлердің әлеуметтік үлгісі ретінде қалыптастыратын күрделі және өзін өзі ұйымдастыратын жүйе түрінде түсінілетін болды. Ол жыныспен тікелей байланысты негізде әйелдер мен ерлердің қоғамдағы және оның институттарындағы (саяси құрылым мен экономикадағы, білім беру мен мәдениеттегі, отбасындағы және т.б.) орны мен рөлін айқындайтын, сонымен қатар қоғам өзінің даму үдерісі барысында қалыптастырған мәдени нышандарды, адам мен қоғам өмірін реттейтін нормалар мен заңдарды, осы нормаларды іске асыратын әлеуметтік институттарды, тұлғаның өзін өзі сәйкестендіруін, яғни адамның өзін өзі және қоғамда алатын орнын түсінуін қамтитын жүйе. Гендер ұғымының ауқымында биологиялық және әлеуметтік-мәдени компоненттер жүйелік байланыстар түрінде, яғни ажырамайтын, бөлінбейтін, тұрақты күйде көрініс табады. Түп негізінде әйелдер мен ерлердің психологиялық сапаларын, тәртіп үлгілерін, әрекет ету саласын, мамандық таңдауын биологиялық жыныс емес, әлеуметтік-мәдени нормалар анықтайды. Қоғамда әйел немесе ер адам болу жай ғана қандайда бір анатомиялық ерекшеліктерге ие болу деген сөз емес, ол біздің орындауымыз қажет белгілі бір гендерлік рөлдерді білдіреді.

Ғылыми әдебиетке алғаш рет «гендер» терминін 1980 жылдардың ортасында американдық зерттеуші Дж. Скотт әлеуметтегі әйелдер мен ерлердің рөлдік қатынастарын биологиялық және әлеуметтік тұрғыда түсіндірулерден ажырату мақсатында енгізген болатын [9]. Алғашқыда «гендер» термині «ру» және «жыныс» категорияларына қарсы қойылды. Олар табиғи, үйреншікті және тұрақты болса, «гендерді» қоғам қалыптастырды, әлеуметтік бақылау институттары мен мәдени дәстүрлер орындауды қажет етті [6]. Қазіргі заманғы гендер теориясы нақты әйелдер мен ерлер арасында қандай да бір биологиялық, әлеуметтік, психологиялық айырмашылықтардың бар екені туралы пікір таластырмайды. Оның

пайымдауынша, айырмашылықтың болу фактісі маңызды емес, ол айырмашылықтардың әлеуметтік-мәдени бағалауы және түсіндірілуі, сонымен бірге осы айырмашылықтар негізінде билік жүйесін құру маңызды. Әлеуметтік жүйе, оның құрылымы мен функциялары туралы теорияны дамыта отырып, Т. Парсонс мен Р. Бейлс қоғамда гендерлік стереотиптердің болуын дәлелдейтін жыныстық рөлдердің дифференциациялануының позитивті функциясы туралы идеяны ұсынды. Олардың пікірінше, отбасы төрт айнымалылар тұрғысында қарастырылуы мүмкін: бейімделу, мақсатты тұжырымдау, интеграция, үлгіні сақтау. Бұл функцияларды отбасы тұтас құрылым ретінде орындайды, дегенмен отбасындағы рөлдердің қайта бөлінуіне мүмкіндік беріледі, бірақ ондай жағдай дисфункция ретінде қарастырылады [7, с.36-38].

К. Маркс пен Ф. Энгельс үшін билік пен мәртебеге байланысты гендерлік айырмашылықтар тек басқа айырмашылықты, ең алдымен, таптық айырмашылықты білдіреді. Ф. Энгельс «Отбасы, жеке меншік және мемлекеттің пайда болуы» атты еңбегінде жеке меншік тікелей мұрагерлерге қажеттілік ретінде моногамияны тудырды [8] деп жазды. Марксизмнің жетістігі – әйелдердің өндірісте және үйде екіжақты жұмысбасты болуына көңіл бөлуі және әйелдерді әлеуметтік және экономикалық теңсіздіктен азат ету туралы тезисті тұжырымдады. Марксизмнің Ресейдегі ең көрнекі өкілі А. Коллонтай болды. Ол балалар бақшасын ұйымдастыруды, балалар бақшасында арнайы тәрбиеші, бөлме тазалаушы, аспаздың және т.б. жұмыс орындарын ұйымдастыруды ұсынған болатын. Оның ойынша, бұл шаралар әйелдердің үй жұмысынан босауына және тең құқықты еңбек үдерісіне араласуына мүмкіндік береді.

Әлеуметтену үдерісінің мәнін айқындауға үлкен ықпал еткен З. Фрейдтің жыныстық даму психоанализі теориясы гендер теориясының дамуында ерекше рөл атқарды. Сонымен бірге, сол теория ауқымындағы әлеуметтену үдерісінде ерлер артықшылығының алдын ала берілуі туралы тұжырым айтарлықтай қарсылықтар мен келіспеушіліктерді (ең алдымен, феминисткалар тарапынан) тудырды. Психоанализдің тағы бір бағыты ерлер мен әйелдердің тәртібінің сипатына әлеумет пен әлеуметтік қатынастардың ықпал етуіне ерекше назар аударған Э. Берннің атымен байланысты [2].

Жалған гендерлік тәсілдеменің де танымалдығы сақталуда. Әдетте жалған гендерлік зерттеулер деп бұл ұғым жыныс сөзінің синонимі немесе әлеуметтік-жыныстық рөлдің синонимі ретінде қолданылатын зерттеулерді айтады. Бұндай жағдай зерттеушілер саналы немесе санасыз түрде биодетерминистік айқындаманы ұстанғанда, яғни адамның биологиясы ерлер мен әйелдердің әлеуметтік рөлдерін, психологиялық сипаттамаларын, шұғылданатын саласын және басқаларды толығымен нақты айқындайды, ал гендер сөзі тым заманауи деп есептейтін кезде қалыптасады.

Қазіргі кезде гендерлік проблематикаға отандық педагогикада да, шетелдік педагогикада да ерекше көңіл бөлінуде. Бүгінгі таңда әлеуметтік және гуманитарлық ғылымдарда қабылданған негізгі гендерлік теориялар қатарында гендерді стратификациялық категория ретінде қарастыратын және гендерді мәдени символ (мәдени метафора) ретінде түсіндіретін гендерді әлеуметтік қалыптастыру теориясын атап өтуге болады [3, с.9-19].

«Гендерді әлеуметтік қалыптастыру» теориясы ерлер мен әйелдер арасындағы иерархия биологиялық тұрғыда негізделген деген тұжырымға қарсы қалыптасқан. Ол екі постулатқа негізделген: 1) гендер әлеуметтену, еңбек бөлінісі, гендерлік рөлдер жүйесі, отбасы, бұқаралық ақпараттар жүйесі арқылы қалыптасады (құрылады); 2) гендерді жеке адамдардың өздері де, өз саналары деңгейінде (яғни, гендерлік сәйкестендіру) қоғам алдын ала айқындаған нормалар мен рөлдерді қабылдау және оларға икемделу (киім киюде, сырт келбетінде, өзін ұстауда және т.б.) арқылы қалыптастырады [3, с.47]. Бұл теория гендерлік сәйкестік, гендерлік идеология, гендерлік дифференциация және гендерлік рөлдер ұғымдарын жиі қолданады. Гендерлік сәйкестік адам өз мәдениеті шеңберінде қалыптасқан ер-азаматтық-еркектік пен нәзіктік-әйелдіктің анықтамасын қабылдайды дегенді білдіреді. Гендерлік идеология – гендерлік айырмашылық пен гендерлік стратификацияны әлеуметтік тұрғыда, соның ішінде «табиғи» айырмашылықтар немесе табиғилықтан тыс-жоғары сенімдер негізінде ақтайтын идеялар жүйесі. Гендерлік дифференциацияны ерлер мен әйелдер арасындағы биологиялық айырмашылық әлеуметтік мәнге ие болатын және әлеуметтік классификацияның құралы ретінде пайдаланылатын үдеріс деп анықтайды. Гендерлік рөл белгілі бір әлеуметтік ұйғарымды орындау ретінде, яғни сөйлеу мәнері, мінез-құлық, қимыл-қозғалыс, киім және басқа түрдегі жынысқа сәйкес тәртіпті ұстану ретінде түсініледі.

Гендер стратификациялық категория ретінде басқа стратификациялық категориялардың (тап, нәсіл, ұлт, жас мөлшері) жиынтығы ретінде қарастырылады. Гендерлік стратификация – әлеуметтік стратификацияның негізін гендер құрайтын үдеріс. Гендерді стратификациялық категорияның негізі ретінде қарастыратын теория әлеуметтік теңсіздік пен әлеуметтік стратификацияның (М. Вебер және П.А. Сорокин) классикалық теорияларынан бастау алады. Таптық фактор әйелдер мен ерлердің тәртібіне

ықпал ететін әлеуметтік айырмашылықтарды анықтайтын жалғыз фактор ретінде қарастырылмайды. Басқа факторлардың қатарына этникалық және мәдени қатыстылық кіреді. Билік негізгі категория болып табылады. Дәл осы билік категориясы арқылы гендерлік рөлдер айқындалынады. Сондықтан, гендерді стратификациялық категорияның басым болуы ретінде зерттеу - мәртебеге, рөлдерге, ерлер мен әйелдер өміріндегі басқа да аспектілерге байланысты айырмашылықты жай ғана сипаттау емес, ол – қоғамда гендерлік қатынастар арқылы орын алған билік пен басым болуды талдау [7, с.49].

Феминистер жыныс мәселесін қарастыруда биологиялық және әлеуметтік аспектілерден басқа, үшінші – символдық немесе мәдени аспектіні айқындады. Гендерді мәдени символ ретінде қабылдау адамның жынысын тек әлеуметтік тұрғыда ғана емес, сонымен қатар мәдени-символдық түрде түсіндіруге болады деген тұжырыммен байланысты. Басқаша айтсақ, биологиялық жыныстық дифференциация ер және әйел бастамасының символикасы арқылы мәдениетте көрініс тапқан. Бұл жынысқа қатысты емес көптеген ұғымдар мен құбылыстардың (табиғат, мәдениет, табиғат күштері, түстер, құдіретті әлем немесе о дүние, жақсылық, жамандық және т.б.) ер немесе әйел бастамасымен байланысты болуынан байқалады. Осыған орай «әйел» мен «ердің» символдық мәні туындайды. [3, с.9-19].

«Әйел» мен «ердің» мәдени-символдық мәнін белгілеу үшін зерттеушілер көбінесе «фемининдік» және «маскулиндік» терминдерін қолданады. Маскулиндік (лат. masculinus –еркек) – «нағыз ер адамға» сай тұлғалық және тәртіптік белгілердің жиынтығы: ержүректік, өзіне сенімді болу, өктемдік және т.б. [1]. «Маскулиндік» ұғымы әлеуметтің ұйымдастырылуының иерархиялы (ерлердің үстемдік ету жағдайын) ұстанымын білдіреді. Фемининдік (лат. femina – әйел) – «нағыз әйел» затына сай тұлғалық және тәртіптік белгілердің жиынтығы: мейрімділік, қайырымдылық, нәзіктік, әлсіздік, қорғансыздық [1].

Маскулиндік (еркектік қабілет) пен фемининдікті (әйелдік қабілет) гендерлік зерттеу Ресейде де дамыған, мысалы, фемининдік және маскулиндік құрылымға кіретін тұлғалық сапаларды айқындау (Е.Н. Каменская) [5]. Құрылым күрделі гендерлік жүйе алдын ала қатаң түрде берілген емес. Ондағы гендерлік тәртіп иерархиялы түрде ұйымдастырылған өмір түрінде көрініс табады, ал гендерлік қатынастар жыныстардың теңсіздігіне негізделінген. Кәсіби қатынастар еңбектің гендерлік құрылымын ұйғарады – бұл дегеніміз қоғамда қалыптасқан ерлер мен әйелдер мамандықтарының гендерлік стереотиптері, ерлер мен әйелдер арасында орын алған еңбекақы төлеудегі теңсіздік. Қазіргі қоғамда жария және ресми емес салаларда еңбектің қалай бөлінуіне байланысты гендерлік келісім-шарттар анықталынады. Гендерлік келісім-шарт үй шаруашылығын ұйымдастыруды, отбасы және одан тыс жерде балалар мен қарттарды күтуді кім және қандай ресурстар есебінен жүзеге асыратынын анықтайды.

Р.Жалимбетова Кеңестік гендерлік тәртіпті «этакратиялық» (мемлекеттің билігі) деп анықтай отырып, социалистік мемлекет заң шығару, әлеуметтік саясат жүйесі және партиялық идеология арқылы гендерлік мәжбүрлеудің негізгі агенті болды деп тұжырымдайды. Этакратиялық гендерлік тәртіпке гендерлік келісім-шарттың үстемдігі тән – жұмыс істеуші ана. Кеңестік гендерлік келісім-шарттың ережелерін мемлекет анықтады. Ол кеңестік азаматшадан қоғамдық-пайдалы еңбек пен қоғамдық жұмысқа қатысуды, бала тууды, балаларды тәрбиелеуді және қарт адамдарға қамқорлық жасауды талап етті [4]. Нарықтық қайта құрулар кезінде жаңа келісім-шарттар қалыптасады. Олар мыналар: жұмыс істейтін ананың, мансапқа бағдарланған әйелдің, үй шаруасындағы әйелдің келісім-шарттары, демеуші келісім-шарт.

Сонымен гендерлік қатынастар феноменін әртүрлі түсіндіретін бірнеше ғылыми тәсілдеме бар. Жыныс пен гендер мәселелерін түсіндіруде әрбір тәсілдеменің оң, жағымды жақтарымен қатар, бірқатар кемшіліктері де кездеседі. Жоғарыда қарастырылып өткен ғылыми тәсілдемелердің барлығы да гендерлік қатынастардың сипаты туралы толық жауап бере алмайды (тіпті ұмтылмайды). Алайда жиынтық білім, ғылыми тұжырымдамалар мен тәсілдемелерді дұрыс қолдану әлеуметтік жүйе ішінде және нақты қауымдастықтың гендерлік жүйесі ауқымында жүзеге асып отырған күрделі үдерістерді түсінуге мүмкіндік береді. Ежелгі дәуірден бастап адамдар қауымдастығының барлығында отбасы қоғам мен мемлекеттің маңызды және негізгі буыны ретінде жоғары құндылықтардың бірі болып табылатын. Отбасы өз бойында қоғамдық ұяшық (яғни бірге өмір сүретін және бірге үй шаруашылығын атқаратын, эмоциональды байланыспен, өзара бір біріне деген міндеттермен бірлескен шағын әлеуметтік топ) мен әлеуметтік институттың қасиеттерін біріктірген күрделі әмбебап ұйым. Ол адамдар арасындағы өзара қарым-қатынастың тұрақты формасы ретіндегі тұрғындардың табиғи және рухани ұдайы өндірілуі жүзеге асатын, отбасының барлық мүшелерінің өмір сүруі қамтамасыз етілетін және отбасы мен қоғамның, мемлекеттің өзара бірлескен тәжірибесі мен мәдениетін тасымалдау және беру арқылы отбасы ұрпақтарының сабақтастығы қалыптасатын әлеуметтік ұйым болып табылады.

Қазіргі заманғы барлық әлеуметтік мәселелер отбасына, оның жағдайына және қиыншылықтарды

жеңе білуіне, өзінің көптеген функцияларын орындауға қабілетті болуына әсер етеді. Қазіргі Қазақстанда отбасының өміртіршілігіне байланысты мәселелер дүниежүзілік үрдістермен де, тұрғындардың барлық топтарын күйзеліске ұшыратқан, яғни отбасына да ықпалын тигізген, әлеуметтік-экономикалық дағдарыстардың орын алуымен де айқындалынады. Қиыншылықтардың үдей түсуі мен деструктивті үрдістердің орын алуы, отбасының қорғаныш және өзін өзі қалпына келтіру мүмкіндіктерінен асып түсу қауіпін тудыруда. Оған мемлекет пен қоғамның көмегі қажет, өйткені отбасылық өмір салтына төнген қауіп, оның қанағаттанарлықтай әрекет етпеуі және күйзеліске ұшырауы мемлекет пен қоғамға төнген қауіп болып табылады.

Әртүрлі деңгейде өзін өзі қамтамсыз ететін отбасылардың әлеуметтік тапсырысын орындау үшін тәлімгер, дәнекер, жетекші, диагност, кеңесші, психотерапевт және т.б. функцияларды жүзеге асыратын әлеуметтік жұмыс саласының мамандарын дайындау қажет. Әлеуметтік жұмыс пен оның гендерлік бөлігі өзара тығыз байланысты. Бір жағынан, әлеуметтік жұмыс клиенттерінің басым бөлігі әйелдер (үлкен жастағы, көпбалалы, жұмыссыз, мүгедек балалардың аналары, отбасында зорлық-зомбылық көрген және т.д.). Екінші жағынан, әлеуметтік жұмысшылардың көпшілігі де әйелдер. Біздің пікірімізше, әртүрлі түрдегі кемсітушілікке байланысты әлеуметтік қызмет көрсетудің, әлеуметтік әділеттілік пен әлеуметтік дамудың келешегі әлеуметтік жұмыс мамандары клиенттермен тікелей қарым-қатынас барысында гендерлік теңсіздікті индивидуальды және институционалды деңгейде немесе ұйымдық, әлеуметтік және саяси қатынастарда құрылымдық деңгейде тануына тәуелді. Өйткені, әйелдер мен ерлер белгілі бір мәселелерді әлеуметтік стратификация жүйесінің гендерлік ерекшелігіне, сонымен қатар, әрбір нақты қоғамда қалыптасқан гендерлік рөлдердің, идеалдардың, стереотиптер мен әлеуметтік күтулердің ерекшеліктеріне сәйкес әртүрлі қабылдайды.

Әлеуметтік жұмыстағы гендерлік тәсілдеме осындай айырмашылықтар мен мүдделерді көре білуге және қоғамда орын алған құбылыстардың, әлеуметтік-экономикалық салада қабылданатын шешімдердің ерлер мен әйелдерге әртүрлі әсер ететінін және олардың бойында әртүрлі реакциялар тудыратынын, сонымен қатар олар үшін ол құбылыстардың салдарлары да әрдайым бірдей бола бермейтінін жете түсінуге мүмкіндік береді. Әлеуметтік қызметкерлерді гендерлік ағарту қажеттілігі күмән тудырмайды, өйткені клиенттердің өмірлік қиын жағдайларын қарастыру барысында мамандардың да стереотиптердің ықпалында болуы және ерлер мен әйелдердің «табиғи» жаратылысына сай шешім қабылдау қауіпі сақталуы мүмкін. Гендерлік саясаттың, гендерлік мәдениет пен дәстүрдің болмауы әлеуметтік саланың заңнамалық негізінде де, әлеуметтік қызметтердің іс-әрекетінде де көрініс табады. Көп жағдайда әлеуметтік қызмет саласының мамандары гендерлік теңдік қағидаларымен таныс емес, гендерлік сезімталдығы төмен және гендерлік тәсілдемені қолдануға дайын емес болады. Іс жүзінде барлық әлеуметтік қызметтер отбасы мәселелері, балаларға байланысты проблемалар мен дау-жанжалдар әйелдерге қатысты сала деген ұстанымды басшылыққа алады және тек соларға бағдарланады. Ерлерге арналған дағдарыс орталықтары, ерлерге психологиялық көмек көрсету орталықтары сирек кездесетін құбылыс. Күнделікті өмір зорлық-зомбылыққа душар болған балалар мен жасөспірімдерге көмек көрсету үшін арнайы мекемелер құру қажеттігін көрсетеді. Біздің ойымызша, әлеуметтік қызметкерлер тарихи қалыптасқан гендерлік теңсіздік мәселесімен және осы теңсіздіктің қоғамдағы салдарларымен айналысуды жалғастыруы қажет және жалғастыра алады. Осыған орай, тұрғындарға әлеуметтік қызмет көрсету саласындағы белсенді жұмыс барысында әлеуметтік қызметкерлерді гендерлік ағартуға көңіл бөлу өте қажет. Мамандар қаншалықты ерлер мен әйелдер психологиясын, мәдени, таптық, мәртебелік құрамдас бөлімдерін, сонымен бірге билік қатынастарын ажырата алады, Қазақстандық қоғамда қалыптасқан және өзгеруі тиіс өмірдегі гендерлік тұрғыдағы қиындықтар мен мәселелерді тиімді шешуге болады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Бендас Т.В. Гендерная психология. СПб., 2005.
2. Берн Ш. Гендерная психология: Законы мужского и женского поведения. СПб., 2007.
3. Воронина О.А. Социокультурные детерминанты развития гендерных теорий в России и на Западе // Общественные науки и современность. 2000. №4.
4. Жалимбетова Р. Гендерные исследования: история и современность. //Реализация прав женщин в Казахстане. Союз женщин интеллектуального труда. – Алматы, 2001. – С. 44-51
5. Каменская Е.Н. Гендерный подход в педагогике. Ростов н/Д. , 2006.
6. Кон И.С. Обсуждение темы «Проблемы и перспективы развития гендерных исследований в бывшем СССР»// Гендерные исследования. 2000. №5.
7. Петрова Р.Г. Гендерология и феминология: Учебное пособие. 3-е изд. М., 2007.
8. Энгельс Ф. Происхождение семьи, частной собственности и государства//Маркс К., Энгельс Ф. Соч. Т. 21. М., 1987.
9. Scott Y. Gender: a Useful Category of Historical Analysis//merican Historical Review. 1986.

Раев Д.С. – филос.ғ.д., профессор;
Тоқмұрзаева А.Ж. – (6D020200) халықаралық
қатынастар мамандығы докторанты.
Қазақстан, Алматы
e-mail: Raev_53@mail.ru, aqbota_zh@mail.ru

ҚҰПИЯ ДИПЛОМАТИЯ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАҒЫ САЯСИ КОНТИНУУМ ҚҰБЫЛЫС РЕТІНДЕ

Түйін: Мақала көзделген конференция жұмысының негізгі тақырыптық жүйесінің №11 «Заманауи саяси үдерістегі өзгерістер және әлемдік саяси жүйедегі жаһандық ілгерілеу» деп аталатын бағытқа сәйкес жазылып отыр. Сонымен бірге, мақала «Жаңа гуманитарлық білім. Қазақ тіліндегі 100 жаңа оқулық» бағдарламасы аясында ағылшын тілінен мемлекеттік тілге аударылған Роберт Трагердің «Дипломатия: коммуникация және халықаралық тәртіп негіздері» атты кітабынан түйіндеген ойлар негізінде құрастырылды. Мақалада XX ғасырдағы халықаралық қатынастар кеңістігінде ерекше орын алған құпия дипломатияның мақсаты, формалары мен механизмдері қарастырылады. Ондағы мемлекеттердің «ниет», «ықпал жасау», «сигналдық жүйе», «сенім», «саяси гипотеза» феномендерінің саяси теориялық және эмпирикалық мәселелері қарастырылады.

Тірек сөздер: құпия дипломатия, мемлекет ниеті, халықаралық тәртіп, ықпал жасау, сигналдық жүйе, саяси гипотеза, саяси сенім, саяси интуиция, саяси бедел және т.б.

Raev D.S. – d.phil.sc., professor;
Tokmurzaeva A. Zh. – PhD student,
6D020200 – International relations
Kazakhstan, Алматы
e-mail: Raev_53@mail.ru, aqbota_zh@mail.ru

PRIVATE DIPLOMACY AS THE POLITICAL CONTINUUM PHENOMENON IN INTERNATIONAL RELATIONS

Abstract: This article is written in accordance with the conference thematic system № 11 entitled “Modern changes in the political process and global progress in the global political system”. In addition, the article is based on the idea, thoughts, approval and statements that obtained after reading the book “Diplomacy: Communication and Origins of international order” by Robert F. Trager, which translated into Kazakh language in the framework of the program “New humanitarian education. 100 new textbooks in the Kazakh language”. The article deals with the goals, forms and mechanisms of secret diplomacy, which occupied a crucial place in the international space of the 20th century. Also authors pays attention to the political - theoretical and empirical problems of phenomenon such as “intentions”, “influence”, “signal system”, “trust” and “political hypothesis” of the XX century states.

Key words: secret diplomacy, intentions of states, international order, influence, signal systems, political hypothesis, political trust, political hypothesis intuition, political authority and etc.

Елбасының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» концепциясы шеңберінде атқарылып жатқан іс-шаралардың бірі әрі бірегейі – «Жаңа гуманитарлық білім. Қазақ тіліндегі 100 жаңа оқулық» бағдарламасы. Себебі, кез-келген қоғамның стратегиялық мықты әлеуеті үшін білім басты шешуші фактор болғаны да, болатыны да анық. Осы ретте Ел Президенті жаһандық деңгейде бәсекеге қабілетті ел болуда гуманитарлық білімнің алатын орны зор екенін атады. Ол үшін сапалы оқулықтар мен ғылыми әдебиеттердегі маңызды ақпаратты шет тілдеріндегі түпнұсқадан алу қажеттігі жайлы бастама көтеріп, ғылыми қауымдастыққа бағыт сілтеді. Енді осы игі бастамаға бүкіл ел болып атсалысып, қолдау білдіруіміз қажет дегенді де атап өтті.

Үстіміздегі жылдың сәуір айының 12 жұлдызындаға басқосуда аударма ісінің алғашқы нәтижелерімен танысқан Ел Президенті: «Жастарымыз жоғары ғылыми стандарттарға сәйкес білім алуы тиіс. Сондықтан біз 800 кітаптан тұратын үздік оқулықтардың ауқымды тізімін әзірледік. Ұлттық аударма бюросы құрылып, жұмысына кірісті. Біз бүгін алғашқы 18 кітаптың таныстырылымына жиналып отырмыз» [1], -деп мәлімдеген болатын.

Басқосуға қатысып сөз алған зиялы қауым жобаның маңызына тоқталып, әлемдік білім кеңістігіне танымал бұл оқулықтардың тұңғыш қазақ тіліне аударылуы баға жетпес рухани қазына болатынын тілге тиек етті. Мәселен, «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық ұйымының директоры Рауан Кенжеханұлы: «...Бұл бастама тілдің қауқары мен қоғамның әлеуетін де биікке көтеретін тегеурінді тегікке айналды» [2], -деп атап көрсетті. Шындығында да бұл білім алушы жас мамандардың кәсіби қазақ тілін әлемдік өркениет деңгейіне көтеретін айтулы іс болатыны анық.

Бүгінде осы бастаманың екінші легіндегі 30 кітап аударылып, елбасының әлемдік білім беру

саласындағы таңдаулы шығармаларды аудару арқылы жастарға білім алуға мүмкіндік туғызу жөніндегі сындарлы саясаты қарқынды деңгейде жүзеге асырылуда.

Осы орайда екінші лекте дипломатия саласында ағылшын тілінен аударылған кітап – Роберт Трагердің «Дипломатия: коммуникация және халықаралық тәртіп негіздері» деп аталатын еңбек. Бұл кітапта халықаралық қатынасқа түсуші тараптардың бір-бірімен дипломатиялық байланыс орнатудың амал-тәсілдеріне ерекше назар аударылып, дипломатиялық қатынастың халықаралық тәртіпті қалыптастыру мен мемлекеттердің соғыс ашуға қатысты шешім қабылдауындағы рөлі айрықша қарастырылады. Автор жабық есік жағдайындағы әңгімелесудің тұрақты халықаралық тәртіп орнату мен сұрапыл соғыстардың басталуына түрткі болатынын түсіндіріп, ойын теориясының мән-мағынасын мысалдар мен деректермен ашып көрсетеді.

Автордың мақсаты – мемлекет басшылары мен дипломаттардың көп жылдық тәжірибесінен алынған алгоритмдерге талдау болғаны анық. Сонымен бірге, дипломатиялық қатынастар барысында тәуекел феноменінің орны мен рөлі талдау нысанына алынады. Кітаптың басты тезисі: мемлекеттердің өз ниетін басқадан жасыру, соған қарамастан қарсылас мемлекеттер өздеріне қажетті тұжырымдар жасай алу қабілеттерін жоғалтпауға тырысу. Кітаптың осы бір мақсаттық ұстанымының өзі оқырманды ерекше саяси рефлексияға жетелейді. Біздің кәсіби санамызға ерекше қонағыны «саяси тәуекел» концепциясының ғылыми-біліми диакурстық тұрғыдан қарастырылуы десек болады. «Саяси тәуекел» ұғымы ғылыми категория мәртебесіне көтеріліп, оның халықаралық қатынас саласында маңызды имманенттік тұғыртас дәрежеде қарастырылуы. Олай болса, автормен келісе отырып, біз халықаралық қатынас жүйесіндегі тәуекел құбылысын оның теориясындағы априори білімнің континуум лабиринті деп айтар едік. Демек тәуекел халықаралық қатынас үдерісінің өмір сүруінің субстанциялы форма деп айтуға негіз бар. Бұл тұста адамның интеллектуалды пайымына күш түсетінін анық байқауға болады. Тәуекел бар жерде ойлар мен идеялар әлемі күмәндану және үміттену лабиринті патшалығына тәуелді болатынын мойындай түсеміз.

Кітаптың басты зерттеу нысаны – жалпы халықаралық қатынас жүйесіндегі «құпия дипломатия» концептісінің барлық болмысын ашып көрсетуге бағытталған деп айтуға болады. Осы тұста автор құпия дипломатияның механизмдерін қарастыра отырып, дипломатияның аталмыш формасының өзіндік ерекшеліктерін анықтау, олардың өзіндік бет-бейнесін жасау және оларды баяндауда табанды еңбек еткен. Ол үшін туындыгер дипломатиялық байланыс каналдарын, коммуникацияның іске асуына мүмкіндік беретін факторларды анықтауға тырысқан. Соның ішінде әр елдің қатынасындағы «мүдделер» ұғымының орны мен рөліне көңіл бөледі. Шындығында сонау ежелгі дәуірден бері «мүдде» категориясы еларалық қатынаста басты әрі принципті түрде шешуші болғаны рас. «Мүдде» ұғымының феномендік дәрежеде болғаны әрі болатыны соншалық ол түптеп келгенде ел намысымен, халықтың рухымен теңестірілетіні кешегі де, бүгінгі де саясаттан белгілі. Сол себепті халықаралық дипломатиялық қатынастағы мүдде мәселесі мемлекеттің табиғатына бітетін априори жүйе, мемлекетпен бірге қалыптасатын және оның өмір заңы болатын кесімді императив құбылыс. Сондықтан ол біздің пікірімізше, қоғамдық, елдік, мемлекеттік ерік-бостандық патшалығына тәуелді болатын саяси феномен. Осы тұрғыда бұл кітап сол ұғымда әсте айтыла да, жазыла да бермейтін қырларынан көрсетуге қадам жасаған. Бұл бүгінгі жас мамандарға кәсіби шыңдалу үдерісінде маңызды мағлұматтар болатыны анық. Олардың ойлау, талдау жасау, қорытындылау, жобалау, гипотеза түзу әлеуетін дамытады. Жас маманның кәсіби стратегмалық иммунитетін көтере түседі.

Бұл кітаптың тағы бір ұтымды тұстарының бір – өзара қатынасқа түсуші мемлекеттер мен альянстардың «бейіл-ниеті» категориясына жүйелі түрде көңіл бөлінуі. Егер халықаралық қатынас тарихына үңілетін болсақ, мыңдаған жылдар бойы дипломаттар мен көшбасшылар өздерінің әңгімелесуінен бір-бірінің ниеті жайлы қорытынды шығарып отырғанын аңғарамыз. Қарсы тараптың айтылғаны әдетте талқыға салынып, көңілге тоқылып, електен өтіп, жауап қайтару жолдары қарастырылады. Берілетін жауап, қарсы әрекет қарсыластар мен одақтастардан келіп түскен хабарламалардың мазмұны, түрі мен жалпы контекстіне байланысты болады. Мысалы, б.з.д. XIV ғасырдағы Мысыр перғауындары мен басқа «Ұлы патшалар» арасындағы дипломатиялық хат алмасу туралы деректерді Амарна хаттарынан алуға болады. Ежелгі Грекияның қаһармандық дәуірінде Одиссейді дипломатиялық шеберлігі мен шешендігі «ұйытқыған қардай ұшқыр» деп мадақтаған. Содан бері мемлекеттердің дипломатиялық байланыстары күннен-күнге артып, бүгінге дейін жалғасын табуда. Мұнда әр мемлекет көшбасшысының айта бермейтін, тіпті ешқашан айтылмайтын өзіндік ішкі сыр әлемі жасырынып тұратыны анық. Біздің ойымызша, «бейіл-ниет» категориясы дипломатиялық саясаттың таза антропоцентристік табиғатынан хабар береді. Бұл – «адамзат империясының» өзіндік ішкі имманенті сыры. Мұнда «ерік анархиясы» үстемдік етуі әбден мүмкін. Бірақ әр кезде адамзат баласы ерік ізгілігіне сүйенетінін де жасыра алмайды. Осы ретте

мемлекет көшбасшысының индивидуал сезімдерге негізделген интуитивті білім кеңістігінде жүретіні анық. Сонымен бірге, онда бір державаның басқа державаға деген психологиялық ықпал ету мақсатында тұрады. Демек, автор осы «ниет» категориясын мысалдар арқылы талдау жасай отырып, оқырман назарын оның күрделі әлеміне еруге жол ашады. Осы арқылы жас маманның интуициясын жетілдіруге бағыт сілтей отырып, оның кәсіби функционалдық сауатын ашуға тырысады. Кітапты аударып отырып, байқағанымыз – тіпті автор еларалық қатынастағы келіссөздер мен хат алмасу, бірі-біріне жіберілетін мәлімдемелер мәтіні арқылы әр актордың көңіл-күйін анықтауға және мәтін психологиясын анықтау арқылы державалардың ниетін, саяси тактикасы мен стратегиясын білу амалдарын көрсетуге қадам жасалынады. Мысалы Р.Трагер: «Берілетін жауап, қарсы әрекет қарсыластар мен одақтастардан келіп түскен хабарламалардың мазмұны, түрі мен жалпы контекстіне байланысты болады» [3, 125 б.], -деп жазады. Міне бұл – нағыз интуитивті білімнің әлеуеті көрінетін әрі күмән анархиясы мен сенім өнерінің бәсекеге түсетін тұсы.

Кітап құндылығының тағы бір тұсы – ол халықаралық тәртіп орнатуда, сыртқы саяси бағытты айқындауда мемлекеттердің бір-біріне «ықпал жасау» концепциясына көңіл аударуы. Кітапта сөз етіп отырған жағдайлар елдердің бір-біріне ашық та, жасырын «ниеттерін» білдіру арқылы ықпал жасау саясатынан хабар береді. Бұл бізге акторлардың ықпал ету аймақтарын қалай анықтайтынын, дау-жанжалды қалай реттейтінін, қауіптердің ең қатерлісін, ал одақтастың ең сенімдісін қалай анықтайтынын түсінуге көмектеседі. Бұдан түйіндейтін ойдың бірі әрі бірегейі, біздің пікірімізше, жалпы бұрыннан келе жатқан ұлы державалардың мүддесінен өрбитін интервертивтік ниеттерінің экстрорвертивтік тенденциясын көрсету. Осы арқылы бір-біріне ықпал жасау ұстанымының константтық сипатын және оның психологиялық эскалация болатынын бекіте түседі. Біздің пікірімізше, бұл жерде интеллектуальды пайымдаудың негізінде қалыптасатын саяси-дипломатиялық «менталь-мәндердің», «менталь-ұстанымдардың» «мәнмәтіндердің» рөлі жоғары болмақ. Сонымен бірге, саяси ықпал қарсы тараптың априори терістеуіне де ұшырауы мүмкін. Осыдан қай державаның болсын ықпал ету аумағын кеңейтуге деген «күштарлық» саясаттың астарынан хабар беруді көздеуі автордың басты ой желісін құраған сияқты. Осы ретте туындыгер бұл үдерістің іске асырылу механизм жүйесін де назардан тыс қалдырмаған. Бұл үдерісті Р.Трагер: «Дипломатия әдетте саяси одақ құру, ядролық текетіреске бару тәрізді амал-тәсілдерді қамтитын сигнал берудің бірнеше түріне жүгінеді: өзге мемлекетке қойылатын талаптар ауқымын анықтау, екіжақты қарым-қатынасты ұзу қауіпін төндіру, жақтасына қолдау көрсету, абырой-беделін алға салу немесе басқа да дипломатиялық амал-тәсілдер арқылы қарсы тарапқа өз ниетін жеткізу» [3, 105 б.], -деген тұжырымы арқылы көрсетеді. Автор құпия дипломатияның механизмдерін сараптап, мемлекеттердің мүдделері мен ниет-пиғылдарын гипотезалық болжамдармен береді. Одақтас пен қарсылас келіссөзінің, түрлі сигналдардың мәнін түсіндіруге қадам жасайды.

Еңбекте Британ империясының құпия жазбалары жайлы дипломатиялық ақпараттың бай тарихы мен сараптамасы негізінде 19-20-ғасырлардағы ірі державалардың өзара қатынасы жөнінде мұрағаттан алынған мәліметтерге талдау жасалып, дипломатияның жалпы теориясы мен оның мән-маңызы ашып көрсетілген. Сонымен қатар, Наполеон соғыстарынан кейін Еуропада қалыптасқан халықаралық қатынастардың Вена жүйесі, дүниежүзілік соғыстар қарсаңында төнген қауіпті сезіну, қырғи-қабақ соғыстың бәсеңдеу кезеңі, сондай-ақ бүгінгі әлемдік тәртіптің институционалдық құрылымы – осылардың барлығы мемлекет мүддесін ұстанған жеке тұлғалардың мәлімдемелерінің ықпалымен қалыптасқан пайымдардың нәтижесі екені дәйектеледі. Мысалы, Британия Германияның барлық талаптарына бойұсынып, көнуі Германияның аранын ашып жібергенін «Құпия жазбалар» атты мұрағат құжаттарынан алынған дәлелдермен келтіреді. Олардың бірі, мысалы Адольф Гитлердің 1939 жылдың 22 тамызында Жоғарғы бас қолбасшылық алдында сөйлеген сөзінде «Біздің дұшпандарымыздың көшбасшылары жігерсіз. Тұғырлы тұлғалары, айтулы шеберлері, ерен ерлері жоқ. Біздің қарсыластарымыз қайратсыз, тым жасық. Мен оларды Мюнхенде көрдім. Гитлердей емес, Британия мен Франция мақсатқа жетуге қауқарсыз, сол себепті қасқайып қарсы тұруға дәрменсіз» [3, 95 б.], -деген. Сол сияқты Ұлыбританиядағы елшінің хатында «Чемберленнің жүргізіп отырған саясатының негізгі бағытына қарап, олар [Британия] Германияның Шығыс Еуропадағы экспансиялық саясатымен келіседі деп болжауға болады» [3, 202 б.], - деп жазылған.

Жоғарыда айтылғандардың тұжырымдамасы ретінде автор төмендегі ойларды білдіреді. Олар: «Өмір әлеуметтік топтардың ынтымақтастығы мен бәсекесінен тұрады. Дегенмен адамдардың ниеті өзгеруі мүмкін. Серіктес қарсыласқа, бір кездегі қарсылас серіктеске айналуы әбден мүмкін. Сондықтан қарсылас пен серіктестің ниетін бағамдау – дамудың, ал кейде қыспақтан құтылудың негізгі шарты. Халықаралық саясатты іске асыратын мемлекет қайраткерлеріне үлкен сенім артылады. Өзге көшбасшының ниетін

дұрыс бағалау соғыстың алдын алады, ал жаңсақ бағалау қоғамның құлдырауына әкеліп соғады», - дегендерге саяды.

Кітапта дипломаттар мен көшбасшылар өз одақтастары мен қарсыластарының қарама-қайшы мүдделерін талдап, олардың жоспарлары туралы қалай ой қорытады деген сұрақ басты назарға алынады. Осы орайда кітаптың теориялық-эмпирикалық әдіснамасы мен әдістемесінің өзіндік амал-тәсілдері оқырманға ой салары сөзсіз. Автор элита өкілдері жүзеге асыратын жария дипломатияға емес, қоғам назарынан тыс құпия дипломатияға ерекше назар аударады. Кітапта мемлекеттердің бір-бірінің жоспарлары туралы қалай тұжырымдар жасайтыны сипатталған. Мемлекеттердің белгілі бір тұжырымға келуіне әсер ететін салыстырмалы әскери әлеует, ішкі саясат, қоғамның көңіл күйі, экономикалық мүмкіндіктер, басшылықтағы өзгеріс тәрізді факторлардың бар екенін, соның ішінде дипломатиялық ақпарат алмасудың ерекше рөл атқаратынын айқындайды. Дипломатиялық коммуникацияның төрт механизмі талданады. Төрт механизмнің әрқайсысын талдауға арналған шартты модельдер ұсынылып, олардың негізінде жасалған тұжырымдар статистикалық талдау мен нақты тарихи мысалдарды сараптау жолымен расталады.

Қарсылас елдің дипломатиялық әрекеттеріне қарап, белгілі бір тоқтамға келуі оңай емес. Десек те эмпирикалық талдау нәтижелеріне сүйенсек, тараптардың өзара хабар алмасу негізінде жиі қажетті тұжырымдар жасайтынына көз жеткіземіз. Осы ретте Испания королі мен Қасиетті Рим императоры V Карлдың сарайына Флоренциядан елші ретінде жіберілген тәжірибесіз дипломатқа Никколо Макиавелли былай деп жазған екен: «Мұндай тұжырымға келудің құпиясына бойлау – өте күрделі іс, сол себептен пайым мен болжамға сүйенуге мәжбүрсің. Бірақ барлық айла-амалдарды аңдау, мәселенің анық-қанығын білу – қиынның қиыны. Сондықтан өз пайымыңа сүйеніп, болжаудан басқа амалың жоқ». Осылайша әңгімелесу, келіссөздер жүргізу кезінде актор өзге тараптың ниеті мен мүддесі туралы ой тұжырымдар жасай алады. Міне бұл тұста саяси интуицияның маңызының қаншалықты екені аңғарылады. Бұл өзінің ішкі менін әр кезде жасырып тұратын өте күрделі құбылыс болатынын білдірмек. Интеллектуальды пайымдаудың, интуитивті білімнің қажеттілігі мен ұтымдылығы нағыз осы тұста көрініс табады. Априори білім күші осы жерде сыналмақ.

Дипломаттар мен мемлекет басшыларының талап қойғанда асқан сақтық танытуы да осындай дәйекті пайымға жетелейді. Бұл арада автор дипломатиялық қатынаста «сенім» категориясының маңыздылығын алға тартады. Әдетте оларды өздері төндірген қауіпке өзгелердің сенімсіздік білдіруі емес, сенген сәтте не болатыны алаңдатады. Бұл – одақтастық саясат пен ядролық текетірес, қарсыласты тізгіндеу мен мәжбүрлеу тәрізді дипломатиялық амалға тән құбылыс. Тараптар бір-біріне қоятын талабына ерекше мән береді, сол себепті қарсыласқа талап қою оңайға соқпасы анық. Осыған қарамастан, кейде көшбасшының қарсыласына талап қоюдан шегінбеуі бұл мәселенің қаншалықты маңызды екенін аңғартады. АҚШ президенті Джон Кеннедидің Кариб дағдарысы кезінде өзінің кеңесшілеріне: «Айтпаса да түсінікті емес пе, сіздер төрт күн ішінде зымырандарды шығартып тастаймыз деп айта алмайсыздар» [4, 20 б.], – деген екен. Міне, бұл мәселе халықаралық қатынас саласында кәсіби мамандарды дайындауда кәсіби шеберлікті шыңдауда шеберлік сабақ спеттес дүние болатыны анық.

Кітап нақты ғылыми жобалық орындалым десек, бұл жобаға арқау болған тұжырым: қарсы тарап сес көрсеткенде, зардап шегуден қауіптенген елдер түрлі пайымға келеді, алайда сол пайым негізінде дамиды халықаралық үрдіс бір-біріне ұқсас болады. Кітаптың төртінші тарауында осы тұжырым жан-жақты талданып, жабық есік жағдайындағы келіссөздер барысында қарсыласқа қауіп-қатер төндіру арқылы қандай ақпарат берілетіні көрсетілген. Кітаптың теориялық тараулары тиісті тарихи үрдісті анықтау әрі оны сигнал беру теориясымен ұштастырылып жазылған. Олай болса, аталмыш еңбектің маңыздылығының тағы тұсы – сигнал беру теориясының өзіндік ерекшеліктеріне атбасын тіреуі. Сигнал беру жүйесін ерекше математикалық формулалар логикасы арқылы таңбаланып, тәпсірленуі кітаптың қайталанбас құндылығы болмақ. Бұл оқырманды саясаттағы символдық және семантикалық эпистеманы түсінуге тәрбиелейді.

ӘДЕБИЕТ

1. ҚР-ның Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Жаңа гуманитарлық білім. Қазақ тіліндегі 100 жаңа оқулық» бағдарламасы аясындағы алғашқы 18 оқулықпен таныстыруға арналған мәжілісінде сөйлеген сөзі// Егемен Қазақстан 12 сәуір 2017.
2. «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық ұйымының директоры Рауан Кенжетханұлының 18 оқулықпен таныстыруға арналған мәжілісінде сөйлеген сөзі// Алматы Ақшамы №42 (5549 12.04.2018 (4 б.).
3. Трагер Р. Дипломатия: коммуникация және халықаралық тәртіп негіздері. –Астана «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2018. -375 б.
May and Zelikow (2002, p. 44).

Рахманова Г.Б.

доцент кафедры международных отношений КазУМОиМЯ
имени Абылай хана, кандидат исторических наук
e-mail: omine08@mail.ru

Култаев С.,

магистрант КазУМОиМЯ имени Абылай хана
специальность 6М020200 – «Международные отношения»
Алматы, Казахстан
e-mail: sulakultaev@gmail.com

ПРОЕКТ «ЭКОНОМИЧЕСКИЙ ПОЯС ШЕЛКОВОГО ПУТИ» - НОВАЯ МОДЕЛЬ РЕГИОНАЛЬНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА НА ОСНОВЕ ИННОВАЦИОННОЙ ИДЕИ

Аннотация: Концепция «Один пояс – один путь», выдвинутая Си Цзиньпином на фоне глобальных изменений – проект большой политической и экономической важности. Китай особо расширяет в рамках ОПОП круг торговых и инвестиционных партнеров в странах СНГ. На мировой арене может возникнуть новый всемирный евразийский геополитический проект, основой которого должны стать равенство, баланс интересов, взаимовыгодность и всеобщее развитие.

В свою очередь, государства – члены СНГ также заинтересованы в участии в проектах ЭПШП. Реализация инициативы важна для евразийских народов, так как большая региональная интеграция, сотрудничество и взаимозависимость должны снизить негативный потенциал глобальной конкуренции, которая ставит под угрозу мир и безопасность на всем евразийском пространстве. Новая интеграционная модель Китая, требует от него приложить последовательные и умелые усилия модератора в выстраивании взаимовыгодных отношений со всеми странами, расположенными вдоль маршрутов проекта.

Ключевые слова: Проект «Экономический пояс Шелкового пути», китайская инициатива, региональное сотрудничество, стратегическая задача Китая, взаимовыгодность, новая интеграционная модель, баланс интересов.

G.B. Rakhmanova

Candidate of Historical Sciences, docent at the Department of International Relations,
Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages
e-mail: omine08@mail.ru

Kultaev S.,

Master student of KazUIR & WL named for Ablai Khan
specialty 6M020200 - «International Relations»
Almaty, Kazakhstan
e-mail: sulakultaev@gmail.com

THE “SILK ROAD ECONOMIC BELT” PROJECT AS THE NEW MODEL FOR REGIONAL COOPERATION ON THE INNOVATION BASIS

Abstract: The concept of “One Belt - One Road”, proposed by Xi Jinping on the background of global changes, is a project of great political and economic importance. China is particularly expanding the range of trade and investment partners in the CIS countries within the framework of the Belt and Road Initiative. This could cause the emergence of a new global geopolitical project of Eurasia, which will be based on equality, balance of interests, mutual benefits and universal development.

On the other hand, the CIS member states are also interested in participating in the The Silk Road Economic Belt projects. The implementation of this initiative is important for the Eurasian peoples, as greater regional integration, cooperation and interdependence should reduce the negative potential of global competition, which threatens peace and security throughout the whole Eurasian space. The new integration model of China, requires it to make consistent and skillful “moderator” efforts in building mutually beneficial relations with all countries located along the project routes.

Keywords: The “Silk Road Economic Belt” project, Initiative of China, regional cooperation, strategic goal of China, mutual benefit, new integration model, balance of interests.

В настоящее время вызывает огромный резонанс и привлекает внимание, всеобъемлющая и амбициозная китайская инициатива Председателя КНР Си Цзиньпина, выдвинутая в Астане, по созданию «Экономического пояса Шелкового пути» на пространстве всей Евразии. Это связано с тем, что китайский проект направлен на создание новой модели регионального сотрудничества и перестройку сложившейся системы торгово-экономических отношений во всем евразийском континенте. В лекции Председателя КНР в Назарбаев-Университете говорится, «... мы должны с открытой душой и широким видением расширять региональное сотрудничество. В настоящее время быстро развивается слияние мировой

экономики, бурно расширяется региональное сотрудничество. В Евразии уже созданы многочисленные региональные организации сотрудничества. Государства-члены и государства-наблюдатели Евразийского экономического сообщества и Шанхайской организации сотрудничества охватывают Евразию, Южную и Западную Азию и мы через усиление сотрудничества между ЕЭС и ШОС можем получить огромное пространство для развития» [1].

Как видно из этого тезиса, Си Цзиньпин считает, что возникла необходимость «применять новые модели сотрудничества», «общими усилиями формировать «экономический пояс Великого Шелкового пути».

По мнению казахстанского политолога, востоковеда Л. К. Сыроежкина среди причин появления новой концепции регионального сотрудничества выделяются несколько факторов. Среди них следующие:

- во-первых, изменилась роль Китая в мире (как экономическая, так и политическая), он превратился во вторую экономику мира и «мировую мастерскую». При этом, Китаем особый акцент делается на контакты с сопредельными государствами, прежде всего Центральной Азией. Кроме того, по инициативе КНР для расширения транспортно-коммуникационных возможностей создан новый финансовый институт – АБИИ [2, с. 56];

- во-вторых, главная стратегическая задача Китая – превращение в глобальную державу. Решение этой задачи предполагает не только добрососедских отношений с окружающими Китай странами, но и создание в этих странах условий для продвижения китайских товаров, как на их рынки, так и транзитом на рынки России, Европы и другие регионы мира. А это означает, что Китай нуждается в развитии транспортной и логистической инфраструктуре государств-транзита, формировании устраивающего Китай таможенного и валютного режима, увеличении объемов торговли с этими государствами. Эксперты и аналитики государств, расположенных вдоль транспортного маршрута уже прогнозируют о впечатляющих объемах грузопотоков, которые пойдут с Востока на Запад по реализованным в проекте экономическим коридорам;

- в-третьих, Китай, реагируя на попытки ограничения его активности в Центральной Азии со стороны США, стремится через ШОС расширять свое экономическое и политическое влияние в регионе.

Совокупность этих и других факторов и предопределила выдвижение идеи создания собственных интеграционных зон с опорой на использование колоссальных финансовых ресурсов [2, с. 57-58].

Сегодня становится очевидным, что новая интеграционная модель Китая, требует от него приложить последовательные и умелые усилия модератора в выстраивании взаимовыгодных отношений со всеми странами, расположенными вдоль маршрутов проекта. Сюда можно отнести строгое соблюдение принципов справедливости и взаимной выгоды, которые заявлены в контексте идеи, а также совместно с Россией реализовать эту концепцию, строго считаясь с ее национальными интересами. Еще одной отличительной особенностью создания новой модели китайской интеграции в регионе является, политическая позиция Китая: при решении своих экономических задач не поддерживать, развязанную США информационную кампанию против евразийской интеграции под эгидой Москвы. Как известно, в мае 2015 г. Россия и Китай достигли договоренностей о сопряжении строительства ЭПШП и ЕАЭС, для устойчивого роста экономики, ускорения интеграции, безопасности и развития на Евразийском континенте. Бесспорно, что оба проекта, обладают достаточным потенциалом для сопряжения, реальные сферы взаимодействия между ЕАЭС и ЭПШП действительно существуют. Кроме того, в настоящее время китайско-российское всестороннее партнерство стратегического взаимодействия развивается на новом высоком уровне в истории двусторонних отношений, а договоренности о сопряжении строительства ЭПШП и ЕАЭС открывают новые возможности для их дальнейшего укрепления. Об этом более подробно освещается в следующем параграфе настоящей работы.

По мнению авторитетных аналитиков, «китайский проект ЭПШП воспринимается в различных государствах Центральной Азии как значительный ресурс, который можно использовать в интересах собственного развития. В этих условиях, с учетом углубляющегося российско-китайского сотрудничества и нарастающих разногласий и России, и Китая с Западом, складыванию нового Евразийского экономического пространства на основе сотрудничества России, Китая и Центральной Азии фактически нет альтернативы» [3, с. 9].

В настоящее время учитывая, особую заинтересованность мощного Китая в сотрудничестве в рамках ЭПШП, государства Центральной Азии достаточно эффективно используют его потенциал в интересах собственного развития. Так, сегодня КНР больше других стран выделяет на государства ЦА кредитов, финансирует инфраструктуру, быстрее прочих увеличивает импорт сюда товарной продукции. В общей сложности только в 2016 г. Китай предоставил в виде займов государствам ЦА более 30 млрд дол. В

основном эти средства пошли на реализацию сырьевых проектов в Казахстане и Туркмении, а также инфраструктурных проектов в Киргизии и Таджикистане. Пекин финансировал ЛЭП «Юг-Север» в Киргизии и аналогичную ЛЭП в Таджикистане, которые позволили этим странам создать единые национальные электросетевые системы, фрагментированные после распада СССР. Подобные проекты, безусловно, способствуют укреплению стабильности экономик центральноазиатских республик [4].

В целом, реализация проекта ЭППШ невозможно без принятия целого ряда инновационных решений в различных сферах. Это и выработка единых технологических стандартов, и инфраструктурное взаимодействие, и финансовая и таможенная интеграция. Кроме того, участие в проекте потребует разработки единого программного обеспечения, операционной системы, тесного взаимодействия в сфере информационной безопасности и т. д. [5].

Необходимо подчеркнуть, что Китай в отличие от западных международных финансовых институтов, содействует странам ЦА в решении стратегических задач в экономике, но не выдвигает при этом требований по реформированию их экономических и политических систем.

Таким образом, наблюдается взаимная выгода: китайские инвестиции поддерживают экономическое развитие стран региона и, в основном, повышают популярность их руководства в глазах граждан. В то же время такое растущее присутствие в регионе создает плацдарм для вывода китайских производителей на новые рынки, а также обеспечивает Китаю дополнительные преимущества в стремлении заполучить более благоприятные условия при приобретении ресурсов, необходимых для поддержания экономического роста [6, с.44].

Вместе с тем, китайские наблюдатели признают, что у Китая относительно неблагоприятный национальный имидж в регионе, несмотря на то, что его присутствие там расширяется. Они объясняют такое восприятие Китая сочетанием исторических факторов, таких как антикитайская пропаганда в советские времена, рост китайского экономического присутствия в регионе, а также рост числа китайских иммигрантов в Центральной Азии. Китайские ученые также считают, что отсутствие культурной близости и непонимание ценностей друг друга являются факторами, препятствующими положительному восприятию Китая в регионе [7].

В течение последних нескольких лет Китай предпринял ряд мер для укрепления своей «мягкой силы» в регионе. В каждой стране Центральной Азии созданы Институты Конфуция, где предлагаются курсы китайского языка и которые также служат окном в китайскую культуру. В 2013 году Китай объявил десятилетний план, предусматривающий предоставление 30000 государственных стипендий гражданам государств-членов ШОС и финансирование ознакомительных поездок в Китай для 10000 преподавателей и студентов из Институты Конфуция в этих странах [8].

Передачи центрального китайского телевидения и телевидения Синьцзяна теперь транслируются и в Центральной Азии. В совокупности эти инициативы отражают стремление Китая быть лучше понятым вне формальной сферы межправительственных отношений.

Таким образом, новая модель регионального сотрудничества на основе инновационной идеи Экономического пояса Шелкового пути будет только расти, постоянно и неумолимо, в масштабе всего региона. В перспективе ЭППШ и ЕАЭС могут стать ядром более амбициозного проекта сотрудничества в Большой Евразии, которая может превратиться в новый центр экономического развития глобального уровня.

ЛИТЕРАТУРА

1. Выступление Председателя КНР Си Цзиньпина в Назарбаев университете (полный текст). 16.09.2013 / <http://kz.china-embassy.org/rus/zhgx/t1077192.htm> – (дата обращения: 29.10.2017).
2. Сыроежкин К.Л. Концепция формирования «экономического пояса на Шелковом пути»: проблемы и перспективы // Казахстан в глобальных процессах. - № 1(39), 2014. - С. 54-64.
3. Лукин А.В., Лузянин С.Г., Ли Синь, Денисов И.Е., Сыроежкин К.Л., Пятачкова А.С. Китайский глобальный проект для Евразии: постановка задачи (Аналитический доклад) // М.: Научный эксперт, 2016. - 130 с.
4. Попов Д.С. Центральная Азия в китайской концепции экономического пояса Шелкового пути и стратегические интересы России/ <https://riss.ru/analytics/30016/> (дата обращения: 20.10.2018).
5. Инновационная инфраструктура в Большой Евразии/ <http://tass.ru/ekonomika/3715571>
6. Центральная Азия на перепутье меняющиеся роли России и Китая в регионе и последствия для мира и стабильности. - SAFERWORLD, июнь 2015/ [file:///C:/Users/Админ/Downloads/central-asia-at-a-crossroads---russian%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Админ/Downloads/central-asia-at-a-crossroads---russian%20(2).pdf) (дата обращения: 20.10.2018).
7. Чжао Х (2014 г.), «Россия, США, Китай и Европейский союз в Центральной Азии: Сравнение и взаимосвязи между политическими ценностями», журнал Педагогического университета Синьцзяна, № 4, www.faobserver.com/NewsInfo.aspx?id=10549; Го Ч (2014), «Национальный имидж Китая в Центральной Азии: Practices, Challenges and Recommendations», in Xinjiang Social Sciences, No. 1, www.faobserver.com/NewsInfo.aspx?id=9852; Ни Дж (2006 г.),

«Коммуникация китайской культуры и создание позитивного имиджа Китая в Центральной Азии», International Communication, № 12, стр. 39–41.

8. Ву Ш, Чжан И (2014 г), «Си предлагает новый Шелковый путь из Китая в Центральную Азию», China Daily, 8 сентября, http://usa.chinadaily.com.cn/china/2013-09/08/content_16952304.htm (дата обращения: 20.10.2018).

UDC 327:341.76 (574)

Sagynay D.

Undergraduate of International relations
of KazUIRandWL named after Abylai khan,
Almaty, Kazakhstan, e-mail: dina.a.96@bk.ru

THE PHENOMENON OF PUBLIC DIPLOMACY: THEORETICAL BASES AND THE EVOLUTION OF DEVELOPMENT

Abstract: The article deals with the theoretical bases and history of development of public diplomacy. Public diplomacy emerged as a form of response to global challenges and threats, to the emergence of a new world order, to the course of domestic political development. The dominant in science and practice understanding of public diplomacy implies a state policy of interaction with societies of other countries. The author comes to the conclusion that the impact on foreign public opinion was part of the foreign policy of states for centuries, it was in the last decade that a sharp increase in scientific and practical interest in public diplomacy in various countries could be observed.

Keywords: public diplomacy, soft power, foreign policy, global communication infrastructure, international relations.

Сағынай Д.,

Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ
«Халықаралық қатынастар» магистранты
Алматы, Қазақстан
e-mail: dina.a.96@bk.ru

ЖАРИЯ ДИПЛОМАТИЯ ФЕНОМЕНИ: ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ ЖӘНЕ ҚАЛЫПТАСУ ЭВОЛЮЦИЯСЫ

Түйін: Бұл мақалада жария дипломатияның дамуының теориялық негіздері мен тарихы талқыланады. Жария дипломатия жаһандық қауіп-қатерлерге, ішкі саяси даму жолында жаңа әлемдік тәртіпті қалыптастыруға жауап ретінде қалыптасты. Жария дипломатияның ғылым мен практикадағы басымдық рөлі басқа ел қоғамдарымен өзара әрекеттесу саясатын көздейді. Түрлі формаларда шетелдік қоғамдық пікірге әсер ету ғасырлар бойы мемлекеттердің сыртқы саясатының бөлігі болды, бірақ соңғы он жылда әртүрлі елдерде қоғамдық дипломатияға ғылыми және тәжірибелік қызығушылықтың күрт ұлғаюы байқалуда.

Кілтті сөздер: жария дипломатия, жұмсақ күш, сыртқы саясат, жаһандық байланыс инфрақұрылымы, халықаралық қатынастар.

Public diplomacy remains one of the key tools for shaping the perception of the state abroad, but it is quite different from the direction of foreign policy activities that the author described in the 60s. Twentieth century. If initially it was about phrases that needed to replace negatively perceived “propaganda”, then today public diplomacy is understood to be much more complex in terms of goals, means and circle of participants. During the Cold War, public diplomacy throughout the world remained predominantly state-centric: the key actors were states that spread information about societies in other states. This was partly determined by the system of international relations, and partly by the global communication infrastructure, in which only states were powerful enough to spread information around the world. Immediately after the end of the Cold War, there was a significant decline in public diplomacy. [1p.45] In Western countries, the prevailing view was that this area of foreign policy activity was needed only in the face of ideological opposition, and with the “end of history” the need for it was eliminated. In the countries of the former communist camp for public diplomacy, they saw neither clear goals nor significant resources. As a result, in the 90s states are not so actively developing this area of activity. A rethinking occurred at the beginning of the 21st century, when, after the tragedy of September 11, public diplomacy had a new goal. Initially, a favorable attitude towards the country from foreign audiences was necessary for indirect influence on the governments of other countries. The terrorist attacks in 2001 showed that non-state actors can pose a significant threat even to the most powerful modern states, and in this context, a good attitude of foreign audiences is important regardless of interstate interaction.

The intensification of public diplomacy in the new millennium was accompanied by the dynamic development of its theoretical foundations. Within the framework of the theory of international relations, public diplomacy is viewed mainly through the prism of soft power, since an effective system of communication with foreign

audiences increases the ability of states to influence their preferences and, to some extent, determines their actions. In addition to the theory of international relations, modern public diplomacy was significantly influenced by marketing approaches to state branding, as well as the general development of research in the field of international communication. The combination of marketing technologies and the concept of soft power, as well as the use of military experience in the field of psychological operations, underlay the dramatic intensification of public diplomacy by the United States and its allies immediately after September 11, 2001. However, the “war for hearts and minds” that started then showed limited communication capabilities aimed at crowding out some ideas by others: practice has shown that it is not always possible to convince a person. As a result of rethinking this experience, researchers and public diplomacy practitioners have recognized the need to use not only paradigms of rivalry, but also paradigms of cooperation in public diplomacy. Such an approach requires more long-term measures, which also imply reciprocity, and not one-sidedness of public diplomacy tools. This change was one of the defining in the modern development of the theory and practice of public diplomacy. In the greatly changed international communication and world-political context, states began to look for new forms of conducting public diplomacy. The general movement towards the paradigm of cooperation led to the active involvement of non-state actors in public diplomacy, and this phenomenon, together with the displacement of a significant part of communication on the Internet, has received the name “new public diplomacy” in the professional environment. The new public diplomacy is focused on intercultural dialogue and establishing an atmosphere of trust and cooperation between societies of different countries, thus creating a favorable context for both interstate interaction and cooperation between states and non-state actors in other areas. The progress of information and communication technologies has led to a change in the entire system of international communication. [2 p.24] The wide spread of the Internet, firstly, made any mass communication de facto global, because it somewhat blurred the line between the national and international media. Even the lingering language barrier is gradually reducing its importance with the development of electronic means of translating texts. Secondly, the Internet has made any user potentially able to spread information around the world. As a result, for two decades of the spread of the modern Internet and mobile communications, the states have lost the de facto monopoly on global communication. This made other actors of world politics, albeit individually less influential than states, but jointly not inferior in their ability to influence international public opinion. In addition, the spread of modern satellite technology not only made it possible to broadcast live from anywhere in the world, but also made this technology available to almost any modern television channel. As a result, competition in the global information space has sharply increased, and it is virtually impossible to dominate it today.

Programs in the field of information, culture and education used in foreign policy of states, and usually defined by the term public diplomacy, are experiencing today a new round of development and attention from governments, various non-state international actors and experts. Soft power” is traditionally seen as an addition to the “tough” military power of states: it is impossible to deny it is relevant for any state in the modern world. It seems that with proper positioning in the global arena, a country can achieve several advantages at once. “Soft power” allows countries in an era of complex interdependence to achieve their foreign policy objectives more effectively by attracting than by removing them. Meanwhile, the concept of “soft power” is characterized by the absence of strict and rigid frameworks. This makes it possible for each country developing its “soft power” to bring its own foreign policy experience and features of political and cultural traditions into the concept and interpretation of “soft power”.

This state of affairs is caused by several factors. The most important of them is the recognition by all states and non-state actors of the fact that the skillful and active use of public diplomacy programs can ensure the implementation of such political and economic tasks as expanding the sphere of influence, searching for markets, increasing the prestige of the country, etc.

The second factor in the popularity of public diplomacy programs among the actors of the international relations system is the rapid development of information technologies in the form of the spread of the Internet, which triggered the development of a new method of influence on foreign society through active Internet bloggers and social network users. This method was adopted by the leading states that are developing so-called digital diplomacy, which, in turn, prompted the expert community to further understand the methods of public diplomacy.

The third factor in the development of public diplomacy was the wide dissemination of new scientific concepts in this area, which became popular not only in the academic community, but also among politicians, journalists and the general public interested in foreign policy issues. New concepts about “soft power”, the brand of the nation and strategic communication became the basis for generalizing and rethinking the historical experience of implementing public (cultural) diplomacy, as well as for discussions about the development of

modern public diplomacy in different countries. One of the peculiarities of public diplomacy as a sphere of foreign policy activity is its immanent focus on cooperation with non-state actors. Thus, states actively involve non-state actors in joint work, and it is often difficult to draw the line between government policies and non-state actors. For many states, the participation of non-state structures in public diplomacy is a daily practice, and Kazakhstan is also taking steps in this direction, which underlines the relevance of this phenomenon. So, for the purposes of the work of the new Public Diplomacy Support Fund, there are “promoting the participation of Russian non-governmental organizations in international cooperation and the active involvement of civil society in the foreign policy process. [3 p.73]

Interaction with societies of other states, which is public diplomacy, implies that at least one of the participants in this interaction is not the state, but society. In practice, this means that foreign business, journalistic and academic communities, non-governmental organizations, compatriots' organizations and numerous other actors are involved in public diplomacy. All these participants of the world-political processes have existed for decades, but the unprecedented development of information and communication technologies, which coincided in time with the new awareness of the importance of public diplomacy, made them significantly more influential than before. In addition, the communication context has changed: in the Internet era, any actor can participate in global communication, and this also has an impact on public diplomacy. In view of the changes that have taken place, in recent years, researchers have been talking about a “new public diplomacy” that aims to involve numerous non-state actors and is built on the principle of reciprocity. Studying the mechanisms of cooperation with them is thus becoming one of the key aspects of studying the current stage of development of public diplomacy.

At the first stage of intensification of public diplomacy, the states mainly tried to recreate the tools that had previously proved their effectiveness in the years of ideological confrontation. However, the new type of threats emanating from non-state actors demanded a new reaction, including in the sphere of information and communication. The methods and tools of public diplomacy used during the Cold War years were developed for other purposes, and this required a conceptual rethinking of the entire field of public diplomacy in the context of a changed world political context and the rapid spread of new technologies. As a result, in a relatively short time, a whole area of scientific knowledge in the field of world politics and international relations arose in the USA, which focused on the study of public diplomacy.

The intensification of American practical and academic efforts in this area and a change in the global political and global communication context caused a chain reaction of a growing attention to this area among a number of other states, and it is the importance of public diplomacy as a modern phenomenon of international life that makes this topic relevant for researchers. The task of improving the image of the state in the eyes of foreign audiences for political and economic purposes was attended not only by the great powers, but also by relatively small states, which also began to look for opportunities to increase their own “soft power”. “Public diplomacy” has a long history of entering political diplomatic and scientific discourses. For the first time this expression appeared in the newspaper.

“New York Times” in 1871 in an article that told about the discussions in Congress United States on the possible secret annexation of the Spanish colony in the territory modern Dominican Republic. During these discussions in Congress and the expression “public diplomacy” was used as an opposition secret diplomacy and foreign policy of the US administration. In the future, the First World War, secret diplomacy of European powers and subsequent declassification of documents of the Ministry of Foreign Affairs in Russia and Germany and, finally, famous speech of US President W. Wilson at the Versailles Conference on the need for a new open and multilateral diplomacy enshrined the term.

“Public diplomacy” modern form of diplomatic activity under control of society. However, many experts who have published articles on international politics, used the term to describe activities aimed at the discovery of diplomatic secrets. In the 1950s, when communication mechanisms such as radio and television, began to be used to conduct external cultural policies and propaganda, the term “Public diplomacy” began to migrate from the description of the diplomatic and journalistic practices to the designation of government action in the field information policy in the international arena. In 1953, a famous expert US scientist and public figure W. Lippmann in his column in the newspaper The Washington Post put together three concepts — public diplomacy, propaganda, and psychological operations - in a single term “public diplomacy”. Finally, in 1965 Dean, School of International Relations, Tufts University in the USA E. Gullion put forward his definition of public diplomacy, which is usually scholars indicate in their writings as the first definition of public diplomacy.

In the 1990s, when a new generation of experts in cultural diplomacy appeared, and theories about political communication and marketing concepts came into foreign policy, the term “public diplomacy” began to dominate practice and research. But so far there is no common sustainable definition of this term. Different areas of

knowledge - history, international relations, political communication, marketing, anthropology, sociology, etc. - offer their own vision of this term. [4 p.12]

In the early 2000s. experts in the field of international relations gave their definition of the term. Public diplomacy began to be defined as a way of shaping foreign public opinion in order to achieve the geopolitical goals of the sponsor. The well-known scientist J. Nye expanded this interpretation of the term to include the “soft power” clauses that he developed. He points out that public diplomacy is a means of promoting the “soft power” of a state, which, in turn, has three sources: the values of domestic policy and social order, the culture of the country, and foreign policy. Therefore, public diplomacy is engaged in promoting these three sources of “soft power” of the state through three methods. [5 p.94] The first method is daily communication with a foreign audience to explain the state’s foreign policy. The second method is the implementation of campaigns aimed at promoting the state brand. The third method is projects aimed at building equal relationships between countries.

In addition, in the 2000s. political communication experts have proposed the following definitions of the term “public diplomacy”. One of them claims that public diplomacy consists of three dimensions: the first relates to how states or non-state actors understand foreign cultures, attitudes or behavior of foreign states; the second dimension concerns building relationships between countries; The third dimension is the influence on the opinions and behavior of the foreign target audience. All these measurements relate to the communication function of public diplomacy, and from this position educational, informational, cultural projects of public diplomacy, as well as its projects in the field of promoting a positive brand are communication, i.e., aimed at building a dialogue. Another definition of public diplomacy within political communication refers to its three elements: information, influence and involvement. Information projects are a response to information or misinformation coming from a foreign public. Such programs have a short-term effect. Influence is a long-term campaign aimed at a gradual change in the opinion or attitude of a foreign target audience on a specific issue. Finally, engagement is about building long-term partnerships between countries. Today, the definition of the American scientist N. Kull stands out among historians. He points out that public diplomacy includes projects in the field of culture, exchanges, short-term information campaigns (advocacy), international broadcasting and monitoring of foreign public opinion (listening). The novelty in this definition of public diplomacy are two components - information campaigns (advocacy) and monitoring the foreign effectiveness of public diplomacy depends on the existence of a dialogue between the government of one country and a foreign society. The establishment of this dialogue is possible if the government is studying all the signals, assessments, opinions coming from outside of society. This is the process of peculiar “listening to” those opinions that are expressed by the opposite side. [6 p.31] Thus, the comprehension by domestic and foreign authors of the significance of public diplomacy for modern international interaction acquires more and more new shades and accents that are different from the original content and is accompanied by attempts to take into account the latest moments of foreign policy practice. But many of the issues of conceptualization of not only private, but also major problems remain unfinished and are reflected only through targeted comments, i.e. at the level of empirical description of current events.

In the interest of deepening the understanding of the processes characterizing the prospects of public diplomacy in the Eurasian space, it is advisable to turn to its institutionalization and information support in various countries.

Public diplomacy has enormous significance and influence both in the foreign and domestic policies of states. In both cases, in addition to organizational and financial, we are dealing with human resources. This is most important, because in this way public diplomacy fulfills its main mission, especially with regard to youth. Today it became obvious that public diplomacy is capable of influencing official diplomatic activity, and also becoming an instrument for the formation of state institutions, forms of state activity. Therefore, formation of the positive image on the international arena, providing “soft power” as a tool of generating public diplomacy within and abroad country worth all efforts. The need to improve the Association, exhibitions, formation of the positive image of our country and/or providing more scholarships for education, developing and broadcasting of our culture, values and national identity as a mechanism for implementing public diplomacy of the state should be relevant, as a result, through all these methods above to promote and disseminate our country to a foreign audience and to achieve solidarity and recognition of the community.

REFERENCES:

1. Цветкова Н. А. Cultural imperialism: международная образовательная политика в годы «холодной войны». СПб.: Изд-во СПбГУ, 2007. С.45
2. Aguilar M. Cultural Diplomacy and Foreign Policy: German-American Relations, 1955–1968. N.Y., 1996. P.24
3. Kelley J. R. Between “Take-offs” and “Crash Landings”: Situational Aspects of Public Diplomacy // Routledge Handbook of Public Diplomacy. Ed. by Nancy Snow, Philip M. Taylor. L.; N.Y.: Routledge, 2009. P. 73.

4. Osgood K., Etheridge B. Introduction: The New International History Meets the New Cultural History: Public Diplomacy and U.S. Foreign Relations // The United States and Public Diplomacy: New Directions in Cultural and International History. Ed. A. Kenneth, B. Osgood, C. Etheridge. Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2010. P.12

5. Nye J. Public Diplomacy and Soft Power // Annals of the American Academy of Political and Social Science. Vol. 616. 2008. P. 94;

6. Cull N. Public Diplomacy: Taxonomies and Histories // The Annals of the American Academy of Political and Social Science. Vol. 616. 2008. P. 31–32.

УДК 327(574)

Сарсенов М. Б.,

докторант КазУМОиМЯ имени Абылай хана
Специальность «6Д020200-Международные отношения»

Алматы, Казахстан

e-mail: maksoutsarsenov@yandex.ru

ГУМАНИТАРНЫЕ АСПЕКТЫ ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКОЙ СТРАТЕГИИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН КАК ФАКТОР ОБЕСПЕЧЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Аннотация: В статье раскрываются роль и значение дипломатических усилий РК по обеспечению национальной безопасности. Внешнеполитическая деятельность Казахстана выступает в качестве одного из самых активных акторов системы дипломатических отношений в Центрально-Азиатском регионе и в немалой степени способствует формулированию и конкретизации основных положений внешнеполитической концепции независимого Казахстана, позволяет очертить приоритетные на данном этапе национально-государственные интересы республики

Ключевые слова: Республика Казахстан, дипломатия, национальная безопасность, национальные интересы, внешняя политика, глобализация

Sarsenov M.,

Undergraduate of International Relations of Ablai Khan
KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan

e-mail: maksoutsarsenov@yandex.ru

FOREIGN POLICY OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AS THE FACTOR OF ENSURING NATIONAL SECURITY

Abstract: The article describes the role and importance of the Republic of Kazakhstan diplomatic efforts to ensure national security. The foreign political activity of Kazakhstan stands as one of the most active actors in the system of diplomatic relations in Central Asia and to a large extent contribute to the formulation and specification of the main provisions of the concept of foreign policy of independent Kazakhstan, it allows to outline the priority at this stage of national and state interests of the Republic

Keywords: Republic of Kazakhstan, diplomacy, national security, national interests, foreign policy, the Kazakh statehood, globalization

Одним из важнейших аспектов, от которого во многом зависит вектор внешнеполитического развития Казахстана, является вопрос определения места и роли Центральной Азии (ЦА) в системе геополитических координат ближайшего будущего. Казахстан является неразрывной частью региона Центральной Азии (ЦА). Более того, Казахстан, будучи неразрывной частью указанного региона, находясь в непосредственном страновом соседстве, имея общие географические границы, а также многочисленные экономико-политические, культурно-социальные и исторические связи, является самой важной и значимой страной региона. Кроме того, именно Казахстан стал инициатором большинства концепций, связанных именно с понятием «Центральная Азия».

Обладая огромной ресурсной базой в виде природных ископаемых, таких, как нефть, газ и полиметаллические руды, Казахстан смог привлечь для их освоения многих иностранных инвесторов, среди которых есть представители и США, и стран Европы, а также Китая и России. Все это позволило нашей стране вырваться в лидеры региона по экономическому развитию, а также набрать определенный политический вес за счет целой череды различных внешнеполитических проектов имиджевого характера, например, таких, как председательство в ОБСЕ, ОИС, непостоянный член Совета Безопасности ООН. Но в этой череде проектов особое значение приобретает тот факт, что Казахстан реально стал площадкой для переговоров и сближения позиций Дамаска (правительства Сирийской Арабской Республики) и умеренной (или, как они себя называют, демократической) оппозиции по достижению мирного урегулирования сирийского кризиса. В 2017 году состоялось уже несколько встреч в Астанинском формате.

Начиная с момента обретения независимости в 1991 году, Казахстан все последующие годы демонстрировал неотступное движение вперед во многих сферах, особенно, в экономической и социальной. Так, в экономическом плане страна, пережив сложный период середины 90-х годов, смогла быстрее всех других стран региона наладить функционирование экономики на новых, рыночных основаниях. Позитивную роль в таком развитии сыграл и выбор долгосрочных ориентиров, определяющих и среднесрочные перспективы.

Речь идет о государственной стратегии «Казахстан 2030», во многом скроенной по западным лекалам и не без помощи иностранных советников. Пока другие страны региона металась в процессе выбора пути своего развития, Казахстан начал уверенно развивать новые экономические и социальные механизмы в попытке достижения указанных целей. В стране был негласно провозглашен курс: «Сначала экономика, а затем политика», что выражалось в приоритете экономико-технократических решений над политическими. Это дало свои результаты: в период 2007-2008 годов и отечественные, и зарубежные эксперты однозначно указывали на первенство Казахстана в вопросах развития банковской и финансовой сферы, на интенсивный рост промышленных показателей, причем не только в сравнении со странами ЦА, но и РФ.

Казахстан показал свои амбиции на региональное лидерство через призму экономики. Согласно словам Президента РК Н.Назарбаева, сказанным в 2014 году, «экономическая мощь Казахстана вдвое превышает совокупный объем экономик всех стран Центральной Азии. ВВП на душу населения превысил 13,5 тысячи долларов, что сопоставимо с уровнем Турции, Малайзии, Бразилии, большинства стран Восточной Европы» [9].

О серьезности экономических притязаний Казахстана на роль лидера в регионе говорит и то, что в 2015 году Казахстан неожиданно для многих экспертов обогнал соседнюю РФ, традиционно считающей себя едва ли не метрополией Центральной Азии, по ВВП на душу населения. Общеизвестно, что экономика РФ в 9 раз превосходит казахстанскую, но уже сейчас ряд экспертов считают, что в ближайшие десять лет Казахстан может стать лидером экономического роста в тандеме двух стран.

Во внешнеполитическом отношении официально провозглашенная «стратегия многовекторности» явилась удобным инструментом достижения наиболее выгодных условий для Казахстана, став своеобразной отечественной парафразой английского выражения о том, что «у Великобритании нет друзей и врагов, есть только свои интересы». До последнего времени этот метод считался весьма действенным, позволяя Казахстану строить дружественные отношения со всеми центрами силы, в первую очередь с США, КНР и РФ.

Таковы видимые успехи Казахстана, которые позволяют говорить о том, что он является одним из наиболее значимых игроков в Центральной Азии, а также самостоятельным геополитическим субъектом на мировой арене в целом.

Однако, при расчете будущего положения Казахстана, необходимо учитывать ряд моментов, которые могут внести существенные коррективы в современный порядок вещей, так как затрагивают важнейшие показатели развития страны, которые отражаются на шкале геополитических координат. Так, все предыдущие годы можно было с уверенностью сказать, что экономическое развитие Казахстана шло по восходящей траектории, хотя порой то замедлялось, то ускорялось. Это во многом было связано с высоким уровнем мировых цен на углеводороды, продажа которых составляют большую часть доходной части бюджета страны. Начиная с 2014 года ситуация поменялась, и цены на нефть и газ впервые за два десятилетия упали настолько сильно, что это вызывает опасения о принципиальной возможности дальнейшего успешного развития экономики Казахстана, о чем неоднократно говорил президент страны. Но, тем не менее, Казахстан продолжает маневрировать, хотя уже ясно, что границы такого маневрирования сужаются день ото дня. Это связано с тем, что Казахстан глубоко вошел в интеграционный процесс с Российской Федерацией, в рамках проекта ЕАЭС. Данный проект является логическим продолжением Таможенного Союза, но предполагает расширение состава его членов. В любом случае Казахстан во главу угла ставит обеспечение национальной безопасности.

Сегодня политика безопасности определяет стратегию управления в области внешней политики, а также меру внимания и количество ресурсов, которые целесообразно выделить руководством страны. В ходе определения внешней политики современное государство стремится при отсутствии необходимой силы найти данную силу извне или же интегрироваться с государствами, которые имеют схожие интересы. Ни для кого не секрет, что сейчас существует ряд угроз безопасности, которые связаны с целевым воздействием на экономический и военный потенциал страны, а также в социальной сфере страны. Следовательно, в вопросах обеспечения безопасности важным является внешняя политика государства,

которая реализуя свои функции, проводит необходимую для государства политику. Внешняя политика представляет собой деятельность и взаимодействие официальных субъектов, получивших право от имени всего общества выражать национальные интересы на международной арене, избирать соответствующие средства и методы их реализации. В качестве главных субъектов внешней политики выступают государства и неправительственные организации. Внешняя политика и политика безопасности в целом взаимосвязанные объекты, которые по отдельности не могут представляться. Стоит напомнить, что реализацией внешней политики занимается сфера дипломатии, которая должна соответствовать нормам международного права. Как дипломатия, так и внешняя политика государства не должны противоречить принципам и нормам международного права.

Казахстан, как и другие страны мира, подвергается влиянию внешних сил, особенно в период глобализации и нарастающей взаимозависимости между субъектами международных отношений. Ни одна страна, независимо от политического, экономического и военного потенциала не может полностью справиться с проблемами современности. В таких условиях наше государство стремится противостоять современным угрозам и вызовам путем международного сотрудничества, стремится быстро адаптироваться к новым условиям и выработать подходы по решению ключевых проблем внешней и внутренней политики Казахстана.

Для дипломатии обеспечение национального интереса и защита национальной безопасности становятся приоритетной задачей. Важное значение приобретает способность дипломатических служб работать в упреждающем режиме, обеспечивать политический задел для продвижения экономических интересов.

С учетом формирующегося общего международного экономического правового пространства на дипломатию возлагаются новые задачи всемерного учета национальных интересов во внутренней и внешней политике. Учет этого вопроса в многосторонней дипломатии становится особенно актуальным.

Внешняя политика Казахстана применяет принцип дифференцированного и разноуровневого подхода к взаимодействию с другими странами и организациями. Дифференцированный подход предполагает расширение дипломатического присутствия республики за рубежом и структурную оптимизацию его загранучреждений. Принцип проактивности РК выражается в реализации идей и инициатив, ориентированных на формирование новой повестки дня на международной арене, о чем и говорил Президент РК на саммите G-20, проходившем 4-5 сентября 2016 года в городе Ханчжоу Китайской Народной Республики. Такая позиция будет отвечать интересам Казахстана, и получила одобрение на самом высоком международном уровне со стороны ведущих держав мира, участвовавших в работе саммита.

Таким образом, внешняя политика Республики Казахстан основана на сбалансированности, взаимной выгоде и прагматизме. Казахстан стремится применять «умную силу», так как она выступает за равенство всех государств, учитывая интересы двух сторон, а также стремление за мирное и коллективное урегулирование международных проблем. Прагматичность внешней политики РК определяется в четком ориентировании на национальные интересы страны. Концепцию внешней политики РК смело можно определить как «умная казахстанская сила», так как республика перешла от классических парадигм восприятия международных отношений к современным подходам. Путем сочетания либерального институционализма, и конструктивизма Казахстан ставит перед собой цели, для достижения которых приоритетной становится «мягкая» сила, трансформирующаяся в «умную». Внешняя политика Республики Казахстан построена на понимании необходимости компромисса, даже в очень «острых» вопросах. Добиться оптимального баланса интересов для повышения роли Казахстана в международных процессах возможно в рамках «умной» силы. Решение и реализация внешнеполитических приоритетов путем сочетания «мягкой силы» и «жесткой силы» позволит Казахстану стать стабильным и безопасным членом международного сообщества. В данном случае Республика Казахстан - это мирное, предсказуемое и надежное государство, член международного сообщества, обладающий положительным имиджем.

Таким образом, ресурсы внешней политики любого государства никогда не исчерпываются, так как каждая страна формирует свой имидж путем внутригосударственного развития в целом. Желаемой цели, государство может добиться при помощи различных факторов, в том числе, таких, как духовная и моральная культура, исповедующиеся в государстве принципы, уровень проводимой внешней политики и т.д. Эти все факторы сегодня формируют привлекательный образ страны, и путем сочетания этих факторов, включая и военно-экономические факторы, государство позволяет себе решать собственные и международные проблемы путем баланса «мягких» и «жестких» сил.

ЛИТЕРАТУРА

1. Назарбаев Н.А. Выступление на Саммите G-20 5 сентября 2016 года в г. Ханчжоу (КНР)
2. Назарбаев Н.А. Послание народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства» // Казахстанская правда. – 2012. – 15 декабря. – С.1.
3. Конституция Республики Казахстан
4. Занова Т.В. Обновление и оптимизация международной деятельности // Современные международные отношения и мировая политика / Отв. ред. А.В. Торкунов. М.: Просвещение, 2005.
5. Лебедева М.М. Политическая система мира и новые участники международных отношений // Современные международные отношения и мировая политика / Отв. ред. А. В. Торкунов. М.: Просвещение, 2005.
6. Мельвиль А.Ю. Становление транснациональной политической среды и «волны» демократизации. // Современные международные отношения и мировая политика / Под ред. А. В. Торкунова. М.: Просвещение, 2005.
7. Попов В.И. Современная дипломатия: Теория и практика. Дипломатия-наука и искусство: Курс лекций. М.: Международные отношения, 2003.
8. Уткин А.И. Мировой порядок XXI в. М., 2001.
9. http://liter.kz/ru/articles/show/5645dostizheniya_kazahstana_za_23_goda_nezavisimosti (дата обращения 20.10.18)
10. Декларация, принятая по итогам саммита БРИКС (г. Санья, о. Хайнань, Китай, 14 апреля 2011 года) // <http://www.kremlin.ru/text/docs/2011/04/201104.shtml>
11. Лавров С.В. Настоящее и будущее глобальной политики: взгляд из Москвы // Россия в глобальной политике. № 2, март-апрель 2007 г.
12. Современная мировая политика. Прикладной анализ / Отв. ред. А.В. Богатуров. 2-е изд., испр. и доп. М., 2010.
13. Современные глобальные проблемы / Отв. ред. В.Г. Барановский, А.Д. Богатуров. М., 2010.
14. Збигнев Бжезинский. Великая шахматная доска. Господство Америки и его стратегические императивы.- М.: «АСТ», 2017
15. Кортунув С.В. Мировая политика в условиях кризиса.-М.: «Аспект Пресс»

УДК 327 (574+575.3)

Сембаева Ж.,

докторант 1 курса КазУМОиМЯ имени Абылай хана
специальность «6D020200- Международные отношения»

Алматы, Казахстан

e-mail: saya_sembayeva@mail.ru

КАЗАХСТАН И УЗБЕКИСТАН: НОВЫЕ ПЕРСПЕКТИВЫ СОТРУДНИЧЕСТВА

Аннотация: В статье рассматриваются новые перспективы сотрудничества государств Казахстана и Узбекистана, проанализированы документы двустороннего сотрудничества. В статье нашли отражение вопросы торгово-экономического сотрудничества. Отмечено, что активно развивается культурное сотрудничество в рамках года Узбекистана в Казахстане. Возможность создания единой визы для стран Центральной Азии станут инструментами углубления регионального сотрудничества. Сделан вывод о том, что в условиях нарастающих угроз национальной и международной безопасности, продолжающейся борьбы за энергетические ресурсы, становится необходимым и первостепенным объединение сил, обеспечения безопасности своих территорий и населения с тем, чтобы не растерять и национальную идентичность в глобализованном мире, настало время быть не частью интеграционных или региональных объединений, а создавать свои действенные центральноазиатские.

Ключевые слова: Казахстан, Узбекистан, консолидация, геополитика, Silk visa, региональная интеграция.

Sembayeva Zh.,

Doctoral student, 1 year,

specialty “6D020200 – International Relations”,

Kazakh Ablai Khan University of International

Relations and World Languages,

Almaty, Kazakhstan

e-mail: saya_sembayeva@mail.ru

KAZAKHSTAN AND UZBEKISTAN: NEW PROSPECTS FOR COOPERATION

Abstract: The article considers new perspectives of cooperation between Kazakhstan and Uzbekistan, analyzed documents of bilateral cooperation. The article reflects the issues of trade and economic cooperation. It was noted that cultural cooperation is actively developing within the framework of the Year of Uzbekistan in Kazakhstan. The possibility

of creating a single visa for the countries of Central Asia will become tools for enhancing regional cooperation. It was concluded that in the situation of growing threats to national and international security, the ongoing struggle for energy resources, it becomes necessary to unite forces and ensure the security of their territories and population for not to lose national identity in a globalized world. The time has come to be not a part of integration or regional associations, but to create our own effective Central Asian Union or Association.

Keywords: Kazakhstan, Uzbekistan, consolidation, geopolitics, Silk visa, regional integration.

Дипломатические отношения между новыми независимыми государствами Центральной Азии - Казахстаном и Узбекистаном - были установлены в ноябре 1992 года. Казахстанско-узбекское сотрудничество основано на общем историческом прошлом, лингвистической и территориальной близости, стратегическом партнерстве и доверии. Процессы интенсивной суверенизации первых лет независимости сочетались с последовательным возрастанием государственного интеграционного сознания, перманентным поиском путей оптимального международного сотрудничества. Документ, регулирующий межгосударственные отношения Казахстана и Узбекистана, был принят в декабре 1993 в Ашхабаде. Об углублении сотрудничества между двумя новыми государствами стал Договор о сотрудничестве в области культуры, здравоохранения, науки, образования, туризма и спорта (январь 1994 г.). Вслед за установлением дипломатических отношений последовал «Договор о вечной дружбе» (октябрь, 1998 г.).

Казахстанско-узбекские отношения строились не только на дружбе и сотрудничестве, были и конфликтные ситуации. Преодолев этот барьер, они перешли на новый уровень взаимоотношений. «Между Казахстаном и Узбекистаном сегодня нет нерешенных проблем: ни территориальных, ни пограничных, ни политических, ни экономических. Мы открыты как чистый лист для того, чтобы заполнить благими делами на благо наших народов», - отметил Президент Республики Казахстан Н.Назарбаев на брифинге по итогам встречи с Президентом Узбекистана Ш.Мирзиёевым [1].

За годы независимости сотрудничество между странами достигло нового уровня развития. Но, как мы отметили, ранее, были и проблемные вопросы. Особо важным этапом в дальнейшем углублении экономического объединения региона стали визиты И. А. Каримова в Казахстан в 1997 и 2006 годах, визиты Н. А. Назарбаева в Ташкент в 1998 и 2000 годах. За прошедшие годы стороны подписали более 170 межгосударственных и межправительственных документов. В настоящее время Казахстан и Узбекистан успешно взаимодействуют и в рамках международных, региональных организаций, таких как СНГ, ШОС и ЕврАзЭС. Возрастает товарооборот между Казахстаном и Узбекистаном. При этом лидирующие позиции занимают сферы транспортно-коммуникационных услуг, машиностроительной промышленности и сельскохозяйственной продукции. Если в 2002 году товарооборот двух стран составлял 263,3 млн. долларов, то в 2006 году он вышел на отметку полмиллиарда долларов [2]. Объем товарооборота между в 2016 г. составил уже почти 2 млрд. долларов, рост торговли в физическом объеме вырос на 16% [1].

В ходе визита Н. Назарбаева в Узбекистан в апреле 2016 г. стороны обозначили ряд важных направлений взаимодействия, включая вопросы расширения политического и экономического сотрудничества, обеспечения стабильности в Центральной Азии. Президент Казахстана подчеркнул: «Время такое, и геополитические моменты настолько сложны, что нам надо сосредоточиться. Все большие игроки – как Россия, Китай, США, Европа – с интересом следят за нашим сотрудничеством. Я горжусь своей дружбой с Вами и дружбой казахского и узбекского народов. Цель состоит в том, чтобы укрепить эти отношения, взаимное доверие и передать его следующим поколениям» [1].

По результатам этой встречи в Ташкенте было достигнуто много договоренностей, в т.ч. по активизации двустороннего сотрудничества по ряду региональных и международных проблем и угроз, включая борьбу с терроризмом, экстремизмом, незаконным оборотом наркотиков и оружия и др. Стороны отметили наличие значительного потенциала для укрепления взаимодействия и выразили стремление к дальнейшему развитию сотрудничества Узбекистана и Казахстана в рамках международных и региональных организаций [3].

Немаловажно отметить, что после избрания Мирзиёева Ш. на пост главы государства одним из первых визитов был совершен им в Казахстан. В ходе визита в марте 2017 года Президента Узбекистана Шавката Мирзиёева в Астану было подписано около 75 контрактов почти на 1 млрд. долларов. По итогам переговоров были подписаны ряд документов:

- совместная декларация о дальнейшем углублении стратегического партнерства и укреплении добрососедства между Казахстаном и Узбекистаном;
- соглашение о межрегиональном сотрудничестве;
- стратегия экономического сотрудничества на 2017-2019 гг.;

- протокол о внесении изменений в соглашение во избежание двойного налогообложения;
- сотрудничество между министерствами иностранных дел двух государств;
- о военном сотрудничестве между двумя государствами.

Были подписаны меморандумы о сотрудничестве узбекских компаний с “Казахстан Инжиниринг” и “Krantas Group”, соглашение между “Узавтосаноат” и “СарыаркаАвтоПром”. Планируется увеличить товарооборот в 2018 году до 3 миллиардов долларов, 2020 году - до 5 миллиардов долларов. Также в планах построить сухой порт на приграничных территориях Республики Узбекистан и Республики Казахстан. Ведутся переговоры по подготовке и подписанию соглашения по транзитным поставкам казахстанского газа через Узбекистан в южные регионы Казахстана.

В центральноазиатском регионе существует проблема в вопросе рационального использования трансграничных водных ресурсов Сырдарьи и Амударьи. Возникают проблемы при строительстве Камбаратинской ГЭС-1 и Рогунской ГЭС в Таджикистане. Давно стоят вопросы необходимости совместных действий при чрезвычайных ситуациях в регионе трансграничных рек. На встрече глав государств в марте 2017 года эти вопросы и проблемы встали с новой силой и с новыми положительными выводами, близкими к разрешению проблемы. Вполне понятно, что водные ресурсы трансграничных рек Центральной Азии являются общим достоянием, это общественные блага, «...а мы с полным пониманием должны относиться к нашим братским соседям, и мы будем принимать в этом участие, но без ущерба для всех других стран» [1].

В начале 1990-х годов увеличился импорт узбекских товаров в Казахстан за счет сельхозпродуктов, природного газа, некоторых видов промышленной продукции и импортных автомобилей, собираемых в Узбекистане. Однако, для этой республики характерно снижение объемов торговли со странами СНГ за счет увеличения торговли с другими зарубежными государствами. Отмечалось снижение товарооборота между Казахстаном и Узбекистаном. Так, в 1996 году наблюдался устойчивый рост поставок товаров из Казахстана в Узбекистан, но одновременно почти в два раза уменьшился объем поставок узбекских товаров на внутренний рынок Казахстана. Ситуацию также усугубило то, что Узбекистан фактически отказался от импорта некоторых казахстанских товаров, в частности, зерна [4]. Экспорт из Казахстана в Узбекистан составляет в настоящее время 1,3 млрд. долларов. Основные товары экспорта: пшеница, мука, полуфабрикаты из железа, нефть. Импорт в Казахстан из Узбекистана - 735,2 млн. долларов. Основные товары: фрукты и орехи, овощи, природный газ, цинк, полиэтилен.

Более эффективно начинает развиваться сотрудничество в гуманитарной сфере: образовании, культуре, искусстве. 2018 год объявлен Годом Узбекистана в Казахстане, в рамках этого в Казахстане запланировано проведение более 200 мероприятий в сфере экономики, туризма и культурно-гуманитарной области. Мероприятия проходят на площадках Астаны, Алматы и других областных городов казахстанского государства.

Казахстан и Узбекистан решают вопросы не только двустороннего сотрудничества, но и сотрудничества в рамках центральноазиатского региона. Вопросы сотрудничества решаются не только на президентском уровне, но и на депутатском уровне. В июне 2018 года состоялась встреча с депутатами Комитета по вопросам международных отношений, внешнеэкономических связей, иностранных инвестиций и туризма Сената Олий Мажлиса Узбекистана и Сенатора Парламента Дариги Назарбаевой. В ходе встречи было рассмотрено предложение о создании азиатской шенген визы – Silk Visa.

Для туристов из стран СНГ и дальнего зарубежья, которые хотят увидеть все достопримечательности Центральной Азии, создание общей визы имеет важное не только политическое значение, но и экономическое. Это важно для стимулирования развития туризма Казахстана и Узбекистана, других государств центральноазиатского региона. Проанализировав вопрос создания аналога Шенгенской визы, можно сделать вывод и понять, что Шенген – один из важнейших элементов, объединяющих Европейский Союз, а единая визовая система в Центральной Азии - это один из важных перспектив в региональной интеграции. Это позволит по-новому увидеть центральноазиатский с северной степью и раскидистыми южными садами и хлопком, простирающимися по всей Центральной Азии, занимающей стратегическую позицию с богатыми природными ресурсами в самом центре евразийского материка.

Вопросы современных технологий коммуникации также стоят в центре внимания сотрудничества двух государств. Казахстан предложил создать пять спутников для дистанционного зондирования Земли, которые смогут фотографировать объекты до пяти метров, когда каждое государство Центральной Азии будет управлять одним спутником и иметь возможность получать данные со всех пяти спутников, что позволит каждому центральноазиатскому государству ежедневно получать изображения и обновлять информацию с высокой скоростью».

В международном контексте центральноазиатские республики стремятся проводить многовекторную

внешнюю политику, способную создать благоприятные условия для внутренних преобразований [5]. Все они заинтересованы в региональном сотрудничестве, что обусловлено целым рядом объективных факторов. Но для устойчивого внутреннего развития и вхождения в мировое сообщество нужны более широкие международные связи, расширение и углубление регионального сотрудничества. Страны Центральной Азии на протяжении нескольких десятков лет сотрудничают в рамках СНГ, ШОС, ОДКБ и т.д.

Ключевое значение для развития сотрудничества Казахстан-Узбекистан имела проведенная 21 сентября 2018 г. в Астане Международная конференция «Перспективы партнерства между Казахстаном и Узбекистаном в новых геополитических и геоэкономических условиях» организованная Казахстанским институтом стратегических исследований (КИСИ), Узбекским институтом и Фондом Фридриха Эберта. Эксперты обсудили экономические меры двустороннего сотрудничества. Они коснулись перспектив торгового, экономического, горизонтального и приграничного сотрудничества, институционализации проектов регионального сотрудничества, роли и позиционирования двух стран в новом международном разделении труда и различных международных транспортных и коммуникационных проектах. Не остались без внимания вопросы историко-культурной основы сотрудничества, обсудив культурный кодекс соседних стран, миграцию, религию, процессы модернизации двух стран и политику открытости. Обсудили на конференции и роль экспертизы и анализа в стратегиях развития, образовании и научной инфраструктуре, экономике знаний и роли Казахстана и Узбекистана в устойчивом развитии в Центральной Азии. То есть эта конференция поставила акценты основных направлений развития двустороннего сотрудничества.

В условиях нарастающих угроз национальной, региональной и международной безопасности, продолжающейся борьбы за энергетические ресурсы, появления новых акторов международных отношений, которые более пристально, чем прежде, всматриваются по-новому на регион, становится необходимым и первостепенным объединение сил все видов и типов для сохранения природных ресурсов, обеспечения безопасности своих территорий и населения с тем, чтобы не растерять национальную идентичность в глобализованном мире. Представляется, настало время быть не частью интеграционных или региональных объединений. А создавать свои, центральноазиатские, действенные союзы, объединения и т.д.

Сотрудничество центральноазиатских государств между собой претерпевает в настоящее время переосмысление и трансформации. Региональное сотрудничество Казахстана и Узбекистана вступает в новый этап развития и это, конечно, будет зависеть от сочетания и соблюдения интересов и взаимных усилий не только обоих всех государств, но и всей Центральной Азии.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Назарбаев Н.А. Между Казахстаном и Узбекистаном сегодня нет нерешенных проблем. – Режим доступа URL: <http://theopenasia.net> (дата обращения 12.10.2018).
- 2 Современная история взаимоотношений Казахстана и Узбекистана. – Режим доступа URL: <https://studbooks.net/561398> (дата обращения 21.10.2018).
- 3 Ханова И.Е. Казахстан – Узбекистан: история сотрудничества и перспективы взаимодействия. – Москва, 2017. – 84 стр.
- 4 Кожамжарова Ж.Ж. - Сотрудничества Казахстана и Узбекистана в современных условиях: исторический аспект (1991-2008). – Алматы, 2010.
- 5 Legal pluralism in Central Asia : local jurisdiction and customary practices Mahabat Sadyrbek. - London : Routledge, Taylor & Francis Group, 2018

УДК 327

Халимзай М.
магистрант 2 курса ФМО
по специальности «6М020200 – Международные отношения»
КазУМОиМЯ им. Абылай хана

ВОПРОСЫ ИНТЕГРАЦИИ ЭТНОКУЛЬТУРНОГО РАЗНООБРАЗИЯ В ЕВРОПЕЙСКИХ ОБЩЕСТВАХ

Аннотация. Статья посвящена происходящим в европейских странах этнокультурным сдвигам, их политическим последствиям, возможностям и условиям реализации интеграционного потенциала разнообразия. В исследовании показано, что глобальная миграция способствует нарастанию этнокультурной неоднородности принимающих социумов и становится все более значимым фактором снижения в них доверия, их разобщения

и дестабилизации. В условиях миграционного кризиса в ЕС усилились угрозы перерастания этнокультурных противоречий в разрушительный конфликт идентичностей. В то же время, следуя логике развития миграционных процессов и их последствий, можно полагать, что резкая эскалация межкультурного противоборства носит преходящий характер.

Ключевые слова: этнокультурное разнообразие; иммиграция; идентичность; межэтнические отношения; этнические конфликты.

THE INTEGRATION OF ETHNIC AND CULTURAL DIVERSITY IN EUROPEAN SOCIETIES

Annotation. The article is devoted to ethno-cultural shifts taking place in European countries, their political consequences, opportunities and conditions for the implementation of the integration potential of diversity. The study shows that global migration contributes to the growth of ethnocultural heterogeneity of host societies and is becoming an increasingly important factor in reducing their trust, their separation and destabilization. In the context of the migration crisis in the EU increased the threat of ethnic and cultural contradictions in the destructive conflict of identities. At the same time, following the logic of the development of migration processes and their consequences, we can assume that the sharp escalation of intercultural confrontation is transient.

Key words: ethno-cultural diversity; immigration; identity; interethnic relations; ethnic conflicts.

Кризис беженства выдвинул миграционные проблемы на передний план в повестке дня принимающих стран. Высказываются опасения, что происходящий в Европе рост численности приезжих с мусульманского Востока еще более обострит проблему интеграции инокультурных мигрантов, и современный кризис обустройства беженцев перерастет в кризис их инкорпорации. В массовых потоках приверженцев иных, незападных ценностей видятся серьезные угрозы безопасности и стабильности государств региона, сохранности западной цивилизации.

Как свидетельствуют многочисленные исследования, этнокультурные различия обладают большим конфликтогенным потенциалом. При этом этнические конфликты, понимаемые как противостояние, в котором ресурсом мобилизации выступает этническая идентичность, имеют множественность типов и гибридную природу [1]. Даже в западных государствах, имеющих высокий уровень благосостояния и прочные демократические традиции, этнокультурные противоречия носят достаточно острый характер и проявляют тенденцию к нарастанию.

В научной литературе распространена точка зрения о негативном влиянии многокультурности на доверие и сплочение в обществе. Из социологической теории конфликта (Л. Козер и др.) вытекает, что разнообразие ведет к усилению конкуренции между группами за власть и ресурсы, порождает враждебность в отношении представителей аутгрупп, питая при этом укрепление внутригрупповой солидарности. Р. Патнэм на материале США показывает, что разнообразие негативно влияет, по крайней мере в кратко- и среднесрочном плане, на социальный капитал: как на «наводящий мосты» между группами (bridging capital), так и на «связывающий изнутри» эти группы (bonding capital), снижая в целом доверие между жителями. Ученый подчеркивает, что разнообразие провоцирует аномию и социальную изоляцию, «делая людей, живущих в этнически разнообразных сообществах, похожими на черепаха, втянувших голову в панцирь» [2]. Данные ESS также фиксируют статистически значимую связь между представлениями респондентов о количестве мигрантов в их стране и уровнем межличностного доверия: чем больше представителей другого этноса респондент видит в своей стране, тем ниже уровень его доверия к людям.

Современная миграционная волна усиливает дезинтеграционные тенденции и конфликтность, обусловленные разнообразием. Учитывая резкий рост террористических угроз и особенно их реализацию исламистами в 2015-2017 гг. во Франции, Бельгии, Великобритании, Германии и России, большинство населения не только этих, но и других стран, в частности Венгрии, Италии, Польши и Швеции, видит в беженцах потенциальных террористов. Повышается преступность как со стороны приезжих (рост числа случаев насилия в отношении женщин, грабежей и т.д. в Германии, Финляндии, Швеции и других странах), так и местных жителей (поджоги центров временного содержания лиц, ищущих убежища, нападение на беженцев и т.п.). Усиливается радикализация политических ориентаций (в частности во Франции, Австрии и Швеции), которая коррелирует с долей иммигрантов в населении. В 2015 г. представители крайне правых антииммигрантских сил Франции, Австрии, Польши, Бельгии и Италии даже создали в Европарламенте свою фракцию «Европа наций и свобод».

В то же время, следуя логике развития миграционных процессов, можно полагать, что современная эскалация остроты связанных с ними проблем носит временный, привязанный к всплеску текущей волны характер. На намечающееся ослабление напряженности указывают данные Евробарометра: иммиграция, занявшая осенью 2015 г. место главной национальной проблемы стран ЕС, весной 2016 г. уже уступила

его безработице, продолжая и далее терять позиции в этом рейтинге. По этой же траектории в последние годы эволюционировал и негативизм населения ЕС в отношении иммиграции из-за его пределов.

Вместе с тем, как свидетельствуют исследования, проведенные на материале Великобритании и ряда других европейских стран, видимое негативное воздействие этнокультурной разнородности общества на сплочение и доверие в нем нередко служит лишь внешним проявлением связи культурных различий с депривацией, экономическим неравенством и пространственной сегрегацией, которые разобщают людей [3]. Конфликты, вспыхивающие в многокультурных обществах, нередко обусловлены социально-экономическими противоречиями и имеют лишь опосредованное отношение к разнообразию. Однако в силу вовлечения в социальные конфликты этнических меньшинств возникает соблазн «культурализации социальных отношений» [4] или истолкования подобных действий, как, например, беспорядков во Франции в 2005 г., в терминах конфликтов разных культур, этносов и конфессий и представления конфликтов интересов как конфликтов идентичностей.

При всей взрывоопасности межэтнических отношений и большей подверженности конфликтам этнически поляризованных обществ, разобщение и взаимная враждебность не обязательно перерастают в открытые столкновения. Риски этнических конфликтов могут так и остаться латентными, если для их реализации не возникнет провоцирующих поводов. Как отмечали еще в 1990-е годы Дж. Фирон и Д. Лейтин, «несмотря на серьезные напряженности, этнические отношения, основанные на мире и сотрудничестве (интеграции), являются более типичным явлением, чем крупномасштабное насилие». Приводя это высказывание, М.Е. Попов развивает заложенную в него мысль: «Сами по себе культурные различия еще не приводят к неизбежным конфликтам идентичностей, формируя предпосылки к социокультурной интеграции и межэтническому диалогу» [5].

Р. Патнэм подчеркивает, что само по себе «разнообразие не порождает плохих межрасовых отношений или этнически обусловленной групповой враждебности» [2, P.150-151]. А. Хис и Н. Демирева выявляют, что в Великобритании высокий уровень доверия внутри небелых меньшинств сосуществует с их позитивной ориентацией на интеграцию, высокой степенью идентификации с британцами и низким уровнем враждебности по отношению к белым людям. Исследователи отмечают у потомков мигрантов «межпоколенческий сдвиг от параллельной жизни и обособленной культуры к британскому мейнстриму» [3, P. 165].

Американский политолог Б. Рубл показывает, как в условиях многолетнего противостояния старожилов этнических, расовых или языковых групп, например, франко- и англоязычных жителей Монреаля, белых и афроамериканцев в Вашингтоне, каталонцев и кастильцев в Барселоне, новые потоки мигрантов, представляющих иные этносы, расы и языки, нежели конфликтующие стороны, становятся своего рода «связующим звеном», или «социальным клеем» между этими группами, оспаривая широко распространенное суждение о невозможности интеграции приезжих в дезинтегрированный социум. Однако для ослабления существующей конфронтации нужно не просто добавить в социум новые группы, а увеличить так называемый капитал разнообразия, т.е. обеспечить политические и институциональные условия для аккомодации таких мигрантов в городские сообщества [6].

Здесь уместно поставить вопрос о том, при каких количественных и качественных характеристиках разнообразия возможны его позитивные эффекты на социальный климат в принимающих обществах. Как свидетельствует анализ данных ESS, позитивному восприятию «чужестранцев» способствуют постоянные контакты с ними при условии, что мигрантов вокруг не очень много и их концентрация ограничена. Наличие сравнительно небольшого числа представителей этнических меньшинств значительно снижает восприятие угроз от мигрантов во всех странах по сравнению с их отсутствием или большим скоплением [7]. Данный вывод говорит о том, что порог перехода от позитивного воздействия численности мигрантов на состояние межкультурных отношений к негативному довольно низок, что актуализирует социальные риски разрастания мусульманских анклавов. При этом на благополучных в социально-экономическом отношении, протестантских и более толерантных к «чужакам» в силу культурно-исторических особенностей развития территориях такой порог может быть выше, что необходимо учитывать при планировании расселения мигрантов.

Кроме того, нехристианский бэкграунд мигрантов сам по себе не оказывает принципиального влияния на отношение к ним местного населения. Для местного населения наиболее важны такие качества мигрантов, как их готовность и желание принимать нормы и правила нового социума [7, С.101]. Этот факт говорит о возможности снижения интенсивности этнической, конфессиональной и др. окрашенности отношений между местными и приезжими и ослабления привязки их состояния к цивилизационным принадлежностям участвующих сторон. Он указывает на повышение значимости в таком взаимодействии интеграционного потенциала как самих мигрантов (включая знание языка страны

проживания, наличие хорошего образования и нужной профессии), так и их социального окружения.

Вместе с тем, учитывая изменения в массовых настроениях и ориентациях, произошедшие после ряда недавних знаковых событий в европейских странах, ареалов доброжелательности и гостеприимства, необходимых для успешной интеграции приезжих, становится все меньше. В 2016 г. 72% жителей Франции, от 60 до 70% – Бельгии, Швеции и Италии были настроены пессимистично в отношении возможности успешной интеграции большинства беженцев.

Таким образом, в современных условиях разнообразие выступает фактором разобщения и дестабилизации культурно гетерогенных социумов.

Очевидно, что, если пустить эти процессы на самотек, их эффект может быть

весьма разрушительным. Нарастающая этнокультурная неоднородность населения стран Европы порождает не только вызовы и угрозы, но и открывает новые возможности для развития их обществ. Однако интегрирующий потенциал этнокультурного разнообразия реализуем лишь при нахождении и эффективной реализации действенных моделей управления представителями разных культур.

ЛИТЕРАТУРА

1. Семененко И.С., Лапкин В.В., Пантин В.И. Типология этнополитической конфликтности: методологические вызовы “большой теории”. – Полис. Политические исследования, 2016. -№4. – С. 8-28.
2. Putnam R. E Pluribus Unum: Diversity and Community in the Twenty-First Century. – Scandinavian Political Studies, 2007. Vol. 30. No. 2. – P. 137-174.
3. Demireva N. Immigration, Diversity and Social Cohesion. – Migration Observatory Briefing. 21.07.2015.
4. Малахов В.С. Культурные различия и политические границы в эпоху глобальных миграций. – М.: Новое литературное обозрение. – 2014. - 232 с.
5. Попов М.Е. Роль социокультурной интеграции в урегулировании конфликтов (на примере Северного Кавказа). – Пути к миру и безопасности. -№1 (50). – 2016. – С. 83-91.
6. Rouble V. Creating Diversity Capital: Transnational Migrants in Montreal, Washington and Kyiv. Washington: Woodrow Wilson Center Press. – 2005. - 267 p.
7. Монусова Г.А. Восприятие иммигрантов европейским общественным мнением. – Мировая экономика и международные отношения, 2016. – №11 (60). – С. 58-70.

УДК 327.7(075.8)

Шаймарданова З.Д.,

доктор исторических наук, доцент,

Казахский университет

международных отношений и мировых

языков им. Абылай хана,

Алматы, Казахстан

shaimardanova.z@ablaikhan.kz

ТРАНСФОРМАЦИЯ ПОДХОДОВ К ОБЕСПЕЧЕНИЮ БЕЗОПАСНОСТИ

Аннотация: В статье рассматривается трансформация подходов к обеспечению безопасности. Подчеркивается тенденция в исследованиях международной безопасности, заключающаяся в смещении от исследований угроз национальной безопасности к анализу невоенных угроз. Отмечено, что классификация уровней безопасности - государственная (национальная) и международная - не является иерархичной. В теории и практике обеспечения безопасности акцент сместился от угроз применения военной силы и контроля над ее применением государствами к анализу невоенных угроз, таких как внутренний конфликт, экономическая безопасность, ухудшение окружающей среды и т.д.

Ключевые слова: международная безопасность, национальная безопасность, угрозы, трансформация, суверенитет.

Shaimardanova Z.D.,

Doctor of Historical Sciences, Ass.Prof.,

Kazakh Ablai Khan University of International

Relations and World Languages,

Almaty, Kazakhstan

shaimardanova.z@ablaikhan.kz

TRANSFORMATION OF SECURITY APPROACHES

Abstract: The article discusses the transformation of security approaches. The tendency is emphasized in international security studies, which is a shift from research into threats to national security to analyzing non-military threats. It is noted

that the classification of security levels - state (national) and international - is not hierarchical. In theory and practice of ensuring security the emphasis shifted from threats of the military force using and controlling. At the present days it analyzes non-military threats such as internal conflict, economic security, environmental degradation, etc.

Keywords: international security, national security, threats, transformation, sovereignty.

Минималистское определение безопасности связывается с защитой «целостности национальной территории и его институтов» по Гансу Моргентау [1]. В этом традиционном представлении концепция баланса сил («баланс сил») и альянсов сыграли важную роль.

Цель международной системы, разработанной после Второй мировой войны, заключалась в оказании помощи по защите государств и народов, их ценностей в пределах границ. Эта система поддерживает коллективную безопасность, ограничивая право государств на применение силы в целях самообороны с позиций Совета Безопасности ООН.

До 1990-х годов традиционная концепция безопасности по-прежнему носила военный характер и была основана на межгосударственных отношениях. Окончание холодной войны, ускорение экономической глобализации приводят к новым размышлениям о содержании безопасности и угроз.

Во второй половине 1990-х годов исследователи так называемой Копенгагенской школы международных отношений (Барри Бузан и др.) расширили понятие международной безопасности, включив в него, помимо чисто военного измерения, экономическую, политическую безопасность, безопасность общества и безопасность окружающей среды (экологическую безопасность). Также они предложили включить в анализ обеспечения безопасности негосударственных акторов. Этот подход получил название концепции секьюритизации.

Процесс секьюритизации предполагает, что для решения некоей проблемы государство вынуждено предпринимать экстраординарные меры из арсенала обеспечения безопасности, если с ней не удастся справиться при помощи стандартных инструментов и процедур.

Проблема становится секьюритизированной, когда государство, или политические и военные элиты, или гражданское общество начинают говорить о каком-то вопросе как об угрозе существованию объекта (государства, общества и т.д.). Среди примеров секьюритизированных вопросов как раз можно привести нелегальную миграцию и наркотрафик. Интересную трактовку феномену секьюритизации дает В. М. Кулагин, профессор МГИМО МИД России:

«Возникает вопрос, почему именно сейчас появилось желание рассматривать все большее число проблем в верхней части повестки дня мировой политики и под углом зрения безопасности. Например, проблему «продовольственной безопасности». Сегодня мировая ситуация с продовольствием на несколько порядков благополучнее, чем в 1960-х годах, когда этот вопрос тем не менее оставался на периферии общественного внимания. Может быть, причина в том, что мир стал безопаснее в военном отношении по сравнению со временами «холодной войны» и у него появились возможности вывести на более высокий уровень проблемы, ранее относимые к категории «низкой политики»?» [2]. Так писал автор в 2009 г. Но сегодня мы не можем согласиться с тем, что мир стал безопаснее.

Хотя основа безопасности по-прежнему лежит на государстве, развитие обменов и сотрудничества, растущая роль региональных союзов, активная деятельность международных организаций, развитие информационно-коммуникационных технологий заставляют нас задуматься о глобальной безопасности. Примерно с 1994 года ускоряющаяся динамика человеческого развития поставила вопрос о «транснациональной» безопасности.

Угрозы и причины нестабильности в мире сложного происхождения. Это распространение демократии и западных ценностей, развитие глобального гражданского общества. Глобализация также вызывает новые угрозы и эскалацию старых рисков: международная преступность, массовая миграция, этнический и религиозный конфликт, пандемии, деградация окружающей среды, расширение разрыва между богатым и стареющим Севером и более молодым и беднеющим Югом. Все эти тенденции были очевидны, но конец холодной войны усугубил их.

Все вышеперечисленные факторы мировых процессов, включая внутригосударственные конфликты, приводят к расширению поля безопасности за пределы военной: экологическая, экономическая или социальная. Помимо защиты границ, людей, ценностей и институтов появились понятия информационной безопасности, защиты от загрязнений окружающей среды, международного терроризма, массовых движений населения, инфекционных заболеваний (например, СПИД, птичий грипп и т.д.). Следовательно, концепция государственной безопасности и многих типов существующих угроз расширились. Появилось понятие «обеспечение безопасности человека».

В настоящее время обеспечение безопасности человека сосредоточено на следующих основных направлениях:

- защита гражданских лиц во время конфликта;
- женщины, мир и безопасность;
- дети в вооруженных конфликтах;
- предотвращение конфликтов.

Раньше считалось, что безопасность угрожает извне: обеспечение государственной безопасности состояло, в основном, в защите государства от внешнего нападения, а безопасность людей была прямым следствием безопасности их государства, которое защищало население от любой внешней угрозы. Сегодня многие угрозы для отдельных лиц происходят от самого государства. Например, переходная экономика в ряде государств создает неуверенность для отдельного человека. Или энергетическая политика страны может оказать влияние на человеческую безопасность людей, живущих внутри страны и за ее пределами.

По мнению некоторых экспертов, Европейский союз расширил понятие безопасности взаимодополняющими понятиями: кооперативная безопасность, демократическая безопасность, человеческая безопасность [3]. Кооперативная безопасность является глобальной, многомерной, неделимой, исключая применение силы и основываясь на партнерстве посредством соглашений. Концепция демократической безопасности была разработана на нескольких саммитах Совета Европы (Вена, 1993 г. - Страсбург, 1997 г). Она основана на идее, что без уважения к меньшинствам и прав человека в Союзе не может быть демократической безопасности. Концепция безопасности человека, вытекающая из деятельности ПРООН 1990-х годов и канадского министра Ллойда Эксурси устанавливает первенство безопасности индивида, а не государства: государственная безопасность не может считаться как самоцель, а скорее «как средство обеспечения безопасности населения», «защита гражданских лиц требует от нас готовности вмешиваться и применить силу, если это необходимо» [4].

Таким образом, в вопросах безопасности участвуют больше субъектов: национальные государства, международные и региональные организации, неправительственные организации, гражданское общество участвуют в решении ряда вопросов безопасности. Вчерашний Афганистан и сегодняшняя Сирия, иракская и северо-корейская проблема обретают новое видение сквозь призму глобализации мира.

Существует три типа критических ситуаций, которые вызывают самые сильные потрясения для государства:

- экономические кризисы,
- стихийные бедствия,
- конфликты.

Стихийные бедствия и конфликты сохраняются, экономические неудачи неизбежны. Три типа экономической незащищенности регулярно препятствуют осуществлению национальной безопасности: недостаточность ресурсов, нестабильность экономических потоков, потеря активов. Способность сохранять, инвестировать или использовать ресурсы также является фактором безопасности государства, влекущая за собой безопасность личности. Неоднократные кризисы повышают уязвимость людей, которые живут в условиях нищеты. Те, у кого есть работа, уже не могут покупать лекарства в силу их высокой стоимости, жить в нормальных условиях, оплачивать питание, транспорт, отправлять своих детей в школу и т.д. Стихийные бедствия дополняются другими факторами: отсутствие жилища, потеря близких, недоступность чистой питьевой воды, элементарного питания и т.д.

Безопасность относится к понятию насильственного конфликта независимо от его формы - терроризм, преступность, войны, - которая по-прежнему ставит под угрозу безопасность гражданина: около миллиона человек умирают каждый год от насильственной смерти.

Главная угроза миру сегодня - это уже не война между государствами, а гражданская война, проблема безопасности возникает по-новому.

Конфликт неотделим от понятия государственной безопасности. Характерная особенность современных конфликтов – это рост числа внутрисостоятельных, внутриэтнических конфликтов. В течение ряда лет в конфликте появился вызов нового характера: насилие, международная организованная преступность. Предотвращение конфликтов является стратегией, которая опирается на тесную взаимосвязь между различными проблемами, ставшими причинами конфликта. Имеющиеся инструменты: механизмы предупреждения, целенаправленные санкции, организация миссий по установлению фактов и дипломатических миссий, превентивное развертывание операции по поддержанию

мира, являются недостаточными. Основное внимание должно быть сосредоточено, в первую очередь, на мирные средства для предотвращения рисков: стратегия профилактики, согласия на защиту людей в несостоявшихся государствах или спорных районах. Бесконечный израильско-палестинский конфликт, сирийская война и поток мигрантов в Европу показывают опасность для безопасности региона и международной безопасности.

В обеспечении безопасности просматривается поворот от обеспечения национальной безопасности к обеспечению безопасности личности. Идея заключается в обеспечении непосредственной безопасности гражданина, а не в защите только его территории. Выделяется как проблема безопасности общественное здравоохранение. Инфекционные болезни, угрозы нищеты и насилия, бедность и связанные со здоровьем риски создают новые риски национальной и международной безопасности. Стратегия безопасности здравоохранения должна включать три институциональные основы: предотвращение, контроле и прогнозирование угроз здоровью с учетом того, что безопасность здоровья уходит корнями в связанные социальные, политические и экологические условия.

Парадигма обеспечения безопасности влияет на важный концептуальный сдвиг в политической науке, в частности путем переопределения понятия угрозы и суверенитета, двух ключевых концепций международных отношений, осуществляя концептуальный поворот и трансформируя политическую науку.

Четкое разграничение между национальной безопасностью и международной безопасностью, классическая с Гоббса, сегодня не имеет смысла: растущая взаимозависимость укрепляет идею, что эти две конструкции безопасности неразделимы.

Одной из первых причин этого концептуального разворота является изменение самой природы угроз, становящиеся транснациональными и глобальными явлениями (трансфер загрязняющих веществ, инфекционные болезни т.д.), а экономические или другие потрясения в одной части мира могут спровоцировать кризисы в других местах, что имеет катастрофические последствия для безопасности.

Безопасность государства зависит от безопасности других государств. Изменение перспективы в сфере безопасности порождает новую парадигму в международных отношениях: учет ошибок, беспрекословное следование принципам «устойчивой коллективной безопасности». Когда устойчивый мировой порядок строится на двусторонней вертикали, права человека становятся важной проблемой в этом существовании равенства между удаленными группами населения.

Нет международной безопасности, когда гражданский мир неясен, нет национальной безопасности без минимального мира для других стран. Расширение определения безопасности иллюстрирует теоретический и практический концептуальный переход от традиционной безопасности на основе государственной защиты к той, которая сосредоточена на личности. Таким образом, безопасность государства направлена, прежде всего, на удовлетворение основных потребностей безопасности людей. Данное обстоятельство ведет к новому управлению рисками системным подходом.

Увеличение числа игроков и смятение большинства политических элит усугубляют положение. Четвертая технологическая революция принесет огромные выгоды. Но обостряет социальное и политическое напряжение.

Мощные геостратегические сдвиги, новые технологии увеличивают угрозу возникновения войны, и возвращают международные отношения на базовый уровень обеспечения безопасности. Национальная и международная безопасность являются двумя взаимодополняющими и взаимозависимыми концепциями. Без национальной безопасности не может быть обеспечена международная безопасность, и наоборот.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Morgenthau H. Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace. - New York: Alfred A. Knopf, 1955.
- 2 Кулагин В. М. Лицо глобализации: Впечатления и факты // Современные глобальные проблемы мировой политики / Под ред. М. М. Лебедевой. - М.: Аспект Пресс, 2009. - С. 210-211.
- 3 Collard D. Le quarantième anniversaire du traité de l'Elysée (1963-2003). – Режим доступа URL: <https://www.france-allemande.fr/Traite-de-l-Elysee-22-janvier-1963.html> - (дата обращения 6.10.2018).
- 4 Белей С. И. Концепция «Безопасности личности» во внешней политике Канады после окончания «Холодной войны» // ARS ADMINISTRANDI. – 2014. - № 1.

СЕКЦИЯ №12. ЗАМАНАУИ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҢ Д
АМУЫНДАҒЫ ӨЗЕКТИ ҮРДІСТЕР

СЕКЦИЯ №12. АКТУАЛЬНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В РАЗВИТИИ СОВРЕМЕННОГО
МЕЖДУНАРОДНОГО И НАЦИОНАЛЬНОГО ПРАВА

UDC (327) 504

Galagan Margarita

Master student, 2 course

Specialty: 6M020200- International Relations

Ablai Khan KazUIR and WL, Almaty, Kazakhstan

e-mail: escaper.mv@gmail.com

THE MIDDLE EAST POLITICAL SYSTEMS TRANSFORMATION TRENDS

Abstract: The article analyzes the Middle East political processes development. Particular attention is paid to the globalization phenomenon, which has a significant impact on the development and formation of political systems in the region. At the present stage of the society development, according to the opinions of political scientists and economists, the globalization phenomenon is characteristic, which has already acquired colossal scales penetrating all the significant processes of the modern world. From this position, the essence of globalization in the Middle East is relevant. The article presents the opinions of experts in the field of oriental and globalization research: Ahmed A., Kudryashova I., Robertson R., Sapronova M. The study identifies the main causes of political events in the region and presents possible scenarios under the globalization influence.

Keywords: Middle East, transformation, globalization, “Arab spring”, Islam, culture, political system.

Галаган М.В.

Мамандық: «6M020200-Халықаралық қатынастар»

Абылай хан атындағы ҚазХҚЖӘТУ магистранты,

Алматы, Қазақстан,

e-mail: escaper.mv@gmail.com

ТАЯУ ШЫҒЫСТАҒЫ САЯСИ ЖҮЙЕЛЕР ТРАНСФОРМАЦИЯСЫНЫҢ ҮРДІСТЕРІ

Түйін: Аталмыш мақалада Таяу шығыстағы саяси жүйелер дамуы қарастырылады. Сонымен қатар, автор басты назарды жаһандану феноменіне аударып отырып, оны аймақтағы саяси жүйелердің қалыптасуы мен дамуына ықпал етуші басты факторлардың маңыздысы ретінде бағалайды. Саясат және экономика саласы ғалымдарының пікірінше, қоғамдық дамудың қазіргі жағдайында жаһандану үдерісі заманауи әлемнің барлық маңызды салаларына етене еніп, үлкен ауқымды қамтыды. Осы тұрғыдан алғанда, Таяу Шығыстағы аталған құбылысты зерттеудің өзектілігі айқын. Бұл мақалада А. Ахмед, И. Кудряшова, Р. Робертсон, М. Сапранова сынды шығыстанушы және жаһандануды зерттеуші ғалымдардың көзқарастары да көрініс табады. Зерттеу жұмысы аймақтағы саяси оқиғалардың орын алуының негізгі себептерін анықтап, жаһандану ықпалын есере отырып, болжамды саяси оқиғалар сценарийін ұсынады.

Тірек сөздер: Таяу Шығыс, трансформация, жаһандану, «араб көктемі», ислам, мәдениет, саяси жүйе.

At the present stage of the society development, the globalization phenomenon, which has already acquired colossal scales, has penetrated into all the important processes of the developing world, embracing different aspects of the modern world community, becoming an indicator and driving force of the idea of a mega-state, representing an objective phenomenon of modern reality, one of the important challenges of which becomes the problem of national specifics of the state. Developing globalization has led to changes in the structure of the modern world order, which significantly affects the transformation of the political systems of states, thereby reworking the political picture of the world. In this context, the political processes in the Middle East represent unprecedented transformations that have covering the number of countries in the region whose underlying causes lie in intra-country, intra-regional and global contradictions. The consequence of the globalization impact is the gradual segmentation of traditional Middle East society, as the result of which specific political manifestations take place.

One of the most important contemporary trends in political transformation is the process of religious revival in Arab countries. Entering the globalization era, countries are exposed to its impact on the traditional and cultural level. It is well known that the Middle East political systems have their own specifics, distinctive from

the West, which are characterized by historical development and civilizational features based on the maintenance of a natural and established - the highest spiritual orientation. It is in this region that culture is formed by religion and directly by the Koran, which is of great importance. As a result, the globalization process can be a threat to the original culture. Therefore, the number of problems related to the socio-economic and political development of the countries represented by the Middle East region caused many Muslims to turn to traditional Islamic spiritual values in search of alternatives to Western and other models of social development.

The political systems of individual states have changed more often than the international relations systems. Taking as a basis one of the most important parameters of such transformation - the democratization of states, S. Huntington notes that the process of developing democratic states in the world is proceeding: after the increase in the number of states that have embarked on the democratic path of development, a wave of recoil follows, when some states abandon this way development. At the same time, the general vector for increasing the number of democratic states in the world is preserved [1].

At the end of the XX century, there was a wave of the political systems transformation of several states in Central and Eastern Europe, leading to the emergence of new countries in the territory of the former Soviet Union. At the same time, the political system of South Africa was changing, the statehood of Namibia was forming. There are changes in state devices in several other regions of the world. Important factors in these countries are both internal and above all external processes caused by the bipolar system collapse and the Westphalian system erosion.

In the second decade of the XXI century, intra-state transformation swept the countries of the Arab East. There was a series of political statements, transformations and wars in Tunisia, Egypt, Yemen, Libya, Syria, Bahrain, Iraq. Initially, many analysts took this political activity in the Arab countries as a democratization of the region, a change of authoritarian regimes called "Arab spring" [2, p. 8]. First, the transformation of states has gone acutely and problematically. For example, an alternative project of the world political structure appeared in the form of a world caliphate. The Middle East has always been a complex region, where historically interwoven contradictions of different order: religious, ethnic, territorial, etc. And, nevertheless, today it is the Middle East that proved to be the weakest core in modern conditions. There are several reasons for this.

Firstly, these reasons should be sought in the peculiarities of political culture and political development of the Middle East countries. Since the VII century, in the Arab political culture, were formed their own ideas about the political society organization. National states began to form mainly in the early XX century. However, the development of the political framework of the nation-state has been slow in the region. The Arab public consciousness did not immediately perceive the new political units as states, and for their designation used the term kurt - country, land region [3, p. 708].

In the second half of the XX century, a significant part of the region took socialist ideas [4]. The ideas of social equality were in many respects close to traditional Islamic values. The disintegration of the bipolar system and the virtual disappearance of the socialist world turned out to be particularly painful for the adherents of the ideas of socialism. Incidentally, this disintegration also significantly influenced some former socialist states in Europe, creating conflicts. However, the ideas of social equality were still less rooted in society.

At the same time, the Arab idea, that is, Arabism, which essence in the unifying spiritual interrelationship of all Arabs [5], continued to be popular throughout the entire process of formation and development of the national states in the Middle East. Thus, in the 1920s-1930s, King Faisal of Iraq dreamed of creating an Iraqi-Syrian union and unifying it with Arabia; the idea of a great Syria and the annexation of Iraq by the King Abdullah I of Jordan [3, p. 709].

In its turn, the Westphalian system erosion gave rise to the activation of many non-state actors in the Middle East, including on a pseudo-religious basis. Only in Syria there are many groups, fighting and at the same time cooperating with each other. Outwardly in this respect, the situation in many ways resembles the European Middle Ages. In addition, the development of information and communication technologies, not limited to national boundaries, contributed to the mobilization effect, as well as a kind of imitative effect in the region, when political performances in Tunisia were followed by similar actions in other countries.

S. L. Pechurov gives his list of causes and factors of the "Arab spring". Thus, he believes that, firstly, in recent decades, the stratification of society has largely deepened, the income gap between the poor in the main and wealthy parts of the population has increased in almost all, except for the Arabian monarchies, countries of the Arab East. The gap in living standards between the rich and poor countries of the region deepened. And this is against the backdrop of a rapidly progressing food crisis, accompanied by a significant increase in the prices of essential goods.

Secondly, the unemployment rate has significantly increased, reaching 60-70% of the able-bodied population in some Arab countries.

Thirdly, the overwhelming majority of the unemployed are young people under 25 years of age, who are virtually deprived of the opportunities to integrate into the world around them and find a worthy place. The situation is complicated by a significant rate of population growth, as a result of which people of young and middle age, with a relatively high mortality in poor Arab countries, form the vast majority of the population.

Fourthly, in the conditions of existence in autocratic regimes characteristic of the Arab East (be it monarchy or “democracy”) and as a result, it is extremely difficult to find use for one’s abilities and skills in the incredible scales of overgrown bureaucracy, tribal preferences and elementary corruption even to those specialists whose profession, it would seem, is formally in demand. Thus, the cup of patience was overcrowded, which was expressed in the mass discontent of the lower classes [6].

It is important to emphasize that the causes of the “Arab Spring” were both common to all Arab states, and specific for each country separately, both objective and subjective. For objective and subjective reasons common to all Arab countries facing mass protests, one can attribute:

First, the ever more active involvement of Arab countries in the geopolitical processes of globalization - reflecting the growing interdependence of countries and peoples, the tendency to establish common standards of behavior in economic, political, information and cultural spheres. Increasingly expanding contacts of Arab citizens with representatives of other states, the availability of network information technologies to a wide range of the Arab population (primarily the Internet, satellite television, mobile communications), the involvement of Arab states in the global economy, the dialogue of civilizations - all these globalization attributes, superimposed on the internal problems of states, caused chaos, led to unrest and the collapse of certain political regimes.

Second, in almost all Arab states, authoritarian political regimes have historically been formed and are still in existence. This has its explanation: the long anti-colonial wars for independence, direct or indirect participation in the Middle East conflict, the special role of the army in the course of the revolution and the subsequent formation of independent states, the mentality of the Arab population in need of a “strong hand”. The authoritarianism of political regimes led to a rare turnover of heads of state. Decades of stay in power not only hereditary monarchs, but also elected presidents generated clannishness, corruption, bureaucracy, failure to understand the interests of the population majority.

Third, albeit with a slight delay, but at the level of life in the Arab countries, the global financial crisis has had a negative impact. This was reflected in a sharp jump in prices for food and essentials in early 2011, an increase in unemployment, especially among the youth and the educated part of the population.

Fourth, the implementation of the concept of the “Middle East Democratization” proposed by the US President George W. Bush, also had a significant impact on the course of events. The aim was to establish political regimes in the states of the Greater Middle East that corresponded to the American understanding of democracy, but in fact to grow reliable allies in this strategically and economically important region. As a rule, this concept was imposed on the Arab population through controlled media and social networks. There have also been attempts to directly bribe potential opposition leaders.

Fifth, with rare exceptions, the Arab countries authorities were not ready to give a worthy response to anti-government protests. Separate concessions and promises of political reforms were made late, the use of force to suppress protests either was used inconsistently or with excessive cruelty, which often led to the opposite effect. This is the subjective reason that individual speeches have turned into mass riots.

Sixth, the use of the strategy of “hybrid operations” in relation to individual Arab states also served as a subjective cause of the grave “Arab spring consequences [7, p. 74].

Of course, there were internal reasons for the political transformation of the Middle Eastern states, which are widely discussed in the literature: fatigue from political elites in power for decades, economic problems, ethnic and territorial contradictions, etc. As a result, the political transformation of the states did not go along the lines of “democracy-authoritarianism”, as S. Huntington described, but through the revival of archaic political organization forms. Number of states that followed, albeit to a certain extent only externally, the Westphalian principles, found themselves in the power of various formations, very diverse in composition and direction. Thus, the Arab countries were the most exposed to the transformations of all three levels of the modern world political organization:

- 1) the Westphalian system (the emergence of non-state structures, the dissemination of information and communication technologies, the processes of transnationalization, the revival of the global caliphate idea);
- 2) the bipolar system of international relations (the loss of the socialist landmark for the number of countries);
- 3) the several countries domestic systems of (the transition from authoritarian models of government, but

with an orientation toward at least some of the principles of the Westphalian system, to traditional political ties and relations).

At the same time, the “Arab Spring” events influenced the system of international relations and the Westphalian system of peace, strengthening the effect of their erosion, combining both systems into one under one name: global international system.

In this article, globalization is regarded as an objective phenomenon of modern reality, furthermore, as a phenomenon of reciprocity, a kind of corrective apparatus. Therefore, it is from this position that it is necessary to turn to the problems of national specificity to the globalization processes.

Globalization is a complex, multifaceted process. Therefore, attempts to understand it can be done from different angles, moreover, there are theories that call into question the very existence of this phenomenon, which is in detail reflected by R. Robertson [8].

According to the established opinion, globalization has received an intensive push to its development in the West. The spread of the Western development model to all other countries of the world serves as an outgrowth of the universal world order. The globalization process manifests itself as a direct and indirect influence of the West, together with a clear division into developed and peripheral countries.

According to I. Gibelev’s opinion, the humanization of the social and cultural state of the world community is defined as the most important component of the globalization process, since globalization is impossible outside the cultural context. From here it follows that globalization should appear as a synthesis of cultural and historical traditions [9]. Therefore I. Gibelev offers his understanding of the ideal development of globalization, that is, the mapping of the present state of globalization is diametrically opposed. The researcher’s belief is especially relevant against the backdrop of growing concerns about the negative impact of the effects of developing globalization on national cultures.

Being a high technological achievement, as well as a powerful engine in the social, spiritual, political and other spheres of life, the common information space has become a kind of tool in discriminating the national society and its culture [10, p.117]. This impact occurs through the establishment of the rationality and unification of culture, the national identity of culture elimination. The result of this is that globalization leads to a loss of cultural identity, that is, it implies a narrowing of the opportunity to develop in a special way. It can be said that globalization acquires the status of modernized weapon. Many see it as an effective way to destroy an entire culture as an original unit. The globalization process of unprecedented unification of various types of activities and subjects, ranging from individuals to ethnic groups, peoples, states.

In these conditions, the globalization process in the Middle East is more interesting and meaningful for research. In the region, a culture formed mainly by religion is of great importance. In this regard, it is possible to note the hostility towards the globalization process on the part of the Arab population, which fears that globalization is a threat to their distinctive culture. Therefore, it is possible to describe the following possible trends of Arab countries for globalization.

In the Middle East, the attitude to globalization is primarily based on the desire to preserve its own culture. In the region, globalization is naturally perceived as, for example, an attempt to capture culture, the imposition of Western values, the phenomena of Westernization, etc., that is, this process is performed as a movement in a certain direction. It could be distinguished four main approaches to globalization in the Arab-Muslim world.

The first approach is based on fear of globalization changes, reluctance to let an invisible enemy into Arab world, capable of imperceptibly destroying culture, society, depriving national sovereignty, etc. Globalization is dangerous in all its manifestations, because even economic reforms and scientific achievements carry a destructive virus, even under the good pretext of development and progress. Representatives of this approach call for almost complete isolation, seclusion or, conversely, to fight against Western influence.

Unlike such an extreme version of the globalization attitude, the second point of view regards globalization as a multidimensional process. It has its shortcomings, the West, and above all the United States, trying to impose its values, destroy a foreign, alien culture. However, if reject the pro-Western ideology and try to use only the achievements of the latest technology, this may achieve great success in the development of its own society, even in the globalization era.

The third approach, almost full support for globalization, is popular only in some countries of the Arab-Muslim world, which have gone through a special path of historical development (for example, Egypt, Jordan).

According to the fourth point of view, globalization is perceived in the historical perspective. Globalization is not an invention of our time. This process was observed before. A typical example of globalization is the Arab Caliphate. The current globalization stage is built on different rules, it is based on other values, but it is quite possible that soon the globalization process will once again lead the Arab-Muslim world [11].

Summing up, it can be concluded that the most important globalization consequences for the regional political process include:

- violation of the existing socio-economic ties between the main actors of the Middle East political process;
- the growth of conflict potential in the Middle East, the involvement of neighboring countries in internal conflicts, the internationalization of conflicts;
- expansion of areas of intervention in the Middle East political process external to the region, primarily the “great powers”, the militarization of regional international relations;
- the emergence of new threats to regional security, leading to further region destabilization with serious global geopolitical consequences;
- strengthening the influence of the Islamic factor on the political process in the Middle East.

The Arab countries political systems now represent a complex intertwining of state structures, political parties, organizations and informal trends of a socio-political nature, which in general can be considered modern forms of political existence of the Arab East states. In addition to these forms, traditions and institutions that are not directly part of the political sphere (customary law, religious communities, clans) play an important role in the political life, which form a powerful fund for socioeconomic, historical, political, cultural and religious heritage. Therefore, this political life is characterized by an exceptional diversity, a wealth of shades and directions that make the political appearance of each country unique and have a specific impact on the forms and ways of functioning of state institutions of power, political parties and all political systems in general. Arab society itself is extremely mosaic, it has a complex relationship and diverse combinations of different socio-political forces that are represented in the Arab countries by a whole spectrum of social groups [12, p.12]. Along with the main classes in the Arab world, numerous intermediate social strata and groups coexist, each of which exerts its specific influence on the entire society and plays a significant role in political life at a certain stage of its development.

For the Middle East countries, the political vector of modernization is linked with the search for adequate ways of socio-economic and political development, preservation of cultural identity and self-identification. Specific historical development and civilizational features determine the specificity of their political systems.

REFERENCES

1. Huntington, S. Democracy's Third Wave. The Journal of Democracy. No 2. 1991. - Pp. 12–34.
2. Ahmed, A. The Study of Democratization and the Arab Spring middle east. - Law and governance, 2014. – Pp. 1-31.
3. Кудряшова И.В. Формирование и развитие политических систем стран арабского Востока. // Сравнительная политология. Под ред. О.В. Гаман-Голутвиной. М.: Аспект Пресс, 2015. С. 701–724.
4. Страны Ближнего Востока: «арабский социализм» и «исламская альтернатива» [Electronic resource]. – Accessmode: <https://finlit.online/page/ieu3/ist/ist-8--idz-ax239--nf-129.html> - (Accessed 30.09.2018).
5. Арабский мир и его особенности [Electronic resource]. – Access mode: https://studbooks.net/1832925/geografiya/arabskiy_osobennosti - (Accessed 30.09.2018).
6. Гибридные войны в стратегии США и НАТО [Electronic resource]. – Access mode: http://nvo.ng.ru/gpolit/2017-10-20/1_970_hybrid.html - (Accessed 30.09.2018).
7. Аджиб Ш., Волков Я. В. Влияние «арабской весны» на политический процесс на Ближнем Востоке // Право и современные государства. — 2016. — № 8. — С. 70—79.
8. Robertson R. Globalization Social Theory and Global Culture. L., 1992. -P. 45.
9. Неомодерн, транзакционизм, пространство [Electronic resource]. – Access mode: <http://russiancouncil.ru/blogs/igor-gibelev/neomodern-tranzaktsionizm-prostranstvo/> - (Accessed 30.09.2018).
10. Пашенко В. Я. Новый виток вестернизации России // Рационализм и культура на пороге третьего тысячелетия. Материалы третьего Российского Философского конгресса (16-20 сентября 2002 г.). Т. 3. Ростов-на-Дону, 2002. С. 185.
11. Ценности и характеристики классической арабо-мусульманской культуры [Electronic resource]. – Accessmode: <http://m.polit.ru/article/2003/07/22/621761/> (Accessed 30.09.2018).
12. Сапронова М.А. Политические системы арабских стран: учеб. пособие / М.А. Сапронова. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2015. – 248 с.

Джунусбаева М. Қ.
«6D020700 – Аударма ісі»
мамандығы докторанты
Абылай хан атындағы ҚХҚ және ӘТУ
Алматы, Қазақстан
e-mail:madina__lmp@inbox.ru

ЗАМАНАУИ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҢ ДАМУЫНДАҒЫ ӨЗЕКТІ ҮРДІСТЕРДІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Түйін: Мақалада заманауи халықаралық және ұлттық құқықтың дамуындағы өзекті үрдістердің кейбір маңызды мәселелері қарастырылған. Тәуелсіз мемлекеттердің ұлттық заңнамаларының халықаралық құқықтың негізгі нормалары мен принциптеріне қарай түрлендіру мәселелері жан – жақты қарастырылған.

Жаһандану жағдайында Қазақстан Республикасының заңнамасын дамытудағы объективті тенденциялардың бірі ұлттық заңнама мен халықаралық заңнама арасындағы өзара әрекеттестікті нығайту және кеңейту мәселелері талданған.

Тірек сөздер: халықаралық құқық, ұлттық заңнама, халықаралық шарт, трансформация, ратификация, сот прецедент, терроризм, сепаратизм, экстремизм.

Junusbaeva M. K.
doctoral student
specialty « 6D020700-Translation studies»,
Kazakh Abylai khan UIRandWL
Almaty, Kazakhstan
e-mail: madina__lmp@inbox.ru

SOME PROBLEMS OF THE CURRENT TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF NATIONAL AND INTERNATIONAL LAW IN MODERN CONDITIONS

Abstract: The article deals with some key problems of modern trends in the development of modern international and national law. The issues of transformation of the national legislation of independent States in accordance with the basic norms and principles of international law are discussed. The issues of strengthening and expanding cooperation between national legislation and international legislation, as well as the objective trends of national legislation in the context of globalization are analyzed.

Keywords: international law, national legislation, international Treaty, transformation, ratification, judicial precedent, terrorism, separatism, extremism.

Қазіргі заманғы жаһандану үрдістерінің ең маңызды салдарының бірі – тәуелсіз мемлекеттердің ұлттық заңнамаларын трансформациялау, яғни халықаралық құқықтың негізгі нормалары мен принциптеріне қарай түрлендіру болып табылады. Осы тұрғыдан алып қарасақ, Қазақстан Республикасының жаһандану арқылы қалыптасқан заңдар жүйесіндегі үрдістерді анықтау және талдау бүгінгі таңда өзекті мәселелердің бірі болып отыр.

Бірінші үрдіс ретінде, позитивтік заңнаманың қоғам мен мемлекет өміріндегі рөлінің артуына назар аударайық. Бұл үрдісті жаһандану үрдістерімен тікелей байланыстыратын болсақ, қазіргі заманғы қоғамда позитивтік заңнама, бір жағынан, жаһандану үрдістерін жүзеге асыру және заңдастыру құралы болса, екінші жағынан, мемлекеттік қабылдау үрдісінде бақылау және түзету құралдары болып отыр.

Әрине, позитивтік заңнамамен қатар басқа да реттеуші құралдар бар: олар идеологиялық құралдар, моральдық құралдар, діни құралдар және т.б. Бірақ жаһандану жағдайында қоғамдық қатынастарды реттейтін позитивтік заңнаманың маңыздылығы айрықша екендігін атап өткеніміз жөн.

Осыған байланысты, Ресей ғалымы В.С. Нерсисянцтің, «қазіргі қарама – қайшылыққа тола және тез өзгеруге бейім тұратын әлемде жаһандану үрдістеріне табысты және жемісті қатысу, мемлекеттің ұлттық мүдделерін қорғау және іске асырудың тиімді және ғылыми негізделген құқықтық нысандарын талап етеді» - деген сөзіне толық қосылуға болады.[1]

Позитивтік заңнаманың қоғам мен мемлекет өміріндегі рөлін айта келе, жаһандану жағдайында әлемдегі барлық дерлік құқықтық жүйедегі құқықтың негізгі қайнар көзі болып табылатын заңның рөлін айтпасақ болмас. Өйткені, заң ұлттық позитивтік құқықты интернационалдандырудағы алғашқы «ішкі-мемлекет» байланысы болып табылады. Оның үстіне, заңның құндылығы мен беделінің ұлғаюы – құқықтық мемлекеттің қалыптасуының қажетті шарты болып табылады.

Жаһандану жағдайында Қазақстан Республикасының заңнамасын дамытудағы объективті тенденциялардың бірі ұлттық заңнама мен халықаралық заңнама арасындағы өзара әрекеттестікті

нығайту және кеңейту. Бұл үрдіс әлемдік қоғамдастықпен ұлттық қоғамдастықтың және өзара әрекеттесудің, сондай-ақ, әлемдік қоғамдастықпен ұлттық қоғамдастықтың өзара әрекеттесуінің көрінісі болып табылады.

Қазақстанның халықаралық, экономикалық, саяси қатынастарға қатысуы мен мемлекетаралық одақтарға мүше болуы халықаралық құқық нормаларының ұлттық құқық нормаларынан басым болуына әкеп соқтырады.

Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес, заңда бекітілген тәртіппен жасалған және Қазақстан Республикасы Парламенті тиісті заң шығару жолымен ратификациялаған Қазақстан Республикасының халықаралық шарттары оның заңдарының алдында басым болады.[2]

Қолданылуы үшін заң шығару талап етілмейтін халықаралық шарттардың ережелері Қазақстан Республикасында тікелей қолданылады.

Өзге жағдайларда Қазақстан Республикасы ратификациялаған халықаралық шарттардың ережелерін жүзеге асыру үшін қабылданған тиісті заңдарды Қазақстан Республикасының халықаралық шарттарымен қатар қолдану қажет.

Қазақстан Республикасының халықаралық шарты – Қазақстан Республикасы шет мемлекетпен немесе халықаралық ұйыммен жазбаша нысанда жасасқан және мұндай келісімнің бір құжатта немесе өзара байланысты бірнеше құжаттарда екендігіне қарамастан, сондай-ақ оның нақты атауына қарамастан халықаралық құқықпен реттелетін халықаралық келісім.[3]

Халықаралық шарттар Қазақстан Республикасының Президентіне тікелей бағынатын және есеп беретін Қазақстан Республикасының мемлекеттік органдарының, сондай-ақ Қазақстан Республикасының орталық атқарушы органдарының атынан Қазақстан Республикасының заңнамасында айқындалған өз құзыреті шегінде шет мемлекеттермен және (немесе) халықаралық ұйымдармен жасалады.

Қазақстан Республикасында Қазақстан Республикасының Конституциясымен және Республика таныған халықаралық құқық нормаларымен бекітілген адамның және азаматтың құқығы мен бостандығы танылады және кепілдендіріледі.

Конституцияға сәйкес келетін Республиканың халықаралық шарттары және өзге міндеттемелері Қазақстан Республикасының қолданыстағы құқығының құрамдас бөлігі болып табылады.

Қазақстан Республикасы халықаралық шарттарының нормаларын дұрыс және біркелкі қолдануды қамтамасыз ету мақсатында Қазақстан Республикасы Жоғарғы Соты 2008 жылғы 10 шілдеде «Қазақстан Республикасы халықаралық шарттарының нормаларын қолдану туралы» нормативтік қаулы қабылдады.[4]

Қазақстан Республикасы Конституциясының 13-бабы 2-тармағына сәйкес, өзінің құқықтары мен бостандықтарын соттың қорғауына әркімнің құқығы бар.

Қазақстан Республикасы өзінің аумағында және юрисдикциясында болатын барлық тұлғалардың құқықтары мен бостандықтарын Конституцияға және қабылданған халықаралық міндеттемелерге сәйкес қамтамасыз етуді міндетіне алады.

“Қазақстан Республикасының халықаралық шарттары туралы” 2005 жылғы 30 мамырдағы Қазақстан Республикасы Заңының 1-бабы 6) тармақшасына сәйкес, Қазақстан Республикасының халықаралық шарты деп Қазақстан Республикасы шетелдік мемлекетпен (немесе шетелдік мемлекеттермен) не халықаралық ұйыммен (немесе халықаралық ұйымдармен) жазбаша нысанда жасасқан халықаралық келісімді түсіну керек, мұндай келісім бір құжатта немесе өзара байланысты бірнеше құжатта жасалғанына, сондай-ақ нақты атауына (мысалы, конвенция, пакт, келісім және т.с.с.) қатыссыз халықаралық құқықпен реттеледі.

Халықаралық шарттар, Қазақстан Республикасы атынан - мемлекетаралық шарттар, Қазақстан Республикасы Үкіметінің атынан - үкіметаралық шарттар, орталық атқару органдарының, сондай-ақ Қазақстан Республикасының Президентіне тікелей бағынатын және есеп беретін мемлекеттік органдар атынан - мекемеаралық шарттар болып табылады.

Жаһандану жағдайында Қазақстан Республикасының ұлттық заңнамасында келесі жаһандық үрдіс байқалады. Бұл үрдіс ұлттық заңнамада жеке тұлғаның құқықтарын қамтамасыз ету мен қорғауда әлемдік жалпыға ортақ гуманизмнің және әділеттіліктің қағидаттарын қолдануда көрініс табады.

Біріккен Ұлттар Ұйымының Жарғысында жарияланған қағидаттарға сәйкес, адам баласы отбасының барлық мүшелеріне тән қадір-қасиетін, олардың құқықтарының теңдігі мен ажырамастығын тану-бостандықтың, әділдіктің және жалпыға бірдей бейбітшіліктің негізі болып табылады.[5]

Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясына сәйкес, әркім экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтарын да өзінің азаматтық және саяси құқықтарымен бірдей пайдалана алатындай жағдай туғызғанда ғана, азаматтық және саяси бостандығын және үрей мен мұқтаждықтан бостандығын иеленген еркін адам үлгісі жүзеге асырылуы мүмкін екендігі танылады.[6]

Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 28 қарашадағы «Азаматтық және саяси құқықтар туралы

халықаралық пактіні ратификациялау туралы» заңының 2 – бабы 1 – тармақшасына сәйкес, «Осы Пактіге қатысушы әрбір мемлекет, осы Пактіде танылған құқықтарды өзінің аумағының шегінде және юрисдикциясына қарасты аумақта тұратын барлық жұртты нәсіліне, түр-түсіне, жынысына, тіліне, дініне, саяси, немесе басқа да наным-сеніміне, ұлттық немесе әлеуметтік тегіне, мүліктік жәй-күйіне, туу немесе өзге де жағдаяттарына қарамастан, еш алаламай аталған құқықтарды құрметтеуге және қамтамасыз етуге міндеттенеді».[7]

Қазақстан Республикасы халықаралық шарттарының нормаларын қолдану мүмкіндігі туралы мәселені шешкен кезде, соттар Қазақстан Республикасының халықаралық шарты онда көрсетілген немесе халықаралық шарттарға қатысушылардың арасында келісілген тәртіпте және мерзімде күшіне енетінін негізге алуы тиіс. Өзара келісім болмаған кезде, келіссөзге қатысушы барлық мемлекеттер өздері үшін шарттың міндетті екеніне келісім білдірісімен халықаралық шарт күшіне енеді.[8]

“Қазақстан Республикасы Конституциясының 54-бабының 7) тармақшасын ресми түсіндіру туралы” Қазақстан Республикасы Конституциялық Кеңесінің 2006 жылғы 18 мамырдағы қаулысының 2-тармағына сәйкес, Қазақстан Республикасының халықаралық шарттарды ратификациялау туралы және халықаралық шарттарға қосылу туралы актілерінің заңдылық күші мен құқықтық салдарлары бір-біріне тең.[9]

Осыған байланысты Қазақстан үшін міндеттілігі Республика Парламенті қабылдаған халықаралық шарттарға қосылу туралы нормативтік құқықтық актілермен бекітілген халықаралық шарттар Қазақстан Республикасы ратификациялаған халықаралық шарттармен теңестіріледі.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 4-бабының 4-тармағына сәйкес және “Қазақстан Республикасының халықаралық шарттары туралы” Қазақстан Республикасы Заңының 24-бабының мәніне орай, ресми жарияланған және күшіне енген Қазақстан Республикасының халықаралық шарттары қолданылуға жатады.

Құқықтық жүйелердің жаһандық жақындасуымен туындаған қазіргі ұлттық заңнамалардың бастапқы қайнар көздерінің өзгеруі келесі жаһандық үрдістердің бірі болып табылады. Жаһандық интеграцияның қазіргі жағдайында бұл үрдіс заңның аса маңызды рөлін тағы бір рет бейнелейді.

Мысалы, бұрынғы кезде Ұлыбритания мен Америка Құрама Штаттары сияқты мемлекеттерде дәстүрлі құқықтың қайнар көздері сот прецеденті болса, қазіргі уақытта заңнамалық актілер барған сайын маңызды болып келеді. Бұл тұрғыда, Ресей ғалымы И.Ю.Богдановская былай деп жазады: «заң беделінің өсуі нәтижесінде, сот прецеденті негізінде қаралатын істерге қарағанда заң негізінде қаралатын сот істерінің саны артуда. Мысалы, Ұлыбританияның лордтар палатасы мен апелляциялық сотта қаралатын 10 істің 9-ы заңның негізінде қаралады. Бұл дегеніміз, «ортақ заң» елдерінде судьялар негізінен заңды түсіндірумен және құқыққолдану қызметімен айналысады».[10]

Жалпы құқық елдерінде классикалық прецеденттің орнын барған сайын «түсіндірме прецеденті» алып бара жатыр. Түсіндірмелі прецеденттер заңға негізделгендіктен ерекшеленеді. Осылайша, қазіргі заманғы іс жүргізу заңы негізінен «таза прецедент» емес, түсіндірме прецеденттерді қолдану арқылы дамытылған деген И.Ю. Богдановскаяның көзқарасымен келісеміз.

Қазіргі заманғы жаһандану үрдісі халықаралық қауымдастыққа және жалпы адамзатқа қауіп төндіріп отырған халықаралық терроризм, сепаратизм, экстремизм, оның ішінде діни экстремизм сияқты күрделі проблемаларға алып келді. Ақпараттық жүйелердің жаһандық дамуы, шекаралық режимді ырықтандыру, әлемдік қорлардың трансшекаралық қозғалысын жеңілдету, ақыр соңында, бірқатар мемлекеттердің өздерінің құқықтық, мәдени және басқа да құндылықтарын басқа мемлекеттерге тарату, халықаралық аренадағы көшбасшылыққа деген ұмтылысы туралы белсенді саясаттары - мұның бәрі, өкінішке орай, халықаралық терроризмнің дамуына септігін тигізді.

Бұл өз кезегінде ұлттық заңнаманың тағы бір елеулі үрдісіне - терроризмге қарсы жаңа, қосымша шараларды нығайтуға әкеп соқтырды. Соңғы жылдары халықаралық ұйымдасқан террористік белсенділіктің артуына байланысты көптеген мемлекеттерде терроризмге қарсы заңнаманың күшеюі байқалды. Оның көрінісі терроризмге қарсы күресті күшейтукезінде ғана емес, лаңкестікпен байланысты кез келген нысандарға (террористік топтарға адамдарды тарту, террористік қызметті қаржыландыратын кез келген нысандар және т.б.) қарсы бағытталған шараларды ұйымдастыру кезінде де байқалды.

Атап айтатын болсақ, көптеген елдер Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығына қатысушы мемлекеттердің Терроризмге қарсы күрес туралы шартына, Терроризмге, сепаратизмге және экстремизмге қарсы күрес туралы Шанхай конвенциясына, Терроризмді қаржыландыруға қарсы күрес туралы халықаралық конвенциясына қосылып ратификациялады.

Аталған халықаралық шарттарға Қазақстан Республикасы да қол қойды. Мысалға алатын болсақ, 1999 жылғы 13 шілдеде «Терроризмге қарсы іс-қимыл туралы» заңды қабылдады.[11]

Сонымен қатар, Нью-Йоркте 2000 жылғы 10 қаңтарда жасалған Терроризмді қаржыландыруға қарсы күрес туралы халықаралық конвенцияға қосылды. Ал, 2002 жылғы 2 қазанда біздің еліміз «Қазақстан Республикасының Терроризмді қаржыландыруға қарсы күрес туралы халықаралық конвенцияға қосылуы туралы» заңды қабылдады.[12]

Осы нормативтік құқықтық актілерді қабылдай отырып, Қазақстан Республикасы қай жерде және кімнің жасағанына қарамастан, соның ішінде мемлекеттер мен халықтар арасындағы қарым-қатынастарға қауіп төндіретін және мемлекеттердің аумақтық тұтастығы мен қауіпсіздігіне қатер төндіретін терроризмнің барлық актілерін, әдістері мен іс-тәжірибелерін қылмыстық және ақтауға жатпайтын әрекеттер ретінде сөзсіз айыптайды.

Ғылыми айналымда терроризмді айқындаудың 200-ден астам анықтамасы кездеседі. Өзбек ғалымы К.З. Алимов терроризмді анықтаудың қиындығы мына негізгі төрт мәселеге байланысты деп есептейді.

Біріншіден, уақыт өткен сайын терроризмнің анықтамалары өзгеруде, екінші дүниежүзілік соғыстан кейін терроризмнің «жаңа» формалары мен түрлері туындады және осы күнге дейін жалғасуда.

Екіншіден, «террорист» термині келеңсіз ярлық болып табылады және оны қолдану – бұл саяси акт, сондықтан оның қауіпті салдары бар.

Үшіншіден, терроризм әртүрлі мемлекеттік шенеуніктер, жазушылармен, журналистермен «анықталады», өйткені олардың мәселенің күрделілігін түсінуге мүмкіншілігі немесе қалауы жоқ. Төртіншіден, көптеген қарама-қайшы тарихи, саяси, әлеуметтік, философиялық және құқықтық анықтамалар баршылық. Осының барлығы аталған терминнің дәл мәнін және оның қолдану жолын қиындатады. [13]

Сонымен бірге, қазіргі жаһандану жағдайында терроризм, сепаратизм және экстремизмге қарсы тұрудың заңнамалық құралдарының мәселесі ұлттық және халықаралық ауқымда ең өзекті болып қала береді. Терроризмге қарсы іс-қимылдарды құқықтық қамтамасыз ету нәтижесінде, лаңкестіктің қауіп-қатерінің таралуына қарсы тұрудың уақтылығы мен сенімділігі негізінде және барлық мемлекеттер пен бүкіл дүниежүзілік қоғамдастықтың бірлескен іс – шараларының негізінде аталған мәселелерді нақты және дұрыс шеше аламыз.

Қарастырылып отырған үрдістер жаһандану дәуірінде ұлттық заңнаманы дамытудың өзіндік бағыттары болып табылады. Олар жаһандану үрдістеріне қатысатын немесе енді қатысуға ниет білдірген барлық мемлекеттер үшін тиісті және маңызды болып табылады.

ӘДЕБИЕТ

1. Нерсисянц В.С. Процессы универсализации права и государства вглобализирующемся мире.// Государство и право. 2005. №5. бет. 3.
2. 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданған Қазақстан Республикасының Конституциясы. // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000> (қаралған күні 13.10.2018).
3. 2005 жылғы 30 мамырда қабылданған «Қазақстан Республикасының халықаралық шарттары туралы» заңы. // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z050000054> (қаралған күні 14.10.2018).
4. «Қазақстан Республикасы халықаралық шарттарының нормаларын қолдану туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2008 жылғы 10 шілдедегі N 1 Нормативтік қаулысы. // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P08000001S> (қаралған күні 16.10.2018).
5. Біріккен Ұлттар Ұйымының Жарғысы. // <https://kk.wikipedia.org/wiki> (қаралған күні 16.10.2018).
6. Біріккен Ұлттар Ұйымы Бас Ассамблеясының резолюциясымен 1948 жылғы 10 желтоқсанда № 217 А (III) қабылданған «Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы». // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/O4800000001> (қаралған күні 16.10.2018).
7. Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 28 қарашадағы «Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіні ратификациялау туралы» заңы. // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z050000091> (қаралған күні 18.10.2018).
8. Халықаралық шарттардың құқы туралы 1969 жылғы Вена конвенциясы. // <https://online.zakon.kz/Document/doc> (қаралған күні 19.10.2018).
9. «Қазақстан Республикасы Конституциялық Кеңесінің кейбір нормативтік қаулыларын қайта қарау туралы» Қазақстан Республикасы Конституциялық Кеңесінің 2017 жылғы 17 сәуірдегі № 2 нормативтік қаулысы. // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/S1700000002> (қаралған күні 20.10.2018).
10. Богдановская И.Ю. Судебный прецедент– источник права? // Государство и право. 2002. № 12. бет. 8.
11. Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 13 шілдеде қабылдаған «Терроризмге қарсы іс-қимыл туралы» заңы. // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z990000416> (қаралған күні 21.10.2018).
12. Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 2 қазанда қабылдаған «Қазақстан Республикасының Терроризмді қаржыландыруға қарсы күрес туралы халықаралық конвенцияға қосылуы туралы» заңы. // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z020000347> (қаралған күні 22.10.2018).
13. Алимов К.З. Теория международных отношений и международного права, Национальный Университет Узбекистана. - Ташкент: ООО «АЛФАБА-СЕРВИС», 2007. бет.17.

Мусабеков Е.А.,

к.ю.н., доцент

кафедры Международного права

КазУМОиМЯ имени Абылай хана,

Алматы, Казахстан, e-mail: m.yerubay@mail.ru

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ В ОБЛАСТИ ВЫЯВЛЕНИЯ И ПРЕСЕЧЕНИЯ ПРАВОНАРУШЕНИЙ В СФЕРЕ СЕМЕЙНО-БЫТОВЫХ ОТНОШЕНИЙ

Аннотация: В статье рассматриваются актуальные проблемы в области выявления и пресечения правонарушений в сфере семейно-бытовых отношений. Анализируются нормативно-правовые акты и мероприятия проводимые правоохранительными органами в нашей стране.

Ключевые слова: выявления и пресечения правонарушений в сфере семейно-бытовых отношений, индивидуальная профилактика преступлений.

Musabekov E.A.

Docent, c.j.sc.

Postgraduate of Foreign Philology of

Ablai Khan KazUIRandWL

Almaty, Kazakhstan, e-mail: m.yerubay@mail.ru

ACTIVITY OF LAW ENFORCEMENT AGENCIES IN THE FIELD OF CREATION AND SUPPRESSION OF OFFENSES IN SPHERE OF FAMILY AND DOMESTIC RELATIONS

Annotation: In the article actual problems in the field of revealing and suppression of offenses in sphere of family-household relations are considered. The normative legal acts and events conducted by law enforcement agencies in our country are analyzed.

Key words: detection and suppression of offenses in the sphere of family and household relations, individual crime prevention.

На современном этапе процесс предупреждения бытового насилия приобрел статус политического приоритета для страны. Не зря в своем Послании Лидер Нации Н.А. Назарбаев «Стратегия «Казахстан - 2050»: Новый политический курс состоявшегося государства» прямо говорит, что «Неуважительного отношения к женщине не должно быть. И сразу скажу, что такое насилие должно пресекаться предельно жестко» [1].

Общие вопросы семейно-бытового неблагополучия на разных исторических этапах были освещены в работах известных криминологов. К примеру, В.А. Коцюба под семейно-бытовым преступлением понимает «результат разрешения общественно опасным деянием конфликта, возникшего между людьми, состоящими в определенных семейных (родственных) отношениях» [2, с. 27]. Полагаем, что определение требует конкретизации, как с позиции уточнения характера этих отношений, так и по субъектному составу. М. Г. Маликова в сущность вышеуказанного понятия вкладывает «совокупность преступлений против жизни, здоровья, половой неприкосновенности, свободы, чести и достоинства, собственности, совершаемых в семье и в быту» [3, с. 11]. Н. А. Филиппов и вовсе, рассуждая на тему развития семейно-бытовых конфликтов, как вид преступлений выделяет только «семейное преступление», под которым предлагает понимать «уголовно-наказуемое деяние, совершенное на почве соответствующих противоречий, конфликтных личностно-семейных или общественно-семейных отношений виновного и потерпевшего по внутренним семейным мотивам» [4, с. 9].

В Республике Казахстан разработан и подписан Президентом «Концепция семейной и гендерной политики в Республике Казахстан до 2030 года» [5]. Концепция разработана на основе Конституции Республики Казахстан, Стратегии «Казахстан 2050», Плана нации «100 конкретных шагов», Концепции по вхождению Казахстана в число 30 самых развитых государств мира, Конвенции Организации Объединенных Наций о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин, ЦУР и других ратифицированных международных договоров и соглашений [6].

Закон Республики Казахстан «О профилактике бытового насилия» в настоящее время является основным законодательным актом, определяющим

правовые, экономические, социальные и организационные основы деятельности субъектов профилактики бытового насилия, в том числе и подразделений местной полицейской службы. Но нельзя полагать, что с 23 декабря 2009 года, когда вступил этот закон в силу, начинается отсчет формирования правовых основ борьбы с негативными проявлениями в сфере предупреждения бытового насилия.

Еще до принятия специализированного Закона РК «О профилактике бытового насилия», Кодекс РК об административных правонарушениях, действующий до 1 января 2015 года, предусматривал с 2007 года главу 9-1 КРКоАП «Административные правонарушения, посягающие на личность в сфере семейно-бытовых отношений» [7].

Основная тяжесть борьбы с правонарушениями в сфере семейно-бытовых отношений возлагается на службу участковых инспекторов полиции, поэтому каждый участковый должен обладать набором знаний, умений и навыков, позволяющих вести успешную работу по предупреждению и пресечению данного вида правонарушений.

Правовой основой деятельности сотрудников местной полицейской службы по предупреждению и профилактике бытового насилия также является Закон РК от 23 апреля 2014 года № 199 «Об органах внутренних дел Республики Казахстан». Согласно п.4 статьи 9-1 деятельность местной полицейской службы осуществляется по следующим основным направлениям: - профилактика правонарушений; - охрана общественного порядка; - обеспечение безопасности дорожного движения; - предупреждение и пресечение уголовных правонарушений; - производство по делам об административных правонарушениях и досудебное расследование в протокольной форме по уголовным проступкам [8].

Осуществляя работу по предупреждению, выявлению и пресечению преступлений, участковый инспектор должен учитывать, что преступление, как бы быстро оно не протекало, никогда не является единовременным актом, а складывается из сложной системы разного рода поступков как до, так и во время его совершения. Помимо объективных, в них входят и моменты субъективного порядка – постановка цели, мотивы, намерения и т.д. Причем возникшее преступное намерение зачастую может длиться более или менее продолжительный промежуток времени, что свидетельствует о принципиальной возможности воздействовать на человека, который может совершить правонарушения, а то и обосновывает необходимость его предупреждения. Разумеется, при этом надо учитывать особенности отдельных видов преступлений и личностей тех, кто их совершает.

Практика показывает, что организация предупреждения правонарушения на индивидуальном уровне складывается из профилактики, предупреждения и пресечения. Это соответствует стадиям (этапам) совершения преступлений: от возникновения умысла до его реализации.

Индивидуальная профилактика преступлений представляет собой деятельность, направленную непосредственно на выявление лиц, в отношении которых необходимо осуществлять контроль и профилактические мероприятия, заведение на них карточек профилактического учета, изучение причин и условий, способствующих совершению конкретных правонарушений.

Информацию о причинах и условиях совершения правонарушении профилактируемыми лицами участковый инспектор должен собирать в ходе повседневных проверок, жалоб и заявлений граждан, при получении сообщений должностных лиц и общественности, при оформлении материалов на лиц, допустивших административные правонарушения, при анализе материалов, имеющихся в трудовых коллективах и общественных организациях. Сказанное полностью относится к профилактике пьянства, наркоманий, бытовых правонарушений, рецидивной преступности и других правонарушений.

Для бытовых правонарушений характерны такие критерии:

1. Объектом посягательств являются родственники, супруги, сожители, близкие, знакомые, соседи, а также порядок общежития в быту.
2. Место совершения – преимущественно квартира, общежитие, дом, дача, приусадебный участок, сад, огород и др. В отдельных случаях бытовыми правонарушениями следует считать и совершенные в общественных местах, но при условии бытовой мотивации действий правонарушителя.
3. Мотивами правонарушения чаще всего является эгоизм, моральная распущенность, ревность, зависть, скупость, а зачастую просто пьянство, безработица.

При постановке на карту картотечный учет данных лиц принимается во внимание любое нарушение общественного порядка и правил общежития, за которое могут быть приняты меры административно-правового воздействия.

Участковый инспектор обязан выявлять лиц, совершающих правонарушения в сфере быта, особое внимание при этом обращать на семейно-бытовые конфликты, в результате которых потерпевшими являются женщины и дети. Практика борьбы с подобного рода правонарушениями показывают, что такие лица, как правило, находятся среди:

- освобожденных из мест лишения свободы, судимых, за совершение правонарушения на бытовой почве и хулиганства;
- осужденных за совершение бытовых преступлений и хулиганства условно или к мерам наказания, не связанным с лишением свободы;

- привлеченных к административной ответственности за совершение мелкого хулиганства в квартирах и общежитиях;
- лиц, отмеченных в материалах о бытовых правонарушениях, по которым было отказано в возбуждении уголовного дела;
- склонных к злоупотреблению спиртными напитками;
- находящихся в конфликтных отношениях с родственниками и соседями;
- состоящих на учете в психоневрологических диспансерах, поведение которых свидетельствует о возможном совершении ими бытовых преступлений и правонарушений.

В этом отношении заслуживает внимания опыт, где применяется поквартирный обход участковых инспекторов с вручением гражданам своих визитных карточек. Визитные карточки вручают не только населению, но и руководителям организаций, учреждений, предприятий, расположенных на территории административного участка.

При этом участковый инспектор решает несколько необходимых задач:

- изучает население, проживающее на административном участке;
- выявляет антиобщественный элемент;
- устанавливает доверительные отношения с лицами, имеющими возможность оказывать помощь в борьбе с правонарушениями;
- и наконец, выясняет образ жизни лиц, от которых можно ожидать совершения правонарушения.

Как видим, существует много источников способов получения информации для выявления бытовых правонарушителей. Однако далеко не все они используются участковыми инспекторами для выявления и постановки на списочный учет бытовых правонарушителей.

Как показывает практика выявления бытовых конфликтов лиц с антиобщественным поведением в быту, две трети участковых инспекторов вовсе не используют материалы рассмотренных в судах дела об умышленных легких телесных повреждениях, побоях, закончившихся примирением сторон либо назначением виновному наказания, не связанного с лишением свободы.

Не интересуются они и данным бюро судебно – медицинских экспертиз о лицах, направленных на обследование дежурными органами внутренних дел, судами, следователями, прокурорами; сведениями медицинских учреждений о поступлении граждан с телесными повреждениями криминального характера; материалами бракоразводных дел, об имущественных спорах. В результате чего большая часть бытовых правонарушителей остается вне поля зрения полиции.

Несомненно, что устранение подобных недостатков, использование участковыми инспекторами указанных источников информации будут способствовать своевременному и полному выявлению бытовых правонарушителей и тем самым более успешному осуществлению индивидуально – профилактической работы.

Однако мы убеждены, что скоординированные и адекватные правовые средства воздействия, применяемые всеми субъектами профилактики, все же позволят существенно сократить число тяжких и особо тяжких правонарушений в быту, уберечь немалое количество женщин и детей от дебоширов, сохранит не одну семью.

ЛИТЕРАТУРА

1. Стратегия «Казахстан-2050: Новый политический курс состоявшегося государства: Послание Президента Республики Казахстан - Лидера Нации Н.А.Назарбаева народу Казахстана // Казахстанская правда. – 2012. – 15 декабря.
2. Коцюба В. А. Криминологический анализ и предупреждение преступлений в сфере семейно-бытовых отношений: по материалам Дальневосточного региона: дис. канд. юрид. наук. Красноярск, 2004. 186 с.
3. Маликова М. Г. Криминологическая характеристика преступности в сфере семейно-бытовых отношений: региональный аспект: дис. канд. юрид. наук. Махачкала, 2006. 183 с.
4. Филиппов Н. А. Криминологическое изучение преступлений против жизни и здоровья, совершенных на почве наркомании в сфере семейно-бытовых отношений: автореф. дис. канд. юрид. наук. М., 2005. 28 с.
5. Об утверждении Концепции семейной и гендерной политики в Республике Казахстан до 2030 года. Указ Президента Республики Казахстан от 6 декабря 2016 года № 384.
6. Об утверждении Плана мероприятий по реализации Концепции семейной и гендерной политики в Республике Казахстан до 2030 года (первый этап 2017 - 2019 годы). Постановление Правительства Республики Казахстан от 3 марта 2017 года № 106.
7. О внесении изменений и дополнений в Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях. Закона Республики Казахстан от 27 июля 2007 года № 314.
8. Об органах внутренних дел Республики Казахстан. Закон Республики Казахстан от 23 апреля 2014 года № 199-V.

**«ҚАЗАҚСТАНДЫҚТАРДЫҢ ӘЛ-АУҚАТЫНЫҢ ӨСУІ:
ТАБЫС ПЕН ТҮРМЫС САПАСЫН АРТТЫРУ» Бөлімі
Блок «РОСТ БЛАГОСОСТОЯНИЯ КАЗАХСТАНЦЕВ:
ПОВЫШЕНИЕ ДОХОДОВ И КАЧЕСТВА ЖИЗНИ»
Section “WELFARE GROWTH OF KAZAKH CITIZENS:
INCREASE IN INCOME AND QUALITY OF LIFE”**

СЕКЦИЯ №13. ҚР ӘЛЕУМЕТТІК ЖАҢҒЫРУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАННЫҢ СТРАТЕГИЯЛЫҚ
АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ ЖӘНЕ ЕЛДІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ МҮДДЕСІН ҚОРҒАУ ТЕТІКТЕРІ
СЕКЦИЯ №13. СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ПРИОРИТЕТЫ И МЕХАНИЗМЫ ЗАЩИТЫ ЭКОНОМИЧЕСКИХ
ИНТЕРЕСОВ КАЗАХСТАНА В УСЛОВИЯХ СОЦИАЛЬНОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ РК

УДК 33(2964)

Акпарова А.А.
к.э.н., PhD, асоц. проф.
КазУМОиМЯ им. Абылай хана
г. Алматы, Казахстан
e-mail: Agul.Akparova@mail.ru
Нурмаганбетов А.Б.,
магистр экономических наук
АО «Банк Хоум Кредит»
г. Алматы, Казахстан
e-mail: Nurmaganbetov.aibol@mail.ru

МЕТОДИКА АНАЛИЗА ФИНАНСОВОГО ПОЛОЖЕНИЯ ОРГАНИЗАЦИИ

Аннотация: В статье дается сущность финансового анализа, приведены характерные особенности и основные методы финансового анализа. Раскрыты преимущества использования метода финансовых коэффициентов. Рассматриваются этапы анализа финансовой отчетности.

Ключевые слова: финансовый анализ, субъект анализа, методы финансового анализа, платежеспособность, ликвидность баланса, финансовая отчетность.

Акпарова А.
Ph.D., Assoc. Prof.
KAUIRandWL
Almaty, Kazakhstan
e-mail: Agul.Akparova@mail.ru
Nurmaganbetov A.
Master of Economic Sciences
JSC “Bank Home Credit”
Almaty, Kazakhstan
e-mail: Nurmaganbetov.Aibol@mail.ru

METHOD OF ANALYSIS OF THE FINANCIAL SITUATION OF THE ORGANIZATION

Abstract: The article gives the essence of financial analysis, gives characteristic features and basic methods of financial analysis. Revealed the benefits of using the method of financial ratios. We consider the stages of the analysis of financial statements.

Keywords: financial analysis, subject of analysis, methods of financial analysis, solvency, balance sheet liquidity, financial statements.

В настоящее время, когда предприятия приобретают все большую самостоятельность и несут полную ответственность за результаты своей производственно-хозяйственной деятельности перед совладельцами (акционерами), работниками, банком и кредиторами, значение анализа финансового состояния предприятия в комплексном анализе деятельности возросло.

Практически все пользователи финансовых отчетов предприятий применяют методы финансового анализа для принятия решений.

Собственники анализируют финансовые отчеты с целью повышения доходности капитала, обеспечения стабильности положения фирмы. Кредиторы и инвесторы анализируют финансовые отчеты,

чтобы минимизировать свои риски по займам и вкладам. Качество принимаемых решений в значительной степени зависит от качества их аналитического обоснования.

Субъектами анализа выступают как непосредственно, так и опосредованно заинтересованные в деятельности предприятия пользователи информации. К первой группе пользователей относятся собственники средств предприятия, заимодавцы (банки и пр.), поставщики, клиенты (покупатели), налоговые органы, персонал предприятия и руководство.

Каждый субъект анализа изучает информацию исходя из своих интересов. Так, собственникам необходимо определить увеличение или уменьшение доли собственного капитала и оценить эффективность использования ресурсов администрацией предприятия; кредиторам и поставщикам - целесообразность продления кредита, условия кредитования, гарантии возврата кредита; потенциальным собственникам и кредиторам - выгодность помещения в предприятие своих капиталов и т.д.

Вторая группа пользователей финансовой информации - это субъекты анализа, которые хотя непосредственно и не заинтересованы в деятельности предприятия, но должны по договору защищать интересы первой группы пользователей. Это - аудиторские фирмы, консультанты, биржи, юристы, пресса, ассоциации, профсоюзы.

В определенных случаях для реализации целей финансового анализа бывает недостаточно использовать лишь бухгалтерскую отчетность. Отдельные группы пользователей, например руководство и аудиторы, имеют возможность привлекать дополнительные источники (данные производственного и финансового учета). Тем не менее, чаще всего годовая и квартальная отчетность являются единственным источником внешнего финансового анализа.

Методика финансового анализа включает три взаимосвязанных блока:

- 1) анализ финансовых результатов деятельности предприятия;
- 2) анализ финансового состояния предприятия;
- 3) анализ эффективности финансово-хозяйственной деятельности предприятия [1, с.8].

Основная цель финансового анализа - получение небольшого числа ключевых (наиболее информативных) параметров, дающих объективную и точную картину финансового состояния предприятия, его прибылей и убытков, изменений в структуре активов и пассивов, в расчетах с дебиторами и кредиторами. При этом аналитика и управляющего (менеджера) может интересовать как текущее финансовое состояние предприятия, так и прогноз на ближайшую или отдаленную перспективу, т.е. ожидаемые параметры финансового состояния.

В содержательном плане финансовый анализ можно представлять как процесс, заключающийся в идентификации, систематизации и аналитической обработке доступных сведений финансового характера, результатом которого является предоставление пользователю рекомендаций, которые могут служить формализованной основой для принятия управленческих решений в отношении данного объекта анализа.

К основным особенностям финансового анализа относятся:

- обеспечение общей характеристики имущественного и финансового положения организации;
- приоритетность оценок платежеспособности, финансовой устойчивости, рентабельности;
- базирование на общедоступной информации;
- информационное обеспечение решений тактического и стратегического характера;
- доступность к результатам анализа любых пользователей;
- возможность унификации состава и содержания счетно-аналитических процедур;
- доминанта денежного измерителя в системе критериев;
- высокий уровень достоверности итогов анализа [2, с.489].

Методом финансового анализа является диалектический способ познания, путь исследования своего предмета, то есть финансовых процессов и явлений.

Характерными особенностями метода финансового анализа являются:

- использование системы аналитических показателей, всесторонне характеризующих финансовую деятельность организации;
- изучение причин изменения этих показателей;
- выявление и измерение причинно-следственных связей между ними.

Все аналитические методы сгруппированы в две группы: качественные (логические) и количественные (формализованные).

К качественным методам относятся:

- метод сравнения;
- метод построения систем аналитических таблиц;

- метод построения систем аналитических показателей;
- метод экспертных оценок;
- метод сценариев;
- психологические и морфологические методы и т.п.

Количественные методы – это приемы, использующие математику. Их можно разделить на бухгалтерские, статистические, классические методы анализа, экономико-математические и т.д.

К основным и наиболее часто используемым методам финансового анализа относятся:

- метод абсолютных, относительных и средних величин;
- метод сравнения;
- вертикальный анализ;
- горизонтальный анализ;
- трендовый анализ;
- факторный анализ;
- анализ с помощью финансовых коэффициентов;
- метод экспертных оценок [3, с.261].

Абсолютные показатели характеризуют численность, объем (размер) изучаемого процесса. Они всегда имеют какую-нибудь единицу измерения: натуральную, условно-натуральную, денежную.

Относительные показатели представляют отношение абсолютных (или других относительных) показателей, то есть количество единиц одного показателя, приходящееся на одну единицу другого показателя.

Средняя величина является специальным статистическим показателем, используемым для обобщения данных.

Метод сравнения – логический метод анализа. Это как внутривозвратное сравнение по отдельным показателям организации, дочерних организаций, подразделений, цехов, так и межхозяйственное сравнение показателей данной организации с показателями конкурентов, со среднеотраслевыми и средними общеэкономическими данными.

Вертикальный анализ – представление финансового отчета в виде относительных показателей. Такое представление позволяет увидеть удельный вес каждой статьи баланса в его общем итоге. Выделяют две основные черты вертикального анализа:

- переход к относительным показателям позволяет проводить сравнительный анализ организаций с учетом отраслевой специфики и других характеристик;
- относительные показатели сглаживают негативное влияние инфляционных процессов, которые искажают абсолютные показатели финансовой отчетности и тем самым затрудняют их сопоставление в динамике.

Горизонтальный анализ заключается в построении одной или нескольких аналитических таблиц, в которых абсолютные показатели дополняются относительными темпами роста (снижения). Как правило, берут базисные темпы роста за ряд лет (смежных периодов), что позволяет анализировать изменение отдельных статей и прогнозировать их значения.

Трендовый анализ – часть перспективного анализа, необходим в управлении для финансового прогнозирования. Тренд – это путь развития. Тренд определяется на основе анализа временных рядов следующим образом: строится график возможного развития основных показателей организации, определяется среднегодовой темп прироста и рассчитывается прогнозное значение показателя. Это самый простой способ финансового прогнозирования.

Анализ временных рядов позволяет решать следующие задачи:

- изучить структуру временного ряда, включающую тренд – закономерные изменения среднего уровня параметров, а также случайные колебания;
  - изучить причинно-следственные взаимосвязи между процессами;
  - построить математическую модель временного ряда.
- анализ тренда предназначен для исследования изменений среднего значения временного ряда с построением математической модели тренда и с прогнозированием на этой основе будущих значений ряда.

Каждый результативный показатель зависит от различных факторов. Под факторным анализом понимается методика комплексного и системного изучения и измерения воздействия факторов на величину результативных показателей. Различают следующие типы факторного анализа:

- функциональный и вероятностный;

- прямой (дедуктивный) и обратный (индуктивный);
- одноступенчатый и многоступенчатый;
- статический и динамический;
- пространственный и временной;
- ретроспективный и перспективный.

Основными этапами факторного анализа являются:

- отбор факторов, которые определяют исследуемые результативные показатели;
- классификация и систематизация их с целью обеспечения возможностей системного подхода;
- определение формы зависимости между факторами и результативными показателями;
- моделирование взаимосвязей между результативным показателем и факторами;
- расчет влияния факторов и оценка роли каждого из них в изменении величины результативного показателя;

– работа с факторной моделью.

Создать факторную систему – значит представить изучаемое явление в виде алгебраической суммы, частного или произведения нескольких факторов, которые воздействуют на величину этого явления и находятся с ним в функциональной зависимости.

Финансовые коэффициенты применяются для анализа финансового состояния организации и представляют собой относительные показатели, определяемые по данным отчетного баланса и отчета о прибылях и убытках.

Финансовые коэффициенты подразделяются на коэффициенты распределения и коэффициенты координации.

Коэффициенты распределения применяются в тех случаях, когда требуется определить, какую часть тот или иной абсолютный показатель финансового состояния составляет от итога включающей его группы абсолютных показателей.

Коэффициенты координации используются для выражения отношений разных по существу абсолютных показателей финансового состояния или их линейных комбинаций, имеющих различный экономический смысл.

Для расчета финансовых коэффициентов финансовые отчеты приводятся в аналитическую форму.

Важнейшими коэффициентами отчетности, использующимися в финансовом управлении, являются:

- коэффициенты структуры капитала;
- коэффициенты финансовой устойчивости;
- коэффициенты ликвидности;
- коэффициенты деловой активности или эффективности использования ресурсов (коэффициенты оборачиваемости);
- коэффициенты рентабельности.

Анализ финансовых коэффициентов заключается в сравнении их значений с базисными величинами, а также в изучении их динамики за отчетный период и за ряд лет. В качестве базисных величин используются усредненные по временному ряду значения показателей данной организации, относящиеся к прошлым благоприятным с точки зрения финансового состояния периодам, среднеотраслевые значения показателей, значения показателей, рассчитанные по данным отчетности наиболее удачливого конкурента. Кроме того, в качестве базы сравнения могут служить теоретически обоснованные или полученные в результате экспертных опросов величины, характеризующие оптимальные или критические с точки зрения устойчивости финансового состояния значения относительных показателей. Для точной и полной характеристики финансового состояния организации и тенденций его изменения достаточно сравнительно небольшого количества финансовых коэффициентов. Важно лишь, чтобы каждый из этих показателей отражал наиболее существенные стороны финансового состояния.

Преимущества метода коэффициентов:

- возможность получить информацию, представляющую интерес для всех категорий пользователей;
- простота и оперативность расчета;
- возможность выявить тенденции в изменении финансового положения организации;
- возможность оценить финансовое состояние исследуемой организации относительно других аналогичных организаций;
- устранение искажающего влияния инфляции.

Экспертные методы используются в тех случаях, когда не подходят инструментальные и при измерениях нельзя опереться на физические явления или они очень сложны.

Анализ финансовой отчетности состоит из нескольких этапов (рисунок 2), при этом в зависимости от целей анализа некоторые виды анализа могут не выполняться, а другие, наоборот, должны выполняться более углубленно с привлечением дополнительных источников информации.

Предварительный анализ бухгалтерской отчетности дает представление о качестве используемой информации и формирует общую оценку динамики организации и состоятельности бизнеса.

Анализ финансового состояния организации предназначен для углубленной оценки ликвидности, платежеспособности и финансовой устойчивости организации через оценку ликвидности баланса, установление типа финансовой устойчивости организации, расчет соответствующих коэффициентов.

Анализ финансовых результатов и деловой активности должен дать оценку привлекательности бизнеса для собственников, а также оценить эффективность менеджмента. При этом анализируется качество прибыли, источники ее формирования и направления использования; посредством коэффициентов рентабельности оценивается уровень прибыльности. Важным элементом анализа является оценка притоков и оттоков денежных средств в разрезе текущей, инвестиционной и финансовой деятельности.

Анализ ресурсов организации заключается в оценке трудовых, материальных и финансовых ресурсов организации. В процессе анализа дается

оценка качеству и производительности используемых ресурсов, а также ресурсоемкости производимой продукции.

Маркетинговый анализ, проводимый по данным отчетности, имеет ограниченный характер и тем не менее дает основания сделать выводы о конкурентоспособности выпускаемой продукции и самой организации, оценить сильные и слабые стороны предприятия.

Комплексный анализ включает оценку вероятности банкротства и кредитоспособности организации на основе использования соответствующих агрегированных моделей, в которых, как правило, используются стандартные показатели финансовой устойчивости, рентабельности, деловой активности организации.

С помощью прогнозного анализа рассчитываются прогнозные показатели основных финансовых документов организации: баланса, отчета о прибылях и убытках и отчета о движении денежных средств; на основе рассчитанных показателей формируется оценка перспективной рентабельности, финансовой устойчивости и ликвидности организации.

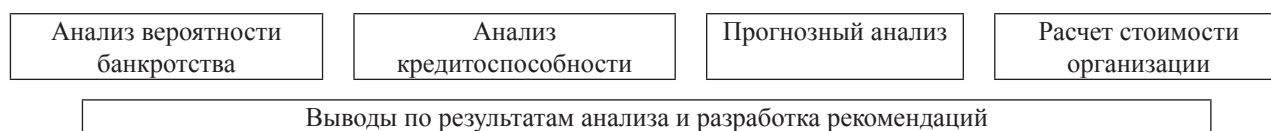

Рисунок 1 - Блок-схема анализа финансовой отчетности

Примечание – Источник: [4].

Оценка стоимости организации как единого имущественного комплекса призвана дать общую оценку успешности бизнеса и эффективности его менеджмента, главной целью которого зачастую является повышение рыночной стоимости организаций и, таким образом, приумножение капитала ее собственников.

Завершающим этапом анализа является формирование общей оценки деятельности организации и разработка рекомендаций по улучшению ее экономического состояния; рекомендации должны предлагать возможные варианты решения основных проблем организации, выявленных в ходе проведения анализа.

Наряду с вышеуказанными методами, при анализе финансового положения используются традиционные приёмы экономического анализа, экономической и математической статистики. Умелое использование разнообразных методов и приёмов, разработанных изначально в рамках той или иной экономической науки, позволяет глубоко проанализировать финансовое положение предприятия и разработать предложения по его оздоровлению, укреплению финансовой устойчивости хозяйствующего субъекта.

В работе «Как анализировать финансовое положение предприятия» Ефимова О.В. начинает свою методику анализа аналогично, т.е. с оценки структуры имущественной массы, что является одной из важнейших задач каждого хозяйственника – и позволяет сделать предварительную оценку платежеспособности и ликвидности предприятия [5].

И.М. Лоханина и З.К. Золкина сначала осуществляют проверку качества составления отчётности, затем приводят чтение её, на базе которого предварительно оценивают финансовое положение предприятия, после чего приводят углубленный и детальный анализ имущественного состояния предприятия и источников его формирования, финансовой независимости и платежеспособности предприятия [6].

Оригинальную методику анализа финансового положения предприятия предложили А.Д. Шерemet и Р.С. Сайфуллин [1]. Она включает в себя следующие блоки анализа: общая оценка финансового состояния и его изменения за отчётный период; анализ финансовой устойчивости предприятия; анализ ликвидности баланса; анализ деловой активности и платежеспособности предприятия.

Оценка финансового состояния и его изменения за отчётный период по сравнительному аналитическому балансу – нетто, а также анализ абсолютных показателей финансовой устойчивости составляют тот основной исходный пункт, из которого должны развиваться остальные блоки анализа финансового состояния.

Анализ ликвидности баланса, исходя из анализа устойчивости, должен оценивать текущую платежеспособность и давать заключение о возможности сохранения финансового равновесия и платежеспособности в будущем.

В.А. Андреев [7] и В.В. Ковалёв [8] предлагают организовать работу по оценке финансового положения предприятия в виде двухмодульной структуры: экспресс – анализа и углубленного анализа. Целью экспресс-анализа является оценка финансового благополучия и динамики развития хозяйствующего субъекта. В рамках его осуществляется расчёт, контроль и анализ в динамике небольшого числа основных показателей, что позволяет наглядно и просто достичь поставленной цели.

Проведение анализа финансового состояния должно включать комплексную оценку, обеспечивающую всестороннее рассмотрение финансового состояния и финансовых результатов в каждый момент деятельности предприятия с учетом особенностей деятельности и выбором наиболее эффективных методов оценки [9].

К сожалению, на данном этапе развития национальной экономики не существует единой методики, способной проводить комплексный анализ для разных отраслей, что говорит о том, что данная область знаний требует дальнейших исследований и развития.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Шерemet А.Д., Сайфуллин Р.С., Негашев Е.В. Методика финансового анализа. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2007. – 208 с.
- 2 Бычкова С.М., Бадмаева Д.Г. Бухгалтерский финансовый учет: Уч. пособие. - М.:Эксмо, 2008. - 528 с.

- 3 Кибиткин А.И., Дрожжина А.И., Мухомедзянова Е.В., Скотаренко О.В. Учет и анализ коммерческой организации: учебное пособие. – М.: Издательский дом Академии Естествознания, 2012. – 368 с.
- 4 Палий В.Ф. Международные стандарты финансовой отчетности: Учебник. - 3-е изд., испр. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2007. – 512 с. – (Высшее образование).
- 5 Ефимова О.В. Как анализировать финансовое положение предприятия (практическое пособие) – «Бизнес – школа», Интел – Синтез, 2000. - 23 с.
- 6 Лоханина И.М., Золкина З.К. Основы анализа финансового состояния предприятия, учебное пособие – Ярославль, 1997 - 289 с.
- 7 Андреев В.А. Практический аудит (справочное пособие) – М: Экономика, 2009 - 177 с.
- 8 Ковалёв В.В. Финансовый анализ: методы и процедуры. – М: Финансы и статистика, 2009. - 560 с.
- 9 <https://nauchforum@mail.ru> (дата обращения 20.10.18)

УДК 339.137.025

Ахмет С.
докторант АГУ при Президенте РК
специальность «Экономика»
Астана, Казахстан
e-mail: sultan.akhmet@mail.ru

ПРИОРИТЕТНОЕ НАПРАВЛЕНИЕ И СОСТОЯНИЕ СИСТЕМЫ ЗАЩИТЫ КОНКУРЕНЦИИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы касательно защиты конкуренции в Республике Казахстан, основное приоритетное направление антимонопольной политики и реформа антимонопольного законодательства. Выяснилось, что в результате проведенной реформы антимонопольное законодательство стало более либеральным, но в тоже время более жестким по отношению к злостным нарушителям закона. Кроме этого было определено, что система защиты конкуренции сфокусировалось на борьбу с картелями, которые наносят значительный урон для экономики страны.

Ключевые слова: защита конкуренции, антимонопольное законодательство, ценовые сговоры, картель.

Akhmet S.
PhD student APA under
the President of the Republic of Kazakhstan
Astana, Kazakhstan
e-mail: sultan.akhmet@mail.ru

PRIORITY DIRECTION AND CONDITION OF THE SYSTEM OF PROTECTION OF COMPETITION IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract: The article is concerned with issues related to the protection of competition in the Republic of Kazakhstan, the main priority area of antitrust policy and the reform of the antitrust legislation. It turned out that as a result of the reform, the antimonopoly legislation became more liberal, but at the same time more severe in relation to the malicious violators of the law. In addition, it was determined that the competition protection system focused on combating cartels, which cause significant damage to the country's economy.

Keywords: protection of competition, antitrust legislation, price collusion, cartel.

Развитие казахстанского общества после провозглашения независимости базируется на рыночной системе ведения хозяйствования, что в априори означает доминирование законов рынка. Такая система введения хозяйствования считается достаточно эффективной и самой приемлемой для любого государства, которая ставит цели связанные с экономическим процветанием, конкурентоспособностью страны и улучшением благосостояния своих граждан. В качестве примеров выступают развитые государства с рыночной экономикой и с высоким уровнем жизни. Казахстан тоже выбрал такой путь, и поставило перед собой грандиозную задачу по достижению уровня развитых государств к 2050 году.

Рыночную систему ведения хозяйствования нельзя считать полностью идеальной формой, так как существуют моменты, которые требуют активного государственного вмешательства или государственного регулирования. Одним из таких пробелов является сфера защиты конкуренции. Известно, что в условиях здоровой конкуренции возможно достижение эффективного использования ограниченных ресурсов и удовлетворения потребностей общества [1]. Соответственно, что угрожает условиям здоровой конкуренции, также являются барьером для достижения целей связанных с экономическим процветанием и высоким уровнем жизни населения.

Производители продовольственных товаров и услуг в лице фирм в целях максимизации прибыли стремятся захватить рынок, где они функционируют. Такая стратегия является естественным процессом экономических явлений, если доминирование на рынке было достигнуто за счет новых технологий и инновационных методов производства. В результате этого выигрывают не только потребители, но общество в целом за счет эффективного использования ограниченных ресурсов. Однако, как показывает практика, не все фирмы используют такие методы и предпочитают использовать нелегальные приемы. В такой ситуации государство устанавливает правила игры, с помощью законодательных актов, и тем самым ограничивая действия компании подавляющих конкуренцию [2].

Основные цели, задачи и механизм действия системы защиты конкуренции определяется антимонопольным законодательством. Родоначальником антимонопольного законодательства и системы защиты конкуренции является США. Впервые в этой стране антимонопольное законодательство начало формироваться в 1890 году с принятием закона Шермана, который запрещал антиконкурентные соглашения и монополизацию рынка. Затем два последующих закона Клейтона (позволил регулировать процесс слияний) и Федеральной торговой комиссии (определяет статус и функции ФТК) принятых в 1914 году образовали базу системы защиты конкуренции. Помимо этих и позднее принятых законов, антимонопольное законодательство США представляют различные руководства, регистры, формы уведомления которые утверждаются антимонопольным органом. Учитывая важность сферы защиты конкуренции, практически во всех развитых и развивающихся странах есть антимонопольное законодательство и антимонопольный орган [3].

В настоящее время в Казахстане сфера защиты конкуренции регулируется предпринимательским кодексом и нормативно-правовыми актами изданными Министерством национальной экономики Республики Казахстан. Антимонопольным органом выступает Комитет по регулированию естественных монополий, защиты конкуренции и прав потребителей Министерства национальной экономики. Также как и в других странах, антимонопольное законодательство Казахстана в зависимости от требования времени и общей политики страны перетерпело немало изменений. Следует отметить, что в большинстве случаев реформы в антимонопольном законодательстве основывались на передовом международном опыте. Были сделаны рекомендации со стороны Всемирного Банка и ОЭСР [4,5]. На основе их рекомендации и в рамках реализации программы Президента Республики Казахстан от 20 мая 2015 года (План нации - 100 конкретных шагов), была проведена реформа антимонопольного законодательства. В соответствии с 53 шагом этой программы (Изменение концепции работы антимонопольной службы и ее приведение в соответствие со стандартами ОЭСР) были внесены поправки в 2015 и 2016 годах, направленные на повышение эффективности работы антимонопольной службы, а также снижение нагрузки на судебную систему и административной нагрузки на субъектов рынка.

В результате проведенной реформы были внесены следующие основные изменения [6]:

- 1) сокращено участие государства в предпринимательской деятельности;
- 2) введен институт уведомления о наличии в действиях (бездействии) субъекта рынка признаков нарушения антимонопольного законодательства, который позволяет субъекту бизнеса до начала процедуры расследования исправить свои нарушения без применения мер антимонопольного реагирования;
- 3) введен институт предостережения о недопустимости нарушений законодательства Республики Казахстан в области защиты конкуренции, который позволяет в случае публичных заявлений руководителей предприятий бизнеса или государственных органов заранее предупредить их о недопустимости совершения действий, намерения которых были выражены в публичном заявлении;
- 4) введен институт внесения предписаний в адрес государственных органов о необходимости совершения действий, направленных на обеспечение (развитие) конкуренции;
- 5) введен институт коллегиального органа (согласительной комиссии) при антимонопольном органе по рассмотрению материалов дел о нарушениях в сфере конкуренции (до принятия окончательного решения), который позволяет по итогам расследований, до принятия решения антимонопольным органом, выслушать аргументы субъектов бизнеса;
- 6) отменен Государственный реестр субъектов рынка занимающих доминирующее или монопольное положение;
- 7) сокращен срок рассмотрения ходатайства на экономическую концентрацию с 50 до 30 календарных дней;
- 8) обозначена роль картелей как самого опасного вида нарушений препятствующих развитию конкуренции.

В целом проведенную реформу можно охарактеризовать как либерализация антимонопольного

законодательства с одной стороны, а с другой как ужесточение борьбы с злостными нарушителями приносящие наибольший ущерб для экономики страны (картели). Благодаря этим изменениям основные механизмы борьбы с картелями, успешно применяемые за рубежом, были внедрены в законодательство Республики Казахстан. К таким внедрениям относятся следующее:

- внедрено понятие картеля, под которым признаются горизонтальные соглашения между субъектами рынка (конкурентами), которые приводят к установлению или поддержанию цен, в том числе на торгах, разделу товарного рынка, сокращению или прекращению производства товаров, отказу от заключения договоров с определенными продавцами либо покупателями (заказчиками);

- внедрен механизм проведения «рейдов на рассвете» - расследований по признакам картеля без предварительного уведомления объекта расследования за три дня до его начала;

- установлены чрезвычайно высокие экономические санкции – «оборотные» штрафы в размере от 3 до 5 процентов от дохода, полученного субъектом рынка в результате осуществления монополистической деятельности (при заключении картельного соглашения – доход от реализации соглашения);

- предусмотрена персональная уголовная ответственность должностных лиц участников картеля, если их действия причинили крупный ущерб либо сопряжены с извлечением дохода в крупном размере (более 20 млн. тенге);

- внедрен институт безусловного освобождения от административной ответственности участников картеля, которые первыми сообщили антимонопольному органу о факте картельного сговора и оказали содействие в процессе расследования.

Внесение изменений и дополнений в антимонопольное законодательство продолжилось и в 2018 году. Это изменение в основном касалось совершенствованию методов и приемов борьбы с картелями. В рекомендациях ОЭСР также отмечалось важность борьбы с картелями как с злостными нарушителями антимонопольного законодательства. Основанием для внесения дополнений послужил один из наиболее распространенных форм картельного соглашения (ценовой сговор при проведении закупок и торгов).

Ценовой сговор при проведении закупок и торгов выражается в заключении их участниками - потенциальными конкурентами соглашения об условиях получения контракта до их начала. На практике встречаются различные варианты сговора на торгах. К некоторым наиболее распространенным из них можно отнести [7]:

1. Создание видимости конкуренции. В такой схеме участник-конкурент подает предложение с заведомо завышенной ценой, чтобы предложение назначенного участника-победителя выглядело выгоднее. Либо он выступает с условиями, которые явно неприемлемы для заказчика.

2. Отзыв предложения. Участник торгов договаривается о том, что воздержится от подачи предложения или отзовет ранее поданное предложение.

3. Ротация. Между участниками есть договоренность: подавать предложения, но побеждать по очереди.

4. Раздел рынка. Участники делят между собой заказчиков или географические области, не конкурируя друг с другом.

5. Сговор с заказчиком. Эта схема богата различными методами, причем постоянно появляются новые виды сговоров.

Примером сговора на закупках явилось дело в отношении поставщиков услуг хранения и транспортировки лекарственных средств в рамках гарантированного объема бесплатной медицинской помощи, которые в период 2011-2013 годов заранее договаривались об участии одного из представителей картеля в закупках и последующем равном распределении полученного объема среди остальных участников соглашения.

Решениями судов на участников данного соглашения: ТОО «СТОФАРМ», ТОО «Казахская фармацевтическая компания «МЕДСЕРВИС ПЛЮС», ТОО «Фармацевтическая компания «Ромат» наложен штраф в размере 495 млн. тенге, а ТОО «СК-Фармация» за допущенное злоупотребление доминирующим положением (проведение закупок единым лотом) оштрафовано на 1,3 млрд. тенге.

Таким образом, результатом сговора на закупках и торгах является заключение контракта в условиях отсутствия конкуренции и снижение их экономической эффективности. Это исключает функционирование рыночных механизмов закупок и торгов и несет угрозу экономической безопасности государства.

Также были ужесточены меры наказания для участников картелей. Более того, из-за сложности сбора информации по картельным правонарушениям усилили полномочия антимонопольного органа при расследовании их.

На примере ведущих юрисдикций в сфере антимонопольного права (ЕС и США) можно отметить,

что тенденция применения высоких штрафов за участие в картельном сговоре постоянно возрастает. Так, на сегодняшний день самые большие штрафы за участие в картельном сговоре достигают примерно 500 млн. долл. США. Понятно, что даже для больших транснациональных корпораций такой штраф весьма ощутим, и достаточно сильно влияет на решение относительно образования картеля или на решение о раскрытии существующего картеля с целью частичного снижения штрафа или полного иммунитета.

Уголовная ответственность за картельные сговоры, согласно данным Международной сети по конкуренции, существовала в разное время и существует во многих странах мира, в частности в Канаде, Японии, США, Германии, Норвегии, Ирландии, Словакии, Южной Корее, Великобритании и Российской Федерации. Лидером в применении уголовных санкций по картелям является США: с 2000 года более 150 лиц отбывало или отбывает наказание (лишение свободы) за картельные сговоры. При этом возрастает частота применения санкции лишения свободы. Среди всех привлеченных к ответственности за картельные сговоры процент осужденных к лишению свободы возрастает, в 2007 году он составил 87 %. Также возрастает и срок лишения свободы: средний срок лишения свободы в 90-х составлял около восьми месяцев и увеличился до 19 месяцев на протяжении десятилетия. В 2007 году средний срок лишения свободы составлял 31 месяц.

Достаточно широкие полномочия по борьбе с картелями имеют антимонопольные органы развитых стран (Канада, Япония, Германия, Норвегия, Ирландия, Словакия, Южная Корея, Великобритания). Среди данных полномочий следует выделить: возможность самостоятельно проводить оперативно-розыскные мероприятия (прослушка, слежка, съем информации с каналов связи) или давать обязательные для исполнения поручения по их проведению компетентным органам; право на проведение внезапных обысков в офисах и других местах ведения предпринимательской деятельности, а также в жилых помещениях, принадлежащих менеджерам проверяемых организаций; возможность изъятия любых документов, компьютеров и иных носителей информации при проведении таких обысков; полномочия по приостановлению деятельности организаций, подозреваемых в нарушении антимонопольного законодательства.

В заключении можно отметить, что здоровая конкуренция является важной составляющей в экономике и подавление ее может привести к угрозе экономической безопасности в любой стране. В Казахстане приоритетным направлением является совершенствование антимонопольной политики путем приведение антимонопольного законодательства в соответствии со стандартами ОЭСР как передового опыта в сфере защиты конкуренции. Сама системы защиты конкуренции начиная с 2015 года, перетерпела значительные изменения, трансформировалось в механизм борьбы со злостными нарушителями антимонопольного законодательства, которые могут принести значительный урон для экономики.

ЛИТЕРАТУРА

1. Айтжанов А.Т. Конкурентное право Республики Казахстан: Учебное пособие – Астана: Центр развития и защиты конкурентной политики, 2015. – 297 с.
2. Князева И.В. Антимонопольная политика в России: Учебное пособие для студентов вузов/И.В. Князева – 5-е изд. испр. - М.: Омега-Л, 2011. – 496 с.
3. Князева И.В., Пермякова Е.С. Антимонопольная политика государства: Учебное пособие - Усть-Каменогорск: ВКГУ, 2014. – 122 с.
4. Организация экономического сотрудничества и развития. *Экспертный обзор ОЭСР 2016 года: «Конкурентное право и политика в Казахстане».* – Режим доступа URL: http://www.kremzk.gov.kz/rus/menu2/mezhdunarodnoe_sotrud/analiticheskie_materialy/ – (дата обращения 15.10. 2018)
5. Всемирный банк. *Компонент 1 Казахстан : Отчет для обсуждения основ конкурентной политики.* – Режим доступа URL: доступно на сайте: http://www.kremzk.gov.kz/rus/menu2/mezhdunarodnoe_sotrud/analiticheskie_materialy/ – (дата обращения 16.10.2018)
6. Айтжанов А.Т. Научно-практический комментарий к предпринимательскому кодексу Республики Казахстан - Астана: Центр развития и защиты конкурентной политики, 2016. – 255 с.
7. Комитет по регулированию естественных монополий, защите конкуренции и прав потребителей Министерства национальной экономики Республики Казахстан. Отчет о состоянии конкуренции на отдельных товарных рынках и мерах, принимаемых по ограничению монополистической деятельности за 2017 год. – Режим доступа URL: http://www.kremzk.gov.kz/rus/menu2/stat_info/po_konkurencii/otchet_o_sostoyanii/ – (дата обращения 15.10. 2018)

Галиев Е.,
магистрант КазУМОиМЯ имени Абылай хана
специальность «6M051100-Маркетинг»
Алматы, Казахстан
e-mail:eryc_g@hotmail.com

ЦИФРОВИЗАЦИЯ - ПРИОРИТЕТ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ КАЗАХСТАНА

Аннотация: В статье рассматриваются процессы социально-экономических преобразований в РК, этапы развития экономики страны, особенности современного этапа и объективные предпосылки цифровизации экономики, рейтинг индекса глобальной конкурентоспособности ВЭФ.

Ключевые слова: закономерности и этапы развития, НТП, технологический уклад, цифровизация, экономическая политика, индекс глобальной конкурентоспособности.

Galiev Y.,
master student of Kazah Ablai Khan UIRand WL,
specialty “6M051100-marketing”
almaty, kazakhstan
e-mail: eryc_g@hotmail.com

DIGITALIZATION IS THE PRIORITY OF ECONOMIC POLICY OF KAZAKHSTAN

Abstract: The article discusses the processes of socio-economic transformations in Kazakhstan, the stages of development of the country's economy, features of the current stage and the objective preconditions for digitalization of the economy, the rating of the global competitiveness index of the WEF.

Keywords: laws and stages of development, NTP, technological order, digitalization, economic policy, global competitiveness index.

Экономика страны — сложный продукт взаимодействия общеэкономических, общемировых, региональных и страновых процессов. В то же время она — результат исторических изменений стран, взятых в единстве с эволюцией цивилизационных основ общества. Экономика любой страны – это экономическая система — совокупность всех экономических процессов, совершающихся в обществе на основе сложившихся в нём отношений собственности и хозяйственного механизма. Во всех экономических системах для производства требуются экономические ресурсы, а результаты хозяйственной деятельности распределяются, обмениваются и потребляются. Вместе с тем в экономических системах есть также элементы, которые отличают их друг от друга:

- социально-экономические отношения;
- организационно-правовые формы хозяйственной деятельности;
- хозяйственный механизм;
- система стимулов и мотиваций участников хозяйственной деятельности;
- экономические связи между предприятиями и организациями.

Все уровни функционирования экономики страны, сегменты, экономических, социальных, технологических и других взаимосвязей национального рынка объединены комплексом организационно-правовых отношений, которые опосредованы:

- формами собственности;
- движением материальных потоков различных видов ресурсов (затраты труда, сырья, энергии, капиталов);
- потоками денежной массы, а также движением ценных бумаг всех видов.

Как показывает история, вопрос о национальной экономике и принципах ее функционирования становится особенно острым в условиях становления национального хозяйства или коренных преобразований в стране, затрагивающих основы ее развития. После распада СССР Казахстан выбрал модель демократического, светского, правового и социального государства. В Казахстане в 90-х годах XX века осуществлен переход от командно-административной системы к рыночной. Если в основе первой лежали государственная форма собственности, директивное планирование и плановое ценообразование, то в основе рыночной экономики - частная собственность, рыночное ценообразование и конкуренция. Переход к рыночной экономике не случаен, поскольку рыночное распределение ресурсов и оценка их эффективности доказали свою ключевую роль в развитии общества. Рынок — господствующая форма координации экономической деятельности, определяющая характер связей производства и потребления в обществе, основная форма хозяйствования в обществе, опирающаяся на рыночные институты и правила.

Переход страны от одной социально-экономической системы к другой связан с трансформацией основ этой системы, экономического строя и экономического порядка.

Первый этап социально-экономических преобразований в нашей стране начался в конце 1991 – начале 1992 гг., когда были приняты принципиальные решения о радикальных политических и экономических реформах, и завершился в конце 90-х годов XX века. На первом этапе в период трансформационного спада в Казахстане произошло резкое ухудшение основных макроэкономических показателей и обнищание населения. Только в 1996 г. возникли некоторые позитивные изменения в виде точек экономического роста.

Второй этап преобразований начался с 1999–2000 гг. и продолжался до мирового финансового кризиса 2007 г. Хотя экономика Казахстана с 1999 г. развивалась относительно высокими темпами, однако только в 2004 г. был достигнут уровень дореформенного 1990 года, что объясняется чрезвычайно длительным и глубоким спадом на первом этапе переходной экономики. Казахстан в 2001-2007гг. достиг определенных успехов на пути экономического развития, что отразилось на улучшении социально-экономического положения населения.

Третий этап развития – это этап, связанный с возникновением и развитием мирового финансового кризиса. Начался он в августе 2007 г. в США и охватил первоначально развитые страны мира, затем - развивающиеся страны и позднее - бедные страны. Казахстан ощутил последствия ипотечного кризиса в США уже в сентябре 2007 года, в связи с высокой степенью вовлеченности нашей страны в мировую экономику. Используя финансовые средства Фонда национального благосостояния (10 млрд. долл.), разработав план антикризисных мероприятий, Казахстан пережил последствия мирового финансово-экономического кризиса. Вместе с тем ухудшение ситуации в мире, падение цен на нефть и другие факторы вновь оказали воздействие на экономическую ситуацию в РК. Новый виток мирового финансово-экономического кризиса привел к усилению кризисных явлений в стране.

Рыночной экономике присущи противоречия, неустойчивое развитие. Однако совокупность этих противоречий, как бы велики они не были, не сводит движение экономики ни к хаосу, ни к хроническому застою, но выражается в определенной закономерности, а именно в циклическом движении, то есть движении через последовательную смену периодов быстрого роста производства периодами медленного роста и абсолютного падения производства. Основная причина экономических циклов – несоответствие между совокупным спросом и совокупным предложением, между совокупными расходами и совокупным объемом производства. Поэтому циклический характер развития экономики можно объяснить: либо изменением совокупного спроса при неизменном совокупном предложении (рост совокупных расходов ведет к подъему, а их сокращение обуславливает рецессию); либо изменением совокупного предложения при неизменном совокупном спросе (сокращение совокупного предложения означает спад в экономике, его рост – подъем). Учитывая это, в связи с ослаблением мирового спроса в условиях кризиса необходимо усиление внимания на формирование совокупного предложения в каждой стране.

Общей закономерностью экономического развития кроме цикличности развития является интенсификация производства на базе научно-технического прогресса. В истории развития человеческого общества можно выделить четыре крупные технологические революции, которые происходили не в отдельных областях техники, а в масштабе материально-технической базы в целом. Первая – 70-80 годы XVIII века – связана с появлением ткацких и сверлильных станков. Вторая – конца XVIII- начала XIX веков – связана с появлением и распространением парового двигателя. В результате ее возникла машина – средство труда, которые включает три составные части: механический двигатель (паровой двигатель) – передаточный механизм – рабочее орудие. Третья – конца XIX начала XX века – связана с появлением электрического двигателя и двигателя внутреннего сгорания. Четвертая – с середины 50-х годов XX века – в результате которой осуществлен переход от трехзвенной машины к новой четырехзвенной структуре средства труда (трехзвенная машина и компьютерное устройство).

Под воздействием революционных научных открытий происходят коренные изменения в технологическом способе производства, зарождаются новые технологические уклады. На сегодня в науке и на практике принято выделять шесть таких укладов.

В Казахстане преобладает третий уклад, для которого типично: производство с использованием машин (станков), которые не могут без участия рабочего произвести или обработать хотя бы одно изделие; распространенность в производстве таких традиционных профессий как станочники, сварщики, швеи, пекари и т.д. В настоящее время в стране на основе индустриально-инновационных программ ставится задача перехода к четвертому технологическому укладу. Это контур, в котором ведущую роль играют различного рода автоматы. В промышленности четвертый уклад представлен серийным производством с

помощью автоматических линий, переналаживаемых человеком. В развитых странах мира преобладает пятый технологический уклад. Это контур, основу которого составляют гибкие автоматизированные системы. Представители пятого уклада в промышленности - гибкие автоматизированные производства, позволяющие без участия человека производить под управлением системы компьютеров определенную, достаточно широкую номенклатуру продуктов. Передовые страны мира (Япония) создали предпосылки для перехода к шестому технологическому укладу, характеризующемуся комплексом машин-автоматов, способных самостоятельно изменять программы своей работы. Представители шестого уклада – системы, реализующие информационные технологии, комплексные информационно-управленческие системы, робототехнические комплексы, способные адекватно реагировать на изменения ситуации. В информационные технологии включают совокупность технологий в микроэлектронике, создании вычислительной техники (машин и программного обеспечения), телекоммуникации (вещание) и оптоэлектронную промышленность. В ряде случаев в область информационных технологий включают генную инженерию и расширяющееся множество ее достижений и применений, поскольку генная инженерия сосредоточена на декодировании, управлении и возможном перепрограммировании информационных кодов живой материи. Факторами развития информационных технологий являются развитие конкуренции; усложнение системы рыночных отношений и повышение требований к качеству процессов распределения продукции; научно-технический прогресс в создании гибких автоматизированных производств; развитие культуры управления и средств вычислительной техники; разработка теории систем и теории компромиссов; унификация правил и норм внешнеэкономической деятельности; развитие целевого подхода к управлению.

Опыт промышленно развитых стран с рыночной экономикой и новых индустриальных стран с развивающейся рыночной экономикой показывает, что стратегическим направлением развития передовых стран мира является формирование инновационного типа экономического роста. Казахстан в настоящее время осуществляет переход на инновационный тип общественного воспроизводства, что предполагает:

- научную подготовку воспроизводства, которая предшествует фазе производства;
- ресурсное обеспечение расширенного воспроизводства;
- организацию всего цикла производства на базе новых передовых технологий;
- создание все новых вариантов комбинаций факторов производства;
- формирование слоя цивилизованных предпринимателей;
- развитие инновационного менеджмента;
- создание институциональных условий интенсивного вида расширенного типа воспроизводства.

Опираясь на опыт развитых стран мира и достижения мировой цивилизации, с первых дней независимости президентом Казахстана Н.Назарбаевым были определены стратегические задачи социально-экономического развития. В Стратегии «Казахстан 2030» (1997 г.) заложен путь принципиально нового самостоятельного национального развития Казахстана как независимого государства [1].

В «Стратегии «Казахстан - 2050» (2012 г.) зафиксирована главная цель - создание общества благоденствия на основе сильного государства, развитой экономики и возможностей всеобщего труда, вхождение Казахстана в тридчатку самых развитых стран мира [2].

В связи с этим определена экономическая политика нового этапа развития - экономическая политика нового курса - всеобъемлющий прагматизм на принципах прибыльности, возврата от инвестиций и конкурентоспособности.

Консолидация общества, экономические реформы и правильно выбранные приоритеты государственной экономической политики позволили стране за небольшой период времени достичь значительных успехов на пути к поставленной цели. В последние два года (2017-2018 гг.) Казахстан находится на 59 месте среди 140 стран по индексу глобальной конкурентоспособности Всемирного экономического форума. Современная методология индекса глобальной конкурентоспособности (Global Competitiveness Index, GCI) Всемирного экономического форума, используемая с 2005 года, включает 12 показателей конкурентоспособности и составляется ежегодно на основе открытой информации, а также с учетом мнений нескольких тысяч экспертов из более чем 100 стран мира.

Таблица 1 – Позиции Казахстана в Глобальном индексе конкурентоспособности в 2017–2018 гг.

Показатели	2017 (среди 140 стран)	2018 (среди 140 стран)	Динамика («+» - улучшение позиции, «-» - ухудшение позиции)
Глобальный индекс конкурентоспособности	59	59	-
Институты	73	61	+12
Инфраструктура	72	69	+3
ИКТ	44	44	-
Макроэкономическая стабильность	61	62	-1
Здоровье	94	97	-3
Образование	52	57	-5
Рынок товаров	67	57	+10
Рынок труда	33	30	+3
Финансовая система	102	100	+2
Размер рынка	45	45	-
Динамичность бизнеса	35	37	-2
Инновационный потенциал	87	87	-

[3]

Согласно оценке ВЭФ, конкурентоспособность Казахстана находится на среднем уровне по таким показателям, как: «ИКТ» — 44-е место, «Размер рынка» — 45-е место, «Образование и навыки» — 57-е место, «Рынок товаров» — 57-е место, «Институты» — 61-е место, «Макроэкономическая стабильность» — 62-е место и «Инфраструктура» — 69-е место. Слабыми позициями Казахстана определены такие факторы как «Финансовая система» — 100-е место, «Здоровье» — 97-е место и «Инновационный потенциал» — 87-е место. Учитывая все это, правительство РК активно работает по всем направлениям рейтинга, мобилизуя ресурсы государственных программ и частного бизнеса.

В перспективе улучшение позиций рейтинга будет достигнуто с ускоренным внедрением информационных технологий и компьютерных коммуникаций во все отрасли экономики за счет развития таких направлений как цифровизация, электронное правительство, электронный бизнес и интернет-маркетинг. Цифровизация является сегодня ведущим направлением развития всех стран мира. По прогнозам мировых экспертов уже к 2020 году 25% мировой экономики будет цифровой. В нашей стране цифровизация направлена на обеспечение экономического роста за счет роста производительности труда. По подсчетам правительства РК прямой эффект от цифровизации экономики к 2025 году позволит создать добавочную стоимость на 1,7 - 2,2 трлн. тг, обеспечит возврат от государственных и частных инвестиций в 4,8-6,4 раза. [4]

К 2021 г. доля пользователей сети Интернет достигнет 81%, а уровень цифровой грамотности населения - 81,5%; рост производительности труда в ИКТ возрастет на 5,9%. Для этого необходимо, как это определено в пяти ключевых направлениях государственной программы: широкое использование цифровых технологий как в новых, так и традиционных отраслях экономики; полное обеспечение предоставления комплекса государственных услуг населению и бизнесу на основе цифровых технологий; развитие высокоскоростной и защищенной инфраструктуры передачи, хранения и обработки данных как внутри страны, так и для реализации транзитного потенциала всех стран - участниц Шелкового пути; развитие человеческого капитала в направлении роста компьютерной грамотности населения (в настоящее время 76,2% владеют ею); создание инновационной экосистемы на основе инноваций в науку, инновационных цифровых технологий производства; системное развитие ИКТ-сектора, подготовка креативных кадров.

Казахстану предстоит последовательное формирование постиндустриального технологического типа производства и экономики предпринимательского типа, нацеленной на завоевание страной конкурентных преимуществ.

ЛИТЕРАТУРА

1. Послание Президента Республики Казахстан Н.А.Назарбаева народу Казахстана. 16 октября 1997 г www.akorda/kz

2. Послание Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана. 10 января 2018 г. www.akorda.kz
3. В рейтинге конкурентоспособности Казахстан остался на 59-м месте. - Режим доступа: <http://kapital.kz/economic/69538/> - (дата обращения 17.10.2018)
4. Постановление Правительства Республики Казахстан от 12 декабря 2017 года № 827 Об утверждении Государственной программы «Цифровой Казахстан». - Режим доступа: <https://www.zakon.kz/> - (дата обращения 17.10.2018)

УДК 341.176

Макулбек Р.Е.,
студент КазУМОиМЯ имени Абылай хана
специальность «5В051100 маркетинг»
Алматы, Казахстан
e-mail: kk-rok@mail.ru

СОВРЕМЕННЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ СКЛАДСКОЙ ЛОГИСТИКИ

Анотация: В статье рассматриваются новые методы складирования товарно-материальных запасов и методологические разработки складской логистики. В настоящее время в Республике Казахстан сформировался и активно развивается такой вид хозяйственной деятельности как **складская логистика**. Любой вид экономической деятельности не может быть ориентирован на «проедание» ранее созданного потенциала, поэтому необходимо качественное преобразование действующих субъектов рынка. Для повышения экономической эффективности деятельности любой компании необходима минимизация издержек, что осуществляется за счет снижения складских издержек. Для оптимизации таких издержек и применяется **складская логистика**, которая помогает найти современные решения в организации склада и в управлении логистическими процессами на нем.

Ключевые слова: аутсорсинг, логистика, логистическая интеграция, менеджмент.

Makulbek R.,
Student, bachelor of Ablai Khan
KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan
e-mail: kk-rok@mail.ru

MODERN TOOLS OF WAREHOUSE LOGISTICS

Abstract: The article discusses new methods of warehousing inventory and methodological development of warehouse logistics.

Keywords: outsourcing, logistics, logistic integration, management.

Логистика складирования – это научное назначение современной доктрине логистики, а также практической работы. В рамках логистики складирования принимают решение задачи формирования складской сети, проектирования складского хозяйства, правильного размещения товаров на складах и организации сохранности. В настоящее время в Республике Казахстан существует большое количество задач в сфере логистики в целом, и в ветви складской логистики в частности.

Первая задача складской логистики — это организация складских помещений она заключается в поиске, выборе и подготовки складских помещений для хранения товарно-материальных запасов.

Вторая задача складской логистики заключается в формировании ассортимента, который будет храниться на складах. Это значит, что на складе должна храниться только та продукция, в которой действительно есть необходимость и именно в том объеме, который необходим для нормального функционирования предприятия.

Третья задача — это организация приема и передачи товарно-материальных запасов на склад и со склада. Данная задача имеет функции организации бесперебойного движения товарно-материальных запасов в логистической системе предприятия.

Четвертая задача, которую решает складская логистика это унитизация груза. Унитизация – термин в логистики отражающий процесс объединения небольших партий груза в более крупные для оптимизации расходов на логистику.

Одна из немаловажных проблем, которую решает складская логистика, это отсталость складской инфраструктуры. Отсутствие складской инфраструктуры сказывается на качестве товаров, а также повышает процент брака товаров, что в свою очередь увеличивает убытки предприятий. На данный момент существуют современные стандарты складских помещений, благодаря которым, предприниматели, могут снизить риски повреждения продукции. Они подразделяются на шесть основных классов.

Складские помещения класса А и А+.

Данные типы помещения имеют следующие критерии: планировка. Современные одноэтажные складские помещения, сделанные из легких металлоконструкций прямоугольной формы без колонн или с расстоянием между колоннами не менее 12 метров и с расстоянием между пролетами не менее 24 метров с системой вентиляции. Наличие офисных помещений. Ровный бетонный пол с анти-пылевым покрытием, с нагрузкой не менее 5 тонн/кв.м., на уровне 1,20 м от земли и высоту потолков не менее 13 метров. Безопасность: встроенная система пожарной сигнализации и автоматической системы пожаротушения, климат контроль. Наличие достаточного количества автоматических ворот докового типа (dock shelters) с погрузочно-разгрузочными площадками регулируемой высоты (dock levelers). Наличие системы учета и контроля доступа сотрудников. Система камер и охрана периметра, а также КПП.

Складские помещения класса В+.

Одноэтажное складское здание, предпочтительно прямоугольной формы вновь построенное или реконструированное с высотой потолков не менее 8 метров. Пандус для разгрузки автотранспорта. Пол - асфальт или бетон без покрытия. С перечнем требований к безопасности: регулируемый температурный режим и системой пожаротушения. Система охранной сигнализации и система видеонаблюдения.

Складские помещения класса В.

Двухэтажное складское помещение, новое или реконструированное, с высотой потолков более 6 метров, встроенной системой отопления и бетонным покрытием пола.

К безопасности: хранение порошковых огнетушителей (объем и количество огнетушителей зависит от правил по пожарной безопасности в каждой стране и рассчитывается от количества квадратных метров помещения), видеокамеры.

Складские помещения класса С.

Производственное помещение или утепленный ангар с высотой потолков свыше четырех метров. В случае многоэтажного строения, наличие грузовых лифтов/подъемников. Система отопления. Хранение порошковых огнетушителей (объем и количество огнетушителей зависит от правил по пожарной безопасности в каждой стране и рассчитывается от количества квадратных метров помещения).

Складские помещения класса D.

Подвальные помещения, не отапливаемые производственные помещения или ангараы. Хранение порошковых огнетушителей (объем и количество огнетушителей зависит от правил по пожарной безопасности в каждой стране и рассчитывается от количества квадратных метров помещения).

В современных реалиях Казахстана имеется недостаток передовых складских помещений классов А, А+ и В+, больше девяноста процентов всех эксплуатируемых складских помещений относятся к категориям С и D (складские здания маленькой площади, не позволяющие применять современные технологии складирования). Причин этому несколько. Во-первых, это высокие цены на недвижимое имущество и складское оборудование. Во-вторых, на данный момент в республике предложение высококачественных складских помещений очень ограничено, наблюдается дефицит складских помещений с высокими потолками и отапливаемыми помещениями. Земельная проблема осложнена бюрократическим процессом перевода участков из сельскохозяйственного назначения в индустриальное. На получение подобного разрешения может уйти до 18 месяцев. По мнению специалистов, по исследованиям рынка недвижимости, объем строительства складов в течение ближайших лет будет напрямую зависеть от изменения ситуации на рынке земли и создания, более цивилизованных земельных отношений. В тоже время еще одной проблемой считается отсутствие производства специальной тары, упаковки и складского оборудования для складирования с особыми требованиями к температурному режиму, (рефрижератор) и изоляция от воздуха (силосная пленка, вакуумная пленка). По причине недостатка на рынке технологичной тары и упаковки увеличиваются издержки на этапах складирования и сбережения. Профессиональная автоматизация склада позволяет увеличить вместимость склада на 20% и более, повысить эффективность управления складом и отдельными процессами, сократить издержки, увеличить производительной работы сотрудников склада. Недостаток обученных сотрудников в сфере логистики, проблема, которая актуально уже 25 лет. В Республике Казахстан сейчас имеется недостаток профессионалов, владеющих познаниями в сфере логистики. Степень профессиональной подготовки логистов низкая, нередко не отвечает притязаниям рынка, к тому же советская консервативная школа логистики не уступает место для современных технологий в складском помещении. Недоступность обоснованной логистической стратегии на производственных предприятиях. Почти все производственные фирмы содержат личные складские мощности, (категории D и C), автономно выстраивают собственную складскую логистику, отвлекая часть ресурсов от основных профилей бизнеса, что в свою очередь приводит к убыткам. Так же

к убыткам приводит высокий процент брака товаров из-за неправильных условий хранения.

Возможности становления складской логистики.

Далее я приведу несколько перспективных направлений развития складской инфраструктуры

. В последние годы более многообещающим направлением снижения убытков и увеличения качества складской логистики делается аутсорсинг. Для начала мы разберем понятие аутсорсинга и его предназначение. Слово «аутсорсинг» с английского является сочетанием двух слов, out «внешний» и source «источник». Таким образом мы можем выделить, что аутсорсинг — это процесс передачи компанией части производственных или бизнес процессов, другой компании, которая является экспертом в определенной области и имеет достаточное количество ресурсов для осуществления своей деятельности. Делегируя процессы, не относящиеся к основному производству, но являющимся стратегически важным для производителя, таким образом, происходит взаимовыгодный обмен.

Аутсорсинг в сфере складской логистики представляет собой передачу функций складирования на сервис сторонней фирмы (аутсорсеру), которая практикуется в данной области. Складской аутсорсинг (услуги хранения) как правило, подразумевает выполнение аутсорсером надлежащих видов работ по размещению и хранению складских товарно-материальных запасов. Таким образом мы можем выделить определенные зоны ответственности аутсорсера:

доставка продукта на склад, его размещение в зоне хранения;

организация сбережения продукта в согласовании с требуемым климатическим (температура, влажность, освещенность) и санитарно-гигиеническим режимом;

обработка и учет заявок клиентов;

учет требований к хранению продукции;

комплектация и упаковка заказа, составление грузовой единицы (погрузка);

маркировка, штрих кодирование товара;

отгрузка продукта покупателям в соответствии с заказами покупателей.

Складской аутсорсинг имеет ряд неоспоримых преимуществ:

возможность производителю (продавцу) сосредоточиться на ведущем профиле работы, избавиться от непрофильных бизнес процессов и сторонних расходов;

наименьшие затраты на составление и становление сети распределения;

уменьшение величины неизменных потерь, в том числе затраты на оплату труда, аренду отдельных не приспособленных помещений, налогов на складские помещения;

увеличение уровня сервиса покупателей за счет мастерства аутсорсера;

вероятность менять размер поставок и в соответствии с этим искать нужную площадь склада, что очень важно в случае сезонных сдвигов спроса на товар;

сокращения потерь при выходе на новые географические рынки, за счет исследования аутсорсером местных особенностей. Логистические компании завоевывают доверие потребителей и приучают их к высокому качеству услуг. Убедившись в эффективности логистического аутсорсинга, все большее количество компаний использует логистический сервис. Несмотря на то, что основными потребителями логистических услуг по-прежнему являются западные фирмы, по мнению специалистов рынка недвижимости, уже в ближайшем будущем увеличится спрос на логистические услуги со стороны отечественных компаний.

Перед тем как воспользоваться услугами аутсорсинга стоит определиться с количеством складов, их площадью, выбрать аутсорсера с наилучшим местоположением склада, выбрать систему складирования и методы управления грузами. В особенности стоит учесть поток поступающей вместе с товаром документации, необходимо обрабатывать и систематизировать. По каждой находящейся на складе единице должна быть в любое время доступна информация: о том, когда груз поступил на склад, сколько будет храниться. Покидая склад, каждый груз должен снабжаться документами, помогающими списать его со склада, и описывающими, куда его нужно транспортировать. После тщательного планирования и выбора аутсорсера можно заключать двусторонний контракт на аренду помещения. Также следует отметить, что большое влияние на развитие рынка складских услуг, несомненно, окажут программы развития свободных экономических зон (СЭЗ), и вступление Казахстана в ВТО, а также связанное с этим более широкое коммерческое присутствие транснациональных компаний на рынке Казахстана, развитие транзитного грузопотока, укрупнения местных производителей и строительных компаний.

Так же другим известным методом и многообещающим направлением становления логистики складирования в Казахстане можно назвать, логистическую интеграцию.

Логистическая интеграция — это согласование функций всевозможных сфер логистики снабжение,

производство, сбыт, группировка действий звеньев логистической цепи, таких как поставщики, сложения, оптовые, розничные, транспортные организации с целью координации перемещения главных и сопутствующих потоков товаров и минимизации, совокупных логистических потерь в системе. Объединение смежных операций и функций приводит к появлению ограниченно интегрированных функциональных областей, например, управления закупками, управления запасами, складирование и грузопереработка, производство, управление сбытом, управление распределением. В концепции логистической интеграции происходит переход от вертикальной организации управления к горизонтальной организации. При этом наблюдается смена функциональной ориентации управления на процессно-ориентированную организацию. Основным отличием от вертикальной системы (система менеджмента, которая чаще всего используется в организациях) являются ориентация на процесс (движения потоков), а не на функции; сокращение числа уровней управления; использование многофункциональных групп; ориентация на показатели работы, определяемые рынком.

Складская логистика предлагает широкий спектр консалтинговых продуктов, внедрение которых, в рамках нового или уже существующего бизнеса позволяет снизить или вовсе исключить перепроизводство товаров (оптимизация производства путем применения логистических интеграций), избыток запасов, дефекты продукции, снижение транспортных расходов. Таким образом, складская логистика позволяет существенным образом повысить эффективность бизнес-процессов. Процесс разработки любого консалтингового проекта, в области складской логистики, должен быть детально спланирован и согласован с высшим руководством предприятия.

ЛИТЕРАТУРА

1. Под ред. Дж. Ферна и Ли Спаркса. Логистика и управление розничными продажами = Logistics and retail management. — 2-е. — Новосибирск: Сибирское университетское изд-во, 2007.
2. Степанов, Владимир Иванович. Логистика. Учебник для бакалавров. Издательство «Проспект», 2013.
- 3 Логистический глоссарий. Режим доступа URL: http://curlie.org/World/Russian/Бизнес/Перевозки_и_логистика/Логистика/ (дата обращения 21.10.2018).
- 4 Шумаев В.А. Основы логистики / Шумаев В.А.. — г. Москва: Юридический институт МИИТ, 2016. — С. 20. — 314 с.
- 5 Логистика. - Режим доступа URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Логистика> (дата обращения 18.10.2018).

UDC 330.1

Мустафа Н.

Professor

Университет MuğlaSıtkıKoçman,
Турция, mustafanursoy@mu.edu.tr

РОЛЬ МСП В ЭКОНОМИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ

Аннотация: МСП являются основным источником национального дохода и важным направлением предпринимательской деятельности в развивающихся странах. Они также имеют большое значение для создания рабочих мест, что является основной проблемой почти всех экономик.

Ключевые слова: МСП, занятость, экономическое развитие

Mustafa N.

Professor, MuğlaSıtkıKoçman University,
Engineering Faculty, Muğla,
Turkey. mustafanursoy@mu.edu.tr

THE ROLE OF SMES IN ECONOMIC DEVELOPMENT

Abstract: SMEs constitute the main sources of national income and create an important area for entrepreneurship in developing countries. They also have a great importance to create employment, the major problem of almost all economies.

Keywords: SME, Employment, Economic Development

1. INTRODUCTION

According to the EC, SMEs are defined as economically independent companies with less than 250 employees and less than €50 million annual turnover. The description may vary throughout the countries.

Small and medium sized enterprises (SME) are becoming more and more a subject of high attention in the developing countries, countries in transition but also in the countries with developed economies. In market

economies, SMEs are the engine of economic development, which contribute to sustainable growth and employment. They play a significant role in national economy by providing various goods and services, creating job opportunities, developing regional economies and communities, helping the competition in the market and offering innovation.

Table 1 Contribution of SMEs to national economies

	US	Japan	Germany	Turkey
Number of Companies	>99%	>99%	>99%	>99%
Number of Employees	66%	53%	68%	72%
Value Added	55%	51%	45%	52%

Thanks to their private ownership, entrepreneurial spirit, their flexibility and adaptability as well as their potential to react to challenges and changing environments, SMEs contribute to sustainable growth and employment generation in a significant manner. In the manufacturing industry they produce goods by using skills developed historically and accumulated by individuals; produce products whose raw materials and goods are limited in terms transferable time (foods, etc.); operate fields in which are many processing and manufacturing methods and whose economic efficiency can be enhanced by specializing them in the areas of expertise (parts and supporting industry for autos, home electric appliances; produce product whose market size is too small for big companies to enter; operate in markets where innovative entrepreneurs take risks, commercialize new technologies and develop new business.

2. ADVANTAGES OF SMEs

The advantages of SMEs can be outlined as follows (Schumacher, 1973):

Flexibility: SMEs have the ability to react quickly to changes in the marketplace. There is no hierarchy in place that slows down the decision-making process. If the business owner sees that there is an opportunity to challenge a competitor, (s)he can do it without obtaining approval from a board of directors. Employee job descriptions can be flexible as well, allowing an employee to branch out beyond his duties and improve his worth to the business.

Team Spirit: It's not uncommon for two people to work for the same big company for years and never meet. Departments are separated on different floors and buildings. Competition between departments for additional staffing and resources encourages an "us against them" mentality. A smaller company encourages team camaraderie. The owner recognizes that every employee is critical to the success of the business. Cross training naturally happens as one employee covers for another during vacations, illnesses and family leave.

Community Involvement: SMEs often become actively involved in the community, because they view themselves as members of the community and care about the people who live there. Big companies are more independent of the community, especially if it's a branch or division of the big company rather than the home office.

Customer Interaction: Every customer is important to an SME. Big companies don't have to rely on repeat business from any individual customer and don't necessarily get to know their customers as individuals. A competitive advantage for the SME is that customer interaction with the management team takes place on a regular basis.

Reporting Requirements: Large public companies have reporting requirements that SMEs don't have. The financial statements must be audited as well. Private SMEs do not have to report their revenues, expenses, income and debt to anyone outside the business other than through tax forms they submit. This gives the SME an advantage if it wants to attack a new market niche without giving competitors prior knowledge of its strategy.

Loan Program Qualification: Several loan programs exist for SMEs in many countries that larger companies don't qualify for. The SME applies for the loan through a local bank. The SBA guarantees the loan but doesn't directly make the loan to the small business.

SMEs have been leading enterprises in the industrialization of Western Countries since 1960 (Çarıkçı, 2001). SMEs, observing the market closely, understanding the requirements of customers better and having intimate relations with its employee, have more elasticity than the large ones in terms of manufacturing, marketing and service. As this elasticity enables harmony with the changes in outside in time and on-site, SMEs pass over many troubles lightly with less damage (Yılmaz, 2004).

According to the report of European Community, the contribution of SMEs to the economic system are summarized as the following; "these enterprises constitute a required part of commercial and industrial structure because of their numbers and studies about different cases; effects over all sectors having a field of manufacturing, trade and service; contributions to employment and level of welfare" (EC, 2003).

However, SMEs have also some disadvantages (Also see Table 2). These are lack of general administration, especially the lack of total participation of low level workers to the decisions taken by the owners or partners, not employing specialist and financial consultants in the enterprise, lack of an expert group in financing and lack of department, lack of capital and financial planning, not taking enough support from the banks and other financial corporations, lack of product development, lack of coordination between production and sale, not showing the activities of modern marketing, risk of bankruptcy and losing its independency, etc.

It should be noted that among disadvantages of SMEs exhibit a lower level of profitability than do their larger counterparts. However this lower level of profitability is consistent with at least two of the many roles (Carree and Thurik, 2003)

Table 2. Comparison of Small and Large Firms (Advantages and Disadvantages)

	Small Firms	Large Firms
Marketing	Ability to react quickly to keep abreast of fast-changing market requirements.	Comprehensive distribution and servicing facilities.
Management	Lack of bureaucracy. Dynamic, entrepreneurial managers react quickly and are more willing to accept risk.	Professional managers able to control complex organizations and to establish corporate strategies.
Qualified Technical Labor	Frequent lack of suitably qualified technical specialists. Often unable to support a formal R&D effort on an appreciable scale.	Ability to attract highly-skilled technical specialists. Can support the establishment of a large R&D laboratory.
Finance	Great difficulty in attracting capital, especially risk capital. Innovation can represent a disproportionately large financial risk. But governmental supports may exist.	Ability to borrow on capital market. Ability to spread risk over a portfolio of projects. Better able to fund diversification into new technologies and new markets.
Growth	Can experience difficulty in acquiring external capital necessary for rapid growth. Governmental supports may overcome this problem.	Ability to finance expansion of production base. Ability to fund growth via diversification and acquisition.
Patents	Can experience problems in coping with the patent system. Cannot afford time and costs involved in patent litigation.	Ability to employ patent specialists. Can afford to litigate to defend patents against infringement.
Government Regulations	Often cannot cope with complex regulations. Unit costs of compliance for small firms often high.	Ability to fund legal services to cope with complex regulatory requirements. Can spread regulatory costs. Able to fund R&D necessary for compliance.

Source: (Xhepa, 2006).

3. SMEs' CONTRIBUTION TO ECONOMY

SMEs are the starting point of development in the economies towards industrialization. Most of the current larger enterprises have their origin in small and medium enterprises. The extra growth over the past several years throughout the industrialized countries has been due in large to the growth of SMEs. There is a growing recognition that the market economy starts by establishing small and medium-sized enterprises, and then it is developed by developing the SMEs dynamically. Entrepreneurs establish companies, start business, acquire or change management resources, accumulate them and expand their business. These activities of SMEs represent a big driving force behind the development of a national economy.

Examples of the above can be found in developed or in developing countries. The case of High-tech companies in the Silicon Valley in US shows that these companies were established as venture companies by engineers and researches in the field of information technology and later they have become big businesses in only few years. They are playing today a big role in enhancing the competition in US and raising the economic growth rate of the country.

Another example of that are the global companies emerged in Japan which were established initially as small and medium sized enterprises by engineers after the Second World War and then developed into global big enterprises such as Sony, Panasonic or Honda.

Based on the above statistics and facts, we can say that SMEs play a key role in the economy of the countries as they represent the majority of companies counted, are responsible for a bigger volume of employment and products generated and are the catalyst of development, innovation and sustainability.

4. CONCLUSION

SMEs are contributing to employment growth at a higher rate than larger firms. The private sector and in particular SMEs form the backbone of a market economy and for the transition economies in the long-term might provide most of the employment

Support for SMEs will help the country's faster development and reduce unemployment. Through inter-enterprise cooperation, they raise the level of skills with their flexible and innovative nature. Thus SMEs can generate important benefits in terms of creating a skilled industrial base. The structural shift from the former large state-owned enterprises to smaller and private SMEs will increase the number of owners, a group that represents greater responsibility and commitment than in the former centrally planned economies.

For the economies in transition, the development of SMEs offset the effects of difficulties caused by the reconstruction of the state enterprises and provide enough tax revenue to maintain the development of the society.

REFERENCE

1. ÇARIKÇI, Emin (2001), Ekonomik Gelişmeler ve AB İlişkileri, Türk Cumhuriyetleri'nde Ekonomik Gelişmeler ve Türkiye'nin Ekonomik Destekleri, 1. Baskı, Tutibay Yayınları, Ankara.
2. CARREE, Martin Anthony and A. Roy THURIK (2003), "The impact of entrepreneurship on economic growth", in D.B. Audretsch and Z.J. Acs (eds), Handbook of Entrepreneurship Research, Boston/Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 437-471.
3. EC [European Commission] (2003), "The New SME Definition User Guide and Model Declaration", Enterprise and Industry Publication, - Access mode: ec.europa.eu/enterprise/enterprise_policy/sme_definition/sme_user_guide.pdf. – (Accessed 12. 10. 2018)
4. SCHUMACHER, Ernst Friedrich (1973), Small is Beautiful: Economics as if People Mattered, Harper & Row Publishers, London.
- XHEPA, Selami; Msc. Mimoza AGOLLI (2004), "Small And Medium-Sized Enterprises Development", - Access mode: http://www.acital.org/eu/SXhepa_AGugu.pdf. – (Accessed 12. 10. 2018)
- YILMAZ, Beytullah (2004), "Kobi'lerin Finansman Sorunlarına Bir Çözüm Önerisi: "Risk Sermayesi Finansman Modeli", Dış Ticaret Dergisi, DTM Yayını, Yıl:9, Sayı:33.

УДК 327

Нугманова А.

«6M020700 – Аударма ісі»

мамандығы магистранты

Абылай хан ат. ҚазХҚжәнеӘТУ

Алматы, Қазақстан

E-mail: aimira_nugmanova@mail.ru

ДИПЛОМАТИЯЛЫҚ МӘТІНДЕРДІҢ МЕМЛЕКЕТТІЛІК ҚҰРУ ІСІНДЕГІ РӨЛІ

Түйін: Мақалада саяси қарым-қатынастардағы дипломатиялық мәтіндердің рөлі және саяси лингвистиканың ерекшеліктері айқындалған. Сондай-ақ, мемлекеттер арасындағы достық қарым-қатынастарды орнатудың негізгі құралы есептелетін дипломатиялық құжаттардың стилі қарастырылады.

Тірек сөздер: дипломатия, халықаралық қатынастар, дипломатиялық құжаттар, лингвистика.

Nugmanova A.

Undergraduate of translation studies

Kazakh Ablai khan UIRandWL

Almaty, Kazakhstan

E-mail: aimira_nugmanova@mail.ru

THE ROLE OF DIPLOMATIC TEXTS IN FORMATION OF THE STATEHOOD

Abstract: The article discusses the role of diplomatic texts in political relations and identifies the distinctive features of political linguistics. The article also provides a general overview of the style of diplomatic documents, as an important part in the implementation of relations between countries.

Key words: diplomacy, international relations, diplomatic documents, linguistics.

Мемлекеттілік - жеке мемлекеттің ұлттық құқықтық жүйесін құруға белгілі бір халықтың білімін дамытудың ерекшелігі. Мемлекеттілік – белгілі бір тарихи кезеңде қоғамның сапалы дамуының нақты жағдайы, мемлекеттің мәні мен сапасы. Осылайша, мемлекеттілік ұғымы мемлекет тұжырымдамасына қарағанда кең және терең.

«Мемлекеттіліктің» ұғымын толығымен ашып көрсету «мәртебе» және «дәйектілік» сияқты сипаттамаларды енгізу арқылы ғана мүмкін. Американдық зерттеуші Джон Питер Нетри алғаш рет 60-шы жылдардың соңында осыған назар аударды. Ғалым қоғамның ішкі дамуын сипаттайтын «мемлекеттілік - мемлекеттің өзіндік ерекшелігіне сәйкестігін түсіндіреді» деп пайымдама ұсынды. [1]. Өз кезегінде, демек, мемлекеттің әлемдік жүйедегі орны мен рөлін анықтауға мүмкіндік беретін бұл статус дипломатиялық құжаттың мәнін, мағынасын аса зерделеуге міндеттейді.

Халықаралық қатынастар адамзат тарихында қоғам мен жеке адамның, әрбір мемлекеттің өмірінде қашан да маңызды орын алып келді. Өйткені әр мемлекеттің өз алдына жеке болып қалыптасуы, мемлекетаралық шекаралардың пайда болуы, ғылым, өнер, техника мен экономиканың дамуы, мәдениеттің артуы, саяси тәртіптердің қалыптасуы, әр түрлі әлеуметтік құрылымдардың орнығуы халықаралық қатынастарға байланысты болды. **Дипломатия** – елмен елді байланыстыратын көпір, халықаралық қатынастарға үйлесімді ықпал етіп, келіспеушіліктерді бейбіт жолмен шешуге бағытталған құрал. Дипломатия - мемлекет пен оның басшыларының, мемлекеттік сыртқы істер органдары қызметкерлерінің сыртқы саясат саласындағы саяси іс-әрекеттері. Ол халықаралық ынтымақтастықты орнату, кеңейту, сақтау, мемлекет аралық жанжалдардың алдын алу және оларды реттеу мақсатында жүргізілетін келіссөздер, халықаралық конференцияларға қатысушы делегациялардың қызметі, сондай-ақ, мемлекеттің шет ел азаматтары мен мекемелерінің құқықтарын, мүдделерін қорғауды көздейді [2].

Соңғы жылдары лингвистикалық зерттеулердің нысанына айналған саяси қарым-қатынастар бүгінде көптеген ғалымдардың назарын аударуда, ал саяси лингвистика өз алдына жеке ғылым болып қалыптасуда. Халықаралық саяси қарым-қатынастар күрделі коммуникативтік құбылыс, яғни саяси дискурс болып табылады. Саяси дискурсты зерттеуші ғалымдардың пікірінше, ол - тілді түсінуге және қабылдауға мүмкіндік беретін компоненттерді, сөйлеушінің саяси көзқарасы мен оның мақсатын, мәтіндегі саяси жағдайды және жарияланған басылымның беделін қамтуы керек. Дипломатиялық құқық тұрғысынан алғанда саяси дискурстың ерекшеліктерін айқындайтын дипломатия институты мемлекеттің сыртқы байланыстарын реттеуге бағытталған нормалар жинағы, мемлекеттің шет елдерде өкілеттігі, дипломатиялық этикет және актілерді дайындауды білдіреді. Дипломатия институтын комплексті құрылым ретінде айқындайтын болсақ, ол:

1) халықаралық құқық нормалары мен мемлекеттің сыртқы саясатына сәйкес елдер арасындағы өзара қарым-қатынас пен сыртқы саясат мәселелерін шешуге бағытталған рәсімдер; 2) мемлекеттің сыртқы саясатының мақсат-міндеттерін жүзеге асыратын ел іші мен сыртындағы мекемелер мен қызметкерлерден тұрады. Халықаралық ұйымдардың мақсаттарын айқындайтын халықаралық құжаттарды және жетекші мемлекеттердің сыртқы саясаты концепциясын талдау нәтижесінде қазіргі заманғы дипломатиялық үрдістер дипломатиялық дискурстың мақсаттары келесідей мемлекеттік статусты анықтауға мүмкіндік береді: мемлекеттің қауіпсіздігін қамтамасыз ету; мемлекеттің егемендігін сақтау және нығайту, тұрақты, әділетті және демократиялық әлемдік тәртіпті орнату мақсатында бүкіләлемдік үрдістерге әсер ету; серіктестік және ынтымақтастық орнатып, шет елдер және халықаралық ұйымдармен ортақ мүдделерді іздеу. Сондай-ақ, басқа елдегі отандық азаматтардың құқықтары мен мүдделерін қорғау сынды дипломатиялық дискурстың мақсатын айқындауға әбден болады [3, 143б].

Дипломатиялық қатынас – халықаралық құқық нормаларына сәйкес мемлекеттер арасындағы ресми қатынас орнататын халықаралық қатынастың негізгі формасы. Дипломатия тәжірибесінде келесідей дипломатиялық хат алмасу түрлері анықталады: жеке ноталар, вербальді ноталар, жаднама жазба, меморандумдар, жартылай немесе толық ресми түрдегі саяси хаттар. Мемлекеттің сыртқы саясатын жүзеге асыруда дипломатиялық хат алмасулар дипломатиялық қызметтің негізгі нысаны болса, одан басқа да мынадай мақсаттарда қолданылатынын айтып өтуге болады: сыртқы саяси мәселелерге қатысты мемлекеттің көзқарасын жария ету; мемлекетаралық қатынастарды реттейтін шарттар мен келісімдерді дайындау; халықаралық актілер мен құжаттар жариялау; елдермен саяси және басқа да келіссөздер жүргізу; конференцияларға, конгресстерге және әртүрлі деңгейдегі мемлекет өкілдерінің кездесулеріне қатысу [4].

Дипломатиялық мәтіндер – ресми құжаттар, мемлекеттік маңызы бар жазба. Дипломатиялық құжаттар құрастырылмастан бұрын олардың мазмұны ережелер бойынша алдын ала үкіметтік инстанцияларға сәйкес орнатылып, саяси мақсаты анықталады. Сондықтан дипломатиялық құжаттарды

даярлаудағы басты міндет - мазмұнын толық әрі түсінікті етіп жеткізе білу. Дипломатиялық құжаттардың негізгі құралы – тіл, ал оның аса маңызды құрамдасы – лексемалық бірліктер. Әрбір бірлік мұқиятылықты, жауапкершілікті талап ететіні орынды. Дипломатиялық мәтін түзудің қаншалықты жауапты екендігін осы салада зерттеу жұмыстарын жүргізген ғалымдар атап көрсетеді. Мәселен, дипломатиялық құжаттардың тілі мен жазылу тәсіліне қатысты Х.Вильднер өз еңбегінде бірқатар ұсыныстар береді, оның ішінде, әсіресе, мынадай: дипломатиялық мәтін, ең алдымен, қарапайымдылық және айқындығымен ерекшеленуі тиіс және бұл жай қарапайымдылық емес, түрлі мағыналылыққа бой бермей, әр сөз өз орнында, дәл қолданылуы қажет. Дипломатиялық құжаттың тілі мемлекеттің сыртқы әлеммен байланысқа түсетін негізгі құрал болғандықтан, мемлекеттің дайындаған дипломатиялық құжат мәтінінен сол мемлекеттің бет-бейнесін көруге болады. Дәл осы мақсатқа байланысты, дипломатиялық құжаттардың жазылуына, стиліне, тіліне, құрылымына аса жоғары талаптар қойылады. Мұндай мәтіннің анық та, нақты болуы мемлекеттер арасындағы дипломатиялық қатынастардың нығайып, көркеюіне себепші болады [5].

Әр дипломат өз елінің тұлғалық қасиетіне, ұлттық тіліне, мәдениетіне, парасаттылығына, өзіндік ерекшелігіне мән бере отырып, халқының ұлттық сипатын сақтап, өз мемлекетінің саяси ниетін ашып көрсетуге талпынуы керек. Мақсат тұтқан іс оң нәтижелі болуы үшін әрбір саяси мәтін өзінің құрылымы, тілі, стилі жағынан шыңдала түсуге тиіс. Өйткені халықаралық қатынастарды нығайтып, қарқынды дамыту дипломатиялық тілдің негізінде жүзеге асырылады. Мұнан шет тілі мен ана тілін терең меңгерудің маңыздылығын көруге болады. Осы негізде, дипломатиялық құжаттарды жанжақты талқылау барысында әлемдік дипломатиялық тәжірибеде қолданылатын дипломатиялық құжаттардың рөлі мен мәнін, құрастырылу тәсілдерін жан-жақты танып білу мақсатында дипломатиялық құқықтың негізін қалаған халықаралық құжаттар мен әлемдік авторлардың ғылыми еңбектерін қарастыра өтер болсақ, олардың ішінде А.Г. Ковалев «Азбука дипломатии» атты еңбегінде түрлі дипломатиялық құжаттар мен олардың ішкі мәтіндерінің қалай жазылатындығына ерекше көңіл бөлген. Осы бағытта Қазақстандық ғылыми айналымға да бірқатар еңбектер қосылды. Мәселен қазақстандық дипломатиялық қызметтің қалыптасуы мен дамуы Қ.К. Тоқаевтың «Беласу. Дипломатиялық очерктер» атты еңбегінде қарастырылған. Сондай-ақ, дипломатиялық құжаттарды құрастыруға және дипломатиялық келіссөздердің мәні мен рөлін қарастыруға арналған Қ.К. Тоқаевтың жалпы жетекшілігімен шыққан «Қазақ және орыс тілдерінде дипломатиялық іс жүргізу», 2008 жылы шыққан құрастырушы-автор М.Кәрібайдың «Дипломатиялық хат алмасу (үлгілер)» атты кітабы, А.Р. Әліпбаевтың «Дипломатиялық құжаттама», «Халықаралық келіссөздер» оқу құралдары бар. Дипломатия саласына, жалпы халықаралық қатынастар жүйесіне арналған кітаптар қатарына ежелгі кезеңдегі дипломатиялық және консулдық қызметтің қалыптасуына да көңіл бөлген С.Батыршаұлының «Дипломатиялық қызмет және халықаралық қатынастар» атты оқулығын да жатқызуға болады [6].

Аударма стратегиясын анықтайтын дипломатиялық мәтіндердің негізгі стильдік ерекшеліктерін атап өтетін болсақ, оларға: мәтіндердің шыншылдығы, жалпылау ерекшелігі, ақпараттылығы, дипломатиялық мәтіннің логикалық жинақылығы, мағынаның айқындығы және дипломатиялық этиканың қатаң сақталуы жатады. Дипломатиялық мәтіндердің клише, мөртабан, дипломатиялық терминологиялық лексика, кірме сөздер, эвфемизмдер, қысқартылғын сөздер, аббревиатуралар және арнайы таңбалар мен белгілердің қолданылуы сияқты ерекшеліктері болады. Осы жерде клише мен мөртабан түсініктерін «дискурсты формула» ұғымы аясына біріктірген абзал. Дипломатиялық мәтіндерде негізінен номинация ретінде клишеленген терминдер мен халықаралық құқық, іс-қағаздар жүргізу, экономика және қаржы саласы номенклатуралық атаулары жүреді. Номенклатуралық атаулар категориясы лауазымды адамдар атақтарын, рухани және дипломатиялық дәрежелерді, халықаралық ұйымдар мен мекемелердің атауларын, басқа да ұйымдар мен мекемелер атауларын, одақтар мен бірлестіктер, конференциялар, жиналыстар мен түрлі халықаралық форумдар, келіссөздер мен конвенциялар, хаттамалар, декларациялар, заңдар, қаулылар, жарлықтар, маңызды ұлттық және халықаралық жоспарлар, бағдарламалар және сол сияқты құжаттарды қамтиды [7, 21 б].

Дипломатиялық мәтіндер тематикасына байланысты анықталушы терминдерден, аудармашының арнайы терминологиялық сөздіктерге, және анықтама ресурстарына жүгінуін талап ететін арнайы лексикадан тұрады, мысалы, *convention, negotiation, accession, ratification, diplomatic agent, effective date*. Дипломатиялық терминдердің нарративіне әлемдегі белгілі бір аймақтың экономикасының дамуы, сол елдегі қақтығыстарды шешу жолдары туралы құжаттардың жиынтығы мысал бола алады. Мемлекетті жеке алып қарастырғанда елдің басқа мемлекетпен қарым-қатынасының дамуын баяндайтын құжаттар мен мемлекеттің оң қадамдарын көрсететін құжаттар жинағы аса маңызды нарратив жиынтығын құрайды [7, 22 б].

Дипломатиялық мәтіндерді аударуда лексикалық эквиваленттілікке жету үшін бірқатар мәселелерді шешуге тура келеді: реалийлер мен аударылатын мәтіндегі лингвомәдени концепттер; экстралингвистикалық концепттер; аударылатын тілдегі күрделі семантикалық лексикалық бірліктер; бір сөздің түпнұсқа және аударма тілдегі айырмашылықтары; аударма тілінде баламасының болмауы; экспрессивті мағыналар арасындағы айырмашылықтар; формалды айырмашылықтар; тіл бірліктерін қолдану мақсаты мен жиілігіндегі айырмашылықтар және аударылатын мәтіндегі кірме сөздер. Осындай жағдайларда мәдениетті ауыстыру тәсілі, кірме сөздерді қолдану немесе кірме сөздерге түсініктеме беру, аударма мәтінде лексемаларды түсіріп тастау немесе компенсация сияқты аударма стратегиялары қолданылуы мүмкін. Ал номинацияларды аудару кезінде калькалау, гиперонимді толықтыру арқылы және түпнұсқадағы лексемалардың мағынасын ашу қолданылуы мүмкін [7, 23 б].

Дипломатия мәтіндердің өзіндік ерекшелігі – халықаралық дипломатиялық және халықаралық құқық терминология түрлерін қолдану. Дипломатиялық мәтіндердің лексикалық-семантикалық тобын құрайтын кірме сөздер көбінде латын және француз тілдерінен алынған. Латын, француз сөздерінен шыққан *консул, конвенция, атташе, демарши, коммюнике* сияқты сөздер қазіргі таңда қолданыста бар. Бірақ сирек жағдайда ғана мұндай сөздер бастапқы жазылуын сақтаған, мысалы: *demarche, hors de combat, bloc, consul, addendum, memorandum*. Олар негізінен реалилер мен тарихи лексемаларға айналған. Дипломатия тілі болып орта ғасырларда алдымен латын тілі, кейіннен француз тілі саналған. Кейде дипломатиялық құжаттардың мәтіндерінде латын терминдері мен сөздер латын жазуларымен қолданылған *persona non grata, status quo, право veto* сынды құжат түрлері. Дипломатиялық мәтіндер әдеби сөздер мен тіркестердің болуымен ерекшеленеді, олар тиісті мағынада терминдер түрінде қолданылады, тек қана дипломатиялық құжат тілімен стилистикалық түрде байланысады. Мысалы: *протокол* – халықаралық қатынастарда жалпы танылған ережелер жиынтығы. Келіссөздерге қатысушылар - белгілі бір мемлекеттер немесе оның үкімет органдары.

Стилистикалық жағынан әдеби, «жоғары» айтылатын сөздер де дипломатиялық құжаттарда жиі кездеседі. Олар дипломатиялық құжаттарға салтанатты үндестік беріп, оның маңыздылығы мен ерекшелігіне сәйкес болады. Мысалы: Мәртебелі қонақ, ресми сапар, ілтипат білдіру. Сондай-ақ, құрамына қазақ тілінің историзм сөздері кіретін этикет лексикасы да кіреді: *Жоғары Мәртебелі, Жоғары Мәртебелі ханым, Жоғары Мәртебелі мырза*. Этикет лексикасына жақын комплиментарлы лексика да қолданылады, яғни, дипломатиялық сыпайылықтың куәландыру, ілтипат, зор ілтипат білдіру, өзіне мәртебе санау тәрізді ресми формулаларын айтуға болады. Мұндай тіркестер әдетте дипломатиялық құжаттардың басы мен аяғында жиі кездесіп, дипломатиялық сыпайылық ереже формаларын сақтап тұрады. Дипломатиялық қатынас түріне байланысты дипломатиялық сыпайылық түрлері сан алуан және күрделі. Киім кию мәдениеті, сенім грамотасын тапсыруы, ресми сапарлар кезектілігі, әртүрлі қабылдаулардағы қонақтарды отырғызудың арнайы ережелері оның айқын мысалы бола алады. Дипломатиялық құжаттардан ресмилік пен маңыздылық, сонымен қатар мәнерлілік пен көркемдік элементтерін де кездестіруге болады. Ресми формулалардың лексикасы дипломатиялық құжаттарға ерекше маңыздылық, реңк береді. Комплимент өнері дипломатия тілінде өте өзекті және ерекше маңызды болып саналады, себебі комплимент, мақтау айту, қошемет білдіру - халықаралық қатынастарды нығайтудың жолдары. Мысалы: Мемлекетеміздің басшысы Н.Ә. Назарбаевты президенттік сайлаудағы сенімді жеңісімен құттықтау барысында Ресей Федерациясының Президенті Д. Медведев: «Сіздің Ресей - Қазақстан арасындағы тату көршілік пен өзара құрметтің берік дәстүрлеріне арқа сүйейтін стратегиялық әріптестігін одан әрі тереңдету мәселелеріне ұдайы назар аударатыныңызды жоғары бағалаймын. Екі жақтың ерік-жігерінің арқасында көп қырлы өзара ықпалдастық алдағы кезде де серпінді дами беретініне, жаңа ауқымды жобалармен байи түсетініне күмәнданбаймын» деді [4].

Дипломатиялық мәтіндерге келесідей синтаксистік құрылымдар сәйкес: іс-әрекеттің мақсатын айқындауға бағытталған инфинитивтік құрылымдар, қосымша ақпараттар, сөйлемнің бірыңғай мүшелері және мәтіннің негізгі мағынасын көрсететін және оның құрылымындағы өзекті сөздер. Дипломатиялық мәтіндердің параметрін мынадай жолмен көрсетуге болады: мәтін – лексикалық элементтерден тұратын мақалалар және дипломатиялық құжаттың негізін салған себептер мен жағдайлардан тұратын кіріспе бөлім деген ең негізгі екі бөлімнен тұрады. Әдетте, мақала мәтінді рубрикациялау арқасында бірнеше бөлімге бөлінеді және әр маңызды бөлімнің тақырыпшасы болады. Сондай-ақ, белсенді және пассивті құрылымдар, сөйлемді логикалық жүйелеуші көмекші сөздер мен стандартталған құрылымдар қолданылады [7, 23 б]. Дипломатиялық құжаттар синтаксисі ұзақ күрделі құрмалас сөйлемдермен ерекшеленеді, атап айтқанда, есімшелі тіркестер, бірыңғай мүшелермен күрделенген сөйлемдер, салалас құрмалас сөйлемдер, сабақтас құрмалас сөйлемдер, аралас құрмалас сөйлемдер түрлері кездеседі.

Мысалы: Иран Ислам Республикасының Үкіметі мен Қазақстан Республикасының Үкіметі арасындағы саудаэкономикалық ынтымақтастығы туралы Келісім шартында: «Сауда байланыстарын өрістету, нарық мүмкіндігі мен тауар маркетингін зерттеу үшін екі жақ сауда делегацияларын, маман делегацияларын, сауда ақпаратын алмасуды, өткізілетін халықаралық сауда көрмелеріне белсенді қатысушыларды ынталандыру, арнайы көрмелер мен семинарлар ұйымдастыруға ықпал жасап, бұл бағытта қажет болған жағдайларды жасауға келісті» деп атап көрсетілді [4].

Дипломатиялық мәтіндердің кіріспе бөлімінде іс-әрекеттердің мерзімі жиі қолданылады. Кіріспе құрылымы айқын болып, мәтінді құрастырушы мен құжатты даярлаудың себебі міндетті түрде көрсетіледі және ұйым мүшелерінің мақсаты немесе қабылдаған шешімдері айқындалуы тиіс. Мәтіннің шығу мерзімін көрсетуші ерекшеліктеріне саяси және заңгерлік анық тұжырымдамалар және салтанатты-публицистикалық мәнермен мазмұндау жатады. Дипломатиялық құжаттарда редупликация *law and order, deleted and replaced, to protect and assist* және плеоназм сөз тіркестері *sole and exclusive authority* қолданылуы мүмкін. Дипломатиялық мәтіндердің синтаксистік модельдері әр түрлі, оларға анық құрылымдар, көп деңгейлі ұйымдастырулар, стандарттау және синтаксистік құралдардың қайталануы, коммуникативті ниетті синтаксистік байланыс арқылы эксплицитті және астарлы тәсілмен жеткізу тән. Бұл ойды анығырақ және тереңірек зерттеп қарастыру мәтіннің ақпараттылығына қол жеткізуге көмектеседі [7, 23 б].

Дипломатия тілінің морфологиялық ерекшеліктеріне кейбір сөз таптарының жиі немесе сирек қолданылуы жатады. Ресми-іскери тілдің, оның ішінде дипломатия тілінде ең айқын ерекшеліктерінің бірі - *соғыс, бейбітшілік, жаһандану, қарусыздану, қауіпсіздік, лаңкестік, мемлекет* тәрізді зат есімдердің жиі қолданылуы. Мысалы, Азиядағы өзара ықпалдастық және сенім шаралары жөніндегі кеңестің Екінші Саммитінің декларациясында: «Біз лаңкестікті оның барлық формалары мен көріністерінде үзілді-кесілді айыптаймыз және лаңкестікті ештеңемен ақтауға болмайтынын атап көрсетеміз. Біз жаһандық бейбітшілік пен қауіпсіздіктің негізін бұзатын бұл қатерге қарсы күресу үшін ұлттық, өңірлік және көп жақты негіздегі іс-әрекетімізді күшейтуге бел будық» делінген.

Дипломатия тілінің тағы да бір ерекшелігі - дипломатиялық мәтіндерде аббревиатуралардың өте көп қолданылатындығы. Халықаралық стандарт сипатындағы аббревиатуралар қазақшаланбайды, мысалы: ЮНЕСКО, ШЫҰ, НАТО, МАГАТЭ, ЮНИСЕФ; оларға қосымша дыбысталуына сәйкес жалғанады: ЮНЕСКО-ға, ШЫҰ-на, НАТО-ға, МАГАТЭ-ге, ЮНИСЕФ-ке.

Дипломатиялық құжаттар тілінің мазмұндау тәсілі хабарлы, сипаттау, кейде пайымдау түрінде келеді. Халықаралық құжаттарға директивті мазмұндау тәсілі тән, ол дипломатиялық қатынастарды тоқтату, ультиматум жариялау сияқты төтенше жағдайларда қолданылады. Наразылық ноталарында, ультиматум жариялағанда бұйрық рай, оған сәйкес императивті сөйлемдер ерекше жағдайларды нұсқайды [4].

Халықаралық қатынастардың маңызды құрамдас бөлігі дипломатиялық қатынастар. Халықаралық қатынастар – әлемдік аренада іс-қимыл жасайтын субъектілер арасындағы экономикалық, саяси, құқықтық, идеологиялық, дипломатиялық, әскери, мәдени және өзге де байланыстар жиынтығы. Сонымен қатар ол – мемлекеттер арасындағы ресми қарым-қатынастарды халықаралық құқық нормалары мен халықаралық қарым-қатынас жасау ережелеріне сай ұстап тұрудың негізгі формасы. Дипломатиялық қатынастар елдер арасында достық қарымқатынасты дамытуға, бейбітшілік пен қауіпсіздікті көркейтуге оң ықпал етеді.

Дипломатиялық құжаттар халықаралық қатынастар жүргізуде ынтымақтастықты сақтау шарттарының ең бастысы. [5]. **Қорыта айтқанда**, дипломатиялық мәтінде сөздерді дұрыс талғап қолданудың ролі жоғары, яғни мәтін анық, жүйелі түрде жазылса, ол құжаттың мағынасын нақты түсінуге мүмкіндік береді. Ал керісінше, мемлекеттік құжаттар логикалық тұрғыдан ұйымдаспаған лексикалық бірліктермен жазылса, ол елдер арасындағы қайшылықтарға әкеліп соғуы мүмкін. Сондықтан, дипломатияда пайымдалған, ой елегінен өткізілген лексеманың орны, маңызы ерекше.

ӘДЕБИЕТ

Nettl J.P. The State as a Conceptual Variable // World Politics. Princeton, 1968. Vol. 20. № 4. P. 559-592.

Баландина Л.А., Кураченко Г.Ф. Язык дипломатии: традиции и современность. Кіру режимі: <http://www.ling-expert.ru/conference/langlaw1/langdiplomat.html> - (қаралған күні 18.10.2018).

Рябкова И.П. Межкультурная коммуникация в сфере политики и вопросы перевода. – Россия, 2011. – 146 б.

Бөрібаева С.Б. Дипломатия тілінің ерекшеліктері // ҚазҰУ хабаршысы. – Алматы, 2015. Кіру режимі: <https://articlekz.com/kk/article/17253> - (қаралған күні 19.10.2018).

Жаханова Ж.А. Дипломатиялық тіл және оның ерекшеліктері. Кіру режимі: <http://lib.yu.edu.kz/elib/ns/doc0253> - (қаралған күні 20.10.2018).

Әліпбаев А.Р. Дипломатия тарихы. Кіру режимі: <https://www.litres.ru/amangeldi-lipbaev/diplomatiya-tarihy/chitat-onlayn/> - (қаралған күні 20.10.2018).

Волкова Т. А. Методика анализа дискурса в моделировании перевода дипломатических текстов. – Россия, 2011. – 24 б.

УДК 658.155:055.931

Успанова М.У.,
профессор КазУМОиМЯ имени Абылай хана
Алматы, Казахстан
e-mail: mairaus@mail.ru

Успанов М.Е.,
магистрант Университета «Кайнар»
Алматы, Казахстан
e-mail: madi_salem@mail.ru

УПРАВЛЕНИЕ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТЬЮ КАК МЕХАНИЗМ ЗАЩИТЫ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ИНТЕРЕСОВ ПРЕДПРИЯТИЯ

Аннотация: Для защиты экономических интересов предприятия к инфляции нужно выбрать наиболее эффективные методы и рычаги. Наиболее важными методами являются: стратегическое планирование, авансирование денежных средств, инвестирование капитала, управление финансовой устойчивостью

Ключевые слова: экономические интересы, финансовая устойчивость, управление, стратегическое планирование

Uspanova M.U.,
Professor of KazUIWL named Abylaikhan
Almaty, Kazakhstan
e-mail: mairaus@mail.ru

Uspanov M.E.,
Master student of the University “Kaynar”
Almaty, Kazakhstan
e-mail: madi_salem@mail.ru

MANAGEMENT OF FINANCIAL STABILITY AS A MECHANISM TO PROTECT THE ECONOMIC INTERESTS OF THE ENTERPRISE

Abstract: To protect the economic interests of enterprises to inflation, you need to choose the most effective methods and levers. The most important methods are: strategic planning, cash advances, capital investment, financial sustainability management

Keywords: economic interests, financial sustainability, management, strategic planning

Общий экономический кризис создает неблагоприятные условия для работы предприятий. Он наступает, когда совокупные затраты превышают совокупные доходы государства, а экономика работает не эффективно. Основные, причины кризиса заключаются в неэффективном управлении затратами, в неумении извлечь доходы, укрытии доходов от налогообложения и т.д. Государство компенсирует это превышение «новыми» деньгами, внешними и внутренними займами, неплатежами. Так рождается инфляция и кризис неплатежей, для выхода из кризиса государство, как правило, сокращает бюджетные ассигнования предприятиям, увеличивает налоги, ужесточает условия кредитования. Такие внешние экономические условия оказывают неблагоприятное влияние на инвестиционное состояние предприятий. Краткий перечень основных неблагоприятных внешнеэкономических факторов включает в свой состав высокую инфляцию, жесткую налоговую политику, сокращение бюджетных ассигнований, ужесточение условий банковского кредитования, массовые неплатежи и т.д.

Для защиты экономических интересов предприятия, приспособления его к инфляции нужно выбрать наиболее эффективные методы и рычаги. Наиболее важными методами являются: стратегическое планирование, авансирование денежных средств, инвестирование капитала, управление финансовой устойчивостью.

Термин «устойчивость» (stability - устойчивость, стабильность, прочность) – понимается как процесс противодействия фирмы негативным внешним обстоятельствам, ее реакция на внешнее воздействие, выводящее ее из состояния равновесия [1].

Ученые различают статическую устойчивость – ее отождествляют с покоем, пассивностью

дебиторской и кредиторской задолженности – ее отождествляют со стабильным развитием предприятия.

Многие экономисты, например, М.А. Федотова [2], различают также внешнюю, внутреннюю и унаследованную устойчивость. Для рыночной экономики, по нашему мнению, характерна внутренняя устойчивость предприятия, в основе которой лежит управление дебиторской и кредиторской задолженностью по принципу обратной связи, то есть активное реагирование управления на изменение внешних и внутренних факторов, все это характеризует эффективность вложения финансовых средств в деятельность предприятия. «Унаследованная» устойчивость представляет собой результат определенного запаса прочности предприятия, защита его от случайностей и резких изменений внешних факторов. Наш взгляд высшей формой устойчивости является «устойчивость - сопротивление». Это состояние равновесия предприятия, которое сохраняется, несмотря на соотношение дебиторской и кредиторской задолженности.

Несколько иначе выглядит позиция Е.С. Стояновой [3], по мнению автора, устойчивость имеет структурные составляющие ее общеэкономического состояния:

– капитальную устойчивость - определяется размерами собственного капитала, в целях обеспечения предприятия достаточным объемом финансовых ресурсов, резервов для покрытия убытков, финансирования развития и т.д.;

– коммерческую устойчивость – степень и прочность связей во взаимоотношениях с государством, качество отношений с кредиторами, клиентами и т.д.;

– функциональную устойчивость – во-первых, представляет собой специализацию организации, во-вторых, расширение функций или универсализацию;

– организационно-структурную устойчивость. Ее суть заключается в соответствии организационной структуры цели организации;

– финансовая устойчивость. К данному виду относятся интегральные финансово-экономические показатели - объем и структура собственных средств, уровень дебиторской и кредиторской задолженности.

Эффективность управления финансами в долгосрочном плане зависит, по мнению А.М. Ковалевой [4], соотношением дебиторской и кредиторской задолженности. Необходимость финансовых вложений, по мнению Н.В. Колчиной [5], зависит от запасов и затрат предприятия, а также источников его покрытия, то есть оборотных активов.

В мировой и отечественной практике разработана целая система показателей, характеризующих состояние дебиторской и кредиторской задолженностью. Шеремет и Сайфулин [6] считают, и мы разделяем их точку зрения, что эффективность управления финансами зависит от финансового состояния предприятия, отражающее стойкую способность субъекта хозяйствования к саморазвитию на фиксированный момент времени.

Следует отметить, что в результате осуществления какой-либо новой хозяйственной операции, инвестиционное состояние предприятия может остаться неизменным, либо улучшиться, либо ухудшиться. Знание предельных границ изменения источников средств для покрытия вложений капитала в основные фонды или производственные запасы позволяют генерировать такие потоки хозяйственных операций, которые ведут к улучшению финансово-хозяйственного состояния, к повышению его устойчивости.

В условиях рыночной экономики на благосостояние предприятия для защиты его экономических интересов воздействуют самые разнообразные факторы. Голубков Е.П. [7] считает, что их можно классифицировать по самым разнообразным признакам. В зависимости от направленности действия их можно объединить в две группы - позитивные и негативные, а в зависимости от места возникновения внешние и внутренние.

Инвестиционное планирование сложно осуществлять в условиях высокой инфляции. Основные решения чаще имеют долгосрочный характер (выбор финансовых проектов, источников финансирования, формирование структуры капитала и т.д.). В этом случае целесообразно руководствоваться двумя принципами: 1) применять коэффициент дисконтирования, учитывающий индекс инфляции; 2) при прочих равных условиях нужно отдать предпочтение инвестиционным проектам с коротким сроком реализации не более 1 года.

Составление финансовых планов нужно проводить по 3-м вариантам: оптимистичный, пессимистичный и наиболее вероятный. Планируя свою деятельность в условиях высокой инфляции нужно руководствоваться определенными правилами: 1) выбирать инвестиционные проекты с высокой скоростью окупаемости, что мы и сделаем в дальнейшей части дипломного проекта; 2) сокращать дебиторскую задолженность. 3) увеличивать кредиторскую задолженность, но, не допуская образования просроченных долгов. Кредиты и дальнейшее увеличение кредиторской задолженности без погашения

приведёт только к снижению финансовой устойчивости; 4) свободные денежные средства вкладывать в приобретение производственных ресурсов, обеспечивать рентабельность, превышающую скорость инфляции. Прибыль предприятия направлять на пополнение собственных оборотных средств, поскольку инфляция постоянно «съедает» оборотные активы.

Комплексное использование перечисленных методов в условиях высокой инфляции, позволит не только избежать дестабилизации экономического состояния, но и повысить свою финансовую устойчивость. При составлении управления финансами, прогнозировании баланса и т.д. мы будем использовать вышеперечисленные приёмы и методы приспособления к инфляции.

В настоящее время банки ужесточают политику по отношению к кредиторам. Это проявляется в высоком уровне ссудного процента, сокращении сроков и усилении банковского контроля на всех этапах кредитования. В результате на предприятиях ухудшаются условия финансового обеспечения текущей деятельности. Но так как государство поддерживает путём введения льгот, то кредит для с/х предприятий стал реальным и возможным. Можно порекомендовать товариществу следующие методы приспособления к банковскому кредитованию: 1) использование банковского кредита только при положительном эффекте финансового рычага; 2) регулировать плечо финансового рычага в зависимости от дифференциала; 3) вместо банковского кредита применять для оплаты текущих затрат надёжные коммерческие и банковские векселя; 4) увеличивать кредиторскую задолженность поставщикам, увязав её величину с нормой добавленной стоимости и суммой дебиторской задолженности, но не допускать просроченных долгов; 5) практиковать форвардные сделки для того, чтобы получить аванс под будущую реализацию; 6) пользоваться услугами машинно-технологических станций с оплатой после завершения работ.

Чтобы оценить эффективность кредита, рассчитаем эффект финансового рычага (ЭИР). Как утверждает Е.С. Стоянова, ЭИР, представляет приращение к рентабельности собственных средств, получаемое благодаря использованию кредита, несмотря на платность кредита.

Эффект финансового рычага для предприятий определяется по формуле:

$$\text{ЭИР} = (\text{ЭР} - \text{СРСП}) \times \text{ЗС} / \text{СС} \quad (1)$$

где,

ЭР – экономическая рентабельность;

СРСП – средняя расчетная ставка процента;

ЗС – заемные средства;

СС – собственные средства.

В свою очередь, экономическая рентабельность и средняя расчетная ставка процента определяются по формуле:

$$\text{ЭР} = \text{прибыль до выплаты процентов и налогов} / (\text{СС} + \text{ЗС}) \quad (2)$$

где,

СС - собственные средства;

ЗС - заемные средства.

Средняя расчетная ставка процента определяется по формуле:

$$\text{СРСП} = \frac{\text{издержки по всем кредитам за анализируемый период}}{\text{общая сумма заемных средств, используемых в анализируемом периоде}} \quad (3)$$

Эффективность финансового рычага определяется его процентным соотношением с экономической рентабельностью (оптимальное 30 – 50 % от ЭР). На предприятии ЭИР имеет оптимальное значение. Эти расчёты позволяют сделать вывод, что в хозяйстве нерационально управляют пассивами, т.к. при положительном ЭИР хозяйство предпочитает увеличивать кредиторскую задолженность использованию кредита, тем самым, упуская возможность укрепить своё инвестиционное состояние. Возникает вопрос, а сможет ли предприятие выплачивать проценты и вовремя погашать кредит? Для этого надо составить платёжный календарь на год с учётом затрат на производство, выручки и инфляции, его можно сравнить с прогнозом прошлый год без учёта изменений. Использование кредита вместо кредиторской задолженности повысит финансовую привлекательность предприятия и увеличивает стимулы к ресурсосбережению и повышению эффективности использования оборотных средств.

Бюджетный дефицит обусловил необходимость сокращения финансирования всех экономических программ. В настоящее время предприятию очень трудно получить безвозмездные ассигнования из бюджета и поэтому целесообразно использовать все возможности получения финансового, налогового кредитов, безвозвратных ассигнований, зарубежного кредита, лизинга и банковского кредита. Эти финансовые отношения регулируются бюджетным и налоговым кодексом. Для привлечения

дополнительных финансовых ресурсов взамен бюджетных ассигнований предприятию необходимо провести диагностику финансового состояния предприятия и оценить перспективы его развития; определить стратегические и тактические цели; разработать финансовую политику на ближайшие 3-5 лет; реструктуризировать долги; составить бизнес-план финансового оздоровления предприятия.

Каждое развитое предприятие осуществляет работу по оптимизации налогообложения. Это – один из финансовых методов приспособления предприятия к налоговой политике государства. Оптимизация налогообложения содержит стратегическую и тактическую часть. Стратегия налогового планирования – это целенаправленная деятельность предприятия, ориентированная на использование возможностей налогового законодательства с целью уменьшения налоговых платежей. Тактика оптимизации налогообложения – определение конкретных способов и приёмов снижения и уклонения от налогов в конкретной ситуации текущего года. Процесс налоговой оптимизации проходит пять этапов: 1) определение выгодного (с налоговой точки зрения) места регистрации предприятия; 2) выбор организационно-правовой формы хозяйствования; 3) наиболее выгодное использование налогового законодательства и налоговых льгот; 4) выявление путей эффективного использования оборотных средств; 5) определение разумных форм и методов самой налоговой оптимизации. Для конкретного вида налога используется конкретный способ оптимизации.

Целесообразно проводить оценку не только собственных условий кредитования, но и условий кредита поставщиков сырья и материалов, с точки зрения уменьшения затрат или увеличения дополнительного дохода, получаемого предприятием при получении скидок.

Руководство предприятия должно понять, что использование предприятием таких механизмов как ЭИР, дисконтирование, приспособление к налоговой политике, спонтанное финансирование позволит не только не стать банкротом, но и обеспечить финансовую устойчивость.

Одним из методов временного освобождения от уплаты долгов является их реструктуризация. Это – эффективный путь для получения «передышки» и накопления сил для рывка к улучшению финансового состояния предприятия.

Термин «реструктуризация» - это целостный комплекс мер рыночной организации производственно - коммерческой деятельности предприятия. Это маневр финансами, производственной номенклатурой, менеджментом, основными средствами, паевым или акционерным капиталом, долговыми обязательствами, направленный на освобождение от лишних затрат и повышение конкурентоспособности хозяйствующего субъекта.

Реструктуризация кредиторских долгов обычно подразумевает:

- замену краткосрочных долгов на долгосрочные, а долгосрочных на акции и облигации (паи, вклады);
- продажу части оборудования, ненужных участков предприятия;
- изменение профиля предприятия;
- диверсификация производства и т.д.

Для того, чтобы сократить потребность в инвестиционном кредите, т.е. снизить разрыв в платёжном обороте, а также повысить свою финансовую устойчивость, предприятию необходимо разработать внутренние пути повышения финансовой устойчивости на основе управления задолженностями.

Поэтому в рыночных условиях одной из характеристик устойчивости состояния предприятия является вложения в финансовую деятельность предприятия в долгосрочной перспективе.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Артеменко В.Г. Беллендир М.В. Анализ финансовой устойчивости. - М.: ЮНИТИ, 2014. – 24 с.
- 2 Родионова В.М, Федотова М.А. Финансовая устойчивость предприятия в условиях инфляции. - М.: Перспектива, 2011. – 35 с.
- 3 Стоянова Е.С. Экономический менеджмент: теория и практика. - М.: Перспектива, 2015. – 46 с.
- 4 Королев Ю.Б. Менеджмент в АПК. - М.: Колос, 2015. – 321 с.
- 5 Колчина Н.В. Финансы предприятий. - М.: ЮНИТИ, 2014. – 143 с.
- 6 Шеремет С.Ф., Вискребцев В.А. Правовые основы антикризисного управления в предпринимательской деятельности. - М.: «Макцентр.Издательство», 2012. – 246 с.
- 7 Большаков С.В. Проблемы укрепления финансов предприятий // Финансы. 2014, - № 2. – С.18

Эрнст А.Б.,
магистрант КазУМОиМЯ имени Абылай хана
специальность «6М050600 – Экономика»
Алматы, Казахстан
e-mail: ernst.aizhan@yandex.ru
Научный руководитель:
К.э.н., PhD ассоциированный профессор
Акпарова А.А.

КРИТЕРИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ КАДРОВОЙ ПОЛИТИКИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Аннотация: В статье рассматриваются основы обеспечения оптимального баланса процессов обновления и сохранения количества и качества персонала в соответствии с потребностями организации, требованиями действующего законодательства и состояния рынка труда. С точки зрения уровня осведомленности о правилах и нормах, которые лежат в основе действий персонала, кадровая политика организации может быть пассивной, реактивной, превентивной или активной. В зависимости от факторов внешней среды, а также особенностей корпоративной культуры может быть эффективной или закрытой кадровой политикой организации.

Ключевые слова: кадровая политика, предприятия, руководства, персонал, квалификация, сертификация, аттестация, человеческие ресурсы.

Ernst A.B.
Undergraduate of Economic of Ablaihan KazUIRandWL,
Almaty, Kazakhstan
e-mail: ernst.aizhan@yandex.ru

CRITERIA OF EFFICIENCY OF THE PERSONNEL POLICY OF THE ENTERPRISE

Abstract: The article discusses the basics of ensuring the optimal balance of renewal processes and preserving the quantity and quality of personnel in accordance with the needs of the organization, the requirements of current legislation and the state of the labor market. From the point of view of the level of awareness of the rules and regulations that underlie staff actions, an organization's personnel policy can be passive, reactive, preventive or active. Depending on the factors of the external environment, as well as the characteristics of the corporate culture, a closed personnel policy of the organization can be effective.

Key words: personnel policy, enterprises, management, personnel, qualification, certification, certification, human resources.

В связи с продолжающимися экономическими реформами в Казахстане одним из ключевых факторов повышения эффективности промышленного предприятия является его отношение к персоналу предприятия. Чтобы иметь высококвалифицированных специалистов, которые составляют основу промышленного предприятия, создать стимул для их эффективной работы, менеджеры вынуждены использовать систему управления персоналом.

Создание конкурентного предприятия всегда связано с людьми, которые работают на предприятии. Организация возможностей компании заключается в новых методах управления и зависит от конкретных людей, знаний, компетенции, квалификации, дисциплины, мотивации, способности решать проблемы и восприимчивости к обучению. Это объясняет актуальность выбранной мной темы.

Т.У. Базарова считает, что человеческие ресурсы также можно рассматривать в более узком смысле - как временно свободные или резервные рабочие места, которые потенциально могут быть заняты специалистами в результате их развития и обучения. Управление кадровым потенциалом должно способствовать упорядочению, сохранению качественной специфики, улучшению и развитию персонала. При разработке программы управления необходимо учитывать необходимость различать понятие «долгосрочный кадровый потенциал» [1, с.123].

К долгосрочному кадровому потенциалу относятся сотрудники, которые могут решать проблемы развития производства. В этом случае мы можем выделить два основных компонента долгосрочных человеческих ресурсов: текущий и целевой кумулятивные. Нынешний кадровый потенциал - это персонал, который первоначально рассматривается администрацией исключительно для выполнения основных производственных операций. Целевой потенциал кадрового потенциала предназначен для решения задач стратегического развития, расширения производства и повышения его конкурентоспособности. Это резерв, который требует собственной системы управления. Он не предназначен для решения обычных текущих задач.

С точки зрения процесса формирования и использования, возможно расширить характеристику

долгосрочного потенциала. Прежде всего, это частично созданный в прошлом кадровый потенциал, который объективно необходим для непрерывного производственного процесса. Во-вторых, это увеличение общего человеческого потенциала, имевшего место в течение определенного периода времени. С определенной степенью условности можно предположить, что это увеличение кадрового потенциала еще не полностью реализовано и представляет собой наиболее перспективную часть общего потенциала. Эти характеристики человеческого потенциала играют важную роль в разработке программы для ее управления. Прежде всего, это касается вопросов профессионального развития и обучения персонала. [2, с.103].

Формирование компетентности в рабочих начинается с отбора персонала и их приема на работу. Люди, которые приходят в организацию, должны обладать необходимым уровнем образования и опыта работы. В большинстве фирм отделы по работе с персоналом привыкли планировать количество сотрудников на предприятии, ставя перед собой следующую задачу - обеспечить, чтобы на предприятии или организации было столько сотрудников, сколько должно было быть укомплектовано персоналом. Эта работа посвящена изучению характеристик кадровой политики на предприятии.

Для достижения этой цели я задала следующие задачи:

- дать общую теоретическую основу для кадровой политики;
- анализировать методы рационального отбора персонала;
- ознакомиться с основными аспектами формирования кадровой политики на предприятии [3, с.19].

Под политикой организации, как правило, понимается система правил, в соответствии с которой действуют люди, которые являются членами организации. Важнейшим компонентом стратегически ориентированной политики организации является ее кадровая политика, которая определяет философию и принципы, применяемые руководством в отношении человеческих ресурсов. Целью кадровой политики является обеспечение оптимального баланса процессов обновления и сохранения численного и качественного состава персонала в соответствии с потребностями самой организации, требованиями действующего законодательства и состояния рынка труда.

Термин «кадровая политика» может иметь широкую и узкую интерпретацию.

И. А. Коноплева отмечает, что в широком смысле это система сознательных и определенных сформулированных и закрепленных правил и норм, которые приводят человеческий ресурс в соответствие с долгосрочной стратегией компании [2, с.107].

Часто при широком понимании кадровой политики необходимо обратить внимание на особенности осуществления власти и стиля руководства. Косвенно это находит свое отражение в философии организации, коллективном соглашении и внутренних правилах. Из этого следует, что все меры для работы с персоналом - отбор, подготовка кадрового учета, аттестация, обучение, продвижение - могут быть заранее спланированы и согласованы со стратегическими целями и курсом

В узком смысле это набор конкретных правил, пожеланий и ограничений (часто бессознательных), которые реализуются как в процессе прямого взаимодействия между сотрудниками, так и в отношениях между сотрудниками и организацией в целом.

В этом смысле, например, слова «кадровая политика нашей компании заключается в том, чтобы нанимать людей с только высшим образованием», можно использовать в качестве аргумента в решении конкретной кадровой проблемы.

Анализ кадровой политики, существующей в конкретных организациях, позволяет выявить по крайней мере две причины их группировки. Первая причина связана с уровнем осведомленности о тех правилах и положениях, которые лежат в основе кадровых мер. По этой причине мы можем различать следующие виды кадровой политики:

- пассивный;
- реактивный;
- профилактические;
- активен.

Второй основой для дифференциации кадровой политики может быть степень открытости организации в отношении внешней среды при формировании персонала, ее основное внимание уделяется внутренним или внешним источникам вербовки. По этой причине традиционно существует два типа кадровой политики - открытый и закрытый. Рассмотрим более подробно каждый из упомянутых вариантов кадровой политики. Пассивная и реактивная кадровая политика. На первый взгляд фраза «пассивная политика» кажется нелогичной. Однако часто бывают случаи, когда руководство организации не имеет четкой программы действий в отношении своего собственного персонала, а работа персонала сводится к рутинному функционированию или ликвидации «непреднамеренных и неизвестных негативных

последствий». Такая организация характеризуется отсутствием прогноза кадровых потребностей, инструментов оценки труда и персонала и диагностики ситуации с персоналом в целом. Лидерство часто вынуждено работать на чрезвычайной основе, чтобы реагировать на возникающие конфликты, которые стремятся погасить любыми средствами, часто без времени, чтобы понять причины событий и их возможные последствия.

В соответствии с реактивной политикой персонала руководство компании контролирует симптомы негативного состояния при работе с персоналом, пытается проанализировать их причины и отслеживать возникновение конфликтных ситуаций. Особое внимание уделяется управлению мониторингом квалифицированной рабочей силы и мотивацией персонала для высокопроизводительной работы. Кроме того, предприятия принимают определенные меры для локализации кризисных явлений, и предпринимаются действия по пониманию причин, которые привели к возникновению кадровых проблем. Кадровые службы таких предприятий, как правило, используются для диагностики существующей ситуации и обеспечения адекватной экстренной помощи. Однако, несмотря на то, что в программах развития предприятия проблемы персонала выявляются и рассматриваются конкретно, основные трудности в использовании реактивной кадровой политики возникают для организации в среднесрочном прогнозировании.

Маслов Е.В. утверждает, что с точки зрения механизмов, которые используются руководством организации, мы можем различать два типа активной кадровой политики - рациональной и авантюрной [3, с.77].

Рациональная кадровая политика включает:

1) возможность реализации в рамках организации мобильной стратегии управления персоналом с учетом реализации нескольких проектов или мероприятий.

2) гибкие формы включения специалистов для решения тех задач, которые характерны для определенного этапа реализации проекта, которые эти специалисты могут решить как можно более эффективно.

Такой подход подразумевает постоянное изменение состава исполнителей, которое зависит от перехода организации от одного этапа развития к другому и позволяет строить долгосрочные карьерные пути для сотрудников.

С авантюрной кадровой политикой руководство предприятия не имеет качественного диагноза, разумного прогноза развития ситуации, но стремится влиять на него. Кадровый отдел предприятия, как правило, не имеет средств для прогнозирования ситуации с персоналом и диагностики персонала, однако программа развития компании включает планы работы персонала, часто направленные на достижение целей, важных для развития, но не анализируемых с точки зрения изменения ситуации. План работы с персоналом в этом случае основан на довольно эмоциональном, слабо рационализированном, хотя и правильном представлении о целях работы с персоналом. Проблемы с внедрением такой кадровой политики могут возникнуть, если влияние факторов, которые ранее не были включены в рассмотрение, усиливается, что приведет к резкому изменению ситуации, например, со значительным изменением на рынке, появлением нового продукта, который может заменить существующие на предприятии.

Открытая кадровая политика характеризуется тем, что организация прозрачна для потенциальных сотрудников на любом структурном уровне. Новый сотрудник может начать работать как с самой низкой позиции, так и с позиции на уровне высшего руководства. В предельном случае такая организация готова принять работу любого специалиста, если у него есть соответствующая квалификация, без учета ее опыта работы в этой или связанных с ней организациях. Такой тип кадровой политики характерен для современных телекоммуникационных компаний или автомобильных компаний, которые готовы «покупать» людей на любом уровне работы, независимо от того, работали ли они раньше в таких организациях. Кадровая политика открытого типа может быть адекватной для новых организаций, ведущих агрессивную политику завоевания рынка, ориентированной на быстрый рост и быстрый доступ к лидирующим позициям в своей отрасли.

Закрытая кадровая политика характеризуется тем, что организация фокусируется на включении в состав нового персонала только с более низкого официального уровня, а замещение вакансий высших должностей происходит только из числа сотрудников организации. Кадровая политика закрытого типа характерна для компаний, ориентированных на создание определенной корпоративной атмосферы, формирование особого духа участия, а также, возможно, работу в условиях нехватки людских ресурсов. В рыночной экономике одним из решающих факторов эффективности и конкурентоспособности предприятия является обеспечение высокого кадрового потенциала. Следует иметь в виду, что работа с персоналом начинается не с вакансии и не заканчивается набором. Процесс работы с персоналом должен

быть структурирован таким образом, чтобы максимально короткий путь был достигнут желаемого результата в отношении любой проблемы или проблемы в кадровой сфере. Таким образом, при формировании кадровой политики в идеальном случае необходимо координировать следующие аспекты:

- разработка общих принципов кадровой политики, определение приоритетов целей;
- организационная и кадровая политика - планирование потребностей в рабочей силе, формирование структуры и персонала, назначение, создание резерва, перемещение;
- информационная политика - создание и поддержка системы для перемещения кадровой информации;
- финансовая политика - формулирование принципов распределения средств, обеспечение эффективной системы стимулирования труда;
- политика развития персонала - обеспечение разработки программ, профессиональное руководство и адаптация сотрудников, планирование индивидуального продвижения, формирование команд, профессиональная подготовка и профессиональное развитие;
- оценка результатов работы - анализ соответствия кадровой политике и стратегии организации, выявление проблем в работе персонала, оценка кадрового потенциала (центр оценки и другие методы оценки эффективности деятельности) [4, с.67].

Рассмотрим процесс формирования кадровой политики в организации. Таким образом, часть уже функционирующих организаций (на внутреннем рынке это типично для предприятий, которые тесно сотрудничают с зарубежными партнерами и зарубежными представительствами) имеет документальное представление о кадровой политике предприятия, кадровых процессах, действиях и стандартах для их реализации. Для другой части организаций идея о том, как работать с персоналом существует на уровне понимания, но не фиксируется в документальной форме или находится на стадии становления. Если мы создаем предприятие и заинтересованы в кадровой политике, проводимой сознательно, то необходимы следующие этапы в разработке кадровой политики:

- нормирование;
- программирование;
- мониторинг.

Нормирование. Цель состоит в том, чтобы согласовать принципы и задачи работы с персоналом с принципами и целями организации в целом, стратегией и этапом ее развития. На этом этапе работы важно проанализировать основные особенности корпоративной культуры, предсказать возможные изменения во внешней и внутренней среде организации, указать образ желаемого работника и определить цели развития людских ресурсов. Например, очень важно, чтобы организация имела представление об идеальном сотруднике, принципе взаимной ответственности между сотрудником и организацией, правилах официального и профессионального роста и требованиях для развития определенных способностей и навыков.

Программирование. Цель состоит в том, чтобы разработать программы и пути достижения целей кадровой работы, уточненные с учетом условий текущих и возможных изменений ситуации. Необходимо создать систему процедур и мер для достижения целей, своего рода кадровой технологии, закрепленной в документах, формах и обязательно принимая во внимание как текущее состояние, так и возможности перемен. Важным параметром, влияющим на развитие таких программ, является идея приемлемых инструментов и методов воздействия, их согласование со значениями организации. Например, в ситуации закрытой кадровой политики нелогично разрабатывать и использовать интенсивные программы найма через кадровые агентства и средства массовой информации. В этом случае при наборе важно обратить внимание на знакомых ваших сотрудников, студентов корпоративных образовательных учреждений. Для корпоративной культуры с элементами органической организационной культуры, основанной на «семейных» ценностях, целесообразно использовать строгие психологические тесты при наборе персонала. Скорее, в этом случае больше внимания следует уделять процедурам собеседования, групповой деятельности и моделированию реальных производственных ситуаций.

Мониторинг персонала. Цель состоит в том, чтобы разработать процедуры для диагностики и прогнозирования ситуации с персоналом. На этом этапе важно определить основные показатели состояния кадрового потенциала, а также разработать комплексную программу постоянной диагностики и развития навыков работников. Кроме того, целесообразно разработать и внедрить методологию оценки эффективности кадровых программ.

Для предприятий, которые постоянно контролируют персонал, многие индивидуальные программы работы персонала (по крайней мере, такие как оценка и сертификация, планирование карьеры, поддержание благоприятного социально-психологического климата) могут быть включены в единую систему программ, связанных с внутри страны., В рамках такой мегапрограммы организация может

решать не только кадровые задачи, но и внедрять методы диагностики ситуации управления, практически разрабатывая способы принятия и реализации управленческих решений. В этом случае кадровая политика организации представляется как инструмент управления предприятием [5, с.112].

Бизнес-оценка сотрудника чаще всего принимает форму сертификации. Организационно его поведение выдается соответствующим постановлением для предприятия, которое дает ему официальный статус и дает право использовать его результаты для принятия организационных решений в отношении конкретного работника. Таким образом, сертификация должна рассматриваться как некоторый полный, документированный результат оценки работника.

Сертификация - это широко распространенная форма работы с персоналом, активно используемая предприятиями, учреждениями и организациями. Объектом сертификации являются сотрудники определенных категорий, которые имеют трудовые отношения с этой компанией. Его поведение регулируется рядом официальных документов и соответствующей методологической поддержкой.

Тем не менее, компания имеет право разрабатывать собственные положения для сертификации на основе целей. Однако следует иметь в виду, что существуют определенные формальные требования к процедуре его осуществления, и соблюдение этих процедур подчеркивается, поскольку их нарушение может служить основой

Методика сертификации, разработанная в стране и ее процедура, характерна для предприятий с открытой формой собственности на средства производства. Ответственность за своевременность ее реализации лежит на директоре, а непосредственным исполнителем является отдел кадров (отдел кадров) при активном участии руководителей департаментов предприятия и профсоюзной организации.

Аттестация работников по существу и организационно не может не различаться на предприятиях различных форм собственности. Однако функции сертификации не зависят от формы собственности предприятия. Это - контроль, стимулирование, улучшение отбора и размещения персонала. Суть функции контроля заключается в периодической проверке деловых и личных качеств сотрудников для их соответствия их позиции. Стимулирующая функция направлена на повышение заинтересованности сотрудников в непрерывном развитии их деловых и личных качеств, улучшение результатов работы как условие успешной аттестации.

Сертификация должна проводиться систематически. Существуют следующие типы:

- регулярные основные, разработанные (раз в 3-5 лет);
- регулярное промежуточное, упрощенное, ориентированное на оценку результатов текущей работы (для менеджеров и специалистов 1 раз в год, а для некоторых категорий 2 раза в год и чаще);
- нерегулярные, вызванные чрезвычайными обстоятельствами (непредвиденная вакансия, незапланированная возможность ходить в школу), с введением новых условий оплаты труда.

Сертификация включает в себя несколько этапов:

- подготовительные;
- подготовка пакета необходимых документов для сертифицированных сотрудников;
- проведение самой сертификации;
- использование результатов сертификации.

На подготовительном этапе принимается решение о проведении аттестации, определяются сроки, составляются списки работников, подлежащих аттестации, определяется количество аттестационных комиссий. Все эти документы имеют юридическую силу: заказ выдается предприятием по аттестации работников с указанием сроков, состава сертификационных комиссий и графика их работы. К заказу прилагается положение о сертификации.

Менеджеры и специалисты, которые работали на этой должности менее года, беременные женщины, женщины с ребенком в возрасте до одного года и т. Д., Не получают сертификатов. Предметом оценки является лицо, группа лиц, орган, который предопределен правом оценивать трудящихся. Чаще всего аттестационная комиссия выступает в качестве субъекта оценки.

Комиссия по аттестации возглавляется председателем, членами которой являются члены комиссии и секретарь. В качестве членов комиссии участвуют руководители, ведущие специалисты предприятия, представители общественности (профсоюзов), эксперты - высококвалифицированные специалисты, уполномоченные проводить оценку. Эксперты также могут быть сотрудниками этой компании, которые хорошо знают, что люди хорошо сертифицированы. Состав аттестационной комиссии не более 5-6 человек.

Среди сотрудников предприятия проводятся разъяснительные работы по задачам сертификации, ознакомлению с его методологией и процедуре подготовки необходимых документов.

Сотрудник знакомится с комиссией, указывая на сильные и слабые стороны своей работы.

Комиссия может выносить рекомендации относительно ее продвижения (профессионального роста) или необходимости дальнейшей подготовки. Записано собрание аттестационной комиссии. Важно, чтобы аттестация сотрудников проходила в благожелательной атмосфере, чтобы комиссия осознавала свою ответственность за обеспечение объективности оценки. Эффективность сертификации возрастает, если с ней связаны определенные правовые последствия: поощрение, переход на более высокую должность, увольнение и т.д. Поэтому, согласно результатам сертификации, выдается заказ, который утверждает его результаты, решения об изменениях в распределении персонала, заработная плата, зачисление многообещающих сотрудников в резерв на продвижение, поощряются положительно сертифицированные сотрудники и т. д.

Результаты сертификации обсуждаются на производственных встречах, встречах с профсоюзной организацией, результаты сертификации, соблюдение процедуры и условий ее проведения, принимаются решения об устранении выявленных недостатков.

Вовлечение сотрудников относится ко всем мерам, которые принимаются для своевременного удовлетворения потребностей организации в персонале с подходящими сотрудниками. Для этого вам нужно пройти многоэтапный процесс планирования. В рамках планирования потребности в персонале сначала определите будущую потребность в персонале. Рекомендуется планировать с середины до планирования на длительный срок от трех до пяти лет. Результатом планирования персонала является определение того, сколько сотрудников необходимо, с какими квалификациями и способностями, для каких должностей и с какого времени. После определения будущей потребности в качестве персонала необходимо определить требования (квалификация, знания, способности, поведение ...), которые должны выполнять сотрудники, чтобы они могли выполнять свои задачи. Этот процесс также упоминается как определение профиля требований к работе.

Цель привлечения персонала - обратиться к соответствующим заинтересованным сторонам или попытаться убедить в привлекательности вакансии таких лиц, которые уже заявили о своей заинтересованности без приглашения. Если кандидатов из внутренних резервов нет, организация должна сначала выбрать подходящих кандидатов из существующих приложений извне. Если их нет или есть только неинтересные, сама организация должна обратиться к потенциально заинтересованным лицам. Для этого существуют следующие возможности: запросы на биржу труда или другие организации, занимающиеся вопросами занятости; контакты со школами и университетами; объявления в региональных или межрегиональных ежедневных и еженедельных газетах; объявления в специализированных специализированных периодических изданиях; назначение консультанту по кадрам.

В большинстве учреждений личный разговор с кандидатом находится в центре процесса отбора. В таком разговоре следует стремиться к достижению следующих целей: кандидат и работодатель должны встретиться; кандидат должен уметь доказывать свои способности, знания и опыт и формулировать свои цели; Работодатель должен уметь уточнять кандидату требования вакансии и вместе с ним устанавливать цели возможного сотрудничества.

Кадровая политика направлена на то, чтобы кадровый потенциал организации соответствовал целям и стратегии ее развития.

Таким образом, цель кадровой политики - обеспечить оптимальный баланс процессов обновления и сохранения количества и качества персонала в соответствии с потребностями организации, требованиями действующего законодательства и состояния рынка труда. С точки зрения уровня осведомленности о правилах и нормах, которые лежат в основе действий персонала, кадровая политика организации может быть пассивной, реактивной, превентивной или активной. В зависимости от факторов внешней среды, а также особенностей корпоративной культуры может быть эффективной или закрытая кадровая политика организации. Этапы разработки кадровой политики включают в себя нормирование, программирование и мониторинг персонала. Для формирования адекватной кадровой политики важно исходить из идеи целей, норм и способов осуществления кадровых мер. Основным механизмом поддержания адекватной кадровой политики является мониторинг персонала.

ЛИТЕРАТУРА

1. Т.Ю. Базарова, Б.Л. Еремина: Управление персоналом – Учебник для вузов – 2 – е изд., перераб. и доп. - М: ЮНИТИ, 2015. - 541с.
2. И. А. Коноплева, П. И. Сидоров, В. И. Стародубов: Управление персоналом организации – Учебник для вузов. - М.: Гэотар- Медиа, 2016.- 388 с.
3. Маслов Е.В. Управление персоналом предприятия: Учебное пособие/ Под ред. П.В. Шеметова. – М.:ИНФРА - М; Новосибирск: НГАЭиУ, 2014. – 312 с.
4. И. К. Макарова: Управление персоналом – Учебник.- М.: 2014.- 451 с.
5. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия. – М.: ИНФРА-М, 2015, - 654 с.

СЕКЦИЯ №14. ӘЛЕУМЕТТІК-ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАРДЫҢ (ШЫҒЫСТАНУ, МЕНЕДЖМЕНТ, ТУРИЗМ ЖӘНЕ Т.Б.) ДАМУЫНЫҢ ЗАМАНАУИ ҮРДІСТЕРІ
СЕКЦИЯ №14. СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК (ВОСТОКОВЕДЕНИЕ, МЕНЕДЖМЕНТ, ТУРИЗМ И Т.Д.)

UDC 304.4

Aralbayeva A.B.
undergraduate student,
specialty «6M050400-Journalism» Ablai khan KazUIRandWL,
Almaty, Kazakhstan?, e-mail: simultaneous_10@mail.ru

HEALTH ISSUES IN KAZAKH MASS MEDIA

Abstract: In the article author considers features of coverage of social problems of Kazakhstan in mass media. There is given an analysis of the Kazakh press, which presents the problems of health care. Participation of the media in the promotion of a healthy lifestyle. The author gives examples of the positive and negative aspects of the dissemination of health information. The main directions of social policy in the field of health care are considered in the article.

Key words: social phenomena, mass communication, mass media, health problem, healthy lifestyle, information space, public opinion, social advertising, media regulation, social policy.

Аралбаева А.Б.
ҚазХҚжәнеӘТУ магистранты
мамандығы «6M050400-Журналистика»
Алматы, Қазақстан
e-mail: simultaneous_10@mail.ru

ҚАЗАҚСТАН МЕДИАСЫНДАҒЫ ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Түйін: Мақалада бұқаралық ақпарат құралдарының Қазақстандағы әлеуметтік мәселелерді баяндау ерекшеліктері қарастырылған. Сонымен қатар мақалада Қазақстандық баспасөздің денсаулық сақтау мәселесіне байланысты талдауы берілген. Салауатты өмір салтын насихаттаудағы БАҚ-ның қатысуы талданған. Автор денсаулық туралы ақпарат таратудағы оң және теріс жақтарының мысалдарын келтіреді. Денсаулық сақтау саласындағы әлеуметтік саясаттың басты бағыттары зерттеледі.

Түйінді сөздер: әлеуметтік құбылыстар, бұқаралық коммуникация, БАҚ, денсаулық сақтау мәселесі, салауатты өмір салты, ақпараттық кеңістік, қоғамдық пікір, әлеуметтік жарнама, БАҚ-тың қызметін реттеу, әлеуметтік саясат.

The mass media are the main source of information in modern society; they play an important role in public opinion shaping. The role of the media in shaping public perceptions and opinions about significant political and social issues has long been the subject of both speculation and research. It is widely accepted that what we know about, think and believe about what happens in the world, outside of personal first-hand experience, is shaped and some would say orchestrated, by how these events are reported in newspapers and communicated through the medium of radio and television. The news media is a powerful tool because it provides the public with crucial. The view of the influence of the media is elaborated in ‘Cultivation Theory’. The theory was formed in the year 1980 by Gerbner, Gross, Morgan & Signorielli. Cultivation Theory holds that the popular media, such as television, has the power to influence our view of the world and it is “primarily responsible for our perceptions of day-today norms and reality”. Television, in particular, is our major source of information today and has become a part of us and part of our family life. Television is like a key member of the family, the one who tells the most stories most of the time. Heavy television viewers are more likely to perceive the world as it is portrayed on the television screen.

The limitations of such a ‘world view’ are strikingly portrayed by the character Chance in the movie “Being There”, the story of a gardener who had spent his entire life in the house of an old man and whose only knowledge of the world outside the house was through television. When the man dies, Chance is put out on the street with no knowledge of the world except what he had learned from television. ‘Cultivation Theory’ is not without its critics, particularly those who argue that the capacity of the mass media to shape our thinking is exaggerated.

According to KazInform, the population takes up to 90% of information on socially important topics from the media, which is why media activities in the field of social problems are very important [1]. In Ozhegov’s

explanatory dictionary the word “social” has the following definition: “social - society, relating to people’s lives and their relations in society” [2]. In our time, the media play a significant and eventually increasing role in shaping people’s perceptions of social phenomena and processes, including social problems. Contact of members of society with most social problems, as a rule, is mediated by mass communication. People learn about crimes, epidemics, reforms, etc. in most cases from television news, newspapers, radio programs and Internet site messages.

In today’s world, one of the most urgent social problems is the health problem. Human health refers to common problems, that is, those that are of particular vital importance for all of humanity. Today, it is clear that all deviations in health status are formed in childhood and adolescence and are often the result of an unhealthy lifestyle. In addition, the ecology, socio-economic living conditions, nutrition, and the development of health care at the present stage do not meet the requirements of society. Therefore, to preserve health, the actual task is to teach the entire population the basics of a healthy lifestyle.

Analyzing the Kazakh press in the context of this problem, one can find that different in format printed newspapers approach to public health problems from various positions. First of all, this is characterized by the very social orientation of a particular newspaper. In the lens of our attention there are such newspapers as: “Vremya”, “Caravan”, “Kazakhstanskaya Pravda” for the period 2010-beginning of - 2011. “Vremya”, “Caravan” and “Kazakhstanskaya Pravda” are one of the most popular and significant print media in the Kazakhstan market. The “Kazakhstanskaya Pravda’s” daily circulation exceeds 100 thousand copies. The “Vremya’s” weekly circulation (Thursday) - 180,000 copies, daily (Tuesday, Wednesday, Saturday) - 25-30000 copies. The “Caravan’s” weekly circulation exceeds 200 thousand copies. Unfortunately, the health problem will probably never lose its relevance. Problems of obtaining preferential medicines, lack of funds for expensive operations, drug addiction, HIV, AIDS, alcoholism, and many other similar issues are constantly covered in the pages of the Kazakh press. What do readers expect, and in particular, medical workers from the media? According to the surveys of Association of Professional Medical Societies for Quality of Medical Care, the media primarily expects to understand the key health issues, raise the prestige of the doctor’s profession, participate in the media promotion of healthy lifestyles, and cooperate and fair, constructive coverage of health issues in the benefit of patients [3]. In addition, we should not forget about the high degree of trust in the mass media on the part of the population and, consequently, the high degree of responsibility of the Media for promoting the idea of a healthy lifestyle.

The main function of the society is to promote the interests of its individual members. “The state exists as a method of providing an individual with a medium in which he can realize his opportunities” [4]. Proceeding from this, the main purpose of the media is to meet the needs of society for information. The need for information is the need for the totality of such information, in which society needs for normal functioning and development. The functioning and vitality of society as a whole depends primarily on the health of its constituent individuals.

Health is one of the necessary and most important conditions for an active, creative and fulfilling life of a person in society. Integrated health isn’t just about connecting healthcare; it’s about connecting society. It’s about reaching out beyond the nurses, doctors and hospitals, and about bringing together every person, from every system, at every stage of the healthcare journey.

As it stands, healthcare is just one strand of the larger social fabric determining our health, with the rest being determined by socioeconomic factors, such as income, housing, diet, personal choices.

Yet while overall health is the result of an intricate, multifaceted ecosystem, healthcare still sits as one solid whole, drawbridges up, stubbornly disconnected from everything around it.

Changing this though, will take time, effort and funding – things that many healthcare systems do not have. Essentially, our globe is not in its best shape – chronic diseases, aging populations, a re-emergence of new infectious conditions – and the harsh reality is that we need to spend our dollars on this, not on re-inventing the entire healthcare spectrum.

The good news, however, is that the reinvention starts not with money, but with minds.

We need to re-evaluate the deeply held idea that healthcare providers have a monopoly on healthcare decisions – particularly in developed countries, with entrenched health bureaucracies and extensive regulations. Here, there is often an inherent belief, across all society, that healthcare professionals are the only ones who can control what happens in a person’s health, that the doctor is the one holding all the cards, the one with all the answers.

Questioning this hard-fought for authority is a delicate game.

Firstly, it involves convincing healthcare providers that letting go of all decisions is not letting go of authority. It’s simply freeing up their time and resources for something better – no one is losing control, instead, everyone

is gaining responsibility.

Next, it means educating the patient that some of this responsibility lands with them. Traditionally, there is often a disconnect in how healthily the patient thinks they are living, and how they actually are living. Thankfully, connected health devices can be the key here. The wearer of a fitness tracker might think they are being active, but they cannot deny the black and white data showing they are not being active enough.

Finally, the rest of society needs to play their part too; schools, media, social services, technology companies and supermarkets. Of course, overarching here is the governments and the policymakers, who must enforce country-wide messages. But they need to be backed up by schools educating younger generations on better health choices, by the media spreading the right message, by supermarkets promoting healthier food choices.

All of this is already happening on a basic level, and within their own siloes most elements of society are starting to talk about healthier living. Now, we need those voices to get together, because that's the only way they will get louder.

It was at this time that K. Marx drew attention [5], introducing the disease as life constrained in its freedom. Insufficient health (with other things being equal) has a negative impact on the social, labor and economic activity of people, on productivity and the intensity of their work; negatively affects a number of indicators of the natural movement of the population, as well as on the health and physical development of offspring. In this regard, information about health should take the leading place in the information system of television, radio, the press and the Internet. To preserve health, the task is to create a new culture of health for the entire population, which reduces not only the likelihood of disease occurrence, but also allows the human life force to be gradually strengthened through the use of traditional and non-traditional methods of disease prevention and treatment.

Change people's attitude to their health is impossible without the help of a powerful tool for shaping public opinion - the media. The role of the media in shaping the worldview, values, norms, ideals and patterns of behavior as an individual and the whole society is invaluable. Television, radio and the press, carrying out educational, information, cultural and spiritual functions, are able to increase public interest in the problems of maintaining a high level of their health.

At present, the actual problem of research is the study of the information field of the media, in particular, what social color is the disseminated information about health.

It should be noted that modern media can have both positive and negative effects in the dissemination of information about health.

Social advertising can play a positive role. Because in addition to the informational function, it has adaptive and educational functions. Moreover, emotional intensity allows you to quickly and correctly include social connections and connections in the system, so there is nothing surprising in the fact that there is social protection in the issue of protecting social protection in recent years has increased significantly. Social advertising basically tells the individual/group to embrace a new behavior, decline a probable influence/behavior, change a current behavior and discard an old behavior. One of the most fundamental things that social advertising aim at is health. Most of the earlier advertisements were focused on advising the audience on what foods to eat, the correct type of diet when under different conditions. By use of mass media like the radio, internet, newspaper and TV, health tips and information can be disseminated to a vast audience at the same time. The ideas about how to quit smoking, fighting addicting to junk food that contains too much sugar or calories can be effectively passed on here [6]. For example, in our country, The President's Professional Sports Club "Astana" launched a social advertisement aimed at rallying domestic sports fans and promoting healthy lifestyles and mass sports.

Unfortunately, in the domestic media often advertises products that can cause harm to health. For example, in the advertising of food products at McDonald's restaurant, attention is focused on the fact that the food offered is full and healthy. However, according to medical experts, products of "fast food" only have a negative impact on health, leading to such undesirable consequences as obesity. Consumption of the junk food invites various health problems. The habit of the consumption of junk food is continuously increasing in young generation especially in children. The main problems with junk food are increasing childhood obesity, which further leads many health complications in children. The attracting advertisements are largely responsible for the mind make up of children to consume junk food. Multinational companies are attracting the new customers (Young people, children) by attractive and aggressive marketing strategies. Parents should take care of the eating habit of their children and protect them from junk food by increasing the awareness about the health problems associated with junk and fast food. The habit of junk food can be avoided by strong will power and awareness of the side effects associated with them. School/college canteen also ensure to keep healthy food in their menu rather than focusing only on junk food. Children must be educated about the harmful effects of junk food on health, this may be pretty helpful in avoiding of junk food and problems associate with them [7].

Currently advertising of spirits and tobacco products on television is prohibited. It is quite obvious that such measures should be taken in the relations of low-alcohol beverages - beer. In addition, to effectively combat harmful habits, it is necessary to prohibit such advertising not only on television, but also on radio, and on street billboards. Analysis of the distribution channels of social advertising has shown that this type of advertising on radio is less common than on television. However, in the correct performance of public service announcement can be much more effective. It is easier to attract the attention of a radio listener, since the turn of the plot of such an advertisement cannot be foreseen. In addition, the imagination of each person draws his own images for him, which reinforces the overall impression of the listened announcement [8].

In general, it can be noted that in Kazakhstan there are not enough specialized publications and programs devoted to the formation of a value attitude to health. Modern publications and programs promote those behavior patterns that do not promote health, but, on the contrary, lead to a weakening of the body's vitality.

A policy to regulate the activities of the media can and should protect the population from the harmful effects of materials related to violence, risky behavior, poor-quality advertising.

It must be remembered that the main role of the media in the social state is to provide positive information that will be in demand by the population. For the formation of value orientations and motivations for maintaining and strengthening one's own health, it is necessary that positive medical information be broadcast regularly, and also taking into account the characteristics of the audience (interests, age). On how competently, professionally, it will be available information on the possibilities and methods of maintaining health, the effectiveness of the mass media depends.

The formation of a healthy lifestyle should be the main direction of social policy in the field of health. Complex programs for strengthening health and strengthening prevention should not be reduced to separate arrangements for the organization of medical care, it is necessary that they include measures of hygienic education, to combat alcoholism, drug addiction, smoking and other risk factors, the activation of physical culture, measures to create a healthy image life.

REFERENCES

1. http://www.inform.kz/ru/smi_s22514 (дата обращения 17.10.2018).
2. 2, p. 1010
3. <http://www.t-farm.ru/mnews/farma1171.html> (дата обращения 17.10.2018).
4. <https://iq.hse.ru/health?kw=45617> (дата обращения 17.10.2018).
5. Marx K., Engels F. Soch. T 25. S. 385
6. Barrie et al, 2005
7. https://www.researchgate.net/publication/308384822_JUNK_FOOD_IMPACT_ON_HEALTH (дата обращения 17.10.2018).
8. Earle R. The art of cause marketing: How to use advertising to change personal behavior and public policy – McGraw-Hill, 2000.- P. 3-10.

UDC 659.4.012.12

Батгал Ж.Б.,
Менеджмент магистрі
Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ
Алматы, Қазақстан
e-mail: zhanarbattal@gmail.com

БАСҚАРУ ТИІМДІЛІГІНЕ КОММУНИКАЦИЯНЫҢ ЫҚПАЛЫ

Түйін: Ұйымдағы мақсаттарға жетудің негізгі кедергісі - бұл тиімсіз коммуникациялар. Ақпаратты жеткізу жеткілікті емес - оны екінші жақ дұрыс қабылдауы қажет. Коммуникация процесінің негізгі мақсаты - берілетін ақпаратты түсіну. Сондықтан ұйымның табыстылығы үшін байланыс өте маңызды және басқарудың күрделі мәселелерінің бірі болып табылады.

Тірек сөздер: коммуникация, ақпарат, идея, тиімді басқару, басқару деңгейлері.

INFLUENCE OF COMMUNICATIONS ON MANAGEMENT EFFICIENCY

Abstract: The main obstacle to achieving goals in an organization is communication. It is not enough just to convey information - it is necessary that the other side perceives it. The main objective of the communication process is to provide an understanding of the information transmitted. Therefore, communications are of great importance for the success of the organization and represent one of the difficult problems of management.

Key words: communication, information, idea, effective management, management levels.

Today global and local problems are intertwined. In these circumstances, the development of the main wealth - a person - becomes the answer to the challenges and the key to success. Each manager needs to change the approach to work. The main priority should be the growth of welfare of Kazakhstan. Precisely, this parameter will assess personal effectiveness and the compliance of managers with their positions [1].

Now, every manager must be focused not only on effective management, but also on the development of his subordinates. He must do close contact with his subordinates, and establish effective communication. In today's world the information revolution of communication urgency is not reduced, but rather increases. Communication is important in all areas of human activity. We all sharing information with each other. And the more effective this exchange, the more we have opened opportunities for efficient work and good life. In a broad sense, communication - it is the process of informing. And who can work properly without information? After all, the manager every day in their work faced with a pile of papers, letters and documents; meet with a lot of people, settling disputes, giving instructions, monitoring the performance of works, etc. The whole essence of the manager's job is to maintain effective communication at all levels of interaction. That is why the exchange of information is built into all major types of administrative activity, we call communication connecting process. And one of the most important management tools in the hands of the manager is at his disposal information. Managers from 50 to 90% of their time spent on communication. It seems incredible, but it becomes clear when you consider that the head of doing this, to realize their role in interpersonal relations, information exchange and decision-making processes, not to mention the managerial functions of planning, organization, motivation and control.

As the head fulfills three roles and performs four main functions in order to formulate the organization's goals and achieve them, the quality of the exchange of information can directly affect the degree of realization of the goals. This means that for the success of individuals and organizations need effective communication.

Communication - is the exchange of information, based on which the manager receives the information needed to make effective decisions, and communicates the decisions to the organization. If the communication system is weak, the solution may prove to be erroneous, people can misunderstand what do they want from the leadership, or finally, it may suffer from interpersonal relationships. Communication efficiency is often determined by the quality of decisions and the way they actually will be implemented [2].

It is generally accepted that communications are critical to the success of organizations, surveys have shown that 73% of american, 63% of british and 85% of japanese managers believe communication major obstacle to the achievement of the efficiency of their organizations. According to another survey of about 250 000 employees of 2000 various companies, the exchange of information is one of the most complex problems in organizations. These surveys show that inefficient communication - one of the main areas of problems. Comprehending communication on the level of the individual and the organization, we have to learn to reduce the incidence of inefficient communication and getting more effective managers. Effectively working managers - the ones who are effective in communications. They represent the essence of the communication process.

We are aware that in terms of human communication is important not only how information is transmitted when considering the communication process, but also as forms, specifies develops. Communication and information distinct but interrelated things. Communication includes what is transmitted, and how it 'what' is transmitted.

In order for communication to take place, at least two people are necessary. Therefore, each of the participants must have all or some abilities: to see, hear, touch, smell and taste. Effective communication requires specific skills from each side.

Communication must be regarded not only as the sending and receiving of information, since we are dealing with the relation between two individuals, each of whom is an active subject - mutual informing them involves the establishment of joint ventures. Therefore, in the communicative process it is not only the movement of information, but also an active exchange of information.

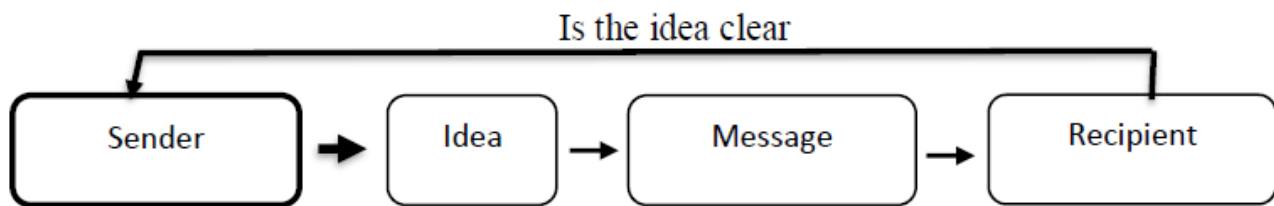
The specifically human information exchange specific role for each participant communication plays an important information because people do not just exchange words, but at the same time seeking to develop a common sense. And this is possible, if information is not only accepted, but also understood and comprehended.

The main goal of the communication process is to provide an understanding of the information being exchanged. But the fact of the exchange of information (Picture 1) does not guarantee the effectiveness of communication involved in the exchange of people. To better understand the process of information exchange and the conditions for its effectiveness, should be aware of the stages of the process, which involves two or more people.

When exchanging information, the sender and recipient go through several interrelated steps. Their task is to create a message and use the channel for its transmission in such a way that both parties understand and share the original idea. It is difficult, each stage is both the point at which meaning can be distorted or completely lost.

Although the whole communication process is often completed in a few seconds, making it difficult to release of its stages, these stages should be analyzed to show what problems can arise at various points. This analysis is similar to the careful scrutiny of each frame of a short episode in the film.

Exchange of information begins with the formulation of ideas or selection information. The sender decides which meaningful idea or message should be made the subject of an exchange. Unfortunately, many attempts information exchange break off in this first stage, because the sender does not expend adequate time to reflect ideas. Keith Davis emphasizes the importance of this phase: “Unsuccessful message will not get better on glossy paper or from increasing the power of the loudspeaker. Keynote of stage - “do not begin to speak without beginning to think.”

Picture 1 - Simple model of the communication process

It is important to remember that the idea has not yet been transformed into words or acquired such other form in which it will serve as the exchange of information. The sender decided to just what kind of concept he wants to make the subject of the exchange of information. Effectively carry out the exchange, he must take into account many factors. For example, the manager, who wants to share information on the evaluation of the results should be clearly understood that the idea is to tell a subordinate specific information about their strengths and weaknesses and how you can improve the results of their work. The idea can not be a vague general praise or criticism of the behavior of subordinates [3].

This example shows the relationship between perception and communication. The supervisor, who believes his subordinates capable of development and improvement, and therefore in need of information with the assessment of the results of their work are likely to find sensible ideas for a positive exchange of information on this topic on the merits. The manager, who takes his subordinates like children waiting to be corrected and guided, probably lay in his criticism of the idea of negative characteristics peculiar to this way of thinking.

Another example of potential problems at the stage of inception of the idea gives us the head of the department of production, just take a message from top management that the company needs a 6% increase in production of goods without an increase in overtime payments. If the head of the department will not be able to figure out which way is best to share this information with employees and send them this message exactly as it was received, there may be a misunderstanding, because the workers will realize only the fact that changes are needed. If the head really think through the ideas that require the transmission, it can come to the following conclusions:

1. Workers need to understand exactly what needs to be changed - an increase in output by 6% without additional overtime.
2. Workers need to understand why these changes are necessary, otherwise they may conclude that the

company is trying to squeeze out of them more and pay less, and rebel.

3. Workers need to understand how to implement the changes - the product quality and the level of marriage should not be changed as a result of growth of production, or performance may be reduced, rather than increased, as required in its communication senior management.

Executives who do not share information satisfactorily may act unsuccessfully, it is because how senior management acts in relation to them. The fact is that senior managers often serve as a role model for the behavior of their subordinates. If our leaders are prone to coercion or not candid in sharing information with us, we might as well behave in this way, by sharing information with their subordinates. However, you are in a different position than your superiors. Therefore, do not necessarily act in the same style, even if the style is effective. What is really needed is to realize this - what ideas are designed to transfer before you send a message, and confidence in the adequacy and appropriateness of your ideas, taking into account the specific situation and goals.

Before giving an idea, the sender must encode it using the symbols used for the word, intonation and gestures (body language). This encoding turns the idea into a message. The sender must also select a channel that is compatible with the type of characters used to encode. Some well-known channels include voice and written materials as well as electronic means of communication, including computer networks, email, video tapes, and video conferencing. If not suitable channel for a physical embodiment of characters, transmission is not possible. The picture is sometimes worth a thousand words, but not when sending a message over the phone. Similarly, it may not be feasible simultaneous conversation with all employees immediately. You can send memos that precede the meeting of small groups,

If the channel is not very consistent with the idea that originated in the first stage, information exchange is less efficient. For example, a manager wants to prevent the slave of ill admitted last serious breach of security measures and make it easy during a conversation over a cup of coffee or sending him on the occasion of the note. However, these channels might not be able to convey the idea of the seriousness of the violations as effectively as the official letter or in a meeting. Similarly, the direction of subordinated notes on the exclusivity of its achievement does not give an idea of how important is taken by her contribution to the work, and will not be the same as effective as direct conversation followed by an official letter of thanks, as well as a premium [4].

The choice of means of communication should not be limited to a single channel. It is often desirable to use two or more means of communication combined. The process is complicated, since the sender has to establish a sequence of use of these means and to determine the time slots in the information transmission sequence. However, studies show that the simultaneous use of the exchange of oral and written information is usually better than, say, only the exchange of written information. Discussing the results of the study, Professor Terrence Mitchell points out: "The main conclusion of this work is that a verbal plus written communication will likely make the exchange of information more effective in most cases." Orientation on both channels makes carefully prepared and in writing to register the parameters of the situation. However, in no way, each exchange of information should not be written. In this case, the securities flows become unmanageable.

The second stage will be easier to understand if to imagine it as a packaging operation. Many really good products do not sell well until it will find such a package, the consumer is deemed clear and attractive at the same time. Similarly, many people with great ideas are not able to pack them with symbols and invest in channels that are relevant and attractive to the recipient. When this happens, the idea, even if it is great, often does not find "sales".

In the third step, the sender uses the channel to deliver the message (encoded idea or set of ideas) to the recipient. We are talking about the physical transfer of messages, which many people mistakenly take for himself and communication process. At the same time, as we have seen, the transmission is only one of the most important stages through which you must pass in order to convey an idea to another person.

When a message sender to the receiver decodes it. Decode - it is the sender's character transfer to the recipient's thoughts. If the symbols selected by the sender, have exactly the same meaning for the recipient, will be the last to know that it meant the sender when formulated his idea. If the reaction to the idea is not required, the exchange of information on this should be completed. However, for some reasons, the recipient may give slightly different than the sender's mind, the meaning of the message. From the point of view of the head, the exchange of information should be considered effective if the recipient has demonstrated an understanding of the idea, making the action, which was waiting for him sender [5].

In the communication process there are barriers of macro and micro level. Communication is also hampered by preconceived ideas of people who reject new ideas because of their novelty, seemingly dubious at first glance or because of a stable opinion generated by certain conditions (stereotypes). In the communication process of organization there may be the following problems:

1. Bad organization of the wording of the message. Regardless of how messages are delivered, their vagueness and incomprehensibility are too frequent. Disadvantages such as poorly chosen and meaningless words, negligent omissions, lack of consistency, poor presentation of thoughts, clumsiness of sentence structures, lack

of lexical means, banality, astounding repetitions, jargon, etc., are quite common. Lack of clarity and accuracy leads to costly mistakes.

2. Erroneous translation of information on the various stages of the transfer. Organization managers are in communication centers in enterprises and act as senders and recipients of messages. They receive various kinds of messages from their superiors, their colleagues and subordinates and, in turn, should translate the information for employees, their colleagues and management, on the language they understand. It often is not enough to convey the information word for word, or it must be expressed in words understandable to people in the area in which the recipient operates, or must be accompanied by an explanation that will be apparent to the recipient. This process requires a skill that is often lacking. As employees of the company are usually only about understanding each other, efficiency is constantly suffering from it.

3. Distortion messages. When information flows within the organization up and down, the message is somewhat distorted sense. Posts distorted inadvertently due to difficulties in interpersonal communications. Deliberate misrepresentation occurs when a manager does not agree with the message. In this case, the control modifies the message so that the change of meaning took place in its interest. Information exchange problems arise due to the distortion of messages as a result of filtering. In the organization there is a need to filter messages so that only the messages sent from one of the level to the other level of the organization or department to deal with it. Since it is the managers determine which route messages all sorts of obstacles in interpersonal contacts can push them in the exclusion of some and the accentuation of the other messages. This selection causes the miss important information in another sector organization or information becomes available to a substantial distortion of the content. Messages sent upstairs distorted due to a mismatch status levels of the organization. Senior executives have a higher status, so there is a tendency to provide them only positively perceived information. This leads to the fact that the subordinate did not inform the head of a potential or existing problem, because they do not want to report to the head the bad news.

4. Delays in delivering information to employees and management personnel. The reason for the late delivery of information is the same as the geographical location of the organization, as well as the manager's responsible attitude to the information received.

5. Mental attitude. The organization has a critical attitude of employees, which hinders the development of formal and informal relations between employees of the organization.

To solve these problems, there are some following practical steps:

Bad organization of the wording of the message. To solve this problem, to formulate messages accurately. Choose meaningful words to express his thoughts with precision and consistency, as well as make suggestions lexical competently. Although communication is often thought of simply as a message in order for it to have some value, it must pass the test according to the principle of clarity: a message is clear if it is expressed in such a language and conveyed in a way that can be understood by the recipient.

Erroneous translation of information on the various stages of the transfer. To solve this problem you need to start to establish feedback. Feedback is important because it gives an opportunity to determine whether or not your message received by the recipient, interpreted in the sense that you originally gave it. There are several ways to provide feedback. One of them is the language assessment poses, gestures and intonations of the human, which seemed to indicate confusion or misunderstanding. Feedback can also be set by controlling the first results of the work. Relevant information will assess the extent to which incarnates what you intended to report. In the same extent that the feedback can contribute to the improvement of interpersonal exchange of information, and can operate the feedback system, created in the organization. These systems are part of the system of control and management information systems in the organization. One of the variants of the feedback system - the movement of people from one part of the organization to another in order to discuss certain issues. Employee survey is another version of the feedback system. These surveys can be conducted to obtain information from managers and workers literally hundreds of questions.

To solve the problem of distortion of messages, you must set the system for collecting proposals to be developed in order to facilitate information flow upward. All workers will receive at the same time the ability to generate ideas for improving any aspect of the organization. The purpose of such systems are reducing visual filtering trends or ignoring the ideas on the way from the bottom up. Such a system can be implemented in the version of the boxes for proposals, where employees of the company can anonymously submit their proposals. Offerings collection system can be organized in a different way. An organization can deploy a private telephone network, through which employees have the opportunity to anonymously call and ask questions about the appointment and promotion of office. Another variant of the feedback system provides for the establishment group of managers and employees who meet and discuss issues of mutual interest. Another approach is based on quality circles, as well as groups of non-management employees, which will be collected on a weekly basis to discuss the proposals for improvements.

Delays in delivering information to employees and management personnel. The company's management

must use every opportunity to organize meetings with groups in the workplace. As well as office staff, together with the company's management should develop a special project, the aim of which would be - timely and regular information to all employees about the activities of the company, its strategy, social policy, new projects and tasks, the changes taking place in the company and society.

Recent advances in information technology can help to improve the exchange of information in organizations. The personal computer has already had a huge impact on the information that managers, support staff and workers are sending and receiving. E-mail enables employees to send written messages to anyone in the organization. This reduces the traditional endless stream of phone calls. In addition, currently a huge role in the dissemination of information plays a World Wide Web.

And to solve the last problem, the psychological situation in the organizations is necessary to improve the downward vertical and horizontal communications. Namely implement the descending and ascending communication at the annual meetings of the entire workforce, which will discuss the successes, achievements, failures and prospects, both organizations and employees to distribute informal communication on the celebrations. With such a communication system, the manager will protect himself from unnecessary gossip and accusations, organizing the effective transfer of formal (business) information between departments, will reduce, to the extent possible, information leakage.

At the same time provide the attention of his subordinates, and provide all sorts of ways to "feedback".

Also, subordinates with the help of such an organization of communications can see in their bosses not only command managers, but also just people.

Summing up, it is safe to say that the implementation of communications is a connecting process necessary for any important managerial action, in which the role of a manager is one of the most important. "The country where people live in harmony is rich," - we say in the nation. Therefore, in order to always respond adequately to the challenges of time, the manager must first pay attention to the unity within the organization. Also for the manager there will be no insurmountable heights if he can establish effective communications with the internal and external environment of the organization.

REFERENCES

1. Message from the President of the Republic of Kazakhstan N.Nazarbayev "Kazakhstan Growth of welfare: higher incomes and quality of life", from october 5, 2018. – А.
2. Smirnova V.G., 17-modular program for managers. Module 2: "The organization and its business environment." - М.: «INFRA-M», 1999. - 328.
3. Breddik W., Management in the organization: - 2nd ed., - М.: INFRA., 2000.
4. Godin V.V., 17-modular program for managers. Module 17. "Information Resource Management" - М.: "INFRA-M", 2006. - 362s.
5. Moll E.G. "Management". Organizational behavior: Textbook. - М.: Finance and Statistics, 2001.

UDC 82.091

Алтыбаева С.М.,

КазУМОиМЯ имени Абылай хана,
доктор филологических наук,
главный научный сотрудник
e-mail: asm2007@mail.ru;

Таирбекова Л.Н.,

КазУМОиМЯ имени Абылай хана,
д.филол.н., профессор, завкафедрой, e-mail: leila44@mail.ru

МИФОХРОНОТОП КАК АКТУАЛЬНАЯ ПРОБЛЕМА ПОЭТИКИ

Аннотация: Статья подготовлена в рамках гранта AP05133019 «Культурные коды современного Казахстана (литературный и медийный дискурсы)». В статье представлены основные категориальные характеристики мифологического времени и пространства (мифохронотопа). Указанные элементы мифопоэтики произведения играют ключевую роль при построении повествовательной структуры текста. Они придают произведению также необходимый информативно-когнитивный импульс. Мифохронотоп сообщает тексту одновременно вневременную ориентацию и конкретное время – первотворения. Именно временные и пространственные маркеры мифа имплицитно встроены в текст, задают большую протяженность сюжетного действия. Аксиологический аспект мифа реализуется в тексте через введенные предметно-вещные компоненты, которые также формируют основу мифохронотопа.

Ключевые слова: мифохронотоп, мифологическое время, мифологическое пространство, повествовательная структура, мифопоэтика.

Altybayeva S.M.,

Kazakh Ablai Khan University of International
Relations and World Languages,
Doctor of Philology, Head Researcher
e-mail: asm2007@mail.ru;

Tairbekova L.N.,

Kazakh Ablai Khan University of International
Relations and World Languages,
Doctor of Philology, Head of department
e-mail: leila44@mail.ru

MYTHIC CHRONOSPACE AS A RELEVANT PROBLEM OF POETICS

Abstract: The article is written within the framework of the grant AP05133019 “Cultural codes of modern Kazakhstan (literary and media discourses)” funded by the Committee of Science of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan. The article presents the main categorical characteristics of mythological time and space (myth chronotope). These elements of the myth poetic works play a key role in the construction of the narrative structure of the text. They give the work also the necessary informative and cognitive impulse. Myth chronotope informs the text of both timeless orientation and a specific time - the first creation. It is precisely the temporal and spatial markers of the myth that are implicitly embedded in the text; they define a great length of plot action. The axiological aspect of the myth is realized in the text through the introduced object-material components, which also form the basis of the mythchronotope.

Keywords: mythchronotope, mythological time, mythological space, narrative structure, myth poetics.

Myth poetic paradigm of modern literature includes the following important conceptual and category-based elements: myth, new myth, mythologem, archetype, additional conventional-metaphorical form, acquiring the status of myth; mythonym, mythtoponym, mythzonym, monomyth, mythological story, mythological image, mythological motif, mythological time and space (myth chronotope), myth symbolic, mythological metanarrative, mythological event, mythograf and others. Selected concepts and categories perform any additional features deepen the artistic conception of the text, or are its basis, and in postmodernist texts – their artistic concept. Naturally, called the myth poetic elements do not exist at work in isolation: they are interconnected, often interdependent, connected by numerous semantic, structural, logical, intertextual, narrative, mental, emotive and other ties [1, 133].

In this series, a special place is occupied by mythological time and space, or else by the myth-chronotope. They give also the creation the necessary informative and cognitive impulse.

Mythological time: definition, content

Fundamental categories of myth poetics of the work are *mythological time and mythological space*. They make up the mythological chronospace (myth chronospace). As noted, “in the myth poetic chronotope, time thickens and becomes a form of space (it is “spasialized” and thus, postponed, extensuated), its new (“fourth”) dimension. Space, on the other hand, “infects” by internally-intensive properties of time (“temporalization” of space), is drawn into its movement, becomes inherently rooted in a myth unfolding in time, a story (i.e., text). Everything that happens or can happen in the world of mythopoetic consciousness is not only determined by the chronotope, but also chronotopically in essence, in its origins” [2] (translated by author – S.A.).

Mythological time is the time of “first creation”, hence its sacralization, sanctity. In the mythologies of all nations, mythological time of events is marked by a special status of “timelessness”, if we mean ordinary human time.

J. Lotman, E. Meletinsky singled out the maximum “length” of the myths of time: “In any typical myth, mythological (state) event is separated from the “present” time by a certain long period of time: as a rule, mythological stories refer to “old times, “initial times”. The sharp distinction between mythological period and modern (“sacred and “profane” time) is characteristic of the most primitive mythological notions, there is often a special designation for ancient mythological times. Mythological time is the time when everything was not as it is now. The mythical past is not just the preceding time, but a special epoch of the first creation, mythical time precedes the beginning of the empirical time; mythical epoch is the era of perverse subjects and first actions “ [3] (translated by author – S.A.).

Mythological time is inherently paradigmatic: “Everything that happened in the mythical (world) time acquires the significance of the paradigm, is considered as a precedent, serving as a model for reproduction as the given precedent took place in the “primitive times”. Therefore, the myth usually combines two aspects (narrative – A.S.) - a story about the past (diachronic aspect) and a mean of explaining the present, and sometimes the future (the synchronic aspect). For primitive consciousness, all that we have now is the result of the deployment of the original precedent. Mythical time is the time of the unfolding of the mythological plot, therefore it is conceived

as “here and now” regardless of real empirical time”[ibid.](translated by author – S.A.).

For example, myths about the creation of the world, including the Quranic, Biblical myths, Regional myths (Hindu, Egyptian, Sumerian-Akkadian, Proto-Türkic), calendar myths reflect “time”, conceivable beyond historical time.

In the folk literature, the interpretations of myths of sacral semantics are popular, since it is their “consecration” that enables the writer to project the events of the text into a timeless universal semantic plane.

V.Toporov in the work “Space and Text” substantiate expanded connotations of the myth chronotope: “The space-time continuum is inextricably linked with material filling (creator, gods, people, animals, plants, elements of sacral topography, sacralized and mythologized objects from the sphere of culture, etc.) all that “organizes” space in one way or another, collects it, unites it, rooted it in a single center (the language of space compressed to the point ...) - thus, the Cosmos differs from non-space, Chaos, where space is absent. Space and time can be understood as properties of things. Space liberates site for sacred objects, revealing their highest essence, giving this essence life, being, meaning; it opens the possibility of the formation and organic living of space by the cosmos of things in their mutual belonging. Thus, things do not only constitute space, through its boundaries separating space from non-space, but also organize it structurally, giving it significance and meaning (semantic settlement of space)” [4] (translated by author – S.A.).

Temporal markers of mythological time in a literary text can be:

- abstract concepts hinting at the maximum remoteness of the narrated event from the time of the narrator (“in the distant past,” “at that glorious time,” etc.);
- a precedent through allusion to a specific archetypal hero (“during the reign of the first ruler of Upper and Lower Egypt” by W. Golding, “times of Gody and Moira” by M. Druon);
- a hint on the length of a specific time in this context (“for two thousand years of my night”, time of the year (“time of the Nile flood” by Golding);
- markers that characterize the quality of the passage of time (long / short, slow / fast, sudden);
- markers of the beginning and end of a sacred concept (“the beginning of the world”, “the end of the world”) and others.

These markers group events in a special way, their sequence or, conversely, illogicality. In the latter case we are talking about the desynchronization of the mythological time of the eventual outline of the work.

Mythological space: definition, content

Mythological space is a diverse area of the mythological event, activity of the mythological hero / heroes, mythological situations, closely related to the corresponding mythological time. Mythospace can acquire the qualities of marked space in the case of “the increase of sacred mark of the object as it moves from the periphery to the point of space that is considered its center” [4]categorical characteristics.

In modern literary text, authorial mythologems, included in the real-historical plan of the narrative, can acquire the metaphorical meaning of the universal mythologeme of the “end of the world”: “And the giant *Kok-Oguz* (Kok-Oguz is a fantastic blue bull), which first appeared because of scorched hills, now for some reason descended from the western horizon. He descended with a heavy jog, coming straight out of the thickness of the ominous black cloud, hung his monstrous snout almost to the sea. Kok-Oguz is furious and gloomy. His eyes are filled with blood. His head is low. His powerful hot breath scorches far ahead, raising confused waves of heat, raising dust. And now, in a moment, black storm eclipsed the light. A blue wave rushed unceremoniously under the echoing tin firmament, deafened the world with a thundering echo of the hoof-hoofing hooves, closer and closer to the sea ... A tin ringing and a roar reflected by the sky rolled out the worldly dang-gurr, dang-gurr” [5, 271]. The mythical monster Kok-Oguz acquires the symbol of the image-allegory of the approaching End of the world, the death of the sea and man.

A. Kofman makes a seminal scientific strategy of the analysis of space-time connotations. He singles out the civilizational features of region, linking them with the original semantics and the structure of space determined by the literary thinking of the region: “Latin American civilization, in fact, began with a purely spatial experience - that is, from overcoming the irresistible ocean and the discovery of new lands. The first half century of the history of this civilization was based primarily on spatial experience - it refers to penetration into the internal regions of the continents and their colonization. That is why partiallyspatial categories have a special significance in the American literary consciousness. First of all, they are extremely deep, all-embracing and applicable to the whole literary picture of the world ...literary image of the Latin American world is built on the foundation of spatial images and is measured by a spatial measure “ [5, 26].

While analyzing the mythopoetics of a particular text, it is necessary to pay attention to the unique support points of the mythological space, such as sacred (or conceivable) topos and even objects: mountain, tree, city, structure, sculpture, cult altars, icons, etc. V.N.Toporov distinguishes two types of mythological space, depending

on the spatial location of the object (horizontal or vertical). In the horizontal position, mythological space entirely depends on the sacral or sacralized center: “In the horizontal plane of the Cosmos, space becomes more and more sacred as it moves toward the center, inward, through a series of “subspaces” or objects embedded in each other (a typical scheme: own country - city - center - temple - altar - victim, a new Cosmos appears from this parts); sometimes in accordance with this space is divided into a series of increasingly tapering concentric circles, and within each of them all objects have an equal degree of sacredness. The center of the entire sacral space is marked by altar, temple, cross, axis mundi, navel of the universe, stone, world mountain, the highest personified sacral value (or its image). In this case, the center itself becomes the source, which in many respects determines the structure of the whole space (“sacred field”) [4].

As for the vertical line of unfolding of mythological space, here the sacred center is usually excavated: “In the vertical section of the Universe, as the most sacred point of space, the celestial end of the conceivable” world axis “is usually considered; (sometimes it is understood as a polar star); the axis acts in this case as a scale of values of objects located in vertical space. In other cases, the center is placed where the “world axis” enters the earth; in this case, it coincides with the center of the horizontal plane. In some cosmological systems, three spaces are distinguished: top, middle, bottom.

The vertical axis of space clearly illuminates the hierarchical structure of objects - the dead, souls of ancestors, demons, evil deities (including the master of the underworld), chthonic animals –on the bottom; people, animals - in the middle; birds, angels, divine (including the main god), mythologized luminaries – on the top. The place of the epiphany, which attests to its highest sacredness, is usually the center of the horizontal plane - temple, world tree, axis mundi. To this center of space (where, during the ritual the creation here and now is connected with the initial act, which is possible only in the space-time center (when increasingly sacralized time in the apogee disappears and merges with the three-dimensional space), leads the path, the image of connection between two marked points of space in the mythopoetic and religious models of the world. The path, without coinciding with space, appears as its quintessence, its intensifying summation, and its linear one-dimensional image. Space is defined through the plurality of paths, which are capable to be in it” [ibid.]. Thus, the quality and aim of mythochronotope determines not only the entire plot of described mythological event or situations, but total literary text.

REFERENCES

1. Altybayeva S.M. On the functional aspects of myth poetics // Bulletin. Series «Philological sciences», 2017. №2(60). p.133-137
2. Mifokhronotop// <http://slovar.lib.ru/dictionary/hronotopmifopoetich.htm> (Date of the application: 13.10.2018) [in Russ.]
3. Lotman J.M., Mints Z.G., Meletinskiy Ye.M. Literatura I mify // Mify narodov mira. M., 1985. T.1. // www.philologos.narod.ru/myth/litmyth.htm; http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_myphology/ [(Date of the application: 13.10.2018) [in Russ.]
4. Toporov V.N. Prostranstvoitekst // Tekst: semantika I struktura. M., 1983. <http://slovar.lib.ru/dictionary/prostranstvomifopoetich.htm> (Date of the application: 13.10.2018) [in Russ.]
5. Nurpeisov A. Posledniy dolg. Roman v dvukh knigakh. M.: PARAD, 2006. 480 p. [in Russ.]

УДК 37.8 (075.8)

Бейсембаева А.А.

к.п.н., профессор кафедры педагогики
и психологии КазУМОиМЯ им.Абылай хана,
e-mail: altynai.beisembaeva@mail.ru

Кудебаева Г.С.

к.п.н., доцент кафедры педагогики университета Туран,
e-mail: kgulmiras@mail.ru

МОДУЛЬНЫЙ ПОДХОД К ОБУЧЕНИЮ: ПРИНЦИПЫ И СУЩНОСТЬ МОДУЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ

Аннотация: В статье рассматриваются принципы и сущность модульного обучения в построении процесса обучения на основе модулей и модульной программы. Поиск путей и методов повышения результативности и эффективности учебного процесса в вузе является одним из важных дидактических и педагогических задач. Обучение на основе модулей предлагает одну из возможностей решить эту задачу. В статье была предпринята попытка выявить сущность модульного обучения как обучения в определенной степени альтернативного традиционным подходам, его результативность и эффективность.

Ключевые слова: модульное обучение, педагогические технологии, технология реализации модульного обучения.

Beisembayeva A.A.

Professor of the Department of pedagogical
psychological KazUIR & WL.Abylai khan,
e-mail: altynai.beisembaeva@mail.ru

Gulmira S.K.

ass. Professor of pedagogical University Turan,
e-mail: kgulmiras@mail.ru

A MODULAR APPROACH TO TRAINING: PRINCIPLES AND ESSENCE OF THE MODULE TEACHING

Abstract: The search for ways and methods to improve the effectiveness and effectiveness of the educational process at the university is one of the important didactic and pedagogical tasks. Training on the basis of modules offers, as experience shows, one of the possibilities to solve this problem. The article attempted to reveal the essence of modular training as learning to a certain extent an alternative to traditional approaches, to show the technology of implementation of modular training to experimentally test its effectiveness and effectiveness.

Keywords: modular training, pedagogical technologies, modular training implementation technology.

Модернизация системы образования Республики Казахстан ориентирована, прежде всего, на обеспечение высокого качества обучения и воспитания молодежи, подготовку их к труду в новых рыночных условиях. Поиск путей и методов повышения результативности и эффективности учебного процесса в Вузе является одним из важных дидактических и педагогических задач. Обучение на основе модулей предлагает, как показывает опыт, одну из возможностей решить эту задачу.

Термин «модульное обучение» происходит от латинского слова «модулюс», одно из значений, которого - «функциональный узел» [1]. В педагогическом смысле функциональный узел - это определенная целостность, являющаяся в то же время подсистемой более широкой системы. В понятии «функциональный узел» заключены две характеристики: узел как целостность и функционирование этого образования, динамика, присущая его природе. В нашем понимании, модульное обучение должно быть целостной развивающей системой. Указанным исходным позициям на наш взгляд, отвечает следующее определение сущности модульного обучения: сущность процесса модульного обучения заключается в том, что обучающийся более самостоятельно или полностью самостоятельно может работать с предложенной ему учебной программой, выбирая индивидуальный путь ее освоения с учетом своих возможностей и потребностей. При этом функции педагога варьируются от информационно - контролирующих до консультативно-координирующих [2].

Системность, целостность модульного обучения проявляются в системе его специфических принципов. Естественно, что принципы модульного обучения опираются на общие закономерности, установленные педагогией, психологией, философией, социологией и др. В частности, один из ученых как П.А. Юцявичене показывает взаимосвязь принципов модульного обучения с общедидактическими принципами. Однако принципы модульного, обучения выражают специфические закономерности модульной системы. В качестве основополагающих, определяющих направление модульного обучения П.А. Юцявичене называет следующие принципы:

Принцип модульности определяет модульный подход к обучению, выражающийся через содержание, организационные формы и методы обучения. Реализация этого принципа обеспечивается:

- при конструировании учебного материала таким образом, чтобы каждый учащийся имел возможность достижения поставленных перед ним дидактических целей.

- в отдельном модуле обучения и в модульной программе в целом должны сочетаться различные виды и формы обучения, совокупность которых должна обеспечить достижение намеченных целей обучения, то есть модуль - это основное средство модульного обучения, которое является законченным блоком информации.

Принцип структуризации содержания обучения на обособленные элементы требует рассматривать учебный материал в рамках модуля не только как единую целостность, но и как имеющий определенную структуру, состоящую из обособленных элементов. Этот принцип имеет сходство с принципом деления учебного материала на части в программном обучении, однако существует и принципиальное отличие. Данный принцип в программном обучении требует деление материала на небольшие тесно связанные между собой изложенные в определенном порядке постепенного их усложнения порции, тогда как в модульном обучении перед каждым элементом ставится определенная деятельностная дидактическая цель, а содержание обучения представляется в объеме, обеспечивающем ее достижение.

Принцип динамичности обеспечивает свободное изменение содержания модулей с учетом социального заказа.

Правила построения модулей обучения, соответствующие этому принципу, следующие:

-содержание каждого элемента модуля может и должно дополняться новым материалом, или полностью изменяться.

-форма модуля обучения должна быть такой, чтобы ее элементы легко заменялись другими.

Принцип метода деятельности требует, чтобы учащиеся овладели этим методом на базе действенных знаний, принцип выражает, прежде всего, целенаправленность обучения. Целевое обучение способствует формированию мотивации обучения, поэтому данный принцип направлен на мотивационную сферу обучения.

Принцип гибкости требует построения модулей таким образом, чтобы легко обеспечивалась возможность приспособления содержания обучения и пути его усвоения к индивидуальным потребностям обучаемого.

Принцип осознанной перспективы требует глубокого понимания и осознания студентами перспектив учения. Осознания деятельности формирует положительную мотивацию учения, развивает познавательные интересы.

Принцип разносторонности методического консультирования требует обеспечения профессионализма в познавательной деятельности студента и педагогической деятельности педагога, На эффективность учения влияет множество факторов, но базовым условием является соответствие содержания обучения возможностям обучающегося [3].

Указанная система принципов особенно ясно демонстрирует целостность процесса модульного обучения и позволяет перейти на новый этап в осознании этой целостности.

Модуль, являясь функциональным узлом, интегрирует все компоненты модульного обучения: цели, содержание, методы, формы организации и результаты. Поэтому, практически все принципы модульного обучения отражают особенности построения модулей и модульной программы. Большинство принципов раскрывают специфику конструирования содержания модулей.

Для овладения значительной тематической частью учебного содержания составляется модульная программа, компонентами которой являются отдельные модули. Выполняя интегрирующую функцию, модуль задает особый характер взаимодействия подсистем преподавания и учения, основанного на паритетных началах. Специфика взаимодействия этих подсистем также раскрывается большинством принципов модульного обучения.

Модульный подход к обучению реализуется в построении процесса обучения на основе модулей и модульной программы. Конструирование модуля по типу функциональный узел, интегрирующего все компоненты системы, позволяет выделить его в качестве единицы процесса обучения. Состав, структура, функционирование модуля, посредством которого взаимодействуют подсистемы преподавания и учения, полностью характеризуют особенности процесса обучения на модульной основе.

Модуль обладает определенной автономией внутри целостного процесса обучения и предназначен для достижения конкретных дидактических целей, формирования более самостоятельной или полностью самостоятельной познавательной деятельности студентов по освоению учебного материала. Как единица процесса обучения, модуль выполняет несколько функций: целеполагания, источника информации, управления и развития.

В соответствии с функциональным назначением, содержание каждого модуля включает четыре взаимосвязанных блока.

Во-первых, блок дидактических целей, трансформирующихся в целевую программу действий для обучающихся. Во-вторых, блок контроля и самоконтроля. В третьих, собственно учебный материал, структурированный на учебные элементы. В четвертых, блок информации о возможных путях и способах освоения данного учебного материала, позволяющих достичь запланированных результатов обучения.

Блок дидактических целей реализует функцию целеполагания, способствует осознанию близких, средних и отдаленных перспектив учения не только преподавателем, но и обучающимися. Процесс обучения при этом становится более эффективным. Цели модульного обучения должны быть осмыслены учащимися как ожидаемый результат познавательной и практической деятельности, что формирует положительную мотивацию учения, развивает самостоятельность, обеспечивает активную позицию обучающихся в учебном процессе. Когда студент видит перспективы своего развития, представляет путь и средства, которыми можно достичь желаемых результатов, он становится равноправным участником процесса обучения. Его ответственность за уровень своей образованности приобретает реальную основу и перестает носить декларативный характер.

Идея *структурирования* реализуется на уровне целей обучения и на уровне учебного материала модулей и модульной программы.

Система дидактических целей в модульном обучении имеет сложную многоуровневую структуру. Условно она может быть представлена как треугольник, пирамида или дерево целей. Комплексная дидактическая цель достигается в ходе освоения всей модульной программы, состоящей из конкретных модулей, реализующих интегральные дидактические цели. Частные дидактические цели достигаются посредством освоения отдельных учебных элементов, из которых конструируются модули. Структура целей определяет структуру учебного материала в каждом конкретном модуле.

Анализируя отдельные стороны изучаемого явления, невозможно получить данные о качественных особенностях целостной системы. Выявляя компоненты ее связи между ними, системный подход позволяет обнаружить не только строение этой системы, но и свойственные ей поведение, взаимодействие, изменение и развитие. Системный подход основан на том, что специфика исследуемой системы не исчерпывается особенностями составляющих ее элементов, а раскрывается, прежде всего, в характере связей и отношений между ними. К тому же системный объект представляет собой иерархическое образование. Под системой понимают определенное количество взаимосвязанных элементов. Основная характеристика системы ее внутренняя целостность, упорядоченность и относительная устойчивость.

Структурирование учебного материала в модуле позволяет четко обозначить логику развития содержания предмета, выделить связи и учебные элементы этого содержания и определить степень их автономности, обеспечивает условия для более полного осознания его логических связей не только педагогом, но и обучающимися. Ведущие идеи, стержневые интегрирующие закономерности, системообразующие содержательные образования и логика их развития в учебном предмете, система обобщенных знаний выводятся на подсознание на уровень осмысленного освоения обучающегося. При этом последовательность и полнота учебного материала модуля становится понятными и обоснованными, воспринимаются обучающимися как объективно необходимые требования, а не предъявляемые педагогом извне.

Учебный материал, включенный в модуль должен являться настолько законченным блоком информации, чтобы существовала возможность конструирования целостной модульной программы из отдельных модулей. При этом, модульная программа должна обеспечивать усвоение предмета в соответствии с государственным стандартом образования, а также предоставлять возможность для более высокого уровня усвоения учебного материала. Учебный материал, отвечающий реализации одной интегрирующей цели, объединяется в крупный блок, структурированные на учебные элементы и входит в один модуль.

Затем содержание модуля дифференцируется на материал, который необходимо достаточно четко и подробно раскрыть перед обучающимися (основной) и материал, который они должны рассмотреть и освоить самостоятельно (дополняющий). Основной учебный материал модуля предоставляется обучающимся на таком уровне сложности и в такой степени обобщенности, чтобы познавательная деятельность по его освоению находилась в зоне ближайшего развития студента. Так как уровень подготовленности и возможности разных обучающихся в группе не совпадают, один и тот же учебный материал предоставляется студентам в различных формах и объясняется разными методами. Это позволяет облегчить процесс изучения содержания предмета и достичь каждому студенту индивидуального уровня и объема усвоения.

Таким образом, в модульном обучении содержание учебного материала подвергается существенному пересмотру. Учебный материал структурируется с целью определения системообразующих единиц содержания, выделения их в крупные блоки и определения логики их развития в учебном предмете. Оценивается значимость того или иного учебного материала и требуемый уровень усвоения. Разрабатываются разные формы и способы предоставления информации, и отличаются тем, что информация предоставляется в них крупным блоком в сжатом виде, вычлняя ведущие идеи, обобщенные знания и способы деятельности. При этом сохраняются логические связи, присущие содержанию предмета, и появляется возможность осознания обучающимися всей системы связей.

Для того чтобы студент знал к какому конечному результату ему необходимо прийти, уже в начале работы с модулем, вслед за формированием систем целей, осуществляется знакомство студента с вариантами возможных заданий, ориентирующих на определённый уровень и объём усвоения учебного материала. Так как модульное обучение предполагает паритетные начала во взаимодействии субъектов педагогического процесса, важно создать условия для развития самооценки, чтобы уже в процессе изучения материала, студент осознавал степень успешности своей познавательной деятельности, необходимость в оказании ему помощи со стороны, учился соизмерять свои возможности в достижении желаемого результата, находить оптимальные пути освоения модуля.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бим-Бад Б.М. Педагогический энциклопедический словарь. — М., 2002. С. 146.
2. Кунанбаева С.С. Организация модульного обучения иностранному языку в вузе // Материалы республиканской научно-методической конференции. -Алматы, КазГНУ им. Аль-Фараби, 1999 - с.123-124.
3. Юцявичене П.А Теория и практика модульного обучения. - Каунас: Швиеса, 2009-272с.

УДК 070:778 028.22.

Баситова Ш.Д.,

магистрант КазУМОиМЯ имени Абылай хана
специальность «6М050400-Журналистика»

Алматы, Казахстан

email: sh.bassitova@gmail.com

**ОСОБЕННОСТИ ВИЗУАЛИЗАЦИИ ПРИ ОСВЕЩЕНИИ ВОПРОСОВ ОБРАЗОВАНИЯ В
МЕДИАПРОСТРАНСТВЕ РК**

Аннотация: Сформулировав цель работы как рассмотрение основных видов визуализации, используемых СМИ в медиапространстве РК, автор акцентирует внимание на эффективности данных видов при освещении вопросов в сфере образования, а также дальнейшие перспективы развития визуализации в СМИ как одной из ведущих тенденции современного мира. В работе приводятся конкретные примеры использования инфографики, фотографии и видео отечественными СМИ. Результаты проделанной работы, сформулированные в данной статье, могут быть использованы журналистами, работающими в области визуальной журналистики, а также в преподавательской работе в рамках специальных курсов факультетов журналистики.

Ключевые слова: визуализация, медиапространство, образование, инфографика, графические изображения, фотография, фоторепортаж.

Bassitova Sh.D.,

Undergraduate of Journalism of Ablai Khan
KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan

email: sh.bassitova@gmail.com

**VISUALIZATION PECULIARITIES IN COVERING EDUCATIONAL ISSUES ON THE MEDIA SPACE OF
KAZAKHSTAN**

Abstract: Having formulated the purpose of the work as consideration of the main visualization types used by media in the media space of Kazakhstan, the author focuses on the effectiveness of these types when covering issues in the field of education, as well as further prospects of the visualization development in media as one of the leading tendencies of the modern world. In current paper are given concrete of the use of infographics, photo and videos by domestic media. The results of the done work formulated in this article can be used by journalists working in the visual journalism field and as well as in teaching work within special courses in journalism departments.

Keywords: visualization, media space, education, infographics, graphic images, photography, photo report.

В последние годы наблюдается визуальная революция благодаря развитию технологий. Практически каждый может испробовать на себе роль репортера или журналиста. Всё же словесному ремеслу стало уделяться гораздо меньше внимания, а визуальной коммуникации – наоборот.

В этой статье объясняется, почему изображения важнее, чем когда-либо, и как можно начать включать эту реальность в эффективную коммуникационную стратегию. Чтобы примерно понимать важность визуализации в наше время приведем некоторую статистику:

- к концу 2012 года на Facebook загружалось 300 миллионов снимков в день, 40 миллионов в Instagram.
- к концу этого же года выяснилось, что 10% всех фотографий, сделанных за всю историю, были сделаны в 2012 году [1].

Можно предположить, что спустя 6 лет эти цифры увеличились раз в 10. Появление камер сотовых телефонов, на которые можно делать и фото, и видео, возможность записи звука на тех же смартфонах и даже видео монтажа; появление различных веб-сайтов, обмена фотографиями имеет много общего с этим. Возможность мгновенно переслать и показать «то, что происходит здесь и сейчас» в любое другое место — без необходимости подбирать точные слова и выражения для «живописания» происходящего, — принципиально преобразует информационные потоки, задачи, проблемы и методы обработки информации, а также, соответственно, мыслительные процедуры, межличностное взаимодействие, условия принятия

решений и др. При этом изменяется восприятие визуального, формируется особое «вербально-визуальное» и «визуальное» мышление, возникает потребность в интенсивном межсемиотическом перекодировании информации и т.п. В прикладном отношении все это приводит, в частности, к тому, что возникают новые культурные «вызовы» всему обществу, например, создание принципиально новых «визуально-ориентированных» учебников, учебных пособий, тренажеров и многое другое, не говоря уже о необходимости формирования навыков принятия оперативных «онлайн» решений и т.п. [2]

Но вернемся к тому, что остается неизменным и все чаще внедряется в человеческую эволюцию – визуализация. Мы сами являемся визуальными видами. Видеть значит верить. До недавнего времени термин «визуализация» интерпретировался как «процесс построения визуального образа в человеческом разуме». Сегодня эта концепция преобразована, и ее чаще понимают, как «графическое представление данных и идей». Визуализация в широком понимании – это процесс представления данных в виде изображения с целью максимального удобства их понимания, придание зримой формы любому мыслимому объекту, субъекту, процессу, механическое вызывание образа, а также создание четких, устойчивых и ярких образов любой сложности и специфики при помощи технических устройств или мыслеобразов. Говоря о визуализации, в первую очередь, необходимо определиться со значением слова «визуальность», происходящего от английского *visual* – зрительный, наглядный. Русское прилагательное «визуальный» означает «относящийся к непосредственному зрительному восприятию (невооруженным или вооруженным глазом)». Отсюда следует, что визуализация может означать получение информации с помощью основного средства человеческого восприятия – зрения [3].

Визуализация данных или визуальный контент являются актуальной деятельностью в современных общественных отношениях. Типы визуального контента: инфографика, графика, схемы, мемы, видео, изображения и т.д.

Одной из заметных тенденций стало развитие инфографики, которая связана с визуализацией информации. В тоже время инфографика – это совсем новое направление в казахстанской журналистике, тогда как в западных и российских СМИ она уже стала практически незаменимым инструментом СМИ. Инфографика – это одновременно и картинка, и информация, сочетание текста и графики. И этот вид графики призван объяснить коротко то, что сложно объяснять словами, и при этом привлечь внимание к информации. Область применения инфографики очень широка – это наука, политика, экономика, социум, культура, спорт и т.д. [4, с.258]. В данной статье мы рассматриваем сферу образования. Один из простых примеров инфографики, опубликованный новостным порталом Tengrinews в 2016 году (https://tengrinews.kz/private_finance/skolko-stoit-sobrat-rebenka-v-shkolu-v-kazahstane-300529/):

Рисунок 1 – Инфографика

Графическая информация, особенно если она сделана креативно, сразу делает сюжет привлекательнее, понятнее, лаконичнее. В печатных СМИ и в Интернете использовать инфографику легче, чем, например, на телевидении – достаточно наличия графических программ в компьютере, некоторых навыков и, главное, идеи. На телевидении этот вид визуализации также начал внедряться, традиционно – во время прогноза погоды. Однако в новостях и авторских программах инфографику используют довольно редко [4, с.260].

Основное требование к любым видам инфографики и фотографии – это, в первую очередь, сочетаемость с текстом (несмотря на их соотношение в материале). Вербальная и визуальная составляющие ни в коем случае не должны препятствовать восприятию друг друга.

В одной из статей на сайте globalnews, автором которой является Ник Логан, говорится: «Photojournalists sometimes capture images so powerful the public and policymakers can't ignore what the pictures show». («Фотожурналисты иногда захватывают изображения, настолько мощные, что общественность и политики не могут игнорировать то, что показано на фото») [5]. Это утверждение говорит очень много о значении и влиянии фотографий. Еще одно доказательство этому – существование достаточно большого количества мировых знаковых фотографий, например, Эйнштейн, показывающий язык, задравшаяся юбка Мэрилин Монро, афганская девушка – беженка, фото которой стало обложкой журнала National Geographic в 1985 году.

Новые технологии, развитие социальных сетей превратили фото, а если быть точнее – фоторепортаж в один из главных жанров современных СМИ. Если в бумажных газетах фотография чаще всего была просто иллюстрацией к материалу, то в интернет-изданиях она выходит на первое место. Людям нравится смотреть картинки, нравится разглядывать детали на фото. Именно фоторепортажи дают хорошую глубину просмотра сайта [6]. Хорошая фотография всегда образ. В журналистике фотография еще и документ. Творческое начало не должно идти в ущерб достоверности. Ниже приведен не самый удачный пример, который использовал тот же портал Tengrinews, опубликовав одну из последних новостей с заголовком «Телеканал выяснил подробности гибели студента КазНУ» (<https://tengrinews.kz/events/telekanal-vyiyasnil-podrobnosti-gibeli-studenta-kaznu-354322/>):

Рисунок 2 – Изображение-коллаж

Если в графических изображениях и фото специалисты работают над тем, чтобы облегчить восприятие сложной информации, то в видео они чуть больше используют некоторые психологические технологии для воздействия на человека. Ведь именно глаза – это те ворота, которые пропускают значительную часть телеинформации к сознанию и подсознанию человека. Поэтому не воспользоваться знаниями об особенностях зрительного восприятия человека означает намеренно лишить себя заведомо бесприоритетного орудия привлечения внимания к своей информации. Основными такими особенностями давно известными в психологии, являются:

- свойства восприятия (константность, целостность, структурность, восприятие фигуры и фона, предметность, осмысленность, избирательность и т.д.);
- использование цветов для усиления эмоционального эффекта;
- учет функциональной асимметрии человеческого мозга и соответствующих этому особенностей

зон зрительного восприятия;

- приемы пропагандистской манипуляции;
- учет временных характеристик концентрации внимания в зависимости от возрастных особенностей аудитории и др.

Внимательный телезритель может заметить, что часть современных техник визуализации телесценария учитывают эти особенности.

К примеру, новость, опубликованная на сайте телеканала «КТК»: *Алматинские преподаватели и студенты пожаловались на коррупцию и бюрократию*. Просто текст выглядел бы сухо, а видео с живой картинкой и таким усилителем как голосовое сопровождение оказывает более глубокое воздействие на восприятие информации зрителем. Учитывая эти особенности, модераторы сайта опубликовали видео материал на странице новости вместе с небольшим описанием к нему. Реципиент бы вполне понял информацию, прочитав текст, но увидев эмоциональный синхрон спикера, зритель реагирует более остро (<https://www.ktk.kz/ru/news/video/2013/11/11/25240/>):

Рисунок 3 – Интервью

Мы находимся в центре визуальной революции. Создание и хранение визуальных изображений проще, чем когда-либо. Это не новая технология, которая делает изображение и видео более важными и эффективными. Это когнитивная наука, основанная на тысячелетиях человеческой эволюции. Чтобы развиваться, мы должны соединить эмоции людей, а способ связи с людьми на эмоциональном уровне – это визуальные эффекты – правильные визуальные эффекты, соответствующие правильным сообщениям. Видеть значит верить.

ЛИТЕРАТУРА

1. Facebook: Users Upload 300 Million Images A Day. – Accessmode: <https://www.businessinsider.com/facebook-images-a-day-instagram-acquisition-2012-7> (дата обращения 08.10.2018).
2. Рябцева Н.К. Тенденция к визуализации в современном информационном пространстве, проблемы образования и инновационные технологии в преподавании иностранных языков // Периодический сборник научных статей Института языкознания РАН. Электронное научное издание. - 2015. - № 7. С. 348
3. Ёлшина Е.С. Феномен визуализации в современной культуре // Костромской гуманитарный вестник. - 2012. - № 1 (3). - С. 23-25.
4. Практическая журналистика в Казахстане: Практическое руководство. Международный центр журналистики «MediaNet». – Алматы, 2008.
5. These images changed public opinion. Has Alan Kurdi's photo done the same? – Accessmode: <https://globalnews.ca/news/2204006/these-images-changed-public-opinion-has-alan-kurdis-photo-done-the-same/> (дата обращения 10.10.2018.)
6. Амирханова Г. Фотожурналистика. Основы. – Режим доступа URL: <http://newreporter.org/2012/02/27/fotozhurnalistika-osnovy/> - (дата обращения 13.10.2018)

Галиев А.А., доктор ист.наук,
Профессор КазУМОиМЯ

Алматы, Казахстан

Баткалова К., докторант Ph D.,
Казахский Национальный университет
им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан
e-mail: agaliev@hotmail.com

ИЗУЧЕНИЕ ЭТНОСЕМИОТИКИ НА ФАКУЛЬТЕТАХ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ АЛМАТЫ В КОНТЕКСТЕ ИНОЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация: Семиотика, наряду с языком, является одной из знаковых систем, используемых для коммуникации. Поэтому при подготовке специалиста-востоковеда необходимо и изучение этносемиотики. Авторы статьи рассказывают об опыте преподавания этой дисциплины в разных университетах Алматы. Рассматриваются ключевые вопросы, изучаемые на занятиях, проблемы и пути решения.

Ключевые слова: семиотика, знаковые системы, востоковедение, модель мира, Мировая гора, Axis Mundi.

STUDYING OF ETHNOSEMIOTICS AT FACULTIES OF ORIENTAL STUDIES OF ALMATY IN THE CONTEXT OF FOREIGN-LANGUAGE EDUCATION

Galiev A.,

Dr. of Hist. Sc.,

Prof. at Kazakh University of Int.
Relations and World Languages

Batkalova K.,

PhD. Student

Kazakh National University
e-mail: agaliev@hotmail.com

Abstract: Semiotics, along with language, is one of sign systems used for communication. Therefore, in preparation of specialists in Oriental studies it is important to teach ethno semiotics. The authors of this article considers a teaching experience of given discipline in different universities of Kazakhstan as well as examine the key issues being discussed in the classroom. In addition, the problems and their possible solutions are also discussed in the article.

Key words: semiology, sign systems, Oriental studies, Model of the World, Worlds mountain, Axis Mundi.

Значение этносемиотики в подготовке специалиста-востоковеда имеет на наш взгляд трудно переоценить поскольку:

1. Любой язык, выполняет целый ряд функций в обществе, и среди них важнейшей является коммуникативная.

2. Язык является одной из знаковых систем, используемой тем или иным народом, но он не является единственным средством коммуникации, принятым у любого из известных этносов. Наряду с ним используются и другие языки – язык жестов, символов, танцев, цветосимволика, орнамент и др. Все это являются предметом изучения семиотики, - науки о знаковых системах [1, с.601], а также ее субдисциплин: гестики, проксемики, кинесики, визуальной семиотики и др. Иначе говоря, язык является лишь одной, хотя возможно и наиболее важной, но не единственной из вторичных моделирующих систем. Отсюда следует, что семиотика, а точнее один из ее разделов, этносемиотика, необходимы при подготовке специалиста-страноведа, регионоведа, в том числе и востоковеда, поскольку помогает глубже понять культуру изучаемого народа. Можно привести множество примеров, когда незнание одного из используемых этносемиотики подводило специалиста, хотя он при этом мог прекрасно знать язык страны пребывания. Ограничимся только упоминанием пребывания австро-венгерского путешественника и разведчика Арминия Вамбери в Средней Азии, где он столкнулся с незнанием языка жестов, что поставило на грань краха его миссию.

Впервые, изучение этносемиотики в качестве предмета обучения будущих востоковедов началось в начале 2000-х годов в Казахской Академии Труда и Социальных Отношений. Пионером преподавания этой дисциплины явилась кандидат исторических наук, этнолог Н.Ж.Шаханова. В последующем, она защитила диссертацию на соискание степени доктора философских наук, поскольку существующая в нашей стране классификация научных дисциплин не предусматривает существование отдельной науки семиотики и рассматривает ее как раздел философии. Попутно заметим, что в настоящее время преобладает тенденция относить семиотику к культурной антропологии.

В дальнейшем, один из авторов этой статьи продолжил преподавание этой дисциплины на факультетах

востоковедения в Казахском Национальном университете им. аль-Фараби и КазУМОиМЯ им. Абылайхана, а также в качестве спецкурса на историческом факультете Кустанайского Государственного университета. Необходимо также отметить, что семиотика в Казахстане имеет тенденцию к развитию, что особенно заметно на фоне других центральноазиатских государств. Так утверждать нам позволяет то обстоятельство, что казахстанские семиологи наладили самые тесные отношения с коллегами из других стран и с ведущими мировыми центрами. В частности они (Т.Габитов, КазНУ и А.Галиев, КазУМОиМЯ) представлены в International Association of Semiotic Studies (президент Paul Cobley – Великобритания, Вице-Президент Prof. Eero Tarasti - Финляндия), Academy of Cultural Heritages (Финляндия – Греция, президент Prof. Eero Tarasti). Налажены научные связи с International Semiotics Institute (Kaunas, Lithuania) и ведущими специалистами по всему миру. В частности, казахстанские семиологии приняли участие в качестве лекторов в Летних и Зимних Школах в Имагре (Финляндия), проводимых под эгидой Хельсинкского университета, Международного Института Семиотики и Международной ассоциации семиотических исследований, подключились к работе по международному проекту Академии культурного наследия. Президент IASS, основатель нового научного направления, экзистенциальной семиотики, профессор Eero Tarasti в качестве приглашенного профессора прочитал цикл лекций в Казахском Национальном университете им.аль-Фараби и взял руководство над магистерскими и докторскими диссертациями в этом университете. В настоящее время студенты КазНУ на регулярной основе проходят стажировку и обучение в Хельсинкском университете. Эро Тараста регулярно публикует свои работы в Казахстане, в том числе и в Вестнике КазУМОиМЯ (сер.Востоковедение). Другой известный семиолог Христо Кафтанджиев (Софийский университет, Болгария) начал работу в качестве профессора в Семипалатинском университете. Многие преподаватели и PhD. докторанты из разных университетов Казахстана проходят обучение в Летних семиотических школах в Болгарии, где им преподают самые известные и крупные семиологии со всего мира.

Все это свидетельствует о том, что в нашей стране прекрасно осознается значение семиотики вообще и этносемиотики в частности в деле подготовки специалистов и в повышении их компетентности и в конечном итоге конкурентоспособности. Здесь необходимо сказать, что, несмотря на очевидную важность этносемиотики для подготовки будущих специалистов-востоковедов, эта дисциплина не входит в блок обязательных или профилирующих, а является элективной.

В данной статье мы хотели поделиться опытом преподавания этой дисциплины и обсудить наиболее значимые проблемы.

Прежде всего, изучение начинается с общего знакомства с семиотикой и местом занимаемым в этой дисциплине этносемиотикой, целью и задачами решаемые ей, источниками и историографией.

Наиболее важное значение придается изучению модели мира, выработанной изучаемыми народами Азии. Это обусловлено тем, что человек всегда стремился познать мир, понять свое место в нем. В процессе развития он систематизировал знания о сущем, пытался структурировать их и создать некую систему, подобную «таблице Менделеева», где каждый элемент природы нашел свое, строго определенное место. Таким образом, возникла модель мира, своего рода инструмент познания, при помощи которого люди пытались освоить окружающее его пространство.

В самом общем виде модель мира определяется как сокращённое и упрощённое отображение всей суммы представлений о мире внутри данной традиции, взятых в их системном и операционном аспектах. Модель мира реализуется в различных семиотических воплощениях, ни одно из которых для мифопоэтического сознания не является полностью независимым, поскольку все они скоординированы между собой и образуют единую универсальную систему, которой они и подчинены.

Мифопоэтическая модель мира восстанавливается на основании самых разнообразных источников [2, с.161].

Мифопоэтические модели мира разных народов земли во много сходны между собой, но в ходе исторического развития, у каждого народа были выработаны свои, уникальные варианты универсальной модели. Часто при культурном взаимодействии, одни народы могли воспринимать некоторые элементы, входящие в структуры моделей мира других народов и включать их в свои модели. Конечно же это не могло быть слепым копированием. При включении в иные структуры инородные элементы усваивались, «обкатывались» и только после определенной адаптации занимали свою ячейку.

Ряд тем посвящается рассмотрению различных проявлений модели мира у народов Азии. Рассматриваемые модели мира вертикальные, трехчастные. В них выделяются следующие зоны – верх, середина, низ. Верх всегда обладает наиболее высоким семиотическим статусом, низ, соответственно, наиболее низким. Одной из наиболее распространенных моделей этого типа является антропоморфная.

Антропоморфная модель. Классическим проявлением этой модели является древнеиндоиранская, реконструируемая по «Авесте», которая в свою очередь восходит к древней индоевропейской модели. Здесь описывается, как боги решили сотворить мир из тела первочеловека Пурushi. Голова его стала

Верхним миром, руки – Средним, а ноги – Нижним. Из этих же частей соответственно были созданы три варны «дваждырожденных» - брахманы, кшатрии и вайшьи. Французский исследователь Ж.Дюмезиль сформулировал трехфункциональную теорию, согласно которой древнее индоевропейское общество разделялось на три группы, за которыми закреплялись три наиболее важные общественные функции: служение богам, с целью обеспечения благополучия общества, воинская и производительная функции. Эти функции символически воплощались в дарах-символах. У скифов это были такие предметы как чаша (сакральная функция), секира (воинская функция), плуг и ярмо (экономическая функция) [3].

Как отмечает выдающийся осетинский ученый В.И.Абаев, за пределами индоевропейского мира, миф о трех предметах, символах трех функций встречается у казахов [4, с.327]. Аналогичный миф имеется и у японцев. Японские хроники утверждают, что бог Ниниги сошел с неба и принял управление государством. В знак власти ему вручили три священных предмета – зеркало (символ божественности), меч (символ могущества) и яшму (символ верности подданных). Зеркало, меч и яшма с тех давних времен остаются эмблемой японского императорского дома [5, 31].

Ацухито Йосида приводя японскую легенду о дарах-символах считает, что она попала в Японию через корейцев, которые в свою очередь испытали влияние скифской идеологии [6,179-184].

Такое же влияние со стороны индоиранских народов испытала и древнекитайская мифология, поскольку имеются прямые параллели между мифом о Пуруше и Паньгу.

Мировая гора. Как и антропоморфная модель она структурирует мир окружающий человека, разделяя его на три части – верх горы, середина и низ. Для названия этих частей во многих языках мира используются названия частей тела. В частности в тюркских и славянских языках вершина означает словом, имеющим значение «голова», низ горы – словом, связанным с ногами («подножье», «стопа»).

В тюркской культуре, мировая гора воплощается в образе Кок тюбе. Образ этот настолько прижился, что находит отражение в современной культуре казахов. В мировоззрении многих народов Востока можно найти упоминание о мировой горе: Фудзияма, Шамбала, Сумер. Сюда же надо отнести и китайское наименование Алатау – Тянь-Шань, «Небесные горы».

Мировое дерево (Arbor Mundi) – универсальная, общечеловеческая модель, имеющая все те же три части – верх = крона, середина – ствол и низ – корни. Воплощается в самых разных мифопоэтических образах. У тюрков, это к примеру, Байтерек, Байкайин. Этот образ очень почитается в культуре дальневосточных народов. Так у японцев дерево, либо его реплики (включая бонсай), встречаются повсеместно в традиционной культуре. К этому же кругу представлений относится и традиция любования цветущей сакурой.

Мировая река. Эта модель также трехчастна, здесь устье реки соответствует низу, середина – Земле, истоки - верху. Также как и в случае с мировой горой, некоторые части реки у самых различных народов соответствуют частям тела человека, точнее, коррелируют с антропоморфной моделью. Сравните: «исток» в тюрк. языках звучит как «ауз» - рот, ответвления реки – «бого» - «печень», «рукава реки» в славянских языках, соответственно происходят от «руки» и т.д. Данная модель больше распространена у северных народов Азии.

В качестве самостоятельной работы обучающимся предлагается реконструировать одну из моделей мира какого-либо народа Востока. Обучающиеся должны рассмотреть космогонические мифы данного этноса, его представления об окружающем мире, паремии и т.д.

В основе воплощений моделей мира лежит идея о мировой оси – Axis Mundi, центре мира. Этот центр являлся операционным, из него в ходе ритуалов архетипа «разворачивался» Космос. Самым важным из подобных ритуалов являлся новогодний. Это объясняется цикличностью времени в мифологии. Начало каждого цикла, в данном случае годичного, является маркером и сопровождается включением в ритуал элементов наиболее значимых для жизни социума и космоса. Так, в японский новогодний ритуал включаются ветки сосны (символ долголетия, могущества), сливы и бамбука (символ постоянства и добродетели [5, с.18].

Мировая гора, Мировое дерево совпадали с этим центром, но он маркировал также и представление о горизонтальной модели мира. Поэтому студентам предлагается для изучения и тема связанная с цветосимволикой.

В китайской системе соответствий цветов и объектов окружающей среды, в древнеяпонской устной традиции, а также в Кодзики (71 г. н.э.) – «Записях о деяниях древности» - древнейших сохранившихся хрониках Японии фигурируют в основном только четыре цвета, белый, красный, черный и аой (синий, зеленый, голубой). Позднее к этим обозначениям добавляется еще и желтый цвет, который включает пятерку базовых цветов японского языка и культуры .

Этот набор из пяти цветов поразительным образом совпадает с тем набором, который существовал у тюрко-монгольских народов. Тюрки особо почитали синий цвет, цвет неба, что нашло отражение в их названии – кок-тюрки. Эта традиция очень древняя. В китайских династийных хрониках указывается, что

хунны (народ, который вероятно говорил на тюркском языке), для маркировки своих войск использовали коней четырех мастей. Речь идет о том, что хуннское войско делилось на четыре части, соответственно четырем сторонам света. Каждая часть использовала коней определенной масти: южная – красных (рыжих), северная – черных, западная – белых. Восток же маркировался конями серой масти. Таким образом, маркеры «боз» и «кок» можно рассматривать как синонимы. Если вспомнить, что до сих пор в казахстанской историографии спорным является вопрос о локализации Боз Орды [7], можно с большой долей вероятности предположить, что Боз Орда локализовалась на востоке.

Что касается желтого цвета, то он во многих традициях был синонимичен цвету золота и употреблялся для маркировки центра (сравн.: «Золотая Орда»).

Представления как о горизонтальной, так и вертикальной моделях имеют множество реплик, в том числе и в зданиях, начиная от сакральных (храмы), и заканчивая жилищем человека. Пространство последнего четко структурируется в категориях бинарных оппозиций «верх-низ», «левое-правое». Последнее противопоставление часто коррелирует с понятием «женский-мужской», в частности в наличии женской и мужской половин дома. Эти же признаки можно найти и в традиционной национальной одежде. Запах полы одежды, слева направо и наоборот отличает мужскую и женскую одежду.

В ходе обучения студенты знакомятся с семантикой не только одежды, жилища, но и пищи, с языком жестов. Изучаются обряды жизненного цикла и архетипы в мифе и ритуале.

Таким образом, рассмотрение различных знаковых систем помогает студентам – востоковедам освоить различные язык употребляемый данным этносом, и соответственно глубже и полнее понять его культуру.

ЛИТЕРАТУРА

1. Финн В.К. Семиотика // Философский энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1983. С. 601-602.
2. Топоров В. Н. Модель мира (мифопоэтическая) // Мифы народов мира: Энциклопедия. – М.: 1980. - Т. 2. - С.161-166.
3. Дюмезиль Ж. Верховные боги индоевропейцев. М.: Наука. - 234 с.
4. Абаев В. Заметки о трифункциональности / Избранные труды. - Владикавказ. - С. 326-368.
5. Пронников В.П., Ладанов И.Д. Японцы (этнопсихологические очерки). М.: Наука, 1985.- 348 с.
6. Йосида Ацухито. Дюмезиль и сравнительное изучение японских мифов // Дарьял. – 1995. - № 2 (18). - С. 179-184.
7. Юдин В.П. Орды: Белая, Синяя, Серая, Золотая....// Казахстан, Средняя и Центральная Азия в XVI-XVIII вв. - Алма-Ата: Наука, 1983. - с.106-165.

УДК 008

**Жаңабай А.С.
Сисенбаева Г. М.**

Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ,
Қиыр шығыс аймағының тіл және аударма каф., 3 курс
«5В020700-Аударма ісі» мамандығы
Алматы, Қазақстан, e-mail: Akzer1999@mail.ru, Gaukhalina@mail.ru

Ғылыми жетекшісі: Сакенова А.М.
Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ,
Қиыр шығыс аймағының тіл және аударма каф., мұғалім
Алматы, Қазақстан, e-mail: a.m.sakenova@mail.ru

КОРЕЙ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ НАНЫМ-СЕНІМДЕРІНІҢ ҰҚСАСТЫҚТАРЫ МЕН АЙЫРМАШЫЛЫҚТАРЫ

Түйін: Бұл мақалада Қазақ және Корей халқының наным-сенімдеріне шолу жасай отырып, екі халықтың мәдениетінде наным-сенімдердің алатын орнын, ұқсастықтары мен айырмашылығын жан-жақты қарастыратын болады.

Тірек сөздер: наным-сенімдер, ұқсастықтар, айырмашылықтар, Қазақстан, Корея, ұмытылған наным-сенімдер.

Zhanabay A.S.

Sysenbayeva G.M.

AblaikhanKazUIRandWL,
Department of Languages and Translation
of the Far East reg., 3grade, Translation major
e-mail: Akzer1999@mail.ru, Gaukhalina@mail.ru

Supervisor: Sakenova A.M.

Ablai khanKazUIRandWL,
Department of Languages and Translation
of the Far East reg., teacher, Almaty, Kazakhstan
e-mail: a.m.sakenova@mail.ru

DIFFERENCE AND SIMILARITY OF SUPERSTITION AND OMENS BETWEEN THE PEOPLES OF KOREA AND KAZAKHSTAN

Abstract: In this article, the review of the beliefs of the Kazakh and Korean people, will examine the place, the similarity and the distinction of belief in the culture of the two peoples.

Keywords: beliefs, similarities, differences, Kazakhstan, Korea, forgotten beliefs.

Наным-сенімдер қай халықтың мәдениетінде болмасын ойып өзіндік орны бар. Наным-сенім мен ырымдар – ертеден келе жатқан рухани түсініктердің бірі. Алғашқы кезде адам баласының наным-сенімі олардың кәсібіне және қоршаған ортасына байланысты болған. Бүгінде әр елдің өзіне тән ұлттық санасымен астасып жатқан ырымы мен наным-сенімдері бар. Біріне кейде иланып қалсаң, енді біріне күле қарайсың. Дегенмен, наным-сенім мен ырымның арғы жағында белгілі бір тәрбиелік мән де болады. Кейде аңызға құрылған болып та келеді. Ғылым тілімен айтқанда, адамның белгілі бір мәліметтерді, құбылыстарды, ойлар мен көзқарастарды, пікірлерді еш күмәнсіз қабылдап, мойындауында көрінетін психиканың ерекше күйі.

Корей халқының тұрмыс-тіршілігінде наным-сенімдердің алатын орны ерекше. Корейнің наным-сенімдерін мистикалық, тұрмыстық және діни деп үш түрге бөле аламыз. Мистикалық наным-сенімдерге белгісіз бір күштің бар екеніне сену жатса, тұрмыстық наным-сенімдерге қарапайым өмірде кездесетін кез-келген қауіптен сақтануға арналған ырымдар жатады. Діни наным-сенімдерге, аты айтып тұрғандай, дінге байланысты сенімдер кіреді.

Корей халқының наным-сенімдерінің түп-тамыры Тан Гун туралы аңызда жатыр. Ол аңызға тереңірек тоқтала кеткіміз келіп отыр. «Аспан әлемінің патшасы Хван Инның ұлы Хван Ун жер әлемінде өмір сүргісі келіп, әкесінен рұхсат сұрайды. Әкесі баласына қарсы шыға алмай, ұлының қасына 3000 қызметші қосып, корей түбегінің басшысы сайлайды. Бұны көре отырып, аю мен жолбарыс Хван Унға келіп, өздерін адамға айналдыруын сұрайтын аю мен жолбарыс өмір сүреді. Хван Ун оларға: «сарымсақты жеп, күн көзі түспейтін үңгірдің ішінде 100 күн өмір сүрсендер адамға айнала аласыңдар» деген бұйрық береді. Аю мен жолбарыс Хван Унның айтқанымен, күн көзіне көрінбей, тек сарымсақты жеп өмір сүруге келіседі. Бірақ жолбарыс бұл сынаққа шыдай алмай, қашып кетеді. Уақыты жеткенде аю әдемі бойжеткенге айналып, Хван Ун оған үйленеді. Өмірге Тан Гун атты ұлды дүниеге әкеледі. Тан Гун әкесінен кейін таққа отырып, адамның шыққан алғашқы патша болады.» Корейліктер өздерін Тан Гунның ұрпағымыз деп есептейді. Олар үшін **аспан** әрдайым мейірім мен қаһардың қайнар көзі болып саналады. Шаруалар мен балықшылар сәттілік әкелсін деп әртүрлі салт-жораларды жасап, аспанға құрбандыққа шалатын болған. Сонымен қатар, адамның атақтылығы мен қадір-қасиетін аспанмен өлшеген.

Корей халқы секілді қазақ халқының мәдениетінде наным-сенімдер үлкен рөл атқарады. Корей халқы үшін наным-сенімдердің бастауы – Аспан әлемі болса, қазақ халқы үшін барлық наным-сенімдерінің қайнар көзі – Табиғат-Ана. Табиғатпен біте қайнасып бірге өскен, оның бар құбылысын жіті бақылаған ұлы дала елінің қоршаған ортамен тығыз байланысты екенін білдіреді. Көптеген салт-дәстүрдегі наным, тыйымдар осы табиғатпен біте қайнарудан туындаған ұғымдар жиынтығы болып саналады. Осы табиғатты жаратушыны «тәңірі» деп танып, оның туындысы табиғатты аялау арқылы оған құрмет көрсетілген. Бұл үрдіс қазірге дейін түріктердің ұрпағы болып саналатын көптеген халықтардың салт-дәстүрінде орын алған.

Атап айтқанда:

- Моңғол, қазақ, қырғыз тағы да өзге халықтардың дәстүріндегі қыстау, күзеу, жайлау ұғымдарының болуы;
- Ағын суға кір жумауы, суды ұлықтауы;
- «Көк шөп жұлмау», «Бастау басына ақтық байлау» сияқты ұғымдары;

– Аңның, малдың пірінің болуы (Көк бөрі, түйе атасы – Ойсыл қара, жылқы атасы – Қамбар ата, қой атасы – Шопан ата, т.б)

Осындай түсініктермен тәңірінің жаратқан әрбір жаратылысына өзінше баға беріп құрметпен қараған. XIV ғасырда Алтын Ордалық Өзбек ханның тұсында ислам дінін қабылдап, сол уақыттан бері қазақ жерінде ислам діні кең белек ала бастады. Соған қарамастан, қазақ халқының қалыптасуы барысында менталитет болып енген «тәңіршілдік» сақталып қалды: ата-баба әруағына, отқа, күнге, жұлдыздарға, көкке және т.б табыну. Қазақстанның оңтүстік аймақтарында ерте көктемде өзен жағасында өмір сүретін отырықшы қазақтардың жылдың жаңбырлы өтуін, егіннің мол бітуін Табиғат-Анадан сұрап, тасаттық өткізуі әлі де сақталған.

Корей және қазақ халқының наным-сенімдерін салыстыра отырып, көптеген ұқсастықтары мен айырмашылықтарына тоқталғмыз келіп отыр. Қазақ және корей халқының тарихы өте ауырлығымен өте ұқсас келеді. Тілдік құрымында да ортақ жақтары да өте көп. Сонымен қатар, екі халықтың да наным-сенімдерінде ұқсас жақтары баршылық. Әсіресе, екі халық үшін де отбасының жиналатын орны, қасиетті дастархан басын болуында. Корей халқы үшін тамақ, «дастархан» ұғымы өте маңызды. Қазақтар үшін де бұл ұғым мәдениетіміздің бөлінбес бөлшегі, қасиетті. Сондықтан, екі ұлтта дастархан басындағы адамның кез келген іс-әрекетін бақылып, ерекше көңіл бөлген. Біз екі халықтыңда осы дастарханға байланысты наным-сенімдеріне тоқтала кеткенді жөн көрдік.

Корей халқы:

- Тамақта кейін бірден жатып қалсаң, сиырға айналасың. Келесі өмірде сиыр болып өмірге келесің;
- Тамақ ішкенде үстелдің бұрышына отыруға болмайды. Егер отырсаң, үй иесі кедейеніп кетеді;
- Егер тұрып тамақ ішең, жаман нәрсе болуы мүмкін;
- Қасық пен шанышқыны бір қолымен бірге қолданатын болса, бақыт қашып кетеді;
- Отырып тамақ ішкенде, бір тіземен отырып тамақ ішуге болмайды. Бақыт қашып кетеді;

Қазақ халқы:

– Қазақтар дастарханды ұруға болмайды деп есептейді. Себебі, дастарханда үйді жебеп жүретін періштелер орналасады;

– Егер дастархан басында отырғанда, қасық жерге түсіп қалса, үйге қонақ келеді жатыр;

– Бейсенбі күні «Жеті нан» таратып, ата-баба аруағынан жанұямызға оң көзбен қарап, дастарханның мол болуын тілеген.

– Егер қыз баласа дастарханының бұрышына отырып қалса, тұрмысқа кеш шығады;

– Қазақтар қыздарына үнемі төрден орын берген. Себебі, қыздар үйге бақыт пен байлықты алып кіреді деген түсінік бар. Кей өңірлерде қыздарды үстелдің үстінде ағасынан да жоғары отырады;

Сонымен қатар, қазақтар мен корейлерде аруақтарға сенген. Корей халқы көзге көрінбейтін тылсым күш бар және олар үнемі бізді бақылап жүреді деп сенген. Қазақ халқы да ата-бабамыздың аруағы бізді желеп-жебеп жүреді деп, бейіт басына барып, Құран оқытып, Жеті нан таратқан. Осы тақырыпқа байланысты ұқсас наным-сенімдерді таныстырғмыз келіп отыр:

– Табалдырықта тұрып, сәлем беруге, сөйлеуге болмайды;

– Аяғы ауыр әйелдер жерлеуге қатыса алмаған. Бірақ қазақтарда жалпы әйел қауымы жерлеуге қатыспаған.

– Кішкентай балаларға көз тимесін деп арнайы моншақтар, түйрегіштер тағып қойған. Корейлер жаман рухтардан қорықса, қазақтар көз тиіеді деп қорықатын болған.

– Кішкентай баланы айнаға қаратпаған. Корей халқы өтірікші болып өседі деген сенім болса, Қазақтарда тілі шықпай қалады деп сенген.

Төменде жоғарыда көрсетілген наным-сенімдермен қатар бірнеше ұқсас наным-сенімдерді көрсетіп отырмыз:

- 밤에 휘파람을 불면 귀신이 나온다.

Аудармасы: Түн жарымда ысқырсаң, аруақ келеді.

Кореяда түнде ысқырса аруақ немесе жылан келеді деген сенім бар. Шын бұл мәнісінде ертеде түнде ысқырып, адамдарға ұйқы бермей мазалаған адамдарды қорқыту үшін ойлап шығарылған делінсе басқа деректерде ысқырып немесе аспапта ойнап жылан шығарғандықтан осылай айтылады делінген. Ал Қазақстанда «Үйде ысқырма, үйге жылан келеді» дейді халқымыз. Жалпы алғанда қазақ ұғымында жылан – дұшпан. Сол секілді айдалада ысқырған желдей, ұлыған қасқырдай баспанасыз қаласың деген ұғым да бар.

- 밤에 손발톱을 깎으면 안 된다

Аудармасы: Түнде тырнақ алуға болмайды.

Кәрістер түнде тырнақ алуға болмайды деп есептейді. Әсіресе, түн жарымда сыртта тырнақ алуға мүлдем қарсы. Олар түнде шайтандар көктен түсіп, тырнақты тауып алып, сол кезде сиқыршылар адамға дуа салу үшін түнгі уақытты пайдаланады деп ойлайды. Сонымен қатар, ертегілер мен аңыздарда адам түнде тырнақ алса, егеуқұйрық тырнақты жеп, сол адам бейнесіне айналып кетеді деген әңгімеде бар. Ал, қазақтарда күн батқаннан кейін тырнақ немесе шаш кесуге болмайды. Өйткені, түнде түнгі жарық күндізгіге ауысып, барлық зұлым рухтар жерге түсіп, сәттілік пен бақытыңды «қиып алуы» мүмкін.

- 밤에 거울에 보지 말아

Аудармасы: Түнде айнаға қарама!

Қазақтарда да кәрістерде де түнде айнаға қарауға болмайды деген ұғым бар. Түнде қараңғы күштер басқа әлемге есік ашылып сонда қайтыс болған адамның жаны кіреді. Адамдар арасында түнде айнаға қараса, рухтар мен зұлымдықтарды көре алады деген ұғым бар. Оларға көбірек қарасак, олар біздің энергиямызбен тамақтанып біздің бақытымызды тартып алады деген сенімде. Сондықтанда корей халқы арасында бат

(Әйел адам түнде айнаға қараса, ажырасады) делінсе, қазақтарда бетің қисайып кетеді деп айтылады.

- 좋은 꿈을 꾸고 이틀 날 얘기하면안좋다.

Аудармасы: Жақсы түс көрсең ешкімге айтпа.

Корей халқында да Қазақ халқында да өзіңе қатты ұнаған түс болса ешбір жанға айтпағаның дұрыс санайды. Себебі: сол жақсы түсті айтқан кісі ұрлайды, яғни сол кісінің де түсіне жақсы түс кіреді. Демек, ол түс орындалмай, басқа адамға ауысуы мүмкін. Сол себепті өзіңе қатты ұнаған түсті айтпағанды дұрыс санайды.

- 문지방을 밟으면복이달아난다.

Аудармасы: Табалдырықты бассаң ырыс кетеді.

Корей халқында қазір де үлкен адамдардан көп еститін ырым-тыйымдардың бірі. Бұл ырым-тыйым жерлеу мәдениетінен пайда болған. Ата-бабалар табалдырықты ана дүниеммен осы дүниенің шекарасы деп есептеген. Сондықтан да табалдырықты бассаң ырыс кетеді дейді. Табалдырықты баспа деген сөздің мағынасы қазақ халқының наным сенімдерінен шыққан сөз. Байырғы қазақ халқы табалдырықта адам тұрса онда жамандық болады деп сезініп, қонақты төрге шақырған.

- 모서리에앉으면복나간다.

Аудармасы: Үстелдің бұрышына отырма!

Корей халқында бұл ырым-тыйым ерте кезде пайда болған. Ертеде адамдардың өмір сүруі қиын болып, жейтін тамағы болмаған. Ал үстелде тамақ толып тұрғанда үстелдің бұрышында отырған адам тамаққа қолы жетпей алыс отырған. Тамақ бар кезде одан алыс отыруға қарсы болған кәріс халқы үстел шетінде отырсаң, ырыс кетеді деп есептеген. Қазақтарда бұл ұғым, әсіресе, қыз балаларға жиі қолданылады. Үстелдің бұрышына отырсаң, күйеуге шықпай қалады деп, қыз балалар үстел бұрышына отырмауға тырысады.

Ұқсастықтарымен қатар айырмашылықтары да баршылық. Мұны біз екі елдің санға байланысты наным-сенімдерінен аңғара аламыз. Корей халқы «Төрт», «Тоғыз» сандарынан қорыққан. «Тоғыз» санына байланысты кез келген жасқа толғанда үнемі абай болып жүру керек. Себебі, жыл бойы сіздің артыңыздан үнемі сәтсіздік еретін болады. Корея мен қоса Қытай, Жапония елдері үшін «Төрт» саны жаман. Кез келген жерде, оқиғада «төрттен» қашады. Себебі, «Төрт» сөзі қытаң иероглифінегі «Өлім» сөзімен дыбыстық ұқсас болуынан. Атылған елдердегі ғимараттардағы лифттерде төртінші қабаттың болмауы осы себептен. Қазақтар сандарды киелі санаған. «Бір», «Үш», «Жеті», «Тоғыз» сандарын киелі санап, «Бір» - бірлікті білдірсе, «Үш» - толыққандылықты білдірген: Үш би, үш бәйтерек, үш артық, үш жамандық, т.б. «Жеті» санымен «Жеті қазына», «Жеті нан» деген ұғымар қалыптасқан. «Тоғыз» саны Аллаһ Тағаланың бұйрығын екі етпейтін тоғыз періштемен байланысты. Наным-сенімердегі айырмашылық мұнымен шектелмейді. Мұны біз төменде қарастырып отырмыз:

- 아기위로뛰어넘으면그아기는키가많이크지못한다.

Аудармасы: Бүлдіршеннің үстінен аттап өтсең, оның бойы өспейді

Қазақ халқы расында сәбидің үстінен аттап өтсе сәбидің бойы өспиді деп айтылса, корей халқында сәбидің үстінен аттап өткен адамның бойы өспи қалады немесе бүкірейіп жүреді делінген.

- 애인에게신발을선물하면도망간다.

Аудармасы: Ғашығыңы аяқ киім сыйласа айырылысасыңдар.

Бұл наным-сенім әдетте егер ер адам қызына аяқ киім сыйласа, онда қыз жақын арада басқа біреуге кетеді дегенді білдіреді. Сондықтанда Кореяда ғашықтар бір-біріне аяқ киім сыйламайды. Және де Кореяда жігіті әскерге кеткен қызды «резеңке аяқ киім»деп атайды. Ал қазақ халқында аяқ киім емес, сағат

сыйлауға болмайды. Себебі, сағатты айырылысудың нышаны, сағат тоқтағанда қарым-қатынастарда тоқтап қалады деп ырымдайды. Үлкендер жастарға жақын адамдарына сағат сыйламағаның жөн деген кеңестер беріп те жатады. Тіпті, ел аузында үйлену тойына тарту етілген сағат жас жұбайлар некесінің тез бұзылуына алып келеді, бақытты адамдар сағат тақпайды деген сөздер де аз айтылмайды.

- 시험 볼날 미역국 먹으면 안 된다.

Аудармасы: Емтихан тапсырар алдында *миёкгук* жеуге болмайды./ Емтихан тапсырарда сол аяқпен кіруге болмайды

Кореяда бұл сенім студенттер мен оқушыларды арасында өте кең таралған. Ата-аналар емтихан тапсырар күні балаларына *миёкгук* дайындап бермеуге тырысады. Миёкгукпен емтиханның қандай байланысы бар десеңіз, миёкгуктың сусылдаған қасиеті экзаменнен құлау дегенмен ұқсас болғандықтан шыққан. Корей тілінде бұл *떨어지다 = 미끌어지다*. *미역의 미끌미끌한성질 때문에 이렇게 말한다*.

Ал қазақтарда емтихан болатын сыныпқа сол аяқпен кірмеуге тырысады. Бұл сенім мұсылман дінімен байланысты. Адамның сол жағында шайтан, ал оң жағында періште отырады деген сенім бар. Қазақтар қандай да бір іс бастағанда оң қолмен бастап, оң жақпен ұйықтап немесе оң аяқпен басу сәттілікке көрсетеді. Сондықтанда экзаменге тапсырарда бір-біріне «оң аяқпе кір!» деп ақылдарын айтады.

- 꿈에 돼지가나오면 돈이 생긴다.

Аудармасы: Түсінде шошқа көру өсек, жамандыққа әкеліп соқтырады.

Корей халқы түсінде шошқа көрсе ақша пайда болады деп жориды. Себебі, қытай иероглифіндегі шошқа иероглифы ақша иероглифымен бірдей байлықты білдіреді. Ол сондай-ақ құнарылықпен өсуді, дамуды білдіреді. Ал қазақтарда шошқа негативті жақтарда көп қолданылады. Мұсылманда шошқаны харам деп санап, оның етін жемейді. Сонымен қатар, шошқаны лас, жамандық, сатқындықпен байланыстырады. Қазақ халқында түсінде шошқаны көру жамандыққа жориды.

Қорытындылай келе, заманның өзгеріп, адам ғарышқа ұшып жатқан ғасырда адамның наным-сенімге деген түсінігі әлі бар екенін түсіндік. Жалпы, бұл сала әлі зерттеліп біткен жоқ. Әр халықтың наным-сенімін қазбалап, білген сайын жаңа бір құпияның бетін ашқандай боласың. Наным-сенімдер тарихтың бір қатпары. Әр наным-сенімнің артында қызықты тарихы тұрады. Біреуге күлкілі, біреу үшін шын наным-сенімдер қай ғасырда да өз маңызын жоғалтпақ емес. Қоғамға, менталитетке байланысты жаңа наным-сенімдерде пайда болуы мүмкін.

Корей мен қазақ халқының наным-сенімдерін салыстыру біз үшін мәдениеттің жаңа бетін ашқан секілді. Ортақ жақтары көп екі халықтың мәдениеті, тарихы, әдебиеті мен тұрмысына көз шалып өттік. Мағлұматтарды жинау барысында наным-сенімдердің екі халық үшін алатын орны ерекше екеніне тағы да көзіміз жеткендей.

ӘДЕБИЕТ

1. Kim JaeWook, Hwang InKyo, Kim SeonJung, Пак Н.С., Цой М.О. Корейский язык для казахстанцев (4уровень), Республика Корея, 2012. – 221 с.

2 Исламға дейінгі Қазақстандағы діни наным-сенімдер тарихы - Кіру режимі: <http://e-history.kz/kz/contents/view/692> - (қаралған күні 17.10.2018)

3 Әлем халықтарына таныс 7 наным-сенім - Кіру режимі: <https://massaget.kz/layfstayl/alemтанu/syrly-alem/38429/> - (қаралған күні 19.10.2018)

4 미신 - Кіру режимі: <https://namu.wiki/w/%EB%AF%B8%EC%8B%A0> - (қаралған күні 21.10.2018)

5 Корейские приметы и суеверия: почему нельзя писать имя красным цветом? - Кіру режимі: <http://krdaebag.ru/primety-v-koree-html/> - (қаралған күні 21.10.2018)

6 우리나라 금기어는? - Кіру режимі: https://kin.naver.com/qna/detail.nhn?d1id=11&dirId=111001&docId=55548570&qb=7IOBIOychOyXkCDrsJTqsIDsp4Drpbwg7JeO7Ja0IOuGk+ycvOuptCDqs7XrtoDrpbwg66q77ZWc64uk&enc=utf8&section=kin&rank=1&search_sort=0&spq=0 - (қаралған күні 22.10.2018)

7 Корейские суеверия - Кіру режимі: <http://k-tcat.ru/iks-fayl-6-koreyskie-sueveriya/> - (қаралған күні 22.10.2018)

8 Приметы и суеверия казахского народа - Кіру режимі: <http://theopenasia.net/articles/detail/primety-i-sueveriya-kazakhskogo-naroda/> - (қаралған күні 22.10.2018)

Зейноллақызы М.

Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ магистранты
мамандық «6М050400-Журналистика»

Алматы, Қазақстан

e-mail: merekezhan_20@mail.ru

ӘЛЕУМЕТТІК ТОК-ШОУ БАҒДАРЛАМАЛАРЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ

Түйін: Қазақ телеарнасында саны мен сапасы жағынан бәсекеге қабілетті, қоғамдағы актуалды мәселелерді тақырыбына тиек ететін ток-шоу бағдарламалары қарқынды дамып келеді. Мақалада қазақ телевизиясындағы әлеуметтік ток-шоу бағдарламаларының ерекшелігі, ток-шоуда қолданылатын маңызды журналистік әдістер мен құралдар қарастырылған. Сонымен қатар, «Айтуға оңай» әлеуметтік-тұрмыстық ток-шоуы негізінде нақты мысалдар көрсетілген.

Түйін сөздер: журналистика, әлеуметтік ток-шоу, журналистік зерттеу, ток-шоу түрлері, қоғам.

Zeynollaqyzy M.

Undergraduate of Journalism of Ablai Khan
KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan

e-mail: merekezhan_20@mail.ru

Abstract: The article discusses the features of social talk shows in Kazakh television, important journalistic methods and techniques that are used in talk shows. The article also discusses the types of talk shows, as the genre of journalism, detailed analysis and discussion was made for methods and techniques used in social talk shows.

Keywords: journalism, social talk-show, journalistic investigation, society.

Ток-шоу - өзге журналистика жанрына ұқсамайтын ағыны бөлек арна. Ол - нақты айғақтар мен өмірде болған немесе болып жатқан оқиға туралы шындықты жариялайтын бағдарлама. Көпшілік ток-шоу бағдарламаларын телеарна рейтингін көтеру мақсатында жасалған шоу деп бағаласа, өзгелер әлеуметтік проблемаларын талқылау алаңы деп біледі. Дегенмен, сауатты сценарийге құрылған ток-шоу – арнаның рейтингін көтеретін бірден-бір құрал ретінде қолданылады.

Бұл жанр америкалық экранда ХХ ғасырдың 60-жылдары пайда болды. Оның негізін қалаушы – журналист Фил Донахью. Жанрдың пайда болуына қатысты ел арасында түрлі аңыздар тараған екен. Бірде тікелей эфирде Фил Донахью студияға шақырылған қонаққа қояр сұрақ таппай, дал болады. Келеңсіз жағдайдан сәтті шығудың жолын іздеген журналист, студияда отырған көрермендердің бірінен: «Қонағымызға қояр сұрағыңыз бар ма?» деп сұрайды. Әп-сәтте көрерменнің де сұрағы табыла қалады. Міне, осылайша, әйгілі журналист ток-шоу жанрын дүниеге әкелген.

Алғаш рет Фил Донахью 1963- 1967 жылдары студияға қонақтар шақырып, тікелей эфирде ток-шоу өткізеді. Бұл бағдарлама қарапайым елді мекеннің телестансасынан көрсетілгендіктен, ток-шоуға бөлінген қаржы аз болып, Донахью әйгілі адамдарды студияға шақыра алмай қиналады. Көрермендер аудиториясын, сонымен қатар шоу-бизнес өкілдері мен саясаткерлердің назарын аудару үшін Фил Донахью бағдарламасына әйгілі адамдарды шақырмай-ақ, қоғамда қызу пікір тудыратын тақырыптарды эфир барысында талқылайды. The Phil Donahue Show бағдарламасының алғашқы шығарылымына журналист Маделин О Хэйр есімді атеистік көзқарастағы азаматшаны шақырады. 1967 жылдың аяғында Фил Донахью перзентханада арнайы түсірілген фоторепортажды эфирге шығарып, студия қонақтарымен нәрестенің өмірге келу процесін талқылайды. Аталмыш бағдарламадан соң, ток-шоу жанры кең етек жайып, әлемге таныла бастады. 80-жылдардың орта шенінде шиеленісті мәселелерді қызу талқылау үрдісі Америка Құрама Штаттарының ұлттық телеарналары мен елді мекендердегі жергілікті телеарналарында кең етек жаяды. Бастапқыда ток-шоу жанрындағы бағдарламаларда әлеуметтік, саяси мәселелер талқыланса, кейін келе, журналистер қоғамды елең еткізер мәселелерге назар аударады. Осылайша, ток-шоуларда қызу, тартысты һәм халық арасында дау тудыратын тақырыптар талқыға түседі. Зерттеушілердің мәлімдеуінше, ток-шоу жанры сұхбат, пікірталас, ойын-сауық сияқты бірнеше жанрды байланыстырады. Бірақ аталмыш жанрдың барлығы ең алдымен тележүргізушілердің айналасында өрбиді. Ток-шоудың танылуы тележүргізушінің ақылына, тапқырлығына, қалжыңқойлығына, тыңдау қабілетіне тікелей байланысты [1, 150 б].

Қазақ телеарнасында ток-шоу бағдарламаларының пайда болғанына көп болған жоқ. Тәуелсіздік жылдарынан бері қарай көптеген ток-шоу бағдарламалары тұсауын кесіп, дегенмен алғашқы қадамын баспай жатып жабылып жатқан оқиғалар да аз емес. Неліктен? Себебі, бағдарламаның құрылымы дұрыс ұйымдастырылмаған. Екіншіден, бағдарлама ұжымы, яғни ішкі және сыртқы мәселелердің әсерінен

көзделген мақсатқа жете алмады. Атап айтатын болсақ, телеарнамыздағы ток-шоу бағдарламалары қатарында «Алаң», «Қыздар арасында», «Қалаулым», «Кел, келінім», «Айтуға оңай», «Қарекет», «1 студио», «Әйел бақыты», «Өз ойым», «Біздің үй», «Бұйымтай», «Кеш емес», «Кешкі кездесу» т.б. бар.

Ток-шоу жанры өзінен бірнеше түрге бөлінеді. Қоғамдық – танымдық: Негізгі көтеретін мәселелер – саясат, экономика, әлеуметтік жағдайлар негізінен алғанда мемлекеттегі маңызды мәселелерді қозғайды. Көбінесе эфирге кешкілік уақытта шығады. Бұл ток-шоу түрінің жүргізушісі көрермендерге жақсы танымал адам болуы керек. Оның жүргізушілік қыры кез-келген тығырықтан шыға білуінде. Шоудың жүргізушісі саясатты жақсы біліп, мәдениет пен өнер саласында білімі болуы қажет. Психологиялық түрінде негізгі қозғайтын тақырып адамның жеке өмірі, әлеуметтік мәселелері. Атап айтқанда: отбасы, мансап қуу, сұлулық. Мысалы: «Күйеуім неге кетіп қалды» тақырыбында ажырасу мәселелері қозғалады. Мұндағы қонақтардың көпшілігі қарапайым адамдар, халыққа танымал емес жандар болады. Жүргізуші міндетті түрде танымал адам болуы керек. Бұл ток-шоу жанрының түрінде негізгі қонақтар әйелдер қауымы. Күнделікті түскі уақытта эфирге шығады. Мамандандырылған түрі. Бұл ток-шоудың көтеретін тақырыбы – денсаулық, тағам түрлері, балалар болып келеді. Бұл ток-шоудың түрі адамдарға кеңес беру. Ток-шоуда тәжірибе жасау керек болғандықтан міндетті түрде арнайы мамандар шақырылады. Мысалы: денсаулық тақырыбы қозғалса дәрігерсіз бағдарлама өткізу мүмкін емес. Сол сияқты балалар мәселесі айтылғанда арнайы психолог, педагогтар қатысады. Негізгі эфирге шығатын уақыты күнделікті таңғы уақыт. Дау-жанжал: Бұл ток-шоу жанрының түрі көбінесе өмірде орын алып жатқан іс-әрекеттерді қозғайды. Тіптен бұл ток-шоуда қонақтар арасында төбелес, айқай-шу, жанжал болуы әбден мүмкін. Сондықтан қауіпсіздік шарасын сақтау мақсатында арнайы жасақталған бағдарламаның қауіпсіздік қызметкерлері болады. Бұл ток-шоу жанрының түрінде отбасылық мәселелер жиі қозғалады.

Елімізде қарқынды дамып келе жатқан ток-шоу жанрының түрлеріне тоқталсақ. Ғалымдар ток-шоудың бізге белгілі төрт түрін ажыратады: әлеуметтік, тұрмыстық, саяси және гендерлік.[2] Дегенмен, арнамыздағы көптеген ток-шоу бағдарламалары бірнеше түрін біріктіріп тастаған. Оның себебі ток-шоу барысында талқыланатын мәселенің маңыздылығында. Мәселен, Бейсен Құранбектің «Айтуға оңай» бағдарламасын алсақ, мұнда талқыланған тақырыптар желісі қыз тағдыры, әйел тағдыры, жанұя, ажырасу, алдап-арбау, мүлкін қайтару, құжаттарын жоғалту, ата-анасынан айрылу, жетімдер мәселесі, жесір жайы тағысын тағылар. Яғни аталған ток-шоу қоғамдағы тек әлеуметтік мәселелерді талқылап қойған жоқ, сонымен қатар тұрмыстық тақырыптарды да өзек етті. Сондықтан «Айтуға оңай» ток-шоуы әлеуметтік-тұрмыстық бағыттағы бағдарлама. Байқағанымыздай, қазақ телеарнасында әлеуметтік-тұрмыстық ток-шоу бағдарламалары көп. Ал политикалық немесе гендерлік тақырыптағы бағдарламалар шектеулі. Мәселен, политикалық сапалы ток-шоу қатарына Берік Уәлидің «1 студио» ток-шоуын жатқызуға болады. Бағдарламадағы таңдалған тақырып өзектілігі, шақырылатын құрметті қонақтардың қоғамда ауқымды орын алуы, жүргізушінің сауаттылы мен кәсібилігі ток-шоуды ерекше ете түседі. Политикалық ток-шоуда елбасы бекіткен жобалар мен халық қамын жақсарту, білімді арттыру сынды мәселелер өзекті болып табылады.

Тақырыпқа оралсақ, әлеуметтік ток-шоудың ерекшелігі неде? Біріншіден, өмірде болған немесе болып жатқан көпшілікке таныс оқиға бар. Екіншіден, ол оқиғаны шешу мақсатында жиналатын мамандар, зиялы қызметкерлер, психолог, дәрігер т.б. ақылшылардың пікіріне құлақ асу мүмкіндігі бар. Үшіншіден ток-шоу тақырыбын әсерлі ету мақсатында ұйымдастырылатын кәсіби техникалар мен құралдардың бірлігінде. Кәсіби құралдар деп отырғанымыз, әлеуметтік ток-шоуда қолданылатын журналистік және сахналық мүмкіндіктердің бірлігі. Журналистік мүмкіндіктерге:

-нақты кейіпкердің қиындығы жайлы нақты факттер жиыны;

-студиядағы әңгіме көбінесе кейіпкер жайлы бейнесюжет, әуен, бейнетаспа, дыбыс жазбалары арқылы сүйемелденеді;

-бағдарлама қатаң түрде жоспарланған (яғни, алдын-ала құрылған сценарий желісі бойынша кіріспе, шиеленіс, оқиғаның шарықтау шегі және қорытынды болады)

-міндетті түрде бағдарламада талқыланған оқиға шешімі және қорытынды жатады.

Сахналық мүмкіндіктер:

-бағдарламаға қатысушы барлық кейіпкерлердің рөлі алдын-ала анықталған;

-басты кейіпкер-белгілі бір әлеуметтік-тұрмыстық проблеманың жауабын іздеуші адам;

-аудитория және көрермендер оқиға куәгерлері;

-ток-шоу жүргізушісі-оқиға шешіміне жол сілтеуші басты күш болып табылады. Ток-шоу бағдарламасының рейтингінің жоғары болу үшін жүргізушінің де алатын маңызы зор. Бағдарлама жүргізушісін таңдау аса кәсібилікті, ыждағаттылықты талап етеді. Көп жағдайда бағдарлама жүргізушісі

ауысуы – ток-шоу рейтингінің төмендеуіне әсер етеді. Себебі, көрермен көзайымына айналған бағдарлама жүргізушісіз ток-шоу да мүлде басқаша әсер етеді. Тіпті, қызықсыз болып кету қаупі де бар.

Әлеуметтік ток-шоу өмірде болып жатқан оқиғаға негізделгендіктен бұл жанрдағы бағдарламаның мақсатты аудиториясы кең, дегенмен көрермендердің сапасы мен санын көбейту мақсатында журналистер қолданатын «құралдар» мен «көрерменді баурап» алуға бағытталған «тәсілдер» саны шексіз. Бағдарламаның рейтингін жоғарыталу мақсатында ток-шоудың ұйымдастыру тобы кейбір кәсіби қулықтарды пайдаланады. Біріншіден, әсер ету құралдары, мысалы, оқиға желісімен байланысқан әуенді әсер ету үзінділері. Әдетте, ток-шоу барысында студия көрермендерінің эмоционалды кескін-келбетін бөлек түсіріп, монтаждау жұмысы барысында бағдарлама жазбасына қосады. Оператор камерасы көрермендердің арасындағы ең сезімтал, ең көңілшек адамдарды байқап отырады.

Әлеуметтік ток-шоудың басты ерекшелігі - оқиғаның өрбу барысын тек ұйымдастырушылар ғана білетіндігінде емес, оқиғаның шарықтау шегі, шешімін басты кейіпкер де, көрермендер де, кәсіби мамандардың да білмеуі-аудиторияның қызығушылығын арттыра түседі. Әлеуметтік ток-шоу сценарийі бір схемада құрылады-шырмалған түйін жіптің ішінде жатқан шешімді табу. Ток-шоу жанрының кейбір тұстары осы телеәңгімелесу жанрына ұқсас болып келеді. Яғни ток-шоу жүргізушісі кейіпкерден мән жайдан сұрау үшін онымен кішкене бола да сұхбаттасып, әңгімелеседі. Теледискуссия – камера алдындағы екі жақтың дауына құрылатын, қандай да бір даулы мәселені жан – жақты талқылауға арналған жанр. Теледискуссияны жүргізетін журналист те, теледискуссияға қатысатын кейіпкерлер де орақ тілді от ауыз, суырып салма шешен болмаса да, тақырыпты меңгерген, қоғамдық – саяси маңызы бар оқиғалардан хабардар, көзі ашық, көкірегі ояу сауатты, кез – келген мәселеге өзіндік көзқарасын таныта алатын, пікір білдіре алатын өз ұстанымы бар адам болуы керек. Бұл жанрда ток-шоуға ұқсас болып келеді. Ток-шоуда кейіпкер болсын, көрермен болсын өз ойын ортаға салып пікір білдіре алады. Ток-шоудың ерекшелігі қонақ ретінде қатысып отырған адамның жас ерекшелігіне қарамайды. Және өз пікірін ортаға сала алады, сұрақтар қоюға да мүмкіндігі бар.

Қызығушылық ток-шоудың аяғына дейін сақталады, тіпті, кәсіби мамандарға да оқиға шешімін алдына ешкім жария етпейді. Яғни, ток-шоу барысындағы барлық адами эмоциялар шынайы. Әлеуметтік ток-шоудың тағы бір қулығы-бағдарлама ұйымдастырушылары бағдарламаға өз проблемасымен хабарласқан кейіпкердің оқиғасын ұсақ-түйегіне дейін зерттейді. Зерттеу және ақпарат жинау, анализ жасау жұмыстарын кәсіби журналистер тобы атқарады. Журналистік зерттеу барысында, тіпті кәсіби заң қызметкерлері таба алмайтын шындық, оқиғаның пайда болу себептері мен ықтимал шешімі табылады. Оқиғаны ашып айту, көрермендерге түсінікті етіп көрсете алу-алдымен, журналистің тәжірибесіне, екіншіден, зерттеу тәсілдеріне негізделеді.

Әдетте теледидардың арғы жағындағы көрермендерді ток-шоу кейіпкерлері шынайы өмірдегі адамдар ма, әлде актерлер ме деген сауал толғандырады. Иә, кейде өз өмір беттеріне үңіліп, оқиғасымен көпшілікпен бөліскен кейіпкердің әңгімесі ақылға қонымсыз болып көрінеді. Дегенмен, оның бәрі-шындық. Қанша өмір болса, сонша тағдыр, сонша бағдарлама арқауы бар. Шындығына келсек, шынайы кейіпкерлер, өмірде орын алып жатқан жан түршігерлік оқиға-әлеуметтік ток-шоуды ерекше медиа өнім етеді. Ток-шоу шешімі көбінесе көздеген мақсатына жетіп жатады, дегенмен кейбір бағдарламаларда кемшіліктер де жоқ емес.

«Айтуға оңай» бағдарламасында жұмыс жасаған уақытта басты кейіпкер, көрермендермен жеке таныс болғандықтан, әлеуметтік ток-шоу жалған ақпаратқа негізделмейтінін дәлелдей аламын. Себебі, ток-шоу басталмас бұрын әр кейіпкермен жеке-дара сөйлесіп, тіпті, көңілі босап, сөйлеуге қиналып қалатын жаны жаралы жандарды психологиялық тұрғыдан демеуге тырысып, ауыр жағдайға тап болған адамдардың тағдырына ортақтасасың. Ток-шоу командасындағы барлық қызметкерлер-алдымен өз кәсібінің маманы болумен қатар, мықты психолог, коммуникация жолдарын жоғары дәрежеде меңгерген сауатты тұлғалар. Себебі, бағдарлама түсірілімі барысында күтпеген жағдайлар орын алады. Сценарийге негізделген оқиғалар да ойдағыдай орындалмауы мүмкін. Әлеуметтік ток-шоудың ерекшелігі де осында-оқиға соңы қалай аяқталарын болжау мүмкін емес. Қазақ қоғамында әлі күнге дейін шешімін таппаған түйткілді мәселелер көп. Бірақ соған қарамастан, ол тақырыптар көбіне-көп қозғаусыз қалады, болмаса тақырып ашылмай жатады. Кейбір тақырыптар дер кезінде көтерілмей жатады. Сондықтан журналистің ізденімпаздығы жетпей жатады. Екіншіден, бүгінгі ток-шоу кей-кездері дау-дамай алаңын елестетеді. Белгілі бір тақырып талқыланса, соған байланысты оң көзқарас пен теріс көзқарас білдіретін екі жақ болады. Ал жүргізуші кей кездері өз міндетін ұмытып, оларды бір-біріне жекпе-жекке салғандай әсер қалдырады. Тіпті кейбір журналистердің тақырыпты алдына зерттемей қонақпен дауға түсіп жатқанын көріп жатамыз. Бұл бүгінгі ток-шоулардағы үлкен қателік. Ресейдің әйгілі «Пусть говорят» деп

аталатын ток-шоуында қатысушылар мен студия қонақтары арасында үнемі пікірталастар туып отырады. Бүгінгі ток-шоулар осындай көрініспен аудитория жинауды мақсат тұтқандай көрінеді. Ал шын мәнінде «Пусть говорят» бағдарламасы өз рейтингісін уақыт талабына сай тақырыптарды қозғап, халықтың ойын дөп басып айтуымен жалғыз ресейлік ғана емес, бүкіл посткеңестік аудиторияны жаулап алған еді. Бағдарламаның бір ерекшелігі, бүгін халық арасында қозғалған түйткілді мәселе уақытылы күн тәртібіне қойылып отыруында. Бұл жағынан алғанда, бізге көп нәрсені үйрену қажет.

Мақаланың эмпирикалық негізі – Қазақстан ұлттық тереарнасындағы «Айтуға оңай» әлеуметтік-тұрмыстық ток-шоуы. Ток-шоу жүргізушісі-қаламы қарымды журналист Бейсен Құранбек. Мәселен, «Агентомания» тақырыбына арналған шығарылымға назар салсақ, мұнда басты кейіп кейіпкер-оқушы, жанама кейіпкерлер-оқушының ұстаздары, сонымен қатар қоғам қайраткерлері, әлеуметтік қызметкер, психолог, журналистер және көрермендер атсалысты. Ток-шоу заманның түйткілді проблемасы-жастардың әлеуметтік желіден бас алмай, сүңгіп кету қаупін көрсету және алдын алу мақсатында өткізілді. Мұнда әлеуметтік ток-шоуға тән видеосюжет, бағдарламаға кіріспе ретінде музыкалық әуен, сценарий негізінде көрсетілген жүргізушінің кіріспе сөзі, кейіпкерлерді таныстыру, яғни оқиғаның басталуы, шарықтау шегі және шешімі бар.

Қорыта келгенде, әлеуметтік ток-шоу негізі – адам тағдыры және оны шешу жолдары. Ток-шоу - сахналық және журналистік тәсілдердің бірлігі. [3] Құрылымы жағынан ток-шоу ақпараттық ұшбұрыш іспетті: басты кейіпкер, мамандар және жүргізуші. А.С.Вартановтың пікірінше, ток-шоудың мақсаты – диспут арқылы көрермендерге тақырыптың негізгі мазмұнын түсіндіру. Қазақ телеарнасындағы әлеуметтік ток-шоудың да негізінде қоғамда орын алып жатқан ақпаратты санаға жеткізу болып табылады. [4]

ӘДЕБИЕТ

1. Фил Донахью. Биографическая справка.
2. Телевизионная журналистика. Учебник. Под ред. Кузнецова Г.В., Цвик В.Л., Юровского А.Я. М., 2002. С. 239.
3. Ким М. Н. Технология создания журналистского произведения. — СПб., 2001.
4. Вартанов А. С. Актуальные проблемы телевизионного творчества: на телевизионных подмостках. — М., 2003.

УДК 378.014.15

Касымова Л.Н.,

к.с.н., ассоциированный профессор

Казахской Головной Архитектурно-Строительной Академии,

Алматы, Республика Казахстан, e-mail:leila67@mail.ru

К ВОПРОСУ О ГУМАНИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

Аннотация: В статье рассматриваются некоторые проблемы социо-гуманитарных наук в эпоху глобализации. Критически оценивается механический подход к сокращению гуманитарных дисциплин. Подчеркивается необходимость выработки методологии, учитывающей специфику типов общества, доказывається необходимость повышения роли и значения социо-гуманитарных наук в эпоху глобализации.

Ключевые слова: глобализация, социо-гуманитарные науки, междисциплинарный подход, цель образования, социология, право, философия, рациональность, гуманность, дегуманизация.

Kassymova L.,

c. of soc. sc., associate prof.,

Kazakh Leading Academy of
Architecture and Civil Engineering

Almaty, Kazakhstan

e-mail:leila67@mail.ru

TO THE QUESTION OF THE HUMANIZATION OF EDUCATION AT THE PRESENT STAGE

Abstract: In the article some problems of socio-humanitarian sciences are considered in the era of globalization. A mechanical approach to the reduction of humanitarian disciplines is critically evaluated. The need to develop a methodology that takes into account the specifics of the types of society is stressed, the need to enhance the role and importance of the socio-humanitarian sciences in the era of globalization is demonstrated.

Keywords: Globalization, socio-humanitarian sciences, interdisciplinary approach, the goal of education, sociology, law, philosophy, rationality, humanity, dehumanization.

Современная культура и цивилизация претерпевают беспрецедентные по своим масштабам изменения, что выражается в кризисе идентичности на уровне личности, социуме, культуры, и современный человек утрачивает способность к пониманию себя, собственной духовной природы.

Одновременно происходит кризис эвристического потенциала классических универсалистских теорий, которые больше не способны служить объяснениям глобальных процессов. В то же время, отдельные социо-гуманитарные науки сами по себе бессильны перед глобальными вызовами современности, и только интеграция этих наук на основе философии открывает возможности многомерного и глубинного осмысления ситуации.

Философская наука должна быть ориентирована, в первую очередь, на решение глобальных проблем современности. В связи с этим необходимо развитие философского просвещения, сохранение и развитие философского компонента в высшем образовании. В условиях нарастающего темпа автоматизации образовательного процесса студенты естественно-научных и технических направлений остро нуждаются в живом человеческом общении, в развитии чувственных и разумных способностей (эмоций, чувств прекрасного, любви, умении письменно излагать свою мысль, взаимодействовать с людьми и многое другое).

Постсоветская философия, претендуя на роль всеобщей методологической науки, не совсем соответствует этому статусу в силу того, что она сама сейчас находится на этапе становления процесса самоидентификации как деидеологизированной науки.

Переход от принципа классового подхода к философскому анализу реальных процессов, происходящих в опредмеченной вещественной среде и духовной жизни не только больших групп, классов, этносов, но и отдельного человека, представителя определенной этнической группы, приверженца определенной религии и т.д. в повседневности, в экзистенциальной ситуации, требует выработки новой методологии.

В этом контексте мы проанализируем главный государственный документ, определяющий траекторию развития науки и образования, естественно, социо-гуманитарных в том числе, в Республике Казахстан, а именно Государственную программу развития науки и образования РК на 2016-2019 годы, разработчиком и исполнителем которой выступает Министерство образования и науки РК.

Итак, в Государственной программе развития науки и образования РК на 2016-2019 годы определена ее цель, которая сформулирована следующим образом: Цель программы - повышение конкурентоспособности образования и науки, развитие человеческого капитала для устойчивого роста экономики.

Как видим цель, представляя единое целое, в то же время состоит из относительно самостоятельных двух частей. Первая – повышение конкурентоспособности образования и науки, а вторая – развитие человеческого капитала для устойчивого роста экономики.

На наш взгляд, при определении цели как единого целого упущено смыслообразующее ядро образования и науки, заключающееся в раскрытии и развитии гуманистических потенций и способностей человека. Следовательно, в данном определении цели человек выступает как средство для абстрактной науки и образования. А между тем, наоборот, последние являются лишь средством для раскрытия гуманистических способностей человека и общества во взаимоотношениях с природой и самим собой.

Поэтому в Программе первая часть цели сформулирована как «достижение повышения конкурентоспособности образования и науки», но не указано во имя чего. Ясно, что при такой формулировке такая программа не может быть конкурентоспособной с программами, где целью являются гуманистические парадигмы. Человек не может быть чьей-то целью, он самоцель и не нуждается ни в какой цели.

Вот почему так называемая абстрактная конкурентоспособность на деле оборачивается парадоксом, т.е. подсчетом публикаций по отечественной (казахской) истории, казахскому языку и литературе в признанных международных зарубежных журналах, где главными экспертами выступают зарубежные специалисты, которые, по определению, по этим наукам экспертами не могут быть в принципе. То есть, например, представьте, как может всемирно известный историк Англии выступать экспертом по истории казахов. Перейдем к анализу второй части цели Программы, где она определяется как «развитие человеческого капитала для устойчивого развития экономики». Здесь следует обратить внимание на два момента. Во-первых, расширенное применение понятия «человеческий капитал» как цели всего образования и науки. Между тем, оно может быть применено в узких экономических рамках, но не может определить цель всего образования и науки. Во-вторых, отмечается роль экономики. При такой постановке цели мы приходим к экономическому детерминизму концепции человека, которая является пройденным этапом в развитии человеческой истории. Известно, что К.Маркс рассматривал

закономерности развития человеческого общества с позиции первичности экономических, более точно, производственных отношений как базисных, и жизнь показала недостаток такого подхода. Хотя именно в период, когда жил К.Маркс, для такого подхода имелись достаточные основания из реалий капитализма того периода. Тем не менее, еще в ту пору, К.Марксу оппонировал М.Вебер, подчеркивающий приоритет духовно-нравственных начал в жизни человеческого общества в своем знаменитом произведении «О протестантской этике и духе капитализма», где он научно, из истории религии и хозяйственной деятельности, показал приоритет духовного начала над экономическим.

Вторая волна привела к эконоцентризму: возникла идея о том, что культура, религия, искусство вторичны и - по Марксу – определяются экономикой. Однако революционное богатство Третьей волны все больше зависит от знания, и экономика оказывается поставлена на место – как часть более всеобъемлющей системы, которая, к добру или к худу, выдвигает снова на передний план культурную идентичность, религию и мораль. Эти явления должны рассматриваться как часть процесса обратной связи с экономикой, а не как подчиненная ей»- подчеркивают Э. и Х. Тоффлеры. [1, сс. 558-559].

Следовательно, «устойчивое развитие экономики» должно являться средством для развития человека, а не наоборот, так как этой цели можно достичь и, хищнически эксплуатируя природные богатства, и приводя к обнищанию основной части населения страны.

Сейчас XXI век, и развитые страны живут в постиндустриальном информационном обществе, где совершенно иные законы экономики, чем в индустриальном, основанном на крупном машинном производстве и на сугубо рациональных отношениях. Отсюда совершенно иные требования к образованию и науке в этих обществах. Казахстану, чтобы не быть постоянно догоняющим развитые государства, а стать полноправным их членом, необходимо сформулировать адекватную цель развития образования и науки, исходя из самооценки человека, и подчинить все задачи к ней.

Таким образом, в методологическом плане проблемы социо-гуманитарных наук охватывают: во-первых, проблемы в постсоветских государствах, связанные с наследием прошлой марксистско-ленинской методологии, которая делала акцент на классовые принципы, на приоритет экономических отношений, на социальные структуры. К примеру, отсутствием фундаментально разработанных работ по экзистенциализму, повседневности.

Во-вторых, на механистический перенос методологии других стран без учета существенных специфик своей страны. Этот момент был в свое время подчеркнут доктором, профессором Байкан Сезером в своей монографии «Основные проблемы турецкой социологии», где он пишет:

«Социология, как продукт западной мысли, чтобы оправдать правомерность своего появления в Турции, начала с оправдания тезиса о превосходстве Запада и необходимости европеизации для спасения этой страны. Мы не только становимся свидетелями попыток оправдать механический и стихийный перенос западной социологии в нашу страну, но и наблюдаем, как социологические исследования ограничиваются маленькими брошюрами или разного рода учебниками. Мы сталкиваемся с попытками слепого использования терминов и шаблонов западных социологических приемов к условиям турецкого социального климата.

Турецкая социология обязана создать свои традиции и методы. Лишь в этом случае, она может помочь нам осветить турецкое общество. Общение с западной социологией поможет разобраться в общей мировой ситуации и в своих внешних отношениях»[2, сс.7,10]. Эти высказывания не потеряли свою актуальность для постсоветских союзных, ныне, суверенных республик.

В-третьих, не осуществлением процесса деколонизации, детоталитаризации в большинстве этих республик и необходимостью глубокого осмысления его последствий.

В-четвертых, малочисленностью написанных в этих государствах работ, отвечающих глобальным вызовам современности.

В-пятых, перевод МОН РК гуманитарных дисциплин - социологии, политологии на статус элективных (предметов по выбору) нанесет серьезный удар на процесс гуманизации образования при усилении процесса дегуманизации технических и естественных наук и противоречит мировым тенденциям, о чем поучителен пример успешной образовательной политики Финляндии.

Многолетний собственный опыт преподавания со студентами технического и естественно-научного направления показывает острую необходимость пополнения их знаний дисциплинами гуманитарного профиля.

Например, по мнению студентов, они остро нуждаются в живом человеческом общении и изучении социальных процессов как в мире, так конкретно в республике на основе социо-гуманитарных дисциплин. Например, при изучении таких тем по социологии как «Общество», «Урбанизация», «Социальная

стратификация», «Семья», «Социализация личности», «Девиантное поведение», «Гендер» и т.д. они пишут эссе и в процессе рефлексирования своих жизненных биографий интериоризуют эти знания в свой осмысленный духовный багаж знаний. Они учатся думать, анализировать и публично обсуждать проблемы, которые касаются их лично, поэтому эти знания становятся их знанием.

В этой связи остро встают и проблемы учебной литературы, написанных адекватно запросам и требованиям сегодняшнего дня. К сожалению, ни российские, ни казахстанские учебники по социологии не дотягивают до уровня учебников Н.Смелзера, Д.Ж.Массиониса, Э.Гидденса, где все темы раскрываются максимально на личностном уровне, на глубоком сравнительном анализе реальных процессов в различных типах общества. У нас же, наоборот, все темы излагаются обезличенным, формализованным, бюрократизированным языком, который был характерен для прошлой тоталитарной системы.

Правы те авторы, которые подчеркивают ущербность ограничения сознания только рациональностью, на чем основаны естественные и технические науки. «Оно обусловлено потребностями, эмоциями, чувствами, интуицией, питается глубинами бессознательного. Познание — одна из функций сознания — разворачивается как ценностное, любовное отношение к миру, которое соприродно человеку, связывает его с божественным актом любви, являющейся общей основой всех вещей и явлений бытия. Основные угрозы современному человечеству и человеку: деградация личности как индивидуальности в объект (бюрократизация жизни, политический, экономический, духовный тоталитаризм); безудержное стремление к успеху в условиях рыночной конкуренции; растворение индивидуального в массовом. Образование — та область социокультурной жизнедеятельности, где совершается становление духовно зрелой, нравственно свободной личности, способной нести груз ответственности за судьбу земной цивилизации и культуры, защищать и отстаивать общечеловеческие ценности, творить целостный, гуманный мир, по «мере жизни» человеческой»[3, с.19].

В философии Абая – великого казахского философа, в имплицитной форме выражены все эти идеи. Он постоянно подчеркивает сохранение в человеке его живой души, его сердечности, сопереживания. Так он сравнивает роль разума, силы и сердечность (сердце) в человеке. И разум и сила могут добиться своей цели, но и на этом пути могут натворить много бед и поэтому сердце в человеке должно быть главным. Знание ценно само по себе, ибо оно развивает человека, раскрывает его человеческие качества. Абай подчеркивает в образовании гуманистическую его сущность.

Современные высокоразвитые государства высоко оценивают значение гуманитарного знания. Одним из них является Финляндия. Ежегодно ООН публикует данные по Индексу развития человеческого потенциала (Human Development Index). Этот индекс состоит из трех индексов: образования (Education index), ВВП (GDP Index) и продолжительности жизни (Life Expectancy Index). По Индексу образования Финляндия устойчиво занимает первое место. В 2010 году американский журнал Newsweek назвал Финляндию лучшей страной в мире по качеству образования.

Особенностями финской системы являются: индивидуализация образования, гуманизация (уважительное отношение к обучающемуся), принцип развития (развивающая среда), высокий уровень подготовки и оплаты труда педагогов (зарплата 2,5-4 тыс. евро в месяц).

Характерные детали финской системы образования: государственные расходы на высшее образование в Финляндии составляют 21,7% от всех расходов на образование. В школах бесплатно все, от учебников и канцтоваров до медицинского обслуживания, питания и, если надо, транспорт.

Доверие к школе: никаких инспекций, никаких рейтингов школ, работу школы муниципалитеты оценивают сами. Педагогический коллектив возится с одним ребенком-мигрантом, пробуя то одну методику, то другую, пока не сработает. Больше половины населения трудоспособного возраста (1,7 млн. человек) получают дополнительное образование. Акцент на определении и устранении трудностей в обучении детей на ранних этапах. По числу работающих с учениками психологов и социальных работников финские школы занимают одно из ведущих мест среди европейских стран. Соотношение учитель/ученик для общеобразовательной школы составляет 1:15, для гимназий - 1:18. Приоритет - обучение в малых группах. В университете не так много лекций, зато много проектной работы, командной. Ставится задача – не «научить», а научить думать.

С каждым учеником и родителем 1 раз в год лично беседует директор. Поэтому он всегда в курсе дел в лицее. Школы Монтеessori, Френе, Вальдорфские школы, учреждаются без какого-либо дополнительного согласования, финансируются как коммунальные школы. Профессия учителя одна из самых творческих и свободных. Преподаватель сам выбирает, по каким учебникам и программам он будет вести обучение, но, конечно, с учетом национальных интересов. В Финляндии считают, что необходимо больше вводить в учебные программы гуманитарные дисциплины и обратить большее внимание на одаренных детей [4].

Не только студентам технического, естественнонаучного направления, но и отраслевым социогуманитарным, так же необходимы качественные мировоззренческие дисциплины. Например, будущим юристам нужны такие предметы как социология, политология, культурология. Если быть более точным, наряду с социологией, философией, такие предметы как философия права, социология права, социология международных отношений, посредством изучения которых, они могут понять свою специальность с более широких позиций.

Всем студентам в соответствии с их правами, вуз должен предоставить возможность самим осуществить право выбора элективных курсов.

Таким образом, мы обратили внимание на следующие проблемы социо-гуманитарных наук в эпоху глобализации: во-первых, на необходимость междисциплинарного подхода при рассмотрении глобальных общественных проблем. Во-вторых, на необходимость разработки новых методологических парадигм при анализе общества с различными типами развития. Доминирующие в настоящее время методологические подходы не учитывают специфики развития этих стран. Об этом убедительно свидетельствует опыт Турции, Казахстана. В-третьих, необходимость повышения роли и значения социо-гуманитарных наук в образовательном процессе при неременном соответствии их качества самым высшим мировым стандартам. Опыт Финляндии - достойный пример реализации такого подхода в образовательном процессе. В-четвертых, экономика не должна быть целью образования. При таком подходе мы находимся на позициях прошлого этапа развития общества, а именно, экономического детерминизма. В-пятых, взрывной характер развития информационных технологий требует адекватного ответа со стороны социо-гуманитарных наук в развитии человека его истинно человеческих качеств, базирующихся на законах красоты, сострадания, человеколюбия, справедливости, духовности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Элвин Тоффлер, Хейди Тоффлер. Революционное богатство. М.: АСТ МОСКВА, 2008.
2. Байкан Сезер. Основные проблемы турецкой социологии. Алматы, 2005.
3. Валицкая А.П. Философские основания современной парадигмы образования// Педагогика, 1997. № 3, С.15-19.
4. Влад Лифшиц. Финская система образования. – Режим доступа URL: www.proza.ru/2012/01/03/1230. (– дата обращения: 22. 10. 2018)

УДК 321

Кутбанбаева И.
«6М050400-Журналистика»
мамандығы магистранты
Абылай хан ат. ҚазХҚжәнеӨТУ
Алматы, Қазақстан
e-mail: kutbanbayeva.indira@gmail.com

САЯСИ ДИСКУРСТАҒЫ «ӨЗІМ/ӨЗГЕ» ОППОЗИЦИЯСЫ МЕН МАНИПУЛЯТИВТІК ТІЛДІК АМАЛДАР

Түйін: Мақалада «тілдің жасырын мүмкіндіктері» манипуляцияда қалай жүзеге асатынын «өзім/өзге» оппозициясы негізінде қарастырылады. Автор саяси дискурстағы «өзім/өзге» оппозициясы бұқаралық сананы, элеуметтік әрекеттерді манипулятордың қалауына сай билікке қажет арнаға бағыттайтындығы оның идеологиялық және манипулятивтік қызметіне сай екендігін анықтады.

Тірек сөздер: дискурс, саяси коммуникация, саяси дискурс, манипуляция.

Kutbanbayeva I. Undergraduate of Journalism
Kazakh Ablai khan UIRandWL,
Almaty, Kazakhstan, e-mail: kutbanbayeva.indira@gmail.com

THE BASIC OPPOSITION OF POLITICAL DISCOURSE AND TECHNOLOGY OF IMPACT ON LANGUAGE CONSCIOUSNESS

Abstract: The article discusses how “hidden language skills” can be manipulated based on “your own vs. foreign» opposition. The author claims that «foreign» opposition in political discourse corresponds to the ideological and manipulative function of the mass consciousness, which directs social actions to the authorities that the manipulator needs.

Keywords: discourse, political communication, political discourse, manipulation.

Саясаткердің, сайлаудағы партияның жетістігі айтарлықтай дәрежеде қалыптасқан имидждің тиімділігіне, қоғамның қалай қабылдауына немесе жеке тұлғаның танымалдылығына байланысты. Басқаша айтқанда, үміткерлерге билік үшін қоғамдық пікірдің қалыптасуы ерекше маңызды. Түрлі саяси институттардың имиджін қалыптастырудың көп сатылы процесі

бірнеше кезеңдерді қамтиды. Олардың қатарында ішкі және сыртқы саяси практикада бірнеше рет сыналған әдістер (технологиялар) көмегімен саясат субъектісінің қалыптасқан имиджін массалық санаға енгізу және насихаттау болып табылады. Осы әдістердің бірі қоғамдық сананы манипуляциялау болып табылады. Осыған байланысты бұқаралық сананы арбау қолданыстағы әдістері мен құралдарын талдау және түсіну ерекше қызығушылық тудырады.

«Манипуляция» термині латын сөзі *manipulare* деген сөзден шыққан және жақсы мағынада: «басқару», «білген істі басқару», «көмек көрсету» деген өзінің бастапқы мазмұнын білдіреді. Осы мақалада біз саяси саладағы бұқара санасын манипуляциялауды қарастырамыз. Осылайша, манипуляцияны табиғатта жасырынып жатқан адамдардың мінез-құлқының мотивациясын бақылауға бағытталған және адамның осы немесе басқа саяси ақпараттарды қабылдаған сеніміне негізделген психологиялық әсер етуі ретінде анықтауға болады.

Манипулятивтік технологиялар әдетте бұқаралық коммуникация құралдарымен және ең бастысы БАҚ арқылы жүзеге асырылады. БАҚ «қоғамның әлеуметтік-саяси шындықты бағалау үшін пайдаланатын көптеген ақпараттарды және дұрыс емес ақпаратты жинақтайды». Зерттеушілер күнделікті саяси өмірде қолданылатын арнайы манипуляция әдістерін анықтайды.

Жалпы ғылымда «өзім/өзге» оппозициялары әр қырынан зерттеліп келеді және зерттелу үстінде: журналистикада, фольклорда, әдебиеттануда, мәдениеттануда және т.с.с. Мәселен Т.В. Алиева «өзім/өзге» оппозициясын лингвистикада түрлі әлеуметтік топтар арасындағы қарым-қатынасты сипаттаумен ерекшеленуін зерттейді. [1]. С.В. Иванова оны лингвомәдениеттанудың категориясы ретінде қарастырып, аксиологиялық табиғатына мән береді [2], А.А. Матвеева «өзім/өзге» категорияларын прецеденттік феномендер тұрғысынан түсіндіреді [3]. Ал қазақстандық ғалым Б. Ахатова «өзім/өзге» бинарлық оппозицияларын құндылықтар негізінде эксплицитті және имплицитті тұрғыдан қарастырады [4].

Біздің жұмыста «тілдің жасырын мүмкіндіктері» манипуляцияда қалай жүзеге асатынын «өзім/өзге» оппозициясы негізінде қарастырылады. Адам әуел бастан өзін белгілі бір әлеуметтік топта «өзінде» немесе қарама- қарсы топта «өзгеде» екендігін көзқарасына қарай айқындайды. Сондықтан да «өзім/өзге» категориясы дәстүрлі бинарлық оппозицияны білдіреді. Бұл екіжақты категория саяси дискурс үшін және оның манипуляциялық қызметін айқындау үшін басты категориялар болып табылады.

Жоғарыда атап өткеніміздей қазақстандық зерттеуші Б.А. Ахатова өзінің «Политический дискурс и языковое сознание» атты монографиясында ақпарат пен манипуляцияның, ақпараттандырылғандықтың маңыздылығы туралы былай дейді: «саяси дискурс үшін ақпараттандырылған өте маңызды фактор болып табылады. Ақпаратқа қол жеткізу, оны басқара алу мүмкіндігі биліктің мәртебелік артықшылығын білдіреді. Ақпараттандырылғандық қоғамдық сананы манипуляциялау мен әсер ету құралына айналады. Саяси оқиғалар қолданыстағы әлеуметтік-саяси қағидаларға сәйкес түсіндіріледі, қауіп пен қатерді азайта отыра адамдардың түрлі қоғамдық-саяси жағдаяттарға деген реакциясын анықтайды» [5].

Саясаттың мәні билік үшін күрес, бұл саяси коммуникацияда көрініс табады. Саяси дискурс билік үшін күрес құралы болып табылады, оның негізгі функциясы билік үшін күрес, өйткені саясат сөйлеу қызметін білдіреді: саясатта сөйлеу – әрекет ету дегенді білдіреді [6]. Саяси дискурстың басты функциясы шеңберінде саяси позицияны анықтау және түсіндіру, пікірлестерді тарту, саяси қарсыластармен күрес және конфронтация жүреді.

Е.И. Шейгал саяси дискурстың мазмұнын функционалдық деңгейде үшбұрышпен айқындайды: бағдарлау-интеграция-атоналитет. Саяси дискурсқа бағдарлау «өзім/өзге» түсінігін білдіреді, интеграция - ортақ мүдделер мен көзқарастар жағдайында біздің бірігуіміз болып табылады, атоналдық - «өзім/өзге» арасындағы саяси күресте көрінетін антагонисттік ұмтылыстардың көрінісі. Тұжырымдамалық «өзім/өзге» түсінігі адамзат өркениетінің дамуындағы, қоғамды әлеуметтік ұйымдастырудағы негізгі оппозициялардың бірі болып табылады.

К.Шмитт дос-қарсыластың («өзім/өзге») оппозициясы басқа ықтимал позицияларды анықтайтын саяси кеңістіктің ерекшелігі екенін атап көрсетеді. Себебі кез-келген діни, моральдық, экономикалық, этникалық немесе өзге де қарама-қарсылық адамдарға достар мен қарсыластарды тиімді бөлу үшін жеткілікті күшті болса, саяси тұрғыдан оппозицияға айналады. «Досың мен қарсыласты ажыратудың мағынасы - байланыс немесе бөлудің, бірігудің немесе диссоциацияланудың жоғары қарқындылығын белгілеу болып табылады.

Саяси қарсыластың моральдық жағынан жаман болуы, эстетикалық жағымсыз болуы міндетті емес, ол міндетті түрде экономикалық бәсекелес болуы керек емес, керісінше тіпті онымен іскерлік қарым-қатынас жасау үшін пайдалы бола алады. Ол дегеніміз біз жоғарыда атап отырған «өзге», саяси дискурстың негізгі оппозициясы ретінде көрініс табады [7].

«Өзім/өзге» саяси пікірталасында оппозиция прагматикалық бағдармен сипатталады. М.В. Китайгородская және Н.Н. Розанованың айтуынша, бұл антонимдік жұптың шеңбері нақты бекітілмеген, сондықтан тиісті саяси жағдайға байланысты әр түрлі лексикалық мазмұндармен толтыруға мүмкіндік береді.

Мәселен төмендегі мысалдар оппозицияны қалыптастырады. Еуропа(бұдан былай орталыққа) мен Америка Құрама Штаттарын (нәтиже бере алмайды) әлсіз мемлекеттер қатарына жатқызып, ал күшті басқа ықпалы мен билігі басымырақ орталықтарға беру:

Еуропа бүгінгі күні әлемдік экономика мен саясаттың орталығы емес және билік пен ықпал етудің басқа орталықтарының пікірімен санасуы керек [8].

Қазіргі замандағы бірнеше тәуелсіз билік орталықтарына айналған, жетекші ойыншылардан біреуді оқшаулауға немесе «эксклюзивті» нұсқаулар беруге Америка Құрама Штаттары ешқандай қорытынды бере алмай отыр [9].

Осылайша, «өзім/өзге» оппозициясы дискурстағы саяси акторлар мен олардың өзара қарым-қатынастарын сипаттайтын прагматикалық тапсырмаларды орындайды. Вербалды деңгейде интеграциялық функция қызметі әлеуметтік бірлік пен ынтымақтастықты сезіндіретін саяси ұрандар, негізгі саяси идеяны айқындайтын, шабыттандыратын шумақты ұрандар білдіреді. (Біздің уақытымыз келді! Біз бірігіп жеңеміз. Бірге болсақ - біз күштіміз, ал күшіміз шындықта. Біз жеңіске жетеміз!)

Саяси дискурста манипуляция жүргізудің келесі вербалды технологиясы – антонимдер мен синонимдер қолдану арқылы ойды қарама-қайшылықтарға негіздеу. Мысалы:

«Қазақтар өз тілдерін әлі үйреніп болған жоқ. Латын әліпбиіне көше, тілдерін өшіреді. Бұлары қайырлы болмас. Бұл кімге керек? Кімге пайдалы? Қазақ халқына пайдасы жоқ» [10].

Автор тілдің мәртебесін «өзім» құндылығы ретінде санамалайды, бірақ оның қазіргі жағдайы елде пікір таласқа түсетіндей болып отырғандығын көрсету арқылы оны пікірталасқа түсіріп отырған, әлі күнге дейін оның оң шешімін таба алмай отырған билікті («өзгені») кінәлайтыны байқалады.

Келесі мысалда манипулятор (адресант) айтайын деген ойға өзінің жағымсыз бағалауын қоса отырып, антонимдерді қарама-қарсы қою арқылы салыстыруға жүгініп отыр. Сөйтіп «өзгенің» жағымсыз жақтарын ғана көрсетеді. Мысалы:

Жақында теледидардан Мемлекеттік марапат алып жатқандарды және сол оқиганың алдында ғана әдебиетіміздің классиктері арасынан суырыла шығып, билікті көзсіз мадақтаудағы сан жылдық ерен еңбегі үшін, көзіне жас ала тұрып, көсемнің қолын сүю бақытына ие болған бір ағамызға қарап, өзімнің әлгі топтан әлдеқайда тәуелсіз, әлдеқайда шыншыл, биліктің туфлиін мұртымен шөткелеуге бейім пенделіктен мүлде ада, өзгеше сезімнің, өзгеше бақыттың адамы екенімді сезіндім [11].

Келесі мысалда пайдаланылған антонимдер мен синонимдер «Нұр Отан» партиясының мәртебесін тек қана асқақтата түседі. Антонимдердің қолданысы адресаттың тек қана жақсы пікірін қалыптастырады. Сонымен қатар, реципиенттің эмоциясына әсер ету арқылы «Нұр Отан» қиын тағдырды бастан өткізген партия, халықтық партия ретінде сипатталады. Бұл жерде бір жағынан фокустық манипуляция да қолданылған. «Нұр Отан» партиясының жетістіктерін ғана санамалап өтіп, оның кемшіліктері адресат назарынан тыс қалып отырады. Мысалы:

«Нұр Отан» партиясы Степногорск қалалық филиалы төрағасының бірінші орынбасары Хажымұрат Шәкенов партияның басып өткен жолының жеңіл болмағанын, әлемді жайлаған экономикалық қиындықтар біздің елге де көлеңкесін тигізгенде, онан көрегенді басшымыздың нұсқауы арқылы оңай шығып отырғанымыз сөз болды. Оңтайлы іс-шараларды жүзеге асыру арқылы қиындықтардан құтыла алдық. Бағаның шарықтауы, қызмет түрінің қымбаттауы, жұмыс орындарының қысқаруы сондай түйткілдерді тудырды. «Нұр Отан» партиясы өз қызметін бірнеше бағыттар бойынша алып барды. Елбасымыз Үкімет пен партия алдына дағдарысқа қарсы стратегиялық әрекеттер жасауға жол көрсетті. Сайлау алдында қаншама сындардан өттік. Келешекте атқарылатын зор міндеттер де осында көрсетілген. Партия беделінің арттыру үшін бір жеңнен бас, бір жазадан қол шығара еңбек етуге тура келеді [12].

Саяси дискурста қолданылатын «өзім» маркерін білдіретін лексикалық бірліктер қатарына *вокативтер* (қаратпа сөздер) жатады. Олардың саяси дискурста өте жиі кездесетіні адресанттың адресатты «өзінің» қатарына қосу құлшынысымен түсіндіріледі. Мысалы:

Құрметті қазақстандықтар! Қымбатты достар! Серіктестерім мен тілектестерім! [13].

Бұл жердегі *отандастар, қазақстандықтар, халқым, серіктестер, тілектестер, достар* және т.б. сөздердің, біріншіден, қаратпа мағынада қолданылып, сөйлеу этикетінің клишеленген түрі болып саналса, екінші жағынан, олар сөйлеудің прагматикалық бағдарын – адресатқа деген жақындықты, олардың деңгейі тең екенін көрсетеді. Осындай сөздер арқылы барлық адамдар бір арнада, бір бағыттағы, бір мақсат пен мүддені көздейтін топтар ретінде сипатталып, «өзім» тобының өкілдері екендігі көрсетіледі.

Сонымен қатар, саяси дискурста вокативтің ресми емес түрлерінің де қолданысы тән. Мұндай конструкцияларды қолдану, бір жағынан, адресатты айшықтай түседі (*Бұл- біздің мақтанышымыз, барлығымыздың жеңісіміз.*), яғни адресат өзін белгілі бір саяси ұйым мүшесіне жатқызады. Екінші жағынан, саяси дискурс аясында мұндай формадағы қаратпа айрықша қызмет атқарады. Ол жасырын түрде әсер етудің, манипуляцияның бір құралына айналып отыр. Адресат өзін сайлауға қатысқан адам ретінде, сайлауға ат салысқандардың қатарына (*сайлауға атсалысқан, көмектескен барлық азаматтар*) еріксіз түрде жатқызады. Мысалы: *«Нұр Отанның» жеңісі – Қазақстанның кезекті биік белесі. Бұл - біздің мақтанышымыз, барлығымыздың жеңісіміз. Барша қазақстандықтармен бірге жамбылдықтар да «Нұр Отан» партиясының күш-жігері мен болашақ жоспарларын қолдады* [14].

Осылайша, қазіргі заманғы саяси процесс маңызды саяси мақсаттарға қол жеткізу үшін арнайы құралдарды белсенді пайдалануды көздейді. Ең алдымен, олар манипуляциялық технологияларды қамтиды. Саяси манипуляцияның күшті құралы бола отырып, саяси насихат қоғамдық пікірді қалыптастыруда маңызды рөл атқарады, азаматтардың қатынасы, көзқарасы, саяси ойлауы мен мінез-құлқының өзгеруіне ықпал етеді. Саяси манипуляциялар қоғам үшін теріс және жағымды құндылықтарға ие болуы мүмкін (мысалы, саяси белсенділік деңгейін көтеру үшін халықтың санасын арбау, белсенділік деңгейін көтеру және т.б.). Саяси институттардың имиджін қалыптастыру мен енгізу үдерісінде саяси насихаттау әдістерін қолдану табысқа жету және қоғамдық тану үшін олардың мүмкіндіктерін айтарлықтай арттырады.

ӘДЕБИЕТ

1. Алиева Т.В. Языковые средства реализации концептуальной оппозиции «свой-чужой» в британском политическом дискурсе: автореф. ... дисс.канд.фил.наук. – М., 2013. – 28 с.
2. Иванова С.В. Дейктивно-аксиологическая природа лингвокультурологической категории «свой-чужой» // *Nome loguens в языке, культуре, познании: Сборник научных статей. К 70-летию профессора Р.З. Мурсова. Ч.1 / отв. ред. З.З. Чанышева.* – Уфа: РИЦ БашГУ, 2010. – С. 120- 132.
3. Матвеева А.А. Роль прецедентных феноменов в выражении категории «свой-чужой» // *Коммуникативно-функциональное описание языка: сборник научных статей.* – Ч.1. – Уфа: РИО БашГУ, 2010. – С. 163-176.
4. Ахатова Б.А. Политический дискурс: формы выражения языкового сознания: дисс. ... док.фил.наук. – Алматы, 2007. – 280 с.
5. Ахатова Б.А. Политический дискурс и языковое сознание: монография. – Алматы: Экономика, 2006. – 302 с.
6. Ахатова Б.А. Политический дискурс и языковое сознание: монография. – Алматы: Экономика, 2006. – Бурдье 1993, с. 206
7. Ахатова Б.А. Политический дискурс и языковое сознание: монография. – Алматы: Экономика, 2006. – Шмитт 1992, с. 45, с. 40
8. Савельева А. А. Фразеологизмы семантической оппозиции «сила» vs. «слабость» в современном русском языке / А. А. Савельева // *Известия высших учебных заведений. Проблемы полиграфии и издательского дела.* — 2011. — № 1. — С. 132—139.
9. Сандакова М. В. Семантическая оппозиция реального и нереального в современной речи / М. С. Сандакова // *Вестник Вятского государственного гуманитарного университета.* — 2009. — № 3 (1). — С. 106—110.
10. Қазақстанның латын әліпбиіне көшуі – заман талабы ма, әлде үлкен саясат мүддесі ме? Тарих ғылымдарының докторы, профессор - Өзбекстанның еңбек сіңірген қайраткері Гога Хидояттов (Ташкент, Өзбекстан) - Кіру режимі: https://www.azattyq.org/a/kazakhstan_latin_alphabet/24235630.html - (қаралған күні 20.10.2018).
11. Мұхтар Шаханов. Өзілхан Нұршайықовқа ашық хат. - Кіру режимі: <https://abai.kz/public/index.php/post/2624> - (қаралған күні 20.10.2018).
12. Партия конференциясы болып өтті - Кіру режимі: https://baq.kz/kk/news/aimaktik_bak_muragat/regmedia-67574 - (қаралған күні 21.10.2018).
13. Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан Республикасының Президенті лауазымына кірісу рәсімінде сөйлеген сөзі. - Кіру режимі: http://www.akorda.kz/kz/speeches/internal_political_affairs/in_speeches_and_addresses/elbasynazarbaevty-n-kazakstan-respublikasynyn-prezidenti-lauazymyna-kirisu-resiminde-soilegen-sozi - (қаралған күні 21.10.2018).
14. Ел тандауы – «Нұр Отан». - Кіру режимі: https://baq.kz/kk/news/aimaktik_bak_muragat/regmedia-95874 - (қаралған күні 21.10.2018).

Қызбалина Д., Галимова Ж.,
«5B090900–Логистика» мамандығының
студенттері,
Академик Е.А.Букетова ат. ҚарМУ,
Қарағанды, Қазақстан, e-mail: damel-99@mail.ru, janara_jaki@mail.ru

ЕЛІМІЗДЕГІ ЛОГИСТИКАЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІ ЖЕТІЛДІРУДІҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ

Түйін: Мақалада Қазақстан Республикасындағы логистикалық қызметте кездесетін басты мәселелер айқындалып, оларды шешу жолдары ұсынылады, сондай-ақ Қазақстанның логистика саласындағы әлеуетін арттыру жолдары қарастырылады.

Тірек сөздер: логистика, терминал, транзиттік әлеует, жолдау.

Kyzbalina D., Galimova Zh.,
BA students, The KSU named after E.A.Buketov
Karaganda, Kazakhstan,
e-mail: damel-99@mail.ru, janara_jaki@mail.ru

BASIC AREAS OF DEVELOPMENT OF LOGISTICS SERVICES IN THE COUNTRY

Abstract: The Article Outlines The Key Problems Facing Logistics In The Republic Of Kazakhstan, And Proposes Solutions For Them, As Well As Ways To Improve The Potential Of Kazakhstan In The Field Of Logistics.

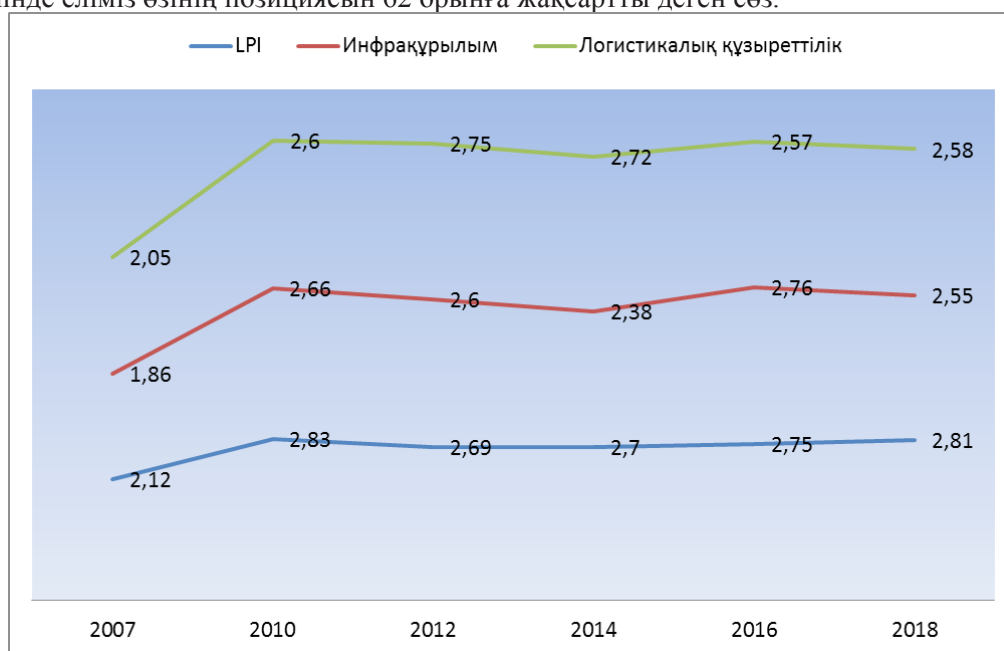
Keywords: Logistics, Terminal, Transit Potential, Message

Логистика - дамыған елдердің заманауи экономикасында компаниялар, салалар, аймақтар мен мемлекеттер тобын басқарудың тиімді құралдарының бірі. Логистиканың мақсаты - тауарлар ағынын оңтайландыру және өнімді өндіру мен өткізудің өзіндік құнын төмендету.

ҚР Президенті жанындағы шетелдік инвесторлардың 25-ші жалпы отырысында Н. Назарбаев «Қазақстан-Жаңа Жібек жолы» жобасының іске қосылуы туралы хабарлады: «Қазақстан өзінің тарихи ролін қалпына келтіріп, Еуропа мен Азияның арасындағы өзіндік көпір ретінде Орта Азиядағы ірі іскерлік транзиттік хабына айналуы тиіс... Бұл өз кезегінде Қазақстанның халықаралық дәрежедегі сауда-көлік, қаржылық-іскерлік, инновациялық –технологиялық және туристік маңызды транзиттік дәліз қалыптастырады», «Бұл мегажобаны жүзеге асыру арқылы 2020 жылы Қазақстан арқылы транзиттік жүк айналымы екі есеге артып болашақта оны жылына шамамен 50 млн. тоннаға жеткізуге болады» [1].

Әрбір екі жылда Әлемдік банкпен қарастырылатын логистикалық даму деңгейін бағалайтын LPI (Logistics Performance Index) көрсеткіші бойынша Қазақстан 2018 жылы 71 орынға ие болды.

Қазақстан 2007 жылы бұл көрсеткіште 133 орында тұрса, 2018 жылы 71 орынға көтерілді. Бұл 11 жылдың ішінде еліміз өзінің позициясын 62 орынға жақсартты деген сөз.

Ескерту – [2] мәліметтер негізінде автормен құрастырылған
Сурет 1 - Қазақстанның 2007-2018 жж. аралығындағы LPI көрсеткіші

Қазақстанда тұтыну нарығында айтарлықтай өсу байқалады. Сондықтан, клиенттерге қызмет көрсету фирмалары да тез қарқынмен дамуда. Бірақ бізде логистикалық қызметтердің толыққанды нарығы жоқ, бұл қазақстандық кәсіпорындардың дамуына және шетелдік инвесторлардың келуіне кедергі келтіретін факторлардың бірі. Бүгінгі күнде тұтынушылардың логистикалық қажеттіліктерін қанағаттандыра алатын нарықтағы компаниялардың жетіспеушілігі қазіргі кездегі проблема болып табылады.

Қазақстанның логистикалық қызметтер нарығы әлемдік деңгейдегі логистикалық қызметтер нарығынан артта қалып отыр. Отандық компаниялар соңғы кезге дейін құру немесе тарату мәселелерімен байланысты шығындарды азайту әлеуетіне ие болды, сонымен қоса осы кәсіпорындардың көпшілігі өз өнімдерін сатып алатын жеткізушілер мен тұтынушыларды өзгерткісі келмеді. Ел экономикасының дағдарыстық критерийлерінде мұндай әлеуеттер айтарлықтай әлсіреді, бұл сыртқы ресурсты пайдалану үшін қолайлы жағдайлар туғызды, сондай-ақ материалдық-техникалық қамтамасыз етудің логистикалық түрлерінің ресурсын және логистика саласындағы қызметтер нарығын қайта жандандыруға себеп болды.

Сондай-ақ, барлық компанияларда стереотип бар, оған сәйкес логистика операторлары өздерінің логистикалық күштері арқылы логистикалық қызметті жүзеге асырудың арзан параметрі ретінде қабылданады. Мұндай компаниялар серіктестік қарым-қатынасты қаламайды, себебі олар логистикалық саладағы делдалға жеке ақпарат беруге қорқады, және де, мүмкін, көпшілігі логистикадағы сыртқы көзді және ресурсты пайдалану артықшылығын елеусіз қалдырады. Көптеген жылдар бойы логистика саласындағы сыртқы көздерді және ресурстарды пайдаланудың әлемдік тәжірибесі, осы саладағы делдалдарға жүгіну кепілдіктерін ұсынады:

- логистикалық көрсеткіштерді талдау процесін оңайлату;
- логистикалық циклдың ұзақтығын шектеу;
- клиенттерге қызмет көрсету сапасын арттыру;
- фирманың логистика саласындағы білімі мен тәжірибесінің жетіспеуінің орнын толтыру;
- операциялық логистикалық шығындардың төмендеуі;
- маркетингтік зерттеулер мен клиенттердің ең жақсы талаптары;
- компанияның сыртқы ортадағы әртүрлі өзгерістерге икемділігін арттыру;
- логистикалық тәуекелдерді азайту;

- сатып алу және тарату кезінде логистикалық нәтижелерді оңтайландыру мүмкіндігі (оның ішінде маусымдық сұраныстың конфигурациясы кезінде) [3, с.304].

Логистикалық қызметтерді ұсынатын компаниялардың негізгі проблемасы ішкі коммуникациялардың жетілмеуі және логистика саласындағы сарапшылардың жетіспеуі болып табылады. Клиенттерге көрсетілетін қызметтердің сапасының төмен болуы және қоймалық шаруашылықтың жеткілікті дәрежеде дамымағандығы да логистика қызметтері нарығындағы проблемалардың бірі.

Мәселелердің бірі ретінде инфрақұрылымның жетілмеуін жатқыза аламыз. Оның ішінде ірі қалалар мен аудандарда бизнеске бағытталған заманауи қойма ғимараттарының жоқтығы және одан да түбегейлі - тиісті көлік саябағының, темір жол мен жолдың және сапасыз жолдардың болмауы.

Біз қарастыратын мәселелердің екінші бөлігі - бұл ұсынылатын қызметтердің тар жиынтығы. Бұл операторлардың қызметтері шашыраңқы және бірыңғай, үйлесімді жүйе болып табылмайды. Демек, клиенттік компаниялармен байланыс әлсіз.

Сондай-ақ экономикалық өсу мен жергілікті кәсіпорындардың дамуына және шетелдік инвесторлардың келуіне кедергі келтіруі мүмкін - Қазақстандағы толыққанды логистикалық орталықтардың жоқтығы. Қазіргі уақытта логистика нарығында А сыныпты қоймалар - тапшылық. Мемлекеттік-жеке меншік әріптестік аясында логистикалық жобаларды дамыту қажет. Ұтқырлық және инновациялық технологияларды енгізудің жоғары дәрежесі жеке сектордың негізгі ерекшеліктері болып табылады.

Қазақстанның негізгі логистикалық орталығын 2018 жылға дейін көлік тораптары, қоймалары мен тауарларды қабылдау және тарату орталықтары бірыңғай жүйесімен орналастыру жоспарланып отырған Алматы қаласының шағын қалаларында логистикалық орталықтарды құруды мысал ретінде көрсетуге болады. Сонымен қатар, елдің ірі әуежайларында логистикалық нысандар салынады.

Қазақстан Республикасындағы көліктік және қойма логистикасы саласындағы жетекші орындарды иеленетін компаниялардың бірлестігі «Amanat Invest Group» АҚ «ДАМУ» өндірістік-логистикалық орталығын құрумен айналысады. Объект аумағы - 130 гектар жер. «А» сынып қоймасының бүкіл аумағын 110 мың шаршы метр құрайды. Өндірістік-логистикалық орталықтың өндірістік алаңы 80-90 гектарды құрайды.

Өзінің жұмысын 2004 жылы аумағы 17 000 м² құрайтын «Первомайский» терминалының

құрылысының жобасымен бастаған «Damu Logistics» -Қазақстанның тағы бір логистикалық қызметтерді ұсынушы компания болып табылады. Бұл терминал Procter & Gambel компаниясымен сенімді логистикалық оператор ретінде анықталды. «Даму логистикасының» басшылығы Қазақстан мен Ресей арасындағы тығыз қарым-қатынастың арқасында ауданы 210 гектар болатын «Даму логистикасы» өндірістік логистикалық орталықты құру туралы шешім қабылдады. Бұл жобаның барлық Орталық Азияда аналогы жоқ. Жобаның басты артықшылығы - Бакад және Батыс Еуропа - Батыс Қытай автомобиль жолдары бойында жайлы тұру және логистикалық қызметтердің толық спектрі болуы [4].

Бұл саланың дамуына көлік және логистика қызметтері нарығы бірыңғай басқарылатын жеткізу тізбегін (SCM) құрайтын бірыңғай құрылғы ретінде жұмыс істеуі, логистикалық саладағы операторлар командасы логистикалық тапсырмаларды жүзеге асыру үшін барлық қажетті жағдайларды жасауы үлкен әсер етуі мүмкін.

Осы мақсаттарға жету үшін бүкіл көлік желісінің сапасын жақсарту қажет - жүкті үздіксіз тасымалдау үшін, тауарларды декларациялаушы, өлшеу,тазарту процесін бейімдеу және реттеу, көлік құралдары және т.б. Ең бастысы - қажетсіз рәсімдерсіз, жағдайды нақты уақыт режимінде бақылау арқылы баяу ағымдағы процесі қамтамасыз ету. Қазақстанда шекаралық өткелдерде кедендік рәсімдерді жетілдіру, бүкіл ел тауарлар мен тауарлардың дәл жүйесін өндіру кезінде жақсарту және жылдам бақылау процестердің мәселелерін қамтитын, ол көлік-логистикалық жүйесін дамыту бойынша мастер-класс орындалуда. Сондықтан, Қазақстанда көліктік-логистикалық жүйесін дамыту 5С қағидаты бойынша жүзеге асырылуы тиіс - құны, қызмет, жылдамдығы, қауіпсіздік пен тұрақтылықтық.

Өндіруші күштерді құруға және ел экономикасының бір саласы бойынша жекелеген салалардың бірігуін қамтамасыз ететін аймақтардағы интеграцияланған көлік және тарату жүйелерін енгізу Қазақстандағы көліктік-логистикалық қызметтер нарығын жаңғыртуға ерекше ынта білдіреді.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың атынан қазақстандық басшылық кластерлерді дамыту құралы ретінде қазақстандық экономиканы әртараптандыруға сәйкес келетін жаңа жобаны іске асыруға кірісті. CALM (Central Asian Logistics Management) компаниясының пайда болуы «Көліктік логистика» пилоттық кластерін құру мен дамытуға байланысты.

Қазақстанда тұңғыш рет компанияның қызметтері сатып алушыға логистикалық қызметтердің толық пакетін алуға мүмкіндік береді, себебі бұл тек шығынды азайтуға және өнімнің сатып алушыға жолын азайтуға мүмкіндік береді. Сатып алушылар үшін өнімнің қабылдануы, өңделуі, сақталуы және өтініштер бойынша бұл тауарларды таратуы маңызды. Сонымен қатар, тұтас тізбеге сәйкес багажды зерттеуге мүмкіндік беретін біріктірілген жүйе болуы керек. CALM қызметі тұтынушыға бәсекелес артықшылықтарды алуға және нарықтағы өз позициясын нығайтуға көмектеседі [5,с.275-281].

Қазақстанда «А» класындағы ең ірі жүк терминалдарының бірі 2008 жылы Қарағандыда жұмыс істей бастады. Ірі халықаралық әуе рейстерін жүзеге асыру үшін Қазақстанда, Астана, Алматы және Атырау қалаларында үш әуежай хабтары сәтті жұмыс істейді. Қазір Қарағандыдағы әуежай қайта жаңартылғаннан кейін олардың саны артты. Сонымен бірге, барлық белсенді хабтар өздерін жолаушы тасымалдайтын хаб ретінде қояды, ал Қарағандыдағы хаб тауарларды тасымалдауға бағытталған.

Қарағандыда қолданылатын қойма үдерістерін басқарудың автоматтандырылған WMS жүйесі барлық кәсіби міндеттерді шешеді: ғарышты тиімді басқарудан, жүктерді адам ресурстарын және жабдықты прогрессивті басқаруға дейін. Терминалдың биіктігі 30 мың тоннаны құрайтын 8 м. Терминал аумағы 3500 м2, жалпы ауданы 324 м2 болатын төрт деңгейлі тіреулермен жабдықталған. Ұзындығы 3600 м-ге дейін созылады; заманауи ауыр әуе кемелеріне арналған 60 паркингті кеңейту; жанармай қоймаларына арналған резервуарлардың санын көбейту және толтыру жүйесін жетілдіру; әуе кемелерінің жоғары сапалы және жедел қызмет көрсетуі үшін үздік әлемдік өндірушілердің заманауи арнайы техникалары сатып алынып, табысты пайдаланылуда. Бұл орталықтың Қазақстанда ғана емес, барлық ТМД аумағында да өзіне аналогы жоқ. Бүгінгі күні Қарағанды әуежайының санаты мен класы әуе кемелерінің барлық түрлеріне қызмет көрсете алады. Бүкіл қойма циклы жүзеге асырылады. Айналым өсуде, жүйе автоматты түрде дауысты басқару режиміне ауысады. Логистикалық қызметтердің тапсырыс берушісі кез-келген уақытта барлық қойма қорын, теңгерімді қарауды, кез-келген уақытта онлайн тәртібінде тапсырыс беруді, тауарлардың толық жолын және белгілі бір уақыт ішінде олардың орналасқан жерін қадағалау мүмкіндігіне ие. Жедел ақпараттарды алғаннан кейін, бухгалтер клиенттің уақытын едәуір қысқартады және қызметті жақсартатын қажетті шот-фактураны немесе құжаттарды бере бастайды. Өйткені, бұл нақты уақыт тәртібінде жұмыс істейді, ол қойманың нақты жағдайының дәлдігін көрсетуге мүмкіндік береді, ал қағазсыз технология шығынды айтарлықтай төмендетеді, өнімділікті арттырады. Тауарлар 3 негізгі орындарда сақталады: шкафтар, контейнерлер және салқын бөлмелер. Тоназытқыш камералары

тез бұзылатын өнімдер үшін -5-тен + 5С-ге дейінгі температураны ұстап тұрады, мұздатылған тағамдарға -18-тен-20С дейін. Терминал автоматты өрт сөндіру жүйесі мен бейнебақылаумен жабдықталған. Кедендік ресімдеу функциясын неғұрлым бейімдеу және уақытты сағатты азайту тауарларды қабылдау және экспорттау үшін динамикалық қолданылатын кеден бекеттеріне мүмкіндік береді. Бұл жүйенің негізгі артықшылықтары түпкі тұтынушыға түпнұсқалық сапаны сақтай отырып, тұтынушыларды қысқа мерзімде жеткізу болып табылады. Еуропа мен Азияның қиылысында орналасқан Қазақстан транзиттік әлеуетке ие, бұл Азия елдеріне Ресеймен және Еуропамен географиялық емес эксклюзивті жердегі көлік қатынасын қамтамасыз етеді [6].

Қазақстанда соңғы жылдары ірі мемлекеттік және мемлекеттік емес компаниялар түрлі мақсаттар үшін терминалдар салған. Көптеген ірі компаниялар бірыңғай логистиканың өз тиімді жүйесін құруды қалайды. Осының бәріне, атап айтқанда, халықаралық ынтымақтастыққа бағытталған компанияның жеке терминалдары, сондай-ақ шетелдік инвесторлардың қатысуымен құрылған компаниялар тез қарқынмен салынуда. Осыған байланысты Қазақстан «Терминал» бағдарламасын құруға және қабылдауға тиіс. Бұл аумақ үшін жүк және жүк қозғалысы жүйесін ұйымдастыру мен басқарудың терминологиялық технологиялары мен логистикалық принциптеріне негізделген аумаққа экспедиторлық қызмет көрсету жүйесін құру бағдарламасы. Бұл бағдарламаны іске асыру бірнеше кезеңде болуы тиіс.

Біріншіден, жобаның инвестициясына дейін зерттеу циклын жүргізу қажет. Инновациялық жүйелерді құру және оқыту, сондай-ақ жобаны құруды ынталандыру үшін қажетті құқықтық базаны құру қажет.

Екіншіден, бастапқы мақсатты инвестициялар арқылы терминалдық жүйенің пилоттық жобаларының тобы болуы керек. Шетелдік инвесторлардың қатысуымен жаңадан құрылған инвестициялық құрылымдар қаржыландыратын жаңа терминалдардың құрылысын бастау және қолданыстағы терминалдар мен көліктік-экспедиторлық инфрақұрылым объектілерін қалпына келтіру қажет. Осының барлығына бір мезгілде жоспарланған коммуникациялық жүйелер мен ақпараттық жүйелерді дамыту үшін жұмыс жүргізу қажет.

Үшіншіден, негізінен коммерциялық базалардың құралдары мен терминалдық жүйенің объектілерін біртұтас көліктік-логистикалық кешенге біртіндеп байланысы есебінен әр түрлі шығу тектерін жобалау қажет. Біздің елімізде логистиканы дамытудың ұзақ мерзімді бағдарламасын жасау қажет. Халықаралық саудаға қатысты заңнамалық деңгейде логистиканы дамыту үшін бірқатар заңдар қабылдау қажет.

2020 жылы кәсіпқойлардың болжамдарына сәйкес транзиттік трафиктің бірлескен көлемінде 40 миллион тоннаға жетуге болады. Бұл көрсеткіш тіпті 2007 жылы қол жеткізілген деңгеймен салыстырғанда 3 есе артуы мүмкін. Транзит Қазақстан экономикасына айтарлықтай ақша әкеледі, нақты айтқанда, шамамен 500 миллион АҚШ доллары. Сарапшылардың пікірінше, бұл тек бастамасы ғана. Транзиттік әлеуетті тез арада жүзеге асыру Қазақстанға жаһандық экономикалық дағдарыстың экономикаға кері әсерін тез азайтуға мүмкіндік береді, себебі Қытай-Еуропа-Азия бағытындағы жүк ағымдары күн сайын арта түседі [7].

Шын мәнінде логистика - бүкіл әлемде өте тиімді бизнес. Көлік логистикасының әлемдік нарығы 2,7 триллион АҚШ долларына бағаланады; әлемнің шамамен 7% ЖІӨ-ні арттырады. Жетілдірілген елдерде көліктік логистиканың үлесі ЖІӨ-нің 13-14% -ын құрайды. Осылайша, Ирландияда бұл көрсеткіш 14,2%, Сингапурде - 13,9%, Гонконгте - 13,7%, Германияда - 13%. Бұл елдер осы сегменттің дамуына көп көңіл бөледі, бұл ұлттық табыстың негізгі көзі. Қазақстанда логистика үлесі шамамен 8% құрайды.

Еуразия құрлығының орталығында, біздің елдің географиялық қолайлы орналасуы логистикалық инфрақұрылым мен халықаралық көлік жүйесін біріздендіруді жасау үшін үлкен мүмкіндік болып табылады.

Транзиттік әлеует елдің экономикалық өсуіне айтарлықтай әсерін тигізеді деп сеніммен айта аламыз. Осы мақсатта ТМД кеңістігіндегі қазіргі заманға сай тиімді көлік-логистикалық жүйенің тартымдылығын арттыру және көлік қызметтерін кең ауқымын ұсынуды ескере отырып, кез-келген көлік түріндегі көліктік-логистикалық операцияларды жетілдіру, бәсекеге қабілетті тарифтерді ұсыну қажет. Бұл әлі де Қазақстанның транзиттік әлеуетін барынша жетілдіру мақсатында орындалуы қажет міндеттердің толық тізімі емес. Егер бұл мақсаттар жүзеге асырылса, көліктік логистиканың еліміздің экономикалық дамуына қосатын үлесі зор болмақ.

ӘДЕБИЕТ

1. ҚР Президенті Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына «Нұрлы жол – болашаққа бастар жол» Жолдауы/www.inform.kz/ kaz/article/2715695
2. Кіру режимі URL: <https://ipi.worldbank.org/international/global> – (қаралған күні 10. 10. 2018)
3. Логистикалық көлік-жүк жүйесі: оқу құралы / Ed. VMNikolashin. - Мәскеу: Академия, 2003. - 304-бет.
4. Қазақстан Республикасы Көлік және коммуникация министрлігінің операциялық деректері, 2005 ж.

5. Райымбеков Ж.С. Қазақстанның аймақтық логистикалық орталықтарының қалыптасуының алғышарттары // Қазақстандағы теміржол көлігі: экономикалық өсудің тарихы мен перспективалары: интерндрдің еңбектері. ғылыми-практикалық. Конт.: 2 тонна Т.І. - Алматы, 2004. - 275-281б.

6. Кіру режимі URL: <https://www.zakon.kz/118903-samyjj-kрупnyjj-v-kazakhstane-terminal.html>. – (қаралған күні 10. 10. 2018)

7. Кіру режимі URL: <http://ru.government.kz/ru/>. – (қаралған күні 10. 10. 2018)

УДК:336.717.167 (575)

Нургазиева Л.А., к.э.н. доцент
зав. кафедрой «Менеджмент и маркетинг»
КазУМО и МЯ имени Абылай хана
Алматы, Казахстан
e-mail: n-laura1964@mail.ru

ОБЩИЕ ПРОБЛЕМЫ МЕНЕДЖМЕНТА АУДИТОРСКИХ УСЛУГ

Аннотация: Одной из основных проблем аудиторско-консультационных компаний в современных условиях является методологическое и методическое решение задачи эффективной организации менеджмента. В современной аудиторско-консультационной компании, как профессиональной коммерческой структуре, для повышения эффективности осуществляемой профессиональной деятельности все сотрудники организации должны уметь выполнять самые разноплановые функции, при этом, конкретные специалисты компании наиболее эффективно функционируют на конкретных ролях. Именно налаженное взаимодействие является одним из ключевых отличий результативно работающей аудиторско-консультационной компании от нерезультативной.

Ключевые слова: аудиторско-консалтинговые услуги, методологические особенности менеджмента аудиторских услуг, эффективный менеджмент.

Nurgaziyeva L.A., ass. prof. c.e.s.,
Head of the Dep. of Management and Marketing
of Ablai Khan KazUIRandWL,
Almaty, Kazakhstan
e-mail: n-laura1964@mail.ru

THE GENERAL PROBLEMS OF MANAGEMENT AUDIT SERVICES

Abstract: One of the main problems of audit - consulting companies in modern conditions is methodological and methodical solving problem of the effective management organization. In modern audit – consulting company as professional commercial structure for effectiveness improving of implementing professional activities of all employees should be able to fulfill the most diverse functions, the exact specialists of the company more effectively works at exact positions. It is well-established interaction is one of the key differences between working efficiently audit - consulting company from ineffective.

Keywords: audit and consulting services; methodological features of the management of audit services; effective management.

Как показывает практика, важнейшей задачей в контексте осуществления аудиторско-консультационного бизнеса как в современных условиях глобализации, так и в контексте актуальных условий деятельности на национальном рынке является содействие оптимизации бизнеса и менеджмента своих клиентов. В то же время и самой аудиторско-консультационной организации, как отдельному объекту в условиях профильного рынка Республики Казахстан, необходимо обеспечение условий эффективной организации управления своей деятельностью, что, безусловно, с методологической точки зрения, на настоящий момент при постоянной модернизации аудиторских стандартов, активном изменении экономических, технических и управленческих аспектов ведения бизнеса, резком росте научно-технического прогресса представляет собой достаточно многоаспектный и противоречивый процесс.

Активная адаптация образцов западной практики, наработки отечественного опыта, опыта стран СНГ в процессе осуществления аудиторско-консультационной деятельности отдельными компаниями на рынке аудиторско-консультационных услуг Республики Казахстан приводит к возникновению в рамках деятельности объектов рынка ситуации, когда, с одной стороны существует необходимость создания в организации благоприятной обстановки для внедрения инноваций, передового методологического инструментария и методов, их адаптации и модернизации, эффективного осуществления текущей

деятельности, а с другой стороны, существует необходимость внедрения так называемых жестких методов менеджмента в ежедневную коммерческую практику аудиторской деятельности.

Сегодня отечественный потребитель услуг ориентируется не только на внешние проявления в деятельности субъектов отдельной аудиторско-консалтинговой организации как признаки и гарантию качественной работы, подходя к данному вопросу с высоким уровнем требовательности, в том числе ориентируясь на наработки западного бизнеса, в частности в вопросе стандартизации и унификации аудиторских услуг и аудиторско-консалтинговой деятельности [1, с.17].

Проблема эффективного менеджмента в сфере аудиторско-консалтинговых услуг представляет собой частный случай общемировой проблемы бизнеса, формы проявления которой зависят от уровня цивилизованности как общества Республики Казахстан в целом, так и отдельного субъекта национального рынка аудиторско-консалтинговых услуг, в частности. С одной стороны, сегодня в аудиторско-консультационном бизнесе, должны одновременно выполняться функции предпринимателя-лидера, менеджера и специалиста. С другой стороны, действия, необходимые для качественного исполнения различных функций, вступают в современных национальных условиях осуществления данного бизнеса между собой в объективные противоречия. В связи с этим целесообразным является переход к более подробному определению основных методологических особенностей менеджмента аудиторских услуг.

В первую очередь обратимся к понятию *менеджмента аудита* в его современном представлении в контексте национального рынка аудиторско-консультационных услуг в Республике Казахстан. На взгляд исследователя С.В.Пудича [1, с.13], мнение которого мы полностью разделяем, сущность менеджмента аудита как фактора в формировании профессиональных качеств специалиста-аудитора отдельной компании на рынке в современных условиях и фактора конкурентоспособности аудиторской компании состоит в прогнозировании, выявлении, профилактике с помощью соответствующего методологического инструментария отклонений его профессиональных действий от наиболее рациональных, как определяемых внутренней и внешней экономикой аудиторской компанией, политикой и стратегией аудиторской фирмы, так и в наибольшей мере соответствующих тенденциям трансформации теории методологии аудиторско-консультационной деятельности, тенденциям национального аудиторско-консультационного рынка.

Подчеркнем тот факт, что оценка эффективности менеджмента аудиторско-консультационной компании в современных условиях как самостоятельного и независимого явления, вычленение отдельных показателей эффективности имеют право на жизнь, но на абсолютную объективность и достоверность выводов, на наш взгляд, претендовать не могут. Менеджмент как вид деятельности в аудиторской компании является лишь одним из внутренних свойств организации и частью ее методологии деятельности, в силу этого оценивать его отдельно от организации представляется некорректным [2, с.43].

Методология управления аудиторско-консультационной организацией призвана выявить, насколько эффективно работает аудиторско-консультационная организация на рынке за счет активизации ее внутреннего потенциала, причем оценить это на основе анализа всех ее составляющих. Особое внимание при этом уделяется связям и принципам взаимодействия всех объектов и субъектов управления аудиторской организацией [3, с.62].

Целью менеджмента аудиторской организации в условиях динамичного развития его средств, парадигм менеджмента, окружения аудиторской фирмы, методологии ее профильной деятельности, возможностей персонала и конъюнктуры рынка становится гармонизация менеджмента аудиторской компании на основе системологии для достижения наиболее эффективных результатов в области качества предоставления аудиторско-консультационных услуг [4, с.78].

Управленческая функция в рамках методологии аудиторской деятельности может превращаться в специализацию управленческого персонала аудиторской компании (менеджер-аудитор и т.д.) по контролю правильности организации и исполнения операций управленческого цикла на множестве процессов профессиональной деятельности компании. Кроме того, о важности данного направления говорит тот факт, что в мировой практике (но еще недостаточно, к сожалению, часто в условиях рынка аудиторско-консультационных услуг Республики Казахстан) все большую популярность приобретает менеджмент-аудит внутриуправленческой деятельности аудиторско-консультационных компаний, который представляется наиболее полным, динамичным и гибким способом оценки эффективности системы управления аудиторской компанией и выявления резервов совершенствования ее методологии в данной области [2, с.14]. Он ориентирован на достижение следующих целей:

- оценку эффективности менеджмента аудиторско-консультационной компании;
- выявление «узких организационных мест» в профессиональной аудиторской деятельности

фирмы, системе внутрифирменного взаимодействия и определение (разработку) предотвращающих и уменьшающих их механизмов внутреннего контроля;

- внесение рекомендаций, касающихся совершенствования методологии, организационной структуры менеджмента аудиторско-консультационной деятельности и профилактики кризисных ситуаций;

- исследование и разработку предложений (проектов) по вариантам трансформации деятельности аудиторско-консультационной фирмы (реорганизация, реструктуризация, реинжиниринг, слияние, поглощение, ликвидация).

Таким образом, основной задачей менеджмента в аудиторской фирме в современных условиях развития национального рынка, на наш взгляд, является наиболее эффективное использование профессиональных услуг сотрудников и согласование деятельности подразделений фирмы.

Наличие достоверной методологической информации и методологического инструментария, их оперативное обновление на современном этапе позволяет повысить эффективность использования кадровых ресурсов в сфере аудита и непосредственного процесса осуществления аудиторской деятельности, дает возможность оценивать и прогнозировать условия его наиболее результативного осуществления [5, с.12], что в особенности актуализирует данную проблему для современного аудиторского рынка Республики Казахстан в контексте деятельности его отдельных объектов. Для поиска путей решения данной проблемы необходимым является тщательное исследование также общих методических проблем менеджмента в аудиторско-консультационном бизнесе в национальных условиях.

Одной из основных проблем аудиторско-консультационных компаний в современных условиях является методологическое и методическое решение задачи эффективной организации менеджмента по трем основным направлениям, среди которых следует выделить такие, как:

- 1) поиск заказов;
- 2) организация исполнения заказов;
- 3) координация поиска заказов и их исполнения.

Таким образом, для эффективного менеджмента в области организации аудиторско-консалтинговых услуг важным условием является соблюдение пропорций внешних, внутренних и универсальных составляющих бизнеса [6, с.333].

При этом под внешними составляющими понимается формирование внешнего положительного профессионального имиджа аудиторско-консультационной фирмы в деловых кругах, в работе над которым задействованы как внутренние субъекты организации (персонал), так и внешние субъекты рынка аудиторских услуг. Под внешними составляющими подразумевается формирование внутреннего микроклимата и имиджа компании за счет осуществления повседневных административных и специализированных профессиональных обязанностей сотрудников, направленных на максимизацию эффективности работы всех подразделений компании посредством использования передового методологического опыта и современных технологий.

Универсальные составляющие включают в себя комбинацию функционирования внутренних субъектов аудиторско-консалтинговой организации, осуществляющих профессиональную деятельность, и внешних субъектов – других субъектов аудиторско-консультационного рынка так или иначе оказывающих влияние на деятельность компании. Задачей универсальных составляющих является обеспечение плодотворного взаимодействия между всеми субъектами и объектами, имеющими отношение к деятельности компании как на внешнем, так и на внутреннем уровнях [7, с.334].

В конечном счете, главная проблема менеджмента в аудиторско-консультационной фирме на современном этапе развития института аудиторско-консультационных услуг, заключается в том, чтобы все сотрудники организации в полной мере осознавали необходимость участия в реализации различных аспектов деятельности и выделенных нами выше функций и значение одинаково эффективной реализации всех функций. Для этого все сотрудники должны в соответствующей степени выполнять указанные функции. Изменяться в зависимости от позиции сотрудника в аудиторско-консультационной компании, на наш взгляд, может только соотношение времени, затрачиваемого на выполнение различных функций. При этом всем сотрудникам следует как с пониманием воспринимать возникающие противоречия в осуществляемой деятельности, так и с пониманием относиться к любой возникающей в данной связи работе.

В современной аудиторско-консультационной компании, как профессиональной коммерческой структуре, для повышения эффективности осуществляемой профессиональной деятельности все сотрудники организации должны уметь выполнять самые разноплановые функции, при этом,

конкретные специалисты компании наиболее эффективно функционируют на конкретных ролях. Именно налаженное взаимодействие является одним из ключевых отличий результативно работающей аудиторско-консультационной компании от нерезультативной. В его контексте из синтеза инновационных предложений теоретического и методологического характера предпринимателя-лидера, организующей деятельности руководителя-менеджера (или их ряда) и квалификации специалистов, баланса реализации внешних, внутренних и универсальных составляющих деятельности компании проистекают значительные профессиональные достижения организации на рынке.

Как показывает проведенный нами анализ, многие исследователи проблем бизнеса в целом и аудиторско-консультационного бизнеса [5,6], в частности, проводили широкий комплекс исследований в попытке сформулировать ответ на вопрос: что отличает в современных условиях наиболее успешную и конкурентоспособную аудиторско-консультационную фирму на рынке от обычных компаний, работающих на данном профильном рынке. При этом на взгляд многих специалистов, полученные ими в ходе проведенных исследований выводы отличаются от стандартных результатов исследований в другого рода областях бизнеса. В контексте данного отличия применительно к сфере аудиторско-консультационного бизнеса прослеживается незначительная корреляция между творческими, высокопрофессиональными или уникальными стратегиями и системами управления в компании, показателями интеллекта или профессионального таланта топ-менеджмента и результативность и конкурентоспособностью организации на рынке. Как показали исследования, сотрудники, топ-менеджеры и даже партнеры в наиболее успешной аудиторско-консультационной фирме во многих случаях значительно слабее в профессиональном и управленческом плане, чем их коллеги в других фирмах.

При этом в качестве основных признаков, которые заметно отличают более конкурентоспособные аудиторско-консультационные компании, специалистами были выделены следующие, находящиеся в прямой корреляции с эффективной деятельностью организации на рынке:

- а) энергичность персонала организации;
- б) энтузиазм в осуществлении профессиональной деятельности и внедрении инноваций теоретического и методологического характера;
- в) определенные нравственно-этические принципы сотрудников организации как профессионального, так и личностного плана;
- г) преданность интересам компании и профессиональной деятельности;
- д) обязательность в осуществлении профессиональной деятельности и как личностное качество в целом [8, с.27; 7, с.335].

В совокупности данные составные элементы, на взгляд исследователей, образуют своего рода «психологию компаний-лидеров» на современном аудиторско-консультационном рынке и являются стержнем их дальнейшего успешного качественного развития.

В создании данной совокупности элементов играет роль множество факторов, но профессионализм и характер поведения руководителей-лидеров компании при этом выступают в качестве определяющих. Во многих аудиторско-консультационных компаниях сегодня, как показывают наши наблюдения в ходе практической деятельности в Республике Казахстан, отмечаются изменения в работе одной и той же группы сотрудников, где единственным событием было назначение нового руководителя. Таким образом, демонстрируется зависимость эффективности деятельности кадрового потенциала от возможностей его правильного использования руководителем.

Теоретически допустимо предположить, что если аудиторско-консультационная компания составлена из интеллектуально и профессионально развитых, энергичных, преданных своему делу, эффективно работающих сотрудников, то можно полагаться на их автономность, самостоятельность, отсутствие потребности в управлении. Однако мировая и российская практика показывает, что эффективный руководитель в значительной степени важен для результативной работы аудиторско-консультационной фирмы. При эффективном управлении талантливые профессиональные сотрудники формируются в более мощные внутренние команды, самосовершенствуясь и обучая друг друга в процессе текущей деятельности.

В вышеназванном контексте рабочее время руководителя-лидера аудиторско-консультационной фирмы, как и время руководителя-менеджера, можно, по мнению специалистов [8, с.51], разделить на пять составляющих:

- 1) административные и финансовые вопросы (10-20%);
- 2) отношения с клиентом (15-30%);
- 3) профессиональная работа (работа над проектами) (10-20%);

- 4) персональный маркетинг и продажа услуг (20-40%);
- 5) общение с вышестоящим руководством и персоналом (15-30%).

Необходимо подчеркнуть, что для руководителей-лидеров и менеджеров при схожих пропорциях в распределении времени имеются определенные различия в характере решаемых задач. Так, руководители-лидеры должны найти пути осуществления качественного управления аудиторско-консультационной компанией, не расходуя при этом все свое рабочее время. Руководители-лидеры ценны именно тем, что они помогают профессионалам сбалансировать их деятельность между теми составляющими, которые помогают отдельному сотруднику (и фирме в целом) в текущей деятельности и деятельности на перспективу.

Роль руководителя-менеджера в аудиторско-консультационной фирме состоит главным образом в организации исполнительской, обучающей функции, уравнивании краткосрочных и долгосрочных целей, поставленных перед коллективом руководителями-лидерами. Безусловно, нахождение подобного баланса является достаточно сложной и комплексной управленческой задачей. Поэтому всегда существует проблема, состоящая в том, что руководитель-менеджер во многом будет ориентироваться на краткосрочные цели чем на долгосрочные, упуская из виду таким образом важную для развития компании прогнозную функцию.

Однако почти во всех случаях те менеджеры, кто решают краткосрочные проблемы, высвобождают время для руководителя-лидера для решения принципиальных задач в аудиторско-консультационном бизнесе, что само по себе является очень важным вкладом. В противном случае некоторые руководители-лидеры, тратящие более 10-20% своего времени на административные и финансовые вопросы, становятся даже не руководителями-менеджерами, а просто администраторами, что ставит под угрозу эффективное развитие компании на рынке. Разница между руководителем-менеджером и администратором состоит в том, что менеджер стремится управлять проблемами, а администратор находится под их непрерывным давлением и проблемы управляют им.

Важно подчеркнуть, что отношения с клиентом в контексте аудиторско-консультационного бизнеса являются особой категорией как для обоюдного развития, так и для личной профессиональной работы в процессе менеджмента компании. Время, потраченное на общение с руководителями клиента, позволяет обеспечить прочные отношения и удовлетворить потребности клиентов. Если руководитель-лидер (менеджер) может использовать свое время и положение для поддержки главных специалистов, это будет существенно воздействовать на ситуацию и может занимать от 15 до 30% его рабочего времени. При этом, как для лидера, так и для менеджера, время, потраченное на дела с главными специалистами, в значительной степени ценно. Как показывает практика, лучшие «тренеры» в аудиторско-консультационных компаниях, особенно на рынках, находящиеся в переходной стадии от становления к экстенсивному и интенсивному развитию, посвящают большое количество времени этому процессу, иногда – до 50% [9, с.66].

Рассматривая выделенные пять временных отрезков деятельности руководителей аудиторско-консультационной компании, многие специалисты отмечают визуальное отсутствие в них такого важного компонента, как формирование стратегии и планирование. Однако на наш взгляд, данный компонент, присутствует в совокупности в каждом из выделенных пяти отрезков и не нуждается в отдельном выделении в связи с тем, что в практике менеджмента в аудиторско-консультационной деятельности он не существует отдельно, а находится в тесной связи с другими компонентами. Стратегическое планирование не отличается от других видов деятельности, описанных выше. Так, например, если руководитель аудиторско-консультационной организации активно посещает клиентов, чтобы обсудить их проблемы, и часто индивидуально или в составе небольших групп встречается с партнерами, то в процессе осуществления данной деятельности им уже производится решение ряда стратегических задач.

При этом следует особо подчеркнуть, что в последние годы на Западе произошла определенная переоценка главных качеств эффективного руководителя, что в полной мере, на наш взгляд, можно отнести и к процессу менеджмента в аудиторско-консультационной компании. По данным мировых социологических исследований роли высших менеджеров в бизнесе [10], если раньше первенство отдавалось заботе руководства компании о привлечении максимального количества клиентов (1980-1990-е гг.), то в настоящее время (2010-2018 гг.) ранг этого направления работы находится лишь на шестом месте. Главные свойства успешного топ-менеджера при этом заключаются в способности достичь ясного понимания целей и результатов стратегического планирования у всех сотрудников компании и добиться доверия клиентов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Пудич С.В. Менеджмент аудита// Менеджмент в России и за рубежом. - 2015. - №2. - С.13-17.

2. Грейсон Дж.К.мл., О’Делл К. Американский менеджмент в XXI веке / Пер. с англ. - М.: Экономика, 2011. - 319 с.
3. Maister D.H. Managing the professional service firm. - New York, 2013. – 302p.
4. Голосов О.В., Гутцайт Е.М. Аудит: концепция, проблемы, стандарты, контроль, эффективность, кризис. - М.: Изд-во «Бухгалтерский учет», 2015. – 512 с.
5. Веденеев Д.С. Маркетинг аудита: формирование портрета среднего потребителя в результате качественных наблюдений// Маркетинг в России и за рубежом. - 2017. - № 4.
6. Газарян А.В., Соболева Г.В. Практика организации процесса аудита. - М.: Бухгалтерский учет, 2017. – 176 с.
7. Котлер Ф. Маркетинг. Менеджмент. Анализ, планирование, внедрение, контроль. - СПб: Питер Ком, 2012. – 896 с.
8. Разумовский О.С. Принципы «белизны» и «серости» для описания сложных систем // Методология науки. - Вып. II. - Томск: Изд-во ТГУ, 2017. - С.218-223.
9. Косериу Э. Синхрония, диахрония и история. - М.: Наука, 2013.- 204с.
10. Джойнер Р. Лидер, менеджер и пять принципов успеха. - М., 2007. – 180с.

УДК 791 41

Султашова А.,
магистрант КазУМОиМЯ
имени Абылай хана,
специальность «6М05040 - Журналистика»
Алматы, Казахстан, e-mail:ardi.sult@mail.ru

МЕДИАКИНОКРИТИКА В ИНФОРМАЦИОННОМ ПРОСТРАНСТВЕ КАЗАХСТАНА

Аннотация: В статье рассматривается «медиакинокритика» как новое явление и особое направление в информационном пространстве Казахстана. Автор определяет данное новое понятие, как конструктивный анализ аудиовизуальных материалов, связанный с общественными, экономическими, политическими, социальными нормами страны, осуществляющийся с мировоззренческой позиции автора, детерминирующий уровень квалифицированности кинокритика и являющийся мерилем действительности.

Ключевые слова: медиакинокритика, кинокритика, медиа, академическая кинокритика, непрофессиональная кинокритика, информационное пространство.

Sultashova A.,
Undergraduate of Journalism of Ablaihan KazUIRandWL,
Almaty, Kazakhstan, e-mail:ardi.sult@mail.ru

MEDIAFILMCRTICISM IN INFORMATIONAL SPACE OF KAZAKHSTAN

Abstract: The article considers «mediafilmcriticism» as a new phenomenon and a special direction in the informational space of Kazakhstan. The author defines this new concept as a constructive analysis of audiovisual materials related to the social, economic, political, social norms of the country, carried out from the author’s worldview position, determining the level of film review qualification and being the measure of reality.

Key words: mediafilmcriticism, filmcriticism, media, academic film review, unprofessional film review, informational space.

Освоение интернета оказало революционное воздействие на институт кинокритики, так как появилась новая площадка для критических публикаций и дискуссий о кино. Существовавшая ранее в традиционном виде кинокритика трансформировалась и перешла в интернет-среду и сейчас уже имеет другое название - «медиакинокритика».

Т.Г. Добросклонская под медиакинокритикой понимает «конструктивное критическое суждение о киноработах, проверку на истинность через соотнесение с критериями рациональности и с практикой, осуществляемую через призму общественно-идеологических, экономических и политических отношений» [1, с. 43].

А.П. Короченский считает, что медиакинокритика – это «область журналистики, творческо-познавательная деятельность, в ходе которой осуществляется критическое познание и оценка социально значимых, актуальных творческих, профессионально-этических аспектов информационного производства в средствах массовой информации с акцентом на творческую сторону медийного содержания; это общение с аудиторией, в процессе которого на основе анализа, интерпретации и оценки медиатекстов, жанрово-стилевых форм их воплощения оказывается влияние на восприятие медийного содержания, на представления о материальном и духовном мире, формирующиеся в сознании аудитории» [2, с 7.].

На сайте <https://allbest.ru> медиакинокритику определяют как «деятельность по изучению функционирования средств массовой информации и медиакинопродуктов, то есть любой информации, касающейся кинопроцесса с позиций позитивного и деструктивного воздействия» [3].

Проанализировав существующие определения медиакритики, мы сочли возможным сформулировать собственное определение. Так, под медиакритикой мы понимаем конструктивный анализ аудиовизуальных материалов, связанных с общественными, экономическими, политическими, социальными нормами страны, осуществляющийся с мировоззренческой позиции автора, детерминирующий уровень квалифицированности кинорецензента и являющийся мерилем действительности.

Традиционно кинорецензия подразделяется на два вида:

- обывательская (непрофессиональная),
- академическая (профессиональная).

Важно уточнить, насколько эти два понятия применимы к реалиям Казахстанской действительности. Академическая кинорецензия, направленная на интеллектуалов, содержит такие жанрообразующие компоненты, как

- оперирование специальной терминологией (что и является индикатором компетентности кинорецензента в области кино);
- тщательный и отдельный анализ режиссерской, операторской, сценарной работы и актерской игры;
- выявление логичности или нелогичности построения сюжетных линий;
- экзистенциальный, эзотерический анализ.

Толковый словарь Д.Н. Ушакова дает следующее определение понятия «академический - «придерживающийся установленных традиций (в науке, искусстве)», «соответствующий строгим классическим образцам» [4]. Именно такие требования предъявлялись к художественным произведениям во времена СССР. Кино и академическая кинокритика, являющиеся мощным идеологическим оружием и имевшие неразрывную связь в советско-социалистическом реализме, в настоящий момент в связи кардинальными изменениями в обществе приобрели другой вектор развития.

Существовавшая в прошлом однонаправленная модель коммуникации позволяла кинокритикам быть окончательным арбитром при выпуске фильма в широкий прокат. Сегодня появилась иная модель коммуникации, которая позволяет кинорецензии быть вспомогательным компонентом после выпуска фильма. Между тем жанр этот и сам подвержен видоизменению в условиях определенных культурных сдвигов.

В условиях рыночной экономики проявилась цель, которая прежде ни в кинокритике, ни в других видах литературно-художественной критики не была столь очевидной, – рекламно-представительская. В критическо-журналистский обиход вошло слово «раскрутка» как обозначение определенного рода информационно-рекламной деятельности для обеспечения коммерческого успеха.

Если рассматривать кинокритику как «искусство, которое влияет на индивидуальную психику личности, развивая ее внутренние потенции», а также «искусство, которое социализирует личность, координируя интересы личности и общества» [5, с.11] то рецензия, включающая эстетический, этический анализ, отходит на второй план, так как идейное содержание кинокартины замещено стремлением получить выгоду от выпускаемого продукта.

Реклама и PR-деятельность, являющиеся движущей силой воздействия и манипулирования общественным сознанием, и преобладающее в современном обществе «клиповое мышление» обязывают кинокритика усиливать текст PR-эффектами. Кинорецензент, закрепленный за определенной редакцией, действует согласно правилам и нормам данной редакции. Жесткие рамки издательства порой ограничивают свободу выражения мыслей кинокритика. Зачастую перед ним возникает моральная дилемма, когда его/ее нравственные принципы идут в противовес закрепленным стандартам организации, в которой он трудится, и не позволяют выразить подлинное отношение к рецензируемому фильму. Однако, рецензент начинает лавировать, подстраиваться, подсознательно ориентируясь на возможную читательскую реакцию и соблюдая политику редакции.

Преобразования во всех сферах жизни требует и усовершенствования института медиакритики. Поэтому подавляющее большинство журналистов склоняется к необходимости создания новых языковых моделей, уже встроенных в нормы языка. Расширение в целом медиавокабуляра призвано улучшить качество медиатекстов, посвященных анализу фильмов. Общий культурный уровень авторов, используемые языковые средства, лексические и стилистические особенности влияют на реализацию всех функций кинорецензий, на выполнение основных задач, стоящих перед жанром. Многие киножурналисты при написании кинорецензий для лучшего восприятия текстов аудиторией используют стандартные языковые конструкции, подавая информацию в ироничной форме, сопровождают ее кадрами из рецензируемого фильма. Так, например фразеологические обороты «логические дыры» и «приторная подача» для усиления воздействия используются в следующей рецензии:

«Подобное кино у нас принято называть имиджевыми проектами», и именно как имиджевый проект «Амре» смотрится весьма добротнo. Нужно отдать должное, несмотря на логические дыры и откровенно приторную подачу с четким делением на черное и белое, картина отличается добротной постановкой (особенно в музыкальных сценах) и неплохой актерской игрой Санжара Муди, Бена Элдриджа, Эбби Корниш и Еркебулана Дайырова». (brod.kz/articles.).[6]

Как мы видим, характерной чертой наших отечественных кинорецензий является преобладание разговорной лексики и отсутствие специфической кинематографической терминологии. Использование специфической лексики присуще российским интернет-изданиям. Так, например на сайте www.cineticle.com. [7]встречаем:

«Это профессиональная деформация взгляда вампира – видеть уже не мир, но его образ, наложение текстов,

дискурсивный палимпсест»

или - « *От фовизма до абстрактного экспрессионизма, от сюрреализма и вплоть до победительной концептуальности, заставляющей мастеров работать сериями*» ([/www.theartnewspaper.ru](http://www.theartnewspaper.ru)). [8]

Но этому есть объяснение: однообразность жанров отечественных фильмов и копирование западных сюжетных линий не предоставляют возможности киножурналисту оперировать книжной лексикой или же наоборот, весьма скудный объем знаний киножурналиста в данной области становятся преградой при анализе достойных кинокартин. Это и является основными факторами, препятствующими развитию института кинокритики.

Имеется одна особенность рецензий, представленных в узкоспециализированных интернет-изданиях - стремление подчеркнуть новаторство режиссера, исключительность используемых им приемов и самой кинокартины в целом. Это распространяется на кинофильмы, которым критик откровенно симпатизирует.

Так, например, на сайте [/www.kino.kz](http://www.kino.kz) [9] кинокритик вводит читателя в курс дела, отмечая новизну жанра, используемого режиссером:

«Новая американская картина «Судья», которая идет на наших экранах и которую непременно стоит посмотреть, приготовила зрителю как минимум два сюрприза. Во-первых, режиссер Дэвид Добкин, снимавший до этого легкое и смешное кино, дебютировал в драматическом жанре. А во-вторых, Роберт Дауни-младший совершил в этой картине неожиданный кульбит от «Мстителей» и «Железного человека» к роли опять же драматической».

Нынешняя реальность диктует новые правила, что, в свою очередь, обуславливает появление третьего вида кинокритики – так называемой гибкой «академо-обывательской кинокритики». Новая «академо-обывательская кинокритика» под силу специалистам с гибким складом ума, хорошо разбирающимся в старых и новых понятиях и изысканно балансирующим между специализированной терминологией киноведения и разговорной речью. Культурный подъем нации невозможен без аналитических медиатекстов. Киножурналисты, умеющие писать тексты подобного рода, будут способствовать модернизации общественного сознания.

Можно предположить и другое решение данной проблемы: учитывая разные социальные слои в обществе, прежде всего, интеллектуальные отличия, должна быть сегментация текстов по культурному уровню, дабы человек с усредненным уровнем интеллекта не запутался в хаотичном лабиринте новых терминов. Читатель с богатыми знаниями и обширным культурным фоном для самообразования предпочтет читать тексты, выходящие за грань текущего уровня развития, тем самым формируя когнитивную гибкость. Остальные, не утруждая свой ум новыми терминами, воспользуются привычными текстами. Право выбора, конечно же, остается за читателем.

Анализ специфики функционирования Казахстанской кинокритики показал, что на сегодняшний день все издания (в том числе и их Интернет-версии), посвященные киноведческим проблемам, кино и кинопроцессу, относятся к группе непрофессиональных, имеют развлекательный характер.

Непрофессиональные издания ориентированы на массовую аудиторию, поскольку представляют небольшие рецензии, трейлеры к фильмам (если речь идет о сайтах) и анонсы. Этот вид изданий отличается легкостью, и, как следствие, - поверхностностью. Сайты о кино, созданные непрофессионалами (brodvey.kz, [10] kino.kz, [11] megafilms.kz [12]), публикующие материалы, написанные обывателями, позволяют быстро сориентироваться, на какой фильм следует сходить, а на какой не стоит. При этом кино рассматривается как развлекательный продукт, а не как вид искусства, являющийся поводом для серьезных аналитических дискуссий. Все киносайты отличаются друг от друга по следующим критериям: количество устаревшей информации, количество баннеров, количество выкладываемой информации за определенный период (сутки / месяц), удобство просмотра фильмов, удобство разбивки по жанрам, удобство поиска.

Кинокритики не вступают в активную дискуссию со зрителями. Так как отзывы, комментарии - это сопутствующие факторы, показывающие эффективность кинокритики, то обратная связь осуществляется знаками (плюс/минус) или фразами (верно/неверно), как, например, на сайте brodvey.kz. Киносайты без специальных колонок, посвященных рецензиям, такие, как mirkino.kz. [13] и kinoonline.kz [14] на первый план выдвигают рейтинг фильма. Чем выше рейтинг фильма, тем больше комментариев от зрителей, чаще всего на зарубежные фильмы. Примечательным является то, что на всех сайтах, там, где активен кинокритик (отечественные сайты), пассивен зритель и читатель рецензий.

Таким образом, можно заключить, что институт кинокритики в настоящее время все еще не ориентирован на активный диалог с аудиторией. Для эффективного взаимодействия института кинокритики и аудитории необходимо планомерное и методичное насыщение пространства Интернета качественными сайтами о кино и блокированием некачественных. Диалог между кинокритиком и аудиторией должен быть более гибким и динамичным, что позволит создать отлаженную систему коммуникации с аудиторией. Кинокритика - важнейшая часть культурной жизни общества, и процессы, тормозящие ее развитие требуют незамедлительного стратегического решения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Добросклонская, Т.Г. Язык средств массовой информации. - М.: КДУ, 2008. - 116с.
2. Короченский, А.П. Медикритика как объект системного изучения. - Вестник, РУДН, сер. Литературоведение. Журналистика, 2003-2004, №7-8; 9с.
3. Башкатова А.Г. Литературная рецензия в контексте современных тенденций развития культуры: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.01.10 - М., 2013. - 24 с.

4. <http://онлайн-словарь.рф/akademicheskij.html> - Дата обращения 20.10.2018 г.
5. http://www.kino.kz/new/club/articles/the_judge - Дата обращения 20.10.2018 г.
6. <https://brod.kz/articles/amre-fantazii-na-temu/> - Дата обращения 20.10.2018 г.
7. <http://www.cineticle.com/reviews-/1044-only-lovers-left-alive.html> - Дата обращения 20.10.2018 г.
8. <http://www.theartnewspaper.ru/posts/2256/>-Дата обращения 20.10.2018 г.
9. http://kino.kz/new/club/articles/the_judge - Дата обращения 20.10.2018 г
10. brodvey.kz - Дата обращения 20.10.2018 г.
11. kino.kz - Дата обращения 20.10.2018 г.
12. megafilms.kz - Дата обращения 20.10.2018 г.
13. mirkino.kz.- Дата обращения 20.10.2018 г
14. kinoonline.kz- Дата обращения 20.10.2018 г

УДК 61:001.32;61:659.1

Уалиева А.К.,
магистрант КазУМОиМЯ имени Абылай хана
Специальность «6М090200 – Туризм»
Алматы, Казахстан, e-mail: ualee@list.ru

НЫНЕШНЯЯ СИТУАЦИЯ МЕДИЦИНСКОГО ТУРИЗМА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация: Цель данного исследования заключается в проведении анализа текущей ситуации медицинского туризма нашей страны, в составлении таблицы SWOT- анализа медицинского туризма Республики Казахстан и в определении сущности стратегии развития медицинского туризма Республики Казахстан.

Ключевые слова: медицинский туризм, медицинские услуги, медицинское лечение за рубежом, здоровье, здоровье пациентов.

Ualiyeva A.K.,
Undergraduate of Tourism of Ablai Khan
KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan, e-mail: ualee@list.ru

THE CURRENT SITUATION OF MEDICAL TOURISM IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract: The purpose of this study was to analyze the current situation of medical tourism in our country, to compile of SWOT analysis of medical tourism in the Republic of Kazakhstan and to determine the essence of the strategy for the development of medical tourism in the Republic of Kazakhstan.

Keywords: medical tourism, medical services, treatment abroad, health, patient health.

Медицинский туризм - это глобальное явление, в основе которого лежит выезд граждан за рубеж в поисках качественной и недорогостоящей медицинской помощи. Медицинский туризм – это направление в сфере туризма, позволяющее совмещать медицинское лечение с отдыхом за границей. Здоровье каждого человека, как составляющая здоровья всего населения, становится фактором, определяющим не только полноценность его существования, но и потенциал его возможностей. Уровень состояния здоровья народа, в свою очередь, определяет меру социально-экономического, культурного и индустриального развития страны. С точки зрения устойчивого и стабильного роста благосостояния населения отрасль здравоохранения, представляющая собой единую развитую, социально ориентированную систему, призванную обеспечить доступность, своевременность, качество и преемственность оказания медицинской помощи, является одним из основных приоритетов в республике. [1]

Согласно Концепции развития туристской отрасли до 2023 года, потенциал медицинского туризма имеется преимущественно в Астане. В то же время в данном документе указано, что в области медицинского туризма будет обеспечена доступность медицинских услуг во всех шести туристских кластерах. Но, помимо упоминания медицинского туризма в качестве основных видов туризма, большего внимания ему в Концепции не уделено.

В январском интервью акима Астаны Асета Исекешева было озвучено, что медицинский туризм входит в тройку приоритетных, наряду с событийным туризмом и городским отдыхом. А в «Программе развития города Астаны на 2016-2020 годы» предусмотрены такие действия, как: «разработка программы развития медицинского туризма и создание условий для экспорта медицинских услуг»; «на базе создаваемых институтов развития в рамках продвижения туристического бренда столицы будет определен единый оператор по развитию направления медицинского туризма».

В журнале «Улагатты Медицина», по словам директора департамента стратегии и развития University medical center Алмата Джувашева: «Рост за последние 5 лет показывает впечатляющие 6,2 раза – с 563 в 2010-м до 3510 в 2015 году. Вместе с тем это не совсем медицинские туристы, так как они в основном работают в Казахстане, а не приехали сюда специально за медицинскими услугами. Ключевым драйвером услуг выступает «check-up» – экспресс-анализ состояния пациента, то есть «продвинутый медосмотр». По данным эксперта, представители экстракорпорального оплодотворения отмечают, что порядка 12% пациентов у них – это иностранные граждане,

специально приезжающие за данной услугой, поскольку в их странах подобные операции зачастую запрещены законодательно. [2]

Согласно статьи «Медицинский туризм: мифы и реальность, перспективы для Казахстана» профессор медицины Алмаз Шарман писал: «Нами был проведен анализ цен на медицинские услуги в Казахстане и ряде зарубежных стран. Исходя из такого анализа, вряд ли следует ожидать потока зарубежных пациентов в Астану в поисках ресурсоемких медицинских услуг, таких как коронарное шунтирование или замена суставов. Дело в том, что, несмотря на низкую оплату врачей, стоимость расходников в Казахстане значительно выше, чем в Европе и США. В результате стоимость ресурсоемких услуг в Казахстане сохраняется на достаточно высоком уровне». [3]

В то же время аналитик Казахстанского центра государственно-частного партнерства Данабек Курман в своей статье на bnews.kz указал, что самыми популярными услугами, предоставляемыми иностранным пациентам в 2015 году, стали микрохирургическое удаление спинальной грыжи межпозвоночного диска, коронарное шунтирование и лечение различных гинекологических проблем. [4]

Также в «Улагатты Медицина» уже приводилось мнение акима Алматы Бауржана Байбека об оценке экспертами из нью-йоркской сети клиник Mount Sinai Hospital ежегодных затрат алмагинцев на медицинский туризм на сумму около \$0,5 млрд. [2] А в своей статье «Мировой опыт развития и продвижения медицинского туризма на примере Южной Кореи» Тастанбекова Ш.О. указывала на то, что самые большие счета на лечение в этой стране выписываются пациентам из Казахстана, России и Монголии, а в 2014 году более 10 тысяч казахстанцев посетило Южную Корею с целью получения медицинских услуг. [5]

Выбор зарубежной медицинской организации, в которой будет осуществляться лечение, — за государственной Комиссией, с учетом эффективности предлагаемого метода лечения, качества медицинского обслуживания и стоимости услуг. Как видно, самостоятельно выезжают и оплачивают за свой счет лечение граждане по гораздо более широкому перечню заболеваний, чем при оплате за бюджетный счет. С одной стороны, понятно, что государство стремится расходовать бюджетные средства только на те заболевания, вылечить которые в своей стране на настоящий момент не представляется возможным. С другой стороны, растущие расходы наших граждан в зарубежных медицинских организациях — наглядный пример качества отечественных медицинских услуг, причем не столько по профилактике, а прежде всего, по лечению заболеваний, занимающих печальное первенство среди причин смертности граждан Казахстана.

Так, по словам Министра здравоохранения и социального развития РК Е.Биртанова, среди причин смерти в Казахстане лидируют болезни системы кровообращения, в том числе инфаркты, инсульты, болезни органов дыхания, злокачественные образования, травмы. Пятилетняя выживаемость по трем основным направлениям скрининга (рак шейки матки, рак молочной железы и колоректальный рак) в Казахстане составляет 50,2%. При этом в динамике за 10 лет выживаемость от рака в последнее время не улучшилась. То есть мы стоим на месте. [6]

По состоянию на январь 2017 года на диспансерном учете в онкологических организациях Казахстана состоят 161 113 онкологических больных (2012 год — 143 516 человек, 2015 год — 158 119 человек). Ежегодно в Казахстане отмечается увеличение количества впервые установленных онкологических заболеваний на 5-8 % по всем регионам. Всего по республике преобладают 9 основных форм онкологических заболеваний у мужчин и женщин: рак молочной железы — 12,1 % среди всех впервые заболевших, рак кожи — 11,2 %, рак легкого — 10,8 %, рак желудка — 8 %, рак шейки матки — 5,1 %, рак ободочной кишки — 4,7 %, рак прямой кишки — 3,9 %, гемобластозы (опухоли системы крови) — 3,8 %, рак предстательной железы — 3,8 % [6].

При таких сложившихся обстоятельствах, а также учитывая общемировые тенденции, очевидно, что в ближайшие годы граждане Казахстана продолжат нести большие расходы на лечение и профилактику болезней в зарубежных медицинских организациях.

Стратегия медицинского туризма в Казахстане

Таблица 1. Отсутствие сравнительных преимуществ у Казахстана как дестинации по медицинскому туризму.

Страна	Туристов за год, тыс. чел.	Оборот в турсфере за год, \$ млн	Расходы на медицину, % к ВВП	Ожидаемая продолжительность жизни, лет	Средняя заработная плата, \$
Азербайджан	2 160	2 432	5,4	70,8	238
Армения	1 204	966	4,5	74,7	280
Беларусь	973	868	5,0	71,3	383
Грузия	2 229	1 787	9,2	74,9	286
Казахстан	4 560	1 467	4,2	69,4	386
Кыргызстан	2 849	423	7,1	70,6	218
Монголия	393	173	6,3	69,4	348
Россия	29 848	11 759	6,3	70,1	626
Таджикистан	213	1	5,8	69,4	нет данных
Туркменистан	нет данных	0	2,0	65,6	нет данных
Узбекистан	975	121	5,9	68,4	нет данных
Украина	12 712	1 612	7,6	71,0	222

Как видно из таблицы 1, Казахстан не имеет сравнительных преимуществ как дестинация по

медицинскому туризму по сравнению с потенциальными конкурентами в регионе СНГ и Центральной Азии. Вместе с тем обеспеченность населения врачами (на 100 000 человек населения), согласно статистическому сборнику Министерства здравоохранения, составила в Казахстане 416 специалистов, что выше, чем в: Беларуси (408), Азербайджане (343), России (331), Украине (315), Узбекистане (235), Туркменистане (229), Кыргызстане (186), Таджикистане (172).

Касательно въездного туризма, по данным Комитета по статистике МНЭ РК, в 2016 году в местах размещения (отели и другое) обслужено 722 тыс. нерезидентов, из них «приехавших с личными целями поездок» – 113 тыс. или 16%. Число последних возросло по сравнению с 2012 годом на 84%. Также из них посетили Алматы 31%, Астану – 25%, а казахстанские курортные зоны – лишь 13%.

В страновом разрезе число обслуженных в местах размещения нерезидентов за пять лет (2012-2016 годы) возросло:

- из Китая – на 175% (64 тыс. в 2016 году);
- из России – на 75% (248 тыс.);
- из Грузии – на 61% (2,4 тыс.);
- из Ирана – на 38% (2,2 тыс.).

В ряде стран (США, Великобритания, Италия, Нидерланды, Франция, Индия) число обслуженных в местах размещения превышает число въехавших в Казахстан в том же периоде, что указывает на преимущественно деловые причины поездок и, в частности, на перемещения уже внутри страны. Часть этих туристов, таким образом, находятся в стране по несколько месяцев и даже лет и постоянно нуждаются в медобслуживании, причем только в Алматы и Астане.

SWOT-анализ по медицинскому туризму в Казахстане

Таблица 2- SWOT-анализ по медицинскому туризму (не включены общие характеристики по туризму и здравоохранению)

Сильные стороны (Strengths)	Слабые стороны (Weaknesses)
1. Квалифицированный медперсонал 2. Невысокие цены на медицинские услуги (в международном сравнении) 3. Знание русского языка (одного из международных языков)	1. Деловые цели поездок у приезжающих туристов (несовпадение целевых аудиторий делового и медицинского туризма) 2. Отсутствие международной аккредитации у медицинских организаций 3. Слабое знание английского языка (международный язык делового общения и науки)
Возможности (Opportunities)	Угрозы (Threats)
1. Наличие в стране постоянно проживающих иностранцев (благодаря инвестиционной привлекательности страны) 2. Наличие внутреннего медицинского туриста (возможность лечения в клинике независимо от места проживания, отдельная категория госслужащих) 3. Обновление медоборудования, цифровизация 4. Усиление роли медицинского туризма в государственной политике по туризму и здравоохранению (межведомственное взаимодействие, разработка новых инструментов господдержки, внесение медицинского туризма в планы и бюджетные программы задействованных госорганов)	1. Рост конкуренции со стороны соседних стран 2. Незнание относительно качества медицинских услуг (в международном сравнении)

Выводы по SWOT-анализу по медицинскому туризму в Казахстане

Использование сильных сторон для получения отдачи от возможностей (поле SO):

S1 и S2 + O1: использование квалифицированного медперсонала и невысоких цен при удовлетворении спроса на медицинские услуги со стороны «экспатов»;

S1 и S2 + O2: использование квалифицированного медперсонала и невысоких цен при удовлетворении спроса на медицинские услуги со стороны внутренних медицинских туристов;

S1 и S2 + O3: сочетание квалифицированного медперсонала и невысоких цен с обновлением медоборудования и общей цифровизацией медицины позволяют добиться постепенного повышения уровня качества медицинских услуг.

Использование сильных сторон для устранения угроз (поле ST):

S1 и S2 ≥ T1: сочетание квалифицированного медперсонала и невысоких цен на медицинские услуги позволяет добиться оптимального соотношения «цена-качество» относительно основных стран-конкурентов;

S1 и S2 ≥ T2: сочетание квалифицированного медперсонала и невысоких цен на медицинские услуги позволяют добиться постепенного повышения уровня качества медицинских услуг.

Использование возможностей для преодоления слабых сторон (поле WO):

O1 ≥ W1: использование существующего спроса на медицинские услуги со стороны иностранцев, постоянно проживающих в стране;

O4 ≥ W2: стимулирование государством получения медицинскими организациями международной аккредитации (JCI и другие) путем предоставления льгот и преференций.

Стратегия зависит от тех целей, которые она должна преследовать. Учитывая нулевой этап в развитии медицинского туризма в Казахстане и необходимость учета возможных целей в разрезе затрагиваемых сфер деятельности и объектов, роль данного направления сегодня может быть вспомогательной для медицины и туризма, а выставляемые целевые индикаторы должны отталкиваться от существующих реалий и не быть запредельными. Комплексная цель может звучать следующим образом – «Повышение качества медицинских услуг до сопоставимого международного уровня через обслуживание существующих туристов, проживающих в стране нерезидентов, внутренних медицинских туристов».

Стратегия развития медицинского туризма в Казахстане, таким образом, в настоящее время может включать:

1. Выделение медицинского туризма в качестве отдельного направления в государственной политике по туризму и здравоохранению.

2. Ориентация на существующие туристские потоки:

- Медицинские услуги для иностранцев, приезжающих с деловыми целями;

- Медицинские услуги для соседних стран с невысоким (в международном сравнении) уровнем медицины; целевые аудитории – элиты, верхний средний класс, госслужащие.

3. Медицинские услуги для постоянно проживающих в стране иностранцев.

4. Медицинские услуги для иностранцев, приезжающих с деловыми целями в соседние страны (Кыргызстан, Монголия, Таджикистан, Туркменистан, Узбекистан) через инструменты страхования и получения виз; это возможная отдельная ниша для Алматы по региону Центральной Азии.

5. Повышение качества медицинских услуг путем (здесь не уникальные, но общие для сферы медицины действия):

- получения медицинскими организациями международной аккредитации (JCI и другие) и стандартов качества (ISO и другие);

- широкого внедрения рейтингов качества медицинских услуг медучреждений и врачей;

- обновления медоборудования;

- общей цифровизации медицины;

- перманентной практики обслуживания постоянно проживающих в стране иностранцев и внутренних медицинских туристов.

6. Учет специфики медицинского туризма при продвижении казахстанского туристского продукта за рубежом.

Все выводы, приведенные в статье, безусловно, не имеют негативны характер и не ставит точку по данному вопросу. Между тем широкое обсуждение темы медицинского туризма среди экспертов и заинтересованных сторон поможет определить правильные цели и стратегию его развития в нашей стране.

ЛИТЕРАТУРА

1. Государственная программа развития здравоохранения Республики Казахстан «Саламатты Қазақстан» на 2011 – 2015 годы от 29 ноября 2010 года, № 1113. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30861087 (дата обращения: 29.11.2010)

2. КИHE - 2016: туризм, фармацевтика и инвестиционные возможности в медицине Алматы. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ulagat-m.kz/analyst/hr-v-medetsine/kihe-2016-turizm-farmatsiya-i-investitsionnye-vozmozhnosti-v-meditsine-almaty.html> (дата обращения 31.05.2016)

3. Шарман А. Медицинский туризм: мифы и реальность, перспективы для Казахстана. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://tengrinews.kz/opinion/709/> (дата обращения: 11.10.2017)

4. Медицинский туризм: Перспективы для Казахстана. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://bnews.kz/ru/analysis/reviews/meditsinskii_turizm_perspektivi_dlya_kazahstana_ (дата обращения: 08.12.2016)

5. Тастанбекова Ш.О. Мировой опыт развития и продвижение медицинского туризма на примере Южной Кореи // Вестник Казахского Национального медицинского университета. – 2016. – № 4. – С. 417-481. УДК: 338.484.6

6. О медицинском туризме: основные проблемы и перспективы развития. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://skymag.kz/?p=3448> (дата обращения: 02.11.2017)

Хасанов Б.
PhD докторанты
Манчестер университеті
Біріккен Корольдігі
Ұлыбритания және Солтүстік Ирландия

АБЫЛАЙ ХАН ЗАМАНЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ДАЛАСЫНДАҒЫ ДІН МӘРТЕБЕСІ ТУРАЛЫ ШОҚАН УӘЛИХАНОВТЫҢ ЖАЗБАЛАРЫ БОЙЫНША

Алғашқы ғылыми сипаттамаларға сәйкес, қазақтардың діни көзқарастары ғылыми қоғамда пікірталас тудырды. А.И. Левшиннің айтуынша қазақтар исламдандыруға ұшырағанмен, олар дінге толық сенбеді. Алғашқы қазақ ғалымы Ш.Уалиханов қазақ даласындағы діни жағдайды бағалай отырып, қазақтар исламды тек Ресей империясының отаршылдық саясатының ықпалымен ғана қабылдады деп жазды. Кейінірек, кеңес дәуірінде тарихшылар қазақтардың дәстүрлі діни көзқарастарын ескере отырып, қазақтардың сенімі исламдық шаманизм іспеттес екенін атап өтті. Соңғы үш онжылдықта кеңестік тарихшылардың бұл көзқарасы ағылшын ғалымдары тарапынан қатаң сынға ұшырады. Олардың ойынша ислам қазақтар арасында исламға дейінгі діни наным-сенімдер мен әдет-ғұрыптарды шеттете отырып, колонизациядан бұрын орныққан.

Ш.Уәлихановтың шығармаларын жан-жақты талдау және оларды басқа да жергілікті авторлардың шығармаларымен салыстыру бізге дінтану саласындағы заманауи зерттеулерге сәйкес келетін күрделі көріністі қайта жасауға мүмкіндік береді. Осы зерттеулерге сәйкес, «дін» қазіргі заманғы тұжырымдамасында ұлтшылдық пен ұлт идеясы секілді ағарту кезеңінде қалыптасқан батысеуропалық құрылым. Осыған сүйене отырып, Абылай ханның кезіндегі дәстүрлі қоғамдағы «дінді» іздеудің кез-келген әрекеті анахронизм болып табылады. Сондықтан оның орнына Ш.Уалиханов пен оның замандастарының жазбаларында жақсы көрініс тапқан ғарыштық түсініктер туралы айту керек.

Хасанов Б.
PhD докторант
Манчестерского университета
Соединённого Королевства
Великобритании и Северной Ирландии

О РЕЛИГИОЗНОМ СОСТОЯНИИ В КАЗАХСКОЙ СТЕПИ ВО ВРЕМЕНА АБЫЛАЙ ХАНА ПО ЗАПИСКАМ ЧОКАНА ВАЛИХАНОВА

Начиная с первых научных описаний казахов, их религиозная принадлежность вызывало дебаты в научной среде. Согласно А.И. Левшину казахи подверглись исламизации, однако исповедовали магометанство поверхностно. Первый казахский учёный Ч. Валиханов, оценивая религиозную ситуацию в казахской степи отмечал, что казахи приняли ислам недавно и то, только под влиянием российской имперской колониальной политики. В более поздний, советский период, историки, касаясь традиционных религиозных воззрений казахов отмечали, что казахские верования были ничем иным, как исламизированным шаманством. В последние три десятилетия данный подход советских историков был подвергнут жёсткой критике со стороны англоязычных учёных, по мнению которых, ислам обосновался в казахской среде задолго до их колонизации вытеснив практически все доисламские верования и обряды.

Подробный анализ трудов Ч. Валиханова, а также их сопоставление с работами других местных авторов позволяет воссоздать более сложную картину, которая соответствует современным изысканиям в сфере религиоведения. Согласно этим изысканиям, «религия» в её современном понятии, подобно идеи национализма и национальности, ничто иное, как западноевропейский конструкт, сложившийся в период просвещения. Исходя из этого любые попытки найти «религию» в традиционных обществах, каковыми являлись казахи во времена Абылай Хана являются анахронизмом. Вместо этого следует говорить о космологических представлениях и этот факт хорошо отражён в трудах Ч. Валиханова и его современниках.

Khasanov B.
PhD student
Manchester University
The United Kingdom of Great Britain
And Northern Island

THE RELIGIOUS SITUATION IN THE KAZAKH STEPPE DURING THE REIGN OF THE KHAN ABLAI ACCORDING TO THE WRITINGS OF CHOKAN VALIKHANOV

Beginning with the early scholarly accounts of the Kazakhs their religious affiliation was a controversial topic. Some early scholars acknowledged the Islamization of the Kazakhs, however, mentioned its superficial level. Others, like the Kazakh princeling and the first Kazakh scholar, Chokan Valikhanov vigorously denied any association of Kazakhs with Islam and depicted their Islamization as a recent phenomenon, a direct result of Russian colonial politics in the region.

Throughout the Soviet period there was a scholarly consensus that defined the religion as it practised by Kazakhs as 'Islamized Shamanism'. During the last three decades this view was challenged by Anglophone scholars, who aimed to prove that Islam was well established among the Kazakhs prior to their colonisation and that they do not preserve any significant amount of pre-Islamic beliefs.

A close analysis of Valikhanov's writings and their comparison with the works of other native authors reveals much more complicated situation, which correspond with latest arguments in the field of religious studies. According to these arguments, "religion", much like nationalism, is a Western European construct, which originates in the period of Enlightenment and it is technically wrong to search for it in traditional communities such as Kazakhs prior to their colonization. Rather we should speak only about cosmological perceptions, a fact that is well reflected in the writings of Chokan Valikhanov and his contemporaries

ӘОЖ 379.851

Уайсова А., аға оқытушы
Абдигалиева Б.К., оқытушы
Қазақ Абылайхан атындағы
Халықаралық Қатынастар және
Әлем тілдері университеті, Алматы, Қазақстан

АЛМАТЫ ҚАЛАСЫНЫҢ ДАМУ ТАРИХЫ МЕН ТУРИСТІК ТАРТЫМДЫЛЫҒЫН ТАЛДАУ

Түйін: Мақалада Алматы қаласының тарихына шолу жасалып, уақыт талабына сәйкес салынған нысандар талданады. Рухани жаңғыру бағдарламасы аясында Қазақстанның киелі жерлеріне зерттеулер жүргізіліп, өскелең ұрпақтың ұлттық ерекшеліктерін қалыптастыру мақсатында өлкетанудың маңызы зор. Тарихқа шолу арқылы авторлар хронологиялық экскурсияға енетін туристік нысандарды жүйелейді. Тарихы экскурсия әлеуеті зерттеліп, нысандардың туристік тартымдылығы айқындалады.

Тірек сөздер: Алматы қаласы, өлкетану, тарихы, туристік нысандар

Uaisova A.M., senior teacher
Abdigaliyeva B.K., teacher
Kazakh Ablai Khan University of
International Relations and World Languages
Almaty, Kazakhstan

ANALYSIS OF HISTORICAL DEVELOPMENT AND TOURIST ATTRACTIVENESS OF ALMATY CITY

Abstract: The article analyzes the history and tourist attractiveness of Almaty city. According to Rukhani zhangyru program are important in the field of regional studies to create national peculiarities of the younger generation. By reviewing history, the authors systematize tourist destinations included in the chronological excursion. The history of the object is examined and the tourist attractiveness of the objects is determined.

Keywords: Almaty city, local history, history, tourist objects

Елбасының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласы уақыт талабына сай қазіргі кездегі өскелең ұрпақты тәрбиелеу үшін, мәдениетіміз мен тарихымызға үңіліп, құндылықтарымызды арттыруға бағытталған. Қазіргі уақытта киелі Қазақстан географиясы анықталып, елімізде мемлекет деңгейінде ерекше аймақтар тізімге алына бастады. Макро және микро деңгейде маңызы зор нысандар туризмді дамыту мақсатында, негізгі экскурсиялық және туристік саяхаттар тізіміне енеді. Өлкетану мен тарихи уақиғаларды зерттеу және оларға тұспа-тұс келетін туристік көрнекі жерлерді анықтау арқылы хронологиялық саяхат жолын жасауға болады. Еліміздің оңтүстік астанасы Алматы қаласына келетін туристер саны көп. Дегенмен ұйымдастырылып отырған экскурсиялық бағдарламаларда барлық тарихы даму ерекшеліктерімізді қосатын болсақ өзінің тұған жеріне деген сүйіспеншілігі артатын ұрпақты көре аламыз.

Іле Алатауының баурайында орналасқан еліміздің оңтүстік астанасы Алматы қаласы өзінің қайталанбас әсем табиғаты мен қайталанбас ландшафты мыңжылдық тарихы бар қалаларының бірі. Алматы қаласына Алматыға тарихы саяхат жасау үшін тарих беттеріне үңілуге болады.

1938 жылы өлкетанушы Дублицкий Ботаникалық бақ тұсында Алматы деген ортағасырлық қоныс табылған. 20 ғасырдың 30 жылдары Таулы қыратта археологиялық қазбаларды темір ұстасының орны табылған. Керамикадан жасалған заттар табылған. Шағатай мемлекетінің монеталары табылды [1].

Қала атауының тарихи шындығы да айтуға тұрарлық. Алма сөзі және –ты – аффиксі. Ол көптеген қазақша атауларда кездесетін жұрнақ. М: Қайрақты, Бұланты атаулары. Оны «ата» сөзімен байланыстыра отырып (м: Әулие-Ата атауында) Алма-Ата болып орыстарша аталды. Дегенмен алманың атасы өсетін қалаға бұл атау да келісетін шығар [2].

«Иноязычное образование: опыт, инновации и перспективы»

Алматыдағы алғашқы қоныстардың бірі қазіргі Достық даңғылы бойындағы шекарашылар училищесінің жанында табылған. Ол жерде археологиялық зерттеулер жасағанда мың жылдық тарихы бар бұйымдар, ертеде соғылған теңгелер қазып алынды. Көне қоныстардың орны қазіргі Темиряев көшесі бойындағы Атакент көрме кешені орналасқан жерде болған. Екі қоныстың арасы шамамен 30-35 км құрайды. Ескі парсы өлшем бойынша ол 5-6 парасангты құраған. 1 парасангта 6,4 км болады. Сонда әр қоныс арасы атпен 1 күн жүріп өтетін жол, яғни керуендерге ыңғайлы етіп салынған». Мұның тарихи шындық екеніне көне қоныстар мен қалалардың орналасу жайлы деректерді оқи отырып көз жеткізуге болады.

Қала тарихына деген қызығушылық пен ізденістер оны тануға итермеледі. Кеңестік дәуірдің үлкен энциклопедиясында мынадай дерек беріледі: «Алматыны адам ерте заманнан бастап мекен етті. Б.з.б. 7- 3 ғ-да Сақ тайпалары қоныстанып, кейін саяси басшылыққа Үйсін тайпалары ие болды. Олар б.з.б. 3 ғ –дан б.з. 3 –ші ғасырына дейін Алматы маңында мекен етті [1].

Кесте №1 - Алматы қаласының даму кезеңдері.

Кезең	Орын алған тарихи өзгерістер	Дәлелі	Туристік тартымдылығы, сакралды нысандар
Б.э.д. 10-9 ғғ.	Жер өңдеушілер мен малшылардың қонысы	Ерте кездегі Тереңқара мен Бұтақты қоныстарының табылуы	мұражай экспонаттары Археологиялық кешен Танбалы (Тамғалы)
Б.з.д. 7 ғ. - б.з.д	Сақ дәуірінде Алматы сақтардың, кейіннен үйсіндердің тұрғылықты жері болған	Көптеген қорғандар мен қоныстар орындары қалған; олардың арасында ерекшеленетін «сақ патшаларының» қорғандары, «Алтын адам», Жалаулы қазынасы	Алтын адам тарихи-этнографиялық мұражайы VI-III Боралдай сақ қорғаны тарихи-этнографиялық мұражайы
Б.з. 8-10 ғғ.	Қола дәуірінде қазіргі қала аумағы	Бұл жерлерде керамика, тастан жасалған қарулар, темір мен сүйектен жасалған бұйымдар	Ежелгі Талхир қаласы Ұлы Жібек жолындағы ірі қалалардың бірі, X ғ болған.
Алматы аумағы Қазақстан жерінде құрылған ертедегі мемлекеттердің орталығы болды			
10-14 ғасырларда	Орта ғасыр	Керамика, темір және сүйек бұйымдары табылған	мұражай экспонаттары
15-18 ғғ.	Ұлы Жібек жолы бойындағы сауда байланысына ілінді.	Осы жерде табылған 13 ғасырдың 2 күміс дирхейі. Бұл дирхейде алғаш рет қала аты аталынады - Алматы.	мұражай экспонаттары Сауда орталықтары, Жібек жолы пассажи
Құрастырған автор, [3] негізінде			

Археологтардың қазбаларынан (кесте №1) қазіргі тау қыраты деген мөлтек ауданда үйсіндердің байырғы қонысы табылған. Түрік қағанаты кезеңінде (6-8 ғ.ғ.) көптеген тұрақты мекендер пайда болып, қолөнер мен сауда дамыған қалаларға айналды. Орта ғасырларда қала қазіргі атауы - Алма сөзімен байланысты аталды. XV ғ-да соғыс салдарынан қираған қала қалдықтары бүгінгі қала орынында жатыр. Археолог, библиограф В.Д.Городецкийдің зерттеуі бойынша қалашықтың шахмат тақтасы тәрізді салынған құрылыстыры болған. 1922 ж. XIII ғ. Монғол шапқыншылығы Алматының күйреуіне әкелді. XVI ғ. Ақсақ Темірдің шабуылдары мен феодалдық тартыстар халықтың қаланы тастап кетуіне себеп болды. Алматының қаңырап қалған жұртында сол кезеңде ұлы жүздің дулат руының аздаған қыстақтары ғана қалған [3].

Замана көші алға жылжыған сайын Жетісу өңірі өзінің саяси орталық ретінде мәнін жойылмағаны белгілі. Ұлы Жібек жолының бойында өркендеген көптеген қалалар мен қатар Алматының да тарихта өз ролі болғаны сөзсіз.

Тарихтан келіп жеткен ақпараттардан заман ағымына, саясаттың өзгеруіне байланысты болған оқиғаларға куә боламыз. «Жетісу өңірі Ресей қоластына қарағанда мұнда дулат тайпаларының «Алматы» атты қыстағы болды. 1854 ж мұнда Заилийское кейін Верный аталған орыс бекінісі салынды (кесте №2).

Кесте №2 - Алматы қаласының орыс бекінісі кезіндегі даму кезеңдері.

Кезең	Орын алған тарихи өзгерістер	Туристік тартымдылығы
1730 жылы	Алматыдан 70 шаршы км. қашықтықта орналасқан Аңырақай тауларында қазақ батырлары қазақ халқының жоңғарлармен Отан соғысындағы қиын кезеңдегі тарихта мәңгі қалған жеңіске жетті.	Аңырақай таулары
1854 жыл 4 ақпан. 1 шілде 1855ж	Қаланың жаңа тарихы Іле Алатауының баурайында Ресей империясының әскери қамалы Верный қаланған кезеңінен басталады. Верный қаласына казактардың бірінші тобы көшіп келді.	Ескі қала орны София соборы Ивер-Серафим монастыры Вернен базары, Татар мешіті, қазірде Фатима мешіті қайта салынған
1867 ж. 11 сәуір	Верный қамалының атауы өзгертіліп, Алматинск қаласы аталды.	

«Шеттілдік білім беру: озық тәжірибелер, инновациялар және болашағы»

1887ж. 28 мамыр	Верный қаласында күшті жер сілкінісі болды. Таңғы сағат төртте болған жер сілкінісі бүкіл қаланы қиратты.	Ғимараттар, шіркеу Үй, Пушкин мен Гоголь көшесінің қиылысы, 1892-1895ж, архитектор П. Гурдэ Балалар үйі, қазіргі медициналық колледж ғимараты Қабанбай батыр мен Наурызбай батыр қиылысы, 1892, архитектор П. Гурдэ
1896 ж.	Мұнда 100 ге жуық жұмысшысы бар 4 өнеркәсіп орны – спирт-арақ, сыра заводы, темекі фабрикасы мен көптеген ұсақ колөнер шеберханалары жұмыс істеді.	мұражай экспонаттары Офицерлер үйі, 1905, қазіргі Ықылас атындағы музыкалық аспаптар мұражайы Головизин үйі, 1905-1908 ж, Назарбаев пен Құрманғазы көшесінің қиылысы
1910 ж.	Жер сілкінісі осы жоспардың дұрыстығын нақтылады. Осы кезеңдегі қаланы көгертуге үлес қосқан ағайынды Эдуард және Отто Баумдар.	ғимараттар, кіші станица Габдулвалиев көпесінің үйі, қазіргі Қызыл таң дүкені, 1911 Әулие Вознесенск кафедралды шіркеуі 1904-1907 ж.
1909 ж.	Қала халқының саны 37000 адам (26 мың орыстар, қалғаны тараншы, доңған, сарт, татар, қырғыз өкілдері), мұнда 2100 тұрғын үй, 9 шіркеу, 4 мешіт, 18 оқу орны, кішігірім аудандық музей, 313 жұмысшы істейтін 66 зауыт пен фабрика бар. Қала кірісі 119515 сом, шығын 119113 сомды құрайды. Қаланың екінші және соңғы архитекторы Поль Гурдэ (1846-1914), қала елтаңбасының авторы.	ғимараттар, мұражайлар Тәуелсіздік және Тәуелсіздік таңы монументі, 1996ж Ахмет Байтұрсынов үй мұражайы, 1993 ж Ерекше табиғат нысандары: Хан Тәңірі шыңы, Шарын каньоны
Құрастырған автор, [3] негізінде		

Белгілі зерттеушілер Потанин, Пржевальский мен Семенов-Тянь-Шаньскийлердің экспедициялары осы қаладан басталды. 1856-64 ж.ж. Ш.Уәлиханов мұнда бірнеше рет келіп жұмыс істеді. Патша үкіметі Верныйды саяси жер аудару мекеніне айналдырды.

XX ғ басындағы революциялық өрлеу дәуірінде Верный халық арасында үгіт-насихат кеңінен жүргізілген қала болды. 1916 ж. ұлт-азаттық қозғалыста Жетісу өңірінің еңбекшілері ат салысты. 1918 ж. Верныйда кеңес үкіметі орнады. Қала тағы да Жетісу өңіріндегі саяси орталыққа айналды. 1918-20 ж. соғыста Майданның бас командованиесі орналасты. Қызыл әскер құрамалары жасақталды (кесте №3).

Кесте №3 - Алматы қаласының кеңес уақыты кезіндегі даму кезеңдері.

Кезең	Орын алған тарихи өзгерістер	Туристік тартымдылығы
1918ж. 2 наурыз	Қалада кеңестік билік орнатылады.	
1921ж. 5 ақпан	Аудан комитетінің салтанатты жиынында Верный қаласының атауын өзгерту туралы шешім қабылданды. Верный қаласы Алма – Ата деп аталынды.	Мұражайлар, қала құрлысы
1926 ж. 3 желтоқсан 1927 ж. 2 наурыз	Еңбек және Қорғаныс Кеңесі Түркістан – Сібір теміржолын салу жөнінде шешім қабылдады. ҚазАССР-ң ОСК-і астананы Қызыл-Ордадан Алматыға көшіруге шешім қабылдады.	Мұражайлар Қазақ театры көшіп келді
1930 жылы	Алматы әуе жолы ашылды, сөйтіп Қазақстан астанасы Мәускеумен әуе арқылы байланысқа ие болды.	Алматы әуежайы аяқ киім фабрикасы ашылды Ботаникалық бақ салынды 1932ж.
1929 ж.	Қала халқы 100 мың адамға жетті.	
1941-1945	Ұлы Отан соғысы жылдары қала аумағы үлкен өзгерістерге ұшырады. Алматы қаласына майдан шегінен 30 өнеркәсіп орны, 8 госпиталь, 15 жоғарғы оқу орны, орта кәсіптік білім беру жүйесі, 20-ға жуық ғылыми зерттеу институттары, Ленинград, Киев, Мәскеу киностудиялары Алматыға ауыстырылды. Алматы үш атқыштар дивизиясы (олардың танымалы 28-гвардиялық панфиловшылар дивизиясы), екі атқыштар бригадасы жіне үш авиациялық полк құрылды.	Өнеркәсіптік ғимараттар казахфильм киностудиясы, 28-гвардиялық панфиловшылар паркі
1962-1963 жж.	Алматы қаласы 1980 жылғы дейін төрт жоспарланған аумақ және сел жүретін аумақтарға үлкен өзгерістер енгізілді.	Медеу бөгеті
Құрылыста түрлендіру мен сәйкестіндіру архитектуралық тұрпаттың әр түрлі болуына себебін тигізді. Мектеп, аурухана, мәдени орталықтар, солардың қатарында Ленин атындағы Сарай, «Қазақстан» қонақ үйі, медеу спорттық кешені т.б. құрылыс орындары салынды. Қалада демалыс орындарын құруға, қалалық көліктің дамуына көңіл бөлінді.		Достық сарайы, Көктобе, Қазақстан қонақүйі
1981	Метрополитен жобасы бойынша жұмыстар жүргізілді.	Қалалық метро
Құрастырған автор, [3] негізінде		

X-XIII ғ.ғ. Іле аңғарымен өткен Ұлы Жібек жолының тармағы жедел дамыған сауда аймағы болды. Алматы қаласының орнындағы қоныстар ірі қалалық қонысқа айналды. Егіншілікпен айналысқан дихандар да саудаға өнім шығарды. Бұл Қараханидтер дәуіріндегі экономикалық, мәдени өрлеу кезеңі еді. Қалалар саны да күрт өсті, мұнда халық көптеп қоныстанып, олардың аумағы да ұлғайды. Қалалар көшелі, жолды, су құбырлары мен көпірлері, моншалары бар қонысқа айналды. Ірі сауда орталықтары Тараз, Испиджаб сияқты Алматы да өрлеген қала болды.

1969 ж. табылған Весновка қонысы XI-XIII ғ. қалашығы, бүгінде Ботаникалық бақтың гүлзаралының астында қалды. Мұнда қыш құмыралар қоймасы табылған. Қыш құмыралардың арабша жазуы да болған. («ләм», «әліп»). Эль-Фараби көшесінен жоғары табылған Ремизов қонысы тау етегін ала орналасқан XI-XII ғ.ғ. қалашығы. Сонымен қатар орта ғасыр кезеңіне жататын төрткүл қалашықтар типінде салынған қамал-қорған орны Тереңқара қалашығы болған. Қорғаныс ретінде салынған қалашық айналасы терең ормен қоршалып, төрт құбыласында қарауыл мұнаралар болған. Бұл ортағасырлық құрылыстарға тән ерекшеліктер [6].

Әрине мұнымен Алматы тарихы аяқталмайды. Қала құрылысын салуда қолданылған материалдар құйма кірпіштер мен күйдірілген керамика кірпіштердің пайдаланылуы да мұнда халықтың мәдениетін оның тұрмысында қолөнердің деңгейі жоғары екенін көрсетеді. Қазіргі Алматының көрінісі заман ағымына байланысты түрленген әдемі қала.

Көне Алматы жайлы ежелгі қаланың тұрмысы жайлы деректерді іздей отырып бүгінгі әсем қаланың кешегісі көз алдына ғажайып ертегідегідей елестейді. Қазақстанның бас қаласы ғылым мен мәдениет ордасының тарихын сақтаған қаланың өзі аңыз. Бұл Ұлы дала тарихының жарқын беті. Алматының тарихы тек бір мыңжылдықпен емес, адамзат өрлеуінің кезеңімен есетелуі керек.

ӘДЕБИЕТ

1. Қазақстан энциклопедиясы, 2004 ж. 1 том 189-190 б
2. Ю. Прохоров, «История-лгунья: О названии г.Алматы», Новое поколение, 25.10.2002
3. ҚСЭ. Алматы, 1972 ж. 1 том 281-282 бет
4. [http://kitaphana.kz/ka/-Алматы қаласының тарихы \(дата обращения 23.10.18\)](http://kitaphana.kz/ka/-Алматы_қаласының_тарихы_(дата_обращения_23.10.18))
5. http://almaty.gov.kz/page.php?page_id=41&lang=1 (дата обращения 23.10.18)
6. К. Байпаков, «Қазақстанның ежелгі қалалары», А, 1998.
7. Бауржан Саков «Алматы — 1000 лет. Тысячелетняя молодость <http://almaty1000.narod.ru>

ӨОЖ 37.013.43

Ұзақбаева С.А.,
п.ғ.д., профессор
Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ,
Алматы, Қазақстан
e-mail: sahipzhama1.a@mail.ru

ЭТНОПЕДАГОГИКАНЫҢ БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМНІҢ ҰЛТТЫҚ САНАСЫН ДАМУДАҒЫ РӨЛІ

Түйін: Мақалада этнопедагогиканың болашақ мұғалімнің ұлттық санасын дамытудағы рөлі қарастырылады. Этнопедагогиканың тиімділігі оның мазмұнына, мақсаты мен құралдарының сәйкестілігіне, олардың бірлігіне, жүйелі ықпалына, болашақ мұғалімге қойылатын жүйелі талаптарына байланысты. Бұл, ұлттық сана-сезімге, ана тілінің мән-мағынасын ой елегінен өткізуге, халықтың салт-дәстүрлері мен тарихын танып білуге бейімдеу-бағдарлау. Міне, осының бәрі ұлттық сана-сезімі жоғары, өз елін, жерін сүйе білетін, ұлт намысын қорғайтын ұлтжанды азаматты қалыптастырады. Аталған қасиеттер өздігімен жетілмейді, олар жоғары оқу орны педагогтары жетекшілігінде ұйымдастырылатын іс-әрекет нәтижесінде қалыптасады.

Тірек сөздер: этнопедагогика, этнопедагогизация, білім беруді этнопедагогизациялау, ұлттық сана, білім беруді гуманитаризациялау, ғылыми педагогика, этнопедагогикалық мәдениет.

Uzakbayeva S.A.,
d.p.s., prof.,
KazUIRandWL named after Ablai khan,
Almaty, Kazakhstan
e-mail: sahipzhama1.a@mail.ru

THE ROLE OF ETHNO-PEDAGOGY IN THE DEVELOPMENT OF FUTURE TEACHERS' NATIONAL CONSCIOUSNESS

Abstract: The role of ethnopedagogy in the development of the future teachers' national consciousness is presented in this article. Efficiency of ethnopedagogics depends on content, compliance of the purpose and means, their coherence, systematicity of their influence, clearness and the sequence of requirements which are imposed to future teacher. It is orientation to national consciousness, judgement of the place and a role of the native language, knowledge of national traditions, customs of history of native ethnos. They form the patriot, the citizen loving his homeland and the humanist with

national pride. These qualities are developed not from out of, but as a result of the pedagogical activity in higher education institution directed by the teacher.

Keywords: ethnopedagogics, etnopedagogization, education etnopedagogization, national consciousness, education humanitarization, scientific pedagogics, ethnopedagogical culture.

Бүгінгі білім беру аясында «Рухани жаңғыру» бағдарламасы идеясын жүзеге асыру жағдайында өз мамандығы мен этнопедагогика негіздерін еркін меңгерген білікті және еңбек нарығындағы бәсекелестікке қабілетті мамандардың кәсіби этнопедагогикалық даярлығы проблемасының маңыздылығы арта түсуде. Оның маңыздылығы өз этносын, оның ұлттық мәдениетін жетік білетін мамандарға аса зор сұраныс пен студенттердің этнопедагогикалық деңгейі, олардың ұлттық мәдени дәстүрлерді жаңғыртуға, кеңейтуге және дамытуға бағдарлылығы арасындағы қайшылықтар өзекті болған сайын ерекше сезіледі. Аталған қайшылықтарды бүкіл тәрбие мен білім беру жүйесін бойлай өтетін ұлттық сананы жаңғыртудың бір формасы болып табылатын этнопедагогикаландыру арқылы шешуге болады.

Соңғы жылдары білім беруді этнопедагогикаландыру идеясы негізіне бірқатар ғалымдардың этносты ақпараттандыру тұжырымдамасы алынып жүр. Осы тұжырымдамаға орай, этностың басты міндеті - «оның мүшелерін өмірдегі тұрақсыздық пен белгісіздіктен ақпараттық тұрғыда қорғау» болып табылады [1, с.13].

Әдетте, адам әлеуметтік және табиғи-мәдени ортадағы өзгерістерге аса мән бере қоймайды. Ол этнос сияқты ерекше бір ақпараттық түсініктемені қажетсінеді. Адамға жалпыадамзаттық өркениетке ену үшін, ең алдымен кішігірім және тарихи тұрақтанған ортаға бейімделу қажет. Этностың рөлі өтпелі қоғамда, құндылықтың ескі жүйесі құлдырап, жаңасы әлі қалыптаса қоймағанда арта түседі.

Бүгінгі әлемде білім беруді этнопедагогикаландыру проблемасы барлық этностардың мәдени дәстүрлерін сақтап қалу үшін аса маңызды. Әрбір адам педагогикалық мәдениетті белгілі бір деңгейде бала жастан басқа адамдармен өзара әрекеттестікте меңгереді. Адамның өмірден алған тәжірибесінің үйлесімі, шынайы өмір тәжірибесі, нақты ұлттық ортадағы тұрмыс-тіршілігінің ерекшелігі мұғалімнің кәсіби педагогикалық даярлығы барысында міндетті түрде ескерілуі қажет. Бұл, педагогика ғылымы мен халық педагогикасы ұсынған біріккен кеңістікте көрініс алуы мүмкін. Бұны «кәсіби-педагогикалық мәдениет» деп қарастырса болады [2, с.25].

Мұндай байланысты ескермей жоғары педагогикалық оқу орны кәсіби сауатты, қоғам мен білім-ғылымдағы және балалар ұжымындағы өзгерістерді дұрыс бағалай білетін педагогті қалыптастыра алмайды. Бұл тұрғыда, тек білім беру ғана ұлттық қызығушылықты үйлестірудің, мәдени этностарды қорғаудың, олардың өзара үйлесімділігін қамтамасыздандырудың құралы болып табылуы керек. Осындай педагогтің кәсіби даярлығының негізі болып, өз аясына этнопедагогикалық білімді жинақтаған педагогикалық мәдениет саналады.

Әрбір халықтың ұлттық санасының өсуі жағдайында, ресми және халық педагогикасы арасында кездесетін қарамақайшылықты жоюда этнопедагогиканың әлеуеті аса жоғары. Сол себепті этнопедагогика экономикалық, этникалық үдерістерге тән өзгерістерді дұрыс бағалай білетін кәсіби сауатты педагогтің қалыптасуын қамтамасыздандыруы қажет. Педагогтің кәсіби педагогикалық мәдениеті этнопедагогикалық және ғылыми педагогикалық мәдениеттен көрініс алады. Кәсіби педагогикалық мәдениеттің бұлайша көрініс алуы, бір жағынан, кәсіби педагогикалық даярлықты анықтайды, екіншіден, этнопедагогикалық және ғылыми педагогикалық мәдениеттің педагогикалық мәдениетпен тең құқыда болуын ескереді.

Этнопедагогиканың ресми педагогикадан айырмашылығы, ол дамыған тұлғаны олардың дәстүрлі дене, психикалық, әлеуметтік-мәдени, ой-өрістік қасиеттерінде қайта өңдемелеуден гөрі, адамзат дамуындағы уақыттың тездігіне қарай, қоғам мен адамды олардың болжамды жаңа қасиеттерінде қалыптастыруға аса назар аударады. Этнопедагогика жаңа әлеуметтік – экономикалық қатынастарға жеңіл бейімделіп, жаңа мазмұнмен толысады, ал ғылыми педагогика болса бұның бәрін баяу жүзеге асырады. Мұндай жағдайда білім беруді «этнопедагогикаландыру» әлеуметтік саясат пен мәдени-экономикалық стратегияның, білім берудегі нақты іс-шаралар жүйесі мен оқу-тәрбие теориясы үдерісінің ғылыми тұжырымдамалық негізі болумен бірге, өз жағдайында педагогика рефлексиясының жүзеге асырылуына ықпал етеді.

Білім беруді этнопедагогикаландыру көпқырлы және білім беруден аса бір ұқыптылықты талап ететін үдеріс, және ол жеке курстар немесе іс-шаралар түрінде жүзеге асырылумен шектелмейді. Бұл үшін педагогикалық білім беруді этнопедагогикаландырудың ерекше жүйесі қажет. Бүгінгі таңдағы әлеуметтік-педагогикалық тәжірибе, педагогикалық жоғары оқу орындарында мұндай жүйенің жоқ екендігін айғақтайды. Бірқатар педагогикалық жоғары оқу орындарында қалыптасқан кейбір тәжірибелер болса, ғылыми тұрғыда дәлелденбеген эмпирикалық негізге сүйенеді.

Алайда, мәселенің осындай көрініс алуына таңырқауға да болмайды, өйткені білім беруді этнопедагогикаландыру мәселесі еліміздің Тәуелсіздігінің алғашқы жылдарында талқыламалы мәселенің бірі болған. Соның нәтижесінде білім беру жүйесіне этнопедагогика пәні ендірілген. Нақтырақ айтқанда, 1993 жылы ҚР Білім және Ғылым министрлігінің шешімімен барлық жоғары оқу орындарына этнопедагогика пәні ендіріліп, арнайы этнопедагогика кафедралары ашылды, өкінішке орай бұл кафедралардың өмірі ұзаққа созылмады. Бес-алты жылдан кейін, ашылған кафедралар жабылып, этнопедагогика пәні болса оқу жоспарына біресе ендіріліп, біресе одан шектетіліп, тіпті болмаған соң 2016-2017 оқу жылының оқу жоспарының «негізгі пәндер» қатарынан мүлде алынып тасталды. Бірқатар оқу орындары бұл пәнді «Таңдау пәні» бөліміне ендіргендей болса, енді бірінің назарынан ол тыс қалды.

Ал кейбір оқу орындары 2016-2017 оқу жылынан бастап Абай атындағы ҚазҰПУ-нің педагогика кафедрасы

даярлаған бағдарламасы бойынша студенттерге «Мәңгілік Ел» пәнін меңгерте бастады. Бұл көрініс қарастырылып отырған мәселенің, әлі де болса, жүйелі бірізділікте шешімін таппай отырғанын дәлелдейді.

Егер, Ел Президенті Н.Назарбаевтың Жолдауларында көрініс алған «Мәңгілік Ел» ұлттық идеяларға, «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласында орын алған ұлттық сана төңірегіндегі ұсыныс – қағидаларға жүгінсек, мәселенің көкейкестілігі бұрынғысынан да арта түскенін көреміз. Мәселен, Президент «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласында: «мен халқымның тағылымы мол тарихы мен ықылым заманнан арқауы үзілмеген ұлттық салт-дәстүрлерін алдағы өркендеудің берік діңі ете отырып, әрбір қадамын нық басуын, болашаққа сеніммен бет алуын қалаймын», «... біз жаңғыру жолында бабалардан мирас болып, қанымызға сіңген, бүгінде тамырымызда бүлкілдеп жатқан ізгі қасиеттерді қайта түлетуіміз керек», «... ұлттық салт-дәстүрлеріміз бен музыкамыз, әдебиетіміз, жоралғыларымыз, бір сөзбен айтқанда ұлттық рухымыз бойымызда мәңгі қалуға тиіс» - деп бұл мәселеге аса мән беру қажеттігін ашық жариялайды [3, с.7].

Міне осы тұрғыдан алғанда этнопедагогика пәнінің тиімділігі, тіпті білім беруді келешекте этнопедагогикаландырудың тиімділігі арта түседі.

Әлбетте, этнопедагогиканың тиімділігі оның мазмұнына, мақсаты мен құралдарының сәйкестілігіне, олардың бірлігіне, жүйелі ықпалына, болашақ мұғалімге қойылатын жүйелі талаптарына байланысты. Бұл ұлттық сана-сезімге, ана тілінің мән-мағынасын ой елегінен өткізуге, халықтың салт-дәстүрлері мен тарихын танып білуге бейімдеу-бағдарлау. Бұның бәрі студентке тікелей әсер ете қоймайды, керісінше, оның қойылған талаптарға деген көзқарасы арқылы, оның өміріндегі шынайы әрекетті ықылас-ниеттерімен байланысты азаматтық ұстанымы, яғни «Мен» деген тұжырымдамасы арқылы ықпал етеді. Міне, дәл осы айтылғандар, ұлттық сана-сезімі жоғары, өз елін, жерін сүйе білетін, ұлт намысын қорғайтын ұлтжанды азаматты қалыптастырады. Бұл қасиеттер өздігімен жетілмейді, олар жоғары оқу орны педагогтары жетекшілігінде ұйымдастырылатын іс-әрекет нәтижесінде қалыптасады.

Біз қарастырып отырған проблема болашақ мұғалімнің кәсіби даярлығының басқа үлгіде болуын талап етеді, нақтырақ айтсақ, ол білім беру мекемелері аясымен шектелмеуі керек, керісінше, аймақтық органның этникалық мәдениетімен байланысты болғаны дұрыс.

Осы айтылғандардың негізінде, бүгінгі жалпы білім беретін мектепке арнап жаңа заман педагогін даярлау, педагогикалық жоғары оқу орындарынан студенттердің оқу мазмұны мен әдістеріне аса сапалы өзгерістерді ендіруді талап етеді, деп ой түйіндеуге болады.

Студенттердің этнопедагогикалық бағыттылығы казакстандық ғалымдардың бірқатар зерттеулерінде (С.Қалиев, С.Ұзақбаева, К.Бөлеев, К.Кожамметова және т.б.) сипатталады. Ғалымдар мұғалімнің этнопедагогикалық даярлығының бірқатар компонентін (моральдық-психологиялық, әлеуметтік, теориялық, практикалық, әдістемелік, технологиялық және т.б.) саралап көрсетеді [4]. Олардың пайымдауынша, мұғалімнің этнопедагогикалық даярлық жүйесі нақты заңдылықтар мен принциптерге негізделіп, әрбір үдеріс соларға бағынуы керек. Бұл заңдылықтардың көрініс алуы оқытушылар мен болашақ мұғалімдердің нақты бір жағдайдағы біріккен саналы іс-әрекетіне байланысты, және мынадай идеялар түрінде көрсетіледі: мұғалімнің этнопедагогикалық даярлығын дамыту этнопедагогикалық тапсырмаларды орындау барысында аса қарқынды дамиды; болашақ мұғалімнің этнопедагогикалық іс-әрекетті меңгеру сапасы оқытушы мен студенттің белгілі бір мақсатқа бағытталған өзара әрекетіне байланысты; этнопедагогикалық даярлықтың негізінде мұғалімнің дербес ұйымдастырушылық іс-әрекеті көрініс алады; этнопедагогикалық біліктілік, ойлау мен мәдениет өзара байланыста және өзара келісімде жүзеге асады; мұғалімнің тұлғалық этнопедагогикалық қасиеттері жүйелі жұмыс барысында қалыптасады (мәдени ой-өрісін кеңейту, ұлттық мәдени шығармаларды халықтың рухани құндылықтары тұрғысынан бағалау, халық дәстүрлерін аялап, сақтауға бағдарлау және т.б.) [4, с.5-6].

Мұғалімнің этнопедагогикалық даярлығын ұйымдастыруда: тұлғалық - бағдарлық, этнопедагогикалық білімнің жүйелілігі, теория мен этнопедагогикалық практиканың бірлігі, оқытудың этнопедагогикалық бағыттылығы, оңтайлылық пен мазмұндылық, интегративтік пен сабақтастық принциптері негізге алынады.

Осылайша, болашақ маманның этнопедагогикалық даярлығы біртұтас педагогикалық үдерістің бір бөлігі ретінде көрініс береді, білім беру мазмұны, формалары, құралдары мен әдістерінің бірлігі болашақ мамандардың рухани дамуын ынталандырады, ал оның басты міндеттері -тұғырлы этнопедагогикалық мәдениетті қалыптастыру, дәстүрлі педагогикалық мәдениетті, халықтың тәрбиесіндегі тәжірибесін оң көзқараспен қабылдауға дағдыландыру, жоғары рухани қажеттілік пен қызығушылыққа баулу, қарым-қатынас мәдениетін жетілдіру, мәдениет диалогында өз орнын түсіне білуге бағдарлау болып табылады.

Этнопедагогикалық даярлық мұғалімнің этнопедагогикалық даярлығының басқарылу үдерісінің мақсаты мен нәтижесі, біз оны мұғалімнің кәсіби даярлығы құрамдарының бірі ретінде қарастырамыз. Этнопедагогикалық даярлық – басқарылатын үдеріс, оған оның мына белгілері дәлел болады: мақсаттылық, құрылымдылық, жүйелілік, ұйымшылдық, тура және кері байланыстар. Үздіксіздік, яғни білім мен іскерлікті, этнопедагогикалық міндеттерді шешу тәжірибесін біртіндеп жүйелілікпен жетілдіру, толыққанды этнопедагогикалық даярлыққа қол жеткізудің маңызды шарты болып табылады.

Бірқатар ғалымдар этнопедагогикалық даярлықты жоғары оқу орнындағы оқу үдерісімен өзара әрекеттестікте қарастырады, мәселен: халық педагогикасының озық үдерістері жөніндегі білімдерді меңгеру, семинар мен практикалық сабақтарда бекіту және тереңдету, педагогикалық іскерлікті практика барысында жетілдіру, тәрбиесіндегі

халықтық дәстүрлерді жаңғыртуға байланысты озық педагогикалық тәжірибені зерттеу, халық педагогикасы идеяларын пайдалану мақсатында зерттеу жұмысын жүргізу.

Этнопедагогика курсы осы міндеттерді шешуге бағытталады, онда ұлттық сана-сезім мен дүниетаным мәселелері, тұрмыстық мәдени қарым-қатынас дәстүрлері, балалар мен ересектердің түрлі әлеуметтік мәдени жағдайлардағы өзара қарым-қатынас ерекшеліктері, халықтың бала тәрбиесіндегі өзіндік тәжірибесі ашып көрсетіледі. Практикалық сабақтарда ұлттық ойындарды, халықтың ауызекі, музыкалық шығармашылығы мен сәндік-қолданбалы өнерін, салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарын пайдалану әдістемесі беріледі, көпұлтты ортаға толерантты қарым-қатынас дағдыларын қалыптастырудың педагогикалық шарттары қарастырылады. Этномәдени тәрбиені қалыптастыру мәселесі бойынша студенттердің танымдық іс-әрекетін белсендендіру үшін әртүрлі жұмыс формалары пайдаланылады, мәселен: түрлі халықтардың педагогикалық көзқарастары, тәрбие әдістері мен тәсілдері бойынша әңгімелер, диспуттар; ұлт зиялылары өкілдерімен (композиторлар, суретшілер, жазушылар, дәрігерлер және т.б.) шығармашылық кездесулер, түрлі халықтардың тәрбие дәстүрлері бойынша этнопедагогика күндерін өткізу; эссе, рефераттар жаздырып, видеофильмдер көрсету және т.б. [5, с. 4].

Этнопедагогика пәнін жүргізу барысында оқыту міндеттерін тәрбие міндеттерімен сауатты байланыстыру және оларды студенттердің мінез-құлқында бекіту аса маңызды. Студенттермен ұлттық нигилизм мен ұлтшылдық мәселелерін де егжей-тегжейлі талқылап отыру қажет, өйткені, баланың, әсіре ұлтшыл, немесе өз тегін білмейтін «мәңгірт» болып өсуі болашақ тәрбиешілерге байланысты. Танымдық міндеттерді шешуде оқытудың диалогтық формасын пайдаланған тиімді. Мысалы, семинар сабағында студенттер ұлы ғұламалардың, ағартушы - педагогтардың, зерттеушілер мен жазушылардың ұлттық тәрбие педагогикасына «қосқан жеке үлесі» жөнінде олардың атынан шығып сөйлеуіне болады. Сабақты мұндай формада өткізу педагогикалық үдерісті жандандыра түседі және білімнің саналы түрде меңгерілуіне ықпал етеді.

Оқытудағы саралы тәсіл түрлі халықтардың мәдени дәстүрлерін білуге арналған тапсырмаларды құрастыруда жүзеге асырылады. Оқытудың дәстүрлі емес формаларын пайдалану педагогикалық үдерісті белсендендіріп, жандандырып қана қоймайды, сонымен қатар, студенттердің эмоционалдық қабылдауына әсер ете отырып, оларды халық шығармашылығы мен ұлттық педагогиканың бірегей әлеміне баурайды. Оқытудың нәтижелері, ең алдымен студенттердің мінез-құлқынан, олардың ұлтаралық қарым-қатынас мәдениеті принциптерін ұстануынан көрініс алуы керек.

Қорыта айтқанда, этнопедагогиканы жоғары оқу орындарында болашақ мұғалімнің ұлттық санасын дамытуда пайдалану қажет. Сәті келсе, білім беруді этнопедагогикаландыру мәселесін де қолға алған жөн. Мәселенің шешімін осындай бағытта іздестіру Ел Президентінің «Мәңгілік Ел» және «Рухани жаңғыру» бағдарламаларында көрініс алған ұлттық идеяны жүзеге асыруда көмектесетіні сөзсіз. Сонымен бірге, еліміздің келешегі – жас жеткіншектердің ұлттық санасының дұрыс қалыптасуы, өз ұлтының перзенті екенін мақтан тұта білуі, ұлтжанды азамат болып өсуі, кәсіби біліктілігі, этнопедагогикалық даярлығы жоғары, ұлттық санасы кемелденген мұғалімнен алған тәлім-тәрбиесіне байланысты екенін де ұмытпаған жөн.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Волков Г.Н. Этнопедагогизация современного образования // Мир образования, 1997, №2.-79с.
- 2 Волков Г.Н. Этнопедагогика: Учебник для студентов средних и высших учебных заведений. М., Академия, 1999.-119с.
- 3 Назарбаев Н. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.inform.kz.ru>
- 4 Ұзақбаева С., Қожахметова К. Жоғары мектеп студенттеріне этнопедагогикалық білім беру тұжырымдамасы. Алматы, Өнер. – 1998.-70с.
- 5 Ұзақбаева С. Қазақ халық педагогикасы. Алматы, «Глобус». – 2013.-453б.
УДК 659.1.011.1

Шевякова Т.В.,

д.филол.н., Dr. hab., профессор кафедры
послевузовского образования

КазУМОиМЯ им. Абылай хана,

Алматы, Казахстан, e-mail: David-src@mail/ru

ОСНОВНЫЕ МОДЕЛИ РЕКЛАМНОЙ КОММУНИКАЦИИ В МАСС МЕДИА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация: В статье анализируются основные модели рекламной коммуникации в масс медиа Республики Казахстан. При этом реклама рассматривается как особый вид массовой коммуникации. Отмечается, что базовыми моделями рекламной коммуникации являются пять моделей общения: информативная, персуазивная, экспрессивная, суггестивная и ритуальная. Каждая из этих моделей (или одновременно несколько) может лежать в основе эффективной рекламной деятельности.

Ключевые слова: коммуникация, реклама, рекламная коммуникация, рекламные материалы, рекламный видеоролик, модель коммуникации, цель коммуникации, функции коммуникации, масс медиа, успешная коммуникация.

ADVERTISING COMMUNICATION MODELS IN CONTEMPORARY KAZAKHSTAN

Abstract: In the article advertising communication models in mass media of the Republic of Kazakhstan are analyzed. In this case, advertising is considered as a special type of mass communication. It is noted that the basic models of advertising communication are five communication models: informative, persuasive, expressive, suggestive and ritual. Each of these models (or multiple) can be the basis of effective advertising activity.

Keywords: communication, advertising, advertising communication, promotional materials, promotional video, communication model, purpose of communication, communication functions, mass media, successful communication.

В настоящее время реклама занимает существенное место в масс медиа Казахстана. За последние десятилетия рекламный рынок Республики полностью сформировался и стабильно функционирует. Реклама играет важную роль в экономической, политической, социальной и культурной жизни казахстанского общества. «В условиях стабилизации и постепенного роста экономики Казахстана реклама стала спутником и катализатором происходящих в республике перемен»

В настоящее время реклама занимает существенное место в масс медиа Казахстана. За последние десятилетия рекламный рынок Республики полностью сформировался и стабильно функционирует. Реклама играет важную роль в экономической, политической, социальной и культурной жизни казахстанского общества. «В условиях стабилизации и постепенного роста экономики Казахстана реклама стала спутником и катализатором происходящих в республике перемен» [1, с.6].

Рекламу можно увидеть или услышать буквально повсюду: на телевидении, по радио, в прессе, в Интернете, на улице (на транспорте и зданиях, в магазинах) и пр. Потенциальные покупатели, можно сказать, окружены рекламой и находятся под ее постоянным воздействием. Реклама просто вездесуща. Согласно исследованиям, каждый имеет дело с рекламными объявлениями или рекламными роликами около 3500 раз в день [2, с.4].

Реклама является одним из наиболее распространенных способов, которые используются компаниями для просвещения и информирования клиентов о том, что определенный продукт или услуга были выпущены для продажи. Более того, хорошо организованная реклама побуждает потенциальных покупателей (или потребителей услуг) думать, что этот конкретный продукт или услуга лучше, чем другие, предлагаемые конкурентами, и покупатель сам без постороннего влияния пришел к данному заключению. Основная цель рекламы - разместить продукт или услугу на рынке, постоянно стимулировать клиентов и заставлять их чувствовать, что покупка этой вещи необходима. Грамотная реклама вызывает позитивные чувства и формирует соответствующее отношение к определенному бренду, провоцирует необходимость покупки, а также делает необходимым постоянное получение этой конкретной услуги или продукта.

Реклама может касаться конкретной деятельности производителя, а также обеспечивать клиенту возможность и доступ к информации. Реклама - важный элемент конкурентной борьбы. В настоящее время это самый эффективный способ достижения предполагаемой экономической цели производителя.

«Способность к быстрому охвату самых широких аудиторий, владение технологическим подходом проектирования превращает рекламу в важный фактор, трансформирующий всю систему производства, - отмечают Баймуханбетова Э.Е., Аширбекова Л.Ж., Тажиева С.К - Как средство трансляции культурной информации она выполняет проективную роль в усвоении личностью ценностей культуры в культурном обмене и в ее конкретных общественных типовых проявлениях. Реклама проецирует информацию, а опосредованно человека и общество. Обращаясь к повседневным сферам поведения, реклама утверждает понятные и стереотипные представления о человеческих отношениях, не требуя от человека усилий на преодоление самого себя она обращается к жизненным инстинктам, срабатывающим как условия постоянного жизнеобеспечения» [3].

Общеизвестно, что слово «реклама» восходит к латинскому слову «reclamare», где префикс «ге» означает «снова», а «clamare» - «кричать». Интернет-версия Britannica Encyclopaedia описывает рекламу как тип убеждающей коммуникации, которая состоит из всех действий и методов, используемых для привлечения внимания к услуге или продукту [4]. Стоит отметить, что реклама, как правило, - это сообщение, адресованное многим респондентам. Это и позволяет относить ее к массовой коммуникации.

Реклама не может существовать без общения. Благодаря словам, звукам и изображениям люди могут обмениваться информацией, убеждениями или идеями. Коммуникация и язык играют ключевую роль в успехе рекламы, потому что обе они передают идею производителя, который манипулирует и заставляет получателей рекламы покупать свои продукты или услуги. Некоторые считают, что реклама - это своего рода развлечение для глаз и ума. Иногда ее называют украшением современной жизни или даже искусством. Другие убеждены, что реклама незаконно вторгается в сознание граждан, чтобы убедить что-то купить, навязать людям товары и услуги, заставить действовать как другие [5]. Реклама дает готовые решения, навязывает получателям свою форму

и содержание, тем самым превращает человека в «животное потребления» [6, с. 220].

Реклама создается в форме информационного влияния или сообщения, которые передаются определенным лицом или компанией, как правило, заинтересованными в продвижении своей продукции. При этом информационное влияние оказывается систематически и направлено на массовую аудиторию, которая потенциально может стать потребителем.

Реклама - это «особый вид коммуникационного процесса предприятия с рынком, который может принимать форму одно- или двух- и более ступенчатого (уровня) общения. Сущность одношаговой модели коммуникации (...) выражает косвенную и массовую взаимосвязь между участниками процесса коммуникации: отправителем и получателем информации» [7, с. 285].

Для того чтобы утверждать, является процесс общения успешным или нет, необходимо выявить, все ли необходимые элементы представлены в процессе коммуникации Согласно теории коммуникации К. Шеннона и У. Уивера [8], такими элементами следует считать:

- источник - это источник информации, который создает одно сообщение или последовательность из нескольких сообщений;
- канал - носитель, который используется для передачи сигнала между передатчиком (отправителем) и приемником (получателем);
- пункт назначения - что-то или кто-то, для кого сообщение предназначено;
- сообщение – информация (заявление, концепция, идея или послание), которая передается и отправляется получателю в визуальном (письменном) или аудиальном (устном) виде;
- отправитель - человек - передатчик, который влияет на сообщение, для того чтобы создать сигнал, подходящий для передачи по любому каналу;
- приемник (получатель) - тот, кто получает сообщение, кто реконструирует сообщение из сигнала;
- энтропийные элементы (шум) – внешние факторы, влияющие на качество передаваемого сообщения; они могут быть как положительными, так и негативными;
- обратная связь – ответная реакция получателя на сообщение.

Применительно к рекламной коммуникации теория Шеннона позволяет выстроить следующую коммуникативную модель:

- источник - рекламная кампания определенного продукта или услуги,
- канал - любой носитель, используемый для передачи сообщения (например, телевидение, радио, газета и т. д.),
- сообщение - содержание рекламы в визуальной или устной форме,
- отправитель - тот, кто проводит рекламную кампанию,
- получатель - тот, кто получает содержание этой кампании,
- обратная связь может проявляться в виде активности потребителей рекламируемых услуг и товаров.

Энтропия в процессе рекламной коммуникации проявляется в случае возникновения технических проблем при передаче рекламного сообщения, а также при ошибках в проведении рекламной кампании.

Данная модель представляет общую схему рекламной коммуникации, которая в каждом конкретном случае проявляется по-разному, что обусловлено использованием различных форм и техник общения.

Широкое разнообразие форм общения людей может быть в значительной степени систематизировано с помощью пяти моделей общения: информативного, убеждающего, выразительного, наводящего на размышления и ритуального [9]. Моделирование поведения субъектов коммуникации в разных коммуникативных ситуациях важно для понимания особенностей коммуникативной деятельности. Под термином «модель» нами понимаются системные настройки или символы, которые воспроизводят основные свойства оригинала.

Основные модели коммуникации отличаются друг от друга, прежде всего, коммуникативной целью, задачами, которые решаются в процессе общения.

В информативной (когнитивной) модели коммуникации реализуется цель передачи информации от одного к другому субъекту коммуникации.

В убеждающих моделях коммуникации заключается взаимное влияние субъектов друг на друга через систему логических доказательств.

Главная цель выразительных (экспрессивных) моделей коммуникации - передача чувств, оценка, маркеры понимания друг друга.

Наводящее на размышления (суггестивное) общение имеет своей целью предоставление внушающего или вдохновляющего эффекта.

В ритуальной модели коммуникации реализуется задача создания системы психологической поддержки правил и отношений, существующих в том или ином обществе, или даже отдельной социальной группе.

Нетрудно заметить, что все эти коммуникативные модели достаточно легко обнаруживаются в современной рекламе.

Анализ казахстанских рекламных материалов разных типов показал, что в основе современной рекламной коммуникации лежат следующие модели:

1. Когнитивная (информативная) модель коммуникации.

Ее цель - передать адресату информацию и расширить информационный фонд потребителей.

Условия успешной коммуникации: использование познавательных способностей партнеров в диалоге, их интеллектуального потенциала и установки доступа к информации.

Формы коммуникационных процессов: отчет о деятельности; отчет о результатах деятельности; информация о принципах понимания или способах решения проблемы; информационное сообщение о каких-либо фактах и явлениях действительности; информационно-аналитические показатели.

Технологические особенности организации коммуникативных действий: фокус на предмет информации; рационализация представления; логически безупречный аргумент; завершенность всех выдвинутых позиций; подробное описание причинно-следственных связей.

Например, когнитивная модель коммуникации лежит в основе следующих рекламных объявлений: «50% СКИДКА на осенние ботинки в салонах обуви AIT (FABIANI)!\», «Большой выбор обогревателей в «Мечте». Рассрочка на ВСЁ!».

2. Персуазивная (убеждающая) модель коммуникации.

Цель - вызвать у аудитории определенные чувства и сформировать некоторые ориентации и отношения.

Условия успешной коммуникации: поддержка восприимчивого адресата (получателя), его эмоциональная культура.

Формы коммуникационных процессов: декламация, поздравления, прощальные слова; комплименты и пр.

Технологические особенности организации коммуникативных действий: зависимость от эмоционального адресата, рассмотрение контраргументов и критическое положение одного партнера против другого, эмоциональное отношение к предмету общения.

Такая модель коммуникации обнаруживается в следующих рекламных текстах: «Какие стереотипы мешают быть успешным? Читайте журналы в mobi press! Первые 3 дня БЕСПЛАТНО, далее – 30 тг/д!\», «Алматы, с днем рождения! Скидки в магазинах «Мечта» с 14 по 16 сентября!\», «В Mon Amie -30% на Luxe ко Дню Учителя! 3-9.10. За счастьем в Mon Amie!\»; «Поздравляем с праздником Наурыз и дарим скидку 15% с 24.03 по 25.03. Подробности в магазинах ЕССО».

3. Экспрессивная (выразительная) модель коммуникации.

Цель - передать чувства, эмоции, сформировать общее психоэмоциональное отношение и на его основе поощрять партнера к различным формам социального действия (как индивидуального, так и массового).

Условия успешной коммуникации: зависимость от эмоционального состояния адресата; стремление изменить отношение (активное и реактивное) к стимулирующему воздействию эмоций на волю, экстенсивному, художественному и эстетическому воздействию; зависимость от механизмов социально-психологического выражения.

Формы коммуникационных процессов: истории о собственном опыте и чувствах, связанных с предметом коммуникации; мотивированное побуждение; анализ возможных последствий.

Технологические особенности организации коммуникативного действия: краткость, ситуационно-определяемая и яркая жестикация; демонстративные позы, голосовая интонация, акцентуация и аффектация; увлечение искусством подкрепления.

Экспрессивная модель коммуникации представлена в рекламном видеоролике об автомобиле TOYOTA – «Управляй мечтой!». В видеоролике два автомобиля данной марки «танцуют» на площадке, залитой водой, под хорошую музыку. Видео и звуковой ряд вызывают у аудитории положительные эмоции, приятные эстетические чувства, формируют общее положительное психоэмоциональное отношение к рекламируемому товару.

4. Суггестивная (наводящая на размышления, предположительная) модель коммуникации.

Цель - оказать вдохновляющее влияние на изменение мотивации ценностных ориентаций и установок личности.

Условия успешной коммуникации: не критическое отношение одного партнера к другому, предложение с низким уровнем спроса; наличие партнеров по внушению, которые бы взяли на себя коммуникативную роль воспринимающего (коллективное воздействие).

Формы коммуникационных процессов: воздействие на мотивационную сферу сознания посредством определения предложения, предложения со ссылкой на авторитет; предложение посредством персонализации; предложение по предупреждению и пр.

Технологические особенности организации коммуникативного действия: зависимость от наводящих потенциалов коммуникационного партнера, постоянное осмысление внушаемых установок, формирование привлекательности как необходимого компонента в наводящем диалоге, интонационное стимулирование внушаемой информации; дистанционное управление эмоциональным стрессом.

Суггестивной является модель, лежащая в основе многих рекламных видеороликов, представляющих косметику, средства для ухода за волосами и т.п. Как правило, эту косметику предлагают известные личности, утверждающие, что они предпочитают именно этот бренд. Например, Линда Нигматулина пользуется краской для волос Garnier Color Naturals, а Баян Есентаева - шампунем Pantene. Асель Сагатова выбирает американскую косметику AVON. Не удивительно, что потребители зачастую выбирают ту же продукцию, что и наши звезды.

5. Ритуальная модель коммуникации

Цель - консолидировать и поддерживать нормы отношений, обеспечивать психорегуляцию социальной психики в больших и малых группах.

Условия успешной коммуникации: украшение окружающей среды, канонизация действий и фокусировка на алгоритме их исполнения, церемониальный характер взаимодействия и его сосредоточение на бинарном воздействии (одновременно на восприятие и выполнение ритуала);

Формы коммуникационных процессов: ритуальные действия, церемонии, обряды, ритуальные комплексы.

Технологические особенности организации коммуникативных действий: опора на национальные, территориальные, профессиональные традиции и нормы коммуникации, предварительное заключение конвенции о порядке ритуала, сосредоточение на внутренней ценности ритуала, театрализация коммуникативного поведения.

Ритуальная модель коммуникации представлена в рекламном видеоролике «Настоящий немецкий хлеб в Алматы». Известный казахстанский певец Нурлан Абдуллин покупает немецкий хлеб в супермаркете, запах хлеба заставляет его перенестись в баварский паб и исполнить немецкую национальную песню вместе с его посетителями.

Данная модель лежит и в основе рекламного видеоролика Каспий Банка «Добьемся успехов вместе с независимым Казахстаном!». Видеоряд опирается на национальные и территориальные символы (степь, небо, солнце, всадники на скакунах, беркут, аксакалы и др.), содержит последовательную смену кадров, представляющих прошлое и настоящее Казахстана. При этом демонстрируется некая театрализация коммуникативного поведения - массовость действия, национальные костюмы, флэш-мобы.

К ритуальной модели коммуникации близка по сути перформативная модель, поскольку она основана на ритуалах. Ритуалы - важный компонент в жизни любого общества. Они содержат символическое выражение коммуникационного сообщения. Перформативная коммуникация часто характеризуется театральностью с ее правилами и ролями. Под ее влиянием происходят как культурные, так и политические события. Как перформативную коммуникацию, на наш взгляд, можно рассматривать, например, «День Баурсака», который ежегодно отмечается в Алматы в сентябре. В этот день проходит демонстрация народных обрядов, посвященных сбору урожая, детские конкурсы, конкурс домохозяек, конкурс на «Лучший урожай яблок года», выступления национальных культурных центров и знаменитых гостей, концерт звезд эстрады, зарядка с олимпийскими чемпионами. И для всех - бесплатное угощение: 50 тысяч баурсаков и горячий чай. «День баурсака» стал традицией, со своими церемониями и ритуалами, пропагандирующей национальное блюдо, его своеобразной рекламой.

Нередко рекламная коммуникация представлена несколькими моделями одновременно. Так, например, в рекламе «Осень – время перемен! Натуральные материалы и инновационный комфорт в новой коллекции осень – зима. Приходите всей семьей в ЕССО!» содержится когнитивная, персуазивная и суггестивная коммуникация.

Подчеркнем, что в рекламной коммуникации достаточно широко используется визуальная коммуникация. Подавляющее большинство рекламных материалов визуализировано. В них, наряду с перечисленными моделями коммуникации, представлена и визуальная модель. Это телевизионная и печатная реклама, интернет-реклама, наружная реклама, а также разного рода рекламные SMS и MMS.

Таким образом, можно утверждать, что эффективность рекламы и высокая степень ее воздействия на массовую аудиторию определяется тем фактом, что в процессе реализации рекламной деятельности используется целый комплекс коммуникативных моделей с разнообразными целевыми установками, формами, технологическими, лингвистическими и паралингвистическими особенностями.

ЛИТЕРАТУРА

1. Экономико-статистический анализ рекламной деятельности в Казахстане и перспективы развития рынка информационных услуг». – Режим доступа URL: www.almau.edu.kz/upload/pdf/ - (дата обращения 15.10.2018).
2. Teutsch, D., Handbook of Communication, - Bradford Book, 2008.
3. Баймуханбетова Э.Е., Аширбекова Л.Ж., Тажиева С.К. Современное состояние и перспективы развития рекламного рынка в Казахстане. - Вестник КазНУ им. Аль Фараби, Алматы, 2015 - <https://articlekz.com/article/15279> - (дата обращения 15.10.2018)
4. Britannica Encyclopaedia, <https://www.britannica.com/topic/advertising>, - (дата обращения 15.10.2018)
5. Stanton, W.J., Fundamentals of marketing. - McGraw-Hill, 1984 .
6. Packard, G.C. Evolution of the Cleidoc Egg Among Reptilian Antecedents of Birds, Department of Zoology and Entomology, Colorado State University, Fort Collins. - Colorado, 1980.
7. Altkorn, J., Podstawy marketingu, Instytut Marketingu, Kraków, 2004
8. Claude E Shannon, Warren Weaver. The Mathematical Theory of Communication. University of Illinois Press, 1998.
9. Панфилова А.П. Теория и практика общения. - М.: Издательский центр «Академия», 2012, - 288 с.

**«Шеттілдік білім беру: озық тәжірибелер, инновациялар және болашағы»
V Халықаралық ғылыми – практикалық конференцияның материалдары
12-13 қараша 2018 жыл**

**Материалы V Международной научно- практической конференции
«Иноязычное образование: опыт, инновации и перспективы»
12-13 ноября 2018 год**

**Proceedings of V International scientific and practical conference
“Foreign Language Education: Best practices, Pedagogical innovations and Perspectives”
November 12-13, 2018**

Редакционная коллегия:

Саханова А.Н., д.э.н., проректор по научной и инновационной деятельности КазУМОиМЯ им. Абылай хана
Тусубаева Ж.М., к.п.н., КазУМОиМЯ им. Абылай хана
Дерижан И.М. д.п.н., профессор Бургаского свободного университета (Болгария),
Хасанов Б. магистр истории, PhD докторант Университета Манчестера (Великобритания).

Издательство не несет ответственности за содержание авторских материалов и не предоставляет гарантий в связи с публикацией фактов, данных, результатов и другой информации

Подписано в печать 07.11.2018 г.
Формат 70х90 1/16. Объем 40 п.л. Заказ № 645. Тираж 500 экз.
Сверстано и отпечатано в издательстве «Полилингва»
при КазУМОиМЯ имени Абылай хана

Издательство “Полилингва” КазУМОиМЯ имени Абылай хана
050022, г. Алматы, ул. Муратбаева, 200
Тел.: +7 (727) 292-03-84, 292-03-85, вн. 24-09
E-mail: kazumo@ablaikhan.kz, ablaikhan@list.ru